

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

TANZİMAT ROMANLARINDA GÜNDELİK HAYAT

Yüksek Lisans Tezi

Nazan KURDAŞ

Sivas
Temmuz 2025

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

TANZİMAT ROMANLARINDA GÜNDELİK HAYAT

Yüksek Lisans Tezi

Nazan KURDAŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İsmet EMRE

Sivas
Temmuz 2025

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Nazan KURDAŞ

ÖNSÖZ

Yüksek lisans dersleri bittiği zaman danışman hocamla tez konusu için ne seçebiliriz tartışırken Tanzimat Dönemi'nin ve sonraki dönemlerin romanlarında gündelik hayat konusunun pek ele alınmadığı, bu konuda yeterince çalışılmadığı ve mutlaka çalışılması gereken bir alan olduğu fark edildi. Bu alanda yapılacak bir çalışmanın kültürel ve sosyal hayatımızın tarihine ve gelişimine ışık tutacağı değerlendirildi. Tam da istenilen gibi daha önce yeterli düzeyde üzerinde durulmamış bir çalışma alanı bulunduğu düşünülerek tez konusunun *romanlarda gündelik hayat* olmasına karar verildi.

Bu alanda çalışmaya karar verildikten sonra bir çalışma planı uygulandı. İlk ilk önce çalışılacak dönemin Tanzimat yılları olmasının doğru bir karar olduğu düşüncesiyle çalışmanın sınırları netleştirildi. Bu dönem yeterince geniş bir alan olduğu için sonraki dönemler, başka bir çalışmada ele alınmak niyetiyle konunun dışında bırakıldı. Böylece çalışmanın tam adı “Tanzimat Romanlarında Gündelik Hayat” olarak belirlendi. Gündelik hayat hangi romanlarda daha iyi görülebilir düşüncesiyle ele alınacak Tanzimat romanları tespit edildi. Bu tespit yapılırken dönemin bütün romancıları ve romanları ele alındı. Eldeki romanların bir kısmının ya uyarılma ya da tarihi romanlar olduğu görüldü. Bu tarz romanlar liste dışı bırakıldı. Tek romanı olan yazarların eserleri çalışmaya uygunsa muhakkak listeye alındı gerekçesiyle Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye Topuz gibi birçok romanı olan yazarların ise birkaç romanı çalışmaya dâhil edilmeye uygun görüldü. Tekrara düşmeye sebep olacağı gerekçesiyle Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye Topuz'un çalışmaya uygun olabilecek başka romanları kapsam dışı bırakıldı. Bu yazarların bazı romanlarının kapsam dışı bırakılmasının başka bir sebebi ise çok fazla romanla çalışmanın ayrıntıya inmeyi engelleyip yüzeysel değerlendirmelere sebep olacağı düşüncesidir. Sonunda dönemin yazarlarından on altı roman seçilerek çalışmaya başlandı. Daha sonra bu romanlarda gündelik hayatın hangi unsurlarının inceleneceğine karar verilerek bununla ilgili başlıklar belirlendi. Romanlar yayınlanış tarihine göre sırayla tek tek ele alındı. Gündelik hayatı daha net göstermek için romanların geniş olay örgüsü çıkarıldı. Romanların olay örgüsü belki kapsam dışı bırakılabilirdi ancak böyle ayrıntılı bir çalışmanın hem gündelik hayatı daha net yansıtabileceği hem de akademik camiaya faydalı olabileceği düşüncesiyle muhafaza edildi. Romanlar ele alınırken bir yandan da gündelik hayatın rutinlerine rastlanılan her yerde durularak buralarda görülen unsurlar, tespit edilen başlıklar altında toplandı ve değerlendirildi. Bazen aynı unsurun

birçok romanda olduğu görüldü. Tekrara düşmemek için her bir unsurun farklı yönünün işlenmesi tercih edildi. Örneğin “kaleme gitme” meselesi pek çok romanda tespit edildi ancak her bir romanda bu öğenin farklı bir yansıması değerlendirildi. Bazen romanlarda daha önce listeye almadığımız farklı başlıkları çıkarmanın ihtiyacı hissedildi. Çeşitli başlıklar altında değerlendirilen gündelik hayatın romanlara yansımaları en sonunda ortak başlıklar altında birleştirildi. Örneğin “ Eğitim-Öğretim” başlığının altında bütün romanlarda eğitim ile ilgili tespit edilen unsurlar bir araya getirildi. Her bir konu başlığı genel değerlendirmeler ile tartışıldı. Bu bölüm de tamamlandıktan sonra dönemin şekillenişindeki unsurların daha iyi anlaşılması için “Gündelik Hayatın Teorisi” başlığı altında gündelik hayatın ne olduğu, muhtevası, klasik dönemde ve modern dönemde gündelik hayatın panoraması ortaya konulmaya çalışıldı.

Sonunda çalışma, Gündelik Hayatın Teorisi, Olay Örgüsü, Gündelik Hayatın Unsurları diye üç bölüm olarak sıralandı. Gerekli ve faydalı bir konunun ele alındığı umuduyla çalışma tamamlandı.

Bu çalışmayı hazırlamamda hayata bir eser bırakmanın gerekliliği konusunda bana ilham veren sevgili annem Fatime Yıldırım’a, her şeyi başarabilecek güce sahip olduğuma inandıran sevgili babam Bekir Yıldırım’a, tezi hazırlarken desteğini esirgemeyen sevgili eşim Orhan Kurdaş’a, tezimin her aşamasında isabetli öngöröleri ve engin bilgisiyle yolumu aydınlatan ve desteğı ile her daim yanımda olan değerli danışman hocam Prof. Dr. İsmet Emre’ye çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
RESİM LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	xi
ABSTRACT	xiii
GİRİŞ	1
Çalışmanın Amacı	10
Çalışmanın Kapsamı.....	10
Çalışmanın Yöntemleri.....	11
Çalışmanın Varsayımları	12
1.BÖLÜM.....	13
1. GÜNDELİK HAYATIN TEORİSİ	13
1.1. Gündelik Hayat Nedir?.....	13
1.2. Gündelik Hayatın Mahiyeti	14
1.3. Klasik Dönemde Gündelik Hayat.....	16
1.3.1.Gereğinden Çok ve Olağan: Yiyecek ve İçecekler.....	21
1.3.2.Sofra: Lüks ve Kitle Tüketimleri	22
1.3.3. Sofra Kurmak.....	25
1.3.4. Gündelik Gıdalar	27
1.3.5. İçecekler.....	32
1.3.6.Tütün Ürünleri	39
1.3.7. Dünyada Evler	41
1.3.8. Evlerin İçi	45
1.3.9.Elbiseler ve Moda	51

1.3.10. Avrupa’da Moda Çılgınlığı.....	54
1.3.11. Dokumacılık.....	56
1.3.12.Modâ Salınımları	57
1.3.13.Para	59
1.3.14.Tamamlanmamış Ekonomiler ve Takas	61
1.3.15. Avrupa’nın Dışında Ekonomiler ve Madeni Paralar	62
1.4.Modern Ve Post Modern Dönemde Gündelik Hayat	66
1.4.1 Gündelik Hayatın Dönüşümü	66
1.4.2.Bolluk Toplumu.....	73
1.4.3.Boş Zaman Toplumu	74
1.4.4.Tüketim Toplumu	76
1.4.5. Meta Dünyası.....	80
1.4.6. Özdeşlik/Kimlik.....	81
1.4.7. Toplumsal Mekân ve Toplumsal Zaman	83
2. BÖLÜM.....	85
2.TANZİMAT ROMANLARINDA OLAY ÖRGÜSÜ	85
2.1. Esaret (1870)	85
2.2. Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat (1873).....	93
2.3. Müsâmeretnâme (1875).....	104
2.3.1.Birinci Cüz: Binbaşî Rifat Bey’in Sergüzeşti	105
2.3.2.İkinci Cüz: Kapî Kethüdası Behçet Efendi İle Makbule Hanım’ın Sergüzeşti	107
2.3.3.Üçüncü Cüz: Kapî Kethüdası Behçet Efendi İle Makbule Hanım’ın Sergüzeşti’nin Devamı	112
2.3.4.Dördüncü Cüz: Bir Osmanlı Kaptanının Bir İngiliz Kızıyla Vukuu Bulan Sergüzeşti	114

2.3.5.Beşinci Cüz: Gerdanlık Hikâyesi.....	119
2.3.6.Altıncı Cüz: Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın Sergüzeşti.....	121
2.3.7.Yedinci Cüz: Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın Sergüzeştinin Devamı	124
2.3.8.Sekizinci Cüz: Fâik Bey ile Nûridil Hanım'ın Sergüzeşti.....	125
2.3.9.Dokuzuncu Cüz: Fâik Bey ile Nûridil Hanım'ın Sergüzeşti'nin Devamıdır.....	128
2.3.10.Onuncu Cüz: İhsan Hanım Yahut Atiye Hanım'la Âşıklarının Sergüzeşti	131
2.3.11.Onbirinci Cüz: İhsan Hanım Yahut Atiye Hanım'la Âşıklarının Sergüzeşti'nin Devamı	135
2.4. Felâtun Bey ve Râkım Efendi (1875).....	141
2.5. İntibah (1876).....	156
2.6. Çengi (1877).....	170
2.6.1.Birinci Kitap: İstanbul'da Don Kişot.....	170
2.6.2.İkinci Kitap: Âşık Peder	175
2.6.3. Üçüncü Kitap: Vur Patlasın, Çal Oynasın	179
2.6.4.Dördüncü Kitap: Vur Patlasın, Çal Oynasın Âleminin Ferdâ-yı Nedâmeti	182
2.7. Çingene (1887).....	187
2.8. Sergüzeşt (1888).....	200
2.9. Udi	208
2.10. Karabibik	220
2.11. Muhadarat.....	226
2.12. Turfanda mı Yoksa Turfa mı? (1892)	254
2.13. Taaffüf (1895)	280

2.14. Refet (1896).....	296
2.15. Zehra (1894)	313
2.16. Araba Sevdası (1898)	321
3. BÖLÜM.....	333
3. TANZİMAT ROMANLARINDA GÜNDELİK HAYATIN UNSURLARI .	333
3.1. Kölelik: Alınıp Satılan Bir Meta Olarak İnsan.....	333
3.2. Eğitim-Öğretim.....	359
3.2.1.Evde Eğitim	359
3.2.2.Dadı, Lala ve Mürebbiye Eğitimi	370
3.2.3. Okulda Eğitim.....	372
3.2.4.Yabancı Okullar	381
3.2.5.Yurt Dışında Eğitim.....	382
3.2.6.Müzik Eğitimi	384
3.3. Mimari ve Ev Döşeme.....	386
3.3.1. Dış Mimari	387
3.3.2.Cumba ve Kafesler.....	393
3.3.3.İç Mimari ve Ev Döşeme	395
3.3.4.Peyzaj Mimarisi	407
3.4. Yeme-İçme Adetleri	408
3.4.1.Kahvaltı, Öğle, Akşam Yemekleri ve Yeme Alışkanlıkları	409
3.4.2.Sofra Kültürü	419
3.4.3.Kahve İçme Kültürü.....	426
3.4.4.Çocuk Beslenmesi.....	428
3.5. Kültür- Sanat Faaliyetleri	429
3.5.1.Kitap Okuma Kültürü	429

3.5.2.Gazete ve Dergi Okuma Kùltürü	433
3.5.3.Tiyatro, Konser ve Balolara Gitme.....	437
3.5.4.Piyano, Kanun, Ut, Çalma ve Dinleme.....	441
3.5.5.Resim Yapma.....	446
3.6. Giyim-Kuşam	448
3.6.1.Kadın Giyimi	448
3.6.2.Erkek Giyimi	457
3.6.3.Çocuk Giyimi.....	463
3.6.4.Mektep Giyimi.....	463
3.6.5. Kişisel Bakım.....	465
3.7. Kadın ve Erkek İlişkisi	466
3.7.1.Müslüman Kadın ve Erkeğın İlişkisi	466
3.7.2.Ecnebi Kadınlar ve Erkeklerin İlişkisi.....	476
3.8.İçki-Sigara Kùltürü.....	480
3.8.1.Sigara İçme	480
3.8.2.İçki İçme	484
3.9. Evlenme ve Boşanma Adetleri	493
3.9.1.Evlenme	493
3.9.2.İçgüvey Gitmek	505
3.9.3.Düğün Âdetleri	506
3.9.4.Boşanma	509
3.10. Seyahat ve Ulaşım	512
3.10.1.Araba.....	512
3.10.2.Sandal ve Kayık.....	517
3.10.3.Vapur	519

3.10.4.Tren ve Tramvay.....	523
3.11.Eğlence Kültürü.....	524
3.11.1.Mesire Yerlerine Gitme	525
3.11.2.Sandalla Gezinti	533
3.11.3.Gece Eğlenceleri ve Çalgılı Eğlenceler	535
3.11.4.Oyunlar	541
3.11.5.Turizm.....	543
3.11.6.Fotoğraf Çektirme.....	545
3.11.7.Çingeneler.....	546
3.11.8.Çocuk Oyunları ve Oyuncakları	548
3.11.9.Ramazan Eğlenceleri	551
3.11.10.Dans Etme.....	552
3.11.11.Panayıra gitme	553
3.12. Haremlık - Selamlık ve Harem Ağası Kültürü	554
3.12.1.Haremlık- Selamlık.....	554
3.12.2.Harem Ağası	559
3.13.Gündelik Hayatta Ecnebilerin Toplum İçerisindeki Yeri.....	560
3.14.Değer Olgusu.....	564
3.14.1.Alafrangalık Düşkünlüğü.....	564
3.14.2.Dini ve Manevi Değerler	568
3.14.3.Ahlaklı Kadın-Ahlaksız Kadın	572
3.14.4.Ahlakını Yitiren Erkek.....	575
3.14.5.Misafirperverlik	576
3.14.6.Büyücülük.....	578
3.14.7.Komşuluk.....	578

3.14.8.Hamama Gitme	580
3.14.9.Selamlaşma	582
3.15.Kadın ve Çalışma Hayatı.....	584
3.15.1.Çalışan Kadın.....	584
3.15.2.Ev Hanımı.....	589
3.16.Tatil Günleri	591
3.17.Memuriyet	592
3.17.1.Kaleme Gitme	593
3.17.2.Öğretmenlik	597
3.17.3.Tulumbacılar.....	597
3.18.İletişim.....	599
3.18.1.Mektup ve Telgraf ile İletişim	600
3.18.2.Tellallar.....	603
3.19.Modalar	604
3.19.1.Giyim ve Aksesuara İsim Yazdırma, Evde Ayakkabı Giyinme	604
3.19.2.Yazlık-Kışık Ev Modası	606
3.20.Ticari Faaliyetler	607
3.20.1.Meslekler	608
3.20.2.Alışveriş yapma	610
3.20.3.Ticari Meta: Para	614
3.21.Kadınların Günlük Uğraşları	616
3.22.Kanunlar	618
3.22.1.Miras Hukuku	618
3.22.2.Mahkemeler	619
3.22.3.Bireysel Hak, Hürriyet ve Sorumluluklar	621

3.23.Sağlık İşleri.....	624
3.23.1.Eve Doktor Çağırma ve Evde Tedavi	624
3.23.2.Hastanede Tedavi.....	626
3.23.3.Eczacılık.....	629
SONUÇ	633
KAYNAKÇA	649
EKLER.....	655
EK 1. Araba Sevdası Romanının Başkişisi Bihruz Bey’in Bir Günü.....	655
EK 2. Muhadarat Romanının Başkişisi Fazıla’nın Bir Günü	661
ÖZGEÇMİŞ.....	667

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Kâğıthane Köyü Daye Hatun Sübyan Mektebi.....	375
Resim 2: Osmanlı'nın ilk Kız Öğretmen Okulu: Dârülmua'llimât.	379
Resim 3: Osmanlı'da Açılan İlk Yabancı Okul Saint Benoit (Sen Benuva).	382
Resim 4: 19.yy'da Yapılmış Ahmet Mithat Efendi Yalısı.	387
Resim 5: 19.yy'da yapılmış Cemil Molla Köşkü.	392
Resim 6: Osmanlı Devletinde Cumbalı Bir Ev.	394
Resim 7: Osmanlı Evlerindeki Bir Dönme Dolap.	403
Resim 8: Alaturka Yer Sofrası	422
Resim 9: Tanzimat Dönemi Gazetelerinden Tercüman-ı Ahval.	434
Resim 10: Tanzimat Döneminde Naum Tiyatrosu.	437
Resim 11: Tanzimat Yıllarında Kadın Giyimi.	450
Resim 12: Felâtun Bey ile Râkım Efendi Romanı İçin Yapılmış Erkek Kıyafeti Tasviri.	458
Resim 13: Araba Sevdası Romanı İçin Yapılmış Erkek ve Kadın Kıyafeti Tasviri.	462
Resim 14: Araba Sevdası Romanı için Yapılmış Bir Fayton Tasviri.....	515
Resim 15: Fayton Tasviri	516
Resim 16: Osmanlı'da Sandalcılar Tasviri.....	519
Resim 17: 19. Yüzyılda Beyoğlu ve Tramvay.	524
Resim 18: Tanzimat Yıllarında Bir Mesire Yeri Tasviri.....	526
Resim 19: 19.yy'da Haliç'te Sandalla Gezinti Tasviri.....	533
Resim 20: Tanzimat Yıllarında Gece Eğlenceleri Tasviri.....	541
Resim 21: Kâğıthane Mesire Yerinde Eğlenenler İçin Çingenelerin Dansı Tasviri.	547

Resim 22: Osmanlı Devletinde Türk Hamamı Tasviri.	581
Resim 23: Bir Sinema Filminden Alınmış Kalemde Çalışan Kâtip Figürü.	594
Resim 24: Tanzimat Döneminde Tulumbacılar.	599
Resim 25: Osmanlı Devletinde Tellalların Bağırıp Halka Duyuru Yapmasının Tasviri.	603
Resim 26: 19.yy.'da Osmanlı'da Renklendirilmiş Çarşı Fotoğrafı.	613
Resim 27: 19.yy.'da Osmanlı'da Eczane Fotoğrafı.	630

ÖZET

Bu tezde, Tanzimat Romanında Gündelik Hayat adlı bu tezde öncelikle Tanzimat romanının belli başlı metinleri temsil kabiliyetine göre seçilmiş, ardından yayınlanma tarihleri gözetilerek tahlile tabi tutulmuştur. Esaret adlı eserden başlayarak Araba Sevdası adlı metne kadar süren bu yolculukta bir taraftan dönemin gündelik hayatının izleri sürülmüş, öteki taraftan da gündelik hayatın içine sinmiş yeme içme âdetleri, zevkler, modalar, eğlence anlayışları vs. tespit edilmeye çalışılmıştır. Elbette bütün bu süreçlerde Doğulu değerler ile Batılı değerlerin birbiriyle nasıl karşılaştıkları, temas kurdukları, bu temas edişte roman kişilerinin tavırları özenle kayıt altına alınmıştır. Birbirinden farklı anlayıştaki yazarların bütün bu sürece yayılan fikirleri roman estetiğindeki görünüşleri de elbette belli bazı farklılaşmalar ile karşımıza çıkmıştır. Örneğin Ahmet Mithat Efendi'nin romanında Batılı değerlerin gündelik hayattaki yansımaları ile Mizancı Murat'ın veya Fatma Aliye Hanım'ın yaklaşımları arasında yer yer belli nüanslar oluşmuştur. Sonuç olarak Tanzimat romanında gündelik hayatın nasıl şekillendiği meselesi beraberinde Tanzimat sürecine ve oradan Tanzimat romanına yansıyan temaların da müzakere edilmesi gereğini ortaya çıkarmış, tez de bu haliyle tematik dokular üzerinden bir günün içine sıkıştırılmış birbirinden farklı yaşamları realize etmeye yönelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat romanı, gündelik hayat, eğitim, eğlence

ABSTRACT

This thesis, titled *Everyday Life in the Tanzimat Novel*, begins with the selection of the main texts of the Tanzimat novel according to their representativeness, and then analyzes them according to their publication dates. In this work, starting from *Esaret* (Esaret) to *Araba Sevdası* (Araba Sevdası), on the one hand, the traces of the daily life of the period were traced, and on the other hand, the eating and drinking customs, tastes, fashions, entertainment concepts, etc. that were embedded in daily life were tried to be analyzed. Indeed, throughout all these processes, the ways in which Eastern values and Western values encountered and came into contact with each other, and the attitudes of the novel's characters during this contact were carefully noted. The views of writers with different understandings of each other's ideas spread over this whole process in the aesthetics of the novel have, of course, emerged with certain differentiations. For example, in Ahmet Mithat Efendi's novel, there are certain nuances between the reflections of Western values in daily life and the approaches of Mizancı Murat or Fatma Aliye Hanım. All in all, the issue of how daily life is shaped in the Tanzimat novel has led to the need to discuss the themes reflected in the Tanzimat process and from there to the Tanzimat novel, and in this way, the thesis has focused on realizing different lives compressed into a single day through thematic textures."

Key words: Tanzimat novel, daily life, education, entertainment

GİRİŞ

Türk edebiyatında anlatı türünün birçok örneği bulunmaktadır. Bunların bir kısmı nesirle bir kısmı da nazım ile oluşturulmuştur. Nazım ile oluşturulanlar destan, mesnevi, kısmi olarak Dede Korkut hikâyeleri ve halk hikâyeleridir. Dede Korkut hikâyeleri ve halk hikâyeleri nesir ile oluşturulmalarına rağmen içinde nazım parçaları da barındırmaktadırlar. Nesir ile oluşturulan türleri sayarken de en başa halk hikâyeleri ve Dede Korkut hikâyelerini koyarız. Bunlardan başka masallar, menkıbeler, fıkralar gibi türleri sıralayabiliriz. Bu anlatıların bir kısmı oldukça uzun, bir kısmı ise kısadır. Her bir anlatı Türk Osmanlı medeniyetinin izlerini taşıyan kendine özgü nitelikleri barındıran türlerdir.

Türk edebiyatının kendine özgü anlatı kültürü Batı edebiyatından çeşitli yönlerle ayrılmıştır. Bu anlatılar içinde aşk, kahramanlık, fedakârlık, erdem doğruluk, iyilik gibi mesajları barındırır da Batı edebiyatındaki olaya dayalı anlatı türleri gibi bir fikri büyük kalabalıklara duyurma ve topluma yön verme özelliklerinden uzaktır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti Batılılaşma hareketleriyle gerileme ve çöküşten kurtulmaya çalışırken Batı’da neler olduğunu, onların ilerlemeyi ve gelişmeyi nasıl başardığını ve Osmanlı Devleti’nin neden geri kaldığını anlamak için uğraşır. Bunun için bir yandan için Avrupa’dan eğitim, askeriye, bilim gibi alanlardan uzmanlar getirtmeye, bir yandan da Avrupa’ya öğrenci göndererek oradaki bilgiyi ülkeye getirecek gençler yetiştirmeye çalışır. 18. yüzyıldan itibaren devletin gerilemekte olduğunu anlayan devlet adamları başlattıkları ıslahat ve reform hareketlerine 19. yüzyılda hız vermişlerdir. Her alanda görülen Batı tarzı yenilikler devletin bütün kurumlarına yansıdığı gibi sosyal hayata da yansımaya başlamıştır. Bu anlamda 19. yüzyıl, Batılılaşma hareketlerinin halk tarafından özellikle İstanbul halkı tarafından tanındığı ve halkın yaşantısına dâhil edildiği bir yüzyıl olmuştur. Halkın Batılılaşma hareketleriyle içi içe olması yalnızca devlet kurumlarındaki yenileşmenin ve değişimin bir sonucu değildir. Bu yüzyılda İstanbul’a gelen ve getirilen birçok Avrupalının yaşantısının toplumun üst sınıfı tarafından görülmesi, Avrupa’dan gelen bireylerin yine toplumun üst sınıfı ile ortak sosyal yaşantılar edinmesi, devlet imkânlarıyla ya da bireylerin kendi imkânlarıyla yurt dışına giderek eğitim alan gençlerin oralarda gördükleri yaşantıyı Osmanlı’ya getirmesi sosyal yaşantıdaki

Batılılaşma hareketlerini hızlandırmıştır. Devletin en üst tabakasının çeşitli alanlardaki her türlü Batılılaşma hareketine sempati ile yaklaşması, desteklemesi ve hatta bu Batılılaşma hareketlerini kendi yaşantısında uygulaması da pek tabii bu alandaki değişimleri ve gelişimleri hızlandırmıştır.

Avrupa'ya giderek orada eğitim alan veya Avrupa'dan gelenler bireyler tarafından eğitilen Osmanlı gençleri yalnızca bilimsel alanlarda değil kültürel alanda da Batı'yı öğrenme fırsatını bulmuşlardır. Avrupa kültürünün daha iyi öğrenilmesi ve ülkede tatbik edilmesi adına adeta bir zorunluluk haline gelen Fransızca bilme modası da bu yıllarda ortaya çıkmıştır. Osmanlı aydınları ve hatta eğitim alma imkânı bulan Osmanlı gençleri Fransızca'yı kitap okuyup anlayacak derecede öğrenmeye başlamışlardır. Bu yıllarda ortaya çıkan başka bir moda da Fransızca kitaplar ve gazeteler okuma modasıdır. Fransızca eserleri aslından okuyan ve çevrelerinde bulunan ve sayıları son yıllarda iyice artan Fransız, İngiliz ve İtalyanlarla sosyal ilişkiler kuran Osmanlı bireyleri günlük hayatlarında da gördükleri yabancı bireylerle Fransızca konuşmaya başlamışlardır.

Gündelik hayatta Batı kültürünün etkisiyle evlere alınan Fransızca kitaplar Fransızca konuşmayı ve okumayı bilen bireylerin elinde hem bir eğlence aracı hem de bir sosyal sınıf göstergesi olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu yıllarda Fransa'dan getirilen birçok roman, hikâye ve şiir kitabı üst sınıftaki bireylerin özel kütüphanelerinde yoğunluğunu arttırmıştır.

Batı medeniyetiyle haşır neşir olmayı yalnızca bir moda değil, faydalanılması gereken bir alan olarak gören Osmanlı aydınlarından edebiyat ile uğraşanlar okudukları Fransızca eserlerin etkisiyle edebiyatın toplumu etkileme ve yönlendirme gücünü keşfetmişlerdir. Batı karşısında gerileyerek yıkılışa doğru giden Osmanlı Devleti'ni yeniden yükseltmenin yolunun sadece devlet kurumlarıyla değil halkın topyekûn bilinçlenmesi ve gelişmesi ile başarılacağını düşünen Osmanlı aydınları halkı eğitim yoluyla bu amaca ulaştırmayı istemektedirler. Aydınlar bu yolun çok vakit alacağını Osmanlı Devleti'nin ise bu kadar vakti olmadığını bilincindedirler. Her ne kadar eğitim faaliyetleriyle amaca ulaşmak isteseler de daha kısa yoldan halka ulaşmanın edebiyat ile mümkün olacağını anlamışlardır. Bu anlamda toplumu eğitmek, geliştirmek ve yönlendirmek adına edebiyatın kullanılması gerektiği bilincine varmışlardır. Türk edebiyatı her ne kadar biçim ve içerik yönünden üstün

bir değer taşısa da toplumu topyekûn yönlendirme ve bir ideal için harekete geçirme açısından zayıftır. Türk edebiyatı daha çok insani, dini ve felsefi değerlerin ele alındığı incelikli bir edebiyattır. Oysa Türk aydınlarına daha doğrudan söz söyletecek, halkı bilinçlendirip kurtuluş yolunda harekete geçirecek Batı'daki gibi bir edebiyat lazımdır. Batı edebiyatının gazetelerindeki makaleler, fıkralar bu özellikleriyle tam istenilen edebi türlerdir. Yanı sıra Batı tarzı hikâyeler, tiyatrolar, bizim edebiyatımızda hiç olmayan romanlar gazete kadar direkt olmasa da toplumu eğitme, bilinçlendirme ve harekete geçirmeye elverişli metin türleridir. Osmanlı aydınları gelişmiş Fransızcalarıyla okudukları Batılı edebi türlerin benzerlerini yazarak edebiyatı toplumu eğiten bir araç olarak kullanmak isterler. Bu anlamda ilk gazeteler çıkarılmaya, ilk tiyatrolar, hikâyeler ve romanlar yazılmaya başlanır.

Türk edebiyatında romanın macerası 1860'lı yıllardan sonra başlar. Önceleri yalnızca Fransızca bilenlerin okudukları romanlar Türkçeye çevrilerek daha geniş okuyucu kitlesine hitap eder. Osmanlıda ilk çevrilerek okunan Fransız romanı François Fenelon'un Yusuf Kamil Paşa tarafından 1862 yılında *Telemak* adıyla çevrilen 1699'da yazılmış olan *Telemahos'un Maceraları* adlı kitabıdır. Kitap büyük rağbet görmüş, bir yılda dört defa basılmıştır. Eser Yunan mitolojisinden bir hikâyeyi ele alır. Truva Savaşlarına katılan Kral Odiseus savaş dönüşü yolunu kaybederek eve dönmekte gecikmiştir. Odiseus'un oğlu Telemahos babasını aramak için yola çıkmış kendisine yolda akıl ve bilgi tanrıçası Athena arkadaşlık etmiştir. Athena yolculuk esnasında yol arkadaşı Telemahos'a ülke yönetiminde nelere uyması gerektiği hakkında telkin ve tavsiyelerde bulunmuştur. Roman tekniğine sahip olmayan eser roman olarak çevrilmiştir. Eser, Yunan mitolojisini içeren konusuyla, mitoloji hakkında bilgi sahibi olmayan Osmanlı halkı tarafından Batılılara ait devlet yönetimine ait bilgiler içermesi açısından rağbet görmüştür (Akyüz 2021: 66-67).

Batılı roman olarak tanıdığımız Fransız romanı hakkında ilk bilgileri veren tercüme romanlar çevrilerek okuyucuya sunulmaya devam edilmiştir. Bunlardan Türk aydınına en çok tesiri olanlar 1862'de çevrilen Victor Hugo'nun *Sefiller*'i, 1864'de çevrilen Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe*'su, 1871'de çevrilen Alexandre Dumas Pere'in *Monte Kristo Kontu*, 1872'de çevrilen Chateaubriand'ın *Atala*'sı, 1873' çevrilen Bernardin de Saint-Pierre'nin *Pol ve Virjini*'si olarak gösterilebilirler. Tanzimat yıllarının sonuna kadar tercüme romanlar yayımlanmaya ve okunmaya

rağbet görerek devam edilmiştir. Bu yıllarda en çok eserleri çevrilen romancılar arasında Lamartine, A. Dumas Fils, Octave Feuillet, Hector Malot, Paul de Kock, Xavier de Montepin, Eugene Sue, Ponsin de Terrail, Emile Gaboriau, George Ohnet ve Jules Verne’i sayabiliriz (Akyüz 2021: 67).

Batı’dan gelen bu örnekler Türk okuyucusunun roman ile ilk karşılaşması olmuştur. Türk edebiyatında olaya dayalı türlerin hiçbirinde romana ait teknikler bulunmamaktadır. Roman uzunluğunda olabilen mesnevilerde kişiler ve olaylar birbiri ile benzerlik gösteren kalıplar ile oluşturulmuştur. Kişiler tek yönlü olaylar ise kimi zaman günlük hayattan kopuk ve hatta olağanüstülükler barındıran niteliktedir. Romanlarda psikolojik tahliller, gerçeğe dayalı çevre betimlemeleri mevcut değildir. Mesnevilerin dili; süslü, sanatlı ve oldukça ağırdır. Kalıplaşmış ifadeler söz konusudur. Beşeri veya ilahi aşk mesnevilerin temel konusudur. Bu metinlerin okuyucuları mazmunlaşan ifadeler ile karşımıza çıkan sanatlı dile alışkın eğitilmiş üst tabakadır. Halktan insanların mesnevilerde anlatılan felsefî meselelerle süslenmiş aşk hikâyelerini yeterince anlamaları mümkün değildir. Bundan başka halkın anlayacağı sadelikte yazılan olaya dayalı başka metinler de vardır. Bunlar masallar ve destanlardır. Her iki tür de gözlem ve gerçekçilikten uzak metinlerdir. Masallarda idealize edilen tek yönlü tiplerin, yine tek yönlü kötü tipler tarafından içine sokulduğu zor durumlar ortaya konulurken masal kahramanının ideal davranışları ile bu zor durumdan kurtulması işlenir. Zaman ve mekân unsurları, belirsiz; psikolojik tahliller ile mekân tahlilleri eksiktir. Olağanüstü olay ve varlıklar hikâyeyi hayatın gerçeğinden uzaklaştırmaktadır. Dikkat çeken halk hikâyeleri hacim olarak roman kadar uzun olmasa da olaya dayanması açısından romana daha yakındır. Ancak masallarda görülen eksiklikler hikâyede de mevcuttur. Daima tekrarlanan aşk konusu hikâyenin gündelik hayat ile ilişkisini kısıtlamış, tek yönlü ele alınan kişiler ve olağanüstülüklerle karşımıza çıkan olaylar gerçeklik algısını zayıflatmıştır. Benzer bir durum da destanlar için geçerlidir. Destanlar idealize edilen ve yüceltilen kahramanların özelliklerinin abartı unsurunun en üst seviyede kullanılmasıyla gerçek hayattan uzakta bir dünyayı anlatmaktadırlar. Masallarda, halk hikâyelerinde ve destanlarda kalıplaşmış olayların varlığı, tek yönlü kişilerin bulunması, zaman ve mekân belirsizliği, psikolojik tahlillerin eksikliği, gözlem ve gerçekliğin yokluğu her üçünün de onları romandan ayıran ortak özellikleridir.

Türk okuyucusu daha önce Türk edebiyatında karşılaşmadığı özellikleri çeviri romanlarda görmüştür. Batıdan çevrilen eserler ile roman türüne alışmıştır. Türk edebiyatçıları çeviri romanlardan sonra telif romanlar ile okuyucuya kendi kültürlerini barındıran romanlar sunmuşlardır. İlk romanlar teknik bakımdan Batı romanı kadar başarılı olmasa da romanın benimsenmesine ve yaygınlaşmasına hizmet etmiştir. İlk telif romanlar halkın alışkın olduğu aşk hikâyelerini içermeleri bakımından okuyucular tarafından kolayca benimsenmiştir. İlk telif romanlar konu olarak halk hikâyelerine benzeseler de hiçbir halk hikâyelerine benzetilmek amacıyla yazılmamıştır. Romancılar direkt olarak Batı romanının bir benzerini oluşturmaya çalışmış ancak teknikteki eksiklikler yüzünden ilk aşamada Batı romancıları kadar yetkin ve başarılı olamamışlardır.

Türk edebiyatında ilk telif romanların yazıldığı dönemde Batı edebiyatı romantizm akımı ile yazdığı roman serüvenini sonuna gelmiş, realizm ile roman yazmaya başlamıştır. Buna rağmen Batı'da romantizm akımına ilgi henüz tükenmemiştir. Türk okuyucusunun geleneksel edebiyatında var olan romantizm unsuru sayesinde romantizm akımı etkisinde yazılan telif romanlar ilgi görmüştür. Yazarların dünyada realizm etkisinin güçlendiği bir dönemde romantizm ile roman yazmalarının bir sebebi de budur. Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi bu akımın etkisinde romanlar yazarlar. Türk yazarlarının romantizm akımından çıkarak gözleme ve pozitivist görüşe dayanan, realist ve natüralist akımından etkilenmeleri 1880'den sonra gerçekleşir. Önce gazete ve dergilerde fenni konularda yazılar yazılır. 1885'ten sonra Samipaşazade Sezai, Nabizade Nazım, Recaizade Mahmut Ekrem, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halit Ziya Uşaklıgil gibi yazarlar bu akıma yakınlık duyarlar (Akyüz 2021: 69).

Tanzimat hikâyeciliğinin ilk yazarlarından biri Emin Nihat Bey'dir. Emin Nihat Bey en ünlü eseri *Müsâmeretnâme* ile *Binbir Gece Masallarına* benzeyen iç içe geçmiş hikâyelerini kaleme alırken bir yandan da bir bütün olarak değerlendirdiğimizde tek bir kurgunun üzerine dizilmiş birbirinden farklı hikâyelerini bir roman bütünlüğü içerisinde karşımıza çıkarır. Bu yönüyle roman-hikâye arasında bir metin olarak değerlendirebiliriz. *Müsâmeretnâme*'de birbirleriyle arkadaş olan bireyler her akşam başka bir yerde toplanıp, gazete okuyup sohbet ederler. Bazı geceler gençliklerinde başlarından geçen olayları birbirlerine anlatırlar.

Her bir arkadaş başından geçen ayrı bir olayı anlatırken okuyucuyu başka bir maceraya sürükler. Bu bakımdan ana olayın arkadaşların bir araya gelerek birbirlerine hikâyeler anlatması olduğunu söyleyebiliriz. Her bir hikâyenin birbirinden farklılık göstermesi kitaba hikâye değeri katmaktadır.

Emin Nihat bu eserde kendini bir derleyici olarak anlatır. Hikâyelerden bir tanesi Fransız sarayından bir olayı işlemektedir. Bu hikâyenin dışındakilerin hepsi hikâyeleri anlatan kişilerin ülkede yaşadığı olayları anlatır. *Müsâmeretnâme*'nin giriş cümleleri ve hikâyelerin bitiş şekli meddah hikâyelerinin klişeleşmiş anlatımına benzer. Yazar hikâye anlatanların farklılıklarını dilin kullanımında verir (Enginün 2018: 186).

Tanzimat edebiyatının birinci döneminin yazarları romanlarını geleneksel divan hikâyeciliğinin ve geleneksel halk hikâyeciliğinin dışında Fransız romanını örnek alarak yazarlar. Ahmet Mithat Efendi'nin dil ve anlatım olarak kısmen halk hikâyelerine doğru yönelimi bu genellemeyi değiştirmez. Ahmet Mithat Efendi hikâye ve romanlarında sosyal faydayı ön plana alır. Onun amacı Türk halkının '*çağdaş medeniyete uymayan düşünüş ve yaşayış tarzı*'nı değiştirmektir. Ahmet Mithat bu bakımdan batıl inançları, zararlı âdetleri eleştirerek Batı'nın pozitif dünya görüşünü ve Batı kültürünün ilk bilgilerini okuyucuya aktarmak ister. O da Namık Kemal gibi eserlerinde fayda ve eğlencenin bir arada olması formülünü benimser. Ona göre Batı medeniyetinin hem iyi yönleri hem de kötü yönleri vardır. Bu yüzden Batı kültürünün hangi yönlerini almak gerektiğini, konusu Avrupa'da geçen romanlardan okuyarak öğrenmek çok faydalıdır. Yazar faydalı bulduğu bilgileri nakletmek namına roman ve hikâye tekniğinden kopmayı göze alır. Onun büyük ve küçük hacimli birçok romanı vardır. Büyük hacimli romanlarında vakalar iç içe geçmiş bir şekilde kurgulanmıştır. Aynı şekilde romanlardaki karakterler bol ve çeşitlidir. Eserlerindeki olaylar gerçeğe aykırı olmasa da yazarın hayal gücüyle karışmış durumdadır. Yazar romanlarda doğal tesadüflerin gerekliliğine inansa da her zaman bunu eserlerine yansıtmayı başaramaz. Olayların kuruluşunda entrikaya önem verir. Okuyucunun romandan hoşlanması için merak ve heyecanı birlikte yürütür. Onun bu tavrı genel kültür kazandırmak adına verdiği bilgilerin romanını sıkıcı hale getiren havasını dağıtır. Aydın olmayan halkın kültür seviyesini yükseltmek için okuyucuya verdiği bilgilerle okuyucunun ufkunu geliştirmek ister.

Bunun için de romanlarını İstanbul'dan başka Anadolu, Suriye, Kuzey Afrika, Balkanlar ve Batı Avrupa gibi çeşitli mekânlarda kurgular (Akyüz 2021: 69-73).

Yazarın romanlarından bazıları *Felâtun Bey ve Rakım Efendi*, *Çengi*, *Henüz On Yedi Yaşında*, *Dürdane Hanım*, *Çingene*, *Haydut Montari*, *Müşahedat*, *Taaffüf*, *Jön Türk*, *Hasan Mellah yahut Sır İçinde*, *Hüseyin Fellah*, *Paris'te Bir Türk* olarak sayılır. Romanlarında insan psikolojisini ve sosyal meseleleri işleyen yazarın işlediği konulardan bazıları sosyal adalet, ferdin hürriyeti, medeni haklar, görücü usulü ile evlenmenin tenkidi, Batılılaşmanın nasıl olması gerektiği gibi konulardır.

Yazar *Felâtun Bey ve Rakım Efendi* romanında idealize ettiği Rakım Efendi ile doğru anlaşılan Batılılaşmanın ne olduğunu, *Taaffüf* romanında kadın ve erkek ahlakının nasıl olması gerektiğini, *Çingene* romanında insani değerlerin milliyetle ölçülemeyeceği fikrini, *Çengi* romanında doğruluk ve iyiliğin insanı eninde sonunda yücelteceği ve mutlu edeceğini işler. Diğer romanlarında da birbirinden farklı konuları işleyerek halka doğruluk, iyilik, ilerleme adına yol göstermeye çalışır.

Tanzimat yıllarında roman tarzıyla tanıdığımız yazarlardan bir diğeri de Şemsettin Sami'dir. Onun en ünlü eseri *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* romantik bir aşk macerasını işlerken görücü usulü ile evliliğin yanlış olduğu ve gençlerin birbirini severek evlenmesi gerekliliği mesajını verir.

Tanzimat yıllarının en önemli romancılarından biride Namık Kemal'dir. Namık Kemal tıpkı Ahmet Mithat Efendi gibi edebiyatı sosyal fayda sağlamakta bir araç olarak görür. O da romanı faydalı bir eğlence olarak değerlendirir. Ancak okuyucuya belli telkinleri yapmak uğruna romanın şark hikâyelerine benzetilmesini istemez. Bu bakımdan meddah tahkiye üslubunu kullanan Ahmet Mithat'tan farklı bir yol izler. Yazdığı romanlarda gerçek ve gerçeğe yakın bir kurgu kurmak ister. Ona göre roman boş bir kurgudan ibaret olmamalı, bu kurgunun içinde bir sosyal çevrenin “yaşayış, duyuş ve düşünüş tarzları” olmalıdır. O romanlarında faydalı gördüğü bilgileri olay örgüsüne aşk unsurunu katarak okuyucuya verir (Akyüz 2021: 76).

Namık Kemal'in en ünlü romanı *İntibah*'tır. Bundan başka Türk edebiyatının ilk tarihi romanı olan *Cezmi* ona aittir. Yazar *İntibah*'ta babasının himaye ve korumasından mahrum kalmış, tecrübesiz bir gencin Mahpeker adlı ahlaken düşkün bir kadının eline düşerek perişan olması konusu işlenir. Yazar bu romanında hayatın

olumlu ve olumsuz yönlerini yeterince tanımadan yetişmenin olumsuzluğunu anlatır. Bu bakımdan gençlerin yetişmesinde eğitimin ve tecrübenin aynı zamanda bir büyüğün himayesinin önemine vurgu yapar.

Tanzimat edebiyatına roman yazarak eser vermiş bir diğer edebiyatçı da Samipaşazade Sezai'dir. Onun tek romanı esaret konusunu işlediği *Sergüzeşt*'tir. Yazar romanında bir cariyeye ile bir paşanın oğlu arasındaki aşk macerasını anlatır. Eser köleliğin insana ıstırap veren yanlış bir müessese olduğunu işlerken evlenecek kişilerin maddi unsurlarla değil manevi unsurlarla seçilmesini daha doğru olduğu alt mesajını da ortaya koyar. Romanda Batılılaşmaya başlayan bir ailenin gündelik hayatını ve bu hayatın ayrıntılarını görmek mümkündür.

Tanzimat edebiyatının başka bir romancısı da Rezaizade Mahmut Ekrem'dir. Daha çok şiirleriyle tanınan Ekrem tek romanı olan *Araba Sevdası* ile Türk edebiyatının ilk realist romanını yazarak adından söz ettirir. Romanda yine *İntibah* romanının başkişisi Ali Bey gibi baba himayesinden mahrum ve zengin bir asilzadenin hikâyesi işlenir. Eserde Bihruz Bey'in Batılılaşmayı yanlış anlayarak kendini düşürdüğü komik durumlar ortaya konulur. Romanda son moda arabalar Batılılaşmanın bir simgesi olarak roman kahramanı Bihruz Bey'de bir tutkunluk seviyesine ulaşmıştır. Avrupalı gibi görünmek uğruna babasından kalan serveti boş yere harcayan Bihruz Bey, bu meraka kapılarak doğru dürüst eğitim almamıştır. Yarı cahil bir birey olarak gerçeği görmekten ve doğru davranmaktan çok uzaktır. Yazar Bihruz Bey'in yarı cahil bir şekilde Batılılaşmaya çalışmasını ve bu uğurda kendini kötü durumlara düşürmesini eleştirir.

Tanzimat yıllarına romanlarıyla damga vurmuş bir diğer romancımız Nabizade Nazım'dır. Nazım İlk natüralist roman olarak adlandırılan *Zehra*'nın ve ilk köy romanı olarak nitelendirilen *Karabibik*'in yazarıdır. Geçirdiği bir hastalık sonucunda hayata gözlerini erkenden kapayan Nazım, kısacık ömrüne bu iki romanı sığdırarak Türk edebiyat tarihinde önemli bir mihenk taşı olmuştur. O yaşadığı dönemde realist ve natüralist eğilimin en önemli temsilcilerindendir. Yazar *Karabibik*'te Antalya'nın Kaş'a bağlı bir köyünde yaşayan sıradan bir köylünün hayat mücadelesini verirken dönemin Anadolu köylüsünün hayatını realist bir şekilde ortaya koyar. *Zehra* romanında ise kıskançlık yüzünden sevdiği erkeği başka bir kadına kaptıran Zehra'nın intikam almak uğruna kocasını düşürdüğü kötü durumu

anlatan olaylar silsilesi işlenir. Yazar romanında Zehra'nın iyi bir kadın iken intikamcı bir kadına dönüşmesini psikolojik tahliller yaparak ortaya koyar. Bu yönüyle *Zehra* romanı ilk psikolojik roman denemesi olarak da adlandırılabilir. Yazarın olayları vermedeki gözlemci ve son derece gerçekçi tutumu onun ilk natüralist romancı olarak adlandırılmasına sebep olmuştur.

Tanzimat yıllarının önemli romancılarından birisi de *Mizan* gazetesini çıkaran, bu yüzden de Mizancı Murad olarak adlandırılan Mehmet Murad'dır. Yazarın en ünlü romanı *Turfan da mı yoksa Turfa mı?* romanıdır. Romanda Avrupa'da eğitim görerek kendini ait hissettiği Osmanlı Devleti'nin uyuşmasına kayıtlı olan Cezayirli bir Osmanlı asilzadesinin ülkesi için verdiği mücadele işlenir. Yazar romanında bu mücadeleyi işlerken Batılılaşmayı doğru anlamış, ahlaklı, çalışkan ve idealist bir vatanseverin özelliklerini ortaya koyar. Devrin siyasi meseleleri yazarın dilinden eleştirel bir şekilde işlenir.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme döneminde yaşayan Fatma Aliye Hanım Tanzimat yıllarının önde gelen bilim ve devlet adamlarından Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. O aynı zamanda yazdığı "*Muhadarat*" adlı eseriyle de ilk kadın romancımız olmuştur. Fransız edebiyatından tercüme yapan ilk kadın çevirmen, yazdığı eserlerle Doğu ve Batı düşünce dünyasını tanıyan ilk kadın düşünür, romanlarında işlediği kadın sorunlarıyla ilk kadın hakları savunucusu Fatma Aliye, aynı zamanda manevi babası Ahmet Mithat'ın da tedrisatından geçmiş ve şekillenmiş bir edebiyatçıdır. O Tanzimat yıllarının aydın kadın tipinin örneklerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Yazar dönemin sosyal hayatıyla, yenilikleriyle ve siyasal sorunlarıyla ilgilenmiş, Batı'daki gelişmelere yabancı kalmamıştır. Hatta bir Fransız yazarının "*Doğu ve Batı Kadınları*" adlı kitabını Fransız gazetelerine yazdığı bir mektupla eleştirmiş, bu davranışı Paris'te çok ilgi uyandırmıştır (Özkan 2017: 181).

Fatma Aliye Hanım'ın yazdığı romanlardan bazıları *Muhadarat*, *Udi* ve *Refet*'tir. Yazar *Muhadarat*'ta Batılı eğitim ile yetişmiş asil ve zengin bir ailenin kızı olan Fazıla'nın aklını kullanarak, edebi ve onurunu koruyarak başına gelen olumsuz olaylara nasıl tepkiler verdiğini ve ideal davranışlarıyla bu olumsuz olaylardan nasıl feraha çıktığını işler. *Udi* romanında Fatma Aliye Hanım'ın hayatından izler bulmak mümkündür. Romandaki Bedia tıpkı Fatma Aliye gibi çalışkan, eğitilmiş, kendine ait zevkleri olan, iffetine düşkün, modern bir o kadar da muhafazakâr bir kadındır.

Bedia'nın babası Nazmi Bey, tıpkı Fatma Aliye Hanım'ın babası Ahmet Cevdet gibi çocuklarına düşün, sanata ve kültüre değer veren kültürlü bir adamdır. Nazmi Bey ile Bedia'nın ilişkisi ve sohbetleri Fatma Aliye Hanım'ın babası Ahmet Cevdet ile olan ilişkisine ve sohbetlerine benzemektedir. Yazar romanında tıpkı Fazıla gibi akıllı ile hareket eden edepli ve onurlu genç bir kadının başına gelen olumsuz olaylara verdiği tepkileri işler. Romanda namusu ve çalışkanlığıyla para kazanarak geçimini sağlamaya çalışan idealize edilmiş bu Osmanlı kadınının davranışları timsal gösterilir.

Her birinde farklı konular ve mesajlar içeren Tanzimat romanları devrin devlet düzenini, siyasi olaylarını, halkın inanışlarını, değer yargılarını sosyal ve gündelik yaşantısını ayrıntılarıyla ortaya koyar. Dönemin sosyal panoramasını romanlardan görmek mümkündür. Bu anlamda Tanzimat edebiyatı dönemin sosyal ve gündelik hayatını yansıtan bir aynadır. Tanzimat yıllarında gündelik hayatta insanlar nasıl yaşamış, ne giyinmiş, ne yemiş, nasıl eğlenmiş, nasıl eğitim almış veya nasıl bir ev düzeni kurmuş diye Tanzimat romanlarına bakmak doğru bir yaklaşımdır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Yeni Türk Edebiyatı alanında Tanzimat ile başlayan yenileşme sürecinin roman türü üzerinden gündelik hayata yansımaları ortaya konulmaya gayret gösterilmiştir. Bilindiği gibi Türk edebiyatında Batılılaşma hareketleri en çok roman türü üzerinden gerçekleşmiştir. Çünkü roman türü şiir, hikâye ve tiyatro gibi diğer türlerden farklı olarak gündelik hayatı yansıtmaya açısından daha elverişli bir türdür. Gündelik hayatın genelini özetleyen süreçle ilgili olarak farklı romanlarda roman kahramanların yaşantılarının, davranışlarının ortak noktalarının toplamı alınarak bir yargıya varılmaya çalışılmıştır. Bu yüzden Tanzimat döneminin romanları üzerinden gündelik hayatın kayıt altına alınmasına gayret edilmiştir.

Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışma üç bölüm halinde hazırlanmıştır: Birinci bölümde “Gündelik Hayatın Teorisi” başlığı altında Henri Lefebvre'nin *Gündelik Hayatın Eleştirisi I,II, III* ve *Modern Dünyada Gündelik Hayat* ile Fernand Braudel'in *Maddi Uygarlık*

eserlerinden ve onların bu dönemlerle ilgili teorilerinden yararlanılarak klasik dönemde ve modern dönemde gündelik hayatın dönüşümü ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde “Olay Örgüsü” başlığı altında gündelik hayatın daha iyi yansıtılması amacıyla ele alınan bütün romanların olay örgüsü ayrıntılı olarak verilmiştir. Üçüncü bölümde “Gündelik Hayatın Unsurları” başlığıyla romanlardaki temsil kabiliyeti yüksek ve gündelik hayatı somut olarak ifade eden olay ve durumlar esas alınarak gündelik hayatın yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemleri

Yeni Türk edebiyatının dönem ve devirlere ayrılmasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan bir kısmı Tanzimat edebiyatını 1860’tan Servet-i Fünun edebiyatının başladığı 1896’ya kadar alırken bir kısmı 1860’tan II. Abdülhamit’in I.Meşrutiyet’i ilan ettiği 1876’ya kadar alır. Çünkü 1876’dan sonra Tanzimat edebiyatının kendine özgü özellikleri vardır. II. Abdülhamit’in Meclis-i Mebusan’ı feshetmesi ve kimilerine göre baskıcı bir yönetim anlayışı uygulaması dönemin edebiyatının kendine göre yeni kabullerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu gibi unsurlar Türk edebiyatının dönemlere ayrılmasında tarihi dönemlerin edebi dönemlerle ilişkilendirilmesi düşüncesini doğurmuştur. Bu düşüncenin kökeni Mehmet Kaplan’a kadar götürülebilir. Mehmet Kaplan’ın ardından Orhan Okay, Şerif Aktaş gibi edebiyatçılar da edebi dönemlerin tarihi dönemlerle ilişkilendirilmesinin daha uygun olacağını dile getirmişlerdir. Bu yeni anlayışı dile getiren Ahmet Bozdoğan Türk edebiyatının devirlerini “Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı”, “II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı”, “II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı” ve “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı” diye dönemlere ayırmak gerekliliğini ifade etmiştir. (Bozdoğan 2024: 208-209). Ancak bu konudaki yeni anlayışa karşı eski anlayışı devam ettiren ve Türk Edebiyatını; Tanzimat Dönemi, Servet-i Fünun Dönemi, Fecr-i Ati Dönemi, Milli Edebiyat Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi şeklinde adlandıranlar da mevcuttur. Bu çalışmada Tanzimat edebiyatının sınırlarını belirlenirken ve bu döneme hangi romanların dâhil edileceğine karar verilirken eski anlayışa göre bir sınır çizilmiştir. Bu tutumun en önemli sebebi Tanzimat romanlarını 1876 ile sınırlamanın eldeki malzemeyi kısıtlayacağı ve bu kısıtlamanın birtakım yargılara ulaşmada bazı noksanlıkları oluşturabileceği düşüncesidir. Bu çalışmada gündelik hayatın yansımaları ortaya konulmaya

alışırken içerik öz mlemesi yöntemi kullanılmıştır. Bütün metinler birbiriyle alakalı olduğu için içerik  z mlemesi yöntemi en uygun yöntem olarak görülmüştür. Diğer yöntemler amacı kavratmaktan uzak olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Varsayımları

Bu alışma Yeni Türk Edebiyatı alanında gündelik temaları ele alırken sosyolojiye; Türklerin dönemin gündelik hayatının romanlarda ele alması bakımından edebiyat sosyolojisine; zevkler, modalar, giyim kuşam gibi unsurları ele alırken kültür tarihine; mimari, müzik, resim gibi ince beğeniler ve sanatlar ile kurulan ilişkiler açısından sanat tarihine faydalı olacağı düşünülerek hazırlanmıştır.

1.BÖLÜM

1. GÜNDELİK HAYATIN TEORİSİ

1.1. Gündelik Hayat Nedir?

Gündelik hayat, bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri en temel ve sürekli tekrar eden pratiklerin bütünüdür. Bu kavram, bireyin ve toplumun zaman içinde gelişen rutinlerini, alışkanlıklarını ve sosyal ilişkilerini kapsar. Gündelik hayat, sadece bireysel düzeyde deneyimlenen bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal yapılar, kültürel normlar, ekonomik düzen ve siyasal yapılar tarafından şekillendirilen dinamik bir alandır.

Gündelik hayatın en temel özelliği süreklilik ve tekrardır. İnsanlar, yemek yemek, uyumak, çalışmak, dinlenmek, sosyalleşmek gibi eylemleri her gün tekrarlar. Ancak bu tekrar, durağan veya değişmez değildir; aksine, tarihsel süreç içinde ekonomik, teknolojik ve kültürel dönüşümlerle sürekli evrilir. Örneğin, sanayi toplumuna geçişle birlikte gündelik hayatın temposu hızlanmış, iş saatleri belirli bir düzen içinde şekillenmiş, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler günlük alışkanlıkları değiştirmiştir.

Gündelik hayat, bireylerin yaşadığı fiziksel mekânlarla da doğrudan ilişkilidir. Bir köyde gündelik hayat, tarımsal faaliyetlere ve mevsimsel döngülere bağlıyken, şehirde yaşayan bir birey için iş hayatı, trafik, alışveriş gibi unsurlar günlük yaşamın ana belirleyicileri haline gelir. Mimari yapılar, yollar, pazar yerleri, ev içi düzenlemeler, insanların gündelik yaşamını şekillendiren maddi unsurlar arasında yer alır.

Sosyal ilişkiler ve toplumsal roller de gündelik hayatın önemli bileşenlerindendir. İnsanlar, toplum içindeki rollerine bağlı olarak farklı rutinler geliştirirler. Örneğin, bir çiftçinin gündelik hayatı tarlada çalışarak geçerken, bir tüccarın günü pazarda veya ticari ağlarla iletişim kurarak şekillenir. Kadınların ve erkeklerin toplumsal rolleri, aile yapısı, eğitim olanakları gibi unsurlar da gündelik yaşamı belirleyen faktörler arasındadır.

Gündelik hayat aynı zamanda bireylerin kimliklerini ve aidiyetlerini inşa ettikleri bir alandır. İnsanlar, yemek yeme biçimleri, giyim tarzları, konuşma üslupları, selamlaşma biçimleri, eğlence anlayışları gibi unsurlar aracılığıyla sosyal kimliklerini ifade ederler. Bu kimlikler, etnik köken, sınıf, din ve coğrafi konum gibi faktörlere bağlı olarak farklılaşabilir.

Gündelik hayat, büyük tarihsel olayların ve toplumsal dönüşümlerin görünmez arka planıdır. Savaşlar, devrimler, ekonomik krizler veya büyük teknolojik buluşlar, gündelik hayatı doğrudan etkileyerek bireylerin alışkanlıklarını, tüketim kalıplarını ve yaşam tarzlarını değiştirir. Örneğin, matbaanın icadıyla birlikte okuma alışkanlıkları yaygınlaşmış, kahvehaneler ve gazeteler gündelik hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte iş saatleri standartlaşmış, modern kent yaşamı şekillenmiş, boş zaman aktiviteleri çeşitlenmiştir.

Sonuç olarak, gündelik hayat, bireylerin ve toplumların en temel yaşam pratiklerini kapsayan, geçmişten günümüze sürekli dönüşen ve değişen bir süreçtir. Bireylerin rutinleri, yaşadıkları çevre, ekonomik koşullar, toplumsal normlar ve kültürel değerler, gündelik hayatın temel belirleyicileridir. Bu nedenle, gündelik hayat üzerine yapılan çalışmalar, sadece bireylerin kişisel deneyimlerini değil, aynı zamanda toplumların tarihsel ve kültürel gelişimini anlamak açısından da büyük önem taşır.

1.2. Gündelik Hayatın Mahiyeti

Gündelik hayatın mahiyeti, bireylerin ve toplumların temel yaşam pratiklerini, alışkanlıklarını, rutinlerini ve sosyal ilişkilerini içeren çok yönlü bir olgudur. Gündelik hayat, sadece biyolojik ihtiyaçların karşılandığı bir süreç değil, aynı zamanda kültürel, ekonomik, sosyal ve mekânsal faktörlerin birleşimiyle şekillenen dinamik bir yapıdır. Bu mahiyetin anlaşılması, bireyin yaşadığı çevrenin ve içinde bulunduğu toplumsal düzenin doğasını anlamayı da beraberinde getirir.

Gündelik hayatın en temel özelliklerinden biri, zamanın belirli bir düzen içinde akmasıdır. Bireyler sabah uyanmak, yemek yemek, çalışmak, dinlenmek ve uyumak gibi eylemleri belirli zaman dilimlerinde gerçekleştirirler. Ancak bu rutinler, bireyin içinde yaşadığı toplumun ekonomik yapısına, kültürel değerlerine ve tarihsel geçmişine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Tarım toplumlarında gündelik hayatın

ritmi doğaya ve mevsimlere bağılı olarak şekillenirken, sanayi toplumlarında çalışma saatlerinin düzenlenmesiyle birlikte zaman daha sistematik ve disiplinli bir hale gelmiştir. Orta Çağ'da bir köylü için gündelik hayat, gün doğumuyla başlayıp gün batımıyla sona ererken, sanayi devrimi sonrası işçilerin gündelik hayatı vardiyalara bölünerek yeniden organize edilmiştir.

Gündelik hayatın mahiyetini anlamak için mekân kavramı da büyük önem taşır. Gündelik hayat, yalnızca bireyin kişisel alanında değil, aynı zamanda kamusal mekânlarda da şekillenir. Ev, sokak, pazar, çarşı, kahvehane, cami, kilise veya fabrika gibi mekânlar, bireylerin gündelik hayatını doğrudan etkileyen unsurlar arasındadır. Osmanlı toplumunda kahvehaneler, sadece kahve tüketilen yerler değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimlerin gerçekleştiği, siyaset ve edebiyatın konuşulduğu önemli mekânlardır. Avrupa'da ise benzer şekilde kafeler, gündelik hayatın ve entelektüel etkileşimlerin merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Gündelik hayatın mahiyetini belirleyen bir diğer unsur, bireylerin toplum içindeki sosyal rolleri ve statüleridir. Bir aristokratın gündelik hayatı, ona sağlanan lüks ve hizmetlerle şekillenirken, bir zanaatkârın gündelik hayatı üretim süreci ve lonca ilişkileri çerçevesinde gelişir. Örneğin, 18. yüzyıl Avrupa'sında soyluların gündelik hayatı, ziyafetler, sanatsal etkinlikler ve saray eğlenceleriyle doluyken, işçi sınıfı için gündelik hayat büyük ölçüde fabrika mesailerinden ibarettir. Osmanlı toplumunda ise medrese öğrencileri günlerini ders çalışarak ve hocalarının sohbetlerine katılarak geçirirken, esnaflar lonca düzeni içinde gündelik işlerini sürdürmekteydi.

Gündelik hayatın mahiyeti, ekonomik sistemlerle doğrudan ilişkilidir. Feodal toplumlarda bireylerin ekonomik faaliyetleri tarıma dayanırken, sanayi toplumunda iş bölümü artmış ve gündelik hayatın yapısı buna göre değişmiştir. Ticaretin gelişmesi, pazar ekonomisinin büyümesi, para kullanımının yaygınlaşması ve ücretli emeğin artması, gündelik hayatın akışını belirleyen başlıca ekonomik faktörler arasındadır. Örneğin, 16. yüzyılda Osmanlı pazarlarında mal takası yaygınken, 19. yüzyıla gelindiğinde para ekonomisinin güçlenmesiyle birlikte alışveriş alışkanlıkları değişmiş, dükkânlar ve çarşılar gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Benzer şekilde, Avrupa'da kapitalizmin yükselmesiyle birlikte gündelik hayatın ritmi, piyasa koşulları ve üretim süreçlerine bağılı olarak yeniden şekillenmiştir.

Gündelik hayatın mahiyetini belirleyen bir diğer önemli unsur, bireylerin beslenme alışkanlıklarıdır. Beslenme kültürü, bireylerin yaşadığı coğrafya, ekonomik durum ve toplumsal statüye bağlı olarak farklılık gösterir. Örneğin, Orta Çağ Avrupa'sında alt sınıfların beslenme düzeni ekmek, tahıl ve sebzeyle dayanırken, üst sınıflar et ve baharatlı yemekleri daha fazla tüketme ayrıcalığına sahiptir.

Osmanlı'da yemek kültürü, mutfak hiyerarşisine ve saray mutfağının etkilerine bağlı olarak gelişmiştir. Anadolu'nun kırsal kesimlerinde tahıl ağırlıklı bir beslenme biçimi yaygınken, şehirlerde et ve baharat kullanımı daha fazlaydır. Aynı şekilde, kahve ve çay gibi içeceklerin tüketimi de gündelik hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir. Kahve, Osmanlı toplumunda sosyalleşmenin bir aracı olarak görülürken, Avrupa'da kahvehaneler entelektüel tartışmaların yapıldığı mekânlar olarak önem kazanmıştır.

Gündelik hayatın mahiyeti, bireyin ve toplumun en temel alışkanlıklarını, ritüellerini ve sosyal pratiklerini içeren çok boyutlu bir yapıdır. Zaman yönetimi, mekân kullanımı, sosyal roller, ekonomik ilişkiler ve beslenme kültürü, gündelik hayatın mahiyetini belirleyen temel unsurlar arasındadır. Bu nedenle, gündelik hayatın tarihsel dönüşümünü anlamak, sadece bireylerin günlük rutinlerini incelemek değil, aynı zamanda toplumların ekonomik, kültürel ve sosyal değişimlerini analiz etmek açısından da büyük bir önem taşır.

1.3. Klasik Dönemde Gündelik Hayat

Gündelik hayat, bireylerin ve toplumların tarih boyunca süregelen rutinleri, alışkanlıkları, sosyal ve ekonomik etkileşimleriyle şekillenmiş bir yaşam biçimidir. Klasik dönem olarak adlandırılan ve yaklaşık olarak 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar uzanan süreçte, dünyadaki gündelik hayat tarımdan sanayiye, feodal toplum yapısından merkezi yönetimlere doğru evrimleşmiş, aynı zamanda kültürel alışkanlıklar, beslenme biçimleri, giyim tarzları ve şehirleşme olgusu önemli dönüşümler geçirmiştir. Burada, klasik dönemde gündelik hayatın temel unsurları ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Gündelik hayatta 15. ve 18. yüzyıllar arasında insanların temel yiyeceği genellikle bitkisel gıdalardır. Bu gıdalardan en önemlisi buğdaydır. 16. yüzyılda Ruslar buğdaydan hem yiyecek hem de içecek olarak faydalanırken bu dönemde

Nogay Tatarları tarım hakkında bilgi sahibi değillerdir. Onlar et yiyip süt içmektedirler. Moğollar da tıpkı Avrupalılar gibi etleri koca parçalar halinde yemektirler. Avrupa ise bu yıllarda etobur bir kültürdür. Yenidünyanın keşfedilmesi ile eski dünyadan gelen sürüler buradaki otlakları doldurmuş ve insanlar etle yoğun olarak beslenmişlerdir. Dünyanın etle beslenmesi aslında çok eskilere dayanmaktadır. Eski çağda insanlar avcılıkla beslenmişlerdir. Yeniçağda bir tarım devrimi yapılmış, av sahalarının yanında tarım sahaları da genişlemiştir. İnsan nüfusu artınca insanlık gittikçe bitkisel gıdalarla beslenmeye başlamıştır. Bitkisel gıdalardan yapılan lapalar, çorbalar ve ekmekler insanları beslemeye başlamıştır. Bu durum insanlar arasında etle beslenenler ve bitkisel gıdalar ile beslenenler ayrımını da doğurmuştur. 15-18. yüzyıllar arasında endüstrilerin en eskisi olan tarımın sağladıkları gıdalardan en dikkat çekicileri buğday, pirinç ve mısır olmuştur. Bu gıdaların uygun tarım alanlarına ekilmesi tüm dünyada bir toprak paylaşımı konusunu da gündeme getirmektedir (Braudel 2017: 93-97).

Osmanlı toplumunda da ekmeğin ayrı bir yeri vardır. Buğday üretiminin yapıldığı Osmanlı toplumunda hem 19. yüzyılda hem de çok daha önceki dönemlerde buğday ve diğer tahıl ürünlerinin sonucu elde edilen undan ekmekler, çorbalar tatlılar gibi birçok gıda maddesi üretilmekte ekmek bunlar arasında temel besin maddelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarının büyük çoğunluğu zengin ve alafranga yaşayan bireylerin hayatlarını ele aldığı için ekmeğin sofralardaki yeri hakkında çok fazla ifade ile karşılaşılmamıştır. Bu durumun sebeplerinden biri romanlarda konu edilen insanların üst düzey bir sınıfa ait olmaları ve aktüel zamanda Batı kültürüne göre yaşamalarıdır. Çünkü sosyolojik olarak ekmek tüketimi gelir düzeyi düşük insanlar arasında fazlalaşırken gelir düzeyi yüksek insanlar arasında azalmaktadır.

Gündelik hayatın sürdürülmesinde belki de en önemli gıda buğday olmuştur. Bu yüzden buğdayı ayrıca ele almak gerekmektedir. Buğdayın tarihinde Batı medeniyeti önemli bir yere sahiptir. Ancak 15. yüzyılda Güney Çin’de iki pirinç hasadı arasında buğday hasadı yapıldığı da bilinmektedir. Çinliler ekmek yapmayı bilmemektedirler. Ancak yine de soğanlı sert bir hamurdan bir gıda pişirmektedirler. Buğdaydan yapılan başka gıdaları bilseler de onların tüketiminde ekmek yoktur. Bu dönemde Hindistan’da buğday üretimi iyi durumdadır. İran’da basit bir ekmek

pişirilmektedir. Yine Mısır'da da buğday ekiminin yapıldığı bilinmektedir. 18. yüzyılda tüm Avrupa'yı besleyecek kadar buğday üretimi yapılmaktadır. Ukrayna'da buğdayın fiyatı düşüktür. Türkiye'nin büyük bir bölümü de buğday ile beslenmektedir. Rus buğdayının gelişimi de çok daha sonra olacaktır. Amerika'ya ise buğday 17. ve 18.yy.da ulaşacaktır (Braudel, 2017: 97-98). Bugün de buğday üretimi ve tüketimi dünyanın önemli meselelerindendir. Temel gıda maddesi olarak tüketilen buğdayın yokluğu veya eksikliği küresel çapta gıda krizi oluşturacak kadar önemlidir.

Buğday tek başına yetiştirilen bir bitki olmamıştır. Bunun yanında darı gibi başka bitkiler ile birlikte yetiştirilmiştir. 14. yüzyılda Cenevizler tarafından kuşatılan Venedik darı ambarları sayesinde ayakta kalmıştır. Darı 18. yüzyılda Avrupa'da yetiştirilmeye devam etmektedir. Buğdayın başka bir arkadaşı da arpadır. 16. yüzyılda arpalar at yemi olarak kullanılmaktadır. Yanı sıra kuzeye çıkıldıkça arpa ve yulaf dünyada daha fazla ilgi görmektedir. Yine çavdar da Avrupa'da ekilen önemli bitkilerden biridir. Tüm bu tahıllar buğdayın kıt olduğu 18.yy.da ekmek yapımında kullanılmaktadır (Braudel 2017: 98-99). Buğdayın bolluğu diğer tahılların üretimini kısıtlasa da yok etmemiştir. Buğdaydan elde edilen unun kalitesi ve tadının diğer tahıllara nazaran daha çok beğenildiği için buğdayın üretiminin ve değerinin diğer tahıllardan daha fazla tercih edildiği tahmin edilir.

Bu tahıllardan başka Hint Okyanusundan ithal edilen Orta Çağ ticaretinde önemli bir yeri olan pirinçten de söz edebiliriz. 14.yy.da pirinç ticaretinin Avrupa'da yapıldığı bilinmektedir. 15.yy.da İtalya'da pirinç yetiştirilmektedir. Pirinç tüketimi Türklerin Balkan bölgelerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Pirinç bir müddet sonra Amerika'ya ulaşacak, 17.yy. sonunda Amerika pirinç ihracatçısı haline gelecektir. Pirinç Batı'da sütlaç yapımında kullanılsa da zenginlerin çok tercih ettikleri bir gıda değildir. 17. ve 18.yy.da Fransa'da fakirlerin yiyeceği bir gıdadır. Pirinç, çavdar, buğday gibi gıdalar pahalılık ve kıtlık dönemlerinde önemini zaman zaman arttırmakta ve düşürmektedir (Braudel 2017: 99). Zaman ilerledikçe pirinç ile yapılan gıdaların çeşitliliğinin artması ile pirinç tüketimi tüm dünyada ve Çin gibi ülkelerde daha kalıcı hale gelecektir. Buğday kadar olmasa da bireylerin gıda tüketiminde birçok gıdaya göre daha önde bir konuma yerleşecektir.

14.yy.da Poitiers’de dört çeşit ekmek bulunmaktadır. Ekmekler artık elekten geçirilmiş undan yapılmaktadır. Avrupa 18.yy.a kadar lapalarla beslenmeye devam etmiştir. Bu lapalar ekmekten yapılmaktadır. İçine bal ve peynir katıldığında lüks bir yemek olmaktadır. 16.yy.da darı ve süt ile karıştırılan lapalar Gaskonya bölgesinde bilinen gıdalardandır. 18.yy.da ise iyi beslenmiş yulaftan yapılan lapalar doktor tavsiyesi bir gıda olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın yüzyılda da bu gıdaların tüketildiği bilinmektedir. 17.yy.da Almanlara esir düşen Osman Ağa adlı Türk sipahisi kendisine verilen un ile mayasız hamur yapıp ekmek pişirmiştir. Bu ekmek Türkiye ve İran’da yapılan ekmeğin aynısıdır. Beyaz ekmek bir ayrıcalık ve lüktür. Avrupa’nın ancak %4’ü beyaz ekmek ile beslenmektedir. 17.yy.da dahi kırsal nüfus ekmeklik olmayan tahıllar ve çavdar ile beslenmektedir. Buğday ekmeği ve beyaz ekmek uzun süre lüks bir tüketim maddesi olarak kalmıştır. Paris’te bira mayasının katılması ile yumuşak bir ekmek elde edilmiştir. Gerçek beyaz ekmek devrimi 1750 ve 1780 arasında gerçekleşmiştir. Unun kepeği ayrılarak daha yoğun bir şekilde beyaz ekmekler imal edilmeye başlamıştır. Aynı zamanda mayalı hamurların da insan sağlığına uygun olduğu kanısı yayılmıştır (Braudel 2017: 122-124).

Osmanlı toplumu tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir toplumdur. Osmanlı devleti tımarlı sipahiler adını verdiği asker grubunu para ile değil tarım yapan köylülerin vergi olarak askerlere ödedikleri tarım gelirleriyle karşılamaktadır. Bu yüzden hem çeşitli tahıl ürünlerinin üretimi hem de bu ürünlerden elde edilen gıdaları tüketimi gündelik hayatın içinde önemli bir yer tutmaktadır. Tanzimat romanlarından yalnızca Karabibik’te tarım yapan köylülerden bahsedilmektedir. Ele aldığımız romanlardan Karabibik dışındakiler genellikle İstanbul şehir hayatını konu ettiğinden bu romanlarda tarım ve buğdayla ilgili çok fazla ifadeye rastlamayız. Ancak alfranga bireylerin sabah kahvaltılarında Fransız ekmek veya kurabiyesi denilecek gıdalar ile beslendiğinden bahsedilmiştir.

Buğday gibi pirinçte gündelik hayatta egemen bir bitkidir. Pirinç buğdaya göre daha doyurucudur. Üstelik kabuğu ayıklanmadığı zaman muhafazası daha kolaydır. Pirincin hektar başına verimliliği de buğdaydan fazladır. Ancak buna rağmen ayıklandığında pirincin miktarı buğdaydan azdır ve pirincin yetiştirilmesi daha zordur. Pirincin ekim alanı her ne kadar Avrupa, Afrika ve Amerika’ya uzanmış olsa da bu tahılın Uzak Doğu’da yerleşmiş olduğunu söyleyebiliriz. 18.yy.dan önce

Güney Çin'den Kuzey Çin'e ulaşan bir ticaret ağı vardır. Yine Hindistan'a ulaşan bir pirinç ticareti mevcuttur(Braudel 2017: 131).

Pirinç ve buğday Orta Asya'dan yayılmıştır. Buğdayın yetiştirilmesi pirinçten daha öncedir. Çin uygarlığının ilk dönemleri de buğday ve darı ile beslenmektedir. Avrupalı seyyahlar 1794'de Çin'e vardıklarında yemek için ancak "kötü şeker ve bir tabak pişmiş darı" bulabilirler. Su pirinci ilk kez Hindistan'da yetiştirilmiş, sonra milattan önce 2000'li yıllarda Güney Çin'e ulaşmıştır. Pirincin Japonya'ya gelmesi miladın ilk yüzyıllarına rastlamıştır. Japon beslenmesinin pirinç ile olması 17.yy.dan önce değildir (Braudel 2017: 131-132).

Pirincin ekilmesi daima zor olmuştur. Bu ekimde en büyük sorun su sorunudur. Çin'de pirinç ekimi için sistemli bir ekim takvimi ve sulama tekniği ile pirinç ekimleri yapılmıştır. Suda az pişmiş pirinç Batılıların ekmeği gibi gündelik bir gıda olmuştur. Bütün gün pirinç tarlasında çalışan Çinlilerin akşam da pirinç ile beslenmesi bir bıkkınlık değil bir mutluluk vesilesi olmuştur. Yalnızca yemek olarak değil sarhoş eden şarap yapımında da kullanılan pirinç Çinliler için temel gıdalardan birisidir. Yine pirincin fiyatının düşüp yükselmesi de gündelik hayatı etkileyen önemli bir unsurdur. Japonya'da da pirincin fiyatının düşüp yükselmesi ekonomiyi etkileyen temel faktörlerdendir (Braudel 2017: 134-137). Pirinç ekiminin buğdaya göre daha kısıtlı olması hem iklim coğrafya hem de pirinç ekiminin zorluğundan kaynaklanmaktadır. Büyük sulak alanlarda ekimi yapılan pirinç uygun coğrafyaya sahip ülkelerde daha çok üretilmiştir. Bu durum pirinç üretimi yapılan ülkelerin beslenme alışkanlıklarında pirincin yerinin daha fazla olmasını sağlamıştır. Örneğin Çin'de kendisine uygun sulak alanlar bulan pirinç ülkenin temel beslenme alışkanlıklarında büyük bir yer edinmiştir.

Pirincin dar bir ekim alanı ancak kalabalık nüfusları besleme özelliği vardır. Bu durumda pirincin bir gıda güvenliği özelliği oluşmuştur. Pirincin alçak yerlerde ekilmesi Çin'de nüfusun bu bölgelerde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Çinliler yüksek yerlerdeki dağlarda, ormanlarda hayvancılık yapmayı bilmemekte ve bu bölgeleri değerlendirememektedirler. Çin'de pirinç alanları zamanla kentlere doğru yönelmiş, kentlerin çamurlu ve çöplü alanları pirinçlikle verimli hale getirilmiştir. Kırınların kentlerle birlikte yaşaması Batı'da görülenden çok daha yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Tepelerin ve dağlık alanların Amerika'dan ithal edilen mısır

ve tatlı patates alanlarına açılması ancak 18.yy.daki nüfus artışından sonra olmuştur. Tarımsal diğer ürünlerin ticarileşmesiyle pirinç ticareti de ortaya çıkmıştır. Pirinç Çin’de olduğu gibi Hindistan’da da üretilmiştir. Delhi İmparatorluğu’ndan itibaren yerleşik hale getirilen tarım atılımıyla şeker kamışı, pamuk, ipek böceği için dut gibi ürünler teşvik edilmiş, üretim de nüfus yoğunluğu da hızla artmıştır. Pirinç ve buğday gibi ürünlerin mübadelesi denizden ve karadan yapılmıştır. Pirinç ve diğer tahıllar alt kıtanın geçimini sağlamaktadır. Bu yerlerde nüfus artışı hızlı olmuş, bu artıştan tek başına olmasa da pirincin katkısı belirginleşmiştir (Braudel 2017: 139-142).

Osmanlı mutfak kültürünü yansıtan gıdaların birçoğu pirinç ile yapılmaktadır. Bunlar pilav, çorba, sütlaç gibi gıdalardır. İçine kimi zaman tat katan malzemeler katılsa da pilavın ana maddesi de pirinçtir. Buğdaydan yapılan pilavlar da vardır ancak pilav denilince ilk akla gelen pirinç ile yapılan pilavdır. Geçmişte olduğu gibi bugün de pirinç pilavı buğday pilavından daha rağbet gören ve daha lüks bir gıda kabul edilmiştir. Sütlaç ise pirinç, şeker ve süt ana maddeleri ile yapılmaktadır. Osmanlı kültüründe değişik malzemelerden çeşitli çorbalar yapılsa da pirinç birçok çorbanın ana maddesi olarak kullanılmaktadır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında pilavlardan, çorbalardan ve sütlaçlardan sıklıkla bahsedilmektedir. Bu anlamda pirinç Osmanlı yemek kültüründe ve gündelik hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu durum Osmanlı toplum yaşantısında pirincin bir lüks tüketim maddesi olduğunu, toplumun geniş kesimlerinin ise bulgur tükettiklerini göstermektedir.

1.3.1.Gereğinden Çok ve Olağan: Yiyecek ve İçecekler

Klasik hayatta ihtiyaçların lüks sayılıp sayılmaması döneme göre değişken bir durumdur. 16.yy.da şeker bir lüks iken 17.yy.da karabiber lüktür. Alkol ve aperatifler Catherine de Medicis zamanında kuş tüyü yataklar veya gümüş kupalar Büyük Petro’dan önceki dönemde lüks sayılmıştır. Bunun gibi farklı dönemlerde farklı lüksler vardır. İskemle bir dönem lüks sayılmıştır. Özellikle İslam dünyası bu lüksten mahrumdur. Hatta II. Dünya Savaşı sırasında mendil dahi lüktür. Demek ki lüks kavramı döneme, ülkeye ve uygarlığa göre değişmektedir. Böylece lüks zenginlerin sahip oldukları ve fakirlerin bir gün ulaşmayı hayal ettikleri bir hedefdir(Braudel 2017: 165-168). “*Marcel Mauss’un yazdığı gibi kısacası ‘Toplum*

atılımını üretimde bulmamıştır. Lüks büyük sürükleyici olmuştur.’ Gaston Bachelard’a göre,’ gereksiz olanın fethi, gerekli olanın fethinden daha büyük bir zihni tahrik yaratmaktadır.” (Braudel 2017: 168). Bu durumda lüksler toplumun hedeflerine ulaşmak için itici bir güç olmakta bu da toplumların gelişmesini sağlamaktadır. Hangi çağ ve hangi dönem olursa olsun bireylerin daha az bulunan gıdaları elde etme gücü ve o gıdaların lüks sayılması doğru orantılı olarak görülmüştür. Bu durumda herkesin kolay ulaşabilecekleri gereğinden çok bulunan gıdalar lüksün dışında kabul edilmiştir.

1.3.2.Sofra: Lüks ve Kitle Tüketimleri

Sofra denildiğinde akla ilk gelen yokluk ve bolluktur. Bu anlamda yokluk fakirlik ve sefaleti, bolluk zenginlik ve lüksü beraberinde getirir. Biz de öncelikle sofraya ve lüksün toplumdaki yerini irdeleyelim.

15. ve 16.yy.dan önce bir sofraya lüksü ve sofraya inceliklerinden söz etmek pek mümkün değildir. Çin mutfakları çok eski geleneklere sahip bir mutfaktır. Sağlık, lezzet ve icadı içinde barındırır. Çin çeşitli konserve, taze sebzeler ve soya proteinleri ile et kıtlığını kendince telafi eden bir mutfak olmuştur. Oysa Fransa, Çin gibi övünebileceği bir mutfak ancak son dört veya beş yüzyılda ortaya koymuştur. Etler, kümes ve av hayvanları, tahıllar, şaraplar, peynirler bu sonradan gelişen mutfak ürünleri arasındadır. Ancak bu ürünler genelin beslenmesini oluşturmaz. Halk ihtiyacından fazla ürünü satmakta ve genellikle iyi gıdaları kendisine saklamamaktadır. Daha çok tuzlanmış domuz eti, darı ve mısır ile beslenmektedir. Elindeki diğer ürünleri ise para kazanmak amacıyla satmaktadır. Bu monotonluk ancak bayram günlerinde kesintiye uğramaktadır. Çeşitlilik ve tokluk daha çok zenginler içindir. Büyük ve erginliğe ulaşmış mutfaklar için 5.yy.dan itibaren Çin mutfaklarını, 11. ve 12.yy.dan itibaren Müslüman mutfaklarını, 15.yy.dan itibaren Batı mutfaklarını sayabiliriz. 16.yy.dan itibaren Fransa Avrupa’da bulunan yemek tariflerini toplamış, yenilerini icat etmiş ve iyi bir yemek ülkesi haline gelmiştir. Fransız mutfakları kendisini Naiplik Dönemi’nden sonra göstermiştir. 1746’dan sonra Menon’un yayınladığı kitapla Fransa, mutfak modasının sahibi olma onuruna ulaşacaktır. Zamanla elbise modası gibi mutfak modası da oluşacaktır. Başka değişiklikler de kendiliğinden oluşacaktır(Braudel 2017: 169-171).

Daha öncede belirttiğimiz gibi 15.yy.dan önce Avrupa’da incelmış bir mutfak yoktur. Ancak etlerin çok miktarda sunulması gibi gösterişe yönelik bir bolluk zengin sofralarında görülmektedir. Fransızlar etleri ve diğer yiyecekleri tek bir tepside değişik soslarla sofraya koymaktadırlar. Bu yiyecek tepsisinde sığır, güveç, etli börek, bufo balığı, tereyağı, kaymak gibi yiyecekler mevcuttur. Bu et tüketimi 15. ve 16.yy.da zenginlere has bir beslenme şeklidir. 15.yy.da Alçak Ülkelerde et tüketimi oldukça fazladır. 16.yy ilk yarısında bu tüketim artmıştır. 16.yy.da Avrupa’nın et dolu masalar ile beslenmesi Balkan ülkelerinden yapılan canlı hayvan sevkiyatı ile sağlanmaktadır. Avrupa’da 1350 ve 1550 yılları arasında mutlu bir bireysel hayat dönemi yaşamıştır. Kara veba felaketinin ardından emek gücü azaldığı için çalışan insanların hayat şartları daha iyiye gitmiştir. Orta Çağ’da ekonomik durumların yarattığı bir mutsuzluktan söz edilebilir. 19.yy. ortasına gelene kadar ekonomik hayattaki bozulma kendisini gösterecektir (Braudel 2017: 171-175).

Batıda 16.yy.dan itibaren et tüketimi azalır. Braudel kaynaklardaki tanıkların söylemlerinden din savaşlarından önce Fransa’da köylülerin zengin olduklarından, evlerinin her türlü malla dolu olduğundan, iyi döşenmiş evlerde oturduklarından ve birçok hayvana sahip olduklarından bahseder. Oysa 1660’lara doğru Yukarı Saksonya’daki işçilerin ekmek, bulgur ve sebze ile yetinmek zorunda kaldıklarını anlatmıştır. Artık piyasalarda en çok satılan mallar tahıllardır. Et tüketiminin azalması 1950’lere kadar sürecektir. Otuz Yıl Savaşları sonrasında et fiyatları sürekli artmakta, hayvancılığın yerine tarım ikame edilmektedir. Bu durum büyük saman krizine kadar sürer. Modern yüzyıllar ile birlikte etobur Avrupa’nın ayrıcalığı zayıflamış, 19.yy.da yapay çayırın genelleşip bilimsel hayvancılık artmasıyla Avrupa’nın kıtlığına bir çözüm yolu oluşmuştur. Akdeniz ülkelerinde yiyecek kısıtlılığı görülmektedir. Avrupa’nın kuzey bölgelerinde yiyecek kısıtlılığı daha az olmuştur. İngiltere’de et tüketimi daha fazla olmasına rağmen Hollanda gibi ülkelerde 18.yy. sonuna kadar et tüketimi çok dengesizdir. Zenginler fasulye, tuzlu et, ekmek, balık ve av eti yerken fakirler bayır turpu, kavrulmuş soğan ve kurumuş ekmek yemektirler. Hollanda’nın burjuvası da az ile yetinerek yaşamaktadır. Akşam yemeği genellikle süt ve ekmek ile yapılan bir papardır. Et tayarının azalmasıyla işlenmiş ya da tuzlanmış et tüketiminde bir artış meydana gelmiştir. 18.yy.da Burgonya’da köylüler etin büyük bir bölümünü domuzdan sağlarlar.

Tuzlama sayesinde de domuz etinin kullanım süresi artar. Taze et pahalıdır. Hastalara ayrılmış bir lüktür. Almanya’da da tuzlanmış sığır ve domuz eti ve sosis satıcıları sıkça görülmektedir. Fransa’dan Hamburg’a ve Petersburg’a tuzlanmış sığır eti ve domuz eti satışı yapılmaktadır. İngiltere’de durum diğer Avrupa ülkelerinden farklıdır. Burada et tüketimi diğer ülkelerden fazladır. Birçok ülke nüfus bakımından zengin olan ülkelerden fakir değildir. Ancak refah düzeyi insan sayısı ve kaynakların bolluğu arasındaki orantı ile değişmektedir (Braudel 2017: 176-179).

Her şeye rağmen Avrupa ayrıcalıklı bir ülke konumundadır. Hindistan’da halk etli yiyecekler yemekten kaçınmakta, Japonya’da avlanan hayvanlar yenilmekte, Moğollar ete çok talep göstermemektedirler. Çin’de et kıttır. Evcil domuzlar, kümes hayvanları, av hayvanları, köpekler et olarak tüketilmektedir. Moğollar ise koyun eti dışında hiçbir eti yememektedirler. Kısacası bu milletlerin hiçbirisi Avrupa’daki gibi et tüketmemektedir. Çin mutfağının balık ve taze sebzelerle oluşturulan bir kültürü olsa da Avrupalılar lüksü et yemek olarak algıladıkları için bu mutfaklar Avrupalılara çok zayıf gelmektedir. Avrupa’nın gıdalar konusundaki ayrıcalığı azalma yoluna girdiğinde Amerika kıtasında yeni bir Orta Çağ bolluğu başlamaktadır. Türkiye’de de etler küçük miktarda tüketilmekte, kurutulmuş et ve pastırma askerlerin sefer yiyeceği olarak kullanılmaktadır. 15. ve 18.yy.lar arasında et tüketimi İstanbul’da ülkenin diğer kentlerinden daha fazladır. 1693’te Mısırlı bir seyyah Türklerin kötü ekmek, sarımsak, soğan ve ekşi peynirden oluşan yemekleri olduğunu, bu yemeğe haşlanmış koyun eti eklendiğinde yemeğin onların için muazzam algılandığını söylemiştir. (Braudel 2017: 180-182). Mısırlı seyyahın bu şekilde değerlendirmesinin sebebi Türk ekmek ve yemeklerinin kalitesiz oluşundan değil beslenme kültürünün farklılığından da kaynaklanmış olabilir. Zira bahsedilen yemeğin tirit adı verilen ve Osmanlı mutfak kültürünün beğenilen yemeklerinden biri olduğu tahmin edilmektedir. Seyyahın ekşi peynir dediği gıdanın da kurutulmuş yoğurt olduğu anlaşılmaktadır.

Konunun başında da söylediğimiz gibi sofralar yokluk ve bolluğun göstertesidir. Bu anlamda ele aldığımız romanlarda da bu ifadeyi destekleyen pek çok yorumla karşılaşırız. Osmanlı sofrası kültüründe yemek çeşitliliği fazladır. Hem tarım hem de hayvancılıkla uğraşan Osmanlı toplumu bu alanlarda ürettiklerini sofralara taşırlar. Dolayısıyla zengin bireylerin evlerinde et yemekleri kimi zaman

çeşitli sebzelerle birlikte pişirilerek ve tatlandırılarak sofralara konur. Zengin bir Osmanlı ailesinin sofrasında çorba, kavrulmuş koyun ve tavuk eti, denize yakın bölgelerde balık eti, etle beraber veya ayrı olarak pişirilmiş sebzeler, çeşitli tahıllarla yapılan ekmekler ve unlu gıdalar, unlu gıdalarla farklı usullerde pişirilen et ve sebzeler oldukça yoğun bir şekilde görülür. Fakir bir ailenin sofrası için et ve süt lüks gıdalar olarak karşımıza çıkar. Fakir bireylerin sofralarında daha çok tahıllarla yapılan gıdalar dikkatimizi çeker.

Tanzimat romanlarının geneli zengin bireylerin ev içi yaşamlarını konu alır. Bu yaşamlar işlenirken hazırlanan sofraların içeriğini de görürüz. Yukarıda bahsettiğimiz yemek çeşitleri Osmanlı sofralarının gündelik hayatının temel unsurları olsa da Batılılaşma ile bu gıdaların farklılık gösterdiğine romanlarda şahit oluruz. Batılı geleneklerle yaşamayı tercih eden bireyler Avrupa’da bulundukları esnada öğrendikleri ve İstanbul’daki Fransız veya İngiliz bireylerin sofralarında gördükleri yemek kültüründen etkilenirler. Ele aldığımız romanlarda Fransızlara ait yemeklerin sofralara konulduklarını zaman zaman tespit ederiz. Bu durum sadece yiyecekler için değil içecekler içinde böyledir. Fransız ve İngiliz içkileri romanlarda alafranga bireyler tarafından tüketilir. Batı medeniyetinin yemek kültürünün etkileri yalnızca zengin bireylerin sofralarında görülür. Tanzimat romanındaki fakir bireyler daha çok tahıl içeren Osmanlı kültürüne ait gıdalarla beslenmeye devam ederler.

1.3.3. Sofra Kurmak

16.yy.da Paris’te güzel ev kiralamak ve dışarıdan getirilen yemeklerle konuk ağırlamak âdeti oluşmuştur. 1654’de yayınlanan Nicolas de Bonnefours’un Kır Lezzetleri adlı kitabında bir sofranın nasıl kurulduğu anlatılmıştır. Buna göre dikdörtgen bir masanın her iki tarafına on dört takım servis malzemeleri yerleştirilir. Masanın alt ve üst kısmına birer kişi oturtulur. Konuklar birbirleriyle bir iskemle mesafesi uzaklıkta oturtulur. Uzun bir masa örtüsü, masanın üzerinde birçok çatal, tuzluk ve ortada elden ele tabakların konulacağı bir tabak taşıyıcısı mevcuttur. Yemek sekiz servisten oluşmaktadır. Her serviste tabaklar, iki serviste bir peçeteler değişmektedir. Bir sofraya takımı; bir tabak, bir kaşık ve bir bıçaktan meydana gelmekte, muhtemelen herkesin ayrı bir çatalı bulunmamaktadır. Bugünkü anlamda bilinen sofraya düzenlemesi o dönemde bugünküyle tamamen aynı değildir. 16.yy.da

kaşık kullanımı genelleşmiş, bununla birlikte bıçak kullanma âdeti de yayılmıştır. Herkese bir cam bardak verme âdeti de bu sırada meydana çıkmıştır. Almanya’da Montaigne’in çağında her konuğun bir tabağı, bazen altta tahta çanak üstte kalay bir tabağı bulunmaktadır. Bireysel çatal kullanımın 16.yy.da ortaya çıktığı bilinmektedir. Montaigne’in çatal kullanmasını bilmemektedir. Hatta bazen o kadar hızlı yemek yemektedir ki kimi zaman parmaklarını ısırılmaktadır. 1609’da Türk mutfağını ve beslenme alışkanlıklarını anlatan Villamont senyörü Türklerin asla çatal kullanmadıklarını dile getirmiştir. Aynı dönemde bir İngiliz seyyahı çatalı İtalya’da keşfetmiştir. İngiltere’de de 1660’dan önce çatal yoktur. Çatal kullanımı 1700’lere doğru genelleşecektir. 1700’lü yıllarda misafirlere bolca peçete sunulmaya başlanmıştır. Çatal kullanımın azlığından bir ibrik ve tasla el yıkama âdeti de yaygınlaşmıştır (Braudel 2017: 183-186).

Yemeklere özel olarak hazırlanan salon lüksü Fransa’da ancak 16.yy.da zengin bireyler arasında yaygındır. Batılı seyyahlar Avrupa’nın sofrâ âdetleriyle gezdikleri yerlerin sofrâ âdetlerini karşılaştırmış ve uzak bölgelerde yaşayan milletlerin âdetlerine kötü gözle bakmışlardır. Bir İranlının misafirlerinin tabaklarına konulacak pilavı elle koyması, Arapların yerde oturarak, Çinlilerin kemerlerinden çıkardıkları bıçak ve çubuklarla yemeklerini yemesi bu seyyahların ifadeleri arasında bulunmaktadır. 1600’lü yılların öncesine kadar Batı’da resmedilmiş hiçbir tabloda çatal ve bıçak görülmemekte, tabak olarak ekmek dilimlerinin yuvarlak veya oval tahta tabakların, kalay tabakların kullanıldığı fark edilmektedir (Braudel 2017: 186-189).

Osmanlı sofrâ kültürü Batı sofrâ kültüründen oldukça farklıdır. Bu farklılık yalnızca yenilen ve içilen gıdaların farklılığından değil yeme ve sofrâ kurma usulünden de kaynaklanmaktadır. Zengin ya da fakir olsun Osmanlı sofrâ kültüründe uzun ayaklı masalarda yemek yeme âdeti yoktur. Yemekler yere serilen bir örtünün, imkânlar arttıkça bu örtü üzerine konulan geniş bir tepsinin, imkânlar daha da arttıkça kısa ayaklı sofrâ adı verilen ahşaptan yemek masalarının üzerinde yenilir. Bu yemek masası düz bir biçimde kesilmiş kerestelerin birbirine yuvarlak şekil verilerek ve altına bir insanın dizleri üzerine çöktüğünde üzerine eğilip yiyecekleri yiyebileceği ölçüde kısa ayaklarla oluşturulur. Tepsi ile oluşturulan sofrâlar da altına iskemleler konularak sedirde oturanların ulaşabileceği seviyeye ulaştırılabilmektedir.

Her halükarda Osmanlı kültürünün temelinde uzun ayaklı yemek masası ve etrafına konulmuş sandalyeler yoktur. Bu tür yemek masaları Osmanlı toplumunun son yüzyıllarında daha çok zengin bireylerin evlerinde yaygınlaşmıştır. Batılılaşmanın hız kazandığı Tanzimat yıllarını anlatan romanlarda zengin veya alafranga bireylerin evlerinde, özel olarak yaptırılan konaklarda yemek için ayrı bir oda oluşturulduğu ve yemek odalarında bu şekilde masa ve sandalyelerin bulunduğunu sıklıkla görürüz. Aynı şekilde olanlarla aynı dönemde yaşayan fakir veya geleneksel yaşamı tercih eden bireylerin evlerinde ise yer sofralarını görmeye devam ederiz.

Tanzimat yıllarında zengin ve alafranga sofralardaki yemek yeme gereçleri tabak, çatal, kaşık ve bıçak her birey için ayrı bir takım olarak kullanılmaktadır. Geleneksel sofralarda ailenin zenginliğine göre artan sahanlarda ayrı kaşıklarla aynı sahandan ortaklaşa yemek yeme âdeti vardır. Bireylerin gelir durumu azaldıkça ortaya konulan sahan ve yemek çeşitliliği azalır ancak aynı sahandan yemeği yeme özelliği devam eder. Yine ailenin ekonomik durumuna göre kaşık yerine ekmeği kaşık gibi kullanarak yemek yeme alışkanlığı da geleneksel ailelerde mevcuttur. Tanzimat romanlarında alafranga yaşamayı tercih eden bireylerin evlerine Avrupa usulü bir yemek düzeni için tabak, çatal ve kaşıklar aldıklarına ve bu eşyalarla yemek yediklerine şahit oluruz.

1.3.4. Gündelik Gıdalar

Gündelik gıdaların en önemlilerinden birisi tuzdur. Tuz kutsal bir gıda sayılmış, hem ticareti hem de kullanımına büyük önem verilmiştir. Başka bir yaygın gıda türü ise süt mamulleri, yağlı maddeler ve yumurtalardır. Peynir, yumurta, süt ve tereyağı aslında lüks gıdalar değildir. Çünkü kırsal alanda yaşayan bireylerin evlerinde ve bahçelerinde gündelik olarak ürettikleri ve kolayca ulaşabildikleri gıdalardır.

18.yy. sonunda Akdeniz’de Sardinya peynirleri dünyanın birçok yerine ithal edilen Hollanda peynirlerinden daha da ucuza satılmaktadır. Bu yıllarda peynir tüketimi ve ticareti oldukça yaygındır. Peynir ucuz bir protein olarak Avrupa halkının önemli gıdalarından birisidir. Fransa’da peynirin değer görmesi ancak çok sonraları olmuştur. Bu ucuz ve zengin gıda Hint’e kadar olan İslam âleminde de önemli bir yere sahiptir. 1694’te bir seyyah İranlıların peynir, mısır ekmeği ve yoğurt

olduğunu tahmin ettiğimiz ekşi süt tükettiklerinden bahsetmektedir. Süt mamullerinin fakirlerin gıdası olması gerçeği Türkiye için de geçerlidir. Yoğurt, kaymak, tulum veya tekerlek peynirlerinin İstanbul'da tüketildiği bilinmektedir. Çin'de süt mamulleri görmezden gelinmekte, inek ve keçi gibi hayvanlar yalnızca etleri için yetiştirilmektedir. Buna karşılık Batı kentlerinde bu ürünler bol miktarda tüketilmektedir. Kuzey Afrika'nın İskenderiye ve ötesi bölgeleri hariç tereyağı Avrupa'nın kuzeyine has bir gıda olarak bilinmektedir. Onun dışındaki Avrupa kentlerinde daha çok domuz yağı, içyağı ve zeytinyağı kullanılmaktadır. Paris'te tereyağı kullanımı bir kural gibi benimsenmiştir. Tereyağı kullanımı Hollanda'da ancak 18.yy.dan sonra yaygınlaşmıştır. Yabancı ülkelerde yaşayan veya oralardan geçen Akdenizliler tereyağını olumsuz yaklaştırmış, tereyağının cüzzamlı sayısını arttırdığını düşünmüşlerdir. Örneğin, 1516 yılında seyahate çıkan Aragon Kardinali yanına aşçısıyla beraber bolca zeytinyağı almıştır. Yumurta ise yaygın bir tüketime sahiptir. Yumurtaların fazla pişirilmeden taze yenmesi gerektiği düşünülmektedir. 11.yy.da yumurtanın fiyatı ile hayat pahalılığı arasında ilişki kurulmuş, yumurta tek başına hayat düzeyini ve paranın değerini belirleyici bir hale gelmiştir. Yumurta Avrupalıların gündelik beslenmelerinin içinde önemli bir yere sahiptir. Uzak doğuda Çin, Japonya ve Hint'te yumurta çok kıttır ve halk yiyecekleri arasında yer almamaktadır (Braudel 2017: 189-192).

Osmanlı toplumu tarım ve hayvancılıkla beslendiği için gündelik gıdalardan süt ve süt ürünleri, yumurta ve ekmek sofralarında sıklıkla kullanılmaktadır. En fakir ailenin sofrasının temel gıdaları süt ürünleri ve tahıllı gıdalardır. Yoğurt, kaymak, tulum veya tekerlek peynirler sadece İstanbul'da değil Osmanlı coğrafyasının pek çok bölgesinde tüketilmektedir. Süt ürünleri ve çoğu zaman yumurta lüks değildir. Osmanlı toplumunda en fakir köylünün dahi bahçesinde en az bir keçisi ve birkaç tavuğu vardır. Bunlardan yoğurt, peynir tereyağı ve kaymak yapmaktadır. Tabii ki ailenin gelir durumuna göre bu ürünlerin kalitesi ve çeşitliliği artmaktadır. Tanzimat romanlarında zengin ailelerin evlerinde günlük tüketim maddelerinin bolca yer aldığını görürüz. Tanzimat romanları daha çok İstanbul'da yaşayan bireyleri ele aldığı için şehir hayatında tarımla değil de işçilik ile geçinen fakir bireylerin temel gıda maddelerinin yokluğunu çektiği zaman zaman ifade edilmiştir. Bu doğrultuda değerlendirdiğimizde kimi romanlarda fakir bireylerin süt ve süt ürünleri ve yumurta

gibi gıdalara ulaşmada zorluk çektiğini bu gıdaların şehir hayatında fakirler için bir lüks olduğunu görürüz.

Asya'da yalnızca Japonya'da ve Güney Çin'de Yang-çe-Kiang nehri ağzı ile Haynan adası arasındaki bölümde balıkçılık yapılmaktadır. Japonya büyük oranda balık ile beslenmektedir. Avrupa'da ise oruç günlerinin artması yüzünden balık önemli hale gelmiştir. Büyük perhizin kırkinci gününde et, yumurta ve kümes hayvanları yalnızca hasta insanlara satılmaktadır. Bu yüzden diğer Avrupalıların balık yeme ihtiyaçları artmaktadır. Avrupa kıyılarında bol balık yoktur. Akdeniz dışında balık kaynakları sınırlıdır. Hristiyanlar havyar, ton balığı, kalamar, ahtapot, sardalye, ançüez gibi balık mahsullerini tüketmektedir. Orta Çağ'da Avrupa kıyılarında balıkçılık canlı bir şekilde mevcuttur. 11.yy.da Baltık ve Kuzey Denizi'nde ringa av sahaları varken 15. ve 16.yy.lar arasında ringa balığı buraları terk etmiştir. Ringa balığı Avrupa'nın batısına bazen deniz yoluyla bazen de arabalarla gönderilmektedir. Bunlara rağmen deniz balığı Avrupa'nın beslenmesi için yeterli olmamış, tatlı su balıklarının tüketimine ihtiyaç duyulmuştur. Almanya'da sazan balığının yaygın bir tüketimi olduğu bilinmektedir. 15.yy. sonundan itibaren Fransa'da balık yataklarında balık işletmeciliği büyük bir gelişim göstermiştir. Balık alanları İngiltere, Hollanda ve Fransa arasında paylaşılmıştır. Burada morina balığı avlanmakta, tuzlanmakta ve kurutulmaktadır. 16, 17 ve 18.yy.da morina balıkçılığı Avrupa ticaretinde ve beslenmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Morina balığı büyük perhiz döneminde fakirlerin vazgeçilmez bir gıdasıdır. Aynı zamanda bu balığın yağı sıvılaştırılarak aydınlatmada ve imalat sanayisinde de daha sonradan kullanılmaya başlanmıştır (Braudel 2017: 196-199).

Tanzimat romanlarında deniz ürünlerinin tüketilmesiyle ilgili pek fazla ifade ile karşılaşmayız. Buna rağmen büyük bir bölümü denizlerle çevrili olan Osmanlı coğrafyasında küçük balıkların tüketildiği bilinmektedir. Ancak bu tüketim Avrupa'da olduğu gibi büyük okyanus balıkları ile için geçerli değildir. Yani okyanus balıkçılığı özellikle Türkler için geçim ve beslenme kaynaklarından biri değildir. Osmanlı devletinde ve özellikle İstanbul'da sandal ve tekne ile yapılan balıkçılık söz konusudur.

Beslenme tarihinde karabiberin de kendine özgü bir yeri vardır. Doğu Akdeniz ticaretinde önemli bir yeri olan karabiber Avrupa'nın beslenmesinde de çok

önemli bir yere sahiptir. İslam âlemi, Çin ve Hint'te de karabiber aynı öneme sahiptir. Orta Çağ'da Avrupa'daki fakir insanların sofralarının kekik, mercanköşk, defneyaprağı, anason, kişniş, sarımsak gibi kendilerine ait baharatları vardır. Roma dünyası imparatorluğun birinci yüzyılında silphium adı verilen bir baharata uzun süre önem vermiştir. Ardından İran baharı olan asa feodita moda olmuştur. Karabiber ve baharatın Roma'ya geç geldiği bilinmektedir. Batı baharat ve karabiberi Roma'dan miras almıştır. 12.yy.da bir baharat çılgınlığı oluşmuş. Batı dünyası bu baharata değerli madenlerini feda etmiştir. Yemek kitaplarında 15.yy. başında sıcak karabibere başvurulmadan et pişirilemeyeceği ifade edilmektedir. Baharat aynı zamanda şekerleme halinde ve doktor tavsiyesi ile tozlar halinde de kullanılmaktadır. Batı Hint adalarında karabiberin yerine kırmızıbiber kullanılmaktadır. Avrupa'da et tüketimi çok fazla olduğu için eti tatlandırmak için baharat tüketimi de fazladır. Karabiberden başka zencefil, karanfil, kekik ve fesleğen gibi baharatlarla da etler tatlandırılmaktadır. Bunlar etin kötü kalitesini telafi etmek için de kullanılmaktadır. 16.yy.da Vasco da Gama'nın yolculuğundan sonra sevkiyat ve tüketim artmıştır. Luther Almanya'da baharatın çok olduğunu ifade etmiştir. Baharatı çok tüketenler daha çok kuzeyde ve doğudadır. Rusya ve Polonya'da baharat çok fazla miktarda tüketilmektedir. Baharat fiyatlarının düşmesiyle baharat tüm sofralarda kullanılmaya başlanmış, artık lüks ve zenginlik belirtisi olmaktan çıkmıştır. 1651 tarihli bir yemek kitabında baharatın aşırı kullanımından bahsedilmektedir (Braudel 2017: 199-202). Baharatın önemi o gün için de yüksektir.

Baharat tüketimi zamanla düşmeye başlamıştır. Bunda et tüketiminin azalmasının da etkisi olmuştur. Yeni lüksler ortaya çıkmış, Batı sofralarında çeşitli sebzelerin kullanımı artmıştır. Bu sebzeler genellikle Avrupa'da yetiştirilmektedir. Ancak Avrupa'ya Doğu Anadolu'dan kavun, Amerika'dan domates, fasulye, patates gibi sebzeler de gelmektedir. 1600'lerden sonra eski beslenme tarzında bir kopuş olmuş, et tüketiminde bir azalma görülmüştür. Alman ve Polonya mutfakları gecikmeli olarak et tüketmeye devam etmekte, karabiber ve baharat ihtiyaçlarını sürdürmektedirler (Braudel 2017: 202).

Baharat yolunun büyük bir kısmı Osmanlı coğrafyalarından geçer. Dolayısıyla Osmanlı toplumunun baharatlardan habersiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Osmanlı tebaasının ve özellikle Türklerin yüzyıllar boyunca

yemeklerini tatlandırmak için birçok baharatı kullandığı bilinmektedir. 19.yy.daki Osmanlının daha çok İstanbul'daki şehir hayatını anlatan Tanzimat romanlarında yemeklerin adlarını ifade eden satırlara rastlasak da bu yemeklerin nasıl yapıldığına ve içine hangi baharatların katıldığına dair ifadelere rastlamayız.

Şeker kamışı Ganj deltasıyla Assam arasında yer alan Bengal kıyısında yetişmektedir. Bu yabancı bitki daha sonra bahçelerde yetiştirilmeye başlanmış hatta bir müddet ilaç olarak tüketilmiştir. 8.yy.a doğru ithal edilerek Çin'de gıda olarak kullanılmaya başlanmıştır. 17.yy.da Avrupa'ya Çin ve Tayvan'dan şeker ihracatı başlanmıştır. Şeker kamışı 10.yy.da Mısır'da üretilmeye başlanmış. Haçlılar ilk kez Suriye'de şeker ile tanışmışlardır. 13.yy.da şeker Hristiyanlar tarafından taşınmış, Kıbrıs'ta önemli bir itibar kazanmıştır. Kıbrıs'tan önce de şeker Araplar tarafından Sicilya'ya ulaştırılmıştır. 16.yy.da Brezilya'ya varmıştır. Hollandalılar 17.yy.da şeker yapımı makinaları ile tanışmışlardır. Bundan sonra şeker üretimi kesintisiz olarak artmıştır. 18.yy.da şeker üretimi binlerce ton seviyesindedir. 19.yy.da Fransa'da şeker halk tarafından itibar gören bir gıda olmasına rağmen halen lüks bir tüketim maddesidir. 16.yy.da Mısır'da reçel, şekerleme endüstrisinin yanı sıra şeker kamışı üretimi de mevcuttur. Bu tarihten iki yüz yıl sonra dahi şekeri henüz tanımayan Avrupa ülkeleri de bulunmaktadır. Üretimi emek gücü isteyen şeker Fransız adalarında şeker değirmenlerinde işlenmektedir. Çin'de kol gücü ile çalışan silindirler altında, Japonya'da ise yalnızca elle işlenmektedir. 19.yy.a gelindiğinde şeker herkesin sofrasına henüz yerleşmemiştir (Braudel 2017: 203-205).

Osmanlı Devletinde tatlı kültürünün oldukça gelişmiştir. Şeker pancarının İstanbul'da tüketilmesinden çok daha önce bal ve çeşitli meyvelerden yapılan pekmezlerle yiyeceklerin tatlandırıldığı bu anlamda ciddi bir tatlı pişmiş gıda kültürünün olduğu bilinmektedir. Revani, keşkül-ü fukara, helva-i hakani, zerde, sabuniye helvası, saray lokması, sütlaç, tavukgöğsü Osmanlı saray mutfağının en çok bilinen tatlılarıdır. Şeker pancarının Osmanlıda bilinirliğin artmasıyla bu tatlıların içine doğal tatlandırıcılar yerine şeker de katılmaya başlamıştır. Şeker kullanımı sadece tatlılarda değil tatlı içeceklerde ve başlı başına küçük sade şekerlemeler ve lokumlar biçimlerde de karşımıza çıkmaktadır.

"Başlangıçtan beri Osmanlılarca bilinen şeker ağırlıklı olarak 16. ve 17.yüzyılda sofralarda yer edinmeye başlamış ve giderek artan oranda idari

kesimin ve halkın hoşuna gitmiştir. İlk dönemlerde şeker iâşesinde tümüyle dışa bağımlıları imparatorluk, daha sonra Mısır, Kıbrıs ve Şam başta olmak üzere önemli üretim merkezlerinin bir kısmını kendi topraklarına katarak dışa bağımlılıktan nispeten kurtulmuştur. Söz konusu fetihler bu yeni ve lezzetli besinin daha bir hızla yayılmasını ve tanınmasını sağladı. 17. yüzyılın sonlarına doğru özellikle şehirlilerin sofralarında kamıştan işlenmiş şeker veya şekerli içecekler artık daha görünür hale geldi. Artık eyalet kanunnamelerinde şekerle dair vergilendirme vefiyat kayıtları daha fazla yer almaya başladı. Ayrıca maddi gücü olan zümrelerin özel mülkleri arasında yavaş yavaş şeker de görülmekteydi. Yine yerli ve yabancı seyyahların kaleme aldığı eserlerde Osmanlı sarayı ve toplumunun zamanla daha fazla şeker tüketmeye başladığına dair net izlere rastlandı.” (Karademir 2015: 210).

Karademir’in de ifade ettiği gibi şekerin kullanımı Osmanlı mutfaklarına 17.yy. da iyice yerleşmiş yenilen ve içilen pek çok gıdanın tatlılık veren maddesi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1.3.5. İçecekler

Uygarlık tarihinde içecekler yalnızca besin değil güç verici olma ve kaçış olanağı sağlama gibi roller de üstlenmiştir. Bu içeceklerden ilk ele alınması gereken sudur. Su her zaman istenildiği kadar ele geçen bir şey olmamıştır. Yağmur suyu, nehir suyu, çeşme suyu gibi sular tüketim için kullanılmıştır. 16.yy.da Kuzey Afrika İspanyol üslerinde deniz suyu damıtılarak tüketilmiştir. Gemilerde de tatlı suya ulaşmak her zaman kolay olmamıştır. Zengin olan birçok kent su bakımından fakirdir. Venedik’te yeteri kadar derin açılmayan su kuyularından gelen sarnıçlar şehrin su ihtiyacını yeterli bir şekilde karşılamamaktadır. Fırtınalarda sarnıçlara karışan tuzlu su kentin nüfusu karşısında yetersiz kalmıştır. Hollanda’da da yine yeterli derinlikte kazılmayan su kuyuları sarnıçları yeterli derecede beslememektedir. İstanbul’un ünlü su kemerleri, İspanya’nın Romalılarından kalma kemerleri de yok değildir. 17.yy.da su kemerlerinin varlığı bilinmektedir. Vatikan’ı yeniden ele geçiren V. Martin’in ilk işi Roma’nın harap olmuş su kemerlerini onarmak olmuştur. Cenova’da çeşmeler su kemerleri tarafından beslenmektedir. Bu su kemerleri dönen değirmenlerden geçen su ile kentin mahallerine dağıtılmaktadır. Paris’te 1457’de

Belleville su kemeri onarılmış, bu su kemeri 17.yy.a kadar kenti beslemiştir. 17.yy.da yapılan bir su pompası Seine nehrinden aldığı suyu saraylara pompalamaktadır. Notre-Dame köprüsü pompaları da aynı kaynaktan su pompalamaktadır. Su kemerlerinin ve pompa sularının ağaç gövdelerinden oluşan kanallar aracılığıyla dağıtımı yapmaktadır. 13.yy.da İngiltere’de bu dağıtımı yapan kurşun boruların varlığı bilinmektedir. Thames suyu 1770’de Londra’nın tüm evlerine ahşap borular ile taşınmaktadır. Bu su haftada üç kere evlere verilmektedir. Paris’in en büyük su kaynağı Seine nehridir. Ancak çok sağlıklı olmayan bu su halk tarafından içme suyu olarak kullanılmaktadır. Sağlıksız olan bu su yine de kuyu suyundan daha sağlıklıdır. Su damıtma işi ise 1760’lara kadar henüz öğrenilememiştir. 18.yy.dan itibaren içme suyunun insanlara ulaştırılması bir sorun olarak ortaya konularak çözümler geliştirilmeye çalışılmıştır. Çin’de sakalar su dağıtımı yapmaktadırlar. 1800’lerde Pekin’de arkasında bir tıkaç olan tekerlekli bir fiçinin resmedildiği görülmüştür. Mısır’da kadınlar suyu küpler içinde başlarının üzerinde sol elle tutarak taşımaktadırlar. Günde birçok kez abdest alma ihtiyacı duyan İstanbullular şehrin her yerine çeşmeler yapmışlardır. Çin’de ise yağmur suyu, sağanak suyu, mağara sarkıtlarının suyu, nehir suyu, kuyu suyu gibi suların tehlikeleri ve kuşkulu suların kaynatılmasının yararları tartışılmıştır. Çin’de daha çok sıcak içecekler içilmektedir. Oysa İstanbul’da sokaklarda her yerde para karşılığında kar suyu satılmaktadır. Kar suyu olanak sahiplerine özel bir lüktür. Akdeniz’de Malta şövalyeleri gemilerle Napoli’den kar suyu getirmişlerdir (Braudel 2017: 206-210).

Osmanlı kültüründe hem içecek hem de temizlik maddesi olarak su kullanımı oldukça önemlidir. Birçok ülkede içecek madde ihtiyacının karşılanmasında alkollü içeceklerin de önemli bir yeri varken çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı tebaası içecek ihtiyacını daha çok su ile gerçekleştirir. Müslümanlar için Avrupalıların sıkça tükettiği alkollü içecekler haramdır. Bu yüzden sudan sonra ayran, şerbetler, çay en çok tüketilen içeceklerdir.

Müslümanlar için temizlik çok önemlidir. Bu yüzden günde beş vakit abdest almak ile kısmi yıkanmak ve boy abdesti almak için banyo yapmak Müslümanlar için bir ibadettir. Böyle bir temizlik anlayışı için hem şehir hayatında hem de kırsal hayatta su kaynaklarının yeterli olması gerekmektedir. Bu anlamda kırsal alanda su kaynaklarına yakın yerlerde yerleşimler kurulmuş yerleşim alanlarının birçok

noktasına kaynak sularının kullanımını sağlayan çeşmeler ve yer altı sularının kullanımı için su kuyuları yapılmıştır. Türk- İslam kültüründe ekonomik durumu iyi olanların kendi adlarına çeşme yaptırması bireye sevap kazandırdığı düşünülen yaygın bir gelenek olarak görülmüştür. Şehir hayatında da aynı dini motivasyonlarla şehrin birçok noktasına çeşmeler, cami bahçelerine şadırvanlar yaptırılmıştır. Halkın daha büyük su ihtiyacının karşılanması için sarnıçlar kurulmuş bu sarnıçlarla yağmur sularının toplanması amaçlanmıştır. İstanbul'da bulunan Yerebatan Sarnıcı'nın varlığı birçok kimse tarafından bilinmektedir. Günümüze kadar gelen bu su sarnıcı bugün turistik amaçla kullanılmaktadır.

Ele alınması gereken başka bir içecekte şaraptır. Şarap tüketimi Avrupa'nın tümünde görülürken üretimi yalnızca Avrupa'nın belli bir kesiminde yapılmaktadır. Şarap üretimi daha çok Akdeniz bölgesindeki ülkelerin tamamında ve kuzeye doğru genişleyen bir alanda yapılmaktadır. Ancak bu sınır bölgenin sıcaklık derecesi ile sınırlıdır. Avrupa'dan başka Meksika, Peru ve Şili'de üzüm üretilmeye çalışılmıştır. Şili'de iklim dolayısıyla üretim daha başarılı olmuştur. Kaliforniya'da 17. ve 18.yy.da üretilmeye başlanmıştır. Üretimi ile ilgili başarılar Atlantik'in ortasındaki Avrupa ve Amerika arasında gerçekleşmiştir. Avrupa'nın güney ve doğusunda İslamiyet'in etkisi ile üzüm üretimi kaçak olarak yapılmıştır. Ancak yine de İstanbul'da meyhaneciler Rum denizcilere her gün şarap satışı yapmışlardır. Osmanlı sultanlarından II. Selim'in yaşadığı dönemde İran'da Şiraz ve İsfahan'da şarap mahsulleri tüketilmektedir. 16.yy.da Delhi sultanlarının varisi olan Büyük Moğollar İran şarabı kullanmaktadırlar. İngilizler yüksek dereceli şarapları tercih eden içicilerdir. Hollandalılar 17.yy.dan itibaren rakı çeşitlerini de tüketmişlerdir. 1527'deki Roma yağmasında Almanlar adeta "ölünceye kadar sarhoş olacak kadar" şarap içmişlerdir. Bu anlamda Almanların içki içmeye düşkün oldukları görülmektedir. Kuzey Avrupa'daki yoğun içki tüketimi Güney'den gelen büyük bir ticaretin bilgisini vermektedir. Kuzeyde şarap içenler daha çok zenginlerdir. 16. ve 17.yy.da içilen şaraplar çoğunlukla taze şaraplardır. Henüz şarabın uzun süre saklanması gerektiği bilgisi mevcut değildir. Büyük şarap mahsulleri 18.yy.a kadar henüz başarıya ulaşmamıştır. Şampanyaya gelince 18.yy.ın ilk yarısında imal edilmeye başlanmıştır. Şarap ürünlerinin farklılaşmasıyla şarap giderek daha lüks bir içecek haline gelmiştir. 16.yy.dan itibaren sarhoşluk her yerde artmıştır. 18.yy.da

Fransa'da şarap içilmesi, köylülerin meyhanelere para harcayacak durumu olmadığından kırlara doğru yönelmiştir (Braudel 2017: 210-214) .

Sözü edilmesi gereken içeceklerden biriside biradır. Bira Babil'de olduğu kadar Mısır'da da çok eskiden tanınmaktadır. Çin'de 2000'li yılların sonundan itibaren biranın bilindiğini söyleyebiliriz. Romalılar biraya Akdeniz'den uzak bölgelerde rastlamıştır. 16.yy.da Almanya'da fakirlerin ve barbarların içkisi olarak bilinmektedir. Bira buğday, yulaf, çavdar, darı ve arpa gibi tahıllardan imal edilmektedir. Batı'da şerbetçi otu ile bira yapımı 12.yy.da Almanya'da, 14.yy.da Alçak Ülkelerde (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'dan oluşan Kuzeybatı Avrupa'nın kıyı bölgesi), 15.yy.da İngiltere'de yapılmaktadır. Bu anlamda bira Avrupa'da kendi evindedir. 17.yy.da şarap krallığı Bordeaux'da dahi ithal edilen biralar yoğun bir şekilde tüketilmektedir. İtalya'da da 1542'de bira imalathanesi kurulmuştur. Fransa'da bira fakir içeceği olarak görülmüş, ekonominin iyiye gittiği dönemlerde bira içicileri şarap içmeye yönelmişlerdir. Fransa'da 1750 ile 1780 arasında bir bunalım yaşanmış, bira üretimi de hızla düşmüştür. Bira üreticileri kaybettikleri kazancı elma şarabı üreterek kazanmaya çalışmışlardır. Devrime kadar şarabın galibiyeti birayı yenmiştir. 1820 ile 1940 arasında şarap tüketimi ekonomik zorluklar nedeniyle yerini yeniden biraya bırakmıştır. 17.yy.ın sonunda Almanya'dan Doğu Hint adalarına yüksek kalite bira ihraç edilmektedir. Almanya'da bira üretimi artmış, bir endüstriyel bir nitelik kazanmıştır. Rusya'da bira tüketimi gecikmeli gerçekleşmiş, 1665'te bile tüketiciler bira ve rakıyı kamusal kantinden sağlamaya çalışmışlardır. Bira milyonlarca kişi tarafından tüketilmesine rağmen bağ ülkelerinin şarapçıları tarafından küçümsenmiş ve aşağılanmıştır. Ancak birayı deneyenler tarafından da benimsenmiş ve tutkuyla karşılanmıştır (Braudel 2017: 215-218).

Avrupa'daki yeniliklerden biri de hayat suyu denilen rakı ve tahıl alkolleridir. Braudel'e göre 16.yy alkolü yaratmış, 17.yy. onu geliştirmiş, 18.yy.da alkolü avamlaştırmıştır. Hayat suyu denilen rakının şarabın damıtılması yani yakılması yoluyla üretildiği bilinmektedir. Şarap ilk önce yalnızca eczacılar tarafından damıtılmıştır. İlk damıtmadan rakı, ikinci damıtmadan şarap ispiertosu elde edilmiştir. İlk damıtma işleminin 14.yy.da yapıldığı düşünülmektedir. Rakı önceleri bir ilaç olarak kullanılmıştır. 15.yy.da bu içki hastalar dışında başka insanlar tarafından da kullanılmıştır. Rakı uzun süre hekim ve eczacıların kontrolü altında damıtılmıştır.

15.yy.da XII. Lui Sirkeçiler loncasına bu içkiyi damıtma hakkını vermiştir. Fransa’da bir müddet sonra rakı ticareti büyük bir endüstri haline gelmiştir. Hollandalı tüccar ve denizciler bu içkinin yayılmasını sağlamıştır. Rakının daha ucuza taşınması ve talebin çokluğuyla bu içki Avrupa’ya hızla yayılmıştır. Zamanla ham maddenin bulunduğu her yerde imal edilmeye başlanmıştır. 18.yy.da rakı tüketiminin hızla artmasıyla askerlere çarpmadan önce alkol verme âdeti oluşmuştur. Bu arada aromalı alkoller modası da gelişmeye başlamıştır. Rakı ve şarap ispiertosuna çeşitli katkıların eklenmesiyle birçok içki oluşmuştur. Likör denilen bu içkilerin modası 17.yy.da ortaya çıkmıştır. 18.yy.da Paris’te satılan alkollü karışımların çeşidi artık çok fazladır. Barbados suları, celeri suyu, binçiçek suyu, karanfil suyu bunlardan bazılarıdır. Bu arada Antillerin şeker romu üretilmeye başlanmıştır. Bu içki İngiltere, Hollanda ve Amerika’da büyük bir ilgi görecektir. 1740’lı yıllarda Zara vişne likörü Venedik’te tekelden üretilen bir içki olarak ortaya çıkmıştır. İçki sektöründeki başka önemli rakipler de viski, cin ve ardıç rakısı olmuştur. 18.yy.da Londralılar cin ile sarhoş olmuşlardır. Avrupa’da bir alkol devrimi başlamış, alkol çeşitleri kolay ulaşılan bir lükse dönüşmüştür (Braudel 2017: 218-223).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Müslümanları alkollü içecekleri içmesi haramdır. Bu yüzden Müslüman halkın yaşadığı bölgelerde alkollü içecek üretimi ve tüketimi zayıftır. Bununla beraber hem kırsal hayatta hem de şehir hayatında alkol tüketen bireylerin varlığı bilinmektedir. İstanbul’da alkol tüketen bireylerin yaşattığı rahatsızlık üzerine Osmanlı sultanlarından IV. Murat 1634’te çıkardığı ferman ile halka alkollü içkilerin kullanımını yaşamıştır. Bu yasaklara rağmen gizli bir şekilde alkollü içecekler içilmeye devam etmiştir. Tanzimat yıllarında böyle bir yasak artık uygulanmamaktadır. Avrupa’dan gelerek Osmanlı Devletinde de kullanılmaya başlayan rakı bu dönemde geleneksek alaturka bir içki sınıfına çoktan yerleşmiştir. Batı kültürünün etkisiyle Avrupa kültüründen etkilenerek kullanılmaya başlayan başka içkiler alaturka kültürün bir parçası sayılmıştır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında geleneksel kültüre sahip olan bireylerin alkollü içecek olarak rakı, alafranga kültüre yönelen bireylerin İngiliz ve Fransız kültürüne ait cin, likör, şarap gibi içecekler tükettiğini görürüz. Daha sonra da işleyeceğimiz üzere alkol tüketen bireyleri Tanzimat romanlarında sıkça görürüz.

Söz edilmesi gereken uyarıcı ve güçlendirici içeceklerden diğerleri de Arap kahvesi, Çin çayı ve Meksika kakaosudur. Kakao İspanya'ya Meksika'dan 16.yy.da gelmiştir. Kakaoyu Paris'e getiren ise 7.yy.da Kardinal de Richelieu olduğu düşünülmektedir. Kakao o zamanlar bir gıda maddesi olduğu gibi ilaç olarak da görülmektedir. Fransa'ya gelen kakao 17.yy.da İngiltere'ye ulaşmıştır. Ancak kakao ilk etapta sarayda kimi zaman öfke yaratmış ve hoş görülmemiştir. 18.yy.da Paris'te yaşlılar kakaoyu sıklıkla içmekte halk ise içmemektedir. 1693'lerde Gemelli Careri bir Türk ağasına kibarca kakao sunmuş ağa ise kakaoyu kötülemiştir (Braudel 2017: 225-226).

Kakaonun Osmanlı Devletinde sözünü ettiğimiz toplumlardan daha geç gelmesi onun öğrenildikten sonra sevilmesine engel olmamıştır. Zira Batılılaşmanın hız kazandığı 19. yüzyılda kakao artık bilinmekte ve hatta lüks bir tüketim ögesi olarak kullanılmaktadır. Kakaodan yapılan çikolata bu yıllarda şokola olarak adlandırılmakta Tanzimat'ın en ünlü romanlarından *Muhadarat*'ta zengin roman kahramanının ara öğününde kahve ile tüketilmektedir.

Ele alınması gereken bir diğer önemli içecek de çaydır. Çay ağacı Çin köylüsünün yapraklarını toplayarak kullandığı bir ağaç olarak bilinmektedir. İmparator ilk yapraklardan oluşan çayı beğeni ile içmektedir. Daha sonradan ateşte kurutularak yeşil çay, güneşte kurutularak siyah çay üretilmiştir. Bu içecek Fransa'da 17.yy.da kabul görmüştür. Çay İngiltere'ye Hollanda aracılığıyla gelmiş ve 17.yy.da moda olmuştur. Doğu Hintliler ise Asya'dan çay ithal etmeye 17.yy.da başlamışlardır. Çay Avrupa'da itibarını ise 1720 ile 1730 arasında kazanmıştır. Bu tarihte Avrupa ile Çin arasında doğrudan ticaret başlamıştır. Hollanda adaçayı karşılığında Çinlilerden çay almaya çalışmış ancak Çinliler adaçayına itibar göstermemişlerdir. İngilizlerin çay ihracatı ise Hollandalıları geçmiştir. İngiltere çay tüketimine çok fazla önem verirken Fransa İngiltere'den çok daha az miktarda çay tüketmekte, Almanya ise kahveyi tercih etmektedir. Bu yeni içecek İngiltere'de cinin yerini almıştır. Çay Rusya'da 1567'den beri bilinmesine rağmen 1763'den sonra halk arasında yayılmıştır. Çayın başarısı Rusya, Alçak Ülkeler ve İngiltere ile sınırlı kalmış ancak yine de bu tüketim Avrupa için önemli bir yenilik olmuştur. Çay tüketimi dünya ölçeğinde önemini kaybetmemektedir. Çay tüketimindeki en büyük ağırlık günümüzde de halen Çin'dedir. Çayın Çin'in bütününde bilinmesi ise ancak

8.yy.da mümkün olmuştur. Çin’de çayın içilmesinde halkın kendine ait ayinleri vardır. Çin ve Japonya’nın fakir evlerinde bile her an çay içmek için kaynamış sular hazır bulunmaktadır. Eve gelen misafirlere çay sunulmadan ağırlamak uygun bulunmamaktadır. Yine çayların sunumu için uygun araç ve gereçler hazırlanmıştır. Çay Çin ve Japonya’nın evrensel içeceği. Bu içecek Uzak Doğu’nun geri kalanına da ulaşmıştır. Çay İslam dünyasında da ilgiyle karşılanmıştır. Fas’ta şekerli ve naneli çay ulusal içecek gibi görülmüştür. Bu içecek Fas’a ancak 18.yy.da İngilizler aracılığıyla gelmiştir (Braudel 2017: 226-231).

Çay Osmanlı Devletinde de yoğun ilgi ile karşılanmıştır. Çay Osmanlı Devletinde 17. yüzyıldan beri tanınmaktadır. Çay tiryakiliğinin başlaması ise 1840’lı yıllarda başladığı düşünülmektedir. Evliya Çelebi Türkiye topraklarında çay içildiğinin tanıkları arasında gösterilmektedir (Emiroğlu,2022: 362). Günümüzde de Türkiye’de çay çok sevilmekte ülkenin genelinde çay tiryakiliği derecesinde pek çok birey tarafından tüketilmektedir. Türkiye’de çay üreticiliği ülkenin hem kendi ihtiyacını hem de ihracatla pek çok ülkenin çay ihtiyacını karşılayacak seviyede yapılmaktadır.

Uygurluk tarihinde önemli bir içecekte kahvedir. Kahve ağacının İran kökenli olduğu düşünülse de Habeşistan kökenli olması da ihtimal dâhilindedir. 1450’den önce kahve tüketimi söz konusu değildir. Bu tarihte Aden’de içildiği bilinmektedir. 15.yy.ın sonunda Mekke’de tüketilmeye başlanmış, 1511’de bu yerde tüketimine yasak konulmuştur. 1510’da Kahire’de, 1555’te İstanbul’da kahvenin varlığı bilinmektedir. Bundan sonra kahve Osmanlı İmparatorluğu’nda yayılmış, ardından Şam, Halep ve Cezayir’de içilmeye başlanmıştır. Batılı seyyahlar kahveyle Müslüman ülkelerde karşılaşmışlardır. Kahvenin Venedik’e gelmesi 1615’i bulmuştur. 1643’te Paris’te, 1651’de Londra’da kahvenin varlığı bilinmektedir. Ancak bu tarihler kahvenin halk tarafından benimsendiğinin göstergesi değildir. Türk Elçisi Süleyman Mustafa Paşa 1669’da Paris’te ziyaretçilerine kahve ikram etmiştir. Bu ikram kahvenin Paris’te beğenilmesine sebep olmuş, tanınırlığını arttırmıştır. Tıpkı çay gibi kahve de bir ilaç gibi ilan edilmiştir. 17.yy.da Türkler gibi giyinen Ermeni satıcılar Paris’te kahve satmaya başlamışlardır. Bu olaylardan sonra Paris’te birçok kahve dükkânı açılmıştır. Meyhaneler kahvehanelerin yaygınlaşmasından sonra eski önemlerini kaybetmişlerdir. Kahvehane modası Almanya, İtalya ve

Portekiz'e de yayılmıştır. 1782'de kahve tüketimi üç katına çıkmış, evlerde sütlü kahve ile kahvaltı yapılmaya başlanmıştır. 18.yy.da kahve tüketiminin artmasıyla Avrupa kendi kahve üretimini örgütlemeye başlamıştır. 1712'den sonra Bourbon adasında, Cayenne adasında, Martinique'te, Jamaika'da, Santo Domingo'da kahve yetiştirilmiş, 1730'dan sonra adalardan kahve ihracatına başlanmıştır. Dünyada kahve ticareti hızla artarken değerli bir mal olduğu için kahve ticareti yapan insanlar zenginleşmişlerdir. Kahve dükkânları da önemli insanların buluşma yeri, bazen de fakir insanların sığınma yeri olmuştur (Braudel 2017: 232-236).

16. yüzyıldan itibaren Osmanlıda bilinen kahve bir müddet sonra Türk kahvesi adıyla kendine has sitilini bulmuştur. Türk kahvesi kahve çekirdeklerinin kavrulduktan sonra öğütülmesi ve cezvelerde kısık ateşte toz olarak pişirilmesi ve küçük fincanlarda ikram edilmesi ile tüketilir. Kahvenin kavrulması esnasında oluşabilecek zararlı maddelerin vücuda zarar vermesi endişesi ile kahve 1623-1640 yılları arasında IV. Murat tarafından kahve, tütün ve alkolle beraber yasaklamıştır. Sonunda ulemanın kahve pişirme tekniğinin doğru bilinmediği gerekçesiyle başlattığı tartışmayla kahvenin helal olduğuna dair görüş ile kahve içme yasağı ortadan kalkmıştır (Emiroğlu 2022: 365-366). Tanzimat yıllarında kahve içme kültürü iyice yaygınlaşmıştır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarının birçoğunda zengin veya fakir bireylerin kahve içtiğine, kahve içilen kahvehane denilen mekânların varlığına şahit oluruz. Bugün de kahve tüketimi hem Türkiye'de hem de tüm dünyada gittikçe daha da yaygınlaşmaktadır.

1.3.6.Tütün Ürünleri

Ele alınması gereken uyarıcılardan birisi de tütün ürünleridir. Tütün 16. ve 17.yy.da bütün dünyada yayılmış, çay ve kahveden daha popüler olmuştur. Tütünün kökeni Amerika'ya dayanmaktadır. Colombus 1492'de Küba'ya geldiğinde yerlilerin tütün içtiklerini görmüştür. Bu bitki Avrupa'ya Amerika'dan geçmiş, uzun süre botanik bahçelerinde ilgi uyandıran bir bitki olarak yetiştirilmiştir. Fransa Kralının Lizbon'daki elçisi migrene iyi gelir diye Fransa Kraliçesi'ne tütün tozu yollamıştır. Tütün 1558'den itibaren İspanya'da yetiştirilmeye başlanmış, Fransa, İngiltere, İtalya, Balkanlar ve Rusya'da çabuk bir şekilde yayılmıştır. 16.yy. sonunda Japonya'da, 17.yy. başında Hindistan'da kullanılmaya başlanmıştır. Tütün 17.yy.da Portekiz, Hollanda ve İspanya'da ticari olarak değer görmeye başlamıştır. Tütünün

tüketimi üç şekilde oluşmuştur. Bunlar enfiye, dumanını çekmek ve çiğnemek olarak şekillenmiştir. Bunlardan ilk ikisi daha çok değer görmüştür. İspanya biçimi olan enfiye büyük senyörler ve ünlü kadınlar tarafından kullanılmıştır. Bundan sonra uzun bir müddet pipo, sonradan puro ardından da sigara halinde içilmeye başlanmıştır. Sigara Napolyon Savaşı sırasında İspanya'dan tüm dünyaya iyice yayılmış, küçük kâğıtlara sarma âdeti ortaya çıkmıştır. Tütün kullanımı kimi zaman hükümetlerin şiddetli yasaklamaları ile karşılaşmıştır. İngiltere'de 1604'te, Japonya'da 1607 ile 1609'da, Osmanlı'da 1611'de, Moğol İmparatorluğunda 1617'de ve bunun gibi birçok devlette tütün kullanımı devlet tarafından yasaklanmıştır. 18.yy. bittiğinde Çin'de herkes tütün içmektedir. 18.yy.da Lizbon'da çocuklar enfiye çekmektedir. Çin'de tütün bütün biçimlerde kullanılmaya başlanmıştır. Tütün Avrupa'da 18.yy.da gözden düşmüş, ancak bu gözden düşme Çin'de ve Hint'te görülmemiştir. Her ne kadar tütün Avrupa'da gözden düşse de Burgonya'da bütün köylüler tütün içmenin zevkini yaşamaya devam etmişlerdir. Bunun gibi Avrupa'nın diğer bölgelerinde de tütün ticareti yükselmeye devam etmiştir (Braudel 2017: 236-239).

Tütün Osmanlı topraklarına Cenevizli tüccarlar tarafından getirilmiştir. IV. Murat'ın İran seferiyle tütün Osmanlı topraklarında hızla yayılmıştır (Emiroğlu,2022: 370). IV. Murat zararlı olduğu gerekçesiyle alkol ve kahve gibi tütünü de yasaklamıştır. Tütün yalnızca Osmanlıda değil pek çok ülkede bir dönem yasaklanan ürünler arasına girmiştir. Tütün tekellerinin oluşmasıyla pek çok ülkede tütün yasakları kalkmaya başlamıştır. Yasakların kalkması Osmanlı devletinde de görülmüştür.

“Silahtar Fındıklı Meme Ağa 1687 yılında hazine sıkıntı içinde olduğundan içki emanetinin yeniden kurduğunu meyhanelerin açıldığını ve tütüne de izin çıkarılarak gümrük konduğunu yazar.”(Emiroğlu 2022: 371).

Tanzimat yıllarına gelindiğinde artık İstanbul'un birçok yerinde bağımsız tütün dükkânları ve bu işle geçinen bir esnaf grubu vardır. Ele aldığımız romanlarda roman kahramanlarının tütün içtiklerine ve tütüncü dükkânlarına gittiğine şahit oluruz.

1.3.7. Dünyada Evler

Dünyada ev kültürüne ait birçok çizgi vardır. 15. ve 18.yy.da inşa edilen evlere ait birkaç ortak çizgiye birlikte göz atalım. Evler genellikle geleneksel modellere göre inşa edilmektedir. Örneğin Müslümanlara ait evler geleneksel kurallara göre yapılmıştır. 17.yy. sonlarındaki İran evlerine bakıldığı zaman zengin evlerin genellikle aynı biçimde inşa edildiği görülür (Braudel 2017: 242).

Evler coğrafyanın barındırdığı malzemelerle yapıldığı için evlerin yapısı da coğrafyaya göre değişmektedir. Bir seyyah İran'da taş ve tahta olmadığından evler topraktan yapılmak zorunda kaldığını söylemiştir. Taş evler bir lüks olarak kendisini göstermektedir. Eskiden Romalı ve Bizanslı duvarcılar günümüzde de Türk ve Çinli duvarcılar tuğla ve taşı veya tahta ve taşı birlikte kullanarak binalar inşa etmişlerdir. Batı'da ve Akdeniz'de taştan evlerin yapılması için uzun bir zaman geçmesi gerekmiştir. Çünkü taş evleri yapmak için taş ocaklarının kurulması ve işletilmesi lazımdır. Paris çevresinde kum taşı, kum, kaba kalker, alçı taşı gibi malzemelerin ocakları vardır. Paris'in evleri bu malzemelerden yapılmıştır. Paris'in taştan yapılan binalardan bir kent olması ancak 15.yy.dan sonra Normandia'dan gelen doğramacıların ve Limousinli dam ustalarının, uzman döşemecilerin ve bina yapımında uzmanlaşmış çok sayıda ustalarının bir araya gelerek çalışmaları ile gerçekleşmiştir. 1718'de Paris'te büyük bir yangın çıkmış, bu yangında nadirde olsa inşa edilmiş kâgir evler yangının diğer ahşap evlere sıçramasına engel olmuştur. Paris bir müddet ahşap yapılardan inşa edilen bir kent olmuş daha sonra taş ve kiremitlerden oluşan evlerle anılmaya başlamıştır. 17.yy.da Main yakınlarındaki köylerde evlerin yangın tehlikesine karşı samanla ve tahta kiremitlerle kaplanması yasaklanmıştır. Kısacası taşın ve kiremidin yayılması bir zorunluluktan ötürü gerçekleşmiştir. Bir müddet sonra kiremit ile örtülmüş çatılar bir refah göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. İngiltere ve Polonya'da da daha çok ahşap mimari söz konusudur. Tuğlanın yapı malzemesi olarak kullanılması çok sonradan gerçekleşmiştir. Almanya'da tuğla evler 12.yy.da diğer Avrupa ülkelerine göre daha erken dönemde yapılmıştır. Paris bir taş kent haline gelirken Elizabeth döneminin Londra'sı da tuğlayı benimsemeye başlamıştır. Bu dönüşüm büyük bir yangının ardından tamamlanmıştır. 18.yy.da Amsterdam'da yeni binalar tuğladan inşa edilmektedir. 17.yy.da Moskova'da sıradan evler ahşap malzemeden yapılmaktadır.

Ancak bu tarihten birkaç yıl önce yangınların oluşturduğu tehlikeye karşı tuğla evlerde inşa edilmeye başlanmıştır. Çin’de tahta ve kerpiç kullanırken bazı ayrıcalıklı kır kesimlerinde ve kentlerde tuğla da kullanılmaktadır. Köprüler, surlar taştan ve tuğladan yapılmaktadır. Çin’de evler temelsiz bir şekilde basık ve tek katlı inşa edilmişlerdir. Taş ve mermer hükümdarların saraylarında kullanılmaktadır. Saraya ait binalar kırmızı mermer temeller üzerinde ve insan boyunda yapılmıştır. Çin mimarisinde mermer ve ahşap karışımı evler imparatorluk saraylarında vardır (Braudel 2017: 242-246).

Rusya’da 15.yy.da tahta kirişler arasına toprak ve saman karışımı konularak evlerin inşa edildiği bilinmektedir. Moskova’da prefabrik tahta evler taşınabilir ve birkaç saat içinde inşa edilebilir bir şekilde yapılmaktadır. Polonya’da ise köylüler evlerini ormandan kestikleri çamlarla inşa etmektedirler. Tahta malzemenin yetersiz olduğu bölgelerde toprak, kil ve saman ev yapımında kullanılan malzemelerdir. 1636’da Portekiz Goa’sında evler samandan yapılmıştır, küçük ve basıktır. Evin içerisinde eşya olarak üzerinde yemek yenilen hasırlardan başka bir şey yoktur. Evlerin dışı inek dışkısı ile sıvanmıştır. Bu yapı gelenekleri Hindistan’ın birçok bölgesinde halen geçerlidir. Kuzey Çin’in kırsal evleri de kalıba dökülmüş toprak kerpiçlerden yapılmıştır. Bu kerpiçler kil ile sıvanmıştır. Bazen de samanla ve otlarla kaplanmıştır. Çin’in evleri tuğladan da, topraktan da yapılırsa her zaman tahta bir temel üzerinde inşa edilmiştir. Çin ve ona yakın bölgelerde yapılan evler genellikle toprak üzerine inşa edilen evlerdir. Güney Doğu Asya’da ise kazıklar üzerine kurulan ev ve ambarlar inşa etmiştir. İslam dünyasında da evler dövmüş toprak üzerine yapılmaktadır. İran’da taş yoktur. Bunun yerine evler tuğlalar ile yapılmaktadır. Tuğla narin bir malzeme olduğu için çok çabuk bozulmakta, miras kalan evler yeniden yıkılarak inşa edilmektedir. Konutların en hassas olanı göçebelerin kullandıkları çadırlardır. Bu çadırlar keçi veya devetüyünden dokumalarla yapılmakta ve yer değiştirme konusunda kolay taşınabilmenin rahatlığını sağlamaktadır (Braudel 2017: 246-249).

Avrupa’da kırsal bölgelerin konutlarına baktığımızda bu konutların günümüzdeki ev anlayışından çok geride olduğunu anlarız. Fransa’nın Burgonya bölgesindeki köy görünümlü küçük bir kent olan Varzy’de zengin evleri dahi bir köy evi gibi görünmektedir. 17.yy.da bu evlerin tasvirlerine bakıldığında mutfak, yatak

ve oturma odası olan tek bir odanın sözü edilmektedir. Avrupa’da günümüzde müze olarak halen korunmaya devam eden dağ evleri mevcuttur. Aynı şekilde 17.yy.dan kalmış İtalya’nın Lombardiya bölgesinde, 15.yy.dan kalmış İspanya’nın Katalonya bölgesinde kubbeli, çemberli, güzel taşlı evleri de günümüzde halen korunmaktadır. Ancak bu evler zengin köylülere ait ender evlerdir (Braudel 2017: 249-251).

Avrupa’nın kentsel evleri hakkında hüküm vermek daha kolaydır. Çünkü bu evlerin malzemeleri daha dayanıklı malzemelerden yapıldığı için günümüze kadar gelenler olmuştur. Paris’in evlerine baktığımız zaman önemli kişilerin özel olarak yaptırdıkları evlerin varlıklarından söz edebiliriz. 16.yy.da Paris’te apartman dairelerine rastlarız. Bu apartmanlarda şarap tüccarları ve perukacılar tarafından işletilmekte ve toplumun kenarında yaşayan suçlular, fahişeler, taşradan gelenler gibi kimselere hizmet sunmaktadır. Durumu nispeten daha iyi olanlar, mimarlar tarafından yapılan apartmanların bodrum katlarında veya çatı katlarında oturmaktadır. Fakir aileler kimi zaman tek bir odada yaşamakta, bütün ihtiyaçlarını bu odada gidermektedirler. Fakir birisinin evinde şilte, ot minderler, iskemleler, masa, dolap, mutfak araçları gibi eşyalar bulunmaktadır. Hollanda’nın kentlerinden Amsterdam’da fakirler alçak evlerde ve bodrum katlarında yaşamaktadırlar. Fakir evleri iki odadır. Bu evler genişletildiklerinde burjuva evi olmakta ancak halen bir aileyi barındırmaktadır. 17.yy.da zenginlerin evlerinde önemli bir değişiklik olmuştur. Önceden yalnızca ailenin barınma yeri olan evler bir müddet sonra alt kat dükkân ve işyeri, üst kat konut olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hatta çalışan işçilerin odaları bile dükkân üstünde konumlanacaktır. 18.yy.da her şey hızla değişim yoluna girmiştir. Bu yüzyılda Çinlilerin dükkânları ve evleri ayrı yerdedir. Çinliler her akşam işyerlerinden ayrılarak ailelerinin oturdukları yerlere doğru yol almaktadırlar. İslam dünyasını, Çin ve Hint’i gezen seyyahların yetersiz gözlemleri dolayısıyla bu ülkelerdeki evler yeterince tasvir edilememiştir. Bu seyyahlar daha çok piramitleri, yasak imparatorluk kentini Hint ve Moğol sarayını gözlemlemiş, gündelik evlerin izlenmesi ve tasviri noktasında yetersiz kalmışlardır (Braudel 2017: 252-254).

Tüm dünyada kır evleriyle kent evleri arasındaki ayrım çok belirgindir. 16. ve 17.yy.da kentlerdeki lüks hayatın yansıması köylere de aks etmiştir. Zengin aileler refah seviyesini arttırınca kırlara da yatırım yapmış, buralarda da yeni ve güzel evler

inşa etmişlerdir. Kırlara geri dönüş Batı'nın önemli özelliklerinden birisidir. 17.yy.da yeni anlayış burjuvaların kentlerin etrafında yeni evler inşa etmesi noktasında kendisini göstermiştir. Paris'in etrafında çok sayıda senyör çiftlik evi kurmuştur. 16.yy.da Floransalılar kentin dışında kırsalda zengin evler inşa edilmiştir. 18.yy.da İngiliz kırlarında pahalı konutlar yapılmıştır. Kimi zaman düklere ait olan bu şatoların gösterişli salonları ve mermer galerileri bulunmaktadır. 18.yy.da Napoli'de kırlarda muhteşem villalar inşa edilmiştir. Batı'da gördüğümüz zengin insanların kırsal alanlarda kendilerine gösterişli evler yapmaları dünyanın başka yerlerinde de karşımıza çıkmaktadır. İstanbullu zenginler Boğaz'ın her iki yakasında yalılar, Cezayirli reisler Sahel tepelerinde bahçeleri muhteşem olan konutlar inşa ettirmişlerdir. 1777'de yazılan bir kitapta Çinlilerin bahçeleri, ağaç düzenlemeleri ve keyif evlerinden bahsedilmektedir (Braudel 2017: 255-256).

Çok geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti içinde farklı kültürleri barındırmakta bu yüzden evleri inşa malzemesi ve inşa tarzında da çeşitlilik göstermektedir. Evlerde toprak, ağaç ve taş malzeme olarak kullanılmıştır. İstanbul'daki evler genellikle ahşap malzemeden yapılmış tarih boyunca görülen onlarca yangında şehrin büyük bir kısmı yanarak evler yeniden inşa edilmiştir. Anadolu coğrafyasında en çok tercih edilen malzeme ise topraktan yapılan kerpiçler olmuştur. Çok dayanıklı olmayan bu malzemeler kolay ulaşılabilir ve soğuğa karşı dayanıklı olması dolayısıyla tercih edilmiş ancak çabuk yıpranması dolayısıyla tarihe direnememiştir. Tanzimat romanlarında evlerin dış tasarımından bahsedilse de kullanılan malzemeden bahsedilmez. Konuları İstanbul'da geçen Tanzimat romanlarında ihtişamlı köşklere, konaklardan ve yalılardan söz edilir. 19. yüzyılda zengin bireylere ait iki veya üç katlı inşa edilen, birçok odası bulunan bu evler Batılılaşma hareketleriyle Avrupa modasının etkileriyle inşa edilmeye başlanmıştır. Fakir bireylerin evleri daha az katlı ve daha az odalı olarak romanlarda tasvir edilmiştir. Romanlarda bahsedilen köy evlerinin ise toprak malzemeden yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu köy evlerinden gayrimüslim azınlığa ait evlerin muhtemelen taş malzemeden daha düzgün bir görünümle yapıldığı tasvir edilmektedir.

1.3.8. Evlerin İçi

Gündelik hayatın idamesinde evlerin mimarisi dıştan görünen bir intiba oluştururken evlerin içi yaşam tarzı hakkında ikinci bir intiba oluşturmaktadır. Zengin uygarlıkların ev içleri hızla değişirken fakir uygarlıkların ev içi değişimleri oldukça kısıtlıdır. Bu anlamda Batı medeniyetleri ev içi tasarımında hızlı bir değişimi yaşamıştır.

Batı’da kırsal yörelerde ve kentlerdeki fakir insanlar yoksun bir hayat yaşamaktadırlar. 18.yy.dan sonra köylü evlerinde dahi boyanmış oymalı mobilyalar yayılmaya başlamıştır. Köylü evlerinde ocak çengeli, ocakta tencere, tavalar, soba, ekmek teknesi, kilitli sandık, dört sütunlu yatak, kuş tüyü yastık, yatak örtüsü, kalın kumaştan dar pantolonlar, ceketler, mest lastikler, bahçe aletleri görülmeye başlanmıştır. 18.yy.dan önce eski püskü elbiseler, tabure, masa, sıra, yatağın tahtaları, saman dolu çuvallar ev eşyaları arasındadır. 16.yy ve 18.yy. arasında Burgonya’da saman üstünde yatan insanlardan bahsedilmektedir. 16.yy.daki bir tabloda fakir bir köylünün odası birkaç tabure, masa görevi gören bir fiçı ile tasvir edilmiştir. 17.yy.da Fransa’da “serseri ve yararsız insanlar” orman kıyısında tüneklerde yaşamaktadırlar. Yine 17.yy.da Londra’da vebadan kaçarak koruların ortasında kulübelerde yaşayan insanlar vardır. Kentlerde de düzgün evlerde yaşamayan birçok insan bulunmaktadır. Paris’te marangozlar rahat yaşarken dokuma işçileri fakir bir yaşantı sürmektedirler. Adriyatik kıyısındaki İtalya’nın Pescara kasabasında dağlardan ve Balkanlardan gelmiş ailelerin çoğunun in gibi yerlerde yaşadıkları bilinmektedir. Zengin Cenova’da dahi evsiz fakirler mevcuttur (Braudel 2017: 257-259).

Geleneksel uygarlıklar ev içinde alıştıkları dekorları sürdürmeye devam ederler. Bir Çin evine bakıldığında 15.ve 18.yy.daki görünümü hemen hemen aynıdır. Aynı durum Japon ve Hint evleri için de geçerlidir. Müslümanların evleri de benzer şekilde çok az şekilde değişime uğrarlar. Çin ve Avrupa uygarlıkları dışında diğer uygarlıklar ev döşemesi konusunda fakirdirler. Hint’te iskemle ve masa yoktur. Aynı şekilde İslam ülkelerinde de iskemle ve yüksek masa bulunmamaktadır. Yugoslavya’nın Müslüman kesimlerinde de yakın zamana kadar minderler üzerinde oturmak bir kuraldır. Rusların da yeterli masası yoktur. Birçok uygarlık Avrupalılar gibi masrafa girmeden daha az maliyetli yaşam koşullarını benimsemişlerdir.

Örneğin Müslümanlar halka açık hamamlar ile yaşamlarına kolaylık getirmişlerdir. Japon evlerine bakıldığında evlerin içinin güzelliği ve mütevazılığı dikkat çekmektedir. Bu evlerde her şey sabahleyin ortadan kaldırılmakta, odanın içerisinde yalnızca hasırlar kalmaktadır. Odalardaki bölmeler her şeyi düzenli olarak tutmaktadır. En büyük eksiklik evlerdeki ısıtma sisteminin yokluğudur. Osmanlı'da Topkapı Sarayı hariç binalarda ısıtma mevcut değildir. Binaların içi odun kömürü ve köz ile ısınan mangallar ile ısıtılmaktadır. İranlıların evlerinde de baca bulunmamaktadır. Hint, Filipinler ve Endonezya'da da şömine yoktur. Bacasız ve şöminesiz evler Japonya'da da görülmektedir. Burada da ev içleri mangallar ile ısıtılmaktadır. Kuzey Çin'de odanın ortasında zeminin altına yerleştirilmiş fırınlar ile odaların ısınma sorunu çözümlenmiştir. Ancak bu da zengin evleri için geçerlidir. Genel olarak Doğu uygarlıklarındaki evlerde istisnalar dışında ısıtma yoktur. İslam dünyasında ev eşyası olarak sandıklar, alçak masalar, bakır siniler kullanılmaktadır. Türk ve Acem evlerinde duvarların içine oyulan oyuklar dolap görevi görmektedir. Ancak Avrupa'daki gibi yüksek yatak, iskemle, ayna, masa, hela (eşya olarak) ve tablo yoktur. Yatmak için akşam serilen ve gündüz toplanan şilteler, bol miktarda yastık ve hayranlık uyandırıcı halılardan başka eşya bulunmamaktadır. Bunun yanında küçük eşyaların çeşitliliğinden söz edilebilir. İstanbul müzelerindeki zenginlikler daha çok değerli kumaşlar, çeşmibülbüller, çeşitli madenlerden yapılan kaşıklar, Çin porselenleri, mücevherler ve özel olarak işlenmiş tahtlardır (Braudel 2017: 259-260).

Ev içi döşemede dikkat çeken uygarlıklardan birisi Çinlilerdir. Çinlilerin bol miktarda mobilyaları vardır. Etajerler, alçak ve yüksek masalar, iskemleler, sıra ve tabureler, perdeli yataklar Çin uygarlığında mevcuttur. Japonya 6.ve 10.yy. arasında Çin'in mobilyalarını öğrenerek kendi kültürüne katmıştır. Ancak bu mobilyalar arasında iskemleler, yüksek masalar yoktur. Bugünkü Japonya'da alçak masalar, yüksek kerevetler üzerinde döşekler, alçak mobilyalar ve minderler en karakteristik eşyalardır. Japon evleri yerde yaşamak üzerine kurulmuştur. Çin'in gelişmiş mobilyaları daha sonraki yüzyıllarda şekillenmiştir. İskemlenin kökeni Avrupa'dır. İskemle İran ve Hint'i etkilemeden Çin'e geçmiştir. 18.yy.da Çin'de yüksek masalar ve iskemleler bilinen eşyalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eşyalar bir yaşam tarzının da göstergesidir. Çin'de eski yaşam tarzının izleri olan alçak döşemeler ve

yeni yaşamı gösteren yüksek döşemeler aynı anda varlığını sürdürmüştür. Özetle Çin'de 18.yy.dan önce yere çömelme halindeki yaşam ile iskemlede oturarak yaşam arasında ikili bir yaşam görülmüştür. Bu durum yaşam tarzının iki farklı anlayışta sürdürüldüğünün göstergesidir. Japon arabalarına baktığımız zaman tıpkı İslam âlemi ve Türkiye'de olduğu gibi bağdaş kurarak seyahatlerin yapıldığını görürüz. Avrupalılar gibi bacakları sallandırarak oturmak Japonlara alaysı gelmiştir. Bu durum Avrupalılar için ise oldukça doğal bir durumdur. Türk kağnılarında da insanlar arabanın zeminine bağdaş kurarak oturmaktadırlar. Bu durum Avrupalılar için çok sıkıntılı bir oturma şeklidir. Pekin'de de arabalar çoğu zaman koltuksuzdur. Uygarlıkların genel bir oturuş şekli vardır. Çinliler ise her iki oturuş tarzına da alışmışlardır (Braudel 2017: 261-266).

Afrika'da belirgin bir yoksulluk vardır. Bu yoksulluk ev inşaatlarına da yansımıştır. Avrupa ticaretinin yerleştiği ve etkilediği Gine Körfezi kıyılarında kalabalık kentlere rastlanmaz. Bu bölgelerde çok fakir köylü kitleleri vardır. Ev olarak adlandırılabilen konutlar yoktur. Köylüler kafese benzeyen yapılarda yaşamaktadırlar. Bu yapılar penceresiz ve birkaç mutfak eşyası dışında eşyasızdır. Çok nadir olarak kafeslerin üzeri kireç ile sıvanmıştır (Braudel 2017: 266).

Kullandığımız evler ve eşyalar geçmişten gelen kültürün mirası olarak karşımıza çıkmaktadır. Oturulan evlerin incelenmesi gereken başka bir özelliği de duvar, döşeme, tavan, kapı ve pencerelerin kültürel değişimidir. Zemin döşemesinde karolar 14.yy.dan itibaren kullanılmaktadır. 17.yy.dan önce Fransa'da mozaik yoktur. Bu ancak 18.yy.da moda olacaktır. 17.yy.da İtalya'dan gelen bir moda ile tavan kalaslarına yaldızlanmış mitolojik resimler resmedilmiştir. Üst tavan modası 18.yy.da başlamıştır. 16.yy.a kadar zemin kat ve yatak odalarının parkeleri kışın saman, yazın taze ot ve çiçeklerle kaplanır. Daha sonra halılar ortaya çıkmış, bu halılar sadece yeri değil masa, sandık ve dolap üstlerini de örtmüşlerdir. 15.yy.dan itibaren oda duvarlarında çeşitli kumaşlardan döşemeler kullanılmıştır. 18.yy.da bu moda yavaş yavaş yerini sayısı artan eşyalara bırakacaktır. Bir müddet sonra kumaşa göre ucuz olan kâğıtlar duvarlarda kullanılmaya başlanacaktır. 17.yy. sonunda kâğıt döşeme mükemmel bir seviyeye ulaşacaktır. Duvarların bazen tahta ile kaplandığı da görülmüştür. İngilizler 14.yy.dan itibaren soğuk ile mücadele etmek için duvarları tahta ile kaplayacaklardır. 18.yy.da Fransa'da zengin evlerde bu tahta kaplamalar

oymalı ve boyalı olarak görülecek ve bu model bütün Avrupa'ya yayılacaktır. Kapılar ise 17.yy.a kadar dar ve içe doğru açılmaktadır. Çift kanatlı kapılar henüz kullanılmamaktadır. Pencerele tek parça tahtadan yapılma bir kanat biçimine dönmeye başlayacaktır. Hareketli pencere zamanla cam ve tahta panoların birleştiği bir biçim alacaktır. Camlı çerçeveler sabit olarak kullanılacaktır. Pencerelede şeffaf cam kullanımı 16.yy.da meydana çıkmıştır. Montaigne Almanya yolu üzerinde camsız evlerin olmadığını ifade etmiştir. Alçak Ülkelere seyahat eden bir seyyah Loire nehrini geçtikten sonra camların kullanılmadığını ifade etmiştir. 1779'da Fransa'da işçilerin evlerinde dahi camlı pencereler kullanılmaktadır. Sırbistan'da camlı pencereler ancak 19.yy.da yaygın olarak kullanılmaya başlanılacaktır (Braudel 2017: 267-270).

12.yy.dan önce duvarlara dayandırılmış şömineler yoktur. Bu yüzyıla kadar ocaklar mutfığa bağlanmaktadır. İnsanlar mangal biçimindeki ısıtıcılarla ısınmaktadırlar. Bacalı evlerin resmedildiği Venedik'ten sonra Kuzey Denizi kıyılarından Rusya'ya hatta Atlantik kıyılarına kadar bacalı şöminelerin kullanılmaya başladığını söyleyebiliriz. Önceleri tuğla ile kaplanan şömineler 17.yy.dan itibaren madeni levhalarla kaplanmıştır. Mutfaklar da bu ateşlerin önüne közlerinden faydalanmak amacıyla yapılmıştır. Uzun kulplu sopalarla şöminenin ateşinden mutfak işleri için faydalanılmıştır. Zengin evlerde şömine oturma odasında estetik bir unsur olarak da kullanılmıştır. Oturma odasındaki şömineler çeşitli kabartma ve süslerle tamamlanmıştır. Şömineler uzun süre köylü evlerinde benzer ilkel tasarımlarla kullanılmıştır. Dumanın çıkması için yapılan bacalar şöminenin ısıttığı evi bir yandan da soğutmaktadır. Versailles'da bile odanın iki tarafına konulan şömineler sarayı ısıtmaya yetmemektedir. Bir müddet sonra baca çekmecesinin keşfedilmesi ile şöminenin ocağı daraltılmış, derinleştirilmiş, davlumbaz açılmıştır. Böylece ısı kaybı olmadan şöminelerden ısınmanın daha teknik bir yolu bulunmuştur. Ocaklı şömineler zamanla hizmetçi odalarını bile ısıtmaya başlamıştır. Paris'te devrimden önce bile kentin her yerinde insanlar kışın şöminelerde yakmak üzere odun taşıma hazırlıklarına başlamışlardır. Odun taşımak ve odun satmak da kültürün ayrı bir göstergesi olmuştur (Braudel 2017: 271-272).

Montaigne Almanya'da şömine kullanılmadığını söylemektedir. Ancak onun ifade ettiği hanlarda ve yatak odalarında şöminenin olmayışdır. Mutfakta bir şömine

vardır ve bu şömine yemeklerin yapılması için kullanılmaktadır. Hanlarda yolcular çini sobalarla ısıtılan yemek odalarında ısınabilmektedirler. Sobalar Almanya'dan başka Macaristan, Polonya, Rusya ve Sibirya'da da görülmektedirler. Bu sobalar taş, tuğla ve kilden yapılmış fırınlardır. Fırınlar 14.yy.dan itibaren Almanya'da yapılmaya başlanmıştır. Cilalı topraktan sobalar Fransa'da 1920'lerde ortaya çıkmıştır. Ancak yayılması 17.yy. bulmuştur. 18.yy.da Paris'teki fakir insanlar için de taş kömürünün kullanıldığı mangallar ile ısınmaktadırlar. Bu mangalların kömür zehirlenmesine sebep olması dolayısıyla şöminenin kullanımı mangal biçimindeki sobalardan daha yaygın olmuştur. İspanya'da ise soba da şömine de yoktur. İnsanlar mangallarla ısınma ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. İngiltere'de 16.yy.dan itibaren odun kıtlığı yaşandığı için taş kömürünü kullanmak amacıyla ocak kullanımında birçok yaşanmıştır (Braudel 2017: 273-274).

Ev içi döşemenin değişmesinde modanın etkileri çok büyüktür. Modanın toplumda yayılmasıyla eşya yenileme harcamaları muazzam bir miktara çıkmıştır. 15. ve 16.yy.lar arasında marangozluk mesleğinin gelişmesiyle mobilya yapımında aşamalar kaydedilmiştir. Daha önceden mobilyalar doğramacılar tarafından yapılmakta, onların yaptıkları mobilyalar sağlam ama kaba olmaktadır. Marangozların yaptığı mobilyalar ise ince işçilik isteyen daha zarif mobilyalardır. 16.ve 17.yy.daki kural mobilyaların, tahta ve duvarların boyanmasının gerekli olduğudur. Bu mobilyalar canlı renklerle boyanmış, 16.yy.dan sonra mobilya boyama işi bırakılmış ve mobilyalar balmumu ile kaplanmış veya cilalanmıştır. Her bir mobilyanın kendine özgü bir tarihi vardır. Mesela en ilkel koltuklar Orta Çağ senyörleri için yapılan iskemlelerdir. Tabak dolapları ilk önceleri mutfakta kullanılan bir eşya iken bir müddet sonra senyörlerin evlerinde yemek odasına konulan ikinci bir tabak dolabı olarak görülmeye başlamış bu kullanım bir müddet sonra bir adet halini almıştır. Dolaplar daha sonra zengin oyma ve süslerle bir gösteriş mobilyasına dönüşmüştür. 17.yy.da lüks evlerde dolaplar yatak odasındaki gardırop şeklini almış ve salonlardan uzaklaşmıştır. Dolabı tahtından indiren başka bir mobilya da konsollardır. Konsollar 17.yy.ın başında Fransa'da ortaya çıkmıştır. Konsollar küçük sandıkların üst üste konulması fikrinden doğmuştur. Evlerde konsol kullanmak diğer eşyalar gibi bir moda halini almış, 19.yy.da zengin mobilyası olan bu konsollar herkesin kullandığı temel bir eşyaya dönüşmüştür (Braudel 2017: 275-278).

Gotik çağdaki evler canlı ve sıcak renklere sahip kumaşlarla döşenmiş evlerdir. Bu evlerdeki asıl lüks perdeler, yatak örtüleri, duvar boyaları, ipek yastıklar gibi mefruşatlarla süslenmiş olmasıdır. 15.yy.da kullanılan döşemeler katıksız boyalar, çeşitli desenlerle süslenmiş fonlar ile karşımıza çıkmaktadır. Rönesans döneminin İtalya'sında zengin bireyler kullandıkları eşyalarla şatafat ve gösteriş yaparak toplumsal konumlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. 15.yy.da İtalya'daki evlerin içinde oymalı yataklar, anıtsal merdivenler ve büyük bir lüks dikkat çeker. Bundan iki yüzyıl sonra 17.yy.da Fransa, İngiltere ve Alçak Ülkelerde ev dekoru ile sınıf göstergesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yüksek tavanlar, bezemeli ve oymalı mobilyalar, tabaklar, tepsiler, çeşitli motiflerin resmedildiği duvarlar, lüks ve pahalılık dikkat çekmektedir. Tarif edilen gösteriş salonu evin merkezi noktasındadır. Birçok Flaman ressamın tablolarında yer alan bu manzara içerisinde yatak perdelerle gizlenmiş olarak aynı salonda yer almaktadır. 17.yy.da mahremiyet yeterli derecede bilinmemektedir. Odaların tasarımı mahremiyetten uzak olarak yapılmış, birisinin odasına geçmek için diğer odalardan geçme zorunluluğu ile inşa edilmiştir. 18.yy.dan itibaren durum değişmiş, konutlarda mahremiyeti sağlayacak şekilde bir değişime gidilmiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın başkentleri hızlı bir büyüme göstermekte, ölçüyü kaçıran bir lüks yaşama dâhil olmaktadır. Dönemin konakları üç daireye ayrılmış bir şekilde yapılmaktadır. Bunlardan birisi gösterişli misafir odası, bir diğeri özel ve rahatlık içeren aile odası, başka bir tanesi de gösteriş ve ihtişam dairesidir. Kiler, mutfak, yemek odası ve salon birbirinden ayrılmış vaziyettedir. Evler hızla değişmektedir. Evlerde artık küçük salonlar ve odalar bulunmaktadır. Evlerin değişmesiyle mobilyalar da değişmeye devam etmiştir. Yeni mobilyalar küçük odalara uygun, yüksek işçiliği olan küçük mobilyalardır. Dekorda da bir arayıştan söz edilebilir. XVI. Louis tarzı bronzlar ve lakeler, duvarlara oturtulan ayna ve şamdanlar, oymalı ve resimli lambriler, aşırı yüklü gümüşler evlerde kendini göstermektedir. Bunlar Fransız-Alman rokokosu döneminin yansımalarıdır. Mimari basitleşirken dekorasyon da gittikçe kanaatkâr bir vaziyet almıştır (Braudel 2017: 278-282).

Lüks artarken rahatlık her zaman aynı ölçüde artmamıştır. Evlerde ısıtma ve havalandırma halen kötüdür. Yemekler halen taşınabilir ocaklarda pişirilmektedir. Dairelerde İngiliz tarzı tuvaletler her zaman yoktur. Olduğu zaman da kokuyu

engelleyecek sifon ve havalandırma sisteminin eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir. Yatak odalarındaki lazımlıklar pencereden fırlatılmaktadır. Sokaklar pis ve leş kokuludur. Parisliler tuvalet ihtiyaçlarını kimi zaman bir ağacın altında gidermektedirler. XVI. Louis döneminde Fransa'nın vaziyeti bu şekildedir. Şehirlerin içerisinden “bok yolu” denilen bir kanal geçmektedir. 17.ve 18.yy.da evlerde banyo nadir rastlanılan bir lüks olarak kendini göstermektedir. Hem zengin hem de fakirler bitler, pireler ve tahtakurularıyla beraber yaşamaktadırlar. 19.yy.a kadar evlerin aydınlatılması kandiller, mumlar ve yağ lambalarıyla mümkündür. 19.yy.dan sonra gaz lambalarıyla evler aydınlatılmıştır. Evlerin gaz lambası gibi yeni eşyalarla aydınlatılması balmumu, içyağı, zeytinyağı ve 19.yy.da ABD limanlarındaki avcılardan elde edilen balina yağlarıyla mümkün olacaktır (Braudel 2017: 282).

Osmanlıda evlerin içine bakıldığında Avrupa tarzı mobilyaların uzun yıllar kullanılmadığını gözlemleriz. Daha çok yerde oturma usulü yemek yemek ve yerde oturmak yaygındır. Yerlere serilen ve sabahleyin toplanarak üst üste konulan yataklar yatak odalarını oluşturlar. Oturma odalarında yerlere serilen minderler veya sedir denilen, çok yüksek olmayan şilteli kerevetlerin üzerinde oturulduğu görülür. Dolap olarak odaların duvarlarına gömülen kapaklı veya kapaksız raflar saklama ve depolama ihtiyacını gidermektedir. Zengin evlerinde İslam dininin hassasiyetleri dolayısıyla birbirine mahrem olan kadınla ve erkeğin aynı ortamda bulunmaması âdeti vardır. Bu âdet evlerde kadınlar ve erkekler için haremlik, selamlık ve orta alan denilen mabeyin bölümlerinin oluşumuna sebep olmuştur. Zengin ailelerin evlerinde banyo yapmak için hamam dairesi de vardır. Evin mutfak bölümü daima oturma odalarından ayrıdır. Tanzimat romanlarında klasik Osmanlı evlerinin içini değiştiğini görürüz. Batılaşma hareketleriyle hızlanan kültürel değişiklik evlerin içini de etkilemiştir. 19.yüzyılda Batılılaşma hareketleriyle yüksek ev içi mobilyaların sayısı artmış, bu artış zengin ve alafranga bireylerin evlerinde daha da yoğun bir şekilde görülmüştür. 19. yüzyılda hızla artan değişim Tanzimat romanlarına da ayrıntılı olarak yansımıştır.

1.3.9.Elbiseler ve Moda

Giyim ve moda konusu toplumlar için daima bir mesele hatta bir sorun olmuştur. Yeni zenginlerin eski zenginleri taklit etmesi kimi zaman israfa dönüşmüş,

krallar ve hükümetler israfa ve modaya karşı çıkmışlardır. Ancak hiç kimse bir sınıf göstergesi olan giyim eşyalarının tüketilmesine engel olamamıştır. Bu durum büyük şehirlerde olduğu gibi küçük köylerde de aynı hırsla devam etmiştir. Bir köy papazının günlüğünde köylülerin elbise için her şeyi feda ettikleri yazmaktadır (Braudel 2017: 283).

Toplumlarda her bakımdan değişim sürekli ve sürekli. Ancak bazı toplumlarda değişim sınırlıdır. Çin’de 15.yy.da kıyafetler her yörede aynıdır. 1626’da resmedilen bir elbise ile 18.yy.da bir gravürde görülen elbise neredeyse aynıdır. Kuzey Çin’de bireylerin görevleri sırasında kullandıkları basit pamuklu kıyafetler uzun yüzyıllar boyunca giyilmiş ve değiştirilmemiştir. Çin gibi değişimin az olduğu toplumlarda kıyafetler de çok az değişmiştir. Çinli kadınlar bile başlarına koydukları çiçek düzenlemeleri hariç kıyafetlerini değiştirmemişlerdir. Çin’de giyim modası yok gibidir. Japonya’da da durum aynıdır. Bugünkü kimonolara benzeyen ev kıyafetleri ve dışarı çıkıldığında giyilen sırtı resimli deri elbiseler çok uzun yüzyıllar değişmemiştir. Bu tarz toplumlarda büyük toplumsal bir değişim olmadan kıyafetler değişmemektedir. Moğolların hâkimiyetine giren Hindistan’da da zenginlerin ve saraylıların kıyafetleri Moğolların etkisi ile oluşturulan tek tip bir kıyafettir. Aynı şey Osmanlılar için de geçerlidir. Osmanlıların egemen olduğu her yerde Osmanlı kıyafetleri yüksek sınıflara ait bireylerde kullanılmaktadır. Aynı durum Osmanlı egemenliği altındaki Polonya’da 18.yy.da Fransız modasının etkisi altına gireceği döneme kadar geçerlidir. Bu bölgelerde giyim taklitleri yüzyıllar boyunca değişmemiştir. Avrupalı kadınları etkisi altına alan modalar Doğu’daki ülkelerde geçerli değildir. Yüzyıllar boyunca aynı elbiseler ve aynı saç biçimi bireyler tarafından kullanılmıştır. 1516’dan itibaren Türkleşen Cezayir’de kadın modası 1830’a kadar çok az bir değişimle devam etmiştir (Braudel 2017: 283-285).

Modaya uygun giyinmek zenginlikle alakalı bir şeydir. Fakir insanların elbiseleri ne kadar eskirse eskisin aynı şeyleri giymeye devam ederler. Güzel elbiseler ancak bayramlarda giyilebilmektedir. İspanya’da Kızılderili kadınlar 18.yy.a kadar aynı elbiseleri giymişlerdir. Erkek kıyafetleri ise hâkim güçlerin onların çıplaklığını örtmelerini istediği ölçüde değişmiştir. Peru yerlileri 18.yy.dan beri hep aynı şekilde giyinmektedirler. Bu kıyafet kafadan geçirilen bir paçodur. Hintliler de geçmişten bugüne kıyafetlerini değiştirmemişlerdir. Halen dhoti giymeye

devam etmektedirler. Çinli köylüler çeşitli renklerde pamuklu bezden yapılan ve belinden bir kuşak ile bağlanan uzun gömlekler giymişlerdir. Japon köylüleri 17.yy.da ve daha öncesinde pamuklu kumaştan kimonolar ile giyim anlayışlarını ortaya koymuşlardır. Volney *Mısır Yolculuğu* adlı kitabında Mısırlıların başlarında kumaş demetinden sarık benzeri kumaş parçası ve boyunlarından topuklara kadar bütün vücudu örten uzun bir elbise giydiklerini anlatır. Afrika'daki Müslümanlar ise vücutlarının üst kısımlarını elbise sayılmayan bir kumaş ile sarmaktadırlar. Türklerin ve Doğu'nun kıyafeti çok değişmeden sabit kalmıştır. Jean-Baptiste Say Avrupa'nın köylülerini keçe bir ayakkabı tabanı giymeleriyle kıyafet konusunda değişime uğramayan Türklere benzetir. Almanya'da bir pazar yerini tasvir eden aralarında yarım yüzyıl bulunan iki ressamın resimlerine bakıldığında burjuva kıyafetlerinin değiştiği görülür. Birinci resimde pileli ekle çevrilmiş yarı kalkık yakaların yerini ikinci resimde gerçek dantel yakalar almıştır. Kadınların açık yaka, sıkılmış bel, iplerle gerilmiş ve büzülmüş önlükleri ise tamamen aynıdır. Köylü elbisesi çok değişmiş görünmese de zamanla bazı değişikliklerin olduğu tespit edilmiştir. 13.yy.a yaklaşırken Fransa ve çevresinde iç çamaşırı kullanma âdeti başlamıştır. İtalya'nın Sardinya'sında 18.yy.da matem tutan kişiler aynı gömleği bir yıl boyunca hiç çıkarmadan giyinme âdetini edinmişlerdir. 14.yy.da hem zenginlerin hem de fakirlerin yataklarında çıplak uyudukları bilinmektedir. 18.yy.da nüfus bilimcisi uyuz, kellik ve diğer deri hastalıklarının eskiden iç çamaşır kullanılmamasından kaynaklandığını söylemiştir. 18.yy.da iç çamaşırı kullanılmasına rağmen bu hastalıklar yok olmamış ancak gerilemiştir. Elbise fakirler için bir lüks değil soğuğa karşı bir ihtiyaçtır. Bezden elbiseler giyen köylüler bir müddet sonra yünden elbiseler giyerek soğuktan korunma ihtiyaçlarını gidermeye başlamışlardır. Bu değişim Fransız köylülerinin kıyafetlerinde görülürken belirgin bir gecikme ile İngiliz kıyafetlerinde de gözlenmiştir. Almanya'da 19.yy. başına gelindiğinde köylüler halen bezden elbiseler giymektedirler. 18.yy.da Toskana'da dahi kırlarda yaşayan insanlar evde dokunmuş keten ve kenevirden yapılan bezler giymektedirler (Braudel 2017: 285-287).

Çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı Devletinde kıyafetler Müslümanlarda ve gayrimüslimlerde farklılık gösterirken insanların yaşadığı iklime göre de şekillenmiştir. Genel anlamda şehirli kadınların uzun elbiseler üzerine uzun dış

giysiler ve başı ve hatta yüzün bir bölümünü kapatan örtüler ile sokağa çıktıkları bilinmektedir. Köylü kadınların etek ile pantolon arasında bir giysi olan şalvar giydikleri ve bu şalvarların üzerine de elbiseye benzeyen üst giysiler giyildiği bilinmektedir. 19. yüzyılda birçok alanda görülen değişim giyim kuşamda da kendini göstermiş kadın giysileri Fransız modasından etkilenmeye başlamıştır. Giyim kuşamındaki değişim erkekleri daha çok etkilemiştir. Bir Fransız erkeğin giydiği kıyafetleri birebir bir Osmanlı beyefendisinin üzerinde de görülebilmektedir. Bu değişim ve etkileşim daha çok zengin bireyler için söz konusu olmuştur. Sosyal hayatta görülen bu değişiklik Tanzimat romanlarına da yansımıştır. Romanlarda tasvir edilen kadın ve erkek kıyafetleri daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1.3.10. Avrupa’da Moda Çılgınlığı

Avrupa’da moda çılgınlığı az sayıda gösteriş meraklısı insanı kapsayan ve diğer insanların da bu çılgınlığa alkış tutmaları ile gerçekleşen bir harekettir. Venedikli bir elçi V. Henri sarayına ilişkin bir tespitinde bir kişinin zengin sayılabilmesi için en az yirmi beş otuz kıyafete sahip olması gerektiğini söylemiştir. Moda yalnızca bolluğu değil istenilen zamanda yapılan değişimi de kapsamaktadır. Modanın topluma egemen olması 1700’lerden önce mümkün olmuştur. Geçmişe doğru gidildiğinde giyim kuşamda bir hareketsizlik söz konusudur. 12.yy. başlarına kadar Avrupa’da kıyafetler Galya-Roma çağındakiler gibidir. Kadınlar topuklarına erkeklerde dizlerine kadar inen elbiseler giymektedirler. Avrupa’daki bu hareketsizliği haclı seferleri bile bozmamıştır. Doğu’dan gelen ipek ve kürkler 12.ve 13.yy.da Avrupa elbisesini değiştirmemiştir. Büyük değişim 1300’lere doğru yaşanmıştır. Bu yıldan sonra erkekler, soylular, onların hizmetinde çalışanlar ve burjuvalar kısa ve dar elbiseler giymeye başlamışlardır. Elbisenin bu şekilde değişmesi kalıcı olmuş, vücuda oturan elbise modası devam etmiştir. Aynı değişiklik kadın elbiselerinde de olmuştur. Kadınların elbiselerinin üst kısmı da vücuda oturmuş ve elbiselerde dekolteler kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişiklikler modanın başlangıcı sayılabilir. Kıtanın her yerinde bulunan geleneksel elbise bir takım direnme ve uyarlamalar yaşayacak ve zamanla ulusal modalar oluşacaktır. Mesela Fransız elbisesi, Burgonya elbisesi, İtalyan elbisesi, İngiliz elbisesi vs. Doğu

Avrupa ise uzun yıllar boyunca Türk modasının etkisinde giyinmeye devam edecektir. 16.yy.dan itibaren İspanyollardan öğrenilen siyah yünlü kumaş elbiseler egemen olacaktır. Kare biçiminde dekolterler, geniş kol ağzları, saç filesi, altın ve gümüş işlemeli ve yaldızlı elbiseler, kan rengi saten ve kadifeler yerine İspanyollardan ilham alınan koyu renk yünlü, vücuda oturan yelekler, şişkin ayakkabılar, kısa pelerinler, oymalı bir yakalık takılan yüksek yakalar kendini kabul ettirecektir. 17.yy.da durum değişecek Fransız işi denilen canlı renkleri olan ipek elbiseler moda haline gelecektir. Modaya en yavaş kapılan ülke İspanya'dır. Yabancı moda İspanya'da 1670'lere doğru kendini kabul ettirecektir. Bu arada Katalonya 1630'da yeni kıyafetlerin modasına kapılmıştır. Aynı tarihlerde Hollanda'da bu hayranlığa teslim olmuştur. 17.yy.dan itibaren öncelikli hale gelen Fransız modası tam egemenliğini 18.yy.da kazanmıştır. 1716'da Peru'da bile Fransız tarzına göre oluşturulmuş ipek elbiseler giyilmektedir (Braudel 2017: 287-290).

Avrupa'da son yıllarda artan moda çılgınlığı 19. yüzyıllarda Osmanlıda en şiddetli şekilde kendini göstermiştir. Batılılaşma hareketlerinin hızlandığı bu yüzyılda Batılılaşma hevesi daha çok sosyal hayatta Batılılara benzemek olarak algılanmış, zengin ve zayıf entelektüel seviyede olan bireyler arasında sonu çılgınlığa dönüşmüştür. Avrupa modasını takip ederek kendinde uygulamak maliyetli bir iştir. 19. yüzyılda ancak zengin bireyler bu moda hevesine göre hareket edebilmektedirler. Tanzimat romanlarında modaya uymak için servetini tüketen bireylerden sıkça söz edilir.

Moda kimi zaman sonradan komik bulunan bazı alışkanlıkları da hayata dâhil etmektedir. Örneğin etek çemberleri, bol benekli kıyafetler, ölçsüz derecede yüksek saç modelleri günümüzde artık kullanılmamaktadırlar. Kadınların kıyafeti gittikçe daha iyi bir hale gelmiş, daha hafif, daha zarif ve daha kurallara uygun kıyafetler kullanılmaya başlanmıştır. İnce kumaştan yapılan elbiseler hızla değişmeye devam etmektedir.

Moda bir anlamda eskiyi tasfiye etmek ve yeniliğe kapı açmaktır. Ancak kendini modaya kaptırmayan birçok ulus vardır. On yıl İran'da kalan Chardin 1686'da Timur'un İsfahan hazinesinde yer alan kıyafetlerine bakmış ve bugün giyilen kıyafetlere benzediğini görmüştür. Doğuluların kıyafetleri hiçbir zaman moda akımına göre şekillenmemiştir. Modanın bir anlamı da diğerlerinden farklı olma

isteğidir. Soylular altın işlemeli elbiseler giyerken bunları sıradan insanların üzerlerinde gördükten sonra farklı bir elbiseye yönelmeleri de bir anlamda moda sayılmaktadır. Moda bir ticari faaliyet olarak da değerlendirilmektedir. Bu şekilde yapılan ticaret yenilik üretme çabasıyla devamlı bir hareket halinde bulunmaktadır. Moda bir anlamda da eskiyi yok ederek her kuşağın kendi farkını ortaya koyacağı bir biçim anlayışıdır. Modanın akıntısına karşı kilise ve krallık kıyafetlerini çok değiştirmeyerek direnç göstermiştir (Braudel 2017: 293-295).

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda görülen moda çılgınlığı giyim ve kuşamda, ev döşemesinde, çocuk eğitiminde, eğlence anlayışında zaman zaman hızlı değişimin yaşattığı garabetler ile sonuçlanmıştır. Bu şekilde aşırıya kaçan durumlar devrin entelektüel yazarları tarafından fark edilmiş romanlarında bir eleştiri konusu olarak işlenmiştir. Bu garabetler yalnızca gülünç olmakla kalmamış kimi zamanda bireylerin servetlerini, ahlaklarını ve hatta canlarını yitirmelerine sebep olan bir trajik durum olarak romanlarda işlenmiştir.

1.3.11. Dokumacılık

Elbise tarihine baktığımız gibi dokuma tarihine de bakmamız gerekmektedir. Avrupa'da yün, pamuk, ipek; Çin'de pamuk; Hint ve İslam âleminde ince yün yoktur. Afrika, Atlantik veya Hint Okyanusu kıyılarından çok pahalıya mal olan yabancı kumaşları almaktadır. Fakir halk lüks alımlar karşısında bireyleri köle olarak satmaktadır. 15.ve 17.yy.lar arasında Akdeniz, Avrupa, İran, Kuzey Hindistan ve Kuzey Çin'de yünlü kumaşlar mevcuttur. Çinlilerin yünleri kabadır. Ancak zenginlerin giydiği ince yünden kumaşlar da yapılmaktadır. Onların ipek, pamuk ve elyaftan kumaşları vardır. Kış geldiğinde ısınmak için zenginler samur kürk, fakir de koyun pöstekilerine sarılmaktadırlar. Yün 19.yy.da Avusturalya'da yaygındır. İpek ise Avrupa'ya 1.yy.da ulaşmıştır. Pamuk 12.yy.da Hindistan'dan Çin'e yayılmıştır. 15.yy.a gelindiğinde ipek; Sicilya'ya, 16.yy.da Toskana'ya yayılmıştır. Koyun sayısının azalmasıyla yünün kıtlaştığı 13.yy.dan itibaren pamuk dokuması Avrupa'da görülmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra pazen denilen kumaşlar kullanılacaktır. Artık pazenler İtalya'da, Almanya'da ve Venedik'te moda olmuştur. 15.yy.da Venedik'ten Suriye'ye pamuk almaya giden tüccarlar sayesinde pamuklu kumaşlar 17.yy.da Fransa'da halk giyiminde tercih edilmiştir. 18.yy.da Avrupa pazarlarında

Hint pamukluları satılmaktadır. Keten ve kenevir dokumaları Batı ülkeleri dışında çok rağbet görmemiş daha çok çuha, masa örtüsü, çuval, gömlek, köylü pantolonu, yelken bezi olarak kullanılmıştır (Braudel 2017: 296-297).

Osmanlıda pek çok farklı maddeden dokumalık kumaşlar yapılmaktadır. İpek işlemeli kumaşlar, altın ve gümüş işlemeli kumaşlar, keten ve pamuklu kumaşlar ve yün kumaşlar farklı bölgelerde üretilmektedir. Kumaş işlemeyi bilen Osmanlı halkı 19. yüzyılda bu alanlarda küçülmeye gitmiştir. Daha az maliyetle kumaş elde etme düşüncesiyle ellerindeki ham maddeyi yabancı ülkelere göndererek yabancı devletlerin dokumalarını almışlardır. Daha kolay ve ucuz ürün elde etme düşüncesi Osmanlı ekonomisinin önemli parametrelerinden biri olan dokumacılığın neredeyse tükenme noktasına gelmesine sebep olmuştur. Bu durumun Osmanlı ekonomisine verdiği zararı dile getirmek isteyen Tanzimat dönemi yazarlarından Mizancı Murat bu meseleye *Turfanda mı yoksa Turfa mı ?* romanında geniş bir yer ayırmıştır.

1.3.12.Moda Salınımları

Moda yalnızca elbiselerde görülen bir değişim hareketi değil, gündelik yaşamın birçok alanında görülen yenileşme, değişim hareketleridir. Yemek yeme biçimi, sofrâ âdetleri, konuşma tarzı gibi gündelik hayatın unsurları da modadan etkilenmiştir. Avrupa’da yemek yeme saati modaya göre değişmektedir. Avrupa’da 18.yy.da akşam yemeği bugün öğlen yemeği denebilecek saatte yenilmektedir. Zanaatkârlar sabah dokuzda, taşralılar on ikide, iş adamları iki buçukta, senyörler üçte akşam yemeği yerler. Oysa günümüzdeki akşam yemekler akşam yedi ile on arasında gerçekleşmektedir. Selamlaşma biçimi de bir modadır. Örneğin şapka çıkartmak bir modadır. Moda bireyin dış görünüşünde yaptığı değişiklikleri de içerir. Erkeklerin astarlı dar pantolon yerine iç donu giyme âdeti 18.yy.ın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Batı’da bedenın yıkanması 15.ve 17.yy.da önemli bir gerilemeye uğramıştır. Bu tarihlerden önce Roma’dan miras kalan hamamlar Orta Çağ Avrupa’sının her yerinde mevcuttur. Özel hamamlar, buhar odaları, banyo tekneleri, dinlenme yatakları, büyük havuzlar, kadınlı erkekli hamamlar çok sayıda bulunmaktadır. Zengin evlerinin bodrumlarında banyo daireleri, buhar odaları mevcuttur. 16.yy.dan sonra halk hamamlarının azalmasıyla salgınlar azalmıştır. Özel evlerdeki banyo odaları da zamanla azalmış, banyo bir temizlik âdeti olmaktan çıkıp

tedavi edici bir davranış olarak görülmeye başlanılmıştır. XVI. Louis zamanında saray halkı yalnızca hastalandıklarında banyo yapmaktadır. Gittikçe azalan halk hamamları 17.yy.da tamamen bitmiştir. Moda akımı 1760'dan sonra gemilerde örgütlenen Seine hamamlarına talebi sağlamıştır. Bir müddet te Saint-Luise adasının yanında Çin hamamları moda olmuştur. 19.yy.da Londra'da hiç hamam yoktur. Bu arada sabun kıtlığı da çok önemli bir sorundur. Akdeniz'in sodalı ve sert sabunları kullanılmaktadır. Avrupa kıtasında sabunlar yaygın iken Çin'de sabun ve iç çamaşırı yoktur. Kadın güzelliği de modanın başka bir konusudur. Bir dönem berberlerin elinde şekillenen kadın saçları o kadar yüksek bir şekilde yapılmaktadır ki neredeyse kadınların gözleri vücutlarının ortasına gelmiş gibi görünmektedir. Allık ve fondöten yaygın olarak kullanılmaktadır. Versailles sarayında kırmızı allıklar tercih edilmektedir. Çeşitli kokular yaygın olarak kullanılmaktadır. Başka bir moda konusu da erkeklerdeki saç ve sakal modasıdır. İtalya Savaşında VIII. Charles ve XII. Louis uzun saçlı ve sakalsızdır. Kısa saçın yanında sakal ve bıyık İngiltere'den yeni gelen bir moda olmuştur. Bu modanın biraz kuşkulu bir şekilde Papa II. Julius tarafından lanse edildiği söylenmektedir. Saç ve sakal gibi modalar en fazla bir yıl sürmektedir. XIII. Louis zamanında saçlar yeniden uzun, sakal ve bıyıklar kısa olarak kullanılmıştır. XV. Louis'e gelindiğinde perçem biçimli sakal tamamen ortadan kalkmıştır. Bu değişimler karşısında kilise ve tarikatlar her zamanki gibi direnç göstermektedirler. 1629'a doğru yapay saç modası oluşmuş, kilise bu modaya da karşı çıkmıştır (Braudel 2017: 298-302).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde moda yalnızca giyim kuşamda değil hayatın her alanında kendisini göstermiştir. Giyim kuşam, ev döşeme, eğitim, eğlenme, konuşma dili, beslenme alışkanlıkları ve pek çok alanda moda bir toplumun geleneksel alışkanlıklarının değişmesinde veya çeşitlenmesinde son derece etkili olmuştur. Bastona ve kitaplara isim yazdırılması, evde ayakkabı ile gezilmesi, moda dergilerinden kıyafet diktirilmesi, son moda araba ile gezinti yerlerinde dolaşılması, eve kütüphane yaptırılması, odaların heykel ve resimlerle süslenmesi Tanzimat yıllarındaki moda salınımlarından yalnızca bir kaçıdır.

1.3.13.Para

Para bütün ekonomik ve sosyal ilişkilerin tümünü etkileyen, bu yüzden de gündelik hayatın çok önemli bir noktasında bulunan bir unsurdur. Bu anlamda para yaşam biçimini gösteren bir değerdir. 16. 17. ve 18.yy.da Fransa gibi ülkelerde bile parasal ekonomi hiçbir zaman tamamlanamamıştır. Para bir yenilik unsuru, malların fiyatlarındaki ani değişimler, emeğin mal haline gelmesi ve kendisinin bir nesne olması yönleriyle karşımıza çıkar. Parasal ekonominin genişlemesi onun varlığına alışmış ülkelerde veya onu tam kavrayamadan etkisi altına girenlerde bir drama dönüşmüştür. 16.yy. sonunda Osmanlı Devleti ve Japonya paranın getirdiği bunalımlar yaşamışlardır. Afrika gibi daha çok mübadele ile ticaret yapan ülkelerde bu durum biraz daha iyimserdir. Oysa bu durum onlar için de geçici olacaktır. Nakit paralar farklı yollardan gündelik hayatın içinde olmaya başlayacaktır. Modern devletler para ile ilgili değişimlerin hazırlayıcısı ve yarar sağlayıcılarıdır. Maliyeci, vergi toplayıcı, rehinci, mülk sahibi, girişimci, tüccarlar hayatın her alanında yayılmışlardır. Her birinin faaliyeti paranın hareketini zorunlu kılmaktadır. Büyük parasal hareketler dünya ölçeğinde kendine karlı örgütler kurmuştur (Braudel 2017: 395-398).

15.ve 18.yy.lar arasında takas usulü bazı yerlerde uygulanmaya devam etmektedir. Ancak kimi durumlarda deniz kabuğu ve benzer nesneler para olarak kullanılmakta ve bunlar ticarete bir yardımcı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Takas usulü veya madeni paralar her zaman yeterli olmamıştır. Böyle durumlarda kâğıt paralar ve krediler ticarete kendisini yardımcı unsur olarak göstermiştir. 17.yy.da Almanya’da kredilerin kullanıldığını görürüz. Çin’in karışık bir para sistemi yoktur. Çünkü sömürdüğü komşu bölgeler dolayısıyla böyle bir sisteme ihtiyacı yoktur. İslamiyet’in Orta Çağ’da Atlantik’ten Pasifik’e kadar egemen olmasının sebebi hiçbir devletin onun altın ve gümüş paralarıyla rekabet edememesidir. Avrupa’nın parasını geliştirmesinin sebebi de karşısında duran İslam dünyasını yenmek zorunluluğunun farkında olmasıdır. Para devrimi Osmanlı Devleti’ni 16.yy.da yavaş yavaş istila etmiş bu da onu zorunlu olarak Avrupa Birliği’ne dâhil etmiştir. 1638’den sonra Japonya kendini ekonomik olarak dış dünyaya kapatmıştır. Ancak Çin ve Hollanda’ya özel ticaret izni vermiştir. Bu iznin yarattığı çatlak, ülkeye para girişinin olmasına ve dolayısıyla da gümüş ve bakır madenlerin

işlenmesine sebep olmuştur. Para bir dildir ve bu ortak dil bir anlaşma zemini aramaktadır. Uluslararası ticaret yapmak isteyenler paranın dilini konuşmayı bilmek zorundadırlar (Braudel 2017: 398-399).

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde iyice yaygınlaşan paralar kullanılan madenin değeri ile çeşitlilik göstermektedir. Altın ve gümüş mecdiyeler, kuruşlar, en çok kullanılan paralardır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki farklı ülkelerin vatandaşlarının İstanbul'da artması, Batılılaşma hareketlerinin hızlanması, Avrupa ile ticaretin çeşitlenmesi ile Avrupa paralarının da İstanbul'a kullanıldığını görürüz. Tanzimat romanlarından Mizancı Murat'a ait *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında roman kahramanı İstanbul'da kaldığı otele Fransız parası ile ödeme yapar. Bu olay oldukça dikkat çekicidir.

Malların değişime girmesi paranın yavaş yavaş ortaya çıkmasına sebep olmuştur. En çok tercih edilen ve aranan mallar ve paralar değişimdeki en önemli kıstas olmuştur. Örneğin 1620'lerde yaşayan bir Fransız'a göre kaya tuzları Habeşistan'da hem para hem de gıda olarak kullanılmaktadır. Aynı durum pamuklu kumaşlar için de geçerlidir. Gine Körfezi'nde köle olarak satılan kişilerin fiyatı Hint pamukları ile ölçülecektir. Hatta "Hint parçası" adlı terim bu şekilde ortaya çıkmıştır. Afrika'da bakır bilezikler, toz altınlar ve atlar da para olarak değerlendirilmiştir. 18.yy.da Hint parçası köleler dört ons altın, otuz kuruş, üççeyrek libre veya yedi parça İskoç bezi etmektedirler. Afrika kıyılarında kullanılan diğer paralar çeşitli renkte ve boyuttaki deniz kabuklarıdır. 20.yy.da bile Cauriler adı verilen bu paralar kullanılmaya ve bunlardan tespih yapılmaya devam edilmiştir. Cauriler Çin'de kullanılmıştır. Afrika'daki bir diğer para da Avrupa'da basılan mercan paralardır. İtalya'da doğan bu paralar olivette adını almış, ortalarından delinmiş ve bu paralara silindir biçimi verilmiştir. Olivetteler Afrika'da hatta daha uzaklarda tedavüle girmiştir. Değişik ve acayip görünen paraların kaç tane olduğunu bilmek mümkün değildir. 15.yy.da İzlanda'da kurutulmuş balık cinsinden ödenen tavan fiyatlar belirlenmiştir. Örneğin bir nal için belirlenen bir çift kadın ayakkabısı bu fiyatlardan birisidir. Alaska ve Büyük Pedro'nun yaşadığı dönemde Rusya'da fiyat belirleyen önemli mallardan bir tanesi de kürklerdir. Koloniler dönemi Amerika'sında ise tütün, şeker ve kakao para yerine geçen maddelerdir. Kuzey Amerika'da Kızılderililerin parası deniz kabuklarıdır. 16. ve 17.yy.da Kongo'da zimbo denilen kumaş parçaları

ve kabuklar para değeri taşımaktadır. Avrupa'nın Afrika'ya etkisinden sonra paraların değişiminin izlenmesi zor olmuştur. Avrupa paraları karşısında değişime uğrayan bu paralar yok olmaya başlamışlardır (Braudel 2017: 400-402).

1.3.14.Tamamlanmamış Ekonomiler ve Takas

Ekonomi büyük ekonomilerin ve küçük ekonomilerin iç içe devam ettiği bir sistem kurarak yoluna tüm dünyada devam etmiştir. Parasal hayat ilkel ekonomileri yok etmeden elinde tutmaya ve sömürmeye başlamıştır. 18.yy.da bir işçi ekmek almak için para yerine çivi verebilmektedir. Köylüler dükkânlara borçlarını tahıl torbalarıyla ödeyebilmektedirler. 17.yy.da yaşayan bir seyyah Kafkas Dağları'yla Karadeniz arasındaki bir bölgede sikke halindeki paraların kullanılmadığını, takas usulüyle ticaretin yapıldığını anlatmaktadır. Buradaki hükümdarlar Osmanlıya ödedikleri vergileri bezler ve köleler ile karşılamışlardır. Rusya'da 15.yy.da sansar derisinden ve damgalanmış deri parçalarından oluşan paralar kullanılmaktadır. Para basımı 1425'te kaba gümüş sikkelerin basımıyla başlamıştır. Düzenli olarak para basılması 16.yy.da Alman paralarının ve külçelerinin ülkeye gelmesi ile başlanmıştır. Ancak takas tamamen yok olmamıştır. Sibiry'a'nın altın kaynakları ise ancak 1920'lerden sonra parasal ekonomiye katılmıştır (Braudel 2017: 403).

Sömürge döneminin Amerika'sında da parasal ekonomi maden ülkelerine (Meksika ve Peru) ve Avrupa'ya yakın bölgelere ulaşmıştır. Bu bölgelerde ekonomi tam olarak yerine oturmamıştır. Ancak fiyatların dalgalanması bu ülkelerde görülmemektedir. Amerika kıtasının tamamında mallar başka mallarla değiştirilerek ticaret yapılmaktadır. Nakit para kıttır. Şili'de bakır, Virginya'da tütün, Fransız kanadında "iskambilden para" para olarak değer taşımaktadır. Bunlar ticaret yapan perakendeciler tarafından belirlenmiş değerlerdir. Çeşitli malları satan dükkânlar kendi damgalarını taşıyan tahta ve kurşun gibi maddelerden alt birim paralar çıkarmaktadırlar. Bu paralar gerektiğinde jeton denilen gümüş paralarla değiştirilmektedirler. 1542'de bakır paralar basılmaya çalışılmış ancak bu girişim başarıya ulaşmamıştır. Durum böyle olunca ilkel paraların kullanımı devam etmiştir. 18.yy.da Amerika'da halen ürünlerin satılması için mübadele edilecek mallarda bir belirsizlik vardır. Örneğin Amerikalı bir tüccar 1721'de yazdığı bir mektupta buğday yollamaya niyetli olduğunu ancak borç verenlerin tereddütlü ve paranın kıt olmasının

onu zor durumda bıraktığını, ödeme aracı olmadan ticaretin çıkmaza gireceğini yazmıştır. Fransız Devrimi'nin ünlü kişilerinden Claviere ve Brissot, Amerika'da takasın ne kadar yaygın olduğunu yazmışlardır. Avrupa'da para ile alınacak malların Amerika'da küçük nakitlerle alındığını yazdıklarına eklememişlerdir (Braudel 2017: 403-405).

Amerika'da malların takaslarla değişmesi ilerlemecilik ve özgünlük olarak değerlendirilmiştir. 17.yy ve 18.yy.da Avrupa'da bile ödemelerde halen eski usul takas yöntemi kullanılmaktadır. Bu ödemeler mal, yiyecek, tuz, kumaş, pirinç tel, tahıl gibi mallarla yapılabilmektedir. 15.yy.da Almanya, Hollanda, İngiltere, Fransa'da takas mevcuttur. Örneğin Almanya'da memurlar ücretlerinin bir kısmını çeşitli mallarla almaktadırlar. Hint köylerinde de bölgenin zanaatkârlarına çeşitli gıdalar ile ödeme yapılmaktadır (Braudel 2017: 405).

Takas usulü ile alışveriş yerine para kullanarak malların değerinin ödenmesi gün geçtikçe daha geçerli bir alışveriş yöntemi olsa da söz konusu her iki yöntem de tüm dünyada bir arada uzun yıllar kullanılmıştır. Bugün bile bir mal karşılığında aynı ederde başka bir mal ile takas hala mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde paranın kullanılmasıyla takas usulü daha az tercih edilse de özellikle ülkenin kırsal alanlarında köylülerin mallarını başka mallarla takas usulü değiştirdiği bilinmektedir. Köylü pazarlarında belli bir adet yumurtaya karşı bir bakraç yoğurdun değişmesi böylece para kullanmadan köylülerin ürettikleri mallar karşılığında üretmedikleri malları alabilmesi bugün bile kullanılan alışveriş yöntemlerindendir.

1.3.15. Avrupa'nın Dışında Ekonomiler ve Madeni Paralar

Japonya'da parasal ekonominin gelişmesi ancak 17.yy.da gerçekleşmiştir. Altın, gümüş ve bakır sikkeler halk arasında kullanılmamış, para olarak pirinç de kabul görmüştür. Japonya'da köylüler pirinç ekmedikleri tarlaların vergilerini ödemek için bakır para kullanmaya başlarlar. Hatta bazı büyük toprak efendileri altın ve gümüş edinmiş ve hizmetindeki insanların ücretlerini bunlar ile ödemeyi tercih etmişlerdir (Braudel 2017: 406).

İslam âleminde Hint'ten Atlantik'e kadar olan bölgede eski geleneklerle parasal mekanizmalar yürümektedir. Bu alandan İran, Osmanlı ve istisnai bir kent olan İstanbul ayrıcalıklı bir konumdadır. 18.yy.da İstanbul'da taban fiyat

nizamnameleri ulusal para cinsinden belirlenmektedir. Hatta İstanbul'dan Batı'nın büyük şehirlerine kambiyo senetleri çekildiği bilinmektedir. Altın sikkeler, sultaniler (tam, yarım, çeyrek altın sikkeler), guruş denilen Osmanlı gümüş sikkeleri Osmanlı Devleti'nde kullanılmaktadır. Bir sultani 5 guruş, 1 guruş 40 para, 1 para 3 akçe etmektedir. Akçenin çeyreği olan menkir veya gieduki kullanımda olan en düşük para birimidir. İstanbul'daki para dolaşımı Mısır'a ermeni tüccarlar tarafından Basra, Bağdat, Musul, Halep, Şam üzerinden gitmiş hatta Hindistan'a kadar uzanmıştır. Venediklilerin altın sikkesi 5,5 guruş etmektedir. Hollanda gümüş sikkeleri olan raguza eküsü ise 60 para etmektedir. Avusturya taleri 101 veya 102 para etmektedir. Doğu Akdeniz'e giren paralar külçe halinde eritilip İran ve Hindistan'a gönderilmekte ve burada İran larini ve Hint rupisi olarak yeniden basılmaktadır. 17.yy.da Uzak Doğu'da değerli olanların bir müddet sonra riyal karşısında değer kaybetmiş, Uzak Doğu'daki avantajını yitirmiştir. (Braudel 2017: 406-407).

Hint kıtasında Hristiyanlıktan önceki dönemlerde bile altın ve gümüş kullanılmaktadır. 13,14 ve 15.yy.da parasal ekonomi genişlemiştir. Kuzeyde gümüş ve bakır madenleri işlemektedir. Gümüş sikkeler yuvarlak veya kare biçiminde 16.yy.da basılmaya başlanmıştır. Bundan başka bakır ve acı badem paralar vardır. Güney bölgede ise gümüş, bakır ve deniz kabuklarından oluşan paralar vardır. Altın paralar dar çaplı ve ince sikkelerdir. 1695'te bir Hindistan altın sikkesi bir Venedik sekinesi kadar etmektedir. 17.yy.da parasal kargaşa devam etmekte, paralar çok fazla darphanede basılmaktadır. Hindistan'da son basılan para diğerlerinden daha değerli olmaya başladığı için Gemelli Careri 1695'te tüccarlara ellerindeki parayı değer kaybetmemesi için yeniden bastırmalarını önermiştir. Hindistan'da altın, gümüş, bakır üretilmediği için başka ülke paralarını paranın ham maddesi olarak alıp yeniden para basmaktadırlar. Amerika'da çıkan altın ve gümüşler Avrupa'da dolaşp sonunda İzmir İpek Yolu ve diğer ticaret yolları üzerinden mal alımları ile Hindistan'a gitmektedirler. Bu para akışı Hindistan'ın dokuma endüstrisinin de gelişmesini sağlamıştır. 18.yy.da Hintli denilen pamuklar Avrupa'ya büyük miktarlarda ithal edilmeye başlanılmıştır (Braudel 2017: 407-408).

Çin yakınlarındaki ilkel olarak var olan ekonomilerle birlikte düşünüldüğünde daha iyi anlaşılacaktır. Etrafındaki ekonomiler Çin'e bağlı olduğu gibi Çin'de onlara bağlıdır. Tibet, Japonya, Filipinler, Endonezya, Hindicini bahsettiğimiz bu ilkel

ekonomilerdir. Çin'in etrafındaki ekonomilerde para olarak Japonya'da pirinç; Endonezya, Filipinler ve Hindicini'de Çin caixa'ları, bakır gonglar, altın tozu, bakır ve kalay; Tibet'te altın tozu ve Batı'dan gelen mercan kullanılmaktadır. Çin'de eyaletten eyalete ödeme yapmak için değerli madenlerin çıkışı için ihtiyat olarak kâğıt paralar kullanılmaya başlanmıştır. İmparator bazı vergileri kâğıt para cinsinden toplamıştır. Yabancı tüccarlar kendi paralarını ülkeden çıkarken iade şartıyla Çin'in kâğıt parasına çevirmişlerdir. Kâğıt para kullanımı bakır ve demir caixa'ların kullanımı dolayısıyla yaşanan zorlukları aşmak ve dış ticareti canlandırmak amacıyla tercih edilmiştir. Bir müddet sonra 14.yy.daki köylü isyanları Batı'ya uzanan Moğol yolunu kapatmıştır. Ülkede enflasyon kendini göstermiş ve kâğıt paraların değeri düşmüştür. Devlet de kâğıt paralardan vazgeçmiş, yalnızca özel bankalar ve yerel ihtiyaçlar için kâğıt paralar kullanılmıştır. Bu gelişmeden sonra Çin'de artık tek bir para olan caixa vardır. M.Ö. 200 yıllarında ortaya çıkan bu para yıllar boyunca değişime uğramıştır. Mink hanedanının ilk zamanlarında bakır ve kuruş karışımı paralar basılmaktadır. Dayanaksız olan bu paraların tek bir tarafı damgalıdır. Yuvarlak olan bu paralara kara bir delik açılmıştır. Bu deliklerden ipler geçirilerek yüzlük ve binlik desteler yapılmaktadır. 1677'de Çin'de yaşayan bir Avrupalı olan Peder de Magaillans "bir eküye (Avrupa'daki para birimi) binlik bir bağın karşılık geldiğini" söylemektedir. Bu para çok fazla değerli olmadığından onların üzerinde gümüş bir üst paradır. Gümüş ve altınlar sikke değil de külçe halindedirler. Bu külçeler de bir, iki, on ve yirmi eküye karşılık gelmektedirler. Çin'de büyük külçeler büyük mübadelelerde kullanılır. Çin'de Ming döneminde (1368-1643) ekonomi canlanmış ve güçlenmiştir. Bu dönemde gümüş o kadar değerlenmiştir ki altınla bire beş karşılığında değiştirilmektedir. Gümüş külçeler günlük ticarete daha kolay kullanılmak amacıyla tüccarlar tarafından yanlarında sürekli bulundurdıkları altın ve gümüş makaslarıyla küçük sikkelere (yani parçalara) ayrılarak yine yanlarında bulundurdıkları tartılar ile tartılarak para olarak değerlendirilmektedir. Çin, tarihçiler tarafından dünya gümüşünü emme tulumbası olarak değerlendirilecek duruma gelmiştir. Bu sikkelerin bir tanesi ile altı ay boyunca dünyanın en iyi ekmeği alınabilmektedir veya Çin'de her ay aşçılık yapabilecek bir hizmetkâr tutulabilmektedir. Çin ekonomisi zamanla gümüş ve bakır maden sistemine bağlı olarak yaşamaya başlamıştır. Hükümetler parasal dolaşımdaki bakır-gümüş

oranındaki değerlendirmeyi duruma göre arttırıp düşürmektedir. Böylece paralarının değerlerini ve ekonomiyi korumaktadırlar. Bu Çin’de fiyatların her zaman sabit kalmadığının da bir göstergesidir (Braudel 2017: 409-413).

Osmanlıda paranın kullanılmaya başlaması 14. yüzyıla dayanır. Ancak paranın takas sisteminin yerini yaygın bir şekilde alması uzun yıllar sonra olacaktır. Osmanlı Devletinin ilk parası akçe kâğıttan değil madeni materyallerden yapılmaktadır. Bir padişahın tahta çıktığı zaman padişahlığının alameti olarak adına para bastırılması yaygın bir gelenektir. Karakoç Osmanlı Devleti’nin para kullanım tarihini açıklar.

“Para sistemi açısından Osmanlı tarihini, Akçe Dönemi (1327-1688),Kuruş-Para Dönemi (1687-1879) ve Cumhuriyete de intikal eden Lira-Kuruş Dönemi (1879-...) olmak üzere bir ayrıma tâbi tutmak mümkündür.” (Karakoç, 2021: 6).

Uzun bir süre tarihi paralar kullanan Osmanlı Devleti ekonomik sorunlar nedeniyle kâğıt paraya geçmiştir. İlk Osmanlı banknotları Abdülmecit tarafından 1840 yılında " Kaime-ı Nakdiye-ı Mutebere " adıyla çıkarılmıştır. Bu tarihe kadar altın gümüş ve madeni materyallerden basılan Osmanlı parası ilk kez kâğıt banknot olarak çıkarılmıştır. Karakoç bunun sebebini açıklar.

“Osmanlı’da esham, kâime, evrâk-nakdiyye ve hattâ banknotun tedâvülüne başlanmasının temel nedeni devletin ihtiyaç duyduğu parayı elde etmek için halka borçlanmak istemesidir. Osmanlı toplumundaki süreç, hazinenin ödemeler dengesinde meydana gelen açığı kapatabilmek için çıkarılan borçlanma kâğıtlarının, meskûkât yerine tedâvül etmeye başlamasıyla gelişmiştir.” (Karakoç 2021: 44).

Her ne sebeple olursa olsun Osmanlı Devletinde madeni paralar uzun yıllar boyunca egemenliğini sürdürmüş kâğıt paraların kullanılmaya başladığı dönemde bile Osmanlı altın ve gümüş mecdiyeleri uzun yıllar kullanılmaya devam etmiştir. 19. yüzyılda yazılan Tanzimat romanlarında gündelik hayatın içinde sık sık bu paraların kullanıldığı ile ilgili ifadeler kullanılmıştır.

1.4.Modern Ve Post Modern Dönemde Gündelik Hayat

1.4.1 Gündelik Hayatın Dönüşümü

Gündelik hayat, bir nehrin akışı gibi, görünüşte durağanlığı barındırsa da, zamana ve koşullara göre sürekli bir değişim ve dönüşüm içindedir. 1900'lü yılların şafağından günümüze uzanan bu yüzyılı aşkın zaman dilimi, insanlığın varoluşunun en çarpıcı ve benzersiz dönüşümlerine sahne olmuştur. Denilebilir ki 19. ve 20. yüzyıl bütün bir insanlık tarihindeki teknik gelişmelerin neredeyse toplamına eşdeğer bir hız dönüşümüne tabi olmuş, toplumsal ve bireysel hayat bu süreçte radikal biçimde evrilmiştir. Hayatın hangi alanına bakılırsa bakılsın burada büyük bir patlamanın olduğu; bu patlamanın dünyanın tamamını etkisi altına aldığı söylenebilir. Elbette bilimde, teknolojiye, sanatta, eğitimde, edebiyatta ve hayatın her alanındaki bu radikal kırılma gündelik hayatı da dramatik şekilde etkilemiş, bu etkiden edebiyat ve özellikle de roman türü kendine ait kısımdan pay almıştır. Modernleşme nasıl gündelik hayatı insanın elinden çekip alarak makinenin emrine vermişse postmodern süreç de o makineyi sanal dünyaya tahvil etmiş, böylece fiziksel hayatın hemen yanına bir de dijital hayat eklenmiştir. Elbette her süreç kendi zihniyetini edebiyata ve edebi türlere taşıdığından roman türü de modern ve postmodern dönemin resmini çekmiş, kendi iç mekanizmalarını yenileyerek yeni kurgularla buluşmuştur.

1900'lü yılların başlarında, zamanın ritmi, günümüzün dijital yaşantısının aksine, daha çok kırsalın dingin bir yavaşlığında ya da kentlerin henüz yükselmeyen dinginliğinde gibiydi. Gündelik hayat, doğanın döngüleriyle, mevsimlerin hareketliliği ve yerel toplulukların senkronize adımlarıyla örülüydü. Zaman, takvimlerin mekanik kesinliğinden ziyade, güneşin doğuşu ve batışı, tarlaların sürülmesi ve hasadı gibi organik olaylarla kişisel olarak deneyimlenirdi. Her bireyin zaman algısı, yaşadığı coğrafyanın, ait olduğu topluluğun ve üstlendiği rollerin kendine özgü bir yansımasıydı. Bugün ise zaman, küresel bir ağın titreşimleriyle senkronize olmuş, bireysel deneyimlerin ötesinde, anlık bildirimlerin, dijital alarmların ve sürekli akan bilginin kakofonisiyle karakterizedir. Zamanın ritmi, kişisel tercihlerden ziyade, küresel ekonominin ve teknolojik akışın dayattığı bir hıza evrilmiştir. Ancak bu hızın içinde dahi, her birey kendi benzersiz ritmini yaratma, bu

kakofoninin içinde kendi sessiz anlarını inşa etme çabası içindedir. Gündelik hayat, küresel bir orkestranın parçası olmakla birlikte, her bir enstrümanın kendine özgü tınısını koruma mücadelesidir.

1900'lerin başında dünya yeni bir değişim dalgası içine girer. Özne silikleşir, sınırlarını yitirir. Özne ile beraber karakter ve kişilikler de silikleşir. Öne çıkan şey nesne olur. Özne için anlamlı olan tek şey nesne değil, kendi nesnelliği içinde saf bir biçimde var olan nesnedir (Lefebvre 2020: 16-17). Nesnenin öne çıktığı yeni dünya düzeninde gündelik hayatın pratikleri kendini yeniden şekillendirmiştir. Bireye ve nesneye bakış değişmiş bu değişim yaşamsal aktivitelerinin önceliklerin yeniden sıralanması sonucunu doğurmuştur.

19.yy.da görülen başka bir değişim de nesnenin yer değiştirmesidir. Düşünce spekülasyonu terk ederek ampirik ve pratik gerçekliğe yerleşir. Tam bu sıralarda Marx bu duruma eğilir. Marx kapitalizmin toplumsal çerçevesinde var olan emekçilerin hayatını üretim etkinliğini ve çözülmesi gereken yanılsamaları inceler (Lefebvre 2020: 22). Lefebvre ve ekler:

“19.yy.da, sanayi devrimi ile birlikte, toplumsal hayat, binlerce yıl boyunca hâkim olan koşullardan, yokluktan, doğa kanunlarının belirsiz ve kör tahakkümüünden yavaş yavaş sıyrıldı. Bu durum ile akıl tarafından hedeflenen eskisine karşıt yeni durum arasında uzun bir geçiş dönemi oldu. Yokluk, güzel bir sabah, bir anda sona erivermedi. Temel gereksinimleri karşılayan bazı mallar, yeryüzünün bir kısmında, sanayileşmiş ülkelerde artık kıt değil. Daha değerli olan başka mallar ise hala zor bulunuyor. Dahası, yeni yokluklar da var ve bunlardan bahset meyi daha bitirmedik: Mekânın, zamanın, arzuların veya arzunun kıtlığını kastediyoruz.” (Lefebvre 2020: 35).

19.yy.da toplumsal hayatın çok hızlı değiştiği sanayileşmenin yokluk ve kıtlık ortamını birçok ülkede sona erdirdiği bilinmektedir. Bu tespitler sanayi devrimini başarıyla gerçekleştiren ülkeler için daha net söylenmektedir. Ülkeler arası ticaret geçmişte daha az bulunan malların birçok yere ulaşmasına olanak sağlamış, bu durum kıtlığın diğer bölgelerde de azalmasına olanak sağlamıştır. Bütün bunlara rağmen sanayileşmenin yükselmesi ve malların daha bol üretilmesi elde edilen malların veya mal fazlalarını fakirlik yaşayan bölgelerin refaha çıkmayla sonuçlanmamış dünyanın zenginliği tüm ülkeler arasında dengeli paylaşılmamıştır.

Gündelik hayat bir devamlılığı, bir sıradanlığı ve bir sağlamlığı ortaya koyar. Gösterişsiz ve zaman alıcıdır. Gündelik olan modernlik ile birleşir. Böylece parlaklık ve dünyevilik içerir. Bunlara rağmen geçici ve kendini övdüren bir alandır. Gündelik hayat modern dünyanın sunduğu gösteride çok güç ayırt edilebilen bir sanat ve estetikdir (Lefebvre 2020: 37). Gündelik olan gösterişi bünyesine alarak devamlılığını pekiştirir. Bireyleri bir vazgeçilmezlik algısı ile kendisine bağlar.

Gündelik hayat bir üslup içerir. Geçmişteki İnka medeniyeti, Yunan medeniyeti veya Roma medeniyetinde giyside, aletlerde, davranış ve sözlerde bir üslup vardır. Günümüzün gündelik hayatı ise geçmişin üslubuna karşı bir nostalji ve üslupsuzluk içerir. Kendisine bir üslup yaratamaz. 19.yy.da kapitalizmin ardından gündelik hayat daha da muğlaklaşıp birbirine karışmıştır. Daha doğrusu bir köylü dolabının ve basit diğer eşyaların kendilerine göre bir üslubu vardır. Ancak bu üslup çevreye ve toplumsal tabakalara göre farklılaşmıştır. Bahsedilen nesneler ve şeylerin sayısı artmış, bir üslup oluşturması için biçim, işlev ve yapı bakımından belirli bir şekilde bir araya gelmesi gerekmiştir (Lefebvre 2020: 42-43). Gündelik hayatın bir üslubunun olması devamlılığıyla da ilgilidir. Günümüzde var olan üslupsuzluk gündelik hayatın sık sık kendini yenilemesi sonucunu da doğurur. Dünün herkese normal gelen rutinleri bugün bir nostaljiden ibaret olabilmektedir. Bireylerin gündelik hayatlarının eskiye nazaran birbirinden farklılaşması bu farklılaşmanın toplum başına değil neredeyse birey başına çeşitlenmesi tamamen olmasa da bir bakıma üslupsuzluk ile ilgilidir.

Fransa'da II. Dünya Savaşından sonra toplumsal, ekonomik ve politik durum halen bir bütün olarak varlığını sürdürmektedir. Nazi Almanyası karşısındaki başarıdan sonra oluşan dönüşüm bir kurtuluş olarak algılanmış ve bütünü sağlamlaştırmıştır. Tarihin bu dönemi içinde yabancılaşma derin bir anlam kazanmış, gündelik hayatın zenginliğini yok etmiştir. Gündelikliyi değersiz göstermiş, ideolojilerin sahte ihtişamı ile gündeliğin üzerini örtmüştür. Yabancılaşma ile yaratıcı emeğin getirdiği zenginliğin açığa çıkmasını engellemiş, maddi yoksulluğu manevi yoksulluk haline getirmiştir. Toplumsal yabancılaşmanın yaratıcı bilinci edilgen ve mutsuz bir bilince dönüştürdüğü tespit edilmiştir (Lefebvre 2020: 47). II. Dünya savaşının etkileri bireyin hayata ve insana bakışını tamamen altüst etmiştir. Bireylerin inandıkları güvendikleri değerlerin bir anda altüst olması, kale gibi

gördükleri evlerinin ve maddi birikimlerinin bir anda ellerinden kayıp gitmesi insanın varoluş algısını yeniden şekillendirmiştir. Güvensizlik ve her şeyin hiç beklenmedik bir zamanda ellerinden alınabileceği algısı yabancılaşmayı doğurmuş ve büyüttüştür. Bütün bunlar karşısında gündelik olan da yeniden kendini konumlandırmış eski yerinin sağlamlığını kaybetmiştir.

1946 yılından sonra gündelik hayat toplumsal sınıflara ayrılır. Orta sınıf ve burjuva kesimi yüksek bir akılcılığa ulaşır. Bu sınıflarda ailenin babası parayı elinde tutar. Ailenin ihtiyaçları için gereken parayı harcadıktan sonra kalan parayı birikim yapmak üzere karısına verir. Aile babası tasarruf yapmak istemediği ve parayı keyfine kullanmak istediği durumlarda ailesi ve toplumla çatışır. Klasik burjuvalar ihtiyaçları dışındaki paraları biriktirerek yatırımlar yaparlar. İyi aile babaları tasarruf ettiği parayla mülkler alır ve bunu miras yoluyla alt kuşaklara bırakır. Ancak burjuva mirası üçüncü kuşağa geldiğinde genellikle büyük oranda erir. Bu erime ancak büyük burjuvaziye geçişle engellenir. Bu dönemde köylüler de doğal ve kapalı bir ekonomide yaşarlar. Köylülerin parası azdır. Bu para kadının hâkim olduğu eve ait bölümlerde ve erkeğin hâkim olduğu toprağın işletilmesi alanlarında ayrı ayrı idare edilir. Kimi zaman tohum veya konserve olan erzak kimi zaman bir şenlik kasırgasında çarçur edilmektedir. İşçi sınıfına gelince işçi sınıfı günü gününe yaşamakta ve para biriktirmemektedir. Ücretin büyük bir bölümü kadına verilmekte, erkek iyi bir koca olduğu sürece kadın elindeki parayı erkeğe ufak tefek zevkleri için geri verebilmektedir. İşçi kadınlar harcama yapmakta, ancak fiyatları tartışmamakta, pazarlık yapmamaktadırlar. Kadının mallara istenen fiyatı sorgusuz bir şekilde vermesi gurur ve alçakgönüllülüğün sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Lefebvre, 2020: 48-49). 1946'dan sora oluşan yeni toplumsal hayat gündelik hayatın çeşitliliği görüntüsünü oluşturur. Gündelik hayat kişiden kişiye büyük farklılıklar göstermektedir. Toplumun en alt sınıfında olan bir kişinin gündelik hayatı ile toplumun orta sınıfında olan birinin gündelik hayatı arasında büyük farklılıklar vardır. Bu farklılıklar klasik hayatta aynı toplumsal düzen içinde bu kadar farklılık göstermemektedir. Ekonomik çeşitlilik kültürel çeşitlilik ile birleşmiş toplumsal sınıflar yaşam dayatmalarını güçlendirmiştir. Bu dayatmalar arasında gündelik hayat kendine biçilen rolü oynamakla mükellef olmuştur.

Bütün bu görüntüden gündelik hayatın iki farklı yönü ortaya çıkar. Bunlardan biri gündelik hayatın usanç verici görevler, aşağılamalar, işçi sınıfının ve kadının hayatının zorluğunu içeren bir sefalet olduğudur. Bu hayatın içerisinde devamlı ve yeniden başlayan bir çocukluk, satıcılarla ve metalarla kurulan ilişkiler, sayılar; gerçeğin, bireyin emrine girmeyen yönü, tekrarlama, kıtlığın devamlılığı, tasarruf, vazgeçme, yoksun bırakılma, duyguları bastırma, aşağılık ve cimrilik alanı vardır. Gündeliğin ikinci bir yönü ise büyüklüğüdür. Bu büyüklüğün içerisinde süreklilik, devam eden bir hayat, değeri bilinmeyen pratikler, ikametgâh ve ev, sayısız dram, gündelik olanın acı tarafı, ezilmiş, toplumsal ve tarihin nesnesi yapılmış kadınlar, ihtiyaçların ve malların çatışması, mallardan daha çok önem verilen zevklerin varlığı, yapılar ve yapıtlar ile birçok farklı unsur vardır (Lefebvre 2020: 49-50). Gündelik hayatın getirdiği bütün bu olumlu ve olumsuz durumlar gündelik hayatın sıradanlığı içinde kanıksanmış yaşantılar olarak akışını devam ettirir. Ezilen, sömürülen ya da öncellenen bireyler yaşantılarının rutini içinde gündelik yaşantılarının dışındaki hayatın kendilerinden uzaklığı konusunda kabullenilmiş bir inanç içerisindeyler. Toplumsal konum ve gündelik hayatın konumu birbirini tamamlayarak uyum içerisinde varlıklarını devam ettirirler.

Halkın toplanması, şölen ve festivallerde bir araya gelmesi gündelik hayatı süsleyen öğelerdir. Bir devrim ile gündelik hayatın kesintiye uğraması şenliğin geri dönmesine olanak sağlar. Geçmişteki devrimlerde her ne kadar kan dökücü olsa da birer şenliktir. Bir devrim savurganlığı, israfı ve zorlamayı sona erdirecek güce sahiptir. Bu anlamda devrimler gündelik hayatı ortadan kaldırmakta ve yeni, bir hayat inşa etmektedir (Lefebvre 2020: 50-51). Gündelik hayatın rutini ancak şölen ve festival gibi eğlencelerle veya büyük toplumsal olaylarla kesintiye uğrar. Büyük kitleleri ilgilendiren toplumsal olaylarla gündelik hayatın kesintiye uğraması yeniden gündelik hayatın kurulması sırasında bir yenilenme ve başkalaşmayı da beraberinde getirir. Yeniden akışa geçen yaşantılar artık eskisinden farklı yaşantıları ve gündelik rutinleri beraberinde getirir.

1950 ve 1960 arasında toplumsal bilinç üretimden ve yaratımdan kaynaklanan ideoloji netliğini yitirmiştir. Toplumsal kurtuluş olarak düşünülen hareketler başarısızlığa uğramış, işçi sınıfı toplumsal ve politik gücünün bir kısmını yitirmiştir. Başka bir toplum oluşturma girişimi başarısızlığa uğramıştır. SSCB

biçimindeki model gözden düşmüştür. Batı Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonraki başarısızlığına sosyalizm yönetiminin başarısızlığı eklenmiştir. Devrim ve sosyalist ideoloji kıymetten düşmüş ve radikal anlayışlarını yitirmişlerdir. Kapitalizm ve burjuvazi toplumsal hareketin yönünü belirleyen bir noktaya gelmiştir. Burjuvazi ve kapitalizm 1917 ve 1933 arasındaki dönemde toplumsal hareketin yönünü belirleme gücünü bir müddet kaybetmiştir. 1950'den itibaren durumun tersine döndüğü görülür. Askeri bakımdan yenilen faşizm burjuvazinin işine yaramaya başlar. Dünyada burjuvazinin yönettiği eylemin bir dönemini olan faşizm çeşitli izler bırakır. Dünya ölçeğinde bir sınıf olan burjuvazi Marksizm'i kendi içinde eritir ve etkisizleştirir. Marksizm'in pratik sonuçlarının yönünü değiştirir. Zamanla işçi sınıfının rolü ve ideolojisi bulanıklaşır. Orta sınıf iktidarın gölgesine sahip olsa da zenginlikten çok az pay alır. Orta sınıfın değerleri işçi sınıfın değerlerinin üstünde kalır. Bütün bu değişikliklerden sonra neo-kapitalizm ortaya çıkar. Üretime ait bilincin bulanıklaşması ve kökünün kazınmasıyla devrimci dönüşüme yönelen yaratıcı kapasite yolundan sapar. Başarı kazanan *“bir strateji tarafından reddedilen geçmişin tarihi izleri tasfiye edilir.”* (Lefebvre 2020: 55-57). I. ve II. Dünya Savaşı'nın etkileri bütün bu değişimlerin oluşmasında itici güç olmuştur. Savaşların getirdiği toplumsal dönüşümlerin ve toplum psikolojisinin etkileri ekonomik değişimlerle birleşerek ideolojilere ve değer yargılarına yeni bakış açıları getirmiştir bütün bunlar bir araya geldiğinde yeni oluşan toplumsal sınıflar kendi ideolojilerini de diğer insanlar üzerinde maddi güçleri doğrultusunda etkili kılmaya başlamışlardır. Üretim-tüketim ilişkisi toplumsal sınıfların tahakkümü altında yeniden şekillenmiştir.

1960'lardan sonra Fransa'da akılcılık ortadan kaybolmuştur. Lefebvre *“Görünürde devlet örgütlerinin eylemi politikadan uzaklaşırken aslında devlete ilişkin politik bir hal aldı.”* (Lefebvre 2020: 58) der. Meslek ahlakının birçok unsuru tahribata uğramıştır. Lefebvre ekler:

“Akılcı düşünme (ve görüşlerin özgürlükten doğduklarını, özgürlüğü temsil ettiklerini ileri süren liberal tez) ile aynı zamanda nitelikli iş konusundaki, dolayısıyla kişinin kendisini meslek içinde gerçekleştirmesi ve meslek tarafından gerçekleştirilmesi konusundaki bireysel ahlak da ortadan kalktı.” (Lefebvre 2020: 58).

Eski dünyada var olan korkular (hastalık korkusu, yoksunluk korkusu, gizli güçlere duyulan korku, ölüm korkusu) yeni dünya düzeninde bir miktar yatışmıştır. Genel bir akılcılık anlayışı bu korkuları söndürmüştür. Ancak bu korkuların yerini başka korkular almıştır. Atom savaşları, ekonomik krizler, terör korkusu yeni korkuların adlarıdır. Akılcılık başka bir akıldışılık olarak yeni biçimde görülür. Bu akıldışılık terör ile birleşir ve bütün topluma yayılır (Lefebvre 2020: 58-59). Yeni dünya düzeninde baş gösteren yeni korkular gündelik hayatın inşasını da farklılaştırır. Bireylerin bu korkularla baş edebilmesi için hem bireysel hem de toplumsal yeni davranış rutinleri oluşur. Alışveriş merkezlerine girişlerin kontrol altında tutulması, kalabalık caddelerde çöp kutularının bulunmaması, bireysel silahlanmanın hız kazanması gibi yeni yaşam alışkanlıkları gündelik hayatı başka bir noktadan yeniden şekillendirmiştir ve şekillendirmeye devam etmektedir.

Sanayi toplumu sanayi üretimini de modern ülkelerde gittikçe artırır. Sanayi üretiminin artışı tarımsal üretimin azalmasına sebep olur. Tarım ve sanayi aynı anda birbirlerini tamamlayarak bir arada bulunmaz. Bir müddet sonra tarım da sanayileşmeye başlar. Bütün bunlar olurken *dünya kırsal kesimi* varlığını sürdürmeye devam eder (Lefebvre 2020: 61-62). Yine de sanayinin olması için kentlerin olması gereklidir. Kentleşme olmadan sanayileşmeden söz etmek mümkün değildir. Lefebvre bunu şöyle ifade eder:

“Sanayileşmeye anlam veren, onu sürecin ikinci görünümü olarak içeren şey kentsel hayattır. Bizim de yer alabileceğimiz belli bir eleştirel noktadan hareketle, kentleşmeyi ve kentleşme sorunsalını sanayileşme sürecinin önüne koymak mümkündür.” (Lefebvre 2020: 63).

Kentleşme sanayileşmeyi arttırdığı gibi sanayileşme de kentleşmeyi artırır. Durum bir kısır döngü içinde devam eder. Tarım ise bu kısır döngü içinde kendine yer edinmeye çalışır. Kentlerin dışında kendine bir yaşama alanı oluşturmaya çalışır. Kentleşmenin tam tamamlanmadığı bölgelerde tarım toplumu ve sanayi toplumu iç içe bir yaşam sürdürmeye devam eder.

Sanayileşmiş toplumun sanayi toplumu olarak adlandırılması tartışmaya açılan adlandırmalardan bir tanesidir. Başka bir adlandırma da teknolojinin arttığı dönemde toplumların teknolojik toplum olarak adlandırılmasıdır. Lefebvre şöyle devam eder:

“Teknoloji toplumu adlandırması doğru olduğu ölçüde, tekniğin - eskiden Malthusçuluk tarafından boyunduruk altında tutulan ve bastırılan tekniğin- ekonomik ve toplumsal açıdan belirleyici özerk bir faktöre dönüştürülmesini varsayar.” (Lefebvre 2020: 65).

Teknolojinin hâkimiyeti içinde başka gerçekleri barındırır. Büyük teknolojik nesneler (füzeler, roketler gibi) gündelik hayata etki etmez. Gündelik hayatı küçük teknolojik aletler etkiler. Lefebvre şöyle devam eder:

“Bu konjonktürde-silahlanma yarışı, teknik ve askeri donanımın değerinin olağanüstü bir hızla düşmesi, teknik nesnelerin modasının geçmesi- tekniklik, devrimci bir nitelik kazanır.” (Lefebvre 2020: 67)

Tamamlanmış bir devrim rolü oynayan teknoloji politik ve kozmik mekânlardaki olayları üretmek için toplumsal pratikten kopan bağımsız bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Lefebvre 2020: 67). Büyük teknolojik aletler ülkelerin dünya ölçeğinde konumunu belirlemede etkindir. Küçük teknolojik aletler ise gündelik hayata direkt etki eder. Bir çamaşır makinasının varlığı televizyonun evlere girmesi ev kadının zaman yönetimini ve gündelik uğraşlarını doğrudan değiştirmektedir. Dolayısıyla teknolojinin bireylerin hayatındaki varlığı gündelik olanı değiştirmede çok etkilidir.

1.4.2.Bolluk Toplumu

Çağımız eskiye nazaran bolluk toplumunun bileşenlerini bünyesinde barındırır. Her ne kadar dünya ölçeğinde bolluk eşit olarak dağıtılsa da gıdaya giyime teknolojiye ulaşımında eski dönemlerle kıyaslanamayacak kadar sürekli artan bir bolluktan söz edilebilir.

Sanayi üretiminin ve teknoloji faaliyetlerinin otomasyonu ile sınırsız bir üretkenlik oluşturulmak istenir. İleri bir otomasyon ve bolluk sanayi ürünlerinin değerini düşürür. Bu durum bir yandan da otomasyonun sınırlandırılması ve işçi sınıfının işsizlik tehdidi ile karşı karşıya kalmasını doğurur. Bolluk toplumu diye bilinen Amerika ve Avrupa’daki devletlerde dahi yoksulluk ve sefalet içinde bulunan insan grupları bulunmaktadır. Bu toplumlarda temel gereksinimler karşılanırken bazen de kültürel denilen yeni gereksinimler ortaya çıkar. Bu gereksinimlerin bir kısmı karşılanmaz. Bu da yeni bir yoksulluk modelini ortaya çıkarır ve yeni toplumsal tabakalar proleterleşir. Bu toplumlarda yeni kıtlıklar oluşur. Eskiden var olan ekmek kıtlığının yerini son dönemde mekân kıtlığı alır (Lefebvre, 2020: 67-68).

Dünyadaki gelir dengesizliği sadece ülkeler üzerinden değil aynı ülke içinde de farklılık göstermektedir. Bir yandan sayamayacak kadar parası olan insanlar bir yandan da gündelik yaşamını idame ettiremeyecek insanlar aynı coğrafyada bir arada yaşayabilmektedirler. Zenginlik ve kıtlık arasındaki uçurum yan yana gündeliğin içinde var olabilmektedir. Bunun yanı sıra yeni ihtiyaçların oluşması bu ihtiyaçları karşılama da yaşanan sorunlar da yeni fakirlik modellerini doğurmuştur. Bu durumda bolluk ve kıtlık bireyin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden tanımlanmıştır.

1.4.3.Boş Zaman Toplumu

Sanayi toplumlarında boş zaman giderek daha fazla önem kazanmıştır. Modern hayatın yorgunlukları eğlenmek, gevşemek, güzel vakit geçirmek gibi yeni ihtiyaçları doğurur. Bunlar için de boş zaman gerekir. Bununla beraber zaman kullanımı yeni bir hal alır. Zamanı, zorunlu zaman, serbest zaman, zoraki zaman gibi üç kategoriye ayırır. Bu kategorilerden en çok zoraki zamanın süresi artmıştır. Modernlik boş zaman değil zorunlu zaman çağıdır (Lefebvre 2020: 69). Zamanın farklı kategorilere ayrılması zamanla ilişkilendirilen ihtiyaçların da ortaya çıkmasına sebep olur.

Modern sanayinin getirdiği yeni çalışma anlayışıyla insanların boş vakit ihtiyacı oluşmaya başlamıştır. Sanayi uygarlığı yeni teknikler yaratmış, aynı zamanda radyo ve televizyon gibi boş vakit makinaları icat etmiştir. Bazen de eski oyunları dönüştürüp oyun ve boş vakti iç içe sunmuştur. Yeni oluşan burjuva ve kapitalist toplumda kitlelerin boş vakit ihtiyacında en dikkat çekici gerekliliğin kopuş olduğu gözlemlenmiştir. Kopuş demek boş vaktin gündelik hayattan kopmasıdır. Boş vakitte yükümlülükler, zorunluluklar ve kaygılar olmamalıdır. Rahatlama ve zevk olmalıdır. Mesela aile ile olan boş vakitte bireyler bahçe ile uğraşmalı ya da tamirat yapmalıdır. Boş vaktin çalışmaya yakın muğlak biçimleri de ilgililer tarafından reddedilme eğilimindedir. Gündelik hayattaki boş vaktin oyalayıcı, dinlendirici ve gevşetici yönüne bir vurgu vardır. Gündelik hayata dâhil olan sanat ögesi de boş vaktin dışındadır. Mesela koltukta oturup kitap okumak ele alındığında okunan kitap yolculuk ya da keşif hikâyesi içermiyorsa boş vaktin dışında olmalıdır. Bir film dahi yaşantıdan uzak olduğu ölçüde boş vaktin içine dâhil edilmelidir. Modern insan yorgunluğun, gerilimin, endişenin ve meşgâlenin sonunda boş vakte arzu duymaktadır. Modern insan çalışma yaşamı ve özel yaşamının kendisine

veremediklerini boş vakitte bulmaya çalışır (Lefebvre 2020a: 38-39). Boş vaktin bir ihtiyaç bir gereklilik olması sanayi toplumunun dayatmalarının bir sonucudur. Geçmişte sabah tarlaya giden akşam evine dönerek yemeğini yedikten sonra yorgunluktan uyuyan insanların boş vakit arama gibi bir ihtiyacı yoktur. Yeni dünya düzeninin insanlara yaşattığı sürekli birbirini tekrar eden ve insanı bir makine gibi çalışmaya mecbur bırakan düzeni insanlarda bu rutinin dışına çıkma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç boş vakit olarak adlandırılırken günlük rutine ait yaşantılar boş vaktin dışında görülmüştür.

Boş vakit içinde değerlendirilmesi gereken öğelerden bir tanesi de spordur. Spor bedensel ve bireysel enerjinin, ekip ruhunun kültürü olarak kendini sunarak gelişir. Kendini bir sağlık okulu şeklinde takdim eder. Bunun sonucunda toplumsal bir öğütlenme ve gösterişli bir örgütlenme mizansenisi oluşur. At yarışı oynayan kişiler dahi sportmen olarak adlandırılır. Bir futbol takımının taraftarları bile kendisi spor yapmadığı halde spora dâhil olmuştur. Böylece spor boş vakit ihtiyacının temel gereksinimleri arasına girmiştir (Lefebvre 2020a: 41). Spor gündelik hayatın zorunlu rutinlerinden olsaydı aynı şekilde uygulansa dahi boş vakit aktivitelerinden sayılmayacak insanı bunaltan diğer çalışma rutinlerine dâhil edilecekti. Mesleği futbol olan bir sporcunun antrenman saatleri boş vakit kapsamında değerlendirilmemektedir.

Friedmann'ın *İnsan Çalışması Nereye Gidiyor* adlı eserinde boş vaktin özgürlüğü, çalışmanın ise zorunluluğu anlattığı ifade edilir. Marx'ın bu konudaki açıklamaları doğrultusunda çalışmanın insanın ilk ihtiyacı olduğu neticesine ulaşılır. Marx'a göre insanın çalışma ihtiyacı nesnel bir ihtiyaçtır ve bu nesnel ihtiyaç öznel ihtiyaca dönüşerek çalışma yoluyla insanı yabancılaşmaktan kurtulacaktır. Emekçi burjuva toplumunda bireyler çalışmayı baskıcı ve yabancı bir güç olarak algılar ve yaşar. Emekçi çalışmanın doğrudan kendisi için olmadığını bilir. Başka bir bakımdan bakıldığında emekçi çalışmadan ayrı bir kopuş ile ayrılmayı özlemektedir. Bu özlem boş vakitte oyalanma ve eğlence içinde olma isteğini doğurur. Yani boş vakit gündelik hayattan sıyrılarak gündelik içinde olmama anlamına gelmiştir (Lefebvre 2020a: 42-46). Bu durumda boş vakitte yapılan aktivitelerin ne kadar yorucu olduğunun hiçbir önemi yoktur. Yapılan aktiviteler rutinin dışında bir özgürlüğü içeriyorsa boş zamanların istenilen şekilde değerlendirilmesinde dinlendirici

mutluluk verici olarak algılanmaktadır. Boş vakit ve özgür zaman alanı ile eş değer olarak kabul edilmektedir.

Gündelik hayatın bütün yönleriyle toplumun içine işlemesi başka durumları da beraberinde getirir. Gösterinin tüketimi bir müddet sonra tüketimin gösterimine dönüşmüştür. Geçmişin sanat yapıtları, üsluplar ve kentler gibi yönleriyle tüketilmesi bir doygunluk ve sıkıntı sonucuna doğru ilerlemiştir. Bu noktadan sonra gündelik hayattan kaçmak artık mümkün olamamaktadır. Göz alıcı kentler turistik bölgeler, müzeler tüketicilerin hücumu karşısında kaybolmaktadır. Bütün bunlardan sonra iki türlü boş zaman oluşmuştur. Bunlardan bir tanesi derin bir tatminsizlik duygusu bırakan ve gündelik ile bütünleşen gazete okumak ve televizyon seyretmek gibi boş zaman etkinlikleri, bir diğeri de gidiş beklentisi, tatil, doğa, şenlik vb. şeylerin aracılığıyla kaçma isteğidir (Lefebvre 2020: 104-105). Bu durumda boş zamanlar ile kazanılan özgürlük bireyde bir tatminsizlik duygusu oluşturmaya başlar. Bu zamanlardaki tatmin duygusu ancak tatil tüketimi için pompalanan reklamlar aracılığıyla ticari bir kazanç kapısına dönüşür. Hafta sonu veya yaz tatilleri bireyin tatil ve eğlence tüketimi için oluşturulmuş mükemmel zamanlar olarak şekillenir. İşe gitmediği zamanlarda dinlenme fırsatı yaşayan bireyler gündelik hayattan kopma ve kaçma dürtüsüyle boş zamanlarını tatil yapmak için şehirden uzaklaşmaya ve para harcamaya ayırırlar. Böyle bir tüketim biçimi birey tarafında da sosyal çevresine görünür kılınır. Bu görüntünün verilememesi durumu dahi bireyin ihtiyacının karşılanamadığı algısını oluşturur.

1.4.4. Tüketim Toplumu

Tüketim toplumu 1950 ve 1960 arasında yaygınlaşır. Sanayi ülkelerinde maddi ve kültürel ürünlerin tüketimi artar. Sanayi üretiminin ve modern toplumun öncesinde üretilen mallar, bireylerin ihtiyaçlarına göre belirlenmiyordu. Üreticiler mallarını üretip tüketicilerin onları almasını bekliyorlardı. Tüketicuyu tanımıyor, gereksinimlerini bilmiyorlardı. Ekonomi teorisyenleri son yıllarda üretimi örgütleyen kişilerin piyasayı ve tüketicuyu tanıdıklarını ve onların ihtiyaçlarına göre üretim yaptıklarını iddia ederler. Gereksinimleri yönlendirmek de mümkündür. Bu anlamda reklamların önemli bir rolü vardır. Değişen dünyada kıtlıktan bolluğa, büyük ve aşırı tüketimlere doğru bir geçiş vardır (Lefebvre 2020: 70-72). 1900'lü yılların başlarında, tüketim, temel ihtiyaçların karşılanması ve yerel üretimle sınırlı bir

alanken, günümüzde küresel bir endüstri haline gelmiş ve bireylerin kimliklerinin önemli bir parçası olmuştur. Reklamlar, medya ve pazarlama stratejileri aracılığıyla sürekli olarak yeni arzu nesneleri yaratılmakta ve bireyler, sahip oldukları ürünler ve markalar aracılığıyla kendilerini ifade etmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu tüketim odaklı dünyanın içinde dahi, her birey, kendi benzersiz değerlerini sorgulama, tüketimin ötesinde anlam arayışına girme ve daha sürdürülebilir ve otantik yaşam biçimleri inşa etme potansiyeline sahiptir. Gündelik hayat, sadece nesnelerin biriktirilmesi değil, aynı zamanda deneyimlerin, ilişkilerin, bilginin ve kişisel gelişimin peşinde koşmaktır. Her birey, kendi benzersiz değerler sistemini oluşturarak, tüketimin cazibesine karşı kişisel bir direnç mekanizması geliştirebilir. Gündelik hayat, maddi dünyanın çekiciliği ile manevi dünyanın derinliği arasındaki kişisel yolculuktur.

1960'dan sonra neo-kapitalizm yöneticileri sömürgelerin düşük verimli olduklarını anlarlar ve strateji değiştirirler. Artık yeni stratejileri ulusal topraklar üzerinde yatırım yapmak ve iç piyasayı düzenlemektir. Bundan böyle kırsal ve tarımsal bölgeler, banliyöler, işçiler, memurlar, teknisyenler ve bunun gibi pek çok çevre ve grup sömürülerek kullanılmaya başlanır. Bu sömürü sadece üretici sınıfı değil tüketimi de kapsar. Kapitalizm modern hayata uyum sağlamıştır. Eskiden orta ölçekli işletmeler, aile işletmeleri daha yaygın iken savaştan sonra Avrupa'daki bazı kimseler gündelik hayatın örgütleneceğinin farkına varırlar ve gündelik hayatı parçalara ayrılarak bölüp düzenlerler. Örgütlenmiş her bir alan akılcı bir şekilde işletilmeye başlanır (Lefebvre 2020: 75). Gündelik hayat üretim devlerinin güdümünde şekillenmeye mahkûm edilir. İhtiyaçları belirlemede ve ihtiyaç isteği doğurmada medya eliyle reklamlar bir güç mekanizmasına dönüşür. Sıradan insanların neye ihtiyacı olduğu büyük küresel güçler tarafından belirlenir. Örneğin tatil için deniz kenarına gitmek bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkar.

II. Dünya Savaşı'ndan önce toplumsal hayatta eskinin geleneksel yaşama düzeni henüz tükenmemiştir. Sanayi halen zanaatçının ve köylünün ürettiklerini yok etmemiştir. Köy ve kırsal kesim yaşamaya devam etmektedir. Oysa 1950 ve 1960 arasında ticaret ekonomisi neo-kapitalizmin etkisiyle çeşitli dönemlerin nesne yığınlarından kalan varlıkları yok ederek maddi kültürü istila eder. Bu istiladan yalnızca yüksek dönemin sanat ve üslup yapıtları kurtulur (Lefebvre 2020: 80-81).

Değerli olanın değişmesi sanata ve kültüre olan bakışı da değiştirir. Dün çok değerli olan bir tüketim malzemesi olmaması yönüyle değerini yitirebilir. Nesne tüketildiği gibi sanat da tüketilir. Bu tüketim sanat yapıtlarını kolay pazarlanabilir olanlarına yönelme ve sanat yapıtlarının popülerleşmesi sonucunu doğurur. Bu da sanatın kalitesini düşürür.

1960'tan sonra gündelik hayat bölünmekle ve örgütlenmekle de kalmamış aynı zamanda programlanmaya başlamıştır. Artık sanayileşmenin sonucunda toplumda kentsel bir çevre içerisinde programlanmış gündelik bir hayat oluşmuştur. Toplum sibernetikleşir, yerleşim alanları düzenlenir, etkili aygıtlar kurulur, kentsel bir hayat üst bir akıl tarafından yeniden oluşturulur (Lefebvre 2020: 82). Üst aklın kurduğu ve yönettiği kentsel hayat bireyi toplumdan soyutlayan çeşitli dinamikleri de beraberinde getirir. Zorunlu çalışma saatleri arasına sıkışan bireyler tatil günlerini çekirdek aileleri ve boş zaman aktivitelerine ayırarak geçirirler. Toplumun diğer bireyleriyle sosyalleşme mevcut olsa da gittikçe sınırlanmıştır.

Gündelik hayatın en büyük yükünü kadınlar çeker. Birçok kadın gündelik hayat içerisinde tutsak yaşamaya mecbur kalır. Gündelik hayat içinde özne olan kadınlar hayatın kurbanları ve dolayısıyla nesnedirler. Güzellik, dişilik ve moda ile birer ikamedirler. Hem alıcı hem tüketici hem de metadırlar. Reklamlardaki kadınlar çıplak bedenleri ve gülümsemeleriyle kullanılırlar. Gençlik ve öğrenciler ise kadınlardan daha farklı bir durumdadırlar. Onlar henüz gündelik hayatın sınavından geçmemişlerdir. Bir yandan gündelik hayata katılmak isterken bir yandan da bu katılım noktasında tereddüt içerisindeyler. Aydınlar da gündelik hayatın içine giren başka bir sosyal gruptur. Onların eşleri, çocukları, boş zamanları ve çalışma hayatları vardır. Bütün ikameleri kendi hizmetleri için kullanırlar. Gündelik hayatın mecburiyetleri ve koşullandırmalarını toplum bilim veya kent bilim olarak benimseyebilmektedirler (Lefebvre 2020: 93). Gündelik hayat bireyleri mecburiyetlerinin tutsakları yapmaya devam eder. Zorunlu gündelik aktiviteler gündelik hayatın sıradan rutinleri gibi görünse de rutinlerin dışına çıkan bireylerin hayatlarında sorunlara sebep olur. Örneğin bir kadın saat yedide uyanıp kahvaltıyı hazırlayıp çocuklarını okula göndermek, ardından ev işleriyle uğraşmak rutininin dışına çıktığında ve bunu birden fazla tekrarladığında hem kendisinin hem de ailesinin hayatında sorunlar çıkmaya başlayacaktır. Aynı şey çalışan kadınlar için de

geçerlidir. Çalışan kadınların tutsaklığı ev kadınlarından daha sıkı kurallara bağlıdır. Çalışan bir kadın kendi de işe gideceği için yedide değil altıda kalkmak ve benzer sorumlulukları yerine getirmek zorundadır.

Gündelik hayatın örgütlenmesinde yeni modern teknikler kullanılır. Bu tekniklerin kullanılması gelişim eşitsizliğini oluşturur. Fransa’da on binlerce çocuk, genç, öğrenci, aile çok olumsuz koşullarda yaşamaya başlamıştır. Pis mobilyalı konutlar, bakımsız evler, hizmetçi odaları bu insanların mecburen kullanmakta oldukları konutlar olmuştur. Fransız köylerinin büyük bölümünün zanaatkârların, küçük tüccarların ve işçi sınıfının yaşamı gittikçe kötüleşmiştir. İşçi evlerinin birçoğunda çamaşır makinası, televizyon ve bir araba vardır. Ancak bu bireylerin bunları elde etmesi başka önemli gereksinimlerin feda edilmesi sonucu olmuştur (Lefebvre 2020a: 14-15). Tüketim toplumu her zaman süslü ambalajlarla karşımıza çıkmaz. Kimi zamanda arka sokaklarda ambalajlarının çöplerini biriktirir. Bir tarafta malların bollaşmasıyla ticaretten para kazanan ve kazandıklarını çokça tüketerek harcayan bireyleri çoğaltırken bir taraftan da ekonomik paylaşımından yeterince pay almayan insanları tüketemedikleri malların yokluğu altında ezmektedir. Bireyleri daha çok tüketebilme ihtiyacı ile daha çok çalıştırıp daha çok sömürmektedir.

Burjuva toplumunda üretici güçler ve tekniklerin sonucunda oluşan toplumsal ihtiyaçlar doğar. Bunlar gündelik hayatı değiştirir. Bu değişim tatminsizlik, hayal kırıklığı ve yabancılaşma ile beraber gelir. Sosyalist ülkelerde gerçek toplumsal ihtiyaçlar karşılarındaki üst yapıların ve ideolojinin egemenliği altında geri kalır. Devrim romantik ve mitsel anlamını yitirmiştir. Hem 1789 hem de 1917’de devrimlerini gerçekleştirenler başka bir dünya kuracaklarını zannetmişlerdir. Ancak onların düşündüğü gibi bir sihirli değnek dokunuşu olmamıştır. Dünyanın değişmesini sağlayan zorunlu politik devrim ilk olarak az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkar ve bu tahmin edilmeyen bir kargaşa oluşturur. Politik bakımdan dünya iki düşman kampa bölünür. Bu mücadele sınıflar mücadelesi olarak dünya ölçeğinde yaygınlaşır. Ancak farklı kampların ortak bir yanının olmadığını düşünenler mantıksız bir sonuca ulaşacaklardır. Bazen kamplardan birisi çökerken diğeri büyümektedir. Büyüyen kamp çöken kampın en iyi yanlarını kendine katabilmektedir. Günümüzde her ne kadar aşırı eşitsizlikler olsa da dünya ölçeğinde büyük bir benzeşme bulunmaktadır. Mitler ve ideolojiler çökmektedir. Geri kalmış

toplumlar çökerken gelişmiş ülkelerin ortalama düzeyinin toplumsal ortalama düzey olması gerekliliği düşüncesi ortaya konur (Lefebvre 2020a: 55-56). Büyük ticari odakların körüklediği tüketim ihtiyacı gündelik hayatın temel dinamiklerini şekillendirmeye devam eder. Ticari gücü elinde bulunduran odaklar var olabilmek ve elindeki gücü sürdürebilmek için tüketime dayalı bir gündelik hayatı inşa etmek zorunluluğunu hissederler. Gündelik hayatın küçük insanı, zamanını çalışıp para kazanmaya ve kazandığından fazla parayı harcamaya programlanır.

1.4.5. Meta Dünyası

Günümüzde dünyayı fetheden ve küreselliği üreten pazarı tamamlayan metanın ne olduğu tartışılmaktadır. Ancak meta teorisi henüz aydınlatılamamıştır. Marksizmin yaygın yorumunda meta için şunlar söylenir:

“söz konusu toplumda ortalama üretkenlik verili olduğundan, ortalama toplumsal emeğin az çok büyük bir bölümünü içeren ya da billurlaştıran ve mübadeleye yönelik bir nesne olarak bir ürün tanımı yapar. Ürünün para (nakit) olarak mübadele değerini belirleyen budur.” (Lefebvre 2017: 59).

Bir ürünün meta olması için bir mübadele değerine sahip olması gerekir. Mübadele edilebilir malların sınırsız bir zinciri vardır. Bunlardan cinsellik, emek ve enformasyonun özel bir rolü veya kötü bir ayrıcalığı bulunmaktadır. Bunlar bir yönüyle altına benzerler. Çünkü hem her yeredirler hem de konumları iyi belirlenmiştir. Faaliyetleri pazarın ve metanın katı kurallarına uygun olarak oluşmuştur. Dolayısıyla bu malların faaliyetleri gündelik hayatın içerisinde sürdürülebilir bir durumdadır. Antik çağdan itibaren cinsellik alınıp satılabilmektedir. Evlilik de bu alınıp satılabilme durumuna dâhildir. Emeği değerlendirildiğimizde modern çağdan bu yana pazarda yerinin olduğu görünür. Emeğin özelliği kullandığı alet ve makinalar ile diğer bütün metaları üretebiliyor olmasıdır. Ayrıcalıklı metaların sonuncusu da enformasyondur. En ilkel takastan başlamak üzere enformasyonun varlığı ile mübadelenin sonu görünmeyen döngüsü sonlanmış görünmektedir. Mübadeleden kendine has soyut ve somutlukta maddesi olmayan enformasyon ortaya çıkmıştır. Enformasyonun varlığı çok eskilere dayanmaktadır. Sonuç olarak sosyalizm için emeğe bel bağlanmış, özgürlük ve haz adına cinselliğe bel bağlanmış, maddi ürünler ve metalar dünyasına hâkim olmak için

enformasyona bel bağlanmıştır. İlk iki teşebbüsün yenilgiyi içeren sonuçları ve üçüncü teşebbüsün zorlukları içeren sonuçları olmuş bu sonuçlarla bu yöndeki yolun herhangi bir garanti getirmediği görülmüştür. Cinsellik ve emek mübadele değerleriyle gündelik hayatın içinde anlık olarak parçalanabilmekte, oysa enformasyonun metalar dünyasını ve gündelik hayatın akışını tamamlaması mümkün olabilmektedir (Lefebvre 2017: 59-64). Ticari ve maddi değeri olan her şey metalaşmakta ve metaların değeri tüketimle özdeş olarak artmaktadır. Gündelik hayatın içinde metalaşan nesne ve değerlerin tüketim çılgınlığı içinde kalıcılığının hiçbir garantisi yoktur. Metalaşan enformasyon bile bir müddet sonra güncelliğini yitirebilmekte kendini daha üst enformasyonun ayaklarının altında bulabilmektedir. Aynı şekilde güzelliği ile metalaşan kadın bir müddet sonra gözden düşebilmekte tüketim toplumu kendine yeni metalar bulmaya doğru yol alabilmektedir.

1.4.6. Özdeşlik/Kimlik

Ulusal kimliğin korunması süreklilik etkenleri arasında baş sırada olmalıdır. En tepedeki kimlik tabandaki gündelik hayatın kimliğine karşılık verir. Lefebvre bu konuda şöyle der:

“Küreselliğin baskısı, politik ve kültürel bir topluluğa mensup olma izlenimini çözerek ulusal kimliği ayrıştırma eğilimindedir. Keza, aşağıdan da, deyim yerindeyse, ayrılma yönünde tepkimeler ortaya çıkar: bölge, şehir, yerel topluluklar. Tehlike altında olan, hatta sarsılan ulusal kimlik, aşağı yukarı her yerde, kendini ara ve ayakta kalmaya çalışır.” (Lefebvre 2017: 65).

Ulusal kimlik çözülmekte kimlik inşasında başka başka etmenler daha etkili olmaktadır. Küresel güçler kimlik inşasını maddi çıkarları yönünde şekillendirmektedir. Zira ulusal kimliğin yumağından çözülen bireylerin idare edilmesi ve yönetilmesi daha kolaydır.

Milliyetçilik, kayıp özdeşliğin yeniden ele geçirilmesi ya da onun ideolojik bir simülasyonu mudur sorusu akla gelir.

“Özdeşliğin korunması, anma geleneğinin ve suiistimalinin, tarihselin gönderge olarak geri dönüşü, gündelik hayatın ‘istikrarsızlaşması’ nı önlemek ve onu kimliksel olanın içinde tutmak için gündelik hayatında baskı kurması anlamına gelir.” (Lefebvre 2017: 65-66).

Bütün bunların içerisinde bağıllık belirten aynı zamanda nefret edilen aile kendine özdeş ve genel özdeş bir parça olarak ayakta durmaya çalışır. Dinin durumu da ailenin durumu gibidir. Kaygı karşısında içine kapanır. Gözden düşse de güçlüdür. Mülkiyet de böyledir. Sağlam ve güven vericidir. Dünyanın saldırılarına karşı güvenli bir kaledir. Vasiyet ve törensel kural ve kurumlar ile değer kazanır. Özel mülkiyet üretim araçlarıyla sınırlı değildir. Mülk olan apartmanlar, konutlar sadece ekonomik bir işleve sahip değildir. Bunlar aynı zamanda hem güven verici hem de kimlikli işlev taşıyan unsurlardır. Alınan teriyle bir evi kazanan kişi yaşamı boyunca oradadır, mekânın içinde bir yeri vardır. Malın kalıcılığının egonun sürekliliğini ve egonun simgelenmesini gerçekleştirmek gibi bir işlevi vardır. Bu ego günün birinde kaybedeceği malın kaygısını taşımaktansa kendi mülkiyetinde iyi yaşamayı içermektedir. Bir mala sahip olmak düşman bir dünyada koruyucu bir kalkan oluşturmaktır. Özel içselliğin önem kazanması dış dünyanın tehdit ediciliğiyle daha da güçlenir. Daha önce önem verilmeyen şeylerin mal olmasıyla çevre kişinin kimliğinin ayrılmaz bir parçası olur. Siegfried Geidion *Mekanizasyon İş Başında* adlı eserinde nesnelerin teknikleşmesi ve mekanikleşmesini işler. Mekanikleşme kişisel yaşamı teknolojiye katar bu da toplumsal ilişkilere yeni bir biçim verir. Buna örnek olarak banyonun mekanikleşmesini verebiliriz. Kapitalist ve burjuva yaşam herkesin ortak yıkandığı hamamları terk ederek yıkanmanın mekanikleştiği bireysel banyolara geçmiş bu da sosyal yaşama zarar vermiştir. Bu özelleşme özel olanın içinde kimliğini belirleme ile sonuçlanmıştır. Böylece özel olanla kamusal olan birbirinden ayrılmıştır. Devlete ve iktidara ait olanlar kamusal olan televizyon gibi cihazlar ile bireyi evinde kumanda eder bir hale gelmiştir. Diğer küçük ev aletleri de kadınları özgürleştirmek yerine gündelik hayatın tekrarlanan döngüsüne hapsetmiştir. Kadınlar bir yandan gündelik hayatın kölesi olurken bir yandan da boşanma, doğum kontrolü, düşük yapma gibi yeni özgürlük alanlarıyla oyalanarak kölelikten kurtulacaklarına inandırılmışlardır. (Lefebvre 2017: 65-67). Yeni dünya düzeninin kimlik arama serüveni bu arayışlarla devam etmektedir. Kimlik kaygısı ve kimlik arayışı hiçbir zaman önemini yitirmemiştir. Kimliğin inşası nesne ile de bütünleşmiştir. Hangi evde oturduğu hangi giysileri giydiği hangi restoranda yemek yediği kimlik inşasında önemli bir dinamik olmuştur.

1.4.7. Toplumsal Mekân ve Toplumsal Zaman

Toplumsal mekân; fiziksel, coğrafi ya da biyolojik mekândan ayrıdır ve bireylerin grup içindeki yerlerine göre şekillenirler. Bu mekân, matematiksel ya da geometrik uzamlardan farklı olarak belirsizlik, değişkenlik ve tarihsel bağlam içerir. Gündelik mekân bir dokusal bir yapıdır; bu yapı, bireylerin sosyal hareketliliğini ve etkileşim ağlarını kapsar. Toplumsal mekân bu bağlamda, ağlar ve basamaklardan oluşan çok katmanlı bir düzendir ve gündelik hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Toplumsal zaman ise çizgisel ve döngüsel olmak üzere iki biçimde ele alınır. Döngüsel zaman doğa, mit ve ritüel ile; çizgisel zaman ise bilgi, akıl, teknik ilerleme ve ekonomik süreçlerle ilişkilendirilir. Toplumsal zaman çokluklar içerir ve her birinin kendine özgü ritimleri vardır. Bu kavramsal çerçeve içinde “ritm-analiz” yaklaşımı önemlidir. Ritm-analiz, zamansal ve mekânsal yapıların gündelik hayattaki karşılığını anlamaya çalışan bir yöntemdir. Sosyolojik ve fizyolojik temellere dayanan bu analiz biçimi, gündelik yaşamda gözlemlenen farklı tempoları ve zaman kiplerini anlamaya olanak tanır (Lefebvre 2022: 245-246). Lefebvre’in yaklaşımı, modern toplumda zaman ve mekânın sadece ölçülebilir boyutlar değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerle örülü, dinamik ve çoğul yapılar olduğunu vurgular. Bu bakımdan onun teorisi, gündelik hayatın eleştirisini derinleştirmek için güçlü bir araç sunar.

1900'lerden günümüze uzanan bu yüzyıllık akışkanlıkta, gündelik hayat, sanayileşmenin, kentleşmenin, teknolojinin ve tüketim kültürünün güçlü rüzgârlarıyla savrulmuş, ancak her bir bireyin benzersiz deneyimiyle yeniden şekillenmiştir. Zamanın ritmi, mekânın anlamı, ilişkilerin dokusu ve değerlerin yorumu, küresel değişimlerin etkisi altında kalsa da, her bireyin kişisel filtresinden geçerek kendine özgü bir hal almıştır. Gündelik hayat, büyük anlatıların ve toplumsal dayatmaların ötesinde, her bir bireyin kendi varoluşunu anlamlandırma, kendi rutinlerini yaratma ve kendi hikâyesini yazma çabasıdır. Bu benzersiz yolculuk, geçmişin izlerini taşıırken, geleceğin belirsizliğine doğru sürekli bir yeniden yorumlama ve kişisel keşif sürecidir.

2. BÖLÜM

2.TANZİMAT ROMANLARINDA OLAY ÖRGÜSÜ

2.1. Esaret (1870)

Esaret Ahmet Mithat Efendi'nin *Letaif-i Rivayat* adıyla yayınladığı serisinin ikinci hikâyesidir. Bu eser bir romandan çok uzun hikâye olarak değerlendirildiği gibi teknik açıdan oldukça zayıf bir eserdir. Ancak eserin önemli olmasının sebebi Ahmet Mithat Efendi'nin yeni bir bakış açısı ve içeriği ile Türk roman ve hikâyesine yenilikler getirmiş olmasıdır (Ahmet Mithat Efendi 2021: 6).

Eser adından da anlaşılacağı üzere esaret konusunu işler. Roman kahramanı Zeynel Bey Esaret aleyhtarlığı ile bilinir ancak dönemin gündelik hayatının bir parçası olan evine esir alma geleneğinden kaçamaz. Kendisi de evine esir alsa da esaretin insani değerleri alt üst ettiği ve derhal terk edilmesi gereken bir kurum olduğu inancındadır.

Olayları eserin ana kahramanlarından Zeynel Bey'in ağzından dinleriz. Zeynel Bey annesi, babası ve dul kız kardeşi ile yaşayan zengin, eğitilmiş ve fikir sahibi bir gençtir. Anne ve babası ile yaşadığı sürece rahat ve müreffeh bir hayat sürmüştür. Anne ve babası genç bir erkek olan kendisine eve giriş çıkışında ve gezme tozmasında karışmamış, Zeynel Bey de özgür ve serbest yaşamının rahatlığının tadını çıkarmıştır. Bu şekilde yaşarken herhangi bir evlenme ihtiyacı duymamıştır. Otuz beş yaşına geldiğinde babasından sonra annesi ve kız kardeşini de kaybetmiş, evinde kendisi ve Arap bir aşçıdan başka kimse kalmamıştır. Bir müddet evinde sessiz sedasız özgür bir şekilde yaşamış ancak aile ve çocuk şamatasına alışmış bir bünyesi olduğu için evi ona zamanla تنها ve ıssız görünmeye başlamıştır.

Zeynel Bey'in ahabplarından biri eşi öldükten sonra evindeki cariye ve hizmetçileri dağıtmış, kendi başına bir oda kiralayarak ve yemeklerini dışarıda Beyoğlu'nda yiyerek sakin ve basit bir hayat sürmüştür. Zeynel Bey de bu arkadaşları gibi tek başına sade bir hayat sürebilecekken bu durum memleketi için çok hoş görünebilecek bir durum olmadığından evlenmeye karar vermiştir. Zeynel Bey bu

kararı aylarca düşündükten sonra almıştır. Bir kızı görmeden, terbiyesini bilmeden evlenmeye de gönlü razı olmamıştır. Sonunda cariye bir kadını odalık olarak almaya karar vermiştir. Gerçi Zeynel Bey yirmi yaşından beri esaret denilen kuruma karşıdır. Ancak hayatını kolaylaştırmak için karşı olduğu bir tavrı kendisi de sergilemiştir. Buna karşılık arkadaşlarından biri cariyeyi alıp ona göndermiştir. O da bir iki ay cariyenin ahlak ve terbiyesini incelemiş, cariyeyi beğendikten sonra onu esir kaydından kurtarmış, kendisine cariyeyi hediye eden ahabına da seksen veya yüz kese değeri olan dört odalı bir haneyi hediye etmiştir. Sonuçta bir şekilde cariye ile evlenmiştir.

Zeynel Bey aldığı cariyeden çok memnun olur ve rahat bir hayat yaşamaya başlar. Cariyesine esir gözü ile bakmamaya karar verir. Ancak cariyesi kendini esir olarak gördüğü için Zeynel Bey'e daima efendisi gibi muamele eder. Kendini esir olarak gören cariyesi elinden geldiğince Zeynel Bey'i memnun etmeye çalışır. Zeynel Bey cariyesinden memnundur ancak evinde cariyesine yol gösterecek bir annesi veya kız kardeşi yoktur. Odalık olan cariyesi çocuk yaştadır. Zeynel Bey cariyesine yol gösterecek bir kâhya kadın da evine sokmak istemez. Sonunda biraz düşündükten sonra on yedi senedir devlete yaptığı hizmeti kâfi görür ve askerlik hizmetini bırakmaya karar verir. Artık on dört, on beş yaşlarındaki karısıyla ilgilenmesi için yeterli vakti vardır. Bu sayede hiç kimse ona kötü ahlak telkin edemeyecektir. Kendisi onun eğitimi ve terbiyesi ile ilgilenebilecektir. Zeynel Bey memuriyetten affını içeren bir istifa dilekçesini Babıali'ye gönderir. Bundan sonra on gün kadar evinden dışarıya çıkmayarak odalığını okutmak ve yazdırmak ile meşgul olur. Bir gün haremde odalığına eğitim vermek ile meşgul iken dostlarından Sıtkı Bey onu ziyarete gelir. Sıtkı Bey aynı zamanda odalığı olan karısını kendisine hediye eden kişidir. Sıtkı Bey onu ziyarete geldiğinde kendisine sekiz dokuz yaşlarında çok güzel bir kız çocuğu getirir ve bu kızın satılık bir cariye olduğunu söyler. Arkadaşı bu kızı çok sevmiş ancak kendi evindeki çocuklar onu kıskandığı için Zeynel Bey'e esir değil de evlat niyetiyle getirmiştir. Bu kız, güzel olduğu kadar da okuma yazma bilen eğitilmiş bir kızdır. Sıtkı Bey kızın eline bir gazete vererek okuma yazmasını Zeynel Bey'e gösterir. Zeynel Bey de kızı kabul ederek haremine gönderir. Akşamüzeri eve gelen esirciye kızın iki yüz elli lira ücretini öder. Esirci kızın ücretini aldığı anda elinde okuma yazma bilen üstelik de terbiyeli yetişmiş bir erkek

köle daha olduğunu söyler. Bu çocuk köle, on bir on iki yaşlarındadır üstelik fiyatı da çok ucuzdur. Esirci bu çocuğu da almasını, her iki çocuğu da evladı gibi yetiştirmesini önerir. Bu teklif Zeynel Bey'in hoşuna gider çünkü hem bunlara eğitim vermekten keyif alacak, hem de odalığına bu çocuklar arkadaş olacaktır. Zeynel Bey evini bu şekilde esirler ile doldurduğunda aslında esaret hakkındaki kendi olumsuz fikirleri ile çatışmış ve evini esirler ile dolduran dostlarını taklit etmiş olur.

Bu çocuklar zekâları ve terbiyeleri ile adlarına yakışan çocuklar oldukları için Zeynel Bey de onlara konulan Fıtnat ve Fatin isimlerini değiştirmez. Zeynel Bey henüz çocuk olan odalığına ve diğer çocuklara ilk terbiyelerini düzgün aldıkları ve okuyup yazma konusunda birinci derslerini iyi tamamladıkları için başka eğitimler vermeye karar verir. Önce fen ve müzik derslerine başlar. Çocuklar kendilerine verilen bütün eğitimleri çok güzel bir şekilde tamamlarlar. Bunun yanı sıra ilk sene matematiği iyice öğrettikten sonra coğrafya dersine geçer. Çocuklar ikinci sene felsefe ve kimya derslerine hazırlanmaya başlarlar. Piyano eğitimi alarak folka ve valsleri güzel çalabilecek bir seviyeye gelirler. Kısaca aradan dört sene geçtikten sonra çocuklar birçok dersten eğitim almış olurlar. Fıtnat on iki on üç yaşlarında Fatin ise on beş on altı yaşlarındadır. Çocukların olgunlukları Zeynel Bey'i hem memnun eder hem de şaşırtır. Özellikle Fıtnat'ın endamı, güzelliği Zeynel Bey'i etkiler. Hatta bazen hayallere kapılarak aslında bu çocukların kendi evladı olmadığını, herkesin söylediği gibi esir olduğunu düşünür. Aklına Fitnat'ı büyüdüğünde odalık olarak almanın şeriata aykırı bir hareket olmadığı gelir. Ancak çok eşli olmaktan nefret ettiği ve bunu doğru bulmadığı için fikrini değiştirerek nefsinin susturmaya çalışır. Zeynel Bey bu konuda uzun süre düşünür. Kendi idealist fikirlerinin mi yoksa nefsinin mi haksız olduğu konusunda kararsız kalır. Ancak Fıtnat'ın endamı, saçları, mavi gözlerinin eşsizliği kafasına takılır. Kısacası Fitnat'ın eşsiz güzelliği Zeynel Bey'in aklını çeler. O Fitnat'ı beğenmişse de acaba Fitnat'ta kendisini beğenmiş midir?

Zeynel Bey bu düşünceler içerisindeyken Fıtnat ile ilgili hevesleri hayalinde gittikçe büyür Ancak Fıtnat'ın yaşı henüz çok küçük olduğu için onu taze bir gonca olarak görür ve o koklarsa solduracağını düşünür. Fıtnat henüz on üç yaşındadır, saf ve masumdur. Eğer Zeynel Bey nefesine kapılır da ona duygularını belli ederse Fıtnat'taki bu saflık ve masumiyetin kalmayacağını düşünerek Fıtnat'ın edep ve

ahlakını korumak için nefsinı zapt etmeye çalışır. Zeynel Bey'in bu konudaki ihtiyatı boşunadır. Çünkü Fıtnat çoktan aşk ateşine düşerek Zeynel Bey'in bu ihtiyatını boşa çıkarmıştır. Bir gün Fıtnat, Zeynel Bey'in odalığı ile birlikte İhlamur'a gitmiştir. Evde yalnız kalan Zeynel Bey kendisine meşguliyet ararken odadan odaya gezmiş Fıtnat'ın odasına girmiş ve kitaplığına gözü ilişmiştir. Fıtnat'ın kitaplığını karıştırdığında birçok aşk kitabı ile karşılaşmıştır. Üstelik bu kitapların defalarca okunduğu kitapların yıpranmasıyla ve kenarlarına konulan notlardan çok bellidir. Zeynel Bey Fıtnat gibi genç bir kızın bu halini hayır alameti olarak görmez. Bu kitapları evdeki erkek esir olan Fatin'in getirmiş olabileceğini düşünür ancak kitapların üzerindeki notlarda Fatin'in el yazısını bulamaz. Sonunda bu kitapları gazete dağıtıcılarının getirdiğine kanaat getirir. Zeynel Bey Fıtnat'ta aşka ait fikirlerin oluştuğunu anladıktan sonra Fatin'in haremde yatmasına izin vermeyerek onu selamlıktaki bir odada yatırmaya karar verir.

Bu durumun üzerinden bir sene daha geçmiştir. Karısı yatakta uyurken Zeynel Bey de erkân şiltesinin üzerinde kitap okumaktadır. Birden sofada küçük bir ayak tıkırtısı hisseder, nedir diye merak eder, bu sesin Fıtnat'tan geldiğini düşünür. Sonra seslerin hırsızın ait olabileceğini aklına gelir. Sesi çıkartan kişinin Fıtnat'ın odasına gittiği anlaşılır. Zeynel Bey kalkıp duvardan revolverini alarak Fıtnat'ın odasının önüne gelir. Fıtnat'ın kapısı aralıktır, odada kandil ağır ağır yanmaktadır. Zeynel Bey içeride hırsız olduğunu düşünerek kapıya yaklaşır ve içeriye gözetler. Bir de bakar ki Fıtnat ile Fatin diz dize oturmuş konuşuyorlar. Zeynel Bey onları yan yana görünce nevre döner, ikisini birden birer kurşunla vurmaya düşünürken oracıkta bayılır. Kapının yanındaki perdenin arkasından yarım saat kadar baygın kalır. İçeridekiler onun perde arkasında olduğunu anlamazlar. Zeynel Bey kendine geldikten sonra kendisine hâkim olmaya karar verir.

Zeynel Bey orada hemen bir hesap yapar. Fatin odaya girdikten yarım saat sonra kendi odasından çıkmış ve bayıldığı perdenin dibine gelmiştir. Burada Fıtnat'ı ve Fatin'i gördükten sonra bayılmış ve yarım saat kadar baygın kalmıştır. Kendine geldikten sonra bir yarım saat kadar daha orada bulunmuştur. Yaklaşık bir buçuk saattir Fatin ve Fıtnat diz dize sessizce oturmuşlardır. Sonunda Fatin Fıtnat'ın elini eline alarak dalgın dalgın düşünmeyi bir kenara bırakmış ve kızın elini sıkıp öpmeye, koklamaya, yüzüne sürmeye ve sonunda kendisini tutamayarak ağlar. Fıtnat da

konuşmaya başlar ve Fatin'e bu şekilde sessiz ve diz dize buluşmalarının yaklaşık dört beş sefer olduğunu söyleyerek hayatlarının bu şekilde mi geçeceğini sorar. Zira eğer bu şekilde geçecekse ölmeyi arzu edeceğini ekler. Fatin ise aynı şekilde kendisinin de böyle yaşamaktansa ölümü arzu ettiğini ama bu konuda çaresiz olduğunu söyler. Fatin ve Fıtnat kendi aralarında konuşmaya devam ederler. Fıtnat Fatin'in bu kadar ümitsiz olmasına bir anlam vermez ve eğer Fatin'e yar olmayacaksa hiç kimseye yar olmayacağını dile getirir. Fıtnat kendilerini öldürdükleri zaman kimseden takdir görmeyeceklerini öne sürerek ölmek yerine gönüllerinin arzusunu yerine getirip birlikte olmayı teklif eder. Onları gizlice dinlemekte olan Zeynel Bey bu sözleri duyunca çok sinirlenir ve aklına daha önceki fevri tepkisi gelir. Bir tepki verecekken bunun akıllıca bir davranış olmadığı gelir. Neler olduğunu iyice öğrenmeye çalışır. Fıtnat kendi arzusu ile Fatin'le birlikte olmak istediğini, bir kızın sevdiği ve aşkıdan emin olduğu bir erkekle vuslata ermesinin insaniyet nazarında bir suç olmadığını söyler. Fatin buna karşı çıkar. Fıtnat bir köledir, başka birinin malıdır ve başka birine ait bir malı almak hırsızlıktır. Bu başkasının kendisi için yetiştirdiği bir ağacın meyvesini çalmaktır. Fatin dünyaya özgür olarak geldikten sonra hürriyetlerini kaybettiklerinden dolayı hayıflanır. Böyle yaşamaktansa bir hayvan olmayı tercih eder. Ancak böyle bir dünyada hayvanların bile özgür olamadığını söyler. Fatin bunları söyledikten sonra odasına gider. Zeynel Bey de kimseye görünmeden odasına döner. Ancak uykusu gelmez, Fatin'in esaret hakkındaki konuşmalarını düşünür. Kendisi de daha önceden esarete karşı fikirlere sahip olduğu için Fatin'in esaret hakkında söylediği sözler onun düşüncelerini kabına sığmayacak bir hale getirir. Pencerenin kenarında oturarak mehtaba karşı denizi seyrederek fikirlerini dağıtmaya çalışır. Bu şekilde düşünürken çok derinlere dalar. Bakar ki dünyada sadece Fıtnat ile Fatin değil hiçbir şey hür değil, bütün ruhlar esir. Herkes birbirinin esiridir. Hatta denizler ile karalar bile birbirinin esiridir. İnsanlar aynı cinsten geldiği halde birbirinin esiri olmuşlardır. Zeynel Bey bu düşünceler içerisindeyken kalbi iyice yumuşar ve ağlamaya başlar. O an Fıtnat'ı Fatin'e bağışlamaya ve onların hürriyetlerini kendilerine vermeye karar verir. O bu düşüncelerle uğraşırken bir de bakar ki odasındaki yatağında yatan odalığı kendi kendine sayıklıyor. Yanındaki odalığının da kendisi gibi huzurdan uzak olduğunu anlar. Çünkü huzurlu olmak demek uymak, yatmak demek değildir. Sonunda tekrar

eski düşüncelerine döner. Fıtnat'ı ve Fatin'i birbirine bağışlarsa kendisine yazık olacağı konusunda fikir çatışması yaşar. Kendisi de Fıtnat'ı çok beğenmekte, onunla bir gün birlikte olmayı hayal etmektedir. Böyle bir dilekten ve kavuşma sevincinden mahrum olup olmama konusunda karar veremez. Fıtnat onun kölesi olduğu için onu odalığı ya da karısı yapmak kendi hakkıdır. Bu şekilde düşüncelerle derin bir uykuya dalar. Gece rüyasında Fıtnat ile uğraşır ve onu odalık olarak almaya karar vermişken yine kararını bozar. Rüyasında Fıtnat gelin olmuştur. Kendisi bir bahçede bulunmaktadır. Bahçede birçok ağacın arasında iki tane elma ağacı diğerlerinden daha fazla boy atıp gelişmiştir. Yanında Fatin vardır. O ağaçlardan birisinin elmasını koparıken Fatin diğer ağaçtan sırkla elma düşürmeye çalışmakta ama başaramamaktadır. Fatin'in ilgilendiği ağacın elması daha güzel olduğu için o da eline bir sırık alarak aynı ağaçtan elma düşürmeye çalışır. Bakar ki Fatin bundan dolayı mahzunlaşır. Fatin'in böyle olduğunu görünce kalbi yumuşar ve ağacı kendisine verdiğini sadece tok gözlü olup olmadığını anlamak için onu denediğini söyler. Fatin de ağaçtan elmayı koparmaya çalışınca taze fidan ortadan ikiye kırılır. Zeynel Bey bu olaya Fatin'den daha çok üzülür. Zeynel Bey rüyada bunlar ile uğraşırken birden gözünü açar. Rüyasını ve rüyasının tabirini düşünmeye çalışır. Gördüğü rüyadaki elma ağaçlarının sahip olduğu kadınlar olduğunu anlar. Bu ağaçlardan birisi odalığı diğeri de Fıtnat'tır. Eğer Fıtnat'ı almaya kalkarsa Fatin üzülecek, o da Fıtnat'ı Fatin'e vermeye mecbur olacaktır. Zeynel Bey'in bu rüyası doğru çıkacak. Tabir ederken unuttuğu ağacın kırılması bile gerçek olacaktır.

Zeynel Bey'in bu rüyayı görmesinin üzerinden otuz gün geçer. Bu otuz gün boyunca Fatin'in Fıtnat'ın yanına gelip gelmeyeceğini merak eder fakat gelmez. Sonunda Zeynel Bey Fıtnat'ın bir çocuk olduğunu aşkın, vefanın, sadakatin ne olduğunu bilmediğini, Fatin'e hissettiği duyguların çocukluk hevesiyle kendisi ve Fatin'den başka erkek görmediği için oluştuğunu düşünür. Belki de kendisinin onun efendisi olması ve evli bulunması dolayısıyla Fıtnat'ın kendisinden ümidi olmamıştır. Bu yüzden Fatin'e ilgi göstermiştir. Kendisi Fıtnat'a yüz verse belki de Fatin'i değil kendisini sevecektir. Sonuçta aklı olan birisi köleyi değil efendiyi tercih edecektir. Zeynel Bey bu konuda Fıtnat'ı tecrübe etmeye karar verir. Eğer tahmini doğru çıkarsa Fıtnat Fatin'den vazgeçecek ve kendisine meyil edecektir. Böylece Zeynel Bey'e de yazık olmayacak, gönlünün istediği Fıtnat'ı odalık olarak alacaktır.

Yok, eğer Fıtnat Fatin'e sadık kalacaksa ciğeri kanasa da Fıtnat'tan ümidi kesecek ve kızı Fatin'e verecektir. Zeynel Bey buna karar verdikten iki gece sonra doğruca Fıtnat'ın odasına gider. Fıtnat'ın yatakta uzandığını görür ve onun yatmadan önce ağladığını anlar. Zeynel Bey bu hali görünce çok etkilenir. Onu uyandırmak için elini tutmak ister. Bir de bakar ki kızın elinde bir aşk kitabı vardır. Fıtnat'ı uyandırmak istediğinde Fıtnat gelenin Fatin olduğunu zanneder. Zeynel Bey de kendisinin Fatin değil Zeynel olduğunu söyler. Yaklaşık yirmi dakika her ikisi de sessizce beklerler. Sonunda Fıtnat cesaret bularak Zeynel Bey'in hanımının nerede olduğunu sorar. O da odasında olduğunu söyler. Fıtnat bunun üzerine Zeynel Bey'in odasına gelme sebebini anlamaya çalışır. Zeynel Bey Fıtnat'ı yanına oturtarak kendisini sevdiğini söyler. Fıtnat'ın benzi küle döner ve titremeye başlar. Zeynel Bey utanmamasını az önce Fatin'i beklediğini bildiğini ama bugünkü kısmetinin kendisi olduğunu ekler. Fıtnat Fatin meselesini inkâr eder ancak Zeynel Bey her şeyi bildiğini ifade eder. Fıtnat da her şeyi bildiği halde niçin odasına geldiğini sorar. Zeynel Bey duygularını ona açarak kendisinden merhamet beklediğini söyler. Fatin'i sevdiğini bildiğini ancak kendisi üzerindeki asıl hakkın kendisinin olduğunu anlatır. Fıtnat'ı tutarak yatağa çekmek ister. Fıtnat telaş göstermeden ona karşı çıkar, hürriyetinin ona ait olduğunu ancak bedeni üzerindeki hakkın kendisinin olduğunu ve bunu Fatin'e hediye ettiğini söyler. Aksi halde kendisine taarruzunun ölümle sonuçlanacağını anlatır. Zeynel Bey bunları duyunca çok heyecanlanır. Kızın haklı olduğunu ve belki de Fatin'le birbirlerine kavuştuklarını düşünür. En hayırlısının planının ikinci suretini uygulamaya koymak olduğuna karar verir. Bir anda sıçrayarak ayağa kalkar Fıtnat'a korkmaması gerektiğini, onu Fatin'e sadık olup olmadığı konusunda denediğini ve gerçek niyetinin onları birbirlerine bağışlamak olduğunu anlatır. Onları birbirleri ile evlendireceğine dair söz verir. Fıtnat sevincinden efendisinin ayaklarına kapanarak öper.

Zeynel Bey odasına gittikten sonra az önceki teşebbüsü dolayısıyla pişman olur, nefsine yenildiği için kendinden utanır. Bir müddet düşündükten sonra kalbi iyice yumuşar ve ağlamaya başlar. O gece Fıtnat'a verdiği sözü tutmaya kuvvetle karar verir. Ertesi gün durumu odalığına anlatarak Fatin'i ve Fıtnat'ı evlendireceğini söyler. Karısı da bu evlilik haberinden memnun olur. Hemen düğün hazırlıklarına

başlanır. İki üç gün içinde düğün hazırlıkları tamamlanarak bir salı günü nikâh, çarşamba günü düğün yapılır. Perşembe gününün gecesini iki sevgili zifafa girerler.

Zeynel Bey iki zavallıyı birbirine kavuşturduğu için bir yandan mutludur, bir yandan da Fıtnat'ın aşkından mahrum kaldığı için mahzundur. Ancak bu hal yerini bir iki saat sonra bir bela ve musibet haline bırakacaktır. O gece Zeynel Bey odalığıyla beraber oturup evlendirdiği gençlerin iyiliklerinden ve güzelliklerinden bahsederek tatlı tatlı konuşmaktadırlar. Odalığın Zeynel Bey'in yaşadıklarından tam olarak haberi yoktur. Dolayısıyla efendisi Zeynel Bey'in yaptığı davranışla ne kadar sevap kazandığını ve gençlerin ne kadar mutlu olduklarını anlatmaktadır. Odadan arka arkaya dört el silah sesi gelince sohbetleri bölünür. Hemen koşarak silah sesinin geldiği gelin odasına giderler. Kapıyı kırıp içeriye girdiklerinde iki sevgilinin kanlar içerisinde yerde yatmakta olduğunu görürler. Zeynel Bey onları bu halde görünce düşüp bayılır. Uşak koşup hekim çağırır ancak hekimden fayda yoktur, çünkü gençlerin her ikisi de ölmüştür. Odada çok korkunç bir manzara vardır. Zeynel Bey eyvah ederken masanın üzerinde düzleşmiş bir kâğıt ve yanında bir kalem görür. Kâğıdı açıp okuduğunda Fıtnat ve Fatin'in imzası ile kendisine hitaben bir mektup yazıldığını görür. Mektupta niçin intihar ettiklerini yazmışlardır. Zeynel Bey mektubu okuduğunda gençlerin Zeynel Bey'e teşekkür ettiklerini ancak ölümlerinde Zeynel Bey'in bir suçunun ve dahlinin olmadığını anlatırlar. Fatin ve Fıtnat zifaf odasına girdiklerinde sohbet etmeye başlamış, çocukluklarından, yaşadıkları şehirden, köyden ve ailelerinden konuşmuşlardır. Laf lafı açınca anlamışlardır ki bu iki çocuk aynı aileden kaçırılan iki kardeşler. Fatin ve Fıtnat kardeş olduklarını anlayınca ne yapacaklarını bilemez, düşünüp taşındıktan sonra bu olay yüzünden bir suçlarının olmadıklarını ancak bu şekilde de yaşamaya ümitlerinin kalmadığına karar verirler. Bu şekilde yaşamaktansa ölmek onlara daha uygun gelir. Efendilerine Allah'a ısmarladık diyerek ortak bir karar ile kendilerini öldürürler.

Zeynel Bey mektubu okuttuktan sonra tarifsiz bir üzüntü yaşar. Bir daha esir satın almaya tövbe eder. Böyle küçük çocukları anne ve babalarından ayırıp binlerce üzücü olaya sebebiyet veren esir satıcılarına ve esirleri alanlara lanet eder.

2.2. Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat (1873)

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanı Türk Edebiyatı'nın ilk romanı olarak bilinir. Gerçi bu bilgi yeni yapılan çalışmalarla yeniden tartışmaya açılmıştır. Ermeni harfleriyle Türkçe kaleme alınan Vartan Paşa'nın *Akabi Hikâyesi*(1851), Misailidis'in Karamanlıca (Yunan alfabesiyle Türkçe) yazdığı *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş*'i (1871-1872) Engin Kılıç'ın eski yazıdan aktarıp sadeleştirmesiyle Recaizade Mehmet Celal'in *Hayal-i Celal*'i (1873-1874) gibi belki henüz bilinmeyen başka eserler olduğu düşünülürse tartışmanın sonlanmadığı görülecektir. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ın cüzler halinde basılarak satışa sunulduğu *Hadika* gazetesindeki ilandan anlaşılır. İlk cüzün basıldığını haber veren ilan gazetesinin 14 Kasım 1872 tarihli sayısında son cüzün ilanı ise 4 Haziran 1873 tarihli sayısında duyurmuştur. Kısacası eserin basımının tamamlanmasının 1873 senesine denk geldiğini söyleyebiliriz. Sözlük çalışmalarıyla da adından söz ettiren Şemsettin Sami bu eseriyle Türk edebiyatının önemli kilometre taşlarından birini ortaya koymuştur.

Roman Aksaray'daki küçük bir evde Saliha Hanım'ın ve oğlu Talat'ın dadısı olan Arap kadının ile konuşmaları ile başlar. Bu iki kadın Talat'ın son zamanlardaki düşünceli hali üzerine konuşurlar. Talat altı yaşında babasız kalmış, Saliha Hanım ve dadısı Arap kadın ile büyümüştür.

Talat her gün kalemde çalışan evine erkenden gelen, ölen babasının istediği şekilde terbiye almış bir gençtir. Mayıs ayında on dokuz yaşına ayak basacaktır. Talat doğmadan iki sene önce Arap Kadın Saliha Hanım'ın evinde çalışmaya başlamıştır. Arap Kadın' gelişinden sekiz sene sonra da Saliha Hanım dul kalmıştır. Arap Kadın yaklaşık elli iki yaşında bir kadındır. Daha küçükken memleketinden kandırılarak Mısır'a kaçırılır. Oradan da Tunus'a götürülerek zengin bir adama satılır. Tunus'ta yirmi sene çalıştıktan sonra azat edilir. Sonra da İstanbul'a gelerek Saliha Hanım'ın yanında da yirmi sene çalışır, Talat'ın dadısı olur. Arap Dadı Saliha Hanım'a Talat'ı evlendirmek için harekete geçmeyi teklif eder. Saliha Hanım ise görücü usulüyle evliliğin doğru olmadığını, görerek, severek, anlaşarak evlenmek gerektiğini, kendisinin de ölen kocasıyla böyle evlendiğini ve çok mutlu bir evlilik hayatı yaşadıklarını anlatır.

Saliha Hanım Arap dadı Ayşe Kadın'ın ısrarıyla hayat hikâyesini, ölen eşiyle nasıl evlendiğini anlatmaya başlar. Hikâyeye göre Saliha Hanım'ın annesi ve babası çok geç evlat sahibi olurlar. Saliha Hanım beş yaşına basar basmaz babası onu mektebe yazdırır. Saliha Hanım mektepte çok başarılı olur. Buradaki öğrencilerden Rıfat Bey'le çok iyi anlaşır. Rıfat Bey'le birbirlerini çok severler. Cuma günleri bazen Saliha Hanım Rıfat Bey'e bazen de Rıfat Bey Saliha Hanım'a gelir. Rıfat Bey Saliha Hanım'a geldiği bir cuma günü Saliha Hanım'ın babası, Rıfat Bey'in iyi bir çocuk olduğunu ama onun babasının hayırsız bir adam olduğunu söyler. Saliha Hanım'ın annesi gençlerin severek evlenmeleri taraftarıdır. Saliha Hanım'ın Rıfat Bey hakkındaki imalı sözleri Saliha Hanım'ı utandırır da bu sözler kendisinin Rıfat Bey'e âşık olduğunu anlamasına yardımcı olur. Ertesi gün mektebe giden Saliha Hanım Rıfat Bey'e aşkını söyler. İki çocuk ileride birbirleriyle evlenmezlerse kendilerini öldüreceklerine dair bir senet yaparlar. Saliha Hanım biraz büyüyünce feraceye girer ve okuldan ayrılmak zorunda kalır. Birbirine sevdalı bu iki genç Saliha Hanım'ın okuldan ayrılmasından sonraki altı ay hiç görüşemezler. Sonunda Rıfat Bey'in cariyesi aracılığıyla mektuplaşmaya başlarlar.

Rıfat Bey on dokuz, Saliha Hanım on altı yaşına gelir. Saliha Hanım Rıfat Bey'le artık evlenebileceğini düşündüğü sırada Saliha Hanım'ın annesi Saliha'ya varlıklı bir kişinin talip olduğunu ve kendisini ona vereceklerini söyler. Saliha Hanım Rıfat Bey'den başkasıyla evlenmek istemediğinden ağlayarak durumu dadısına anlatır ve Rıfat Bey'le aralarındaki, sözleşmeyi dadısına gösterir. Dadısı Saliha Hanım'ın istediği kişi ile evlenmesine yardım etmek için sözleşmeden Saliha Hanım'ın babasına bahsederek kızının Rıfat Bey'den başkasıyla evlenmeyeceğini aksi takdirde gençlerin kendilerini öldüreceklerini söyler. Babası Rıfat Bey'in iyi bir genç olduğunu ama babasının düzgün bir insan olmadığını ve o eve kız vermenin uygun olmadığını ifade eder ve yapılan sözleşmeyi çocukça bulur.

Saliha Hanım Rıfat Bey'e bir mektup yazarak durumu anlatır ve gelip kendisini iç güvey olmak şartıyla istemelerini söyler. Rıfat Bey'in annesi Kamile Hanım eve gelerek Saliha Hanım'ı ister ancak elleri boş döner. İki genç birbirleriyle mektuplaşarak intihar etmeye karar verirler. Bu mektuplaşmadan son anda haber alan Saliha'nın annesi gençlerin sevgisine inanarak onları ölümden vazgeçirir ve evlendirir. Aşka inancı ve hürmeti büyük olan Saliha Hanım'ın kaderi adeta kendi

oğlunu gelip bulmuştur. Nitekim Talat da böyle engellere takılan bir aşka düşmüştür. Talat'ın düşünceli halinin sebebi budur.

Talat on dokuz yaşlarında kalemde çalışan bir gençtir. Saliha Hanım, eşi Rıfat Bey'in vefatından sonra onu Arap Dadı ile büyötmüştür. Çünkü hem Rıfat Bey'in anne ve babası hem de kendi anne babası vefat etmişlerdir. Talat Bey önce mahalle mektebinde ardından sübyan mektebinde en sonunda da rüştiye mektebinde okur. Buradan rüştiye sınavlarını vererek kalemde işe girer. Talat Bey kaleme gidip gelirken her gün Laleli yakınlarındaki bir tütüncüden tütün alır. Aksaray'dan Beyazıt'a çıkan cadde üstünde Hacı Mustafa adlı meşhur bir başka bir tütüncü daha vardır. Hacı Baba da denilen bu tütüncünün namını duyan Talat, merakından bir de bu dükkândan tütün almak ister ve dükkânına gider. Hacı Baba tütünü tartarken Talât başını kaldırıp yukarı baktığında gözü dükkânın üstündeki cumbaya takılır. Bu kafesin içinde güzel bir yüz görür ve bu yüzün güzelliğinden gözleri kamaşır. Tütününü alıp giderken kafese bir daha bakar bu sefer gördüğü yüz gözüne daha da güzel görünür. Talat Bey'in gördüğü yüz aklından bir türlü çıkmaz her yerde bu yüzü düşünür. Birkaç gün boyunca tütünü olsa da bu tütüncüye giderek tütün alır ve cumbadaki bu güzel yüze bakar.

Bir gün tütün alırken gözü cumbaya öyle bir takılır ki Hacı baba dahi onun bu dalgınlığına anlam veremez. O böyle dalgın dalgın cumbaya bakarken cumbadaki kızın onu bu haline güldüğünü fark eder. Talat Bey acaba benim şaşkınlığıma mı güldü diye düşünüp yola koyulduğu esnada eski müşterisi olduğu tütüncünün önünden geçer. Tütüncü onun bu dalgın halini fark edip içeri buyur eder. Niçin artık dükkânına gelmediğini sorar. Talat Bey de bir arkadaşının o tütün dükkânın müşterisi olduğunu kendisini de o dükkândan almaya mecbur ettiğini anlatır. Dükkândaki bir ihtiyar Hacı Baba'yı tanıdığını söyleyerek huyunun kötülüğünden bahseder. Hacı Baba hakkında bilgi almak isteyen Talat Bey tütüncüyle onun hakkında konuşur: Hacı Baba on beş on altı sene öncesine kadar fakirdir. Dolandırıcılık ve ticaretten para kazanır. Asıl servetini zengin karısı sayesinde elde eder. Dul bir kadınla evlenen Hacı baba bir sene sonra karısını kaybeder. Karısı ölünce onun hem eski kocasından kızı hem de serveti bu adama kalır. Hacı Baba kızını hiç evden çıkarmaz ve eve hiç kadın sokmaz. Kızı istemeye gelenlere de evlendirecek kızım yok der. Kızla dışarıda bir yerde konuşmayı veya

kıza görücü göndermeyi hayal eden Talat Bey her iki yolunda kapalı olduğunu görünce hayal kırıklığına uğrar. Ev, kalem, dükkân arasında günlerce mekik dokurken kızla görüşemeyeceğine dair ümitsizliği hiç aklından çıkmaz. Dalgın ve dertli halinin sebebi böyle oluşur.

Hacı Baba'nın evine bütün dükkânının bir köşesinden yeşil perdeyle kapatılmış bir merdivenle çıkılır. Bu evde analığı Emine Kadın ve üvey kızı Fitnat'tan başka kimse yoktur. Emine Kadın Çerkez asıllı olup Fitnat'ı çok sever. Fitnat'ın da onlardan başka kimsesi yoktur. Fitnat'ın ölen annesi Zekiye Hanım'ın vaktiyle İstanbullu bir memurla evlendiği ve kocası vefat ettiğinde daha hamileyken Hacı Mustafa Efendi'yle evlendiği bilinmektedir. Fitnat'ın gerçek babasının kim olduğunu bilen yoktur. Hacı Baba Fitnat'ı beş yaşından sekiz yaşına kadar okula göndermiş o günden on dört yaşına kadar da dışarı çıkarmamıştır. Fitnat Hanım on dört yaşında hem güzel hem de ahlaklı bir kızdır. Hacı Baba da kendinden çok memnundur. Fitnat'ın en büyük merakı nakış işlemek ve dikiş dikmektir. Her sabah bir müddet odasının düzeniyle meşgul olan Fitnat ardından dikiş nakışla meşgul olur. Birkaç saat sonra nakış ustası Şerife Hanım eve gelir ve Fitnat'a nakış öğretir. Eve dikiş nakış ustası Şerife Hanım'dan başka gelen yoktur. Hacı Baba kimseyle iyi geçinmediğinden ve Fitnat eve gelen misafirlere iade-i ziyaret yapamadığından eve komşular dahi gelmez. Fitnat evde günlerini böyle sıkılmadan ve şikâyeti olmadan geçirir.

Günler böyle geçerken Fitnat Hanım'a bir eğlence daha çıkar. Cumbada otururken sokakta gördüğü delikanlının yolunu gözler ve onun geliş gidiş saatlerini takip eder. Bu meşgale Fitnat Hanım'da dalgın bir hal oluşturur. Emine kadın onun bu halini fark eder ve cumbada oturmamasını yoksa kendisine nazar deşebileceğini salık verir. Gerçi Fitnat Hanım'ın boynunda onu nazardan koruyacak annesinden kalma bir muska vardır. Fitnat'ın annesi Zekiye Hanım ölmeden Emine Kadın'a bu muskayı Fitnat'ın boynundan çıkarmamasını ve kaybolmasına müsaade etmemesini vasiyet eder. Fitnat on sekiz yaşına gelince bu muskanın açılıp Fitnat'a okunmasını Emine Kadın'a tembih eder. Şerife Kadın Fitnat'ın bu dalgın halini görüp ona acır. Emine Kadın'a Fitnat'ın bu şekilde kimseyle görüşmeden evde tutulmasının onu verem edeceğini en azından haftada bir gün komşulara, hiç olmazsa cuma günleri mesire yerlerine götürülmesini söyler. Benzer şeyleri Hacı Baba'ya da söyleyerek

onlara çıkışır. Hacı Baba da bu tavrını Fitnat'ı korumak için takındığını aksi takdirde güzelliğinden dolayı mesire yerlerinde Fitnat'ın namusuna laf atacaklarını söyler.

Talat bir gün Hacı Baba'nın dükkânından bir kadının çıktığını öğrenir. Fitnat ile ilgili bir şey öğrenirim diye bu kadını takip eder ve bu kadının Şerife Kadın adlı bir Nakış ustası olduğunu öğrenir. Fitnat'ın bu kadından nakış dersleri aldığını anlar. Fitnat ile ilgili bilgi almanın yolunun kadın kılığına girerek nakış dersleri almak bahanesiyle kadının evine girmek olduğunu düşünür. Sonunda bir “modist” dükkânından kadın peruğu ve kadın giysileri alarak bir bohçaya koyar. Fitnat'ın evinin önüne gelir. Vakit geç olduğundan o gün kıyafet değiştiremeyeceğini düşünür. Yine bir cumbaya göz atar. Fitnat Hanım'ın yine o cumbada oturduğunu anlar. Meğer Fitnat Hanım da bir aydan beridir Talat'la aynı aşk derdine düşmüş cumbalarda yol gözlemektedir. Talat Bey elindeki kıyafetleri bir çocuğa vererek bir dükkâna emanet bırakır. Talat Bey o geceyi uykusuz geçirir. Şerife Kadın'ın evine kadın kılığında girmek için kıyafet değiştireceği bir yer arar. Sonunda Saliha Hanım'ın daha önce kirada olan evinin epeydir boş olduğunu hatırlar. Kıyafetlerini burada değiştirmeye karar verir. Saliha Hanım'ın babasından kalan evin anahtarını evi kontrol etmek bahanesiyle annesinden alır. Kıyafet bohçasını emanet ettiği dükkândan alarak bu eve geçer ve kıyafetlerini değiştirir oradan da Şerife Kadın'ın kapısına gider.

Talat Bey Şerife Kadın'ın kapısını çalarak içeri girer. Kendini Ragıbe olarak tanıtır. Müderris kızı olduğunu ve annesinin on beş sene önce öldüğünü söyler. Babasının kendisini okuma yazmaya yönlendirdiğini dikiş nakış öğrenmesine müsaade etmediğini ifade eder. Halasının, babasını ikna etmesiyle sonunda babasının dikiş nakış öğrenmeye izin verdiğini dikiş nakış hocası olarak da kendisini önerdiklerini ekler. Şerife Kadın her kızın dikiş nakış bilmesi gerektiğini söyleyerek hemen kendisine dikiş nakış öğretmeye başlar. Ders bitince Ragıbe kılığındaki Talat Bey eve doğru yola koyulur. Yolda kaleminden arkadaşları kadın sandıkları Talat'ı rahatsız ederler. Talat kadınların yolda ve mesire yerlerinde yürümesinin ne kadar zor olduğunu ve erkeklerin onları nasıl rahatsız ettiklerini anlar. Sonunda Şehzadebaşı'ndaki boş eve gelir üstünü değiştirir, girdiği kapıdan değil de sokak kapısından çıkarak kaleme gider. Kalemdeki işi bitince her zamanki gibi altı buçukta evine gider. Dört beş gün böyle geçer.

Bir gün Şerife Kadın Fitnat Hanım'a Ragıbe 'den bahseder. Fitnat Hanım onun okuma yazmadaki becerisine çok özenir. O zaman Şerife Kadın'ın aklına bir fikir gelir. Ragıbe, Fitnat Hanım'a okuma yazma öğretecek Fitnat da ona dikiş nakış öğretecektir. Bu sayede Fitnat Hanım yalnızlıktan kurtulacaktır. Şerife Kadın bu fikrini Fitnat'a söyleyince Fitnat çok sevinir Şerife Kadın fikrini Hacı Baba'ya da açar. Ragıbe'yi metheder. Hacı Baba bu fikri beğenir. Onun istediği Fitnat'ın kimseyle görüşmemesi değil onun terbiyesine uygun biriyle görüşmesidir. Üvey babasının da bu teklife evet demesi Fitnat Hanım'ı çok heyecanlandırır. Sabırsızlıkla Ragıbe'yi bekler.

Şerife Kadın evine gittiğinde Talat'ı evinde nakış öğrenmeye hazır bulur. Hacı Baba'ya açtığı fikirden ona da bahseder. Bu şekilde daha uzun vakit nakış öğrenebileceğini söyler. Talat okuma yazma öğreteceği ve nakış öğreneceği kızın Fitnat olduğunu duyunca sevinçten yerinde duramaz. Ertesi gün Fitnat'ın evine gitmek üzere dakikaları sayar. Bütün gece uyuyamaz. Ertesi gün sabahтан kılık değiştirerek Fitnat'ın evine gider Her iki genç bu buluşma için çok heyecanlanır. Özellikle Talat renkten renge girer. Talat yüzündeki örtüyü kaldırıncı Fitnat onu cumbadan görüp âşık olduğu Talat'a benzetir. Şaşkınlık içinde onu Talat'ın kız kardeşi olabileceğini düşünür. Şerife Kadın onları buluşturup dersleri başlattıktan sonra gider. Talat'la Fitnat baş başa kaldıklarında birbirleriyle arkadaşlarından duydukları memnuniyetlerini ifade ederler. Fitnat Talat'a bir erkek kardeşi olup olmadığını sorar. Sorunun sebebini anlayan Talat bir erkek kardeşi olduğunu söyler. Fitnat da cumbadan onun kardeşini görüp beğendiğini anlatır. Akşam altıya gelince Ragıbe kılığındaki Talat çarşafını giyerek Şehzadebaşı'ndaki boş eve kılık değiştirmeye oradan da kendi evine gider. Talat Fitnat'la bu kadar yakınlaşmaktan çok heyecanlanmıştır. Fitnat da Talat'a çok benzeyen kardeşi bildiği Ragıbe'den çok etkilenmiştir. Onun tavırlarında Talat'ı bulmuştur. Fitnat Talat'la vakit getirmenin hayalini kurmuş ama bir erkekle bir araya gelmenin imkânsızlığının bilinciyle ancak bu gençle evlenebilirse böyle bir şeyin olabileceğini düşünmüştür. Bu düşünceyle ilk kez bu gençle evlenmenin hayalini kurmuştur.

Talat ve Fitnat'ın ertesi gün ikinci kez görüşürler. Nakış işlerler. Elifba cüzünü okuma sırası geldiğinde Fitnat'ın bu cüzü iyi okuduğunu anlayan Talat erkek kardeşine başka bir okuma kitabı aldırması gereğini söyler. Kardeşinin lafını duyan

Fitnat'ın rengi değişir. Talat Fitnat'ın bu halini görünce acaba kimliğim açığa çıktı mı diye endişelenir. Talat'ın bakışını gören Fitnat da Talat'a aşkı açığa çıktı diye endişelenir. Ancak ikisinin de endişesi yersizdir. Fitnat Ragıbe'yi de Talat'ı da çok sever. Bir farkla ki Talat'a  ıktır. Ragıbe'den onun adını öğrenmiştir ve sürekli ondan söz açmaktadır. Talat ise Fitnat'ın bu hallerinden kendisine, yani Talat'a  ık olduğunu anlamıştır. Her şeyi Fitnat'a itiraf etmek istese de Fitnat'ın bu yalandan nasıl etkileneceğini bilmediği için bir türlü gerçeği Fitnat'a söylemeye cesaret edemez. Bu şekilde birlikte on gün geçiren iki arkadaşın mutluluğu kısa sürer. Çünkü Fitnat'a kırk beş yaşlarında çok zengin bir adam olan Ali Bey talip olmuştur.

 sk dar'da Toptaşı'nda büyük ve zengin bir konak vardır. Bu konağın sahibi Ali Bey bundan on altı sene evvel yirmi dört yaşındayken fakir bir aileden güzel ve akıllı bir kız alır. Evliliğin üzerinden daha bir yıl geçmeden bir sebepten karısına darılarak onu boşar. Karısı onun kızgınlığının geçmesini beklerken Ali Bey karısını kapı dışarı eder. Evden kovulan geç kadın annesinin evine dönerek olanları annesine ağlayarak anlatır. Sevdieği erkekten bu muameleyi gören kadın acısını annesiyle paylaşırken annesinin tesellileri de onu teskin etmez. Ali Bey birkaç gün sonra rüyasında eski karısını görür. Karısı perişan halde kocasına sitem etmektedir. Bu rüyadan çok etkilenen Ali Bey, yaptığı davranıştan pişman olarak eski karısının evine bir kadın gönderir ve onun geri dönmesini, kendisini affetmesini ister. Aracı kadın geç kadının annesine Ali Bey'in isteklerini bildirir. Ali Bey'in hakaretinden kızından daha çok etkilenen kadın Ali Bey'i, reddeder ve kızının istediği gibi alınıp atılacak bir mal olmadığını söyler. Kızını satmak değil evlendirmek istediğini söyleyerek Ali Bey'i reddeder. Kızını da belki aşka gelir de geri döner diye bu tekliften haberdar etmez. Ali Bey reddedilmesine çok üzülür. Bir de on beş ay sonra karısının evlendiğini ve bundan bir sene sonra belki de kahrından öldüğü haberini alınca büsbütün yıkılır. O günden sonra on beş on altı sene hiç evlenmez, karısı için daima gözyaşı döker.

Ali Bey'in kıymet verdiği cariyelerinden birinin nakış hocası olan şerife Kadın Ali Bey'in hikâyesini öğrenir. Onun haline acıyarak onu Fitnat ile evlenmeye ikna eder. Ali Bey ilk önce bu teklifi reddetse de Fitnat'ın özelliklerinin eski karısına benzediğini görünce eski karısının ölmemiş olabileceğini umarak ama bir taraftan da gerçeği bilerek evlenmeyi kabul eder. Fitnat'ı daha görmeden sever.

Kızının başka bir adama âşık olduğunu bilmeyen Hacı Mustafa Efendi Fitnat'a iyi bir kısmet bulduğunu düşünerek Fitnat'ı Ali Bey'e vermeyi kabul eder bunu da bir müjde gibi kızına söyler. Fitnat bu evlilik haberini öğrenince üzüntüden düşer bayılır. Emine Kadın onun bayılmasına hayret edince Hacı Baba bu bayılmanın sevinçten olduğunu söyler. Hacı baba gittikten sonra Fitnat, Emine Kadın'a ağlayarak evlenmek istemediğini anlatır. Emine Kadın Fitnat'ın bu isteğini üvey babasına iletir ama babası Fitnat'ın isteğini ciddiye almaz. Emine Kadın Fitnat'ın ağlayarak kendini perişan ettiğini görünce bu teklifi reddedişinin sebebinin Ragıbe Hanım'ın kardeşine olan aşkı olduğunu öğrenir. Emine Kadın Fitnat'ın haline acıyarak durumu Hacı Baba'ya bildirir. Hacı Baba ise Fitnat'ın isteğini çocukça bularak geri çevirir ve Fitnat yerine karar verir. Pencereden görülen birinin muhabbetine böyle bir kısmetin getireceği saadetin değiştirilemeyeceğini söyler. Şerife Kadın'ın kesin cevabını aldıktan sonra nikâhı kıyarız o da sevdiğini hemen unuttur, der. Fitnat o gün hep ağlar üstelik o gün Ragıbe de gelmez. Hacı Baba da yanına gelerek nasihat eder gibi paylar.

Ertesi gün Şerife Kadın Ali Bey'den kesin cevabını getirir. Karşılıklı nişan hediyeleri verilir. Ali Bey'in tayin ettiği vekil ile mahalle imamı Ali Bey ve Fitnat Hanım'ın nikâhını kıyar. Ertesi gün Ragıbe kılığındaki Talat eve gelir. Fitnat ağlayarak Ragıbe'ye Talat'ı sevdiğini itiraf eder. Sonra da kendisini nişanladıklarını başkasına vereceklerini ağlayarak anlatır. Talat bunu duyunca perişan olur o da ağlayarak kendisinin Talat olduğunu ve kendisinin de ona âşık olduğunu itiraf eder. Başındaki peruğunu çıkararak Fitnat'tan gerçeği gizlediği için af diler. Fitnat ona darılmamıştır. İki âşık konuşup dertleşirler. Talat Fitnat'tan babasına yalvararak bu işten vazgeçirmesini tembih ederek bir ümit oradan ayrılır.

Fitnat o günü ağlayarak geçirir. Ertesi gün Talat'ın gelmesini sabırsızlıkla bekler ancak Talat o gün gelmez aradan günler geçer ama Talat bir daha hiç gelmez. Fitnat uykusuzluktan kederden perişan olur, zayıflar. Günlerini ağlayarak geçirir. Emine Kadın Fitnat'ın bu halini görüp haline acır. Mustafa Efendi'ye onun halini anlatır. Mustafa Efendi ve Emine Kadın onun kötü halinden korkarlar. Hacı Baba Fitnat'ın bu halinden korksa da Fitnat'ın çocukça bulduğu tavrı yüzünden bu kısmeti tepmesine de razı olmaz. Hem Fitnat'ın halini düzeltecek hem de bu evliliğin olmasını sağlayacak bir hile düşünür.

Hacı Baba Fitnat'a onu evlendirmekten vazgeçtiğini söyleyerek Fitnat'ı kandıracaktır. Bu arada Fitnat'ın sağlığı düzelecektir. Sonra evleneceği gün Üsküdar'daki bir ahabplarının yazlığına hava değişimi için gideceklerini söyleyip Fitnat'ı kocasının evine götüreceklerdir. Hacı Baba planını uygulamaya geçerek Fitnat'ı kandırır. Fitnat sevinçle babasının dizlerine kapanır. Bu arada Talat'tan hala haber yoktur. Fitnat merak içindedir. Müjdeyi vermek için sabırsızlanmaktadır. Hacı Baba yemekte Emine kadınla otururken bir ahabplarının Üsküdar'daki yazlıklarının boş olduğunu, isterlerse gidip oturabilecekleri teklifini aldığını söyler. Emine Hanım da burada çok sıkıldıkları için gitmenin iyi olacağını anlatır. Üsküdar'daki ahabplarının gideceklerini sanan Fitnat, onlar Üsküdar'dayken onu bulamayacağı düşüncesiyle Talat Bey'e haber vermek ister. Ancak Talat Bey'den hala haber yoktur. Nihayet iki hafta sonra Şerife Kadın Ragıbe'den bir mektup getirir. Fitnat mektupta Talat'ın iki haftadır sıtma olup kendini kaybettiğini ancak beş on saat önce kendine gelip bu mektubu yazabildiğini buna rağmen hala yerinden kıımıldayamadığını okur. Talat Fitnat'tan ne halde olduğunu yazıp mektubu Şerife Kadın'a vermesini ister. Fitnat'ta Ragıbe'ye gönderiyormuş gibi bir mektup kaleme alır. Babasının onu evlendirmekten vazgeçtiği müjdesini ve bir iki ay Üsküdar'da bir evde kalacakları haberini yazarak mektubu Şerife Kadın'a verir.

Ertesi gün yazlığı gitmek üzere Fitnat Hanım'a ipekli kıyafetler giydirilerek yola çıkılır. Emine Kadın ve Fitnat önce kapıda bekleyen arabayla Eminönü'ne gider oradan da Üsküdar'a varmak için vapura binerler. Fitnat bir bakar ki vapurda etrafını birçok kadın sarmış. Ona bakan düğün alayının kadınlarının haline bir anlam veremez ve onların ilgili hallerini vapur âdeti zanneder. Hacı Baba hileyi Ali Bey'e söylemiş Ali Bey de kadınlara bir şey belli etmemelerini tembih etmiştir. Üsküdar'da vapurdan inen Fitnat'ı bir araba karşılar. Vapurdan inen kadınlar da diğer arabalara binerler. Kadınların halinden şüphelenen Fitnat ne olduğunu Emine Kadın'a sorsa da ondan cevap alamaz. Sonunda arabalara bağlanan bez parçalarından düğün evine gittiğini anlamıştır. Bir konağın önünde bütün kadınlar arabadan ineler. Fitnat'ı bir odaya koyarlar. Emine Kadın burada Fitnat'a geçceği söyler. Fitnat düşüp bayılır. Kendine geldiğinde ağlayıp durur. Ali Bey'in cariyesi Serfinaz ona derdini sorsa da Fitnat sırnı ifşa etmez. Kâhya Kadın'ın Emine Kadın'ı göndermesiyle Fitnat iyice kederlere boğulur.

Fitnat birkaç saat boyunca odada ağlayarak Serfinaz'la oturur. Nihayet Kâhya Kadın Ali Bey'in gelmekte olduğunu söyler. Ali Bey ve Fitnat Hanım odada yalnız kalırlar. Ali Bey Fitnat'ın yüzüne bakınca hayretler içinde kalır ve ondan çok etkilenir. Çünkü Fitnat ölen karısına çok benzemektedir. Hatta Fitnat'ın yaşını bilmeseydi onu karısı zannedecekti neredeyse. Fitnat ise gözünü ayaklarına dikmiş sürekli ağlamaktadır. Fitnat'ın sürekli ağladığını gören Ali Bey'in yüreği parçalanır. Uzun bir süre başını yastığa koyarak onun sakinleşmesini bekler. Fakat kızın hali düzelmeyince onu odada istirahat etmesi için yalnız bırakarak çıkar. Kâhya Kadın'a ayrı bir odada yatak hazırlatırken Fitnat'ı çok sevdiğini, onun ölen karısına çok benzediğini ama Fitnat'ın ağlamasının nazdan değil başka bir sebepten olduğunu, onun kendisini sevmediğini söyler. Gece boyunca Fitnat ve Serfinaz dertleşirler. Fitnat her şeyi Serfinaz'a anlatır. Ertesi sabah Fitnat'ın odasına giren Ali Bey Fitnat'ı uyurken seyrederek. Onu öpmek ister ama ancak Fitnat sebepsizce titreyerek kendini ondan çeker. İlk görüşte onu sevdiğini, bu sevginin eski karısına duyduğu aşkın tazelenmesi olduğunu anlayan Ali Bey Fitnat'ın kendisini sevmediğini ve başka birine âşık olabileceğini düşünür. Fitnat uyanınca Ali Bey yanına gider ancak sessizce ağlamalarından başka Fitnat'tan bir ses duyamaz. Ali Bey de sessizce yanında oturup bekler. Bir hafta böyle geçer. Ali Bey bazen Fitnat'ın odasına gidip uyurken onu izler. Fitnat uyuduğu esnada Talat'ın ismini sayıklar. Ali Bey onun Talat isminde bir genci sevdiğini anlar. Karısına ettiği haksızlığın vicdan azabıyla Fitnat'a da haksızlık etmek istemez. Onu kızı yerine koyup Talat'ı damat olarak almayı düşünse de gönlü Fitnat'ı başkasının kollarına vermeye elvermez. Bir ara kendini öldürmeyi düşünse de bir arkadaşı onu teselli ederek bu fikrinden vazgeçirir.

Fitnat kendisinden çok Talat'a acımakta onun ne halde olduğunu merak etmektedir. Serfinaz'la Şerife Kadın'a Ragıbe'ye verilmek üzere bir mektup gönderir. Bu mektupta Talat'a hitapla son yaşadıklarını anlatarak içini döker. Hastalığından iyileştiğini umarak onu Ragıbe kılığında kendisini görmeye çağırır. Ancak üç gün geçmesine rağmen Talat'tan bir haber gelmez.

Ali Bey Fitnat'ın derdiyle düşünürken kendine cesaret vererek Fitnat'la konuşmaya karar verir. Ayaklarına kapanıp onu ikna etmeye çalışacaktır. Fitnat'ın odasına giderek dizlerine kapanır aşkını dile getir. Onun bu halinin sebebini ve kendisini sevip sevmediğini ağlayarak sorar. Fitnat kendisinin de onu sevdiğini ancak

bir baba gibi sevdiğini söyler. Ali Bey kendisini başka türlü sevmesini isteyerek ona sarılmak üzere göğsüne dokunur. Bu donuşla Fitnat odanın başka bir köşesine fırlar. Bu hareketle Fitnat'ın göğsündeki muska koparak Ali Bey'in elinde kalmıştır. Ali Bey üzüntüyle odadan çıkar Fitnat kapıyı arkadan kilitler. Kapının kilitlenmesiyle Ali Bey Fitnat'ın adını sayıkladığı Talat'ı sevdiğinden emin olur.

Fitnat'ın odasından kederli bir halde çıkan Ali Bey elindeki muskayla dolaşmaktadır. Birden merakına yenilerek muskayı açmaya karar verir. Bu muska Fitnat'ın anasından on sekiz yaşında Fitnat'a okutulması için vasiyet edilen muskadır. Ali Bey elindeki muskayı açarak okur. Muska Fitnat'ın annesi Zekiye'nin kızına hasta yatağında yazdığı bir mektuptur. Ali Bey, mektuptan Fitnat'ın eski karısı Zekiye ile kendisinin kızı olduğunun öğrenir. Ali Bey'den boşanan Zekiye hamileliğini Ali Bey'den saklamıştır. Zekiye ikinci eşiyle evlendikten bir müddet sonra Ali Bey'in pişman olup geri geldiğini ve annesinin onu reddettiğini öğrenmiştir. Zekiye bunun üzüntüsü ile kısa bir sürede hastalanır, ölmeden önce bu muskayı kızının boynuna asar. Fitnat'ın babası tarafından reddedilme olasılığını düşünerek bu gerçeği kızından gizlemeyi uygun bulmuştur.

Fitnat'ın kızı olduğunu öğrenen Ali Bey heyecandan ve şaşkınlıktan bayılır. On dakika sonra ayılarak Fitnat'ın odasına koşar. Kapı kilitlidir. On dakika Fitnat'a dil dökerek, gerçekten babası olduğunu öğrendiğini söyleyerek kapıyı açmasını bekler. İçeriden yalnızca inilti sesi gelince Ali Bey kapıyı kırar. Fitnat'ı kanlar içinde kendini bıçaklamış olarak yerde görür. Feryat ederek düşüp bayılır. Feryat üzerine odaya gelenler yerde kanlar içindeki Fitnat'ı ve baygın Ali Bey'i görürler. Ali Bey ayılınca henüz ölmemiş olan Fitnat'a ağlayarak her şeyi anlatır. Onun kızı olduğunu ve sevdiği Talat'la evlendireceğini söyler. Kızı ve damadının ona iki evlat sevinci yaşatacağını ağlayarak dile getirir. Babasını kanlar içinde dinleyen Fitnat babasına üzülmemesini ve Talât'ı bulup ona teselli vermesini tembih eder. Tam bu sırada eve yabancı bir kız girer. Fitnat kızı görünce Talat diye feryat eder. Kız kılığında eve gelen kişi Talat'tır. Talat Fitnat'ın mektubunu alınca henüz hummayı atlatmadan hasta yatağından kalkarak Fitnat'a yetişmiştir. Fitnat'ı kanlar içinde gören Talat düşüp bayılır. Ayıldığında Fitnat'ım diye feryat eder. Bu arada Fitnat'ın gözünden ılık kesilir ve ölür. Onu öldüğünü gören Talat da oracıkta takatten kesilir ve yere düşer. Herkes Fitnat'a yönelir. Doktor gelip Fitnat'ın öldüğünü söyleyince Talat'a

bakarlar. Doktor Talat'ın da öldüğünü haber verir. Hem kızını hem de damadını bulduğu anda kaybeden Ali Bey deli bir sevinçle herkese kızını ve damadını bulduğunu düğün yapacağını anlatıyordu. Ali Bey kederden çıldırmıştır. Ali Bey'in cinneti günden güne artar. Zavallı adam altı ay sonra ölür.

Gençlerin acı haberlerini alan Saliha Hanım, Ayşe Kadın, Emine Kadın ve Hacı Baba üzüntüden perişan olurlar. Saliha Hanım ağlamaktan kör olur Emine Kadın ise kısa sürede ölür.

2.3. Müsâmeretnâme (1875)

Emin Nihat Bey tarafından kaleme alınan *Müsâmeretnâme* gece sohbetleri veya gece hikâyeleri anlamına gelir. Yedi hikâye ve on iki cüz halinde yayınlanmış olan *Müsâmeretnâme* miladi 1872'den 1875'e kadar devam eden süreç içerisinde tamamlanmıştır. Eser uzun kış gecelerinde bir araya gelen arkadaşların hoş vakit geçirmek için birbirlerine hikâyeler anlatmasıyla oluşur. Bu hikâyeler çerçeve anlatı tarzı ile birbirine bağlıdır. *Müsâmeretnâme* Giritli Aziz Efendi'nin 1797'de yazdığı *Muhayyemat* adlı eserden sonra çerçeve anlatının kullanıldığı ilk eserdir (Emin Nihat Bey 2021: 13). Ancak elbette Tanzimat romanının doğasını belirleyen Batılı eserlerin etkisi burada da kendini göstermektedir. Hakeza Batı dünyasında roman türüne kapı aralayan, olay örgüsünden zaman ve mekân algısına, bireyin iç dünyasından tematik kurguya kadar hemen her konuda öncülük eden Decameron Hikâyeleri'nin Müsameretname'ye ilham verdiği ifade edilebilir. Decameron hikâyelerinde çağın vebasının hışmından kurtulmak için bir şatoya toplanan yedisi kadın, üçü erkek on kişi zamanın ağırlığını üzerlerinden atmak için birbirlerine hikâyeler anlatırlar. Ancak bu hikâyeler, Müsameretname'den farklı olarak ibret alınmak için değil, eğlenmek maksadıyla yazılmıştır. Çerçeve hikâye modeli, insanların birbirlerine başlarından geçen olayları anlatmaları, insan psikolojisinin edebiyat metnindeki temsili bakımlarından bu iki eserde ciddi benzerlikler söz konusudur.

Emin Nihat Bey eserini yedi hikâyeden oluşturmuştur. İyi vakit geçirmek için evde toplanan arkadaşlardan her biri gençliklerinde başlarından geçen bir hikâyeyi anlatır. Böylece orada bulunan diğer insanların bu hikâyelerden ibret alması ve istifade etmeleri öngörülür. İlk gece askeriye zabitlerinden Paşa'nın oğlu

Binbaşı Rifat Bey başından geçen macerayı anlatmaya başlar. Bu şekilde her gece başka birisi söz alır ve yedi hikâye tamamlandığında kitap sona erer.

2.3.1.Birinci Cüz: Binbaşı Rifat Bey'in Sergüzeşti

Arkadaşların evde toplanmalarından birkaç sene önceki bir ilkbaharda Binbaşı Rifat Bey ferahlamak amacıyla Boğaziçi'ne gitmeye karar verir. Kendisine eşlik etsin diye bazı arkadaşlarına da Boğaziçi'nde gezmek üzere davet mektubu gönderir. Ancak bütün arkadaşlarının bir mazereti olduğu için kimse ona eşlik etmez. Rifat Bey tam vazgeçmiş dönecekken havanın güzelliğine kapılarak yeniden Boğaziçi'ne gitmeye karar verir. Vapura binerek yolculuğuna başlar. Yolculuğu eğlenceli geçirmek için tarzı olmasa da vapurdakilerden birisiyle havadan, sudan sohbet etmek ister. Etrafta kendi tarzına uygun konuşacak kimseyi göremez. Sağ tarafında oturan kişinin dış görünüşünün garipliği dikkatini çeker. Elli beş yaşlarında görünen bu adamın başındaki fesinin duruşundan yabancı olduğu belli olmaktadır. Rifat Bey, adamın elinde tuttuğu bir paket gazetenin farklı dillere ait olmasından adamın kültürlü birisi olduğu düşünür. Tam adam ile konuşmak istemeye karar vermişken adamın kendisini umursamayacağı ihtimalini düşünerek bu sohbetten vazgeçer. Konuşacak kimseyi bulamayıp etrafı seyre dalmışken az önce erdemli biri olarak değerlendirdiği o yabancının kendisine sigara ikram etmesi ile çok memnun olur. Bu ikram Rifat Bey'i memnun edince yabancı ile sohbate başlar. Rifat Bey yabancının İstanbul'daki birçok kimseyi tanımasından, Boğaz'daki yalıların kimlere ait olduğunu söylemesinden ve Osmanlılardan birçok kişi ile dostluk ettiğini anlatmasından erdemli bir kişi olduğuna kanaat getirir ve adama saygı duyar. Bir müddet sonra erdemli kişi ile İstanbul'un güzelliği ve değeri üzerine sohbet eder. Bu kişi İstanbul'un başka hiçbir diyara benzemeyen eşsiz bir yer olduğunu söyler. Rifat Bey bu yabancının İstanbul'a ilgisini önceleri kötü niyet ve kıskançlık olarak değerlendirir. Ancak adamın dünyayı gezip İstanbul gibi bir yer olmadığı söylemesi üzerine vazgeçer. Adamın Müslüman ahali hakkındaki övgüleri de Rifat Bey'i memnun eder. Adam kışın Beyoğlu'nda yazın ise Boğaziçi'nde yaşayan bir Avrupalı olduğunu ve iki genç kızından birisinin hastalık geçirmesi ve hava değişimi ihtiyacı olması dolayısıyla İstanbul'a yerleştiğini anlatır. Rifat Bey adamın anlattıklarından kendisine saygı duyar. Vapur Büyükdere'ye yanaştığında izdiham dolayısıyla adamlarla ayrılmak zorunda kalır. Rifat Bey vapurdan inip konuşacak arkadaş bulmak için

etrafı dolaşır. Tam bu sırada adamın kendisini beklediğini görür. Adam ile selamlaşarak ayrılmak ister. Ancak adam ona ne yöne gittiğini sorduktan sonra gittiği yönün havanın sıcaklığı dolayısıyla uygun olmadığını anlatarak bir türlü yakasını bırakmaz. Rifat Bey adamdan kurtulmak için Sarıyer’de bir arkadaşı ile buluşacağını söyler. Ancak adam onunla sohbet etmek istediğini, Büyükdere’deki evinde ona bir sütlü kahve ikram etmek istediğini, kızlarının da kendisini görmelerinden memnun olacaklarını söyleyerek evine davet eder. Rifat Bey yeni tanıştığı birinin evine gitmeyi manasız bulsa da adamın ısrarları dolayısıyla teklifini kabul eder. Yolda giderlerken adam önceleri Osmanlının vaziyetinden konuşur, ardından da Hristiyanlığın faydasız bir din olmadığını ve Hristiyanlığın peygamberinin İslam kitaplarında anlatıldığını dile getirir. Rifat Bey bu konuşmadan hoşlanmadığını söyleyerek konuyu kapatır. Sonunda erdemli kişi dediği adamın evine giderler. Evde onları adamın kızları karşılar. Evin salonuna geçerek otururlar. Uşak tarafından sütlü kahve ikram edilir. Beş on dakika sonra evdeki uşaklardan birisi erdemli kişiyi dışarı çağırır. Erdemli kişi bir iş görüşmesi için yarım saatliğine dışarı çıkması gerektiğini söyler. Rifat Bey de evden ayrılmak için müsaade ister. Ancak yabancı adam on beş dakikaya geleceğini, yemek vakti yaklaşmış olduğundan beraber yemek istediğini söyleyerek onun kendisini beklemesini, bu arada kızlarının da onun yokluğunu aratmayarak kendisini ağırlayacaklarını söyler. Rifat Bey kızların ve babalarının ısrarlarına dayanamayarak oturmak mecburiyetinde kalır. Adam gittikten sonra adamın kızları sırayla odaya girip çıkarlar. Adamın küçük kızı Rifat Bey’e biraz laubali davranarak onu çok beğendiğini söyler. O çıktıktan sonra odaya giren büyük kız ise bu davranışı dolayısıyla kız kardeşi namına özür diler ve onun serbest tavırlarını hoş görmesini ister. Küçük kız tekrar odaya gelince iki kız kardeş Rifat Bey’e içki ikram etmek isterler. Rifat Bey bu ikramı reddedip içki içmek için babalarını beklemenin daha uygun olacağını söyler. Kızlar ise babalarının içmeye erken başlamasından memnun olacağını söyleyerek ikramlarında ısrar ederler. Rifat Bey de bu ikramı kibarlık gereği kabul eder. Kızlar ısrar ve bahanelerle biten kadehini yeniden doldururlar. Rifat Bey evin güzelliğinden, evin süslenişi ve zenginliğinden, kızların eğitilmiş görünmelerinden onların namuslu bir aile olduğu fikrini çıkartır ve aklına kötü bir şey getirmez. Ancak kızların bazı tutarsız tavırları onu şüphelendirir. Hatta babalarının kızlarla kendisini bilerek baş başa bıraktığını

düşünecek olsa da bunu adama yakıştıramaz. Bir müddet sonra küçük kız salonun çok sıcak olduğunu ve babasının mühim işleri dolayısıyla bir saatten önce gelemeyeceğini söyleyerek daha serin olan üst kattaki salona çıkmayı teklif eder. Yukarı çıkınca küçük kız Rifat Bey'e iki aşığın birbirine sarıldığı tabloyu gösterir ve Rifat Bey'e biraz piyano çalar. Sonra Rifat Bey'i yatak odasına götürerek odasını gezdirir. Bu arada küçük kız Rifat Bey'in biten kadehini doldurmaya ve onu içmesi için teşvik etmeye devam etmektedir. Bu arada büyük kız odaya girince Rifat Bey babalarının nerede olduğunu sorar. Büyük kız isterse babasına haber verip çağırabileceğini söyler. Rifat Bey adamın işine engel olmamak için çağırmasını istemez ancak babalarının gelişi hakkındaki tutarsız sözler karşısında gitgide şüphelenir. Odadan çıkan küçük kız büyük kız gittikten sonra soyunup ince bir gecelik giyinerek odaya tekrar geri gelmiştir. Bir takım cilveler yaparak Rifat Bey'i kendisiyle olmaya ikna eder. Ancak Rifat Bey kızın kendisinden para isteyebileceğini düşünerek mahcup olmamak için daha en baştan yanında parası olmadığını söyler. Küçük kız para istemediğini ancak kendisi ile birlikte olması için tek bir şartının olduğunu anlatır. Buna göre kız Rifat Bey'i sonsuz mutluluğa ulaşmak için Hristiyanlık dinine davet eder. Rifat Bey önce konuyu kapatmaya çalışır. Kızın ısrarı üzerine sonunda erdemli kişi dediği insanın Hristiyan misyonerliği yaptığını anlar. Kız Hristiyanlık ve Hz. Mesih üzerine konuşma yapmaya devam eder. Rifat Bey İslam'ın hak dini olduğunu anlatıp kıza cevap vermek istese de bunun boş bir uğraş olduğu anlar. Evden çıkmak üzere hızlıca giyinir. Kızların adama engel olmak istemesi ve Hristiyanlık için kendilerini feda ettiklerini söylemeleri üzerine Rifat Bey onları iffet yoksunluğu ile suçlar. Böyle bir iffetsizliğin Hristiyanlığa sığmayacağını söyleyerek elinden bir kaza çıkmadan oradan hızlıca ayrılır.

Rifat Bey bilmediği bir adamın dostluk ve erdemine kapılmakla başına bu şekilde garip bir vaka geldiğini söyleyerek hikâyeyi bitirir. Hikâye onu dinleyenler tarafından beğenilir ve Rifat Bey tebrik edilir.

2.3.2.İkinci Cüz: Kapı Kethüdası Behçet Efendi İle Makbule Hanım'ın Sergüzeşti

Mecliste bulunanlardan hikâyeye anlatma sırası Kapı Kethüdası Behçet Efendi'ye gelir. Behçet Efendi hikâyesini anlatmaya başlar. Behçet Efendi

gençliğinde Makbule Hanım adında bir kıza âşık olmuş ve bu aşkla çok acı çekmiştir. Behçet Efendi'nin babası Giritli Haşim Ağa Asmaaltı tüccarlarından itibarlı bir kimsedir. Behçet Efendi Fatih'teki Taş Mektep'te Makbule Hanım adında bir kızla arkadaşlık eder. O zamanlarda henüz ortaokul ayarındaki rüştiye mektepleri açılmadığından on yedi yaşına kadar erkekler ve on üç on dört yaşına kadar kızlar bu mekteplerde okuyabilmektedirler. Yaşı büyük olmasına rağmen aynı ortamda bulunan kız ve erkeklerin aklına aşk ve sevgi ile ilgili bir şey gelmesin diye çeşitli hikâyelerle çocuklar kandırılmaktadır. Çocuklar da saf büyütüldükleri için bu hikâyelere inanmaktadırlar. Ancak çok zeki olan Makbule Hanım'ı bu şekilde kandırmak mümkün değildir. Makbule Hanım'ın babası Mülkiye memuruyken ahalisi Hristiyan olan Akdeniz adalarında çalışmış dolayısıyla Makbule Hanım da on yaşına kadar Türkçe yerine Rumca tahsil görmüştür. Babasının vefatıyla İstanbul'a dönen Makbule Hanım Taş Mektep'te Giritli bir ailenin üyesi olan ve bu yüzden de Rumca bilen Behçet Efendi'nin yanına verilmiştir. Behçet Efendi Makbule'nin kalfalığını yapmak yani derslere yardımcı olmak ve Türkçe konuşmayı öğretmek için görevlendirilmiştir. Makbule Hanım'ın güzelliği ve zekâsı Behçet Efendi'nin dikkatini çekmiş ve Behçet Efendi Makbule'ye âşık olmuştur. İki arkadaş bir yandan birlikte eğitim görmekte bir yandan da okuldan eve giderken yolda sohbetler etmektedirler. Aşk ve sevdanın ne olduğunu bilmeyen Behçet Efendi kendisinden yaşça büyük amcaoğlu Hayri Efendi sayesinde aşk ve sevdâ hakkında bir takım şeyler öğrenmiştir. Geceleri Behçet Efendi'nin evinde kalan Hayri Efendi ona Leyla ve Mecnun gibi aşk hikâyeleri okumakta, Behçet Efendi'nin de kalbinde Makbule'ye karşı duygular güçlenmektedir. Kendisi de Giritli bir kıza âşık olan Hayri Efendi Behçet Efendi'nin Makbule'ye âşık olduğunu anlamıştır. Bir gün okuldan eve dönen Makbule ve Behçet Efendi evde kimse olmadığı için Makbule'nin evine girer, evde sohbet eder ve birbirlerine âşık olduklarını itiraf ederler. Bu arada yıllar geçmiş Behçet Efendi ve Makbule Hanım'ın yaşları bir hayli ilerlemiştir. Makbule'nin eğitiminin başarılı olması dolayısıyla ailesi tarafından Behçet Efendi'ye birçok hediyeler alınmış bu da mektepteki diğer öğrencilerin kıskançlığına sebep olmuştur. Sonunda bu kıskanç kimseler Makbule Hanım ve Behçet Efendi hakkında aşk dedikoduları çıkarmışlardır. Bu dedikodulardan sonra Behçet Efendi Makbule Hanım'ın kalfalık görevinden azledilir. Behçet Efendi okuldan ayrılarak babasının

yanında çalışmaya başlar. Behçet Efendi'nin babası yeğeni Hayri Efendi'yi görevlendirerek dedikodular ile ilgili Behçet Efendi'nin ağzından laf almaya çalışır. Behçet Efendi de Makbule Hanım ile birbirlerini sevdiklerini ancak ahlaksızlık ve edepsizlik olabilecek bir davranışta bulunmadıklarını anlatır. Behçet Efendi'nin babası oğlunun masum olduğunu anlayınca mektebe giderek atılan iftiranın hesabını okuldakilerden sorar. Makbule'nin ailesi de aynı şekilde iftira atanları mektebe şikâyet etmişlerdir. Olay soruşturulunca her iki gencin namusu temize çıkmış ancak Makbule'nin on dört yaşına gelerek okuldan ayrılması üzerine çocuklar bir daha bir araya gelememişlerdir. Makbule'den ayrı kalan Behçet Efendi bu üzüntüyle bayılmış, Behçet'in anne babası oğullarının bu halinden korkarak oğullarına Makbule'yi alacaklarını söylemişlerdir. Sonunda Behçet Efendi'nin anne babası Makbule'yi Behçet Efendi'ye nişanlamışlardır. Düğün masraflarının karşılanması için evliliğin iki yıl sonra yapılmasına karar verilmiştir. İki yıl Behçet Efendi için çok zor geçmiş, nihayet nikâhın yapılmasına son yirmi gün kalmıştır. Tam bu dönemde Behçet Efendi'nin babası aniden hastalanarak ölmüş ve düğün bir müddet sonraya ertelenmiştir. Behçet Efendi bir yandan babasının ölümüne, bir yandan düğünün ertelenmesine üzülürken bir de babasının ortakları ve diğer sorunlarla uğraşması gerekmiştir. Behçet Efendi babasının her nasılsa yüklü bir borç altında olduğunu öğrenir ev ve biraz paradan başka ellerindeki her şeyi kaybeder. Behçet Efendi bütün bunlara rağmen annesine giderek kadere razı olmak gerektiğini ve ertelenen düğünün artık yapılması gerektiğini söyler. Annesi ise düğünün yapılması için kız tarafına verilen maddi sözlerin tamamının tutulmadığını ve bu sözleri tutmak için yeterli paralarının olmadığını anlatır. Mecburen düğün ileri bir tarihe ertelenir. Behçet Efendi para kazanmak için ticaret yapmak ister ancak yeterli sermayesi yoktur. Memuriyete başlar ancak bu seferde memuriyetten para kazanabilmek için bilgi ve donanımının artması gerektiğinin ve bununla yıllar alabileceğinin farkına varır. Sonunda kuzeni Hayri Efendi'nin teklifi ile Girit'e gitmeye ve Hayri Efendi'nin elindeki sermaye ile birlikte ticaret yapmaya karar verir. Ancak Makbule Hanım'ın ailesine para kazanmak için Girit'e gideceğini söylemeye utanır ve hazine tarafından memur olarak gönderildiğini söylettirir. Behçet Efendi Girit'teki ticaretten para kazanıp İstanbul'a dönecek ve nişanlısı Makbule ile evlenecektir. Girit'te iki yıl kaldıktan sonra bir hayli para kazanır. Hayri Efendi kazandığı paralarla sevdiği kız

alınca Behçet Efendi de evleneceği güne dair daha çok umutlanır. Arada annesine mektup yazmakta ve nişanlısına selam göndermektedir. Ancak bir gün bu mektuplardan Makbule'nin ailesinin nişanı attığını öğrenir. Behçet Efendi Hayri Efendi ile hesaplaşarak İstanbul'a döner ancak İstanbul'a döndüğünde iş işten geçmiş, Makbule bir kâtip ile nikâhlanmıştır. Makbule'nin nikâhlandığını duyduktan sonra İstanbul'da duramaz. Edirne, Sofya gibi Tuna boyundaki birçok yeri dolaştıktan sonra Bosna'ya gider. İstanbul'un ayrılışının üzerinden dört yıl geçmiştir. Burada bazen ticaret bazen de kâtiplik yapar. Bosna gümrüğünde memur olarak çalışmaya başlar. Kazandığı paraları İstanbul'daki annesine göndererek bir nebze teselli olur. Bosna'da çalışmaya başladıktan bir sene sonra oranın ileri gelenlerinden Gümrükçü Zeynel Bey'in iltifatlarıyla ve iyi muamelesi ile karşılaşır. Zeynel Bey'in asıl amacı çok beğendiği Behçet Efendi'ye kızını vermektir. Behçet Efendi Zeynel Bey'in kızı ile evlenme teklifini reddetmek ister ancak onun nefretini kazanmamak ve Bosna'dan ayrılmak zorunda kalmamak için bir sene sonra gerçekleşeceği teklif edilen evliliği kabul eder. Amacı bir yılın sonunda evlenmeyeceğini söyleyerek oradan ayrılmaktır.

Üç ay sonra Behçet'in annesi İstanbul'dan bir mektup gönderir ve onu İstanbul'a çağırır. Behçet Efendi annesine yazdığı mektuptan bunun sebebini sorar ve otuz beş gün sonra gelen cevaptan Makbule'nin kocasından ayrıldığının müjdesini alır. Behçet Efendi bu müjdeli haberi alınca hemen İstanbul'a gitmek ister ancak memur olduğu için öncelikle istifasının amiri tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Annesinin kendisini çağırdığını söyleyerek istifasını gümrükçüye sunar. Ancak gümrükçü öncelikle kızıyla nikâhlanmasını ardından istifasının kabul edilebileceğini söyler. Behçet Efendi bu teklifi reddeder. Gümrükçü de ona sinirlenerek yerine uygun bir memur gelinceye kadar istifasının kabulünü ertelediğini bildirir. Bir müddet Bosna'da kalması gerektiğini anlayan Behçet annesine bir mektup yazarak Makbule'yi kendisine nişanlamasını ister. Mektupla beraber nişan için gerekli hediyeleri gönderir. Behçet Efendi sekiz on gün sonra izin almak için tekrar gümrükçüye gider. Gümrükçü ise uygun bir memur olmadığını söyleyerek kendisini reddeder. Behçet Efendi görevi bırakıp kaçmayı düşünse de memuriyetten kaçmanın hapis ile sonuçlanabileceğini bildiğinden bir ay daha İstanbul'dan annesinden gelecek cevabı beklemeye karar verir. Sonunda İstanbul'dan bir mektup

gelir. Mektubu İstanbul'daki mahallesinin imamı yazmıştır. Mektupta annesinin hamamda yaralandığı için öldüğü ve gönderdiği mektubun ve hediyelerin İmam Efendi tarafından koruma altına alındığı yazmaktadır. Behçet Efendi bir yandan annesinin ölümüne üzülmekte bir yandan da sevdiği kıza haber ulaştıramadığı için sıkıntı yapmaktadır. Behçet Efendi artık Bosna'da duramayacağını anlar. Annesinin ölümünü bahane ederek gümrükçüden yeniden izin ister. Gümrükçü ise İstanbul'a gitmesine artık gerek kalmadığını söyleyerek burada kalıp kızıyla evlenmesini ister. Behçet Efendi son çare olarak taşı tarağı toplayarak Bosna'dan kaçmaya çalışır. Ancak gümrükçü durumu sezer ve onu Vali Paşa'ya şikâyet eder. Vali Paşa da arkasından zaptiyeleri göndererek onu yakalattır. Gümrükçü Vali Paşa'ya Behçet'in uygunsuz davranışları olduğu gerekçesiyle şikâyetinde bulunmuş, Vali ise gümrükçünün davranışının sebebini etraftan öğrenmiştir. Annesi öldüğü için İstanbul'a kaçmaya çalıştığını söyleyen Behçet Efendi'yi mazur görmüştür. Vali Paşa hal ve tavrından Behçet Efendi'yi çok beğenmiştir. Behçet Vali Paşa'ya paraya pula değer vermediğini, annesinin mezarını ziyaret etmenin kendisi için daha kutsal olduğunu anlatır. İstanbul'a gitmek istemesinin gerçek sebebini söyleyemez. Vali Paşa onu kendisi kadar taşrayı bilen memur olmadığı için mühürdar yapmak istemiştir. Behçet Efendi bu teklifi de özür dileyerek reddeder. Vali Paşa da İstanbul'daki haremi ile beraber bulunan ağalarının gelişine kadar mühürdarlık vazifesini yapmasını emreder. Behçet Efendi mecburen bu teklifi kabul eder çünkü çok güçlü olan Vali'nin kendisini öldürtebilecek kadar olan gücüne karşı koyamayacaktır. Bu arada Behçet Efendi İmam Efendi'ye bir mektup yazarak daha önce gönderdiği hediyeleri tarafından Makbule Hanım'a takdim etmesini ve alınacak cevabın da kendisine bildirilmesini ister. Mektubun içine Makbule Hanım için başka bir mektup daha koyarak gönderir. İki hafta sonra Paşa'nın bahsettiği kişiler Bosna'ya gelirler. Behçet Efendi Paşa'dan İstanbul'a gitmek için izin ister. Ancak Paşa yerine bir adam bulunana kadar onun gitmesine izin vermez. Aradan iki hafta geçince bir daha izin ister. Vali Paşa, Behçet Efendi'nin bu kadar acele etmesinin sebebini sorarak yine ona izin vermez. Üstelik onu asaleten mühürdar olarak atayıp haremindeki mabeyin katında bir oda verir. Behçet Efendi daha fazla ısrar etmesinin ve Paşa'nın bu iltifatlarını reddetmesinin kendisi için kötü olabileceğini düşünerek İstanbul'dan gelecek cevabı beklemeye karar verir. Sonunda İstanbul'daki imamdan

mektup gelir. Mektupta Makbule Hanım'ın evine gittiğini ve orada kimseyi bulamadığını anlatır. Behçet Efendi imama yeniden bir mektup yazarak bir daha Makbule Hanım'ın evine gitmesini ister. Bu arada Vali Paşa Behçet'i çağırarak onu evlendirmek istediğini, haremde genç ve dul bir kadının kendisine çok uygun olduğunu söyler. Tabii eğer isterse gümrükçünün kızını alabileceğini de belirtir. Behçet Efendi bu teklifleri reddeder. Makbule'den ayrı kalmak ve ondan haber alamamak onu çok üzmektedir. Tek ümidi imamın Makbule'nin evine gidip nişanını sunmuş olmasıdır. Nişan kabul edilmişse Makbule'yi Girit'e çağırıp burada nikâh yapabilecektir. Makbule boşanalı altı ay olmuştur ve halen nişan ile ilgili somut bir haber alamamıştır. Behçet Efendi İstanbul'a kaçmayı düşünmektedir. Ancak daha o İstanbul'a gidmeden Vali'nin adamları tarafından yakalanacağını, belki de idam edileceğini düşünerek bu kaçıştan vazgeçmiştir. Behçet Efendi gerçekten de sıkıntı içerisinde çaresiz bir şekilde Allah'tan yardım beklemektedir.

2.3.3.Üçüncü Cüz: Kapı Kethüdası Behçet Efendi İle Makbule Hanım'ın Sergüzeşti'nin Devamı

Behçet Efendi Makbule Hanım'a kavuşamamanın üzüntüsü ile çaresizce beklemektedir. Yine odasında kuruntulu düşüncelere daldığı bir anda odasının kapısı birkaç kere çalınır. Behçet Efendi kim olduğunu sorar ancak dışarıdan ses gelmez. Bir müddet sonra da odanın camı dışarıdan tıklatılır ancak yine kim diye sormasına rağmen ses veren olmaz. Camın ve kapının tekrar tekrar çalınmasından sonra Behçet Efendi çevreyi araştırmak üzere odasından dışarı çıkar. Odasına geri döndüğünde bir kadının yatağında uzandığını fark eder. Odası karanlıktır, ne mum ne de kandil yanmaktadır. Korku ve panik ile kadına kim olduğunu sorar. Kadın bir peri olduğunu ve kendisini ona sunmak istediğini söyler. Kendisinin peri olduğuna inandırmak için Behçet Efendi'nin Makbule Hanım ile olan aşkını anlatır. Behçet Efendi duydukları karşısında çok şaşırsa da Makbule Hanım'ı çok sevdiği için bu teklifi reddeder. Ancak peri olarak sandığı kadını da kızdırmak istemez. Tam bu sırada aşağıdan bir takım sesler gelince kadın hızlıca odayı terk eder. Bu arada Behçet Efendi İstanbul'daki imama tekrar mektup göndermiştir. Makbule Hanım'dan haber alma ümidi içerisinde. Üç gece sonra kapı tekrar vurulur, aynı kadın içeri girer. Behçet Efendi bu sefer kadının yüzündeki peçeyi açar ve onun sevgilisi Makbule Hanım olduğunu görür. Bu duruma hem şaşıır hem de sevinir. İki sevgili oturup sohbet

ederler. Makbule Hanım nasıl buralara kadar geldiğini Behçet Efendi'ye anlatır. Makbule Hanım, annesinin isteğiyle zorla evlenmiş ancak annesinin ölümünden sonra bir bahane ile derhal kocasından ayrılmıştır. Behçet Efendi'nin nerede olduğunu soruşturmaya başlamış, Bosna'da olduğunu öğrenince ona ulaşmanın yollarını aramıştır. Vali Paşa'nın haremî ile arkadaşlık kurmuş ve onlar ile Bosna'ya kadar gelmiştir. Behçet Efendi'nin Vali Paşa'nın yanında çalıştığını ve mabeyin katında kaldığını öğrenince de büsbütün sevinmiş ve evlenmek için Vali Paşa aracılığıyla Behçet Efendi'ye haber göndermiştir. Meğer Vali Paşa'nın haremden ona evlenmek için önerdiği dul kadın Makbule Hanım'dır. Behçet Efendi bu kadının adını bilmediği için onu reddetmiştir. Makbule de Behçet Efendi'nin başkasıyla evlendiği için kendisine küstüğünü düşünmüş ve onun ağzını aramak için gizlice Behçet Efendi'nin odasına girmiştir. Makbule Hanım Behçet Efendi'nin hiç evlenmemesinden ve başka kadınları kabul etmemesinden halen kendisini sevdiğini anlamıştır. İki âşık böyle aylarca bazı geceler Behçet Efendi'nin odasında buluşarak konuşur, hasret giderir ve Vali Paşa'yı kızdırmadan nasıl evleneceklerinin bir yolunu ararlar. Ancak bu yolu bir türlü bulamazlar. Gerçeği Vali Paşa'ya anlatarak onu kızdırmaktan korkmaktadırlar. Onlar bu şekilde geceleri buluşurken Vali Paşa da durumu sezerek onları buluştukları yerde gizli gizli dinlemiştir. Vali Paşa'da Makbule'nin yüzünü görmüş ve ona âşık olmuştur. Vali Paşa onları yakalayıp cezalandırmak ve Makbule'yi kendisine almak ister. Onların masum buluşmalarını izlerken hem zevk duyar hem de onlara kıyamaz.

Behçet Efendi ile Makbule Hanım'ın buluştukları bir gece Behçet Efendi'yi kıskanan Vali Paşa'nın adamları herkesi toplayarak onları odalarında basarlar. Yanlarında Vali Paşa da vardır. Vali Paşa Behçet'i yakalayıp elini, ayağını bağlatır ve kömürlüğe kapatır. Bir müddet sonrada yanına adam vererek İstanbul'a gönderir. Behçet Efendi Vali Paşa'nın kendisini sevdiği için kıyamadığını ve affettiğini düşünür. Behçet Efendi İstanbul'da yirmi gün kadar kalır. İstanbul'daki işlerini halleder, evini satılığa çıkartıp İstanbul'u terk edip Girit'teki amcaoğlunun yanına gitmek ister. Bu arada Behçet Efendi İstanbul'a geldiği gün mahalledeki insanlar tarafından bir kadınla basıldığı duyulmuştur. Behçet Efendi Girit'e göndermek üzere bir mektup yazar ve postaneye gider. Postanede Behçet Efendi'yi imamdan soran bir adam yanına gelir. İki gündür kendisini aradığını, Bosna'dan geldiğini ve Vali

Paşa'nın kendisini Bosna'ya çağırıldığını söyleyerek eline bir mektup verir. Mektupta Vali Paşa onların temiz sevgisini bildiğini ve kendisini Makbule Hanım ile evlendirmek istediğini söylemektedir. Aynı zamanda kendisini eskiden olduğu gibi mühürdarlık ile görevlendireceğini yazmıştır. Behçet Efendi bu haberi alınca hemen Bosna'ya gitmek ister. Vali Paşa'nın kendisini öldürmek için hile yapabileceğini düşünse de sevgili uğruna ölmeyi göze alır. Behçet Efendi Bosna'ya geldiğinde Makbule'nin ağır hasta olduğunu görür. Meğer Vali Paşa Makbule'nin hasta olduğunu görünce Behçet Efendi'yi acele çağırtmıştır. Behçet Efendi ölüm döşeğindeki Makbule'nin yanına gider. Makbule biraz kendisine gelerek Behçet Efendi ile konuşmaya başlar. Odada Vali Paşa olsa da bütün gerçekleri Behçet Efendi'ye anlatır. Behçet'in İstanbul'a gönderilişinden sonra Vali Paşa Makbule ile evlenmek istemiş, Makbule kendisini reddedince de tehditlere başlamıştır. Makbule'de bu beladan kurtulmak için kaçmaya çalışmış ancak bunu da başaramayınca kendisini zehirlemiştir. Her ne kadar doktorlar onu kusturarak iyileştirmeye çalışsa da çare olmamıştır. Makbule Hanım'ın durumu çok ağırlaşır. Behçet Efendi'ye veda ederek hemen orada vefat eder. Behçet Efendi Makbule Hanım'ın ölümü ile ağlamaya başlar. Yetmiş yaşına kadar yaşayan Behçet Efendi ömrünün sonuna kadar hiç evlenmez. Makbule'nin ölümünden sonra Vali Paşa Behçet Efendi'yi kapı kethüdalığına tayin ederek Bosna'dan İstanbul'a göndermiş ardından Paşa'da vefat etmiştir. Onun yerine gelen Vali Behçet Efendi'yi Kapı kethüdalığında tutmak istemiş ise de Bosna kelimesini her kullandığında yüreği buna dayanamayarak bu görevinden istifa edip mültezimlik görevine geçmiştir. Yirmi sene mültezimlik yapmış ancak hayatı boyunca Bosna Kapı Kethüdası diye anılmaya devam etmiştir.

2.3.4.Dördüncü Cüz: Bir Osmanlı Kaptanının Bir İngiliz Kızıyla Vukuu Bulan Sergüzeşti

Hikâye sırası Bahriye Zabitlerinden Nâcid Bey'e gelince Nâcid Bey başından geçen hikâyeyi anlatmaya başlar. Bu hikâye Nâcid Bey ile İngiliz bir kızın arasındaki aşkı içermektedir. Nâcid Bey denizcilik eğitimi almak üzere Osmanlı tarafından altı yıllığına İngiltere'ye gönderilmiştir. O dönemde Bahriye Mektebinde birinci sınıfı bitirenler on altı ay kadar donanmada staj yapmaktadırlar. Nâcid Bey de bu stajdan sonra arkadaşlarıyla beraber İngiltere'ye gönderilir ve İngiltere'de mühendislik

sıfatıyla kabul olunurlar. Bu gençler denizcilik üzerine gerekli bilgi ve becerileri aldıktan sonra Osmanlıya dönecek ve vatanlarına hizmet edeceklerdir. Nâcid Bey gemide eğitimine ve çalışmasına devam ederken bir yandan da İngilizcesini geliştirmeye çalışır. Bir yıl içerisinde İngilizcesini epeyce ilerletir. İngilizcenin inceliklerine vakıf olmak için Mister Havel adında bir öğretmen bularak onun evine haftada bir iki kere eğitim almaya gider. Mister Havel altmış beş yaşlarında zengin ve bilgili bir öğretmendir. Gündüzleri millet mekteplerinde öğretmenlik yapmakta akşamları da özel derslerine vakit ayırmaktadır. Nâcid Bey bir ay kadar bu öğretmenden ders aldıktan sonra öğretmenin ders yükünün fazla olması dolayısıyla kızı Elizabeth'ten ders almaya başlar. Elizabeth de on sekiz yaşlarında yine babası gibi bilgili bir öğretmendir. Nâcid Elizabeth'ten edebiyat, babasından da inşa dersleri almaya devam eder.

Mister Havel ve Elizabeth evlerinde düzenli ve sistemli bir şekilde derslerine devam etmektedirler. Evlerinin iki odası dersane olarak düzenlenmiştir. Derslere gelen öğrenciler ise numara sırasına göre çan sesiyle derse alınmaktadır. Derse geç kalan en son sırada derse kabul edilmektedir. Nâcid Bey yarım saatlik bir ders için bu kadar katı kuralları biraz ağır bulsa da kendisine edebiyat dersi veren sarı saçlı, mavi gözlü, tavırları ve kendisi çok güzel olan kızın derslerini dinlemekten çok keyif almaktadır. Nâcid Bey bu derslere üç beş hafta bu şekilde devam eder. Son derse kaldığı bir gün öğretmeni Elizabeth kendisini sohbet etmek üzere oturmaya davet eder. Elizabeth sohbet esnasında İngiltere'de bulunan bir misafir ve resmi bir görevli olarak kendi derslerine tenezzül edişi dolayısıyla memnuniyetini dile getirir. Bir pazar günü babasıyla birlikte gemiye kendisini ziyarete gelmek istediklerini söyler. Pazar günü Nâcid Bey gemiye gelen misafirlerini büyük bir özenle karşılar. Gemide kendilerine çeşitli ikramlarda bulunur. Gemideki diğer zabıtlar da Nâcid Bey'in misafirlerine saygılı ve konuksever muamelede bulunurlar. Bütün bunlar. Elizabeth'i oldukça etkiler. Misafirlerini filikaya bindirerek sahile çıkarır. Mister Havel bir işi olduğunu söyleyerek sahilde kızından ve Nâcid Bey'den müsaade ister. Bu arada Nâcid Bey Mister Havel'in teklifi ile Elizabeth'i etrafta akşama kadar gezdirmeye fırsatı bulur. Nâcid Bey tavırları ve davranışlarıyla kızını emanet edecek kadar Mister Havel'in güven ve takdirini kazanmıştır. Nâcid Bey'in gemideki arkadaşları da Elizabeth ile arkadaşlığından dolayı kendisini tebrik etmişlerdir. İki ay boyunca

Nâcid Bey Elizabeth ile defalarca görüşme fırsatı bulur. Bu arada Elizabeth'e derse gelen başka gençlerin bekleme odasında ondan ders almanın önemi hakkında konuştuklarına şahit olur. Bu durum Nâcid Bey'in gözünde Elizabeth'in değerini iyice arttırır. Derslerin birisinde Elizabeth ve Nâcid Bey birbirlerine duydukları sevgiyi açıkça ifade ederler. Bu şekilde her ikisinin görüşmeleri gittikçe sıklaşır. Nâcid Bey her karaya çıktığında Elizabeth'i görmeye gider. Bazı geceler birlikte tiyatro ve balolara katılırlar. Nâcid Bey de oldukça yakışıklı bir gençtir. Giyim kuşam konusunda da oldukça özenlidir. İngiltere'de görünüşü ve tavırlarıyla doğal karşılanmak için bıyık ve sakalı İngiliz usulüne göre bırakmıştır. Bıyığını bırakmasındaki usul İngilizler tarafından hoş karşılanmış hatta bir moda halini almıştır. Nâcid Bey katıldığı balolarda bir Türk olarak önyargılı kimselerle olumsuz diyaloglara girmek için bu şekilde giyinmeye kendisini mecbur hissetmektedir. Nitekim katıldığı bir baloda kendisinin Türk ve Müslüman olduğunu öğrenen kimseler ona önyargıyla davranmış, o da bu önyargıyı bertaraf etmek için kendisini epeyce ifade etmek zorunda kalmıştır.

Elizabeth ve Nâcid Bey neredeyse her gün görüşürler. Birbirlerine olan sevgileri gittikçe artar. Aralarındaki ilişki babası Mister Havel tarafından da bilinmektedir. Nâcid Bey'in mensup olduğu firkateynde kalışı bu şekilde yirmi iki ay kadar sürmüştür. Ancak İngiltere bu firkateyni Hindistan'a göndermek için karar alır. Hindistan seferi yıllarca sürececek bir seferdir. Nâcid Bey Elizabeth'e üzülmemesi için bu seferin sekiz on ay süreceği söyler. İki aşkın bir müddet ayrı kalması gerekecektir. Mister Havel ve Elizabeth yolda gerekli olabilecek bir sandık eşya hazırlayarak Nâcid Bey'i uğurlarlar. Hindistan seferi başlamış olur. Gemi mürettebatı bu seferde karadaki gibi özenli giyinmeye, özenli sofralar kurmaya devam eder. Nâcid Bey İngilizler'i bu bakımdan çok özenli ve dikkatli bulur. Gemi kaptanı Mister Vilyam'ın Filaver adındaki kızı da babasıyla beraber sefere katılmıştır. Filaver ve Nâcid Bey gemide arkadaşlık etmeye başlarlar. Bütün gemi mürettebatı ve Filaver Elizabeth ile Nâcid Bey arasındaki aşkı bilmektedir. Filaver Nâcid Bey ile her buluşmasında Elizabeth'ten ve onun Elizabeth'e duyduğu aşktan bahseder. Elizabeth'i kıskandığını belli eder. Filaver de oldukça güzel bir kızdır. Nâcid Bey Filaver ile arkadaşlığı dolayısıyla iyi vakit geçirmektedir. Ancak Elizabeth'e duyduğu aşk ve vefa dolayısıyla bu kıza gönlünü vermemektedir. Filaver'in Nâcid

Bey'e duyduğu ilgi ve sevgi gittikçe artmakta bunu da Nâcid Bey'e belli etmektedir. Nâcid Bey Filaver'i de sevdiğini kendisine söylese de Filaver Elizabeth'e duyduğu sevginin çok daha büyük olduğunu Nâcid Bey'in yüzüne vurmakta, bu bakımdan sitemlerini sık sık dile getirmektedir. Hindistan'a varmak üzereyken Nâcid Bey şiddetli bir humma hastalığına yakalanır. Adeta ölümle yüz yüze gelir. Bu esnada Filaver gece gündüz Nâcid Bey ile ilgilenir. Onun iyileşmesi için elinden gelen her şeyi yapar. Hatta Elizabeth'in resmini bile Nâcid Bey'in koynuna koyarak onun iyileşmesine yardımcı olmak ister. Nâcid Bey'in hasta olduğu dönemde Hindistan limanında Elizabeth'ten gelen mektubu Nâcid Bey'e okur ve Nâcid Bey'in ricasıyla kendi el yazısıyla Elizabeth'e Nâcid Bey'in ağzından cevap yazar. Nâcid Bey bir süre sonra iyileşir ve ayağa kalkar. Filaver'in yardımıyla Hindistan limanına inerek şehirde gezmeye başlar. İyice iyileştikten sonra gemideki kâğıt oyunlarından kazandığı yüklü bir para ile Filaver'e Lahur bir şal alır. Bu pahalı hediye ile Filaver'e iyileşmesine yardımcı olduğu için teşekkür etmek istemektedir. Filaver bu hediyeye çok sevinir. Hatta bu hediyeyi Nâcid Bey'in sevgilisi Elizabeth'ten farklı olarak kendisine verilen bir ayrıcalık olarak düşünür. Sözleri ve davranışlarıyla ilk etapta şaka olarak tanımladığı bu ayrıcalığı gerçek olarak ifade etmeye başlar. Hatta bir müddet sonra Nâcid Bey'den Elizabeth ile mektuplaşmamasını bile ister.

Nâcid Bey bir müddet Hindistan'da kalır. İngiltere'nin emri ile gemi tekrar İngiltere'ye çağrılır. Bu arada Nâcid Bey Elizabeth'e götürmek üzere birçok hediye alır. Bunların arasında Filaver'e aldığı şalın bir benzeri de vardır. Filaver dönüş esnasında alınan bu hediyeleri görerek kıskanır ve kendisine küser. Nâcid Bey onu küstürmemek ve kendisine atacağı bir iftirayı engellemek için Filaver'e hediyeleri annesine ve kız kardeşine aldığını söyler. Hediyelerin bir kısmı annesine alınsa da Filaver onun kız kardeşinin olmadığını bilir ve kendisine inanmaz. Ağlayarak Nâcid Bey'i üzer. Nâcid Bey arada kalmıştır. Kimseyi üzmemek istemez. Hatta kendisini okyanusa atarak ölmek ister. Ancak bu ölümün kimseye bir faydası olmayacaktır. Sabretmeye karar verir ve İngiltere'ye ulaşırlar.

İngiltere'ye vardıklarında Filaver evine kapanır. Nâcid Bey de Elizabeth ile görüşerek hasret giderir ve evlilik kararı alır. Ancak Elizabeth'in babasının bu evlilik için bir şartı vardır. Elizabeth onun tek kızı olduğundan evleneceklerse İngiltere'de yaşamalarını ister. Nâcid Bey vatan hizmeti ve Elizabeth'in aşkı arasında kalır.

Mister Havel'e bir cevap veremez. Hasta olur ve yatağa düşer. On beş gün kadar sevgilisinden cevap alamayan Elizabeth gemiye gelerek onu hasta yatağında ziyaret eder ve babasının yetmiş yaşında olduğunu, onun ölümünden sonra onunla İstanbul'a gideceğini söyler. Sonunda evlilik tarihi için gün kararlaştırırlar. Düğünden kısa bir süre önce katıldıkları bir tiyatro gösterisinde Filaver ile karşılaşır. Filaver bakışlarıyla genç âşıkları rahatsız eder. Bekleme salonunda karşı karşıya gelen Elizabeth ve Filaver, Nâcid Bey'in kendilerine aldıkları şalları giymişlerdir. Nâcid Bey ikisini tanıştırmak durumu idare etmeye çalışır. Filaver'in gemideki yol arkadaşı olduğunu söyler ve kendisine sadık olduğunu anlatmaya çalışır.

Düğün Krismıs'tan sonra yapılacaktır. Nâcid Bey Krismıs'ta Elizabeth'in bayramını kutlamaya gittiği gün Filaver tarafından gönderilen ve Nâcid Bey'i kötüleyen imzasız mektupların Elizabeth'e ulaştığını görür. Elizabeth bu mektuplar dolayısıyla Nâcid Bey'e hesap sorar. Nâcid Bey de daha önce Hindistan'da Filaver'in el yazısıyla gönderdiği mektupla bu mektupları karşılaştırmasını ister. El yazısından bu mektupların Filaver'e ait olduğunu gösterir ve Filaver'in onları ayırmaya çalışan kötü niyetli bir kadın olduğu anlaşılır. Sonunda Elizabeth Nâcid Bey'e inanır ve özür diler. Bir müddet sonra iki sevgili evlenirler. Elizabeth dört aylık hamile iken Nâcid Bey'in İngiltere'deki eğitim süresi sona erer ve vatana dönmesi gerekir. İki sevgili birbirlerine söz vererek en kısa sürede kavuşma ümidi ile ayrılırlar.

Nâcid Bey yurda döndükten sonra annesine Elizabeth ile evlendiğini bir türlü anlatamaz. Annesi umreye gidip geldikten sonra iyice tutucu olmuştur. Evini döşeme tarzı da bu tutuculuğun izleriyle doludur. Böyle tutucu bir kadına yabancı bir kızla evlendim demek çok zordur. Annesini ona biz kız bulup evlendirmek istemesi üzerine durumu ona yavaş yavaş anlatmaya karar verir. Ona yabancı bir kızı sevdiğini ve onunla evlenmek istediğini söyler. Annesi ise kültür farkı ve nesillerine yabancı karıştırmamak sebepleriyle böyle bir kızı istemez. Nâcid Bey sevdiği kızın ne kadar terbiyeli ve kibar bir kız olduğunu anlatmaya çalışsa da annesi ikna olmaz. Aradan birkaç ay geçtikten sonra Elizabeth'ten bir oğulları olduğu ve adını Henry koydukları haberi gelir. Maalesef Henry doğduktan bir hafta sonra ölmüş ve büyükannesinin de yattığı Protestan mezarlığına gömülmüştür. Nâcid Bey bu haberleri aldıktan sonra bir yandan oğlunun ölümüne bir taraftan da Hristiyanlar gibi

ad konulup Protestan mezarlığına gömülmesine çok üzülr. Annesinin yabancı gelin hakkında söylediklerine hak verir. Hele Hristiyan usulleri ile evlenmesini aklına getirince daha da üzülr. Sonunda Elizabeth'le evlendiği için pişman olarak bu birliktelikten vazgeçer. Hikâyesini de bu şekilde sonlandırır.

2.3.5.Beşinci Cüz: Gerdanlık Hikâyesi

Hikâyelerin dördüncüsü Fransız ihtilalinden hemen önceki dönemde Fransa'da geçer. On sekizinci yüz yılın sonlarında Fransa hazinesinin durumu bir hayli kötüdür. XVI. Lui'nin babası olan Fransa Kralı sefahat ve israf ile tarihte benzeri görülmemiş bir şekilde Fransa hazinesini büyük bir darlığa uğratmıştır. XVI. Lui 1770'de meşhur Avusturya İmparatoriçesi Mari Terez'in kızı Marie Antoinette ile evlenmiş ve babasından sonra tahta çıkarak Fransa kralı olmuştur. Tahta çıkar çıkmaz babasının sürgüne gönderdiği parlamento azalarını serbest bırakıp başkente getirtmiş, birtakım yenilik ve reformlara başlamıştır. Hızlı bir şekilde tasarruf faaliyetlerine başlamış ancak bu tasarruf tedbirlerini yalnız kendi sarayında uygulayabilmiştir. Fransa'da yokluk ve sefalet gittikçe artmakta Fransa kralının fakirlere kendi hazinesinden yaptığı yardımlar da durumu düzeltmeye yetmemektedir. Yalnızca Fransa değil saray da ekonomik bakımdan oldukça dardadır. Fransa Kraliçesi Marie Antoinette dahi tasarruf etmekte, hatta kendi elmaslarını bile masraflar için harcamayı teklif etmektedir. Kraliçe elmas almak şöyle dursun elmaslarını dahi satmak istemesi sarayın kuyumcu başısı Bohemr'in hiç işine gelmemektedir. Bohemr büyük masraflara girerek saraya satarım ümidiyle büyük bir elmas kolye yaptırmış ve bu kolyeyi de krala satmayı teklif etmiştir. Kral, kraliçenin böyle bir kolyeyi bu yokluk durumunda kabul etmeyeceğini bilmektedir. Ancak yine de karısını mutlu etmek için almaya gönüllü olmuştur. Gerdanlık Kraliçe'ye gösterildiğinde Kraliçe Fransa'nın böyle sıkıntılı bir durumunda gerdanlığı almayı reddetmiş, Bohemr'i gerisin geri göndermiştir. Ancak gerdanlığın hikâyesi henüz bitmemiştir.

Fransa'nın en eski ve büyük ailelerinden birisi olan Ruhanlar kral ailesinden sonra Fransa'da ikinci derecede önemli bir yere sahiptirler. Zenginlik ve sefahatte Fransa'da onların üzerinde hiçbirse yoktur. Ruhan ailesinden birisi de Kardinal Ruhan'dır. Kardinal Ruhan Avusturya İmparatoriçesi meşhur Mari Terez'in katına Fransa elçisi olarak atanmış imparatoriçenin katında en nüfuslu elçi olmuştur. Hatta

tarihçiler bu nüfuslu durum hakkında başka fikirlere de kapılmışlardır. XVI. Lui Kardinal'i ruhani işlerden sorumlu bakan olarak atamıştır. Ancak Kraliçe Ruhan'ı hiç sevmemekte ve ona karşı çok soğuk davranmaktadır. O dönemde Madam Dö Lamot adında kendisini soylu bir aileden tanıtan ancak aslı şüpheli hilekâr bir kadın vardır. Bu kadın kendisi gibi hilekâr Dö Lamot adında bir adamla evlenmiş, kontes Dö Lamot diye anılmaya başlamıştır. Kontes Dö Lamot Kardinal Ruhan'ı gözüne kestirip dolandırmaya karar verir. Bunun için kralın himayesinde bulunan sihirbaz ve müneccimim Kalistro'nun Lornca adındaki karısını tehditle emri altına aldıktan sonra Kardinal hakkındaki planlarında kullanmak üzere elinin altında tutar. Madam Dö Lamot Kardinal'e Marie Antoinette'in yakın arkadaşı ve sırdaşı gibi kendisini tanıtır ve Kraliçe'nin daha önce reddettiği söylenen gerdanlıkta aklının kaldığını ve bu gerdanlığı kendi harçlığından taksit taksit almak istediğini anlatır. Ancak Kraliçe'nin kendisine kefil olacak birine ihtiyacı vardır. Kardinal'e Kraliçe'ye kefil olmasını, bu şekilde Kraliçe'nin sevgi ve ilgisini kazanmayı teklif eder. Kraliçe ile arası iyi olmayan Kardinal bu teklifi uygun bulur. Ancak kendisi zengin olmasına rağmen elinde nakit bulundurmayan, gelen parayı hemen harcayan birisidir. Biraz düşündükten sonra Dö Lamot'un aracılığıyla kendisine borç verecek bir zengin adamın yardımını almak üzere kefilliğe razı olur. Kardinal, Madam Dö Lamot'un tuzağına düşmüştür. Dö Lamot Vilet adında el yazılarını taklit etmekte hünerli bir dolandırıcı ile Marie Antoinette'in ağzından Kardinal'e kefilliğini, kabul ettiğini bildiren bir mektup yazar. Kardinal yazının kraliçeye ait olduğunu düşünerek hemen kuyumcuyu çağırarak gerdanlık için kefil olmak istediğini söyler. Ancak yine de müneccim Kalistro'ya giderek bir kere de onun fikrini alır. Kalistro işin iç yüzünü bilmekte ancak Madam Dö Lamot'un emrinde olan karısı Lornca'nın etkisiyle gerçeği gizlemektedir. Kardinal'e bu işin yapılması konusunda olumlu işaretler verir. Kardinal gerdanlık için gerekli bonoları yazarak kuyumcuya teslim eder. Madam Dö Lamot kardinali inandırmak için kuyumcudan aldığı gerdanlığı kardinalin gözü önünde Kraliçe'nin hizmetkârına verir. Ancak bu hizmetkâr Kraliçe'ye ait olmayan sahtekâr bir dolandırıcıdır. Kardinal Meryem Ana yortusunda Kraliçe'nin gerdanlığı takacağını zannetmektedir. Ancak Kraliçe'nin boynunda ne o gün ne de başka bir gün gerdanlığı göremez. Bu arada gerdanlık Madam Dö Lamot'un kocası ve sahtekâr arkadaşı Vilet tarafından İngiltere'ye götürülmüş, orada satışa çıkarılmıştır. Madam

Dö Lamot Fransa'da kalarak Kardinal'i kandırmaya çalışmakta, Kraliçe'nin gerdanlığı niçin takmadığına bahaneler uydurmaktadır. Madam Dö Lamot Vilet'i İngiltere'den çağırarak yeniden Kraliçe'nin ağzından Kardinal'e bir mektup yazdırır. Kardinal Marie Antoinette'in sahte mektubunu alınca sevinmiştir. Ancak ilk taksitin ödeme zamanı gelmesine rağmen mektupta buna dair bir işaret bulamamıştır. Madam Dö Lamot da Kardinal'e ilk taksiti Kraliçe'ye ödünç olarak vermesini tavsiye eder. Amacı Kardinal'i aldata aldata her taksiti ona ödetmektir. Madam Dö Lamot Kardinal'i oyalamak için bir kızı kullanarak Kraliçe kılığına sokar. Kardinal'e gönderdiği sahte bir mektupla bu kızı Kardinal ile buluşturur. Kardinal gece karanlıkta bu kızı Kraliçe zanneder. Ancak kız buluşmada bir bahane ile çok fazla konuşmadan hemen oradan ayrılır. Madam Dö Lamot Kraliçe'nin ağzından Kardinal'e bir mektup daha yazdırarak geçen geceki aksilik dolayısıyla özür diler ve yeni bir buluşma ister. Kardinal'in aklı başından gitmiştir ve Madam Dö Lamot'un bütün oyunlarına inanmıştır.

Kardinal ilk taksiti ödeyemeyince kuyumcu Bohemr Kraliçe'ye bir pusula göndererek gerdanlığın borcunu hatırlatır. Kraliçe bu pusula üzerine işin iç yüzünü öğrenir ve Kral'a müracaat ederek bütün suçluları yakalatır. Mösyö Lamot İngiltere'ye kaçıp kurtulmuştur. Vilet, Kalistro ve Madam Dö Lamot Bastil Kalesi'ne götürülmüştür. Kalistro'nun karısı Lornca ise Roma'daki ailesinin yanına kaçmıştır. Yapılan mahkeme sonucunda Madam Dö Lamot kamçılanıp, kızgın demirle hırsız damgası basılıp hastaneye hapsedilmiştir. Vilet sonsuza kadar sürgüne gönderilmiş, Kardinal, Kalistro ve Kraliçenin yerine geçen Matmazel Olivia suçsuz bulunmuştur. Cezalar hükümden bir yıl sonra icra edilmiştir. Madam Dö Lamot hastaneye kapatıldıktan sonra bir yolunu bulup İngiltere'ye kaçmış ancak orada bir eğlence meclisinde arkadaşları tarafından öldürülmüştür. Vilet pranga altında kalmış, Kalistro ise Paris'ten kovulmuştur. Gittiği Roma'da büyücü diye tutularak bir kaleye kapatılmış ve orada vefat etmiştir. Kardinal kendi sarayına ve kilisesine çekilmiş, bir daha saraya gitmemiştir. Kuyumcu Bohemr ise iflas ederek delirmiştir. Fransa'nın en meşhur hikâyelerinden birisi olan gerdanlık hikâyesi böylece sona ermiştir.

2.3.6.Altıncı Cüz: Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın Sergüzeşti

Anlatma sırası gece hikâyeleri meclisinin ileri gelenlerinden olan Vasfi Bey'e gelir. Vasfi Bey Mukaddes Hanım adlı güzel bir kız ile olan aşk hikâyesini

anlatmaya başlar. Vasfi Bey bundan on sene kadar önce Aksaray'daki Rüştîye Mektebi'ne devam ederek Mesut Efendi adında bir kişiden yazı dersi alır. Bu yazı dersine Mukaddes Hanım adlı bir kız da devam etmektedir. Mukaddes Hanım ve Vasfi Bey arkadaş olurlar. Mukaddes Hanım on iki yaşında çok güzel bir kızdır. Aradan iki sene geçtikten sonra Vasfi Bey bu dersleri bırakarak kalemde çırak olarak çalışmaya başlar. Mukaddes Hanım da artık büyüdüğünden o da kendi köşesine çekilmiş, bu iki arkadaş bir daha birbirlerini göremez olmuştur. Bir cuma günü Vasfi Bey atıyla Kâğıthane, Veliefendi gibi mesire yerlerini gezmekten dönerken Beyoğlu'nda yürümekte olan iki kadın görür. Güzel endamlı bu kadınlara dikkat edip başını o yöne çevirince bu kadınlardan birisinin Mukaddes Hanım olduğunu anlar. İki eski arkadaş birbirlerine bakarlar. Mukaddes Hanım da Vasfi Bey'i tanır ve gülümser. Ancak konuşmaya fırsat bulamazlar. Hanımlar arabalarına biner yola devam ederler. Vasfi Bey bir müddet onları takip eder. Sonra evine gelir. Mukaddes Hanım'ın melek yüzü bir türlü aklından çıkmaz. Bundan böyle her cuma ve pazar mesire yerlerine giderek Mukaddes Hanım'ın gelişini bekler. Ancak aradan on iki hafta geçmesine rağmen Mukaddes Hanım bir türlü gelmez. Vasfi Bey Mukaddes Hanım'ı göremeyince kaleme gidip gelirken Aksaray Caddesi'nden sağa saparak Mukaddes Hanım'ın konağı önünde dolaşıp durur ancak konağın Reyhan Ağa'sı tarafından niyetinin sezilmesi korkusuyla çok fazla etrafta dolaşamaz. Vasfi Bey kendi lalası Tahir Ağa'ya durumu anlatıp ondan yardım almak istese de bu girişimin kendisine faydası olmayacağını düşünerek bundan vazgeçer. Vasfi Bey'in konağında yirmi üç yirmi dört yaşlarında Hüsrev adlı yakışıklı ve becerikli bir köle vardır. Bu köle evde çok fazla bir iş yapmasa da verilen işi layıkıyla yapan cin fikirli bir adamdır. Vasfi Bey bir gün içindeki sıkıntıları Hüsrev'e anlatır. Hüsrev Vasfi Bey'in durumunu daha önceden anlamış ve ona yardım etmeye karar vermiştir. Vasfi Bey'e mesire yerlerinde gezmek ve Mukaddes Hanım ile görüşmek için bir araba kiralaması tavsiyesinde bulunur. Sonra da Mukaddes Hanım'ın mesire yerlerine ne zaman gideceğini konağın etrafında dolaşarak araştırmaya başlar. Mukaddes Hanım'ın gezmeye gideceğini öğrendiği zaman Vasfi Bey'e haber verir. Vasfi Bey mesire yerine erkenden giderek sevgilisini bekler. Sevgilisinin geldiğini görünce yine Hüsrev'in yardımıyla ona bir aşk mektubu gönderir ve ondan gelen aşk mektubunu Hüsrev vasıtasıyla alır. Çok mutlu olan Vasfi Bey hizmeti karşılığında Hüsrev'e bir

takım elbise yaptırır. Birkaç gün sonra Mukaddes Hanım'ın cariyesi Cevri Kalfa kaleme gelerek Mukaddes Hanım'dan bir mektup getirir, Vasfi Bey de bir mektup yazarak Mukaddes Hanım'a ulaştırır. Bir hafta sonra Cevri Kalfa tekrar gelerek Mukaddes Hanım'ın mektubunu getirir ancak bu mektuplaşmaya daha fazla aracı olamayacağını, eğer niyeti ciddi ise gerekli teşebbüsleri yapmasını ister. Orada bulunan Hüsrev Vasfi Efendi'nin net cevap veremediğini görünce Vasfi Efendi'nin niyetinin ciddi olduğunu ancak bu girişim için babasının onayına ihtiyaç duyduğunu, gerekli girişimlerin en kısa sürede yapılacağını bildirir.

Bu hadiseden sonra Vasfi Bey Hüsrev ile istişare ederek bu evlilik işinin nasıl olacağını bulmaya çalışır. Zira terbiye gereği babasına evlenmek istediğini söylemeye çekinmektedir. Bu isteğini ancak annesine bildirebilir. Annesi ise ölüm döşğinde yatmaktadır. Bir müddet sonra Vasfi Bey'in annesi ölür. Annesinin ölümünden üç ay sonra babası Vasfi Bey'i çağırarak onu Amca Paşa'ya damat edeceğini söyler. Vasfi Bey terbiye gereği babasına doğrudan hayır diyemez. Ancak isteksiz görünmesi ve ağlaması babasını şüphelendirir. Babasının bu konudaki ısrarı Vasfi Bey'i çaresiz bırakır. Sonunda babası Paşa'ya bir cevap verme zorunluluğundan bu konuda ısrar eder. Bu ısrar üzerine Vasfi Bey babasının hoşuna gitmeyen ters bir cevap verir. Bu olaydan üç gün sonra Vasfi Bey'in babası onun odasını karıştırarak Mukaddes Hanım'la olan mektuplarını bulur. Oğlunu çağırarak kız ile mektuplaşması dolayısıyla onu azarlar ve bir erkeğe mektup yazan bir kızı iffetsizlikle suçlayarak onu gelini olarak kabul etmeyeceğini bildirir. Evlenmek istiyorsa amcasının kızını alabileceğini, başka türlü evliliğine karışmayacağına yemin ettiğini söyler.

Vasfi Bey Mukaddes Hanım ile evlenmek için babasının yardımı olmayacağını anlayınca kendi kendine evlenmek ister ancak bunun için paraya ihtiyacı vardır. Annesinden kalan mirasla kıt kanaat evlenebilecektir. Ancak bunun için annesinden kalan dükkânın tapusunu babasının çekmecesinden gizlice alarak dükkânı satılığa çıkarması gerekmektedir. Bu arada kendisinden cevap bekleyen Mukaddes Hanım'a annesinden kalan yüzüğü göndererek gizli bir nişan yapar.

2.3.7.Yedinci Cüz: Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın Sergüzeştinin Devamı

Vasfi Bey nişan yüzüğünü gönderdikten sonra Cevri Kalfa'nın yardımı ile üç kere Mukaddes Hanım ile görüşme fırsatını eline geçirir. Düğünü yapmak için babasının çekmecesinden annesinden kalan dükkânın tapusunu almaya çalışır. Ancak Hüsrev'in yardım ile çekmeyi karıştırdığı anlaşılır. Babası durumu öğrenince Hüsrev'i azat ederek tazminat vermeden kovar. Bu arada Mukaddes Hanım'ın babasının Trabzon'a tayini çıkmıştır. Vasfi Bey Mukaddes Hanım'a ve ailesine babasının bu evliliği istemediğini belli etmeden düğün yapmaya çalışırken bir yandan da böyle bir ayrılığın olması işleri iyice zora sokar. Vasfi Bey Mukaddes Hanım'a Trabzon'daki memuriyet bitip İstanbul'a geldikten sonra düğünü yapacağını bir şekilde anlatır. Haberleşmenin devam etmesi için de eski köleleri Hüsrev'i bir bahane ile yanlarına yerleştirir. Vasfi Bey ve Mukaddes Hanım Hüsrev'in yardımıyla bir müddet mektuplaşırlar. Bu arada Vasfi Bey'in babası evde kadın olmadığını söyleyerek evlenmek için oğlundan müsaade alır ve isterse oğlunun da evlenebileceğini, evlenmek konusunda ona yardım etmeyeceği fikrinden vazgeçtiğini anlatır. İsteddiği kızı almasına da izin verir. Vasfi Bey babasının evlenmesine izin verir. Ancak Hüsrev'i evliliğine karıştırdığı için kendisine gücenen babasının tekrar gönlünü kırmadan Mukaddes Hanım ile evlenmenin bir yolunu aramaktadır. Hüsrev'i işe karıştırmadan evlenmenin en kolay yolunun Mukaddes Hanım'ın babasının Trabzon'daki memuriyet dönüşünde olduğuna karar verir. Sevgilisine bir mektup yazarak memuriyet biter bitmez evlenecekleri konusunda güvence verir. Bir müddet sonra Mukaddes Hanım'dan mektuplar gelmemeye başlar. Ancak Hüsrev arka arkaya aralıklı iki mektup göndererek önce Mukaddes Hanım'ın hasta olduğunu ardından da Mukaddes Hanım'ın vefat ettiğini yazar. Kendisinin de akrabalarını görmek üzere memleket gideceğini bildirir.

Vasfi Bey Mukaddes Hanım'ın ölüm haberini aldıktan sonra dünya işlerinden elini eteğini çeker. Kimseyle konuşmaz, hiçbir yere çıkmaz. O bu durumundayken evlerine gelen Lütfü Dede namındaki Mevlevi misafirleri uzun bir süre Vasfi Bey'in yanında kalır, ona dayanma gücü vererek teselli etmeye çalışır. Yanında gezdirerek toplum içine çıkartır. Vasfi Bey canına kıymak isterken onu bu düşünceden vazgeçirir. O gittikten sonra tekrar yalnızlıkla geçen günlerine dönen Vasfi Bey

babasının teşviki ile yeni yaptırdıkları konağın inşaatında görev alır. Babasının ricasıyla inşaata giderek işleri takip eder. İnşaatın bitmeye yakın olduğu bir gün Cevri Kalfa konağa gelerek Vasfi Bey'e Mukaddes Hanım'dan haber getirir. Trabzon'dan döndüklerini ve Mukaddes Hanım'ın sağ olduğunu söyler. Bir müddet sonra da Mukaddes Hanım'ı yanına getirerek iki sevgiliyi kavuşturur. Meğer eski köleleri Hüsrev Trabzon'dayken Mukaddes Hanım'a âşık olmuş, onları ayırmak için her ikisine de birbirlerinin öldüklerini söylemiştir. Mukaddes Hanım'ın kendisine meyleden Hüsrev'i kovması üzerine Hüsrev memlekete akrabalarının yanına gitmeye çalışmış ancak yolda bir uçurumdan düşerek ölmüştür. Mukaddes Hanım İstanbul'a döndüğünde Vasfi Bey'in mezarını araştırmış, Vasfi Bey'den haber almak için eski mahallelerinden onları sordurmuştur. Cevri Kalfa Vasfi Bey'in babasının bir konak yaptırdığı haberini alması üzerine konağa gelmiş, konakta Vasfi Bey'i sağ salim görünce hemen durumu Mukaddes Hanım'a haber verip onu konağa getirtmiştir.

Vasfi Bey ve Mukaddes Hanım sevinçle buluşsa da evlenmeleri ve gerçekten kavuşmaları o an için mümkün değildir. Çünkü Mukaddes Hanım'ın babası kızının vekâleti olmamasına rağmen onu Trabzon'da bir adam ile nikâhlamıştır. Mukaddes Hanım ailesine düğün yapılırsa kendisini zehirleyeceğini iletip evlendiği adamın nikâh akdi bozulana kadar kendisinden uzak durmasını istemiştir. Vasfi Bey hala Mukaddes Hanım'ı sevdiğini ancak başkasının nikâhı altında olduğu için onunla görüşmediğini anlatarak hikâyesini bitirmiştir. Hikâye bittikten sonra mecliste bulunan Vasfi Bey'in arkadaşları durumu Trabzon'daki Mukaddes Hanım'ın nikâhlı eşine bildirmişlerdir. Trabzon'daki adam nişanlısının durumunu öğrenince onu boşanmış bu boşanma üzerine Vasfi Bey ve Mukaddes Hanım evlenmişlerdir.

2.3.8.Sekizinci Cüz: Fâik Bey ile Nûridil Hanım'ın Sergüzeşti

Hikâye anlatma sırası saray kalemi mümeyyizlerinden Şakir Bey'e gelir. Şakir Bey kendi başından geçen değil Aksaray'daki evinin bitişiğindeki bir konakta kendi yardımıyla sonuçlanan bir hikâyeyi anlatır. Olay Beycuk adlı esir bir çocuğun hikâyesini içerir. Beycuk Çerkezistan'da evinin yakınlarında oynarken Kabartaylı adlı bir celep tarafından kaçırlır. Celep Beycuk'u köle olarak satıp bundan para kazanacaktır. Çocuğu kaçırdıktan sonra uzun bir süre çocukla yürüyerek yol alır. Beycuk yolda epeyce hırpalanır. Bir yandan soğuk bir yandan açlık bir yandan da yırtılan ayakkabılarının verdiği eziyetlerle celebin zulmü ve baskısı ile yol alır. Kış

gelmiş, kar bastırmış ancak varacakları menzile halen ulaşamamışlardır. Sonunda bir çoban kulübesine sığınarak bir hafta kadar orada ısınır ve dinlenirler. Bu kulübede kendisi gibi başka bir celep tarafından kaçırılan Pişasimaf adlı bir kız çocuğu daha vardır. Bu kız çocuğu da kendisi gibi yola hazırlıksız çıkmak zorunda bırakılmış, üstünde kışa uygun olmayan bir elbise ile yol almak zorundadır. Beycuk kulübede kaldığı bir hafta içinde bu kız ile arkadaşlık eder. Kabartaylı adlı celep kulübede kalırken Beycuk'a tokat atarak kaşının üstünü yaralar. Sonunda yola çıkma vakti gelince kulübeden ayrılırlar. Beycuk kulübeden ayrılırken Kabartaylı'nın yağmurluğunu çantasından çıkartarak Pişasimaf adlı kız çocuğuna verir. Böylece küçük kız üşümeden yoluna devam edebilecektir. Beycuk ve Kabartaylı Anapa'ya vardıklarında Kabartaylı yağmurluğunun olmadığını görerek Beycuk'u döver. Bulundukları kahvedeki insanlar Beycuk'u adamın elinden zor kurtarırlar. Beycuk ve celep yollarına Anapa'dan bindikleri bir gemi ile devam ederler. Gemi fırtınaya yakalanır ancak fırtınaya rağmen kaptan Sinop Limanı'na yaklaşmaz. Fırtına esnasında Osmanlı donanması bu gemiyi ve içindekileri yakalayarak Sinop Limanı'na götürür. Meğer bu gemi Yunanlılara hizmet eden kaçak bir gemidir. Osmanlı askerleri gemide yakaladıkları kişileri esir olarak tutarlar. Sinop Limanı'nda bütün gemidekilere yiyecek vererek karınlarını doyururlar. Askerler Beycuk'a da çok iyi davranırlar. Onun ayaklarına özel ayakkabı yaptırır, kahvaltıda süt ile gevrek yedirirler. Celep askerlerin Beycuk'a çok iyi davrandığını görünce kendisini askerlere babası diye tanıtır. Bu doğrultuda konuşması için de Beycuk'a iyice tembihler. Bütün esirler Sinop'tan İstanbul'a gönderilir. İstanbul'da hepsinin pasaportuna ve yol tezkerelerine bakılır. Duruma göre kimileri sürgün edilir, kimileri hapse atılır, kimileri de salıverilir. Osmanlı askerleri Kabartaylı'nın Beycuk'u kaçıran bir celep olduğunu anlar ve onu yeniden ülkesine sürgün ederler. Askerler Beycuk'un yalnız kaldığını görüp onu da tekrar Anapa'ya geri göndermek isterler. Beycuk ise İstanbul'dan başka bir yere gitmek istemediğini ağlayarak anlatır. Kabartaylı'dan ayrılan Beycuk kimsesiz kalmıştır. Orada bulunan zabitlerden birisi Beycuk'u yanına alır. Beycuk onun esiri olduğunu zanneder. Oysa zabıt onu okutarak asker etmek istediğini söyler. Bu zabıt Esat Efendi adına cerrah bir binbaşısıdır.

Esat Efendi bir cerrah binbaşı olarak devlete hizmet ettiği gibi komşularına da özel olarak tabiplik hizmeti vermektedir. Beycuk Esat Efendi'nin evinde yaşamaya başlayınca Esat Efendi'ye yardım etmeye başlar. Esat Efendi'nin evinin bir bölümü eczane tarzında bir yer olarak kullanılmaktadır. Beycuk da Esat Efendi'ye eczane kalfalığı yapmakta, hastalara ilaç hazırlamaktadırlar. Beycuk burada ilaç hazırlamakla ilgili pek çok bilgi öğrenir. Esat Efendi Beycuk'un kendisine hizmetlerinden çok memnundur. Onun adını Fâik Efendi olarak değiştirir. O sene Fâik Efendi yeterince Türkçe öğrenmediği için Mekteb-i İdadiye'ye giremez. Esat Efendi Fâik Efendi'ye üzülmemesini, kendisini Mekteb-i Tıbbiye'ye vermeyi daha uygun gördüğünü söyler. Ancak Fâik Efendi bunu istemez. Bir sene daha bekleyerek yeniden Mekteb-i İdadiye'ye başvurmaya karar verirler. Fâik Efendi bir yandan Türkçesini ilerletirken bir yandan da Esat Efendi'ye yardım etmeye devam eder. Bu arada elleri mayasıla uğramış Nûridil isminde bir cariye Esat Efendi'ye tedavi için gelmeye başlar. Esat Efendi bu kızın ilaçlarının hazırlanması ve uygulanması görevini Fâik Efendi'ye verir. Fâik Efendi her gün onun ellerine ilaçları uygulayarak tedaviyi sürdürür. İki ay kadar devam eden bu tedavi esnasında Fâik Efendi ve Nûridil Hanım birbirlerine âşık olurlar. Nûridil de Fâik Efendi gibi Çerkez bir esirdir. Fâik Efendi tedaviden sonra Nûridil ile görüşmek için herkese kardeş oldukları yalanını söyler. Esat Efendi bu iddianın yalan olduğunu bilmekte ancak Nûridil'in tedaviye geldiği esnada bir dedikodu çıkmaması için bu yalanı açık etmemektedir. Bu yalandan sonra Fâik Efendi ara ara Nûridil'in konağına giderek onunla konuşma fırsatı bulur. Fâik Efendi Mekteb-i İdadiye'ye kaydolduktan sonra da izinli olduğu cuma günleri bazen Esat Efendi'ye bazen de kardeşi olarak bilinen Nûridil'e giderek oralarda vakit geçirir. O zamanlar Fâik on beş on altı, Nûridil ise on üç on dört yaşındadır. Bu şekilde bir sene daha geçtikten sonra Nûridil'in cariyesi olduğu aile memuriyet için taşraya atanır. Fâik Efendi ve Nûridil bu şekilde birbirlerinden uzak kalırlar. Aradan iki sene geçtikten sonra Esat Efendi Fâik Efendi'yi odasına çağırarak Nûridil'in satılmak üzere İstanbul'a gönderildiğini ve güya kardeşi olarak Fâik Efendi'ye bu konuda haber gönderildiğini söyler. Nûridil Hanım Esat Efendi'ye haber göndererek Fâik Efendi'nin kendisini satıldığı esirciden almasını ister. Fâik Efendi Esat Efendi'nin de bildiği yalanı orada açıklayarak Nûridil'in kardeşi olmadığını ve onu satın alarak başkasıyla evlenmesine engel olmak istediğini anlatır.

Esat Efendi Fâik Efendi'nin ricası üzerine esirci kadına haber göndererek Nûridil'i eve getirtir ve onunla görüşmesini sağlar. Nûridil cariyesi olduğu evin oğlu Tevfik Bey ile evlendirilmek istenilmiş, Nûridil de bunu reddedince derhal evden gönderilerek satılığa çıkartılmıştır. Fâik Efendi ve Nûridil bir araya geldiklerinde bunları konuşur ve ertesi gün ayrılırlar. Esat Efendi Nûridil'i Fâik için almak ister ancak Nûridil'in kırk bin kuruşluk bedelinin yalnızca on bin kuruşunu vermeye gücü yeteceğini söyler. Fâik Efendi çaresiz kalır. Çünkü ne Esat Efendi'nin ne de kendisinin Nûridil'i alacak kadar parası yoktur. Bu arada Nûridil'e talip olan Tevfik Bey Nûridil'i affetmek için sözde abisi Fâik Efendi'ye mektup yazmış ve eğer başka bir hal yoksa Nûridil'i affedip kabul edeceğini bildirmiştir. Fâik Bey Tevfik Efendi'ye durumu Nûridil'e anlatacağına dair bir cevap yazmış bu şekilde en azından Nûridil ile bir kez daha konuşma imkânının olabileceğini düşünmüştür. Nûridil de Tevfik Bey'e eğer azat kâğıdını gönderirse geri döneceğini ve cariyeye gibi hizmet edeceğini bildirmiştir. Ancak Tevfik Bey ve ailesi Nûridil ve Fâik'in kardeş olmadığını öğrenmiş bir daha da kendilerine cevap yazmamışlardır. Fâik Efendi'nin Nûridil ile görüşmek için hiçbir imkânı kalmamıştır.

2.3.9.Dokuzuncu Cüz: Fâik Bey ile Nûridil Hanım'ın Sergüzeşti'nin Devamıdır.

Aradan yedi sekiz ay geçmiş Fâik Efendi birinci sınıfı bitirerek Mekteb-i Harbiye'ye geçiş yapmıştır. Kendisi gibi sınavı geçerek Mekteb-i Harbiye'ye geçen arkadaşlarından biri Alemdağ'ında arkadaşlarına bir ziyafet verir. Bu ziyafet esnasında Fâik Bey'in arkadaşlarından Aksaraylı Mustafa Efendi adında birisi sabahdan kalan patlıcan yemeğinden zehirlenmiştir. Kalayı bozulmuş tenceredeki yemeği yiyen Mustafa Efendi büyük sancılarla ölümün eşiğine gelmiştir. Esat Efendi'den eczacılık bilgisi öğrenen Fâik Efendi önce onu kusturmuş sonra yakındaki bir köye götürerek kendisine taze süt ve yumurta akı yedirerek onu ölümden kurtarmıştır. Bu olaydan sonra Mustafa Efendi ve Fâik Efendi çok iyi arkadaş olmuşlardır. Mustafa Efendi, Fâik Efendi'nin aşk sırrını öğrenmiş, ona yardımcı olmak istemiştir. Yakın zamanda Esat Efendi'yi de kaybeden Fâik Efendi çaresizce Mustafa Efendi'nin yardım teklifini kabul etmiştir. Mustafa Efendi'nin annesi, esirciye haber göndererek en azından bir kere Fâik Efendi ile görüştürmek için Nûridil'i evine çağırılmış ancak Nûridil'in altı ay önce başka bir eve satıldığını

öğrenmiştir. Nûridil'in izini kaybeden Fâik Efendi ümitsizce ve imkânsızlıklar içinde birkaç yıl daha geçirmiştir. Sonunda Mekteb-i Harbiye'den zabıt olarak asker çıkmış, kura ile Rumeli'deki orduya katılmıştır. Ordu Fâik Efendi'yi savaş halinde olan Girit'e göndermiştir. Fâik Efendi Girit'te kahramanca savaşmış, savaş esnasında omuzundan ve bacağından yaralanmıştır. Girit'te yaralı halde yatarken kendisine yüzbaşılık unvanı verilmiştir. Ardından başkumandanlıktan İstanbul'a çağrılmış ve yol masrafları için de kendisine yirmi altın gönderilmiştir. Fâik Efendi İstanbul'dan çağrılışına ve kendisine yirmi altın gönderilişine bir türlü anlam veremez. Çünkü bunun için İstanbul'da kendisini himaye edecek ve yanına çağırarak birisinin olması gerektiğini düşünür. Ancak İstanbul'da fakir arkadaşı Mustafa Efendi'den ve cariyeye sevgilisinden başka kimsesi yoktur. Her ikisinin de kendisini İstanbul'dan çağırarak bir gücü olmadığını bilmektedir. Faik Efendi arkadaşlarının ısrarıyla kafasındaki bütün şüphelere rağmen vapur ile İstanbul'a gider. Vapurda kendisine Akif Ağa adlı bir yüzbaşı yardım eder. İstanbul'a vardığında arkadaşı Aksaraylı Mustafa Efendi kendisini karşılayarak evine götürür. Her ne kadar Fâik Efendi hastaneye yatmak istediğini ve Mustafa Efendi'ye yük olmak istemediğini söylese de Mustafa Efendi buna razı olmaz. Getirdiği sedye ve hamallarla arkadaşını evine kadar taşır. Fâik Efendi'yi taşıyan hamallar yolun yarısında mola verdiklerinde Fâik Efendi yanına yaklaşan iki kadından birisini tanır gibi olur. Kadınlar gittikten sonra kendisine bakan kadının Nûridil olduğunu anlar. Ancak peşlerinden gidemediği için iş işten geçmiş olur.

Fâik Efendi Mustafa Efendi'nin daha önceden bildiği evine değil zengin bir konağa götürülür. Bu konakta kendisine büyük bir ihtimamla bakılır. Her gün eve cerrah doktorlar getirilip yarası tedavi edilir. Sonunda Fâik Efendi Mustafa Efendi'ye bu zenginliğin sebebini sormaya yüz bulur. Mustafa Efendi ise zengin ama cimri anneannesinden kendilerine miras kaldığını anlatır. Fâik Efendi iyileşmeye başlayınca Mustafa Efendi ile yolda karşılaştığı Nûridil hakkında konuşur ve ondan Nûridil'i bulmasını ister. Ancak Mustafa Efendi aradan günler geçmesine rağmen Nûridil'den bir haber getirmez. Arkadaşına Nûridil'den vazgeçmesini ve başka birisiyle evlenmesini teklif eder. Fâik Efendi arkadaşının bu sözüne sinirlenerek evi terk etmek için ayağa kalkar. Mustafa Efendi de arkadaşının evden gitmekte olduğunu anlayınca ona bütün gerçekleri anlatır. Aslında kendisine anneannesinden

miras kalmamıştır. Bu ev ve hizmetlerin hepsi Fâik Efendi için velinimet bir kişi tarafından hazırlanmıştır. Girit'e İstanbul'dan çağırılma emrini ve yirmi altını gönderen de aynı velinimetdir. Şimdi bu velinimet kendisini evlendirmek istemektedir. Mustafa Efendi bunları anlattıktan sonra Faik Efendi velinimetin Şakir Ağa adlı aracısı ile görüşür. Şakir Ağa'ya başkasını sevdiğini söyler. Şakir Ağa bu evlilik teklifini kabul etse bile sevdiği kızı bulup evlenebileceğini eğer velinimetinin bu isteğini reddederse velinimetine nankörlük yapmış sayılacağını söyler. Üstelik evlenme teklifinin reddedilmesiyle velinimetinin yardım elini kendisinden çekeceğini de anlatır. Fâik Efendi aracı kişinin bu ikna edici sözlerinden sonra mecburen evlenme teklifini isteksizce kabul eder.

Fâik Efendi iyice iyileşmiş ve düğün günü gelmiştir. Konakta gelin hanım için gösterişli bir gelin odası hazırlanmıştır. Fâik Bey gelin odasına girerken kendisine velinimeti tarafından otuz beş bin kuruşluk bir broş geline yüz görümlüğü takılmak üzere ve birde harçlık olarak kullanılmak için yüz lira verilmiştir. Fâik Efendi kendisini ayakta bekleyen gelinin yatağın yanında oturmasıyla kendisi de yatağın yanına oturur. Yüz görümlüğünü takmak için gelinin yüzünü açtığı anda Nûrîdil'i görür. İki âşık sevinç ile birbirleriyle konuşurlar. Nûrîdil kendilerine yardımcı olan velinimetin kapıda olduğunu söyler. Teşekkür etmek için yanına gitmeyi teklif eder. Fâik Efendi perdenin arkasında duran velinimetine teşekkür eder. Perdenin arkasında duran kişi Fâik Efendi'ye teşekkürle layık olmadığını zira kendisinin varlıkta ona yardım ettiğini oysa bir çoban kulübesinde Fâik Efendi'nin eski bir yağmurluk vererek ona daha büyük bir yardımda bulunduğunu anlatır. Meğer velinimeti olan kadın köle olarak kaçırıldığı çocukluk günlerinde çoban kulübesinde bir haftasını geçirdiği ve üşüdüğü için kendisine yağmurluk verdiği o kız çocuğudur. Eski adı Pişasimaf yeni adı Şefkinigar olan hanımefendi bundan sonra sık sık görüşeceklerini söyleyerek iki sevgiliyi hasret gidermeleri için baş başa bırakır. Nûrîdil Hanım hikâyesinin tamamını Fâik Efendi'ye anlatmaya başlar. Nûrîdil Hanım Tevfik Bey'in mektubundan sonra Fâik Bey ile görüştürülmesi yasaklanmış hemen bir yere satılmıştır. Her nereye satıldıysa satıldığı yerlerde erkeklerin bakışlarından rahatsız olmuş, erkeksiz yere satılmayı talep etmiştir. Onun bu talebini işiten Şefkinigar Hanım Nûrîdil Hanım'ı merak etmiş ve kendisine arkadaş olmak üzere konağına satın almıştır. Bu iki kadın kafaları uyuştuklarından çok iyi arkadaş

olmuş ve birbirlerine hayat hikâyelerini anlatmışlardır. İstanbul’da zengin bir adam ile evlenen Şefkinigar Hanımefendi kocasını kaybettikten sonra başkası ile evlenmeyi reddetmiş, kocasından kendisine kalan büyük serveti idare etmeye başlamıştır. Tam bu sırada Nûridil’i tanımış, onun hikâyesini öğrenmiştir. Nûridil’in sevdiği adamın Çerkezistan’dan kaçırılan eski adı Beycuk olan bir çocuk olduğunu öğrenmiş ve Nûridil’den bu adamın fiziksel özelliklerini sormuş, kaşının üstünde bir yara izinin olduğu bilgisini almıştır. Şefkinigar Hanım Fâik Bey’i hemen tanımış, onun çocuk iken kendisine yağmurluk veren Beycuk olduğunu anlamıştır. Böylece hemen Fâik Bey’i bulmaya çalışmış, onun Girit’e asker olarak gönderildiği bilgisini almıştır. Fâik Bey Girit’te yaralanınca nüfusunu kullanarak onu İstanbul’a getirtmiş, arkadaşı Mustafa Bey aracılığıyla bir konak tutarak onu tedavi ettirmiştir. Bütün bu olanları Nûridil ile aralarındaki aşkın hakikiliğini ölçmek ve sürpriz yapmak için gizlemiştir. Mustafa Efendi’nin komşusu Şakir Bey’i aracı ederek evliliğe ikna etmek amacıyla göndermiştir. Şimdi de Faik Bey’i evlendirerek mutluluğunu tamamlamak istemiştir. Bir müddet sonra Fâik Bey ve Nûridil Hanım velinimetleri Şefkinigar Hanımefendi’nin odasına giderek münasip sözlerle ona yeniden teşekkür ederler. Şefkinigar Hanım da bundan sonra onları kardeş bildiğini, onlardan başka kimsesi olmadığını anlatır. Kocasından kalan mirastan onlara pay vereceğini söyler. Bundan sonra hep beraber konakta mutlu mesut yaşarlar. Şefkinigar Hanım her ne kadar aralarında yaş farkı olmasa da onları bir evlat gibi sever. Bir süre sonra Fâik Efendi rütbe terfii alarak orduya katılır. Şu sıralar İstanbul’daki 1. Ordu’ya gelmek için uğraşmaktadır. Bu hikâyeyi anlatan Şakir Bey kendi yardımları ile yaşanan ibret dolu bu hikâyeyi sonlandırır.

2.3.10.Onuncu Cüz: İhsan Hanım Yahut Atiye Hanım’la Âşıklarının Sergüzeşti

Hikâye anlatma sırası tahrirat başkâtibi Rıza Bey’e gelince o da ibret alınacak garip bir olayı anlatmaya başlar. Ramazan ayında Kadir Gecesi alışılmış olan selamlık merasimi yapılmaktadır. Bu merasim Beyazıt Camisi’ndedir. O gece caddeler süslenmiş, ramazan eğlenceleri düzenlenmiş, insanlar sokaklarda eğlencelere katılmıştır. Bu eğlencelere katılanlardan birisi de Bağdat taraflarında muhasebecilik yapan Nazif Efendi’nin ailesidir. Eğlenceler sırasında maytaplar ve fişekler patlamış, bunlardan çıkan kıvılcımlar yüzünden bir kadının yaşmağı alev

almış, kadının bağırmasıyla birden kargaşa yaşanmış, sokakta toplanan halk etrafa kaçışmaya başlamıştır. İnsanlar sokaklara dağılıp kargaşanın şiddeti sona erince Nazif Bey'in karısı üç yaşındaki kızının kaybolduğunu fark etmiştir. Eğlence esnasında küçük kız lalası zannettiği bir adamın kucağına çıkmak istemiş annesi de bu adamdan çocuğu kucaklamasını rica etmiştir. Kargaşa sırasında adam çocuğun annesini kaybetmiş, bir müddet aramış ancak bulamamıştır. Uzun boylu serseri görünümlü bu adam borcunu ödeyemediğinden hapis yatan ve devletten izinli olarak birkaç günlüğüne dışarı çıkan bir mahkûmdur. İlk önceleri iyi niyetle çocuğu ailesine teslim etmek istemişse de çocuğun başlığında bulunan altınları gördüğünde bu altınlarla borcunu ödeyip hapisten çıkmayı kafasına koymuştur. Çocuğun başlığından altınları aldıktan sonra onu bir tütüncü dükkânına abdest alıp geleceğim bahanesiyle bırakmış, bir daha da ortalarda gözükmemiştir. Bu arada kızın annesi karakola gitmiş, her yere tellallar salarak kızının bulunması için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Kızın bırakıldığı tütüncü adamın saatlerce gelmediğini görünce mızızlanan çocuğu oyalamaya çalışmış bu yüzden birçok müşterisini kaybetmiştir. Tam bu sırada dükkâna gelen İsmail Efendi tütüncüden kızın terk edildiğini öğrenmiş, tütüncüyü kandırarak kızı tanıdığını eğer isterse alıp komşusu olan ailesine götürebileceğini söylemiştir. Tütüncü çocukla uğraşmaktan usandığından adamın söylediklerine inanmış, çocuğu İsmail Efendi'ye teslim etmiştir. İsmail Efendi giderken tütüncünün sorması üzerine yalanını belli etmemek için adını doğru bir şekilde söylemiştir. Bütün bunlar tellalların o bölgeye gelmesinden az bir süre önce gerçekleşmiştir. İsmail Efendi kızı alarak efendisi Daniş Bey'e götürmüştür.

Daniş Bey oldukça zengin ancak çok mutsuz bir adamdır. Üst üste evlendiği üç eşini de kaybetmiş, bu da yetmezmiş gibi bu eşlerinden olan çocukları da birbiri ardına vefat etmiştir. Son eşinden olan çocuğu İhsan da bakıcı cariye'nin ihmali ile yanarak can vermiştir. Bütün bunlar Daniş Bey'i çıldırma derecesine getirmiş, biraz oyalanmak ümidiyle kölesi İsmail Efendi'den kendisine köle bir çocuk almasını istemiştir. İsmail Efendi satın almaya gittiği köle çocuğun bir müddet önce başkasına satıldığını öğrenmiş tam eli boş dönecekken tütüncüde karşısına çıkan bu fırsatı değerlendirmiş, sahipsiz bulduğu çocuğu Efendisi Daniş Bey'e getirmiştir. Daniş Bey çocuğu görünce çok beğenir ancak bu bakımlı çocuğun zengin bir ailesi olduğunu anlayarak onu evlat edinmeye vicdanı elvermez. İsmail Efendi Daniş Bey'i

çocuğu evlat edinmesi yolunda ikna etmeye çalışır, köle olarak satılan çocukların da bir annesinin ve babasını olduğunu, bu çocuğun onlardan hiçbir farkının olmadığını söyler. Daniş Bey yine de duruma razı olmaz, hür insanların köle edinilmesinin daha acı olduğunu anlatmaya çalışır. Tam bu sırada tellallar çocuğu aramak için konağın kapısından geçer, Daniş Bey çocuğun anne babasının onu aradığını anlar. İsmail Efendi çocukla ilgili bilgi edinmek için dışarı çıkar, döndüğünde çocuğun babasının olmadığını ve annesinin de dördüncü çocuğu olduğu yalanını uydurarak Daniş Bey'in gönlünü rahatlatmaya çalışır. Daniş Bey bu haberi duyunca biraz içi rahatlar, en azından ailenin tek evladı olmadığını düşünerek çocuğu alıkoymaya karar verir. Daniş Bey ve İsmail Efendi çocuğu kimseye belli etmeden alıkoyar, ertesi gün çeşitli hediyelerle çocuğu oyalamaya çalışırlar. İsmail Efendi Tahsin isimli oğlunu getirerek konağa gelen oyuncakların dikkat çekmemesini sağlar hem de oğluyla bu küçük kızı eğlendirmek ister. Daniş Bey durumu kimsenin anlamaması için birkaç gün içinde bütün konak çalışanlarını değiştirir, çocuğa iki tane yeni cariye tutar, çocuğu haremde sakladığını konak halkı dâhil hiç kimseye sezdirmez. Bu arada ismi Atiye olan küçük kıza ölen oğlu İhsan Bey'in adını verir, kimse anlamasın diye onu İhsan Bey diye çağırmaya başlar. Çok güzel bir kız olan İhsan tatlı tavırlarıyla Daniş Efendi'yi kendisine bağlar. Daniş Efendi de bütün varını yoğunluğunu bu güzel kızın ayakları altına serer. Bu arada gazeteler bu güzel kızı arayan haberleri yazmış bütün İstanbul'da kızın kaybolduğu haberi yayılmıştır. İsmail Efendi eğer dışarı çıkarsa tütüncünün bir yerde kendisini görüp tanıyacağını anladığı için kendini konağa kapatır. Hem Daniş Bey hem de İsmail Efendi dışarıyla alakalarını büyük oranda keserler.

Bu arada küçük kızı tütüncüye bırakarak kaçan adam handa kaldığı bir gece oyun arkadaşlarının kötü bir şakasına maruz kalmıştır. Arkadaşları onun ayağına alay etmek için suçlulara takılan bir bukağı takmış, bukağıyı çıkarma vakti geldiğinde kilidin nasıl açılacağını bilmediklerinden bir çilingir çağırmışlardır. Çilingir böyle bir bukağıyı açmanın devlet tarafından yasaklandığını ancak zaptiyelerin emri ile bukağıyı ile açılabileceğini söylemiştir. Zaptiye ise suçlulara takılan bu bukağının üst tarafın emri ile çıkarılabileceğini söyleyerek durumu meclise kadar çıkarmıştır. Adamın arkadaşları her yerde adamın suçlu olmadığına bunun bir şaka sonucunda takıldığına şahitlik etse de sonunda adam geceyi tutuklu olarak zaptiye nezaretinde

geçirmiş ve birkaç gün sonra mahkemeye sevk edilmiştir. Mahkemede suçsuzluğunu anlatmaya çalışan adam çok bunaldığı için hâkimle tersleşmiş hâkim de adama sinirlendiğinden bu adamın araştırılmasını emretmiştir. Handa konaklayan adamın çantası getirtilmiş çantadan bir müddet önce kaybolan bebeğin altınlarından biri çıkmıştır. Durumun araştırılmasıyla bu adamın çocuğu tütüncüye bırakan adam olduğu anlaşılmış ve adam kürek cezasına çarptırılmıştır. Bu arada tütüncüden çocuğu alıp giden kişinin İsmail Efendi olduğu öğrenilmiş tütüncü İsmail Efendi'yi gördüğü yerde tespit etmesi üzerine gözcülük görevi ile görevlendirilmiştir. Olaylardan bir ay sonra İsmail Efendi gazetede kendi adını görüp yüzünü tanıyanlara ödül verileceği haberini alır. Korkusundan evden adım atamaz olur. Konuyu Daniş Bey ile uzun uzun istişare eder. Bir ara çocuğu geri vermek düşüncesinde bulunsalar da çocuğa alıştıkları için aynı zamanda yaptıkları işin büyük bir ceza gerektirdiğini bildiklerinden bundan vazgeçerler. Sonunda İstanbul'da rahat bir şekilde yaşayamayacaklarını anlayıp Daniş Bey'in Tırhala'da bulunan çiftliğine taşınmaya karar verirler. Daniş Bey ve İsmail Efendi burada özgürce dışarı çıkıp gezer İhsan Bey diye çağırdıkları küçük kızı özgürce büyötmeye başlarlar. Daniş Bey erkek kıyafetinde gezdirdiğı küçük kızı, kölesinin oğlu Tahsin Efendi'yi ve çiftliğin kâhyası Nikolaki'nin Despino adındaki kızını hep birlikte eğitmeye başlar. Bu üç çocuk beraber gezip eğlenirler.

Dokuz yıl boyunca çiftlikte mutlu bir hayat yaşayan Daniş Bey İsmail Efendi'yi durumu teftiş etmesi için İstanbul'a göndermiş ve kaybolan çocukla ilgili herkesin olanı biteni unuttuğunu haber almıştır. Bu yüzden Despino'yu da yanlarına alarak İsmail Efendi'nin ailesi ile beraber İstanbul'a döner o kışı Yüksek Kaldırım'daki konaklarında geçirirler. Daniş Bey tedbirli davranarak konaktan Tahsin Efendi'den başka kimseyi çıkarmaz. Yalnızca Despino'yu ve İhsan Bey olarak çağırdığı evlatlık kızını giyim kuşam aldirmek için üç dört kez bir cariye ile İstanbul ve Beyoğlu çarşılarına gönderir. İstanbul'da istediğı gibi özgür hareket edemeyen Daniş Bey tekrar çiftliğine geri döner. Aradan bir müddet geçtikten sonra Daniş Bey hastalanır ve hastalığı gittikçe ağırlaşır. Daniş Bey çiftliğin bulunduğu kazadan gerekli memurları getirerek bütün malını mülkünü İhsan Hanım'ın üzerine yaptırır ve onun kendi öz evladı olduğunu beyan eder. İhsan Hanım'ı yanına çağırarak bütün değerli eşyalarını, mücevherleri ve tapuları ona teslim eder. Kızının

İstanbul'a taşınmasını ancak Yüksek Kaldırım'da oturmamasını ve kendi asaleti ve eğitimine değer veren birisiyle evlenmesini vasiyet eder. Bu vasiyetten birkaç gün sonra Daniş Bey vefat eder. Bunun üzerine İhsan Hanım babasının vasiyetini yerine getirerek çiftliği Nikola Kâhya'ya emanet eder. Kahyanın kızı Despino'yu yanına alıp İsmail Efendi'nin ailesiyle birlikte İstanbul Karagömrük'te bir konağa taşınır.

2.3.11.Onbirinci Cüz: İhsan Hanım Yahut Atiye Hanım'la Âşıklarının Sergüzeşti'nin Devamı

İhsan Hanım İstanbul'a yerleşince çarşı pazar dolaşarak evine ve kendisine gerekli birçok eşya satın alır. İstanbul hanımefendileri gibi hareket eder. Bir yandan da çiftlikteki gibi eğitimini devam ettirir. Kendisine Fransızca dersi verecek bir Fransızca öğretmeni ve piyano dersi verecek bir piyano öğretmeni bulur. İkisi de yabancı olan öğretmenlerinin de katkılarıyla İstanbul'u ve alışverişi daha da iyi öğrenir. Çiftlikteki arkadaşları İsmail Bey'in oğlu olan Tahsin Efendi ve kâhyalarının kızı Despino ile arkadaşlığına devam eder. Konağın emektarı olan İsmail Efendi bir gün İhsan Hanım'ı alışverişe harcadığı büyük paralar dolayısıyla uyarır. İhsan Hanım onun bu uyarılarına hak verse de parasını gerekli şeylere harcadığını ve elindeki servetin onun tahmin ettiğinden çok daha fazla olduğunu anlatır. Ancak yine de masrafları dengelemek için gelir getirecek birkaç dükkân almak için İsmail Efendi'ye emir verir. Bu arada hesaplardaki aylık üç bin kuruşluk eksiği fark ettiğini bu üç bin kuruşu iki bin kuruş olan İsmail Efendi'nin maaşına eklediğini İsmail Efendi'ye söyler. Bir daha da böyle bir açığın olmaması için İsmail Efendi'yi tembihler. İsmail Efendi İhsan Hanım'ın ne kadar akıllı bir kız olduğunu anlayıp ona olan saygı ve dikkatini artırır. İhsan Hanım hakikaten de zeki, akıllı ve dikkatli bir kızdır. Bu arada İhsan Hanım Taksim taraflarında bir konak bularak o tarafa taşınır. İsmail Efendi de bu yeni konağa uygun kendisine bir ev kiralar. İhsan Hanım bir yandan gündüzleri mesire yerlerinde gezerken bir yandan da geceleri Beyoğlu Caddesi'nde dolaşır. Ecnebilerin gittiği tiyatrolara gitmek ister. O dönemde Müslüman kadınların yeni tarzdaki tiyatrolara gitmesi pek uygun değildir. İsmail Efendi İhsan Hanım'ı bir baba gibi sevdiği için gece sokağa çıkmasına ve gündüzleri gereğinden fazla süs ve ziynetle dolaşmasına karşı çıkarak onu saygılı bir şekilde uyarır. İhsan Hanım da İsmail Efendi'nin bu uyarılarını haklı bularak onu dinler. Bir müddet sonra İhsan Hanım Tahsin Efendi'yi haremden uzaklaştırarak selamlık dairesinde kendisine

uygun bir oda tahsis eder. Ona kendisinin ve babasının işlerine kâtiplik etme görevini verir.

İhsan Hanım giyinmesi, kuşanması, gezip dolaşmasıyla İstanbul'da hayli tanınan birisi olmuştur. Bu yüzden kendisine birçok görücü gelmiştir. Ancak o babasının tavsiyesine uyarak zenginliğine değil güzellik ve eğitime değer veren kendisine layık birisiyle evlenmek istemektedir. Mesire yerlerinde gördüğü genç delikanlıların hiçbirisini beğenmemekte onların etraftaki kızlarla olan maceralarını gördükçe hiçbirinin sadakatine güvenmemektedir. Bu yüzden gördüğü hiçbir genci kendisine layık bulmamaktadır. Bu arada Tahsin Efendi haremnden ayrıldıktan sonra İhsan Hanım'ı ne kadar sevdiğini anlamış onun başka birisiyle evleneceği düşüncesiyle kahrolmuştur. Babası oğlunun bu halini anlamış oğlunu İhsan Hanım ile evlendirmek istemiştir. Ancak oğlunun servetçe İhsan Hanım'a denk olmadığını bildiği için İhsan Hanım'ı kızdırmadan oğluyla evliliği konusunda onun ağzını aramıştır. İsmail Efendi oğlunu evlendirmek istediğini ancak oğlunun kimseyi beğenmediğini İhsan Hanım'a anlatması üzerine çok zeki bir kız olan İhsan Hanım durumu anlamış üstü kapalı olarak Tahsin Bey'i reddetmiştir. Ancak onun “ne olur ne olmaz” sözüne başka bir anlam yükleyen İsmail Efendi küçük bir ümitle durumu oğluna haber vermiştir. Tahsin Efendi durumu anlamışsa da yine de İhsan Hanım'dan ümidini kesmemiştir. İhsan Hanım Tahsin'i beğeniyor olsa da kıymet ve şeref bakımından kendisine denk görmediği için onunla evlenmeye sıcak bakmamaktadır. Üstelik başkalarının birlikte “büyüdüğü kölesinin çocuğuyla evlendi” dedikodularını da kendi yüce yaradılışına yakıştırmamaktadır.

İzmirli bir aileden Sait Bey adlı genç, yakışıklı ve gösterişe düşkün bir genç mesire yerlerinde gezerek kızların dikkatini çekmeye çalışır. Eline geçen parayı israf ederek zevk ve sefa içerisinde günlerini geçirir. Bir gün evlerine gelen bir kadın misafirin önerisiyle zengin, güzel ve eğitilmiş olan İhsan Hanım ile evlenmeye niyet eder. Bu evliliğe aracı olan Natır Hanım adlı kadın İhsan Hanım'ı yakından tanıyan ve İhsan Hanım'la arkadaşlık eden düşük ahlaklı bir kadındır. Hamamcılık eden bu kadının amacı Sait Bey ile evlenmek konusunda İhsan Hanım'ı kandırmak bu şekilde Sait Bey'den yüklü bir miktar para koparmaktır. Natır Hanım bu konuda Sait Bey ile anlaştıktan sonra İhsan Hanım'ı bu evliliğe ikna etmek için çalışmalarına başlar. İhsan Hanım'ı alarak Sait Bey'in bulunduğu mesire yerine gezmeye götürür. Sait

Bey de bu yerde olgun ve vakur bir şekilde, güya hiçbir kıza yüz vermeyerek gezer. İhsan Hanım genç ve yakıkl olan Sait Bey'in hiçbir hanma yüz vermediğini görünce onu namuslu birisi zanneder ve kendisi ile ilgilenmeye balar. Natır Hanım'dan bu yakıkl gencin kim olduğunu sorar. Natır Hanım da onun İzmirli soylu ve zengin bir aileden geldiğini anlatır. Üstelik böyle zenginliğı ve soyluluğı olmayan Sait Efendi'yi bir de geleceğı parlak bir binbaşı olarak tanıtır. Oysa Sait Efendi sıradan bir tabur ktibidir. Sait Efendi'nin kendisine layık soylu, zengin ve edepli bir genç olduğunu dnen İhsan Hanım Natır Hanım vasıtasıyla Sait Efendi ile evlenmenin yolunu arar. Sonunda iki tarafın vekilleri bir araya gelerek evlenme kararı verilir. İhsan Hanım'a yüz görümlüğü olarak otuz bin kuruluk pırlanta bir yüzük ve otuz bin kuruluk mehir verilmek üzere kararlaştırılır. Bu arada İsmail Efendi damat adayını aratırmı İhsan Hanım'a damadın kendisine uygun olmadığının bilgisini vermiştir. Ancak İhsan Hanım Tahir Efendi meselesini dnerek İsmail Efendi'ye inanmamıtır. Sonunda düğün yapılır. Gerdek gecesi yüz görümlüğü olarak takılacak yüzüğün kaybolduğı yalanı İhsan Hanım'a bildirilir. İhsan Hanım bu yalana inanmasa da el âleme özellikle de kendisini uyarn İsmail Efendi'ye mahcup olmamak için kendi hazinesinden çıkardığı bir yüzüğü kendine yüz görümlüğü olarak taktırır. Sonunda her şey olup biter düğün tamamlanır. Bu arada Tahsin Efendi İhsan Hanım'ın evliliğinden sonra uzun bir süre hasta yatar. Ancak bu üzüntüye sabır ve tahammül göstermek zorunda olduğunu anlayıp İhsan Hanım'ın hizmetine devam eder. Sait Bey ile İhsan Hanım evlendikten sonra bir ay boyunca çok güzel vakit geçirirler birbirlerinden bir dakika bile ayrılmazlar. Ancak bir ay sonra Sait Bey gündüzleri içine veya gezmeye gitmeye balar. Eve döndüğü vakitlerde de büyük bir ilgi ve ihtimamla karılırlar. İhsan Hanım kocasına karşı son derece saygılı ve hrmetlidir. Sait Bey ise bu kadar ilgiye rağmen daha önceden ahlakı bozulduğı için yavaş yavaş eski günlerine geri dönmeye balar. Önceleri bazı akşamlar eve geç gelir ardından geç gelmelerinin dozunu gittikçe arttırır. İhsan Hanım eini kırmadan bu durumdan memnun olmadığını dile getirir. Sait Bey ise birkaç gün sonra yine akam yemeğine gelmeyeceğini karısına bildirir. İhsan Hanım bu gecikmeler karşısında phelenmeye balar. Kocasını içkili ziyafetler ve kumar oyunları konusunda uyarır. Kocas da konunun buraya gelmesinden kumar borcu olduğunu ve bu borcu kapatmak için geceleri geç kaldığı yalanını karısına söyler.

İhsan Hanım derhal iki dükkân değeri kadar borcun parasını kocasına vererek kumar borcunu kapatmasını ister. Ancak Sait Bey parayı alınca hovardalıklarını arttır. Bir kaz olarak gördüğü karısını yolmaya başlamanın sevincini yaşar. İhsan Hanım kocasının ıslah olmadığını görerek ona güvenini kaybeder. Yardımcısı Tahsin Efendi'ye Sait Bey'i araştırma görevini verir. Sait Bey'in Fransız kadınlarla gece eğlencesi yaptığını öğrenen İhsan Hanım tam bu eğlence esnasında Tahir Efendi vasıtasıyla ona uyarı mahiyetli bir pusula gönderir. Sait Efendi pusulayı alınca korkudan konağa koşar ancak karısının ona yeniden hürmet gösterdiğini görünce bu pusulanın düşmanları tarafından gönderildiğine kendisini inandırır. İhsan Hanım'ın kocasını uyararak ıslah etme düşüncesiyle yaptığı bu davranış maalesef Sait Bey'i ahlaksızca davranışlarından geri çeviremez. Sait Bey bu sefer de tiyatrodaki İtalyan bir balerin ile görüşmeye başlar. İhsan Hanım da arkadaşı ve yardımcısı Despino'yu İtalyan balerin gibi giydirerek tiyatroya gönderir. İhsan Hanım'ın Despino'yu balerin ile aynı kılıkta tiyatroya göndermesinin sebebi benim hizmetçim bile senin sevgilin gibi giyinebilir mesajını vermektir. Ancak Sait Efendi bu mesajdan da ders almaz. Sait Efendi bu olaydan sonra çapkınlık konusunda daha dikkatli davranır. Eğlenmek için gittiği mekânları değiştirir. Bu sefer de genç bir mirasyedi olarak tanıdığı birinin evine giderek orada bir kadınla yapılacak âleme katılmak ister. Ancak gittiği bu evde karısı ile karşılaşan Sait Efendi tuzağa düşürüldüğünü anlar ancak bu utanç da kendisini ıslah etmeye yetmez. İhsan Hanım bu olaydan sonra kocasını evine götürür ancak onunla bir müddet bir araya gelmez. Aradan bir miktar zaman geçince İhsan Hanım'ın küskünlüğü geçmeye başlar. Kocasına hediyeler alarak yine onu kötü huylarından vazgeçirmeye çalışır. Sait Bey kötü davranışlarını değiştirmeyince İhsan Hanım bir gün gizlice evini toplayarak başka bir konağa taşınır. Sait Bey bir müddet sonra karısının taşındığı evi öğrenerek karısının yanına gider. İhsan Hanım, kocası eve gelince ondan henüz ümidi kesmediği için yeniden ona hürmet göstermeye başlar. Bu arada kocasının Arabistan'daki bir taburda görevlendirildiğini öğrenir. Yol hazırlıkları için kocasına yine para harcar. Sait Bey göreve gitmek üzere İhsan Hanım'ın mücevherlerini çalarak veda etmeden kaçır. Sait Bey Suriye'deyken kendini zevk ve eğlenceye verir. Orada çok revaçta olan iki kadınla eğlenmeye başlar. İhsan Hanım kocasının Beyrut'a gidişinden sonra kendisine bir mektup gönderir veda etmeden ayrılışı dolayısıyla ona sitem eder. Belki de kendisine

gücenerek evi terk etmeye mecbur olduğunu anladığını söyler. Eğer dilerse memurluktan istifa edip geri gelebileceğini bu noktadaki bütün kayıplarını kendisinin karşılayacağını bildirir. Sait Efendi ise karısına alay eder gibi bir mektup yazar. Burada özgür olduğunu buradaki güzel kadınlarla eğlenmekten kendisini alamayacağı için geri dönmek istemediğini yazar. İhsan Hanım yuvasını kurtarmak adına eziyetlerine katlanıp fedakârlık yaparak davet ettiği kocasının bu mektubu karşısında son derece üzülür. Hırs ve hiddet ile kendisinden intikam almaya karar verir. Bunun için Hakkı Bey adında genç ve yakışıklı bir adamla görüşür. İsmail Efendi İhsan Hanım'ın bu davranışının namusuna zarar vereceğini düşünerek ona biraz beklemesini tavsiye eder ancak sonradan onu kendi haline bırakır. İhsan Hanım bir mesire yerinde Hakkı Bey'in faytonuna binerek onunla edep dairesinde görüşür. Kocasıyla boşanana kadar aralarında bir şey geçmeyeceğini bildirir. Bu görüşme esnasında yanlarına gelerek oturan Tahsin Bey ile beraber bir fotoğraf çektirir ve bunu kocasına bir mektupla gönderir. Kocasının mektubu alınca son derece sinirlenir. İstanbul'a gelerek İsmail Efendi'ye karısını devlete şikâyet edeceğini söyler. İsmail Efendi ise durumu devlete bildirip el âleme rezil olmadan bütün tarafların katıldığı kendi aralarında bir mahkeme tertip edilmesini önerir. Sonunda Sait Efendi kendi anne babasıyla, Hakkı Bey kendi anne babasıyla ve İsmail Efendi oğlu Tahsin Bey ile bu mahkemeye katılırlar. Sait Bey karısını iffetsizlikle suçladığı esnada İsmail Efendi söz alarak bunun doğru olmadığını İhsan Hanım'ın yanındaki Hakkı Bey'in kendisine mahrem olmadığını söyler. Sait Bey'in Hakkı Bey'i tanımadığını söylemesi üzerine İsmail Efendi İhsan Hanım diye bilinen kadının aslında yıllar önce kaybolan Atiye Hanım olduğunu Hakkı Bey'in de onun öz kardeşi olduğunu anlatır. Bunu duyan Hakkı Bey'in anne ve babası kızlarını bulmanın sevincini yaşarlar. Sait Efendi İsmail Efendi'nin anlattıklarına inanmayınca İsmail Efendi de eski gazeteleri delil olarak gösterir. Hakkı Efendi'nin anne ve babasına kızlarının bedenindeki nişaneleri sorar. Anne babanın tasvir ettiği nişaneler İhsan Hanım'ın bedeninde de mevcuttur. Üstelik Daniş Bey'in ölümü esnasında bütün mirasını İhsan Hanım'a bağışlaması da yine kanıt olarak sunulur. Nitekim bir kimsenin evladına zaten hakkı olan mirası bağışlanması söz konusu değildir. Mecliste bulunanlar tarafından olay anlaşılır, İhsan Hanım suçsuz bulunur. Ancak Sait Bey'in Beyrut'tan gönderdiği iffetsizliğini belgeleyen mektubu Sait Bey'i suçlu duruma sokmuştur. Bütün bunların

hırsıyla kılıcını alarak İhsan Hanım'a saldırmaya çalışan Sait Bey, Tahir Efendi'nin kılıcın önüne atlaması ile istediğini başaramaz. Bu esnada Tahir Efendi İhsan Hanım'ı ölümden kurtarır ancak kendisi kılıç darbesiyle kolundan yaralanır. Kılıç Tahir Efendi'nin göğsünde bulunan Osmanlı altınına denk geldiğinden ucu kayar ve bu kayma onu ölümden korur. Sait Efendi'nin iffetsizliği ve cinayete teşebbüsü o mecliste bulunan herkes tarafından görülür. Sait Bey devlet tarafından tutuklanmamak için İhsan Hanım'dan af dileyerek kendisiyle boşanmaya razı olur. İhsan Hanım kocasından kurtulmanın rahatlığıyla kocasının kendisine borcu olan kırk bin kuruşu da affeder ve kocasına şimdiye kadarki yüzsüzlüğü dolayısıyla hakaret ederek ondan boşanır.

Artık kim olduğu belli olan ve İhsan Hanım değil Atiye Hanım olduğu anlaşılan genç kadın kargaşa sona erince öz anne, baba ve kardeşiyle oturup hasret giderir. Bu arada hekim ve cerrah çağrılarak Tahsin Efendi muayene edilir ve yarası sarılır. İsmail Efendi zavallı oğlunun yanından ayrılmak istemese de yapılacak işler dolayısıyla içeri girip çıkmak zorunda kalır. Bu arada oğlunun yaralanmasını haber alan annesi de odaya girerek ağlamaya başlamıştır. İsmail Efendi bu vaziyet karşısında Atiye Hanım'a dönerek oğlunun kendisi için hayatını tehlikeye attığını söyler ve ondan merhamet dileyerek gönüllerindeki taleplerini ima eder. Atiye Hanım ise merhametin lafının edilmeyeceğini bundan sonra Tahsin Efendi'nin hayatının sahibi olduğunu söyleyerek onunla evleneceğini vadederek. Bu arada Hakkı Bey'in masumlaştığını gören Atiye Hanım çok sevdiği kardeşi Hakkı Bey'e yine kardeşi gibi bildiği Despino'yla evlenmeyi teklif eder. Zaten Hakkı Bey'e âşık olan ancak bunu dile getiremeyen Despino bu lütuf karşısında sevinçten aklını yitirecek gibi olur. Hakkı Bey de sevgili kardeşinin yadigârı olan Despino'yu Müslüman olması şartıyla memnuniyetle kabul eder. Despino'ya İhsan adı verilir. Üç ay sonra Atiye Hanım ve Tahsin Efendi evlenirler. Çocuklarının mutluluğunu gören her iki tarafın aileleri bu son hadiselerle büyük bir neşeye kavuşurlar. İsmail Efendi ise Atiye Hanım'ı ailesine teslim ederek ve kendi oğlunu da Atiye Hanım'a muhafız kılarak geçmişte işlediği suçun telafisiyle vicdanını rahata kavuşturur.

2.4. Felâtun Bey ve Râkım Efendi (1875)

Felâtun Bey ile Râkım Efendi Ahmet Mithat Efendi'nin en bilinen romanıdır. Roman 1875 yılında Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan ilk Türk romanlarının ana teması "yanlış Batılılaşma" üzerine kurulmuştur. Bu romanın bu kadar bilinir olmasının sebeplerinden en önemlisi yanlış Batılılaşma sorununu eğlenceli ve ilgi çekici bir anlatımla sunan yegâne romanlardan biri olmasıdır. Bu anlamda *Araba Sevdası* da kendisiyle aynı ünü kazanmış romanlardandır. *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanının *Araba Sevdası* romanından en önemli farkı *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında yanlış Batılılaşmanın esiri olarak benliğini yitiren genç Osmanlı tipinin yerine kendi benliğini yitirmeden Batılılaşmayı doğru anlayıp kendini geliştiren, zenginleştiren ve yükselten genç Osmanlı tipini ortaya koymasındır. Yani *Araba Sevdası*'nda Bihruz Bey'in ortaya koyduğu Batılılaşma adına kendini kaybeden nesil düğümü Felâtun Bey'in alternatifi olarak ortaya konulan Râkım Efendi'nin idealize edilerek yüceltilmesiyle çözülür.

Roman Felâtun Bey'in babasının okuyucuya tanıtılmasıyla başlar. Felâtun Bey'in Babası Mustafa Meraki Efendi Beyoğlu'nda oturan kırk beş yaşında bir mirasyedir. Babası tarafından erken evlendirildiği için kırk beş yaşında olmasına rağmen yirmi yedi yaşında Felâtun adında bir oğlu ve on beş yaşında Mihriban adında bir kızı vardır. Mustafa Meraki Efendi evlendirildiğinde on altı, evlendiği kız da on iki yaşındadır. O zamanın âdetlerine göre bu yaşlarda evlenmek yadırganacak bir şey değildir. Ancak erken yaşta çocuk doğurması neticesinde karısının sağlığı bozulmuş bundan sonraki hamileliklerinde bütün çocukları düşmüştür. Ebeler Mihriban'ın düşmesine engel olsalar da doğumdan sonra Mustafa Meraki Efendi karısını kaybetmiştir. İki çocukla dul kalan Mustafa Meraki Efendi bir daha evlenmemiştir. O zaman Beyoğlu'nda oturan erkeklerin evlenmeden bir hayat sürmesi doğal karşılandığından yeniden evlenmeye lüzum görmemiştir. Aslında kendisi önceleri Beyoğlu'nda oturmamaktadır. Üsküdar'da çok güzel bir konağa ve arsalarla sahiptir. Meraki Efendi alafranga bir hayat yaşamak uğruna buradaki bütün mallarını ucuza satmış ve Beyoğlu'na yerleşmiş burada yine alafranga yaşama uysun diye kendine kâgir bir ev yaptırmıştır. Karısını kaybettikten sonra çocuklarına yaşı geçkin bir cariyeyi dadı olarak tutmuş ev temizliğine yaşlı bir Rum, aşçılığa da Ermeni bir kadın işe almıştır. Mustafa Meraki Efendi'nin ecnebi hizmetçiler

tutmasının sebebi yine alafranga düşkünlüğüdür. Evine gelen alafranga dostlarını karşılamak için hizmetçilerini de ecnebiden tutması pek doğaldır. Mustafa Meraki Efendi'nin asıl adı Mustafa'dır. Meraki adını acayip merakları dolayısıyla almıştır. Üsküdar'daki alaturka yaşamdan Beyoğlu'ndaki alafranga yaşama hızlı bir şekilde geçiş yapan Mustafa Meraki Efendi'nin iyi bir eğitimi yoktur. Bu yüzden çocuklarının eğitiminde de çok özenli davranmamıştır. Felâton'u rüştiyeye yazdırıp ona eve gelen bir Fransızca hocası tutmuştur. Oğlunun eğitimi için bu tedbirleri yeterli görerek eğitimlerin başarılı olup olmadığını hiç takip etmemiştir. Oğlunun eğitimini takip etmeyen bir babanın kızının eğitimini takip ettiğini söylemek hiç mümkün değildir. Her ne kadar eğitimden anlamasa da çocuklarının giyiminde bonkör davranmış Beyoğlu'nda çocuk giyiminde moda olan her şeyi çocuklarına getirmiştir.

Böyle bir ortamda büyüyen Mustafa Meraki Efendi'nin oğlu Felâton Bey dönemin modası olduğu üzere bir kalemde memur olarak çalışmaya başlamıştır. Ancak kendisine devlette yer edinmek isteyen çalışkan bir memur değil haftada en fazla üç saat işte bulunan, o üç saati de arkadaşlarıyla boş şeyler konuşarak geçiren bir memurdur Felâton Bey. Gerçi hafta içi her gün işe gitmek ister ancak kendisine işe gitmemek için her gün bir sebep bulur. Bütün hafta gezme tozma ve alafranga arkadaşlarıyla Beyoğlu'nda eğlenme mazeretleri ile geçer. Felâton Bey kendini zeki kavrayışlı okuması ve yazması olan üstelik babasının yirmi bir bin lira geliri olan zengin bir genç olarak görür. Bu meziyetleri kendisi için yeterli bulur. Onun da kendine göre zevkleri vardır. Mesela yeni çıkan yayınlara çok meraklıdır. Yeni bir yayın çıktı mı hemen alafranga olarak ciltletip cildin üzerine Ahmet Felâton Bey'in A'sını, Eflatun'un Fransızcası olan Platon'un P'sini bastırır. Bir insanın isminin ilk harflerini eşyasına bastırması Avrupa'dan gelen bir modadır ve bu harfler kişinin markası sayılmaktadır. Felâton Bey kibirli biri olmasına rağmen alafrangalık gereği başka insanların yanında çok kibar ve mütevazı davranır ancak kişinin arkasından kabalaşarak sövüp sayar. Uşakları Kastamonulu Mehmet, Felâton Bey'in bu haline bir türlü anlam veremez. Meraki Efendi bu uşağı alafranga birisi olarak eğitmek niyetiyle kabul etmiştir. Mehmet oldukça saf ve kelimeleri yanlış kullanan bir gençtir.

Mustafa Meraki Efendi'nin kızı Mihriban Hanım'ın hali Felâtun Bey'den beterdir. Mihriban şımarık ve hoppa bir kızdır. O dönemde bir kızın bilmesi gereken işlerin hiçbirini bilmez. Örgü, dikiş, nakış gibi hiçbir becerisi yoktur. Lazım olan her şeyi Beyoğlu'ndaki dükkânlardan alabileceği için bunları yapmanın gereksiz olduğunu düşünür. Ev işlerini de öğrenmeye çalışmaz çünkü bunların da hizmetçiler tarafından yapılması gerektiğine inanır. Babası eğitimiyle ilgilenmediği için okuması yazması yoktur. Eve gelen piyano hocası da mesaisini babasına piyano çalmakla geçirdiği için kızcağız tek bir şarkıdan başka bir şey öğrenememiştir. Mihriban'ı istemek üzere pek çok görücü gelse de Mihriban hiçbirini beğenmeyip gelenleri terslemiştir. Durum bu kadar kötüyken bu üç kişilik ailenin birbirlerine tavırları da pek doğru değildir. Mihriban beğenilmemeye sürekli ağlayarak tepki verdiğinden ev halkı onu her giydiğini ve her yaptığını çok beğenmiş gibi yapar. Felâtun Bey de düşüncesinin beğenilmemesine aşırı tepki gösterdiği ve babasını cahil olarak hor gördüğü için babası Meraki Bey de Eflatun'un yalan yanlış her düşüncesine katılıyormuş gibi davranır.

Romanın sonraki bölümünde Râkım Efendi tanıtılır. Râkım Efendi Tophane kavaslarından (güvenlik görevlisi veya zabıta) birinin oğludur. Babası küçük yaşta vefat etmiş, babasından kendisine üç odalı kümes gibi bir ev ve bir Arap cariyeye miras kalmıştır. Annesi Fedai isimli cariyesiyle beraber çalışıp evi geçindirmeye çalışmıştır. Râkım beş yaşına gelince mahalle mektebine verilmiş, on bir yaşında da Valiye Rüştîye mektebine alınmıştır. On altı yaşında da hariciye kaleminde çalışmaya başlamıştır. Tam bu dönemde annesi vefat etmiş evin geçimi aynı zamanda Râkım'ın dadısı olan Arap cariyeye kalmıştır. Râkım henüz para kazanmadığı için Arap dadısı Fedai ev işleri ve el işleriyle evin geçimini sürdürmeye çalışır. Râkım dadısının fedakârlıkla kendisine verdiği harçlığı harcamaz vaktini Süleymaniye'deki medresede ilim ile uğraşarak, kalemde Fransızca dersi öğrenerek, Galata'daki bir doktorda Fransızcasını ilerleterek, Ermeni bir arkadaşına Türkçe okutup karşılığında onun Fransızca kitaplarını okuyarak geçirir. Râkım cumaları bile Ermeni arkadaşının kütüphanesinden çıkmaz. Arap dadının fedakârca bakımı ve ilgisiyle Râkım çok fazla mahrumiyet çekmeden büyür. Yine dadısının teşviki ve kendi gayretiyle Arapça gramer, hadis, fıkıh, edebiyat, Fransızca, doğa felsefesi,

kimya, astronomi, tarih hukuk gibi pek çok ilmi öğrenir. Bununla da kalmaz Fransız edebiyatını da yakından takip eder.

Râkım kalemde çalışarak az bir maaş almaya başlamışsa da bu maaş ihtiyaçları için yeterli değildir. Bir gün yakın arkadaşı olan bir matbaacı kendisine çevirmek üzere bir Fransızca kitap verir. Râkım kitabı on iki günde çevirerek yirmi lira kazanır. Yıllardır yokluk içinde olan Râkım kazandığı paraya inanamaz. Hemen paranın bir kısmını dadısına vererek evin geçiminin bununla sağlanacağını söyler. Dadısına çalışmasına gerek kalmadığının müjdesini verir. Paranın geri kalanıyla da evi tamir ettirir. Râkım daha sonra gazetelerde yazı yazmaya ve bu yazılarla haftada iki lira kazanmaya başlar. Gazetede ki iş yoğunluğu ve geliri artınca fazla getirisi olmayan kalemdeki işini bırakır. Râkım bir müddet sonra arzuhal, nota, rapor yazmaya başlayarak bunlardan da para kazanır. Artık aylık geliri neredeyse otuz lirayı bulmuştur. Para kazanmaya başlayan Râkım evini tamir ettirir ve kendisine bir kütüphane kurar. Râkım çalışkan azimli, kültürlü iyi kalpli dört dörtlük bir insan olmuştur.

Râkım'ın dadısı Fedai, Râkım'ı evlendirmek ister. Râkım evlenmeye yanaşmaz. Dadısı artık yaşlandığını evlenirse kendisine de bir can yoldaşı edineceğini söyleyerek onu evliliğe ikna etmeye çalışır. Râkım da ona can yoldaşı olacak bir cariyeye almayı düşünür. Bir gün Râkım sokakta yürürken bir kapı önünde güzel ve beyaz bir cariyeye kız görür. Görür görmez kızı çok beğenir. Bu cariyeyi satın almak için kızı gördüğü evin kapısını çalar, kızın satılık bir cariyeye olup olmadığını sorar. Evin sahipleri satılık olduğunu ve yüz lira ederi olduğunu söylerler. Râkım'ın seksen lirası vardır. Kalan yirmi lirayı senet yaparak cariyeyi alır ve eve götürür.

Râkım cariyeyi eve götürünce dadısı, Çerkez olan bu cariyeye Canan adını verir. Râkım işlerini halletmek için evden çıkar. İlk işi Ermeni G. Bey'i görerek onun verdiği okuma yazma işlerini yapmaktır. Ermeni adam işi bitirince Râkım'a 30 lira verir. Râkım aldığı paraya çok sevinir. İkinci işi de bir İngiliz aile ile görüşmeye gitmektir. Burada da ailenin kızına özel ders vermek işi teklif edilir. Râkım bu işe de çok sevinir. Oradan ayrılıp elindeki otuz liranın yirmisiyle hemen cariyesi için yaptığı borcu öder. Eve giderek sevincini dadısı Fedai ile paylaşır.

Râkım ve dadısı vakit kaybetmeden Canan'ın sağlığı ve eğitimiyle ilgilenmeye başlarlar. Canan biraz hastadır. Eve çağırdıkları doktor önemli bir şeyi

olmadığını hastalığının farklı iklimden gelmiş olmasına dayandığını ve tedavi için neler yapılacağını söyler. Canan bir yandan sağlık olarak toparlanırken bir yandan da Râkım'ın eğitiminden geçerek okuma yazma öğrenir.

Râkım özel ders için anlaştığı İngiliz ailenin kızlarına derse başlayalı bir ay olmuştur. Bu aile İstanbul'daki soylu ailelerden biridir. Aile Mr. Ziklas, eşi ve iki kızından oluşmaktadır. Mr. Ziklas kâğıt tüccarı iken yeterli para kazanınca emekli olmuş ailesi ve kızlarıyla rahat bir hayat yaşamak için İstanbul'a yerleşmiştir. Ailenin kızlarından birinin adı Can diğerinin adı Margaret'tir. Râkım ders için eve gittiğinde orada Felâtun'u görür. Felâtun bu aileyle babası aracılığıyla tanışıp dost olmuştur. Râkım ve Felâtun da birbirlerini önceden tanıyan arkadaşlardır. Ziklasların evinde Osmanlıca okuyup yazmak konusunda bir tartışma olunca Felâtun' un cehaleti, Râkım'ın bilgisi ortaya çıkar. Felâtun okuma yazmayı bilinçsiz bir şekilde öğrenmiştir. Ziklaslar Râkım'ı çok beğenmiş onunla güvene dayanan bir dostluk kurmuşlardır. Râkım Ziklas'ın kızlarının dersini ücreti arttırmadan haftada iki güne çıkarır.

Râkım eve geldiğinde Canan'ın evde olmadığını komşuda Bey'in cariyelerine aldırıldığı piyano dersine katıldığını öğrenir. Dadısı Fedai ve Canan dersleri kızacağını düşündükleri için Râkım'dan gizlemişlerdir. Ragıp dadısına kızarak başkasının evinde derse gitmenin Canan'ın terbiyesini bozabileceğini söyler. Canan eve gelince dadısı olmadan Canan'ın evden çıkmasını yasaklar. Canan'a piyano derslerini evde alabileceği sözünü verir. Canan bu habere çok sevinir. Bir gün Râkım Angel adlı Fransız bir dostunun evine davetli olarak gider. Ev sahibi ve diğer davetliler Râkım'ı çok sevmiş ve gelişinden çok memnun olmuşlardır. Evdeki bayanlardan bir madam piyanonun başına geçerek bir parça çalmaya başlar. Madamın piyano çalışıyla Râkım'ı bir düşünce alır. Râkım Canan'a verdiği piyano dersi ve eve piyano alınması sözünü hatırlar. Hem piyano dersi hem de piyano satın almak çok masraflı olduğu için Râkım bir türlü verdiği sözü tutamamış her seferinde soran gözlerle kendisine bakan Canan'a karşı mahcup olmuştur. Ev halkı Râkım'ın düşünceli halinin sebebini sorunca Râkım cariyesinin piyano çalmak için yabancı bir eve gittiğini ve kendisinin de Canan'ı bundan menettiğini anlatır. Bunu duyan piyano çalan Madam Josephino “Demek en iyi öğrencimi derslerden alıkoyan sizdiniz.” diye çıkışır. Meğer komşu evde cariyelere ders veren madam Josephino'nun ta kendisidir.

Madam Josephino ders verdiği cariyelerden Canan dışındakileri hafifmeşrep oldukları ve hiçbir şey öğrenemedikleri için hiç beğenmemiştir ancak Canan'ı onlardan çok farklı görmüştür. İşte bu yüzden Râkım'a Canan için ücretsiz ders verme teklifinde bulunur. Josephino bu teklifi piyanoyu cariyelere öğretemediğini iddia eden olursa Canan'ı örnek göstermek için yapmışsa da bunu Rakım'a Canan'ın hatırı için yaptığını söylemiştir. Rakım Josephino'nun teklifini memnuniyetle kabul eder. Eve güzel bir piyano almak üzere Madam Josephino ile yola çıkarlar.

Rakım piyanoyu eve getirince Canan sevinçten deliye döner. Josephino Canan'a vereceği piyano dersleri için perşembe gününü ayırır. İlk derste Râkım Efendi de evde bulunup Josephino'yu karşılar. Canan eve gelen hocanın komşuda ders aldığı hoca olduğunu anlayınca sevinçten Madam'ı kucaklar. Josephino Râkım'ın evini gezerek evin düzeni ve temizliğini çok beğenir. Bu arada Canan eve geleli üç ay olmuştur. Madam'ın komşuda Canan'a verdiği son dersin üzerinde bir ay geçmiştir. O günkü ders bittikten sonra Josephino Râkım ile Canan hakkında konuşur. Canan son günlerde sağlığına kavuşmuş, süslenmesi de hayli artmıştır. Josephino Râkım'a Canan'ın çok güzel ve akıllı olduğunu, bu bakımdan da bir erkek olarak çok şanslı olduğunu söyler. Râkım ise Canan'a yalnızca kardeş gözü ile baktığını, onu bir sevgili veya eş olarak düşünmediğini anlatır. Madam belki Canan'ın kendisine karşı duyguları olabileceğini söyleyerek, bunun ayıp bir şey olmadığını anlatır. Râkım da Canan'ın hususi cariyesi olduğunu, onunla bir gönül ilişkisi yaşamasının kendisine ayıp olmadığını ancak onunla kardeş olarak yaşamayı daha uygun bulduğunu açıklar.

Canan her ne kadar Fedai'ye yardım için alınsa da Fedai hala mutfaktan çıkamamaktadır. Canan üst kattaki odaların temizliğine bakmakta, haftada bir gün de çamaşır yıkamaktadır. Onun dışında giyinip süslenip biçki dikiş ile uğraşmaktadır. Durum böyle iken Fedai onu asla kıskanmamakta, kendine bakıp daha da güzelleşmesi için elinden geleni yapmaktadır. Hatta elinden gelse Canan'ı Râkım'ın “koynuna sokmak” istemektedir. Oysa Râkım Fedai'nin bütün methetmelerine karşı Canan'a alıcı bir gözle bakmamaktadır. Fedai Canan güzel olsun diye moda kumaşlar aldırmakta, en iyi terzilere bu kumaşları diktirmektedir. Aslında Canan da biçki dikiş konusunda oldukça yeteneklidir. Kendisi de giysiler dikebilmektedir. Canan çok güzel olduğu için giydiği her şey ona yakışmaktadır.

Râkım hem Canan’a hem de Mister Ziklas’ın kızlarına eğitim vermeye devam etmektedir. Ziklas ve ailesi Râkım’a büyük sevgi ve hürmet duymaktadır. Pazar günleri Ziklas ailesi yeni aldıkları sandallarına binmek üzere Râkım’ı da davet ederler. Râkım da denize meraklı olduğu için pazar günleri bu İngiliz aile ile gezintiye çıkar. Râkım Ziklas’ın kızları Can ile Margaret’in aynı sandalda olmaktan büyük bir keyif duyar. Bir erkek olarak bu güzel kızlarla yakın olmaktan hoşlansa da bu zevk sadece kalbi bir şey olup aklına bundan daha öte bir şey getirmez.

Kış geldiği için Râkım Efendi İngiliz kızlarının derslerinin saatini değiştirmiştir. Mr. Ziklas, Râkım Efendi’yi çok sevdiği için ders saatinden erken eve davet etmiş ve kendileri ile akşam yemeği yemesini rica etmiştir. Râkım Ziklas’ın evine gitmek için Taksim’e doğru yürürken Felâtun Bey ile karşılaşır. Felâtun Bey’i telaşlı bir halde ve üzerine bozaya benzer bir şey dökülmüş halde görür. Râkım üzerine ne olduğunu sorunca bir aşçı dükkânından geçerken camın kenarında duran mayonezli balığın üzerine döküldüğünü söyler. Felâtun Râkım’ın niçin Beyoğlu’nda olduğunu sorması üzerine Ziklaslara gidecek olması sebebiyle Beyoğlu’nda olduğunu açıklar. Felâtun Râkım’ın Ziklaslara gideceğini duyunca imalı olarak Mr. Ziklas’ın kızlarının Râkım’a ilgisinden bahseder. Râkım’ı kadınlara yaranmakla itham eder. Râkım ise amacının kadınlara yaranmak olmadığını aksine onlara karşı çok düzgün davrandığını, bu yüzden de kadınların kendisine ilgi gösterdiğini söyler. Râkım altı buçuktaki akşam yemeğine yetişmek için acele eder eve Ziklasların evine varır. Mister Ziklas yemekte balığın mayonezinin olmadığını görünce aşçı kadından mayonez ister, aşçı kadın da mayonezin döküldüğünü yenisi yapmak için de zaman kalmadığını söyler. Mister Ziklas yemeğe Felâtun’un da davetli olduğunu ancak bu saate kadar gelmemesinin sebebini bilmediğini anlatır. Ziklasların uşağı aslında Felâtun Bey’in akşamüstü civarda olduğunu, bu tarafa geldiğini anlatınca da Felâtun’un gelmeyişi iyice merak uyandırır. Yemekten sonra Râkım kızlara derslerini verir ve eve gitmek ister. Mister Ziklas biraz daha kalması için ısrar eder. Râkım bu evde biraz daha kalarak kızların çaldığı piyanoyu dinler ve yine Ziklasların ısrarı üzerine bir şarkı söyler hatta bu şarkının sözlerini kızların isteği üzerine onlara öğretir. Râkım bu akşam eğlencesinden sonra evine döner ve Canan’ın kendisini beklemekte olduğunu görür. Râkım Canan’ın gittikçe güzelleşmekte olduğunu görmekte ancak hislerini bir kenara koyarak Canan’a bir kardeş gibi davranmaktadır.

Ertesi gün İngiliz kızlar Râkım'a bir mektup göndererek Felâtun'nun akşam evlerine davetli olduğunu ancak Felâtun'dan hoşlanmadıkları için Râkım'ın da bu davete gelmesini isterler. Râkım kızların Felâtun'dan hoşlanmadıklarını ancak kendisinden hoşlandıklarını anlar. Kızların kendisine olan muhabbetinin sebebini tam olarak anlayamaz. Râkım henüz evdeyken Canan'ın piyano öğretmeni Josephino gelir. Josephino Râkım'a sitem ederek Beyoğlu'ndan geçtiği zaman kendi evine uğramayışına alındığını söyler ve onu evine davet eder. Râkım'da bundan sonra her Beyoğlu'na geldiğinde onun evine de uğrayacağını söyler. Bu arada Josephino Canan'a döner ve onunla Fransızca konuşur. Râkım anlar ki Josephino Canan'a yalnız piyano değil Fransızca da öğretmektedir. Râkım Canan'ın Fransızca öğrendiğini görünce Fransızca öğretme işini kendi üstüne alarak ona ders vereceğini söyler ve o akşamdan itibaren Fransızca'yı çok hızlı bir şekilde öğretmeye başlar. Râkım Canan'a Türkçe dersi vermekte bir hayli yol almış hatta Arapça ve Farsça öğretmeye girişmiştir.

Ertesi gün Râkım Ziklasların evine gideceği için erkenden Beyoğlu'na gider ve onlara gitmeden önce Josephino'nun Posta Sokağı'ndaki evine uğrar. Josephino Râkım'la Canan hakkında konuşur. Râkım'ın kendi malı olan çok güzel bir kızdan etkilenmeyişine hayret eder. Josephino ve Râkım birlikte sakız rakısı içerler. Josephino Râkım'dan daha fazla içer ve Râkım'a gitar çalıp romans denilen şarkılardan söyler. Râkım'ın cesaret veren sözlerinden sonra Josephino ayağa kalkarak Râkım'ı öper. Bu öpücükten sonra Râkım bir saat daha evde kalır ve aralarında yakınlaşma olur. Râkım oradan ayrılacağı zaman Josephino kendisine aralarında geçenleri saklı tutmasını bir kadın olarak namus ve edep şöhretinin korunmasını rica eder. Bu durum Râkım'ın da işine gelir. Josephino ile o bir saat içinde olanların gizli kalmasına dair sözleşerek ayrılırlar. Râkım Josephino'dan ayrılarak Ziklasların evine gider. Akşam olmuştur. Aşçı kadın kapıyı açtığında Râkım'ı Felâtun zanneder ve ona mayonezin üzerine dökülmesi ile ilgili kur yapar. O zaman anlaşılır ki Felâtun önceki gün Ziklasların yemek davetine gelmiş, aşağıda aşçı kadınla oynamış, mayonezi üzerine dökünce de kimselere görünmeden evden ayrılmıştır. Akşam yemekte Râkım mayonez meselesini kimseye açık etmez, Felâtun'u zor durumda bırakmaz. Ancak Felâtun Râkım'ın söz açtığı bir şarkının sözlerini Râkım'ın yanlış bildiğini söyleyerek onu herkes içerisinde utandırmak ister.

Râkım bu konuda ağzını açmasa da orada bulunan başka bir Bey şarkının gerçek sözlerini söyleyerek Râkım'ı doğrular. Mister Ziklas'ın kızları daha önceden Râkım'dan öğrendikleri bu şarkıyı iyice çalışmışlardır. Yemekten sonra Râkım'ın da beğeneceği bir şekilde şarkıyı söylemişlerdir. Alafranga yemeklerde adet olduğu üzere yemekten sonra folk havaları çalmaya başlamış, kadın erkek kalkıp folka dansı yapmışlardır. Râkım diğer alafranga dansları bildiği halde bu dansı bilmediği için onlara katılmamıştır. Oysa Felâtun Margaret'e yalvararak onu dansa kaldırmış dans esnasında dar pantolonunun yırtılmasıyla Ziklasların evini acilen terk etmiştir. Can ve Margaret Râkım'a Felâtun ile ilgili olumsuz düşüncelerini söylemiş Râkım ise bu konuda olumlu konuşmaya çalışarak Felâtun'u korumuştur.

Felâtun Bey Ziklasların evindeki yemekte Râkım Efendi'yi utandırmak istemişse de kendisi utanarak evden ayrılmıştır. Râkım bu düşüncelerle eve gelince Canan'ın geç vakitte piyano çaldığını görür ve onunla sohbet eder. Canan'a gezmek istiyorsa Dadı Kalfa ile gidebileceğini söyler. Canan ise evde kitap okumak, piyano çalmak, bahçede vakit geçirmek gibi pek çok meşgalesi olduğunu söyleyerek dışarıda gezmelere pek meraklı olmadığını anlatır. Bu durum Râkım'ın hoşuna gider ve eliyle Canan'ın arkasına dokunur. Canan bu dokunuşla elektriklenmiş gibi etkilenir. Râkım da Canan, Josephino ve İngiliz kızlardan etkilenmeye başlamıştır. Ancak bu bayanların onu etkilemesi Râkım'ın işlerini yapmasına engel olmamıştır. Râkım her zamanki gibi çalışmış kazandığı paranın artanını saklaması için Dadı Kalfa'ya vermiştir. Râkım yalnız Dadı Kalfa'ya değil Canan'a da güzel hediyeler almaktadır. Canan'a sık sık altın paralar ve gümüş kuruşlar vermektedir. Canan ise bu paraları sokağa çıkmadığı için harcamaz, biriktirerek Dadı Kalfa'ya verir. Dadı Kalfa da bu paralarla Râkım aracılığıyla Canan'a birikim sağlayacak değerli takılar alır. Râkım da en az Canan kadar tasarrufludur.

Râkım haftada iki kere Beyoğlu'na derse gider. Derse her gittiğinde Josephino'yu ziyaret eder. Bahara kadar hayatı böyle devam eder. Bu arada Felâtun Beyi'n babası hastalandığı için vefat etmiştir. Felâtun Bey ve kardeşi Mihriban yalnız başına kalmışlardır. Felâtun Bey bir müddettir Mister Ziklasların evinde görünmez olmuştur. Onunla beraber Fransız aşçı kadın da değiştirilmiştir. Râkım Mister Ziklas'a Felâtun'u sorduğunda Mister Ziklas Felâtun'un adını anmamasını istemiştir. Ziklas Râkım'a ahlakından memnun olduğunu söyleyerek Felâtun'a karşı

aynı duyguları hissetmediğini ima etmiştir. Felâtun'un eve niçin gelmediğini öğrenmek isteyen Râkım bir dahaki ders günü Ziklasların evine erkenden gitmiş kızlardan Felâtun'un yaptıklarını öğrenmiştir. Felâtun Ziklasların evine geldiği bir gün odadan karanlıkta çıkan Bayan Ziklas'ı aşçı kadın sanarak “A zalim! Mayonezi bir daha üzerine dökecek misin?” diyerek kucaklamış, Bayan Ziklas'ın bağırmasıyla rezil olarak evden kaçmıştır. O zaman herkes anlamıştır ki mayonez meselesi Felâtun Bey'in aşçı kadın ile olan yakışksız ilişkisinden kaynaklanmıştır. Felâtun bu hafif davranışlarını sadece Ziklasların evinde değil katıldığı tiyatro gösterilerinde de sergilemiştir. Felâtun tiyatroda sahipsiz veya hafif meşrep kadınların localarında yakışksız kahkahalarla kendini başka insanlar önünde küçük düşürmektedir. Oysa Râkım tiyatroya gittiğinde başka localardaki ailelere selam verip kendi locasında terbiyeli bir şekilde tiyatrosunu izlemektedir. Onu gören herkes Râkım'ın edebine övgüler dizmektedir.

Bahar mevsimi gelmeden bir gün Râkım Josephino'ya gider. Josephino ve Râkım arasındaki mesafe ortadan kalkmıştır. İkisi arasında bir ilişki vardır. Josephino Râkım'ın kendisine duyduğu sevgi hakkında ağzını arar. Sonra da Canan'a çok para veren bir müşteri çıktığını söyler. Amacı paraya mı Canan'a mı değer verdiğini anlamaktır. Râkım Canan'ın satılması konusundaki kararın ve verilecek paranın Canan'a ait olduğunu söyler. Josephino Râkım'ın paraya değer vermediğini ve Canan'ın özgürlüğünün yine Canan'a ait olduğunu söylemesi dolayısıyla Râkım'a bir kez daha hayran olur. Josephino Râkım'ı sevmesine rağmen kendisini Râkım'a layık görmez. Râkım'a Canan gibi güzel ve akıllı bir kızın layık olduğunu söyleyerek ikisinin birbirine uygun olduğunu, Canan'ın Râkım'ı çok sevdiğini anlatır. Râkım Josephino'nun hiç kıskançlık yapmadan bu şekilde hakkaniyetli davranmasından çok etkilenir. Josephino'da Canan'a çıkan müşteriye olumsuz cevap vereceğini bildirir. Josephino Canan'ın mutluluğunu kendi mutluluğu sayacağını söyler.

Râkım Josephino'dan çıkınca Ziklasların evine gider. Kızlar evde olmalarına rağmen anne ve babaları bir suareye katılmak üzere evden ayrılmışlardır. Râkım dersini verip kızlarla Osmanlı şiiri üzerine sohbet eder. Kızların Türk şiirine ilgisi dolayısıyla onlara bir de Hafız'ın şiirlerinden bir gazel okuyarak çevirir. Tam bu sırada Bay ve Bayan Ziklas eve gelerek kızların halen ders yapmakta olduklarını görerek memnun olurlar. Râkım müsaade isteyerek evine gider.

Râkım bu gece başına gelen olaylardan çok etkilenmiştir. Josephino'nun kendi sevgilisi olmasına rağmen başka bir kadını övmesi ve onu Râkım'a layık görmesi İngiliz kızların dinledikleri şiirden etkilenerek âşık bir şekilde iç geçirmesi Râkım'ın kafasını karıştırmıştır. Râkım eve vardığında bir hayli geç olmuştur. Canan uykudan uyanarak Râkım'a kapıyı açar. Râkım Canan'ı gece kıyafetleriyle görünce ondan çok etkilenir. Ona sarılmak istese de kendini tutar. Canan'a bin beş yüz lira verecek bir müşterisinin olduğunu söyler. Üstelik Râkım müşteriden aldığı bin beş yüz lirayı ve evdeyken kendisine aldığı bütün takı ve elbiseleri kendisine vereceğini bu şekilde de zengin bir kadın olarak satıldığı evin odalığı olabileceğini söyler. Fakat Canan parayı değil Râkım'ı istediğini anlatır. Râkım Canan'a kardeş olmayı teklif etse de Canan onun kardeşi değil en azından eskisi gibi sadece Canan'ı olmaya razı olacağını ama satılmak istemediğini ağlayarak anlatır. Râkım Canan'ın bu sevgisinden çok etkilenir. Canan'a onu satmayacağını, isterse eskisi gibi cariyesi olarak kalabileceğini ama aralarında bir şey olmayacağını söyler. Canan duruma razı olarak odasına çekilir. Canan odasına gittikten sonra Râkım kendi kendisine Canan'ı beğenmesine rağmen ve kendi malı olmasına rağmen niçin odalık almadığı konusunda düşünür. Bu konuda erkenden bir tavır almamaya karar verir. Râkım ertesi gün Josephino'ya giderek Canan'la aralarında geçenleri anlatır. Bundan böyle Josephino'yla bir metres gibi değil bir dost gibi arkadaşlığını devam ettirmeye karar verir. Josephino da onunla dost olmak istemektedir. Ancak Râkım ve Canan'ın birlikte olmasını istese de bunun için Râkım'la cinsel beraberliğini sürdürmesinin bir mahsuru olmadığını düşünmektedir. Râkım prensipli biri olduğu için bu arkadaşlığın bundan böyle dostane bir şekilde devam etmesine karar verir. Josephino da bu karara saygı duyar. Felâton Josephino'dan çıktıktan yaklaşık bir hafta sonra Râkım, Felâton Bey'le Taksim'de karşılaşır. Felâton ecnebi bir aktrisle ilişki kurmuştur. Râkım'ı tanıştırmak üzere bu kadının oteldeki odasına davet eder. Bu kadınla yaşadığı aşk hayatının kendisine verdiği keyfi anlatarak Râkım'ı sürekli çalışması ve bu tip zevklerden kendini mahrum etmesi dolayısıyla kınar. Otel odasında adı Polini olan bu kadınla hep beraber oturur, sohbet eder ve içki içerler. Râkım çok fazla alkol almaz çünkü çalıştığını söyler. Felâton ise bu kadar çalışmak yerine kendisi gibi bir hayat sürmenin daha iyi olduğunu anlatır. Râkım israfın iyi olmadığını söyleyince Felâton harcadığı paranın daha fazlasını kumardan kazandığını anlatır. Bu arada

Felâtun kumara başlamıştır. Râkım kumar konusunda Felâtun’u uyarır ancak Felâtun onun uyarısını dikkate almaz. Râkım ve Felâtun birbirlerinden ayrıldıktan sonra her ikisi de birbiri hakkında kıskançlık hükmünü verirler.

Bahar gelmiştir Felâtun kadın erkek ilişkisini bitirdiği Josephino ile iki dost ve iki arkadaş olarak görüşmeye devam etmektedir. Bir gün Josephino kendisinin Kâğıthane’deki mesire yerinde gezdiğini ama çok kalabalık olduğu için bu gezmeden hiç keyif almadığını söyler. Râkım böyle gezinti yerlerine tatil olan cuma ve pazarları değil, hafta içi mesire yerinin boş olduğu günlerde gitmenin daha güzel olduğunu ifade eder. Böyle bir günde hem gezinti de piknik yapmak üzere sözleşirler. Râkım eve geldiğinde yanlarına Josephino’yu da alarak hep beraber Kâğıthane’ye gezmeye gideceklerini söyler. Özellikle Canan bu haber çok sevinir akşam Râkım odasına yazı yazmak için çekilince Canan da yanına giderek onu seyrederek. Râkım kalemi elinden bırakıp Canan’la tatlı tatlı sohbet etmeye başlar. Râkım Canan’a kendisini bir sevgili olarak sevdiğini söyler. Aslında bildiği halde Canan’ın da kendisini böyle sevip sevmediğini sorar. Canan hem utanarak hem de mutlulukla Râkım’a onu ne kadar sevdiğini anlatır. İki sevgili kucaklaşarak kanepeye oturur ve bir müddet birbirlerini aşk içinde izlerler. Râkım bu halde uykuya dalınca Canan odasına gider.

Ertesi salı günü Râkım Josephino’nun evine giderek yarın erkenden Kâğıthane’deki mesire yerine gideceklerini bu yüzden bu gece kendi evlerinde kalmak üzere kendisini almaya geldiğini söyler. Bütün ev sevinçle Josephino’yu misafir eder. Akşam yemek sofrası kurulur bu evde âdet olmayan içki ikramı yemekle birlikte yapılır. Josephino yatma vakti Râkım’la ilgili Canan’ın ağzını arayarak onları birbirine yakınlaştırmayı amaçlayan sözler söyler. Josephino Canan ve Râkım’ın birbirlerine çok uygun olduğunu düşünmektedir. O yüzden bu iki sevgiliyi birbirleriyle olmaları için yönlendirmekte ve yüreklendirmektedir. Zaten Râkım’la da aralarında dostluktan başka bir şey kalmamıştır.

Ertesi gün daha güneş doğmadan kalkılır mangalda yapılmış kahve içildikten sonra yola çıkılır. İlk önce kayıkla Kâğıthane’ye gidilir. Oradan Kâğıthane’nin kırlarına çıkılır. Kırlarda hemen hemen hiç kimse yoktur. O yüzde kadın erkek hep berber kahvaltı yapılır, gezip dolaşılır. Josephino bu Türk usulü eğlenceden pek

memnun olduğunu söyler. Yemekler yenilir. Bütün gün çok eğlenildikten sonra herkes evine döner.

Râkım Kâğıthane’de hafta içi kimsenin olmadığı boş bir günde ev halkı ve Josephino ile sakin gösterişsiz ve samimi bir gün geçirmiştir. Felâtun da Kâğıthane’nin çok kalabalık olduğu bir tatil günü sevgilisi Polini ile başka bir gün geçirmiştir. Ancak Felâtun bu gezmede Râkım’dan çok farklı şeyler yapmıştır. Sevgilisi Polini’yi çok gösterişli bir arabaya bindirerek gezdirmiştir. Kendisi de arkasında yine çok gösterişli bir ata binerek onu izlemiştir. Râkım’ın Kâğıthane’de kimsenin olmadığı bir günde gezmekteki amacı eğlenmek ve dinlenmek iken Felâtun’u Kâğıthane’nin en kalabalık gününde orada bulunmasının amacı kendisinin ve sevgilisinin, üstlerinde başlarında ve arabalarındaki süsü, şatafatı harcadıkları parayı el âleme göstermektir. Felâtun mesire yerlerindeki gösterişi kumarhanede de yapar. Bir haftadır kumarda bir hayli para kaybetmiştir. Felâtun kumarda kaybetmeye başlayınca oyun oynamayı bir müddet bırakmak istemiştir. Sevgilisi Polini’nin kendisini el âleme Felâtun’un metresi diye göstermek istemesi yüzünden oyunu bırakamamış kaybettikçe kaybetmiştir. Kumarda çok para kaybeden Felâtun Polini’ye senin ısrarın yüzünden oldu diye sitem eder. Böyle bir fırsatı yakalayan Polini Felâtun’u daha çok ağına düşürmek için küsme numarası yapar. Sonunda Felâtun Polini’nin ayaklarına kapanır. Râkım arkadaşı Felâtun’u Polini’nin ağına düştüğünü anlayınca arkadaşlık gereği Felâtun’a giderek onu uyarır ancak bu uyarı hiçbir işe yaramaz. Felâtun Râkım’ın kendisini kışkırttığını düşünerek onun uyarılarını kulak arkası eder. Felâtun kendisine yapılan uyarıları dinlemese de kardeşi kendini uyaranları dinlemiştir. Babasının ölümünden sonra komşularının nasihatleri neticesinde bir yüzbaşı ile evlenip kocasının terbiyesine girmeyi kabul etmiştir. Böylece hoppalığı bir kenara bırakmış kocasının verdiği eğitimle olgun bir hanımefendi olma yoluna girmiştir.

Râkım İngiliz Mr. Ziklas’ın kızlarına ders vermeye devam etmektedir. İngiliz kızlar Râkım’ın derslerini çok sevmekte kendi alafranga eğlencelerinden uzaklaşmaktadırlar. Bütün meşguliyetleri Râkım’ın verdiği dersler, Râkım’ın Hafız’dan okuttuğu şiirler üzerine olmuştur. Ailenin ahabları kızları balolarda, toplantılarda görmeyince kızların Türkçe öğrenmedeki meraklarına şaşırır olmuşlardır. Bay ve Bayan Ziklas kızlarını evde Râkım’la bırakıp toplantılara gitmiş

ancak Râkım'a çok güvendikleri için gözleri arkada kalmamıştır. Mr. Ziklas Râkım'ın evini görmek eve orada alaturka yemek için Râkım'dan söz almıştır.

Râkım İngiliz aileyi evine götür. Kadın ve erkekleri ayrı odada oturarak Türk usulü bir sofralar hazırlatır. Ziklaslar Türklerin alaturka sofalarının bütün âdetlerini ilgiyle izlerler. İngiliz kızlar Canan'la tanışınca onun evin kölesi ve cariyesi olmasına şaşarlar. Çünkü onlarda kölelik demek Türklerdeki insani yaklaşımdan çok daha farklıdır. Canan'ın evin hanımı gibi güzel ve gösterişli giyinmesine, pahalı elmas takılar takmasına şaşırırlar. Bir de Canan'ın güzelliğini görünce onu Râkım'ın odalığı zannederler. Çünkü onların zihnîyetine göre bir kölenin üzerinde kendi ederinden fazla mücevherinin olması gerçekçi görünmez. Canan'ın böyle gösterişli olmasından, piyano çalıp Fransızca konuşmasından çok etkilenirler. Kızlar Canan'ı çok kıskanarak evlerine dönerler.

Râkım işlerine her zamanki gibi devam etmektedir. Tercümanlık, yazarlık ve öğretmenlik yapmaktadır. Onun işinde değişen tek şey İngiliz kızların kendisine karşı tavırlarıdır. Râkım'ın yemek davetinden sonra kızlar ve özellikle de büyük kız Can Râkım'a karşı soğuk ve düşmanca davranır. Râkım da kızların artık derse ihtiyaçları olmadığını düşünerek eğitimi bırakmak ister. Râkım'ın bir sonraki derse gidişinde kızlar lafı Canan'a getirip Canan'ın Râkım için ne anlam ifade ettiğini anlamaya çalışırlar. Hizmetçi, bir cariyenin bu kadar güzel süslü olması pahalı takılar takması onlara garip gelir. Kızlar Canan'ın Râkım'ın sevgilisi olduğunu düşünmektedirler. Kızların düşüncesi doğrudur. Râkım ve Canan arasındaki muhabbet gelişmiş Canan Râkım'ın odalığı olmuştur. Bu arada Felâton Polini ile yaşadığı zevk ve sefahat hayatından sonra servetinin dörtte üçünü kaybederek biraz akıllanmıştır. Harcamalarını kısıtlamak adına Polini ile kaldığı pahalı otelden çıkarak bir ev kiralayıp orada oturmaya başlamıştır. Canan ise Felâton'un yemek davetinden sonra Can ve Margaret'i kıskanmış Râkım'ın onlara ders veriyor olması ile büyük üzüntüler ve şüpheler içinde kalmıştır. Râkım onun üzüntüsünü gidermek adına Canan'a daha çok muhabbet ve ilgi göstermiştir.

Ziklaslara gelince büyük kızları Can sebebi bilinmeyen bir hastalığa tutulmuştur. Can'ın sürekli içi sıkılmakta günden güne sararıp solmaktadır. Mr. Ziklas kızının düzelmesi için zorla da olsa gezintilere çıkarır. Türkçe dersini iptal ettirir. Bir dostlarının Kadıköy'deki evine hava değişimine gönderir. Can bu

evdeyken kardeşinden Râkım Efendi'nin kendisini ziyaret etmesini ister. Râkım Ziklasları kıramayarak Can'ı ziyaret eder. Râkım da Can'ın durumuna çok üzölmekte hatta bunu Canan'la paylaşmaktadır. Can yataklara düşmüş perişan olmuştur. Doktor Râkım odaya girdiğindeki Can'ın kalp atışlarını takip ederek kızın hastalığının Râkım'a duyduğu aşk olduğunu anlamıştır. Bunu kızın babasıyla paylaşır. Mr. Ziklas kızının hayatını kurtarmak adına durumu Râkım'a anlatır, kızıyla evlenip onun hayatını kurtarmasını teklif eder. Râkım öncelikle bu durumdan haberi olmadığını söyleyerek mahcubiyetini anlatır. Sonra da bunun mümkün olmayacağını çünkü Canan'ı sevdiğini ve onun eşi olduğunu söyler. Bay Ziklas Râkım'a Canan'ı bırakmasını söyler. Râkım da Canan'a böyle bir şey yapamayacağını anlatır. Mr. Ziklas ise teklifini "Hem Can'a sevdiğini söyle hem de Canan'la olmaya devam et" diye yineler. Râkım bunun Can'ı kandırmak olduğunu söyleyerek kabul etmez. Hem Mr. Ziklas hem de doktor, Râkım'a hayret ederler. Çünkü Ziklaslar çok zengin ve değerli bir ailedir. Bu aileye damatlığın reddedilmesi büyük bir tok gözlölüktür. Ziklas Râkım'ın tok gözlölülüğüne ahlakına ve dürüstlüğüne bir kez daha hayran olarak son bir teklifte bulunur. En azından kızı iyileşene kadar yalandan Râkım'ın kıza âşık olduğu ve kendisi ile evlenmek istediğı söylenilecektir. Râkım kızın iyiliğı için istemese de bu teklifi kabul eder. Can'a Râkım'ın sevgisi ve evlenme teklifi söylenir ancak Can babasına Râkım'ı çok sevdiğini itiraf eder ve bu teklifin bir aldatmaca olduğunu anladığını bildirir. Çünkü Can Râkım'ın kendisini değil Canan'ı sevdiğini anlamıştır. Râkım Can'ın acılar içinde babasıyla dertleştğini ve babasının ağladığını görerek çaresizce oradan uzaklaşır.

Râkım eve geldiğimde çok üzgündür. Bu şekilde yolda kederli kederli yürürken Felâtun'a rastlar. Ona üzüntüsünü anlatır. Felâtun'un durumunu sorar. Felâtun da Polini ile ayrıldığını ve onunlayken bütün servetini kaybettiğini söyleyerek Polini 'den hakaretle bahseder. Felâtun bütün parasını kaybettikten sonra kardeşi ve eniştesinin de kendisine yüz çevirdğini, tek çaresinin bir dostunun yardımıyla kazanacağı mutasarrıflık görevine gitmek olduğunu anlatır. Râkım bir de arkadaşı Felâtun 'a üzülererek eve gelir. Üzüntüsünden Canan'a bile ters davranır. O gün Josephino'nun piyano dersi günüdür. Josephino geldiğinde evdeki kederli havayı fark eder. Râkım hem Can'a hem de arkadaşı Felâtun'a üzüldüğünü Josephino' ya anlatır. Josephino Felâtun'un Râkım'ı arkadaş bilmediğini zira eğer arkadaş bilseydi

kendisinin muhakkak aklından ve nasihatinden faydalanacağını anlatır. Josephino Polini'nin arkadaşları ile ortaklaşa çalışarak zengin adamları ağına düşürüp kumara alıştırdıktan sonra servetini çalan bir dolandırıcı olduğunu söyler. Felâtun'un da bütün servetini çalmış ve Fransa'daki hesabına göndermiştir. Böyle bir dolandırıcılığa kanan ahmak bir adam için üzülmemesini tembih eder. Zira böyle para harcayan bir adamın yakında servetinin tükeneceğini kendinden başka bütün Beyoğlu anlamıştır.

Josephino Râkım ile konuşup ona teselli verir. Râkım biraz kendini toplayınca Josephino'dan bu gece kendilerinde kalmasını ister. O gece yemek yer ve içki içerler. Josephino yine Canan'ın ağzını arayarak Canan'ın Râkım'ın odalığı olduğunu öğrenir ve buna çok sevinir. Râkım geceyi Canan'ın odasında geçirir. Dadı kalfa Râkım'ı odasında göremeyince önce Josephino'dan şüphelenip Râkım'a ters davranır. Canan Josephino'nun günahının alınmaması için Dadı Kalfa'ya Râkım'ın kendi odasında kaldığını söyler. Dadı kalfa bu olaya çok sevinir. Bu arada Mr. Ziklas Margaret'in de Can gibi hastalanmaması için kızını vapurla İskenderiye'ye gönderir. Râkım Bay ve Bayan Ziklas'la Margaret'i yolcu ederken vapurda mutasarrıflık görevi için İstanbul'dan ayrılan Felâtun'u görür. Felâtun bütün servetini kaybettikten sonra akıllanmıştır. Bundan sonra memuriyetten kazanacağı para ile düzgün bir hayat yaşayıp borçlarını ödeyeceğini söyler.

Kitabın son bölümünde ölüm döşeğindeki Can yavaş yavaş hastalığı atlatır ve Râkım'a duyduğu aşkı unuttur. Bir akrabası ile evlenme kararı alınca iyileştiğine hükmedilip isteği kırılmayarak Râkım'ı görmesine izin verilir. Margaret İskenderiye'den, Margaret'in evleneceği genç Halep'ten, Can'ın evleneceği genç de İzmir den gelir. Gençlerin evliliği için bir balo düzenlenir. Râkım bu baloda ilk kez polka oynayarak her şeyin tatlıya bağlanmasına sevinir. Canan'ın hamileliği haberiyle Râkım'ın mutluluğu ikiye karlanır.

2.5. İntibah (1876)

İntibah, Türk Edebiyatı'nın ilk edebi romanı olarak bilinmektedir. Namık Kemal *İntibah*'ı diğer adıyla *Sergüzeşt-i Ali Bey* 1873-1876 yılları arasında Osmanlı Türkçesi'yle Kıbrıs Magosa'da sürgündeyken yazar. Romanın Latin harfliyle ilk basımı 1944 te gerçekleşir. Namık Kemal bu romanı Osmanlıcanın ve Türkçenin

roman yazımına uygun bir edebi dil olduğunu kanıtlamak için kaleme alır. Romana *Son Pişmanlık* adını verir ancak dönemin Maarif Vekâleti yetkilileri bu adı yazara sormadan değiştirir ve romanın bazı bölümlerini sansürlerler. Roman, o yıllarda moda olan romantizm akımının etkisiyle yazılır. İlkbahar ve Çamlıca tasviriyle başlayan romanın büyük bir bölümü 1870'lerin İstanbul Çamlıca'sındaki mesire yerinde geçer.

Roman'ın başkahramanı yirmi bir, yirmi iki yaşlarındaki Ali Bey zengin bir ailenin oğludur. Ali Bey'in babası onun eğitimi ve terbiyesiyle çok ilgilenmiş, biricik oğlunu el üstünde tutmuştur. Ali Bey merakı olan konularda tüm zamanını bu merakına sarf eden, bir emelinden umudunu kesince günlerce hastalanan ve ağlayan bir çocuktur. Babası onun bu eğilimlerini terbiye ve eğitimle şekillendirmek ister. Ali Bey on dört on beş yaşına girdikten sonra kendini eğitime ve derslerine verir. Yirmi bir yaşına gelince babasını kaybeder, babası ölünce değişir ve yanlış davranışlar göstermeye başlar.

Hayatında çok önemli bir yeri olan babasının yokluğu ile Ali Bey için hayatın lezzetinin kaybıdır. Ruhunun arkadaşı olan kitapları ve görev yaptığı kalem dairesine gitmek bile ona eziyet görünür. Onun bu durumu Ali Bey'in annesini endişelendirir.

Kocasının eğitiminden geçmiş bir kadın olan Ali Bey'in annesi oğlunun bu halinden endişelenerek onu kaybetme korkusu yaşar. Kendi acısını gizleyerek oğluyla ilgilenir. Oğlunu düştüğü bu üzüntüden kurtarmak için kendisine yalvarıp ısrarla, Çamlıca'da ki mesire yerine çıkmaya ikna eder. Ali Bey ısrar, rica ve zorlamayla çıktığı mesire yerine gitmeyi zamanla alışkanlık haline getirir. Hatta ara sıra buradaki kırlara çıkmasa adeta sıkılır. İki günde bir Çamlıca'nın kırlarına çıkar ancak amacı kalabalıktan kaçmak olduğu için Çamlıca'nın kalabalık olduğu tatil günlerinde değil, diğer sakin günlerinde gezmeye gider.

Ali Bey, bir gün iş arkadaşlarına Çamlıca'ya olan düşkünlüğünden bahseder. İş arkadaşları da Ali Bey'den burada bir ziyafet isterler. Ali Bey onları bir salı günü davet eder. Arkadaşları ısrarla ziyafeti salı günü değil de eğlenmek için kalabalık tatil günlerinden birine ertelemesini isterler. O da cuma gününe erteler. Cuma gününü mesire yerinde geçiren Ali Bey'in arkadaşları eğlenmek maksadıyla orada bulunan kadınlarla iletişime geçerler. Bu durum Ali Bey'in terbiyesine uygun değildir ancak Ali Bey onlara uymak ve gönlündeki acıyı gizlemek maksadıyla

arkadaşları gibi hareket etmeye başlar. Oradan geçen bir arabaya arkadaşlarından gördüğü gibi el işaretleri eder. Bir müddet sonra o arabadan da Ali Bey'e başka bir işaret gelir. Ali Bey arkadaşlarına eğlenir görünmeye çalışır. Sonunda başka bir arabadan Ali Bey'e bir işaret daha gelir. Bu işaretin anlamı çevre kalabalık, تنها olmadıkça görüşemeyiz demektir. Ali Bey saf ve deneyimsiz bir genç olduğu için bu işareti eden kadının namuslu bir kadın olamayacağını anlayamaz. Bu düşüncelerle evine gelen Ali Bey, sabaha kadar arabadaki kadını düşünür. Sabah olunca kendini toparlayıp bu düşüncelerden kurtulmaya çalışır. Çamlıca'ya gitmek istemese de ayakları onu Çamlıca'ya götürür. Çamlıca'ya gittiğinde kaleme gitmek aklından tamamen çıkmıştır. Orada oturarak saatlerce bekler. Arabadan kendisine işaret eden kadını bulmak arzusundadır. Ancak böyle beklerken vakit çok geç olur. Ali Bey daha önce hiç bu kadar karanlığa kalmamıştır. Telaşla eve gider. Annesi, oğlunun gecikmesinden endişelenmiş, nerede kaldığını sormuştur. Ali Bey ise annesine yalan söyleyerek kalemde çok çalıştığı için vapura yetişemediğini söylemiştir. Ali Bey söylediği yalana pişman olsa da doğruyu söyleyememiştir. Annesi de oğlunun çalışıp yükseleceğini düşündüğünden içi rahatlamıştır.

Ali Bey, o geceyi uykusuz geçirir. İki gündür yaşadıkları onu şaşkınlık içinde bırakmıştır. Ertesi gün pazardır. Ali Bey yataktan kalkar, Çamlıca'ya gider. İki saat bekledikten sonra çok merak ettiği o araba gelir. Ali Bey on dakika boyunca arabayı takip eder. Arabadan çok güzel bir kadın ve iki cariye iner. Ali Bey kadının güzelliğinden çok etkilenir. Kadının adı Mahpeyker'dir. Mahpeyker çok güzel ancak namussuz ve alçak bir ailede eğitim almış kendisi de hilekâr, zeki ve namussuz bir kadındır. Cilve yapmada erkeklere hükmetmekte ustadır. Mahpeyker, Ali Bey'i ilk gördüğünde çok beğenmiş ve hemen onun işaretine cevap vermiştir. Ali Bey ve Mahpeyker konuşmaya başlarlar. Mahpeyker, kendini namuslu bir kadın gibi göstererek başkalarının dikkatini çekmemek için kendisiyle konuşmaya mecbur kaldığını söyler. Mazlum gibi davranarak onun gibi erkeklerin kadınları bir eğlence olarak görmelerinden şikâyet eder. Ali Bey ise niyetinin eğlenmek olmadığını kendisine tutulduğunu ve onu sevdiğini söyler. Günlerdir onun düşüncesiyle yorgun ve uykusuz olduğunu, bir iltifatıyla teselli bulacağını anlatır. Mahpeyker ise namuslu bir kadın gibi davranıp Ali Bey'e nazlar, sitemler eder. Sonunda karşısında şaşkına dönmüş Ali Bey'e kendisinin de onu sevdiğini itiraf eder.

Ali Bey, Mahpeyker karşısında kendinden geçmiştir. Mahpeyker de Ali Bey'i şehvetli ve şiddetli biçimde sevmektedir. İki saate yakın sohbet ederler. Ali Bey, aşk ve heves ile Mahpeyker'e bir annesinin olduğunu ve kendisiyle evlenmek istediğini söyler. Mahpeyker ise işin sonunu düşünmenin uygun olmadığını ve bir erkekle birlikte olmasının mümkün olmadığını anlatır. Mahpeyker'in bu tutumu evlenme niyetine giren birinin kendi geçmişini öğrenme çabasına gireceğinden bunu engellemek için aldığı bir tedbirden kaynaklanmaktadır. Ali Bey, tecrübesiz bir genç olduğu için Mahpeyker'in bu tedbirini anlamaz. Kendisine ilgi göstermesine rağmen niçin evlenme teklifini reddettiğini sorar. Mahpeyker ise soruyu şakalar yaparak geçirir. Laf arasında Ali Bey'e aşklarını sır gibi saklamasını ima eder. Ali Bey de onun bu isteğini kabul eder. Mahpeyker Ali Bey'in evlilik isteği dışında her isteğini kabul edeceğini anlatır. Ali Bey'in Mahpeyker'den isteği en azından gezi günleri buraya gelerek buluşmalarıdır. Mahpeyker ısrarı yüzünden mecbur olmuş gibi görünerek Ali Bey'in isteğini kabul eder. Arabasına binip gittikten sonra Ali Bey Mahpeyker'in evlenme teklifini niçin reddettiğini uzun uzun düşünür. Aklına bin bir ihtimal gelir ancak Mahpeyker'e hiçbir kötü vasfı yakıştırmaz. Onun konuşmalarındaki laubali hafifliği bile utanmaya ve çekingenliğe yorar. Evine dönen Ali Bey sevinçten annesine sarılır. Aşkın heyecanıyla çok mutlu günler geçirir. Geceleri sevgilisini hayal eder. Gündüzleri aşkın heyecanıyla eğitimi ve memuriyetindeki görevleri için çok çalışır. Rütbelere, maaşlara, itibarlara ardına gelir. Ali Bey'in annesi de bu durumdan çok memnundur. Ali Bey ile Mahpeyker'in aşkı gün geçtikçe ateşlenir. Ali Bey Mahpeyker'in tavırlarındaki kendisine meylettirme anlamını kavrayamaz, şehvetli işlerini bile namusuna yorar. Günler böyle geçerken Ali Bey kendisine bir sırdaş arar. Duygularını arkadaşı Atıf Bey'le paylaşır. Atıf Bey'e aşkı ile ilgili her şeyi anlatsa da namusuna zede getirmemek için Mahpeyker'in adını gizli tutar.

Bir pazar günü Ali Bey ve Atıf Bey saat sekizde Çamlıca'da bulaşmak üzere sözleşirler. Ali Bey o gün Mahpeyker'le de bulaşacağından Çamlıca'daki buluşma yerine erkenden gider. Saat yedi buçukta arkadaşıyla buluşma vakti geldiğinden Mahpeyker'den izin isteyerek ayrılır. Ancak gününü sevgilisinden ayrı geçirmek istemediği için yirmi yirmi beş dakika sonra arabayla çeşme önünden geçmesini ister. Ali Bey Büyük Çamlıca'ya giderek çeşme başında arkadaşını bekler. Orada

tanımadığı üç dört kişi iskemlelerde oturmaktadır. Tam yanlarına yaklaşacakken oradaki erkeklerin arabadaki kadınlara laf attığını görür. Ali Bey bu durumu bir ahlaksızlık olarak sayar. Arkadaşını beklemeye devam ederken Mahpeyker'in arabası çeşmenin önünden geçer. Oradaki erkeklerden Mesut Efendi diğer kadınlara yaptığı gibi Mahpeyker'e de sanki onu tanıyormuş gibi laubali bir tarzda yanaşır ve bir takım sözler söyler. Mahpeyker perdeleri kapatır ve uzaklaşır. Mahpeyker'in ardından uygunsuz laflar ederler. Bunu gören Ali Bey oradaki Mesut Bey'e çıkışarak onu ayıplar. Mahpeyker'in namusuna yapılan bu saldırıya şiddetle karşı çıkar. Aralarında tam kavga başlayacakken arkadaşı Atıf Bey araya gelir. Olanları sorar. Ali Bey laf attıkları kızın sevdiği kız olduğunu Atıf Bey'e itiraf eder. Atıf Bey Mahpeyker'e sataşanların yanına giderek Mahpeyker'in gerçek yüzünü onlardan öğrenir. Mahpeyker'in herkesçe tanınan bir fahişe olduğunu öğrenen Atıf Bey Mesut Bey'i de yanına alarak Ali Bey'in yanına yaklaşır ve durumu ona anlatırlar. Ali Bey'in büyük bir yanlış içinde olduğunu, bu kadının zannettiği gibi biri olmadığını anlatırlar. Ali Bey mahcubiyet korkusuyla bu durumu öğrendiği andan itibaren Mahpeyker'e olan sevgisinin kaybolduğunu yanındakilere anlatmaya çalışır. Atıf Bey de arkadaşını ikna etmek için uzun süre arkadaşıyla zaman geçirir.

Akşamüzeri iki arkadaş birbirinden ayrılır. Atıf Bey Mesut Efendi'yle buluşur. Atıf Bey Ali Bey'in Mahpeyker'den ayrılacağına emindir ancak Mesut Efendi Ali Bey'in kolay kolay aşktan kurtulamayacağını bildiği için bundan pek emin olmadığını söyler. Ali Bey, evine dönünce içindeki üzüntüyü annesine belli etmemeye çalışır ve erkenden odasına çekilir. Ali Bey'in sevdası bitmemiş üstelik bu umutsuzluk hali sevdasını daha da kuvvetlendirmiştir. Bu aşk derdiyle perişan olan Ali Bey üzüntüsünü annesine ve kalem arkadaşlarına belli etmemek için neşeli olmaya çalışır. Özellikle Atıf Bey'den üzüntüsünü saklamak için çok gayret sarf eder. Ali Bey o hafta cuma gününün gelmesini beklemekte ve Mahpeyker'e hesap sormak istemektedir. Mahpeyker eğer her şeyi inkâr ederse ona olan nefreti artacak ve aşka meyli yok olacaktır. Cuma günü geldiğinde Ali Bey buluşma yerine erkenden gider. Mahpeyker Mesut Efendi'nin arabasında yaklaşmasının ardından her şeyi Ali Bey'e anlatacağını anlamıştır ve Ali Bey'i elinde tutmak için önceden önlem almıştır. Bu arada Ali Bey Mahpeyker'e söyleyeceği şiddetli sözleri önceden planlamıştır. Mahpeyker ise Ali Bey'i kandırmak için evvela özenli bir şekilde

süslenmiştir. Ali Bey'in beklediği saatten önce buluşma yerine gelmiştir. Ali Bey Mahpeyker'i görünce planladığının aksine masumca bir ayıplamada bulunur. Mahpeyker ise planı gereği gerçeği inkâr etmek yerine her şeyi kabul eder ancak başına gelenlerin ailesinin yüzünden olduğunu, bu ailede çocukken kötü şeylere yönlendirildiğini ancak Ali Bey'i görüp âşık olduktan sonra bütün kötü alışkanlıklarını bıraktığını söyler. Ali Bey'in istediği şekilde yalnızca onun kadını olacağına söz verir. Aşktan ne yapacağını bilmeyen Ali Bey Mahpeyker'in sözlerine inanır ve onunla evlilik dışında bir gönül ilişkisi yaşamaya karar verir. Mahpeyker'le sözleşerek gece saat bir buçukta Mahpeyker'in yalısında buluşmaya karar verirler.

Ali Bey o gece Mahpeyker'in yalısına gitmek için annesine son zamanlarda söylediği gibi bir yalan daha söyler. Amirinin bazı önemli işleri için yalısına gitmesi gerektiğini anlatır. Saat on bir buçuk sıralarında evden çıkarak Kuzguncuk'a giden Ali Bey buluşma zamanını beklemek için bir gazinoda oturmaya karar verir. O gazinoda oturduğu sırada Mesut Efendi ile Atıf Bey Ali Bey'i görürler. Mesut Efendi onun mutlaka Mahpeyker'le buluşmak için beklediğini Atıf Bey'e söyler. Daha sonradan yardım etmek düşüncesiyle Ali Bey'e görünmeden ve onu utandırmadan gazinodan ayrılırlar. Ali Bey bekleme saatine kadar etrafı seyreder sonra bir kayığa binerek buluşma yerine gider. Kayık iskeleye yanaşınca yalı kapısını arayan Ali Bey bahçe kapısından içeri girer ve Mahpeyker'i görür. Mahpeyker de sanki onun geldiğini görmemiş gibi korkudan Ali Bey'in kucığına yığılır. Mahpeyker Ali Bey'i süslü küçük bir köşkün içine alır. Orada hem Ali Bey'e gecelik kıyafetler giydirir hem de kendi üstünü değiştirerek rahat bir elbise giyer. Saçlarını salıp bırakır. Mahpeyker Ali Bey'in yanında içki içmeye başlar ve içkinin tesiriyle rahat ve şen davranışlar sergiler. Daha önce hiç içki içmemiş olan Ali Bey, Mahpeyker'in içkiyle böyle şen davranışlarını gördükten sonra kendisi de içki içmek ister. Mahpeyker yalandan buna razı olmaz gibi görünse de sonunda güya Ali Bey'in ısrarını kıramayarak ona da içki içirir. Ali Bey sarhoş olur. Yiyip içip eğlendikten sonra iki âşık yatak odasına çekilirler.

Ertesi gün Ali Bey evine döner. Annesiyle görüştükten sonra kalemdeki memuriyetine gider ancak akıllı fikri önceki gecenin eğlencesinde olduğu için iş yapmak aklına bile gelmez. Ali Bey önceki geceden çok etkilenmiştir. İlk kez tattığı içki âlemi ona çok hoş görünmüştür. Bu yaşam biçimine eğilimi o kadar artmıştır ki

her an bu âlemde olmayı arzular. Pazar günü erkenden Çamlıca'ya gider. Orada Mahpeyker'le buluşacaktır. Mahpeyker'in gelmesine henüz iki saat vardır ancak bir de bakar ki Mahpeyker kendisinden önce gelmiş onu bekliyor. Bu durum Ali Bey'i çok memnun eder. Ali Bey kırlarda korkuyla ve gizlenerek gezmek yerine Mahpeyker'e onun evine giderek bir eğlence tertiplemeyi teklif eder. Mahpeyker sahte bir tavırla görüşme sıklığının artmasının Ali Bey'in annesini rahatsız edebileceğini söyleyerek istemez gibi görünür sonra da güya ısrara dayanamayarak kabul eder. Ali Bey'in teklifini annesinden izin alarak gelme şartına bağlayarak sahte bir sadakatle kabul eder. Ali Bey ise onun bu sahte tavırlarını anlamayarak bu sözleri onun sadakatine yorar. Ali Bey kalem işlerini bahane ederek annesinden izin alarak buluşmaya gider. Bu buluşmalar önceleri üç dört günde bir, sonradan da iki günde bir tekrar edilmeye başlar.

Mahpeyker kendini iyi biri göstermek için çok arzu etmesine rağmen sevilisini düşündüğü için yalnız geceleri Ali Bey'le görüşebileceğini söyler. Ali Bey gündüzleri işine gider ve iş arkadaşları onun bu sefahat âlemindeki halini anlamazlar. Ancak annesi oğlunun kendinden uzaklaştığının farkına varır. Oğluna içkiyi ve kötü kadınlarla düşüp kalkmayı konduramasa da içini bir şüphe kaplar. Sonunda oğlunun kalemden arkadaşı Atıf Bey'in evine giderek neler olduğunu öğrenmek ister. Cariyelerinin yardımıyla Atıf Bey'in evinin yerini öğrenen annesi, oğlunun bu halinin sebebini arkadaşından sorar. Atıf Bey henüz erken olduğundan dayısı Mesut Efendi'yle oturmaktadır. Ali Bey'in annesinin geldiğini görünce onu mabeyin odasına kabul eder. Burada annesinin şüphelerine cevap veremez çünkü Ali Bey işe düzenli gelerek arkadaşlarına hiçbir şey yansıtmamıştır. Atıf Bey kendisinden tecrübeli olan dayısına danışmak için odadan ayrılır. Atıf Bey'in dayısı Mesut Efendi olayı işittiği için Ali Bey'in geçen gün Kuzguncuk'ta bulunmasının sebebini Mahpeyker olduğunu anlatır. Mesut Efendi mabeyin odasına gelerek onun Mahpeyker adlı kötü ahlaklı bir kadının pençesinde olduğunu söyler. Oğlunu Mahpeyker'den kurtarmak için ona iki tavsiye verir. Birincisi gerçeği bildiğini oğluna söylememesi ikincisi de Mahpeyker'den kurtarması için Ali Bey'i güzel ve ahlaklı bir cariyeyle birleştirmesidir. Ali Bey'in annesi bu olayın üzerine Dilaşub adında çok güzel bir cariye bulup eve getirir. Bu arada Ali Bey kendini iyice içkiye ve sefahate vermiştir. Bir hafta boyunca geceli gündüzlü Mahpeyker'in evinde içki

ve sefahate dalar. Mahpeyker yine iyiliksever bir kadınmış gibi görünerek Ali Bey'i üç gün iş yerinde üç gece de annesinin yanında kalmadıkça kabul etmeyeceğini söyler. Yorgun argın eve dönen Ali Bey Dilaşup'u karşısında görünce beğenir ancak Mahpeyker'in onda bıraktığı etkiyle kızla ilgilenmez. Ali Bey'in annesi Dilaşup'u akşamleyin Ali Bey'in odasına güya soyunup giyinmesi için gönderse de Ali Bey kızı odasından defeder. O gece Ali Bey'in annesi yaşadığı üzüntülerle rahatsızlanmış, şiddetli bir nöbet geçirmiştir. Ertesi gün Ali Bey'in Dilaşup'u reddettiğini anlayınca fenalaşır. Sonunda Dilaşup'u Ali Bey'e ısrarla teklif etmeye karar verir. Ali Bey kahve içmek için annesinin odasına gelince annesi oğluna Dilaşup'un eğitiminden güzelliğinden ve huyunun melek gibi oluşundan bahseder. Dilaşup'u kendisi için aldığını söyleyerek onu odasına almasını ister. Bir kızı ailesinden isteyip evlenmektense bir cariyeyi eş almasının daha doğru olduğunu böylece kızı beğenirse istediği gibi eğitebileceğini anlatır. Ali Bey ise Mahpeyker'in aşkının etkisiyle annesini reddeder. Annesi de dayanamayarak Mahpeyker'in varlığını bildiğini açık ederek oğlunu bu konuda azarlar. Ali Bey, Mahpeyker'e söylenen sözleri duyunca annesine saygısızca karşılık verir.

Mahpeyker günlerdir Ali Bey'i yalısında eğlendirmekte ve eğlenmenin masraflarını kendisi karşılamaktadır. Mahpeyker'in parasının kaynağı Abdullah Efendi adlı hem ahlakı hem de yüzü çirkin olan Suriyeli bir tüccardır. Abdullah Efendi Mahpeyker'in kendisini eğlendirmesi karşılığında onun başka erkeklerle de eğlenmesine müsaade edecek kadar düşük karakterlidir. Yılda bir iki kez İstanbul'a gelebildiği halde her ay Mahpeyker'e iki yüz altın vererek onu zengin kadınlar kadar gösteriş ve şatafat içinde yaşatır. Rastlantı sonucu Ali Bey'in Mahpeyker'le vakit geçirdiği hafta Abdullah Efendi İstanbul'a gelerek Mahpeyker'le görüşmek ister ancak Mahpeyker Ali Bey'i kaybetmemek için Abdullah Efendi'nin davetlerine bir bahaneyle ret cevabı verir. Abdullah Efendi'nin kötü bir insan olduğunu bilen Mahpeyker Ali Bey'in hayatını tehlikeye atmamak için eski sevgilisinden dostane bir şekilde ayrılmak üzere bir iki saatliğine Abdullah Efendi'yle görüşmeye karar verir. Zaten Ali Bey'i üç günlüğüne eve göndermesinin sebebi de budur. Mahpeyker Ali Bey'den ayrıldığı gün Abdullah Efendi'nin evine gider. Abdullah Efendi'nin evine gittiğinde geceleri kalmaz. Abdullah Efendi'nin evine saat dört vapuruyla indiğinde kendisini evinde bulamaz. Akşam ezanına kadar onu bekleyince gece orada kalmak

mecburiyetinde kalır. Abdullah Efendi güneş battıktan sonra evine döner. Mahpeyker'e kavuşmalarının gecikmesinden dolayı sitem eder. Mahpeyker ise Abdullah Efendi'ye bir teklifte bulunur. Daha önceki anlaşmalarını hatırlatarak bir sevgilisi olduğunu ve onunla muhabbeti süresince ilişkilerine biraz ara vermek istediğini söyler. Hatta gerekirse Abdullah Efendi'nin kendisine verdiği parayı bile istemez. Mahpeyker her ne kadar ahlaksız bir kadın olsa da Ali Bey'e söz verdiği için onunla görüştüğü süre içinde başka bir erkekle ilişki kurmamıştır ve kurmayacaktır. Ali Bey'i sevmekte ve onu kaybetmek istememektedir. Abdullah Bey bu teklifi kesinlikle reddeder. Ali Bey'le ilişkisi devam ederken kendisiyle de ilişkisinin devam etmesini ister. Mahpeyker ise eğer teklifini kabul etmeyecekse kendisinden tamamen ayrılacağını söyler. Abdullah Efendi Mahpeyker'i tamamen kaybedeceğini anlayınca kararından geri döner. Mahpeyker'e altı ay süre verir. Altı ay sonra ilişkilerinin tekrar başlamasını ister aksi takdirde kendisinden intikam almakla tehdit eder. Bu arada Mahpeyker'e gönderdiği parayı da kesmeyecektir. Altı ay sonra Mahpeyker istediği kişiyle eğlenmeye de devam edecektir. Mahpeyker bu teklifi kabul eder ancak Ali Bey'e söz verdiği gibi Abdullah Efendi'nin kendisine dokunmasına izin vermez. Ertesi günü sabah ezanı okunurken uyanır. İlk vapurla Boğaziçi'ne döner. Yalıya geldiğinde ise Ali Bey'in o gece yalıda kaldığını görerek büyük bir telaşa kapılır.

Ali Bey önceki gün annesiyle kavga ettikten sonra biraz sokaklarda dolaşmış, öfkesini yatıştırmaya çalışmıştır. Kaybolan neşesinin yerine gelmesi için yeniden Mahpeyker'in yalısına gitmiştir. Yalıda Mahpeyker'i bulamayınca önce biraz şaşırır. Sonra aklına türlü endişeler gelir. Mahpeyker'in kendisiyle görüştüğü sürece başka erkeklerle görüşmeyeceği vaadini aklına getirerek heyecana kapılır. Bir yandan da bir kadının da bazı ihtiyaçları dolayısıyla dışarı çıkabileceğini düşünerek kendini rahatlatır. Ancak İstanbul'dan dönme zamanı gelip iskeleye yanaşan vapurların Mahpeyker'i getirmediği anlayınca heyecanı giderek artar. Saat on bir buçuk olduğunda Mahpeyker'in dönüşünden ümidini keser. Mahpeyker'in yalısındaki hizmetçiler ona her zamanki gibi içki sofrası kurarlar. Ali Bey heyecanını yatıştırmak için içerse de üzüntüsü gittikçe artar. Son vapurdan sonra Mahpeyker'in gelmediğini gören Ali Bey kıskançlık ve kandırılmanın verdiği alçalmayla ölümü isteyecek kadar

üzülür. Bir anda Mahpeyker'in evi ona bir kötülük zindanı, Mahpeyker'in güzelliği ise iğrenç, alaycı ve zehirli bir gülüş gibi görünür. Mahpeyker'den nefret eder.

Geceyi Mahpeyker'in yalısında geçiren Ali Bey sabah kadar uyuyamaz. Bir yandan Mahpeyker'in davranışlarını gözünün önüne getirerek hepsinin sahteliğini açıkça görür. Bir yandan da annesini aklına getirir. Annesinin her davranışı ona iyilik ve lütuf olarak görünür. O anda Mahpeyker'i rezil etmek, annesinin ise gönlünü almak ister.

Mahpeyker sabah olup evinde Ali Bey'i görünce telaşla köşke girer. Ali Bey bağırarak ona nerde olduğunu sorar. Mahpeyker başına gelen belayı anlatmaya girişince Ali Bey onun yalanına inanmaz. Artık kendisini kandıramayacağını anlatır. Cebinden çıkardığı paraları Mahpeyker'in hizmetlerinin karşılığı olarak başına atar ve kapıya doğru gider. Mahpeyker ise bu aşağılayıcı harekete rağmen Ali Bey'e yalvararak eteğine sarılmak ister. Ali Bey Mahpeyker'i ayağıyla göğsünden iterek oradan ayırır.

Ali Bey'in annesi Fatma Hanım oğlundan gördüğü muameleden dolayı çok üzüntülüdür. Oğluyla arasına büyük bir ayrılık girmiştir. Bütün gece humma nöbeti geçirmiş, perişan olmuştur. Oğlunun doğru yola gelmesi için dua etmiştir. Dilaşup ise eve geldiği anda Ali Bey için alındığını bilmektedir. Ali Bey gibi bir erkeğin cariyesi olma sevincini yaşayamadan onun annesiyle şiddetli kavgasını duymak onu sen derece üzmüş adeta eriyip süzölmüştür. Sabah olduğunda Ali Bey'in annesi Dilaşup'la dertleşir. Oğlundan ayrı düşse de Dilaşup'u kızı yerine koyduğunu söyler. Dilaşup ise ana oğul arasındaki kavganın sebebini kendisi sayarak üzüntüsünü dile getirir ve gerekirse hanımından kendisini göndermesini ister. Tam bu sırada cariyeler Ali Bey'in geldiğini haber verir. Ali Bey annesinin dizlerine kapanarak af diler. Annesi Ali Bey'e kırılmadığını söyleyerek hemen onu affeder. Tam bu sırada olayların heyecanı ile Dilaşup düşün bayılmıştır. Ana oğul hemen Dilaşup'a yönelip onu ayıltırlar. Ali Bey'in annesi Dilaşup'un bayılmasının sebebini kendisi olduğunu söyleyerek Dilaşup'un Ali Bey'i sevdiğini göstermeye çalışır.

Ali Bey Dilaşup'a baktığında kalbi çarpmaya başlar. O zaman Dilaşup'un samimi davranışlarıyla Mahpeyker'in sahte davranışlarını kıyaslar ve cariyenin ahlakının üstünlüğüne kanaat getirir. Oğlunun ağzını arayan Fatma Hanım Ali Bey'in Mahpeyker'den yüz çevirdiğini öğrenir. Bunu öğrendikten sonra yeniden Dilaşup'tan

söz açarak kızın vasıflarını över. Eğer Dilaşup'u beğenmediyse ona başka bir kız bulacağını da söyler. Akli başına gelen Ali Bey Dilaşup'u beğendiğini ancak şu an için evlenmeyi düşünmediğini anlatır. Annesiyse torun sahibi olmak istediğini söyleyerek Ali Bey'i Dilaşup'la birleşmeye razı eder ve o gece Dilaşup'u Ali Bey'in yatağına göndermeye karar verir. Akşam olunca Fatma Hanım akşam yemeğini sevgili oğlu ve sevgili kızı ve cariyesi Dilaşup'la birlikte yer. Akşam yemeğinden sonra Ali Bey ve Dilaşup Ali Bey'in odasına çekilirler.

Ali Bey Dilaşup'la evlenince gündüzleri görevini daha iyi yapmaya geceleri de eğitimi için çok iyi çalışmaya başlar. Dilaşup'un varlığı ve aşkı ona çok iyi gelir. Mahpeyker ise on gün boyunca Ali Bey'in kızgınlığının geçmesini bekler ve kendisini naza çekerek onu aramaz. On gün sonra ondan hiçbir haber alamayınca sitem dolu bir mektup yazar. Mektubuna cevap alamayınca bu sefer de Abdullah Efendi macerasını birtakım ekleme ve çıkarmalarla bir fedakârlık hikâyesi olarak anlatır. Ali Bey'e olan bağlılığını bin bir yeminle bildirir ve ona yalvarır. Ancak bu mektubuna da cevap alamaz. Üçüncü mektubunda bu sefer de Ali Bey'in aşkından karşılık bulamazsa intihar edeceğini anlatır. Ali Bey üçüncü mektubu alınca umursamaz hali öfkeye dönüşür. Hemen bir mektup yazarak Mahpeyker'e inanmadığını, ondan nefret ettiğini ve gönlünü verecek temiz bir sevgili bulduğunu anlatır. Mahpeyker üçüncü mektubu gönderdiği adamın bir mektupla döndüğünü görünce ümide kapılır. Ali Bey'in nefret ve hakaret dolu sözleri onun ümitlerini yıkar. Bir de Ali Bey'in sevdiği temiz bir kadının olduğunu duyunca kıskançlık ve intikam hisleriyle dolar. İntikam almak için harekete geçer. Bohçacı kadınlar aracılığıyla Ali Bey'in bir odalık aldığını öğrenir. Ali Bey'in annesi Fatma Hanım'ın gittiği ortamları öğrenerek Dilaşup'u görmek için onların gittiği düğünlerden birine kendisi de gider. Düğünde Dilaşup'u ezmek için onunla konuşma rekabetine girer ancak Dilaşup zekâsı, konuşmaları ve güzelliğiyle Mahpeyker'i geride bırakır. Bu durum Mahpeyker'in kıskançlığını ve intikam ateşini daha da arttırır. Mahpeyker intikam planını gerçekleştirmek için Abdullah Efendi'ye durumu anlatır ve ondan yardım ister. Mahpeyker'in amacı Dilaşup'u Ali Bey'den ayırmaktır. Abdullah Efendi bunun için Dilaşup'un Ali Bey'i kuşkuya düşürecek birkaç hareketini ve vücudunun gizli yerlerindeki bir izi varsa onu araştırması söyler. Eğer bunları bulabilirse ikisini çok kolay ayırabileceğini anlatır. Mahpeyker bir taraftan casusluk

amacıyla cariyelerini bohçacı kadın olarak Ali Bey'in evine musallat eder bir taftan da civarda bulunan hamamları dolaşmaya başlar. Mahpeyker plana başladığının dördüncü günü Dilaşup'a bir hamamda rastlar ve onun peştamal bağının yanındaki biri siyah biri kumral iki benini görür. Bu bilgi onun için yeterlidir. Dilaşup hamama gelmeden bir gün önce odasında manevi zevklerine ilişkin bir şeyler yazmaktadır. Ali Bey odaya girince onun elindeki kâğıdı görmek ister. Dilaşup utandığından kâğıdı göstermez ve yırtıp atar. Mahpeyker'in konaktaki casusu bu işi Mahpeyker'e haber verir. Mahpeyker Abdullah Efendi'nin kendisinden istediği kozu da bulmuştur. Ali Bey'in günleri mutlu ve huzurlu geçirirken zaman buldukça mesire yerlerine gezmeye gider. Abdullah Efendi Pertev Ağa namındaki kötülükte kullandığı adamlardan biriyle Ali Bey'in gezdiği mesire yerinde Ali Bey'in tahminen oturacağı yerde planladıkları gibi bekler. Ali Bey'in geldiğini görünce Ali Bey'in evini tarif ederek o evdeki Dilaşup adlı cariyeye oynastıklarını sanki Ali Bey'i tanımıyorlarmış gibi kendi kendilerine konuşurlar. Ali Bey'i inandırmak için Dilaşup'un vücudundaki benlerden ve Ali Bey'den saklayıp yırttığı kâğıttan söz ederler. Mahpeyker de bir kenara saklanmış zevkle onları izlemektedir. Ali Bey Dilaşup'un ahlaksızlığına emin olduktan sonra üzüntüden ve sinirden deliye döner. Eve gelerek Dilaşup'a saldırır ve ona fahişe diye hakaret eder. Ali Bey Dilaşup'u uzunca bir süre hırpaladıktan sonra ölü gibi bir vaziyete girer. Bu arada Dilaşup da düşüp bayılır. Eve gelen hekim Ali Bey'in bir sinir humması geçirdiğini söyler. Üzüntüden perişan olan Ali Bey'in annesi saatlerce Ali Bey'in başında bekler. Hatta Dilaşup da kendi acısını unutup Ali Bey'in iyi olması için uğraşır. Doktorun verdiği ilaçlarla kendine gelen Ali Bey, Dilaşup'u görünce tekrar çıldırır. Ali Bey'in bu hale gelmesinin sebebini öğrenen hekim Dilaşup'un evden gönderilmesini emreder. Annesi Dilaşup'un gönderilmesine razı değilse de oğlunun iyiliği için bunu kabul eder. Bu arada Mahpeyker Dilaşup'un satılacağını tahmin ettiğinden Dilaşup'u almak için esirciyle anlaşır. Ali Bey Dilaşup'u satmak için eve esirciyi çağırır. Eve gelen esirci Dilaşup'u almak isteyen insanlar olduğunu ancak bunların kötü yolda olduğunu söyler. Bunu duyan Ali Bey intikam hırsıyla Dilaşup'u bunlara hemen satar. Böylece Dilaşup'tan intikamını almış olur.

Mahpeyker isteğine kavuşmuş Dilaşup'u evine esir olarak almıştır. Amacı hem Dilaşup'a eziyet etmek hem de onun namusunu elinden almaktır. Dilaşup

Mahpeyker'in bütün eziyetlerine rağmen namusunu hiçbir erkeğe teslim etmez. Dilaşup'un intihar tehdidiyle karşı karşıya gelen Mahpeyker ölümünün intikam ateşini söndürmemesinden korkarak onun namusunu lekeleme arzusundan vazgeçer.

Dilaşup'un kendisine ihanet ettiğini zanneden Ali Bey sağlığına kavuşmasının ardından kendini kaybeder. Kendini bu acıyla içki, kumar, kadın gibi kötü alışkanlıklara verir. Bu şekilde günler geçer. Bu alışkanlıklara kiradan gelen geliri yetmediği için bütün servetini kaybeder. Ali Bey'in annesi oğlunun sefahat âlemlerine düşmesinden büyük üzüntü duymaktadır. Oğluna nasihat etmek ister ancak Ali Bey onu dinlemez çünkü Dilaşup'un başına getirdiği acıyı annesinin suçu olarak görür. Eve ayda ancak bir kez gelen Ali Bey, annesi yirmi günden fazla ölüm döşeğinde kalmasına rağmen ancak bir kez yanına uğrar. Uğradığında da annesinin başına gelen hastalığı hak ettiğini düşünür çünkü Dilaşup'u hayatlarına annesi sokmuştur. Oğlu yüzünden yaşadığı acılara dayanamayan kadın sonunda ölür.

Annesinin ölümünden sonra Ali Bey'in durumu ve ahlakı daha da kötüleşir. Ona nasihat verebilecek kişilerden Atıf Bey İstanbul'da değildir. Mesut Efendi ise Ali Bey'den kötü muamele görmesi üzerine Atıf Bey'den yardım istemiştir. Atıf Bey Ali Bey'e mektupla nasihatte bulunmuş ve Anadolu'daki bir memuriyetinden kendisine her ay para göndereceğini söylemiştir. Ali Bey ahlaken o kadar düşkün bir haldedir ki arkadaşı Atıf Bey'in para teklifini bile tereddütsüzce ve alaylı bir şekilde kabul etmiştir. Bu arada Ali Bey eğlence âlemlerinde içki, kumar ve kadınla daha da kötü duruma düşerken Mahpeyker'in intikam ateşi aşkı hiç tükenmemiştir. Mahpeyker yeniden Ali Bey'le olabilmek için fırsat kollamaktadır. Ali Bey'in aşkını asla unutmamıştır. Onun aşkıyla ne başka erkekleri ne de Abdullah Efendi'yi istediği gibi memnun etmemiştir. Abdullah Efendi Mahpeyker'in tekrar eski neşesine kavuşmasını ister. Bunun yolunun da Ali Bey'in Mahpeyker'e dönmesi olduğunu düşünür. Bu yüzden Mahpeyker'e yeniden yardım eder. Bir adamını Ali Bey'in yanına arkadaş olarak gönderir. Adamın arkadaşlığından memnun olan Ali Bey adamın isteğiyle ona bir eğlence meclisi düzenler. Güya Ali Bey'den gördüğü dostluk nedeniyle başka bir eğlence meclisini de adam düzenler. Abdullah Efendi'nin dalkavuşu olan bu adam mükemmel bir içki meclisiyle Ali Bey'i etkiler. Önceden planlandığı üzere bu içki meclisine gelen kadınlardan biri de Mahpeyker'dir. Mahpeyker Ali Bey'i cilvesiyle yeniden etkisi altına alacağını zanneder ancak Ali

Bey her türlü düşkün durumu yaşamış olmasına rağmen asla Mahpeyker'e yüz vermez ve ona sırtını çevirerek hakaret eder. Bu muamele Mahpeyker'i daha da çıldırtır. Abdullah Efendi Mahpeyker'in istediğini alamadığını ve daha da kötüleştiğini görünce Mahpeyker'e Ali Bey'i öldürmeyi teklif eder. Büyük aşkı bir kine dönüşen Mahpeyker bu teklifi kabul eder ve Abdullah Efendi'yle bir plan yaparlar. İçki, eğlence ve kadın meclisi kurulacağı gerekçesiyle Ali Bey'i bağ evindeki ıssız bir yere davet ederler. Mahpeyker'in amacı hem Ali Bey'i öldürmek hem de Dilaşup'a bu cinayeti göstermektir. Bu yüzden bağ evine Dilaşup da getirilir. Ali Bey'e burada tuzak kurulduğunu anlayan Dilaşup hemen Ali Bey'in bulunduğu odaya giderek her şeyi ağlayarak Ali Bey'e anlatır. Dilaşup'u görür görmez hakarete başlayan Ali Bey önceleri ona inanmasa da Dilaşup'un yer göstermesiyle gittikleri odada Mahpeyker'i ve kendisini öldürecek Hırvat'ın konuşmalarını gizlice dinler. Ali Bey kendisini kurtarmak için hayatını tehlikeye atan Dilaşup'a hiçbir merhamet ve iltifat göstermeden bağ evinden kaçır ve olanları zaptiyeye haber verir. Dilaşup Ali Bey'in kendisine vefasız ve merhametsiz davranışından dolayı çok üzölmüştür. Her şeyi Ali Bey'e anlattığı için öldüröleceğini bilen Dilaşup, gördüğü haksızlıklar, eziyetler ve vefasızlıktan dolayı çok acı çekmektedir. Ölmek bu acıları çekmekten ona daha iyi görünmektedir. Bu acılarla ve ölüm korkusuyla titreyerek Ali Bey'in orada bıraktığı paltosuna sarılarak odanın bir köşesine kıvrılır. Mahpeyker tuttuğu kiralık katil olan Hırvat'la Dilaşup'un kaldığı odada gelir. Ali Bey'in paltosuna sarılmış Dilaşup'u Ali Bey diye kalbinden bıçaklar. Bir müddet sonra odaya giren mahalleli, zaptiyeler ve Ali Bey Dilaşup'u kanlar içinde görürler. Dilaşup'un kendisi için öldüğünü gören Ali Bey Dilaşup için duyduğu şüphelerden pişman olarak onu kollarına alır ve ondan af diler. Dilaşup ölmek üzere yaşadığı mutluluktan dolayı Ali Bey'i affettiğini ve onu çok sevdiğini ifade ederek ölür.

Onların acısına şahit olmak isteyen Mahpeyker kaçtığı odaya yeniden geri döner ve Ali Bey'in acısını arttırmak için Dilaşup'a attığı iftirayı ve Dilaşup'un sadakatini anlatır. Çılgına dönen Ali Bey herkesin gözü önünde Mahpeyker'i öldürür ve hapse düşer. Birkaç ay hapiste kalan Ali Bey serbest bırakılmasından altı ay sonra yaşadığı pişmanlık acısıyla ölür.

2.6. Çengi (1877)

2.6.1. Birinci Kitap: İstanbul'da Don Kişot

Roman Don Kişot adlı roman kahramanın tanıtılmasıyla başlar. *Don Kişot*'un Cervantes'in bir romanı olduğu ve bu romanda Don Kişot adlı hayalperest kahramanın hayaller âleminde yaşadığı gülünç durumları anlatılır. Yazarın Don Kişot adlı hayalperest kahramanı anlatmasının sebebi yine onun gibi gerçek dünyada hayaller âleminde yaşayan Daniş Çelebi'nin ona benzerliğidir.

Daniş Çelebi Saliha Molla isminde bir kadının oğludur. Saliha Molla Anadolu'dan gelerek İstanbul'a yerleşmiş bilgili bir kadındır. Ancak bu bilgisiyle pek çok ailenin ocağına incir ağacı dikmiştir. Anlatılan hikâye yaklaşık yirmi yirmi beş yıl önce başlamıştır. Saliha Molla İstanbul'a geldikten sonra bilgisiyle pek çok büyük aileye öncülük etmiştir. Bu şekilde çok büyük servet kazanmıştır. Onun servetiyle ilgili define bulduğuna dair rivayetler vardır. Bu rivayete göre asil bir ailenin kızı cinlerin etkisi altında kalmıştır. Cinlerden kurtarması için kızı Saliha Molla'ya getirmişlerdir. Saliha Molla okuduğu efsunlar ile cini zincire vurulmuş bir halde huzuruna getirir. Cin Saliha Molla'ya kızı kurtaracağını söyleyerek affedilmesi için yalvarır. Saliha Molla bunu kabul etmeyince cin tekrar yalvararak eğer affedilirse ona bir definenin yerini söyleyeceğine yemin eder. Saliha Molla da cinden definenin yerini öğrenerek onu salar. Saliha Molla defineyi bularak zengin olur. Halk arasında anlatılan bu efsaneye İstanbul'da inanan pek çok insanın olduğu anlatılır.

Daniş Çelebi falcılık ve büyücülükle uğraşan bu kadının oğludur. Daniş Çelebi annesinin bu işleri yaptığını ve bunlar ile ilgili hikâyeler anlattığını duyarak büyür. Saliha Hanım evde misafir bulunduğu zamanlarda misafirlerine hava atmak için oğluna “Aman oğlum, destur diye çık. Zira her taraf cinlerle, perilerle dolmuştur.” demektedir. Bu terbiye ile büyüyen Daniş Bey on iki on üç yaşına geldiğinde bu tarz hikâyelere inandığı için korkusundan evden dışarıya adımını atamaz. Saliha Hanım oğluna evde okuma yazma öğretir. Çocuk okumayı öğrendikten sonra evde bulunan *Hamzaname*, *Muhayelat-ı Aziz Efendi* gibi sihir, simya ilmini içeren ve cin, peri hikâyelerinden oluşan kitapları okur. Bunları okuttuktan sonra Daniş Efendi'nin korkuları ve cinlere, perilere inancı iyice artar.

Sonuç olarak Daniş Bey yirmi yaşına geldiğinde artık cin, peri hikâyelerinden başka bir şey bilmeyen hayaller âleminde yaşayan birisi haline gelir. Hatta bu durum o kadar şiddetlenir ki artık cinnete varan bir hal içerisine girer. Annesi oğlunun bu haline bir çare bulmak için sahte bir Süleyman mührü hazırlatarak oğluna verir ve *Muhayelat-ı Aziz Efendi*'deki Asil karakterinin Süleyman mührünü bulduktan sonra bütün cinleri, perileri yendiğini anlatır. Bu mührün o mühür olduğunu söyleyerek artık bundan böyle hiçbir şeyden korkmaması gerektiğine inandırır. Daniş Çelebi bu mührü aldıktan sonra delice bir cesarete sahip olur.

Bir gün kibar ailelerden birisinin eşi cin ve perilerden kaynaklanan bir hastalığa yakalanır. Kadını efsunlamak için Saliha Molla'yı çağırırlar. Beykoz'da olan bu evde birkaç gün kalmak gerekir. Saliha Mola bu yüzden oğlu Daniş Çelebi'yi de yanında götürür. Süleyman mührünü aldıktan sonra cesareti gelen Daniş Çelebi Beykoz'dayken kalkıp çayirlara gezintiye gider. Ancak hangi tarafa baksa her tarafta hayaller ve vehimler görür. Birden karşısına bir hünkâr köşkü çıkar. Hünkâr köşkü kırmızı boyalıdır. Daniş Çelebi hünkâr köşkünü görünce bunu hayaller âlemindeki kırmızı zebercetten yapılan cinlerin, perilerin evi sanır. Elindeki sahte Süleyman mührünün cesaretiyle sırasıyla önce bahçe kapısından sonra sonrada köşkün kapısından içine girer. Kendisini *Muhayelat-ı Aziz Efendi* kitabındaki Şehzade Asil zannetmektedir. Aynı kitapta olduğu gibi elmastan bir taht üzerinde cin padişahının hapsettiği Çini Maçın padişahının kızını bulacağını zanneder. Oraya gidip kızı uyandıracak ve kızla muhabbet edecektir. Bu arada cin padişahı Şemhail bağırarak gelecek ancak Daniş Efendi'nin elinde Süleyman mührünü görerek ayaklarına kapanacaktır. Daniş Efendi bu hayaller ile köşkün içine girer ancak hayal ettiği kızı bulamaz. Bu arada yabancı birisinin köşke girdiğini gören köşk bekçisi Daniş Çelebi'ye burada ne aradığını sorar. Daniş Çelebi onu cinler padişahı Şemhail zannederek hayalindeki senaryoya göre hareket eder. Bekçi Daniş Çelebi'nin saçmaladığını görünce onu sopayla döverek köşkten atar. Bekçiden sopayı yiyen Daniş Çelebi akıllanmamış tekrar aynı yere giderek padişahın kızını bulacağını hayal etmiştir. Neyse ki Saliha Molla'nın Beykoz'daki işi bitmiş, Beykoz'dan ayrılmaları gerekmiş dolayısıyla Daniş Çelebi de bir daha köşke gidememiştir.

Daniş Çelebi'nin delice hareketleri bununla da kalmaz. Bir gün Tahtakale'de hamamdan çıkan aşüfte bir kadın görür. Gördüğü bu kadını *Muhayelat-ı Aziz Efendi*

kitabındaki kadın zanneder. Ona göre bu kadın şehzade Nesil'in gurbette gördüğü hamamdan çıkan kadındır. Bu kadına ilgi gösterecek, kadını kendi evine davet edecektir. Yolları bir çıkmaz sokağa düşecek, bu çıkmaz sokaktan sonra kendi evi diye boş bir haneye girip orada zevki sefa edeceklerdir. Daniş Bey gerçekten de kadını evine davet eder. Kadınla yola düşerler ve tesadüfen bir çıkmaz sokağa ulaşırlar. Oradan boş bir eve girerler ancak evin sahipleri bu ikisini görünce döverek kovarlar. Daniş Çelebi buradan da köşkte olduğu gibi dayak yiyince bu olayı da başka bir sebebe yorar ve aklı başına gelmez.

Daniş Çelebi gibi deliler o günün toplumunda çok hoş karşılanmaktadırlar. Çünkü birçok insan soytarı ve dalkavukların sohbetleri ile eğlenmekte ve Daniş Bey gibi çılgınlara rağbet etmektedir. Bu adamlardan birisi de Engürusizade Nafiz Efendi'dir. Nafiz Efendi Daniş Çelebi'nin saçmalıklarını dinlemekten çok hoşlanır. Daniş Çelebi'nin annesi Saliha Molla zengin bir kadın olduğundan oğlunun soytarı olarak muamele görmesine razı değildir. Bu yüzden Engürusizade, Daniş Çelebi'ye göstermelik bir saygı ile muamele etmekte, onu evine özel uşak ve hayvanlarla getirtmekte ve kendisine büyük ikramlarda bulunmaktadır. Saliha Molla oğluna gösterilen bu hürmeti gerçek zannettiği için onun bu insanla görüşmesine karşı çıkmaz. Engürusizade Nafiz Efendi Daniş Bey'in anlattığı hayali hikâyeleri dinler. Bunlardan biri de annesi Saliha Molla'nın Şeyh namını alan bazı efsuncularla simya kazanı kaynatmak için yalnız kalmaya ihtiyacı ile ilgilidir. Anne ve şeyh o gün Daniş Bey'i ayaklarının altından kaldırmak için Daniş Bey'e esrar tarzı bir uyuşturucu içirirler. O uykuya dalınca onlar da gizlice yaptıkları simya ve efsun işlerine devam ederler. Daniş Bey uyuşturucunun etkisi ile birçok hayaller görür. Kendisini bir çölün ortasında peri kızlarının arasında bulur. Daniş Bey bu hikâyeyi Engürusizade ve etrafındaki dalkavuklara anlatınca hepsi Daniş Bey'e bakarak gizlice gülüşürler. Bir gün Engürusizade ve dostları Daniş Çelebi'ye bir oyun oynamaya ve eğlenmeye karar verirler. Daniş Çelebi'yi evlerine davet ederler. Önceden tuttukları bir kız odaya girerek "Ben peri kızıyım. Beni senden başka kimse görmez." diyerek yalan söyler. Etrafındaki kimseler kızı görmüyormuş gibi yapar. Daniş ile perinin cilveleşmesi ile eğlenip dururlar. Sonunda yiyip içip eğlendikten sonra Daniş Bey bu perinin kızını alarak evine götürmeye çalışır. Etrafındakiler kızı Daniş'in elinden almaya, burada olanların bir şaka olduğunu anlatmaya çalışırlar. Ancak Daniş kızın

peri olduğuna inanır ve etrafındakilerin sözünü dinlemez. Etraftakiler rezalet çıkmasın diye kızın gitmesine izin verirler. Saliha Hanım'ın aklı başında olduğunu ve oğlunun bu deliliğine bir şekilde engel olacağını düşünürler.

O gece kız ve Daniş Çelebi geceyi beraber geçirirler. Ertesi sabah Engürusizade ile Saliha Molla arasında kızın geri alınması konusunda bir kavga çıkar. Sonunda bin beş yüz altına kız Engürusizade'den satın alınır. Kız yaklaşık on üç yaşlarında güzel, zeki, cilveli ve yalancıdır. Gece boyunca periyim diye Daniş Çelebi'yi kandırarak etkisi altına almıştır. Kızın adı Peri olarak anılmaya başlar. Peri Daniş'i etkisi altına aldıktan sonra onu iyice araştırır. Onu aldatmak ve peri olduğuna inandırmak için birçok hilelere başvurur. Simya ilminin esrar yüzünden görülen etkisini öğrenerek Daniş üzerinde uygular. Ona esrar içirerek ulvi âlem seyahatlerine gönderdiğini söyler. Bu arada Daniş Çelebi ve Peri'nin Cemal adında bir oğulları olur. Çocuk bir, bir buçuk yaşına gelince Saliha Molla ölür. Konakta Daniş Çelebi, dadısı, Peri ve Cemal ile baş başa kalır. Peri, Daniş Çelebi'yle eğlenmekten bıkınca kendini zevk, sefahat ve eğlenceye verir. Kocasını “Seni ulvi âlemlere gönderiyorum” diye esrar ile bayıltarak konakta istediği rezaleti yaşar. Daniş Çelebi Engürusizade'nin evinde güya peri kızlarının bulunduğu çengi takımının eğlencesinden çok memnun kalmıştır. Karısından yine o peri kızlarını evine getirilmesini ister. Peri, evine çağırdığı çengi takımını, büyüyle peri kızlarını Kaf Dağı'ndan getirttim diye Daniş Çelebi'ye yutturur. Karısının bir peri olduğuna büyük bir içtenlikle inanan Daniş Çelebi yine o gece karısının kendisini esrar ile uyutmasıyla bayılır. Her zamanki gibi başka bir âleme seyahat ettiğini zanneder. Bu arada Daniş Çelebi baygınken Peri çengi arkadaşlarıyla içip, dans ederek eğlenir.

Saliha Molla'nın ölümünden sonra iki sene kadar Peri vur patlasın, çal oynasın eğlence âlemlerini sürdürür. Evin dadı kalfası bu âlemlerden rahatsız olmakta ancak mecburiyetten ses çıkartmamaktadır. Peri'nin eğlence âlemlerinde sadece çengiler ve çalgıcılarla eğlenmediğini, bir müddet sonra eve kadın kılığında erkekler getirip eğlendiğini görünce de iyice sabrı tükenir. Peri ile altı ay kadar bu konuda tartışırlar. Peri, kendisinin peri olduğunu isterse onu yok edebileceğini söyler. Arap Dadı onun sözlerine inanmadığını ancak bu yolla zavallı Daniş Çelebi'yi kandırabileceğini söyler. Bir gün Peri dışarı çıkınca Arap Dadı Daniş Bey'e Peri'nin bir insan olduğunu ve kendisini kandırdığını anlatır. Daniş Çelebi

zaten cin peri işleriyle kafayı bozduğu için Dadı'ya inanmaz. Annesinin de bu konuda kendisine bir uyarıda bulunmadığını söyler. Dadı da Daniş Çelebi'ye annesinin onun gibi bir deliyi ancak bu peri masalıyla uyutabildiğini anlatır. Daniş Çelebi kendisine deli denilince çok sinirlenir ve Dadı'yı dövmeye kalkar. Dadı son anda kendisini dayaktan kurtarır. Daniş Çelebi de dadısına sert davrandığı için pişman olur. Aradan birkaç ay geçince Arap Dadı tekrar Daniş Çelebi ile gizlice konuşmaya çalışır. Bu kez Daniş Çelebi'yi çok sevdiği servetinin gittikçe yok olduğunu anlatarak ikna etmeye çalışır. Zira Daniş Çelebi çok cimridir. Onun parasını almak canını almak gibi bir şeydir. Peri'nin bir sahtekâr olduğunu, eve peri kızlarını getiriyorum diye çengileri ve çalgıcıları doldurduğunu ve onlara annesinden kalan serveti harcadığını anlatır. Üstelik tek yaptığı serveti harcamak değil eve yabancı erkekler alarak evde aşüftelik de yapmaktır. Daniş bunları duyunca annesinin kendisine bıraktığı serveti yoklamaya gider. Ağzı kapalı olan para ve mücevher keselerinin açılıp bir kısmının boşaltıldığını görünce Dadı'ya inanır. Ancak onların bu gizli konuşmalarını Peri duymuştur ve Arap Dadı'dan intikam almaya karar vermiştir. Daniş Çelebi karısının yalancılığı, hırsızlığı ve aşüfteliğini öğrenince çok sinirlenmiştir. Ancak halen onun peri olduğuna inanmaktadır. Karısının kendisine Kaf Dağı'nın arkasına atması, ulvi âlemlere götürüp geri getirmemesi, azap içerisinde bırakması tehditlerini hatırlayarak korkudan karısına bir şey belli etmez. O gece Daniş Çelebi'yi uyku tutmaz ve Arap Dadı ile konuşmaya gider. Dadı bu kızıdan kurtulmanın tek yolunun onu öldürmek olduğunu söyler. Dadı ertesi gün Şeyh Gergevani'den cesaret duası okunmuş bir kama getireceğini, bu kama ile periyi öldürebileceğini Daniş Çelebi'ye söyler. Dadı ve Daniş Çelebi ertesi günkü planlarını uygulamak üzere yataklarına dönerler ancak onların konuştuğunu Peri yine gizlice dinlemiştir.

Ertesi gün Daniş Çelebi ve Dadı yine gizlice o günkü planlarını konuşurlar. Daniş Çelebi akşam yemeğe gelmeyecek, gece geldiğinde dönme dolaptaki okunmuş kamayı alacak, yatakta uyuyan Peri'nin kalbine kamayı saplayacaktır. Dadı ile kocasının planından haberdar olan Peri o gün Arap Dadı'yı kandırıp kahvesine kattığı esrar ile uyutarak kendi yatağına yatırır. Eve gelen Daniş Çelebi karanlıkta yatanın karısı olduğunu zannederek kamayı Arap Dadı'nın kalbine saplar. Peri'yi öldürdüğünü zanneden Daniş Çelebi dadısına seslenir ancak dadısından ses gelmez.

Mumu yakan Daniş Çelebi öldürdüğü kişinin Peri değil dadısı olduğunu anlayınca bu işinde Peri'nin bir kerameti olduğunu zannederek iyice çıldırır. Eve gelen komşular Daniş Çelebi'nin aklının olmadığını bildikleri için olanları Daniş Çelebi'ye anlatmaya çalışırlar ancak başarılı olamazlar. Bu arada Peri dadıyı uyutup yatağa koyduktan sonra evdeki mücevherlerden çalarak kaçıp gitmiştir. Daniş Çelebi henüz küçük olan oğluyla baş başa kalmıştır. Komşular fakir ve ihtiyar bir kadını Daniş Çelebi'nin evine yerleştirirler. Daniş Çelebi bu şekilde oğluyla ve fakir kadınla on bir sene yaşar ancak kimseye güvenemediği için dışarı çıkmadan ve hiç kimseyle görüşmeden hayatını sürdürür. Sonunda cinneti artan Daniş Çelebi kendisini asarak intihar eder. Geriye on beş yaşındaki Cemal Bey ile büyük bir servet kalır.

2.6.2.İkinci Kitap: Âşık Peder

Şehzadebaşı'ndaki bir evde Canbert Bey isimli bir kişi evde Hesna adlı çirkin bir Arap kadın ile beraber oturmaktadır. Canbert Bey hiçbir komşusu ile görüşmemekte, yanındaki Arap kadını da kimseyle görüştürmemektedir. Evin temel ihtiyaçlarını almak için senede bir iki kere dışarı çıkmakta, onun dışında çarşıya, pazara bile gitmemektedir. Bakkal, manav, kasap evin ihtiyaçlarını kapıya getirmekte böylece evin ahalisinin de dışarıya çıkmaya ihtiyacı kalmamaktadır. Canbert Bey'in kimse ile görüşmemesinin sebebi can korkusudur. Zira kendisi Mısır Kölemenlerinden Mehmet Ali'nin terbiyesinde yetişmiş silahşorluk ve diğer bazı işlerde çalışmıştır. İstanbul'a birkaç kere gelmiş, burada gezip tozup eğlenmiştir. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Mısır Valisi Canbert Bey'in bazı hal ve hareketlerini beğenmemiş ve onun öldürülmesi emrini vermiştir. Canbert Bey de Mısır'dan kaçarak İstanbul Şehzadebaşı'ndaki bu eve kapanarak saklanmıştır. Bu arada Arap Dadı olarak anılan Hesna'yı cariye olarak evine almış kadına kendisine cariyelik yapmasını ama kendisinden aşk beklememesini zira kendisinin yakışıklı onun ise çirkin olduğunu söylemiştir. Hesna hem Canbert Bey'in ev işlerini yapmakta hem de ona kadınlık görevlerini yerine getirmektedir. Ancak çirkin olan bu kadın iyice yaşlanınca Canbert Bey'e başka bir kadınla evlenmesini, kendisinin artık kadınlık yapmaya uygun olmadığını söylemiştir. Bu arada Canbert Bey kırklı yaşlara gelmiş ancak halen yakışıklı bir kişidir. Sonunda Arap cariye hamamcıya giderek Canbert Bey'e uygun otuzlu yaşlarında bekâr bir kız aradıklarını söylemiş ve böylece kısa sürede tarife uygun bir kız bulmuştur.

Hamamcı, Hüveyda adlı bu kızın kimsesi olmadığını söylemiş bu durum kimseyle görüşmek istemeyen Canbert Bey'e son derece uygun gelmiştir. Sonunda Canbert Bey ve Hüveyda Hanım düğün dernek olmadan nikâhlanmışlar ve aynı evde yaşamaya başlamışlardır. Hüveyda Hanım yaşı geçkin olmasına rağmen gayet güzel bir kızdır. Canbert hem kimsesiz hem de güzel bir kızı aldığı için halinden çok memnundur. Canbert Bey'in evliliğinden üç ay geçtikten sonra Hüveyda Hanım hamile kalmış, bu durum kırklı yaşlara gelmiş, baba olma umudunu neredeyse yitirmiş Canbert Bey'i çok memnun etmiştir. Ancak işler tersine gitmiş, Hüveyda Hanım çocuğu doğururken vefat etmiştir. Canbert Bey duruma çok üzülse de doğan kızının varlığı ile teselli bulmuştur. Annesiz kalan kıza bir sütanne tutulmamış adet olduğu üzere bir inek satın alınarak beslenmesi sağlanmıştır.

Canbert Bey'in kızı gerçekten çok güzel bir bebektir. Canbert Bey zaten kimse ile görüşmediği için bütün vaktini kızına ayırmakta, ona deli divane olmaktadır. Cariyesi Hesna ile birlikte kızı el bebek, gül bebek büyötmektedirler. Babası kızını o kadar çok sevmektedir ki kızına layık bir isim bulamamıştır. Sonunda melek gibi gördüğü kızına Melek adını vermiştir. Canbert Bey bebeklikten itibaren kızının her hali ile mutlu olmuş, kızını yere göğe sığdıramamıştır. Yıllar geçmesine rağmen kimse ile görüşmeyen Canbert Bey zaten okumuş bir adam olduğu için kızının terbiyesini ve derslerini kendisi vermiştir. Yirmi dört saatini evde geçiren Canbert Bey'in bütün bu eğitimler için bolca zamanı vardır. O hem kızını iyi yetiştirmek hem de namuslu ve ahlaklı büyötmek istemektedir. Bu yüzden dışarıdan yanlış bir şey öğrenmemesi için onu dışarıdan kimse ile görüştürmez. Canbert Bey'in kızına ilgisi ve sevgisi o kadar fazladır ki onun için kızına deli divane oluyor demek bile yetersizdir. Kızını bağrına basıp koklayıp sevmek onun için en büyük lezzettir. Kız da babasından ve kendisine dadılık eden Arap cariyeden başka kimseyi görmediği için babasına çok düşkündür. Canbert Bey kızını on iki on üç yaşına kadar okutur ancak onun melekçe ahlakını korumak için eline hiçbir kitap vermez. Kimseyle de görüşmeyen Melek'in evlilik ve aşk gibi mevzulardan haberi yoktur. Kızı bu kavramları öğrenmesin diye onu sevdiğini bile kızına söylemez. Canbert Bey kızıyla asla ayrılmak istememekte, evliliği ve aşkı öğrenerek evlenip gitmesine razı olmamaktadır. Melek Hanım babasının dünyadaki tek saadet sebebidir. Kız büyümeye başladığı için babası artık bir çocuk gibi kızını öpüp koklayamamakta bu

yüzden de çok üzölmektedir. Kızının bir gün evlenerek gitmesi fikri Canbert Bey'i çok endişelendirmektedir.

Babasının kızı her türlü aşka dair duygudan uzak büyümesine rağmen kız tabiatı gereği bazı kadınlık sırlarını kendi kendisine kavrayarak bunları Arap Dadı ile paylaşmıştır. Melek bu hallerini babasına anlatmadığı için babasıyla arasında bir yabancılik hattı oluşmuştur.

Melek on altı yaşına gelmiş ancak evden dışarı çıkmadığı için başka bir akrabası olacağını düşünmemiştir. Valide, birader ve kız kardeş gibi sözleri de çok geç öğrenmiştir. Özellikle peder, valide ve çocuk arasındaki ilişkiyi henüz anlayamamıştır. Bir gün komşu konaktan def ve keman sesleri işitmiştir. Melek dikkatle bu sesleri dinlerken babası kızına neler olduğunu sormuştur. O da komşu konakta düğün olduğunu ve komşunun kızını kocaya vereceğini söylemiştir. Babası bunları duyunca kızının evlilik ve düğün hakkında ne bildiğini öğrenmeye çalışmış, hiçbir şey bilmediğini anlayınca kocaya vermenin iyi bir şey olmadığına kızını ikna etmiştir. Güya bir cin gelerek babalardan kızlarını istemek de vermezlerse onları parçalayacağını söylemektedir. Babalar da kendi hayatlarını kurtarmak için kızlarını kocaya vermek zorunda kalmaktadırlar. Böylece babalar kızlarını cinlerinin pençesine bırakmış olmaktadır. Melek dünyaya dair her şeyi babasından öğrendiği için bu anlattığına da inanmıştır.

Melek her ne kadar babasının sözlerine inansa da yaradılışı ve tabiatı onda başka hisler oluşturmaktadır. Gece rüyasında çimenli ve çiçekli bir bahçede koca denen bir cinin başında fes, dudağında ince bir bıyık ile kendisine doğru geldiğini ancak onu parçalayıp yiyeceği yerde ayaklarına kapanıp kendisinden lütuf beklediğini görür. Melek uyandığında bu rüyaya anlam veremez. Bu rüya Melek Hanım'da yeni fikirler oluşturur. O rüyasında gördüğü cinle kırlarda çiçeklerin arasında gezip koşmak ister. Camdan sevişen güvercinleri seyrederek. Bu güvercinlerden birisi erkek birisi dişidir.

Melek sokakta gördüğü çeşitli doğa parçalarını ve süslenip dolaşan kadınları ve erkekleri anlamaya, bunlar ile ilgili kafasında bir şeyleri oturtmaya çalışır. O da bir arkadaş bulup onunla konuşmak ister. Allah tabiatı bir fitrat üzerine yaratmıştır. Bu fitratta muhabbetin ve aşkın önemli bir yeri vardır. Canbert Bey her ne kadar

fitrata ait duygulardan ve hallerden kızını uzak tutmak istese de Melek Hanım'ın doğasında bulunan bu haller yavaş yavaş kendisini göstermektedir.

Melek Hanım bir gün bir annesinin olması gerektiğini keşfeder. Babasına annesi ile ilgili birçok sorular sorar. Canbert Bey bu soruları geçiştirmek iste de kızının ısrarları karşısında annesinin kendisini doğururken öldüğünü söyler. Bu bilgi Melek'te pek çok muammanın cevaplanması anlamına gelir. Melek o günden sonra Arap cariyeye durmadan sorular sorar. Evlilik, çocuk gibi konularda bilgi almak ister. Her ne kadar Canbert Bey bu konularda konuşmaması için Arap cariyeyi tembihlese de Arap cariyeye bu tembihi tutmanın ahmaklık olduğunu düşünerek kızı gereken bilgileri anlatır. Arap cariyeden birçok bilgileri öğrenen Melek bir genç kız olarak değişik hallere girer. Genç kızlar gibi süslenerek aynanın karşısına geçer. Babası ondaki bu hallerin sebebini sorduğunda kız gelinlik kızların süslenmesinin doğal olduğunu söyler. Bu gelinlik meselesini Arap cariyeden duyduğunu öğrenen baba sinirlenerek Arap cariyeyi dövmeye kalkar, neyse ki kız araya girerek buna mani olur. Yaptığından pişman olan Canbert Bey kızından özür dileyerek tek korkusunun kızının onu bırakıp gitmesi olduğunu anlatır. Kız da babasını asla bırakıp gitmeyeceğine ve babasından başka kimseyi sevmeyeceğine dair babasına yemin ederek onu rahatlatır.

Canbert Bey daha önce kızıyla konuşmaktan çok zevk almasına rağmen bu son konuşmasında artık hiçbir şeyden zevk almadığını ve yaşamak istemediğini söyler. Canbert Bey daha yarım saat önce görüşüp konuştuğu kızını özlediği için evde onu aramaya koyulur. Kızını odaların birinde bulunca adeta yıkılır. Çünkü pencereden karşı evin cumbası altında yere çömelen on yedi yaşlarında genç bir erkekle konuştuğunu görmüştür. Görmekle de kalmaz aralarında geçen seveda ile ilgili konuşmalarına şahit olmuştur. Canbert Bey bu hali görünce fenalaşarak yere düşer. Kızı hemen yardımına koşar. Canbert Bey bu olaydan sonra kızına küser ve bir daha konuşmaz. Odasına dahi kabul etmez. Bu olaydan birkaç gün sonra malum genç evin çevresinde görülür. Canbert evde bulunan tabanca ile oğlana ateş eder ama vuramaz, oğlan da kaçar.

Genç oğlanın Melek'i görmek için karşı eve gelip gitmesi yaklaşık iki üç aylık bir süreçtir. Genç kendini Melek Hanım'a beğendirmek için epey uğraşmıştır. Bu uğraşlar da Melek Hanım'ın hoşuna gitmiştir. Ömründe doğru dürüst insan yüzü

görmeyen genç kız için genç yakışıklı bir erkeğin sokaklarda beklemesi ve kendisine aşkını söylemesi çok gönül alıcı bir durumdur. Geçlerin aralarındaki ilişki o an için sadece konuşmaktan ibarettir. Silah hadisesinden sonra oğlan bir müddet ortalarda görülmez ancak bir müddet sonra evin etrafında kendini göstermeden sürüne sürüne dolaşır. Nihayet evin camlarından birinde genç kızı görür. Gördüğü gibi camı tıklatarak açtırır ve elindeki mektubu kıza verir.

Genç oğlan mektupta kızı babasından soğutup kendi ile kaçmaya yönlendirecek yalanlar anlatır. Güya Canbert Bey onun gerçek babası değil annesine sahip olamadığı için ona düşman olan bir kişidir. Annesinden intikam almak için daha üç yaşında iken kaçırıp bu eve hapsedmiştir. Annesi ölmemiş kendisine kavuşmak için beklemektedir. Eğer kendisi ile bu evden kaçarsa hem yıllardır kendisinin hasretini çeken annesine kavuşacak hem de diğer genç kızlar gibi özgürce hayatın zevk ve sefalarını yaşayacaktır.

Melek Hanım genç adamın söylediği her şeye inanır çünkü hayatta yalan nedir bilmemekte insanların yaşamı hakkında yeterli bilgisi bulunmamaktadır. Melek Hanım oğlana inansa da yıllardır kendisini baba gibi seven Canbert Bey'i üzmemektedir. Bir yandan da hayatın zevk ve eğlencelerini tatmak istemektedir. Anne sevgisi tatmadığı için annesine kavuşmanın emeli onu çok düşündürmemektedir. Melek Hanım ne yapması konusunda ikilemde kalır. Sonunda kendisini sokakta bekleyen oğlanla kaçır. Canbert Bey kızı kaçınca bunun sebebinin bir müddet önce pencereden konuştuğu erkek olduğunu anlar. Adam üzüntüsünden aklını yitirerek ölür.

2.6.3. Üçüncü Kitap: Vur Patlasın, Çal Oynasın

Bir mayıs sabahı Çamlıca'dan biraz daha ötede olan bir arazideki köşke iki öküz arabası bir takım ev eşyaları getirilir. Uzaktan bakılınca bu eve birileri taşıyor sanılsa da aslında gelen eşyalar ertesi gün yapılacak ziyafet için getirilen masalar, sandalyeler, sofrta takımları gibi eşyalardır. Ziyafete katılacak kişilerden altısı Bağlarbaşı'nda buluşurlar. Bu kişiler Üsküdar'dan iki araba ile gelirler. Bunlardan birisi uzun çarşılı diğeri hafız kıyafetli ve geri kalanı da pantolonludur. Gelenler buluşma noktasında bekledikleri kadınları orada olan anlatıcıdan sorarlar. Sonunda bekledikleri kadınlar öküz arabası ile gelirler. Öküz arabasında yedi tane çengi kıyafeti giyinmiş kadın iki tane de efendi gibi giyinmiş erkek dalkavuk vardır.

Kadınlardan ve önce gelen erkeklerden birkaçı arabadan inerek yola ya devam ederler. Arabada kalanlar def çalar, yayalar şarkı söyler, dans edip naralar atarlar. Kadınlı erkekli bu gruba bir müddet sonra Sünbül adlı bir kadın da katılacaktır. Anlatıcının bulunduğu yere süslü bir faytonla gelen kadın ondan biraz önce kadın ve erkeklerin bulunduğu grubun oradan geçip geçmediklerini sorar ve geçtiğini öğrenince arkalarından yola koyulur. Arabanın içinde çok güzel bir genç kız daha vardır.

Sünbül'ün faytonu bir müddet sonra diğer guruba yetişir. Arkadaşlarını gören Sünbül arabadan fırlayıp onlardan içmek için rakı ister. Rakılar kadehe konup elden ele dolaşır. Bu grubun eğlence ve rezaletlerine katılmayan ve hiçbir şey içmeyen tek kişi Sünbül'ün arabasındaki on altı on yedi yaşlarında olan genç kızdır. Kadınlı erkekli grup sonunda ziyafetin düzenleneceği Safa Efendi'nin bağ evi olan köşküne gelirler. Safa Efendi eskiden çok serveti olan bir adamdır. Eski servetinden elinde Çamlıca'daki bağ, Boğaziçi'nde bir yalı, İstanbul'da bir konak ve Ayastefanos ile Florya arasında bir köşkü kalmıştır. Bunları kiraya vermeyen adam sefahati seven zengin adamlara bu evlerinde masraflarını kendileri karşılamak ve biraz da üstüne para bırakmak şartıyla ziyafet ve eğlenceler düzenler ve böylece gününü gün eder. Ziyafetin düzenlendiği gün Safa Efendi bağ evinde misafirlerini karşılar sofraya buyur eder. Şamata içinde bağa giren kadın ve erkekler sofraya oturmak üzere salona geçerler. Sofra bir yemek sofrası değil zengin mezelerle dolu bir içki sofrasıdır. Salonda içkiler içilir danslar edilir. Eğlence başlamıştır. Kadınlar çoktan feracelerini çıkarmış erkekleri eğlendirmek için iyice coşmuşlardır. Kimseden edep namus sorulmamaktadır. Bu eğlence de bir kişi eksiktir. O biraz işi olduğu için saat birde geleceğini söyleyen Celal Bey'dir. Celal Bey'in geç gelmesi orada olanların canını sıkılmışsa da eğlencelerine engel olmamıştır.

Bağ evinde erkeklerle eğlenen cemiyet bir çengi cemiyetidir. Bu erkekler bağ evinin salonunda eğlenmeye devam ederler. Çengilerden üçü salonun ortasında dans eder. Bu çengilerden en güzeli Sünbül isminde otuz üç otuz beş yaşlarındaki bir kadındır. Kadınları izleyen erkekler kadınları kapıp odalarına götürmek için harekete geçseler de kadınlar naz ve işve yaparak danslarına devam ederler. Salonda kadınların şuhluğu, erkeklerin sabırsızlığı ile ortalık karmakarışık bir hal alır. Orada bulunan erkekler Sünbül'ün tek başına dans etmesini isterler. Sünbül Cemal Bey

geldikten sonra tek başına dans edeceğini söyler. Sonunda Sünbül Hanım Uzun Çarşılı adamın ricasını kırmayarak dans etmeye başlar. Dans etmeden önce rakı ister, bütün erkekler kadehlerini ona uzatırlar. Sünbül Hanım zillerini takarak oynamaya başlar. Sünbül oynamaya devam ederken Cemal Bey de bağ evine gelir. Onun gelişi eğlenenler arasında büyük bir sevinç oluşturur.

Sünbül güzel olduğu kadar da zeki ve akıllı bir kadındır. Az okuyup az yazmıştır ancak kavraması çok yüksektir. Özellikle hile yapmakta üzerine yoktur. İsteddiği kişiyi etkisi altına almakta ustadır. Bu yönüyle birçok çevreden, hatta yüksek çevrelerden çok fazla dostluk kurmuştur. O bu yönüyle ipten adam kurtaracak kuvvete ulaşmıştır. Çok fazla parası vardır. Kolay yoldan kazandığı bu parayı çok da kolay harcamaktadır. Bulunduğu meclisin zevk, sefa ve neşe kaynağıdır. Ancak kendisi bulunduğu bu ortamlardan keyif almamaktadır. O en büyük keyfi yorgancı kalfaları, tulumbacılar, sırık hamalları gibi sefillerin hovarda eğlencelerinden ve içki meclislerinden almaktadır. Adını saydığımız toplumun alt katmanındaki bu insanlar Sünbül'e büyük saygı duyarlar. Zira Sünbül'ün emri ile kırbaça eziyet gören birçok kimseyi hepsi bilmektedir.

Sünbül kendine özgü bir kadındır. Kendisini tanıyanların hepsi bu kadının sevgisini kazanmak ister. Ancak o sadece tek bir kişiye sevgisini verir ve ondan soğuyuncaya kadar başka bir erkekle ilgilenmez. Beraber olduğu erkeğe sadık kalır. Gönülünü verdiği son erkek Uzun Çarşılı'dır. Sünbül bir erkeği bir meziyetinden dolayı beğenmezse onunla asla ilgilenmez. Uzun Çarşılı'nın da en büyük meziyeti mertliği ve babayiğitliğidir. Otuz iki yaşında olan bu adamın asıl adı Koç Ali'dir. Koç Ali imamecilik yapmakta, haftanın altı günü çalışıp çok para kazanmaktadır. Kazandığı paralarla üvey annesi ve üvey kız kardeşlerini refah içinde geçindirip geri kalan parayı da zevk ve sefa için harcamaktadır. O da tıpkı Sünbül gibi sevdiği kişiye sadık kalan ve onu el üstünde tutan bir kişidir. Sünbül onun bu hakkaniyetli hallerini gördükten sonra sevgisini kendisine açıklamıştır. Koç Ali'ye çengilikten kazandığı parayla eğlence masraflarını karşılamak istediğini, Koç Ali'nin para harcamasına gerek olmadığını söyler. Koç Ali mert bir kişi olduğu için bedava eğlenceyi kabul etmez, bileğinin kazancına güvendiğini söyler.

Cemal Bey eğlence meclisine geldiği zaman Sünbül'ün yanında gelen ancak diğer çengiler gibi eğlenceye katılmayan o güzel genç kızla görüşmeye başlar.

Eğlence meclisindekiler Cemal Bey ve bu genç kız hakkında konuşmaya başlarlar. Meğer Cemal Bey meşhur Daniş Çelebi'nin yetim kalan oğludur. Babası delirdiği için intihar etmiştir. Babasının büyük serveti Cemal Bey'e kalmıştır. Sünbül'ün yanında getirdiği o genç kız ise daha önceki hikâyede anlatılan Canbert Bey'in kızı Melek'tir. Sünbül Cemal Bey'i kandırarak bu kızı eline geçirmiştir. Zira Cemal Bey Sünbül Hanım'a âşık olup onunla sevgili olmak isteyince Sünbül yaş farkı dolayısıyla birbirlerine uygun olmadıklarını söylemiş ancak kendisine güzel bir kız bulacağını vaat etmiştir. Sünbül Canbert Bey'in evinde güzel bir kız olduğunu haber alınca onu eline geçirmek için Canbert Bey'i kullanmış, bu kızın annesi olduğuna ve Canbert'in onu kaçırdığına Cemal Bey'i inandırmış, Cemal'i kızın evin civarına gönderip ona âşık etmiştir. Canbert'e anlattığı hikâye ile kıza bir mektup yazdırıp kandırarak ve onu babasının evinden bu hile ile çıkarmıştır. Cemal Bey Canbert Bey'in kızı Melek'e mektup gönderen ve kendisine âşık eden gençtir. Kız ile görüşmek için bu eğlence meclisine gelmiştir. Sünbül bu kızı yalnızca Cemal Bey ile konuşturup görüştürmekte diğer erkeklerin onunla konuşmasına izin vermemektedir. Melek'in konuşmasına da ancak vaat edilen mücevherleri getirdikten sonra izin vermektedir. Melek'in alınan mücevherler umurunda bile değildir. Mücevherleri değil Cemal'i sevmektedir. Zaten annesi bildiği Sünbül onları alıp kendisine bir daha vermemektedir. Cemal'in de mücevherlere harcadığı para umurunda değildir. Melek için bütün servetini harcamaya hazırdır. Sünbül Melek'i kandırıp kaçırarak onun üzerinden her seferinde bir servet değerinde mücevherler koparmaktadır. O gece herkes eğlenip, içip sızmıştır. Safa Bey de sızanları odalarına taşımıştır. O gece yalnızca Cemal Bey ile Melek uyumamış, sabaha kadar beraber vakit geçirirmişlerdir. Sabah olduğunda herkes evine dağılır. Cemal Bey o akşamda tekrar Melek ile buluşmak ister. Sünbül zümrüt küpeler karşılığında o gece katılacağı eğlencede yanında getirdiği Melek'i Cemal ile görüştüreceğine söz vermiştir. Koç Ali Sünbül'ün Cemal Bey'den ne kadar para kopardığını görüp biraz insafli olmasını istese de Sünbül Koç Ali'ye aldırış etmemiştir.

2.6.4.Dördüncü Kitap: Vur Patlasın, Çal Oynasın Âleminin Ferdâ-yı Nedâmeti

Cemal Bey'in yaşadığı bu sefil hayat gittikçe onu felakete yaklaştırır. Cemal Bey Melek Hanım ile birlikte olmak için haftada birkaç tane mücevher yaptırarak

Sünbül'e verir. Elinde harcayacak parası ve mücevheri kalmaz. Geriye sadece emlaktan oluşan bir serveti kalır. Cemal Bey paraların su gibi akıp gittiğini, aklını başına alması gerektiğinin farkına varmıştır. Mücevherler ve elindeki nakit bitene kadar harcar, keyfine bakar. Onlar bittikten sonra da elindeki emlakın geliri ile yaşarım diye plan yapar. Ancak işler düşündüğü gibi olmaz. Sünbül Hanım Cemal Bey'deki para ve mücevherlerin bittiğinin farkındadır. Şimdi de gözünü Cemal Bey'in elindeki emlaka dikmiştir. Bunları almak için Cemal Bey'e oyunlar eder. Bir gün Cemal Bey Melek'i görmek için Sünbül'e gelir. Sünbül Melek'in evde olmadığını, Osman Bey adlı zengin bir adamın evine gittiğini söyler. Cemal Bey Melek'in başkasıyla görüştürülmemesi konusunda Sünbül'e verdiği sözü hatırlatır. Sünbül ise Melek'i görmek için gereken hediyeleri getirmediğini, bu yüzden onunla görüşmeyi ancak bunun bedelini ödeyebilenlerin yapabileceğini söyler. Cemal Bey daha önce aldığı hediyeleri hatırlatır. Tekrar söz verdiği mücevherleri getireceğini söyler. Ancak Sünbül Hanım kendisini dinlemez ve onu kapıdan gönderir. Cemal Bey Melek'in Osman Bey adlı adama gitmiş olacağını düşünerek çıldıracak gibi olur. Sonunda konağın kapıcısından kızın evde olduğunu öğrenince içi rahatlar. Melek'in başka erkeklerle görüştüğü düşüncesi Cemal Bey'i perişan ettiği için bir sarrafa gider. Elindeki hamamlardan birisini teminat göstererek bir gerdanlık yaptırır. Ancak bu kadar çok harcamaya elindeki mülklerin hiçbirisi dayanmayacaktır. Cemal Bey'in dostları bu konuda onu uyarsalar da Melek'i Osman Bey'e kaptırmak düşüncesi malının, mülkünün harcanmasına yeter. Bir gün Cemal Bey Melek'i görmek için tekrar Sünbül'ün konağına gider. Konaktan bir erkeğin çıktığını görür. Bu adamın Osman Bey olduğunu düşünerek ümitsizliğe kapılır. Sünbül onu ağlarken görünce o da Sünbül'e sitem eder. Sünbül de parası olmadığı için Melek'i parası olanlara verdiğini ima eder. Melek üzerinde hiçbir hakkı olmadığını söyler. O gece insafa gelerek Cemal Bey'i Melek'in yanına götürür. Melek ile Cemal Bey yalnız kaldıklarında uzun bir süre ağlaşırlar. Melek hamile olduğunu, dört aylık bir çocukları olduğunu söyler. Cemal de ağlayarak Osman Bey meselesine dair acısını anlatır. Melek onun başına yemin ettiği için Osman Bey konusunda herhangi bir şey konuşamayacağını ağlayarak anlatır. Cemal de çaresizlikle ağlamaya devam eder.

Osman Bey ile Melek Hanım için rekabet etmek isteyen Cemal Bey birkaç ay zarfında elindeki bütün malını, mülkünü kaybeder. Geriye sadece oturduğu konak

kalır. Ancak ufak tefek masrafları için edilen borçlar konağın da elden gitmesine sebep olmak üzeredir. Sünbül durumu öğrendiği için uzun süredir Cemal Bey'i konakta soğuk karşılamaktadır. Sonunda burada vergisini vermeyenlerin bulunamayacağını, üstelik Melek hamile olduğu için onunla artık görüşemeyeceğini ve Melek Hanım'dan vazgeçmesi gerektiğini söyler. Sünbül'ün yaşadığı konak ve lüks hayatı neredeyse Cemal Bey'in serveti ile oluşmuştur. Bütün servetini Sünbül'e kaptıran sonra da Melek ile görüşmesine izin verilmeyen Cemal Bey çok sinirlenir. Bir akşam konağa giderek Sünbül'e bıçak çeker. Ancak Sünbül'ün çağırdığı iri yarı bir adam onu karga tulumba dışarı atar. Bu arada Melek olanları görüp çok acı çekmekte ancak sesini çıkaramamaktadır. Birkaç gün sonra Cemal Bey intikamını almak için tekrar konağa gider. Bu sefer Sünbül'ün tuttuğu başka adamlar onu yakalayarak karakola götürürlər. Sünbül'ün birçok çevreden tanıdığı vardır. Nüfusunu kullanarak onu hapse attırır. Cemal Bey ne kadar yalvarıp yeminler etse de kimse onu dikkate almaz. İki buçuk ay hapisanede kalır. Hapishanede gördüğü muamele ile kendisini çok aşağılanmış hisseder. Eski zengin yaşantısıyla hapishanedeki sefil hayatı arasındaki fark onu derinden etkiler. İki buçuk ay sonunda zabitanın büyük memuru onu huzuruna çağırarak artık çıkabileceğini, ancak bu olay bir daha tekrar ederse onu çok uzak bir yere sürgün edeceklerini söyleyerek hapisten çıkartır.

Cemal Bey hapisten çıktıktan sonra ettiği borçlar yüzünden elindeki evini de kaybeder. Evsiz barksız ve beş parasız ortada kalır. Elbiseleri yırtılıp yamalanır. Camilerde yatıp kalkmaya başlar. Karnını doyurmak için imarethanelerin verdiği çorbadan içer. Bir gün imaret çorbasına yetişemez, açlığa dayanamayınca ekmek dilenir. Onun bu perişan halini gören bir sandalcı dileneceğine bir kahveye çırak olarak gir, diye ona nasihat verir. Elinden tutarak bir kahveciye götürür ve orada boğaz tokluğuna çalışması için aracı olur. Cemal Bey kahvede hizmet etmeye başlayarak para kazanır. Sabah akşam hizmette bulunur. Erkenden uyanarak ateşi yakar. Bir akşam kahvedeki tulumbacıların Çengi Sünbül'e gidecekleri kulağına çalınır. Onu da götürmek isterler. O ise hem Melek'i başkalarının kucağında görmeye dayanamayacağı hem de bir delilik edip yeniden hapse girmek istemediği için onlarla gitmez. Kahvedeki tulumbacıların ertesi sabah Melek Hanım'dan ve kucağındaki çocuktan bahsetmeleri onun içini yaksa da çaresizlikten bir şey yapamaz.

Cemal altı ay kadar kahvede çıraklık yapar. Hatta günlük kırk para kadar da harçlık alır. Cemal Bey kazandığı paralarla bir nebze durumunu düzeltir. Bir akşam kahvedeki arkadaşları herkes dağıldıktan sonra kumar oynarlar. Bu oyuna Cemal’i de davet ederler. Cemal Bey dışından tırnağından arttırarak biriktirdiği paraları kumarda telef etmek istemez. Bu yüzden arkadaşlarına kumara para veremeyeceğini söyler. Bir gün onu kahvede iş bulmasına yardım eden sandalcı ziyaret eder ve ona bir iş teklifinde bulunur. Çok kazançlı olarak anlattığı bu iş yalılardan hırsızlık yapmaktır. Cemal parasını kaybettiğini ama hırsızlık yaparak ırzını ve namusunu kaybetmek istemediğini söyler ve sandalcıyı reddeder. Sandalcı bu teklifi onun namusunu denemek için yaptığını söyler ve onu tebrik eder. Bu sefer ona gerçekten düzgün bir iş teklif eder. Zengin bir konak efendi ve namuslu bir uşak aramaktadır. Cemal Bey önce çekimser kalsa da sonunda işi beğenmezsem devam etmem düşüncesiyle bu teklifi kabul eder. Sandalcıya borçlanarak üstüne başına yeni kıyafetler alır ve sandalcıyla uşak arayan konağa giderler. Konağa geldiklerinde konağın Sünbül Hanım’ın konağı olduğunu görür. Ayakları geri gitse de bir yandan aldığı elbisenin borcunu düşünerek bir yandan da kaderin ona çizdiği yola teslim olarak konağın içine girmeye karar verir. Neredeyse kendi servetiyle alınan bu konakta uşak olarak bulunmanın kaderi olduğunu düşünür. Konağa girince selamlık dairesinin yanındaki mabeyin odasının kapısında beklemeye başlar. Sünbül gelenler ile kapının arkasından konuşur. Sandalcı gittikten sonra Cemal ağlayarak kendini minderine üstüne atar, dövünmeye başlar. Bir ara Melek’i ve Sünbül’ü öldürüp kendisini de üst katın penceresinden atmayı düşünür. Ancak bu kararından vazgeçerek sabırlı olmaya karar verir. İki buçuk saat sonra Sünbül onu huzuruna çağırır. Cemal içeriye girdiğinde Melek Hanım’ı ve kucağındaki çocuğunu görür. Melek “Cemal’im” diyerek üzerine atılır. Cemal kendisini kaybederek bayılır. Uyandığında Sünbül Cemal’e geçmiş başına kakmayacağını, amacının Cemal’e bir terbiye vermek olduğunu anlatır. Meğer Cemal’i hapse attıran da hapisten çıkaran da kahveci çırağı yapan da ve buradaki işe getiren de kendisidir. Onu bu yollara sürükleyen adamların hepsi Sünbül’ün adamlarıdır. Sünbül bir yandan onun başına gelenleri izlerken bir yandan da akıllanıp akıllanmadığını kontrol etmektedir. Kendisinin katıldığı âleme gelmemesi, kumarı reddetmesi, hırsızlığa razı olmaması hepsini Sünbül adamları sayesinde izlemiştir. Artık Cemal’in akıllandığına kanaat getirip uşaklık bahanesiyle

yanına çağırtmıştır. Osman Bey denilen bir kişinin olmadığını, bunu yalnızca malını, mülkünü sattırmak için uydurduğunu, bunun da bir oyun olduğunu anlatmıştır. Melek'e başka bir erkek eli değmediğini Melek'in de bundan sonra onun olduğunu söylemiştir. Cemal Bey duyduklarına inanamaz. Melek'i ve çocuğunu alarak sevinçle odasına çekilir. O geceyi mutlulukla geçirir. Melek o gece Osman Bey diye birisinin olmadığını, o adamın sandalcı kıyafeti ile gördüğü Sünbül'ün adamı olduğunu anlatır. Sünbül'e söz verdiği için gerçekleri ondan gizlediğini, bunların hepsinin kendisinin terbiye ve ıslah olması için yapıldığını anlatır. Cemal Bey Sünbül'ün neden bu kadar çok kendisini düşündüğünü anlayamaz. Gerçekleri sabah olunca öğrenir. Sabahleyin Sünbül ve Cemal kahvelerini içerken her şeyi konuşurlar. Sünbül meğer Daniş Çelebi'nin evden kaçan karısı Peri lakaplı çengidir. Yani Cemal'in annesidir. Sünbül Cemal'i babası öldükten sonra yakından takip etmeye başlamış, onun malını, mülkünü hovardalık yolunda harcayacağını anlamış ve bu yüzden hem bu malı, mülkü kurtarmak hem de onu terbiye etmek için bu oyunları tertiplemiştir. Melek'e de o anda gerçek kızı olmadığını olsa olsa artık bundan sonra onun kayınvalidesi olacağını söylemiştir.

Sünbül Cemal'e artık akıllandığına göre kendisinden aldığı bütün paraları iade edeceğini, malını mülkünün kendisinin olduğunu söyler. Ancak oğlundan son bir şey yapmasını ister. Oğluna bir torba altın vererek en son kaybettiği evin geri almasını tembih eder. Cemal Bey evini sattığı adamdan iki misli fiyata geri alır. Sünbül, Cemal Bey ve Melek eve giderek Daniş Bey'in intihar ettiği odadaki bir şeyi araştırırlar. Bu araştırma fikri Sünbül'den gelmiştir. Sünbül'ün bu konuda şüphelendiği bir durum vardır. Daniş Bey oğlunu düşünerek tıpkı Hatem-i Tay hikâyesinde olduğu gibi oğlu bir gün bütün servetini kaybettiğinde kendini asmak isteyecek, odadaki tavanda asılan çembere bir ip bağlayıp kendini sallandırdığı zaman tavan açılacak ve tavandan elmaslar dökülecektir. Hatta Daniş Çelebi'nin bunu denemek için kendini asmış olması muhtemeldir. Ana, oğul ve Melek hep birden çengele bir ip bağlar ve bütün kuvvetleri ile çekerler. Hikâyelerle hayatına yön veren Daniş Bey tavana elmasları doldurmuştur. Tavandaki çengele asılınca da bütün elmaslar tavan açılarak yere saçılmıştır. Cemal Bey ve Melek yukarıdan saçılan elmasları görünce çok sevinirler. Sünbül Hanım hem elmasları hem de Cemal Bey'den aldığı bütün paraları oğluna bırakır ve Melek ile oğlunun bu evde

yaşammasını ister. Kendisi onlarla yaşamayı uygun bulmaz. Nihayetinde namuslu bir kadın olmadığı ve yaşadığı hayattan keyif aldığı için eski hayatına devam etmek ister. Ancak üç ayda bir onlara ziyarete gelmek için müsaade ister.

Melek Hanım ve Cemal Bey kavuşarak evlerinde mutlu mesut yaşarken Sünbül de kendi hayatına devam eder. Ancak yaşlandıktan sonra artık kimse onun yüzüne bakmaz. O da para kazanamadığı için bütün servetini tüketir. Güzelliği ile serveti elinden giden Sünbül artık yaşamının bir anlamı olmadığını düşündüğü için kendisi için gerekeni yapar. Yazar hem Cemal Bey gibi olanlara hem de çengi gibi olanlara bir hayat dersi vererek romanı bitirir.

2.7. Çingene (1887)

Çingene Ahmet Mithat Efendi'nin 1870-1894 arasındaki yazdığı *Letaif-i Rivayat* adlı otuz eserlik külliyyatının on beşinci kitabıdır. Eser ilk olarak 1887 yılında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilmiş ardından aynı yıl içerisinde kitap olarak yayınlanmıştır.

Ahmet Mithat Efendi bu romanında yine bir ilke imza atarak Türk edebiyatında daha önce konu edilmeyen çingenelerin durumunu ele almış, insana milliyeti dolayısıyla değil de insan olduğu için değer verilmesi meselesini tartışmaya açmıştır. Romanına Çingene, Hintli, Ermeni gibi çeşitli etnik gruplardan insanları dâhil ederek insanları etnik kökenine göre dışlamanın bir önyargıdan ibaret olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Roman İstanbul'daki mesire yeri olan Kâğıthane'nin tasviriyle başlar. Birkaç yakın arkadaş eğlenmek için hafta içi bir sandalla Kâğıthane'ye gelir burada hem yer içer hem de müzik aletlerini çalarak eğlenirler. Bu arkadaşlardan romanın ana karakteri Şems Hikmet Bey; zengin, iyi eğitimli ve bilge bir gençtir. Küçük yaşta babası Nimetullah Efendi'yi kaybedince akıllı ve tedbirli bir kadın olan annesi Nimet Hanım tarafından yaşlı ve bilgili bir Hintli olan Selimcan Efendi'nin eğitimine verilir. Evde erkek de olmadığından Selimcan yatılı olarak eve alınır. Hem Şems Hikmet Bey'e ve kız kardeşine Türkçe Arapça ve İngilizce dersi verir hem de çocukların terbiyesi ile ilgilenir. Kâğıthane gezisindeki kişilerden biri de Selimcan'dır. Bir diğeri Râkım'dır. Râkım Şems Hikmet Bey'in kız kardeşiyle evlidir. Râkım kırklı yaşlarda Arapça ve Farsça gibi dilleri çok iyi bilen âlim bir

gazetecidir. Eşi ve kayınvalidesi tarafından sevilen iyi bir insandır. Gezintideki bir diğer kişi Davut Bey'dir. Davut Bey elli yaşlarında Enderun-ı Hümayundan mezun olmuş hem Batılı hem de Doğulu birçok müzik aletini çalabilen ve alanında bilgi sahibi bir müzik hocasıdır. Hem Şems Hikmet Bey'e hem de Şems'in kız kardeşine müzik dersini layıkıyla veren gayet iyi bir müzisyendir. Gezideki beşinci kişi Sihri Efendi'dir Sihri Efendi otuz beş yaşlarında iyi ahlak sahibi yetkin bir edebiyatçıdır. Gezideki altıncı ve son kişi Artin Elvanyan Efendi adlı otuz yaşlarında bir Ermeni'dir. Artin Elvanyan Efendi, babasından kalan serveti kısa sürede tüketmiş bunun üzerine resim ve nakkaşlık öğrenmiş usta bir sanatçıdır. Bu meziyetlerinin yanı sıra mandolin çalabilmektedir. Ayrıca güzel bir ahlaka sahiptir. Görüldüğü üzere bir salı günü Kâğıthane'de gezmeye eğlenmeye çıkan bu dostlar grubunun her bir bireyi gayet eğitilmiş, kültürlü ve iyi insanlardan oluşmaktadır. Onları amacı çapkın erkekler gibi Kâğıthane'nin dolu olduğu tatil günleri Kâğıthane'ye gidip kadınlara laf atıp çapkınlık yapmak değil bu mesire alanının boş olduğu hafta içi bir gün kendi aralarında eğlenmektir.

Bu altı kişilik dostlar grubu çifte kayık bir sandalla Kâğıthane'ye gidip uygun bir yer bularak yemeye, içmeye ve eğlenmeye başlarlar. Yanlarında altı kişilik kürekçi ekibi bir de Şems Efendi'nin emektar kilercisi vardır. Bir yandan yer bir yandan rakılarını içer bir yandan da müzisyen olanlar müzik aletlerini çalar ve hep beraber eğlenirler. Sihri Efendi keman, Şems Efendi kanun, Davut Bey ney çalar. Yanlarına gelen hokkabazla hiç ilgilenmez onların kepaze saydıkları gösterilerine hiç yüz vermezler. Kedilerine pahalıya yoğurt satmak isteyen satıcıları da gerisin geri gönderirler. Onlardan para kopartmak isteyen bir çingene grubu yanlarına gelir. Dans eder ve şarkı söylerler. Bu Çingenelerin içinde genç ve güzel bir Çingene kızı vardır. Adı Ziba olan bu Çingene kızı güzelliği ile herkesin ilgisini çeker. Ziba çok güzel şarkı söyler. Davut Bey söylediği şarkıyla ilgili yanlışları konusunda Ziba'yı uyarır. Ziba da bu yanlışları hemen düzeltir. Herkes diğer çingeneleri değil de Ziba'yı dinlemek ister. Ziba zekâsı ve güzelliği ile Şems Hikmet Bey'in ilgisini çeker. Yeme, içme ve eğlence bitip eve dönme vakti geldiğinde Şems kız ile sohbet eder ve yarın da buraya gelip gelmeyeceğini sorar. Kızın yarın da geleceğini öğrendikten sonra hep beraber evlerine dönerler. Eve döndüklerinde Şems akşam yemeği yemeyerek odasına geçer. Şems bütün gece uyuyamaz sabahı zor eder.

Şems sabah olunca erkenden eniştesine İstanbul'da bir işi olduğunu söyleyerek Kâğıthane'ye gider. Çingene kızdan haber alabilmek için dün hizmetlerini reddettiği yoğurtçudan kahveciden kahvaltı ister. Satıcılar Çingenelerin gelmesi için vaktin henüz erken olduğunu söylerler. Şems Bey bir müddet etrafta gezinerek Çingene kızı Ziba'nın gelmesini sabırsızlıkla bekler. Sonunda Ziba yanında başka Çingenelerle gelir. Şems Efendi Ziba'nın yalnız gelmesini istediği için yanında gelenleri görünce canı sıkılır. Amacı Çingenelerin dansını izlemek değil Ziba ile konuşmaktır. Ziba'ya ailesi hakkında sorular sorar. Annesinin babasının olmadığını yalnızca bir erkek kardeşi ve kız kardeşi, bir de eniştesi olduğunu öğrenir. Ziba'ya hizmetçisi olup olmak istemediğini sorar. Ziba'nın yanındaki Çingene kadın Çingenelerin elinin değdiğinin murdar görüldüğü için hizmetçi olamayacağını söyler. Şems Hikmet Bey bunun yanlış bir düşünce olduğunu söyleyerek Ziba'yı kendi hizmetçiliğine kabul ettiğini anlatır. Hatta onu giydirip kuşatarak bir hanım yapacağını ve ileride kocaya vereceğini de ekler. Yanındaki Çingene kadın Mehtap Müslümanların Çingenelerle evlenmediğini söylese de Şems bu düşüncenin de yanlışlığına değinerek Ziba'nın Müslüman veya Çingene istediğiyle evlenebileceğini söyler. Oradaki Çingenelerden biri Ziba gibi Çingenelerin evde hapis yaşayamayacaklarını, çalıp söylemeye alışkın olduklarından hizmetçi olmayacaklarını ileri sürerek Ziba'nın hizmetçiliğine karşı çıkar. Bunun üzerine Şems eğer isterse çalıp söylemesi için Ziba'ya hocalar tutacağını anlatarak oradakileri ikna etmeye çalışır. Ziba eğer ağabeyi izin verirse bu işi kabul edeceğini söyleyince Mehtap abisine istediği parayı vermesi karşılığında bu işin olacağını anlatır. Sonunda Şems Ziba'nın ağabeyinin ikna edilme lüzumu görerek evine döner.

Şems Hikmet Bey evine vardığında kitap odasına girerek Selimcan'ı bulur. Orada Selimcan ile Çingeneler üzerine sohbet etmeye başlarlar. Şems Hikmet Bey Çingenelerin kökeninin Hintliler olup olmadığını sorar. Gayet bilgili ve kültürlü olan Selimcan Çingenelerin kökeninin Hintliler olduğunu söyler. Kendisi de Hintli olan Selimcan ile Çingenelerin Hindistan'dan gelmelerine ve dünyanın çeşitli yerlerinde yaşamalarına rağmen Hint kültürünü ve dilini koruduğunu anlatır. Aslında bu milletin kadınlarının rezil ve edepsiz görünmelerine rağmen iffetlerini koruyan kadınlar olduklarını ekler. Çingene kadınlarla zamparalık yapan erkekler de çok azdır. Şems Hikmet Bey belki de bunun Çingene kadınlarının pis ve mundar

görünmesinden ileri geldiğini söylese de Selimcan bunu Çingenelerin kendilerine ait bir dinleri, inançları ve prensipleri olmasıyla açıklar. Şems ve Selimcan Çingeneler hakkında konuşmaya devam ederler. Şems, Selimcan'ın Çingenelerin Hintli olduğunu kabullenmesine sevinir ve bu milletin neden hakir görünüp kötülendiğini sorar. Selimcan da hakir görünen başka milletler de olduğunu, hatta İngilizlerin tüm Hintlileri hakir gördüğünü söyler. Hintliler arasında da birbirlerini hakir görenler de vardır. Şems Hikmet Bey Çingenelerin bizim toplumumuzda niçin mundar olarak görüldüğünü sorar. Selimcan da onların Müslüman olmayışlarından, Yahudi ve Hristiyanlar gibi ehlikitap olmayışlarından mundar ve hakir görüldüğünü anlatır. Şems Hikmet Bey Çingenelerin Müslüman olmalarının bu anlayışı değiştirip değiştirmeyeceğini sorar. Selimcan da eğer Müslüman olurlarsa İslam inancına göre temiz sayılacaklarını söyler. Şems Hikmet bu durumda kendini Müslüman sayan Çingenelere niçin olumsuz gözle bakıldığını sorar. Selimcan da Çingenelerin bulundukları topluma göre dinlerini değiştirdiğini ancak bu din değişikliğinin sadece bulundukları toplumdan istifade etmek için olduğunu dolayısıyla onların imanındaki saflığa güvenilmediğini söyler. Şems Hikmet'in amacı yaradılıştaki bir olduğumuzu Çingenelerin bu kadar değersiz görülmesinin onların yaradılışıyla ilgili olmadığını, gördükleri eğitim ve yaşadıkları hayat ile ilgili olduğunu ve onların bu halde bulunmasının sebebinin toplum olduğunu anlatmaktır. Bir Çingene'nin de gerekli eğitimi aldığında bizlerden hiçbir farkı olmadığını Selimcan'a kabul ettirmek ister. Şems Hikmet Bey başkentte bulunan birçok Çingene'ye aslında İslamiyet'e sokarak niçin terbiye etmediğimizi sorar. Selimcan da aslında Hristiyan papazların Çingeneleri Hristiyan etmek için birçok teşebbüsü olduğunu ancak Çingenelerin bu konuda çok mutaassıp olduğunu, görünüşte Hristiyan görünseler bile kalben kendi inançlarını yaşadığını anlatır. Sonunda Şems Çingene bile olsa bir çocuğun en başından nasıl terbiye edilirse o şekilde yetişeceğini söyler. Selimcan da bunu kabul eder. Ancak eğitimin yalnızca çocuklar için olduğunu, büyüklerin değiştirilemeyeceğini ifade eder. Ağacın yaşken eğilebileceğini anlatır. O sırada Şems Hikmet Bey Ziba'yı aklına getirir ve kurumuş ağaçların da ısıtılarak eğilebileceğini, bu şekilde artık genç kız olmuş Ziba'nın da eğitimle değişebileceğini düşünür ve bu düşüncesini Selimcan ile paylaşır. Şems Hikmet Bey ile Selimcan bu düşünceler ile tartışmayı bitirirler.

Şems Hikmet Bey o geceyi yine düşüncelerle geçirir. Erkenden kalkarak Ziba'ya gitmek üzere yola çıkar. İskeleyden bir kayık tutarak Kâğıthane tarafına yol alır. Râkım uyanınca Şems Hikmet Bey'in evde olmadığını görünce çok meraklanır. Selimcan'dan dün geceki Çingenerler üzerine yapılan tartışmanın haberini alınca Şems Hikmet Bey'in nereye gittiğini araştırır ve kayıkçı ustasından önceki gün Kâğıthane'ye giderek Çingene kızlarıyla görüştüğü haberini alır. Bu haber hem Râkım'ın hem de Selimcan'ın dikkatini çeker. Her ikisi de Şems Hikmet Bey'in bugün de yine aynı yere gittiği kanaatine varırlar.

Şems Hikmet Bey Kâğıthane'ye değil de Çingenerlerin yaşadığı yer olan Alibeyköy'e gider. Ziba'nın eniştesi Şebekçioğlu Sülüş'ün evini bulur. Ziba onu karşılayınca mutlu olur. Kendisinin hanım olacağına kimsenin inanmadığını, onunla dalga geçtiklerini söyler. Ziba'nın eniştesi Şems Hikmet'i görünce onun ciddiyetine inanır. Şems Hikmet Ziba'yı hizmetçi olarak alıp terbiye edecek, sonra da evlendireceğini söyler. Ziba'yı gördükten sonra hem sesini hem kendisini beğendiğini bu konuda samimi olduğunu ve bunda alay edilecek bir şey olmadığını anlatır. Hem Ziba'nın eniştesi hem de ablası onun samimiyetine inanır. Aslında her ikisi de Şems Hikmet'in Ziba'yı bir kız olarak beğendiğini hissetseler de bunu Şems Hikmet'e doğrudan söyleyemezler. Şems Hikmet Ziba'yı görmüş ve âşık olmuştur ancak bir Bey olarak bir çingeneye âşık olmayı kendine yediremediği için Ziba'nın eniştesi Sülüş ile ablası Nazlı'nın soran bakışlarını anlamamazlıktan gelir. Ziba'yı bu kadar istemesinin sebebinin Ziba'nın güzel sesi olduğunu, kendisinin de güzel seslere ve müziğe tutkun olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Ziba'yı alınca ona müzik eğitimi verdirecektir. Sülüş'ün kafası karışmıştır. Ziba'yı vermek istese de biraz düşünmek için Şems Hikmet Bey'den birkaç gün müsaade ister.

Şems Hikmet Bey oradan ayrılırken birkaç dakika olsun Ziba ile konuşmayı çok arzular çünkü deli gibi Ziba'ya âşık olmuştur. Ancak aşkını kimseye belli etmemeye çalışarak Sülüş'e, karısına ve Ziba'ya para verip oradan ayrılır. Şems Hikmet Bey evine geldiğinde Râkım ve Selimcan'ı kendisi hakkında konuşurken bulur. Râkım onun yine Kâğıthane'ye gidip gitmediğini sorar. Şems Hikmet Bey gittiği yerin gizli kalmasını istediği için onları casuslukla suçlayarak ayıplar. Bir Çingene kızına âşık olduğu ve onun peşinden gittiğinin bilinmesini istemez. Sonunda Râkım Bey gazeteye Şems Hikmet de Davut Bey'in evine gidince konu kapanır.

Davut Bey, bir müzik hocasıdır. Şems Hikmet Ziba'ya Davut Bey'den müzik dersi aldrmak istemektedir. Bu yüzden Davut Bey'e iki gündür yaptklarnı anlatır. Ziba'yı eğitip bir hanım etmek için kendisine müzik dersi vermesini ve derslerin gizli olmasını rica eder. Ziba'ya vereceği eğitimin annesi ve eniŐtesince yanlış anlaŐılmasından, ingene'ye âşık olduğunu sanmalarından çekindiğini ifade eder. Amacnn yalnızca zeki ve yetenekli bir kızın alacağı eğitimle adam edebileceğini kanıtlamak olduğunu, bu konuda bir deneme yapmak istediğini söyler. Davut Bey Şems Hikmet'in bir ingene'ye âşık olabileceğine ihtimal vermediğinden ve hatta bunu çok abes gördüğünden Şems Hikmet Bey'e inanır. Şems Hikmet Bey aslında Ziba'ya âşık olduğu için bu eğitimi ona aldrmaktadır. Gerçek amacı Ziba'yı gizlice eğitip evlenilebilecek bir kız haline getirmektir. Bu durumu Ziba'ya hatta kendine bile itiraf edememiŐtir. Müzik derslerinin ne zaman baŐlayacaęını Davut Bey ile konuşarak oradan ayrılır. Akşam eve geldiğinde Râkım Bey ve Selimcan'a Kâğıthane konusunu açmaz. O akşam sanki ingeneler konusu tamamen kapanmış gibi davranır. Şems Hikmet Bey Ziba ile ilgili planlarını hiç kimseye söylemeden gizli bir Şekilde yürütecektir.

Ziba'nın eniştesi ve ablası Ziba'yı Şems Hikmet Bey'e hizmetçi olarak vermeye karar vermişlerdir. Şems Hikmet Bey'in onlara verdiği para her ikisini de çok sevindirmiŐtir. SlŐ Ziba'nın bu kadar ısrarlı istenmesinin, bu paraların verilmesinin sebebinin âşık olduğunu anlamışlardır. Bu işin sonunun belki de evlilik olabileceğini kendi aralarında konuşurlar. Sonunda bir bey ile evlenmenin bir ingene'nin başına gelebilecek en iyi evlilik olduğuna karar verirler.

Şems Hikmet Bey Düriye Hanım adlı çöpçatanlık işlerinde başarılı, yalıda oturan dul bir hanımdan getireceği ingene kızını gizlice eğitmesini ister. Edeceği hizmet karşısında hem kızın hem de evin masraflarını ödeyecektir. Şems Hikmet Bey Ziba'nın görgülü bir hanım olarak yetişmesi ve evdeki bütün eksikliklerin giderilmesi için Düriye Hanım'a para verir. Düriye Hanım önceleri bu teklifi kabul etmek istemese de Şems Hikmet'in annesinden gizli bir evliliğe kalkıŐmayacaęına teminat vermesi üzerine kızı evine kabul eder. Bir yandan da kızın eğitimi dolayısıyla edineceği maddi kazanca sevinir.

Şems Hikmet Bey evine döndüğü zaman hiç kimseye bir Şey belli etmez. Eskiden yaptığı işleri yapar. Bir müddet Selimcan ile kitap odasında vakit geçirir bir

müddet de marangozluk odasındaki işleri ile ilgilenir. Amacı Selimcan ve Râkım'a Kâğıthane ve Çingeneler meselesinin kapandığını göstermektir.

Şems Hikmet Bey Düriye Hanım ile görüşmesinin üçüncü günü eniştesiyle çalıştığı gazeteye gider. Orada biraz yayın işleri ile ilgilendikten sonra Üsküdar'a döneceğini söyler, eniştesi Râkım halen Şems Hikmet'ten şüphelenmektedir. Bu yüzden peşine adam takar. Şems bu durumu tahmin ettiğinden Üsküdar vapuruna gider. Böylece eniştesini kandırır. Şems Üsküdar vapurundan indikten sonra bir hayvan tutarak karadan Düriye Hanım'ın yalısına gider. Düriye Hanım'ın kendisine verilen parayla evin eksikliklerini aldığını görür. Eve alafranga bir yemek takımı almak üzere Galata'ya gider. Dikkat çekmemesi için Düriye Hanım'ın evine aldığı sofrta takımıyla beraber kendi evine de bir çuval kap kaçak alır. Böylece herkes Şems'in evi için alışverişte olduğunu düşünür.

Ertesi gün Şems Hikmet bir kayıkla Ziba'nın Alibeyköy'deki evine gider. Sülüş'ten Ziba'yı aylığı on meciyeye alır. Sülüş ve karısı bu aylıktan çok memnun olurlar. Şems Hikmet ve Ziba Düriye Hanım'ın evine gitmek üzere yola çıkarlar. Vakit henüz erken olduğundan Şems Hikmet Çobançeşmesi tarafında bir çimenlikte oturarak mola verir. Gündüz vakti bir Çingene kızıyla sokakta görünmek istemez. Oturdıkları yerde Ziba ile uzun uzun sohbet eder. Ona çok güzel olduğunu söyler, ancak yılışik tavırlarının güzelliğini değersiz kıldığını anlatır. Güzel bir kızın değerli olması için ağırbaşlı ve nazik olması gerektiğini söyler. Ona uzun uzun nasihat vererek bir hanım olmak istiyorsa neler yapması gerektiğini anlatır. Kendisini Düriye Hanım'ın evine götüreceğini, ancak orada hizmetçi olmayacağını ifade eder. Düriye Hanım'ın evinde gerçek bir hanım olması için kendisine eğitim verileceğini eğer bu eğitimi düzgün bir şekilde alırsa ve talimatlara uyarsa bir hanımefendi olabileceğini anlatır. Ziba zeki bir kızıdır, bunların hepsini anladığını ve her şeyi çok güzel öğrenerek ona göstereceğini söyleyerek Şems Hikmet'i inandırmaya çalışır.

Ziba ve Şems Hikmet Bey Düriye Hanım'ın yalısına gelirler. Düriye Hanım Şems Hikmet'in eteğini öper gibi selamlar. Şems Hikmet ilk önce Ziba'ya bunun kibar hanımların yaptığı bir davranış olduğunu anlatır. Ziba da aynı davranışı taklit eder. Şems Hikmet'in talimatı üzerine evin taşlık kısmında alafranga bir sofrta konulmuştur. Düriye Hanım'ın evinde alafranga sofrta aslında Ziba için kurulmuştur. Düriye Hanımlar normalde bu şekilde yemek yememektedirler. Şems Hikmet sofrayı

çok beğenir. Sofrada Düriye Hanım, Şemsi Hikmet, Ziba ve Düriye Hanım'ın torunları vardır. Yaşları küçük olan bu torunlar iyi bir eğitim aldıkları için sofrada adabına uygun yemek yerler. Şems Hikmet Düriye Hanım'a veda ederek Davut Bey'in evine gider. Davut Bey'e Ziba'yı Düriye Hanım'ın evine yerleştirdiğini söyler. Mahalle bekçisini çağırarak bu gece Davut Bey'in evinde kalacağını haberini bekçiyle ailesine gönderir. Şems Hikmet'in o akşam gecikmesi Râkım'ı tekrar meraka düşürmüştür bu haber ev halkının merakını biraz giderir.

Şems Hikmet Bey Davut Bey'le uzun uzun Ziba meselesini konuşur ve sonunda Ziba'ya âşık olduğunu ona itiraf eder. Bu aşıkta gönlüne söz geçirememektedir. Amacı yalnızca bir Çingene kıızıyla birlikte olmak değil kızı eğitip yetiştirmek sonra da yetiştirdiği bu meyveyi dermek, böylece muradına ermektir. Davut Bey Hikmet'i dikkatle dinler onun yaptığını makul görmese de arzusuna hizmet edeceğini söyler. Şems Hikmet Bey yaratılış bakımından kendinden hiçbir farkı olmayan Çingenelerin hor görülmesini doğru bulmadığını onların terbiye eksiklerinin kendilerinin değil kavimlerinin suçu olduğunu anlatır. Ziba'nın terbiye edilmediğini ancak kötü terbiyeli de olmadığını da anlatır. Davut Bey ve Şems Hikmet uzun uzun konuşurlar Davut Bey bu konuda sır tutacağını ama bu durumu tasvip etmeyeceğini bildirir. Geceyi Davut Bey'in evinde geçiren Şems sabah yine Davut Bey ile kendi evine gelir. Şems böylece bir gün önce yaptıklarını ailesinden saklayabilmiş olur. Davut Bey o gün akşama kadar Şems Hikmet'in evinde vakit geçirir. Şems Hikmet'in kardeşi Münevver Hanım da hocası ile müzik dersine katılır.

Ertesi gün Şems Hikmet Düriye Hanım'ın evinde gider orada Ziba'nın üstündeki Çingene kıyafetlerini çıkardığını ve ev hanımlarına has entari giydiğini görür. Şems Hikmet bu haliyle Ziba'yı epeyce değişmiş bulur. Yine ders ve talimatlar verir. Düriye Hanım'dan Ziba'nın eğitiminin nasıl gittiğini sorar ve ondan olumlu cevap alır. Birkaç gün sonra müzik ustasını getireceğini söyler. Şems Hikmet müzik dersi için Üsküdar'a keman almaya gider. Keman alıp Düriye Hanım'ın evine bıraktıktan sonra tekrar kendi evine döner.

Bir cuma günü Şems Hikmet Davut Bey'i Düriye Hanım'ın yalısına götürür. Ziba Düriye Hanım'ın yalısına geleli dokuz gün olmuştur. Ziba biraz da olsa yılışık bir şekilde konuşmayı bırakıp düzgün cevaplar vermeyi, bir miktarda kahve ve sofratakimlerini kullanmayı öğrenmiştir.

Ziba, Şems Hikmet Bey'in işaretiyle kibar hanımlar gibi Davut Bey'in elini öper ve Davut Bey'in sorularına kibarca karşılık verir. Ziba her ne kadar Çingeneliğe ait tavırları büyük oranda terk etmiş olsa da Davut Bey dersi ona isteyerek değil de zorunluluktan vermenin hoşnutsuzluğu içindedir. Davut Bey bütün gün Ziba'ya keman dersi verir. Ziba dersleri çok hızlı bir şekilde kavrar başkalarının çok uzun sürede öğrendiklerini kısa sürede öğrenir. Akşamleyin Davut Bey ve Şems Hikmet Bey önlerine konulan mastika adlı rakıdan içer, keman çalar ve fasıl yaparlar. Düriye Hanım'ın komşuları bu evde eğitim gören bir kız olduğunu bilseler de evinden gelen fasıl seslerine şaşırırlar. Saat sekiz olunca Davut Bey ve Şems Hikmet Bey Düriye Hanım'ın evinden ayrılırlar. Şems Hikmet Bey evden ayrılırken Ziba'yı Düriye Hanım'ın diğer odasına götürerek gösterdiği terbiyeden ve keman öğrenme konusundaki gayretinden dolayı tebrik eder ve ona her zaman yaptığı nasihatleri tekrarlar. Ziba her ne kadar bu tekrarın gereksiz olduğunu düşünse de sesini çıkarmaz. Şems Hikmet Bey daha sonra Düriye Hanım'a Ziba'nın terbiyesi için biraz altın vererek Davut Bey'le evden ayrılır. Şems Hikmet Bey Davut Bey'i o gece kalması için kendi evine davet eder. Hem böylece ailesine bütün günü Davut Bey'le geçirdiğini söyleyebilecek, Ziba meselesini de ailesinden saklamaya devam edebilecektir. Düriye Hanım misafirler gittikten sonra Ziba'ya Çingeneliğe ait tavırları tam olarak terk edip vakarlı bir hanım olması için nasihatler etmeye devam eder.

Ziba'nın Düriye Hanım'ın evine gelişinden itibaren bir yıl geçmiştir. Bu arada Ziba çok değişmiştir. Artık Çingenelerle dışarıda gezmediği için teni açılmış hoş bir renk almıştır. Güzel sabunlarla yıkandığı için saçları güzelleşmiş ve parlamıştır. İyi beslediği için biraz kilo almış vücuduna renk ve zindelik gelmiştir. Bununla beraber konuşması değişmiş Çingenelerin medleri uzatarak konuşma aksanını tamamen terk etmiştir. Düriye Hanım'ın eğitiminden geçtiği için aynı onun aksanını ve konuşma tavrını almıştır. Bakışları, sebepsiz gülmesi, hali tavrı her şeyi değişmiş gururlu bir hanımefendinin edalarını kazanmıştır. Giyimi güzelleşmiş hatta zekâsıyla bu giyime özel bir tarz kazandırmıştır. Bunların yanı sıra müzikte epey ilerlemiş sanki dört beş yıllık eğitimi bir yılda almıştır.

Ziba'daki bu değişiklikler Şem Hikmet Bey'i çok memnun etmiş Ziba'ya duyduğu aşkı daha da arttırmıştır. Daha önce Ziba'ya duyduğu aşktan utanan Şems

Hikmet Bey Şimdi kendi eğitiminden geçen kızı sevmemek, kendisini sevmemek demek olacağından Ziba'ya olan aşkını övgüye değer bulmaya başlamıştır.

Şems Hikmet Bey yakın arkadaşlarına Ziba meselesini anlatarak onları Ziba ile tanıştırmıŐtır. Selimcan onunla tanıştıktan sonra Ziba'yı terbiyeli bir matmazel bulmuş ve birkaç kez görüştükten sonra Ziba gözüne girmiŐtır. Selimcan'dan sonra Ziba ile tanışan Artin Elvanyan Ziba'yı çok beğenmiş ve onun bir resmini yapmıştır. Ziba'nın resmini ara ara seyreden Şems Hikmet Bey' in Ziba'ya aşkı daha da artmıştır. En son olarak Ziba edebiyatçı Sihri Efendi ile tanıştırılmıŐtır. Bu zat da Ziba'yı çok beğenmiş hatta onun güzelliği için bir şiir yazmak hevesine düŐmüşse de Ziba'nın güzelliğini yeterince anlatacak söz bulamadığından bu hevesinden vazgeçmiŐtır.

Ziba'nın ilerlemesi bu kişilerle tanıştıktan sonra daha da artmıştır. Ziba önceleri bu erkeklerin kendisine hürmet göstermesine şaşırmıştır. Ancak Şems Hikmet Bey'in kadınların toplumdaki saygın yerini anlatması üzerine kendini zorlayarak bu beylerle konuşmaya alışmış alafranga bir hanım olmuştur. Şems'in arkadaşlarının Ziba'ya hayranlıkları artmış hatta Şems Hikmet Bey'in Ziba'ya olan ilgisini bilmeseler neredeyse Ziba'ya âşık olacak duruma gelmişlerdir.

Şems Hikmet'in aşkı giderek artsa da bunu Ziba'ya hiç itiraf etmemiŐtır. Ona nasihatte bulunurken daima bir baba ve bir kardeş gibi yaklaŐmıŐtır. Birkaç kere aşkını itiraf etmeyi düşünmüşse de Ziba'nın Çingenelere has bir tavırla karşılıklı vermesinden ve bütün emeklerinin boşa gitmesinden korkarak bundan vazgeçmiŐtır. Bu arada Ziba'nın eniştesi Sülüs Ağa birkaç kez Şems'i ziyaret etmiş ve ondan para almış ancak onun Ziba ile görüşmesine izin verilmemiŐtır. Şems arkadaşlarına Ziba'yı takdim etse de annesi kız kardeşi ve eniştesi Râkım'a bu sırrından hala bahsetmemiŐtır.

Şems durumu ailesine anlatmasa da hizmetçisi Nikoli'ye bahsetmek zorunda kalmış Nikoli de çenesini tutamayarak annesine ve eniştesi Râkım'a haber vermiŐtır. Ev halkı meselenin aslını Davut Bey'e sormuş Davut Bey de her şeyi onlara anlatmıştır. Davut Bey Şems'in bu teŐebbüsünü bildiğini ancak uygun bulmadığını dile getirmiŐtır. Davut Bey'in bu tavrı annesi ve eniştesi tarafından makul görülmüştür. Davut Bey'in Ziba ile ilgili olumsuz tavrı annesi ve eniştesinin bu

konuda bir teşebbüse girmesini engellemiş ancak Selimcan'ın Ziba'yla tanıştıktan sonra olumlu yorumları onları bir tehlikenin gelmekte olduğu sonucuna götürmüştür.

Şems'in annesi ve eniştesi Selimcan'ın Ziba'yı tuttuğunu anlayınca Ziba'nın eve gelin gelme ihtimaline karşı harekete geçmeye karar verirler. Selimcan Şems'in kendine eş seçmede özgür olduğunu bunun engellenmeye çalışılmasının bir kabahat olacağını söyler. Durum böyleyken Râkım da annesi de bir Çingene'yi eve gelin almayı kesinlikle reddederler. Râkım daha önce Şems Hikmet Bey tarafından casuslukla suçlandığı için bu olaya doğrudan karşı çıkıp kayınbiraderi tarafından tekrar hakaret görmek istemez bu yüzden Râkım ve annesi aylarca bu konuda sessiz kalarak ne yapacaklarını düşünürler. Harekete geçmek için pek bir bahane bulamazlar çünkü Şems Hikmet Bey Ziba'ya eğitim verdirirken ne israfa düşmüş ne de ayıplanacak bir yaşam sürmüştür. Hatta son zamanlarda yaptığı harcamalar daha önce keyfi için yaptığı harcamalardan azdır.

Şems annesi ve eniştesinin bu olanları bildiğinden haberdardır. Selimcan'ın bu konuda kendisine haber vermesinin yanı sıra annesinin ve eniştesinin imalı tavırları da bu duruma anlatmaktadır. Bir gün Valide Hanım Düriye Hanım'ı çağırarak Ziba'yı eve almasından dolayı kendisine hesap sorar. Düriye Hanım da Ziba'nın evinde olmasının başka bir evde olmasından çok daha masrafsız olduğunu, bu konuda kendisine iyilik yaptığını söyler. Üstelik evinde bulunan Ziba ile Şems Hikmet Bey arasında herhangi bir ayıplanacak durumunda olmadığını haber verir. Valide Hanım eniştesiyle kafa kafaya vererek bu durumdan kurtulmanın yolunu ararlar. Sonunda annesi Şems'i yalnız bir odaya çekerek onun evlenmek isteyip istemediğini sorar. Amacı soylu birisi ile evlendirebiliyorsa evlendirmek evlendiremiyorsa başka bir niyetine dair ağzını aramaktır. Şems annesine henüz evlenmeyi düşünmediğini söyler. Annesi başka bir sevdiğinin olup olmadığı konusunda onun ağzını arar. Şems de bir sevdiğinin olmadığını söyler. Sonunda Şems annesine kendisini sıkıştırmasının sebebinin Düriye Hanım'ın konağındaki Ziba konusunda ağzını aramak olup olmadığını sorar. Annesi de konuyu açmaya çekindiğini gerçek niyetini oğlunu kırmamak için açıklayamadığını söyler. Şems annesine Ziba ile ilgili bir niyeti olsa bile bunun ayıplanmayacak bir şey olduğunu söyler. Karşılıksız olarak bir kıza yardımda bulunmuş olabileceğini veya bu zamanda birçok erkek gibi nikâhsız olarak odalık alıp onu bir yerde yaşatabileceğini ve

bununla ilgili de israf veya taşkınlıkta bulunmadıktan sonra ayıplanmaması gerektiğini anlatır. Şems annesinin sözleriyle hem kendisine hem de Ziba'ya iftira attığını düşünerek üzülür. Çünkü gerçekte aralarında bu tarz bir ilişki yoktur. Annesi o kızı niçin eve getirmediğini sorar Şems de utandığını söyler. Annesi Çingene olduğu için mi utanıyorsun diye sorar. Şems de bunun milliyetle bir ilgisi olmadığını annesinin elini bir odalığa değil bir geline öptürmek istediğini söyler. Annesi bu işin sonunun nereye varacağını sorsa da Şems bunun için henüz bir karar vermediğini söyleyerek konuyu kapatır.

Şems Hikmet Bey Ziba ile ilgili henüz bir karara varabilmiş değildir. Ziba'yı sevmekte ancak ailesine karşı çıkmak ve bir Çingene kıızıyla evlendiği için ayıplanmak istememektedir. Bu konuda henüz karar vermemişken eniştesi, annesi ve kız kardeşi Münevver Hanım sanki Şems Hikmet Bey evlenmeye karar vermiş gibi planlar yapmaktadırlar. Özellikle Râkım bir Çingene kızına yenge dememek için kayınvalidesi ve karısını doldurmakta ve Şems'in üstüne salmaktadır. Şems annesi ile bu konuda birçok kez tartışmış hatta bu tartışmalara kız kardeşi Münevver Hanım da katılmıştır. Şems'in "Evlenme hakkı bendedir" "sözüne karşılık Râkım'ın annesine öğrettiği "Onay verme hakkı da bizdedir" cevabı ortamı devamlı gerginleştirmektedir. Şems bu tartışmaların eniştesi Râkım'ın başı altından çıktığını bilmekte ancak eniştesiyle yüz göz olmamak ve dostluğunu bozmamak için konuşmamaktadır. Şems ve ailesinin edebi ve terbiyesi çok üst seviyede olduğu için işler çirkin bir kavgaya dönüşmemektedir. Şems evlenmeye henüz karar vermediği ve Ziba'yı da böyle bir sevdadan haberdar etmediği halde ailesinin bu konuda üstüne gelmesi onu çok derinden üzmektedir.

Şems Hikmet Bey evdeki huzurun bu şekilde bozulmasından sonra bu durumu körükleyen eniştesi Râkım'la açık açık konuşmaya karar verir. Râkım'a Ziba konusundaki düşüncelerini açık açık söylemesini ister. Râkım da Ziba'nın ne kadar eğitim alırsa alsın aslının bir Çingene olduğunu ve iyi bir evlilik için de Çingene ile evlenmenin uygun olmayacağını anlatır. Şems Ziba'nın özünde bir insan olduğunu dış görünüşünün önemli olmadığını söyler. Râkım ise meselenin dış görünüş değil soyun getirdiği özellikler olduğunu anlatır. Şems Hikmet Bey kimi asil ailelerde bile kötü insanların olduğunu söyleyerek Râkım'a karşı çıkar. Râkım'sa gazetecilikten getirdiği konuşma ustalığıyla asaletin kandan geldiğini bunun sorandan

kazanılamayacağını Çingene'nin ne yapsan Çingene kalacağını söyleyerek Şems Hikmet Bey yanlış yolda olduğunu ama istediği gibi davranmakta özgür olduğunu ifade eder. Bu tartışma bir hayli devam ederken Şems Hikmet Bey Râkımla söz yarıştıramayacağını anlayarak üzgün bir şekilde konuyu kapatır.

Aradan bir ay daha geçmiştir. Ziba Düriye Hanım'ın konağında ilerlemesine devam etmektedir. Râkım Şems'le konuştuktan sonra bir ay boyunca bu konuda kimse bir şey konuşmaz. Râkım konuşmasının kayınbiraderine tesir ettiğini kayınbiraderinin yakında bu meseleyi kendi kendine bitireceğini evdekilere söylemiştir. Bu durumda Şems'in üzerine gidip işi inatlaşmaya götürmenin bir anlamı yoktur. Bu bir aylık sürede Şems Hikmet Bey bir miktar rahat etse de bir ayın sonunda her şey sarpa sarmıştır. Zira Ziba ve Şems meselesi herkes tarafından duyulmuş insanların ağzında dedikodu olarak dolaşmaya başlamıştır. Hatta dedikodular bütün İstanbul'da yayılmış Ziba ve Şems hakkında uydurma hikâyeler anlatılır olmuştur. Şems vapura bindiği vakit tanıdığı tanımadığı insanların kendisi hakkında konuştuğuna şahit olmaktadır. Şems Hikmet Bey uzun süre sabredip dedikoduların bitmesini bekler ancak dedikodular biteceğine daha da büyür destan olur. Dedikoduları duymayan tek kişi Ziba'dır. Ziba kendini derslerine ve eğitime vermiş elinden gelen bütün gayretle çalışmaktadır. Şems Hikmet Bey Düriye Hanım'dan dedikodulardan Ziba'nın haberi olmaması konusunda ricada bulunur. Düriye Hanım da kızın efendisi Şems'in emirlerini yapmaktan ve aferin almaktan başka bir düşüncesi olmadığı cevabını alır.

İstanbul'daki bu dedikodular Şems Bey'in annesi ve kız kardeşinin de kulağına gitmiştir. Şems dedikoduların biteceğine dair ailesine teselli vermiş bunun üzerine annesi oğlundan dedikoduların bitmesi için kızı kovmasını istemiştir. Şems annesini kırmadan bunu nazikçe reddeder. Annesinden onu kırmamak için Ziba'yı almadığını ama onu kovmamasının da anlayışla karşılanmasını ümitsiz ve çaresizce ister. Böyle olgun ve uysal bir tavır karşısında annesinin evliliğe razı olmasını beklemişse de annesi ona sert ve aşağılayıcı bir şekilde karşılık verir.

Bu son tartışmadan sonra Şems Hikmet Bey bir bunalım geçirerek bir intihar mektubu yazar ve kendini bahçedeki su kuyusuna atar. Bahçıvan Şems Hikmet Bey'in kendisini attığını görünce feryat ederek herkesi başına toplar. Annesi, kız kardeşi, herkes gözyaşları içindedir. Şems kuyudan çıkarılır. Henüz ölmemiştir ancak

doktor beyin sarsıntısı geçirdiğini söylemiştir. Akşam Râkım geldiğinde Şems biraz gözlerini açmış ancak şuuru yerine gelmemiştir. Nerede olduğunu tam olarak bilmemektedir. Doktor, başını çarptığı için beyin sarsıntısı geçirdiğini bir müddet sonra düzeleceğini söyler. Şems haftalar geçmesine rağmen kendine gelmez kimseyi doğru dürüst tanımaz. Yemek getirirler zehirleyeceklerini söyler. Yanına gelen annesini tanımayarak onun Ziba'yı Düriye'nim evinden kovacağını söyler. Şems aklını yitirmiştir. Durum içler acısıdır. Sonunda Şems'e iyi gelir diye Ziba'yı konağa getirirler Ziba Şems'in öldüğünü sanarak fenalaşır. Bir müddet Ziba'yı da tedavi etmek gerekir. Ziba Bey'in yanına girip kendini gösterse de Şems Ziba'yı da tanımaz hep bir delilik hâlinde Ziba'nın kovulacağını, Ziba'ya kötülük edileceğini, âlemin dedikodu yapacağını konuşur. Ziba bir hafta konakta kalır. Konaktakiler Ziba'nın terbiyesine hayran olarak yaptıklarından pişman olurlar fakat iş işten geçmiştir. Sonunda Şems vefat eder. Şems'in annesi oğlunun hatırası diyerek Ziba'ya sahip çıkar evine gelin olarak almadığını kızı olarak alır. Ziba da Şems Bey'in kendine olan aşkına ve bağlılığına hürmeten kimseyle evlenmez.

2.8. Sergüzeşt (1888)

Samipaşazade Sezai'ye ait olan *Sergüzeşt* romanı 1888'de Arakel tarafından yayınlanır. Eserin ikinci baskısı 1924'te Kitaphane-i Sudi'den çıkar. Türk edebiyatının ilk realist romanlarından biri olarak değerlendirilen eser Osmanlı'daki esaret sorununu işleyen yegâne eserlerden biri olarak Türk edebiyat tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Tanzimat edebiyatının ikinci neslinin sanatçılarından olan Samipaşazade Sezai bu eseriyle Türk romanının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

1800'lü yılların sonlarında Tophane Rıhtımı'na Rusya Kumpanyası'nın Batum'dan gelen bir vapuru yaklaşır. Vapurdan bir Çerkez ve yanında üç esir kız inerler. Bu kızlardan ikisi on altı on yedi yaşlarında, üçüncüsü ise sekiz dokuz yaşlarındadır. Bu esir kızlardan en küçüğü Dilber'dir. Esirci Hacı Ömer Ağa esir kızları evine getirir. Esircinin karısı diğer esirleri beğense de Dilber'i hastalıklı diye bir şeye benzetip beğenmez. Hacı Ömer onu kırk lira gibi ucuz bir fiyata aldığını ve Mustafa Efendi'nin karısının satın almak istediği gibi bir küçük kız olduğunu söyler. Dilber'in beğenilmezse geri verilmek şartıyla satabileceğini söyler. Esircin sattığı

kızlardan herhangi biri herhangi bir sebepten beğenilmeyerek geri gönderilirse on on beş kırbaçla cezalandırılmaları kesindir. Dilber Hacı Ömer Ağa'nın evinde birkaç hafta kalır ve satılmak üzere esirci ile beraber yola çıkar. Yolda arabalara, tramvaylara denk gelen Dilber bunları hayran hayran seyrederken tophane civarında oyun oynayıp eğlenen bir grup çocuk görür. Çocuksu bir istekle onlara katılmak ister ancak Esirci Hacı Ömer ona kızarak kırbaçla tehdit eder. Hayli yol yürüyen Dilber yolda çok acıkır ve bunu esirciye söyler ancak esirci kızı çekiştirerek azarlar. Beyazıt'a kadar yol yürüyen Dilber'in çocuk vücudu bu uzun yürüyüşten bitap düşmüştür. Sonunda oradaki bir kahvede oturup biraz dinlenme fırsatı bulur. Esirci ona biraz simit ve su verdikten sonra tramvaya bindirip Aksaray'a oradan da Yüksek Kaldırım'a götürür. Esirci ve Dilber burada bir evin kapısını çalarlar. Kapıyı evin halayığı açar ve onları eve buyur eder. Evin bir köşesinde evin hanımı oturmaktadır. Evin hanımı Dilber'in vücudunu elleriyle kontrol ederek fiyatı düşürmek maksadıyla Dilber'i beğenmez görünür. Saatlerce süren pazarlık sonunda Dilber Harput Sabık Mal Müdürü Mustafa Efendi'ye kırk liraya köle olarak satılır. Bu satış üzerine bir senet düzenlenir. Hanım'ın emriyle hemen mutfağa indirilir su taşıtırılır. Dilber bu evde kötü muamele ile karşılaşır. Evin hanımı evin idaresini çatık kaşla ve bağırarak gerçekleştirir. Küçük kızı Atiye'den başkasına merhamet göstermez. Bu kadın gençliğinde kocasından eziyet görmüş, kendisine bu kadar eziyet eden kocasının bir de rüşvet ve kötü idarecilik suçuyla devlet dairesinden azledilmesiyle ıstırap ve keder yaşamıştır. Tüm bunlar da onun merhametsiz ve neşesiz bir insan olmasına neden olmuştur. Evin beyi Mustafa Efendi gündüzleri kendisini zimmetine para geçirme suçundan aklamak ve memuriyetini geri kazanmak amacıyla dolaşır geceleri eve gelir.

Gece olunca Dilber mutfağın üstündeki bir odaya atılan şiltede yorgun bir şekilde uyur. Sabah olunca Dilber'den ince şiltelerini kaldırması istenir. Ardından evi süpürme, su taşıma gibi hizmetler verilir ve adı Dilber konulur. Bu hizmetler Dilber'in yaşına göre çok ağırdır. Dilber bir gün evin küçük kızı Atiye ile oynamak ister. Dilber'in kızıyla oynadığını gören evin hanımı Dilber'i azarlayarak tokatlar ve eline süpürgesini verir. Dilber evdeki vazifelerini yerine getirdikten sonra Evin kızı Atiye ile birlikte okula gider ve akşamları bütün çantaları taşıyarak Atiye ile birlikte eve döner.

Dilber kısa bir süre içinde Türkçeyi öğrenir, anlamaya ve konuşmaya başlar. Ev sahibi olan kadının kötü muamelelerine maruz kalır. Gülmek, mutlu olmak onun için yasaktır. Azıcık gülecek, eğlenecek olsa hemen dayak yer. Kötü yaşam koşulları, ağır çalışma şartları ile Dilber'in yaşantısı günden güne daha da zorlaşır. Evin kızı Atiye Hanım önceleri Dilber'le oynamak istese de annesi ve evin halayığı Teravet'in Dilber'e muamelelerini gördüğünden kendisini "Pis halayık, hadi aşağı!" diye kovmaya başlar. Dilber'i mutlu eden tek şey ev sahiplerinin küçük kızlarıyla beraber mahalle mektebine gitmesi, orada kendisini aşağılamayan arkadaşlarıyla özgürce konuşması, çalışkanlığı ve başarısı dolayısıyla öğretmeninin takdiri ile onurlandırılmasıdır. Bunlardan başka bir de mektepten arkadaşı olan Lütfiye ile arkadaşlığıdır.

Bir gün Lütfiye ona kimin halayığı olduğunu sorar. Dilber de Atiye Hanım'ın halayığı olduğunu söyler. Dilber'in hiç oyuncağı olmadığını öğrenen Lütfiye ona bir bebek hediye eder. O da bebeğini kimse görüp de elinden almasın diye dolaba saklar. Odaya birisi girince de benim dolabımda bir şey yok diye söylemeyi adet eder. Lütfiye Dilber'e bebekten başka ara sıra şeker meyve gibi şeyler hediye eder. Dilber de bunları kimse gömesin diye bohçasına saklar. Bir gün Lütfiye Dilber'e şeker verirken Atiye Hanım bunu görür ve annesine Dilber'i şikâyet eder. Evin hanımı Dilber'i yanına çağırarak ona hakaret eder ve dilencilikle suçlar. Dilber'in tek hazinesi olan bohçasını camdan aşağı atar. Bu hakaretlerden sonra bir de evin başka bir kölesi olan Teravet'in hakaretine maruz kalır.

Halayık olarak satıldığı bu evde yaşadığı muamelelere dayanamayan Dilber yaşadığı bu son olaydan sonra çocuk yaşına aldirmayarak bir gece yarısı evden kaçmak ister. Amacı merhamet ve teselli bulacağı annesine kavuşmaktır. Meçhul bir kuvvetin kendisini annesine götüreceğine inanmaktadır. Evin hanımının kendisine verdiği elbiseyi çıkarır eski Çerkez paltosunu ve kalpağını giyer. Bohçasını açarak oraya cüzünü, Lütfiye'den aldığı bebeğini, bir elmayı ve yüzük sandığı iki demir halkayı koyar ve evden çıkar. Kendisine ait olmayan hiçbir şeyi yanına almayacak kadar onurludur. Dilber sokağa çıkıp bir az yürüdükten sonra bir harabenin içinden gelen seslerin korkusu, soğğun ve rüzgârın etkisi, Teravet'in ve Hanım'ının zulmünün hatıraları ile annesinin hayalini görerek bayılır. Dilber ayıldığında kendisini yaşlı bir kadının evinde bulur. Kadın onu sokakta bulmuş ve evine

getirmiştir. Dilber kim olduğunu yaşlı kadına anlatır. Kendisine merhametle muamele eden yaşlı kadın oynaması için torununu Dilber'in yanına çağırır. Dilber bir de bakar ki gelen çocuk mektep arkadaşı Lütfiye'nin ta kendisidir. Dilber maruz kaldığı kötü muameleyi arkadaşına anlatır. Hatta Teravet'in maşayla kolunda yaptığı yanık izlerini gösterir. Lütfiye'ye burada kendisiyle kalmak istediğini söyler. Lütfiye de her şeyi büyük annesine anlatarak ondan yardım ister. Merhametli bir kadın olan Lütfiye'nin büyükannesi Mustafa Efendi'nin evine gider.

Teravet sabah olunca Dilber'in kaçtığını hanımına haber verir. Evin hanımı Teravet'e hiddetlenerek kaçmasının suçunu ona yükler. Teravet sokakta gelenden geçenden Dilber'i sorarken Lütfiye'nin büyükannesi Mustafa Bey'in evine gelip Dilber'in kendisinde olduğunu söyler. Dilber'i üç kese akçeye kendilerinden alıp azat etmek istediklerini söyler. Ancak Mustafa Bey ve evin hanımı Dilber'i satmazlar. Yaşlı kadın üzülmeye Dilber'i onlara geri vermek zorunda kalır. Dilber eve döndüğünde hanımının emriyle Teravet tarafından tekmelenerek bir dolaba kilitlenir. Burada uzun süre aç kalan Dilber dolaptan çıkarıldığında bir parça ekmek verilerek yatağına gönderilir. Dilber yatağında yorganını başına çekerek hıçkırarak hıçkırarak "Anneciğim anneciğim!" diyerek ağlar.

Mustafa Efendi sonunda zimmetten aklanma mazbatasını alır ve Erzurum'un bir ilçesine kaymakam olarak tayin edilir. Mustafa Efendi'nin memuriyetini kaybettiği süredeki borçları ve taşınma masrafları dolayısıyla Dilber'in satılmasına karar verilir. Dilber satılma kararı verilirken dahi adam olamayacağı için satıldığı bahanesiyle hakaret görür. Dilber Memuriyet emrinin alınmasının ardından bir hafta zarfında yirmi beş lira kar ile altmış beş liraya başka bir esirciye satılır.

Dilber esircinin Edirnekapı'daki yetmiş seksen sene evvelki Osmanlı mimarisi tarzında yapılmış, heybetli ancak eskimiş, sıvaları dökülmüş çökmeye başlamış kasvetli ve rutubetli evinde diğer cariyelerle beraber kalır. Bu evin rutubetli ve karanlık sofasından büyük bir bostan ve dehşetli bir zindan görünür. Yine evin Bizans harabelerine bakan kısmındaki odalarının saçaklarında baykuşlar ve vahşi kuşlar yuva yapmıştır. Esircinin kiraladığı bu eski ve kasvetli ev hakkında geceleri hayaletlerin dolaştığı evde oturanlar tarafından hikâye edilir. Zaten hassas ve ürkek bir ruh haline sahip olan Dilber bu evde korku ve hüznle yaşar. Daha önce kaldığı evde Teravet'in kendisine yaptığı eziyetlerden yıpranan Dilber elindeki tepsiyle

merdivenleri çıktığı sırada bir baykuş sesiyle ürperir vücudu buz keser. Onun halini gören esirci acıdığından değil de daha iyi para kazanmak için kendine iyi bakmasını tembih eder.

Esircinin evinde başka esir kızlar da vardır. Dilber bu kızların konuşmalarına şahit olur. Burada satılmak üzere bekleyen kızlar daha önce çalıştıkları evde yaşadıkları haksızlıkları birbirlerine anlatırlar. Esir kızlardan biri eskiden çalıştığı bir evde namusunu koruduğu için iftira atılarak buraya gönderilmiştir. Başka biri de evin genç beyi kendisine âşık olduğu için hanımı tarafından satılmıştır Esir kızlar kaldıkları evlerde birçok haksızlığa uğrarlar ancak bunları birbirlerine dahi gizlice anlatırlar çünkü esirlerin satıldıkları evlerin sırlarını anlatması hoş karşılanmaz. Bu konuşmaların esirci tarafından duyulması onların cezaya çarptırılmasına sebep olur. Nitekim cariyelerin kendi aralarındaki konuşmalarını duyan esirci kırbaça odaya girerek esir kızları kırbaçlar. O gece konuşmalara katılmayan Dilber kırbaçtan kurtulur. Esirci o gece Dilber'i diğer kızlardan ayırıp bahçe üzerindeki odaların birine götürerek orada sessizce yatmasını söyler. Dilber bu evde de kaldığı bu son gece korkudan sabaha kadar uyuyamaz. Bu kasvetli evde; duyduğu hayali sesler, öten baykuşlar ve Teravet'in kendine yaptığı işkencelerin hayalleriyle sabaha kadar perişan olur. Sabahleyin esirci kapısını açıp onun o perişan halini görünce bu halinin ticaretine zarar getireceğini düşünür. Sırf bu yüzden ona onu korkmaması için teselli eder.

Dilber'e o gün zengin bir müşteri talip olur. Esirci Dilber'in ut çalmadaki maharetini ve okuma yazma bilmesini överek bu zengin aileye yüz elli liraya cariyeye olarak satar. Esirci eğer biraz çirkince olmasaydı iki yüz lira isteyeceğini söyler. Nitekim Dilber çok çalıştığı, kötü beslendiği ve çok eziyet gördüğü için çirkinleşmiştir. Bir hafta sonra esirci Dilber'in bedeli olan akçenin tamamlandığına dair senedi Dilber'i sattığı aileye teslim eder.

Dilber bu eve satıldığında on beş yaşındadır. Evin Celal Bey adında bir oğlu vardır. Celal Bey duygulu, hakkaniyetli ve sanatçı ruhlu birisidir. Paris'te Batılı tarz bir eğitim almış, resim yapmaya merak salmıştır. Hayatında hiç sıkıntı çekmeyen mutlu bir gençtir. Celal Bey'in Babası Asaf Bey Mısır'daki memuriyetlerinden çokça servet kazanmış ve bu servetiyle Avrupa usulü bir ev yaptırmıştır. Asaf Bey karısı, çocukları Celal Bey ve Tesliye Hanım'la beraber bu evde zenginlik içinde yaşar.

Evlerinde kızının Fransız mürebbiyesi ve hizmet cariyeleri bulunmaktadır. Zengin ve Batı kültüründen yansımalar bulunan bir hayat sürerler. Evde akşam yemeğinden sonra Asaf Paşa kâğıt oynar, Celal Bey Fransız mürebbiye ile Fransızca gazeteler okur, Avrupa konusunda sohbetler edilir. Tesliye Hanım piyano çalar.

Dilber yeni satıldığı bu evde ilk kez rahata kavuşur. Teravet'in kötü muamelelerinden ve ona yüklediği ağır işlerden kurtulmuştur. Buradaki rahat hayatıyla büyür ve güzelleşir. Bu huzur ve rahatlık içinde kimi zaman bir köşeye çekilip *Paul ve Virginie* tarzındaki aşk romanlarını okur. Dilber evin oğlu Celal Bey'in kısa sürede dikkatini çeker. Evin yirmi üç yaşındaki oğlu Celal Bey Dilber'i resimlerinde model olarak kullanmak için uygun bulur. İlk önceleri Dilber'i resim yapmak için model olarak âdete bir oyuncak gibi kullanır. Dilber bahçenin bir köşesinde kitap okuduktan sonra Celal Bey'in odasında gördüğü bir tablodaki gibi başına çiçekten bir taç yapar. Celal Bey Dilber'i, bu halde görünce onu Cleopatra'ya benzetir. Dilber'e yırtık elbiseler giydirerek dilenci kılığında bir resmini yapmaya başlar. Dilber bu şekilde Celal Bey'in oyuncaklığı olmaktan çok utanır ve ağlamaya başlar. Celal Bey Dilber'in ağlamasına dayanamaz, yaptığı hatayı anlayarak resmi yarıda keser ve ondan af diler. Onun resmini yaptığı sırada güzelliğini ve zarafetini fark ederek ona âşık olmuştur. Celal Bey günlerce ve gecelerce bu duygular içinde düşünür. Geceleri gözlerine uyku girmez. Sonunda bir gece onu görmek arzusuyla Dilber'in odasına gizlice girer. Dilber'i uyurken izlediği sırada yüzünün ve kirpiklerinin gözyaşları ile ıslanmış olduğunu anlar. Dilber'in dağınık saçlarının arasında bir resim fark etmiştir. Resmi eline alıp baktığında bunun kendi resmi olduğunu anlar. Dilber'i ağlatan şeyin kendisine duyduğu aşk olduğunu görünce gizlice odaya girmenin Dilber'i gücendireceğini düşünerek resmi yerine bırakır. Aşk dolu gözyaşlarıyla odadan çıkar.

Bir yaz gecesi Asaf Bey ve ailesi akşam yemeği için bir araya gelirler. Yemekte Asaf Bey'in yeğenleri olan genç kızlar da vardır. Aile bireyleri yemekte evlilikte güzelliğin ve yakışıklılığın değil zenginlik ve asaletin olması konusunda hemfikirlerdir. Onlara göre asil ve zengin insanlar yine kendileri gibi o asil ve zengin insanlarla evlenmelidirler. Aile de onlar gibi düşünmeyen bir Celal Bey vardır. O namus ve aşka değer verdiğini söyler. Bu konuşmaları duyan Dilber Celal Bey'in fikirleriyle hislenir ve ağlar. O gece Celal Bey bir türlü uyuyamaz evin alt katına

indiğinde odaların birindeki camın önünde duran Dilber'i görür. Dilber de tıpkı Celal Bey gibi hissettiği aşkın tesiriyle uyuyamamıştır. Dilber'in sakladığı duygularını gözlerinden anlayan Celal Bey Dilber'e aşkını itiraf eder. İki genç âşık birlikte sessizce bahçeye inerler. Sabah olana kadar odalarına dönmezler.

Bu iki genç birbirlerine aşklarını ilan ettikleri o gecenin sabahında odalarındaki yokluklarıyla Celal Bey'in annesi Zehra Hanım tarafından fark edilirler. Hem oğlunun hem de Dilber'in sabahın erken saatinde odalarında olmadığını anlayan Zehra Hanım sinir krizi geçirir. Oğlunun Dilber'e âşık olduğunu ve geceyi onunla geçirdiğini anlar. Zehra Hanım asalet ve ikbal tutkunu bir kadındır. Oğluna bir halayığı yakıştıramaz. Karısının bu halini gören Celal Bey'in Babası Asaf Bey karısına bu birlikteliği engellemesini her ikisine de terbiyelerini vermesini emreder. Asaf Bey de bin bir emekle yetiştirdiği oğlunun hizmetlerine bakan bir cariyeye ile evlenmesini uygun görmez. Bu evlilik Celal Bey'in ikbalini teminat altına alabilecek başka bir evliliğe engel olmamalıdır. Oğluna bu konuda söz geçiremeyeceğini bilen Zehra Hanım Celal Bey'e ve Dilber'e bir şey belli etmez. Evdeki cariyelere de bir şey belli etmemelerini tembih eder. Celal Bey'in evlilikte zenginlik ve asalet değil temiz kalp ve aşka değer verdiği için Dilber'le evlenme riski vardır.

Dilber ve Celal Bey her şeyden habersiz eve gelirler. Celal Bey annesinin yanına uğrayıp halini sormak istese de cariyeler annesinin rahatsız edilmemek üzere dinlenmek için odasına çekildiğini söylerler. Celal Bey de akşama davetli olduğu amcasına gitmek üzere hazırlanarak evden çıkar. Dilber'i oğlunun ikbalinde bir tehlike olarak gören Zehra Hanım durumu fark ettiği gün hemen eve bir esirci kadın çağırarak bedelsiz olarak Dilber'i iade eder. Batı'dan alınan bir asalet ve gösteriş merakı ile oğluna asil bir kız almak isteyen Zehra Hanım böylece Dilber'den kurtulur. Dilber'in satıldığını bilen Çaresaz adlı cariyeye o gece çok gözyaşı döker ama hanımından tembihli olduğu için Dilber'e hiçbir şey söylemez. Ertesi gün sabahın erken saatinde esirci kadın Dilber'in odasına girerek onu yatağından kaldırır ve götürür. Dilber giderken yanına hiçbir şey almaya tenezzül etmez yalnızca Çaresaz'a Celal Bey'e verilmek üzere bir yüzük bırakır. Esirci kadın ve Dilber evin bahçesinden çıkarak yola düşerler. Dilber son bir kez kederle, aşk saadetini yaşadığı bu eve bakar. Yüreği kederle dolu yola çıkar. Yolda Celal Bey'in iki gün önce

gösterdiği acıklı bir hikâyesi olan mezarın önünden geçen Dilber mezarın önüne çökerek hıçkır hıçkır ağlar.

O gece Celal Bey akşam yemeğinde amcasıyla evlilik meselesini tartışır. Amcası da evlilikte gençlerin konumlarındaki denkliğin gerekliliğini savunur. Celal Bey aşktan, temiz kalpten ve namustan bahsetse de ailede kendisine katılan kimse yoktur. O gece Celal Bey amcasına açılarak bir cariye ile gönül ilişkisinin olduğunu söyler. Onunla evlenmek için kendisinden babasını ikna itmesini rica eder. Sonraki gün Celal Bey annesinin yüzünü biraz solgun görse de bunu annesinin iki gün evvel geçirdiği kadınlara mahsus sinir krizine bağlayarak endişesini yatıştırır. Celal Bey resim yapmak için odasında bulunduğu esnada içeri Çaresaz girer. Çaresaz'dan Dilber'in neden uzunca bir süredir görünmediğini soran Celal Bey Dilber'in satıldığını öğrenir. Dilber'in satıldığını yeni öğrenen Celal Bey bir buhrana kapılarak kendisini kaybeder ve bayılır. Celal Bey o geceyi sayıklamalar içinde geçirir.

Celal Bey biraz kendine geldiğinde annesinden Dilber'i sorar. Annesi büyük bir hata yaptığını düşünerek kocası Asaf Bey'e gider. Oğlunun Dilber'e duyduğu aşkın geçici bir heves olmadığını Dilber'i geri getirmek istediğini söyler. Asaf Bey bunun bir gecelik bir buhran olduğunu Dilber'in getirilmesine müsaadesi olmadığını kesin dille ifade eder. Bu arada Celal Bey odasında kendi kendine dolaşmakta Dilber'in başına gelmiş olabilecek şeyleri düşünerek kederlenmektedir. Bu karamsar düşüncelerle boğuşurken dünden beri çektiği solunum zorluğunu atlatmak ve hava almak için kimseye görünmeden dışarı çıkar. Kederli, karamsar ve mahzun sokakta dolaşırken yolda bir amele görüp onunla sohbet eder. Laf arasında amele, geçende süslü bir esir kızın karşıdaki mezara kapaklanıp ağladığını bu esir kızın hanımı tarafından satıldığını anlatır. O esir kızın Dilber olduğunu anlayan Celal Bey ameleden esirin rıhtıma doğru gittiğini öğrenir. Celal Bey yolda Dilber, Dilber diye feryat ede ede eve gelir. Evde nerede olduğunu soran annesinin kucağına atılarak ağlar. Celal Bey Dilber'i götüren esirci kadını alarak Dilber'i sattığı evin kapısına gider Ancak Dilber'i sattığı aile oradan taşınmıştır. Nereye gittikleri bilinmemektedir üstelik esirci Dilber'i sattığı bu ailenin kim olduğunu da bilmemektedir. Celal Bey bu olaydan sonra adeta deliye döner. Kendi kendisine konuşur. İnsanların ona bakıp güldüklerini, Dilber'i sakladıklarını belki de Dilber'i satan tüccarlar olduğunu düşünür. Yolda gördüğü birini Dilber'e benzetir, peşine düşer. Perişan günler geçirir.

Dilber'in satıldığı evin sahibinin bilinmeyen bir yere taşınmasıyla Celal Bey'in buhranlı günleri devam etmektedir. Bu arada Celal deli gibi olmuş, herkesten Dilber'i sormakta ve her yerde onu aramaktadır. Sokakta onu görenler aşktan delirdiğini anlayıp haline acıymaktadırlar. Nihayet Celal Bey beyin iltihabı geçirerek yataklara düşer.

Dilber ise Mısır'da zengin bir tüccarın Elhamra Sarayı'na benzeyen evine götürülmüştür. Bu evde zenginlik, şatafat ve birbirinden güzel cariyeler vardır. Burada güzelliği ile dikkat çekmiştir. Bu kadar güzelin arasında kederi ve mahzunluğuyla Dilber'in halini fark eden bir harem ağası Cevher, Dilber'le yakınlaşarak ondan derdini paylaşmasını ister. Dilber derdini Cevher'e açtıktan sonra Cevher onu kurtaracağını söyleyerek koruması altına alır. Dilber ev sahibi olan zengin tüccardan odalığı olma teklifini almış ancak İstanbul'daki sevdiği Celal'e kavuşma arzusuyla bu teklifi reddetmiş, bu yüzden bir odada hapsedilmiştir. Kendisine âşık olan Sudanlı harem ağası Cevher yardım etmek için Dilber'i camdan kaçırmaya çalışır. Amacı Dilber'i kurtarıp İstanbul'daki sevdiğine göndermektir. Cevher Dilber'i camdan kaçırdığı sırada cama dayalı olan merdivenden düşerek ölür. Cevher son nefesinde Dilber'e olan aşkını itiraf eder. Cevher'in ölümüne çok üzülen ve kendisini çaresiz hisseden Dilber İstanbul'a geri dönmek için gerekli gücü kendinde bulamaz. Sabahın erken saatidir, konağın kapıları kilitlidir kimseye kaçtığını belli etmeden içeri girmenin yolu yoktur. Dilber içeri girebilse bile bu konağa dönüp kimsenin odalığı olmaya ve Celal Bey'e duyduğu aşkı kirletmeye razı değildir. Çaresiz bir şekilde yola düşer ve kendini Nil'in sularına atar.

2.9. Udi

Tanzimat döneminin önemli romancılarından birisi de Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım'dır. İlk kadın romancımız olması dolayısıyla Türk edebiyatı için önemli bir yer teşkil eden Fatma Aliye Hanım kaleme aldığı romanlarında dönemin gündelik ve sosyal hayatını yansıtmaları açısından da önemlidir. Ele aldığı ve idealize ettiği kadın karakterler ile dönemin şehir hayatında yaşayan kadınların gündelik hayatını yansıtmaktadır. Bu kadınların toplumun diğer üyeleriyle kurduğu münasebetler dolayısıyla da Osmanlı toplumunun ev ve sosyal yaşantısını Fatma Aliye Hanım sayesinde daha yakından görebilmekteyiz.

Udi Fatma Aliye Hanım'ın Osmanlı kadınıni idealize ettiği Bedia Hanım'ın hayat hikâyesinden oluşur. *Udi* ilk olarak 23 Mart 1899 ila 27 Nisan 1899 tarihleri arasında *İkdam* gazetesinde tefrika edilerek yayınlanır. Aynı yıl *İkdam* matbaasında kitap olarak basılır ve okuyucuya yeniden sunulur.

Romanın birinci bölümü *Udi*'nin başkahramanı Bedia'nın bir düğün eğlencesine katılmasıyla başlar. Düğündeki kadınlar Bedia'nın gelip gelmeyeceğini merak ederler. Bedia kadınlar arasında ünlü bir ut sanatçısıdır. Bedia kadın toplantılarında ut çalmasına rağmen düğünlerde çalgıcı gibi değerdendirilmemek için çalmaz. Hâlbuki kadınlar onun düğünlerde de ut çalıp onları eğlendirmesini beklemektedir. Sonunda Bedia gelerek bir tarafa oturur. Düğünde dans eden kadınları izler. Bu kadınlardan biri Nauma biri de onun kızı Helvila'dır. Bedia kadınları izleyip eğlenmeye çalışırken birden Helvila'nın kolunda kendi bileziklerini görür. Bedia anlar ki kocası onun bileziklerini alarak bu hafıfmeşrep dansçı kadına takmıştır. Bedia o zaman kocasının geceleri niçin eve gelmediğini ve onu niçin ağlattığını anlar. Bedia'nın kocası günlerdir bu çengi kadınla gecelerini geçirerek eve gelmemekte ve günlerce Bedia'yı ağlatmaktadır. Üstelik Bedia'yı soyarak bileziklerini bu kadına vermiştir. Sonunda her şeyi anlayan Bedia fenalaşır eve gitmek ister. Düğündeki kadınlar Bedia'nın halinden anlayıp 'Bileziklerinizi tanıdınız mı?' diye sorarlar. Bedia kocasının kendisine yaptıklarını herkesin bildiğini anlar. Oradan bir an önce ayrılıp eve gitmek ister.

Romanın ikinci bölümünde Bedia'nın ailesinden, nasıl evlendiğinden, evliliğinin bu raddeye nasıl geldiğinden bahsedilir. Bedia'nın babası aslen İstanbulludur. Gençliğinden beri musiki meraklısıdır. Hem keman çalar hem beste yapar hem de şarkı söyler. Bundan başka zevk ve eğlenceye düşkün bir insandır. Bu yüzden babasından kalan bütün parasını tüketir. Parası bitince memuriyete başlar. Nazmi Bey'in iki kızı ve bir de oğlu vardır. Kızı Bedia Nazmi Bey'in Şam'daki memuriyeti esnasında doğar. Bedia doğunca Nazmi Bey gezip eğlenmekten vazgeçerek mutluluğu evinde aramaya başlar. Ancak bestelerini okumak ve kemanını çalmaktan vazgeçmez.

Nazmi Bey'in küçük kardeşı de Şam'a memur olarak gelince bu iki kardeş beraber musiki ile vakit geçirirler. Nazmi Bey keman, kardeşı de kanun çalar. Nazmi Bey'in çocuklarından yalnızca Bedia'nın musikiye ilgisi ve yeteneği vardır.

Bedia'nın bu yeteneğinden çok ümitli olan Nazmi Bey kızına iyi bir hocadan kanun dersi aldırır. Bedia babasının kemanını çalmaya heves edince babası ona üç sene de keman dersi verir. Baba kızın en büyük keyfi ve meşgalesi birlikte keman ve ut çalmaktır. Baba kız birlikte musiki ile meşgul olurlarken bir yandan da musiki ile ilgili sohbetler ederler. Nazmi Bey kızına makamlar ve bestekârlar hakkında bilgiler verir. Bir gün Bedia bir düğüne gider burada ut çalan birini görür ve bu müzik aletine hayran olur. Eve geldiğinde babasından hem ut çalgısının hem de keman çalgısının tarihi hakkında bilgi alır. Nazmi Bey'in musiki aletleri hakkındaki bilgisi de en az musiki bilgisi kadar fazladır. Nazmi Bey ertesi gün Bedia'ya bir ut hediye eder. Bedia bir ut hocasından dersler alarak kısa sürede ut çalmasını öğrenir. Hatta ut sevgisinden diğer musiki aletlerini terk eder. Nazmi Bey kızının güzel ut çalmasından ve güzel şarkı söylemesinden çok memnundur. Bu sanatkâr baba kız çoğu vakitlerini sırf keyif aldıkları için çalıp söyleyerek geçirirler. Nazmi Bey kızıyla aynı musiki aşkını taşımaktan ve kızının yeteneğinden çok memnundur.

Bedia'nın Şemi adında bir ağabeyi vardır. Şemi Bedia gibi saz çalmasını bilmesede daha çok iyi bir dinleyicidir. Kardeşi Bedia'yı çok sever, kıskanmak nedir bilmez. İki kardeş ellerine geçen parayı birbirleri için harcar, daima birbirlerini mutlu etmek isterler. Şemi çok gençken evlenmiş ve Mihriban adında bir kız babası olmuştur. Mihriban'ın annesi daha lohusayken vefat etmiş, Şemi erkenden dul kalmıştır. Bedia annesiz kalan yeğenine kol kanat germiş annesinin yokluğunu aratmamaya gayret etmiştir.

Bedia baba evinde çok mutludur. Hem ailesi hem de arkadaşları tarafından çok sevilmektedir. Arkadaşları daima Bedia'nın yolunu gözlemekte udunu dinlemek için can atmaktadırlar. Hem Nazmi Bey hem de Şemi Bedia'ya kollarını dolduracak kadar bilezikler almakta ve onu mutlu etmeye çalışmaktadırlar. Şemi bazı akşamlar dışarıda içki içerek eğlendiği için eve geç gelmektedir. Nazmi Bey oğlunun dışarıda içki içip eğlendiğini bildiği halde bilmezlikten gelmektedir. Nazmi Bey de gençken dışarıda oğlu gibi içki içip eğlenmiş ama bunu karısına ve oğluna belli etmemeye çalışmıştır. Karısı durumu anlasa da kocasına anladığını belli etmemeye çalışmıştır. Çünkü o dönemde içki içmek ayıp bir davranış olarak sayılmış, bu davranış, ayıbı işleyenin yüzüne vurulmamıştır. Nazmi oğlunun kendisinin geçmiş olduğu yollardan geçtiğini bilmekte ama onu bu yanlıştan nasihat ederek kurtarmaya çalışmaktadır.

Şemi babasının gençken eve sarhoş geldiğini ve annesinin bu duruma ne kadar üzüldüğünü hatırlamaktadır. O yüzden gençliğini içmekle geçiren babasının içki kötüdür, şeklindeki nasihatlerini pek dinlememektedir. Nazmi Bey edebinden ben de geçmişte içtim ama bundan çok pişmanın diyememektedir. Şemi bu pişmanlığı duysa belki de babasının nasihatleri daha da etkili olacaktır. Şemi'nin çocukluğu babasının davranışlarıyla çok üzücü geçmiştir. Zira babasının başka babalar gibi eve erken gelmediğini, eve sarhoş geldiğinde düştüğü kötü halleri görmüştür. Çocuk aklıyla ablasına neden böyle olduğunu sorsa da bunları konuşmak ayıp sayıldığından sonunda olanları içine atmaya karar vermiştir. Şemi babasının gençken ailesini üzen bir baba olduğunu görmüşse de Bedia bu üzücü manzaralardan habersizdir. Bir erkeğin bir kadını bu hallere düşerek üzeceğini bilmemektedir. Şemi bunları bildiği için karısının annesi gibi üzülmelerini hiç istememiş ve onu hiç üzmemiştir. Ancak karısı lohusayken ölmüş ve ölüm döşeğindeyken kendisinden kızını üvey anne elinde büyütmeceğine ve hiç evlenmeyeceğine dair söz almıştır. Şemi karısına verdiği sözü tutmuştur.

Nazmi Bey ve Şemi Bedia'yı çok sever ve onun geleceği için ona nasihatler ederler. Nazmi Bey kızının uttan başka bir şeye gönül bağlamasını hiç istemez. Şemi de kardeşiyle bilinçli ve tedbirli olması için kendisiyle aşk konusunda sohbet eder. Çok sevdiği kardeşine aşk konusunda öğüt veren bir mısraının bulunduğu bir ut hediye eder. Bu arada Bedia on dokuz yaşına gelmiş evlilik yaşına ulaşmış ve hatta dönemin âdetlerine göre evlilik yaşı biraz da geçmiştir. Bedia'ya görücüler gelmekte ancak Bedia'nın annesi kızını gelin etmek istemeyen Nazmi Bey'e görücülerden söz edememektedir. Bir gece Nazmi ile Bedia yine her zaman olduğu gibi keman ve ut çalarak coşarlar. Tam o sırada eve Şemi sarhoş bir vaziyette gelir. Normalde eve sarhoş geldiği akşamlar kimseye görünmeden sessizce odasına çekilen Şemi, bu akşam Bedia'nın güzel sesini dinlemek için babasıyla Bedia'nın saz çaldığı odaya girer. Nazmi oğlunu o halde görünce hiddetlenir onu edepsizlikle suçlar. Ev halkının ve hizmetçilerin yanında oğlunu döver ve içkiye tövbe etmesini ister. Şemi ise tutamayacağı sözü vermek istemediğinden tövbe etmez. Olayın üzerinden birkaç ay geçince bir gece Nazmi Bey de içki içer ve bu kez içkiyi biraz fazla kaçıırır. Etrafta biraz sallanarak yürürken Şemi ile karşılaşır. Şemi babasını ayıplar bir gözle süzer. Bu olay üzerine Nazmi herkesin içinde kendisinin de içki içtiğini ve bunu bir daha

yapmayacağını söyler ve içkiye tövbe eder. Nazmi Bey suçunu itiraf etmesinin sebebinin oğlunun ayıplar şekilde bakışları olduğunu, bu yüzden çok utandığını ve bir daha içki içmeyeceğini söyler. Bedia Şemi'ye babasını utandırdığı için kızar. Şemi de zaten bu davranışından pişman olmuş ancak iş işten geçmiştir.

Nazmi Bey içkiyi birden bırakınca mizacında ani değişimler olur. Doktorlar yıllarca içkiye alışık olan bünyenin içkiyi birden bırakmaktan olumsuz etkilendiğini, alkolün yavaş yavaş bırakılması gerektiğini söylerler. Ancak Nazmi'nin tövbesi vardır ve bu onun için artık mümkün değildir. Bu hadiselerden sonra Nazmi yavaş yavaş takatten düşer. Saz bile çalamayacak hale gelir. Bedia'nın annesi Nazmi Bey'in durumunun iyi olmadığını anlayınca kocasının ölmeden kızının mürüvvetini görmesini ister. Bedia'nın talipleri azalmıştır. Onu iki yıldan beri isteyen genç bir subay bir de altmış yaşında zengin bir tüccar vardır. Bedia'nın annesi ve Şemi Bedia'nın zenginlik içinde yaşatıp rahat etmesi için bu tüccarla evlenmesini isterler. Oysa Bedia yaşlı bir adamla evlenmek istemez Nazmi Bey hasta olduğu için olayların akışına hükmedecek güce sahip değildir. O da halinin iyiye gitmediğini bilmekte bir an önce kızının mürüvvetini görmek istemektedir. Bedia'nın taliplerinden yaşlı tüccar Bedia'nın evlilik hayallerine pek uymamaktadır. Oysa Yüzbaşı Mail genç, süslü ve yakışıklı biridir. İki sendir Bedia'yı istemektedir. Bedia'nın annesi kızını bir an önce evlendirmek istediğinden Mail'le evlenmesine razı olur. Oysa Şemi kardeşini bu yüzbaşıya uygun bulmadığını bu konuda kardeşinin de kendisinin fikrine katılmasını söyler. Bedia sessiz kalır. Sonunda görücüler Mail'i Bedia'ya methederek Bedia'nın aklını çelerler. Hastalığı dolayısıyla babasının saz arkadaşlığını yitiren Bedia boşluğa düşer ve ağabeyi istememesine rağmen Mail'le evlenmeye razı olur.

Bedia Mail'le evlenir. Mail eve iç güveyi olarak gelir. Bedia ile Mail'in evliliğinin ilk yılı çok iyi geçer. Nazmi hastalığının ikinci senesinde vefat eder. Nazmi'den çocuklarına bir ev, birkaç köle ve bin beşer yüzer lira para kalır. Şemi'nin de bir kazaya kaymakam olarak tayini çıkar. Şemi görev yerine giderken kardeşine her zaman maddi manevi yanında olduğu mesajını verir. O an kocasına çok güvenen Bedia bu sözleri anlamsız bulur. Şemi gittikten bir müddet sonra Bedia'nın annesi de ölür. Mail bacanağı ve baldızıyla aynı evde yaşamak istemediği için Bedia'yı ayrı eve çıkmaya ikna eder. Bedia ablasından ayrı düşmüştür. Bir müddet yeni evde

kocasıyla mutlu mesut yaşar. Yine udunu çalmaya devam eder. Bedia'nın hocasından ut dersi alan Mail de biraz ut çalmaktadır ancak Bedia'nın utla çaldığı parçalardan sıkılmaktadır. O sanatlı parçaları değil “hoppa” havaları sevmektedir. Kısa sürede evden sıkılan Mail kendini dışarının eğlencesine verir. Geceleri eve geç ve sarhoş gelir. Bazı geceler de hiç gelmez. Bedia gecelerini uykusuz ve mutsuz geçirir. Üstelik Mail süsüne ve eğlencesine çok para harcadığı için Bedia'nın parası hızla tükenmektedir. Bedia'nın ablası elindeki parayla güzel geçinmekte hatta mal mülk almaktadır. Bedia kocasının gece gezmelerini ve eve gelmeyişi düşünmekten para işlerini pek düşünmemektedir. Yalnız ve mutsuz günlerinde eskiden babasıyla çaldığı gibi coşkuyla değil de keder ve hüznle ut çalmaktadır.

Mail'e Mısır'daki bir akrabasından miras kalır. Bedia Maille birlikte Mısır'a gider. Orada altı ay kalırlar. Bu altı ay içinde Mail eve erken gelir. Bedia Mısır'da ut çalgısının pek bilindiğini ve çok geliştiğini görür. Mısırlı ut üstatları bu konuda kendilerini çok geliştirmiştir. Bedia anlar ki ut üzerine daha fazla çalışması gerekmektedir. Bedia'nın Mısır'daki günleri güzel geçince buradan hiç ayrılmak istemez. Mail'in işi bitince Şam'a geri dönerler. Bedia burada Mısır'dan gelen ut hocalarının birinden ut dersi alır. Mail ise Bedia'nın gümüş kaplamalı sazını, gümüşleri kahve fincanı satın almak için çevirmek elden çıkarmaya götürür. Kahve takımları bir türlü gelmeyince Bedia gümüşçüye giderek takımların niçin geciktirdiğini sorar. Kuyumcu Mail'in kendisine gümüş getirmedeğini söyleyerek Bedia'ya işin iç yüzünü ima eder şeklinde güler. Bedia kocasının para için gümüşleri sattığını anlar. Mail masraflarının parasını hep Bedia'dan almaktadır. Bedia Mail'in paraya ihtiyacı varsa niçin kendisinden istemediğine şaşırılmış ve kuyumcunun karşısında utanmıştır. Bu arada Mail eski yaşantısına yani gece gezmelerine geri dönmüştür. Bedia ise sürekli acı çekmekte ve ağlamaktadır. Sonunda evdeki bu yas havası cariyeleri de bıktırır. Cariye ve köleler Bedia'ya müracaat ederek başka eve satılmak istediklerini söylerler. Bedia onları satar. Satıştan alınan para çok çabuk tükenir. Çünkü Mail fütursuzca para harcamaktadır. Bedia tek bir hizmetçi olarak onunla yaşamaya devam eder. Romanın birinci bölümünde anlatılan gece işte bu dönemlerde gerçekleşmiştir.

Bedia bileziklerini Helvila'nın bileğinde gördüğü geceden sonra birkaç gün hasta yatar. O geceden sonra Mail bir gece geç saatte eve gelir ancak Bedia'nın

Mail'le yüzleşme cesareti yoktur. Bedia kocasının çengi bir kadınla kendisini aldattığını bilmekte böyle bir erkekle yaşamaması gerektiğini anlamaktadır. Durum böyle olsa da Bedia'nın Mail'den ayrılma cesareti yoktur çünkü Mail'i hala sevmektedir. Bedia'nın ut öğretmeni, Mail'in Helvila adlı kadınla ilişkisi olduğu ve kocasının 'yakasını toplaması' gereği hakkında Bedia'yı uyarır. Bedia ise Musevi mahallesine gidip kocasını yakasından tutup getirmeyi kendine yediremez. Bu arada Bedia'nın babasından kalan çiftlik satılarak üç kardeş arasında paylaştırılır. Bedia kendine düşen paranın bir bölümünü evin masraflarına harcar. Zaten evin masraflarını Bedia karşılamaktadır. Mail'in yüzbaşı maaşı hem az hem de Mail çok müsriktir. Mail'in evin geçimini üstlenmesi söz konusu değildir. Bedia çiftlikten aldığı paranın bir kısmını da kardeşi Şemi'ye borç olarak verir. Çünkü Şemi'nin de elindeki parası tükenmiştir. Şemi vaktiyle kardeşi Bedia'ya çok daha fazla harcama yapmıştır. Bu yüzden Bedia'nın verdiği para, gözüne gelmez.

Böyle bir vaziyette bir yıl daha geçer. Mail Helvila ile ilişkisine devam etmekte ve eve çoğu kez gelmemektedir. Bir gün ahabları yine özel bir gece için Bedia'yı davet ederler. Bedia gece eğlencesine saz çalıp dans etmeleri için Helvila ve annesi Nauma da davet edildiğini düşünerek gitmek istemez. Ancak ahablarının aşırı ısrarı üzerine gider. Orada Nauma ve Helvila ile karşılaşır. Bedia sigara içmek için boş bir odaya çekildiği esnada Helvila Bedia'nın yanına gelerek ondan af diler. Mail'i sevdiği için onunla birlikte olduğunu söyler. Bedia Helvila'ya bunun sevgi olmadığını, onun gibi kadınların kendi geçimlerini kolay yoldan sağlamak için erkeklerle birlikte olduklarını, erkeklerin önce parasını pulunu tükettiklerini sonra da daha fazla para için onları hırsızlığa dolandırıcılığa alıştırıp erkeklerin iyice ahlaklarını bozduğunu söyler. Helvila Bedia'ya itiraz ederek Mail'den aldığı paranın daha fazlasını başka erkeklerden alabileceğini Mail'i sevmese ona bu kadar vakit harcamayacağını söyler. Helvila'ya göre geçimlerini saz çalıp, dans edip, erkekleri eğlendirip kazanmalarından başka bir çareleri yoktur. Nitekim Helvila, annesi ve küçük kardeşleriyle aç susuz kalmış kendi dayılarının evinden bile kovulmuşlardır. Bedia insanın iffetini koruyarak yapabileceği işler olduğunu anlatır. Helvila ise bunların az para getirdiğini böylesi bir hayatın daha kolay olduğunu söyler. Geçimlerini böyle sağlamak onlara refah getirmiştir. Bedia namuslu kadınların namuslarını kaybetmektense aç kalmayı göze almaları gerektiğini söyler. Bu sözler

altında ezilen Helvila amacının Mail'i soymak olmadığını ve onun gözlerine âşık olduğu için birlikte olduğunu anlatarak üste çıkmaya çalışır. Bedia başını dik tutmak adına net davranır. Madem birbirinizi seviyorsunuz böyle devam edebilirsiniz çünkü ben Mail'i sevmiyorum, diyerek gururunu kurtarmaya çalışır. Helvila Bedia'nın bu sözlerinin altında ezilerek tekrar dans etmeye geri döner.

Bedia o gecenin ertesi akşamında evde yalnız başınayken hem ağlar hem düşünür. Gece olunca Mail eve sarhoş bir şekilde gelir. Bedia'nın üzerine yürüyerek onu döver ve silah çeker. Bedia'ya kendisini sevmediği ve ayrılacağı dedikodusu dolayısıyla hesap sorar. Durumun vahametini gören Bedia iftirayı kimin attığını sorar. Mail kendi ilişkisini açığa vurmadiği için Helvila diyemez. Durum bu kadar kötüleşmişken Bedia bir yandan da sevinmektedir. Çünkü Mail'i sevmediği dedikodusu bile Mail'i çıldırmıştır. Mail acaba onu sevdiği için mi yoksa metresinin ağzından karısı tarafından sevilmediğini duyduğu ve gururu kırıldığı için mi hiddetlenmiştir? Bu husus Bedia içi çözülmemiştir. Bedia bu üzüntülerle uğraşırken bedeni zayıf düşmüş hastalanmıştır. Öyle ki öksürdüğünde mendiline kanlar gelmektedir. Bedia'nın yalnızlığının tek ortağı ududur ancak hasta olduğu için onu çalacak hali de yoktur. Bedia'nın evine arada sırada ut hocası gelir, Bedia'ya ders verir, sohbet eder. Helvila ve Nauma ile komşu olan ut hocası bir gün Nauma'nın evine ut çalmak gider orada sarhoş bir halde Mail'i görür. Mail yarım yamalak ut çalan Helvila'ya ut çalışı için övgüler dizmektedir. Mail'in Bedia'ya ettiklerini önceden bilen hoca bu hal üzerine çok sinirlenir. Mail'i tartaklayarak ona yaptığı yanlış haykırır. Karısının hasta olduğunu ille ut dinleyecekse gerçekten güzel çalan ustasından yani karısından dinlemesi gerektiğini söyler. Mail bu söylenenlerden hiç etkilenmeyerek hocayı başından savuşturur. Hoca Bedia'ya giderek olanları anlatır. Mail'i yakasından tutarak zorla getireceğini söyler. Bedia ise Mail'in kendine zorla getirilmesini istemez.

Bedia ile Mail'in durumu biraz daha böyle devam eder. Bedia kendinde biraz takat bulunca ut çalmaya çalışır. Bir gün ağabeyinin ona hediye ettiği udu çalarken udun üzerindeki beyiti okur. "Muhabbette ihanetten başka her şey çekilir." Bedia bu beyitin sanki kendisi için yazıldığını düşünür. O sırada Mail gelir çaldığı esere devam etmesini ister. Mail Bedia'dan kendisini Helvila'dan kurtarmasını ister. Büyülediği için o kadından kopamadığını söyleyince Bedia, bunun büyü değil kendi

kötü huyu olduğunu söyler. Karısı ile bunları konuşmanın abes olduğunu anlatır. Bedia Mail'in ihanetini itiraf etmesiyle artık bu hale dayanamayacağını düşünerek kadınlık gururunu kurtarmak ister. Mail'e kendisini sevmeyen bir adamla artık bu halde kalamayacağını bildirir. Bedia ağabeyi Şemi'ye mektup yazarak kendisini yanına aldırmasını söyler. Şemi vakit geçirmeden Habeş kölesi Rüstem'i göndererek Bedia'yı aldırır. Bedia Şemi'nin hasta olduğunu onu görmeye gideceğini söyleyince Mail, Bedia'nın kendisini terk edeceğini anlayarak Bedia'yı göndermek istemez. Bedia geri döneceğini söyleyerek Mail'i ikna eder. Mail bakar ki Bedia'yı yolundan döndürmek mümkün değil Bedia geri dönsün diye hemen hemen hiçbir eşyasını götürmesine izin vermez. Bedia ve Rüstem yola çıkıp kafileye katılacakları zaman Mail de dört saat boyunca onlarla yol gider. Bedia'yı ikna edip eve götürmek ister. Bedia'ya bir daha eskisi gibi şeyler yapmayacağını söyleyerek defalarca “Hadi evimize gidelim.” der. Bedia döneceğine ikna ederek Mail'i eve geri gönderir. Mail yanlarından ayrılınca Bedia pişman olarak Mail'i geri çağırmak ve ev dönmek ister ama kendini tutar. Acılar içinde Mail'den ayrılır. Mail'i hala çok sevmekte ama kendisine yapılanları da artık sineye çekecek güç bulamamaktadır.

Bedia ve Rüstem, Şam'a üç günlük mesafede olan Şemi'nin kaymakamlık yaptığı kazanın yakınlarına gelmişlerdir. Şemi onları yolda karşılayarak bir bahçeye yemeğe götürür. Kardeşinin halini gören ağabey Bedia'nın zayıf ve hasta haline hayret eder. Kardeşine Mail'in yaptıklarını bildiğini, kendisinden yardım isteyeceği zamanı beklediğini söyler. Kardeşinin halini görünce bu yardımın geciktiğini anlar. Burada Bedia'ya yemekler ikram eder ama Bedia hasta olduğu için sadece süt içebilir. Çalgıcılar Bedia'yı eğlendirmeye çalışır. Uzun süredir çok dolu olan Bedia ağlamaya başlar. Mail'den ayrıldığı için çok acı çekmektedir. Şemi'ye Mail'e ağlıyorum diyemediği için uduma ağlıyorum der. Kasabadaki eve vardktan bir müddet sonra Şemi ona bir Şam'dan sipariş ettiği bir ut hediye eder. Şemi doktor getirerek Bedia'yı tedavi ettirir. Bedia üç ay sonra kendini toparlar. Bu arada Mail birçok mektup göndererek pişmanlığını ifade eder ve Bedia'yı geri çağırır. Bedia mektupların hiçbirine cevap vermez. Mail'den boşanmak ister. Şam'da kalan eşyalarını alıp satmak ve kendine bir ev kiralamak ister. Oysa Mail eşyaları satıp Helvila'ya aldığı parayı Helvile'ya harcamıştır. Bedia Mail'in pişmanlığına inanmak istese de pişmanlığını söyleyip eşyalarının parasını Helvila'ya harcamasına çok

kızmıştır. Kendi nefesine sahip çıkamayan bir adamın karısına sahip çıkabileceğini düşünmemektedir. Bu yüzden boşanmaktan vazgeçmez. Mail kendisini Helvila'dan kurtarmak ve boşanmayı geciktirmek için Selanik'e taşınır. İki yıl sonra da içki içmekten sağlığı bozulur ve ölür. Bedia bu haberi alınca çok üzülür. Bu arada Şemi'nin tayini başka bir kazaya çıkmıştır. Şemi tayin olduğu yere gitmek için kardeşi Bedia ile Şam'a uğrar. Bedia Şam'dan İstanbul'a gitmekte olan tanıdık bir aile olduğunun öğrenir. Bedia'nın içinde İstanbul'u görmek için bir heves olur. Biraderinden müsaade alarak İstanbul'a gider. Şemi, kardeşine İstanbul'da kaldığı sürece beş lira aylık göndereceğini söyleyerek Bedia'yı yolcu eder.

Bedia ahbabları ile İstanbul vapuruna binmek üzere Beyrut'a gelir Vapurun kalkmasına bir iki gün daha vardır. Bedia da zaman varken Beyrut'taki bir ahbablarını ziyarete gider. Ahbablarının evine geldiğinde orada Helvila ile karşılaşır. Helvila çok değiştiği için Bedia onu tanımaz ama Helvila Bedia'yı tanır. Helvila kendisini tanıtarak kendisindeki bu değişimin sebebini anlatır. Helvila, eski kötü hayatını bırakmış üstündeki süsü ve boyaları terk etmiş, mazbut bir kadın gibi çarşaf giymiştir. Çünkü artık evlenmiş ve namuslu bir hayat sürmeye başlamıştır. Helvila Bedia'ya bu değişimin sebebinin kendisi olduğunu söyler. Her şey Bedia ve Helvila'nın iffetli kadın olmak konusundaki tartışmalarıyla başlamıştır. Bedia Mail'i terk ettikten sonra Mail Helvila'dan sıkılmaya, nefretle ona bakmaya hatta Bedia'yı unutmak için kendisi ile görüşmeye başlamıştır. Mail Bedia'nın udunu Helvila'ya vermiştir. Bir gece eğlencesinde Helvila Bedia'nın udunu çalmış o eğlencede bulunan kişilerden biri udun güzel sesini beğenerek kimin olduğunu sormuştur. Helvila tam Bedia'nın diyeceği zaman Mail hiddetlenerek Helvila'nın üzerine yürümüş udu almış ve parçalamıştır. "Bu udu sana getiren de böyle parça parça olsun. "diye bağırmıştır. Helvila ertesi gün Mail'i bir bahçede üzgün bir şekilde otururken bulmuş ve kendisini çok kırdığını söylemiştir. Mail ise özür dilemek şöyle dursun Helvila'yı daha da rencide etmiş "O isim, öyle yerlerde ağza alınmaz." demiştir. Mail Bedia'ya ne kadar hürmet ettiğini, onu ne kadar sevdiğini anlatmıştır. O zaman Helvila Bedia'yı çok kıskanmış onun gibi hürmet gören namuslu bir kadın olmak istemiştir. Helvila Mail'e yalvarmış barışmak istemiştir. Mail ise; o ismi bir daha ağzına almazsan gelirim, demiştir.

Mail Bedia'nın isminin Helvila'nın ağzında kirlenmesini istemeyince Helvila bir kez daha rencide olmuştur. *"Oh Helvila! Sizin gibi kadınlarla eğlenilir! Fakat izdivaç olunamaz!"* deyince Helvila bir kez daha yıkılmıştır. Helvila artık hakaretle anılan bir kadın değil hürmet gösterilen bir kadın olmak istemiştir. Mail'in aşk ve hürmeti karşısında Bedia'ya gıpta etmiştir. Annesi ile konuşarak eski hayatlarını bırakmış ve iffetli bir hayat sürmeye başlamıştır. Helvila kendisi ile eğlenen erkeklerin birçoğuna evlenme teklif etmiş ama hiçbiri onunla evlenmeye yanaşmamıştır. Helvila bir kez daha anlamıştır ki güzellik ve para iffetin yerini tutmayacaktır. Sonunda Beyrut'taki bir akrabasıyla evlenerek Beyrut'a yerleşmiştir. Bedia'nın onunla karşılaşması da bu sebepten gerçekleşir. Helvila Bedia'ya Mail'in nasıl Selanik'e gittiğini anlatır. Mail Selanik'e gidince Bedia'nın aşkıdan ve hasretinden kendisini içkiye vermiş ölene kadar Bedia'nın adını sayıklamıştır. Helvila'nın Mail hakkında anlattıkları Bedia'yı derinden sarsar.

Ertesi gün Bedia Lloyd Kumpanyası Vapuru ile İstanbul'a doğru yola çıkar. Bedia Suriye'den ayrılırken bir daha buraya dönemeyeceğini bilmemektedir. Romanın bu bölümünde Bedia'nın romanın anlatıcısı ile karşılaştığını ve onunla arkadaş olduğunu görürüz. Bedia İstanbul'a gittiği zaman buradaki musikinin durumuyla ilgilenir. Derhal İstanbul'daki ut hocalarının birinden ders almaya başlar ve onlardan nota öğrenir. Bedia musiki konusunda kendini daha da geliştirmek için kardeşi Şemi'den İstanbul'da birkaç ay daha kalmak için müsaade ister. Bedia hocalarından nota öğrenirken onlara da Arap musikisi hakkında bilgiler verir. Bir müddet sonra notayı iyice öğrenir, artık amacı musikide daha da yükselmektir. Bedia'nın İstanbul'a gelmesinin üzerinden iki sene geçmiştir. Bir gün Şemi'den bir mektup alır. Şemi kaymakamların atama ve tayinlerinin bundan sonra İstanbul'da yapılacağını ve kendisinin de zaman zaman İstanbul'a gelmesi gerektiğini söyler. Bu sebepten Bedia'nın bundan sonra İstanbul'da kalmasının daha iyi olacağını anlatır. Bu arada Şemi bulunduğu yerden başka bir yere tayin istemek için İstanbul'a gelir. İki kardeş yıllar sonra buluşup hasret giderirler. Şemi kardeşinden daha önceden aldığı beş yüz liranın senedini ne olur ne olmaz diye Bedia'ya verir. Bedia da bu senedi yırtar. Çünkü Şemi yıllarca Bedia'ya beş yüz liradan daha fazla destekte bulunmuştur. Şemi Bedia'nın bu güveni karşısında çok duygulanır bir hafta sonra tayin olduğu memuriyetine gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır.

Bedia İstanbul'a geleli dört sene olmuştur. Romanın anlatıcısı olan arkadaşı Bedia'ya ut bilgisi dolayısıyla başkalarına ders vermesini ve bundan da para kazanmasının iyi olacağını söyler. Bedia kendisinin paraya muhtaç olmadığını söyleyerek arkadaşına sitem eder. Birkaç ay sonra Bedia ağabeyi Şemi'nin İstanbul'a yakın bir yere tayin olduğunu öğrenir. Ağabeyinden telgraf beklediği bir anda onun ölüm haberini alır. Birkaç hafta sonra ağabeyinin on beş yaşındayken dul kalmış ancak şimdilerde yirmiye geçmiş kızı Mihriban ile babalarından kendilerine miras kalan köleleri Rüstem Bedia'nın evine gelirler. Evin nüfusu artmış, Şemi'den gelen para artık kesilmiştir. Bedia evin masraflarını karşılamak için evindeki bütün eşyasını satmıştır. Evin idaresini karşılayacak Bedia'dan başka kimse yoktur. Mihriban hasta, Rüstem ise çok zayıftır. Bedia para kazanmak zorunda olduğunu anlayınca aklına arkadaşının daha önce teklif ettiği ut dersi verme meselesi gelir. Bedia kadınların çalışması konusunda Helvila'yla yaptığı konuşmayı hatırlar. Bir kadın çalışmaya mecbursa bunu namusuyla yapması gerektiğini söylemiştir. Kadın namusunu koruyarak emeğiyle para kazanmalıdır diye düşünür. Arkadaşına giderek ondan kendisine öğrenci bulmasını ister. Bedia İstanbul'da Arap müziğini bilen çok iyi bir udidir. Bu yüzden birçok öğrencisi olur. Gece gündüz çok çalışarak evin geçimini sağlar. Ama bu kadar çalışma vücudunu yorar ve yatağa düşürür. Bedia hasta iken uzun bir süre çalışamaz. Evin geçimini sağlamak için birçok yere borçlanırlar. Mihriban ve Rüstem ona iyi bakmak için ellerinden geleni yaparlar. Sonunda Bedia iyileşir ve yeniden çalışmaya başlar. Borçları ödemek için çok tasarruflu davranır hatta daha ucuz bir eve çıkar. Ancak bu ev çok eski olduğu için yatakta dönünce bile evin ahşapları ses çıkartır. Bedia bu seslerden uyuyamaz.

Bedia bu zor günlerinden sonra çalışarak ekonomik durumunu düzeltir. Para biriktirerek bir arsa alır. Biriktirdiği diğer bir parayla da romanın anlatıcısından bu arsada kendisine bir ev yaptırmasını rica eder. Çünkü kendisinin çalışmaktan ev yaptıracak vakti yoktur. O, paraları Helvila gibi kolay ve çabuk yoldan değil zor ve uzun bir yoldan elde etmiştir. Evi bitince evine taşınır. Artık ahşapları ses çıkartmayan bir evde rahat uyuyacaktır. Bedia kölesi Rüstem'i kendisinden sonra kimseye muhtaç olmaması için hademe olarak işe koyar. Bu işleri hallettikten sonra bir isteği daha kalmıştır: Kendisine bir dükkân satın alarak çalışmak zorunda kalmadan geçimini sağlamak. Bedia uduna sarılarak ona minnetini ve sevgisini ifade

eder. Çünkü udu onu hiç yolda bırakmamış, ona ihanet etmemiş, daima yoldaşı ve eğlencesi olmuştur. Ut hem onun yâri hem de geçimin sağlayan erkeği gibidir.

Bedia anlatıcının *Refet* romanını okuduktan sonra kendi hayat hikayesinin yazılması için arkadaşına müracaat eder. Büyük bir sevda yaşamış, vakarını ve kadınlık gururunu korumak için aşkını ayaklar altına almış, namuslu bir şekilde para kazanarak üç canı geçindirmiş, her erkeğin yapamayacağı şekilde bir ev edinmiş, onun içini dayayıp döşemiştir. Bu yeni evinde haftada bir gün dersler vermiş, parasını kazanmış, haftada bir gün de kendisini geliştirmek için üstatlardan ders almıştır. Diğer günlerde başkalarının evlerine derslere giderek para kazanmış, erkeksiz olduğu halde iyi bir kazançla evini geçindirmiştir. Dostları ve öğrencileri Bedia'yı çok seviyor, onun ut çalışını dinlemek için ricalarda bulunuyorlardır.

Bedia daima işini hakkını vererek yapar. Onun tek bir amacı kalmıştır. Kendisine gelir getirecek bir dükkân alarak geçimini sağlamak, bundan sonraki hayatında udunu sadece keyif için çalmak....

Bedia'nın bu çalışması ile dükkân edinmesi çok uzun sürmeyecektir. Ancak çok çalışmakta olduğu için bir müddet sonra vücudu yorgun düşüp için hastalanır. Haftalarca yataktan kalkamaz. Sağ tarafında bir ağrı hissettiği için doktorlar ut çalmasını yasaklarlar. Oysa Bedia utsuz yaşamayı kabullenemediği ve henüz dükkân parası biriktirmediği için ut çalmayı bırakmak istemez. Ancak sağlığı gittikçe kötüye gitmektedir. Bedia ut çalamadığı için kendisine ders veren ut hocasından ut dinleyerek teselli bulur. Hasta yatağında hayaller içerisinde güzel bahçelerde ut sesleri içinde gezmektedir. Yeğeni Mihriban ona bakmak için elinden geleni yapar ancak Bedia gittikçe kötüye gitmektedir. Bedia'nın hastalığının verem olduğu anlaşılır. Bedia son arzusu olan dükkânını satın alamadan yatağa düşmesinden iki ay sonra vefat eder. Mihriban ve Rüstem yapayalnız kalırlar. Romanın anlatıcısı arkadaşının isteği üzerine Udi romanının sonunu yazar.

2.10. Karabibik

Karabibik Nabizade Nâzım'ın adının günümüze kadar gelmesini sağlayan en önemli eserlerinden biri sayılır. *Karabibik* Türk edebiyatının ilk köy romanıdır. Romantizm ve realizm anlayışlarının tartışıldığı bir dönemde Nabizade Nâzım bir köy romanı yazmanın yanı sıra realizmin bizdeki ilk örneklerinden birini daha ortaya

koymuştur. Yazarın bu romanı yazmasındaki en büyük etkenlerden biri de bir asker olarak ordu emriyle Kaş'a gönderildiğinde görevi gereği bölgenin topografyasını çıkarırken *Karabibik* romanını yazacak köy yaşantısını gözlemleme fırsatı bulmasıdır. *Karabibik* Kaş'ın Türk ve Hristiyan köylerinde yaşayan, tarımla ve ticaretle hayatını sürdüren köylülerinin yaşamını gözler önüne serer. Yazar romanına başlarken okurlarına hitaben niyetinin yabancı insanlara Anadolu'nun köylerini, köy yaşamını tanıtmak olduğunu söyler. Romanda karşımıza çıkan bütün yargı ve fikirlerin oraya ait olduğunu kendisinin bunlara hiçbir katkı ve müdahalesinin olmadığını belirtir. Böyle yapmasının sebebinin gerçekçiliğin ve doğalcılığının bir gereği olduğunu ayrıca ifade eder

Karabibik romanı Anadolu'da Antalya'nın ilçelerinden biri olan Kaş'ın Beymelek ve Temre köylerinde geçer. Romanın ana karakteri Karabibik Beymelek köyünde yaşayan yaşlı ve fakir bir köylüdür. Tarlasını ekip biçerek çiftçilikle hayatını sürdürür, bu tarla Karabibik'e babasından kalmıştır. Tarlası on iki dönümken askerlik bedelini ödemek için dört dönümünü satmıştır. Elinde olan sekiz dönümlük tarlasına da komşusu Yosturoğlu göz dikmiştir. Karabibik'in üç aydır sol böğründe bir ağrı vardır. Doktoru ona üç ay boyunca evden çıkmasını yasaklanmıştır. Bu yüzden de ocak ayı gelmesine rağmen tarlasına ekim yapamamıştır.

Karabibik sabah erkenden tarlasına gitmiş ve çitleri onarmaya başlamıştır. Bu arada köylüler de birer ikişer tarlaya gelmeye başlamışlardır. Gelenler arasında Çetecioğlu Mustafa, Boduroğlu Ahmet, Kara Ömer, Koca İmam'ın tarlasını nadas eden Deli Ali ve Hatip'in ekin ortağı Karakahyaoğlu Ali Çavuş vardır. Ali Çavuş Deli Ali'nin eşeğini tarlasını ezdiği için sopa ile döver. Kara Ömer de eşeğin suçu olmadığını Ali Çavuş'un tarlasını çitle kapatması gerektiğini söyleyerek Ali Çavuş'la tartışır. Neyse ki Karabibik tarlasını bu çitler sayesinde koruyabilecektir. Köylüler bir araya gelerek sigara içer ve sohbet ederler. Deli Ali Karabibik'in tarlasını sabanla sürmeden niçin çitle ördüğünü merak eder. Karabibik de tarlasını sürmek için lazım olan öküzleri Koca İmam'ın ertesi gün kendisine vereceğini, bu gün öküzleri alamadığını söyler. Deli Ali, Koca İmam'ın kayınçası Sarı Simayil'i, Köşkarlı Yusuf Ağa'nın beslemesiyle evlendireceğini anlatır. Bu haber Karabibik'in hiç hoşuna gitmez çünkü Karabibik kızı Huri'yi Sarı İsmail'e vererek Koca İmam'ın öküzlerini bedava kullanabileceğini hesap etmektedir. Sarı İsmail başkasıyla evlenirse bu planı

suya düşecektir. Köylüler Sarı İsmail'in beslemeyle nasıl görüşüp konuştuğunu anlatırken Karabibik Koca İmam'ın öküzlerini düşünmektedir. Koca İmam'ın öküzlerinin günlük kirası yarım mut zahire etmektedir. Kendisinin de böyle bir çift öküzü olsa ne kadar mutlu olacaktır. Bu hayvanları çok sevecek, yazın yaylaya eskisi gibi “malsız” gitmeyecektir. Köylülerin arasından hayvanlarıyla şarkı söyleye söyleye geçecektir. Karabibik'in hayalleri parasızlığını hatırlayarak kararır. Hayvanları almak için yirmi mecdiyeye ihtiyacı vardır. Tüccar Anderya'dan borç almayı düşünür ancak ona da borcu çok fazladır.

Komşu tarladaki Çeteci Mustafa tarlasının sürmekte bir hayli ilerlemiştir. Herkes tarlasıyla işiyle gücüyle meşguldür. Karabibik bir çift öküz almayı kafasına koymuştur. Bu fikri için Durali'nin zayıf olan öküzünü ve Sarı Ali'nin kızı Ayşe'nin hasta öküzü ile bir çift yapabilir ancak bu öküzler çok pahalı olmasa da durumu pek iyi değildir. Bir de Andoğlu'nun iyi durumda öküzleri vardı ancak bunlar da çok pahalıdır. Karabibik bir yandan ne yapması gerektiğini düşünürken bir yandan da Andoğlu'na epeyce çentikle sayılan borçlarını düşünür.

Akşamüstü Karabibik evine gider. Evde kızı Huri tembel tembel yatmaktadır. Huri, otuz yaşlarında henüz evlenememiş çok da güzel olmayan bir kızdır. Karabibik'in ondan başka çocuğu yoktur. Huri, tembel, cahil ve kaba olmasına rağmen merhametli bir kızdır. Huri'nin anası onu doğurduktan sonra tifodan ölmüştür. Komşuları Halil Hoca'nın karısı ona süt vermiş kızı gibi sevmiştir. Koca Halil'in ve karısının hiç çocukları yoktur. Koca Halil onu mirasçısı olarak sevmektedir. Bu sevgi Huri'yi bu konuda ümitlendirmektedir. Karabibik ve Huri ahıra benzeyen penceresiz bir odada, fakirlik içinde yaşamaktadırlar. Evde eşya namına doğru dürüst bir şey yoktur. Bununla beraber Huri çok tembel olduğu için ev bakımsız ve dağınıktır. Karabibik eve yemek yiyebileceği umuduyla gelir. Oysa Huri tembel tembel yatmış ne ocağı yakmış ne bir şey pişirmiş ne de su getirmiştir. Karabibik evde yiyecek bir şey bulamayınca kızına söylene söylene ocağı yakar. Testinin içinde hiç su olmadığını görünce testiye alıp su getirmeye gider. Huri de açlığın getirdiği bir mecburiyetle kalkıp ekmek ve pilav pişirir. Baba kız pilav ve yufka ekmekten oluşan akşam yemeğini yiyip konuşurlar. Karabibik kızına borç ile öküz alma planını anlatır. Bu parasızlıkta hayvan alma fikrî Huri'ye pek doğru gelmese de erkeklerin bu işleri daha iyi bileceğini düşünerek susar.

Karabibik ertesi gün, gerekirse yalvararak, Andoğlu'ndan öküzler için borç para almaya karar verir. Bununla beraber kimin öküzlerinin daha karlı olduğunu düşünmektedir. Andoğlu'nun öküzleri kendisine göre pahalı, Duralı'nın tek öküzü zayıf, Sarı Ali'nin kızının öküzü de hastadır. Karabibik bir yandan kendine kahve pişirip içer bir yandan da ne yapması gerektiğini düşünür. Geç saate kadar Karabibik'i uyku tutmaz.

Ertesi gün Karabibik erkenden yatağından sıçrayarak kalkar. Gün doğmak üzeredir. Tembel tembel uyuyan kızını dürterek uyandırmaya çalışır. Köyde güne erken başlanır. Huri tembel bir kız olduğu için yatağından kalkmaz. Karabibik'in tembel kızıyla uğraşacak vakti yoktur. Hemen yola çıkar Beymelek köyünün tarlalarından geçerek Temre Çayı'na ulaşır. Orayı da geçtikten sonra Temre köyüne gider. Temre köyü bir Hristiyan köyüdür. Halkının çoğu ticaretle uğraşır. Evleri hep aynı biçimde yapılmış düzenli ve bakımlı bir köydür. Köyün eskiden kalma bir kilisesi vardır. Bu kilisenin bir tarihi eserin kalıntılarından tamir edilerek yapıldığı söylenmektedir. Köyde bulunan tarihi tiyatronun kalıntılarının da bulunması bu söylentiye doğrulamaktadır.

Karabibik bir müddet köyün sokaklarında dolaşır. Bir müddet sonra da köy hekimi Linardi'nin evine gider. Evde Linardi'nin karısı Eftelya ile karşılaşır. Eftelya kocasını çağırır. Hekim Linardi Karabibik'i görünce hastalığı ile ilgili gelip gelmediğini sorar. O da Anderya'ya geldiğini vakit erken olduğundan kendisine uğradığını anlatır. Karabibik hastalığını tedavi etmek için Hekim Linardi'ye gelip gittikçe Eftelya'yı görüp ondan hoşlanmıştı. Eftelya da ona karşı çok serbest ve laubali davranmaktadır. Karabibik'in Eftelya'ya karşı aşkı bir iki basit nükte ve içinde bastırdığı seslerden ibarettir. Eftelya kıt akıllı ve şehvet düşkün bir kadındır. Linardi karısının baskısı altında olduğu ve karısının köy delikanlılarıyla buluşmalarını bildiği halde duruma ses çıkarmamaktadır.

Karabibik Linardi'nin evinden ayrılarak Anderya'nın mağazasına doğru yürür ancak mağaza halen kapalıdır. Kilisenin önüne geldiği zaman Barba Yanni'nin dükkânını açmakta olduğunu görür. Barba Yanni ile sohbete başlar. Barba Yanni Anderya'nın dükkânı dolayısıyla kendi işlerinin kötüye gittiğini üstelik kendi güzel mallar sattığı halde Anderya'nın kötü mallar sattığını söyleyerek Karabibik'e Anderya'yı kötüler. Karabibik Anderya'nın ticarete çok meşhur olduğunu ve çetele

ile mal sattığını söyler. Yanni de onun bir dolandırıcı olduğunu anlatır. Yanni onun insanları dolandırarak zengin olduğunu anlatmaya devam eder. Karabibik Yanni'yi dinlerken öküzlerini düşünmektedir. Öküz almak niyetini Yanni'ye açmaya karar verir. Yanni'den borç ister, gelecek harmanda borcunu ödeyeceğini söyler. Pazarlığa girerler, Yanni faizle Karabibik'e para verecektir. Yanni'nin kendisinden alacağı faiz Karabibik'e fazla görünür. Bir kez de Anderya ile görüşüp daha uygun borç alıp alamayacağını düşünür. Yanni'ye belli etmeden Anderya'ya nasıl başvuracağını düşünürken Köyiçli İmamoğlu Yusuf dükkânın önünden geçince Karabibik fırsattan istifade dükkândan dışarı fırlar. Yusuf ile konuşa konuşa Küçükkum'a kadar gelirler. Karabibik sessizleşerek Anderya'dan alacağı cevabı düşünmeye başlar. İmamoğlu gibi kendi tarlasını kendi öküzleri ile süreceğinin hayalini kurar. Bir müddet sonra planlarını İmamoğlu Yusuf'a açar. Yusuf Karabibik'in iki öküzü olacak olmasına hayret eder. Çünkü bu köylü için büyük bir olaydır. Yusuf, Durali'nin satılık hayvanını beğenmez. Karabibik'e hayvanın zayıf ve ihtiyar olduğunu söyler. Karabibik ise başka bir çaresi olmadığını anlatır. Yolda yürümeye devam ederlerken Anderya ile karşılaşır. Anderya'nın peşine takılırlar. Karabibik öküz alma niyeti ile kendisinden borç istediğini uzun uzun Anderya'ya anlatır. Anderya Karabibik'i dinlemiyormuş gibi yürür, kendi siparişlerini almak için ilerlemektedir. Karabibik gelecek yayladan evvel borcunu ödeyeceğini anlatırken Anderya olumsuz cevap vererek çetele ile tuttuğu borçlarının biriktiğini söyler. Yayladan çıktıktan sonra yüz deve odun verirse altı çetele sileceğini söyler. Karabibik Anderya'nın teklifini çok insafsızca bulur. Anderya ise çetelelerin biriktiğini bu gidişle bir gün Karabibik'in Kaş'a çağrılacağını; hesap sorulacağını; tarlasının, damının satılacağını söyler. Kaş'a çağrılmak demek Kaş'taki mahkemede tüccarların alacaklarını tahsil etmeleri demektir. Bu durum ise hem Kaş'ta kaldığı sürece birçok masrafa girmek hem de mahkemenin katı kurallarıyla borçluların zor durumda kalması demektir. Karabibik Kaş sözünü işitince ödü kopar. Altı çetele borcunun silinmesine karşılık yüz deve yükü odun getirmeye razı olur. Akdam'ı geçince Anderya, Papazoğlu'nun tarlasına yanaşmış olan kayıktaki mallarını inceler. Kayıkta basma kumaş, şeker, hasır, süpürge, zeytinyağı, şarap, hurma tatlı vardır. Anderya mallarının hem iyi kalite hem de ucuz olduğunu düşünür, rakibi Yanni'nin böyle güzel ve ucuz mal satmadığını söyler. Her iki tüccar da birbirlerini sahtekârlıkla suçlamaktadır. Bu iki tüccar

arasında olan köylüye olmaktadır. Ancak Karabibik'in bunları değerlendirecek hali yoktur. Karabibik, Anderya ve Yanni arasındaki kıskançlıkla hiç ilgilenmemekte, Anderya'yı kandırmanın bir yolunu düşünmektedir. Anderya'yı kandırmayacağını anlayınca Yanni'ye müracaat ederek ondan faizle borç almaya karar verir. Bunu yaparken de Anderya'dan gizli hareket etmek için Yusuf'a sessiz olmasını söyler. Çünkü borçlu olduğu Anderya'yı gücendirmek işine gelmez.

Karabibik öküzlerini alır, tarlasını sürmeye başlar. Hem gurur hem de sevinçle sabanı ve hayvanlarıyla tarlasını sürmektedir. Tarlasını sürerken köylüler Sarı İsmail'in evleneceğini konuşur. Karabibik artık Huri'yi Sarı İsmail'e vermekten ümidini kesmiştir. Gerçi artık buna da lüzum kalmamıştır. Çünkü kendinin de sabanı olduğu için Sarı İsmail'in ve Koca İmam'ın öküzlerine muhtaç değildir. Artık kızını istediği gibi evlendirmekte özgürdür. Bu arada Yosturoğlu'nun yeğeni Hüseyin, kızı Huri'ye göz koymuştur. Hüseyin'in kendi evlerinin etrafında gezinmesinden bunu anlamıştır. Karabibik bu durumdan rahatsız değildir. Karabibik'in neşesine diyecek yoktur. Bu arada köylüler Yosturoğlu'nun askere gittiğini konuşurlar. Karabibik Yosturoğlu'nun yeğeni Hüseyin'i düşünür. Hüseyin de gelecek sene askere gidecektir. Belki de askerden bir daha dönüp gelmeyecektir. Kızını Hüseyin'e verse bile kızı kocasız kalacaktır. Ancak vermemek de bir çözüm değildir. Çünkü kızı da artık kocamıştır. Karabibik ne yapmalı diye düşünür, bu arada kızı Huri babasının yanına gelir. Karabibik arkadan Hüseyin'i görür. Huri Hüseyin'in peşinde dolaştığını anlamış ve bundan rahatsız olmamıştır. Hüseyin yakışıklı bir babayiğittir. Beğendiği kızları alamayınca Huri'ye yönelmeye karar vermiştir. Sonunda Hüseyin Huri'yi babasından ister. Karabibik kızını Hüseyin'e verir, Hüseyin ve Huri nikâhlanarak davullu zurnalı bir düğün ile evlenirler.

Düğünden sonra Karabibik'in hastalığı yine azmıştır. Karabibik sabaha kadar uyuyamaz, sabahleyin hekimin kapısına gider, kapıyı Eftelya açar. Eftelya Karabibik'i görünce sevinir ve onu içeri alır. Linardi ise hastalarını dolaşmaya çıktığı için evde yoktur. Eftelya Karabibik'e kahve pişirerek yanına oturur. Eftelya Karabibik ile oynar ve onu kendine yalvarır. Doktor eve geldiğinde her şeyden habersiz Karabibik'e alacağı ilaçları tarif eder.

2.11. Muhadarat

Muhadarat ilk kadın romancımız olan Fatma Aliye Hanım'ın ilk roman denemesi *Hayal ve Hakikat* adlı eserinden sonra yazdığı ilk romanıdır. Roman Fatma Aliye Hanım'ın diğer romanlarında da ele aldığı ideal kadın karakterlerinden Fazıla'nın yaşamı çerçevesinde cereyan etmektedir. Yazar diğer romanlarında da ele aldığı kadının toplum içindeki yeri meselesini bu romanında da irdelemiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin öğrencisi olan Fatma Aliye eserine hocasının etkilerini yansıtmıştır. Onun gibi her fırsatta okuyucularını çeşitli konularda bilgilendirip ahlaki öğütler vermiştir. İyi karakterleri överken kötü karakterleri kınamıştır.

Roman bir düğün evininin tasviri ile başlar. Romanın ana kahramanı Fazıla bir arkadaşı ve üvey annesiyle düğünde bulunmaktadır. Düğünde Fazıla'nın yanına gelen bir kadın onu tanımaya çalışır. Fazıla annesini kaybettiğini ve öksüz bir kız olduğunu söyler. Bu arada Fazıla arkadaşı ile konuşurken kardeşi Şefik'in hasta olduğundan bahseder. Fazıla kardeşi Şefik'e hem annelik hem de babalık yapmaktadır. Çünkü Fazıla'nın üvey annesi Calibe hem onlara kötü davranmakta hem de babalarıyla aralarını bozarak babalarının sevgisinden de kendilerini mahrum etmektedir. Bu arada düğünde komşu kadın Münevver ile karşılaşır. Münevver Hanım Fazıla'nın hatırlarını sorar. O gittikten sonra genç kızın arkadaşı Fevkiye bu kadının yakında Fazıla'nın kayınvalidesi olacağını hatırlatır. Zira Münevver Hanım, Fazıla büyüdüğünde onu oğluna gelin olarak alacaktır. Düğünde Fazıla'nın üvey annesi Calibe de vardır. Calibe başkalarının yanında Fazıla'ya iyi davranır. Fazıla Calibe'nin başkalarına iyi görünmek için rol yaptığını arkadaşına anlatır.

Calibe Hanım Fazıla'nın babası Sai Efendi'yle serveti için evlenmiştir. Sai Efendi Calibe Hanım'ı vefat eden karısı gibi ahlaklı ve iyi bir kadın zannetmektedir. Bu yüzden Calibe Hanım'ın kötü bir kadın ve kötü bir anne olabileceğini aklına bile getirmemiştir. Karısı öldüğü zaman çocuklarının birisi sekiz diğeri ise bir yaşındadır. İki çocukla baş başa kalan Sai Efendi evin idaresini yapacak, çocuklarla ilgilenecek ve kendisine eş olacak bir kadına ihtiyaç duyar. Daha önceden bütün işlerini ölen karısı büyük bir özenle yerine getirdiği için onun ölümü ile bütün düzeni alt üst olmuştur. Bir yıl kadar evdeki başboş kalan hizmetçilerle evin idaresini sürdürse de bir yılın sonunda evlenmek için bir kız arar. Calibe Hanım'la biraz bu yüzden daha çok da kendi mutluluğu için evlenir. Calibe Hanım'ın babası İhya Efendi İstanbul

dışında görev yapan bir memurdur. İhya Efendi karısını, kızı Calibe'yi, oğlunu ve yeğeni Süha'yı İstanbul'da bırakarak İstanbul dışındaki memuriyetine gitmiştir. Calibe ve Süha birbirlerini sevmektedirler. Calibe, Süha fakir olduğu için onunla evlenmek istemez. Babasının onları evlendirme teklifini geri çevirir. Onun amacı zengin birisiyle evlenip bir anda zengin olmaktır. Sai Efendi'nin kendisine talip olmasıyla Calibe istediği zengin hayata kavuşur. Süha Calibe'nin fakir olduğu için kendisini istemediğini bilse de Calibe'ye olan aşkıdan vazgeçmez. Calibe'nin babası kızının yeğeni Süha ile evlenme teklifini reddetmesini onların kardeşçe duygularla birbirlerini sevmesine bağlar. Bu yüzden artık onları kardeş gibi görür hatta etrafa onların sütkardeşi olduğunu etrafa yayar. Bu yüzden onların birbirlerinden kaçmasına gerek görmez. Calibe Sai Efendi ile evlendiğinde on dokuz yaşındadır. Sai Efendi ise otuz beş otuz altı yaşlarındadır. Sai Efendi ve Calibe evlendikleri gün komşuları Münevver Hanım çocukları alarak iki gün evinde misafir eder. Böylece gelin ve damadın baş başa kalmalarına fırsat tanır. Ancak onun asıl amacı babalarının evlenmesiyle mahzunlaşan çocuklara sahip çıkmaktır. Münevver Hanım zengin bir kadındır. Kocasını erken yaşta kaybetmiş, oğlu Mukaddem Bey ile baş başa kalmıştır. Mukaddem Bey ve Münevver Hanım iki gün boyunca çocukları oyalamak için ellerinden geleni yaparlar.

İki gün sonra Sai Efendi Münevver Hanım'dan çocukları alarak evine getirir ve üvey annelerinin elini öptürmek ister. Çocuklar üvey ananelerinin bakışlarından ve yapmacık tavırlarından rahatsız olurlar. Sai Efendi; Calibe'nin bu yapmacık tavırlarını anlamaz, çocuklarını ve evini iyi birisine emanet ettiğini zannederek mutlu olur. Ancak Calibe Sai Efendi'nin zannettiği gibi iyi bir kadın değildir. Çocuklarına hiç iyi davranmaz ve onları gizli gizli ezer. Sai Efendi hizmetçileri idare etmesi için eve bir kethüda ve çocukların bakımı için bir mürebbiye tutar. Hiçbir işi olmayan Calibe çocukları ezmekten başka bir şey yapmaz. Çocukların mürebbiyesi Calibe'ye karşı çocukları korumak ister ancak Calibe bu mürebbiyeyi değiştirerek kendi emirlerine uyan ve çocukları ezen başka bir mürebbiye tutar. Çocuklar bu mürebbiyeden Fransızca, piyano, resim gibi dersler almakta bir yandan da ondan baskı görmektedir.

Calibe Hanım'ın kardeşi Nabi ve amcasının oğlu Süha ara sıra kendisini görmeye gelirler. Bekâr iken amcaoğlundan kaçmayan Calibe babasının onları

sütkardeşi diye lanse etmesinden sonra daha rahat görüşebilmektedirler. Bu arada Calibe Hanım'ın evliliğinin ilk senesi bir erkek çocuğu, ikinci senesi de bir kız çocuğu dünyaya gelir. Calibe Hanım Fazıla'nın cariyesini alarak bu çocukların bakımına verir. Reftar adlı bu cariyeye kötü huylu bir kızdır. Fazıla ile kardeşi Şefik'i Calibe'den yüz bulduğu için üzen bu kız artık Fazıla'nın elinden alınmıştır. Calibe cariyesini Fazıla'nın elinden aldığı gibi kendi çocuklarını kayırmakta ve üvey çocuklarına daima haksızlık yapmaktadır. Bu haksızlıklar yetmiyormuş gibi kocası Sai Efendi'ye çocukları kötülemekte, onların kötü ahlakından ve terbiyesizliğinden bahsetmektedir. Fattan ve kötü ahlaklı olan Calibe Hanım bu şekilde çocuklar ile babalarının aralarını bozmaya çalışmaktadır. Mukaddem Bey'in annesi ve komşuları Münevver Hanım onların evine sık sık gelerek Fazıla ve Şefik'i yoklar. Calibe başkalarının yanında çocuklara kötü davrandığını belli etmez. Ancak Münevver Hanım sık sık geldiği için Calibe'nin yaptıklarına bazen şahit olur. Calibe bu durumdan hoşlanmaz. Münevver Hanım hem Sai Efendi'ye hem de Sai Efendi'nin vefat eden eşine çok sadık olduğu için arada sırada çocukları evine götürerek onlarla ilgilenir ve onlara hediyeler alır. Fazıla on iki, Şefik ise beş yaşına gelmiştir. Calibe'nin babası İhya Efendi İstanbul'a daha yakın bir yere tayin olur. Karısını da yanına çağırır. Oğlu Nabi ve yeğeni Süha için de İstanbul'da kiralık bir ev tutulup yanlarına bir uşak vermek ister. Calibe'nin annesi çocuklarını yalnız bırakıp gideceği için Calibe'nin evinde ağladığı sırada içeri Sai Efendi girer. Nabi ve Süha Bey'in kendi evlerinde kalmalarını teklif eder. Bu teklif Calibe'nin ve annesinin çok hoşuna gider. Çünkü kira masrafı vermeden Nabi ve Süha için kalacak yer bulmuştur. Süha bu teklifi kabul etmek istemez. Tıbbiyeden mezun olmak için bir yılı vardır. Bir yıl arkadaşlarında kalarak idare edebileceğini söyler. Oysa Calibe ve annesi bunun uygun olmayacağını, kardeşi sayılan Calibe'nin evi dururken başkalarının evinde sığıntı olmanın hoş karşılanmayacağını anlatırlar. Süha istemese de bu teklifi kabul etmek zorunda kalır. Sai Efendi Nabi ve Süha'yı çocuklarının dayıları saydığı için haremime almakta bir mazur görmez. Ancak büyük çocukları Fazıla ve Şefik'in dayısı olmadığını ve Fazıla'ya mahrem olduğunu unuttur. Bu düşüncelerle Calibe'nin kardeşi Nabi ve sütkardeşi olarak bilinen kuzeni Süha Bey eve yerleşirler.

Komşu Münevver Hanım Calibe'nin Fazıla ve Şefik'e yaptığı hakaretlere dayanamayarak konuyu Sai Efendi'ye açmaya karar verir. Sai Efendi Mukaddem

Bey'i görmek için konağa gittiğinde Münevver Hanım çocukların hırpalandığını söyler ancak terbiyesi el vermediği için kimin hırpaladığını söyleyemez. Sai Efendi'nin aklına Calibe'den şüphelenmek gelmez. Çocuklarını iyi giydirdiğini, onlara iyi eğitim verdiğini anlatır. Münevver Hanım ise bunların yetmeyeceğini çocukların ne durumda olduğunu biraz gözlemlemesini ister. Ayrıca oğlu Mukaddem Bey'e kızı Fazıla'yı eş olarak almak istediğini anlatır. Sai Efendi hem Münevver Hanım'ın sadakatini hem de Mukaddem Bey'in terbiyesini çok beğendiği için teklifi kabul eder. Fazıla on sekiz Mukaddem Bey ise yirmi dört yaşına geldiğinde iki genci evlendirmeye karar verirler. Fazıla'nın kardeşi Şefik'in de Fazıla ile birlikte yaşamasını uygun bulurlar. Münevver Hanım Fazıla'yı on dört yaşına geldiği için eskiden olduğu gibi Mukaddem Bey ile görüştürmemektedir. Onların sözlendiklerini duyurmak istemese de kısa sürede her iki ev içinde de gençlerin sözlendiği duyulmuştur.

Sai Efendi evine gelince sofrada kızı Fazıla ve oğlu Şefik ile ilgilenmeye başlar. Yemeklerini güzel şekilde yemeleri için nasihat eder. Yemekten sonra çocuklarıyla beraber oturarak Fazıla'ya piyano çaldırır, Şefik'e şefkat gösterir. Calibe Sai Efendi'nin çocukları ile ilgilendiğini görünce bu durumdan rahatsız olur. Sai Efendi havanın güzel olduğunu söyleyerek kızı ve oğlunu arabayla gezmeye göndermek ister. Calibe bundan da rahatsız olur. Babasının teklifi karşısında Fazıla memnun olarak kardeşi ile annesinin mezarını ziyarete gitmek istediğini söyler. Fazıla cariyeleri Mehveş'i de alarak kardeşiyle beraber annelerinin mezarını ziyarete gider. Sai Efendi kızının annesinin mezarını ziyaret etmek istemesinden çok etkilenir. Yıllar sonra aklına eski karısı Fevziye gelir. Özel eşyaları arasında eski karısının resmini bulup çıkarır ve ilk karısı ile geçirdiği günleri düşünerek hüzünlenir, ağlar. Karısının hayaliyle konuşur. Bu arada odaya Calibe girer. Fevziye'nin hayalinin yerini Calibe'nin cismi alır. Calibe Sai Efendi'nin elindeki resmi görerek onun eski karısı Fevziye'ye ait olduğunu anlar. Sai Efendi kıskanacak bir şey olmadığını, resmi çocuklara vermek üzere çıkardığını söyler. Mezarlık ziyaretinden dönen Fazıla ve Şefik annelerinin resmini gördükleri zaman çok sevinirler. Çünkü annelerin ölümünden sonra onun resmini kimse onlara vermemiştir. Çocuklar zaman zaman annelerinin resmine bakarak avunmaya çalışırlar. Çocukların mürebbiyeleri çocuklara kötü davrandığı için onların

annelerinin resmini ellerinden almaya çalışır. Fazıla Matmazel'e ilk kez karşı gelerek bu haksızlığa razı olmayacağını söyler. Fazıla artık büyümüştür. Ne üvey annesinin karşısında ne de mürebbiyelerinin karşısında ezilmek ve kardeşini ezdirmek istemez. Bir gün mürebbiyesi bir bahane ile Fazıla'yı dövmek ister. Fazıla mürebbiye karşı gelerek ne kendisine ne de kardeşine dayak atmaya hakkı olmadığını söyler. Fazıla'dan böyle bir karşı koyuş beklemeyen mürebbiye hemen onu Calibe'ye şikâyet eder. Bu şikâyet esnasında Münevver Hanım da oradadır. Münevver Hanım Matmazel'e yaptığından yanlış olduğunu, eğitimin dayak ile olmayacağını söyler. Ertesi gün Münevver Hanım Sai Efendi'yi çağırıp Matmazel'in çocuklara yaptığı eziyeti anlatır. Sai Efendi bunu duyunca Matmazel'i çağırarak çocuklarına bir fiske dahi vurmaktan men eder. Aksi takdirde işten kovulacağını söyler. Kadın işini ve aldığı paraları kaybetmek korkusuyla yelkenleri suya indirir. Bu olaydan sonra hem Fazıla'nın gönlünü almaya hem de Calibe'yi idare etmeye çalışır. Mürebbiye Fazıla'ya eğitim vermek için bu şekilde davrandığını söyler. Fazıla'da mürebbiyenin yaptığı yanlışları yüzüne vurur.

Fazıla on beş, Şefik ise sekiz yaşına gelmiştir. Mukaddem Bey ile Fazıla'nın sözlü olduğu ve üç yıl sonra evlenecekleri herkes tarafından duyulmuştur. Bu durum Calibe'nin hiç hoşuna gitmemektedir. Çünkü Calibe'nin herkesten gizlediği sırları vardır. Bu sırlarını açık etmemek için Fazıla ve Şefik'i evden göndermesi gerekmektedir. Eğer Fazıla komşu eve gelin giderse evden tamamen gitmiş sayılmayacak, üstelik kayınvalidesi Münevver ile birlikte evin sırlarına daha çok şahit olacaktır. Calibe bu evliliğe mani olacak bir fırsat kollamaktadır.

Calibe kuzeni Süha'yı fakir olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Süha yakışıklı bir gençtir. Calibe istediği zenginliğe kavuşmuş ancak aklı Süha'da kalmıştır. Süha kendisini reddettikten sonra kuzenine kardeş gözü ile bakmaya başlamıştır. Bir de eniştesinin kendisini eve kabul etmesiyle iyice mahcup olmuş, eniştesine karşı büyük bir saygı ve hürmet duymuştur. Bu arada eskiden kendisini hor gören Calibe de artık ona çok iyi ve saygılı davranmaktadır. Calibe kocası Sai Efendi'nin yanında çok neşeli ve mutlu görünmekte ancak kocası olmadığı zaman Süha'nın yanında iç sıkıntısından bahsetmektedir. Kederli tavırlar takınarak kocası ile mutsuz olduğunu Süha'ya göstermekte ve ona bir şeyler ima etmektedir. Süha Calibe'nin bu tavırlarının sebebini kötüye yormaz ve Calibe'nin mesajını anlamaz. Calibe Süha'nın

maksadını anlamadığını görünce doğrudan harekete geçmeye karar verir. Süha ve Calibe sütkardeş olarak bilindiklerinden odada yalnız bulunabilme haklarına sahiptirler. Calibe Süha'ya halen âşık olduğunu ve onunla birlikte olmak istediğini söyler. Süha Calibe'nin niyetini duyunca derhal Calibe'nin ağzının payını verir. Ardından eşyalarını toplayarak ertesi gün konaktan taşınmaya çalışır. Tam eşya sandığını alıp odasını boşaltacağı sırada Calibe kapısının önüne gelerek Süha'dan af diler. Pişmanlığını dile getirir ve evde kalması için ısrar eder. Süha bu teklifi kabul etmez. Calibe onu ikna etmek için şu an evden gitmesinin yanlış anlaşılmalara sebebiyet vereceğini, kendi namusunu tehlikeye atacağını, evden gitmek için uygun bahanenin okulu bitirdiği zaman oluşacağını söyler. Süha'nın üç ay sonra tıbbiyeyi bitireceğini hatırlatarak üç ay daha evde kalmasını rica eder. Süha Calibe'nin pişmanlığına inanır ve evde kalması için öne sürdüğü bahaneyi haklı bulur. Üç ay daha sabrederek daha sonra evden taşınmayı kabul eder.

Bu olaylardan sonra Calibe bir müddet pişmanlığını belli eden tavırlar gösterir. Bir gün evlerine gelen bir misafir ile girdiği iddiayı bahane ederek matbaa hatası olan bir kitapla ilgili bir takım yazıları Süha'ya yazdırır. Bu yazının içeriğinde para aldığına ve bankaya yatırdığına dair cümleler kurdurur. Aradan bir müddet geçtikten sonra Süha diplomasını alır. İstanbul'da mesleğiyle ilgili öğretmenlik vazifesine uygun bulunur. Süha Calibe'den, taşınacağını uygun bir dille bunu Sai Efendi'ye bildirmesini söyler. Calibe bunun mümkün olmadığını, buradan taşınırsa başına gelecekleri anlatır. Zira Calibe Süha'ya tuzak kurmuştur. Para ile ilgili yazdırdığı o notla Sai Efendi'den para çaldığını ispat eder bir delil uydurduğunu, eğer isteklerini yapmazsa kendisini hırsızlıkla suçlayacağını söyler. Süha Calibe'nin tuzağına düşmüş, eli kolu bağlanmış. Uzun süre düşündükten sonra Calibe'nin güvenini kazanıp hırsızlıkla ilgili uydurduğu delili elinden almaya sonra da konaktan gitmeye karar verir. Süha istemese de Calibe'ye âşık gibi davranır ve Calibe ile ilişki yaşamaya başlar.

Süha'nın yeni hedefi Calibe'nin güvenini kazanarak onun elindeki sahte delili almaktır. İki cambaz adeta bir ipte oynamaya başlarlar. Bu arada Süha İstanbul'daki bir göreve yerleşmiş aynı zamanda konağın tabiplik hizmetini konakta oturmasının karşılığında kabul etmiştir. Calibe'nin kardeşi Nabi de okuldan ayrılmış ve devlet dairelerinin birisinde memurluğa başlamıştır. Nabi kötü ahlaklı ve kurnaz bir gençtir.

İçki ve sefahate düşkündür. Vaktini eğlence âlemlerinde geçirmekte ve kız kardeşinden sürekli azar işitmektedir. Fazıla ve Şefik'in mürebbiyesi artık çocukların bakıma ihtiyacı olmadığından işten çıkarılmış çocuklar bu zalim kadından kurtulmuşlardır. Tam bu zamanda Fazıla üvey annesiyle bir düğüne katılmıştır. Romanın başında tasvir edilen düğün bu düğündür.

Fazıla Calibe ile düğünden Şefik hasta olduğu için erkenden döner. Şefik on yaşına gelmiştir. Fazıla hemen kardeşine nasıl olduğunu sorar. Ardından iki kardeş odalarına geçerler. Mehveş de kendileri ile gelir. Evin yaşça büyük cariyesi Mehveş Calibe'den değil Fazıla'dan taraftır. Mehveş Reftar'ın aksine Calibe'ye yaranmak için hareket etmez, daima Fazıla ve Şefik'i korur. Mehveş Calibe'den korkmaz ve çocuklara yardım etmek için elinden geleni yapar. Mürebbiye gittikten sonra çocukların özel işlerini yapacak kimse kalmamıştır. Çünkü Calibe cariyeleri çocuklara yardımdan alıkoyar. Onların tek yardımcısı Mehveş'tir. Mehveş Fazıla'ya Münevver Hanım'ın onun için yaptırdığı gerdanlığı yakında getireceğini söyler. Bir müddet sonra odaya Calibe'nin kızı Mefharet girer. Mefharet kıskanç ve şımarık bir çocuktur. Odaya girdiğinde Şefik'in uzun süre uğraşıp yaptığı resmin üzerine mürekkep döküp kaçar. Ortalık mahvolur. Fazıla ortalığı temizlemeye çalışırken Calibe çocuğunun kovulması bahanesiyle odaya gelerek Fazıla'yı azarlar. Fazıla durumu anlatsa da Calibe her zaman olduğu gibi haksızken üste çıkmaya çalışır. Ortalığı temizleme işinin Fazıla'ya kalmasının başka bir sebebi de Fazıla'nın cariyesi Reftar'ın Calibe'nin kardeşi Nabi'nin hizmetine verilmiş olmasıdır. Mehveş'in çocuklara hizmetine de Calibe engel olmaktadır. Reftar Nabi'nin hizmetine girmekten memnundur. Çünkü Nabi'ye yaranarak onun eşi olmayı hayal etmektedir. O gün akşam yemeği vakti gelmiştir. Bütün aile sofrada toplanır. Süha ve Nabi Calibe'nin kardeşi olduğu için çocukların dayısı olarak mahrem görülmezler. Ancak Fazıla'nın onlara mahrem olduğu göz ardı edilmiştir. Sofrada düğünden ve evlilikten bahsedilir. Sai Efendi sözü Süha ile Nabi'nin evliliğine getirir. Nabi zengin bir kızla evlenerek içgüveysi olarak gitmek istediğini söyler. Süha ise ekonomik durumunu düzelterek zengin ve kibar bir kızla evlenmek istediğini, şu anki mali durumunun buna uygun olmadığını, bunun biraz zaman alacağını anlatır. Fakir ve eğitimsiz bir kızla evlenmenin onu mutlu etmeyeceğini ekler. Bu sözler fakirken zengin bir kocaya varmış olan Calibe'ye dokunur. Sai Efendi yemekten sonra kızına piyano çaldırır.

Nabi ve Süha Fazıla'nın çaldığı piyanodan çok etkilenirler. Nabi evdeki herkese laubali davranmaktadır. Süha ise Fazıla'ya daima sevgi ve saygı ile yaklaşmaktadır. Herkes odasına çekilince Mehveş, Nabi ve cariye Reftar arasındaki ilişkiden bahseder. Nabi Reftar'a evin oğlu gibi en küçük hizmetini bile gördürmektedir. Bu durum Reftar'ın Nabi için ümitlenmesine sebep olmaktadır. Reftar'ın mülkiyeti Fazıla'ya ait olsa da evdeki ortam dolayısıyla Fazıla Reftar ile ilgili hüküm koyamamaktadır. Mehveş Fazıla'nın yanından ayrıldıktan sonra Süha Bey'in hizmetini yapmak için odasına gider, her şeyi hazırlayıp odadan çıkar. Süha çok dalgındır. Masasında oturup kitap okuyor gibi görünse de kafasında bir fikir ile meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Süha o gece hiç uyumaz. Calibe'nin tuzağına düşerek gözleri açılan Süha artık bambaşka heveslerin peşine düşmüştür. Fazıla'yı nişanlısından ayırıp onunla evlenmek istemektedir. Önceleri aklında kötü niyetleri olan bir genç değilken Calibe'nin ona işlettiği ihanet suçu onun ar perdesini yırtmıştır. Eniştesine ihanet edip kuzeni ile ilişki yaşadktan sonra şimdi de Fazıla'yı Mukaddem Bey'den ayırıp kendisine alabilecek bir ahlaki düşkünlük seviyesine inmiştir. Bu şekilde davranarak hem iffetini kaybetmenin acısını Calibe'den çıkararak intikam alacak hem de sevdiği kızı elde etmiş olacaktır. Ancak bunları yapabilmesi için Calibe'ye hiçbir şey belli etmemesi ve Fazıla'nın sevgisini kazanması gerekmektedir.

Ertesi gün Şefik için yeni bir mürebbiye getirilir. Bu mürebbiye Fransa'daki bir okulu bitirmiş, yirmi üç yirmi dört yaşlarında iyi bir kızdır. Birgün Münevver Hanım'ın yaptırdığı gerdanlık Fazıla'nın boynuna takılır. Akşamleyin gerdanlığın muhafazası artık çocuk olmadığı için babası tarafından Fazıla'ya teslim edilir. Calibe Hanım odasında oturup Reftar'a ayaklarını ovalattığı bir gün başka bir cariye Süha Bey'in eve geldiği haberini verir. Calibe Hanım Süha Bey'i odasına çağırır ve kendisiyle konuşmaya başlar. Fazıla'nın evliliğine bir yıl kalmıştır. Calibe Fazıla'nın Mukaddem Bey ile evlenip komşu konağa gelin gitmesini istememektedir. Bu düşüncesini Süha Bey ile paylaşır. Süha Bey'e eğer bu evliliğe engel olmazlarsa Münevver Hanım ve Fazıla'nın bu eve sık sık gelip gideceğini ve onların sırlarına şahit olabileceklerini anlatır. Süha Bey'e bu evliliğe engel olmak için işbirliği teklif eder. Süha Bey bu teklifi büyük bir istekle kabul eder. Ancak Calibe'nin Süha Bey'in gerçek niyetinden haberi yoktur. Çünkü Süha Bey'in amacı sırlarının açığa

çıkması değil Fazıla'yı kendisine eş yapmak istemesidir. İki kuzen uzun uzun ne yapacaklarını konuşur, Fazıla'nın güvenini nasıl kazanacaklarını planlarlar. Süha Bey sağlık bahanesiyle sık sık Fazıla'nın odasına gider ve onunla tıptan, edebiyattan ve felsefeden sohbet eder. Fazıla küçüklüğünden beri Süha Bey'den saygı ve hürmetten başka bir şey görmemiştir. Bu yüzden Süha'nın ilgisini ve sohbetini kötüye yormaz. Calibe de uygulayacağı planın başarılı olması için Fazıla'ya karşı iyi davranmaya başlar. Amacı Fazıla ile samimi olmak ve Mukaddem Bey hakkında söylenen kötü sözleri duymasını sağlamaktır. Bu yüzden sık sık Fazıla'yı kendisiyle oturması için davet eder. Fazıla terbiyesi gereği bu davetlere icabet eder. Bu yüzden Calibe'nin kardeşi Nabi ile de görüşmeye mecbur olur. Nabi zengin ver kibar bir kızla evlenmek niyetindedir. Bu yüzden Fazıla'nın arkadaşı Fevkiye Hanım'a göz koymuştur. Fevkiye Hanım gibi hem zengin hem de kibar bir kıızı Nabi gibi züğürt ve çapkın birisine vermeyecekleri çok bellidir. Nabi Fevkiye'yi evlerine geldiği zaman gördüğünü ve beğendiğini söyleyerek Fazıla'dan yardım ister. Fazıla bu teklife yanaşmaz. Nabi'nin ısrarı üzerine kendisinin Fevkiye Hanım gibi namuslu bir kıza layık olmadığını söylemeye mecbur kalır. Fazıla'nın sert çıkışına karşı Nabi, Süha'dan Mukaddem Bey hakkında duyduğu iftiraları Fazıla'ya da anlatmak ister. Ancak Fazıla ona hiç kulak asmaz. Zaten Nabi aynı dedikoduları Sai Efendi'ye de söylemiştir. Ancak Sai Efendi de bunlara Fazıla gibi kulak asmamıştır. Fazıla'dan yardım alamayacağını anlayan Nabi, kendi işini kendisi halletmeye karar verir. Fazıla da kendisi için düzenlenen entrikalardan habersiz arkadaşı Fevkiye'nin Nabi Bey ile evlenirse düşeceği kötü durum için endişelenmeye başlar.

Bu hadiseden birkaç ay sonra Fevkiye Hanım Fazıla Hanım'a gelerek okuduğu aşk romanlarından bahseder. Bu romanlarda parası için değil de aşk için kendisine gelen evlenme teklifini kabul eden bir kızın hikâyesi anlatılmaktadır. Fevkiye bu kız ile kendisi arasında bir yakınlık kurmuştur. Çünkü kendisini seven bir delikanlı ile evliliği hayal etmektedir. Fazıla da aynı romanları okumuştur. Ancak romandan Fevkiye'den farklı ibretlik mesajlar almıştır. Roman bir kıızı sevdiğini söyleyerek kandırarak birçok erkeğin olabileceğini anlatmaya çalışmıştır. Romanların insanlara yol gösterdiğini ve ibret verdiğini düşünen Fazıla Fevkiye ile aynı fikirde değildir. Fevkiye kendisini seviyor gibi görünen Nabi'nin tuzağına düşmüş ve ona âşık olmuştur. Ancak olanlardan ne ailesine ne de Fazıla'ya

bahsetmemiştir. Birkaç gün sonra Nabi sarhoş ve mutlu bir şekilde eve gelir. Sai Efendi'nin evde bulunmadığını görerek Fazıla'ya kendi işini kendisinin gördüğünü ve istediğini elde ettiğini söyler. Hatta Fazıla'ya kızgınlığından Mukaddem Bey'e dil uzatır. Fazıla Nabi Bey'e o kadar sinirlenir ki ayakkabısıyla kafasına vurur. Fazıla Nabi'nin yanından ayrılarak salona gittiğinde heyecandan kıpkırmızı olmuştur. Süha doktorluk sıfatıyla Fazıla'yla ilgilenir. Sıhhatinin yerinde olup olmadığını kontrol eder. Fazıla'nın heyecanını yatıştırmak için yüzüne gözüne kolonya sürerler. Calibe kolonyayı götürmek için odadan çıktığında Süha ve Fazıla yalnız kalırlar. Fazıla daha önce kötüye yormadığı Süha'nın bakışlarındaki manayı anlar ve bundan çok rahatsız olur. Odasına giderek uzun uzun düşünür. Nabi ve Süha'dan nefret etmektedir. Daha önce dayısı gibi gördüğü Süha'nın kendisine kötü gözle bakması onu çok üzer. Madem kendisine dayı değil de yabancı ise niçin onlarla görüşmek zorundayım, diye içinden geçirir. Yabancıların içinde bulunmak zorunluluğunu annesinin ölümüne bağlayarak hıçkırarak hıçkırarak ağlar.

Bir ay sonra Fazıla sadık cariyesi Mehveş ile Fevkiye Hanım'ın evine gider. Eve gittiğinde Fevkiye'nin annesinin ve babasının perişan olduğunu görür. Fevkiye kendisini Nabi'nin aşkına kaptırmış ve bu gerçeği de herkesten saklamıştır. Ailenin tek çocuğu olan Fevkiye her istediği yerine getirilmiş şımarık bir çocuktur. Nabi'yi seviyorum, ondan başkasına varmam diye tutturmuştur. Fazıla arkadaşına annesinin ve babasının sözünü dinlemesi için nasihat etse de Fevkiye inadından geri dönmemiştir.

Bahar mevsimi gelmiş, Mukaddem Bey ile Fazıla'nın evliliğine iki ay süre kalmıştır. Sai Efendi'nin ailesi düğün dolayısıyla yazlığa gitmemiş, düğünden önce İstanbul'daki eve dönmek üzere Büyükkada'da dayalı döşeli kiralık bir konağa taşınmışlardır. Münevver Hanım düğün hazırlıklarıyla meşguldür. Bir yandan gelin odasını hazırlamakta bir yandan da Fazıla'nın kendisi ile birlikte getireceği Şefik'e oda hazırlamaktadır. Sai Efendi'nin Büyükkada'da taşındığı konak Hristiyanlar tarafından inşa edildiği için haremlik ve selamlığı bulunmayan bir konaktır. Evin bir katı selamlık başka bir katı da haremlik olarak kullanılmaktadır. Aile fertlerinin gezmeye çıktığı bir gün Reftar Calibe'ye gelerek ondan yardım ister. Calibe'nin kardeşi Nabi, Reftar'ı iğfal etmiştir. Reftar Nabi'nin hanımı olmak için Calibe'ye yalvarmaktadır. Calibe bu konuda bir şey yapamayacağını Fazıla'nın mülkiyetinde

bir cariye olduğu için Sai Efendi'nin kendisini Fazıla ile beraber çeyiz olarak göndereceğini söyler. Oraya gittikten sonra Fazıla'nın onu başkası ile evlendireceğini ve foyalarının ortaya çıkacağını anlatır. Bu durumdan kurtulmanın tek çaresinin suçu başka bir erkeğe atmak olduğuna Reftar'ı ikna eder. Reftar Calibe'nin her dediğini yapmaya hazırdır. Bir gün Mukaddem Bey farkında olmadan Calibe'nin tuzağına kendi ayağı ile gelir. Adaya Sai Efendi'leri ziyarete geldiği bir gün Calibe'nin Sai Efendi'ye akıl vermesiyle konakta kalmaya ikna edilir. Sai Efendi Calibe'nin damadına hürmet için konakta kalmasını istediğini zanneder. Ancak Calibe'nin amacı farklıdır. Mukaddem Bey o geceyi konakta geçirir ve ertesi sabah İstanbul'a döner. Mukaddem Bey gittikten sonra Calibe, Reftar ve Süha işbirliği yaparak Mukaddem Bey'e iftira atarlar. Güya herkes yattıktan sonra Mukaddem Bey Süha'dan içki istemiş, içki şişesini sonuna kadar bitirmiştir. Ardından Reftar'ı iğfal etmiştir. Calibe olayı bu şekilde Sai Efendi'ye anlatır. Sai Efendi Mukaddem hakkında söylenenlere inanmak istemese de Süha ve Reftar'ın iftiraları karşısında inanmaya mecbur kalır. Sai Efendi bunları duyunca kızından kendisine hediye edilen gerdanlığı isteyerek nişanı iade eder. Fazıla babasına karşı bir şey söyleyemez ancak üzüntüden içi içini yemektedir. Ertesi gün Münevver Hanım telaş ile Büyükkada'daki konağa gelir. Sai Efendi ile görüşmek ister ancak Calibe kendisinin evde olmadığını söyler. Münevver Hanım Calibe'ye hem kendisinin hem de oğlunun olanlar hakkında hiçbir bilgisi bulunmadığını söyleyince Calibe Reftar'ı çağırarak Mukaddem Bey'e attığı iftiraları tekrar ettirir. Münevver Hanım her ne kadar bunların delilik olduğunu anlatmaya çalışsa da Calibe Mukaddem Bey'i suçlayıcı yanıtlar verir. Münevver Hanım Fazıla'yı çağırır. Fazıla sesini çıkarmadan Münevver Hanım'ın elini öperek boynunu bükür. Münevver Hanım olanların Calibe'nin başının altından çıktığını anlar. Fazıla ile kısa bir konuşmadan sonra konağı terk eder.

O günden sonra Münevver Hanım Sai Efendi'yi görmek için ve ona olanları anlatmak için çok uğraşır ama bir türlü Sai Efendi'ye derdini anlatmaya muvaffak olamaz. Yazdığı mektuplarda hiçbir işe yaramaz. Mukaddem Bey olanlar karşısında perişan olmuş, yemeden içmeden kesilmiştir. Sonunda annesinin ısrarı ile Sai Efendi'ye giderek iftiraya uğradığını anlatır ancak Sai Efendi ona inanmaz.

Sai Efendi'nin ailesi İstanbul'a döndükten sonra Münevver Hanım Fazıla ile görüşmek için Fevkiye Hanım'dan yardım ister. Fevkiye Fazıla'yı evine davet eder

ve burada Münevver Hanım ile Fazıla görüşürler. Münevver Hanım Fazıla'ya olanların bir iftira olduğunu anlatır. Mukaddem Bey'in Fazıla'nın iftiralara inanıp inanmadığı konusunda endişelerini ve üzüntüsünü anlatır. Bu işin ancak gizlice yapılacak bir nikâh ile çözüleceğini söyler. Fazıla olaylar dolayısıyla çok üzgün olduğunu, atılan iftiralara asla inanmadığını ancak terbiyesi gereği babasına karşı çıkamayacağını söyler. En iyi yolun sabrederek babasını ikna etmek olduğunu anlatır. Bu arada Fazıla üzüntüden çok zayıflamıştır. Münevver Hanım; Calibe yüzünden Sai Efendi'nin ikna edilmesinin çok zor olduğunu, bu şekilde hem Fazıla'ya hem oğlu Mukaddem'e hem de kendisine yazık olacağını anlatır. Ancak Fazıla babasının sözünden çıkmasının mümkün olmadığını söyleyerek Mukaddem Bey'e kendisine atılan iftiralara inanmadığını iletmesini Münevver Hanım'dan rica eder. Fazıla Münevver Hanım'a onları çok sevdiğini ve onlara minnettar olduğunu ancak babası razı oluncaya kadar beklemeleri gerektiğini anlatır. Fazıla hakikaten Münevver Hanım'ı çok sevmektedir. Kendisinden çok Münevver Hanım'ın ve Mukaddem Bey'in ne kadar üzüldüklerini düşünmektedir. Bu arada Fevkiye Hanım, Nabi diye tutturunca ailesi kızlarının üzülmelerini engellemek için Nabi ile evlendirmeye karar verirler. Nabi ile evlenmek isteyen Reftar ise Calibe'ye giderek hesap sorar. Calibe Nabi seni istemiyor, diyerek işin içinden sıyrılır.

Sai Efendi kızını kötü bir adamdan kurtardığını düşünerek sevinmektedir. Fazıla ise kendisine onca iyiliği dokunan Mukaddem Bey ve Münevver Hanım'a yanmaktadır. Babasına evlenmek istediği kişiyi söyleyemese de evlenmek istemediği kişiyi söyleyebileceğini düşünmektedir. Bu yüzden kimse ile evlenmeden babası Mukaddem Bey'e razı oluncaya kadar sabretmeye karar verir. Calibe ise Fazıla'ya kardeşi Şefik ile birlikte onu kabul edebilecek bir koca aramaktadır. Ancak böyle birisini bulamamıştır. Nabi, Fevkiye ile evlenerek konaktan ayrılır. Süha ise zafiyeti dolayısıyla Fazıla ile ilgilenmek için bahane bulmuştur. Fazıla bu tedaviyi ve ilgiyi reddeder. Süha da açıkça Fazıla'ya ilan aşk eder. Süha'nın bu cüreti karşısında Fazıla Süha'yı kovar. Ancak Süha Fazıla ile evlenmekten vazgeçmez. Bir gün Sai Efendi işten eve erken döner. Onun erken döndüğü konaktakiler tarafından anlaşılmaz. Sai Efendi aşağı katta olan Fazıla'ya annesini çağırmasını söyler. Fazıla yukarıya çıktığında Süha ve Calibe'yi odada uygunsuz bir vaziyette görür. Olayı görmemiş gibi davransa da Süha ve Calibe Fazıla'nın her şeyi gördüğünü anlar.

Ancak onun olanları o an için babasına söylemeyeceğini düşünerek rahatlarlar. Süha Calibe'den gizli olarak Fazıla'ya giderek her şeyi itiraf eder, bütün suçu Calibe'nin üzerine atar ve kendisini affetmesini, aşkına karşılık vermesini ister. Fazıla Süha'ya ağzının payını vererek gönderir. Süha hışımına kapılan çıkar. Fazıla anlar ki Calibe ve Süha'nın kendisi için planladıkları daha birçok kötülük olacaktır. Süha akşam yemekte derin derin düşünmektedir. O akşam aklından geçen planı Calibe'ye anlatır. Güya Calibe Süha'ya Fazıla'ya isteyecek, Fazıla da Süha ile evlenmemek için başka birisiyle evlenerek konaktan kaçarcasına gidecektir. Böylece Fazıla gerçekleri babasına anlatsa bile kardeşine kız isteyen Calibe'nin kötülüğüne kimse inanmayacaktır. Bu plan Calibe'nin de aklına yatar. Ancak Süha'nın gerçekte istediği bu şekilde Fazıla'yı elde etmektir. Calibe, Süha'ya inansa da ne olur olmaz diye yine de Süha'yı bir hainlik düşünmemesi hususunda uyarır. Ertesi gün Calibe Sai Efendi'ye kızı Fazıla'nın Münevver Hanım ile gizlice konuşarak Mukaddem Bey ile ileride evlenmeleri hususunda sözleştiklerini anlatır. Sai Efendi kızının bu hareketini isyan olarak görür ve çok üzülür. Calibe bu duruma bir çare olarak kardeşi Süha ile Fazıla'yı evlendirmeyi teklif eder. Böylece Süha'nın yaptığı bu fedakârlıkla ailenin namusu zedelenmeyecektir. Sai Efendi Calibe'ye hemen durumu Fazıla'ya bildirmesini, eğer Süha ile evlenmeyi kabul ederse kendisini affedeceğini söyler. Fazıla Calibe'nin teklifini ve babasının iletmiş sözleri duyunca acı acı gülmeye başlar ve teklifi reddeder. Babası Fazıla'nın teklifi reddettiğini öğrenince Fazıla'yı yanına çağırır ve ondan hesap sorar. Fazıla babasına onun sözünden çıkmayacağını ancak Süha'yı dayısı bildiği için onunla evlenmeyi uygun bulmadığını söyler. Babası ısrar edince Fazıla da daha kesin konuşarak tekrar reddeder. Babası Fazıla'nın isyan içinde olduğunu düşününce Fazıla da babasına, isyan etmediğini ve onun başını önüne eğdirmeyeceğini söyleyerek konuyu kapatır. Fazıla babası ile konuşmasından onu asla Mukaddem Bey'e vermeyeceğini anlar ve ondan ümidini keser. Bu olaylar üzerine zaten zafiyet geçiren Fazıla iyice fenalaşır. Bir hafta sonra Fazıla'ya iyi bir talip çıkar. Ancak bu damat içgüveyi olmak ister. Fazıla, Calibe ile yaşamak istemediği için bu adamı reddeder. Calibe Sai Efendi'ye Fazıla'nın bu talibi reddetmesinin sebebinin Mukaddem Bey'e olan alakası olduğunu söyler. Sai Efendi bu duruma çok sinirlenerek yeniden Fazıla'dan hesap sorar. Babasının onu isyan ve itaatsizlikle suçlaması üzerine Süha Bey'i istemediğini ve içgüveyi damat ile

yaşamayı uygun bulmadığını anlatır. Üvey annesi Calibe ile geçinemediğinden evde içgüveyi istemediğini babasına anlatır. Bu tartışma Fazıla'nın babasına “ Beni kardeşim ile kabul edebilecek bir damat bulun.” sözleriyle sona erer. Bu tartışmanın ardından odasına çekilen Fazıla mürebbiyesi ile dertleşir. Mürebbiyesine asıl üzüntüsünün Münevver Hanım ve Mukaddem Bey'in başka birisiyle evleneceği için kendisine kırılacakları olduğunu söyler. Fazıla'nın evlenmekten başka çaresi yoktur. Çünkü ne konakta oturması ne de Mukaddem Bey ile evlenmesi artık mümkün görünmemektedir.

Bir gün sonra Sai Efendi bir hışımla Fazıla'nın yanına gelir. Calibe Mukaddem'in ağzından Fazıla ile kaçma planlarını anlattığı sahte bir mektup yazarak Sai Efendi'ye vermiştir. Sai Efendi elindeki mektup ile Fazıla'yı sarsarak, kendisini nasıl kandırdığının hesabını sorar. Hiçbir şeyden haberi olmayan Fazıla ne olduğunu anlamaya çalışır ve bu mektubun sahte olduğunu söyler. Sai Efendi Fazıla'ya inanmaz ve onu evden kovarak isterse Mukaddem Bey'e gidebileceğini söyler. Fazıla bu hareketi kendisine ve Münevver Bey'in ailesine yakıştıramayacağını söyleyerek reddeder. Calibe'nin mektubun dışarıdan gönderildiğine dair iftiraları üzerine Fazıla Calibe'yi alçaklıkla suçlar. Sai Efendi daha da sinirlenerek Fazıla'yı dövmeye başlar. Kavgaya şahit olan Şefik ablasını korumaya çalışır. Fazıla kardeşini dayaktan korumaya çalışırken babası Fazıla'nın kolunu kırar. Kavga bittikten sonra Fazıla bütün geceyi kolunun acısıyla geçirir. Süha'nın tedavisini kabul etmeyen Fazıla'ya bir çıkıkçı getirilir ve kolu sarılır. Bu arada Şefik de ablasının dayak yediğini gördükten sonra korkutan hastalanmıştır. İki gün sonra ateşi artan Şefik fenalaşır. Fazıla kendi kolunun acısını unutarak Şefik için endişelenir. Süha babasına haber göndererek Şefik için bir doktor ister. Ancak Sai Efendi doktor istiyorlarsa Süha Bey var diyerek doktor getirme teklifini reddeder. Şefik gittikçe fenalaşmıştır. Fazıla çaresiz kalarak Süha'dan yardım ister ve bu yardım karşılığında Süha'yı affedeceğini söyler. Süha tedaviye başlar. Bu arada Fazıla da hastalanmıştır. Süha'nın tedavisiyle Şefik bir haftaya iyileşir. Sai Efendi sinirinden hastalanan çocuklarının durumunu sormak için bir kez bile yanlarına gitmez. Bir ay sonra Sai Efendi Şefik'i alarak askeri okula götürüp kayıt ettirir. Amacı Şefik'i Fazıla'dan ayırarak Fazıla'yı daha kolay kocaya vermektir.

Şefik okula gittikten sonra Fazıla'ya zengin ve cimri bir tacirin oğlu talip çıkar. Remzi Bey adındaki bu talip babasından kalan mirasla kibar yaşamaya çalışan sonradan görme bir adamdır. Sai Efendi damat adayını soruşturursa da işin acelesinden Remzi Bey'in huyunu ve ahlakını yeterince öğrenemez. Zaten evden bir an önce gitmek isteyen Fazıla bu talibi kabul eder. Üstelik talip Şefik'in tatil günleri kendileri ile kalmasına müsaade etmiştir. Süha Fazıla'nın evlenmesine şaşırır ancak yapacak bir şey bulamaz. Fazıla'nın nikâhı Münevver Hanım konağında da duyulur. Münevver Hanım çocuğunun üzüntüden bir delilik yapmasını engellemek için evdeki bütün silahları saklar ve Mukaddem Bey'in yanından hiç ayrılmaz. Zira Mukaddem Bey bu haberi aldıktan sonra bir iki kere kendisini camdan atmaya çalışır. Fazıla düğün alışverişi sırasında Münevver Hanım'ı görüp ondan özür diler, Münevver Hanım'da bu olanların onun suçu olmadığını söyler.

Fazıla kocasının evinde bambaşka bir hayat ile karşılaşır. Kocasını Remzi Bey babasından kalan mirasla kendine şatafatlı bir ev yaptıran, zengin yaşamaya çalışan bir gençtir. Kardeşi Rıfkı Bey cimrilikte babasına benzemektedir Rıfkı ve Remzi Beylerin bir de anneleri vardır. Anneleri kimi zaman Rıfkı Bey'e kimi zaman da Remzi Bey'e gidip gelmektedir. Rıfkı ve Remzi Beylerin babaları yaşarken onlara yokluk çektirmiş, gençler de babaları öldükten sonra birden bire kibar yaşamak hevesine düşmüşlerdir. Kardeşlerden Rıfkı Bey babası gibi cimri olduğu için fazla masraf istemeyen fakir bir kızla evlenmiştir. Zira bu kız evlerindeki cimrilik âdetlerini kendileri gibi uygulamaktadır. Yine Rıfkı Bey aldığı karısına evin işlerini yaptırmış, kendisinden tutumluluk beklemiştir. Babasının ölümünden sonra evin selamlık tarafını yaptırmış, hanımlara değer veren birisi olmadığı için haremlik tarafını yaptırmamıştır. Karısına aldığı elbiseleri bile hizmetinin karşılığı olarak görmüş, görgüsüzlük ve cimrilikte babasından aşağı kalmamıştır. Remzi Bey ise kibarlığa çok özendiğinden evinin her yerini çok para harcayarak yeniden döşetmiştir. Anneleri büyük oğlunun gelini Sadberk Hanım'dan kötü muamele gördüğü için daha çok oğlu Remzi'nin evine gidip gelmektedir. Remzi bunların yanı sıra evine birkaç cariye daha almış, evini beğeneceği hale getirmiştir. Evini düzenledikten sonra bu eve bir hanım lazım geldiğini düşünerek kibarlık merakıyla evine tıpkı bir eşya gibi kibar bir kız almaya karar vermiştir. Remzi Bey her ne kadar kibar davranmaya çalışsa da görgüsüz ve bayağı bir adamdır.

Fazıla evlendikten sonra edebi gereği Mukaddem Bey'i unutmuş, bütün sevgisini kocası Remzi Bey'e vermiştir. Kültürlü, görgülü ve akıllı bir kız olan Fazıla Remzi Bey'i sevdiği için ondaki bayağılıkları görmemiştir. Remzi Bey de Fazıla'ya baka baka biraz davranışlarını değiştirmiş, daha kibar bir Bey gibi davranmaya başlamıştır. Fazıla çok sevdiği kitapları ve piyanosuyla Remzi Bey bu tarz eğlenceleri sevmediği için ilgilenememektedir. Fazıla da o sıkılmasın diye Remzi Bey'in beğendiği şeyleri beğeniyor gibi görünmektedir. Fazıla Remzi Bey'i çıldırmasıyla sevdiği gibi Remzi Bey'den de aynı karşılığı beklemektedir. Sai Efendi kızını evlendirmekte acele ettiği için Remzi Bey'in Fazıla'ya uygun olmadığını, Remzi'nin sonradan görme ve cahil bir insan olduğunu anlayamamıştır. Eğer bunu anlasa kızını böyle bir adama asla vermeyecektir. Remzi Bey güveylikten usandıktan sonra vaktini karısı ile değil de daha çok selamlık bahçesinde kendi kendine geçirir. Fazıla kocası kendisiyle vakit geçirmedeği için oldukça üzülür.

Remzi Bey her ne kadar Fazıla ile vakit geçirmese de karısına her istediğini alır. Fazıla'nın bu hediyeler karşısında ettiği teşekkürlerden yetinmez Her şeyin değerini para ile ölçen bir adam olduğu için Fazıla'nın alınan şeylerin parasını sorup şaşırmamasını ve kocasına minnettar olmasını bekler. Fazıla kocasının bu huyunu öğrendikten sonra onun istediği gibi davranmaya çalışır. Bir miras yedi olan Remzi cahil olduğu kadar ne oldum delisi ve gösteriş düşkünü bir adamdır. Öğrendiği üç beş hikâye ile kendisini kültürlü bir adam gibi takdim eder. Remzi vaktinin çoğunu selamlık dairesinde geçirdiği gibi bir müddet sonra da gece gezmelerine başlar ve geç saatlerde eve döner. Fazıla uyumadan kocasının arabasının yolunu gözler. Remzi bu gezmelerin tiyatro, hokkabaz gibi eğlenceler ya da eş dost daveti olduğunu söyler. Fazıla bu gezmelerin çok fazla olduğunu bilir ancak kocasına inanır ve sevdiği adama yalancılığı konduramaz. Fazıla haftada bir gün izne gelen kardeşi ile vakit geçirir, diğer günler yalnızlıktan çok sıkılır. Eltisi Sadberk Hanım ve kayınvalidesi sık sık yanına gelseler de onların dedikodudan ibaret sohbetleri Fazıla'yı oldukça sıkar. Fazıla kayınvalidesine saygı gösterir ama kayınvalidesi Sadberk Hanım'a yapamadığı kayınvalideliği Fazıla'ya yaparak onu rahatsız eder. Sadberk Hanım hem kıskanç hem de görgüsüz bir kadındır. Sürekli Fazıla ile kendisini karşılaştırmakta ve onu kendi kocasına şikâyet etmektedir. Gecelerini Remzi Bey'in gelişini beklemekle geçiren Fazıla kocasının kendisini yalnız bırakması dolayısıyla çok acı çekmekte

ancak kocası geldiğinde ona hiçbir şey belli etmemektedir. Kocasının kendisini sevmesini, beğenmesini ve kendisi ile ilgilenmesini istemektedir. Oysa Remzi'nin gözünün Fazıla'yı gördüğü yoktur. Mesela bir düğüne gitse ona en güzel elbiseyi almakta ancak bunu âleme gösteriş için yapmaktadır. Fazıla'nın kocasının dışarıda vakit geçirmesini iyiye yorması çok uzun sürmez. Her gece kocasına nereye gittiğini sormakta Remzi ise yumuşaklıkla bir bahane bulmaktadır. Ancak bu durum aralarındaki diyalogun sertleşmeye dönmesi ile sonuçlanır. Fazıla çok üzülmekte, Remzi Bey de benim işime karışamazsın diyerek onu terslemektedir.

Süha Fazıla gelin olarak ayrıldıktan sonra önceleri Calibe'den intikam almak için Reftar ile oynar. Calibe Süha'nın kendisini sevmediğini anladıktan sonra bütün neşesini kaybeder. Reftar'ın evde Süha'nın ilgisinden ve Calibe'nin sırrını taşımasından kaynaklı şımarıklıkları dikkat çeker. Yabancılar Reftar'ın şımarıklığına bir anlam veremedikleri için onun Sai Efendi'nin odalığı olduğunu düşünürler. Bu yüzden Calibe utancından kimseyi eve almak ya da kimsenin evine gitmek istemez. Calibe iyice zayıflar, neşesinin yerini hüznün alır. Çok mutsuz olan Calibe kocası Sai Efendi ile de meşgul olmaz. Zenginliğe, mücevhere, giyime kuşama meraklı olan Calibe'nin gözünde bunların hepsinin değeri düşer. Mutsuz ve bunalımlı bir kadın olur. Bu arada Mukaddem Bey Fazıla'nın aşkını unutmak için eğitimine sarılmış bu şekilde biraz sakinleşmiştir. Annesi onu evlendirmek istese de o asla evlenmeyi kabul etmemiştir. Fazıla'nın kocasına âşık olduğunu söylemeleri bile onu Fazıla'dan soğutmamış, aksine ona olan saygısı arttırmıştır.

Fazıla'nın kayınvalidesi büyük oğlu Rıfkı ve gelini Sadberk Hanım'ın yanında yaşamaktadır. Ancak gelininin kendisine hakaret ve eziyetleri yüzünden küçük oğlunun evine yerleşir. Kayınvalidesi Fazıla'nın evine gelince gelini Sadberk'e yapamadığı kayınvalideliği Fazıla'ya yapmaya devam eder. Fazıla'nın evliliğinin üzerinden bir yıl geçmiştir. Kayınvalidesi ve eltisi ile sık sık vakit geçirmek zorunda kalana Fazıla onların dedikodularından rahatsız olmakta kendisini daha çok kitaplarına vermek istemektedir. Ancak kocasının kendisine olan soğukluğunu düşünmekten kafasını okuduklarına verememektedir. Bu arada Calibe de günden güne erimektedir. Süha Bey ona verdiği cezayı yeterli görerek namuslu bir aileden kız olarak evlenir ve Sai Bey'in konağından ayrılır.

Bir gece Fazıla Remzi Bey'in mendilinde yabancı bir koku olduğunu fark eder. Bu kokunun ve mendilin kime ait olduğunu sorar. Remzi Bey kaçamak cevaplar verir. Ancak Fazıla zeki bir kadın olduğu için bu kokunun ve mendilin bir kadına ait olduğunu anlar. Kocasına durumu itiraf ettirmek için sanki bundan hiç rahatsız olmuyormuş gibi rahat tavırlar sergiler. Olayı laubaliliğe dökerek Remzi Bey'in görüştüğü kadının kim olduğunu anlamaya çalışır. Sanki Remzi Bey'in bir kadın ile eğlenmesini normal karşılıyormuş gibi davranır. O geceden sonraki akşam Remzi Bey evine erkenden gelir. Fazıla onu hiçbir şey olmamış gibi şen bir şekilde karşılar. Ona hiçbir şeyin hesabını sormaz. Bir hafta on gün bu şekilde geçer. Fazıla bu şekilde Remzi Bey'den birçok şey öğrenir. Remzi Bey de bu rahatlıktan Fazıla'ya kendisiyle ilgili birçok sırrı anlatır ve bu sohbetler gittikçe hoşuna gider. İşin aslını bilmeyen kayınvalidesi Fazıla'nın durgun hallerini kendisini beğenmişliğine yorar. Oysa Fazıla kocası gittikten sonra çok acı çekmekte ancak bunu kimseye belli etmemeye çalışmaktadır. Fazıla Remzi ile yaptığı gece sohbetlerinde her şeyi öğrenir. Onun bir değil birçok kadın ile eğlendiğini anlar. Bir gün Fazıla Remzi'ye ne kadar acı çektiğini anlatarak ondan hesap sorar. Bu diyalog Remzi Bey'in hiç hoşuna gitmez. Remzi bu sohbetin sonunda Fazıla'yı sevmediğini ve sıkıldığını dolaylı olarak anlatır. Fazıla sevilmediğini duyunca çok üzülür ve bunu Remzi'ye söyler. Remzi bir daha böyle şeyler yapmayacağına dair söz verir. Ancak birkaç gün sonra eski düzenine geri döner. Fazıla babasının evine geri dönmeyi daha büyük bir eziyet saydığı için kocasını bu şekilde kabul ederek kendisini teselli etmeye çalışır. Bir gün arkadaşı Fevkiye Hanım'ın evine gider. Fevkiye kocasının çok para harcadığını ve bu durumu anne ve babasından gizlediğini anlatır. Fevkiye kocasının bu haline rağmen onu sevmekte ve ondan ayrılmamak için her şeyi yapmaktadır.

Fazıla Remzi'nin eve geç gelip gitmelerine hiç karışmaz. Bir gün kocasının eşyalarını masanın üzerine çıkartırken Remzi'nin elbisesinin cebinde bir mektup bulur. Bu mektupta Remzi'nin başka bir kadınla mektuplaştığı anlaşılır. Fazıla Remzi'nin sözünü tutmadığını yüzüne vurur. Remzi ise karısının gönlünü para ile satın almaya çalışır. Fazıla kocasına bu davranışı karşısında ağzının payını verir. Remzi'nin bu davranışından sonra Fazıla'nın gözünde Remzi'nin hiçbir değeri kalmaz. Fazıla Remzi'nin ne kadar bayağı ve aşağılık bir adam olduğunu anlar. Her ne kadar ona hürmette kusur etmese de sevgisi tükenmiştir. Fazıla bu duruma razı

olmak durumunda kalmıştır. Ancak işler bununla da kalmaz. Remzi çocuğu olmadığı gerekçesiyle evdeki cariyelerden birisini kendisine odalık olarak almak ister. Remzi arka arkaya üç cariyeyi kendisine odalık alır. Hiçbirisinden çocuğu olmayınca hepsini tek tek evden gönderirler. Evden giden cariyelerin evlendikleri kişilerden çocukları olur. Anlaşılır ki çocuk yapma bahanesiyle cariyeye almak artık Remzi için mümkün değildir. Fazıla Remzi'ye artık bu noktadaki isteklerinin haklı bir tarafının kalmadığını anlatır. Kendi aralarında tartışır. Fazıla Remzi ile odalarını ayırır. Fazıla'nın evliliğinin üzerinden dört yıl geçmiştir. Bu süre boyunca Fazıla çok acı çekmiştir ancak çektiği acılar bitmemiştir. Remzi'nin ıslah olacağına dair ümitleri devam etmektedir. Remzi'den vazgeçip boşansa bile Calibe'nin evinde yaşamak daha büyük zulüm olacaktır. Bir gün Fevkiye Hanım Fazıla'nın evine gelir. Nabi'nin borçları yüzünden bütün mücevherlerini sattığını, anne ve babasının bunu anlamaları durumunda kendisini Nabi'den ayıracaklarını söyleyerek Fazıla'dan yardım ister. Fazıla Fevkiye ve kendi arasındaki farka şaşırıp kalır. Çünkü kocasından boşansa Fevkiye'ye kucak açacak bir ailesi vardır. Oysa Fazıla'nın gidecek yeri yoktur.

Remzi yazı geçirmek üzere Kadıköy tarafında bir yazlık alınca ailece oraya taşınırlar. Remzi bu yazlıkta da eski gece gezmeleri huyundan vazgeçmez. Bu arada annesi ve ağabeyi gizlice Remzi'den şikâyet etmektedirler. Remzi görüştüğü bir kadına mücevherler almakta ve çok para sarf etmektedir. Kadın Remzi'yi elinde istediği gibi oynatmaktadır. Annesi ve ağabeyi bu konuda Fazıla'dan yardım ister. Fazıla kocasına sözünün geçmediğini anlatır. Remzi bir müddet sonra o kadını alarak eve getirmek istediğini Fazıla'ya haber verir. Fazıla bu durum karşısında babasının evine gider, babasına her şeyi anlatır ve eve dönmek istediğini söyler. Babası kızının haline üzülür ve onu eve geri kabul eder. Ancak Calibe Sai Efendiy'e Fazıla'nın anlattıklarının doğru olmadığını, yalanlarının sebebinin Mukaddem Bey'e dönmek düşüncesi olduğunu söyler. Sai Efendi her zamanki gibi karısına inanarak Fazıla'ya onu evine kabul edemeyeceğini, ölünceye kadar kocası ile kalması gerektiğini bildirir. Fazıla evine geri döndüğünde Remzi'nin ona kararını sorması üzerine Fazıla Remzi'den birkaç gün müsaade ister. Fazıla ölmekten başka bir çaresinin kalmadığını düşünerek kardeşi Şefik'in evde olduğu bir gecenin sabahı kardeşine bir intihar mektubu bırakarak evden ayrılır. Sabahleyin Fazıla'yı arayan Şefik intihar mektubunu okuduktan sonra kardeşinin öldüğünü düşünerek ağlamaya başlar. Ev

halkı ne olur ne olmaz diye evin bahçesinde ve sahilde Fazıla'yı ararlar. Deniz kenarında Fazıla'dan kalan birkaç eşya bulurlar. Şefik ablasının mektubunu okuduktan sonra bunlara sebebiyet veren Remzi'yi öldürmek ister ancak ablasının mektupta yazdığı vasiyeti üzerine bundan kendisini men eder.

Sai Efendi kızının ölüm haberini alınca çok fazla üzülür ancak Calibe yine bu ölümün sebebini Mukaddem Bey olarak gösterir ve buna Sai Efendi'yi inandırır. Şefik bu olaydan sonra babasının ısrarlarına rağmen bir daha Calibe'nin yaşadığı o eve gitmez. Tatillerini kimsesiz gibi okulun yurdunda geçirir. Babasının neden diye sormasına karşın ablasına sığınak olmayan bir eve bir daha adım atmayacağını anlatır. Olaydan iki ay sonra Sai Efendi'nin saçları iyice ağırmış, beli iyice bükülmüştür. Mukaddem Bey ise sürekli ağlamakta, annesinin nasihatlerini dinlememektedir. Fazıla'nın artık özgür olduğunu sayıklamakta, kendisi de onun yanına gitmek istemektedir. Remzi ise Fazıla'nın ölümünden yirmi gün sonra tutulduğu kadını eve getirmiş, kadın ise Remzi'nin annesini evden kovmuştur.

Fazıla'nın intiharından altı ay sonra doktorlar Mukaddem'in hayatından endişe etmeye başlamış ve Mukaddem'e hava değişikliği tavsiye etmişlerdir. Mukaddem Bey önce Avrupa'ya ardından da Beyrut'a gitmiştir. Doktorlar Mukaddem'in eski hayatını hatırlatan kimsenin yanında olmasını uygun görmediğinden Münevver Hanım oğluna eşlik edememiş, güvendiği bir doktora maaş karşılığı Mukaddem'i teslim etmiştir. Calibe ile Reftar Süha gittikten sonra aralarını düzeltmiş, birbirlerini idare etmeye başlamışlardır.

Romanın son bölümünde Beyrut'ta zengin bir ailenin konağından bahsedilir. Bu ailenin reisi Muhterem Efendi İstanbul'da yaşamaktayken bir yıl önce ailesini alarak Beyrut'a yerleşmiştir. Buraya yerleşmesinin sebebi kendisinden başka mirasçısı olmayan ölen amcasının mirasına sahip çıkıp idare etmektir. Muhterem Efendi'nin birisi erkek ikisi kız üç çocuğu vardır. Bunlardan Şebip Bey daha büyük amcası ölmeden amcası için Avrupa'da ticaret yapmakta, amcasının işlerini idare etmenin yanı sıra yine amcasının kendisine verdiği az bir sermaye ile kendi adına da ticaretle uğraşmaktadır. Muhterem Efendi'nin zengin akrabaları ölünce bütün serveti kendilerine kalmıştır. Muhterem Efendi'nin oğlu Şebip akrabalarının ölümünden sonra da Avrupa'daki ticaret işini devam ettirmektedir.

Muhterem Bey'in evinde birçok cariye vardır. Bu cariyelerden biri Peyman adında yirmi dört yaşında terbiyeli ve olgun bir kızdır. Evin hanımı bu kızı çok beğendiğinden kızlarının dadılığını ve evin kalfalığını Peyman'a vermiştir. Evin büyük kızı Enise bir müddetten beridir çok üzgün ve düşüncelidir. Enise'nin bu halini fark eden Peyman onu sıkıştırarak Fıstıklık'ta gördüğü bir gence âşık olduğunu öğrenir. Bu sırrını yalnız Peyman ile paylaşan Enise sırrını kimseye söylememesi için sıkı tembihlerde bulunur. Peyman çok sevdiği Enise'nin haline bir çare bulmak için Enise ile beraber o genci gördüğü Fıstıklık'a giderler. Fıstıklık'ta beklemekte iken kendilerine yaklaşan bir arabanın içerisinde yirmili yaşlarda bir genç ve yanında olgunca bir adama rastlarlar. Araba kendi önlerinden geçtiği an Enise arabanın içerisindeki gence bakarak "Ah! O!" diye bağırır. Tam bu sırada arabanın içindeki genç de "Ah! O!" diyerek bayılmıştır. Arabadaki o genç Mukaddem'den başkası değildir. Mukaddem Fıstıklık'ta arabanın içerisinde Fazıla'yı görerek bağırması ve bayılmıştır. Enise'nin dadısı olan Peyman Fazıla'nın ta kendisidir. Mukaddem'in yanındaki Doktor Mukaddem'in çıldırdığını düşünerek bir eczaneye götürüp ona müdahale etmiştir. Mukaddem'in daha iyileştirmeden yeniden çıldırması karşısında başka bir doktor çağırmıştır. Mukaddem Bey eczanede kendisine gelince çıldırmadığını, zafiyetten bayıldığını, gördüğü kişinin de Fazıla olduğunu söylemiş, ancak doktoru buna inanmamıştır.

Mukaddem'in bayıldığının ertesi günü kendi arabalarını takip eden bir çocuk Mukaddem'e içerisinde akşam sekizde buluşmak üzere Kumluk'a davet eden bir mektup getirir. Mukaddem yazısından bu kişinin Fazıla olduğunu anlar. Akşam buluşmak üzere hazırlanmaya başlar. Doktoru Mukaddem'e inanmasa da belki Fazıla'ya benzeyen birisinin aşkı ile teselli bulur diye Mukaddem ile beraber buluşma yerine gider. Buluşma saati geldiğinde gelen kişinin Fazıla olduğu anlaşılır. Fazıla Mukaddem'e başından geçenleri anlatır. Bu arada Doktor da onları dinlemekte, Mukaddem'in çıldırmadığını görerek sevinmektedir. Fazıla intihar edeceği sabah yaptığının yanlış olduğunu anlamış, Allah'ın yanına günahkâr bir şekilde gitmemek için intihardan vazgeçmiştir. Biraz bayılıp uyandıktan sonra artık eve dönmek için iş işten geçtiğini anlamış, babasının evine dönmenin de imkânsız olduğunu bildiği için Anadolu'da birisinin yanında hizmetçi olmaya karar vermiştir. Hizmetçi olarak gideceği güne kadar geçinmek için parmağındaki yüzüğü satmış ve

bir oda kiralamıştır. Odayı kiraladığı günün akşamı hasta düşmüş, haftalarca mecalsiz bir şekilde hasta yatağında yatmıştır. Hasta ve baygın yattığı günlerde ev sahibi onun yüzükten kazandığı paraya el koymuş, bu paranın bir kısmını onun bakımına harcamışsa da geri kalanını kendisi için saklamıştır. Fazıla hastalıktan ayıldıktan sonra bir müddet daha ev sahibinin bakımına muhtaç kalmış, bu arada ev sahibine çokça borçlanmıştır. Bu borçları ödeyebilmek için ev sahibiyle anlaşarak kendisini bir köle tüccarına satmış, bu şekilde borcunu ödemiştir. İşte Muhterem Bey'in ailesi Fazıla'yı bu köle tüccarından kim olduğunu bilmeden Peyman adıyla satın almıştır. Fazıla şeref ve haysiyetine leke sürülmemesi için herkesin kendisini öldü bilmesini istemiş ve Peyman olmayı kabul etmiştir.

Mukaddem Bey Fazıla'nın hikâyesini dinledikten sonra artık onunla kavuşmak ister, Fazıla ise eski kocası ile nikâhı olduğu için bu evliliğin imkânsızlığını anlatır. Mukaddem Bey'in boşanmasını önermesi üzerine eğer intihar etmediği ve boşanmak istediği öğrenilirse bütün bunları Mukaddem Bey için yaptığı düşünüleceğinden bu durumu namus ve haysiyetine yakıştıramaz. Bu yüzden bundan sonra Mukaddem Bey ile iki dost gibi görüşmeyi önerir. Mukaddem Bey Fazıla'nın ölüm haberinden sonra vereme yakalanmış, gittikçe de sağlığı bozulmuştur. Fazıla'nın karşısına çıktığında çok zayıf ve kötü bir haldedir. Fazıla kendisine ve kardeşine bu kadar iyilik etmiş Mukaddem Bey'in sağlığından haberdar olmak istemektedir. Mukaddem Bey'i sevse de namus ve edep gereği Mukaddem Bey ile âşıklık ilişkisine girmesi uygun değildir.

Mukaddem ve Fazıla bir müddet mektuplaşırlar. Bu arada Mukaddem Bey'in sağlığı Fazıla'yı bulmuş olmanın sevinci ile gittikçe düzelir. Fazıla bu duruma çok sevinirken bir yandan da kızı gibi sevdiği Enise'nin aşk derdi ile eriyip solmasına çok üzülür. Fazıla Mukaddem Bey ile evlenme imkânı olmadığını düşünerek hem Mukaddem'in mutluluğu hem de Enise'nin kurtuluşu ve mutluluğu için ikisini evlendirmeyi planlar. Durumu Mukaddem Bey'e anlatıp Enise ile evlenmesini teklif eder. Mukaddem bu teklife şiddetle karşı çıkar. Fazıla'dan başka kimseyle evlenmeyi düşünmez. Üstelik sevmediği biriyle evlenerek onu da mutsuz etmek istemez. Fazıla Mukaddem'in çok iyi karakterli ve merhametli birisi olduğunu düşündüğü için Enise'yi asla üzmeyeceğini bilir. Mukaddem'e eğer evlenirsen beni her gün görebilirsin teklifini yapar. Mukaddem bu teklif karşısında Fazıla ile aynı evde

olmak hevesiyle Enise ile evliliği kabul eder. Fazıla Enise'nin durumunu ailesine anlatarak onu kurtarmak için araştırıp bulduğunu söylediği Mukaddem Bey ile evlendirilmesini teklif eder. Ailesi Mukaddem'le tanışarak ona kızlarıyla evlenmeyi önerir. Mukaddem de hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi bu evlenme teklifini kabul eder. Mukaddem Bey çok zengin ve iyi bir aileden geldiği için Muhterem Bey araştırıp öğrendiği bu gencin hastalığını bahane etmeden Mukaddem Bey'i kolayca damatlığa kabul eder. Mukaddem Bey'in doktoru Münevver Hanım'a Mukaddem'in iyileştiğini ve iyi aileden bir kızla evlenmek istediğini söyleyerek evlilik için izin alır. Ancak Mukaddem'in geçmişi hatırlamaması için kendisinin Beyrut'a gelmemesini rica eder. Oğlunun iyileşmesinin sevinci ile Münevver Hanım da bu teklifi kabul eder ve nikâh yapılır.

Muhterem Bey'in oğlu Şebip on günlüğüne Beyrut'taki evlerine gelmiştir. Şebip akıllı, kültürlü ve çalışkan bir gençtir. Kendine göre kuralları olan disiplinli birisidir. Özellikle cariyelerle ve kadınlarla bir arada bulunmayı çok istemez. Cariyelerin laubali tavırlarından hiç hoşlanmaz ve onlara çok sert davranır. Annesinin onu evlendirmek istemesine dahi karşı çıkar. Şebip eve geldiği zaman bütün cariyeler korkar ve panik içerisinde olurlar. Şebip Bey'e yaklaşmaya cesaret edemezler. Evin hanımı becerikli ve olgun bir kız olduğundan Şebip'in hizmetini Fazıla'ya verir. Fazıla Şebip'in hizmetini büyük bir itina ve ciddiyetle yapar. Şebip ile konuşmadan, onun yüzüne bakmadan ve onunla laubali olmadan hizmetini devam ettirir. Evin hanımı da bu hizmetten çok memnun kalır. Şebip de Fazıla ile çok muhatap olmaz, sadece getir, götür gibi sözler ile hizmetini gördürür. Fazıla'nın işi olduğu bir gün diğer cariyeler Şebip ile muhatap olurlar. Şebip bu cariyeleri azarlayarak yanından kovar. Oysa Fazıla ciddiyeti ile asla bu şekilde bir muamele görmez. Şebip Avrupa'ya gitmek için evden ayrılırken odasının anahtarını hizmetinden memnun kaldığı Fazıla'ya verir. Şebip kardeşinin kocası Mukaddem Bey'i çok beğenmiş, onun bilgi ve görgüsünü takdir etmiştir. Bu durum Fazıla'nın çok hoşuna gitmiş, onun kadir kıymet bilen birisi olduğunu anlamıştır. Nitekim eski kocası Remzi Bey onun değerini takdir etmediğinden değer bilmez kişilerin ne olduğunu iyi bilmektedir. Şebip Bey düğün yapılmadığı için henüz eve taşınmayan damatlarını ziyaret ederek Avrupa'ya döner. Düğün hazırlıkları tamamlandıktan sonra Mukaddem eve damat olarak gelir. Gelin hanım çok genç ve tecrübesiz

olduğundan Mukaddem Bey'in hizmeti Fazıla'ya verilir. Fazıla Mukaddem Bey'e çok iyi bakar. İlaçlarını ve gıdasını Fazıla'nın elinden alan Mukaddem kısa sürede iyileşmeye başlar. Bu arada Mukaddem Bey'in doktoru da kendisi ile beraber konağa yerleşmiştir. Doktor ilaçların nasıl kullanılacağını Fazıla'ya tarif etmekte, Fazıla da bunları gösterildiği gibi Mukaddem Bey'e vermektedir. Enise'nin ailesi kızlarını çok kibar yetiştirmiş, hiçbir işi kızlarına gördürmemiştir. Bu yüzden Enise'nin elinden pek bir iş gelmemekte, Mukaddem Bey'e nasıl hizmet edeceğini bilememektedir. Fazıla hem Enise'nin iş öğrenmesi hem de karı kocanın kaynaşması için Mukaddem Bey'in bakımını ve hizmetini Enise'ye öğretmeye çalışır. Kocasının ilaçlarını Enise'ye veririr. Ancak Enise bunları çok beceremediğinden Fazıla Enise'yi de yanına alarak Mukaddem Bey'in bakımını kendisi yapar. Mukaddem Bey ise günden güne iyileşir, vaktinin çoğunu kitap okuyarak geçirir. Enise sürekli kocasının etrafında gezinir, onun kendisi ile ilgilenmesini bekler. Fazıla karı koca ortak bir zaman geçirsin diye Mukaddem Bey'in okuduğu kitapları Enise'nin okumasını ister, hatta Enise kitap okursa kendisinin de onların yanlarında dinleyeceğini söyler. Bu durum Mukaddem Bey'in hoşuna gittiği için Enise'nin onlara kitap okumasına izin verir. Enise ve Mukaddem Bey'in evliliklerinden üç ay geçmiştir. Bir gün Fazıla Enise'nin ağlamakta olduğunu fark eder. Enise üzüntüsünün sebebinin Mukaddem'in kendisine karşı ilgisiz davranması olduğunu söyler. Mukaddem Bey Enise'ye bir sevgili gibi davranmasa da kötü de davranmıyordur. Bir çocuğa merhamet eder gibi davranışları vardır. Enise Mukaddem'in kendisini sevmediğini anlamıştır.

Beyrut'a yaz gelmiş ev halkı yazı geçirmek için Beyrut'un sayfiye alanında bir yazlık kiralamıştır. Bütün aile yazlığa gidecektir. Mukaddem Bey'in doktoru yazın üç ayını İstanbul'da geçirmesini onun hastalığına çok iyi geleceğini söylemiştir. Mukaddem Bey, Fazıla'dan ayrılarak İstanbul'a gitmek istemese de annesinin yanına gelerek Fazıla'yı görme ihtimali üzerine doktorunun teklifini kabul ederek üç aylığına karısıyla birlikte İstanbul'a gider. Bu arada Muhterem Bey'in oğlu Şebip ailesinin evine gelir. Şebip'in hizmeti yine Fazıla'ya verilir. Şebip Fazıla'ya yine mesafeli davranmakta ancak kafasında derin bir düşünce ile dolaşmaktadır. Şebip'in dalgın ve düşünceli hali iki ay kadar daha devam eder. Şebip Fazıla'ya âşık olmuştur. Kadınları çok fazla önemseyen birisi olmayan Şebip bu hali kendine

yakıştıramamaktadır. Ancak günler geçmekte Şebip sıkıntısından geceleri dahi uyuyamaz. Fazıla'nın hayali ile gece gündüz meşgul olur. Sonunda Şebip Fazıla'ya istediği nazarla bakmak için onun kendi malı olması gerektiğine karar verir. Annesinin cariyesi olan Fazıla'yı yüz elli liralık ücretini ödeyerek kendisine alır. Şebip Fazıla'yı aldıktan sonra ona karşı tavırlarını değiştirir. İmalı ve daha serbest tavırlarla Fazıla'ya muamele eder. Sonunda gerçek niyetini Fazıla'ya söyler. Fazıla da onun niyetini anlamıştır. Ancak Fazıla Şebip'in istediği gibi onun odalığı olmayı kabul etmez. Zira hizmet cariyesi olarak satılan Fazıla odalık olmak niyetinde değildir. Oranın âdetlerine göre bir cariyeye odalık olmak niyetiyle alınırsa bu konuda cariyeye fikri sorulmaktadır. Fazıla'ya da böyle bir şey sorulmadığına göre Şebip'in kendisinden böyle bir şey istemeye hakkı yoktur. Fazıla ve Şebip bunları kendi aralarında konuştuktan sonra konu bir süreliğine kapanmış görünür. Şebip ona tekrar eskisi gibi davranmaya devam eder. Bu arada Mukaddem Bey ve karısı İstanbul'dan Beyrut'a dönmüşlerdir. Fazıla eskiden olduğu gibi Mukaddem ile karısının hizmetine bakmaya devam eder. Şebip de buna karışmaz. Fazıla bir fırsatını bulduğu zaman Mukaddem'e İstanbul'dan haber sorar. Mukaddem babasının ve kardeşinin iyi olduklarını ancak üvey dayısı Nabi'nin Fevkiye Hanım'ın onu hovardalığı ve kumar merakı yüzünden evden kovduğunu anlatır. Mukaddem Remzi hakkında da Fazıla'ya havadis verir. Remzi de düşkün ahlaklı karısının yüzünden bütün parasını pulunu kaybetmiş, parasız kaldığı için karısı tarafından hakarete uğramaya başlamıştır.

Ev içerisinde Şebip ile Mukaddem çok iyi geçinirler. Onlar beraber vakit geçirdikçe Fazıla her ikisini de hizmet eder, onlar da Fazıla'nın etraflarında gezmesinden memnun olurlar. Şebip Fazıla'ya kavuşmak için tek çarenin onu herkesin gözü önünde hanımı yapmak olacağını anlamışsa da dul bir cariyeyi kendisine eş olarak almayı gururuna yediremez. Bu arada Mukaddem ile Enise'nin Bedriye adında bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Fazıla Mukaddem ile Enise'ye baktığı gibi kızlarına da çok iyi bakar, evlat hasretini adeta bu kız çocuğu üzerinden giderir. Fazıla'nın Bedriye'ye ilgisi ve sevgisi Mukaddem'i de kızına bağlar, hatta Şebip dahi bu çocukla meşgul olmaktan zevk almaya başlar. Fazıla'nın kucığında büyüyen çocuk Şebip ve Mukaddem'i de bir aşk ve muhabbet alanında toplar.

Şebip'in sabır ve tahammülü sonunda son noktaya gelir, Fazıla'yı eş olarak almaya karar verir. Bu kararını Peyman diye bildiği Fazıla'ya bildirir. Fazıla ise

zaten evli olduğu için bu karara karşı çıkar ve evlilik teklifini reddeder. Şebip'in Fazıla'nın kendisini reddetmesi karşısında gururu kırılır. Şebip reddedildikten sonra bütün neşesini kaybeder, düşünceli ve dalgın bir ruh haline bürünür. Aradan iki ay geçince Fazıla'ya kendisine naz ettiği düşüncesiyle yeniden evlenme teklif eder. Fazıla kendisinin ona layık olmadığını söyleyerek onun evlenme teklifini yeniden reddeder. Şebip bir cariye tarafından sevilmemek ve beğenilmemek düşüncesiyle yeniden kedere boğulur. Yaklaşık bir hafta sonra Fazıla Şebip'e kahvesini verirken masanın üzerinde kendi adının da geçtiği bir takım kâğıtlar görür. Şebip odadan dışarıya çıktığında Fazıla bu kâğıtları okur. Bu kâğıtlarda Şebip'in Fazıla'ya başkası tarafından okutulmak üzere yazdığı bir intihar mektubu ve bütün mirasını Peyman olarak bildiği Fazıla'ya bırakan bir evrak görür. Fazıla evlenme teklifini reddettiği için gururu kırılan Şebip'in intihar edeceğini anlar. Bütün gece Şebip'in odasını gözler. Şebip silahı eline aldığı zaman odasının kapı deliğinden gözetleyen Fazıla içeriye girerek Şebip'in intiharını engeller. Bir sırrı dolayısıyla onun evlenme teklifini reddettiğini ancak kendisine biraz mühlet verirse evlenmesine engel olan durumu ortadan kaldırarak ve sırrını ona açıklayarak onunla evleneceğini söyler. Fazıla Mukaddem ile evlenmesi için Remzi'yi boşamaya yanaşmamıştır. Eğer bunu yaparsa evden ayrılışını ve intiharının sebebi Mukaddem'e kaçmak olduğu düşünülecek ve temiz adı lekeleneyecektir. Oysa Şebip ile evlenirse kimsenin böyle bir iddiası olamayacaktır. Fazıla Şebip'i ahlakı ve terbiyesi dolayısıyla kendisine eş olmaya uygun bulmaktadır. Bu yüzden bu evlenme fikri aklına yatmıştır. Şebip Fazıla'nın kendisini beklemesini rica etmesi dolayısıyla çok sevinmiş ve ileride sırrını açıklamak şartı ile onu beklemeyi kabul eder, intihardan vazgeçer. Artık sevdiğine kavuşmak için bir ümidi vardır. Fazıla Şebip ile evlenmek için öncelikle Mukaddem'in karısına bağlanması ve kendisinden tamamen ümidini kesmesi gerektiğini bilir. Mukaddem'i üzerek Şebip ile evlenmek mümkün değildir. Enise'yi Mukaddem'e sevdirmek için elinden gelen her şeyi yapmaktadır.

Bu arada İstanbul'dan gelen gazetelerden Remzi'nin karısı yüzünden bir zamparanın kurşunu ile öldüğünü öğrenir. Fazıla'nın intikamı Allah tarafından alınmıştır. Bu haberden sonra Mukaddem çok huzursuz olur. Çünkü eğer Fazıla ısrar ederek onu evlendirmese şu an Fazıla ile evlenmebilecektir. Mukaddem Bey belki Remzi ölebilir, diye Fazıla'yı beklemek istemiş ancak Fazıla bunun zor bir ihtimal

olduğunu söyleyerek onun beklemesine izin vermemiş, ısrar ederek Enise ile evlendirmiştir. Mukaddem bunun hıncıyla karısı ve kızına çok soğuk davranır, Fazıla'ya da sitem eder. Mukaddem Bey karısını boşayacağını Fazıla'ya bildirerek evden ayrılır. Ancak karısını ve kızını son bir kez görmek üzere eve gelir. Fazıla Mukaddem'e yaptığıının doğru olmadığını Remzi'nin ölümünün beklenmediğini, bundan kendisinin bir suçu olmadığını anlatır. Mukaddem'e harika bir eşe ve harika bir çocuğa sahip olduğunu hatırlatır. Kendisini seven insanları terk etmenin Mukaddem'e yakışmayacağını ifade eder. Üstelik gerçek sevginin yalnızca karı koca olmakla değil kardeş ve dost olmakla da yaşatılabileceğini söyler. Mukaddem Bey biraz düşünüp çocuğu ile vakit geçirdikten sonra yaptığı hatayı anlar. Aslında Enise'yi ve kızını sevdiğini fark eder. Bu şekilde Fazıla'ya hak verir. Tam bu sırada Mukaddem'e İstanbul'dan bir arkadaşından mektup gelir. Mektupta Fazıla'nın babasının hasta olduğu ve başına gelen felaketten sonra Mukaddem Bey ve ölen kızı Fazıla hakkındaki gerçekleri öğrenmiş olduğu, bunun pişmanlığıyla ölen kızıdan af dileyemese de Mukaddem Bey'den af dilemek istediği yazılmaktadır. Babasının başına gelen felaket hakkında bir şey söylenmemektedir. Fazıla bu haberi alınca acil bir şekilde Mukaddem ile İstanbul'a gitmeye karar verir. Evdekilere durumu açıklayacak zaman yoktur. Fazıla yalnızca Şebip'e acilen gitmesi gerektiğini, evlenmelerine engel olan durumun da sona erdiğini haber vererek gizlice Mukaddem ile İstanbul'a gider. Şebip ve evdekiler Mukaddem ile Fazıla'nın aynı anda kaybolmasını birlikte kaçmalarına hüküm ederler. Şebip de bir sonraki vapurla onların arkasından İstanbul'a gider.

Fazıla İstanbul'a gittiğinde sokakta gözleri kör olmuş bir dilenci kadın ile karşılaşır. Parmağındaki yüzükten bu kadının Reftar olduğunu anlar. Reftar ve Calibe kimseye sezdirmeden başka erkeklerle eğlenmeye başlamış, bu erkeklerden birisi de Calibe'yi kafayı takarak başka bir erkeğin evinde Calibe'ye saldırmıştır. Bu saldırı sonrasında Calibe'nin yüzü gözü dağılmış, Reftar'ın da gözleri kör olmuştur. Evdeki diğer erkek polisi çağırınca olay herkes tarafından duyulmuş, Sai Efendi karısını boşayarak hem Reftar'ı hem de Calibe'yi evden kovmuştur. Reftar sokaklara düşmüş, Calibe ise kuzeni Süha'nın evine bir sığıntı olarak yerleşmiştir. Yüzüne bakılmayacak bir halde olduğundan Süha onu evine almakta bir mahsur görmemiştir. Calibe bir hanım değil hizmetçiler ile oturan bir sığıntı olmuştur. Sai Efendi ise

Reftar'dan geçmişteki bütün oyunları ve kötülükleri öğrenmiş, üzüntüsünden bir tarafına felç gelmiştir.

Fazıla ve Mukaddem önce Münevver Hanım'ın evine giderler. Mukaddem alıştıra alıştıra annesine her şeyi anlatır ve Fazıla'yı ona gösterir. Bu sırada eve gelen Şefik'e de her şeyi anlatırlar. Şefik ve Fazıla ağlaya ağlaya sarılırlar. Fazıla; Münevver Hanım, Mukaddem ve Şefik'e Şebip'in kendisi ile evlenmek istediğini söyler, onlar da bunu uygun bulurlar. Ertesi günü Sai Efendi'nin konağına giderek ona her şeyi anlatmaya karar verirler. Tam Sai Efendi'nin konağının kapısındaiken Şebip ile karşılaşırlar. Şebip onlara hakaret edeceği sırada Fazıla buraya hasta babasını görmeye geldiğini, bu konağın babasının olduğunu ve kendisiyle gelerek kayınpederi ile tanışabileceğini söyler. Hep beraber Sai Efendi'nin yanına gider ve alıştıra alıştıra kendisine gerçeği anlatırlar. Baba kız çok acıklı bir şekilde kavuşurlar. Bundan sonra Fazıla üvey kız kardeşlerinin terbiyesini kendisi üstlenir. Sai Efendi ise bu sevinçli olaydan sonra iyileşmeye başlar. Fazıla Reftar'ı bularak eski cariyelerinden birisinin evine yerleştirir. Şebip, Mukaddem'in evinde misafir olarak kalır. Sai Efendi iyileşince Fazıla'yı babasından ister ve nikâh yapılır. Şebip ailesine bir mektup yazarak asil, kibar ve genç bir dul ile evlenmek istediğini söylemiş, ailesi de buna müsaade etmiştir. Şebip ailesini, Mukaddem de Enise'yi düğün için İstanbul'a çağırır. Şebip'in annesi asil ve zengin gelininin Fazıla olduğunu görünce şaşırır. Ancak önündeki cariyeler ile bir hanımefendi olduğunu görerek mahcup olur. O akşam Şebip Sai Efendi'nin evine güvey olarak girer. Şebip'in annesi Beyrut'a dönerken küçük kızı Rüveyde'yi de Şebip'in yanına bırakır. Şebip artık İstanbul'da çalışmaya başlar. Mukaddem Bey de tamamen İstanbul'a döner. Her iki aile can ciğer görüşmeye başlarlar.

Üç sene sonra Fazıla'nın bir oğlu olur, Sai Efendi'nin evindeki bir düğünde bütün aile toplanır. Zira Fazıla yanında yetiştirip büyüttüğü kocasının kardeşi Rüveyde'yi kardeşi Şefik'e almıştır. Böylece kardeşini gönül rahatlığıyla ahlaklı, iyi eğitilmiş bir kız ile evlendirir. Her iki ailenin dostlukları bu şekilde daha da sağlamlaşır.

2.12. Turfanda mı yoksa Turfa mı? (1892)

Turfanda mı yoksa Turfa mı? Mizancı Murat'ın ilk ve tek romanıdır. Mizancı Murat Mizan gazetesini çıkardığı için Mizancı lakabıyla tanınan Mehmet Murat Bey'dir. Mehmet Murat Bey politikacı ve ihtilalci edebiyatçıların Namık Kemal'den sonra en dikkat çeken ismidir. O bir gazeteci, romancı, tenkitçi, piyes yazarı, eser müellifi, tarihçi ve bir Jön Türk'tür. (Mizancı Murat 2022: V) Romanın ana kahramanı Mansur Bey kişisel özellikleriyle Mizancı Murat'ın ta kendisidir. İdealist fikirleriyle aydın bir kimse olarak romanında idealize ettiği Mansur Bey, yaşayışı ve idealleriyle kendini Osmanlı Devleti'nin bekasına adayan Mizancı Murat'ın bir kopyası olarak karşımıza çıkar.

Anlatıcı romanın başkişisinin yaşadığı zamandaki bir günü anlatmakla başlar ve bir süreliğine bu zamandan yirmi yirmi beş yıl öncesine gider. İstanbul ile Varna arasında işleyen Lloyd Kumpanyası'nın Volkan adlı vapuru bir cuma günü İstanbul'a Avrupa'dan turistler getirmiştir. Turistler şaşkınlık ve merakla İstanbul Boğazı'nı, Boğaz'ın etrafına dizilmiş yalıları, camileri, sarayları, semtleri izlerken fesli bir Osmanlı beyefendisi etrafına derin düşünceler ile bakmaktadır. Mansur Bey adı verilen bu delikanlı korku ve sevinç içerisinde Boğaz'ı seyrederek. Turistler Boğaz'dan görünen Rumeli Feneri, Kavaklar, Telli Tabya, Hünkâr İskeleyi, Balta Limanı, Rumeli Hisarı, Anadolu Hisarı, Bektaşî Tekkesi, Kasr-ı Hümayün, Beylerbeyi Sarayı gibi yerleri heyecanla izlemekte ve birbirlerine göstermektedirler. Birçok turist İstanbul'un bu güzelliklerini görmek için çok uzaklardan gelmiştir. Boğaz'ın eşsiz manzarası karşısında vapurdakiler heyecan içerisinde birbirleri ile konuşurlar. Mansur Bey bu manzara karşısında donmuş kalmış, kendisine verilen cevaplara ses çıkarmamıştır. Bir müddet sonra vapurdaki bütün yolcular kamaralarından çıkar ve vapurdan inerler. Geriye sadece Mansur Bey kalır. Mansur Bey'in İstanbul'a ilk gelişidir. İstanbul'da kimseyi tanımamaktadır. Aceleyle etmesine gerek yoktur çünkü buluşacağı hiç kimse, gideceği hiçbir bir kapı yoktur. Okuldan yeni mezun olmuş ve mezun olur olmazda soluğu İstanbul'da almıştır. Mansur Bey İstanbul'a gelmenin sevinci ve heyecanı ile dolmuşken bir komisyoncu omzuna dokunarak beş Frank karşılığında ona kendisini Beyoğlu'nda bir otele götürmeyi teklif eder. Mansur Bey'in gidecek bir yeri olmadığı için bu teklifi kabul eder. Komisyoncu ile beraber eşyalarını alarak kapısında Fransızca olarak Hotel d'Amerique yazan bir otele

götürür. Mansur Bey odasına yerleşir ve otelin camından İstanbul'u seyretmeye başlar. Gururla ve sevgiyle seyrettiği İstanbul'u izlerken çok duygulanır. Kendisini Osmanlı ve Müslüman olarak gören Mansur Bey Osmanlının hilafet merkezinde olmaktan dolayı bahtiyar hisseder. Osmanlının gücünü ve azametini düşünür, aklına nice Osmanlı padişahlarını getirir. Her biri ile gurur duyar. Kendisini bu milletin bir ferdi olarak gördüğü için aynı gururu kendisi için de hisseder. Oteldeki hizmetçinin getirdiği gazeteleri okumaya başlar. Fransız gazetelerinden birisini okurken yazılanlar karşısında sinirlenir.

Mansur Bey o gece sabaha kadar uyuyamaz. Çünkü artık okulunu bitirmiş, çocukluk çağını tamamlamıştır. Ertesi gün onun için yeni bir hayatın ve yeni bir âlemin kapısı açılacaktır. Okumak devri bitmiş artık din ve devlete hizmet devri başlamıştır. Bu duygular içerisindeyken aklına ana vatanı olan Cezayir'i ve Fransız istilas sırasında ailesinin başına gelenleri getirir.

Mansur Bey'in ailesi Cezayir'de çok zengin, köklü ve itibarlı bir ailedir. Fransız istilasından sonra bütün aile parçalanmış, kimisi ölmüş, kimisi esir olmuş kimisi de başka bir diyara göç etmiştir. İbn-i Galip namıyla tanınan bu büyük aile Büyük Sahra'ya yakın bir bölgede kurdukları beyliği iki asırdan fazla korumuşlardır. Fransızlar saldırıya geçtiği zaman İbn-i Galip'ler önceleri zarar görmemişler ancak komşularıyla birlik içerisinde olarak vatanı korumak uğruna hayatlarını feda etmişlerdir. Onların bu kahramanlıkları Cezayir'de saygı, Fransızlar içerisinde ise düşmanlık duyguları uyandırmıştır. Fransa hükümeti bu ailenin gönlünü kazanmak için bir takım davranışlar gösterse de bu davranışlar aile tarafından kabul görmemiştir. Mansur Bey'in babası olan Ebulmansur birlikleriyle Fransız tümenlerini rahatsız etmiş, bu saldırıların birisinde şehit olmuştur. Mansur Bey üç yaşında Çerkez annesiyle yetim kalmıştır.

İbn-i Galip'ler Araplaşmış Türk ve Osmanlı asıllı bir ailedir. On yedinci yüzyılda Cezayir valisi Kütahyalı Ahmet Ağa'yı hizmetine almış ancak Abdullah Paşa'nın zorbalıklarını kabul etmeyen Ahmet Ağa efendisini terk ederek devlet adına idaresi altına verilen bölgeleri kendi başına yönetmeye başlamıştır. Kendisinin çocuklarına önceleri İbn-i Mütegallip sonrasında da İbn-i Galip denilmiştir. Mansur Bey'in dedesi olan İbn-i Galip'in dört çocuğu vardır. Bunlardan Ebulmansur ailenin üçüncü oğlu olarak şehit edilmiş, yine en küçük kardeşi de bu olaydan iki sene sonra

Ebulmansur gibi şehadet şerbetini içmiştir. Mansur Bey'in Mehmet El-Muzaffer adlı en küçük amcasının da Zehra adlı küçük bir kızı yetim kalmıştır. Mansur Bey'in amcalarından ikincisi olan Şeyh Salih el-Mağribî istilanın ilk günlerinde Cezayir'i terk ederek İstanbul'a gitmiş ve hilafet merkezine sığınmıştır. Mansur Bey'in yalnızca büyük amcası Ahmet el-Nasır elden kaçırdığı beyliği geri almak hırsı ile Cezayir'de kalmış ve Fransızlarla anlaşma yoluna gitmiştir. Bu anlaşma aslında Fransızların emrine girerek onların isteklerini yerine getirme tarzında çirkin bir anlaşmadır.

Ahmet el-Nasır ölen kardeşlerinin eşlerini ve çocuklarını yanına alarak onlara sahip çıkmıştır. Ancak Fransızlar mallarına el koydukları ölen kardeşlerin eşine ve çocuklarına Fransa hazinesinden bir maaş bağlamıştır. Ahmet el-Nasır'da evine aldığı kardeşlerinin ailelerinin bu maaşlarının yönetimini kendi eline almıştır. Ahmet el-Nasır konağında Fransızlarla dostluk kurarak ve onları evinde sık sık misafir ederek yaşamaktadır. Bu arada üç çocuğuna ve iki kardeşinin Mansur ve Zehra adlı yetim çocuklarına eğitim vermek için evin bir köşesinde mektep kurmuştur. Kendi çocuklarını eğitirken yeğenlerini de eğitmeyi herkese karşı bir gösteriş konusu olarak görmüştür. Bu yüzden çocukların beşine de Arapça hocaları ve Fransız hocalar tutmuştur. Çocuklar üç yıl birlikte eğitim alırlar. Çocuklardan Zehra diğer çocukların alaylarına maruz kalır. Özellikle Mansur'un kıskançlığıyla baş edemediği için eğitimini yarıda keser. Bu arada Mansur'un İstanbul'daki büyük amcası Ahmet el-Nasır'a İstanbul'a gelmesi ve hilafete hizmet etmesi için bir mektup yazar. Orada Fransızların emrinde hareket etmenin İbn-i Galip sülalesi için bir hakaret olduğunu anlatır. Zaten Cezayir halkının gözünde de ailenin değeri bu yüzden düşmüştür. Ahmet el-Nasır bu teklifi reddeder. Mansur'un annesi de İstanbul'a gitmek ve oradaki kayını ile beraber yaşamak istemektedir. Mansur da annesiyle aynı fikirdedir. Ancak amcası buna da müsaade etmez. Mansur da okuyarak büyük adam olup annesini İstanbul'a götürmesi gerektiğini anlar. Ne yazık ki annesi bu konuşmalardan çok kısa bir süre sonra vefat eder. Mansur evlerine gelen bir Fransız'ın teşviki ile amcasından izin alarak Fransa'ya okumaya gider.

Mansur on yaşından yirmi yaşına kadar Fransa'da eğitim görür ve doktor olur. Fransa'da eğitim görürken daima karakterli ve disiplinli bir öğrenci olmuştur. Burada yalnız kendisi gibi prensipli bir Fransız genç ile dostluk kurar. Paris

Üniversitesinin tıp fakültesinden mezun olan Mansur romanın başında bahsedilen cuma günü hayalini kurduğu İstanbul'a gelir. Mansur Fransa'da okuduğu yıllar boyunca daima kendisini Osmanlı Devletinin bir ferdi olarak görür. Kütahya'dan Cezayir'e yerleşen babasından aldığı Türklüğü ve annesinden aldığı Çerkez özelliklerini muhafaza eder. Kendisini bir Arap değil bir Türk olarak hisseder. Cezayir'e amcasının yanına dönüp Fransızlara hizmet edeceğine hayranı olduğu Osmanlı Devleti'ne hizmet etmeye, bunun için İstanbul'a gelerek kendisini padişahın hizmetine adamaya karar vermiştir. Zaten Fransa'da okuduğu günlerde tek ideali de budur. Sonunda beklediği gün gelmiş İstanbul'a kavuşmuştur.

Mansur'un İstanbul'daki amcası kendisine çok büyük ve görkemli bir konak olarak onarır ve içine yerleşir. İki katlı ve otuz odalı bu konakta Şeyh Salih Efendi iki karısı, iki çocuğu ve Cezayir'den gelen kardeşinin kızı Zehra ile oturmaktadır. Ayrıca evlerinde onlara hizmet eden birçok hizmetkâr bulunmaktadır. Şeyh Salih Efendi Cezayir'den İstanbul'a geldikten sonra hilafet tarafından himaye edilmiş ve Osmanlı'da nüfuzlu bir adam olmuştur. Evine devlet büyüklerinden ve birçok çevreden misafirler gelmektedir.

Mansur Bey İstanbul'a gelişinin ertesi günü Şeyh Salih Efendi'nin konağına gider. Şeyh Salih Efendi konağında hususi işleri için avukatı Kirkor Sarmaşıkyan Efendi ile görüşmekte, Fransa'daki davası hakkında konuşmaktadır. Avukat Fransa'ya gitmek ve davayı görmek için Salih Efendi'den gerekli parayı istemektedir. Şeyh Salih Efendi Mansur'u karşısında görünce tanıyamaz. Fakat Mansur amcacığım, diyerek Fransa'dan geldiğini söyleyince onun ölen kardeşinin Fransa'daki oğlu olduğunu anlar. Sıcak bir şekilde yeğenini kucaklayarak bağrına basar. Cezayir'deki kardeşi Ahmet el-Nasır'ın ne yaptığını sorar. Mansur amcasıyla çok fazla görüşmediğini ve buradan Cezayir'e dönmeyeceğini söyler. Hilafet merkezini gerçek vatanı sayan Mansur buraya sığınarak padişaha hizmet etmek istediğini anlatır. Bu cevap Salih Efendi'nin çok hoşuna gider. Mansur'un amcası ve kendi kardeşi Ahmet el-Nasır'ın Cezayir'de Fransızlar ile işbirliği içinde yaşamasını istememektedir. Mansur'un el-Nasır ile değil de kendisiyle aynı fikirde olup hilafete hizmet etmek istediğini söylemesi onu memnun etmiştir. Salih Efendi diğer kardeşinin kızı Zehra'nın da aynı fikirde olduğunu hatırlar. İki yeğenin de bu düşüncelerini İbn-i Galip kanı olmalarına bağlar. Bu arada Mansur'un çocuk iken

kavga edip kalbini kırdığı bu yüzden de eğitimini yarıda bırakmasına sebep olduğu Zehra, annesiyle beraber İstanbul'a gelmiş ve amcası Salih Efendi'ye sığınmıştır. Bir müddet sonra annesini kaybeden Zehra amcasının yanında yaşamaya devam etmektedir. Mansur Salih Efendi'ye diğer amcası Ahmet el-Nasır ile ancak yılda bir iki kez görüştüğünü söyleyerek amcasına karşı pek muhabbetinin olmadığını belli eder. Amca yeğen bir müddet konuşurlar. Ana dil konusu açılınca amcası onun İbn-i Galiplerin dilini konuşmadaki maharetini görmek ister. Mansur annesinin Çerkez olduğunu ve Türkçe konuştuğunu, bu yüzden kendi ana dilinin Türkçe olduğunu söyler. İbn-i Galiplere gelince onların da kökeninin Kütahya olduğunu hatırlatır. Mansur amcasının oturduğu mindere dikkat eder. O minderin arkasında Cezayir haritası, önünde de Rumeli ve Anadolu haritası vardır. Amcasının bu davranışından aslında onun da Cezayir'i arkasına yönünü Rumeli ve Anadolu'ya çevirdiğini anlatmaya çalışır. Bu arada Mansur ne zaman geldiğini ve nerede kaldığını amcasına söyler. Amcası gelişini haber vermemesine ve Beyoğlu'nda bir otelde kalmasına içerler. Amcasının koskoca konağı dururken bir otel köşesinde kalmasının el âlem tarafından kınanacak bir davranış olduğunu söyler. Mansur yirmi yaşında olduğunu, doktorluk mesleğine sahip olduğunu ve bu şekilde kendisini geçindirebileceğini ifade eder. Kimsenin himayesine girmeden kendi ayakları üzerinde durmanın kendisi için daha faydalı olacağını anlatmaya çalışır. Amcası yeğeninin servet sahibi olmasına rağmen bir otelde kalmasının çevre tarafından da ayıplanacağını anlatmaya çalışır. Mansur ise babasının mirasından eline hiçbir para geçmediğini söyler. Amcası babasının hissesini ve Fransız hükümetinden kendilerine bağlanan maaşı hatırlatır. Mansur bunlardan da haberinin olmadığını ifade eder. Hatta Fransa'nın annesine bağladığı maaşı geri iade etmesi için amcasına mektup yazdığını, eğer malı mülkü varsa da bunları satıp ödenen bütün paraları yine Fransa'ya iade etmesini istemiştir. Cezayir'deki amcası Mansur'a cevap olarak her şeyin halledildiğini mektupla bildirmiştir. Salih Efendi Cezayir'deki kardeşinin miras konusunda bir haksızlık yaptığını düşünerek içinden kardeşini ayıplar. Buradaki konuşma bitince Salih Efendi Mansur Bey'i kolundan tutarak karısı, kızı ve Zehra ile tanıştırmaya götürür. Zira kendisi doktor olduğu için harem dairesine girip çıkmasında bir mahsur yoktur. Amca yeğen harem dairesine giderken mabeyin kapısında Salih Efendi'nin oğlu İsmail karşılarına çıkar. İsmail Bey ve Mansur daha önce resimler göndererek

birbirleri ile mektuplaşmışlardır. Bu yüzden samimiyetle öpüşüp kucaklaşırlar. Üçü birlikte hanımların yanına gitmek üzere devam ederler. Salih Bey'in karısı Mansur'u sıcak karşılar. Salih Bey'in kızı Sabiha Hanım da oradadır. Mansur Sabiha Hanım'ı görünce onun güzelliğinden çok etkilenir. Ancak Sabiha Hanım'ın utanarak gözlerini indirmesi Mansur'a çok samimi gelmez. Bu arada Sabiha'nın anne ve babası Mansur'un kızlarını beğendiğini düşünerek sevinirler. Mansur'u orada gördüğüne sevinmeyen tek kişi Zehra'dır. Zira Zehra Mansur'un çocukken kendisine karşı yaptığı aşağılamaları unutmamıştır. Mansur'u bir daha görünce intikamını almak üzere kendini yetiştirmiştir. Yarım kalan eğitimini başka bir şekilde devam ettirmiştir. Mansur'un Sabiha'yı ilk gördüğünde etkilenmesinden sonra bu etkinin memnuniyetsizliğe dönüşmesi gözünden kaçmamıştır. İçten içe bu duruma sevinmiştir. Zehra güzel ancak güzelliğini göstermek için herhangi bir süsü olmayan ağırbaşlı bir kızdır. Mansur Zehra'ya karşı mahcubiyet ve kendisini affettirme arzusu içindedir. Kuzeninin eğitimini yarıda bırakması dolayısıyla kendisini suçlu hissediyordur. Zehra ile konuşmaya çalışan Mansur bu kabahatinin üstüne bir de Zehra'nın eşarbı ile ilgili düşüncesizce bir konuşma yapar. Zehra Mansur'un düşüncesizce konuşmasına karşılık ters bir cevap verince Mansur bir kez daha mahcup olur. Amcası Salih Efendi ortamın gerildiğini anlayınca oğlunu ve Mansur'u selamlığa doğru götürür. Burada yeğenine konakta kalması için ısrar eder. Oysa Mansur tek başına ayakta kalma kararından geri dönmek istememektedir.

O akşam İsmail Bey Mansur'u otele kendisi götürür. Yolda İsmail Mansur'a kendi evlerinde kalması için yine çok ısrar eder. Mansur tıbbiye mektebinde öğretmen olmak istediğini, eğer buraya tayin olabilirse onların konaklarında da aile doktorları olması karşılığında ara sıra kalabileceğini söyler. Bazı günler amcasında bazı günler konağa yakın olarak kiralayacağı kendi evinde kalmak istediğini ifade eder. İsmail Bey durumu babasına iletir. Ertesi gün Salih Efendi Mansur için Bab-ı Ser Askeriye'ye bir mektup gönderir. Bu arada İsmail gittikten sonra Mansur Zehra'ya karşı işlediği kabahatleri düşünerek pişmanlık duyar. Zehra'ya af dileyen bir mektup yazar. Ertesi gün İsmail Bey ile İstanbul'un ziyaret edilecek yerlerini dolaşırlar. İsmail Bey araba ile Kâğıthane'ye giderken Beyoğlu caddesinde gördüğü bir arabanın içindeki hanımlara gülümseyerek işaretler yapar. Mansur kuzeninin bu kadınlara işaretinin sebebini sorar. Kadınların akrabadan

olmadığını öğrenince içten içe kuzenini ayıplar. Tam ayrılacakları sırada Zehra'ya yazdığı mektubu iletilmek üzere İsmail'e verir. İsmail'in imalı bakışlarına karşılık mektubun açık olduğunu kendisinin de okuyabileceğini söyler.

Mansur pazartesi tıbbiye mektebine iş başvurusuna gider. Burada kayrılmadan işe girmeyi arzulamaktadır. Ancak amcasının zaten daha önceden yazdığı mektupla kayrıldığını bilmemektedir. Mekteptekiler özel muamele gördüğü için Mansur'u kıskanırlarken onun diplomasını gördükten sonra kayrılmaya gerek olmayan bir kimse olduğunu anlarlar. Mansur oradan çıkıp göçmen işleri komisyonuna gider ve orada Osmanlı tabiiyetine geçer. Ertesi gün amcası ile birlikte Babıali'ye giderler. Mansur tıbbiye mektebinde çalışmanın yanı sıra devlet kademelerinde ilerlemek için Hariciye Nezareti'nde çalışmak istemektedir. Bakanlıkta amcasının büyük bir nüfuzu vardır. Burada hemen işe alınır. Mansur bakanlığa tekrar geldiğinde hemen onu imtiyazlı bir yerde oturturlar. Artık kaleme memur olmuştur. Mansur bir yandan tıbbiye mektebinde çalışmakta bir yanda da kalem memurluğu yapmaktadır. Bir yıl kadar bu şekilde çalışır.

Mansur, tıbbiye mektebinde büyük bir başarı gösterir ve şöhret kazanır. Bir yandan fakirlere parasız doktorluk hizmeti verir bir yandan hariciye dairesine gider, bir yandan da tıbbiyedeki görevine devam eder. Bu şekilde geçimini fazlasıyla temin eder. Bazen Sirkeci civarında kiraladığı evinde bazen amcasının konağında kalır. Tıbbiyedeki doktorlardan Mehmet Efendi adlı birisiyle yakın arkadaş olur. Mehmet Efendi kız kardeşi Fatma ve annesi Ayşe ile beraber yaşamaktadır. Başarılı bir doktor olan Mehmet Efendi hem dindar hem de çok çalışkandır. İşindeki başarısının yanı sıra ailesine de iyi bakıyordur. Kız kardeşini okutmak için gayret etmiştir. Mehmet Efendi bir gün Mansur'u görmek üzere Sirkeci tarafındaki dairesine gider. Mansur'un yalnız yaşadığını görünce ailesini de alarak Mansur'un üst katına taşınmayı teklif eder. Bu şekilde aynı binada kalarak birlikte doktorluk yapabileceklerdir. Mansur bu teklife net bir cevap vermez. Üç hafta sonra Mehmet Efendi kendisi ve Mansur için ortaklaşa bir ev satın aldığını, bundan sonra bu evde birlikte çalışabileceklerini söyler. Evin parasını eski evini satarak ödeyen Mehmet Efendi Mansur'un hissesine düşen borcu da Mansur'un azar azar ödeyebileceğini ifade eder. Mansur Mehmet Efendi'nin bu emrivakisini kabul etmek zorunda kalır. Evin bir odası muayenehane olarak ayrılır. İki arkadaş bu evde hem yaşamaya hem

de hasta bakmaya başlarlar. Kısa süre sonra hasta yoğunluğu artar. İki arkadaş bu yoğunluğa yetişemeyince kendilerinin olmadığı zamanlarda hasta bakması için Nuri Bey adlı bir arkadaşlarıyla daha anlaşılır. Bu muayenehanede iki arkadaş fakirlerden para almadan hizmet ederler. Her ikisinin kazancı da oldukça iyidir. Mansur kazancının bir kısmıyla gizlice fakir hastaların ilaç parasını öder.

Mehmet Efendi bazı akşamlar bahçede bir iki kadeh rakı içer. Mansur Bey içki içmese de arkadaşına eşlik eder. Bir akşam Mehmet Efendi hizmet bahanesiyle çağırdığı kız kardeşini Mansur Bey ile tanıştırır. Mehmet Efendi'nin kız kardeşi otuzlu yaşlarda okumuş, olgun bir kızdır. Mehmet Efendi kardeşi ile Mansur'un tanışmasını istese de kız kardeşini Mansur'a vermek gibi bir düşüncesi de yoktur. Mehmet Efendi'nin amacı kardeşinin ne kadar eğitilmiş ve kültürlü yetiştirdiğini arkadaşına göstermektir. Mansur'un da zaten kendisine abla olacak yaştaki bu kızla ilgili başka bir düşüncesi yoktur. Mansur arkadaşı Mehmet Efendi'yi kardeşini iyi yetiştirdiği için tebrik eder.

Mansur bir yandan doktorluk yapar bir yandan tıbbiyede talebelere ders verir bir yandan da kaleme gitmeye devam eder. Kalemdeki işinden hiç memnun değildir. Dairede gereğinden fazla memur çalışmaktadır. Mansur buradaki boş vakitlerden çok sıkılır. Sıkılmamak için kitap okumaya başlar. Kalemde doğru dürüst eğitimi olmayan birçok memur vardır. İnsanlar kıdemlerine göre muamele görmemektedirler. Mansur kalemdeki imtiyazlı yerini fark edince hemen oturmak için kendisini daha aşağı bir yere naklettirmeye çalışır. Bu arada Reis Efendi Mansur'a terfi vermek üzere yanına çağırır. Kendisiyle beraber Reis Efendi'nin yanına gelen Rıza Bey el etek öperek Reis Efendi'ye teşekkür eder. Mansur ne Reis Efendi'nin eteğini öper ne de kendisine verilen rütbeyi kabul eder. Reis'e bu rütbeyi almak için herhangi bir iş yapmadığını ve dolayısıyla bu rütbeye hakkı olmadığını söyleyerek kendisine verilen ayrıcalığı reddeder. Mansur'un bu şekildeki mütevazı tavırları Reis tarafından çok garip karşılanır. Mansur'a kızsız da amcası Şeyh Efendi'nin hatırını dile getirerek bir maaş zammı vermeyi uygun bulur. Reis Efendi kalemde çalışan memurlara maaş zammı yapar ancak bu zammı hakkaniyetli ve adil bir şekilde yapmaz. Mesela Rıza Bey'in maaşına dört yüz kuruş, Mansur'a bin kuruş, geri kalan memurlara on iki ile elli kuruş arasında zam yapar. Bu zammın neden bu şekilde taksim edildiğini öğrenmeye çalışan Mansur haksızlık düzeltilmeden

kendisine verilen zammı kabul etmez. Kalemde çalışanlar Mansur'un bu alçak gönüllüğünü anlamaz ve onun çıldırdığını düşünürler. Kalemde başka yolsuzlukları ve adaletsizlikleri gören Mansur onlara da tepki gösterir. Mansur'un bu tavırları yine kabahat olarak değerlendirilir.

Bu olaylar içerisinde Mansur vaktinin bir kısmını da Şeyh Efendi'nin konağında geçirmektedir. Onun konağa taşınması önemli bir mesele olarak değerlendirilmiştir. Konakta İsmail Bey ve Mansur Bey kardeşçe geçinirler. İsmail arada bir Mansur'un odasının yanından geçerken mutlaka kendisine uğrar ancak onu işinden çok alıkoymadan bir sigara içip yanından ayrılır. İsmail Kâğıthane'ye gezmeye gittiği zaman Mansur'u yanında götürmek istemez çünkü Mansur'un bir baba gibi kendisine karışacağını anlamıştır. Mansur da İsmail ile beraber gezmek istemez çünkü İsmail'in Kâğıthane gezisinde arabalar ile işaretleşmesini unutmamıştır. Üstelik İsmail Bey Beyoğlu'nda kulübe giderek kumar oynamaktadır. Mansur bir defasında beraber gittikleri kulüpte onun oyununa engel olmuştur.

Konakta Zehra dışında herkes Mansur'u çok sevmektedir. Şeyh Efendi'nin karısı da Mansur'u kendisini tedavi etmiş olduğundan ayrıca sevmektedir. Mansur'u mükemmel bir damat olarak görmektedir. Sabiha Hanım annesiyle aynı fikirde olsa da İsmail'in karısı ile birlikte Kâğıthane'ye gitmekten geri durmamaktadır. Mansur konaktaki hizmetçilerin de doktorluğunu yapmakta ve onların sevgisini de kazanmaktadır. İsmail Bey; Mansur'un yazdığı mektubu Zehra'ya iletmiş, Zehra ise mektubu okuduktan sonra daha da sinirlenip geri iade edilmek üzere İsmail Bey'e vermiştir. Ancak İsmail Bey bu iadedden Mansur'a söz etmeyerek mektubu yırtıp atmıştır.

Zehra Mansur Fransa'ya gittikten sonra eğitimini önceleri kendi gayretleri ile devam etmiş, sonradan annesine ısrar ederek kendisine Fransız bir yarbayın karısını öğretmen olarak tutturmuştur. Eğitim için evine gittiği madamın genç ve yakışıklı subay bir oğlu vardır. Bu subay Zehra'nın sesini duymuş, ona âşık olmuş, araya adamlar koyarak hatta gerekirse Müslüman olacağını söyleyerek onu ailesinden istetmiştir. Zehra bu teklifi reddetmiş, eğitimini yarıda bırakarak annesiyle beraber kendisini İstanbul'daki amcasının evine atmıştır. Zehra İstanbul'a geldiğinde amcası ve yengesi onu çok iyi karşılamıştır. Onun gönlünü almak için Sabiha'ya alınan hediyelerden Zehra'ya da almışlardır. Konakta Gelin Hanım ve kuzeni Sabiha

Hanım'la hemen hemen yaşıttır. Zehra bir müddet sonra onların kendisine denk olmadığını anlar. Bir gün Gelin Hanım'ın ve Saliha Hanım'ın Kâğıthane gezisine giderken Zehra'yı da yanlarında götürmüşlerdir. Araba ile gezerlerken dışarıdaki erkeklerden birisinin arabanın içine mektup atması, kadınların da ses çıkarmadan bu mektubu kabul etmesi Zehra Hanım'ı çok sinirlendirmiştir. Onların bu davranışını edebe aykırı görmüştür. Bir erkeğin arabalarına mektup bırakma cesaretini veren şeyin Osmanlı kadınlarının gayri ahlaki tutumları olduğunu düşünmüştür. Zira Frenk kadınlarının arabalarına mektup bırakmak ve onlarla iştareleşmek hiç kimsenin haddi değildir. Çünkü Frenk kadınları erkeklere böyle bir yüz göstermemektedirler. Müslüman kadınların bu hali Zehra'yı oldukça düşündürüp üzmüştür. O gün Zehra gezintiyi yarım bırakarak hemen konağa dönmek istemiştir. Yolda İsmail Bey ile karşılaşmış İsmail Bey'in de başka bir kadınla iştareleşmekte olduğuna şahit olmuşlardır. İsmail'in karısı bundan üzüntü duyacağına kocasının bu hali ile dalga geçmiş, Zehra karı kocanın bu tavırları karşısında hayretler içerisinde kalmıştır. Böyle bir ahlak düşkünlüğü onu fazlasıyla üzmüştür. Zehra bu durumun ne kadar çirkin olduğunu anlatsa da yanındakiler Zehra'ya çok fazla aldırmamışlardır. Zehra derhal konağa dönmüş ve bir daha da bu hanımlar ile dışarı adımını atmamıştır.

Mayıs ayının bir cumartesi günü Salih Efendi'nin ikinci karısından bir oğlu doğar. Mansur doktor olduğu için bebeği ve anneyi muayene eder ve bir sorun olmadığını söyler. Salih Efendi'nin yeni karısının Raşit Efendi adında bir kardeşi vardır. Raşit Efendi konaktakiler tarafından hiç sevilmez. Ancak o da evin efendilerinden sayıldığı için konaktakiler ona hürmette kusur etmez. Raşit Efendi Mansur'un kardeşini muayenesinden sonra kardeşi ile yalnız kalır. Kardeşine çocuğun doğumundan sonra artık baht ve talihin kendileriyle olduğunu söyler. Raşit Efendi dolandırıcı, rüşvetçi, üçkâğıtçı bir adamdır. Osmanlının birçok yerinde memurluk yapmış, bütün memurluklardan dolandırıcılığı dolayısıyla kovulmuştur. Sonunda İstanbul'a gelerek Şeyh Salih Efendi'ye komşu olmuştur. Şeyh Salih Efendi'nin misafirlerinin arasına girebilmek için sahte bir ağırbaşlılık ve olgunluk tavırları göstermiştir. Raşit Efendi'nin bir de Müzeyyen adında kız kardeşi vardır. Müzeyyen güzel bir kızdır. Ancak iyi bir terbiye ve eğitim görmemiştir. Bir gün balkonda açık saçık bir halde çamaşır asarken komşusu olan Salih Efendi onun güzelliğini görmüştür. Müzeyyen kendisini izleyen Salih Efendi'yi görmemiş gibi

yapmış, izlenmek hoşuna gittiği için balkondan ayrılmamıştır. Müzeyyen her ne kadar Salih Efendi'nin kendisini izlemesine önem vermese de ağabeyinden balkon tarafına bir kafes koymasını istemiştir. Salih Efendi balkona kafes konmasını kızın ırz ve namusuna yormuş, bu kızı elde etmek için daha da çok hırslanmıştır. Sonunda ağabeyinin Raşit Efendi olduğunu öğrenip kızı kendisinden istemiştir. Müzeyyen bu yaşlı adam ile evlenmek istemese de ağabeyinin ısrarlarına ve zenginlik vaatlerine kanarak bu evliliği kabul etmiştir. Her ikisinin de amacı yaşlı olan Salih Bey öldükten sonra servetini elde etmektir.

Müzeyyen Hanım'ın yeni doğan bebeğinin şerbetini evin büyük hanımı içmiş, bu yüzden Sabiha Hanım annesine çok kızmıştır. Sabiha Hanım'ın annesi her ne kadar bu şerbeti efendisinin oğlunun hatırına içtiğini söylese de Sabiha Hanım'ın annesine karşı siniri geçmemiştir. Sabiha Hanım annesi ile bulunduğu odadan çıktıktan sonra kendi odasına gitmiş, orada kendi güzelliğini seyretmeye başlamıştır. Birden aklına Mansur Bey'in vücudunun güzelliğini görünce nasıl etkileneceği gelmiştir. Sabiha Hanım Mansur Bey ile evlenmek için uzun süredir beklemekte ve kendisine gelen birçok kısmeti reddetmektedir. Evdeki herkes Mansur ve Sabiha'nın evleneceğini düşünmektedir. İsmail Bey Mansur'un uzun süre evlenmek istemediğini bildiği için onlarla aynı fikirde değildir. Salih Efendi de Mansur'un evlenmeye niyeti olmadığını tahmin etmektedir. Sabiha Hanım, Mansur'un evlilik teklifini hızlandırmak için kendince bir plan yapar. Mansur'u etkilemek için annesine hasta olduğunu söyler ve ince bir gecelik giyerek yatağa uzanır. Kızının hastalığından telaşlanan Büyük Hanım hemen Doktor Mansur'u tedavi için kızının odasına gönderir. Mansur karın bölgesinde ağrı olduğunu söyleyen Sabiha'yı muayene etmeye başlar. Ancak Sabiha karın ağrısının göğsüne doğru olduğunu tarif eder. Mansur o bölgede kaba etlerin olduğunu söyleyerek Sabiha'nın sırtını dinler. Mansur'un bu tavrı Sabiha'yı çok sinirlendirir. Çünkü Mansur onun güzelliği ile hiç ilgilenmez. Muayenesini bitiren Mansur Sabiha'nın önemli bir şeyi olmadığını annesine söyler. Mansur'a sinirlenen Sabiha, birkaç gün sonra Mansur'un tavırlarını edebine vererek onu affeder, yeniden onunla evleneceği günü beklemeye koyulur. Salih Efendi'nin konağında Nesrin adında bir cariye vardır. Bu cariye Sabiha Hanım'ı hiç sevmediği için Sabiha'nın düştüğü durumu Zehra'ya haber verir. Zehra

Mansur'un Sabiha ile ilgilenmemesine sevindiyse de durumu Nesrin'e belli etmeyerek dedikodu yaptığı için Nesrin'i azarlar.

Zehra'nın Mansur geldiği günden beri rahatı kaçmıştır. Geçmişte kendisiyle kavga eden kuzenini affedememiş, onun hakkındaki olumsuz kanaatlerini devam ettirmiştir. Mansur'un ne kadar çalışkan ve başarılı olduğunu çevreden duysa da onun hiçbir halini takdir etmek istememiştir. Ayrıca Zehra diğer kuzeni Sabiha Hanım'ı da Kâğıthane gezisindeki tavırları dolayısıyla tasvip etmemektedir. Onun ve Gelin Hanım'ın bu ahlaksızlıklarını kötü terbiye ve cahilliklerine yormuştur. Zehra genç kızların ve erkeklerin bozulduğu böyle bir ortamda nasıl düzgün bir koca bulacağını düşünmektedir. Mansur'un da gençlerin bu lakayt tavırlarını beğenmediğini İsmail Bey'den öğrenmiş, ancak yine de Mansur'u takdir etmeye gönlü el vermemiştir. Zehra başına gelen bütün olumsuzlukları Mansur'dan bilmektedir. Cezayir'de eğitimini yarım bırakması, sonra eğitim aldığı madamın oğlunun kendi peşine düşmesi hep Mansur yüzündendir. Zehra toplumda bir kadının yeri hakkında uzun uzun düşünmekte, kadının evdeki bir süs eşyasından daha önemli bir yeri olması gerektiğini sezinlemektedir ancak kadına bu değeri verecek bir eşin bulunması konusunda oldukça ümitsizdir.

Zehra bu düşüncelerdeyken Nesrin'in gelip Sabiha Hanım'ın Mansur karşısında düştüğü kötü durumu anlatması sonra da sözü Mansur'a getirmesi Zehra'yı hiç de memnun etmez. Nesrin Mansur'un hal ve hareketlerini, çalışkanlığını, temizliğini, ahlakını över, bundan başka bir de Mehmet Efendi'nin kardeşi Fatma Hanım ile görüşmelerinden bahseder. Bütün bu bahisler Zehra'yı oldukça sinirlendirir ancak bunu Nesrin'e belli etmez. Zehra Mansur'un Fatma Hanım ile görüşmesiyle çok alakadar olur, bu yüzden durumu Sabiha Hanım'a çitlatarak onun vasıtasıyla Fatma Hanım'ı konağa davet ettirir. Fatma Hanım'ın konağa gelir, ancak kimse güzel ve zengin olmadığı için ona önem vermez. Fatma Zehra ile konuşabilmek bahanesiyle Zehra'nın odasını görmek ister. İki kız beraber Zehra'nın odasına giderler. Fatma Hanım ve Zehra çok iyi anlaşır, birbirlerini sever ve uzun uzun konuşurlar. Fatma, Mansur ile ilişkisinin bir abla kardeş ya da ana oğul gibi olduğunu anlatır. Ayrıca Mansur gibi birisinin Sabiha Hanım ile de evlenmeyeceği fikrini dile getirir. Fatma Mansur ile Zehra'nın birbirlerine kalben yakın olduğunu düşüncesini ifade eder. Zehra bu durumun doğru olmadığını,

birbirlerine düşman olduklarını söyler. Fatma ikisinin birbirine sevgi duyması gerektiğini anlatınca Zehra bir daha kendisiyle ilgili Mansur ile konuşmaması için yemin ettirir. Prensipli ve dürüst bir kız olan Fatma istemese de bu sözü yerine getirmeye mecbur olur.

Ağustos ayında Şeyh Salih Efendi ailesiyle İstanbul'un bir köyündeki yalısına taşınır. Bu yalının ayrıca bir korusu ve bağı vardır. Yine bu korunun içinde küçük bir köşk bulunmaktadır. Genelde bu köşkü kimse kullanmamaktadır. Köşkün boş olduğunu öğrenince bütün eşyasını köşke taşıyan Mansur yalıda değil de köşte oturmaya başlar. Vaktinin büyük bir çoğunluğunu köşte geçiren Mansur bazen de yalıya gitmektedir. Bir cuma günü Salih Efendi pek neşeli olarak selamlığın alt katındaki bir odada oturur. Salih Efendi'nin Fransa'da Şarmaşıkyan Efendi vasıtasıyla açtığı dava kazanılmış, hem kendisi hem Mansur hem de Zehra Fransız hükümetinden büyük bir tazminat almaya hak kazanmışlardır. Salih Efendi'nin bu para ile gerçekleştirmek istediği emelleri vardır. Ancak Mansur'un fiili yardımı Mansur'dan alacağı para yardımından daha değerlidir. Mansur'un kendisine yardım edip etmeyeceği konusunda kaygılıdır. Üstelik Mansur kendi izni olmadan adının bu davaya karışmasından hiç de memnun kalmamıştır. Salih Efendi Mansur'un kendini Cezayirli bir Arap değil de Osmanlı Türk'ü saydığını bilmekte ve bu yüzden ona Cezayir konusunda yardım edip etmeyeceğini merak etmektedir. Mansur'u yalıya çağırarak onunla konuşmaya karar verir. Salih Efendi Mansur'un hariciyedeki daire ile uyuşmadığını ve istifa ettiği konusunu açarak kendisine hak verdiğini söyler. Amacı Mansur ile aynı fikirde görünerek onu yanına çekmektir. Kendisi de Mansur gibi devlet hizmetinden ayrılmak istediğini anlatır. Mansur orada duramayıp ayrıldığını ancak uygun bir memuriyet bulursa tekrar dönmek istediğini bildirir. Salih Bey memuriyetin ona hiçbir şey vermediğini, terfii ve maaş zammını reddettiğini hatırlatarak memuriyetteki amacının ne olduğunu sorar. Mansur da bu şekilde davranmasının sebebini dairedeki memurların yaptığı yolsuzluklar ve yanlışlıklar olduğunu; terfiyi, rütbeyi ve memuriyeti reddederek oradaki insanlara bir mesaj verdiğini anlatır. Amcası bu mesajı kimsenin anlamadığını söyler. Mansur oradaki insanların kendisini çılgın görse de içten içe hak verdiklerini ifade eder. Üstelik o gençlerin eğitim, ilim ve irfanla doğru yola geleceğini, bu şekilde Osmanlı Devleti'nin güçleneceğini amcasına anlatır. Devlet memurlarının bu şekilde

bulunmasının bir sebebi de cahillik olduğunu ekler. Amcası eğitimin çok uzun bir süreç olduğunu ve eğitim çabalarının nafile olduğunu dile getirir. Mansur amcasına komşunun bahçesinden kendi bahçesine düşen armutları alıp sahibine iade edecek kadar adaletli olduğu halde devlet hazinesinin zararına sebep olan sözleşmeleri niçin imzaladığını sorar. Amcası devletin kötü gidişatına tek başına engel olamayacağını o yüzden düzene ayak uydurduğunu ifade eder. Mansur da nasıl kendisi memurlar içinde doğru davranarak onlara örnek olduysa amcasının da yakın çevresine doğru davranışlarıyla örnek olabileceğini söyler. Amcası çok yakın arkadaşı Mehmet Efendi'nin de hububat kontrolü için kurulan komisyonda haksız kazancı aldığını hatırlatır. Mansur onun bu davranışını onaylamadığını ancak Mehmet Efendi'nin düzene uyduğu için aldığı hububatin geliriyle yoksullar ve kimsesizler için bir hastane yaptırdığını anlatır. Şeyh Salih Efendi konuyu vatan meselesine getirir. Fransa'daki davadan kazandığı para ile Cezayir için bazı teşebbüslerde bulunacağını anlatır ve Mansur'dan yardım ister. Mansur onun vatanının Cezayir olmadığını ancak bir İslam ülkesi olduğu için Cezayir'e yardımdan geri durmayacağını söyler. İstanbul'dan uzaklaşıp Cezayir'e gidemeyeceğini ancak Cezayirli çocuklar için burada özel bir okul açabileceğini anlatır. Amcası beklediği yardımın bu olmadığını Cezayir'deki kabilelerin düşmana karşı ayaklanmak için kendilerinden yardım beklediğini söyler. Bu anlamda İbn-i Galiplerden Mansur'un kabilelerin ve aşiretlerin gözündeki farklı bir yeri olduğunu ekler. Mansur amcasının bu fikrini hiç beğenmez. Ayaklanma teşebbüsü başarıya ulaşmazsa binlerce insanın öleceğini, binlerce evin yıkılacağını, Cezayir'in iyice perişan olacağını, bunun göze alınamayacak bir teşebbüs olduğunu söyler. Üstelik Fransa'yı yıldırıp Cezayir'den çıkarmak hiç de mümkün görünmemektedir. Bunun yerine Cezayir'e hizmet için Cezayirli çocukların eğitilip hizmet aşkıyla Cezayir'e gönderilmesinin daha faydalı olduğunu anlatır. Çünkü bir ülkeyi kalıcı olarak geliştirmek ve kurtarmak ancak ilim irfan sayesinde olacaktır. Amcasının "Başaramazsak geri çekiliriz." düşüncesini çok yanlış bulan Mansur amcasını ikna etmek için çok fazla dil döker. Amcası ise Mansur'u vatansever olamamakla suçlamak ister. Mansur hilafeti güçlendirmek ve nüfuzunu yaymak davasının gerçek bir vatanseverlik olduğunu, yine gerçek vatan hizmetinin din adamları, öğretmenler, çiftçiler, doktorlar, mühendisler yetiştirmek olduğunu anlatır. Bu gayretlerin bütün bir İslam âlemine yarar sağlayacağını söyler.

Mansur bu ideallerini gerçekleştirmek için Tunus'ta bir üniversite açmaya çalıştığını, bu şekilde üniversitede idealist gençler yetiştirerek Orta ve Doğu Afrika'ya göndereceğini ve buraları bu şekilde Müslümanların elinde tutmak niyetinde olduğunu ekler. Mansur bu konuşmadan sonra Salih Efendi'nin yanından ayrılır. O an odada bulunan Raşit Efendi Salih Efendi'yi Mansur hakkında olumsuz fikirler ile doldurur.

Salih Efendi Ahmet Şunudi Efendi adlı akrabasını Mansur'u ikna etmek üzere Mansur'un yanına gönderir. Ahmet, Mansur'u köşkte bulur, selam vererek yanına girer. Kendisini Arap olarak tanımlayan Ahmet Şunudi İslam birliği davasına baş koymuştur. Ancak Türkleri bu davanın dışında görmektedir. Bir İbn-i Galip olarak Mansur'dan davası için yardım ister. Mansur kendisinin İbn-i Galip olduğunu ancak İbn-i Galiplerin de asıl vatanının Kütahya olduğunu kendisine hatırlatır. Ahmet Cezayir'in İbn-i Galiplere ihtiyacı olduğunu, bunun İbn-i Galiplerin boynunun borcu olduğunu anlatır. Mansur ise Cezayir'e yapılacak en büyük yardımın Cezayir'i kalkındırmak olduğunu bunun da ancak Cezayirli çocukların okutularak memleketlerine hizmet için gönderilmesiyle veya İstanbul'da hilafetin emrine girerek Osmanlı Devleti'ni güçlendirmekle mümkün olacağını söyler. Mansur'un hilafet hizmetine girerek tüm İslam âlemine hizmet etmenin yolunu seçmiştir. Mansur Ahmet Şunudi'ye Rusya ve Hindistan'daki din kardeşleriyle mektuplaşmalarını gösterir. Bu mektuplarda idealist gençlere İstanbul'a gelerek hilafete hizmet etmeyi teklif etmiş, böylece disiplinli ve merkezi bir şekilde ortak gayeye ulaşma yolunu göstermiştir. Eğer hilafet güçlü olursa bütün İslam ve Türk âlemin de refaha ulaşacaktır. Oysa Ahmet Şunudi manasız bir hırs ile Cezayir'in güvenliğini ve rahatını tehlikeye atma amacını taşımaktadır. Vatana gerçek hizmet ilimle, irfanla, eğitimle ve hilafete destek vererek mümkündür. Ahmet Şunudi Mansur'u ikna etmek için çok uğraşsa da başarılı olamaz. Ancak Mansur'un ideallerinin ne kadar büyük ve Mansur'un ne kadar dolu bir adam olduğu noktasında bir kanaate varır. Şeyh Efendi'ye giderek durumu anlatır. Şeyh Efendi'den ayaklanma için gerekli parayı alarak yalıdan ayrılır.

Bir çarşamba günü Mansur her sabah yaptığı gibi İstanbul'a inmez, köşkte oturarak çalışır ve kitap okur. Zehra ve yalıya misafir gelen Fatma Mansur'un evde olmadığını zannederek yalının korusundan köşkün ön tarafına gelip burada oturarak

sohbet etmeye başlarlar. Zehra Mansur'un köşkte olmadığını düşünerek koruya çıkmıştır. Onun köşkte olduğunu bilse asla Mansur'a görünebileceği bir noktaya gelmeyecektir. Zehra ve Fatma sohbet ederlerken birden üzerindeki sabahlığıyla Sabiha Hanım'ın köşke girdiğini görürler. Başlarını Sabiha'ya çevirdiklerinde köşkün camının önünde oturmuş kitap okuyan Mansur'u fark ederler. Zehra Sabiha'nın Mansur'a gittiğini görüp hemen oradan ayrılmak ister çünkü gözetlemenin ayıp olduğunu düşünür. Fatma ise Zehra'yı tutarak bunun önemli bir durum olduğunu ve orada kalmaları gerektiğini söyler ve orada kalırlar. Mansur Sabiha ile karşılaşınca Sabiha'nın oradan gideceğini zannederek yüzünü çevirir. Oysa Sabiha orada kalarak ısrarla Mansur ile konuşmak ister. Mansur yalnız başına Sabiha ile konuşmak istemez ancak Sabiha'nın ısrarı Mansur'u onun söylediklerini dinlemeye mecbur bırakır. Sabiha Mansur'a evlilik işini neticelendirmek için gayret ettiğini ancak başarılı olamadığını artık davranış tarzını değiştirmesi gerektiğini söyler. Bugün onu orada tesadüfen bulmuştur. Kendisini Ahmet Paşa'nın oğlu Kazım Bey istemekte, babası da ondan fikrini sormaktadır. Mansur'a bu konuda fikrini sorup ona göre karar verecektir. Mansur bu konuda fikri olmadığını, ağabeyi varken kendisine söz düşmeyeceğini söyler. Sabiha Mansur'a doğrudan onu sevdiğini ve kendisinden cevap beklediğini ifade eder. Mansur da evlenmek niyetinde olmadığını, kendisini devlet hizmetine adanmış olduğunu anlatır. Sabiha'nın "Ben buna mani olmam, aksine yardım ederim." tarzındaki girişimine karşı Mansur nezaketi elden bırakarak Sabiha'ya kendisinde gördüğü bütün kusurları itiraf eder. Kâğıthane'deki edepsiz tavırlarını, hastalık bahanesiyle açık saçık giyinerek kendisinin karşısına geçmesini doğru bulmadığını, kendisinin evleneceği kadının böyle bir kadın olmayacağını anlatır. Ona Zehra gibi edepli olmasını söyler. Sabiha Zehra'nın adını duyunca çok sinirlenir, Zehra'ya hakaret ederek reddedilmesinin suçunu ona atar. Mansur ise Zehra'nın bir suçu olmadığını üstelik hiç kimse ile evlenmek fikrinde olmadığını anlatır. Sabiha sinirden kıpkırmızı olarak geri döner. Bu arada Zehra ve Fatma köşkün bahçesinden konuşulan her şeyi duymuştur. Söylenenleri duyan Zehra heyecandan düşüp bayılır. Sabiha ise akşama her şeyi unutarak sandalla gezmeye çıkar.

On gün sonra Fatma Hanım Zehra'dan bir mektup alarak yalıya gelir. Fatma'nın geldiğinin ikinci günü iki genç kız bağa inerler. Mansur'un köşkte

olmadığını bildikleri için rahatça bağda dolaşırlar. Bir ara Fatma Zehra'ya köşke gitmeyi ve orada Mansur Bey'in odasını görmeyi teklif eder. Fatma'nın ısrarı üzerine köşke giderek Mansur Bey'in odasına girerler. Oda henüz toplanmamıştır. Mansur Bey'in çalışma masasındaki kitaplar, gazeteler ve çalışmalar masanın üzerinde durmaktadır. Mansur'un bir Afrika haritası üzerinde çalıştığı belli olmaktadır. Mansur Süveyş Kanalı dolayısıyla önemi artacak olan Afrika'nın Osmanlının elinde olması için çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bir ara duvardaki Mansur Bey'in resmine bakarlar. Ardından Zehra'nın gözü masanın üzerindeki Mansur Bey'in günlüğüne ilişir. Günlüğün üzerine Latince "Alter Ego: No-9" yazılmıştır. Bu "Diğer Ben Numara 9" anlamına gelmektedir. Zehra defterin Mansur'un günlüğü olduğunu anlayınca dayanamayarak defteri açar. Defteri açtığında Fransızca olarak isminin defterde geçtiğini görür. Merakına yenilerek bir buçuk saat boyunca defteri okur. Bu arada Fatma, Zehra'nın defteri okuduğunu görmüş balkondan dışarıyı seyre diyormuş gibi davranarak uzun bir müddet onun defteri okumasına müsaade etmiştir. Defterde Mansur'un hangi idealler ile İstanbul'a geldiği, İstanbul'daki ilk intibaları, Zehra'ya karşı nasıl mahcup olduğu, Zehra'nın mektubuna cevap vermemesinin onu ne kadar üzdüğü, kendini din ve devlete adanmış bir insan olduğu, bu yolda Zehra'nın can yoldaşlığına ihtiyacının olduğu anlatılmaktadır. Memuriyette geçirdiği süreler boyunca gördüğü olumsuzluklar, Zehra'nın kendisine verdiği sessiz cevabın onu ne kadar ümitsizliğe düşürdüğü de defterde yazmaktadır. Zehra defteri okumayı bitirince Mansur'un yüce kalbini ve kendisine olan aşkını çok iyi anlar. Onun ne kadar büyük bir adam olduğunu fark eder. Bu duygular ile Fatma'ya sarılır. Fatma Zehra'nın tavırlarından neler olduğunu anlar. Fatma'nın, Mansur'un ve Zehra'nın kalplerini birleştirmek yolundaki çabaları bu şekilde bir sonuç vermiştir. Ancak Zehra burada olanları Mansur'un bilmesini istemez. Odadan ayrılacakları sırada Fatma'nın isteğiyle ile defterin okunduğuna dair bir işaret bırakır. Defterin üzerine "Kıymeti takdir olunamayarak yazı masası üzerine terk olunmuş." notunu düşürür. Ertesi gün Mehmet Efendi ile yalıya dönen Mansur akşama kadar Şeyh Efendi'nin odasında kalır. Akşam Mehmet Efendi ile beraber köşke çıkınca deftere gözü ilişir ve onu kilitlemeyi hatırlar. Bir anda defteri eline aldığı anda Zehra'nın bıraktığı Fransızca olarak yazılan notu görür ve birden yüzü kıpkırmızı olur. Mehmet Efendi ile beraber bu notu kimin yazmış olabileceğini düşünürler. O gün köşkün civarında

Zehra ve Fatma'nın dolaştığı öğrenilir. Her ikisi de bu notu Zehra'nın yazdığından nerdeyse emin olur ancak nottaki mesaj Mansur tarafından bir azar gibi algılanır. Mansur bu düşünceler ile sıkılır ve hava almak için balkona çıkar. Odasına dönmek üzereyken harem dairesinden gelen piyano sesi ile beraber bir kadın sesi işitir. Sesin Zehra'dan geldiğini anlayan Mansur daha da heyecanlanır. Bu arada Mehmet Efendi de notun kimin yazdığını anlamak için Zehra'nın Fransızca bilip bilmediğini Fatma'dan öğrenir. Mehmet Efendi Zehra'nın çok iyi Fransızca bildiğini öğrenince notu Zehra'nın yazdığından emin olur.

Şeyh Salih Efendi'nin işleri yolunda gitmektedir. Fransa'daki davasını kazanmış, hem dava için harcadığı paraları hem de davadan gelen hakkını almıştır. Bunlardan başka devlet memuriyetindeki mevki de yükselmiştir. Sadece o değil oğlu İsmail Bey de rütbe almıştır. İsmail Bey'i tebrik etmek için birçok kişi gelip gitmektedir. Mansur Bey de tebrik etmek için kuzeninin yanına gider. Oraya gelenlerin arasında Kâğıthane'de gezen Sabiha ile Gelin Hanım'ın arabasına mektup atan Kazım Bey de vardır. Tebrike gelenler İsmail Bey'in üstün meziyetlerini göklere çıkartarak anlatmaktadır. Onlardan birisi olan Kazım Bey işi biraz daha abartarak babası Salih Efendi'nin varlığının büyük bir saadet olduğunu söyler. İsmail Bey ile alay edildiğini düşünen Mansur Bey çok sinirlenir. Çünkü İsmail Bey dairedaki sekreterlik görevine ancak ayda bir iki kez gitmekte ve doğru dürüst çalışmamaktadır. Bu yüzden İsmail Bey'in görevlendirilmesi aslında babasının devletteki yüksek memuriyeti sayesinde olmuştur. Bu da Kazım Bey gibi kişiler tarafından alaya alınarak dile getirilmiştir. Bütün bu olanlar Mansur'un canını sıkır. İsmail Bey'e nişan verilmesini haksızlık olarak değerlendirir ve Fransa'daki Legion d'honneur nişanının hak edilişiyle bizdeki nişanların hak edilişlerini karşılaştırır. Mansur Bey İsmail Bey'i gaflet içinde bir çocuk olarak görür ve onu bu gafletten uyandırmayı denemek ister.

O günlerde Şeyh Efendi'nin sahtekâr kayınbiraderi Raşit Efendi, kendisine Şeyh Efendi'nin yardımıyla bir köşk almıştır. Köşk çok büyük değildir ancak Raşit Efendi'nin emelleri için çok uygundur. Raşit Efendi'nin köşkünün bahçesiyle Salih Efendi'nin yalısının bahçesi yan yanadır. Raşit Efendi köşkten yalıya geçmek için bahçeler arasına bir kapı yaptırmıştır. Bu sayede emellerini daha kolay gerçekleştirebilecektir. Raşit Efendi Seyis İbrahim adlı birini Salih Efendi'nin

yalısında işe almıştır. Aslında Seyis İbrahim onun kendi adamıdır. Şeyh Efendi'nin yalısında tebriklerin ve misafirlerin olduğu sırada kötü niyetli planlar yapmaktadır. Seyis İbrahim Malatya'nın köylerinden gelen bir asker kaçağıdır. Askerden kaçtıktan sonra eşkıya olmuş, bir çiftliği basarak iki adamı ve kendisini yakalamak üzere gelen zaptiyelerden iki neferi ot ambarında yakarak öldürmüştür. İdama mahkûm olduğu sırada Raşit Efendi onu kurtarmış, kendi emrinde kullanmak üzere Salih Efendi'nin yanına yerleştirmiştir.

Raşit Efendi yeni köşkünde olanları Seyis İbrahim'e hatırlatarak kendi istediklerini yapmazsa onu ele vermek ile tehdit eder. Seyis İbrahim yalnızca bir yıllığına en kötü işlerini bile yapacağına dair ona teminat verir. Raşit'in ilk planı bir at arabasının atlarını ürküterek içindekilere zarar vermektir. Bu iş için atların neden ürkeceğini İbrahim'den öğrenir ve planını İbrahim'in kulağına söyler. İbrahim köşkten çıkmadan Kazım Bey gelir. Raşit Efendi'yi İbrahim'den sorar. Kazım Bey Sabiha Hanım'ın arabasını süren İbrahim'i tanır ve Raşit'in onu bir iş için yanına çağırdığını anlar. Aslında o da oraya Raşit Efendi'nin daveti üzerine gelmiştir. Kazım Bey Raşit'in nasıl bir insan olduğunu iyi anlamaktadır. Onun gibileri sevmese de eğlence meclislerinde ut çalan ve insanları eğlendiren birisi olduğu için zaman zaman onunla ve onun gibiler ile görüşmektedir. Hatta Raşit Efendi'nin yeni aldığı karısının da randevu evinde gördüğü kadınlardan birisi olduğunu bilmektedir. Raşit Efendi Kazım Bey'i Sabiha Hanım'a olan ilgisi dolayısıyla çağırmıştır. Sabiha Hanım'ın Mansur ile değil de Kazım ile evlenmesi için ona yardım teklif eder. Kazım da bu teklifi memnuniyetle kabul eder. Raşit Efendi'nin planına göre Sabiha Hanım bir bahane ile Raşit Efendi'nin köşküne çağrılacak orada Kazım Bey ile buluşturulup Sabiha Hanım'dan evlilik ile ilgili geri dönülemeyecek söz alınacaktır. Bu iş için Raşit Efendi karısı Emine'yi görevlendirir. Emine Sabiha'yı raks öğretmek bahanesiyle pazartesi günü köşke çağırır. O sabah Raşit Efendi güya kendisiyle görüşmek üzere Kazım Efendi'yi de köşke davet eder. Plana göre Raşit Efendi'nin İstanbul'da bir işi çıkar ve Kazım Efendi köşke gelince Raşit'i bulamayarak evin selamlık tarafında Raşit Efendi'yi bekler. Bu arada Emine Kazım Bey ile konuşarak birazdan Sabiha'nın geleceğini, beraber dans edeceklerini, isterse kapı aralığından onları izleyebileceğini söyler. Sabiha gelince iki kadın dans ederler sonra da evlilik ve Kazım Bey üzerine konuşurlar. Sabiha Mansur ile evlenemeyecekse Kazım Bey

ile evlenmeyi tercih edeceğini söyler. Bu arada Kazım Bey onları dinlemektedir. Emine Sabiha Hanım'ın ağzını iyice aradıktan sonra kapıyı açarak Kazım Bey ile Sabiha Hanım'ı bir odada baş başa bırakır. Kazım Bey aşk ve sevgi sözcükleri ile Sabiha Hanım'ı kandırır, bir müddet öpüşüp koklaşırlar. Emine kahve yapıp Kazım Bey'e getirdikten bir müddet sonra gençleri geç olduğu gerekçesi ile köşkten çıkarır. Kazım Bey köşkten çıkarken yalının cariyesi Nesrin Kazım Bey'i görür. Köşke Sabiha Hanım'ı bulmak için gelmiştir. Nesrin bir şeylerden şüphe ederek Sabiha Hanım'a uzun zamandır nerede olduğunu ve Kazım'ın neden köşkten çıktığını sorar. Sabiha Hanım yalan söyleyerek Nesrin ile beraber yalıya gider. Bu olaylar olurken Zehra ve Fatma ıhlamur korusunda kitap okumaktadırlar. Onlar korudayken Sabiha'nın bağı doğru çıktığını görmüşlerdir. Nesrin Sabiha'yı ararken onun yerini onlar söylemişlerdir. Nesrin Zehra'ya olanları ve aklındaki şüpheleri anlatır. Zehra kuzeninin namusuna laf gelmemesi için Nesrin'e kızar ve olanlar ile ilgili Fatma'ya da bir şey söylemez. Yalıya gittiklerinde evin çalışanlarından Bilal Zehra'ya Sabiha Hanım ile birlikte olup olmadıklarını sorar. Zira Kazım Bey'i o da görmüştür. Zehra kuzenini zor durumda bırakmamak için Sabiha'nın kendisi ile olduğunu söyler. Sabiha Zehra'nın kendisini korumasına karşın sessiz kalmış, ne teşekkür etmiş ne de sonradan Zehra'ya kendini savunmaya kalkmıştır. Bu durum Zehra'yı çok endişelendirir, içi içini yer. Ancak Sabiha Hanım'la da tek bir kelime konuşamaz. Yine sonraki pazartesi günü Zehra ve Fatma ıhlamur altında kitap okumaktadırlar. Birden Zehra üzüntü ve hiddetle gerginleşir. Çünkü Sabiha Hanım'ın Raşit Bey'in köşküne doğru gittiğini görmüştür. Sabiha'ya seslenir, Sabiha Emine Hanım ile konuşmaya gittiğini söyler. Bu arada Raşit Bey'in köşkünde Kazım Bey Sabiha Hanım'ın gelmesini beklemektedir. Bu sefer Raşit Efendi köşkü bırakıp gidememiştir. Raşit Efendi Kazım Bey'e geçen gün olanları sormuş, Sabiha Hanım'dan kesin bir cevap alıp almadığını öğrenmeye çalışmıştır. Bu buluşmalarında Sabiha Hanım'dan kesin bir söz alması için tembihte bulunmuştur. Kazım Bey Sabiha Hanım köşke gidince onu harem kapısında karşılar. Kucaklayarak odaya götürür ve kapıyı kapatır. Raşit Bey olanları takip edip sevinmektedir. Ancak hiç beklemediği bir şey olur. Sabiha Hanım'ın köşke girmesinden kuşkulananak arkasından gelen Zehra uzaktan bir kadın ve erkeğin birbirine sarıldığını görmüş ve hemen kapıya dayanmıştır. Kendisini engellemeye çalışan Emine'yi bir tarafa

fırlatmış ve hızla merdivenlerden yukarıya çıkmıştır. Tam bu arada sofanın ortasında Raşit Efendi, Emine ve Zehra bir araya gelirler. Zehra Sabiha Hanım'la Kazım Bey'in bulunduğu odaya sert bir şekilde girer. Kazım Bey ile Sabiha'yı yan yana oturmuş vaziyette bulur. Zehra Sabiha'yı kolundan tutarak sofaya çıkarır. Oradakilere bağırarak olanların hesabını sorar. Kazım Bey geçen sefer hiçbir şey olmadığını, yalnızca konuştuklarını söyler. Zehra da bir daha Sabiha Hanım ile görüşmekten Kazım Bey'i men eder ve Sabiha'yı alarak yalıya götürür. Giderken de Raşit Efendi'yi olanları Şeyh Salih Efendi'ye anlatmakla tehdit ederek karısını derhal evinden defetmesini söyler. Zehra akşam Sabiha Hanım'ı yanına çağırarak bir daha Kazım Bey ile görüşmemesini tembih eder ancak Sabiha artık başkasıyla evlenmeye yüzü olmadığını ancak Kazım Bey ile evlenebileceğini söyler. Zehra ne yapacağını şaşırarak üç gün içinde üzüntüden hastalanır.

Zehra olayın üçüncü günü hastalanmış, Nesrin'in durumu Doktor Mansur Bey'e haber vermesine karşı çıkmıştır. Ertesi gün Zehra'nın durumu düzelmeyince Salih Efendi Mansur'u Zehra'nın odasına göndermiştir. Zehra Sabiha'nın aksine örtünerek Mansur'u kabul etmiş, doktorun yanında edebinden taviz vermemiştir. Mansur da heyecanlı ve mahcup tavırlarla Zehra'yı muayene etmiş, hastalığının korkuya veya üzüntüye bağlı olabileceğini söylemiştir.

Bir pazar günü Şeyh Efendi ve İsmail yalının bahçesinde oturmaktadırlar. Mansur da yanlarına oturur. Bir müddet sonra Sadrazam Emin Paşa ve daha önce çalıştığı kalemdeki amirlerden Reis Efendi çifte kayıkla yalıya gelerek yanlarına otururlar. Emin Paşa'nın gelme amacı yeğeni Kazım Bey'e Sabiha Hanım'ı istemektir. Salih Efendi Mansur'un henüz evlenmek istemediğini bildiğinden kızını Kazım Bey'e verebileceğini söyler ancak son bir kez yanlarında bulunan Mansur'un fikrini sorar. Mansur dört beş sene evlenmeyi düşünmediğini söyleyince Salih Efendi kızını Emin Paşa'nın yeğeni Kazım Bey'e verir. Mansur o ortamdan kalkıp gitmek için fırsat kollamaktadır. Tam bu sırada Reis Efendi Mansur'dan söz açar, kendi dairesinde memur olduğunu Sadrazam'a anlatır. Bu vesile ile Sadrazam'ın ilgisini ve takdirini kazanmak mümkün olabilecektir. Mansur çalıştığı dairedaki yolsuzlukları gördüğü için uzun süre önce görevinden istifa etmiştir. Ancak Reis Bey'i bozmamak için ilk önce söylemez, ancak Reis'in kaleme çok uğramıyor sözü üzerine kaleminden istifa ettiğini söylemek zorunda kalır. Kalemin durumunun iyi olmadığını, kalemdeki

haksız rütbe meselesini Emin Paşa'ya izah eder. Emin Paşa devletteki işlerin bazen böyle yürüyebileceğini, her şeyin düzgün olmasının mümkün olmadığını söyler. Mansur memurların yolsuzluk yapsa bile devletteki yetkili kişilerin buna engel olmasını, devlete hizmetin bu şekilde olabileceğini anlatır. Emin Paşa buna gücünün olmadığını söyleyince bir sadrazamın bu güce sahip olduğunu, görevinin yolsuzlukları engellemek olduğunu anlatır. Devlet dairelerindeki memurların eğitimsiz ve cahil olduklarını, işi yapmaya yetecek bilgi ve becerilerinin bulunmadığını, üstelik dairelerde gereğinden fazla memur bulunduğunu ifade eder. Emin Paşa da işe yerleştirilen memurların eğitimi için yeterli bütçe olmadığını hatta devletin yabancı devletlere olan borçlarının faizinin yine başka devletlerden alınan borç ile ödendiğini anlatır. Mansur bunları duyduğu zaman kulaklarına inanamaz. Sadrazamın bu konuda gereğini yapmasını ister. Oysa Sadrazam da kendisine söylendiği gibi durumu göstermelik olarak kurtaran teşebbüsler yaptığını, düzenin böyle geldiğini ve böyle gideceğini anlatır. Mansur Sadrazam'ın elindeki yetkiyi devleti felakete sürükleyecek bir şekilde kullandığını, bu felaket karşısında hiçbir tedbir almadığını duyunca Sadrazam'ı hainlik ile suçlayarak oradan ayrılır. Olanları büyük bir kaygı ile dinleyen ve Mansur'u sürekli susturmaya çalışan Salih Efendi Sadrazam karşısında kendisini çok mahcup hisseder. Sadrazam Mansur'un söylediklerini gençliğine, Reis ise deliliğine verince ortam biraz yatışır ve Salih Efendi rahat bir nefes alır. Ancak Emin Paşa Mansur'un muhalif ve zararlı kişilerden olduğunu düşündüğü için onu ileride icabına bakmak üzere mimlemiştir. Akşam Şeyh Salih Efendi'den soğuk ama nazik azarlar işiten Mansur sesini çıkarmaya lüzum görmez. O geceyi köşkünde düşünceler içinde uykusuz geçiren Mansur memleketi düzeltmenin tek yolunun eğitim olduğunu düşünerek sabahleyin ilk vapur ile İstanbul'a gider.

Şeyh Salih Efendi Emin Paşa'yı uğurladıktan sonra canı sıkılmıştır. Her ne kadar kızını Emin Paşa'nın yeğenine verse de Mansur'un damadı olmasını daha çok istemektedir. Ancak kismet olmadığı için duruma razı gelmiştir. Üstelik karısından Mansur'un Zehra'ya meyilli olduğunu da öğrenmiştir. Evlilik ile ilgili fikrini sormak için Sabiha Hanım'a haber göndermiş, Sabiha Hanım'ın sessiz kalışından evliliğe onay verdiği sonucuna ulaşmışlardır. Şeyh Salih Efendi'nin Mansur'a evlilik ile ilgili fikrini direk sorması İsmail Bey'in hoşuna gitmemiş, Mansur'un bu şekilde cevap

vermeye mecbur kaldığını düşünmüştür. Bu isteme olayı dolayısıyla hem baba hem de oğul mahzunlaşmışlardır. Mahzun olan başka bir kişi de Sabiha Hanım'dır. Çünkü Kazım Bey ile buluşmanın namus ve iffete aykırı olduğunu geç de olsa anlamış, yaptıklarından pişman olmuştur. Bu arada Raşit Efendi de kardeşi Müzeyyen Hanım'a Sabiha Hanım'la samimi olmasını tembih etmiştir. İstanbul'daki konakta bulunan Zehra da olanları Bilal Ağa'dan öğrenmiştir.

Olanları Zehra ile değerlendiren Fatma Zehra'nın ve Mansur'un birbirini sevdiğini sürekli hatırlatır, Zehra'ya Mansur'un aşkına cevap vermesi için telkinde bulunur. Zehra Mansur'u sevse de Mansur'un devlete hizmet etmek için kendisini adadığını ve onunla evlenerek yüksek ideallerine engel olabileceğini düşünür. Fatma aksini iddia etse de Zehra bir müddet daha duygularını belli etmeme konusunda kararlıdır. Mansur, Emin Paşa ile tartıştıktan sonra konaktan ayrılmayı uygun görür ancak Şeyh Efendi bunu asla kabul etmez. Bir cuma günü Mansur köşkte otururken İsmail Bey'in ısrarı ile birlikte panayıra giderler. İsmail Bey yolda yine Müslüman kadınlar ile iştahla karşılaşır. Onun bu tavırlarını ahlaki bulmayan Mansur İsmail Bey'e kızarak dönüş yolunda arabadan hızlı bir şekilde iner. Arabayı süren Seyis İbrahim bile onun indiğini görmez. Seyis İbrahim'in Raşit Efendi'nin kendisinden istediği planı uygulama vakti gelmiştir. Deniz kenarından yalıya dönüş yolunda atları çok hızlı sürerek ve atların bir köpekten korkup ürkmelerini sağlayarak İsmail Bey'i ve Mansur Beyi denize düşüreceklerdir. Mansur Bey arabadan indiği için kendisi de son anda arabadan atladığı için yalnızca İsmail Bey'i denize düşürerek öldürür. Herkes bunun bir kaza olduğunu zanneder. Olay konakta duyulunca herkes perişan olur. Mansur Bey kendi acısını unutarak yalıdaki herkesin sıhhati ile ilgilenir. Başına gelen felaketten sonra Şeyh Efendi yalıdan konağa taşınır. Kendi evine taşınmak isteyen Mansur yine Şeyh Efendi'nin ısrarı ile konakta kalmaya devam eder.

Oğullarının ölümünden sonra iyice perişan olan Şeyh Salih Efendi ve karısı Sabiha Hanım'ın düğününü bilinmeyen bir tarihe ertelerler. Ancak Sabiha Hanım'ın bekleyecek durumu yoktur çünkü hamiledir. Sabiha Hanım, Müzeyyen Hanım vasıtası ile durumu Raşit Efendi'ye bildirir. Raşit Efendi de düğün işini halledeceğini, Şeyh Salih Efendi'nin şu an için düğüne razı olmadığını anlatır. Ancak bu bir yalandır çünkü Raşit'in düğünü erteleyerek Sabiha Hanım'ı düşük yaptıran ilaçlar kullanmaya mecbur etmek ister. Hatta vereceği ilaçlar ile onu öldürmeyi

planlar. Bir eczacıdan hasta eden ve düşük yaptıran ilaçlar getirerek Müzeyyen Hanım vasıtasıyla Sabiha Hanım'a verir. Sabiha Hanım bu ilaçların birisi ile önce biraz göz boyamak için hastalanacak sonra başka bir ilaç ile de düşük yapacaktır. Sabiha Hanım bu planı kabul eder ama bu ilaçların ölümcül olduğunu bilmemektedir. Sabiha Hanım aldığı ilk ilaçlar ile hastalanır ve yatağa düşer. Doktor Mansur'a muayenesi sırasında gerçek şikâyetlerini söylemez. İkinci ilacı alacağı vakit Nesrin Müzeyyen'in odaya ilacı getirdiğini görür, o getirdiği ilacı geri almasını ister. Ancak Müzeyyen getirdiği ilacı değil Mansur'un verdiği ilacı alarak Nesrin'e verir. Sabiha Hanım kendisini öldürecek ilacı durumdan habersiz olarak alır. Nesrin Müzeyyen'den aldığı ilacı Mansur'a götürür. Mansur ilacı tahlil ettirir ve bunun kendi verdiği ilaç olduğunu anlayınca Sabiha Hanım'ın ilacı kullanmamasına şaşırır ve işin içinde bir iş olduğunu Sabiha'nın başka bir ilaç içmiş olabileceğini düşünür. İlacın tahlil sonucunu almışken konaktan Sabiha Hanım'ın fenalaştığı haberi gelir. Acele ile konağa giderek Sabiha'ya konsültasyon yapar ve Sabiha'nın zehirlendiğini anlar. Üstelik eve gelen diğer doktorlardan birisi Sabiha'nın hamile olduğunu, düşük yapmak için bir ilaç almış olabileceğini söyler. Mansur doktordan zehirlenen kızın Salih Efendi'nin yeğeni olduğunu saklar. Sabiha Hanım'ın durumu oldukça ağırdır. Bu arada Mansur Nesrin'i çağırarak bir önceki günkü ilaç hadisesini iyice öğrenir. Şeyh Salih Efendi'ye de Sabiha Hanım'ın zehirlendiğini söylemek zorunda kalır. Mansur bu arada tifoya yakalanmış olan Müzeyyen Hanım'ın odasına giderek Sabiha Hanım'ın odasına ne bıraktığını sorar. Müzeyyen korkusundan ilaçları ağabeyinin verdiğini anlatır ve ilaç kutularını Mansur'a verir. Mansur üzerinde eczanenin adı bulunan ilaç kutularının içindeki zehrin çeşidini anlar. Mansur'un kafasında her şey yerli yerine oturmuştur. Araba kazasından sonra Seyis İbrahim'in kendisini gördüğü andaki telaşını düşününce bu kazanın ve Sabiha Hanım'ın zehirlenmesinin Raşit Efendi'nin planı olduğunu kanısına varır. Raşit Efendi'nin tek amacı kız kardeşinin çocuğunu tek mirasçı yapmak için Şeyh Salih Efendi'nin ailesini tek tek öldürmektir. Mansur öğrendiklerini o an için amcasına söylemez. Çünkü amcasının o an bu olanları kaldıracak durumu yoktur. Oysa Raşit Efendi durumu Salih Efendi'ye başka türlü anlatmış, bu olanların Mansur'un suçu olduğunu söylemiştir. İsmail Bey'in ölümünde erkenden arabadan atlamasını ve Sabiha'nın konakta Mansur ile baş başa kalmasını kötüye yorarak Mansur Efendiye iftira atmaya çalışmıştır. Salih Efendi

Raşit'in söylediklerini duyduğunda İbn-i Galipler soyundan gelenlerin böyle bir şey yapmayacağını söyleyerek Raşit Efendi'yi kovar. Şeyh Efendi Zehra'dan Mansur ile Sabiha'nın görüşmesinin aslını öğrenir. Raşit Efendi'ye iftirası yüzünden hesap sormak ister ancak Raşit Efendi çağrıldığı halde konağa gelmez.

Gece yarısı Raşit Efendi yanına Seyis İbrahim'i de alarak gizlice konağa girer. Mansur'u odaya kilitlemek ister ancak Mansur onların geldiğini görmüş ve odadan çıkarak onları takibe başlamıştır. Mansur'un odasının kapısını kilitledikten sonra Seyis İbrahim Zehra ile Nesrin'in odasına gidip onları boğmaya ardından bıçaklamaya çalışır. Tam bıçağı kaldırdığı sırada Mansur arkasından gelerek İbrahim'i yakalar. İbrahim kaçarken camdan atlayarak ölür. Ancak Raşit Efendi köşke gaz dökerek ateşe vermiştir. Mansur'un yardımı ile bütün aile yanan konaktan son anda çıkarılır. Sabiha Hanım yangının da etkisiyle daha da kötüleşir ve sabaha karşı vefat eder. Son yaşananlardan rahatsızlanan Şeyh Salih Efendi'nin birinci karısı da birkaç gün içerisinde vefat eder. Müzeyyen Hanım ve çocuğu da tifoya yakalandıkları için yine kısa bir süre içerisinde ölürlür.

Yangına ve son yaşananlara dayanamayan Şeyh Salih Efendi felç olur. Zehra ve Mansur yaşanan olaylardan sonra Salih Efendi'ye destek olmaya çalışırlar. Aile İstanbul'da başka bir konağa taşınır. Bu arada Şeyh Salih Efendi Raşit'in polise teslim edilmesini ve cezasını çekmesini ister ancak Mansur aile şerefine lekelenmemesi için Raşit Efendi konusunda başka bir plan yapar. Raşit Efendi kendi köşkünden taşındığı sırada Mansur gelerek onu tehditle deniz kenarına götürür. Raşit'in bütün planlarını ve kötülüklerini yüzüne vurur. Polise teslim edilmek veya kendisini denize atmak konusunda ona iki seçenek sunar. Raşit ise Mansur'un üzerine atılarak onu öldürmek ister, boğuşma sırasında Raşit denize düşerek ölür. Kimse onun başına ne geldiğini bilmez. Mansur Sabiha Hanım'a verilen zehirleri hazırlayan eczacıyı da bularak polise teslim eder. Ancak eczacı ilaçları kime yaptığını bilmemektedir. Mansur Raşit Efendi'nin ve eczacının gereken cezaları aldığını Şeyh Salih Efendi'ye söyler. Salih Efendi çok duygulanır. İki gün sonra Şeyh Salih Efendi bütün malını Mansur'a bırakan bir vasiyetname yazar ve Mansur'un Zehra ile evlenmesini ister.

Mansur'un en yakın arkadaşı Mehmet Efendi ve Fatma Hanım bu kötü olaylar esnasında daima Salih Efendi, Mansur ve Zehra'nın yanında olmuşlardır. Bu

arada Mehmet Efendi Anadolu'dan Naime adlı bir kızı alıp eğiterek onun ile evlenir. Fatma Hanım da yine Mansur ile Doktor Mehmet'in yakın arkadaşı Nuri Bey ile evlenir. Sıra Zehra ile Mansur'a gelmiştir. Ancak her ikisi de bu konuda bir girişim yapmaya cesaret edemezler. Bu hadiselerden bir yıl sonra Şeyh Salih Efendi de vefat eder. Zehra ile aynı çatı altında duramayan Mansur önce Tunus'a gider. Amcasından aldığı serveti bankaya yatırıp eğitim ve hayır işleri için kullanır. Tunus'ta açtırmış olduğu mektebi genişletmek ister ancak Tunus hükümet buna izin vermez hatta açtığı mektebi kapatır. Bu sefer de Beyrut'a gider ve orada bir mektep açmak ister. Ancak orada da izin mahalli hükümetin kararına bırakılır. Mansur İstanbul'a döner. Maarif Nezaretine okul açma programı için izin başvurusunda bulunur ancak komisyondan hala karar çıkmaz. Oysa Amerikan İncil Cemiyetinin Diyarbakır'da açtırmak istediği okula müsaade hemen verilmiştir. Mansur bu işin takibini Nuri Bey'e bırakarak Hersek'e gider. Orada bir ihtilal çıkmış, işler karışmıştır.

Mansur İstanbul'a döndüğünde çeşitli gazetelerde makaleler yazarak Avrupa devletlerinin Hersek'te ve diğer bölgelerde ortaya koyduğu siyaseti bütün çıplaklığı ile anlatır ve eleştirir. Mansur'un yazıları bazı kötü niyetli memurlar tarafından eleştirilir ve onun aleyhine başka yazılar yazılır. Mansur Sadrazam'a kendisini anlatmak ister ancak bir netice alamayınca amcasının kendisine bıraktığı Aydın'daki çiftliğe gider. Mansur bu çiftlikte iki tane mektep açtırır ve öğretmenler getirir. Mekteplerden birisini Ziraat Mektebine çevirir ve bu mektebe de bir uygulama çiftliği kurar. Bu arada Mansur'un İstanbul'daki dostları cümbür cemaat kendisini ziyarete gelirler. Gelenler; Mehmet Efendi ve karısı, Fatma ve kocası Nuri Bey, Zehra ve daha önceden kendisi ile tartışan uzak akrabası Ahmet Şunudi Bey'dir. Ahmet Şunudi Bey önceleri Mansur ile hem fikir olmamasına rağmen şimdilerde onun ideallerine inanmış ve bu idealler uğruna çalışmak için Mansur'un yanına gelmiştir. Mansur Ahmet Şunudi'yi Beyrut'ta bir mektep açması için müdür olarak görevlendirir. Yakın dostlar çiftlikte haftalarca güzel vakit geçirirler. Topluca ormanda pikniğe gittikleri bir eğlencenin dönüşünde Mansur fırtınadaki bir kaza dolayısıyla yaralanır. Mansur'a bir şey olduğunu zanneden Zehra ona aşkını itiraf eder. Mansur kendine geldikten birkaç gün sonra aralarındaki duvarları kaldıran gençler nikâhlanırlar.

Romanın son bölümlüde Mansur Bey'in Doktor Mehmet Efendi'ye Zehra'ya ve Fatma Hanım'a mektupları ile olayların akışını öğreniriz. Nitekim Osmanlı Devletinde savaş çıkmış, Mansur Bey de doktor olarak savaşta görev almıştır. Mansur Osmanlı-Rus savaşında kaybedilen cephelerin, ölen askerlerin acı hikâyelerini mektupları ile Mehmet Efendi ile paylaşır. Kendisi bu cephelerde elinden geleni yapmasına rağmen kendisine muhalif olanlar yüzünden Şam'a gönderilir. Bu arada II. Abdülhamit Mansur'un hayalini kurduğu ıslahat ve reformlarını yapmaya başlar. Birçok okullar açar, birçok devlet kurumunda yeniliklere başlatır. Mansur'un Mahmut adlı bir çocuğu olur. Zehra ve Mahmut bir müddet Şam'da Mansur Bey ile birlikte kalırlar. Mansur işleri ve hastalığı dolayısıyla onları İstanbul'a Mehmet Efendi ve Fatma Hanım'ın himayesine gönderir. Ayrıca Padişah Mansur'un yaptığı fedakârca çalışmalardan haber alır ve Mansur'u takdir etmek üzere İstanbul'a çağırır. Padişahın davetini hastalığı sırasında öğrenen Mansur'un sıhhati İstanbul'a gelmeye el vermez. Mansur Şam'da hasta iken Zehra'ya yazdığı mektupla başladığı işleri ve yazdığı defterleri kendisine emanet eder ve bir iki ay sonra vefat eder.

2.13. Taaffüf (1895)

Ahmet Mithat Efendi tarafından yazılan *Taaffüf*'ün Tanzimat dönemi romanları arasında ayrı bir yeri vardır. Yazar romanında toplum için sanat anlayışını en bariz şekilde ortaya koymuştur. Yazar olayları anlatırken sık sık roman dışında eğitici ve bilgilendirici meselelere girmiş, bunu da romancının ve romanın bir görevi saymıştır. Saniha Hanım ve Rasih Efendi arasındaki aşk hikâyesinin anlatıldığı roman, bu aşkın geçtiği önemli bir sınavın neticesinin ne olacağı konusunda merak yaratarak bizi romana bağlamıştır.

Roman özenle yaptırılmış saray yavrusu diyebileceğimiz bir konağın tasviri ile başlar. Daniş Bey Konağı diye bilinen bu konak Hanım'ın Konağı diye de anılır. Her ne kadar Rasih Efendi Konağı denilse de bunu diyenler yalnız Rasih Efendi'nin ahbablarıdır. Bu konak on on beş sene evvel vefat eden Daniş Bey'in konağıdır. Rasih Efendi bu konağın içgüvey damadıdır. Zemin katın üzerine ayrıca iki katın daha yapıldığı konağın geniş salonları, haremlik ve selamlık bölümleri ve çoğu zengin evlerinde dahi olmayan özel yapım bir kütüphanesi vardır.

Romandaki olaylar aynı zamanda yazıhane olan kütüphanede ciddi ciddi bir şeyler yazmakta olan Saniha Hanım'ın yazdığı mektubu yırtmasıyla başlar. Saniha Hanım mektubu yırttıktan sonra odanın ortasına atar, ardından Tosun'un resmini alarak şöminede yakar. Mektubu yırtmadan evvel anne diye çağıran çocuğun sert sesiyle irkilmiş olan Saniha mektup parçalarını toplamadan telaşla kapıdan çıkar. Çıktıktan sonra odaya Rasih Efendi girer. Odaya girer girmez yerdeki mektup parçalarını görür, en büyük parçayı alarak okur. Okuduktan sonra beti benzi uçar, diğer bir parçayı daha alarak okumaya devam eder. Ağzından "Vay hain Tosun. Vah benim zavallı Saniha'cığım." sözleri dökülür. Adeta kendinden geçer. Kendini toplamaya çalışarak yerdeki kâğıt parçalarını toplar. Birden bir kadının ayak seslerini duyarak heyecanlanır. Gelen kadının cariyesi Peyker olduğunu anlayınca rahatlar. Rasih Peyker'e, hanımefendinin daha önceden böyle kâğıt yırtıp atıp atmadığını sorar, o da evet cevabını verir. Peyker Hanımefendi böyle yaptıktan sonra yırtılan kâğıtları toplayıp şöminede yaktığını söyler. Rasih cariyesine bu kâğıtları aldığını Hanımefendi'ye söylememesini, her zamanki gibi şöminede yaktığı söylemesini tembih eder. Eğer böyle yaparsa hem bu aileyi büyük bir felaketten kurtaracağını hem de kendisini ev, çeyiz ve azat etmekle ödüllendireceğini söyler. Hizmetçi korkusundan ne diyeceğini bilemese de efendisine emirlerini yerine getireceğine dair söz verir. Rasih Efendi odadan çıkar, bir müddet sonra ümitsiz ve mustarip bir şekilde Saniha Hanım odaya girer. Odaya Rasih Efendi'nin gelip gelmediği, mektup parçalarını görüp görmediği konusunda cariye sorguya çeker. Pekar tıpkı tembih edildiği gibi kendisi odadan çıktıktan sonra odaya geldiğini, yerdeki kâğıt parçalarını toplayarak yaktığını, odaya girdikten sonra Rasih Efendi'yi hiç görmediğini anlatır ve bu konuda Saniha Hanım'ı ikna eder. Saniha Hanım yerdeki kâğıt parçalarının yakılması konusunda Rasih Efendi'ye hiçbir şey anlatılmaması konusunda sıkı sıkı tembihlere girişir. Pekar bu konuda da hanımına güvence verir.

Romanın ikinci bölüme geldiğinde Saniha Hanım'ın babasından ve babasının İstanbul'a nasıl yerleştiğinden bahsedilir. Saniha Hanım'ın babası Daniş Bey aslen Giritli zengin ve soylu bir ailenin oğludur. Daniş Bey ticaretle uğraştığı gibi ilim ve irfan konusunda da oldukça meşhur birisidir. İskenderiye ve Mısır'da ticari ilişkiler kurarak ticaretini geliştirmiştir. İskenderiye'ye yerleştikten sonra Hidivler yönetiminin dikkatini çekmiş kendisine idari bir hizmet verilmiştir. Daniş Bey'in bu

hizmetten gelecek maaşa ihtiyacı olmasa da şan ile resmi şerefe meraklı olduğundan bu görevi kabul etmiştir. Ardından Hidiv ailesinden asil ve zengin bir kız olan Seniha evlenmiştir. Bir müddet sonra buradaki memuriyeti devam ettirmek istemeyen Daniş Bey İstanbul'a gelerek yerleşmiştir. İstanbul'a gelmesinin sebebi devlet görevine girerek paşa unvanını almaktır. İsteddiği gibi idari memuriyete başlasa da bir türlü Paşa unvanını alamamıştır. Sonunda mutasarrıflıktan istifa ederek emekli olmuştur. Paşa olamamak onu çok üzse de onu üzen asıl şey doğan çocuklarının hiçbirisinin bir yıldan fazla yaşamamasıdır. Nihayet emekliliğinden sonra doğmuş olan kızı Saniha Hanım bir yaşını tamamlayarak Daniş Bey'i çok mutlu etmiştir.

Memuriyetlerde gezdiği ve yaşayan hiçbir çocuğu olmadığı için İstanbul'da kendisine ev almayan Daniş Bey, Saniha'nın ölmeyeceğine kanaat getirdikten sonra çok görkemli bir konak yaptırır ve içini özenle döşetir. Bundan sonra Daniş Bey'in bütün işi gücü Saniha Hanım olmuştur. Onun üzerine titrer. Hem kendi hem de kızının sıhhatini düşünerek evine maaşlı bir doktor alır. Doktor Fratenberg aslında Fransa'nın Alsas vilayetindedir. Her ne kadar bu vilayet Almanya'ya bağlansa da Doktor Fransız mekteplerinden mezun olduğu için iyi derecede Fransızca bilmektedir. Hem iyi hem de hikmetli bir insan olan doktor hastalarını çok gerekmedikçe ilaçlarla tedavi etmez, onlara gerekli gıdayı ve bakımı önerir. Ancak çok gerekli durumlarda ilaca müracaat eder. Hastalarını ve ev ahalisini iyi niyetle gözeten Doktor Fratenberg evde de bir doktordan ziyade Saniha'nın dadısı olmuştur. Hiç çocuğu olmayan doktor onun bakımı ile yakından ilgilenmekte, neredeyse kucağından hiç indirmemektedir. Doktor Fratenberg'in özel ilgisi ve bakımında büyüyen Saniha iki buçuk yaşına geldiğinde Fransızca'yı ana lisanı olarak konuşmaya başlar. Üç buçuk dört yaşına doğru da hem Türkçeyi hem de Fransızca'yı öğrenir. Beş yaşına geldiğinde kendisine bir Türkçe hocası tutulur. Doktor Saniha'nın bakımından vazgeçmez ona özel Fransızca dersleri vermeye başlar. Sekiz yaşına geldiğinde Saniha Fransızca'yı okuyup yazmakta ancak Türkçeyi henüz rahat okuyamamaktadır. On iki yaşına geldiğinde Doktor Fratenberg'in terbiyesiyle Fransızcadan başka Arapça ve Farsça da öğretilir. Saniha'nın eğitimi babası Daniş Bey'in sıtma hastalığından vefat etmesiyle sekteye uğrar.

Daniş Bey öldükten sonra ailenin servetini yönetecek, işleri idare edecek birisinin bulunması gerekir. Artık aileden birisi gibi olan Doktor Fratenberg bu işi

üzerine alır. Seniha Hanım doktora çok güvenmektedir. Servetin idare yükünü onun üzerinden aldığı için çok memnundur. Doktor bu işlerle uğraşırken bir sene kadar Saniha Hanım'ın eğitimi ile ilgilenemez. Bu iş Türkçe, Arapça ve Farsça muallimlerine kalmıştır. Doktor Saniha'ya matematik, tabii ilimler, tarih ve felsefe öğretmek arzusundadır. Ancak işler dolayısıyla bu eğitimleri ertelediği için üzülmektedir. Saniha on üç yaşına gelince doktor, Saniha'nın eksik kalan eğitimlerine devam eder. Ona matematik, coğrafya, tarih gibi dersler verir. Saniha Hanım on beş, on altı yaşına gelince birçok talibi çıkar. Hem güzel hem kültürlü hem de çok zengin olan Saniha'nın talipleri pek çoktur. Ancak Doktor Fratenberg on beş yaşında bir çocuğun evlendirilmesine karşı çıkar çünkü onların kültüründe kızlar yirmi bir yaşına gelmeden evlendirilmez. Bir çocuğun erken evlendirilirse erkenden yıpranacağını düşünür. Seniha Hanımefendi'ye de damat seçiminde çok titiz davranması gerektiğini anlatır. Çünkü gelen damadın kızından ziyade servetlerine talip olabileceğini ve bu serveti eline alıp yok edebileceği konusunda onu uyarır. Seniha Hanım doktorun bu konudaki hassasiyetlerini haklı bulur.

Saniha Doktor Fratenberg'in yardımıyla Avrupa kadınlarına dahi nasip olmayan bir kültür derecesine ulaşmıştır. Onun bu kadar bilgili ve marifetli bir genç kız olması çokça kıskanılmasına sebep olmuştur. Etrafındaki insanlar bu tarz kıza alışık olmadıkları için hakkında erkek gibi, erkeğin bildiği işleri biliyor, diye dedikodu çıkarırlar. Doktor Fratenberg Saniha'ya iyi bir dini eğitim aldırır. Etraftaki insanlar bu eğitimi bile "Kız değil, kürsü şeyhi" diye alaya alırlar. Saniha Hanım'a talip olan kimseler ret cevabını alınca düşmanlıkları artar ve onu kibirli olmakla itham ederler. Saniha Hanım ve ailesi bu tarz konuşmalardan etkilenmezler. Bunların yanında Saniha Hanım çok iyi bir piyanisttir. Etrafında hem onu hem de çaldığı piyanoyu dinlemeye gelen birçok aile dostu vardır. Onun bu kadar mükemmel bir kız olmasına rağmen tevazu sahibi olmasını yakın dostları hayranlıkla izlemektedirler. Onu tanımayanlar hoppa ve kibirli bulsalar da tanıyanlar aksini düşünürler. Daniş Bey'in ailesi evlerine misafir gelmediği zamanlarda Doktor Fratenberg ile iyi vakit geçirirler. Çok bilgili ve kültürlü olan doktor ile geçen güzel zamanlar onun vefat etmesi ile sona erer. Seniha Hanım ve Saniha doktorun ölümüne çok fazla üzülmürler. Özellikle Saniha babasının ölümüne bile bu kadar üzülmemiştir çünkü doktorun onun üzerinde emeği babasından fazladır.

Doktor Fratenberg vefat ettiğinde Saniha on yedi yaşındadır. Bu yaş dönemin sosyal hayatında bir kız için evlilik yaşının geçmekte olduğunun göstergesidir. Saniha Hanım’a yaşı sorulduğunda “on yediyi bitirdim” demesi insanlar tarafında hayretle karşılanır. On sekiz yaşına girdiğinde hala Saniha Hanım’a bir koca bulunamamıştır. Ona gelen talipler gittikçe azalmıştır. Birçok talip reddedildikten sonra artık insanlar ona talip olmaya korkmuşlardır. Üstelik Saniha ile ilgili “Pek serbestmiş! Pek Alafrangaymış! Adeta bir Fransız imiş! Mümkün değil Müslüman koca istemezmiş!” gibi dedikodular yayılmıştır.

Seniha Hanım ve Saniha doktorun vefatından sonra servetlerinin idaresi konusunda yardımcısız kalırlar. Seniha Hanım önceleri Osman Efendi adlı iflas etmiş bir tüccarı serveti idare etmesi için tutar ancak ondan pek memnun kalmayınca Hanson adlı İngiliz bir sarraftan hisse senetleri gibi evrakların muhafazası ve taksitlerin tahsili konusunda yardım alır. Bundan sonra Osman Efendi’nin işine son verir. Seniha Hanım evlerine bir damat getirmenin artık elzem olduğunu düşünür. Saniha on dokuz yaşına girmiştir. Taliplerin de ardı arkası kesilmiştir. Saniha’nın yirmi yaşına yaklaşması ve etraftan onu “alafranga meşrep” olarak tanımlamaları aileyi evlilik konusunda umutsuzluğa düşürmüştür.

Saniha uzunca bir zamandır evlilik konusunda düşünmektedir. O evliliği servetin idaresi açısından değil de evlendiği kişiyle mutlu olup olamayacağı noktasında değerlendirmektedir. Evlendiği kişiyi sevecek mi ya da evlendiği kişi tarafından sevilcek mi diye merak içerisinde. Ona göre evlilikteki en büyük saadet hem sevip hem de sevmektir. Evlilik konusu Saniha ve annesi hakkında doğrudan konuşulmaya başlanmıştır. Sonunda anne kız “Çare yok pek yalnızız. Artık evlenilmeli” sonucuna ulaşmışlardır. Eskiden reddettikleri taliplerinden birisi tekrar çıkıp gelse bu talibi yeniden değerlendirmeye hazırdırlar. Ancak ne eski talipler gelmekte ne de Saniha kendisi bir erkeğe talip olmayı gururuna yedirebilmektedir. Saniha hem çok güzel hem çok zengin hem de çok iyi eğitilmiş bir kız olduğu için böyle bir kızın talipsiz kalmış gibi görünmesi Saniha tarafından kabul edilecek bir şey değildir.

Durumlar böyleyken Seniha Hanım ve kızı Saniha yaz tatilini geçirmek için Büyükada’da bir ev tutarlar. Burada Madam Miryal adında Fransız bir kadın ve onun yetişkin kızı ile tatili beraber yapacaklardır. Madam Miryal kendi halinde iyi bir

kadıdır. Bir akşamüzeri Saniha, Madam Miryal ve kızları Diyaskolos'un yazlığında bir ağaç altında konuşurlar. Saniha'nın Fransızca konuşmaları oradan geçen bir delikanlının dikkatini çeker. Delikanlı Madam Miryal'ı selamlayarak oradan uzaklaşır. Saniha yanlarından geçen bu delikanlıya hiç dikkat etmez. Daha sonra Çamlık yolunda iki defa daha bu delikanlı ile karşılaşır. Delikanlı Saniha'ya dikkatli baktığı halde Saniha onun hiç farkında olmaz.

Bir sabah bu delikanlı Madam Miryal'ın evine gider. Delikanlıyı karşılayan Madam Miryal onun bu erkenci ziyaretine şaşırır. Delikanlı Madam Miryal'e geçen gün kendileriyle Fransızca konuşan kızın kim olduğunu sorar. O da kızın Saniha olduğunu söyler. Delikanlı kızın hem güzelliğine hem de mükemmel Fransızcasına âşık olmuştur. Üstelik Saniha'nın adını duyunca hakkında söylenenlerden onu tanımıştır. Hüner ve malumatını, başkalarının onunla evlenmeye cesaret edemediğini duymuştur. Görünüşünü de çok beğenmiş, ahlakı için de evlendikten sonra kendi ahlakıyla yoğuracağını düşünmüştür. Delikanlı Madam Miryal'den Saniha ile evlenmek için aracılık etmesini ister. Osmanlı âdetlerinde evlilik teklifi ve görücülük aileler vasıtasıyla yapılmaktadır. Delikanlının ailesi olmadığı için bu görevi Madam Miryal'den ister, Madam Miryal de bu teklifi kabul eder. Delikanlının evlilik konusunda bir şartı vardır. Saniha'nın zenginliğini bilmektedir. Onun evine içgüveyi gidecekse evin masraflarına ortak olmak istemektedir. Kendisi çok zengin olmasa da parasız da değildir. Onların ev idaresi için çok büyük masraf ettiğini bildiği için bütün evin masraflarını karşılayacak güce sahip değildir. Bu güce sahip olmasa da kendi gücünce katkıda bulunmak istemektedir. Madam Miryal delikanlının şartlarını ve teklifini iletmek üzere Daniş Beylerin evine gitmek için delikanlıyla kapıdan çıkmak üzereyken kapıda Saniha ile karşılaşır. Madam Miryal işaretle Saniha'ya durumu belli eder. Saniha genci dikkatle inceler. Rasih adındaki bu genç gittikten sonra Madam Miryal Rasih'in kendisine anlattıklarını Saniha'ya iletir ve Rasih'in kim olduğunu anlatmaya başlar. Rasih Belgradlı zengin bir ağanın oğludur. Madam Miryal'in vefat eden kocası Belgrat'ta konsolos iken Rasih'in ailesiyle tanışmıştır. Kocasının tavsiyesiyle Rasih Paris'e eğitim için gönderilmiştir. Bir müddet tıp eğitimi bir müddet de avukatlık eğitimi alan Rasih bu eğitimlerini tamamlayamamış ancak edebiyat ve felsefe eğitimlerini tamamlamayı başarmıştır. Fransa'ya gittikten sonra Rasih ile bağlantıyı kaybeden Madam Miryal, dört yıl önce Beyoğlu'nda

kendisi ile karşılaşmış şu anki durumunu öğrenmiştir. Şu an kültürlü bir genç olduğunu, Osmanlı basınında para için değil de keyif için yazılar yazdığını söylemiştir. Rasih'in pek zengin olmadığını ancak babasından kalan Belgrat'taki emlakını satıp Avrupa bankalarına yatırdığını oradan da ayda bin Frank kadar gelir sahibi olduğunu ve bu gelire iyi geçindiğini anlatmıştır. Madamın anlattığına göre Rasih aynı zamanda iyi yürekli, parasını iyi kullanmayı bilen, annesi, babası olmayan kimsesiz biridir. Rasih'in Saniha'nın cömertliğini, ahlakını, terbiyesini ve servetini bildiğini de eklemiştir. Kendi fikri sorulursa Rasih'in kendisine iyi bir koca olacağını belirtmiştir. Saniha Madam Miryal'in bütün sözlerini dinlemiş, çok derinlere dalmıştır. Bahçede Rasih'i görünce beğenmiş üstelik gazetede yazdığı yazılardan kim olduğunu hatırlamıştır. Onun yazılarını ve hikmetli düşüncelerini evvelden beğenmektedir. Bütün bunlara rağmen Madam Miryal'e evet cevabı vermez. Bu cevabı annesine sorması gerektiğini bildirir. Zira böylesi bir genç kız için daha uygundur.

Madam Miryal evlilik teklifini Saniha Hanım'a iletince Saniha Hanım bu teklifi ve Rasih'in geçim şartını çok memnuniyetle karşılar. Böyle bir geçim şartı olan birisinin aile mirasını da israf etmeyeceğini düşünür. Böyle birisi "Malımızı değil hakikaten kızımızı istiyor." der. Bu hadiseden kısa bir süre sonra söz kesilir.

Rasih ve Saniha'nın birinci seneleri hakikaten pek tatlı geçer. Her iki gencin de terbiyesi, eğitimi, alicenaplığı birbirine uygundur. Kısa bir zamanda birbirlerinin meziyetlerini takdir eder, birbirlerine çıldırasıya âşık olurlar. Saniha'nın hoppalığı, Rasih'in hovardalığı hakkında dedikodu eden kimseler onların evlilikleri karşısında ettikleri sözlerden pişman olurlar. Yaklaşık bir yıl sonra nur topu gibi güzel bir oğulları olur. Rasih servetin idaresini eline almış, işleri kayınvalidesinin istediği gibi yönetmektedir. Rasih tam bir ev babası olmuş, ekonomik işlere yardım eden bütün yabancıları aradan çıkarılmıştır. Aradan mutlu üç sene geçmiş üçüncü senenin sonunda Saniha'nın tavırlarında bir değişiklik olmaya başlamıştır. Saniha Hanım neşesiz, sinir buhranı içinde, iç sıkıntıları yaşamaktadır. Romanın başında yazdığı mektubu yırtan Saniha Hanım'ın hali bu şekildedir.

Romanın sonraki bölümünde aşk ve âşık tasvirine yer verir. Bundan maksat Saniha Hanım ile Rasih Efendi arasındaki aşkın geldiği neticeyi göstermektir. Rasih Efendi çok fazla arkadaşı olan bir adam değildir. Hakiki dostluğa değer verdiği için

böyle bir dostluğun nadir olduğunun farkındadır. Rasih Efendi geçmişte biraz hovardalığa meyilli bir insan olsa da onun asıl meşguliyeti Osmanlı basınında yazılar yazmaktır. Rasih Efendi çok fazla okur ve ancak çok az yazar. Özellikle kitap okumaktan büyük keyif almaktadır. Evlendikten sonra istirahat zamanlarını evinde geçirir. Sohbet etmek için de Saniha gibi kültürlü bir eşi olduğu için başka bir sohbet arkadaşı aramaz. Ahbap olarak seçtiği yalnızca Tosun Bey vardır. Tosun Bey çok fazla eğitilmiş olmasa da cahil birisi de değildir. Zeki şuh mizaçlı ve şen birisidir. Oldukça yakışıklıdır. Zengin olmasa da zenginlere yaltaklanan züğürtlerden de değildir. Onun işi gücü eğlenmekten ibarettir. Bir resim sergisi için, bir tiyatro gösterisi için her türlü zahmeti çekmeye hazırdır. Evli ve çocuk sahibidir. Ancak hayatını onlara bağlı olarak geçirmektense zevk ve keyif içinde geçirmeyi tercih eder. Hovardalığa henüz doymadığından kadınları aldatmak için yapamayacağı şey yoktur. Rasih Bey onun hayat felsefesini anlayamasa da hoş sohbet bir adam ve bir musikişinas olduğu için onunla görüşmekten çekinmez. Tosun Bey hem çok güzel piyano çalmakta hem de çok güzel şarkı söylemektedir.

Rasih, Tosun Bey ile önceleri on beş yirmi günde bir görüşür. Tosun Bey'in eve geldiği ve yemeğe kaldığı zamanlarda selamlıkta Tosun Bey için özel bir sofraya kurulur. İki kişi için selamlıkta sofraya kurmak zor gibi görünse de evin kadınları için bu hiç de iş zor gelmemiştir. Tosun Bey'in çalıp söylediği şarkılar kapıların açılması ile hareme kadar ulaşmış ve bu durum kadınların hoşuna gitmiştir. İlerleyen günlerde Rasih ve Tosun Bey'in görüşmeleri sıklaşmıştır. Bu durum Rasih'in evin hanımlarından izin alması hatta bu hanımların bu konuda Rasih'e desteğiyle gerçekleşmiştir. Rasih her ne kadar konağın efendisi olsa da eşine ve büyük hanıma sormadan hiç bir şey yapmayacak kadar onlara saygılıdır. Tosun Bey'in kim olduğu konusunda Rasih evin hanımlarına gerekli izahatı yapmış olsa da bu izaha bir miktar yalan karıştırmıştır. Evin hanımları tarafından reddedilme ihtimaline karşı Tosun Bey'i hovardalıyla değil iyi özellikleriyle anlatmıştır. Tosun Bey konağa geldikçe bir yandan şarkılar çalıp söyler bir yandan da içki içerek çakır keyif vaziyetler alır. Selamlıktan Tosun Bey'in çalıp söylediklerini dinleyen hane halkı istedikleri şarkının çalınması için kapıyı tıklattır, Rasih Efendi'yi hareme davet eder, çalınmasını istedikleri şarkıları Rasih Efendi'ye bildirirler. Çalınacak şarkı Tosun Bey'e bildirildiği zaman bu isteğin evin güzel hanımı Saniha'dan geldiği anlaşılmaktadır.

Tosun Bey kimi akşamlar hiç duyulmamış bir şarkı çalar. Bu şarkının kimin eseri olduğu sorulduğunda yalancı bir mahcubiyetle kendi eseri olduğunu söyler. Saniha Hanım da bir piyanist olduğu için bu yeni şarkıları öğrenmeye heves eder. Osmanlı âdetleri gereği kadın ve erkeğin karşılıklı sohbeti çok uygun olmadığı için Tosun Bey şarkılarını Saniha Hanım'a öğretmek için şarkının notalarını ve güftelerini kâğıda yazıp gönderir. Durum böyle olunca Tosun Bey'in şiirlerini Saniha Hanım'a taktim etmesi için bir bahane oluşmuş olur. Bu şarkılarda Tosun Bey tarafından Saniha Hanım'a gönderilmiş bir takım imalı sözler bulunmaktadır. Rasih Bey bunlardan hiçbir kötü niyetli ima hissetmese de Saniha Hanım için durum öyle değildir. Tosun Bey ile Saniha Hanım arasındaki iletişim güfteler ve besteler takdimi derecesindedir. Ancak Tosun Bey'in Saniha Hanım'ın adını hatırlatır kelimelere güftelerinde yer vermesi bir kur olarak algılanır. Saniha Hanım Tosun Bey'in bu davranışına ayıplayıcı bir cevap vermek ister. Bu yüzden Tosun Bey'e kendisini uyarıcı bir mektup yazar. Tosun Bey ile Saniha Hanım arasındaki mektuplaşma böylece başlar. Tosun Bey'in Saniha Hanım'dan bir mektup alması Tosun Bey'i kendi aşkını anlatmak konusunda cesaretlendirir.

Saniha Hanım ve Tosun Bey arasındaki mesafe aylar geçtikçe yavaş yavaş daralır. Zira Tosun Bey amacına adım adım varmak istemektedir. Saniha Hanım ise bu mektuplara daha çok Tosun Bey'i uyarıcı amaçlı cevaplar yazmaktadır. Saniha Hanım'ın yaptığı bu davranış yanlıştır. Çünkü Tosun Bey'in hamlelerinden hoşlanmadığını mektuplara cevap vermeyerek anlatması daha uygundur. Oysa Saniha Hanım'ın cevap vermesi Tosun Bey'in cesaretini arttırmaktadır. Saniha Hanım içten içe yaptığının yanlış olduğunu bilmekte ancak bir erkek tarafından beğenilmek gururunu okşamaktadır. Kocasının kendinden esirgediğini zannettiği aşkı başka bir erkekten görmek hoşuna gitmektedir. Saniha Hanım bu mektuplardan kocasını haberdar etmeyi düşünmemiştir ya da düşünmek istememiştir.

Rasih Bey evliliklerinin başlangıcında Saniha Hanım'ın gönlünü ele geçirmek için epey uğraşmıştır. Zira Rasih Bey gençliğinde başka kadınlarla da münasebeti olduğu için bu konuda tecrübelidir. Saniha Hanım Rasih Bey tarafından sevildiğini anlayınca o da kendisini sevmeye başlamıştır. Onların aşk hayatları ilk zamanlar her geçen gün biraz daha alevlenmiş ancak evliliğin doğası gereği bir müddet sonra olması gereken rayına oturmuştur. Rasih Bey, evlilik hayatında her zevkin son

derecesine vardktan sonra bundan sonrasının normal bir karı kocalık hayatı olması gerektiğini düşünmüş ve bu şekilde devam etmiştir. Ancak bu durum Saniha Hanım'da aynı şekilde değerlendirilmemiştir. Saniha kocasının sevdaya doyduğunu kendisinden usanmaya başladığını düşünmüştür. Rasih bu noktada karısına nasihat etmek istese de karısından gelen cevaplarla pek başarılı olamamıştır. İşte tam bu zamanda evin içinde yeni bir meşguliyet olsun, hep birlikte eğlenilsin diye Tosun Bey ile görüşmelerin sıklığı arttırılmıştır.

Saniha Hanım'ın kafasının Tosun Bey'in aşk hücumlarıyla karışmasının sebebi belki de meşgulietsizliktendir. Çünkü evinin, işinin, gücünün derdinde bir kadın kafasını aşk meselesine bu kadar yoracak vakit bulamayacaktır. Saniha Hanım'a göre bir kadın ve bir erkek daima bir âşık ve âşık olarak ömür sürmelidir. Bu âlemde sevmekten ve sevilmekten başka görevlerin olduğunun farkında değildir. Evliliğinin ilk başlarında karşısında bir koca değil bir âşık görmüştür. Bu yüzden kocalığın daima böyle olması gerektiğini düşünmektedir. Her gün yeni gelin, yeni güvey gibi olmakla ile hayatın geçmeyeceğini bilmemektedir. Rasih karısının bu memnuniyetsizliğini görüp onu biraz kendi haline bırakmak istediye de böyle bir dönemde Tosun'un karşısına çıkması Saniha Hanım'ı bir kadın olarak etkilemiştir. Daha ilk mektuplarından Tosun Bey'in çılgın bir âşık gibi davranması Saniha Hanım'ın kendisine çıldırasiya âşık olduğunu zannetmesine sebep olmuştur. Hâlbuki Tosun Bey sıradan bir hovarda olarak karşısına çıkan bütün fırsatları değerlendirmekte eline geçirdiği kadınlarla da gönül eğlendirmektedir. Tabii evvelden Rasih Bey arkadaşının hovardalığını anlatmadığı onu düzgün bir insan olarak tanıttığı için Saniha Hanım Tosun Bey'i masum bir âşık olarak görmektedir. Kocasından başka erkek tanımayan Saniha, Tosun Bey'in bu âşık hallerini evliğin ilk yılındaki Rasih Bey'in âşıklığına benzetmiş onu hakiki bir âşık sanmıştır. Kocasından beklediği tutkun âşık edalarını göremeyen işsiz güçsüz Saniha, Tosun Bey'in mektup yağmurlarıyla düşüncelere dalmaktadır. Saniha Doktor Fratenberg'in terbiyesiyle yetiştiği için iffetini korumayı bilmekte ve Tosun Bey'in aşk mektuplarına karşı kendini bırakmamaktadır. Bütün bu durumlar onun ruh sağlığını bozmuş iştahsızlık, zaaf ve kansızlık çekmeye başlamıştır. Bunların yanı sıra şiddetli iç sıkıntıları, sinir buhranları ve ağlama halleri yaşamaktadır. Kocasını çok sevmekte ancak kocasının kendisine muhabbetini kâfi görmemekte hatta kocasının sevgisinin

yalan olduğunu düşünmektedir. Romanın başında elindeki mektubu yırtarak odadan fırlayan Saniha Hanım işte bu haldedir.

Saniha Hanım'ın sinir buhranı halinde yırttığı mektupta Tosun Bey'e kocasının kendisine karşı değiştiğinden şikâyet etmektedir. Bu ona yazdığı ilk mektup değildir. Bu mektupların amacı Tosun Bey'in aşk hücumlarının doğru bir şey olmadığını anlatmak gibi görünmektedir. Kendisinin iffetli bir kadın olduğunu anlatmakta, kocasından intikam almak gibi bir amacının olmadığını söylemektedir. Uzun uzun kocasının kendisine karşı ilgisizliğinden şikâyet etmektedir. Kendisinin namus ve iffetin değerini bilen bir kadın olduğunu bu mektuplarda sadece onunla sohbet etmek ve onun bilgilerinden faydalanmak istediğini söylemektedir.

Rasih Efendi yırtılan mektubun parçalarını toplayarak odasına getirir onları düzgün bir şekilde bir mukavvaya yapıştırarak birleştirir. Mektubu okuyan Rasih Efendi durumun sandığı kadar kötü olmadığını anlayınca sevinir ve rahatlar. Rasih Efendi uzun zamandır karısının histerik hallerinden dolayı büyük bir merak ve ıstırap içindedir. Karısının niçin böyle olduğunu bilmemektedir. Dostu zannettiği Tosun Bey'in kendi namusuna göz koyacağını asla düşünmemiştir. Tosun Bey'in kadınlarla ilgili laubali sözlerini şaka zannetmekte onun eğlenceli sohbetinden keyif almaktadır. Karısının sinir buhranını çözmeye çalışırken karısı tarafından Tosun Bey'e yazılmış mektubu görünce kan beynine sıçramıştır. Her şeyin olup bittiğini karısının namusunun düzeltilmesi mümkün olmayacak bir şekilde lekелendiğini düşünmüştür. Mektubu birleştirip okuyunca hem durumun zannettiği kadar kötü olmadığını görmüş hem de karısının hastalığının sebebini öğrenmiştir. Bundan sonra ona artık karısını girmekte olduğu yoldan döndürmek kaldığı kanaatine varır. Karısının akıllı bir kadın olduğunu, gerçeği görüp kendisini toplayacağına inanır. Rasih Efendi bu ümitlerle yemek salonuna giderek akşam yemeği için sofraya oturur.

Rasih ve Saniha'nın evliliklerinin ilk iki senesinde salondaki sofrada birbirinden neşeli zamanlar geçirmişlerdir. Sofrada kimi zaman edebiyattan kimi zaman felsefeden sohbetler açılmış kimi zamanda bebekleri Nurullah'ın davranışlarının güzelliği hakkında konuşulmuştur. Rasih bazen servetin idaresi hakkında Büyük Hanım'a açıklamalar yapmıştır. Altı yedi aydan beri bu şakalı, gülüşmeli sohbetler azalmış Saniha Hanım'ın sinir buhranları sebebiyle sofraların tadı kaçmıştır. Saniha'nın sofraya inmediği günler dahi olmuştur. Rasih ile Büyük

Hanım Saniha'nın bu hallerini üzüntüyle izlemekte birbirlerine çaresizce bakmaktadırlar.

O akşam Saniha Hanım yazı odasındaki mektup yırtma hadisesine rağmen sofraya neşeyle iner, sofrada oğlu Nurullah'ı sevip iltifat eder, evliliğinin ilk günlerindeki gibi kocasına dostça tavırlar gösterir. Kocasına o gün neler yaptığını sorar. Kendisi de gün içerisinde neler yaptığını anlatır. Ancak mektubu yazıp yırttığı zaman hakkında yalan söyler. Büyük Hanım da uzunca süredir sofrada görülmeyen bu neşeden son derece memnundur. O akşam cariyelerin üçü de efendilerine hizmet ederler. Saniha Hanım'ın cariyesi Peyker, hanımının ve efendisini şaşkınlıkla izler. Sabahki kâğıt parçasından dolayı yaşadıkları kötü halleri şuan kendilerinde göremez. Zavallı cariyeye neler olduğunu bir türlü anlayamaz. Rasih de bu akşam usta bir tiyatrocu gibi olanlar hakkında hiç renk vermez. Özellikle mektubun tamamını okuduktan sonra henüz kırılmış bir şeyin olmadığına kanaat getirir. Karısının yazdığı mektubu yazmasının sebebini geçirdiği sinir buhranı olarak değerlendirir. Onun yardıma ihtiyacı olduğunu düşünür. Bu durumda çok iyi düşünüp doğru davranmaya karar verir. Rasih her şeye rağmen içi kan ağlasa da bunları eşine ve kayınvalidesine belli etmemeye çalışır. Namusunun henüz helak olup gitmediğini anlasa da altı yedi aydan beri can çektiğini bilmekte ancak çıkmamış candan ümit kesilmez düşüncesiyle evliliğini kurtarmaya çalışmaktadır.

Rasih Efendi karısının bu akşamki dostane tavırlarından sonra ertesi sabah erkenden kalkar. Herkesin uykuda olduğunu bildiğinden gizlice Saniha'nın cariyesi Peyker'i odasına çağırır. Rasih Efendi odasına gelen Peyker'e bütün meseleyi tamamıyla anlatır. Peyker akıllı bir kız olduğundan Rasih'in anlattıklarından Tosun Bey'in Hanımefendi'yi ve konak halkını perişan edeceğine inanır. Rasih, Peyker'e Tosun Bey ile Hanımefendi arasındaki mektuplara kimin aracılık ettiğini sorar. Peyker de bu işi yapsa yapsa harem kâhyası Yusuf Ağa ile karısının yapacağını söyler. Rasih bu mektuplaşmaları kesmek için Yusuf Ağa ve karısını evden göndermeye karar verir. Bunun için zabıtaya gider ve Yusuf Ağa'nın yaptığı kötü davranışından dolayı bir müddet İstanbul'dan gönderilmesini rica eder. Bu olaydan sonra zabıtanın bir memur gelerek Yusuf Ağa'yı evinden alır ve Midilli'ye gönderir. Yusuf Ağa Midilli'ye gittikten sonra yanına gelen bir tüccar hangi kabahati dolayısıyla orada olduğunu ona anlatır. Ancak yine de burada olduğu sürece

maaşının kendisine verileceğini söyler. Rasih olanları anlatmak için tüccarı tutarak Midilli'ye göndermiştir. Yusuf Ağa Midilli'ye gidince karısı Zahide Hanım da onun yanına gider. Zahide Hanım konaktan gidene kadar Tosun Bey Saniha'nın hatırına gelmez. Bu olaylar esnasında Rasih karısına olan ilgisini arttırır. Ona ilim irfan konusunda çeşitli meseleler anlatır ve nasihatler eder. Saniha'ya göre kocası sanki ilk evlendiği günlere geri dönmüştür. Rasih birçok bilimden haberdar olan bir filozoftur. Onun felsefi düşüncelerini dinleyenler ondan çok etkilenirler. Rasih bilgisini ve ilmini kullanarak karısını kendisine yeniden hayran bırakır.

Bir gün Rasih evde kalarak karısı ile vakit geçirir. Bu durum Saniha'nın da istediği bir şeydir. Rasih karısının isteğinin kendisi için bir mutluluk olduğunu dile getirir. O an yazı odasında bulunmaktadırlar. Rasih karısına şöminenin üstündeki Venüs ve Minevra heykellerini göstererek bu heykellerinin buraya ne zaman geldiklerini epeydir merak ettiğini sorar. Saniha da bu heykellerin babası evi döşediği zaman evde olmadığını, babasının resimlere ilgi gösterdiğini ancak heykeller ile pek ilgilenmediğini anlatır. Bu arada Saniha ve Rasih arasında İslam nazarında resim ve heykelin nasıl görüldüğü konusunda bir sohbet başlar. Rasih engin bilgileriyle bu konuda karısına uzun uzun bilgiler aktarır. Dinler tarihinde heykel ve resim hakkındaki yaklaşımlara dair bilgiler paylaşır. Sonunda heykelin İslam açısından çok uygun karşılanmadığını ancak resim konusunda çok kati yasakların olmadığını anlatır. Söz yeniden şömine üzerindeki Venüs ve Minevra heykellerine gelir. Saniha Hanım da bu heykellerinin doktoru ve aynı zamanda hocası olan Doktor Fratenberg tarafından kendilerine hediye edildiğini söyler. Rasih karısına bu heykellerin anlamını öğretmeninden öğrenip öğrenmediğini sorar. O da heykellerin adlarının Venüs ve Minevra olduğunu hocasından öğrendiğini anlatır. Bu heykellerden Venüs'ün güzellik tanrıçası Minevra'nın ise akıl ve hikmet tanrıçası olduğunu kendisi okuyup öğrenmiştir. Rasih karısına hocasının Yunan tarihini ve bu heykellerin ne olduğunu daha açık anlatıp anlatmadığını sorar. O da hocasının mitolojiden ve bu heykellerin hikâyelerinden söz ettiğini hatta kendisinin de bu konuda kitaplar okuduğundan bahseder. Oysa Rasih Efendi'nin sormak istediği şey gerçekte hocasının bu heykelleri gerçek manasını anlatıp anlatmadığıdır. Rasih bu heykellerin hikmetli anlamlarının olduğunu söyler. Hocasının da ince düşünen bir filozof ve babalık şefkati gösteren bir öğretmen olması sebebiyle çok sevdiği

Saniha'sına bir mesaj vermek için bu heykelleri hediye ettiğini anlatmak ister. Birden Saniha'nın hatırına Doktor Fratenberg'in mitolojinin bu heykellerin de konusu olan evli kadınlar ile ilgili hükümlerini anlatmadığı gelir. Doktor bu hükümleri seçeceği kocasından dinlemesi gerektiğini kendisine söylemiştir. Saniha ne kadar istediye de bu konuları Saniha'ya anlatmamıştır. Saniha kocasından doktorun istediği gibi bu konuları anlatmasını ister. Rasih Efendi bu konudaki bilgilerini anlatmaya başlar. Özellikle Venüs ve Minevra heykellerinin anlamını uzun uzun açıklamaya girişir. Venüs güzellik tanrıçasıdır, şehveti ve cazibeyi temsil eder. Minevra ise akıl ve hikmet tanrıçasıdır, Venüs kadar güzeldir ancak onun güzelliği şehvetten arındırılmış bir güzelliktir. Venüs güzelliğini şehvet için kullanır ve bu şehvetten doğan çocuklar dünyada olumsuz değerlerin temsilcisi olurlar. Minevra ise daima akıllı ve hikmetli davranışlar sergilemiş, namusunu ve edebini daima korumuştur. Davranışlarıyla daima güzel meziyetler ortaya koymuştur. Minevra o kadar iffetli bir kadındır ki bir elinde kalkan diğer elinde mızrakla temsil edilmiştir. Savaşçı bir kadın olan Minevra hem iffetini korumuş hem de dünyada güzel değerler için mücadele etmiştir. Kendisine gizlice şehvi duygularla bakmaya çalışan aşğının gözlerini kör etmiştir. Venüs heykeli ise daima yarı çıplak tasvir edilmiştir.

Rasih Efendi şehveti ve edebi temsil eden bu kadın heykelleri karısına kasıtlı olarak anlatır. Mitolojideki iki ayrı kadın tipini göstererek doğru ve güzel olanın hangisi olduğunu, kadınlara hangi hasletlerin yakıştığını dolaylı olarak anlatır. Saniha Rasih'i dinledikten sonra önce kendini Venüs'e benzetir sonrada Minevra olduğunu düşünür. Rasih'in sözleri sona erdiğinde Saniha içinden bir çılgılık atarak kocasına sarılarak bayılır. Karısını kollarına alan Rasih onu görülmemiş bir aşkla öpüp koklamaya başlar. Birkaç dakika sonra uyanan Saniha gözlerini açtığı anda "Rasih'im ben sana aşğım." diye kocasına seslenir. O gün boyunca karı koca arasında bahtiyarca sohbetler yapılır, mesut saatler geçirilir.

O akşam sofrada çok neşeli bir hava olur. Valide Hanım son günlerdeki güzel değişimleri görünce şaşırırmaktayken o akşamki neşeye daha da şaşırır. Karı koca arasında nazlar, niyazlar yapılmaktadır. Sofradaki efendisinin ve hanımının hallerini gören Peyker de bu duruma hayret etmiştir.

O akşam yemeğinden sonra tesadüfen Tosun Bey gelir. Tosun Bey'in gelmesiyle sinir buhranları normalleşen ve rahatlayan Saniha Hanım o gece aksine

neşesini kaybeder. Tosun Bey piyano çalmak ister. Saniha Hanım'dan geldiği belli olan ricayla hastalığı bahane edilerek bu isteği geri çevrilir. Tosun Bey isteğinin geri çevrilmesinden alınmaz. Rasih beklenenin aksine ihaneti ortaya çıkan Tosun Bey'e karşı sert davranışta bulunmaz. O düşmanını güç ve kuvvet ile değil karısını bu adamdan soğutup geriye almakla yeneceğini hesap eder. Karısının o günkü aşk itirafıyla düşmanını yendiğini düşünür. Tosun Bey Saniha'nın hastalığına üzüldüğünü söyleyerek elinden ne geliyorsa yapmak istediğini ifade eder. Saniha Hanım ise selamlığa en yakın oda olan yazı odasında onları dinler. Onları dinlerken gözünü Minevra heykelinden ayırmaz.

Tosun Bey önüne koyulan yemekleri iştahla yer. Yemek yediği evin iffet ve namusuna kast etmek nankörlüğünü gösterdiği için asla vicdan azabı duymaz. Yemeğini yedikten sonra daha fazla rahatsızlık vermemek için erkenden evden ayrılır. O akşam herkes yatağına gittikten sonra Peyker Rasih'in odasına gelir. Hanımefendi'nin yazı odasında bir mektup yazdığını ve bu mektubu gizlice Tosun Bey'e vermesi için kendisini tembihlediğini anlatır. Bundan kimseye bahsetmemesi için de tehdit ettiğini söyler. Hanımının iyiliği için Rasih Efendi ile işbirliği yapan Peyker mektubu alarak Rasih Bey'e getirmiş, hanımına da Tosun Bey'e verdim diye yalan söylemiştir. Rasih heyecanla mektubu çıkartarak okur. Mektupta Tosun Bey'in aşk mektuplarına karşı reddeden ve ayıplayan cevaplar yazdığı için pişman olduğunu, bir kadının bu tarz mektupları aldığı zaman cevap vermemesi gerektiğini yazar. Kendisi tecrübeli bir kadın olmadığı için bu konuda hata yaptığını bu hatasının da Tosun Bey'in kendisine cesaret verdiğini ancak bir daha bu cesareti vermeyeceğini anlatır. Bu onun son mektubudur. Bir daha onunla haberleşmek istemediğini söyler. Konaklarına bir daha ayak atmamasını ister. Eğer aksi şekilde davranırsa durumu kocasına haber vermekle tehdit eder. Ona yazdığı mektuplarda iffetine lekeleyecek hiçbir söz olmadığını zira şimdiye kadar birbirlerinin yüzlerini görmediğini, mektuplarına verdiği cevapların da yaşadığı sinir hastalıklarının neticesi olduğunu yazar. Gerekirse bu kusuru için kocasından af dileyeceğini ve melek gibi kocasının da kendisini affedeceğini ümit ettiğini söyleyerek mektubu bitirir. Rasih mektubu okuduktan sonra derin bir oh çeker. Düşünmeye başlar. Düşünerek davranan bir insan olduğu için düşmanını yenmiş ve karısının gönlünü yeniden fethetmiştir.

Rasih Efendi karısının Tosun’u reddettiği mektubu eline geçirdiği için gidip karısıyla konuşmayı, doğru yolu bulduğu için ona teşekkür etmeyi düşünür. Bu konuşmayı sabaha erteler. Sabah olduğunda bu fikrinden vazgeçer. Bunu yapması hem karısının gururunu kıracak hem de onu affettiği anlamına geleceği için bir ömür boyu minnet yükü altında bırakacaktır. Mertçe olanın karısını bunlarla yüzleştirmemek olduğunu düşünür. Yapıştırdığı mektubu atmaya, Tosuna ret mektubunu ulaştırmaya ve konuyu kapatmaya karar verir. Odasına giderek yapıştırılmış mektubu almak ister ama aradığı yerde bulamaz. Peyker’i çağırarak mektubu kimin almış olabileceğini öğrenir. Mektubu alsa alsa hizmetçilerden Dilhayat’ın alıp hanımına vermiş olabileceğini söyler. Rasih Dilhayat’ı sorgulaması için Peyker’e emir verir ve evden çıkar. Tosun’un evine giderek karısının mektubunu Tosun’a verir. Tosun korkudan ne yapacağını bilemez. Rasih Efendi’ye yalvarır. Rasih Efendi korkmaması gerektiğini çünkü onun öldürülmeye bile layık olmadığını söyleyerek haddini bildirir. Tosun’u aşağıladıktan sonra oradan ayrılır ve evine döner. O gece Peyker Dilhayat’ı sorguya çekmiş ve mektubu Zahide Hanım ve Saniha Hanım’ın isteğiyle odadan çaldığını anlatmıştır. Ertesi gün olanları öğrenen Rasih, mektubun karısında olduğunu anlayınca ne yapacağını bilemez. Tam bu sırada karısı Saniha kendisini kitap odasına davet eder. Yazdığı mektubu Tosun Bey’e ulaştırıp ulaştırmadığını sorar. Rasih de inkâr etmeyerek “Evet ulaştırdım” der. Karı koca arasındaki sırlar ortadan kalkmaya başlar. Rasih karısına Tosun Bey’in utanmaktan öte korktuğunu ancak kendisinin onu tehdit etmediğini, zarfı verip oradan ayrıldığını anlatır. Saniha da kocasının Peyker ile işbirliği yaptığını bildiğini, bu yüzden Tosun Bey’e yazdığı mektubunun kendi eline geçeceğinden şüphesi olmadığını anlatır. Kocasından af diler. Aynı zamanda kocasının odasından parçaları yapıştırılan mektubu aşırıldığı için özür diler. Yusuf Ağa gittikten sonra o mektubun kendisinde olduğunu anlamıştır. Çünkü Peyker’in yaktım dediği mektubun küllerini şöminede bulamamıştır. Kocasının mektuptan haberdar olmasına rağmen kusurunu yüzüne çarpmamasını, kusurunu görmesi için ona Venüs ve Minevra hikâyesini anlatıp gururunu kırmamasını takdir ile karşılamış ve kocasına yeniden âşık olmuştur. Kendisi de yırttığı mektubu Tosun Bey’e yazarken küçük oğlunun sesiyle irkildiğini, o dakika kendisine gelerek hatasını fark ettiğini, bu yüzden de mektubu yırttığını anlatır. Karı kocanın kucaklaşmasıyla roman biter.

2.14. Refet (1896)

Refet Fatma Aliye Hanım'ın yayımladığı dördüncü romanıdır. Roman yazar tarafından ilk kez 1896-1897 yıllarında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilir. Ardından 1896 yılında kitap olarak yayımlanır.

Fatma Aliye Hanım bu romanında küçük yaşta babasını kaybetmiş bu yüzden fakirlik ve hastalıklarla annesiyle beraber mücadele etmek zorunda kalmış ancak her şeye rağmen okuyup öğretmen olarak hayatını kurtarmış bir kızın azim ve başarı hikâyesini anlatır. Gerçekçi bir bakış açısıyla toplumun hem fakir hem de zengin kesiminin hayatlarını dile getiren roman Fatma Aliye Hanım'ın romanın ilk cümlelerinde de ifadesiyle gerçek bir hayat hikâyesini konu alır. Tanzimat yıllarının eğitilmiş, güçlü ve ahlaklı kadın tipini temsil eden yazar birçok romanında ortaya koyduğu kişiliğini bu romanında da timsal olarak işler. *Udi* ve *Muhadarat* gibi *Refet* romanında da gıpta edilecek kadınların başarı ve azim hikâyesi ile karşımıza çıkmıştır.

Refet İstanbullu bir cariye'nin dört beş yaşlarındaki bir kızıdır. Refet'in babası Anadolu'da yaşayan ticaretle de uğraşan bir çiftçidir. Ticaret için İstanbul'a geldiği zaman kendisine odalık olacak Binnaz adlı cariye alır. Ancak babasının diğer eşleri ve çocukları bu Binnaz'ı bir türlü çekemezler. Çekemedikleri gibi doğurduğu çocuğu da bir türlü sevmezler. Binnaz İstanbul'un görgüsüyle davranır, giyinir, kuşanır. Kızı Refet'i de bu şekilde giydirir. Onun bu hali efendisinin ailesine çok yabancı gelir. Zamanla Binnaz ev halkına uyum sağlamak için onlar gibi giyinir ancak ev halkı Binnaz'ı ve kızı Rafet'i kıskanmaya devam ederler. Refet'in babası Hayati Bey ölünce ev halkı Binnaz ve kızı Refet'e daha da kötü davranırlar. Kocasının ailesinden başka kimsesi olmayan Binnaz bütün kötü muameleye dayanmaya çalışır ancak kızı Refet'in ezilmesi ve dövülmesine dayanamaz. Eşinin ailesinin böyle davranmasının sebebi de zaten Binnaz'ı bezdirmek ve yanlarından savmaktır. Böylece Hayati Bey'den kalan servetten de onları mahrum edeceklerdir. Cahil ve tecrübesiz bir kadın olan Binnaz ne kocasının servetinden ne de kendisine ve kızına kalacak mirastan haberdardır. Bu yüzden kızını da alarak onların yanından ayrılır.

Binnaz'ın aklına efendisi Hayati Bey'in İstanbul'daki akrabaları gelir. Bu akrabalar görkemli evlerde yaşayan hayli zengin kimselerdir. Hayati Bey'le İstanbul'a gittikleri zaman birçok defalar bu akrabalarının evlerinde misafir olmuşlar

ve onlardan hürmet ve izzeti ikram görmüşlerdir. Binnaz İstanbul'a bu akrabaların yanına sığınmaya gitmeye karar verir. İstanbul yolu bir ay sürmektedir. Yol masrafı için elinde avucundaki altınlarını dörtte bir fiyata satarak İstanbul'a giden bir aileye katılır. Binnaz en yakın akraba olan Refet'in halasının oğlunun evine gider. Bu aile oldukça zengindir. Ev cariyeler ve uşaklar ile doludur. Binnaz kızına efendisinin evladı olması dolayısıyla ayrıca bir saygı ve sevgi duyar. Geldiği bu evde de kendisine ve kızına sevgi ve hürmet göstereceklerini sanmıştır. Ancak sığınmak için geldiği bu evde düşmanca bakışlarla ve soğuk tavırlar ile karşılaşır. Bir aylık yoldan geldiği için epeyce zayıf düşmüş Refet'in hiçbir akrabası tarafından sevilmeşişine bir türlü anlam veremez. Anadolu'daki akrabalarının Refet'i sevmeyişlerini üveyliğe yorduğu için buradaki akrabalarının Refet'i sevmeyişlerini haksızlık olarak yorumlar. Bu evde beklediği ilgi ve hürmeti göremeyen Binnaz kızı Refet'i alarak diğer akrabalarının evlerinde kalmaya gider. Ancak hangi akrabasına gitse aynı muamele ile karşılaşır. Hiç kimse kızının mızıldanmalarını çekmek istemez. Zaten zayıf ve narin olan Refet bir aylık İstanbul yolunda iyice zayıf düşmüş ve hastalanmıştır. Kendine gelmesi için iyi bir bakım, beslenme ve bol güneşe ihtiyacı vardır. Kaldıkları evin sofralarının artıklarıyla beslenen, çoğu zaman hamur işi tarzında yemekler yemek zorunda kalan, bahçeye çıkması yasaklanan Refet böyle bir bakım ve beslenmeden çok uzaktadır. Geçirdiği zafiyet ve hastalık yüzünden her yeri ağrıyan Refet gece gündüz sürekli ağlar ve mızıldanır. Ev halkı onun hasta olabileceğini aklına getirmeden Refet'in bu halinden şikâyet eder ve bıkar. Özellikle geceleri Refet'in ağlamaları herkesin sinirini bozar. Eskiden çok uslu olan Refet şimdilerde çok huysuz ve mızızdır. Kızının mızızlığını Anadolu'daki akrabalarından gördüğü eziyet ve dayaklara bağlayan Binnaz kızının hasta halinden anlamaz. Akrabalarının kızına karşı sevgisizliğinden çok içerlenir. Refet bazen kendi yaşıtları olan çocuklarla oynamak için heves eder ancak ayakta duracak hali olmadığı ve acıdan sürekli ağladığı için çocuklar tarafından da dışlanır ve oyunlara alınmaz. Binnaz'ın ricalarıyla oyunlara kabul edilen Refet oyunlardaki mızıldanmaları ile çocukları da bıktırır sonunda hakaret ile kovulur.

Refet'in hastalıklı hali iyice kötüye gider. Sonunda eve gelen misafirden Mürüvvet adlı merhametli ve anlayışlı bir kadın çocuğun halinden anlayarak Binnaz'a kızını bir hekime göstermesini tavsiye eder. Çaresiz bir kadın olan Binnaz

bunu nasıl yapacağını bilmemektedir. Mürüvvet Hanım onların haline acıyarak birkaç gün kendi evine davet eder. Mahalledeki komşularıyla beraber kendilerine bakacaklarını söyler. Mürüvvet Hanım Binnaz'ı ve kızını alarak evlerine getirir. Mürüvvet Hanım'ın evi bahçeli, iki katlı bir evdir. Ev çok lüks değildir ancak temiz bakımlı ve rahattır. Mürüvvet Hanım hemen misafirlerine tertemiz yataklar açar. Küçük kızı çiçekli, yeşil bahçede bulunan minderlerin üzerine oturtur ve Binnaz'a bir kahve yapar. Mürüvvet Hanım onlara güzel bir çorba ikram eder. Refet uzun süredir böyle güzel bir çorba içmemiştir. Nitekim kaldıkları evlerde hastalara uygun böyle çorbalar içmeleri pek mümkün değildir. Ne bulurlarsa onu yemek zorundadırlar. Bunlar da daha çok sağlıklı insanlara göre börekler ve hamur işlerinden oluşan gıdalardır. Akşama Mürüvvet Hanım'ın kocası eve gelir. Ertesi gün işine giderken bir askeri tabibe uğrayarak ondan çocuk için yardım ister. Doktor hemen eve gelerek Refet'i muayene eder. Doktor Refet'e perhiz tavsiye eder. Her gün süt ve et suyuyla çorba içmesini öğütler. İyiliksever biri olduğu için akşama ilaç getirip parasını almaz. İlaçlarla ve perhizle çocuğun bir aya kadar iyileşeceğini anlatır. Mürüvvet Hanım bir ay boyunca anne ve kızını evinde misafir edeceğini müjdeler. Binnaz gördüğü iyilik ve merhamet dolayısıyla çok şaşkın ve mutludur.

Binnaz perhiz masrafları için tek sermayesi olan göğsündeki gümüş saati çıkararak Mürüvvet Hanım'a verir. Mürüvvet Hanım şimdilik böyle bir şeye gerek olmadığını söyler. O günlük eti ve sütü kendi ikram eder. Sonraki günler için de komşularından gizlice yardım ister. Sütçü Memiş Ağa'dan her gün sadaka olarak yarım litre süt sözü alır. Komşularından da bir miktar para toplar. Bir aylık et ve süt işi hallolur. Refet bir ay boyunca her sabah bunlarla beslenip bahçeye bırakılır. Refet beslendikten sonra Mürüvvet Hanım ve kocası da sofraya oturur. Binnaz onlardan sonra sofraya oturup artıkları yemek istese de Mürüvvet Hanım misafirine böyle bir şeyi reva görmez. Binnaz akrabalarının evinde görmediği hürmeti bu evde gördüğü için çok mutludur.

Günler geçtikçe Refet kendine gelir. Ağlama ve sızlanmaları neredeyse geçer. Bahçede oynamaya, hoplayıp zıplamaya başlar. Doktorun müsaadesiyle ara sıra sofraya oturmasına da müsaade edilir. Bir ayın sonunda Refet iyice iyileşmiştir. Binnaz bir müddet sonra misafirliliğinin bitmesi gerektiğini düşünür. Mürüvvet Hanım'dan müsaade ister. Yardımsever kadın, Binnaz'a hangi akrabasının yanına

gideceğini sorar o da hiçbirinin yanına gitmeyeceğini çalışıp para kazanacağını anlatır. Binnaz bir ay boyunca mürüvvet Hanım'ın mahallesinde yeni şeyler görüp öğrenmiştir. Buradaki kadınların temizlik yapıp para kazandığını gördüğü için kendisi de yaşamak ve geçinmek için böyle bir yol izlemeye karar vermiştir. Mürüvvet Hanım, temizlikle geçinecekse karın tokluğu ve evinde kalma karşılığında evinin temizliğini ona teklif eder. Ona para vermeye gücü yoktur. Binnaz bu teklife çok sevinir. Üstelik haftanın bir günü dışarıda çalışıp para kazanmasına da izin vermiştir.

Refet biraz kendisini toplayınca mektebe verilir. Çok zeki bir çocuk olan Refet kısa zamanda başarısıyla hocalarını şaşırtır. Okulda lazım olan kitap, defter, kalem gibi malzemeler fakir çocuklara zengin çocuklar tarafından verilmektedir ancak Refet çok gururlu olduğundan hiçbir çocuğa böyle şeyler için yaklaşmaz. Annesinin çamaşır yıkamak ve tahta silmekten kazandığı paralarla bu ihtiyaçlar karşılanır. Refet bir yıl sonra sınıf başkanı olur. Her yıl başarısını artırır ve her yıl sınıf başkanı seçilir. Üstü başı yamalı olsa da başarısı ile kendisini herkesten üstün görür. Sonunda ilkokul bitince ortaokula yani rüştiyeye başlar. Rüştiyeye başlayınca okul için yeni kıyafetler lazım olur. Binnaz birkaç gün daha çamaşıra giderek kızına lazım ola kıyafetleri alır. Refet okulun ilk senesi sınıf dördüncüsü olur. Birinci olamamasının sebebi el işi dersinde lazım olan malzemelerle el işi yapamamasıdır. Refet gibi fakir öğrenciler rüştiyede de zengin öğrencilerin yardımı ile gerekli okul malzemelerini tedarik etmektedirler. Refet çok gururlu olduğu için burada da hiçbir zengin arkadaşından yardım istemez. Eksik ve kötü malzemelerle el işi yapmanın notlarını düşürdüğünü görünce bu konuda biraz yumuşamaya karar verir. Zengin arkadaşlarına el açmadan onların işlerine yardım ederek yardım almaya razı olur. Refet zengin arkadaşlarının derslerine yardım eder, arkadaşları da Refet'e hürmet gösterirler. Refet gibi akıllı ve zeki bir kızın arkadaşlığından birçok kimseler memnun kalırlar. Refet'in çevresi hayli çoğalır. Arkadaşları kimi cuma geceleri evlerine yatılı misafir olarak davet ederler. Binnaz Refet'i yalnız göndermeye razı olmayınca anne kız beraber misafir olarak ağırlanırlar. Refet saygıyla ağırlanırken bir yandan da arkadaşlarına el işi yapar. Masraflarını arkadaşlarının karşıladığı bu işlerden bir yandan not alırken bir yandan da bitirdiği el işini arkadaşına vererek onların da arzusunu yerine getirmiş olur. Yardım ettiği arkadaşları da ona çeşitli

kumaşlar hediye ederek giyim ve el işi malzemelerini tedarik eder. Refet bu şekilde çalışarak sınıf birincisi olur.

Binnaz bir yandan Mürüvvet Hanım'ın işlerini yaparken bir yandan da kızının ihtiyaçları için çamaşıra ve tahta silmeye devam gider. Ana kız bu şekilde geceli gündüzlü çalışarak hayatlarını idame ederler. Bu çalışmalar en çok Binnaz'ı yormuştur. Binnaz kızına okul işinin ne zaman biteceğini sorarak artık çok yorulduğunu anlatır. Refet ise rüştiyeden sonra öğretmen okuluna giderek öğretmen olacağını söyler. Binnaz bu habere çok sevinse de İstanbul'dan taşınmaları gerektiğini hatırlar. Mürüvvet Hanım'ın kocasının yüksek maaşla başka bir şehre memur olarak tayinini çıkmıştır. Binnaz onlarla gitmeleri gerektiğini kızına anlatır. Refet buna razı olmaz. Hem okulunu bırakmak istemez hem de Mürüvvet Hanım'a artık yük olmamaları gerektiğini düşünür. Binnaz'ın artık hizmet işlerinden el çekmesi gerekmektedir çünkü hizmet işi oldukça ağırdır. Binnaz'ın hayatının sonuna kadar temizlik yapacak gücü yoktur. Refet ise zayıf bünyeli olduğundan temizlik işlerine uygun değildir. Refet'in bir an önce okuyup öğretmen olması ve hayatlarını öğretmen maaşıyla daha rahat geçirmeleri gerekmektedir. Refet annesine uzun uzun temizlik işinin uzun süre yapılmasının annesinin ve kendisinin sıhhatini bozacağını, geçinebilmek için okuyup öğretmen olması gerektiğini açıklar. Refet'in okumaktan başka çıkış görmemesi annesinin itirazı ile son bulur. Zira annesi onun gibi kızların bir müddet sonra evlenip kocasının himayesine gireceğini ve bu himayeden kızının annesi olarak kendisinin de faydalanması gerektiğini söyler. Refet annesinin bu düşüncesini mümkün olamayacağını çünkü kendisinin zayıf ve çirkin bir kız olduğunu üzülerek itiraf eder. Bu yüzden iyi bir evlilik yapması pek mümkün görünmemektedir. Annesi kızı üzülmesin diye onun bu düşüncesine karşı çıksa da gerçek böyledir. Bu yüzden Refet yaşamak ve ev idare etmek için bir erkeğin yardımı yerine kendi alnının teri ile ev idare edecek parayı kazanmalıdır. Bu da ancak okuyup öğretmen olmakla mümkün olabilecektir. Refet hayatın bu gerçeklerini anlamış akıllı ve irfanıyla annesine bunları anlatırken annesinin gözünde gerçek bir güzelliğe kavuşur. Binnaz kızının olgunluğuna ve irfanına hayran olur. Refet öğretmen olursa devlet onlara iyi bir maaş verecek Binnaz'ın da artık çalışmaya ihtiyacı kalmayacaktır. Kendilerine bir hizmetçi tutacak kadar rahat bir yaşantıları olacaktır. İşte Refet'in gerçek emeli budur. Refet öğretmen okulunu

birincilik ile bitirirse birinci muallimliğe tayin olabilecektir. Bu ihtimale inanan Binnaz kızıyla beraber İstanbul'da kalmaya karar verir. Mürüvvet Hanım birkaç gün sonra eşyalarını toplayarak İstanbul'dan ayrılır. Binnaz ve Refet 'de Mürüvvet Hanım'ı yolcu ederler. Ana kız kendilerine kalacak yeni bir ev ararlar. Mektebe yakın olduğu için iki odalı bir evin bir odasını kiralarlar. Bu evde üç çocuğu olan hastalıklı bir kadın yaşamakta ve Binnaz ve Refet'ten aldığı kirayla da geçimini sağlamaktadır. Ancak bu evin kirası bile Refet ve Binnaz'a çok fazla gelir. Bu yüzden daha ucuz bir oda bularak bu evden ayrılırlar. Sonunda otuz kuruşa yer katında bir oda bulur ve hane sahiplerinin altındaki yer katındaki odaya yerleşirler.

Binnaz ve Refet'in çok fazla eşyası yoktur. Mürüvvet Hanım'ın onlara verdiği üç beş parça eşya ile hayatlarını sürdürmeye çalışırlar. Mürüvvet Hanım gittikten sonra hem kira hem de yiyecek masrafı Binnaz ve Refet ve annesine kalmıştır. Refet okula giderken Binnaz'da gündüzleri çamaşır yıkamaya ve tahta silmeye gider. Akşamları da ana kız beraber dikiş diker, bu şekilde geçimlerini sürdürmeye çalışırlar. Bu arada Refet annesiyle beraber İstanbul'daki zengin akrabaları ve zengin arkadaşlarının evlerinde ara sıra konaklamaya devam ederler. Konaklama yaptıkları gecelerde yeme içme masrafı olmadığı için hayli rahat ederler. Refet'in iyi beslenmesi için bu gece kalmaları önceleri çok işlerine gelir. Üstelik kaldıkları evlerde kendilerine harçlık verilmekte ve elbiselik kumaşlar hediye edilmektedir. Refet'in buralarda asıl hoşuna giden şey ise küçük hanımların evlerindeki gazete ve kitaplardan istediği gibi yararlanabilmesidir. Bir müddet sonra Refet'in ve annesinin gördüğü bu yarar zarara dönüşmeye başlar. Refet'in buralarda kalmasını istemeyen ev halkından bazı kimseler Refet'e hırsızlık gibi iftiralar atmaya başlarlar. Bu iftiraların yalan olduğu anlaşılrsa da Binnaz ve Refet bu konaklamalardan vazgeçmeye karar verirler. Çünkü üzerlerine sürülecek bir leke Refet'in bütün geleceğini mahvedecektir. Binnaz bu konaklardaki beslenmenin kızına faydalı olduğunu bilse de başlarına gelecek felaketleri düşünerek kendi evlerindeki peynir ekmeğe kanaat etmeye karar verir. Ana kız kendi evlerinde çok iyi beslenemeseler de aç kalmazlar. Refet'in iyi beslenememesi sıhhatini olumsuz etkiler, benzi sararır, gözlerinin etrafı morarır. Zaten bünyesi zayıf olan Refet bir de geceleri annesinin dikişine yardım ettiği için iyice güçten düşer. Okuldaki yorgunluk, geceki uykusuzluk ve kötü beslenme Refet'e hiç iyi gelmez. Binnaz da temizlik ve

dikiş işinden hayli yorulmaktadır. Hatta elinden gelse yorgunluğunu düşünmeden gece gündüz işe gidecektir. Ancak her zaman iş bulamamakta, bazen de çalıştığı işlerden parasını hemen alamamaktadır. Ana kız bir şekilde kirayı ödeyip karınlarını doyurmaya çalışırlar.

Refet'in okula gitmesi için eskiyen kılık kıyafetini değiştirmesi ve bunun için de para harcanması gerekir. Bunların yanı sıra kaldıkları evin en alt katında bulunmaları her ikisinin de sağlığını olumsuz etkilemiştir. Mürüvvet Hanım'ı ilkbaharda yolcu eden Binnaz ve Refet ilk kışlarını bu yer odasında geçirirler. Odanın ısınması için bir de kömür masrafı çıkar. Kömürü kimi zaman veresiye alırlar. Bir gün Binnaz işten parasını alamadan eve döner. Ellerindeki parayla ekmek mi yoksa kömür mü alalım diye düşünürken çok aç oldukları için ekmek almaya karar verirler. Kömürçüden de veresiye kömür istemeye yüzleri yoktur. Zaten ekmek aldıkları bakkala da veresiye borçları olduğu için o günkü ekmekleri de başka bir bakkaldan alırlar. O gece karınlarını doyuran Binnaz ve Refet odalarında çok fazla üşürler. O kadar üşürler ki ekmek almak yerine kömür alarak ısınmaları gerektiğini düşünecek kadar perişan olurlar. Sonunda yataklarını sererek yatağın içinde birbirlerine sarılarak ısınmaya karar verirler. Refet'in ayakları potinlerinin içinde donmuştur. Çorap alacak paraları olmadığı için potinlerini çorapsız giymiştir. Binnaz soğuktan kaskatı kesilmiş elleriyle kızının ayakları ovalar, potinlerini çıkarmaya çalışır. Ancak Refet'in ayakları soğuktan kaskatı kesilmiş ve şişmiştir. Potinleri çıkaramayınca sonunda çaresiz keserek çıkarırlar. Daha geçen ay otuz kuruşa alınan potinler ziyan olup gitmiştir. Şimdi ne giyecek ayakkabısı vardır ne de ayakkabı alacak paraları vardır. Ana kız tek yorganın altına girerek ısınmaya çalışırlar. Ancak hava çok soğuktur ve tek katlı yorgan onları ısıtmaya yetmemektedir. Soğuktan o gece öleceklerini sanırlar. Bu acılarla uğraşırken Binnaz'ın aklına okulda Refet için söylenen övgü dolu sözler gelir. Bir yandan üşürken bir yandan da Binnaz'ın okulda kızıyla ilgili övünç dolu konuşmaları anlatması ikisinin de içini ısıtır. Binnaz da en az kızı kadar akıllı bir kadındır. Hayatı boyunca görüp geçirdikleri, kızının arkadaşlarının evlerinde öğrendikleri, kızının öğrendiği bilgileri kendisiyle paylaşması ona bir nevi eğitim olmuştur. Çamaşırcı bir kadın olduğu bilinmese kendisine eğitilmiş bir kadın denilecek seviyeye gelmiştir. Binnaz bu seviyesiyle yorgan altında anlattıklarıyla kızını oldukça etkilemiştir. Ana

kız bir yandan kendilerini mutlu edecek şeyleri konuşurken bir yandan da sabah okula gitmek için gerekli olan potinlerin parasını nasıl bulacaklarını düşünürler. Sonunda daha önce satmaya kıyamadıkları yemek tepsisini ve yemeklerini koydukları sahanı satmayı düşünürler ancak bunlar da yeterli değildir. Binnaz tek kıymetli eşyası olan kocasından ona hediye edilen hırkayı satmaya karar verir. Refet madem hırka satılacaktır en azından bu gece kendilerini ısıtması için yorganın üstüne sermelerini teklif eder. Bu hırkayı ve başka kazakları yorganın üzerine sererek ısınmayı ve uyumayı başarırlar.

Ertesi gün Refet'in erkenden okula gitmesi gerekir ancak giyecek potini yoktur. Satılacak şeylerin erken saatte satılması ve ayakkabıların alınması mümkün değildir. Eşyalar satılana kadar eski komşulardan borç para alınır ve Refet'e ayakkabılar yetiştirilir. Refet okula gider. Akşam eve dönünce eşyaların satılarak komşunun borcunun verildiğini öğrenir. Binnaz borcu ödemek için gittiğinde eski mahallesinde Nezaket Hanım'ın kocasının öldüğü ve iki küçük çocuğuyla yalnız kaldığını öğrenir. Nezaket Hanım'ın Binnaz ve Refet'e alışverişini yapması, çocuklarla ilgilenilmesi ve geceleri yalnız kalmaması için ihtiyacı vardır. Binnaz ve Refet in de para kazanmak için bir dikiş makinesi almaları gerekmektedir. Akrabalardan para dilenmeyi gururlarına yediremeyen ana kız o akşam bir kez olsun yüzlerini eğip akrabalardan dikiş makinası parası istemeye karar verirler. Böylece makine ile dikiş dikip artık kimseye muhtaç olmayacaklardır. Binnaz ertesi gün akrabaları gezer ancak biraz sadakadan başka kimseden makine parsı alamaz. Kimsenin onların geçimini düşündüğü yoktur. Refet'in aklına muhtaç oldukları kişilerden yardım dileneceklerine onların desteğine muhtaç olan Nezaket Hanım'a yardım etmek gelir. Nezaket Hanım'ın evine yerleşirlerse hem kiradan kurtulacaklar hem de kadıncağıza can yoldaşı olacaklardır. Nezaket Hanım'ın üst kattaki odasına yerleşen ana kız burada epeyce rahat ederler. Nezaket Hanım'ın kocası ölmeden odunluğu odun ve kömürle doldurmuştur. Dul kadın Binnaz ve Refet'in bunları kullanmasına izin verir. Onlar da kadının alışverişini yapar daha kucakta olan çocukların bakımında kendisine yardım ederler. Kimi zaman da yemeklerini beraber paylaşarak yerler.

Refet on sekizini geçmiş bir genç kız olmuştur. Okula gidip gelirken oldukça edepli davranır. Edebine söz gelmesin diye yol üstündeki esnafla muhatap olmaz

alışveriş işini annesine bırakır. Ona göre edepli bir hanımefendi genç kızın bu şekilde davranması daha uygundur. Refet bir yandan ders çalışırken bir yandan da el işi dersi için kumaşlarını arkadaşlarının tedarik ettiği el işlerini işler. Bunlardan elbiseler, yastıklar ve çeşitli ürünler oluşturur. Notunu aldıktan sonra da el işlerini masrafları karşılayan zengin arkadaşlarına teslim eder. Bazen de onların başka el işlerini yaparak para kazanır. Yine işlediği bir elbisenin parasını aldıktan sonra bir arkadaşıyla dükkânların önünden geçer. Arkadaşının ısrarı üzerine yüncüye girer. Oradan da kahve içmek için arkadaşının evine misafir olur. Arkadaşının evinde biraz dinlendikten sonra eve dönmek üzere yola çıkar. Çarşıda bir simitçinin önünden geçer, canı çekmesine rağmen simit almaz. Cebinde işlediği elbiseden aldığı üç meci diye vardır. Bununla giyim ihtiyacını karşılayacaktır. Deste deste simit alarak evlerine, çocuklarına götüren erkekleri görür. Düşünür ki kendi evine simit alıp götürecek bir erkek yoktur. Nezaket Hanım'ın çocukları kendilerine simit alacak bir babadan yoksundur. Geri dönerek beş tane simit iki paket de şeker alır ve eve götürür. Nezaket Hanım'a ve annesine aldıklarından verir. Nezaket Hanım çok memnun olur annesinin gözleri dolar. Refet o gün ki kadar bu kadar mutlu olmamıştır.

Refet on dokuz yaşına gelince rüştiyeden birincilikle mezun olarak Dârülmua'llimât'a geçer. Bu okulu bitirip vatan evlatlarına faydalı olacağı günleri hayal etmektedir. Bir yandan da güzel bir ev alacağını annesiyle bu evde refah bir şekilde yaşayacağını, bütün işleri hizmetçilerine yaptıracağını hayal etmektedir. Bu yeni okulunda yaşı kendinden büyük ve küçük birçok öğrenci vardır. Öğrencilerin bir kısmı zengin bir kısmı fakir ailelere mensuptur. Kimisi ailesini memnun etmek, kimisi de çalışıp para kazanmak için okula gelmektedir. Öğle olunca öğrenciler evden getirdikleri yemekleri yerler. Herkesin öğle yemek getirecek gücü yoktur. Binnaz az da olsa her gün Refet'e yemek hazırlamayı ihmal etmez. Bazı zamanlar yemek hazırlamak mümkün olmaz. Refet getirecek yemek bulamadığı günler de kimseden bir şey istemez, kendisine sunulan yemekleri, iştahım yok, diye reddeder. Ancak onun halini anlayan okul hizmetlileri bir bahaneyle ona yemek yedirmenin bir yolunu bulurlar.

Refet okulda iki kızla arkadaş olmuştur. Bunlardan biri zengin bir ailenin kızı olan Şahap diğeri de fakir bir ailenin kızı Şule'dir. Şahap çok iyi yürekli bir

kızıdır. Refet'e bir şey hediye etmek istese önden Refet'in elindeki işlemelerden birini beğenmiş gibi yaparak hediye alır sonra da Refet'e çok daha büyük bir şey hediye eder. Her öğle getirdiği yemeği, yalnız iştahım olmuyor, diyerek Refet'le paylaşır. Boş yere Refet'in yemek getirmemesini kendisine tembih eder. Refet de evden getirdiği yemeği kendisi gibi yetim arkadaşı Şule'ye verir. Şule de çok iyi bir kızıdır. Refet'e çok güvendiği için her sırrını Refet'le paylaşır. Bir gün Refetlerin evine hırsız girer ev halkı bu hırsız hadisesinden çok korkar. Evlerinde yaşadıkları Nezaket Hanım bu hadiseden sonra ağabeyinin evine yerleşir. Koca evde yalnız kalan Refet ve Binnaz bu evde yalnız yaşayamayacaklarını düşündükleri için komşularından bir oda kiralayarak oraya taşınırlar. Bu yeni taşındıkları evde çok masrafları olur. Nezaket Hanım'ın evinde kira ve yakacak masrafı yoktur. Bazen Nezaket Hanım'ın sofrasında bile yemek yemişlerdir. Şimdi geçinmek onlar için daha zorlaşmıştır.

Şule bir müddet okula gelemmez. Refet Şule'nin annesinin öldüğünü ve yetim olan arkadaşının bir de öksüz kaldığını öğrenir. Şule annesine mi üzülün nasıl geçineceğini mi düşünsün bilemez. Zira annesinin çalıştığı paralarla geçinmektedir. Şule'nin bu çaresiz halini gören Refet onu kendi odalarında yaşaması için davet eder. Şule başını sokacak bir yer bulduğuna çok sevinir. Ancak Refet'in yardımı ancak barınma için geçerlidir. Şule'yi besleyecek durumları yoktur. Şule dayısına mektup yazarak ondan para ister. Dayısı zengin değildir. Ancak okumaya, ilime ve yeğenine çok değer verdiği için şartlarını zorlayarak ona ayda üç lira göndereceğini mektupla bildirir. Şule bu habere çok sevinir. Bu durum Refet'i bir hayli şaşırtır. Çünkü kendi akrabaları zengin oldukları halde böyle bir yardıma hiç yanaşmamışlardır. Kardeşleri zengin oldukları ve kendi hakkı olan baba mirasını yedikleri halde Refet'i ve annesini hiç düşünmemişlerdir. Şule evlerine yerleştikten sonra Binnaz ve Refet'in geçimi kolaylaşır. Şule hem kirayı hem yakacağı hem de yiyecek masrafını paylaşır. İki idarenin birleşmesi hepsine çok iyi gelir.

Bir sabah Binnaz yatağından kalkamaz. Refet ve Şule okuldan döndüklerinde Binnaz'ı hala yatağında bulurlar. Binnaz çok çalışmaktan hasta düşmüştür. Ertesi sabah eve bir doktor çağırırlar. Doktor Binnaz'ın zatürre olduğunu, ilaçlarını alıp iyi beslenmesi gerektiğini söyler. Refet, Şule'yi okula göndererek kendisi evde kalır. Annesinin ilaçlarını içirdikten sonra onu ev sahibine emanet ederek okula gider.

Okuldakiler Refet'in okula geç gelmesine çok şaşırırlar. Şule evvelden Şahap'a olanları anlatmıştır. Şahap arkadaşına yardım etmek ister. Refet'in yardım kabul etmeyeceğini bildiği için bir bahaneyle kendi aile doktorlarını Refet'ten ücret almamak üzere evlerine gönderir. Şahap doktorun ücretini ablasının yardımıyla öder. Şahap ablası Cazibe'ye Refet'in ve annesinin durumunu ve Refet'in gururlu bir kız olduğu için yardım kabul etmediğini anlatmıştır. Cazibe Hanım iyi kalpli mütevazı bir kadındır. Şahab'ı da alarak bir bahaneyle Binnaz Hanım'ı ziyarete gider. Binnaz'ın yastığının altına on meci diye bırakarak Refet'ten hastanın bakımı için gerekli malzemeleri almasını ister. Cazibe Hanım bu isteğini öyle güzel bir şekilde söyler ki Refet itiraz edemez. Refet arkadaşı ve ablasının kendisi için yaptıklarına minnettar kalır. Binnaz bir ay sonra iyice iyileşir. Ancak vücudu yorgun düştüğü için birkaç ay çalışamaz. Cazibe Hanım'ın verdiği para onları bir müddet idare eder. Bu para bitince Şule'nin dayısından gelen üç lira ile idare ederler. Şule evin geçimini sağladığı için kendisine kışlık kıyafet alamaz. Neyseki Cazibe Hanım hem Refet'e hem de Şule'ye kışlık kıyafet gönderir. Refet ve Binnaz Şule'nin parasını kendileri için harcamasına ve kendi ihtiyaçlarını alamamasına çok üzülürler. Binnaz'ın artık temizliğe gidecek hali yoktur. Sonunda yatılı kaldığı aşçılık işine girer. Binnaz yatılı kaldığı için Refet ve Şule evde yalnız kalırlar. Ev sahibesi eski komşularındandır ve kızlar ona emanet edilmiştir. Binnaz'ın ayda bir ve on beş günde bir Cuma günü eve gelme izni vardır. Buna rağmen Refet annesinden ayrı kaldığı için çok üzgündür.

Binnaz bir gün işe giderken yol üstünde olduğu için kızlara mektebe kadar eşlik eder. Refet'in arkadaşları Binnaz'ı okulun penceresinden görürler. Sakibe adlı kız Refet'e o gördüğü kadının hizmetçileri olup olmadığını sorar. Refet, onun annesi olduğu cevabını verir. Yazı yazma konusunda çok becerikli olan Faize adlı arkadaşları da Binnaz'ı alaya alan bir şiir okur. Herkesin ortasında yapılan bu davranışlar Refet'i çok üzer. Bir müddet sonra hocalar kitabet yani kompozisyon sınavını başlatırlar. Refet bir öğretmen nasıl olması gerektiği ve öğretmen okulunun insana kazandırması gereken faziletler hakkında bir yazı yazar ve herkese okur. Öğretmenleri bu yazıyı çok beğenir ve Refet'e yüksek not verirler. Refet'e yaptıkları saygısızlıkla bu faziletleri üzerlerinde taşımadıklarını anlayan Sakibe ve Faize çok bozulurlar. Sınav sırası Faize'ye gelince kafası allak bullak olan kız sınavda hiçbir şey yazamaz ve sıfır alır. Yaptıkları davranıştan pişman olan kızlar

Refet'ten özür dilerler. Refet verdiği olgun cevaplarla kızları daha da mahcup eder. Yıl sonunda Refet o seneyi birincilikle, Şule ikincilikle bitirir.

Yaz gelmiş okul tatil olmuştur. Şahap ve ablası yazı Göztepe taraflarındaki köşklerinde geçireceklerdir. O yaz Refet, Şule ve Binnaz'ı da yazı geçirmek üzere köşklere davet ederler. Refet ve Şule teklifi kabul ederler. Binnaz da işten izinli olduğu günlerde onlara katılır. Köşkteki hayat Refet'e çok iyi gelir. Etle, sütle tereyağıyla çok iyi beslenir. Babasının evinden sonra ilk kez bu kadar iyi beslenmiştir. Şahap gezmek için çıktığında kızları da yanına alır. Refet'in açık kırlar, temiz hava ve iyi beslenmekten etlenen kemikleri de iyileştirmektedir. Refet burada iyi yiyip içmenin yanı sıra doğanın güzelliklerinin de tadını çıkarır. İstanbul'un fakir mahallelerinde geçen hayatında ilk kez doğa ile baş başa kalma imkânını bulmuştur. Köşkün her bir camından görülen ayrı bir İstanbul manzarası Refet'in hiç görmediği bir dünyanın kapılarını açmıştır. Yaşadığı mahallenin sokaklarıyla ve duvarlarıyla sınırlı olan seyri şimdi doğanın içinde bambaşka bir âlemi Refet'e göstermiştir. Köşk, adalar, deniz, bol yeşillik ve doğanın eşsiz güzelliği, her şey iç içedir.

Refet'in günleri yazlıkta çok güzel geçmektedir. Refet özellikle Cazibe ile çok iyi anlaşmaktadır. Cazibe de Refet'in arkadaşlığından çok hoşlanmaktadır. Cazibe Hanımların köşkleri kırk dönüm arazi içinde kurulmuş muhteşem bir köşktür. Köşkün bahçesi doğal güzelliğinin yanı sıra harika bir peyzaj örneğidir. Refet temiz hava, bol yeşillik, deniz manzarası ve iyi gıdalarla sıhhatine kavuşmuş gücünü kuvvetini arttırmıştır. Köşkün bahçesinin denize nazır çok güzel bir köşesi vardır. Cazibe ve Refet sık sık bu köşede buluşur, kahve içer, dantela örür ve sohbet ederler. Bu sohbetler edebiyat ve felsefe içeriklidir. Refet Cazibe'den birçok şey öğrenmekte, sohbetleri daha da güzelleşmektedir. Bu güzel söyleşiler gittikçe zenginleşmekte, coğrafyadan, yıldızlardan, semadan bahsedilmektedir. Şahap Paris'ten gelen gazete, risale ve kitapları Fransızca okur; Cazibe ve Refet de dinler. Evin kütüphanesinden kitap alıp okumak serbesttir. Cazibe ve Şahap'ın hısımlarını ziyarete gittiği bir gün Refet eline bir kitap alarak köşkün denize nazır köşesine gider. Burayı çok sevmektedir. Bir mindere uzanarak elindeki kitabı okumaya başlar. Bir yandan da kayalıktan inen suyun şırıltısını ve kuşların ötüşünü dinler. Çiçeklerin güzel kokusunu içine çeker. Manzaranın güzelliğinden kendisini alamaz. Bu güzel manzara tatlı rüzgâr, mis gibi kokular Refet'i kendinden geçirir. Öylesine mest olur ki aklını

kaybedecek diye korkar. Hemen oradan ayrılır. Cazibe gezmeden döndüğünde tekrar onunla aynı yere gelir. Refet tekrar burada kendinden geçmekten korkar. Cazibe ve Şahap da manzaradan çok etkilenirler ama böyle bir ortamda ilk kez bulunan Refet'in kalbi bu güzelliklere karşı deneyimsizdir.

Bir gün Cazibe bir köy arabası getirterek Şahap, Refet ve Şule'yi Fener'deki bir mesire yerine götürür. Buranın da doğası ve manzarası çok güzeldir. Refet bu manzaradan da oldukça etkilenir. Köşkün bahçesindeki mest halinin burada da olacağını düşünerek korkar. Burada insanların eline kalem alarak manzaraya bakıp şiir yazdığını görür ve onların yaptığı işi sahte bulur. Bir ara resim üzenine bir sohbet açılır. Büyük ressamların resimlerinin çok fazla para ettiğini konuşurlar. Refet de ressam olmak ve böyle para kazanmak ister. Cazibe onun zenginliğe niçin meraklı olduğunu sorar. O da merakının zenginlik değil gücü kuvveti varken geçimini sağlayacak gelir elde etmek olduğunu anlatır. Cazibe Refet'e hak verir. Cazibe ve kızlar köşke döner, akşam yemeklerini yer ve sohbe evde devam ederler. Günler böyle geçtikten sonra tatil biter herkes evine döner.

Refet okula başladığında okulundaki zengin kızların veya zengin ailelerden destek gören kızların ne kadar çok olduğunu anlar. Onların günlük yaşantılarından, kendi aralarındaki konuşmalarından, evdeki kütüphanelerinden, eve gelen özel hocalarından; okulda öğrendiklerinden çok daha fazla şey öğrendiklerini anlar. Refet'in gördüğü başka bir şey de mektep arkadaşlarının bazılarının Farisi'den Hafızı, Arabi'den İmam-ı Gazali'nin *İhyayı Ulûm*'unu okumuş, *Mesnevi*'ye başlamış olmalarıdır. Refet anlar ki bunların bir kısmı özel hocalardan bir kısmı da ulema akrabalarından bunların eğitimini almıştır. Refet'in arkadaşlarından birisi, halası İneyet Hanım'ın, sevap için Hafız'ı ve *İhya-yı Ulûm*'u okuttuğunu söyler. Refet de bu hanımın ücretsiz derslerine başlar. İki ay boyunca derslere devam eder ancak bir müddet sonra dersleri bırakmak zorunda kalır zira Binnaz işi bırakarak eve gelmiştir. Binnaz'ın karnı şişmekte midesi yemeği hazmedememektedir. Hemen bir doktor çağırırlar doktor süt, et suyu ve külbastıdan başka bir şey yememesini tembih eder. Binnaz artık çalışmamaktadır. Ana kız Refet'in dikişlerinden elde ettikleri para ile geçinmektedirler. Bu yüzden bu gıdaların temini bu parasızlıkta mümkün değildir. Refet ayda dört mecdiyeye özel ders işi bulur. Artık İneyet Hanım'ın derslerini almaya vakit bulamayacaktır. Refet o zaman zenginliğe gıpta eder. Bu durumda bile

geçinmek için paraları yetmez. Sonunda ana kız İstanbul'a gelen zengin bir akrabalarının yanına giderek ondan okul bitene kadar yardım isterler. Akrabaları cimri ve bencil biridir. Onlara para vermemek için Refet'in kendi akrabaları olduğunu inkâr eder. Bu aşağılanmadan sonra Refet ve Binnaz akrabalarına ağzının payını vererek oradan ayrılır ve bir daha bu akrabalarını akraba olarak kabul etmemeye karar verirler.

Okulda el işleri malzemesi için para lazımdır. Şule dayısından gelen harçlıkla bu malzemeleri almış oysa Refet alamamıştır. Refet ve Şule köşkten konaklarına geçmiş olan Cazibe Şahap'ı ziyarete giderler. Refet onlardan maddi bir destek ummaktadır. Cazibe Refet'in kışlık kıyafeti olmadığını görünce civara gelen satıcıdan kumaş ve kışlık çorap alarak kızların her ikisine de hediye eder. Refet'in bunları aldıktan sonra başka bir yardım istemeye yüzü tutmaz. Okuldaki nakış dersi için gerekli malzemelerin alınıp gergeflerin hazırlanması gerekmektedir. Refet bunu henüz yapamamıştır. Okul bittiğinde maaşı daha çok olan birinci muallimliğe hak kazanması için notunun tam olması gerekmektedir. Okuldaki arkadaşlarından biri daha önce başladığı ama nakışı zor olduğu için yarım bıraktığı işlemesini Refet'e teklif eder. Refet işlemeyi bitirip notunu alacak arkadaşı da biten işlemeye sahip olacaktır. Refet bu teklifi sevinçle kabul eder. Nakış dersi masrafı böylece ortadan kalkar.

Refet kimi zaman peynir ekmek yiyor ama annesine gerekli gıdayı temin etmeye çalışır. Binnaz Şule'nin de yardımlarıyla işe gönderilmez. Binnaz'ın sağlığı bir türlü düzelmemiştir. Mektebin bitmesine az kalmıştır. Refet yakında öğretmen olacak ve annesine daha iyi bakacaktır. Annesine iyi bakabilmek şimdiden elinden geleni yapan Refet'in gayretleri hiçbir fayda vermez. Refet Cazibe Hanım'dan kendi doktorlarını annesine göndermesini rica eder. Cazibe Hanım doktorunu gönderir, alınacak ilaçların masrafını karşılar ancak bu çabalar boşunadır. Zira doktor Cazibe'ye hastanın birkaç aylık ömrünün kaldığını söyler. Bütün bunlara rağmen Refet bir yandan derslerine bir yandan evin geçimine bir yandan da ananesinin bakımına çalışmaya devam eder. Şulenin yardımı ve tatildeki iyi bakım olmazsa bunları da yapacak gücü kendinde bulamayacaktır.

Refet o sene imtihana konulması için bir resim levhası yapacaktır. Bu resmin konusunu hocasından seçmesini ister. Sonunda mehtaplı bir gecenin resmini

yapmaya karar verir. Ancak bakıp da çizeceği böyle bir resim bulamaz. Sonunda Cazibe Hanım ile beraber gezmeye çıktığı akşamüstü gördüğü manzarayı aklından resmeder. Cazibe Hanım bu resmi görerek çok beğenir. Refet resim çizme becerisinde de çok başarılı olmuştur. Binnaz kızının bir yandan kendisine bakmaya bir yandan da bu kadar çok çalışmasına üzülmektedir. Doktor Binnaz'a hava değişimi tavsiye eder. Refet'in annesini hava değişimi için götürebileceği bir yer yoktur. Sonunda Boğaziçi'ndeki akrabaları akıllarına gelir ve oraya gitmeye karar verirler. Refet şimdiye kadar bu akrabalarından yardım istememiştir. En azından onlardan bir kez iyilik göreceklerini düşünür. Annesini akrabalarına emanet ederek tekrar evine döner. Annesi akrabalarında kaldığı sürece Şule ile beraber gece gündüz imtihanlara çalışmıştır. Artık okul bitirme imtihanlarına birkaç gün kalmıştır. Annesini bırakalı tam on gün olmuştur. Bir sabah erkenden kapı tanımadıkları bir adam tarafından çalınır. Gelen hastanenin hastabakıcısıdır. Adam Binnaz Hanım'ın kızı Refet'i aramaktadır. Akrabaları annesini beş gün önce hasta haneye yatırarak terk edip gitmişlerdir. Üstelik bunu Refet'e de haber vermemişlerdir. Binnaz hasta bakıcıya yalvararak kızını yanına çağırtmıştır. Refet bunları duyunca neredeyse kan beynine sıçrar. Hemen komşuları Nezaket Hanım'dan borç para alarak hastaneye gider. Refet hastaneye ulaştığında annesinin durumunu çok kötü görür. Binnaz akrabalarının kendisini horladıklarını, bakmadıklarını, hasta yiyeceği yerine yemek artıklarını verdiklerini, bu yüzden de iyice fenalaştığını söyler. Binnaz fenalaşınca akrabaları onu hastaneye bırakarak giderler. Binnaz'ın, kızıma haber verin, ricasına rağmen durumdan Refet'i haberdar etmezler. Binnaz hastanede kendisine iyi baktıklarını ancak buna rağmen düzelemediğini, artık ölüm vaktinin yaklaştığını Refet'e söyler. Ölecekse evinde ölmek ister. Refet bunları duyunca hem akrabalarının yaptığına hem de annesinin durumuna çok üzülür. Refet annesini hastaneden alarak evine getirir.

Ev sahibi Refet'in okul bitirme sınavlarına bir hafta kaldığını ve ders çalışmadığını görünce Refet'e yardım eder. Bir hafta boyunca Binnaz'a kendisinin çok iyi bakacağını söyleyerek onun dersleriyle meşgul olmasını ister. Refet bir hafta boyunca derslerine çok çalışarak okulunu birincilikle bitirir. Şule de okulu ikincilikle bitirmiştir. Şule hemen dayısına bir mektup yazarak verdiği maddi yardım için teşekkür eder ve ona layık bir yeğen olacağının sözünü verir. Refet de annesine

koşarak elini öper ve okulunu birincilikle bitirdiğini, bundan sonra öğretmen olacağını ve annesini rahat ettireceğini müjdeler. Hem Şule hem de Refet başarılarıyla Binnaz'ın karşısına geçerek sevinçlerini ve minnetlerini Binnaz ile paylaşırlar. Sene sonundaki resmi mükâfat gününde yani mezuniyet töreninde Binnaz'ı ev sahibine emanet eden kızlar gururla diplomalarını ve mükâfatlarını alarak Binnaz'a getirirler ve onu sarılıp öperler. Binnaz kızların mezun olduğuna çok sevinir ancak yakında bu dünyadan gideceğini söyler. Gittiğinde gözü arkada kalmayacaktır çünkü kızı diplomasını aldığı için o olmadan da kendini geçindirip yaşayabilecektir. Refet annesinden duyduklarına çok üzülür ve diplomasını annesini rahat ettirmek için aldığını, bu kadar çalışmasının sebebinin annesi rahat ettirmek olduğunu ağlayarak anlatır. Evet, belki kendisini idare edebilecektir ama onu sevecek kimsesinin kalmayacaktır. Refet ağlayıp annesinin yaşaması için çırpırsa da Binnaz iki gün sonra son nefesini verir. Şule ve Refet Binnaz'ın ölümüne çok üzülürler. Ev sahipleri onları telkin etmeye çalışır.

Annesi öldükten sonra her şey Refet'e boş gelir. Sanki bütün emekleri boşa gitmiş gibidir. Yaşamak istemez. Şule onun bu halini görüp ona Allah'ı hatırlatır. Refet hemen kendisini toplar. Şule, Refet'in kendisini sevecek kimsenin kalmadığı düşüncesine karşı çıkar ve onu daima seveceğini söyler. Şule de anne ve babasını kaybetmiştir. Bu yüzden Refet'e kendisini anladığını ama kendisi gibi metin olması gerektiğini anlatır. Refet Şule'ye durumunun ondan farklı olduğunu çünkü güzel bir kız olduğu için evlenip kendine aile kuracağını ama kendisinin bu ümitten yoksun olduğunu söyler. Kendisi güzel değildir ve kısmeti çıksa bile kocasının kendisini sevmeyeceğini, kendisinin de buna katlanamayacağını anlatır. Şule Refet'in bu düşüncelerine itiraz eder ve kendisini sevecek bir eş bulacağını ona anlatmaya çalışır. Üstelik devletin öğretmen olması için ona çok masraf ettiğini ve vatan evlatlarının onun eğitime muhtaç olduğunu hatırlatır. Refet Şule'nin kendi evliliği ile ilgili sözlerine katılmasa da devlet vazifesinin gerekliliği konusundaki düşüncelerine katılır. Vazifesini yaparak öğrencilerini sevmesi gerektiğini kabul eder. Şule ile Refet bunları konuşurken Şahap taziye için evlerine gelir. Şahap Binnaz Hanım'ın öldüğünden daha dün akşam haberdar olmuştur. Refet'i konağına götürmek ister ancak Refet çok üzüntülü olduğunu ancak birkaç gün sonra gelebileceğini bildirir.

Şule ve Refet ikişer yüz kuruş maaşla mektep muavinliği için emir alırlar. Kızlar sabah erkenden mektebe gitmek için hazırlanırken Refet'in amcasının oğlu kendisini ziyarete gelir. Mucip adlı bu adam daha önce Binnaz ve Refet'i horlamış, onların kendisinden istediği yardım teklifini reddetmiş hatta Binnaz'ın namusuna laf atarak Refet'in kuzeni olup olmadığından emin olmadığını söylemiştir. Binnaz Refet'e bu adamı bir daha akraba olarak bilmemesini vasiyet etmiştir. Mucip, Binnaz öldüğü için Refet'i himaye edeceğini söyleyerek orada bulunmaktadır. Ancak asıl amacı ticari işlerde hesap bilen okumuş bir kız ile evlenerek işçi masrafını azaltmak ve fakir bir kız alarak hem evin işlerini gördürmek hem de kanaatkâr olduğunu düşündüğü bir kızla masraf etmeyerek evlenmektir. Mucip, Refet'in okuldan mezun olduğunu duyunca bunların hepsini gerçekleştiririm diye düşünmüş ve Refet'i almaya gelmiştir. Refet Mucip'i görünce onunla konuşmak istemediğini ve ona ihtiyacı olmadığını söyleyerek evden gönderir. Amcasının oğlu daha önce onu nasıl reddettiye o da aynı şekilde amcasının oğlunu reddeder. Mucip'in parasıyla göz boyamalarına pabuç bırakmaz. Mucip oradan ayrılır, Refet'i zorla götürüp götürmeyeceğini araştırır. Bunun mümkün olmadığını öğrenince başka bir gün tekrar gelip lütfeder gibi Refet'e evlilik teklif eder. Refet Mucip'i kendisinin dengi olmadığı gerekçesiyle reddeder. Mucip zengin olduğu ve Refet'ten üstün olduğu düşüncesiyle Refet'in söylediği denklik meselesini anlamaz. Refet de onun cahil olduğunu, okumuş bir kıza denk olmadığını söyleyerek aylar önce kendisine ve annesine yapılan aşağılanmanın intikamını alır. Mucip'e ağzının payını vererek başından savar.

Birkaç gün sonra Refet ve Şule'nin tayin olabileceği yerlerin seçimi yapılır. Şule birinci muallim olarak dayısının bulunduğu yere, Refet ise İstanbul'dan uzak ama birinci muallim olabileceği başka bir yere tayin ister. İstanbul'da daha az maaşla muallim olabilecekleri yerler vardır ama Refet eli ekmek tutuyorken yüksek maaşlı bir muallim olarak geleceğini teminat altına almayı daha doğru bulur. Üstelik tayin istediği yer babasının memleketine çok yakındır. Refet oraya giderse mektep tatil olduğu zaman babasından hissesine düşen mirası almak için uğraşacak, kardeşlerinin kendisinden gasp ettiği hakkına sahip çıkabilecektir. Nasıl annesi ve kendisini horlayan Mucip'e "Sen cahilsin." diyerek haddini bildirdiyse kendisinden yardımını

ve desteğini esirgeyen akrabalarına da adam olup meydana çıktığını ve onlara ihtiyacı olmadığını gösterip onları mahcup edecektir.

Şule ve Refet birinci muallimlikte çalışıp para kazandıktan sonra İstanbul'da yeniden buluşmaya karar verirler. Yeterli parayı kazandıktan sonra İstanbul'a dönüp orada bir ev, dükkân ve onlara gelir getirecek mülkler alıp yerleşecekleri konusunda sözleşirler.

2.15. Zehra (1894)

Zehra Tanzimat edebiyatı yazarlarından Nabizade Nâzım'ın en çok bilinen iki eserinden biridir. Hem *Zehra* hem de *Karabibik* yeni Türk edebiyatının gelişmesinde önemli mihenk taşlarıdır. Nabizade Nâzım her iki eserini de çok genç yaşta kaleme alır. Otuz yaşında kemik vereminden vefat etmese kim bilir daha nice önemli eserler kaleme alacaktır. Yazar genç yaşında vefat etmesine rağmen yeni Türk edebiyatının kilometre taşlarından biri olmayı başarmış, edebiyatımızda cereyan eden gerçekçilik ve doğalcılık akımlarının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. *Karabibik* İlk köy romanımız sayılmış *Zehra* hem ilk realist roman denemesi hem de ilk natüralist roman olarak nitelendirilmiştir. *Zehra* aynı zamanda Tanzimat edebiyatından Servet-i Fünun edebiyatına geçiş romanı olarak değerlendirilmiştir.

Bir asker olan Nabizade Nâzım romanını gerçekçi bir bakış açısıyla yazmak için tulumbacı kahvelerine giderek tulumbacılar hakkında gerçekçi bilgiler edinmeye çalışır. Bir kadının kıskançlığını tasvir edebilmek için yakın arkadaşı Mahmut Sadık'la uzun tartışmalara girer. Sonunda *Zehra* tamamlanır. Nabizade Nâzım *Zehra*'yı tamamladıktan sonra arkadaşı Mahmut Sadık'a verir "Al bunu ne yaparsan yap. "der. Mahmut Sadık eserin müsveddelerini alır ama arkadaşının vefatı üzerine müsveddelere bakarak ağlamaktan başka bir şey yapamaz. Hatırını kıramadığı kıymetli bir dostu müsveddeleri okumak üzere alır ve yurt dışına gider. Mahmut Sadık'ın ricalarına rağmen uzun süre müsveddeleri göndermez Romanın basımı böylece gecikir. Sonunda eser Mahmut Sadık'ın gayretleriyle ilk kez Servet-i Fünun dergisinde tefrika edilerek yayınlanmaya başlar. Roman kıskanç bir kadının kocasından intikam almak uğruna etrafında gelişen olaylardan oluşur. Romanda hem *Zehra*'nın psikolojik hallerine hem de tulumbacılar, tiyatrocular gibi çeşitli meslek

gruplarının hayatına şahit oluruz. Tüm bunlar romanı gerçekçi yapan unsurlardır(Nâzım 2023: V-IX).

Roman Boğaziçi'nin güzelliğini anlatan bir tasvirle başlar. Bu Boğaziçi resminde eşsiz güzellikler ve bu güzellikler arasında musiki fasılları yapan sandalla gezintiye çıkmış insanlar vardır. Bu manzaraya sahip köşklerin birinde Suphi ile Zehra baş başa Boğaziçi'nin güzelliğine dalmışlardır. Suphi iyi bir aileden yetişmiş eğitilmiş bir gençtir. Annesi Münire Hanım babası Kadri Bey'dir. Suphi erken yaşta babasını kaybeder. Suphi eğitimini başarısı dolayısıyla erken yaşta tamamlayınca babası tarafından zengin ve namuslu bir tüccar olan Şevket Efendi'nin yanına kâtip olarak yerleştirir. Ardından babası iç huzuruyla vefat eder. Şevket Efendi'nin Zehra adında bir kızı vardır. Bu kız çocukluğundan beri çok kıskançtır. Öyle ki kıskançlıktan kardeşine bile huzur vermemiştir. Şevket Efendi zaman zaman kızının kıskançlığından Suphi'ye dert yanar. Suphi o sıralar ergenliği atlatmış genç bir erkek olarak şehvet duygularıyla yeni tanışmıştır. Şevket Efendi'nin kıskanç kızının halleri ve hayalleri Suphi'nin aklından çıkmaz. Daha görmeden Zehra'ya ilgi duymaya başlamıştır. Şevket Bey'in dükkânının kapalı olduğu bir gün çalışmak üzere Şevket Efendi'nin evine gitmek lüzum gösterir. Suphi bu evde tuvalete gitmek için çalıştığı odadan çıkar. Koridordan geçerken biraz dinlenmek için koridorun penceresinden bahçeyi seyreder. Bahçede vücut hatlarını belli eden bir kıyafet içinde Zehra'yı görür. Çok etkilenir. Utanarak odaya doğru yürür. Nefsine yenilen Suphi Zehra'ya tekrar bakmak için yeniden pencereye yönelir. Zehra'yı hayran hayran seyre daldığı esnada Zehra da kendisini izleyen Suphi'yi görür ve utanarak bahçeden kaçır. Tam bu sırada koridorda arkasında bekleyen Şevket Efendi'yle göz göze gelir. Yaptığı davranıştan utanır. Bir azar işiteceğini düşünür ancak Şevket Bey merhametli bir sesle onu evine gönderir. Ertesi sabah işyerine gelen Suphi, Şevket Bey'in nasıl yüzüne bakacağını düşünür. Şevket Bey uzun zamandır Suphi'nin birine tutulduğunun farkındadır. Çünkü manzarayı gördüğünde bu kişinin kendi kızı olduğunu anlar. Kızının fotoğrafını yere düşürerek Suphi'nin yerden almasına müsaade eder. Bu bahaneyle kızının huysuzluğundan ve mutsuzluğundan bahsederek Suphi'nin ağzını arar. Suphi'nin evlilik konusunda verdiği utangaç cevapları beğenince kızını Suphi'ye teklif eder. Suphi ceza beklerken hayalindeki kızın

evlenmek üzere kendisine teklif edilmesiyle sevinçten deliye döner, Şevket Efendi'nin ayaklarına kapanır.

Zehra'nın hali de Suphi'den farklı değildir. Suphi'nin bahçede kendisini izlediğini gören Zehra yarım dakika kadar Suphiye bakma fırsatı bulur ve kendisinden çok etkilenir. Heyecanla odasına çekilen genç kız odasında hayallere ve düşüncelere dalar. Kendi mizacının farkında olan Zehra kıskançlığın kendisinde yarattığı mutsuz vaziyetten bu sevda ile kurtulabileceğine dair bir ışık görür. Akşam yemeğinde kızıyla aynı masaya oturan Şevket Efendi kızındaki bu farklı hali hemen anlar. Şevket Efendi'nin kafasından da Zehra ve Suphi'nin evlenebileceği düşüncesi geçmektedir. Zehra yemekten sonra da aynı duygu ve düşüncelerle odasında mücadele etmektedir. Suphi'ye âşık olmuştur ancak henüz on altı yaşındadır ve aşk hakkında kitaplardan okuduğu aşklardan başka bir şey bilmemektedir. Zehra'nın kıskanç tabiatı daha Suphi'yi elde etmeden karşılaşacağı rakiplere karşı kin ve öfke duymaya başlamasına sebep olmuştur.

Suphi ve Zehra'nın duygularının farkında olan Şevket Efendi iyi ümitlerle Suphi ve Zehra'yı nikâhlar. İstanbul'da düğün yapılmadan nikâhlıların birbirini görmesi âdet değildir. Bu yüzden genç âşıklar birbirlerine fotoğraflarını vererek muhabbetlerini birbirlerinin fotoğrafına bakarak yaşarlar. Bu arada Şevket Efendi kızını evliliğe hazırlamak ve onun iyi bir eş olmasını sağlamak amacıyla kızına piyano ve kanun dersi aldırır. Ardından düğün hazırlıklarına başlar. Kızı ve oğluna güzel bir köşk hazırlatır. Suphi'yi işten el çektirerek iyi yaşatacak kadar bir para verir.

Sonunda Suphi ve Zehra evlenirler. Bütün ev halkı Şevket Efendi'nin hazırladığı köşke taşınırlar. Bu köşte nisan ayından kasım ayına kadar ilk yedi ay keyif, mutluluk ve rahatlık içinde geçer. Zehra bir gün kırılık alanda atının yanında kocasını bulamaz. Baş başa vermiş iki genci atın yakınlarında görünce eski huyu depreşir bir kıskançlık kriziyle kırdaki gençleri paralar. O gençlerin hiç tanımadığı kimseler olduğunu anlayınca pişman olur. Soğuklar gelince ev halkı İstanbul Cağaloğlu'nda güzel bir eve geçerler. Buradaki günler Zehra için gizli bir ıstırap olur. Çünkü İstanbul'daki arkadaşları bazı akşamlar Suphi'yi ısrarla gezmeye götürür. Bu gezmeler gece geç saatte biter. Suphi, karısının kendisini kızarmış gözlerle beklediğini görüp üzülse de arkadaşlarını reddetmez. İlkbahar gelince

Çamlıca'daki yalıya taşınırlar. Romanın başında pencereden Boğaziçi'nin güzelliğine dalan gençler Çamlıca'daki evde oturan Zehra ile Suphi'nin ta kendisidir. Gece Suphi dışarı çıkmamıştır. Zehra kocasının geceleri dışarı çıkmasını kadın peşinde koşmak olarak hayal ettiği için yanındayken bile şüphe içerisinde.

O gecenin üzerine aradan iki hafta geçer. Suphi Bey'in annesi oğlu ve gelini rahat etsin diye hizmetçileri Nazikter'in yanına Sırrıcemal adlı bir cariye alır. Cariye genç ve çok güzel bir kızdır. Zehra Sırrıcemal'i gördüğü ilk andan itibaren çok kıskanır. Kayınvalidesinin beğendin mi, sorusuna dahi hayranlık ve kıskançlıktan donarak cevap veremez yine de güzel cariye yalıya kabul edilir. Sırrıcemal geldikten sonra Zehra'nın huzuru tamamen kaçar. Hayallerinde Sırrıcemal ve kocasını aşk yaşarken görür. Kıskançlıktan huysuz, mutsuz ve aksi bir kadına dönüşür. Sırrıcemal Zehra'nın bu halinin kendi yüzünden olduğunu anlar. Evdeki huzuru kaçırdığı için günden güne bedeni zayıflar ve teni solgunlaşır. Zehra'nın kıskançlık ve hırstan ağladığı ve Sırrıcemal'i azarladığı bir gün genç cariye ağlayarak Zehra'dan adeta özür diler. Sizi üzen bensem beni konaktan gönderin, der. Zehra onu kıskanmayı gururuna yediremediği için bu halinin sebebini inkâr eder. Sırrıcemal'e annem için üzuldüm ve ağladım, der. Sırrıcemal'in kendi kafasında kurduğu aşk hayallerinde bir suçu olmadığını dair kendi kendini telkin ederek rahatlamaya çalışır.

Suphi Bey karsısının Sırrıcemal'i boş yere azarladığını ve ezdiğini görmekte ama karısının kıskançlığından korktuğu için bir şey diyememektedir. Sırrıcemal'e acımakta ve onun masumluğuna ve edebine hayran olmaktadır. Suphi bir müddet sonra Karısı Zehra ve cariyesi Sırrıcemal'i huy ve güzellik olarak karşılaştırmaya başlar. Sırrıcemal'i her iki bakımdan da karısından üstün bulur. Bir müddet sonra Sırrıcemal'e âşık olur. Karısı Zehra'yı ruhen, Sırrıcemal'i ise cismen sevmektedir. Bir müddet sonra Sırrıcemal'le ilgili şehvetli hayaller kurmaya başlar. Ama karısından korktuğu için duygularını kimseye belli etmez. Zehra'nın sokak gezmesinden henüz gelmediği bir gün Suphi eve erken döner. Suphi'nin annesi oğlunun hizmetini görsün diye onu zorla oğlunun odasına gönderir. Sırrıcemal çekinerek odaya girer ve beye bir ihtiyacı olup olmadığını sorar. Bey durumdan çekindiği için Sırrıcemal'i odadan göndermeye çalışır. Sonunda nefesine yenilerek Sırrıcemal'le sohbet etmeye başlar. Cesareti artınca ona aşkını itiraf eder. Sırrıcemal

de bu aşkın karşılıklı olduğunu söyler. Sırrıccemal efendisinin aşkına nail olmakla cariyeliğin getirdiği değersizlik hissinden kurtulduğunu hisseder.

Zehra hala aynı şüpheler içinde cebelleşip durmaktadır. Sırrıccemal'in günden güne kendini toparlayarak güzelleşmesi sinirlerine dokunur. Bu arada evin emektar cariyesi Nazikter, Sırrıccemal'e düşmanlık duymaktadır. Onun kendi kıdemini tanımaz tavırları, kimi işlerden kaçan bahaneleri, Suphi Bey'in aşkıyla güçlenen pervasız davranışları onun sinirlerini bozmaktadır. Nazikter'in bu düşmanlığı Sırrıccemal'e pahalıya mal olacaktır. Nazikter Sırrıccemal ve Suphi Bey arasındaki aşkı bilmese de hissetmektedir. Sırrıccemal'i sevmeyen Nazikter bu hissini Zehra'ya çıtlattır. Zehra Nazikter'in imalarından sonra çılgına döner ve Nazikter'e saldırır. Zehra'nın kayınvalidesi Nazikter'i bu saldırıdan zor kurtarır. Ertesi gün Zehra Nazikter'i çağırarak ne bildiğini sorar. Nazikter bir şey bilmediğini ancak şüphelendiğini söyler. Sonunda Nazikter'in Sırrıccemal'i gözetim altında tutma sözü Zehra'yı rahatlatır. Bu arada Nazikter ve Sırrıccemal ev işleri yüzünden kavgalar ederler. Nazikter onu tembellik, arsızlık, utanmazlık ve iffetsizlikle suçlar. Bu kavgalar Zehra'nın işine gelir.

Bütün aile İstanbul'daki kışlık konağa taşınır. Bu taşınma Zehra'ya iyi gelmez Boğaziçi'ndeki dert ortağı komşular ile ayrı düşmüştür. Bu konakta Sırrıccemal 'in takip edilmesi de zorlaşmıştır. Zehra acılar içinde kıvranmakta ancak kocasından acılarını unutturacak davranışlar görememektedir. Suphi bütün ilgisini Sırrıccemal'e vermiştir. Bu ilgisini artık belli etmektedir. Karısını umursamamakta Sırrıccemal'le birleşeceği gün için sabırsızlanmaktadır. Aşk sarhoşluğu içinde gözleri kör olmuştur. Ne geçmişini ne de mevcut durumunu düşünecek durumda değildir. Sırrıccemal ise aşkın verdiği mutluluk ve güvenle gittikçe güzelleşmektedir. Suphi Bey'in aşkı onu şımartmış, ahlakını bozmuştur. Bir yandan Nazikter'le dalaşmakta bir yandan Zehra'ya kafa tutmaktadır. Kendisine tokat atan hanımı Zehra'yı dövmeye bile kalkışmıştır. Suphi Bey'in annesi Sırrıccemal'i getirmekle ne yaptığının farkına varsa da iş işten geçmiştir.

Aşk üçlüsünde herkesin başka bir hesabı vardır. Zehra; Sırrıccemal'i canından bezdirerek hasta edeceği, Sırrıccemal Zehra'yı usandırarak ve boşanmaya mecbur bırakacağı, Suphi Bey de Sırrıccemal'le vuslata ereceği günü beklemektedirler. Suphi Bey son zamanlarda odasını Zehra'dan ayırır. Bu hal Zehra ve Nazikter'i geceleri

nöbet tutmaya mecbur eder ancak bu nöbetler bir işe yaramaz. Suphi Sırrıccemal'i yatağına almıştır zaten. Bir müddet sonra Sırrıccemal'in hamile olduğu anlaşılır. Zehra bu hadiseden sonra Suphi Bey'le kavgalar etmeye başlar. Suphi artık Sırrıccemal'e evin hanımı gibi davranmaktadır. Bu arada Zehra'nın babası ölmüş Zehra yardımcısız kalmıştır. Emektarı Nazikter'in Suphi Bey tarafından kovulmasıyla da iyice yalnız yalnızlık yaşamaktadır. Zehra doğacak bebeğin ölmesini istemekte bunun için çareler aramaktadır. Zehra Suphi'yi sevse de hem onu hem Sırrıccemal'i hem de doğacak bebeği düşman olarak görmektedir.

Suphi Zehra'yı hala sevmekte ancak iki kadından da vazgeçmemektedir. Zehra ve Sırrıccemal sürekli kavga etmekte bu hali Suphi'nin annesi Münire Hanım ağlayarak, Suphi ise gülererek izlemektedir. Suphi iki kadının kendisi için kavga etmesinden hoşlanmakta hatta bu kavgaları körüklemektedir. Zehra Suphi Bey'i elde tutmak için tavrını değiştirmeye karar verir. Onu yatağına getirecek davranışlar göstermeye ve bir çocuk yapmaya karar verir ancak iş işten geçmiştir.

Suphi Sırrıccemal'le yeni bir eve taşınarak Zehra'yı terk eder. Bu evi güzel bir şekilde dayar, döşer. Eve üç tane de hizmetçi alır. Sırrıccemal bu durumdan çok mutlu olsa da içini bir kurt kemirmektedir. Suphi'nin Zehra'yı hala sevdiğini bilmekte bir gün Zehra'ya geri dönmesinden korkmaktadır. Suphi'nin eve geciktiği bir gün Sırrıccemal'in korkuları artar. Karanlık içinde hayaller görür. Hizmetçilere seslenir, ses gelmez. Sanki herkes onu terk etmiştir. Suphi'nin eve gelmesiyle sinirleri yatıştır. Suphi Sırrıccemal'i sevmesine rağmen Zehra'yı da unutmamıştır. Zehra onun ilk aşkıdır. Zaten yapayalnız kalmış olan karısını boşamaya kıyamaz. Sırrıccemal ise Zehra'yı boşamasını istemektedir. Suphi bir sabah kendini evden dışarı atar. İki kadın arasında kalmıştır. Bir karar vermesi gerekiyordur. Her ikisini de seviyordur ama Zehra kıskanç ve hırçındır. Sırrıccemal ise kuzu gibi yumuşak huyludur. Sonunda Zehra'dan vazgeçmeye karar verir ve Zehra'yı boşar. Annesini Zehra'nın yanında bırakır ve Zehra'nın geçimini üstüne alır.

Zehra çok acı çekmesine rağmen boşanmaya dayanmıştır. Onu ayakta tutan yegâne şey Sırrıccemal ve Suphi'ye duyduğu intikam hırsıdır. Bu arada Suphi'nin Sırrıccemal yüzünden kovduğu Nazikter Zehra'nın yanına geri dönmüştür. Nazikter'in intikam almada işine yaramayacağını düşünen Zehra Habbe Molla adlı kulağı deliklerden bir kadını casus olarak tutar. Habbe Molla bir zaman sonra Suphi

Bey'den haber getirmeyi başarır. Bu haber ile Suphi'nin evinin yerini öğrenir ama Habbe Kadın'ın kendisine başka bir faydası olmayacağını anlar. Sonunda intikam almak için başka bir çare düşünür. Marika adlı çerçi bir kadından yardım ister. Marika, Ürani adlı bir kadını Suphi'ye musallat edecek, Suphi'yi hem Sırrıcemal'den hem de işinden gücünden ayıracaktır. Geçekten de Ürani zevk, sefahat ve içki âlemiyle Suphi'nin aklını başından alır. Suphi günlerce eve gitmez. Sırrıcemal önceleri Suphi'nin Zehra'ya döndüğünü sanır. Bir gün yanındaki hizmetçi kadını yanına alarak Zehra'nın evini basar. Suphi'nin annesinden Suphi'nin üç aydır oraya gelmediğini öğrenir. Buna inanmak istemese de Zehra'nın alayları ve başka bir kadınla olduğunu söylemesi üzerine deliye döner. Suphi'nin yardımcısı Muhsin ara sıra Sırrıcemal'e para getirmektedir. Sırrıcemal Muhsin'den Suphi'nin ahlaksız bir kadınla olduğunu öğrenir. Böyle bir kadına tercih edildiği için kahrolur. Suphi'den intikam almak için yollar düşünür ancak hiçbir yol kendine yaramayacaktır. Muhsin'in para getirmelerinin sıklığı da azalmıştır. Aşçısı maaş alamadığı için işi bırakır. Bu hadiselerle boğuşurken bir de düşük yaparak bebeğini kaybeder. Artık Suphi ile hiçbir bağı kalmamıştır. Bu üzüntülere katlanamayan Sırrıcemal intihar eder. Zehra böylece düşmanlarının birinden intikamını almış olur.

Suphi Sırrıcemal'in halinden habersiz kendini Ürani'nin pençesine atmıştır. Suphi ve Ürani aylarca birbirlerinden neredeyse ayrılmadan zevk ve sefahat içinde yaşarlar. Geç saatte kalkar yer, içer sonra da gezintiye çıkarlar. Akşamları da alafranga eğlencelere katılırlar. Her gece tiyatrolar, balolar ve kumpanyalarda gezer; eğlenirler. Suphi Ürani'ye âşık olmuştur. Onun güzelliği ve cazibesi aklını başından almıştır. Başka erkeklerin Ürani'yi beğenmesinde hem kıskançlık hem de gurur duyacak noktaya gelmiştir. İş gücü bırakmış kendini Ürani'nin elinde oyuncak etmiştir. Suphi işle güçle ilgilenmemiş, işleri Muhsin'e bırakmıştır.

Gün geçtikçe Suphi'nin işleri kötüye gider. Borçlar birikmiş satışlar azalmıştır. Muhsin bunları Suphi'ye haber vermiş ama Suphi ha bugün ha yarın diyerek işe güce bakmaz olmuştur. Zehra'nın ve Sırrıcemal'in evinin masrafları bir taraftan, Ürani'nin masrafları bir taraftan Suphi'nin ekonomik durumu oldukça zorlar. Ürani'nin müsrifliği de hat safhadadır. Bütün bunlara rağmen Suphi bu kadından kurtulmak için hiçbir hamle yapmaz. Onun başka erkeklerle flört etmesi

dahi Suphi'yi yolundan döndürmez. Zehra'nın planı tıkr tıkr işlemekte Suphi gittikçe dibe batmaktadır.

Zehra Suphi'yi daha da üzme için onu işinden etmeyi aklına koyar. Suphi'nin yardımcısı Muhsin'le evlenir. Zaten babasının mülkü olan dükkânı da bekâr bir oğlanla evlendiği için Muhsin'e hediye eder. Muhsin Suphi'nin dükkândaki payını hesaplayarak eline dört yüz lira verir. Suphi Zehra'nın beklediğinin aksine bu evlilikten hiç etkilenmez Ürani'ye o kadar kapılmıştır ki kimse umurunda değildir. Ürani Suphi'den sıkılmıştır ama Suphi'nin son parasını bitirene kadar yanında kalmak için dişini sıkar. Suphi'ye orman içinde güzel bir ev kiralarak içini dayatıp döşetir. Bu yeni hayatı bir müddet Ürani'nin hoşuna gider. Suphi Ürani ile sandal gezintisine çıktığı bir gün aklına Zehra gelir. Ürani gibi iffetsiz bir kadınla Zehra'yı kıyaslar. Bir an hayatını düşünür. Yaptıklarına pişman olur. Sandaldan inerek Ürani'yi yalnız bırakır. Aklına Sırrıccemal ve doğmuş olması gereken bebeği gelir. Sırrıccemal'in ölümünden haberi yoktur. Sonra aklına himayesiz kalmış annesi gelir. Zehra evlenerek başka bir eve çıktığı için annesi yapayalnız kalmıştır. Üstelik Suphi annesine para göndermeyi kesmiş bütün her şeyini Ürani'ye vermektedir. Yakında parası bitecek ve Ürani onu terk edecektir. Bütün bu düşüncelerle pişmanlık içinde dolaşır. Uzun süre dolaştıktan sonra nefsi ağır basar ve Zehra'nın da Sırrıccemal'in de annesinin de umurunda olmadığına karar verir. Annesi Zehra ile mutluluğunu bozduğu için suçludur. Genç olduğuna göre istediği kadar çocuğu da olabilir. Kendisine zevk ve mutluluk veren Ürani vardır. Hayatın anlamı da zevk ve mutluluk olduğuna göre diğer insanların bir önemi yoktur. Suphi bu düşüncelerle tekrar Ürani'ye döner.

Suphi'nin parası suyunu çekmiştir. Suphi elinde kalan son mülklerini de satar. Bunlarla da Ürani'ye yeni bir ev kiralarak evi döşetir. Ürani onun parasını bir an önce bitirip başından defetmek için Suphi'ye gereksiz masraflar yaptırır. Sonunda para biter ve Suphi aşağılanarak evden kovulur. Sokakta kalan Suphi annesinin yaşadığı eve gider. Zavallı kadıncağız parasız kaldığı için evden çıkmak zorunda kalmış kim bilir neredeki evsizlerin arasına karışmıştır. Suphi son parasıyla bir otelde kalmaya başlar ancak bu para da çok fazla dayanacak gibi değildir. Suphi parasının dayanmayacağını anlayınca Arnavut Hanı'nda bir oda kiralar elindeki parayla birkaç basit eşya alarak tasarruflu bir şekilde yaşamaya çalışır. Akli hala

başına gelmemiştir. Hala Ürani'yi düşünmekte bir yerlerde Ürani ile karşılaşarak kendini ona affettirmek istemektedir. Parası bitirmek üzere iken tanışıklığı olan Salih'ten borç para istemeyi düşünür ama buna yüzü yoktur. Son çare olarak Ürani'den borç istemeyi düşünür ve Ürani'ye bir af mektubu yazar. Ancak Ürani mektubu getiren kişiye Osmanlıca olduğu için yazılanları anlamadığını söyler.

Suphi handaki yaşantısını bırakıp tulumbacılar katılır ancak içki ve sefahate düştüğü için buradan da kovulur. Sokaklara düşen Suphi tam bir serseri olmuş yankesicilikle hayatını sürdürmektedir. Zehra Suphi'nin yaşantısından gizliden gizliye haber almakta Suphi'nin ayaklarına kapanıp af dilemesini beklemektedir. Zehra Muhsin'le intikam için evlenmiş ama onunla mutlu olamamıştır. Suphi Üryani'yi unuttuğu bir sırada yaşlı bir adamla görür. Kıskançlık ve intikam duyguları kabarrır. Bir gün Üryani'yi ve yanındaki adamı pusuya düşürüp öldürür. Polisin şüpheliler listesine giren Suphi'nin suçu tam olarak kanıtlanamaz. Yetkililer böyle serseri bir adamın İstanbul'da kalmasını sakıncalı görür ve Suphi Trablusgarp'a sürgün edilir. Zehra'nın Suphi hakkında hayal ettiği son bu değildir. Yaptıklarına pişman olur. Muhsin'le mutsuz olan Zehra yeni doğan bebeğini kaybedince Muhsin tarafından terk edilir. Muhsin'den kurtulduğuna sevinen Zehra pişmanlık ve keder içinde yaşamaktadır. İntihar etmeyi düşünmüşse de dini inancı buna engel olmuştur. Bir gün sokakta Suphi'nin annesini sefil bir şekilde öldüğünü gören Zehra pişmanlıkla Münire Hanım'ın üstüne kapanarak feryat eder. Bütün bu acılara dayanamayan Zehra hastalanarak ölür.

2.16. Araba Sevdası (1898)

Araba sevdası Tanzimat edebiyatı sanatçılarından Rezaizade Mahmut Ekrem tarafından yazılmıştır. İlk realist romanımız olarak da bilinen *Araba Sevdası* Ekrem'in ilk ve tek romanıdır. Yazar romanını insanları eğlendirmek için kaleme aldığını söylese de roman kahramanı Bihruz Bey Tanzimat yıllarının Batılılaşma uğruna yozlaşmış, kendini kötü durumlara sokmuş insan tipini temsil eder. Ekrem, Bihruz Bey'in düştüğü halleri misal göstererek halka sosyal bir mesaj verir.

Araba Sevdası 20 Şubat 1896 yılı ile 8 Ekim 1896 arasında tefrika edilerek okuyucu ile buluşmaya başlamış 1898 yılında ise Âlem matbaasında kitap olarak basılmıştır. Latin harflerine çevrilip basılması ise 1940'lı yılları bulmuştur.

Roman Çamlıca Bahçesi'nin tasviriyle başlar. Sıradan bir mesire yeri olan Çamlıca zel olarak düzenlenmiş yepyeni bir gezme eğlenme alanı olmuştur. amlıca Bahçesi'nin eğlence ve gezme mekânı olarak yeni haliyle açılacağını duyan, eğlenceye düşkün İstanbul halkı bahçenin açılışı için hazırlıklara başlamışlardır. Eğlenceye ve gösterişe meraklı gençler süslü giyim kuşam için hazırlıklar yaparken bazı aileler de bahçenin yakınlarından köşkler kiralamışlardır. Sonunda bahçe açılır açılışa, binlerce insan akın eder.

Düzenlenerek açılan Çamlıca Bahçesi süslü hanımlar ve beyler ile genellikle oldukça kalabalıktır. Yine bu kalabalık günlerin birinde roman kahramanı Bihruz Bey'in önündeki içki bardağıyla ayak ayakstne atmış bir vaziyette giyim kuşamının tasvirini yapılır. Bihruz Bey eski vezirlerden ... Paşa'nın oğludur. Bihruz Bey babasının görevi dolayısıyla on beş sene şehir şehir gezerek İstanbul'a ayak basmamıştır. Bu yüzden on altı yaşına kadar doğru dürüst bir eğitim almamıştır. Babasının memuriyetten alınmasıyla İstanbul'a gelinmiş burada ortaokula yazdırılmıştır. Babasının tekrar şehrine vali olarak tayin edilmesi ile tahsilinin yarıda kesilmemesi için annesiyle İstanbul'da kalmasına karar verilmiştir. Bihruz Bey'in babası iki yıl sonra görevinin tamamlanmasıyla İstanbul'a döner. On sekiz yaşında olan oğlunu okuma yazma konusunda imtihan eder ve oğlunun eğitimini yeterli görür. Onu okuldan alarak Babıalı'deki kalemlerden birine memur olarak yazdırır. Babasına göre Bihruz Bey'in eğitiminde eksik kalan şey yabancı dildir. Bunun için de o dönem lüzumlu görülen Arapça ve Fransızca okuması için hocalar tutar.

Bihruz Bey zengin ailesinin tek oğludur. Bu yüzden istediklerini kolay elde edebilen çok şımarık bir gençtir. Önceleri kaleme çok istekle gider altı ay sonra kalemden sıkılarak gitmelerini seyrekleştirir. Fransızca bir takım söz kalıpları öğrenerek alafranga bireyleri taklit etmeye başlar. Fransızca ve Arapça eğitimi devam etse de tatil günleri olan cuma ve pazarları her bir derse yarım saatten fazla vakit ayırmaz. Bu şekilde iyi bir dil eğitimi alınamayacağı barizdir. Bihruz Bey kaleme gitmediği günlerde Beyoğlu'na giderek giyim kuşamı için siparişler verir, saçlarını kestirir, ötede beride boş boş vakit geçirir. Tatil günlerinde ise sabahtan akşama kadar seyir yerlerinde dolaşır. Kısaca keyfine minnet bir yaşam sürer.

Bihruz Bey'in üç şeye merakı vardır: bunlardan birincisi araba kullanmak; ikincisi alafranga bireylerden daha süslü gezmek; üçüncüsü de berberler, kunduracılar, terziler ve gazinolardaki garsonlarla Fransızca konuşmak. Bihruz Bey yazları Süleymaniye'deki konaklarında, kışları Çamlıca'daki köşklerinde kalır. Hiçbir eğlenceden ve hiçbir modadan eksik kalmayan Bihruz Bey atlı arabasıyla gezerek gününü gün eder. Yaz kış son moda giysiler giyip süslenerek arabasıyla gezmekteki yegâne amacı kendisini başkalarına gösterip hava atmaktır. Sonunda Bihruz Bey'in babası vefat eder ve Bihruz Bey giyinip, süslenip, para harcamak konusunda özgür kalacağı bir mirasa kavuşur. Mirasın idaresi konusunda Bihruz Bey'in annesinin hiçbir tesiri yoktur maalesef. Bihruz Bey o kadar şımarıktır ki baba mirasını evin ihtiyaçları için bile kullanmayı reddederek evin maddi sorumluluğunu annesine bırakır.

Bihruz Bey babasının ölümünden sonra hızlıca aşağı düşmeye başlar. Arapça ve Farsça hocalarına kötü davrandığı için onları elinden geçirir. Böylece eğitimi yarım kalır. Yalnızca dalkavuk Fransızca hocası derslere devam eder. Fransızca hocası Bihruz Bey'den iyi bir maaş aldığı için onun derslere karşı lakayt tavırlarını ve tembelliğini idare eder. Bihruz Bey şatafatlı hayatına devam etmek için elindeki iyi sayılabilecek geliriyle yetinmez, malının mülkünün çoğunu satar. Gelir getiren mülklerin de hepsini elden çıkarır. Geriye yalnızca Süleymaniye'deki konakla Çamlıca'daki köşk kalır. Mülkünün hiç tükenmeyeceğini düşünen Bihruz Bey bu sefer de annesinin mücevherlerine ve gelir getiren mülklerine göz diker.

Çamlıca'nın yeni düzenlenmiş bahçesi açılır açılmaz Bihruz Bey annesini ikna ederek Çamlıca'daki yazlığa taşınır. Elindeki faytonuna yeni atlar sipariş eder. Faytonunu süsler ve daha da gösterişli hale getirir. Son modaya uygun giyinerek her cuma ve pazar arabasıyla Çamlıca'da gezinir. Bihruz Bey'in yegâne gayesi süsünü ve şatafatını cümle âleme göstermektir. Çamlıca da bunun için çok uygundur. Bihruz Bey yine bir gün süslü elbiseleri ve arabasıyla Çamlıca'da gezinirken kalemden arkadaşı Keşfi Bey'e rastlar Keşfi Bey, Bihruz Bey'in arabasının şıklığını över. Bu da Bihruz Bey'in çok hoşuna gider. Onu arabaya yanına oturtur. Arabada beraber gezinti yaparlarken bu iki arkadaşın gözüne şık bir araba ilişir. Arabadaki bayanın da arabalarına ve kendilerine baktığını görürler. Arabanın içinde sarışın, güzel bir kadın Bihruz Bey'in ilgisini çeker. Kadının kim olduğunu arkadaşı Keşfi Bey'e

sorar. Kendi aralarında moda olduğu üzere Fransızca -Türkçe karışık konuşurlar. Keşfi Bey bayanı bir yerden çıkaracağını muhtemelen kendi köylerinden olduğunu söyler. Oysa Keşfi Bey'in muhiti olan Fenerbahçe ve Kadıköy tarafları Bihruz Bey'e göre orta sınıfın yaşadığı bir yerdir. Bihruz Bey insanları üç sınıfa ayırır: Birinci sınıf kendisi gibi asiller, ikinci sınıf medeniyetten nasibini almamış orta sınıf, üçüncüsü de esnaf takımıdır. Kadıköy ahalisi birinci sınıfa dâhil olabilecekken o onları her nedense orta sınıfa dâhil etmiştir. Böyle şatafatlı bir arabanın ve böyle sarışın, zarif bir bayanın oralardan olamayacağını düşünür. Bihruz Bey Keşfi Bey'in bu sarışın bayana kendi köyümüzden demesinin sebebini hanımın seviyesini düşürerek Bihruz Bey'in tenezzülünden alıkoymak olarak düşünür. Bihruz Bey kendini son derece asil, Keşfi Bey'i de orta sınıfta bir Kadıköylü olarak aşağıda görür. Sarışın kadının Keşfi Bey'e bakışını da kendi pahalı ve asil arabasında bulunmasının şaşkınlığına sayar. Yoksa kendisi gibi asil bir bey dururken Keşfi Bey'e bakmasının imkânı yoktur. Bir yolunu bulup Keşfi Bey'i arabadan indirip bu arabanın peşine takılmayı ve kadının nerede oturduğunu bulmayı düşünür. Neyse ki Keşfi Bey bir randevusu olduğunu söyleyerek arabadan iner.

Bihruz Bey sarışın kadının arabasının tekrar dönüp geldiğini görünce yüreği çarpar âşık mı oluyorum diye düşünür. Kendisini ona fark ettirmek için arabasıyla bir hamle yapar ama fark edilmez. Gururu incinen ve kıskançlık duyan Bihruz Bey kadının arabasını basit bulur. Bu güzel kadını bu arabaya yakıştırmaz. Sonunda lando da denilen bu araba bir tur daha attıktan sonra bahçenin kapısında durur. Arabadan sarışın kadın ve başka bir kadın inerek bahçeye girerler. Bihruz Bey kadınların Keşfi Bey'in randevusu olduğu kimseler olabileceğini düşünerek kıskançlıktan ne yapacağını bilemez. Her şeye rağmen arabadan inen sarışın kadının bakışından bir mana çıkaran Bihruz Bey kadınları takibe başlar. Kadınlardan sarışın olanı genç ve güzeldir. Diğer kadın sarışın kadına göre yaşlı ve kiloludur. Kadınlar bahçede havuz başında oturarak sohbete başlarlar. Sarışın kadının ağzından tesadüfen bir İngiltere lafı çıkar. Bihruz Bey bu lafı kendisine atılmış sayar. Kendisinden başka İngiltere'den gelmiş bir mösyöye benzeyen kimse olmadığını düşünür. Hemen harekete geçerek bu iltifata bir çiçek koparıp sarışın hanıma uzatarak karşılık verir. Sarışın hanım ayıp olmasın diye çiçeği alarak göğsüne takar ve yanında kendisinden yaşlı arkadaşına eve gitmeyi teklif eder. Bu sırada Bihruz Bey tesadüfen adı Perives

olan sarışın bayana huri diye iltifat eder. Periveş, Bihruz Bey'e pek fazla yüz vermeyerek bahçeden ayrılır. Bihruz Bey de onları takibe başlar. Kadınlardan Periveş Hanım yanındaki Çengi Hanım'a burayı pek beğendiğini haftaya cuma tekrar gelmek istediğini söyler. Bu arada Bihruz Bey'in korktuğu başına gelir Köşede bir yerde bulunan Keşfi Bey "bir haset" diye bağırarak kadınların gülüşmesine sebep olur. Keşfi Bey'e gülen kadınlar Bihruz Bey'e veda etmeden arabalarına binerek giderler. Bihruz Bey onların arabasını takip etmek istese de kendi arabası uzakta olduğu için takipte başarılı olamaz. Onların izlerini kaybederek üzüntüyle evine döner.

Periveş Hanım çok güzel bir kadın olmasına rağmen Bihruz Bey'in zannettiği gibi asil bir kadın değildir. Kaşıkçı esnafından olan babası Sakin Ağa'yı kaybettikten ve Arzuhalci kocası Mağnum Efendi'den ayrıldıktan sonra annesiyle fakirlik içinde ancak namuslu bir şekilde yaşar. Çengi Hanım'la tanıştıktan sonra her şey değişir. Zira Çengi Hanım ahlaksız bir kadındır. Periveş Hanım'ı da ahlaksızlıklarına ortak etmiştir. Bihruz Bey'in bu hanımları fark etmesini sağlayan lando adlı atlı arabada da aslında kiralık bir arabadır. Kadınlar Bihruz Bey'i toy bir züppe olarak görmüş arabaya bindikten sonra kendi aralarında Bihruz Bey'le dalga geçmişlerdir.

Bihruz Bey akşam olduğunda evine gelir. Fransızca hocası da eve gelmiş Bihruz Bey'le gazetadaki siyasi meseleler üzerine sohbet etmek istemiştir. Bihruz Bey'in aklı gördüğü kadında olduğu için bu konuyla hiç ilgilenmemiş hatta edepsiz bir şekilde konuyu değiştirerek Mösyö Piyer'in kadın ve aşktan bahsetmesini istemiştir. Mirasyedi Bihruz Bey'in süs ve eğlenceden başka bir şeye kafa yormadığını bilen Mösyö Piyer onun edepsizliklerine aldığı maaş için katlandığı için bu saygısızlığını da sineye çekmiştir. Süveyş Kanalı'nın akıbeti konusundaki meseleyi önemsemesini kabule mecbur olsa da bu sefer onun bu şımarıklığına her zamankinden daha sert tepki vermiştir.

Mösyö Piyer'le aşk konusunda konuşamayacağını anlayan Bihruz Bey dersi iptal ederek odasına çekilir. Mösyö Piyer de yaklaşık altı liralık maaşını alarak ertesi sabah köşkten ayrılır. Sabahleyin kahvaltısını yapan Bihruz Bey çok asil ve kültürlü saydığı Periveş Hanım'a özenli cümlelerden oluşan bir mektup yazar. Mektubun içinde bütün konuşmalarında olduğu gibi birçok Fransızca kelime kullanır. Yazdığı mektubu Türkçenin yetersizliğine yorarak beğenmez. Jean Jaques Rousseau'nun

mektup tarzındaki bir aşk romanından sevgiliye duyulan aşkın anlatıldığı bir bölümü sözlük yardımıyla çevirip, içine istediği bölümleri ekleyip yeni bir mektup yazar. Pazar günü için kendisinden randevu ister. Bu mektup tam bir çeviri kazası diyebileceğimiz anlaşılması güç sözlerle dolu saçma bir mektuptur. Bihruz Bey'in kültürü ve bilgisi mektubun saçmalığını anlayacak kadar kuvvetli değildir. Yazdıklarını bitiren Bihruz Bey, mektubuna bir aşk şiiri eklemek ister. Ancak Fransızca şiirlerden yaptığı çevirileri bir şeye benzetemez. Bundan vazgeçip Osmanlıca bir şiir eklemeye karar verir. Alafrangalık düşkünü olan Bihruz Bey Türk şiirlerini de beğenmez. Vasıf adlı bir şairin son zamanlarda moda olan şiirlerinden birini eklemek istese de bilgisi ve kültürü bu şiiri de anlamaya yetmez. Sonunda bir sözlük yardımıyla Vasıf'ın şiirini çevirmeye karar verir. Meşe ağacından yapılmış içi Fransızca eserlerle doldurulmuş kitaplığında hiç Osmanlıca eser yoktu. Alafrangalık düşkünlüğü onda kendi kültürünü aşağılık görme sonucunu doğurmuştur. Bu yüzden Osmanlıca eserleri kitaplığına yakıştırmamıştır. Bir İngiliz tarafından yazıldığı için ciltleyerek kitaplığına koymaya razı olduğu Lügat-i Osmaniye adındaki kitabını harem dairesinin altındaki dağınık yük yığınlarının içinde olduğunun hatırlar. Hizmetçisini çağırarak onunla bu sözlüğü arayıp bulurlar. Bihruz Bey sözlük yardımıyla Vasıf'ın gazellerini, terakibentlerini anlamaya çalışır. Bunların da hiçbirini anlamayarak bunu şairin yetersizliğine yorar. Bihruz Bey'in eğitimi yetersiz olduğu için şiir ve dil bilgisi çok zayıftır. Ancak bilgisizliğinin farkında olmayacak kadar cahildir. Şairin kitabını karıştırırken sonunda şarkılara rast gelir. Bunların dili daha sade olduğu için biraz da olsa bunları anlar ve beğenir. Bu şiirlerin bir kısmını seçer. Birini mektubuna ekler ve henüz adını bilmediği Periveş Hanım'a sunmak üzere hazırda bekletir.

Bihruz Bey mektubu yazdıktan sonra cumaya kadar bütün haftayı hayaller içinde geçirir. Mektubu sarışın güzele vermek için çok heyecanlıdır. Bu arada Mösyö Piyer Fransız yazarların birine ait bir aşk kitabı getirerek Bihruz Bey'in gönlünü alır. Bihruz Bey bu aşk kitabını okurken at arabası için yaptığı borcun taksitiyle ilgili bir mektup alır. Mektubu getiren uşağı Mişel'e sinirlenir. Mişel'in bu konuda hiçbir suçu yoktur ama Bihruz Bey hayaller âlemindeyken borçlarını düşünmek istemez. Bihruz Bey'in savurganlığı dolayısıyla epeyce borcu birikmiştir. Babasından kalan mülkleri satan Bihruz Bey elinde kalan son iki mülkten bir olan Süleymaniye'deki evi satarak

borçlarını ödemeyi planlamaktadır. Bihruz Bey'in annesi duruma karşı çıksa da züppe mirasyedi söz dinlememektedir. Zavallı kadın mücevherlerini Bihruz Bey'in satıp yemesini engellemek için onları bir bir satıp hisse senedine çevirmektedir. Bihruz Bey konağı satıp rahatlayacağını düşünerek para konusunu düşünmeyi bırakır. Sonunda cuma günü gelip çatar. Bihruz Bey özenle giyinerek mektubunu da yanına alarak dışarı çıkar.

Bihruz Bey Çamlıca'daki millet bahçesine giderek Periveş Hanım'ı beklemeye başlar. İnsanların bir kısmı arabalarla bahçenin etrafında sıra ile tur atmaktadır. Periveş Hanım ve arkadaşları da kiralık bir arabada seyir halindedir. Bihruz Bey uzun süre Periveş Hanım'ı göremez çünkü onun ucuz bir kiralık arabada olacağına ihtimal vermez. Sonunda Periveş Hanım'ı yanındaki iki hanımla beraber görür. Yanlarına giderek mektubu Periveş Hanım'a uzatır ancak yanındaki Hanım Bihruz Bey'i defetmek için elindeki mektubu isteksizce alır. Bihruz Bey mektubu verdiği için mutlu mesut evine döner. Akşam eve gelen Fransızca hocasıyla yemek yer ve neşeyle oyun oynar. Bu neşesinin sebebi iki gün sonra Periveş Hanım'a mektupla verdiği randevudur. Pazar günü geldiğinde Bihruz Bey süslenerek millet bahçesine gider. Bahçe çok kalabalıktır. İnsanları bir kısmı yeme içme ile meşguldür. Bihruz Bey bu kalabalıktan sıkılsa da hayaller içinde Periveş Hanım'ı bekler. Edeceği aşk lakırdılarını ve evlenme teklifini düşünür. Ancak kadın bir türlü gelmez. Bihruz Bey uzun süre bekledikten sonra çaresiz evine döner. Üzüntüyle sevgilisinin niye gelmediğini, kendisine gelmeyişinin mazeretini niye bildirmediğini düşünür. Kendi kendine hayıflanırken bile yine yarım yamalak Fransızca kelimelerle konuşur.

Periveş Hanım'ın arkadaşı Bihruz Bey'i def etmek için mektubu almış Periveş Hanım da mektupla hiç ilgilenmemiştir. Mektup açıldıysa da okunmamış buruşturularak bir köşeye atılmıştır. Bihruz Bey Periveş Hanım'a ne kadar âşık olsa Periveş Hanım da bir o kadar Bihruz Bey ile alakasızdır. Bihruz Bey bütün gece yazdığı mektubun müsveddesini okuyarak acaba yanlış bir şey mi yazdım diye düşünür, üzüntülere boğulur. Bihruz Bey ertesi gün kaleme gitmek için evden çıkar. Kaleme gitmekteki maksadı Periveş'e verdiği mektuba iliştiirdiği Vasıf'ın şiirindeki bazı kelimelerin anlamlarından emin olamaması ve bu kelimeleri kalemdeki arkadaşlarından öğreneceği düşüncesidir. Kalemdeki arkadaşları sorduğu kelimenin anlamını bulamazlar. Dil konusunda bilgili olan Naim Efendi kelimenin geçtiği şiiri

Bihruz Bey'den ister ve şiiri doğru şekilde okuyarak anlamını açıklar. Şiirde geçen “siyah-çerde” Bihruz Bey'in kastettiği gibi sarışın değil esmer benizli anlamına gelmektedir. Bunu öğrenen Bihruz Bey Periveş Hanım'ın randevuya gelmemesinin bu yanlış hitap yüzünden olduğunu düşünerek çok utanır. Eve gelerek bir özür mektubu yazar. Bu sefer mektuba başarısızca çevirdiği bir Fransızca şiiri ekler. Bihruz Bey iki ay boyunca İstanbul'un bütün mesire yerlerini gezer ama hiçbirinde Periveş Hanım'ı görüp ona mektubunu veremez.

Bihruz Bey'in araba için ve diğer alışverişleri için ettiği borçları ödeme vakti gelmiştir ancak parası yoktur. Periveş Hanım'dan başka bir sıkıntısı daha olmuştur. Bihruz Bey Periveş Hanım'ı takıntı haline getirmiş günden güne hali, tavrı belirgin bir şekilde değişmiştir. Şımarık, pervasız bir genç olan Bihruz Bey duygulu, düşünceli, dalgın ve sinirli biri genç olmuştur. Yine böyle mahzun ve düşünceli mesire yerlerinde Periveş Hanım'ı beklerken arabacısı olan Anton ona Keşfi Bey'in geldiği haberini verir. Keşfi Bey'le moda olduğu üzere yarım yamalak Fransızca konuşur. Keşfi Bey kalemde Bihruz Bey'in şiirdeki “siyah-çerde” kelimesinin anlamını araştırdığından haberdardır. Birlikte gördükleri o sarışın kıza tutulduğunu, şiiri de kıza gönderdiğini anlamıştır. Bihruz Bey'e kıyla ilgili sorular sorarak ağzını arar. Sürekli gezmelerde olmasının kızın peşinde koşmasının neticesi olduğunu anlar. Onun hüznü halini fark eder. Kızla münasebetinin millet bahçesindeki takipten öteye gidemediğini ve kıza uzun süredir göremediğini anlayınca kızın tifodan öldüğü yalanını uydurur. Bihruz Bey üzüntüden dağılmış bir şekilde evine döner.

Keşfi Bey yalancının biridir. Yalan söylemekten zevk alır ve bunu herkes bilir. Keşfi Bey'in yalancılığı ailesinin yanlış terbiyesinden gelmektedir. Keşfi Bey de dönenin diğer gençleri gibi alafrangalık hastalığına tutulmuştur. Frenkler gibi süslü giyinmek, Fransızca kitaplar okumak, Türkçeyi hor görmek, konuşurken araya sık sık Fransızca kelimeler katmak, Beyoğlu'nda Fransızca konuşacak adam aramak, alafranga görünmek uğruna borç yapmak, israf içinde bulunmak gibi bu hastalığın alametlerini üstünde taşır. Bihruz Bey'in de aynı hastalığa şiddetle tutulduğunu bilinmektedir. Bihruz Bey'in aksine Keşfi Bey'in birçok sözü yalandır. Periveş Hanım'ı tanıdığı da o gün randevusu olduğu da yine yalandır.

Keşfi Bey'in bu yalanı Bihruz Bey'i çok üzer. Hayaller içinde sevdiği kıza aşk için veremden ölmüş yüce bir varlık olarak düşünür. Onun yüceliğini büyüttükçe

büyütür. Evde üzüntüler içinde yemeden içmeden kesilir. Ateşlenir, yatağa düşer. Evdekiler onun bu üzüntüsünü ve perişan halini fark eder. Annesinin ilgisi ve doktorun tavsiyeleriyle birkaç güne toparlanıp kendisine gelir. Bihruz Bey en sevdiği şeyden yani araba ile gezme sevdasından vazgeçmiştir. Arabasız gezintilere çıkmaya başlar. Tenha yerlerde bir başına dalgın dalgın gezer, tabiatı seyreder. Vücudu bir hafta içinde iyice toparlanır. Tek bir emeli vardır: Sevdiği kızın mezarını bulup mezar başında “siyah-çerde” hitabı dolayısıyla af dileyip ağlamak. Mezarın yerini de ancak onu tanıdığını söyleyen arkadaşı Keşfi Bey’den öğrenebilecektir. Bunun için birkaç gün daha kendini toplayıp Keşfi Bey’in karşısına çıkmayı bekler. Bihruz Bey Babıali’ye gitmek üzere vapura binecektir ancak son anda vapuru kaçıır. Vapur hareket ettiği sırada vapurun içindeki hanımların onun bu haline güldüğünü görür. Bir de bakar ki bu hanımlardan biri Periveş Hanım’dır. Gözlerine inanamasa da hemen kendini toplar. Vapuru durdurmak için hamlede bulunsa da başaramaz. Ne yapacağını bilemez haldeyken oradaki kayıkçılar onun halinden anlayıp karşıya yetiştirmek isterler. Kayığa binen Bihruz Bey kayıkçıların bütün gayretine rağmen vapurdan on dakika sonra kıyıya ulaşır. Etrafta gezinerek Periveş Hanım’a bakar ama bir türlü göremez. Bihruz Bey Periveş Hanım’ı bulamayınca Babıali’ye gider. Amacı Keşfi Bey’i bulup bu çirkin yalanı için ona hesap sormaktır. Babıali’de Keşfi Bey’le karşılaşır ancak onun telaş içinde iki buçuk aylık bir iş seyahati için hazırlanmakta olduğunu görür. Bir fırsatını bularak söylediği yalanın kibarca hesabını sorar. Keşfi Bey her zamanki yalancılığıyla söylediği yalanı inkâr eder. Periveş Hanım’ın gerçekten öldüğünü gördüğü kızın Periveş Hanım’ın dul ablası olabileceğini söyler. Çok acelesi olan Keşfi Bey bunları söyledikten sonra Bihruz Bey’i başından savar. Bihruz Bey saf bir delikanlı olduğun için bu yalana da inanır. Vapurda gördüğü hanım zayıf ve solgundur. Onun bu halini de düşününce Keşfi Bey’in yalanı daha inanılır olmuştur. Demek ki o hanım Periveş değil onun ablasıdır diye düşünür. Bihruz Bey tam kendini toplamışken yeniden üzüntülere boğulur. Evine giderek hüngür hüngür ağlar.

Ertesi gün üzüntüler içinde sevdiği gezinti yerlerinde dolaşır. Sevgilisini kaybetmenin acısını yeni baştan yaşar. Gece geç saatte evine döner. Annesi ve dadısı onun bu hallerinden endişelenirler. Hele de çok sevdiği arabasını nerede bıraktığını umursamadan eve dönmesi bu endişelerini arttırır. Eve geldiğinde Mösyö Piyer’in

evde onu beklediğini görür. Akşam yemeğinden sonra ders yapacaklardır. Birçok defa olduğu gibi yine dersin yapılması ihmal edilir. Bihruz Bey Mösyö Piyer'den ölen sevgilisi için bir şiir ister. O da Lamartin'in bir kitabının sonundaki şiiri önerir. Bihruz Bey yarım yamalak Fransızcasıyla şiiri çevirmeye çalışsa da çok başarılı olamaz Mösyö Piyer'i "klas" odasına çağırır. Oysa Mösyö Piyer yemek ve meyve ikramından sonra gazetesini okuyarak uykuya dalmıştır. Böyle ciddiyetsiz bir ortamda Bihruz Bey'in Fransızca'yı doğru dürüst öğrenmesi tabii ki pek mümkün değildir. Mösyö Piyer de alacağı paradan memnun olduğu için durumdan şikâyetçi değildir. Bihruz Bey'in umurunda olan en önemli şey sevgilisinin mezarını bulmaktır. O gece eve dönmeyen arabası ve arabacısının eve gelmemesi bile o kadar önemli değildir onun için. Bihruz Bey ertesi gün için kiralık bir araba çağırarak Keşfi Bey'in evine gitmeyi planlar. Keşfi Bey yarın sabah seyahate çıkacağı için o gitmeden sevgilisinin mezarının yerini ondan öğrenmek, mezar başında şiirler okuyarak sevgilisinden af dilemek ister.

Bihruz Bey ertesi sabah geç uyanır. Keşfi Bey evden çıkmadan ona yetişmek ister ama oldukça geç kalmıştır. İki saattir kapıda kendisini bekleyen kiralık arabaya binerek Keşfi Bey'in evine gider. Kapıyı alaturka giyimli bir hizmetçi açar. Bihruz Bey kendi hizmetçileri gibi ecnebi bir hizmetçi karşısında bulamayınca zavallıyı adamdan saymaz. Başka birine Keşfi Bey'i sormak ister. Alaturka kılıklı hizmetçi başka kimsenin olmadığını Keşfi Bey'in de dün gece İzmir'e gittiğini söyler. Bihruz Bey Keşfi Bey'e bir kez daha kızar. İzmir'e bugün gideceğini söylemesi de yalan çıkmıştır. Bir hışımla eve dönen Bihruz Bey arabacısı Anton'un eve geldiğini ama borcunu ödemediği için araba ve at satan esnafın araba ve atlarına el koyduğunu öğrenir. Üç gün içinde borcunu ödemezse çok sevdiği arabası elden gidecektir. Periveş Hanım'ın aşkıyla meşgul olan genç mirasyedi borcunu ödemeyi ihmal etmiştir. Arabanın Tüccar Kondoraki tarafından el konulması Bihruz Bey'in işine gelir. Çünkü araba yıpranmış atlar zayıflamıştır. Böyle bir araba için borcu olan yüz elli lirayı ödemek istemez. Üstelik sevgilisi öldükten sonra araba ile gezmenin anlamı kalmadığını düşünür. Biraz kızgın görünüp, arabacısı Anton'un dört aylık maaşını peşin vererek işten kovar. Şimdiki en önemli işi derhal İzmir vapuruna gidip bir ihtimal Keşfi Bey'i bulmak sevgilisinin mezarının yerini ondan öğrenmektir. Bihruz Bey vapur iskelesine giderek kendisini İzmir vapuruna yetiştirecek bir kayığa

biner. Kayıkçılar onun İzmir vapuru diye Trabzon vapuruna bindirirler. Zavallı Bihruz Bey boş yere Keşfi Bey'in vapura binmesini bekler. Keşfi Bey'in bir gün önce İzmir'e gittiğini düşünerek vapurdan iner. Bihruz Bey'in bütün çabaları boşunadır çünkü Keşfi Bey'in İzmir seyahati de yalandır. Keşfi Bey İstanbul'da evinin inşaatıyla uğraşmaktadır. Onu kandıran tek kişi Keşfi Bey değildir. Kayıkçılar da hatalarını bile bile onu yanlış vapura bindirip kayıkçı parasını ceplerine indirmişlerdir. Fransızca hocası Mösyö Piyer de çoğu zaman ders yapmadan ders saatinin parasını almaktadır. Bihruz Bey'in parası işte böyle sürekli çarçur olmaktadır.

Keşfi Bey'i bulma ümidiyle elleri boş kalan Bihruz Bey farklı bir yaşam tarzına bürünür. Sessizce yürüyerek kırlarda gezinir, doğayı seyreder, ders çalışır, Fransızca derslerine ilgi gösterir. Sakin ve gösterişsiz bir hayat sürer. Bu arada annesi sonbahar geldiği için Çamlıca'daki köşkten kışlık olarak kullanılan Süleymaniye'deki köşke geçmek ister. Bihruz Bey annesinden sattığı atların parasını aldığı için onun sözünü dinler ve taşınırlar. Süleymaniye tarafı İstanbul olarak anılmaktadır. İstanbul'daki ev Bihruz Bey'e iyi gelir. Eşyalarını yerleştirirken dertlerini unuttur. Bihruz Bey burada da sakin bir hayata devam eder. Kitap okur, misafirlerini ağırlar. Misafirleri de Bihruz Bey'in neşesinin kaçtığını fark eder. Evvelden köşke gelen arkadaşlarıyla kumar oynarken bu sefer kumara hiç yanaşmaz. Ramazan gelince daha önce hiç görülmeyen bir şekilde oruçlarını tutar, camilere giderek namazlarını kılar. Bir ara arabasının başkası tarafından satın alınıp kullanıldığını görür ama hiç umurunda olmaz. Mösyö Piyer, Keşfi Bey'i gördüğünü söyler. Saf çocuk ona da inanmaz. Birine benzettiğini düşünür. Bihruz Bey Mösyö Piyer'le derslerine devam eder ancak derslerden bıkmaya yakındır. Aldığı paradan mahrum olmak istemeyen Mösyö Piyer Bihruz Bey'i aşk ve sefahat duygularını hatırlatacak kitaplar getirir. Genç mirasyedi onun önemli bir geçim kapısıdır. Oysa Bihruz Bey bunların farkında olmadan dalgın, duygusal, sakin hayatına devam etmekte aşkın matemi ile elini birçok zevkten çekmektedir. Bir gün sokakta gezerken erkeklerin kadınlara laf attığını aynı basitlikle kadınların da onlara cevap verdiğini görür. Kadın erkek diyalogunun adiliğini çok net fark ederek kendi aşkının temizliğine kanaat getirir, şükreder. Oysa sokakta erkeklerle adice şakalaşan kadın, Periveş Hanım'dan başkası değildir.

Bihruz Bey ramazanın da gelmesiyle günlerini sakin bir şekilde ibadetle geçirirken bir gün İstanbul'un ramazan ayında iyice kalabalıklaşan sokaklarında Periveş Hanım'ı görür. Bu Hanım'ın Periveş Hanım'ın kardeşi olduğunu düşündüğü için onu takip etmeye başlar. Muradı sevgilisinin mezarını öğrenmektir. Kadınlar takibi fark ettiklerinde geriye dönerek Bihruz Bey'le konuşurlar. Bihruz Bey safça Periveş Hanım'a Çamlıca'da gördüğü kardeşinin mezarını sorar. Periveş ayaküstü gerçeği ona anlatır. Bihruz Bey afallar. Bihruz Bey'in Periveş Hanım'ı fark etmesini sağlayan arabasının da kiralık olduğunu duyması Bihruz Bey'in romantik hayallerini yıkar. Hayallerin tatlı dünyasında yaşayan Bihruz Bey gerçeklerin çirkin dünyasında allak bullak olur. İçini bir nefret kaplar. Periveş Hanım'ın yanındaki Çengi Hanım'ın azarını işitmesinden sonra uzaktan gelen gösterişli bir landonun gelişi Bihruz Bey'in aklını başına getirir. Bihruz Bey tabiatının gereği olarak bu gösterişli landoya doğru koşa koşa ilerler ve roman sona erer.

3. BÖLÜM

3. TANZİMAT ROMANLARINDA GÜNDELİK HAYATIN UNSURLARI

Bu bölümde ele alınan Tanzimat romanlarındaki gündelik hayata ait olan unsurlar, çeşitli başlıklar altında romanlardan verilecek örneklerle değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeler romanların yayınlanış tarihlerine göre ele alınıp dönemin gündelik hayatının zamana göre değişimini gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

3.1. Kölelik: Alınıp Satılan Bir Meta Olarak İnsan

19. yüzyılda Osmanlı toplumunda köle ticareti doğal karşılanan yaygın bir gelenektir. Her ne kadar Sultan Abdülmecit yüzünü Batı'ya dönen ve Osmanlı toplumsal düzeninde bir takım Batılılaşma hareketleri getirmeye çalışan ve bu sebeple köle ticaretini yasaklayan bir sultan olsa da topluma yerleşmiş olan bir düzeni bir kararla değiştirmek kolay olmamıştır. Bu dönemde modern hayat tarzı kendini göstermeye başlasa da eski hayat tarzı ve alışkanlıklar bir taraftan devam etmiştir. Nitekim Tanzimat romanlarında sosyal hayatta kölelik ve cariyeliğin ne kadar doğal bir unsur olduğu göze çarpmaktadır. Cariyelik ve kölelik gündelik hayatın adeta vazgeçilmez ve gerekli bir parçasıdır.

Bu dönemde Osmanlıdaki zengin ve hatta orta halli aileler ev işlerini yaptırmak ve hatta odalık adı altında eş olarak almak üzere insan ticaretini yapan insanlardan çeşitli adlar altında insan satın almaktadırlar. Cariye, köle, odalık, halayık gibi birçok isimle anılan bu esir insanlar önceleri daha çok ganimet olarak savaşlardan elde edilmektedir. Savaşlardan elde edilen köle sayısının gittikçe azalmasıyla kölelerin değeri artmış buna karşılık Çerkezistan gibi bölgelerden bazı ailelerin kendi çocuklarını satması yoluyla da köle temin edilmeye başlamıştır. Kimi zaman da Çerkezistan, Afrika ve Arabistan gibi bölgelerden yasadışı olarak kaçırılan insanların da köle ticaretine dâhil olduğu tespit edilmiştir. Bu ticaret toplumda çok doğal ve çok yerleşik bir gelenektir. Bu geleneği Tanzimat romanlarının birçoğunda

görmekteyiz. Bu durum resmi bir hüviyetle karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı hukukunda köle alma, azat etme kölelere düzgün muamele gibi birçok konuda çeşitli davranışlar kanunla sınırlandırılmıştır.

“Antik çağdan 19. yüzyıla kadar varlığını sürdüren kölelik, dünyanın geri kalanında olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de mevcut olmuş ve Devlet-i Aliyye’nin diğer müesseseleri gibi İslam hukuku temelinde varlığını sürdürmüştür. Kölelerin zorlu hayatlarına yönelik çeşitli bilgi parçacıklarını resmi vesikalar aracılığıyla elde edebiliyoruz. Bunlardan bir tür olan ve Osmanlı Devleti’nin divanda aldığı siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan önemli kararları ihtiva eden mühimme defterleri (Kütükoğlu, 2006: 520), kölelerle ilgili muhtelif konulara ışık tutmaktadır. Bu çalışmada ilgili defterlerin bir kısmı incelenerek, Osmanlı’da köleliğin pratikteki durumuna mühimme defterlerindeki kayıtlar aracılığıyla işaret edilmeye çalışıldı. İncelenen kayıtlar kölelerin işlediği suçlar, kölelere karşı işlenen suçlar, hür insanların köleleştirilmesi, köle ticareti, köle kaynakları ve kölelerin azat edilmesi konularıyla ilgiliydi.

İslamiyet kölelik kaynağını savaş esirleriyle sınırlandırmışsa da uygulamada esir ticareti, insan kaçırma, hediyeleşme gibi farklı kaynaklardan da köle sağlanmıştı. Bununla birlikte kölelerin azat edilmesi çeşitli yollarla teşvik edilmiş, kölenin efendisine varis olduğu dahi görülmüştür. Ancak devletin çabalarına rağmen kölelerin suistimal edilerek yasal olmayan işlerde kullanılmasının önüne her zaman geçilememiştir.”(Bayarslan 2017: 450).

Osmanlı Devleti’nde köle kadınların hukuki hakları kanunla sınırlandırılrsa da köle kadınlarla muamelede evlilik konusu bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Kur’an-Kerim’in Nisa suresinin 3. ayeti bazı İslam çevrelerinde farklı değerlendirilmiş bu değerlendirmelerden bazıları köle kadınların bireyin mülkü olduğu ve bu yüzden de köle kadınlara nikâh yapmaya gerek olmadığı algısını yaratmıştır.

“Yetim kızlarla evlenip de, adâletli davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman onları değil, size helâl olup hoşunuza giden kadınlardan birini, hatta bunlardan iki, üç veya dördünü birden nikâhlayabilirsiniz. Şâyet bunlar arasında da adâleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz, o zaman

sadece bir kadınla evlenin veya sahip olduğunuz câriyelerle yetinin. Böyle davranmanız, zulme ve haksızlığa meyletmemeniz için en uygun yoldur.”(Nisa /3.Ayet).

Nisa Süresinin 3. ayeti kimi İslam âlimlerince cariyelerle nikâh kısılmadan eş olarak almanın günah olmayacağı yönünde değerlendirilmiştir. “O zaman sadece bir kadınla evlenin veya sahip olduğunuz câriyelerle yetinin.” ifadesinin bazı yorumları “elinizin altındakilerin” yani cariyelerin bireyin mülkü olduğu ve bu yüzden de nikâha gerek olmadan eş olarak alınabileceği algısını oluşturmuştur. Aynı zamanda nikâhın hür kadınlarla yapılması gereği ve nikâhın bazı sorumluluk ve haklar getirmesi de toplumdaki bu algının güçlenmesine sebep olmuştur. Birinin mülkiyeti altında olmak özgür karar vermeye engeldir. Evlilik ise özgür irade ile karar vermeyi gerektiren bir durumdur. İslam’da cariyeler konusunda yorum yapan bazı çevreler cariyelerle ancak azat edildiklerinde nikâh kısılabılır sonucuna ulaşmış bu yorumlar da Osmanlı toplumunda cariyelerin nikâh kısılmadan odalık adı altında eş olarak alınacağı düşüncesini doğurmuştur. Nitekim Tanzimat romanlarının birçoğunda odalık uygulaması günah veya ayıp olarak değerlendirilmemiş kadın kölenin sahibinin doğal bir hakkı olarak ortaya konmuştur. Mustafa Ateş İslam toplumlarında kabul edilen bu yargıları şöyle özetler:

İslâm aile hukukuna göre köle ve cariyeler, evlenme ehliyeti açısından eksik ehliyetli kabul edilmektedir. Köle ve cariye'nin nikâhı, mevlânın (efendisinin) izin vermesine bağlıdır. Diğer taraftan mevlâ dilerse rızaları olmasa bile köle ve cariyesini başka biriyle nikâhlayabilir. Köle ve cariye hakkında üç farklı şekilde nikâh mümkündür. Birincisi hür bir erkek kendi cariyesi dışında efendisinden izin almak şartıyla başka bir cariye ile evlenebilir. Bu evlilikten doğan çocuk köledir ve mülkiyeti annenin efendisine aittir. İkinci duruma göre hür bir kadın kendi rızasıyla köle bir erkekle evlenebilir. Ancak aralarında kefâet (denklik) bulunmaması sebebiyle velinin nikâhı feshetme yetkisi vardır. Bu evlilikten doğan çocuklar hür olur. Üçüncü durumda ise efendilerinin izniyle her ikisi de köle olan kadın ve erkek nikâhlanabilir. Doğan çocuklar ise annenin efendisinin kölesi olur.

Köle ve cariye, kendi mevlâsı dışındakiler ile hür olsun köle olsun evlenebilirken, efendilerinin onları kendilerine nikâhlaması ise caiz değildir.

Çünkü birinin mülkiyeti altında olmak, mâlik olmaya engeldir. Köle ve cariye, efendisinin mülkiyeti altındadır. Nikâh akdi ise nikâhlananlar arasında birbirleri üzerinde bazı haklar ortaya çıkarır. Bu bağlamda nikâh akdi, milk-i mut'a olarak tanımlanmaktadır. Nitekim nikâh akdiyle kadın nafaka, mesken gibi bazı haklara sahip olur. Öte yandan erkek de kadın üzerinde bazı haklara sahip olur. Kadının cariye olması cihetiyle memlûk olması, nikâh cihetinden mâlik olmasına engel teşkil eder. İşte bu sebeple fıkıh kitaplarının muharremât (evlenilmesi haram olan kadınlar) faslında kölelik nedeniyle var olan mülkiyet ilişkisi, evlenme engeli olarak zikredilmektedir. Fıkıh kitaplarındaki konuya dair ifadeler genel olarak kişinin kendi cariyesine nikâh kıymasının sahih olmayacağı ya da caiz olmadığı veya haram olduğu şeklindedir. Buradaki "haram" ifadesiyle mehir, azat edildikten sonra nikâhın devam etmesi, talak gibi nikâh akdinin hükümlerinin ortaya çıkmayacağı kastedilmektedir. Başka bir ifadeyle buradaki "haram" sözüyle, günah terettüp edecek şekilde bir hüküm değil, nikâhın ve hükümlerinin gerçekleşmeyeceği ifade edilmektedir."(Ateş 2021: 302-303).

Cariyelerle nikâh olmadan eş olarak alınması konusu beraberinde bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ancak bu tartışmalar cariyelerle nikâhsız beraberliğin günah olup olmaması konusunda değil nikâhsız beraberlik yaşanan cariyenin köle olmaması ihtimalinin günahı doğurup doğurmaması üzerine olmuştur. Cariyelerin hür olmaması dolayısıyla nikâh yapamaması konusu yaygın bir inanış olarak kabul edilmiş asıl ihtilaf başka noktalara yönelmiştir. İslam hukukuna göre köle olacak insanlarda aranacak şartlar vardır. Zorla kaçırılarak veya aileleri tarafından köle olarak satılan insanların İslam hukukundaki yeri İslam âlimlerinin bu konuda yeni yorumlar getirmesine neden olmuştur. Yine İslam âlimleri İslam'a aykırı bir uygulamayı önlemek amacıyla köle kadınlarla tedbir olarak nikâh yapılması yolunda fetvada bulunmuşlardır. Osmanlı döneminde cariyelerle yapılan bu nikâha, nikâh-ı tenezzühî denilmiştir. Mustafa Ateş bu durumu şöyle özetlemiştir.

"Cariyelerle istifrâşın caiz olup olmadığına dair tartışma, sadece ganimet paylaşımındaki problemler sebebiyle değil, aynı zamanda köle tüccarları tarafından satılan cariyelerin ele geçiriliş biçimlerinin şeriata uygun olup olmaması hakkındaki tereddüitten kaynaklanmaktadır. Nitekim normal

şartlarda İslâm hukukuna göre köleleştirilmesi mümkün olmayan kimselerin bazı köle tüccarları tarafından kaçırılmak suretiyle köleleştirildiği ya da daha iyi bir yaşam ümidiyle Osmanlı sarayına yerleştirilmek amacıyla köle olmadığı halde aileleri veya bizzat kendileri tarafından köle gibi gösterilerek satılan Gürcü ve Çerkezlerin varlığı bilinmektedir. Bu sebeple Osmanlı'nın son döneminde bazı İslâm hukukçuları bu probleme dikkat çekerek aslen hür olup olmadığı hususunda şüphe bulunan cariyeyle istifrâş söz konusu olduğunda nikâh kıyılması gerektiğine işaret ederler. Söz gelimi Mahmut Esad Seydişehrî (ö. 1336/1918) milkin nikâha mâni olduğunu Hanefî Mezhebinde Nikâh-ı Tenezzühî ve Osmanlı Uygulaması anlattıktan sonra 'zamanımızda cariyelerin milki meşkûk olduğundan istifrâş etmek isteyen kimsenin akd-i nikâh eylemesi evlâdır ve buna nikâh-ı tenezzühî denilir.' diyerek normal şartlarda kişinin kendi cariyesine nikâh kıyması mümkün olmamakla birlikte söz konusu şüphe sebebiyle cariyeyle istifrâş durumunda nikâh-ı tenezzühî uygulamasının gerekli olduğunu vurgular.” (Ateş 2021: 301-302).

Mustafa Ateş Osmanlı Dönemi'nde nikâh-ı tenezzühî şeklinde bir nikâh uygulamasının varlığından bahseder.

“Ganimet mallarının usulüne uygun bir şekilde paylaşılması ve köle tüccarları tarafından satılan cariyelerin ele geçiriliş biçimlerinin şeriata uygun olup olmaması hakkındaki tereddüt gibi sebeplerle cariyelerle istifrâşın caizliği konusu tartışılmaya başlanmıştır. Cariyenin aslen hür olma ya da daha önce başka biri tarafından azat edilme ihtimaline karşın haramlık şüphesinden kurtulmak amacıyla kişinin kendi cariyesini istifrâş etmek istediğinde ihtiyaten nikâh kıyması evlâ görülmüştür. Osmanlı döneminde bu nikâha, nikâh-ı tenezzühî denilmektedir.” (Ateş 2021: 309).

Osmanlı Dönemi'nde bilinen bu nikâh usulü ele aldığımız Tanzimat romanlarında karşımıza çıkmaz. Tanzimat romanlarında cariyeleri odalık almak efendilerinin doğal hakkı olarak işlenmiştir. Bu yüzden haramdan kurtulma düşüncesi ile “nikah-ı tenezzühi”ye başvurmak meselesiyle ele aldığımız romanlarda karşılaşılmamıştır.

Geçmişte cariyeler ile evlilik veya cariyeler ile nikâhsız beraberlik farklı şekillerde yorumlanıp Osmanlı toplumunda ve Tanzimat romanlarında farklı

uygulamalar ile karşımıza çıksa da günümüz İslam âlimleri bu konuyu *Kur'an-ı Kerim'in* bu konudaki bütün ayetlerini yeniden yorumlayarak ele almışlardır. Zira Kuran-ı Kerim'de zinanın yasak olduğu sıkça vurgulanmıştır. Kuran-ı Kerim'in bu konudaki diğer ayetlerini de göz önüne alan bazı İslam âlimleri köle kadınların ancak nikâhla eş olarak alınması gerektiği yorumunu yapmışlardır. *Kur'an-ı Kerim'de Cariyelerle Evlilik Meselesi* adlı makalesinde bu konuyu değerlendiren Hüseyin Çelik bu konunun geçmişte yanlış yorumlandığını İslam'da kadın erkek ilişkisinde köle olsun veya olmasın nikâh şartının kesinlikle bulunduğunu belirtmiştir.

“Kur'an'ın nazil olduğu dönemde, cariyeler insan yerine konulmaz, onlarla evlenilmez ve bu durum bir zül olarak kabul edilirdi. Bundan dolayı onlarla evlenmezler ama onlarla gayri meşru şekilde birlikten de kaçınılmazlardı. İslam cariyeleri bu konumdan kurtarmış ve ancak onlarla evlilik yolu ile birlikte olunabileceği prensibini getirmişti. Bu evliliği de, kişinin evli olmaması, hür kadınlarla evlenmeye imkân bulamaması ve zinaya düşme tehlikesi içerisinde bulunması gibi şartlara bağlamıştı. Bu şartlar meydana geldikten sonra da cariyelerle evlenilecek olduğu zaman dahi sınırsız sayıda değil, belirli bir sayıda olmasını şart koştu. Bu sayının bir olduğunu söyleyenler olduğu gibi dörde kadar çıkaranlar da olmuştur. Cariyelerle evliliğin bir emir değil bir ruhsat, hatta zorda kalan kimselerin kullanacağı bir ruhsat olduğunu düşündüğümüz zaman bu sayıyı en alt sınır olan bir ile sınırlandırmak daha doğru olacaktır. Ayetin sonundaki “ eğer sabrederseniz” şeklindeki ifade de bu görüşümüzü desteklemektedir. Allah, insanın darda da kalsa cariyeler ile evlenmek yerine evlenmeyip sabretmesinin daha hayırlı olacağını vurgulayarak, cariyeler ile evlenmemenin evlenmeden daha faziletli olduğunu belirtmiştir. İslam, bazılarının iddia ettiği gibi sınırsız şekilde cariye ile evlenmeye izin vermemiş, evli kadınlarda olduğu gibi onlar hakkında da sayı sınırlaması getirmiştir. Sanıldığıının aksine cariyeler ile evlilik tasvip edilmemiş, maddi imkânı olmayan ve zinaya düşme tehlikesi olan bekâr kimseler için bir ruhsat olarak verilmiştir. Yine hür bir hanımı olan kimsenin onun üzerine bir cariye ile evlenemeyeceği hükmü de getirilmiştir.” (Çelik 2011: 167-168).

Çelik, İslam’da cariyeler ile evliliğin nikâh şartına bağlandığını ifade ederek eski İslam âlimlerinin bu konudaki yorumlarının aksini ileri sürmüştür. Bizce de bu konunun yorumlanması Kuran-ı Kerim’in bütün ayetleri ele alınarak yapılmalıdır. Tanzimat romanlarındaki yaygın anlayışta bu dönemin insanların eski dönem İslam âlimlerinin yorumlarına göre hareket ettiklerini göstermektedir. Dönemin insanların bu konudaki tutumlarını da günümüzün şartlarına göre değil dönemin şartlarına göre değerlendirmek gerekir.

19.yüzyıl sosyal hayatında köle ticaretini Tanzimat romanlarının tanıklığı ile görmekteyiz. *Esaret* romanında romana da adını veren esaret meselesinin romanın ana meselesi olduğunu müşahade ederiz. Tanzimat romanlarında birçok defa özellikle çocuk yaşta Orta Asya’dan ve Arap Yarımadası’ndan kaçırılarak getirilen ya da ailesi tarafından satılan çocukların Osmanlı’da zengin ailelere para karşılığında köle olarak verildiğini görürüz. *Esaret* romanında da romanın anlatıcısı ve ana karakteri Zeynel Bey esarete karşı olmasına rağmen kendisine teklif edilen odalığı eş olarak alır. Bununla da kalmaz. Satılık olan iki Çerkez çocuğu da esir olarak satın almayı kabul eder. Dönemin romanlarında satın alınan çocuklar bir yandan evde eğitime tabi tutulurken bir yandan da ev işlerinde çalıştırılır. *Esaret* romanında çocukların çalıştırıldığından bahsedilmez. Ancak kendilerine çok yönlü bir eğitim verildiğinden bahsedilir. Bir kölenin eğitilmiş olması alınıp satılması için çok önemli bir kıstastır. Zeynel Bey de bu çocukları satın alırken onların okuma yazma bilmelerinden, gazete okumalarından etkilenir. Romanda esaret kurumunu olumsuz olarak değerlendiren Zeynel Bey kölelerine eğitim aldirmek veya istediği kişiyle evlendirmek gibi pek çok iyilikte bulunur.

“Vallah satılık getirdim. Canım pek sevdi ve gözüm üzerinde kaldı. Ama ne yapayım. Küçük çocuklar daha ilk görüşte kıskanmaya başladılar. Alamayacağımdan dolayı müteessifim, fakat rica ederim. Şunu siz alınız. Artık bunda esaret denilecek bir şey yoktur. Kendinize evlat edersiniz. Hem de baksanıza, yumurcak ne güzel gazete okuyor!

Deyip koynundan çıkardığı ve “Al kızım oku!” diye eline verdiği bir gazeteyi saldırı saldırı okumaya başladığı gibi artık tahammül edemeyerek hemen hareme gönderdim.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 18).

Esaret romanında esirlerin kişisel özgürlük alanlarının ne kadar sınırlı olduğu problemine yer verilir. Roman kahramanlarından Fıtnat Fatin'i sevmekte ve onunla birlikte olmak istemektedir. Oysa Fatin bunun mümkün olamayacağını söyler. Çünkü kendileri birer köledir ve her ikisi de Zeynel Bey'in malıdır. Dolayısıyla kendileriyle ilgili bir karar vermeleri mümkün değildir. Fatin Fıtnat'ı Zeynel Bey'in yetiştirdiği meyve olarak değerlendirir. Dolayısıyla meyve bahçenin sahibine aittir. Fıtnat kendisine malik olmadığı için onun kendisiyle ilgili bir karar verme hakkı da yoktur. İnsanın seveceği ve evleneceği kişiyi seçmesi en doğal hakkı iken kölelerin böyle bir hakkı söz konusu değildir. Zeynel Bey bu hakkı kendisinde bulundurmasına rağmen lütuf göstererek kölelerinin istediği kişiyle evlenme hakkını kendilerine verir.

“Hanım, Allah'ı seversen, sen ne fikirde bulunuyorsun? Senin âlemde ne var ki benim için feda etmek istiyorsun? Ben sana esaretin derecâtını tarif eylediğim zamanlar neler demiştim? Bir kere onları tahattur etsen a! Sen, sana mâlik misin ki seni bana feda ediyorsun? Şimdi ben senin teklifini kabul etmiş olsam, aherin kendi zatı için yetiştirmiş olduğu ağaçtan meyve çalmış olmaz mıyız? Buna sirkat derler. Bunu ben istemiş olsam, sen muvafakat etmemelisin. Yavrum, aklını başına al!” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 26-27).

Esaret ve *Sergüzeşt* gibi kimi romanlarda bu konu ana mesele olarak ele alınsa da kimi romanlarda gündelik hayatın normalleşmiş bir dinamiği olarak karşımıza çıkar. *Sergüzeşt* romanında Talat'ın dadısı Arap Kadın hayatının büyük bir kısmını köle olarak geçirmiştir. Onun acıklı hayat hikâyesini, köle olarak satılma serüvenini Arap Kadın'ın ağzından öğreniriz. Arap Kadın kanunlara ve şeriata aykırı olarak köleleştirilen kadınlardandır.

“Ejderha gıby at binmiş, uzun sungu elde. Bizi aldı, ama aldattı bizi, ‘Anaya gider, babaya gider’ dedi. On gun, on beş gun gittik, Mısır’a galdık. Ah Mısır! Buyuk kasaba, guzel. Başka kız Mısır’da sattı. Beni gamıya kodu, Tunus’a goturur. Tunus da guzel kasaba. Ah, Tunus’ta beni sattı. Bir Efendi aldı, buyuk Efendi, buyuk saray var. İki yuz halayık Arap, beyaz, uşak... Kul şok. Atlar ne kadar... ne kadar... Kırk sofra, elli sofra kurulu her gun. Orada yirmi sene oturdu ben. Sonra azad oldu. Buraya galdı. Şimdi kaş sene oldu. Hanım aman?” (Şemsettin Sami 2023: 5).

Köle kadınların ve erkeklerin durumu kimi zaman acıklı değil de doğal bir unsur olarak romanlarda yer alır. Taaşuk-ı Talat ve Fitnat romanında Ali Bey'in evinden kovulan Zekiye Hanım çeyiz olarak getirdiği cariyesi ile beraber evden ayrılır. Cariyeler bir mal gibi sahipleriyle beraber taşınır. Bu durum gündelik hayatın doğal bir unsurudur.

“Biçâre kadın hem uğradığı hakareten hem de sevdiği ve bir yıldan fazladır beraber yaşadığı kocasından ayrıldığından hüüngür hüüngür ağlayarak yanında getirmiş olduğu cariyesini de alarak iskeleye biner ve bir kayığa binip İstanbul'a geçer, evine gider.” (Şemsettin Sami 2023: 60).

Tanzimat romanlarından *Müsâmeretnâme*'nin Fâik Bey'in hikâyesinin anlatıldığı bölümde yine bir kölelik sorunsalı ile karşılaşırız. Çerkezistan gibi bölgelerden kaçırılarak ya da satın alınarak köle olmak üzere İstanbul'a getirilen çocukların dramından bahsedilir eserde. Tanzimat romanlarında bu tarz çocukların bulunmasına sıkça rastlarız. Kimi romanlarda bu durumun eleştirisi yapılsa da kimilerinde kölelerin varlığı yalnızca bir ayrıntı olarak verilmektedir. *Müsâmeretnâme*'nin Fâik Bey'in hikâyesini anlatıldığı bölümde Çerkezistan'da yaşayan Beycuk adlı bir çocuk evinin önünde oynarken Kabartaylı adlı bir celep tarafından kaçırlır. Osmanlıda devletten gizli olarak kölelerin hukuksuz ve şeriata aykırı olarak köleleştirildiklerine Tanzimat romanlarının tanıklığında başka bir örnektir bu durum. Beycuk yolda birçok eziyete maruz kalarak İstanbul'a kadar getirilir. Gerçi Karadeniz'de bulunduğu gemide Osmanlı askerlerince yakalanarak yolculuğunun son kısmının rahat geçmesi sağlanır. Durumun kanunsuzluğu anlaşılacak kölelikten kurtarılır ve İstanbul'a getirilir. Ancak bu şans bu şekilde kaçırılan diğer çocuklar için çoğu zaman geçerli değildir. Her ne şekilde köle olarak İstanbul'a getirilirlerse getirilsinler İstanbul'daki zengin aileler tarafından köle olarak alınan bu bireylerin özgürlükten mahrum oluşları Tanzimat romanlarının kimilerinde sorgulanmamaktadır. Köleliğe eleştiride bulunan kimi romanlar tespit edilse de bu romanlardaki ailelerin genel tavrı köleliğin gündelik yaşantının doğal bir gerçeği ve kendilerinin de köle edinmelerinin doğal bir hak oluşudur.

“Beycuk adında bir çocuğun esirliğinin ilk haftaları idi. Çerkezistan'daki özgürlüğünden koparılmıştı ve vatani ile aile fertlerinden her birine ayrı ayrı özlem duyuyordu. Hem içine düştüğü bezginlikten dolayı hem

de birbiri ardına çektiği esirlik acılığından mustarip olmuş ve mecalsiz kalmıştı. Çünkü henüz on iki yaşında, yeni büyümekte olan bir çocuk olduğu hâlde, onu vatanının kucağından uzak düşüren ve ev barkının kanatlarının altından ayıran Kabartaylı bir celebin Anapa'ya getirirken yol esnasında çocuğa çektiirdiği eziyetler, değil itaatkâr bir çocuk, süt emen bir bebeği öldüren bir katil hakkında bile reva görülemezdi.” (Emin Nihad Bey 2021: 302-303).

Müsâmeretnâme'nin Fâik Bey'in hikâyesinin anlatıldığı bölümde Fâik Bey kölelikten Osmanlı askerleri sayesinde kurtulur. İstanbul'da âşık olduğu Nûridil Hanım, hak ve özgürlükleri kısıtlı olan başka bir köledir. Fâik Bey Nûridil Hanım ile evlenmek ister ancak Nuridil Hanım'ın parasal değeri çok fazla olduğu için onu esirci kadından satın alamaz. Esirci kadın onu başka bir eve köle olarak satar. Daha önceki Tanzimat romanlarında da ele aldığımız gibi köle kadınların kendi evlilikleri üzerinde söz hakkı sınırlıdır. Kendilerine sahip olan bireyler izin vermediği takdirde başkası ile evlenmeleri söz konusu değildir.

“Her neyse, işte şimdi kız kardeşin Mahmutpaşa'da esirci Fatma Hanım'ın evindedir. Bana bu haberi getiren de Üsküdarlı tanıdık bir esir tellalıdır. Fakat düşündüğüm şey şurasıdır: Kız kardeşinin bana haber göndermesi yalnız İstanbul'a geldiğini sana bildirmekten ibaret olmak lazım gelirken tellalın ifadesine göre ‘Aman ne yaparsa yapsın, beni alsın!’ demiş, işte ben bu sözün ne demek olduğunu anlayamadım, dedi.” (Emin Nihad Bey 2021: 341).

Müsâmeretnâme'nin başka bir hikâyesi olan Vasfi Bey'in hikâyesinin anlatıldığı bölümde zengin bir ailedeki köle olan genç bir erkekten bahsedilir. Bu köle yirmi üç yirmi dört yaşlarında oldukça zeki ve haylaz bir kişidir. Kölenin sahibi bu genç erkeğe söz geçirmekte zorlandığı için kimi zaman kölesinin serbest davranışlarını görmezden gelmektedir. Artık zapt etmekte zorlandığı bu köleyi zaman zaman azat edip evden göndermek istese de uyanık olan bu genç köle azat olmayı reddetmektedir. Çünkü köle olarak kaldığı evde hem yatacak yeri hem de yiyecek yemeği vardır. Kendi istediği zamanlarda dışarıda da çalışarak para kazanma imkânı da bulmaktadır. Metinde yazar o yaştaki bir kölenin artık satılamayacağı ve dövülemeyeceği bu bakımdan da faydadan çok zararı olacağı noktasına işaret

etmektedir. Efendisi kölesi Hüsrev'in yanlış bir davranışını yakalayınca onu cezalandırmak için azat etmiştir. Aslında olumlu bir şey olan bu azat o vakitten sonra bir köle için bir nevi cezadır. Çünkü başka diyarlardan ailesinden koparılarak getirilen çocukların büyüdülerinde gidecek yerleri ve sığınacakları sahiplerinden başka kimseleri yoktur. Eserde azat edilen Hüsrev'e bu azat karşılığında bir tazminat verilmesi söz konusu iken sahibinin buna yanaşmaması dolayısıyla böyle bir haktan da mahrum bırakılmıştır.

“Babam bunun hâlinde her ne kadar gücenmişse de ne çare! Hüsrev büyümüş, artık ev danası olmuş. O yaştan sonra satılmaz, dövülmez. Hele onu evden kovmaya bedel azat kâğıdı defalarca yazılıp eline verilmişse de yırtıp atmış ve azat kabul etmeyeceğini bin kere anlatmış. Bununla beraber Hüsrev ihtiyaç anında öyle ateş gibi hizmetler görür!” (Emin Nihad Bey 2021: 243).

Bu ifadelerden Osmanlı'da belli bir yaşa gelen kölelerin azat edilebildiğini, azat edilen köleye tazminat ödendiği, erkek kölelerin zaman zaman kendi adlarına da dışarıda çalışabildiği, dışarıda özgürce gezebildikleri sonuçlarını çıkarırız. Bu durumların her biri Osmanlıda kölelik anlayışının başka ülkelerdeki kölelik anlayışlarından insani haklar bakımından olumlu yönde farklar içerdiğinin bir göstergesidir.

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında genç Çerkez cariyelerin yanında Orta Asya'dan ya da Arap Yarımadası'ndan ailesinden koparılarak getirilerek varlıklı Osmanlı ailelerine satılan yaşlı cariyeleri de görürüz. Tanzimat yıllarında yazılan romanlarda bir ailenin çok fakir olmadığı sürece en az bir cariyeye sahip olduğunu tespit ederiz. Bu cariyeler arasında Arap cariyelerden de çok söz edilir. Râkım'ın ailesi fakir olduğu halde bir Arap cariyeye sahiptir. Bu cariyeler eğer sahipleri tarafından evlendirilmezlerse yıllar geçse de kendi başlarına özgürce yaşayacakları bir hayat kuramazlar. Çünkü uzak diyarlardan geldikleri için yanlarına gidip sığınacakları akraba ve dostları yoktur. Tanzimat romanlarında onlara çalışmaları karşısında düzenli verilen bir paradan da bahsedilmez. Para, mülk sahibi olmaları ancak sahiplerinin kendilerine hediyeleri ve ikramları ile mümkündür. Ancak daha önce Bayarslan'ın makalesinde belirtildiği üzere efendilerine varis olabilmektedirler. Veraset veya hibe ile mülk sahibi olmayan ve başkası ile de evlendirilmemiş bir kadının onlarca yıl boyunca azat edilmiş veya edilmemiş bir şekilde sahibinin evinde

yaşadığına romanlarda şahit oluruz. Zira Râkım Efendi'nin dadısı yaşlanmasına rağmen hala Râkım Efendi ile yaşamaktadır.

“Annesi gayet hanımefendi ve Fedai isimli Arap cariyesi ise annesinden daha hanımefendi olduğundan kocasının ayrılık ateşi sönüp te aklını başına aldıktan sonra annesi ‘Fedai artık aramızda hanımlık, halayıklık kalmadı! İkimizin de çalışıp kendimizi ve bir de şu yavrucağı beslemekten başka çaremiz yoktur’ dediğinde sadık Arap ‘Ah hanımcığım! Sen niye çalışacaksın, ben çalışırım. Hem seni hem küçük beyimi, evladımı beslerim’ diye bütün idareyi kendi üzerine almaya kadar göze almıştı.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 13).

Evde uzun süre kalan cariyeler bir müddet sonra ailenin bir üyesi gibi algılanmakta ve evde ona göre muamele görmektedir. Bu da Osmanlıda cariyelik ve kölelik anlayışının olumlu tezahürlerinden biridir.

Gündelik hayatın meslek gruplarından biri de esircilerdir. Esirciler İstanbul’a getirilen cariyeleri İstanbul’daki ailelere satan, satılana kadar esirci evlerinde barındıran kimselerdir. Nitekim Râkım evine bir cariyeye almak için Arap cariyesinin esircilere cariyeye sipariş etmesine izin vermiştir.

“Dadısı bazı tanıdığı esircilere sipariş etmiş olduğu için öteden beriden birkaç Arap cariyeye geldiyse de Fedai bunları bir ya da iki gün dener, beğenmez, iade ederdi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 18).

Felâtn Bey ile Râkım Efendi romanı da Tanzimat yıllarının diğer romanları gibi insanın alınıp satılmasının bir ticari faaliyet olduğu hususunu gözler önüne serer. Zira Râkım cariyesi Canan’ı yüz lira altınla pazarlık usulü almıştır. Râkım’ın elinde olan seksen lirayı esirciye vererek Canan’ı hemen teslim almış kalan yirmi lira içinde esirciye senet yapmıştır. Bu pazarlıkta esirin alınıp satılmasında tek kıstas esirin edeceği değerin karşılanıp karşılanmamasıdır. Romanlarda esircilerin köleleri sattıkları insanların iyi kimseler olup olmadığı ile ilgili bir hassasiyetten bahsedilmemiştir.

“Özgürlüğün dünyalara değeceğini kabul ederim. Lakin benim seksen altında başka param yoktur. Bu para karşılığında kızı verirsen alayım’ demiş. İhtiyar, Râkım’ın ağlamasına bakıp yüz elli altın istemediğine pişman olarak bir para bile aşağıya vermeyeceğini söyleyince ‘Öyleyse bana yirmi altın için bir ay müsaade verirsen alırım, demesiyle ve ihtiyar da -zaten kızda ince

hastalık hissettiğinden bir ayak evvel elinden çıkarmak için- uygun bulunca hemen alım satım işleri yapılmıştı. (Ahmet Mithat Efendi 2023: 19).

Tanzimat romanlarının bir kısmında esaretin insanı özgürlüğünden mahrum eden yanlış bir kurum olduğundan bahsedilse de ele aldığımız romanların çoğunda kadın veya erkek esirlerin genellikle gittikleri evlerde değer gördüklerini ve iyi yaşadıklarını tespit ederiz. *Esaret* ve *Sergüzeşt* romanlarında esaretin yanlış bir olgu olduğu ve esirlerin çektiği acılardan bahsedilmiştir. Bu romanlarda dahi cariyelerin bulundukları eve geldikten sonra iyi yaşayıp iyi beslendiği için güzelleştikleri ifade edilmiştir. *Sergüzeşt* romanının Dilber'i ilk yaşadığı evde iyi muamele görmediği için fiziksel olarak kötüleşmiş ancak ikinci satıldığı evde bir cariye olarak rahat bir yaşama kavuşup, serpilip güzelleşmiştir. Yine *Esaret* romanındaki çocuk esirler de hem iyi bir eğitime tabi tutulmuş hem de rahat bir hayat yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki esaret kurumunun ve esirlere yapılan muamelenin Avrupa'daki ve dünyanın diğer ülkelerindeki kölelik anlayışından çok farklı olduğunu tespit ederiz. Bunda İslamiyet'in kölelere iyi muamele edilmesine yönelik tutumunun etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Felâatun Bey ve Râkım Efendi romanında Râkım aldığı cariyesine oldukça iyi muamelede bulunmuştur. Eve hasta olarak satın alınan Canan'ın sağlığı bu eve geldikten sonra gördüğü iyi bakımla gittikçe düzelmiştir. Efendisi ona güzel giysiler almakta, eğitim vermektedir. Canan'a müzik eğitimi için piyano öğretmeni tutulmuştur. Canan ev işlerini Dadı Kalfa ile paylaşarak yapmaktadır. Bu da hizmetçisi olmayan bir Osmanlı kadınının kendi evinde yaptığı gündelik işlerden fazla değildir. Râkım cariyesine son moda giysiler diktirmiştir ve pahalı mücevherler almıştır. Cariyesi Canan'ın başka birine köle olarak satışından elde edilecek parayı ve cariyesinin başka eve satılma seçimini de yine Canan'a bırakmıştır. Bu gerçekten yüce gönüllü ve çok olumlu bir davranıştır.

“ ‘Canım hiç böyle bir güzel kızı yüz liraya verirler mi?’ diye soruşuyorlardı. Zira Canan'ın üzerinde yalnız üç, beş yüz liralık elmas bulunması bunlara bu hayreti veriyordu. Nihayet bunu da sordular, ‘Bu elmaslar sizin midir?’ dediler. Canan da bu meraklı misafirlerin sıkılmadan, çekinmeden bu dereceye kadar sual etmelerine şaşarak ve biraz da utanarak

bu mücevherleri efendisinin hediye ettiği cevabını verdi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 124).

Esir kadınların efendilerine odalık olma meselesini *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında görmekteyiz. Bir cariye bulunduğu evin erkeğine nikâhsız eş olabilmekte bu durumun toplum içinde normal sayılmakta olduğunu daha önce dile getirmiştik. Evin beyi isterse odalık olan eşine nikâh kıymakta, istemezse kıymamaktadır. Odalık olan cariyenin nikâh hakkı kendisinde değil efendisindedir. Güzel olan ve elinde bir miktar serveti bulunan bir kadının bir erkeğe kendisini odalık olarak kabul ettirebilmesi daha kolaydır. Güzellik ve mal sahibi olmak cariye kadının değerini artırmaktadır.

“O şöyle bir lakırtıdır ki Canan hala bana odalık veya eş olmak için ümit almadı. Kadın değil mi? Elbet kendisine bir koca da ister. Eğer ileri de kendisini benden başka efendiye odalık olarak kabul ettirebilmek emelindeyse satarım. Zaten kendisinin takımı filanı olarak bir hayli serveti olmalıdır. Bir de üzerine bin beş yüz lira ilave ederde Canan’ı iki bin liralık bir hanım edebilirsek fena mı olur?” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 66).

Cariyelerin eğitim hakkı da yine efendisinin, sahibinin elindedir. Köle sahipleri kölelerinin değerini arttırmak için kölelerine evde eğitim vermeyi daha uygun bulmuşlardır. *Sergüzeşt* romanında Dilber efendisinin kızıyla bir müddet mektebe gitmişse de genellikle eğitimini evde almıştır. *Felâtun Bey ve Râkım ve Efendi* romanındaki Canan da eğitimini evde almıştır. Canan; Fransızca, Arapça ve Farsça eğitiminin yanı sıra piyano eğitimine de sahiptir. Yalnızca Canan değil komşu evin cariyeleri de özel hoca tutularak piyano eğitimi almaktadırlar. Bu dönemde cariyelerin değeri, eğitimleri ve becerileri ile doğrudan ilgilidir.

“Kendi cariyelerini de Canan’la beraber yedi sekiz aydır eğittiğim halde hiçbir şey öğrenemediler. Geçen gün Bey beni adeta azarlamaya başladı. Ben de Canan’dan bahsettim. ‘Sekiz ay içinde öğrendiği Türkçeyi, Fransızca’yı, çalgıyı, okumayı, yazmayı sizinkiler sekiz senede öğrenirlerse memnun oluruz.’ dedim. O da ertesi sabah kendi hazinedarını göndermiş. Canan’ı el altından imtihan ettirmiş.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 66).

İntibah’ta diğer romanlarda olduğu gibi gerek köle erkeklerin gerekse köle kızların eğitilmiş olmasının nasıl değerli olduğu ifade edilir. Ali Bey’in annesi oğluna

bir cariyeye alır. Oğlunun gönlünü bu cariyeye vermesi için onu hem güzelliği hem de eğitimi ile över. Bu dönemde cariyelerin değerinin eğitimiyle ölçüldüğü bir kez daha görürüz. İyi bir cariyeye güzelliği kadar okuma yazma bilmesi, müzik eğitimi ve el işleri konusundaki becerisi ile de öne çıkmalıdır. Bu yüzden Tanzimat yıllarında köle dahi olsa kızların eğitimine ayrı bir önem verilmektedir.

“Yalnız güzel değil oğlum. Eğitimi güzelliğinden üstün. Oldukça okuma yazma biliyor. Güzel sesi var, güzel piyano çalıyor. İğne işlerinin hepsinde Avrupa kızları kadar becerikli. Hele huyu melek gibi.” (Namık Kemal 2022: 71).

Kölelik meselesini dönemin romanlarında sıkça görmeye devam ederiz. Osmanlı toplumunda köleler, köle kadınlar ve köle erkeklerden oluşur. Bu köle kadınlar cariyeye, odalık gibi adlarla da anılır. Alınıp satılır, çeyiz olarak mal gibi gelinlerle taşınır, kimi zaman odalık olarak erkeklere eş yapılır. *İntibah* romanındaki Dilaşup’un da odalık yapılan bir köle kadın olduğunu görürüz.

“Dilaşup’a gelince Ali Bey için alındığını ilk günden bilir ve kendisini evlat gibi büyütmiş eski hanımının ağzından beyefendimin ne kadar güzel, ne kadar terbiyeli, ne kadar insaniyetli olduğunu bilmeseydim Dilaşup’u vermeye kıyamazdım’ sözlerini işittiği için geleceğine fazlaca güvenirdi.” (Namık Kemal 2022: 82).

İntibah romanında da şahit olduğumuz üzere odalıklar birçok insani haktan yoksundurlar. Ali Bey’e bir kız bulmak isteyen annesi ona köle olan Dilaşup’u teklif eder. Bu teklif cazip bir tekliftir. Çünkü bir köleyi eş yapmak özgür bir kadınla evlenmekten daha kolaydır. Özgür bir kadınla evlendikten sonra ayrılmak zordur. Oysa bir cariyeyi alıp o cariyeye istediği şekilde yön vermek, cariyeyi beğenmezse satmak çok kolaydır. Bu noktada özgür kadınlar ile köle kadınlar arasında hak ve özgürlükler açısından büyük bir fark olduğunu görmekteyiz. *İntibah* ’ta bu durumu Ali Bey’in annesinin ağzından müşahade ederiz.

“Şunun söylediği söze bak! Allah’a emanet yaşın yirmi ikiye basıyor. Ev bark sahibi olacak zamanın geldi. Şimdi sana bir kibar kızı bulsam almadan göremeyeceksin. Aldıktan sonra eğer hoşlanmazsan ömrün oldukça azap içinde kalırsın, bu bir. Evde iki hanım peyda olur, biz birbirimizle geçinemezsek yine

sen rahatsız olursun, bu iki. Ama bu cariyedir. Beğenirsen koynuna alacaksın istediğin gibi eğiteceksin.” (Namık Kemal 2022: 71).

Bir cariyenin satılacağı değer ve satılacağı insanla ilgili bir seçme hakkı yoktur. *İntibah* romanında bir iftira sonucu iffetsizlikle suçlanan Dilaşup bir hayat kadını olan Mahpeyker’e satılır. Ali Bey Dilaşup’u sattığı kadının Mahpeyker olduğunu bilmesi de sattığı kimselerin ahlak düşkünü insanlar olmasından gayet memnundur. Ali Bey böylece Dilaşup’tan intikam alabilecektir. Kölelerin alınıp satılması esirci adlı insanlar tarafından gerçekleştirilir. Esircilerin de kölelerin haklarını korumak yerine alışveriş yaptıkları insanların haklarını ve kendi kazançlarını korumakta olduklarını yine *İntibah* romanında görürüz.

“Satılığa ne kadar cariyeye çıkarılırsa kendisine başvurulmasını esir alışverişiyle meşgul olanlara –birçok bağışta bulunacağı vaatleriyle beraber- tembih etmişti. Bu yüzden esirci, beyefendinin yattığı odaya girip de satılık cariyeye olduğunu öğrenince, ‘Vallahi efendim bir istekli müşteri var eğer cariyeyi beğenirse istenilen değeri kurtarabiliriz. Fakat kendisi bozuk takımındandır. Dairenizden çıkma bir cariyenin öyle yerlere düşmesini istemem.’ deyince bey hemen yatağından doğruldu. ‘Bozuk takımından mı dedin? Benim isteğim de o idi. Ne kadar uygun düştü! Hınzır gitsin, genelevlerde çapkın dayağı yiyerek, sarhoş kusmuğu temizleyerek alçaklık içinde gebersin!’ diyerek dünyada hiçbir zaman, hiçbir gerekçeyle yapılması uygun olmayacak öfkeli tembihlerle aklınca intikam alıp yüreğini soğuttu” (Namık Kemal 2022: 103-104).

Çengi romanında kahramanlardan Canbert Bey’in ağzından bir cariyenin sosyal konumunu ve görevlerini daha da yakından öğreniriz. Nitekim Canbert Bey Arap Kadın’ı cariyesi yaptığını, ondan evin bütün işlerini görmesini beklediğini söyler. Bu kadın aynı zamanda ona kadınlık görevlerini de yerine getirecektir. Ancak Canbert Bey’in kalbinin kapısı ona kapalıdır. Bu durum aslında bir kadın için aşağılanma demektir. Canbert Bey onu cariyesi yapacağını söylese de ona nikâh kıyacağını hiçbir zaman söylemez. Nitekim dönemin sosyal hayatında cariyeler odalık olarak erkeklerin eşi olsalar da erkeklerin onlara nikâh yapma zorunluluğu yoktur. Bu durumda cariyelerin evin erkeğinin nikâhsız eşi olmasında hiçbir ayıp söz konusu değildir.

“Ben seni cariyem yapacağım, fakat öyle bir cariye edeceğim ki sanki hiç cariye etmemiş sayılacağım. Yani rütbe ve hakların cariyelikten başka bir şey olmayacak. Yemeğimi sen pişireceksin. Çamaşırımı sen yıkayacaksın. Haneyi sen silip süpüreceksin. Fakat bir kadının kocasına ve bir odalığın efendisine gösterdiği naz ve edayı hiç sen bana göstermeyeceksin. Kendini bana beğendirmek için süs olarak başına bir yeşil yaprak taktığını gördüğüm gün başını koparırım.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 54).

Çingene romanında evinde cariye çalıştıran ailelerinin bu kölelere olumlu davranışlarını yeniden görürüz. Çocuk yaştan alınarak hizmet etmek için eğitilen genç kızların akıbeti ile ilgili çok önemli bir bilgileri bu romandan öğreniriz. Bu kızlar eğer evin beyinin odalığı olmayacaklarsa beş altı sene sonra kısmetlerinin çıkmasıyla evlendirilirler. Bu duruma “çırak çıkartmak” denir. Tanzimat romanlarında köle kızların birçoğunun hayatlarının sonuna kadar aynı evin kölesi, hizmetçisi olmadığını anlaşılr. Osmanlı toplumunda altı yedi sene köle olarak çalışan bireylerin çırak çıkarma yoluyla evlendirildikleri veya azat edildikleri de bilinmektedir. İslam’ın kölelerin azat edilmesi tavsiyesinin bu gelenekte etkili olduğu söylenebilir. Ancak romanlarda yaşlı kadınların evlenmedikleri için hizmetçilik ve kölelik yapmaya devam ettiğine veya azat edilmiş olarak sahipleriyle yaşamakta olduklarına da şahit oluruz.

“Belki seni bir de kocaya veririm. Bizim âdetimiz böyledir. Bir cariye alırız. Beş altı sene hizmetten sonra onu gelin ederiz. Hizmetçi olursa iki üç sene sonra mutlaka kocaya veririz.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 22).

Sami Paşazade Sezai’nin *Sergüzeşt* romanında Dilber’in daha küçük bir çocukken köle olarak Mustafa Bey’in konağına satılması resmi bir antlaşma ile romanda verilmiştir. Bu anlaşma metninin varlığı köleliğin hukuksal bir dayanağı olduğunun kanıtı olarak gözler önüne serilmiştir.

“Çerkez asıllı dokuz yaşında kul cinsi bir esiri sakatlık ve hastalıklardan uzak olarak eski Harput mal müdürü Mustafa Efendi’nin eşine kırk adet Osmanlı lirası karşılığında sattığımı beyan eder işbu senedim yazılı olarak adı geçilen adama teslim kılındı.” (Samipaşazade Sezai 2022: 21-22).

Evlere köle olarak satılan kadın, erkek ve çocuk işçilerin toplumdaki hak ve statüleri bugünün koşulları düşünüldüğünde oldukça geridedir. Çalışma saatleri,

eğitim, beslenme, giyim-kuşam standartları köle sahibinin ihsanına bırakılmıştır. Bu ihsan eziyetle lütuf arasında bir çizgide gidip gelmektedir. *Sergüzeşt*'te ağır çalışma koşullarında zulüm gören çocuk yaştaki Dilber komşusuna kaçıp sığınır. Kaçıp sığındığı komşusu olan ihtiyar hanım bile onu bu eziyetten kurtaracak insaf dışında bir çare bulamaz.

“Hanım’ın kendisine has soğuk bir tavırla ‘ben halayığımı kimseye satamam,’ yolundaki reddi ihtiyar kadına dokunarak, ‘Kızım, ben de zulümden kaçarak bana iltica etmiş bir çocuğu kimseye veremem,’ deyince Mustafa Efendi söze atılarak, ‘Eviniz hırsız yatağı mı?’ diye sordu.” (Samipaşazade Sezai 2022: 34).

Osmanlıda köleler bir mal gibi görülerek alınıp satılmakta hatta bu ticaretten kar elde edilmektedir. Nitekim *Sergüzeşt* romanında Mustafa Efendi’nin konağına kırk liraya satılan Dilber ihtiyaç hâsıl olduğunda yirmi beş lira karla altmış beş liraya başka bir esirciye tekrar satılmıştır. Biraz büyüdüğünde maddi değeri daha da artar.

“Memuriyet yerine hemen gitmek için aldığı emirler hareketini hızlandırdığın dan bir hafta zarfından buldukları bir esirciye Dilber’i altmış beş liraya satarak bir çarşamba Lloyd Kumpanyası’nın bir vapuruyla Trabzon’a doğru İstanbul’a hareket ettiler.” (Samipaşazade Sezai 2022: 38).

Köle kadınların iyi muamele veya bakım görmesi çoğu zaman insani hak değil bir malın değer görmesi için uygulanan gereklilikler olarak görülmüştür. Bu yüzden esirciler tarafından köle kadınların yemesi içmesi, giyinip kuşanması, iyi eğitim alması ticari bir gereklilik olarak düşünülmüştür. Esircilerin elinde bulunan kadınlar değerli görünmeleri için iyi bakılmaktadırlar. *Sergüzeşt* romanında esirci, Dilber’e para etmesi için kendine iyi bakması gerektiğini anlatır.

“Sen böyle korkuyla merakla günden güne çirkinleşeceğine gez, koş, eğlen, biraz güzel ol! Seni beğensinler, bir iyi yere satıl da hem sen rahat et hem ben para kazanayım... Haydi, git, udunu çal.” (Samipaşazade Sezai 2022: 41).

Bir ticari değer olarak görülen köle kadınların aldıkları eğitim ve edindikleri meziyetlerle ticari değerleri arttırılmaktadır. Nitekim okuma yazma ve ut çalması öğretilen *Sergüzeşt* romanının başkişisi Dilber satıldığı üçüncü evde edindiği meziyetler ile değerini katbekat arttırmıştır.

“Esirci gittikten sonra Dilber yukarı çıkıp da bir yabancı hanımın eteğini öptüğü zaman esirci, kızın ut çalmaktaki maharetinden ve yazıp okuması bulunduğundan birkaç günden beri yakalandığı nezleden bahisler ederek renginin bu uçukluğunu nezlesine vücudunun bu zayıflığını derslerine yönelik olağanüstü gayretine dayandırarak bir hafta cayma hakkı bırakacağını ve eğer bir kusuru ortaya çıkarsa tekrar kabul edeceğini ifade ederek Dilber’i yüz elli liraya sattı.” (Samipaşazade Sezai 2022: 46-47).

Tanzimat romanlarında kölelerin mal gibi alınıp satıldığından bu bilincin de toplumun algısında doğal bir durum olduğundan bahsetmiştik. Peki, bu insanları kişisel hakları ne durumdadır? Onların kendi gelecekleri ve karşı cinsle ilişkilerinde söz hakkı mevcut mudur? Tanzimat romanlarında cariyenin rızası olmadan karşı cinsle ilişkiye girmediğini ve nikâhta rızasının mecburi olduğunu görsek de bir cariyenin kendisini beğenen efendisinin lütuf olarak görülen eş olma teklifini reddetmesi kimi romanlarda nankörlük olarak değerlendirilmektedir. Bunu yapan cariyeye bazen malın elden çıkarılması yani satılması gibi cezalarla karşılaşmaktadır. *Sergüzeşt*’te efendisinin birlikte olma teklifini reddeden bir cariyenin esirciye satılarak cezalandırma hikâyesini cariyeye olan bir kızın ağzından dinleriz.

“Kendisinden geçmiş bir halde okumakla meşgul olan esir, kitabını kapayarak masumiyetin temiz güzelliğine verdiği düşünceli bir hüznle gözlerini aydınlığa dikerek, ‘Güç şey!’ dediği nokta ‘Küçüklükten beri hizmetlerini, meşakkatlerini çek... Sonra ev sahibinin çirkin murdar bir oğlunun heveslerine uymadığın için bir hile, bir iftirayla hiç araştırmaksızın esirci evine çık...’” (Samipaşazade Sezai 2022: 42).

Cariyenin rızası alınmadan satılması, yani yıllarını geçirdiği efendisinin evini, hatıralarının bulunduğu düzenini bir anda değiştirmesi zor bir durumdur. *Sergüzeşt* romanının Dilber’i kısa bir süre tutulduğu esircinin evinde cariyelerin bu konudaki serzenişlerine şahit olmuştur. Üstelik cariyeler acılarını birbirleriyle paylaşıırken bile özgür değillerdir. Hiçbirinin halinden şikâyet etmeye, ağlamaya hakkı yoktur. Çünkü cariyeler özgürlüklerinden mahrum olan ve başkasının malı olan kölelerdir.

“Sonra ayağa kalkıp baş başa konuşan iki cariyenin yanına giderek ‘Ah Şayeste! O güzel günler o aydınlık hayaller o tatlı hatıralar... Şimdi hiç bilmediğin bir adama hiç tanımadığın bir eve satılmak...’ Ağlamaya başladı.

Dilber yerinden kalkarak oda kapısından dinliyordu. Zira halayıkların bir odada toplanarak birbirlerine sırlarını söylediklerini ve özellikle içlerinden birisinin ağlamaya bile cesaret ettiğini esirci duyacak olsa ceza görmeleri kesindi” (Samipaşazade Sezai 2022: 42-43).

Sergüzeşt romanında Dilber ilk satıldığı evde eziyet görse de de ikinci satıldığı evde rahat bir hayat sürmeye başlamış gittikçe gelişip güzelleşmiştir. Romanda evin herhangi bir ferdi gibi bahçede gezdiği oturup dinlendiği ve kitap okuduğu anlardan bahsedilir. Bu ev halkı için gündelik hayatlarının doğal bir durumudur. Esirler bu evde insani şartlarda yaşamaktadır.

“Dilber vücutça gördüğü rahat ve huzurun tesiriyle haftalar, aylar geçtikçe güzelleşiyordu. Gönülçelen endamı fevkalade bir düzgünlükle uzamakta ve çehresindeki renkler güzellik ve tazelik kazanarak göz alıcı bir hale girmekteydi. Yaz günleri çoğunlukla öğleüstü elinde bir Fransızca kitap olduğu halde bahçenin akasya ağaçlarıyla zümrüt bir kafese benzeyen kameriyesindeki inziva köşesine çekilerek ve bu tek başınalığın sakinliği hiçbir kimse tarafından ihlal edilmemesi için dışarıdan nüfuz edecek bakışlardan gizlenerek en saklı bir tarafında oturur; etrafındaki ağaçların dallarından sanki kendisini seyretmek için küçücük başlarını uzatarak ötüşen kuşların nağmeleri başının üstünde güzel bir ahenk meydana getirdiği zaman Paul ve Virginie’yi okumakla meşgul olurdu.” (Samipaşazade Sezai 2022: 55-56).

Cariye kadınların kimi zaman çalıştıkları evin erkeğine âşık oldukları görülmektedir. Kimi ailelerde cariyeye kadına nikâh kıyıldığı ve eşliğe kabul edildiği görülse de kimi ailelerde cariyeye kadınla evlenmek makbul görülmez. Samipaşazade Sezai bu durumu *Sergüzeşt* romanında gözler önüne serer. Dilber esircinin evindeki cariyenin imkânsız aşkını dinlerken aynı akıbetin kendi başına geleceğini bilmemektedir. Nitekim dilber evin oğlu ile evlendirilmeye layık görülmemiştir.

“Ut çalan kız, bir genç güzel paşayı sevmekte, Paşa da kendisine aşkını kanıtlamaktayken bu küçük aşk meselesi hanımı tarafından haber alınarak satıldığını, şimdi esirci evlerinde bir paşanın derdiyle ağlamanın ne kadar üzüntü verici olduğunu üzüntüsünden titrer bir sesle anlatıyordu.” (Samipaşazade Sezai 2022: 43).

Köle kadınların her eksiği, her kusuru ya da başkalarını rahatsız edecek her durumu onların ticari değerini azaltır bu yüzden *Sergüzeşt*'teki esirci kadın esirlerin insani haklarını hiçe sayar. Gerek gördüğünde onlara kırbaçla eziyet eder. Zira esir kızlar daha önce bulundukları evin sırlarını kendi aralarında konuşmakta bu durum ise esirci tarafından bir kusur sayılmaktadır.

“Zira esirci ticaretine en büyük bir darbe vuracağından böyle sır ifşa eden konuşmaları büyük bir şiddetle men ettiği halde bu yasaklamaya rağmen kapıdan dinlediği en gizli sözler üzerine büyük bir öfkeyle elinde kırbaç olduğu halde odaya girdi. Dokunaklı bir manzara... Acıklı temaşa... Kırbaç hükmünü şiddetle saldıracak icra etmeye başlayınca kızlar feryat ederek kaçıyorlardı. En büyük ailelerin talih ve gönül almalarıyla terbiye gören bu güzel kızların çıplak vücutlarına değen bu kırbaç görmek kendilerini birer küçük bahaneyle satan efendilerinin bile taş yüreklerine tesir ederdi.” (Samipaşazade Sezai 2022: 43-44).

Esir kadınların kimi zaman en temel haklarından olan eş seçme özgürlüğü bile ellerinden alınır. Zira *Sergüzeşt* romanında Mısır'daki efendisinin odalık olma teklifini reddeden Dilber bir odaya hapsedilerek cezalandırılır. Başka birine âşık olan Dilber ise odalık olmak yerine ölmeyi tercih eder.

Udi romanında da Beyrut'ta yaşayan bir ailenin elindeki cariye ve kölelerin varlığı göze çarpmaktadır. Bu, yazar tarafından çok doğal bir mesele olarak karşılanmaktadır. Romanın başkahramanı Bedia'nın babasının cariyeleri, köleleri vardır. Bu cariye ve köleler miras yoluyla Bedia ve erkek kardeşine kalmıştır. Abdülmecit tarafından kölelik yasaklansa da romanın yazıldığı dönemde kölelik müessesinin devam ettiği görülmektedir. *Udi* romanında Bedia zor zamanlar geçirmektedir. Bedia'nın cariyeleri onu bu zor zamanlarda yalnız bırakarak başka eve satılmak istemişler, Bedia'ya vefasızlık göstermişlerdir. Oysa ağabeyine miras kalan erkek köle en kötü zamanında bile Bedia'yı ve Bedia'nın yeğenini terk etmemiş, sadakatini esirgememiştir. Aileden biri gibi davranıp hamisiz kalan evin kadınlarına sahip çıkmıştır. Buradan efendiler ve köleleri arasındaki ilişkinin kimi zaman maddi unsurlara kimi zamanda manevi unsurlara dayandığını görebiliriz.

“Hastalığının ikinci senesi Nazmi vefat etti. Evlatlarına, fûruht edilen emlakten bin beşer yüz lira nakitle haneleri ve birkaç cariye, köle kaldı.” (Topuz 2021: 51).

Fatma Aliye Hanım *Muhadarat* romanında cariyelik meselesine Udi romanındakinden daha fazla yer verir. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde cariyelik meselesi halk arasında çok doğal karşılanan, gündelik hayatın bir parçası olan bir durumdur. Bütün zengin evlerin cariyeleri vardır. Hatta bu cariyelerin bir mal gibi miras yoluyla mirasçılara kaldığını da daha önce ifade etmiştik. Cariyelerin sahiplerinin bütün hizmetlerini görmekle beraber kimi zamanda odalık adıyla evin erkeklerinin nikâhsız eşleri olabildiklerini, bu durumun çok doğal karşılandığını da ifade etmiştik. Nitekim *Muhadarat*’ta Şebip’in annesi oğluna evlenmesini teklif etmiş eğer evlenmeye niyeti yoksa kendisine odalık alabileceğini söylemiştir. Bu ifadelerden dahi odalık alınacak cariyelerle yapılan birlikteliğin nikâhla yapılan bir evlilik sayılmadığı anlaşılmaktadır.

“Şebip! Oğlum daha ne vakte kadar böyle bekâr oturacaksın? Artık seni evlendirelim. Nasıl kız almak istersen biz senin reyine (seçimine) razıyız. İstersen İstanbul’dan tanıdığımız kızlardan birini alalım. İstersen odalık alalım. Ben seninle İstanbul’a giderim. Nasıl istersen öyle yaparım.” (Topuz 2012: 335).

Muhadarat romanında Beyrut’ta yaşayan İstanbullu bir ailenin cariyeleri ile ev yaşayışının nasıl olduğunu ve cariyelerin gündelik hayattaki yerini müşahade ederiz. Romandaki ifadelerden özellikle zengin ailelerin evlerinde bazen bir elin parmaklarından daha fazla cariyenin bulunduğunu görebiliriz. Cariyelerin hizmet cariyesi veya odalık cariyeye olmak üzere farklı maddi değerleri vardır. Odalık cariyeler hizmet cariyelerinden kimi zaman on kat daha değerlidir. Yani on sekiz yaşını doldurmamış genç ve güzel cariyeler diğerlerinden daha değerlidir. Başkasının odalığı olmuş cariyenin mali değeri bir hizmet cariyesi kadardır. Zengin aileler ev işlerini hizmet cariyelerine yaptırırlar. Odalık cariyeler ise erkeklerin nikâhsız eşleri olarak alınırlar. Bir erkek vakti geldiğinde odalık cariyesini de evden çıkarıp başkası ile evlendirebilir.

“Hayır oğlum, sakatlığı, hastalığı yok. Fakat malum ya yüz elli liradan ziyade hizmet halayığı alınmaz. Çok para vererek odalık almaya iktidarı olan

da seyyibe (dul) cariyeye almaz. Onun içinde böyle ucuz aldık. Bir odalık olan cariyeler on sekiz yaşını bulduktan sonra vakti geçmiş sayılıp para etmez.” (Topuz 2012: 336).

Muhadarat romanında daha öncede başka bir romanda müşahede ettiğimiz cariyelerin akıbeti ile ilgili ifadelerle de ulaşırız. Zira bir cariyeye hayatının sonuna kadar hizmet cariyesi veya odalık olarak yaşamayabilir. Sahibinin ihsanı ile azat edilebilir ya da çırak çıkartılabilir. Çırak çıkarmanın evden çıkarılarak başka bir erkekle evlendirmek demek olduğunu da yine daha önce ifade etmiştik.

“Meseleyi duysa seni Nabi’ye hiç vermez. Ya satar, ya kovar. Geçende Fazıla’nın bana “Reftar sizin hizmetinize alıştı. Onu size bağışladım, ben götürmeyeceğim” dediğini efendiye söylediğimde “Hayır, olmaz, o küçükten beri onun halayığıdır. Beraber gitmeli” dedi. Ben de Fazıla’ya “A kızım eğer istemezsen düşündün sonra azat et, çırak çıkar (evlendir)” dedim, o da öyle karar verdi.” (Topuz 2012: 119).

Cariye denilen köleler parayla alınıp satılmakta, bir kısmı ev hizmeti için bir kısmı da evin erkeğinin odalığı olarak vazifelendirildiğini ifade etmekle beraber cariyeye olan kadın ve erkek kölelerin evlilik konusunda söz hakkının olmadığını ancak geleneksel olarak bu söz hakkının kendilerine tanındığını görürüz. Bu söz hakkını sahiplerinin insafına göre değiştiğini vurgulamakta fayda görüyoruz. Zira *Muhadarat* romanında bu durum geniş bir şekilde ele alınmıştır. Romanda erkeğe odalık olarak gidecek kadına *“Kız beni ister misin?”* diye bir sorma âdetinden bahsedilir. Ancak bu yalnızca bir adetten ibaret olup bir gereklilik değildir. Zira *Esaret* romanında evin beyinin cariyesine bu noktadaki mecburiyeti hatırlattığını da unutmayalım. Mal gibi başkalarına miras kalan, erkeklere odalık olarak satılan, hizmette köle gibi çalıştırılan, kızlara çeyiz olarak verilebilen bu köle kadınlar gündelik hayatın doğal akışı içinde âdet olan bazı uygulamalardan bile mahrum olabilmektedirler. *Muhadarat* romanında asıl adı Fazıla olan Peyman, kendisini satın alan efendisine odalık olmak istemediğini *“Kız beni ister misin?”* diye sorma âdetini hatırlatarak hakkını savunur. Efendisi de bu âdete uygun olarak kölesini odalık olma veya nikâhlanma konusunda zorlamaz.

“Ben hepinizi efendim tanırım, fakat başka bir maksat için beni satın aldınızsa alırken bunu bana sordunuz mu? Ve böyle bir şart koydunuz mu, demesin mi? Şebip şaşaladı. Peyman sözüyle de onu mağlup etmişti. Zira odalık etmek üzere alınacak cariyeye, “Kız, beni ister misin?” diye sormak adet olduğunu Şebip de biliyordu.” (Topuz 2012: 337).

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında da gündelik hayatın önemli bir parçası olan köle ve cariyelerin ev hizmetinde çalışmaları işlenmiştir. Zengin bireylerin ev işleri genellikle para ile çalıştırılan hizmetçiler ile değil satın alınan cariyeler ve erkek köleler marifeti ile yapılır. Hatta bu köleler mal olarak görüldüğü için çeyiz olarak veya hediye olarak bir bireyin mülkiyetinden başka bir bireyin mülkiyetine geçebilir. Romanda Nesrin, Sabiha Hanım’ın çeyizinde yer alan bir cariyeye olarak anlatılmıştır.

“Nesrin, çeyiz halayığı olmak üzere Sabiha Hanım’a alınmışken, Sabiha Hanım yaşlı olduğu bahanesiyle beğenmediğinden ortada kalmıştı. Bunun için Sabiha Hanım’ın odasına bakmakla beraber ortada ayrı hizmetçisi bulunmayan Zehra Hanım’ın da işini görürdü. Nesrin, Zehra Hanım’ın yalnız işini görmekle yetinmezdi. Zehra Hanım’ın ziyadesiyle sever, ziyadesiyle takdir ederdi.” (Mizancı Murat 2022: 115).

Cariyelik ve kölelik meselesi Fatma Aliye Hanım’ın diğer romanlarında da gündelik hayatın bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. *Refet* romanında Binnaz Hanım Refet’in babasının kendisine odalık olarak aldığı bir cariyedir. Refet’in babası cariyesini İstanbul’dan taşralı eşlerinin ve cariyelerin yanına götürmüştür. Refet’in babasının ölümü ile bu cariyenin hiçbir maddi ve manevi dayanağı kalmamış, hiçbir hakkı korunmamıştır. Osmanlı toplumunda cariyeler sahipsiz kaldıklarında birçok haktan mahrum kalmaktadırlar. Kanuni olarak hakları olsa bile kendilerinin haklarını savunacak bir hami veya akrabaya muhtaçtırlar. Zira Refet’in annesi Binnaz kocasını kaybettikten sonra korumasız kalmış, ölen kocasının eşleri ve akrabaları tarafından ezilmiştir.

“Babası memleketinde çift çubuk sahibi olup ticari işler ile meşgul olduğundan bazen İstanbul’a gelirdi. Bir defasında burada kendisine odalık edinmek üzere bir cariyeye alıp götürür. Taşralı zevceleri bu İstanbul’dan giden cariyeyi bir türlü çekemedikleri gibi yetişmiş oğul ve kızları da ondan dünyaya

gelen Refet'i bir türlü sevmeyizler... Hayati Efendi vefat ettiğinde olanca hiddet ve şiddetleriyle Binnaz ile kızına dış bileyen hanımlar ile oğullar ellerinde geldiği mertebe eza ve cefadan asla çekinmedikleri gibi yorulmadılar da.” (Topuz 2023: 19-20).

Dönemin romanlarında gündelik yaşamın bir parçası olan cariyeler ve köleler *Zehra* romanında ana karakterlerinden biridir. Romanda olayların gelişmesinde rol oynayan unsurlardan biridir cariyelik. Romanda çok güzel bir cariyeler olan Sırrıcemal fikri alınmadan *Zehra*'nın evine satılır. Bu evde huzursuz olur ama evden ayrılmak elinde değildir. Birinin onu bu evden göndermek için satması gerekir. O da mümkün değildir. Sonunda Sırrıcemal evin beyi ile ilişki yaşamaya başlar ve efendisi ile bir gelecek umar. Evin beyi Suphi ile ayrı bir evde yaşamaya başlar. Bir müddet sonra kendisinden gönlü geçen Suphi tarafından terkedilince de canına kıyar. Romanda *Zehra*'ya rakip olduğu için Sırrıcemal'e kızsak da ona yazılan kadere üzülürüz. Osmanlının son dönemlerine kadar karşımıza çıkan cariyeler dediğimiz kölelerin kendi hayatları hakkında seçim hakkı kısıtlıdır. Bu yüzden insan olarak değer gördüklerini hissettiklerinde kendilerini, değer verenin insafına bırakıverirler. Suphi Bey'in aşkına cevap vermek belki de onun anne olmak, eş olmak ve hanım olmak için tek fırsattır. Aksi takdirde evin diğer cariyesi Nazikter gibi hayatını çalıştığı evlerin hizmetçisi ve kölesi olarak geçirecektir. Nitekim Suphi Bey'den değer gören Sırrıcemal hanımı *Zehra*'ya haksızlık etse de hayattaki tek mutluluk fırsatına sırt çevirememiştir.

“Değersiz bir cariyeler olduğu halde efendisinin beğenisini kazanmayı bir bahtiyarlık saymakta ve bu bahtiyarlığın kendisine sadece güzelliği sayesinde geldiğini bilerek biraz da gururlanmaktaydı. Hanımını seviyor ve zavallı kadına acıyorsa da bu ilk göz ağrısı üzerine seçilip beğenilmiş olmasına da sevinmekteydi.” (Nabizade Nâzım 2023: 38).

Dünyanın birçok yerinde var olan kölelik müessesesi Osmanlı Devleti'nde de Tanzimat yıllarını da içine alan bir döneme kadar devam etmiş ve konu olarak Tanzimat romanlarına aksetmiştir. Bu mesele Tanzimat romanlarının kimisinde bir insan hakkı problemi olarak yazarlarca işlenmiş kimisinde ise gündelik hayatın bir ayrıntısı olarak ele alınmıştır.

İnsanın en temel hakkı özgürlüğüdür. Bu yüzden her ne şekilde uygulanırsa uygulansın kölelik insan haklarına aykırı bir müessesedir. Tanzimat romanlarında da

bu müessesesinin bireylere yaşattığı zor durumlar zaman zaman işlenmiştir. Özellikle odalık olarak evin erkeğinin eşi olması veya nikâhsız olarak eş yapılması meselesi dönemin romanlarında sıklıkla ele alınmıştır. Bununla beraber kölelerin gündelik yaşamındaki olumlu durumları da ele aldığımız romanlarda işlenmiştir. Tanzimat romanlarında kadın veya erkek esirlerin genellikle gittikleri evlerde değer gördüklerini ve iyi yaşadıklarını müşahade ederiz. *Esaret* ve *Sergüzeşt* romanlarında esaretin yanlış bir olgu olduğu ve esirlerin çektiği acılar ele alınsa da bu romanlarda dahi cariyelerin bulunduğu eve geldikten sonra iyi yaşayıp iyi beslendiği, serpilip güzelleştikleri anlatılır. *Sergüzeşt* romanının Dilber'i ilk yaşadığı evde iyi muamele görmediği için fiziksel olarak kötüleşmiş ancak ikinci satıldığı evde bir cariye olarak rahat bir yaşama kavuşup serpilip güzelleşmiştir. Yine *Esaret* romanındaki çocuk esirler de hem iyi bir eğitime tabi tutulmuş hem de rahat bir hayat yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki esaret kurumunun ve esirlere yapılan muamelenin Avrupa'daki ve dünyanın diğer ülkelerindeki kölelik anlayışından çok farklı olduğunu tespit ederiz. İslamiyet'te esirlere iyi muamele edilmesi ve esirleri azat etmenin sevap olduğu vurgulanmaktadır. Çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı Devleti'nde eve parayla alınan kadın ve erkek kölelere bu anlayış çerçevesinde muamele edilmiştir. Romanlarda kölelerin iyi giyindiklerini, iyi yemek yediklerini, evin bireyleri gibi bir eğitim aldıklarını görürüz. Yalnızca okuma yazma gibi temel becerilerde değil, piyano ve dil gibi lüks sayılan becerilerde de eğitimden geçtiklerini sık sık müşahade ederiz. Kölelerin görevi ev işleri yapmalarıdır. Bunun dışında kölelerin Amerika'daki veya Avrupa'daki gibi tarım işçiliği gibi bir görevleri yoktur. Toplumda da genellikle köle olmaları dolayısıyla başka ülkelerdeki gibi bir aşağılanmaya maruz kalmazlar. Ev işlerinde çalışan köleler belli bir müddet sonra çırak çıkartma usulü ile kölelikten azat edilerek evlendirildiklerine dair ifadelerle de karşılaşırız Evlenmemiş olanlar da hayatlarının sonuna kadar bulundukları evde yaşayabilirler. Yaşlanınca gidecek yeri olmayanların evden atılması gibi bir durum söz konusu değildir. Uzun süre alilerle kalan kölelerin ailenin bir parçası olarak görülüp istikballerine yönelik tedbir alındığını da tespit ederiz. Tanzimat yıllarındaki kölelik anlayışını daha önce de ifade ettiğimiz gibi günümüzün şartlarına göre değil o günün şartlarına göre değerlendirmek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

3.2. Eğitim-Öğretim

Tanzimat romanlarında Osmanlı'nın son yıllarındaki eğitim anlayışı ve uygulamaları hakkında birçok şey öğreniriz. Eğitimin birçok yönünün işlendiği bu romanları evde, okulda, yurt dışında eğitim olarak farklı kategorilerde ele aldık. Yanı sıra dadı, lala ve mürebbiye eğitimi; yabancı okullarda eğitim; müzik eğitimi gibi başka eğitim usulleri ve alanlarını da ayrı bir şekilde değerlendirdik. Dönemin farklı romanlarında farklı eğitim usullerinin daha fazla öne çıktığını veya diğerlerinden daha geniş bir şekilde ele alındığını müşahade ettik.

3.2.1.Evde Eğitim

Tanzimat romanlarında kız ve erkek çocukların belirli bir yaşa kadar birlikte mahalle mektebinde eğitime tabi tutulduklarını söyleyebiliriz. Mahalle mektebine giden kızların belirli bir yaştan sonra evde eğitim aldıklarına şahit oluyoruz. Romanlarda buluş çağına gelen kızların yaşlıları ile okuması İslami ve geleneksel açıdan uygun bulunmamaktadır. Tanzimat'ın ilk senelerinde Osmanlı toplumunda kızların dışarıda ayrı olarak eğitim alacakları kurumun olmayışının ve sosyal hayatın kız çocukları ve kadınlar için ev gibi kapalı alanlarla sınırlandırılmasının evde eğitimi cazip hale getirdiği görülmektedir. Hali vakti yerinde olan ailelerin müzikten yabancı dil öğrenmeye kadar birçok alanda tutulan özel hocalarla çocuklarını evde eğittikleri bilinmektedir. Daha orta ve düşük gelirli ailelerde ise hocaların daha çok el sanatları üzerine eğitim vermek üzere tutulduğu görülmektedir.

Esaret romanında Zeynel Bey on dört on beş yaşlarındaki odalık olarak aldığı eşine eğitim vermek ister. O dönemde böyle bir genç kızın mektep eğitimi alması söz konusu değildir. Bu yaştaki kızlar imkân varsa evde özel hocalarla eğitime tabi tutulur. Zeynel Bey'in eğitim verme becerisi olduğundan karısına okuma yazma eğitimini kendisi verir. Verdiği eğitim bununla da kalmaz. Diğer pozitif bilimler de yine Zeynel Bey tarafından cariyesine verilir.

“Bu hal üzerine bir hafta on gün kadar hanemden dışarıya çıkmayarak evimde yalnız odalığı okutmak ve bir dereceye kadar yazdırmak ile meşgul oldum. Bir gün haremde yine bu güzel işle meşgul iken kapı vurulup ehibbadan Sıdkı Bey ki cariyeyi bize hediye etmiş olan zattır, selamlık odasına gelip

bizimle görüşmek istediğini haber verdiler.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 17-18).

Zeynel Bey karısını eğittiği gibi yeni aldığı kız ve erkek kölelerini de eğitmeye başlar. Çocuk yaşta olan bu kölelere matematik, coğrafya, felsefe, kimya, piyano gibi birçok alanda eğitim verir. Daha önce bahsettiğimiz gibi küçük çocukların mahalle mektebinde eğitimleri söz konusu olduğu gibi evde eğitimleri de mümkündür. Özellikle zengin ailelerde imkân varsa evde eğitim daha yaygındır. Kültürlü ve eğitilmiş bir kişi olan Zeynel Bey karısını eğitmek için işten ayrılmıştır. Zengin olduğu için zaten çalışması da gerekmemektedir. Yeni aldığı kölelerin eğitimi için kendinden daha uygun kimse yoktur. Bu yüzden bu çocukların eğitimine önemle eğilir.

“Kendilerine her ne gösterilse derakap ahz u kabul etmekte bulundukları cihetle bunlar ilk senesi hesabı, küsurat-ı a’şariyeye kadar tamamıyla öğrendikten başka, coğrafya-yı muhtasar ve heyeti dahi tekmil edip ikinci senesi hikmet ve kimyaya başlamaya hazırlanırlar. Mızıkâ cihetinden ise piyano ile çaldıkları polkalar ve valsler adeta dinlenecek ve belki de notalarının işaret ve tayin eylediği takti’leri layıkıyla icra etmekte oldukları cihetle insan kalkıp oynamaya emniyet edebilecek bir dereceye geldiler.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 19).

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat romanında Ali Bey’in cariyesinin eğitimi için dışarıdan biçki dikiş hocası Şerife Hanım’ı tuttuğunu görürüz. Tanzimat romanlarında zengin bireylerin cariyelerinin eğitimine çok önem vermektedirler. Eğitilmiş bir cariyeye değer olarak diğer cariyelerden ayrı tutulmaktadır.

“Ali Bey’in cariyeleri arasında on üç on dört yaşlarında gayet güzel ve zeki bir kız vardı. Ali Bey bu kızın yetişmesine çok dikkat ettiğinden özel olarak keman ve nakış ustası tutmuştu. Tesadüfe bakın ki bu nakış ustası Fitnat Hanım’a da nakış öğretti Şerife Kadın’dı.” (Şemsettin Sami 2023: 64).

Evde eğitimin başka bir yönünü de yine *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında görürüz. Genç kızların kendilerini geliştirmek adına yapacakları çabalardan biri de eksik oldukları alanlarda kendilerinden farklı bilgi ve becerilere sahip insanlarla bilgi alışverişi yapmalarıdır. Sosyal alandaki bu etkileşim bir çeşit evde eğitim görevi

görmektedir. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Fitnat'ın Ragıbe'den okuma, Ragıbe'nin de Fitnat'tan nakış öğrenmesi buna en iyi örnektir.

“Ertesi gün öğlen birde Talat Bey Ragıbe adı ve kıyafetiyle Fitnat Hanım'ın yanındadır. Önce nakış işlerler. Nakış bittikten sonra da Talat Bey cebinden elifba cüzü çıkararak Fitnat Hanım'a ders vermeye başlar. Fakat Fitnat Hanım'ın elifba cüzüne ihtiyacı olmadığını görür. Kelam-ı Kadim'e bile iki-üç defa hatmetmiş olan Fitnat Hanım:

-Cüzleri okuyabiliyorum fakat Türkçe ve özellikle de hareketsiz metinleri, işte onları kolay okuyamıyorum, der.

-Öyleyse acemi değilsin pekâlâ yarın kardeşime söyleyeyim Sahaflar Çarşı'sından bir Risale-i Ahlak alsın da ondan okumaya başlayalım.” (Şemsettin Sami 2023: 56-57).

Müsâmeretnâme'nin Vasfî Bey'in Mukaddes Hanım'la aşkını anlattığı hikâyesinde Tanzimat romanlarında sıkça müşahede ettiğimiz evde eğitim âdetini yeniden görürüz. Burada ilk kez rik'a yazısı eğitiminden bahsedilir. Ele aldığımız romanlarda birçok dersin eğitiminden bahsedildiği halde rik'a yazısı hakkında verilen eğitimden hiç bahsedilmemiştir. Buradan bu eğitimin eve hoca tutulacak kadar değerli bir eğitim olduğu sonucuna ulaşırız. Nitekim Vasfî Bey Rüştîye Mektebi'ne devam ettiği halde bu eğitimi de ayrıca özel bir hocadan almaktadır. Üstelik eğitim aldığı yerde Mukaddes Hanım da kendisiyle aynı eğitimi görmektedir. O dönemde kızların evde gerekli eğitimleri aldıklarını birçok defa gördük. Ancak bir kız çocuğunun ev dışında başka bir eve eğitime gönderildiğine çok sık rastlamadık. Rastladığımız yerde de bu eğitimlerin piyano, ut ve büyük ilmi eserler hakkında olabildiğini söyleyebiliriz. Bir kız çocuğunun yazı eğitimi için ev dışına gönderilmesi bizde rik'a hattı eğitiminin o dönemde değer gören bir eğitim olduğu fikrini oluşturur.

“O vakitler yaşım on üç on dört civarında olup Aksaray Rüştîye Mektebi'ne devam eder ve babamın teşvikiyle dostlarından Mesut Efendi namında bir kişiden de rik'a hattı öğrenirdim.” (Emin Nihad Bey 2021: 233).

Felâatun Bey ile Râkım Efendi romanında eksik kalan eğitimini kalemde çalışarak tamamlamaya çalışan Râkım, eğitiminde daha da ileriye gitmek için kişisel gayretiyle bütün fırsatları değerlendirir. Süleymaniye'deki bir medreseye giderek

eğitim alır. Oradaki eğitimden sonra kaleme giderek kaleminden de bir şeyler öğrenmeye çalışır. Özel ders almaya maddi durumu elvermediği için Galata'daki bir hekimin yanında -muhtemelen çalışarak- bu hekimden Fransızca öğrenmeye çalışır. Gününün tamamını çalışarak geçiren Râkım son olarak Ermeni bir arkadaşına arkadaşının Fransızca kitaplarını okumak ve incelemek karşılığında Türkçe dersi verir. Kısacası fakir biri için eğitim almak hiç de kolay değildir.

“Sabahleyin Süleymaniye’ye medreseye gidip saat onda oradan çıktıktan sonra kaleme ardından kalemde aldığı Fransızca dersini takviye etmek ve bu dilde bir kat daha ilerlemek için Galata’da bir hekime giderek akşam saat yedide evine gelen ve yemekten sonra Kazancılar Mahallesi’nden Beyoğlu’na çıkıp yine Hariciye Kalemünde arkadaşı olan bir Ermeni’ye Türkçe okutmak karşılığında onun Fransızca kitaplarını karıştırarak vakit geçiren bir çocuğa paranın ne lüzumu kalır.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 14).

Tanzimat yıllarında iyi eğitimli bir birey olmak demek, okuma yazma bilmenin yanı sıra Arapça Farsça ve Fransızca gibi dilleri bilmek demektir. Bunlardan başka hadis, tefsir, fıkıh gibi önemli dini bilimlere hâkim olmak; Farsça ve Arapça edebi eserleri okumak; doğa felsefesi, kimya, anatomi gibi pozitif bilimleri, coğrafya, tarih, hukuk ve uluslararası ilişkiler gibi sosyal bilimleri öğrenmek demektir. *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında eğitime çok değer veren Râkım kişisel gayretiyle bu bilgi alanlarının hepsini okumaya ve öğrenmeye çalışır.

“Arapça gramer bilgisi filandan başka Risale-i Erbaa’yı üzerlerine yazılmış yorumlarla beraber layıkıyla gördü. Hele mantık derslerini tasdikatin sonuna kadar pek kuvvetli öğrendi. Hadis ve tefsir ilminden epeyce nasiplendi. Fıkıhı da gözden geçirdi. Farsçadan Gülistan, Baharistan, Bostan ve Pend-i Attar ile Hafız ve Saib’i tamamen öğrenmesi bir yana seçme parçalarını ezber bile etti. Fransızcaya gelince... Bir kere bu dilde derinlik kazandı. Ardından Galata’daki dostundan doğa felsefesi, kimya, anatomi öğrenip Beyoğlu’ndaki Ermeni dostunun kütüphanesinde de coğrafya, tarih, hukuk ve uluslararası ilişkiler alanlarında gereğinin bile üzerinde bilgi ve genel kültür elde etti.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 15).

Felâatun Bey ile Râkım Efendi romanında eğitim meselesine ayrı bir önem verilmiştir. Bu anlamda cariyelerin eğitimi de ayrı bir yer tutar. Râkım cariyesi Canan’a evde özel piyano dersi aldırırken Fransızca Arapça ve Farsça derslerini de kendisi verir. Bu şekilde Canan’ın eğitimi gittikçe gelişir. Canan -muhtemelen daha önce çalıştığı evlerden- kendisine her türlü giysiyi dikebilecek kadar dikiş öğrenmiştir. Bu eğitim dahi onu değerini arttırmıştır. Fransızca’yı ve piyano çalmayı öğrenmesi de onun değerini daha da arttıracaktır. Eğitilmiş bir cariyenin değeri eğitimsiz bir cariyeden kat kat fazladır.

“Bir cariyem var ki piyano çalmaya heves ederek... Bey’in evine gelen bir öğretmenden diğer cariyelerle beraber ders almaya gidiyormuş. Henüz acemi, henüz âlemde bir şey olmayan, âlemde var olduğunu da bilmeyen bir kızı öyle her yere göndermek beni düşündürdüğünden engelledim.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 32).

Çingene romanında Tanzimat yıllarında zengin ailelerin çocuklarını evde eğitime âdetini bir kez daha görürüz. Şems Hikmet Bey’in ailesi, hem Şems Hikmet Bey’e hem de kız kardeşine evde Selimcan Hindi adlı gayet görmüş geçirmiş ve eğitim düzeyi oldukça yüksek birisini tutarak eğitim aldırır. Hatta çocukların babasının ölümünden sonra Selimcan Hindi geceleri yatılı kalmak üzere onların evinde yaşar. Evlerinde kaldığı yıllar boyunca evin çocuklarına Türkçe, Arapça, Farsça ve İngilizce öğretmeye devam eder. Şems Hikmet Bey Fransızca’yı ise kendi gayretiyle yine evde öğrenmiştir. Burada dikkat çeken şey dil eğitiminin oldukça önemli görülmesi ve çocuklara, gençlere birden fazla dil öğretilmesidir. Günümüzde bazı modern okullarda öğrencilere bir dil öğretmekte bile yeterince başarılı olunmadığı düşünülürse Tanzimat yıllarında gençlerin rahatça konuşabildiği dil öğretimini evde almaları oldukça dikkat çekicidir.

“Oğluna ve kızına verdiği terbiye mektep terbiyesi değildir. Selimcan Hindi’yi kendi evinde bulundurarak Türkçe, Arapça ve Farsçayı bu zat vasıtasıyla öğrenmesini sağladığı gibi Selimcan çocuğa mükemmel bir de İngilizce öğretmiş, Şems Hikmet Bey Fransızca’yı da İngilizce kuvvetiyle kendi kendine öğrenmiştir. Ahlakı gayet güzel, malını idareli kullanan, hareket ve davranışlarında validesinin ve Selimcan’ın emirlerine ve yasaklarına itaatli, boyun eğen, elmas gibi bir çocuktur.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 7-8).

Fatma Aliye Hanım romanlarında genellikle kadın karakterlerden bahseder. Yazarın romanlarında kadınların nasıl bir aile ortamında yetiştiği, nasıl bir eğitim aldığı mutlaka işlenir. Buradan Tanzimat yıllarındaki kadınların eğitimi ile ilgili birçok bilgiye ulaşabiliriz. Fatma Aliye'nin *Udi* romanında Bedia bütün eğitimini ev içerisinde almıştır. Bedia'nın babası kültürlü bir adamdır. Bedia'nın eğitimi ile özel olarak ilgilenmiştir. Bedia eve gelen hocalardan kanun ve ut eğitimi almıştır. İleride başkalarına ders verebilecek kadar bu çalgıları çalmasını öğrenmiştir. Ayrıca kültürlü bir adam olan Bedia'nın babası Nazmi Bey kültürle ilgili sohbetlerine Bedia'yı da dâhil etmiş, onunla çeşitli konulardaki bilgilerini paylaşmıştır.

“Bedia sekiz yaşına geldiğinde kendi kucağına göre bir kanun yaptırıldı. Evvelce peder ve amca meşke başlamışlarsa da bilahare çocuğa ciddi surette talim için Ebu A... Bey namında gayet müsin, sanatı da sinniyle beraber terakkide devam etmiş olan bir usta tayin edildi.” (Topuz 2021: 18).

Osmanlı aile hayatında sadece kadınların değil kimi zaman erkeklerin de evde eğitim gördüğünü Tanzimat Dönemi romanlarında tespit ederiz. Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* romanının kadın kahramanı Fazıla da bütün eğitimini evde almıştır. Fazıla'nın babası Sai Efendi hem kızı Fazıla'ya hem de oğluna Fransız mürebbiyeler tutar. Bu mürebbiyeler Fransızca ve müzik eğitimi vermekle yükümlüdürler. Aynı zamanda çocukların terbiyesinden sorumlu dadılar cariyeler olarak evde bulundurulmaktadır. Hatta bu dadılar kimi zaman kızın çeyiziyle damadın evine gönderilmektedir. *Muhadarat*'ın ana kahramanı Fazıla okuma yazma bilmekte, Fransızca konuşmakta ve piyano çalabilmektedir. Aynı zamanda dünya ve Türk edebiyatı hakkında genel kültüre sahiptir. Bu genel kültür ancak iyi eğitim alanların sahip olacağı düzeyidir.

“Tahsillerine elimden geleni diriğ etmedim (esirgemedim). Bunun ispatı da meydanda. Fazıla'nın piyanosu sinnine (yaşına) göre olmadığını âlem tasdik ediyor. Resimde dahi o mertebe terakki eyledi (ilerledi). Fransızca mükemmel tekellümünden (konuşmasından) başka pek de güzel yazıyor. Türkçeyi bunlardan evvel ilerletti. Hala da devam ediyor (konuşuyor).” (Topuz 2012: 52).

Mizancı Murat'ın *Murat'ın Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında Tanzimat romanlarında ele alınan evde eğitim biçiminin İstanbul ile sınırlı

kalmadığını görürüz. Romanın bir bölümünün geçtiği Cezayir’de zengin ve soylu bir ailenin çocuklarının özel hocalarla evde eğitime tabi tutulduğunu tespit ederiz. Zira Ahmet el-Nasır Cezayir’de yaşayan zengin ve köklü bir ailenin oğludur. Çocuklarının eğitimini İstanbul’daki zengin aileler gibi eve özel hocalar getirerek tamamlamaktadır. Burada dikkat çeken başka bir husus da Batılılaşma eğiliminin Cezayirli bir ailede de görülmesidir. Zira Ahmet el-Nasır çocuklarını yalnızca Arap hocalar ile eğitmekte, Fransız kadın ve erkek hocalar ile bu eğitimi çeşitlenmektedir. Bu şekilde Fransız hocalardan çocuklarına hem Fransızca hem piyano hem de çeşitli pozitif bilimlerin derslerini aldırılmaktadır.

“Bundan dolayı Ahmet el-Nasır tabii olarak gelen gidenle görüşecek olan üç çocuğuyla onlardan ayıramadığını göstermekten zevk duyduğu Mansur ile Zehra’yı şanına göre yetiştirmek lüzumunu hissederek bir Arapça hocasından başka bir matmazel ile bir mösyö daha tutmuştu. Bu suretle konağın bir köşesinde sanki beş kişilik bir mektep sınıfı açılmış bulunuyordu.” (Mizancı Murat 2022: 20).

Mizancı Murat’ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında da müşahade ettiğimiz üzere Tanzimat yıllarındaki Batılılaşma etkisini en çok gördüğümüz yerlerden biri de eğitim alanıdır. Eve gelen Fransız hocalar ve mürebbiyelerle çocuklara Batı tarzı eğitim aldırarak kimi zaman milli bir eğitimin üstüne çıkabilmektedir. Bazı zengin aileler çocuklarının eğitiminde Fransız kültürüne ait esasları uygularlar. Bunlar çocuklarına bu eğitimi verdirirken kimi zaman Türkçe eğitimini ihmal ederler. Böylece Türkçeyi doğru dürüst konuşamayan ve yazamayan bireyler yetiştirirler. Aileler Fransız dadılar tutarak çocukların terbiyelerini bu yönde verirken bir yandan da iyi Fransızca öğrenmelerini sağlarlar. Tanzimat Dönemi’nde Mısır’dan İstanbul’a gelen ailelerin de bu yönde eğitim aldırıldıklarını görürüz. Bu anlamda Batılılaşmanın etkisinin Mısır’da da belirginleştiğini söyleyebiliriz. Kızların eğitiminde bugünkü anlamda ilkokuldan sonra okula göndermek uygulaması pek yaygın değildir. Erkeklerin ilkokuldan sonra eğitime devam etmesi daha yaygındır. Varlıklı ailelerin hem kızların hem de erkeklerin eğitiminde daha çok evlerine kütüphaneler kurarak, en iyi hocaları getirtip evde eğitim verme usulüne yönelmeleri söz konusudur. *Taaffüf* romanında yazar bu durumdaki aileleri ele alır. Romanın ana kahramanı da Mısır’dan gelen bir ailenin kızıdır. Babası onu Fransız bir dadı ile

yetiştirirken bir yandan da özel derslerle Türkçe ve Arapça eğitimini verdirmiştir. Bu bakımdan Saniha diğer alafranga Osmanlı kızları gibi değildir. Her yönden dört dörtlük yetişmiş bir kızdır. Akranları arasında çok belirgin bir eğitim ve kültüre sahiptir.

“Osmanlı kibarı arasında kızları şairlik derecesinde tedris ve talim edenler epeyce vardı. Bu kızların terbiyesi, şimdiki seviyesine yükselmemiş idiyse de hususi surette talim edilmiş birçok kızlar bulunduğunu biz dahi o zaman yetişmiş olmamız hasebiyle bizzat şahit olup görüyorduk. Ama böyle Osmanlılık dairesi dâhilinde terbiye edilen kızlar Fransızcadan mahrum idiler. Evet, en çoğu Mısırlılardan olmak üzere bir hayli aileler dahi kızlarına Fransızca talim ediyorlardı. Fransız bakıcılarının ellerinde büyüyüp Fransız muallimlerinin ellerinde terbiye ettiriyorlardı. Bunların bazılarıyla tanışıp konuşmuştuk. Bunların bir Fransız kızından hemen hiç farkları yoktu. Lakin bunlar dahi Türkçe bilmiyorlardı.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 34).

Ahmet Mithat Efendi *Taaaffüf* romanında eğitim sorununu olayları bir kenara bırakarak epeyce tartışır. Fransızca usulü eğitime değindiği gibi bir yandan da Avrupa’da ve bizde uygulanan eğitimi değerlendirir. Avrupalıların yaklaşık yirmi beş otuz senedir kızların eğitime neredeyse erkekler kadar önem verdiklerini söyler. Özellikle öğretmenlik diplomasını alan kızların en az erkekler kadar bilgi ve kültür sahibi olduklarını anlatır. Bizdeki eğitimi değerlendirirken İstanbul’daki okuryazar kadınların erkeklere nispeten hiç de az olmadığını belirtir. Ancak yalnızca okuma yazma bilen kızların bilgi ve kültür seviyesinin eksik ve yetersiz olduğunu dile getirir.

“Daniş Bey’in vefatı üzerine Seniha Hanım’ın Doktor Fratenberg marifetiyle tamamlanan eğitim öğretimdeki mükemmeliyet yakın zamanlara kadar Avrupa kadınlarına dahi pek de nasip olamayacak bir derecedir. Gerçi, bir yirmi beş, otuz seneden beri Avrupalılar kızların talim terbiyesine adeta erkekler kadar ehemmiyet veriyorlar. Hele öğretmenlik diplomasını almakta olan kızların, ilmi seviyeleri erkeklerden hiç de aşağı değilse de bunların sayıları erkeklere nispetle yine de sınırlıdır. Bizde ise okuryazar kadınlarımız pek çok ve bilhassa İstanbul’da okumak, yazmak erkek çocuklar kadar kızlar

arasında dahi yaygın ise de önceden dahi denildiği gibi kızlarda malumat ciheti şimdi bile pek nakıstır.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 36).

Fatma Aliye gündelik hayattaki eğitim meselesini *Refet* romanında daha farklı bir yönü ile ele alır. *Refet Udi*’deki Bedia ve *Muhadarat*’taki Fazıla gibi zengin bir aileye mensup değildir. Daha doğrusu aile varlıklı olsa da babasının ölümü ile hamisiz kalarak annesiyle fakir bir hayat yaşamaktadır. *Refet* gibi fakir bir kızın o dönemin Osmanlısında evde eğitim alması iyiliksever insanların yardımı dışında mümkün değildir. Dolayısıyla *Refet* de bütün eğitimi devlet okullarında arkadaşlarının maddi yardımlarından yararlanarak alır. İlkokul, ortaokul ve lise seviyesindeki dönemin okullarında okur. Tanzimat yıllarının sonlarına doğru yazılan bu romandan kızların ortaokul ve lise eğitimi alabilecekleri okulların açıldığı görülür. Ancak buralardaki eğitim de bir takım maddi olanakları gerektirmektedir. O dönemin sosyal hayatından anlıyoruz ki, fakir çocukların ihtiyaçlarının günümüzdeki gibi devlet tarafından karşılanması bu romanda da görüldüğü gibi söz konusu değildir. *Refet* okul için gerekli olan her şeyi annesinin kendisini tüketircesine çalıştığı kazancından ve arkadaşlarının yardımlarından sağlamaktadır. *Refet*’in de üstün gayreti ile bu eğitimler başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Ancak romanın bir yerinde *Refet* kendini bilgi ve kültürce çok eksik bulur. Çünkü okulda verilen eğitimin yetersiz olduğunu, tam bir eğitimin hem mektepte hem de evde verilen eğitimle tamamlanacağını düşünür. *Refet* evde eğitim imkânından yoksundur. Bir ara iyiliksever bir kadının özel eğitimini elde ettiyse de para kazanmak için çalışmak zorunda olması dolayısıyla bu eğitimden de mahrum kalmıştır. *Refet*’in bir müddet eğitiminden yararlandığı bu kadın okulda verilmeyen birçok bilgiye sahiptir. O dönemde değer gören ve özel hocalar sayesinde öğrenilen bu bilgilerin “Farisi’den Hafız’ın eserleri, Mevlana’nın *Mesnevi*’si, Arabi’den de İmam-ı Gazali’nin *İhyayı Ulûm*’u” olduğunu görürüz. Elde edilen bilgiler bu eserlerin dönemin şartlarında ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bu eğitimler yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ilim tahsil etmiş kişiler tarafından özel olarak verilmektedir.

“Refet bir defa bir şeye daha dikkat etti ki o da mektep arkadaşlarının arasında Farisi’den Hafız’ı okumuş ve hatta Mesnevi’ye başlamış, Arabi’den de İmam-ı Gazali’nin İhyayı Ulûm’unu, vs. şeylerini okumuş talebeler vardır. Bunları nerede okuttukları sorulduğunda anladı ki kimini amcası kimini dayısı

okutmuş, kimisi de ulemadan bulunan bazı muallimlerden ayrıca ders alıyorlar. Daha da şaşırdığı bir şey de bunların Hafız'ı tamamıyla tercüme ve tefsire muktedir, Mesnevi'yi de oldukça güzel anlar halaları, teyzeleri hatta anneleri olanlar da bulunmasıdır... O kızların akrabalarından olan yaşlı hanımların evvelce mektepleri bulunmadığı halde bunları nereden tahsil ettiklerini merak edip araştırdı. Ona söylediler ki bunların kiminin babası muallimler tayiniyle tahsil ettirmiş, kiminin ise akrabası ulemadan bulunduğu yönüyle onları okutmuş." (Topuz 2023: 128).

Refet romanında evde eğitimin faydaları birden fazla yerde ele alınır. Devlet okulunda ilkokuldan üniversiteye kadar eğitim alan Refet bu eğitiminin zengin arkadaşlarından çok eksik olduğunu gördüğü için bu fikre kapılmıştır. Kendisi okulu birincilikle bitiren bir öğrenci olmasına rağmen çevresindeki zengin kızların eğitimini kendisininkinden daha iyi bulur. Bu durumda mektep eğitiminin yetersiz olduğu evde eğitimle desteklendiği sürece eğitimin iyileşebileceği fikri pekiştirilmektedir. Yazarın da kahramanların ağzından ifade ettiği gibi zengin aileler çocuklarına çeşitli derslerden özel hocalar tutmakta ve özel hocalardan dersler alan kız ve erkekler okuldakinden daha fazla bilgi öğrenmektedirler. Zengin aileler ve onların çocuklarıyla iletişim içinde olan ve sohbet imkânı bulan gençler de arkadaşlarının bilgilerinden çok fazla şeyler kapmakta, kendilerini bu yolla geliştirmektedirler. Aynı zamanda zengin konaklarında zengin kütüphaneler bulunmakta ve bu konaklarda yaşayan çocuklar ve gençler kütüphanedeki kitaplardan birçok alanda bilgiler edinmektedirler. Kitaplara ulaşma imkânlarının sınırlı olması da eğitimini güçlendirmek isteyen kişilere bu tarz ortamlara girmeyi bir zorunluluk olarak sunmuştur.

"Hemen genel bir surette hal ve vakti müsait olan ailelerin evlerinde kızların eğitimleri için enstitütrisler bulunmakta ve muallimler gelmekte olduğundan oralara gidip de o küçük hanımlarla sohbetlerde bulunanlar söz ile birçok malumat sahibi oluyorlar. Ve orada buldukları mecmua ve kitaplar ile çalışarak ilim ve irfanda haylice malumatlarını arttırıyorlar. Hatta bunları içinde o küçük hanımların sayesinde evlerindeki entütitrislerden biraz Fransızca öğrenenler de bulunuyor." (Topuz 2023: 127).

Tanzimat dönemi gündelik hayatında eğitimin okuldan çok evde verilmesinin yaygın olduğunu görüyoruz. Özellikle kızların müzik, dil ve dikiş- nakış eğitimi eve gelen hocalar tarafından verilmektedir. Ergenliğe girerek ferace giyinmiş kızların dışarıdaki okullarda eğitim alması pek de yaygın değildir. Ekonomik ve kültür düzeyi yüksek aileler kızların eğitimine önem verirler. Kızların ev dışında çalışması pek beklenmediğinden bu eğitimler bir meslek edinmek için değil iyi bir eş veya değerli bir cariye olmak için verilir. *Zehra* romanında Zehra'nın babası kızının iyi bir eş olması ve kocasını mutlu etmesi için bazı donanımlarının olması gerektiğine inanır. Bu yüzden kızına müzik eğitimi aldırır. Burada dikkati çeken detay eve gelen hocanın hem bir Batı müziğine ait bir çalgıyı hem de Doğu müziğine ait bir çalgıyı çalabiliyor ve öğretebiliyor olmasıdır. Zehra'nın babası da kızına her iki müzik aletini öğretmek ister.

“Bu zamanları Zehra mahir bir ustadan piyano ve kanun dersi alarak geçiriyordu. Şevket kadar ileri görüşlü Şevket kadar tecrübeli bir adam, bir kızı bir erkeğe nikâhlayıp bırakmakla onları mutlu etmenin mümkün olmayacağını düşünmeden edemezdi.” (Nabizade Nâzım 2023: 22).

Buradan Batı kültürünün veya Batılılaşmanın izlerini geleneksel yaşayan bir ailede de tespit ederiz. Romanda Batı kültürünün izleri gündelik hayatın birçok noktasında bir kez daha izleriz. Kanun Doğu kültürüne ait bir çalgı iken piyano Batı kültürüne ait bir çalgı aletidir. Romanın kahramanı Zehra ise her ikisini de öğrenecektir. Diğer romanlarda müşahade ettiğimiz Doğu-Batı ikililiği burada da karşımıza çıkar.

Tanzimat romanlarının genelinde evde eğitim meselesine temas edilmiştir. Okulda verilen eğitimin her birey tarafından tercih edilmemesi veya yetersiz kalması durumlarında varlıklı ailelerin eve getirdikleri özel hocalarla evdeki çocukların ve gençlerin eğitimini tamamladığını görürüz. Bu eğitim kimi zaman okuma yazma veya alaturka kültüre ait bir müzik aletini çalma, tarih coğrafya gibi temel bilimleri öğrenme gibi yeterlilikleri kapsadığı gibi Batılı kültürü öğreten Fransızca okuyup yazma, konuşma veya Batılı bir çalgı aleti olan piyano çalma gibi yeterlilikleri de kapsamaktadır.

3.2.2.Dadı, Lala ve Mürebbiye Eğitimi

Tanzimat romanlarının birçoğunda çocukların evdeki günlük yaşama dair eğitimlerinin dadı ve lala adı verilen köleler veya Fransız mürebbiyeler tarafından gerçekleştirildiğine tanık oluruz. Emin Nihad Bey *Müsâmeretnâme*'sinde Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın hikâyesini anlatırken Vasfi Bey'in kendisini koruyan, kollayan, öğüt veren bir lala tarafından yetiştirildiğini anlatır. Gerçi hikâyenin kahramanı Vasfi Bey lalasından memnun değildir. Ancak Vasfi Bey'in babasının lalasının sözlerine değer verdiğini hatta bu yüzden Vasfi Bey'in babasıyla arasının bozulduğunu görürüz. Bu da günlük ev yaşamında lalaların önemi ve etkinliği hakkında bize ipuçları verir.

“Hele pekiyi bilirim ki sonraları yazı dersine o kadar istekli gidişimin sırf Mukaddes Hanım’la görüşme arzusundan kaynaklandığını eğer zerre miktar hissetmiş olsaydı güya beni kötü bir hareketten korur gibi daha o zamanlar beni Mukaddes Hanım’la görüşmekten menedeceğini çok iyi bilirim. İşte Tahir Ağa bu düşüncede bir lala olduğundan kalbimdeki sırları ona söylemektense duvara anlatmak daha hayırlı idi.” (Emin Nihad Bey 2021: 240).

Tanzimat romanında dadı ile büyüyen kişilerden ikisi de *Çengi* romanındaki Daniş Çelebi ve Melek Hanım'dır. Her iki kişinin de ailesi zengin, evinde köle bulundurmaya gücü yeten kimselerdir. Her ikisinin dadısı da Arap cariyelerdir. Birçok romanda yaşlı ve çirkin Arap cariyeleri çocukları büyüten iyi kalpli dadılar olarak anlatılmıştır. Dönemin gündelik hayatında çocukları bu şekilde büyütmek sıkça karşılaşılan bir durumdur. Daniş Çelebi kendisini büyüten dadısına haksız yere çıkışınca bundan pişman olur. Neticede kendisini büyüten kadın olan dadısı ona anneliğe yakın bir emek vermiştir. Bu anlamda dadıların değerli görüldüğünü romanlardan tespit ederiz.

“Daniş ‘Dadı sen aklını mı bozdun Allah’ını seversen! Bana divane demeye ne hakkın var! Ben adamı!’ diye mecnunun gözleri dönmüş dili dolaşmış ve hemen Arap’ın kafasına bir şey vurmaya ramak kalmış iken Arap kaçıp kendisini kurtardığı gibi nasılsa Çelebi de bu Arap’ın valide makamında bir emektar olduğunu düşünerek yavaş yavaş öfkesini yenmişti.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 38).

Mahalle mektebine de giden zengin ailelerin çocuklarının birçoğu eğitimlerinin geri kalan kısmını Arap dadıların yanı sıra Batılaşmanın etkisiyle yabancı mürebbiyeler ile tamamlarlar. Genellikle Fransa'dan gelen bu mürebbiye kadınlar çocuklara Fransızca, piyano ve davranış adabı gibi dersler verirler. *Sergüzeşt*'teki Celal Bey'in kız kardeşi Tesliye Hanım mürebbiyeden eğitim alan bir genç kızdır. Romanda bu mürebbiyelerin fikir yapılarına dair de bir takım ifadeler ile karşılaşırız.

“Celal Bey'in kız kardeşi ki ismi Tesliye'ydi, kendisinin mürebbiyesi olan bu ihtiyar Fransız hanımı da on seneden beri İstanbul'da bulunduğu halde Türkçe olarak 'Bakalım... Kısmet... Yavaş yavaş...' gibi bir-iki kelimeden, cümleden başka bir şey bilmez fakat misyonerlerin Protestanlığı yaymak için gösterdiği derece bir taassupla kendi milletinin dilini herkese öğretmek isterdi.” (Samipaşazade Sezai 2019: 53).

Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında, iyi bir eğitim o dönemde yalnızca devlet okullarından alınan derslerle yeterli olmadığı işlenmektedir. Ekonomik gücü olan aileler bu eğitimleri kimi zaman kendi kültürel donanımlarıyla kimi zaman da parayla tuttukları özel hocalarla çocuklarına vermektedirler. Bu yüzden ancak zengin ve kültürlü aileler çocuklarına daha iyi bir eğitim sunabilmektedirler. Çocukların eğitimi için Fransız mürebbiye tutarak hem davranış hem piyano çalma hem de Fransızca eğitiminin bu yolla verilmesi yine dönemin gündelik hayatının bir rutini olarak karşımıza çıkmaktadır. *Muhadarat* romanında Sai Efendi çocuklarını bu yolla eğitmektedir.

“Evvelce getirilmiş olan İstitutris merhametli bir kadın olmakla çocukları bir dereceye kadar himayeye çalıştığı için Sai Efendi'ye çocuklara iyi bakmıyor denilerek savuldu. Hanımefendi'nin keyfine uyanı buluncaya kadar bunun gibi birkaçı geldi gitti. Yaranmanın yolunu bilen birisi; yerleşti. Terbiye bahanesiyle o da üvey validenin ettiği eziyetlere yardım ederek çocuklara nezaret ediyordu (bakıyordu). Fazıla Türkçeyi pek güzel yazıp okumaya başladığı gibi Fransızca'yı da bir yandan ilerletmekte, piyano ve resim derslerine bile zalim İstitutris'ine beğendirecek derecede çalışmaktaydı.” (Topuz 2012: 43-44).

Dönemin yaygın geleneklerinden birisi olan çocukların bakımının ve eğitiminin dadılara veya Fransız mürebbiyelere teslim edilmesi âdetini *Araba Sevdası* romanın da görürüz. Geleneksel ailelerde çocukların dadılara, Batılaşmış ailelerde ise mürebbiyelere bırakıldığına sık sık rastlarız. *Araba Sevdası* romanında Bihruz Bey'in babası daha geleneksel bir adamdır. Bu yüzden bir vezir oğlu olan Bihruz dadısı ile büyümüştür.

“Dadı Kalfa istorları kaldırdı. Odadan çıktı. Hanımefendiyi buldu. Beyin keyifsizliğini haber verdi.

Bihruz Bey bir vezir oğlu olmasından dolayı daha süt emen çocukken dadıların ellerine ve biraz sonra uşaklara teslim olduğundan bu anlarda anne babasını nadiren görürdü.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 177-178).

Özetle Tanzimat romanlarında zengin ailelerde dadı, lala ve mürebbiye ile büyüyen çocukların varlığını birçok defa görürüz. Bu ailelerden alaturka kültüre değer verenlerin çocuklarının eğitiminde dadı ve lalaları, Batılılaşmadan etkilenen ailelerin Fransız mürebbiyeleri tercih ettiğini tespit ederiz. Fransız mürebbiyelerin çocuk eğitiminden başka hem piyano hem de Fransızca derslerini vermek gibi bir misyonları da vardır.

3.2.3. Okulda Eğitim

Eğitimde ıslahat hareketleri Tanzimat yıllarından önce başlamıştır. III. Selim 1775 tarihinde donanmaya geometri, coğrafya, harita, gemi yapımı bilgisi olan deniz subayları yetiştirmek için, Mühendishane-i Bahri Hümayun'un kara hali olarak tanımlanan ve askeri mühendisler yetiştiren Mühendishane-i Sultani (Mühendishane-i Berri Hümayun) adında matematikçi ve topçu okulunu kurmuştur. Bu okul devlet eliyle açılan ilk yüksekokuldur. 1807'de askeriye'nin ihtiyaçlarını karşılamak için bir tıp okulu inşa edilmiştir. 1827 'de Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane açılmıştır. II Mahmut 1824 yılında İstanbul'da ilköğrenimi mecbur kılmıştır. 1838'de sübyan mekteplerinden sonra gidilecek bir eğitim kurumu olarak ortaokul ayarındaki rüştiye mekteplerinin açılması kararlaştırılmış ancak bu okulların kurulması ve yaygınlaşması çok uzun sürmüştür. Abdülmecit 1845 yılında Meclis-i Muvakkat adında bir maarif meclisine ilkokul ayarındaki sübyan mekteplerinin ıslahı, ülke genelinde rüştiye sayısının arttırılması, yatılı bir darülfünun kurulması gibi öneriler sunmuştur. 1846'da sübyan mekteplerinin yaygınlaştırılması, mevcut eğitimin

düzenlenmesi planlanmış ancak planlandığı şekilde bu okulların ıslahı gerçekleştirilememiş ve bu mektepler ihmal edilmiştir. Ancak rüştiyelerin kurulması ve yaygınlaştırılması için çaba harcanmıştır. İlk kez 1846'da kurulmaya başlanan bu rüştiyelerin sayısı, 1869'de İstanbul'da 12-13'e taşrada 87 adede çıkmıştır. 1848'de Darülmuallim'in lise ayarında öğretmen okulları açılmıştır. 1869 yılından sonra ise her eğitim kademesindeki okullara öğretmen yetiştirmek için 1870'de rüştiye şubesi, 1874'te Darülmuallim'in idadi şubesi açılmıştır. Ardından devletin idari alanlarında memur ihtiyacını sağlamak üzere Mekteb-i Mülkiye açılmıştır. Yine aynı yıl kız öğrencilerin okuması için yedi tane rüştiye açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca devletin teknik kadrolarına memur yetiştirmek amacıyla meslek okulları kurulmuştur. 1868 yılında bugünkü anlamda lise diyebileceğimiz Mekteb-i Sultani açılmıştır. Ortaokul ile üniversite arasındaki eğitimin görüldüğü yer olan bu okul Fransız liseleri örnek alınarak kurulmuş ve öğretim süresi beş yıl olarak planlanmıştır. 1869 yılında yükseköğretim konusunda bu ilk teşebbüs gerçekleştirilmiş ve bir Darülfünun binasının inşasına başlanmıştır. 1873 yılında Darülfünunun kapatılmasıyla bu yükseköğretim açma teşebbüsü başarısız olmuştur. 1874 yılında yeni bir atılımla Mekteb-i Sultani içerisinde Darülfünun-ı Sultani adıyla yeni bir yükseköğretim kurumu meydana getirilmiştir (Özcanlı; Varol, 2022: 253-267). Tanzimat yıllarında eğitim alanındaki gelişmeler bu şekilde sıralanmıştır.

Tanzimat yıllarının ilk romanlarında sübyan mektebine, sonraki yıllarda rüştiye ve öğretmen okuluna giden veya Mekteb-i Sultani'yi bitirmiş bireylerin anlatılması yukarıda saydığımız eğitim alanındaki yeniliklerle doğrudan ilişkilidir. Rüştiye ve idadilerin kurulmadığı bir ortamda gündelik hayatın içerisinde bu okulların var olması düşünülemez.

Osmanlı eğitim sistemine baktığımızda mektepte eğitim ve evde eğitimin aynı anda gündelik hayatın bir parçası olduğunu görürüz. Konuları genellikle İstanbul'da geçen Tanzimat romanlarında roman karakterleri, özellikle erkekler mutlaka mektep eğitimine verilmişlerdir. Önce ilkokul ayarında sübyan mektebi, ardından ortaokul ayarında rüştiye, ardından da lise ayarında idadi eğitimi dönemin romanlarda ifade edilmektedir. Bu eğitimleri tamamlayan veya bu eğitimlerin bir kısmını alan gençler tamamlayıcı eğitim olarak da evde dil ve müzik gibi çeşitli eğitimler alırlar. Bu dil eğitimi içerisinde Arapça ve Farsçanın yanı sıra

Batılılaşmanın sonucu olarak öğrenilmesi bir moda ve gereklilik haline gelen Fransızca eğitimi de vardır. Evde verilen eğitim ancak zenginlerin alabileceği pahalı bir lüktür. Bu yüzden bu eğitimi ancak zengin aile çocuklarının aldığını daha önce ifade etmiştik.

Tanzimat dönemi sosyal hayatında eğitim kurumlarının birçok aşamasının varlığına tanık oluruz. Ancak bunlardan daha çok sübyan mekteplerindeki eğitimden bahsedilir. Diğer derecedeki okulların açılması Tanzimat yıllarının ileriki dönemlerine denk geldiği için dönemin son romanlarında bu eğitimlerden çok az söz edilmiştir. Bu eğitim aşamalarından ilki olan ve romanlarda en çok sözü edilen okul bugünkü anlamda ilkokul yerine geçen mahalle ve sübyan mektepleridir. Sübyan mekteplerine kız ve erkek çocukları beraber gider ve aynı sınıfta ders görürler. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Talat Bey'in annesi ve babası aynı okula gitmiş, burada birbirlerini tanıyarak sevmişlerdir.

“-Rıfat Bey ile aynı dersteydik, beraber okurduk, ben onu çok severdim. Başka hiçbir kız ya da çocukla konuşmazdım... Sabahları bize gelir, beni de alırdı. Beraber mektebe giderdik. Çok defa mektebe erken giderdik de diğer çocuklar gelinceye dek iki üç kez dersimizi okurduk.” (Şemsettin Sami 2023: 10-11).

Sübyan mektepleri henüz ergenliğe girmemiş ve ferace giymemiş kız çocukları için uygundur. Ancak kız çocukları ferace giydikten yani ergen olduktan sonra bu okullara gidemezler. Tanzimat'ın ilk romanlarından olan *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Saliha Hanım'ın babası ve Saliha arasında geçen konuşmada kızlar için ayrı eğitim veren başka bir eğitim kurumunun olmadığı, bu yüzden de artık ergenliğe giren Saliha'nın mektebe devam etmesinin mümkün olmayacağı konuşulur. Ancak Tanzimat'ın son yıllarda yazılan romanlarında lise çağındaki kızların da eğitim almak için okula gittiğine şahit oluruz. Fatma Aliye Hanım'ın *Refet* romanındaki başkahraman kadın öğretmen olmak için mektebe gider ve öğretmen olur. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanının yazıldığı dönemde Refet 'teki bu imkânının henüz olmadığı görülür.

“... Ne yapalım? İşte hala kızlara mahsus mekteplerimiz, kadın hocalarımız yok ki... Erkek mektebine on on beş yaşında bir kız nasıl gidebilir?” (Şemsettin Sami 2023: 17-18).

Resim 1: Kâğıthane Köyü Daye Hatun Sübyan Mektebi.

<https://www.soylentidergi.com/osmanli-doneminde-kiz-cocuklarinin-egitimi/>

Osmanlıda çocukların eğitimi çok erken yaşta başlar. Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Hacı Baba'nın Fitnat'ı beş yaşında okula gönderdiğini görürüz. Ancak çok mutaassıp ve kıskanç olan Hacı Baba, Fitnat daha ergenliğe girmeden sekiz yaşındayken onu okuldan alır. Böylece Fitnat'ın okul yaşamı sekiz yaşında sona erer. Bu durum kızların eğitim olanaklarının ailelerin insafı ile sınırlı olduğunun bir göstergesidir.

“Hacı Baba bu kızın terbiyesine çok dikkat ederek beş yaşına bastığı gibi mektebe göndermeye başlamıştı. Hiçbir zaman da yalnız göndermeyip daima yanına bir adam katardı. Sekiz yaşına varıncaya dek mektebe devam ettirdi. Sonra mektepten çekip eve kapadı.” (Şemsettin Sami 2023: 35-36).

Müsâmeretnâme romanının ikinci hikâyesinde Behçet Efendi'nin okul maceralarını anlatan yazar bize Tanzimat yıllarının elli sene öncesinin eğitimi hakkında bilgiler verir. Bu bilgilerden elli sene önce ortaokul ayarındaki rüştiyelerin mevcut olmadığı ve bu okulların açılmasının Tanzimat yıllarında çok yeni bir gelişme olduğunu gösterir. Şimdiye kadar işlediğimiz Tanzimat romanlarında okulda eğitimin yanında evde eğitimin de çok yaygın olduğunu müşahade ettik. Bu durumda

rüştiyelerin olmadığı dönemde ilkokul eğitiminden sonra bireylerin eğitiminin evde tamamlandığı çıkarımını yapabiliriz. Ancak yine de yazarın anlatımından mahalle mekteplerinde okuyan çocukların kızlarda on üç on dört, erkeklerde on altı on yedi yaşına kadar eğitime devam edildiği sonucuna ulaşabiliriz. Bu da resmi olmasa da fiili olarak ortaokul anlayışının adı konmadan bulunduğu fikrini doğurur.

“... bundan elli sene önce rüştiye mektepleri henüz açılmamış ve kızlara özel mektepler de henüz tesis edilmemiş olduğundan ilkokullarda öğrenciler arasında on altı on yedi yaşlarına kadar erkek çocuklar ve on üç on dört yaşlarına kadar da kız çocuklarından başörtüsüyle okula devam edenler bulunurdu. Kız ve erkek çocukların o çağlarına kadar karışık olarak bir yerde bulunmaları o vakitler de pek uygun görülmez idiyse de o asrın genel eğitim anlayışı gereği, çocukların ekserisini, buluğ çağına kadar ‘Çocuk annenin nâfesinden ortaya çıkar.’ tarzında sözlerle kandırmak ve ‘Anaya babaya karşı gelenler taş olur.’ biçiminde sonu ibretle biten sözlerle ve Sultanahmet Meydanı’ndaki Dikilitaş’ın aşağı kısımlarında kazılı olan insan suretlerini oradan geçtikçe göstererek korkutup inandırmak gibi yollarla onların kalplerinin saflığını muhafaza etmek mümkündü.” (Emin Nihad Bey 2021: 67).

Felâatun Bey ile Râkım Efendi romanında bir müddet mektep eğitimi alan Felâatun, babasının aldığı eğitimi yeterli görmesiyle evde dil eğitimi almaya devam eder. O dönemde bir gencin okuyup yazması kültürlü ve bilinçli olmayan bireyler tarafından eğitilmiş olmak için yeterli görülmiştir. Okuyup yazmak bir erkeğin devlet kaleminde işe girmesi ve devlet makamlarında yükselmesi için yeterlidir.

“Gerçi çocuk Rüştiye Mektebine verilmiş olduğundan her gün çantası elinde gider gelirdi. Bununla beraber bir de Fransız hocası vardı ki haftada iki defa gelir giderdi. Lakin Mustafa Meraki Efendi öyle tahsil görmüş bir adam olmadığı gibi çocuğun tahsilini de denetlemeye vakti olmadığından oğlunun okula gidip gelmesini ve Fransız hocasının da eve gelip gitmesini bir çocuğun terbiyesi için yeterli görürdü.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 5).

Tanzimat romanlarında evde özel eğitim alamayan gençlerin mektep eğitimi ve kendi bireysel gayretleri ile eğitimlerini tamamlamaya çalıştıklarını görülür. *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanında Râkım sübyan mektebi ve rüştiye eğitiminden sonra daha fazla eğitim alamaz. Eksik eğitimini de kendi gayretleriyle

tamamlar. Öncelikle devlet kalemlerinden birine kendini kabul ettirir. Bu kalemde bulunmasının asıl amacı para kazanmaktan ziyade kalemdeki kişilerden istifade ederek kendini geliştirmektir. Kalemde kendisini geliştirdikten sonra para kazanmaya da başlayacaktır.

“Râkım büyüdü. Beş yaşında Salıpazarı’ndaki taş mektebe verilip on bir yaşında İstanbul tarafında Valide Rüştîye Mektebine alındı. On altısında oradan çıkıp Hariciye Kalemine kendisini kabul ettirmeye yol buldu.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 14).

Zengin aile çocuklarının küçük yaşta sübyan mektebinde eğitim almalarının başka bir örneğini de *Sergüzeşt* romanındaki evin kızı Atiye’nin evdeki cariyeye çocuk Dilber ile beraber mahalle mektebine gitmesiyle görürüz. Evin hanımı kızı ile beraber bir halayık olan Dilber’in de okula gitmesine izin vermiştir. Bu durum aynı zamanda kızların ve cariyelerin okula gönderildiğinin başka bir örneğidir.

“Evdeki vazifelerini yerine getirdikten sonra Atiye Hanım’la beraber mektebe gider, akşamları çantalar elinde olarak dönerdi. (Samipaşazade Sezai 2022: 24).

Tanzimat romanlarında İstanbul şehir hayatında roman kahramanlarının eğitime ulaşma olanaklarının daha taşradaki bireylerden daha fazla olduğunu görürüz. Zengin insanlar hem mektep eğitimi hem de evde özel eğitimden yararlanma imkânı bulurken fakir insanlar devletin okullarında okuma imkânı bulabilmektedirler. Ancak bu imkânların *Karabibik* romanında anlatılan köylü insanlardan uzak olduğunu görürüz. Köyde mektep imkânı olsa bile köylülerin bu mekteplere gidebilecek yeterli maddi durumları veya eğitim bilinçleri yoktur. Nitekim roman kahramanı Karabibik de dâhil olmak üzere köydeki insanların bir kısmının okuma yazma bilmediklerini görürüz. Bu yüzden roman kahramanları ecnebi tüccarlardan çentik hesabı borç alırlar. Roman kahramanları okuma yazma bilmedikleri için borçlarının tam olarak kaç mecdiye ettiğinden habersizdirler. Burada dikkat çeken şey köylülerin bir kısmının okuma yazma bilmemesine rağmen ecnebi tüccarların ticaret yapabilecek kadar eğitilmiş olmalarıdır. Borçlarını çentik hesabı Anderya ve Yanni’ye yazdıran Karabibik bu tüccarlar tarafından kandırılabilir onlardan alışveriş yapmaya mecburdur. Çünkü ticaret bu insanların üzerinden gerçekleşmektedir. Eğitilmiş olan ecnebler ticareti ellerine alarak toplumda güçlü bir

durumda bulunurken eğitimsiz olan köylüler tarım yapsalar da daha zayıf bir konumda bulunmaktadır.

“Bilemem bundan kaç gün evvel yarım okka yağ için Anderya’nın mağazasına gittiği zaman bilmem ne kadar çentik saymıştı. Kırk mı, elli mi bilemiyor gayri kim. Aah, hocalar gibi yazıp okuma bilmemek ne kadar fena! Mah, işte ne kadar borç vardır insan bilmez ki! Keşke kızanken mektebe gitseydi! O vaktin behrinde köyde hoca var mıydı ya!” (Nabizade Nâzım 2022: 8).

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında Tanzimat yıllarındaki lise ve üniversite ayarındaki devlet okullarından bahsedilir. Bunlar Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Sınai ve Mekteb-i Mülkiye’dir. Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Sınai lise, Mekteb-i Mülkiye ise üniversite ayarında okullardır. *Refet* romanında roman kahramanı Refet’in gittiği öğretmen okulunda ders veren hocaların Mekteb-i Sınai ve Dârülmualimât’tan mezun olan öğretmenler olduğundan bahsedilir. Ele aldığımız Tanzimat romanlarının hiçbirisinde Mekteb-i Mülkiye’ye giden bireylerden bahsedilmez. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi üniversite ayarındaki bu okulların açılması Tanzimat yıllarının sonlarına dayanır bu yüzden üniversite eğitimi bu dönemde gündelik hayatın bir parçası değildir. *Turfan da mı yoksa Turfa mı?* romanında yazarın ifadelerinden Mekteb-i Mülkiye’nin Padişah’ın kendi özel parası ile açıldığı, eğitim-öğretim faaliyetlerine devlet adamları tarafından çok önem verildiği anlaşılır.

“Bütün masrafları Padişah efendimizin kendi keselerinden ödenmek şartıyla bir Mekteb-i Mülkiye açılmıştır. Mekteb-i Sultani’yi bitirenler, ancak Mekteb-i Mülkiye’nin dördüncü sınıfına girebiliyorlar ve iki sene daha okumaya mecbur oluyorlar. Dersleri arasında hukuk, iktisat, idare, maliye, ticaret ve sanayi coğrafyası, etnografya vardır.” (Mizancı Murat 2022: 269).

Tanzimat romanlarında zengin aile çocuklarının mektep eğitiminin yanı sıra özel hocalardan evde eğitim aldığını daha önce söylemiştik. Orta halli ve fakir ailelerin özel hocalardan evde eğitim alma imkânları yoktur. *Refet* romanında fakir bir çocuk olan Refet yalnızca devlet okullarında eğitim alır. Önce ilkokul seviyesinde mahalle mektebini, ardından rüştiye denilen ortaokulu ve lise seviyesinde olan Dârülmualimât öğretmen okulunu bitirir. Yazarın anlatımlarından

Dârümuallimât'ın öğretmenlerinin Mekteb-i Sınai sanat okulu ve Dârümuallimât adı verilen öğretmen okulu mezunu olduklarını öğreniriz. Bu durumda Mekteb-i Sınainin lisenin bir üstü olan üniversite seviyesinde bir okul olduğunu düşünsek de durum böyle değildir. Romanın yazıldığı dönemde üniversite ayarındaki okullar henüz açılmamıştır. Mekteb-i Sınai lisenin başka bir çeşidi olarak karşımıza çıkar. Romandan liseden üniversiteye kadar birkaç öğretim aşamasının devlet tarafından ücretsiz olarak verildiğini görürüz.

“Refet her sene sınıf başkanlığını alıyordu.(İptidai) ilkokulu bitirince ortaokula (rüştiye) geçti... Rüştiyenin hocaları kadın olup (Dârümuallimât) Kız öğretmen okulu mezunlarındandı. Nakış ustaları da (Mekteb-i Sınai) Sanat okulu mezunlarındandı.” (Topuz 2023: 40).

Resim 2: Osmanlı'nın ilk Kız Öğretmen Okulu: Dârümuallimât.

(<https://evrimagaci.org/osmanli-devletinde-tanzimat-ve-mesrutiyet-donemi-modernlesme-cabaları-degisim-ruzgarları-ve-bilimsel-düşünce-osmanliyi-nasıl-etkiledi-8915>).

Refet romanın başkahramanı olan Refet rüştiyede çeşitli dersler alır. Bu dersler arasında el işi dersleri büyük bir önem verilerek anlatılmıştır. Özellikle Refet'in en çok zorlandığı dersler el işi dersleridir. Çünkü bu dersler maddi olarak isteyen malzeme tedariki lazım gelen derslerdir. Refet çok çalışkan olmasına rağmen el işi dersinin malzemelerini alamadığı için okulun ilk senesini birincilikle değil dördüncülükle bitirmiştir. Refet'in ortaokul ve lise hayatında başarılı olabilmesi için

el işi derslerini ustalıkla geçmesi lazımdır. Hem rüştiye hem de öğretmen okulu bir sanat ve dikiş okulu olmadığı halde okuldaki temel derslerin arasında çeşitli el işi derslerinin olması eğitimde bu konuya önem verildiğini göstermektedir.

“Refet ilk senesi sınıfın dördüncülüğüne nail olabildi. Bunun sebebi de nakış ve biçim ve dikişten tam not olamaması idi. Bu da el işleri için ipek atlas ve kumaş gibi şeyleri tedarik edememesinden ileri geliyordu.” (Topuz 2023: 40).

Araba Sevdası romanının Bihruz Bey’i babasının İstanbul dışındaki görevlerde gezmesi dolayısıyla düzenli bir okul eğitimi alamaz. Onun okula gitmesi ancak Bihruz Bey on altı yaşına geldiği zaman olur. İki yıl okula giden Bihruz Bey’in eğitimi yeterli görülünce okuldan alınır ve kaleme memur olarak yerleştirilir. Bihruz Bey’in okula yeterli seviyede gidememesiyle dil eğitimi de yetersiz kalır. Bihruz Bey’in babası durumu telafi etmek için ona Fransızca, Arapça ve Farsça öğreten hocalar tutar. Bu dönemde zengin bireylerin evde bu tarz derslerden eğitim alması gündelik hayatın yaygın geleneklerindendir.

“İki sene sonra paşa yine görevinden alınıp İstanbul’a geldiği zaman küçük beyi kara cümleden, imladan, okumadan bizzat imtihan ederek bilgisini yeterli derecede görmekle eğitimini tamamlayıp da bir diploma alıncaya kadar okula devam ettirmeye lüzum görmeyerek çocuğu kendi arzusu üzerine Babiali kalemlerinden birisine çıkarıttırması ve beyefendi için eğitimi artık elbette zorunlu görünen Fransızcayla beraber ikinci derecede lüzumu kabul edilen Arapça ve Farsçayı öğrenmek üzere Bihruz Bey’e başka başka maaşlı hocalar tutmuştu.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 25).

Tanzimat romanlarında okulda eğitimin daha çok sübyan mekteplerinde alındığını, hem kızların hem de erkeklerin bu eğitimden yararlandığını, rüştiyelerin ve idadilerin açılmasıyla bireylerin bu okullara da devam edebildiğini görürüz. Üniversitelerin açılması Tanzimat yıllarından sonra olması dolayısıyla Tanzimat romanlarında üniversite eğitimi alan bireylere rastlamayız. Mahalle mektebi eğitimini alan bireylerin hem erkek hem de kızlar olduğunu gördüğümüz halde rüştiye ve idadilere gidenlerin daha çok erkek bireyler olduğunu tespit ederiz. Tanzimat yıllarının sonlarına doğru yazılan romanlardan *Refet* romanında müşahade ettiğimiz gibi kızların da rüştiye ve idadi eğitimi alabildiğini görürüz.

3.2.4.Yabancı Okullar

Tanzimat yıllarında Osmanlı Devleti'nde yabancı milletlerin İstanbul'da okullar açtığı bilinmektedir. Bu okulların yabancıların kendi milletindeki vatandaşlarına eğitim vermek veya misyonerlik faaliyetleri gibi amaçlarla kurulduğu düşünülse de bu okullara Müslüman halk tarafından da rağbet gösterildiği bilinmektedir. Bu okulların uzun yıllar ayakta kalması hem Müslüman hem de gayri Müslim vatandaşların bu okullara devam ettiğinin göstergesidir.

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında Osmanlı Devleti'ndeki yabancı okullar sorununa dikkat çekilir. Yazarın ifadelerinden Osmanlı'da birçok yabancı misyonerlik faaliyeti yapmak için okullar açtığını öğrenmekteyiz. Müslüman çocukların bu okullara on yaşından itibaren verildiği ve eğitimlerinin Cizvit papazları tarafından gerçekleştirildiği anlatılmaktadır. Mizancı Murat bu okulların iyi niyetle açıldığını düşünmese de içinde verilen eğitimin kültür ve bilgi kazanmak adına faydalı olacağı kanaatindedir. Tanzimat romanlarında ele alınan kahramanların mektep eğitimlerini bu okullarda aldığına şahit olmasak da gündelik hayatın bir realitesi olan yabancı okulların Tanzimat yıllarında faaliyette olduğunu Mizancı Murat'ın anlatımlarından çıkarabiliriz.

“Size bir şey daha söyleyeyim mi? Belki bozgunculuk fikriyle Osmanlı ülkesine gelip okullar açan misyonerlerin varlığına bile bazen memnun oluyorum. Müslüman çocuklarının on yaşından sonra Cizvit papazlarının terbiyelerine verilmesinde o kadar büyük bir mahzur görmüyorum. Niçin bilir misiniz? Sırf kültür hatırı için!” (Mizancı Murat 2022: 138-139).

Resim 3: Osmanlı’da Açılan İlk Yabancı Okul Saint Benoit (Sen Benuva).

(<https://www.sessiztarih.net/2014/01/osmanlida-ilk-yabanci-okul-nedir.html>)

Ele aldığımız Tanzimat romanlarının hiçbirinde roman kahramanlarından birinin yabancı okullardan eğitim aldığına dair bir ifade ile karşılaşmayız. Mizancı Murat Müslüman Osmanlı çocuklarının bu okullara gittiğini roman kahramanını Mansur Bey’in ağzından genel bir bilgi olarak ifade ederken bu okullarının dönemin gündelik hayatında yeri hakkında da bilgi vermiş olur.

3.2.5.Yurt Dışında Eğitim

Osmanlı Devleti son birkaç yüzyılını Batı toplumlarına uyum sağlamakla ve yetişmeye çalışmakla geçirir. Bu çalışmalardan birisi de eğitim çağındaki gençlerin Batı’ya ve özellikle Fransa’ya gönderilerek eğitim aldırılmasıdır. Hayatlarının birkaç yılını Batılı bir ülkede geçiren gençler kimi zaman müspet ilimler ile kimi zaman Batılı yaşam tarzı ve âdetleri ile kimi zaman da her ikisi ile Osmanlı Devleti’ne geri dönerler.

Müsâmeretnâme’nin dördüncü hikâyesinde Emin Nihad Bey Osmanlı eğitim sistemi ve Osmanlı gençlerinin yurtdışında eğitime gönderilmesi hakkında Nâcid Bey’in hayatını anlatarak bizlere birçok bilgi verir. Nitekim Nâcid Bey Osmanlıda Bahriye Mektebi’nde okumaktadır. Bahriye Mektebi’nin birinci sınıfını bitirip tamamlama belgesi alanlar on altı aylık staj için donanmaya gönderilmektedir. Nâcid Bey Osmanlı donanmasına değil İngiliz donanmasına gönderilmiştir. Bu Batılılaşma

hareketlerinin bir sonucudur. Tanzimat yıllarında gençlerin bilgi, görgü ve eğitimini geliştirmesi için yabancı memleketlere devlet tarafından gönderilmesi yaygın bir durumdur. Yazar bu durumu *Müsâmeretnâme* eseriyle gözler önüne sermiştir. Nâcid Bey'in gönderildiği İngiltere donanmasında mühendis olarak kabul edilmesi Bahriye Mektebi'nde mühendislik bilgisi aldığı bir göstergesidir. Bu da yine Osmanlı'da mühendislik eğitiminin Tanzimat yıllarında verildiği sonucuna varmamızı sağlar.

“Bendeniz denizcilik eğitimini tamamlamak üzere önce İngiltere'ye gönderilerek burada altı yıl tahsil görmüş idim. Fakat biz önceden bahriye mektebinde dersleri tamamlayıp birinci sınıf bitirme belgesini alarak gemilere çıkıp on altı ay kadar da donanmada staj yaptığımızdan birkaç arkadaşım ile beraber İngiltere'ye gönderildiğimizde İngiliz gemilerine mühendislik sıfatıyla kabul olunmuştuk.” (Emin Nihad Bey 2021: 149).

Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*'inde ki Celal Bey de Batı'da eğitim alan gençlerden biridir. Eğitimi tamamladıktan sonra ülkeye dönen Celal Bey Avrupa'dan öğrendiği yaşam tarzını yeni hayatında uygulamaya başlamıştır. Celal Bey Avrupa'dan aldığı eğitimi devlet hizmetine değil bireysel yaşamına yansıtan bir birey olarak romanda ifade edilmiştir. Batılı tarzda döşenmiş evinde Batı tarzı tablolar ve heykeller arasında yaşamını sürdürmekte ve Avrupa medeniyetine ait simgeleri içeren tablolar yapmakta olan bir ressamdır. Batılı eğitim ve yaşam tarzı onun hayatında ve fikriyatında da izler bırakmıştır.

“Celal Bey o saatte Paris'te eğitimi sırasında geçirdiği beş altı senelik müddeti ve hiçbir kederle zehirlenmeyen yirmi üç senelik hayatın arzulu hatıralarını, yine Paris'teyken içinde bulunduğu medeniyet mahşerinin bazı gizli köşelerindeki bir tebessümü, bir tatlı bakışı kalbin hislerinden kurtulmuş olarak düşünür ve bunların hepsinin üstündeki denizlerden, sırlar aynasında dalgalana dalgalana geçtiğini seyrederdi.” (Samipaşazade Sezai 2022: 48).

Tanzimat romanlarının bazılarında roman kahramanlarının Avrupa'da eğitim aldığını müşahade ettik. Bunlardan *Sergüzeşt* romanının Celal Bey'inden başka *Taaffüf* romanının Rasih Efendi'si de örnek gösterilebilir. Avrupa'da eğitim alan roman kahramanlarından bir diğeri de *Turfan da mı yoksa Turfa mı?* romanının kahramanı Mansur Bey'dir. Mizancı Murat'ın romanında diğer Tanzimat romanlarında pek fazla göremediğiniz roman kahramanının eğitim gördüğü yılların

içeriğinden bahseder. Eğitimi büyük bir başarıyla tamamlayarak yurda dönen Mansur Bey eğitimi ailesinin maddi desteği ile tamamlamıştır. Kahramanların ifadelerinden bu eğitimlerin devlet desteği ile de tamamlandığı anlaşılmaktadır. Devlet desteği ile ya da ailenin kendi imkânlarıyla Avrupa'ya tahsile gönderilen gençlerin mevcudiyeti kadar bu eğitimden beklenen faydayı almadan gelen gençlerin varlığı da dönemin realitelerinin arasındadır. Zira bu gençlerin bir kısmı Batı usulü eğitimin yalnızca şeklen neticelerini elde etmiş işin ilim ve irfan kazanmak yönüne vakıf olamamışlardır. Mizancı Murat sadrazam olarak tanıtılan kahramanın ağzından bu gerçeği dile getirirken devletin en üst kademesindekilerin bile bu olumsuzluğun düzeltilmesindeki acziyetini en üst perdeden dillendirmiştir. Olumlu veya olumsuz sonuçlanan bir eğitim olsa da Tanzimat yıllarında birçok gencin tahsil almak için Avrupa'ya gittiği aşîkârdır.

“Siz Avrupa’da tahsil etmişsiniz. Tahsil için her sene biz bu kadar gençleri Paris’e gönderiyoruz. Lakin hiçbirisi istediğimiz şekilde dönmüyor. Terbiyesi, ahlakı bozularak istifade olunur halleri kalmıyor. Öğrendikleri de süslü giyinmek, eğlenceleri için israfta bulunmak, ahlak ve din duygularını kaybedip Frenk olmaktan başka bir şeyleri göremiyoruz. İnşallah bey oğlumuz, öylelerinden değilsiniz?” (Mizancı Murat 2022: 192).

Tanzimat romanlarının birçoğunda müşahade ettiğimiz yırt dışı eğitimi genel anlamda Batılaşma hareketinin hızını ve etkilerini arttıran bir uygulama olarak karşımıza çıkmıştır. Zira romanlarda bu eğitimi alarak ülkeye geri dönen roman kahramanlarının hepsi Batılı yaşam tarzının kimi usullerini kendi hayatında uygulayan bireyler olarak karşımıza çıkmıştır.

3.2.6.Müzik Eğitimi

Tanzimat romanlarında müzik eğitiminin mekteplerde değil evlerde özel hocalar tarafından verildiğini görürüz. Özellikle zengin ailelerin hem çocukları hem de carieleri bu eğitime tabi tutulur. Bu anlamda müzik eğitimi dönemin sosyal hayatında çok önemlidir. Evin çocuklarının müzik eğitimi alması ailenin kültür seviyesinin göstergesi olduğu gibi cariyelere de masraf edilerek müzik eğitimi aldırılması hem ailenin kültür seviyesini göstermesi hem de evlerine aldıkları cariye'nin maddi ve manevi değerini arttırması açısından önemlidir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Esaret* romanının başkişisi Zeynel Bey yeni evlendiği genç odalığını okuma ve yazma gibi birçok konuda eğittiği gibi bir müzik aleti çalma konusunda da eğitmiş ve ona nota eğitimi vermiştir. Zengin ve kültürlü bir birey olan Zeynel Bey'in kendisine layık olan bir odalık, okuma yazma ve musiki gibi temel becerilere sahip olmalıdır. Tanzimat yıllarında bu beceriler bir kadının değerini arttıran önemli donanımlardır.

“...kendilerine fünün mukaddematını olsun göstermeyi ve biraz da mızıka meşk etmeyi heves ederek funuunu ben ve mızıkeyi dahi maharet ve melekesinden naşi odalık iltizam eyleyerek ben en evvel cem, tarh, darb, taksim diye hesaptan ve odalık dahi mi, fa, sol diye esami-i sada ve ahenkten başladık.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 19).

Tanzimat yıllarında müzik eğitimine oldukça önem verildiğini dönemin birçok romanında izleriz. Hem Doğulu hem de Batılı enstrümanlar roman kahramanları tarafından gündelik hayatın bir parçası olarak çalınmaktadır. Ev halkından birisinin, bir cariyenin piyano veya keman çalması o dönemde çok sıradan bir hadisedir. Bu anlamda çocukların, gençlerin, köle kadınların enstrüman çalması çok önemszenmiştir. Çünkü bu meziyet kişilerin toplum önünde değerini arttıran bir unsur olarak görülmüştür. Bu bağlamda müzik eğitiminin okullarda değil evlerde özel hocalar tarafından verildiğini görürüz. Üstelik müzik eğitimi alan bireyler çoğu zaman yalnızca tek bir müzik aleti değil birden fazla müzik aletinin kullanımı öğrenmektedir. *Çingene* romanında Şems Hikmet Bey kendisinin ve kız kardeşi Münevver Hanım'ın müzik öğretmeni Davut Bey'i, hizmetçisi olarak aldığı Ziba'ya müzik eğitimi vermesi için tutmuştur. Üstelik Ziba'nın aldığı eğitim yalnızca bir müzik aleti çalmaktan ibaret değil müziğin genel esaslarını içeren kapsamlı bir eğitimidir.

“Neyse! Davut Bey oraya Ziba'yı eleştirmeye değil, eğitmeye gelmiş olduğu için kemana bir düzen vererek, “İşte keman denilen şeyin dört kirişi vardır. Şu en ince olan kirişe mi kirişi derler. İkinci olan şu daha kalın kiriş re kirişi olup şu üzerine tel sarılmış bulunan dördüncü kirişin adı da sol kirişidir,” diye ön tariflerden sonra, “Keman şöyle tutulur, sol el şöyle perdelikler üzerine getirilerek parmaklar da şöyle her kirişin üzerine basmaya hazır ve amade bulundurulur. Sağ elle de oku şöyle çekerler. Şimdi birinci tele

hiç parmak dokundurmaksızın ok sürülürse çıkan ses mi sesidir. Eğer bu telin şöyle üst tarafına işaret parmağını şöylece basıp ok sürülecek olursa daha tiz bir ses çıkar ki onun adı da fa'dır..." yollu dersler vermeye başladı." (Ahmet Mithat Efendi 2021: 60-61).

Müzik eğitimi alan aile bireyleri için akşam yemekten sonra ya da bir eğlence meclisinde piyano, keman, ut gibi müzik aletleri çalmak gündelik hayatın rutinlerindendir. *Çingene* romanında öğretmeni Davut Bey'den eğitim alan Şems Hikmet Bey evine gelen hocasıyla her fırsatta çalıp söylemeye devam eder. Bu eğlence vakitleri bazen eğitim vakitleriyle birleşir. Zira evde müzik eğitimi alan tek kişi Şems Hikmet Bey değildir. Şems Hikmet Bey'in kardeşi de hocası ve ağabeyinin müzik fasıllarına katılır, birlikte hem eğlenir hem de öğrenirler.

"O gün akşama kadar Davut Bey'le kendi evinde vakit geçirdi. Hatta akşam da Davut Bey'i bırakmadılar. Bazı yeni şarkıları Münevver Hanım'a da öğretmek için çaldılar ve okudular, Münevver Hanım notayı meşk ederek, hocasıyla ağabeyinin o şarkıyı çalışmalarına, okuyuşlarına uyararak hemen öğreniyordu. Bir evin içinde üç müzisyen ve dördüncüsü olarak da bir müzik hocası bulunursa ne güzel fasıllar edilir? İşte bu güzel fasıllarla pek güzel vakit geçirildi." (Ahmet Mithat Efendi 2021: 58).

Tanzimat yıllarında kültür eğitim faaliyetlerinin çok değerli olduğunu ancak bu faaliyetlerin toplumun genelinde yeterince yaygın olmayışının ekonomik imkânlarla ilişkili olduğu sonucuna ulaşırız. Zira Tanzimat romanlarında ekonomik durumu yerinde olan bütün ailelerin evin çocuklarına hatta cariyelerine dahi okuma - yazma veya müzik ve dil eğitimi gibi birçok eğitim aldırıldığını bu eğitimlerin kimi zaman devlet okullarında kimi zaman da evde özel hocalarla tamamlandığını müşahade ederiz.

3.3. Mimari ve Ev Döşeme

Tanzimat romanlarında Osmanlı mimarisinin genel özelliklerini yazarların dış mekân ve iç mekân betimlemelerinden tespit ederiz. Bu betimlemelerde klasik Osmanlı mimarisinin özelliklerine rastlasak da kimi zaman Batılılaşma hareketinin bir sonucu olarak Avrupa mimarisinden etkilenmelere rastlarız. Hem dış mimari hem iç mimari ve ev döşemede hem de bahçe mimarisinde Batılı çizgileri görmek

mümkündür. Gündelik yaşamın genel özelliklerine akseden ev mimarisini çalışmamızda bu üç açıdan inceleyeceğiz.

3.3.1. Dış Mimari

İstanbul’da bulunan çeşitli ev biçimlerini rastlarız. Bunlardan çoğu yalılar ve konaklardır. Onların genellikle şatafatlı bir şekilde karşımıza çıkan mimarisi orada yaşayanların kültürel ve ekonomik durumlarını yansıtır. Tanzimat romanlarında genellikle zengin ailelerin ve bireylerin yaşamlarına tanık oluruz. Ancak Fatma Aliye Hanım gibi bazı yazarların sayesinde fakir veya orta halli insanların evleri hakkında da ipuçları elde ederiz.

Resim 4: 19.yy’da Yapılmış Ahmet Mithat Efendi Yalısı.

(<https://www.yatlabogazturu.com/istanbulun-yalilari-ve-efsanevi-hikayeleri/>)

Felâtn Bey ile Râkım Efendi romanında dönemin ev mimarisi hakkında da birçok bilgiler ediniriz. Râkım’ın evi İstanbul’daki sıradan evlerden biridir. Fakir bir ailede yetişen Râkım eline biraz para geçince eskimiş ve yıpranmış evini elden geçirerek yaşanılır bir hale getirir. Dönemin şehir hayatının sıradan evlerinden olan ev zemin ve birinci kattan oluşmak üzere iki katlıdır. Zeminde mutfak, kiler ve odunluk vardır. Üst katta ise yatak odaları, salon ve tuvalet bulunur. Bu ev zengin bir ailenin evi olmadığı için haremlik ve selamlık olmak üzere ikiye bölünen bir yapıya

sahip değildir. Zira böyle bir evin inşası veya satın alınması masraflı bir şeydir. Ev tamir olmadan bütün odalar salona açılır vaziyetteyken Râkım evde yaptığı tadilatları sonra odaların bir koridora açılması sağlanmıştı. Evin mimarisinde dikkat çeken başka bir unsur ise salonun camlarından ortadaki ‘yarık pencere’ denilen camlı kapı şeklinde olmasıdır. Bu şekilde orta camın, salonun camlı kapısı ile uyumu sağlanmıştı.

“Evceğiz bir katlıydı. Zeminde mutfak, kiler, odunluk ve ev altı olup merdivenden çıkılınca ufak bir girintiye varılır ve karşılaşılan camlı kapı açılınca salona girilirdi. Eski halindeyken üç odanın üç kapısıyla bir de tuvalet kapısı salona açılırdıysa da daha sonra gördüğü tamir esnasında Râkım birisi merdiven karşısına ve ikisi de sağ tarafa denk gelen oda kapılarının önüne bir buçuk arşın mesafeden bağdadi bir duvar çektirmiş, böylece kapılar bir koridorun içinde kalmıştı. Tuvalet ise karşıya denk gelen odanın sol tarafında kalır ve bu hali gerek odalar ve gerek tuvalete yol veren koridorun yalnız bir kapısı sağ taraftan tamamen salonun ortasına açılırdı. Salonun sağ yanı dediğimiz taraf sokak üzeri taraftır ki bu durumda odalar ışığını sokak tarafından alıyordu. Salonunsa sol yanda üç penceresi olup bunların ortada bulunanı karşısındaki kapıyla uyumlu olması için ‘yarık pencere’ denilen camlı kapı gibi bir şeydi, yanı başında bulunan diğer ikisi de normal birer pencere idi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 34-35).

Osmanlının özellikle 19. yüzyıldaki ev mimarisi ve ev döşeme kültüründe Avrupa etkisini tespit ederiz. Servet sahibi zengin ailelerin kendilerine inşa ettirdikleri köşklerde Batı tarzı mimarinin ve ev döşeme tarzının izlerini görmekteyiz. *Sergüzeşt* romanında Batılı tarz eğitim alan Celal Bey’in kendisi ya da kendisi gibi eğitim aldığını düşündüğümüz babasının Batılı yaşam tarzının izlerini evlerinin dış mimarisinde görürüz. Celal Bey’in evi Avrupa’daki evlerin mimari özelliklerinin yansımalarını taşımaktadır.

“Mısır’da birçok memuriyetlerde bulunarak uzun zaman yaşayıp servet kazanan babasının şimdi moda burnu taraflarında bolca masraf yaparak inşa ettirdiği Avrupa işi binasının deniz tarafındaki manzarasına karşılık kara tarafında çınar, kestane, zeytin gibi insanı düşündüren ve kendinden geçme anındayken hayale lacivert göğü gösteren yüksek ağaçlar güneşin ışığını

dalgalandırır, uzun ve hoş gölgeleri hiçbir tarafla irtibatı olmayan bahçeye ruhun aradığı bir sakinlik ve huzur verirdi.” (Samipaşazade Sezai 2022: 50-51).

Udi romanında ise Arabistan şehirlerinden Şam’daki bir evin mimarisi hakkında çeşitli bilgiler öğreniriz. Roman kahramanı Bedia’nın evi tasvir edilirken bu bilgilere çok net bir şekilde ulaşırız. Bedia ve ailesi salonunda mermer döşeli ve fiskiyeli havuzu olan bir evde otururlar. Ekonomik durumunun iyi olduğunu giysilerinden, takılarından, evlerindeki cariyelerinin çokluğundan öğrendiğimiz Bedia, babasıyla birlikte akşamları salondaki havuz başında oturup keman çalar. Şam’da bu tarz evlerin dönemin mimarisini yansıttığı fikrine ulaşırız.

“Hele akşamları kaa denilen mermer döşeli ve ortası havuzlu salonlarında bir yandan fiskiyeler akmakta, sular havuzdan etraftaki mermerlere taşıp gitmekteyken Bedia kemani alıp taksime girdiğinde Nazmi, Bedia’nın hangi makamlara girip çıktığını görünce ‘Aman, bu kız bakalım nasıl karar verebilecek’ diye mütehayyir kalıp Bedia ise hiç vazife edinmeksizin tabii bir halmiş gibi gezdiği ve geçtiği makamlardan o taksime esas edindiği makama su gibi akıp gelmekte olduğunu görünce babasının tefahhurundan gözleri yaşarır, Bedia devam eyledikçe teessüründen hüngür hüngür ağlamaya başladı.” (Topuz 2021: 20-21).

Bir köy romanı olan *Karabibik*’te ilk kez bir köy evini tasviri ile karşılaşırız. *Karabibik* fakir bir köylüdür. Evi de onun ekonomik ve sosyal yaşam seviyesinin göstergesidir. *Karabibik*’in evi kerpiç şeklindeki çamur parçalarından inşa edilmiştir. Anadolu’da çamurdan kerpiçle ev yapma tarzı yaygındır. Bu yüzden köy evleri kerpiçlerin zamanla aşınmasıyla daha eski ve bakımsız bir görünüm arz ederler. *Karabibik*’in evinin genişliği dört duvar arasındaki sekiz arşın boy, beş arşın en ve üç arşın yükseklik olarak karşımıza çıkar. Tavan çam gövdeleri ile kurulmuş, tavan üzerine bir karış yağlı toprak atılarak bir çatı oluşturulmuştur. Evin pencere namına hiçbir deliği yoktur. Hava ve aydınlık sadece duvardan birisinde ocak görevi görmesi için açılmış geniş, isli, kurumlu, büyük bir delikten sağlanmaktadır. Genel bir değerlendirme ile köyde bol ve masrafsız olarak tedarik edebildiği toprak malzemeden yapılmış ancak barınma ihtiyacını karşılayacak konfordan son derece uzak bir evdir.

“Karabibik’in girdiği yer, kerpiç şeklinde çamur parçalarından oluşan dört duvar arasında sıkışmış, sekiz arşın boyu, beş arşın eni ve üç arşın yüksekliği olan bir mekânın, üstü ham haldeki çam gövdeleriyle kurulmuş tavan üzerine bir karış kalınlığında yağlı toprak çekilmekten ibaret bir çatıyla örtülmüş, ahır gibi bir odasıydı. Pencere namıma hiçbir deliği olmayıp, hava ve aydınlığı sadece duvarın birinde ocak diye açılmış olan geniş, isli, kurumlu, büyük bir delikten almaktaydı.” (Nabizade Nâzım 2022: 9-10).

Karabibik romanında Karabibik’in toprak kerpiçten yapılan tek odalı köy evini gördüğümüz gibi bir Hristiyan köyündeki evlerin yapısını da görürüz. Hristiyan köylerindeki evler Müslüman köylerindeki evlerden farklıdır. Bu evler bakımlı ve zengin görünmektedir. Evler kerpiçten veya moloz taşından yapılmıştır. Her biri diğerinin aynıdır. Bu köyde bir düzen duygusu oluşturmaktadır. Evler iki katlı olup altları mağazadan, üstleri ikişer odadan oluşmaktadır. Odaların önlerinde dehlizler vardır. Odaların pencereleri çerçevesiz ve camsızdır. Bölgenin havası sıcak olduğu için bu şekilde pencereler inşa edilmiştir. Çatılar oluklu kiremitlerle örtülmüş hatta bazı zengin evlerinin çatıları Marsilya kiremidi ile kapatılmıştır. Bütün evlerin küçük de olsa bir bahçesi vardır. Görüldüğü üzere Müslüman köylerinin evleri topraktan yapılmış ve bakımsız bir şekilde tarif edilirken Hristiyan köyünün evleri gayet bakımlı, özenli ve tek tip olduğu için köye düzen oluşturan bir biçimde görünmektedir.

“Evler hep kerpiçten veya toprak harcıyla moloz taşından olup hepsinin de iç ve dış düzenlemesi hemen hemen birbirinin aynıdır. Altıları mağaza, üstleri ikişer oda... Bazen bu odaların ön tarafı bir dehlizden ibarettir. Pencereler hep çerçevesiz ve camsız olacak. Çünkü bu bölgenin havası yazın son derece sıcak ve kışın gayet ılımlıdır. Çatıları sıradan, oluklu kiremitlerle örtülüdür. Fakat yeniden yeniye bazı zenginler Marsilya kiremidi kullanmaya başlamışlardır. Her evin ayrıca küçük bir bahçesi olması adettendir.” (Nabizade Nâzım 2022: 16).

Muhadarat romanında Beyrut mimarisi hakkında ifadelerle karşılaşırız. Beyrut’un şehir merkezinin bir tarafında çarşı, pazar, dükkânlar ve evler vardır. Bu mahalden geniş caddelerle yukarı doğru çıkıldıkça başka bir mahallin ev ve konakları bulunmaktadır. Bu ev ve konakların bir tarafı Lübnan Dağları’na diğer tarafı ise

denize nazır olarak inşa edilmiştir. Ev konakların denize bakan taraflarında geniş mermer balkonlar vardır. Mermer balkonlar oymalarla işlenmiş ve mermerden çatıya kadar sütunlarla şekillendirilmiştir. Göz alıcı olarak tarif edilen bu balkonlar birçok evde bulunmakta, balkonu olmayan evlerde ise donma ile döşenmiş taraçalar balkon hizmetini görmektedir.

“Mukaddema (önceleri) Beyrut şehrinin ibaret olduğu mahal, sonra çarşı ve pazarla dekakin (dükkânlar) ve hanelere münhasır (ait) kalıp oradan yukarılara doğru ayrılan geniş şoselerle teşkil olunan mahallatin (mahallelerin) hane ve konakları, bir ciheti Lübnan Dağları’na, diğer tarafı engin deryaya (denize) nazır olarak bina olunmuştur. Ekserisinin denize olan yüzünde geniş bir mermer balkon bulunur ki o mermerlerin oymaları kimi somaki, kimi yine işlenmiş mermerden bulunan balkonun, çatıya kadar olan sütunları, enzar-ı tahsini celbetmemek (gözü almamak) mümkün olmaz. Öyle balkona malik olmayanların hanesinin önünde ise hiç olmazsa üzerine donma ile döşenmiş bir taraçaları bulunur ki o da onlara balkonluk hizmetini ifa eyler.” (Topuz 2012: 233).

Taaffüf romanında şimdiye kadar ele aldığımız romanlardan hiçbirinde görülmeyen çok ihtişamlı bir konağın tasviri ile karşılaşırız. Bu konak yeni usul mimari ile yapılmıştır. Roman kahramanlarından Daniş Bey çok zengin bir tüccardır. Yerleşmek için karar verdiği İstanbul’da saray yavrusu denilebilecek çok özel bir köşk yaptırır. Bu köşkün mimarisinden dönemin mimari anlayışı ile ilgili birçok bilgiler elde ederiz. Köşk zemin katın üzerine ayrıca iki katın inşa edilmesiyle oluşturulmuştur. Birinci katın tavan yüksekliği dört metreden uzundur. Bu yüzden asıl kat sayılmaktadır. İkinci kat Frenklerin çatı katı dediği “mansard” şeklinde tabir edilen tavan arası ile normal evin katı arasında bir yüksekliktedir. Bu kattaki bütün odalar yatak odasıdır. Birinci kat biri büyük biri küçük iki salon ve biri evin beyine bir diğeri de hanıma ait iki çalışma odası, bir sofa, bir selamlık salonu, bir uşak odası ve erkek misafirler için iki yatak odasından oluşur. Zemin katta arabalık, uşak odaları vardır. Yukarıdaki büyük salonun altına denk gelen yer, yemek salonu olarak düzenlenmiştir. Bu salon istenilirse harem, istenilirse selamlık için yemek salonu olarak kullanılmaktadır. Mutfak, hamam ve ahır, bahçenin başka bir tarafında ayrıca bir bina olarak inşa edilmiştir. Zenginlere ait böyle evlerin mutlaka haremlik ve

selamlık daireleri bulunmaktadır. Nitekim Daniş Bey'in konağı da haremlik ve selamlık olarak iki bölüme ayrılmıştır. Bu kadar büyük ve şatafatlı bir evin tarifi ile diğer Tanzimat romanlarında karşılaşmayız.

“İşte dıştan dahi görüldüğü gibi, zemin katı üzerine diğer iki kattan ibaret bir bina ki birinci katın tavanları dört metreden ziyade uzun olduğundan asıl kat sayılır ise de ikinci kat Frenklerin “mansard” tabir ettikleri tavan arası katıyla bizim “kat” diyeceğimiz şey arasında yapılmış bir tabakadır. O katın olduğu odalar tümüyle yatak odalarıdır. Birinci kat ise, biri büyük biri küçük iki salon ve biri efendiye diğeri hanıma mahsus olmak üzere iki iş odası ve bir sofa ve bir selamlık salonu ve onun yanında bir uşak odası ve iki de erkek misafiri için yatak odası suretinde düzenlenmiştir. Zemin katında arabalık, uşak odaları falan da vardır. Yukarıdaki büyük salonun altına denk gelen parça yemek salonu olarak tertip edilmiştir. Hem de öyle bir surette ki istenilirse harem, istenilirse selamlık için yemek salonu olarak kullanılabilir. Mutfak, hamam, ahır falan bahçenin öte tarafında ayrıca inşa edilmiştir.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 7-8).

Resim 5: 19.yy'da yapılmış Cemil Molla Köşkü.

(https://www.facebook.com/photo.php?fbid=5419216961434652&id=1610578748965178&set=a.1865091070180610&locale=nl_NL)

Refet romanında orta halli ve fakir insanların yaşadıkları evlerin yapısıyla karşılaşırız. Münevver Hanım orta halli bir memurun karısıdır. Evi de küçük ama bahçe içinde iki katlı temiz bakımlı bir evdir. Evin üst katına malta döşeli taşlık merdivenler ile çıkılmaktadır. Evin alt katında bir yemek odası üst katında da yalnızca iki odası vardır.

“Evin yalnızca bahçesi büyüktü. Malta döşeli temiz taşlık merdivenlere kar gibi beyaz bezler yayılmış. Aşağıda bir yemek odası, yukarıda dahi büyücek bir oda ile küçük bir oda daha vardı.” (Topuz 2023: 30).

Görüldüğü üzere Tanzimat romanlarında tasvir edilen evlerin dış mimarisi genellikle İstanbul’da bulunan evlerin mimarisini yansıtmaktadır. Bunlar ise genellikle zengin kimselerin konak ve köşkleridir. Bu konak ve köşklere dönemin modalarının etkisi görülse de klasik Osmanlı mimarisinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan haremlik ve selamlık bölümlerini daima görürüz. Bu evler bahçeli ve iki en az iki katlı evlerdir. Fakir ailelerin evlerinde ise iki katlı ancak haremlik ve selamlığı olmayan az odalı evler ile karşılaşırız İstanbul dışında tasvir edilen evlerde İstanbul’dan farklı olarak o bölgenin kendine mahsus mimari özellikleriyle karşılaşırız.

3.3.2.Cumba ve Kafesler

Osmanlı Devletinin hüküm sürdüğü Türk-İslam ev mimarisinde cumbalı ve kafesli evleri özellikle İstanbul ve Anadolu’da sıkça görürüz. Cumba evin dışa taşan küçük balkonudur. Cumbalar dışarıdan bakanın içeriye göremeyeceği ama içeride olanın da dışarıyı özgüre seyredeceği alanlardır. Bu alanlar İslam kültürünün bir sonucu olarak özellikle kadınların ve evin mahremiyetini korumak bir yandan da ev ahalisinin dışarıyı seyretme özgürlüğünü sağlamak için yapılmıştır. Tanzimat romanlarında kadınların çok fazla dışarıdaki sosyal hayata katılamadıklarını ve sokakta çok fazla dolaşmadıklarını ama cumbaların imkânlarından faydalandıklarını görürüz.

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat romanında Fitnat ve Talat’ın birbirini gördükleri ve âşık oldukları yer Fitnat’ın evinin cumbasıdır. Talat başını yukarı kaldırınca cumbanın tam altında olduğu için kafes arasından Fitnat’ı görür. Fitnat ise tam yukarıdan baktığı için cumbanın tam altındaki Talat’ın yüzünü çok net bir şekilde görür.

“Hacı Baba nargileden bir iki nefes daha çektikten sonra kalkıp tütün tartarken Talat Bey de aşağı yukarı bakar. Gözü dükkânın üstündeki cumbaya ilişir. Kafesin içinde güzel bir çehre görür. Kafes de seyrekçe, içindeki pekâlâ fark olunur. Talat Bey’in gözleri kamaşır. Bir daha bakayım derken terazinin gürültüsü gözlerini beri tarafa çeker. Tütünü alır, giderken bir daha cumbaya bakar. Gördüğü şey evvelki defadan bir kat daha güzel görünür.” (Şemsettin Sami 2023: 30-31).

Resim 6: Osmanlı Devletinde Cumbalı Bir Ev.

(<https://www.facebook.com/ottomanpictures/posts/istanbulun-cumbal%C4%B1-ah%C5%9Fap-evleri-1890larwooden-houses-of-istanbul-1890sottomanemp/2684594565118824/>)

Çengi romanında da dönemin yaygın mimari özellikleri karşımıza çıkar. İstanbul’un sıradan mahallelerinde klasik Osmanlı mimarisinin bir özelliği olan cumbalı evleri burada da görürüz. Zira Canbert Bey’in evinin karşısında cumbalı bir ev vardır ve Melek Hanım ile konuşmak isteyen delikanlı bu cumbanın altından

Melek Hanım’a seslenir. Cumba bir evin kafesle çevrili balkonudur. Balkonun içerisinden dışarıyı görünür. Ancak cumbanın dışından içerisi görünmez.

“Zira sokakta ve karşı sıradaki hanenin cumbası altında on yedi on sekiz yaşında gayet güzel bir Bey’in çömelip kendi gözünden kıskandığı kızı Melek ile sohbet ettiğini gördü” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 93).

Tanzimat yıllarında dönemin romanlarında da adı anılan cumbalı evlerin özellikle sokağa bakan cephelerinde bulunan cumbalar sadece İstanbul’da değil Anadolu’nun birçok şehir ve kasabasında da inşa edilmiş, bu evlerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Cumbaların en önemli özelliği kafesli balkondan dışarıyı seyretmeye çalışanlara hem bir mahremiyet hem de bir özgürlük alanı sağlamasıdır.

3.3.3.İç Mimari ve Ev Döşeme

İç mimari ve ev döşeme başlığının altında Osmanlı evlerinin döşenmesinde kullanılan mobilya ve aksesuarlar ve bunların gündelik hayattaki işlevlerini ele alacağız. Evlerin döşenmesinde gelenekten gelen unsurları gördüğümüz gibi moda olan unsurları ve Batılılaşma etkisini de müşahade edeceğiz.

Felâatun Bey ile Râkım Efendi romanında Râkım Efendi bilinçli bir alafrangadır. Evinin döşenmesinde ekonomik gücüne göre bir takım alafranga usulleri uygulamış böylece yeniliklere açık bir birey olduğunu belli etmiştir. Râkım evin duvarlarını duvar kâğıdıyla kaplanmıştır. Salonda Batılı tarzda yarım kanepeler vardır. Yine bir konsol, bir ayna, duvarda tablolar ve camlı kapının karşısındaki duvara dayanmış piyano Batılı ev döşemeye ait unsurlar olarak göze çarpar. Bu manzara alaturka bir evin değil alafranga bir evin görüntüsünü çizer.

“Evin şeklini ve bölümlerini anladınız ya?.. Şimdi bunun içini güzelce boyayınız, kâğıtlayınız, yerlere en güzelinden kilimler döşeyiniz. Salonun içine yarım takım kanepeler, bir ayna ve bir konsol koyunuz. Aynanın iki tarafına iki güzel resim de asınız, işte Râkım’ın salonunu şekillendirmiş olursunuz. Hele merdiven yanındaki camlı kapıya karşı gelen duvara piyano da konulduktan sonra o mini mini salon ne kadar güzel olur.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 35).

Râkım’ın salonu alafranga tarzda döşense de Dadı Kalfa’nın odası alaturka tarzda döşenmiştir. Odada dolaplar ve yatak yükleri vardır. Sandık odası denilen bu odada yatan Dadı Kalfa yatmak için karyola değil yere serilen yatak şiltesini kullanır.

Yüklükteki yığılı olan bu yatak şiltesi geceleri yere serilir. Sabah olduğunda şilte toplanarak diğer şiltelerin üstüne yığılır.

“Bu oda eski zaman odaları gibi yüklü dolaplı bir şey olup dadı kalfa karyolada yatmadığından alaturka yatak takımı yüklükte dururdu. Hâlbuki evin sandık odası da bu odaydı. Gerek Râkım’ın gerek Canan’ın sandıkları da yük altında bulunan bölmelerinde duruyordu.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 36).

Dönemin ev döşeme alışkanlıklarına baktığımızda zengin evlere de oldukça özenli ve süslü tarzlar dikkatimizi çeker. Çiçekli döşemeli sandalyeler, mobilyalarla aynı renk uyumunda halılar; yaldızlı duvar kâğıtları; yaldızlı, çiçekli alçı kabartmalı tavanlar ev döşemelerindeki ihtişamı gözler önüne serer. *İntibah* romanında oldukça süslü bir köşkte oturan Mahpeyker’in evinin iç döşemesinde de bu süs ve şatafat göze çarpar. Salon olarak kullanılan odanın sandalye takımları çiçekli kumaşlardan yapılmış yine odanın halısı sandalyelerin döşemeleriyle uyumlu olarak seçilmiştir. Aynı odanın duvarları duvar kâğıtlarıyla kaplanmış tavanı ise alçıdan kabartmalı resimlerle süslenmiştir.

“Odanın sandalye takımları beyaz zemin üzerine pembe çiçeklerle işlemeli canfesten yapılmıştı, halısı da döşemenin rengindeydi. Yalnız üzerine çiçek yerine ötekinin pembesinden daha koyuca bir takım iri dallar nakşolmuştu. Duvarlardaki kâğıdın tersine zemini pembe, çiçekleri yaldızla karışık beyaz, tavanı ise alçıdan doldurma gayet sanatlı gül demetleri, papağan resimleriyle süslenmişti.” (Namık Kemal 2022: 58).

Zengin konakların, yalıların salonlarındaki ihtişamı ve Avrupai ev döşeme tarzını bu evlerin yatak odalarında da görürüz. Yine *İntibah* romanında Mahpeyker’in yatak odasında Avrupai ev döşeme unsurları ile karşılaşırız. Yatak odasına göz attığımızda yataklığın ince bir tülle örtüldüğünü, pencerenin önüne büyük bir boy aynası yerleştirildiğini, odaya yerleştirilmiş sandalyelere, kanepeye ve aynalı bir dolaba rastlarız. Bu görünüm geleneksel bir Osmanlı evinin manzarası değildir.

“...ince beyaz tülle örtülmüş yataklıkla denize bakan pencerenin arasında birkaç sandalye büyük pencerenin önünde boy aynasıyla, çifte fanuslu çalar saatiyle bir muntazam çiçeklik sola düşen ve bahçeye bakan iki penceresi olan duvarın deniz kenarındaki köşesinde bir kanep ve beriye doğru yine

birkaç sandalye ile kapı tarafındaki köşesinde bir aynalı dolap kapının iki tarafında bir bahçenin sokak kapısına bakan iki pencere görülürdü.” (Namık Kemal 2022: 58).

Tanzimat romanlarında zenginlere ait evlerin köşklerin konakların ev döşeme tarzlarında kimi zaman Doğulu ve Batılı unsurları iç içe buluruz. Osmanlı kültürü ev yaşantısında olmayan Batılı tarz tablolar, Avrupa tarzı kanepeler, masa ve sandalyeler, yazı masası, saksılarda büyük çiçekler, Fatih’in İstanbul’un fethini tasvir eden tablosu, yanında Napolyon tablosu, hayvan pöstekleri *Sergüzeşt* romanındaki Celal Bey’in evinin içini süsler. Bunun yanı sıra tamamen Batılı olamamış bir Türk ailesini simgeleyen eşyalar ve Avrupai eşyalar iç içe bulunur. 19.yüzyılda İstanbul ahalisinin evleri adeta bir Doğu-Batı sentezi biçiminde karşımıza çıkar.

“...ocağın üstünde büyük bir ayna önünde beyaz bir ayı pöstekisi, ortada XIV. Louis zamanına özgü olan sanat ve zarafet eserlerinden bir masa, etrafında ayakları ve arkaları yaldızlı iskemleler, yine o sanatlı devrin güzel ürünlerinden ufak bir yazı masası, küçük konuşmalara, özel yazışmalara müsait karşılıklı konularak birbirine birleştirilmiş koltuklara benzeyen kanepeler, kanepelerin arkasında odanın köşelerinde, eski madenlere takliden yapılmış saksılar içinde Afrika ve Hint’in canlandırıcılık kuvvetini coşku ve bereketini gösterir uçları tavana dokunacak kadar büyük çiçeklerle, salonun zemini Anadolu güzel sanatlarından olan kraliçelerle döşenmiş olmakla beraber üzerinde en nadir hayvanların pöstekleri, yaldızlı koyu kırmızı kâğıtlı duvarlarında Fatih’in İstanbul’a zafer kazanmış bir şekilde girişini tam bir heybet ve büyüklükle sunan mükemmel bir tablo, diğer tarafında Saint-Helena’nın sisler dumanlar içinde kalmış kayaların üzerinde şahane bakışlı bir kartal gibi istilacı bakışını Avrupa tarafındaki ufuklara dikilmiş düşünen I. Napolyon’un heybetli tasviri...” (Samipaşazade Sezai 2022: 51).

Sergüzeşt romanındaki Celal Bey’in odasında Batı medeniyetini temsil eden başka bir öge de heykellerdir. Bu heykeller Osmanlı kültürüne ait olmayan, Batılılaşmanın etkisiyle Osmanlı ev döşeme kültürüne yansıyan unsurlardır. Evde heykel bulundurma âdetini Tanzimat romanlarından *Taaffüf*’de de görürüz. Bu romanda tasvir edilen ev de Batılı usullere göre döşenmiş bir evdir.

“...perdelerle örtülü pencerelerinin başında, sanat ustalarının yüceliklerin iniş yeri olan irfanlı alıntılarını gösteren yarım heykelleri, duvarlarında tamamlanmamış bazı resimleri, ortada odanın her tarafına hafif olmakla beraber latif olmayan kokusunu yayan boya takımları, başka bir deyişle bütün bu hayal gereçleri arasında yarım saat gezerek, zihninde hazırladığı eserine başlamak için konunun en gizli köşelerini, en karanlık yönlerini, en zorlu yerlerini, hünerli gözlerin önünde cisimleştirmekle uğraşıyordu.” (Samipaşazade Sezai 2022: 83-84).

Tanzimat romanlarının kimilerinde ise Batılılaşma etkisinden uzak geleneksel ev döşeme tarzlarını görürüz. *Udi* romanında taşrada bulunan bir evin iç döşemesinin geleneksel unsurlarla nasıl döşendiğini görürüz. Şam’da bulunan bu ev o yörenin geleneksel unsurlarını yansıtmaktadır. Osmanlı evlerinin dış mimarisini işlerken *Udi* romanının kahramanlarının yaşadıkları evin salonundaki fiskiyeli havuzdan bahsetmiştik. Romanın başka bir bölümünde yazlık salon yerine sofa kelimesi kullanılarak sofadaki havuzdan ve şadırvandan bahsedilir. Havuzun bulunduğu sofaya avludan girilen kapının tam karşısındaki bir kapı ile başka bir odaya girilir. Bu oda oldukça zengin mefruşat ile süslenmiştir. Odanın kapısının üzerine mavi kadife üzerine sarı sırmalar ile işlenmiş perdeler asılmıştır. Perdeler iki yana sırma püsküller ile bağlanarak tutturulmuştur. Odanın içi evin zenginliği ile örtüşen süslü mefruşatlar ile donatılmıştır. Sofanın içine set denilen mavi kadife üzerine sırma işlenmiş sedirler dizilmiştir. Sedirlerin üzerinde rengârenk ipekli kumaşlardan yapılan şilteler konulmuştur. Sofanın duvarları yıldızlarla süslenmiş, bu duvarların üzerine yıldızlı raflar inşa edilmiştir. Rafların üzerine kıymetli tabaklar dizilmiştir.

“Kâanın ortası geniş mermerlik, iki tarafı vasi setler, mermerliğin ortasındaki havuza şadırvandan layenkati sular dökülüyordu. Havuzun öbür cihetinde havlıdan girilen kapıya karşı olan diğer bir kapıyla bir odaya giriliyor, kapının mai kadife üzerine sarı sırmayla işlenmiş perdeleri iki yana sırma püsküllü bağlarla kaldırılmış, içerideki zi-kıymet mefruşat görünüyordu. Kâa setleri yine sırma işleme mai kadifeyle döşenmiş, iki yanlarda da rengârenk kutni ve kumaş şiltelikler dizilmiş, duvarlar yıldızlarla süslenmiş, yıldızlı raflar tavanlara kadar kıymettar tabaklarla donanmıştı.” (Topuz 2021: 11).

Görüldüğü üzere karşımıza çıkan manzarada ev döşeme unsurlarında Batılılaşma hareketinden herhangi bir emare görmek mümkün değildir. Aynı şekilde romanda bahsedilen diğer evlerde de bu tarz izler göremeyiz. Bu durumda Tanzimat yıllarında Şam'daki bireylerin Batılılaşma kültürüne daha yabancı olduğunu düşünebiliriz

Karabibik romanında Anadolu'daki sıradan bir köy evinin iç döşemesi ile karşılaşırız bu ev oldukça fakir insanlara aittir. Dolayısıyla evin iç manzarası bu fakirliği yansıtan unsurları da beraberinde barındırmaktadır. *Karabibik*'in tek odalı evinin eşyalarına baktığımız zaman roman kahramanın fakir yaşantısına tanık oluruz. Odanın zemini topraktan oluşmuştur. Zemin üzerinde eski püskü bir kilim parçası bulunmaktadır. Odanın bir köşesinde kırık ve kirli bir iki çömlek, bir iki tahta kaşık bir iki kırık tabak, içi un dolu bir kavanoz, yine içi darı unu dolu bir yayık, bir yufka sacı, bir kap yağ ve pirinç bulunmaktadır. Yine odanın ortasında bir ocak, ocağın karşısında iki ot yatak, iki yün yastık ve iki yorgandan oluşan eşyalar vardır. Bu eşyaların üzerinde evin kızının iki kattan ibaret olan elbisesi dağınık bir şekilde atılmıştır. Köy yaşantısının en fakir evlerinden birisi olan *Karabibik*'in evi yokluk ve bakımsızlık göstergeleri ile doludur. Burada dikkat çeken başka bir unsur da yemek yemek için tabak ve kaşıkların kullanıyor olmasıdır. Anadolu'nun kırsal yerlerinde görülen el ile yemek yeme âdeti çok fakir olan bu evde bile yoktur. Bu durumdan köydeki diğer insanların da yemek yeme alışkanlıkları hakkında bir fikir sahibi olabiliriz.

“Odanın zemini adi kuru toprak olup, şurasına burasına Karabibik'in kim bilir kaçınıcı karın akrabasından beri miras kalagelen eski püskü, renksiz bir iki kilim parçası atılmış, bir köşeye bir iki kırık, murdar toprak çukal, bir iki tahta kaşık, bir iki kırık tabak, diğer bir köşeye içi yayla unuyla dolu bir kavanoz, darı unuyla dolu bir yayık, bir yufka sacı, bir sacayak, yağ, pirinç gibi bazı erzak kapları filan yığılmıştı. Ocağın karşısındaki duvar tarafında da iki ot yatak, iki yün yastık, iki yorgandan ibaret bir yığın üzerine Huri'nin iki kattan ibaret o olan elbisesi darmadağınık bir surette atılmıştı.” (Nabizade Nâzım 2022: 10).

Tanzimat yıllarının ev döşeme usullerinde alaturka ve alafranga sitillerin iç içe geçtiğini başka romanlarda da görürüz. *Muhadarat* romanının kahramanlarından

Sai Efendi her ne kadar alafrangalığı ile öne çıkan bir birey olarak tanıtılmasa da ev yaşamı bize onun yüzünü Batı'ya dönmüş bir birey olduğu izlenimini verir. Mesela dönemin modasına uyarak çocuklarına Fransız mürebbiye tutmuştur. Onun sadece bu tavrından bile Batılı tarza kapılarını açmış bir kişi olduğunu düşüncesine ulaşabiliriz. Sai Efendi'nin konağındaki odalardan birinin tasviri yapılırken evin kanepeler ve koltuklarla döşendiği, bunların yanında kanepenin yüksekliğinde bir minder ve bu minderlerin üzerinde Hint keteni üzerine işlenmiş koltuk yastıkları olduğundan bahsedilir. Koltukların ve minderlerin aynı anda odada kullanılması alafranga ve alaturka tarzın bir arada tercih edildiğinin göstergesidir.

“Sai Efendi'nin konağında yukarı katta Calibe Hanım'ın oturmasına mahsus olan oda ki sarı damasse (çiçekli kumaş) ile döşenmiş ve yine o örnek perdelere içeriye münteşir olan ziya-yı şems latif bir surette akseylemişti. Döşemeler hep kanepeler koltuk olduğu halde yalnız bir tarafta yine onların kumaşından, kanepenin yüksekliğinde bir minder ve bu minderlerin üzerinde Hint keteni üzerine işlenmiş koltuk yastıkları yerleştirilmişti ki Calibe Hanım da bu yastıklar arasına yerleşmiş bulunuyordu.” (Topuz 2012: 90).

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında zengin bir ailenin sahip olduğu klasik Osmanlı konaklarından birinin tasviriyle karşılaşırız. Konak Osmanlı ev mimarisinde çok karşılaşılan haremlik ve selamlık bölümlerinin yanı sıra taş bölük adı verilen iki bölümü birbirine bağlayan bir kısımdan oluşmaktadır. Taş bölük denilen kısmın bazı yerleri ahşaptan oluşsa da duvar kısımları ve hamam dairesi taştan oluşmaktadır. Yazarın tasvirinden evde bir hamam dairesinin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

“Konak üç kısım olup evde harem, selamlık, taş bölük diye bilinir. Taş bölük, harem ile selamlık arasında büyücek bir dairedir ki bazı bölmeleri ahşaptan, dört duvarı ile hamam dairesi taşrandır.” (Mizancı Murat 2022: 39).

Tanzimat romanlarında sıkça adı geçen evin haremlik, selamlık ve mabeyin bölümleri Türk- İslam kültüründe ev yaşama kültürünün özelliklerini ihtiva eder. Zira haremlik bölümü evin kadınlarının ve çocukların günlük yaşantılarını sürdürdüğü bölümdür. Selamlık ise haremde bulunan kadınlara mahrem olan erkeklerin yaşadığı veya misafir edildiği bölümdür. İki bölümün arasında mabeyin denilen bir oda vardır. Mabeyin ise eski saray ve konaklarda harem ile selamlık

arasında bulunan ve her iki tarafa da kapısı olan odadır. Batılılaşma etkisi zengin bireylerin yaşamlarına fakir bireylerinkinden daha çok yansısı da bu bir takım dini hassasiyetlerle ev dizayn etme anlayışını değiştirmemiştir. Ekonomik açıdan güçlü bireylerin evleri haremlık, selamlık ve mabeyin bölümleri gözetilerek inşa edilmiş ve döşenmiştir. Ancak aynı hassasiyeti fakir insanların evlerinde görmek maddi koşullar dolayısıyla mümkün değildir.

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında dönemin mimarisinin başka bir geleneğini daha görürüz. Özellikle zengin konakların ayrılmaz bir parçası olan sofalar bu romanda da karşımıza çıkar. Zengin bir evden söz edildiği için evin sofası oldukça büyüktür. Bu sofa Gördes halılarla ve yaldız ipek, billur ve eski madenden süslemelerle karşımıza çıkmaktadır. Sofanın köşelerine minderler konulmuş, minderlerin aralarına erkân şilteleri döşenmiştir. Bu hali ile klasik bir Osmanlı evini hatırlatan sofa bunun dışındaki bütün döşemeleriyle alafranga eşyalarla donatılmıştır. Bu da dönemin ev döşeme anlayışında yine Doğulu ve Batılı tarzın iç içe kullanıldığının yani Batılılaşma etkisinin bu tarz evlere girdiğinin bir göstergesidir.

“Sofa, binanın enine büyük bir sofadır. Yekpare Gördes halısı döşenmiştir. Diğer süslemeleri yaldız, ipek, billur, eski madenden ibarettir. Yalnız köşelerine konulmuş dört minder ile aralarındaki ikişer erkân şiltesinden başka bütün takımı alafrangadır.” (Mizancı Murat 2022: 40).

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında yarı alafranga, yarı alaturka döşenen sofa Osmanlı evlerindeki haremlık ve selamlık usulüne göre dizayn edilmiş bir şekilde mabeyin dairesine açılır. Mabeyin dairelerinin genellikle haremlık ve selamlık arasında bulunan bir bölüm olduğunu söylemiştik. Mabeyin ayrıca misafirlerin kabul edildiği bölümdür. Ancak burada mabeyin dairesinin bir tarafından yemek, kiler, kütüphane odalarına, diğer tarafından ise soba ve hamam dairesine gidilmektedir. Bu evin mimarisinde dikkat çeken başka bir özellik yemek odası ve kütüphanenin varlığıdır. Kiler, sofa ve hamam dairesi klasik Osmanlı konaklarının bir parçası olduğu halde yemek odası ve kütüphane Batılılaşma etkisiyle Osmanlı mimarisine dâhil edilen yeni odalardır.

“Sofanın merdiven tarafındaki duvarında iki kapı mevcut olup ikisinden de mabeyin dairesine gidilir. Biri, yani merdivenden çıkılınca sağ yahut deniz

tarafına geleni yemek, kiler, kütüphane odalarına, diğeri de soba, hamam dairesine götürür.” (Mizancı Murat 2022: 41).

Mabeyin dairesinden geçilen sofa ve hamamın bulunduğu bölümler harem dairesine ait bölümlerden sayılmaktadır. Dönemin gündelik hayatında bu bölümler yalnızca hatırlı misafirlerin kullanımına da açılabilir. Eve gelen herhangi bir misafirin buraya alınması uygun görülmemektedir.

“Öbür taraf, yani soba ve hamamın bulunduğu bölme ise harem dairesinden sayılır. Yalnız kışın sofanın kapıları hatırlı misafirlere açılır. Bunu yalnız efendi yapabilir. İsmail Bey’e bile bu müsaade verilmiştir. Bu taraftan da aşağı kata merdiven vardır. Bu merdivenle önce sofa denilecek kadar büyük bir ayakkabılığa ve dönme dolabın önüne, harem bahçesine inilir.” (Mizancı Murat 2022: 41).

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında evin dikkat çeken en önemli özelliklerinden birisi de yine Osmanlı mimarisinin klasik bir üslubunu yansıtan dönme dolaplardır. *Turfan da mı yoksa Turfa mı?* romanında adından birkaç defa bahsedilen bu bölüm günlük yaşamı kolaylaştıran işlevsel bir bölümdür. Zira bir insanın sığabileceği kadar büyük olan bu odacıklar yiyeceklerin odadan çıkmadan diğer odaya taşınması için oluşturulan bölümlerdir. İki oda arasındaki duvarda bulunan bu bölüm el ile çevrilerek ön taraftan yerleştirilen eşyaların arka tarafa taşınmasını sağlamaktadır. Bu şekilde harem kısmındaki kadınlar erkeklere görünmeden yiyecek ve eşyaları selamlık bölümüne verebilmektedirler. *Turfan da mı yoksa Turfa mı?* romanında yiyecek ve eşya taşımak için kullanılan bu bölüm evin harem dairesine gizlice girmek ve harem dairesindekilere zarar vermek isteyen Raşit Efendi ve onun yordakçısı İbrahim tarafından kullanılmış bu iki kişi harem dairesine dönme dolabın içinden geçmişlerdir.

“Zehra Hanım ile beni de, konmak istediğin mirasta kendine iki rakip gibi görerek, hem bizi mahvetmek, hem de tesadüfen sırlarını öğrenmiş olan Nesrin Kalfa’yı öldürmek ve yakmak üzere dönme dolaptan İbrahim’le beraber hareme girdin ve alçakça maksadına erişmek kastıyla konağı ateşe verdin!” (Mizancı Murat 2022: 234).

Resim 7: Osmanlı Evlerindeki Bir Dönme Dolap.

(https://www.facebook.com/Safranbolum1/photos/d%C3%B6nme-dolap-mahremiyet-gereksiniminin-sonucu-olarak-ortaya-%C3%A7%C4%B1kan-eve-gelen-erkek/999285342224819/?_rdr)

Taaffüf romanında yeni usul mimari ile yapılmış Daniş Bey'in evinin iç tasarımı da gayet yenidir. Eski usulden farklı olarak evin birinci katındaki sofa bölümü küçük yapılmıştır. Birinci kata girilince sağ tarafta üç kapı vardır. Üç kapıdan biri selamlık salonu, biri uşak odası ve sonuncusu iki erkek misafir odasına bağlı sofacığın kapısıdır. Sol taraftaki kapıdan harem dairesine girilir. Burada büyük salonun kapısı ile evin beyinin ve hanımının çalışma odalarının kapıları vardır. Konağın tasarımındaki Batı etkisi, çalışma odaların varlığı, sofaların küçülmesi ve yemek salonlarının ayrıca bulunması ile görülmektedir.

“İşte birinci kattayız. Sofa biraz küçük ha! Yeni usul mimari böyle gerektiriyor. Eski konakların kocaman sofaları zaten de lüzumsuz şeylerdi. Sağ tarafımızdaki üç kapının ortasındaki kapı, selamlık salonu ve onun sağındaki kapı uşak odası ve solundaki kapı dahi iki erkek misafir odasına bağlı ve sofacığın kapısıdır. Şimdilik o tarafta işimiz yok. Şu sol taraftaki kapıdan gireceğiz. İşte burası harem dairesidir. Burada da, şu orta yerdeki kapı büyük salonun kapıları olup solundaki kapı, efendinin ve şu yan taraftaki kapı dahi hanımın iş odalarının kapılarıdır.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 9-10).

Taaıffüf romanında evin mimarisindeki Batı esintisi evde kütüphane olarak düzenlenmiş odada da iyice kendini göstermektedir. Bu oda hem bir kütüphane hem de bir yazıhanedir. Fransız kralı On dördüncü Louis'in mimari tarzında yapılmış iki parça aksesuarı Daniş Bey kendisi için Paris'ten özel olarak getirtmiştir. Kütüphanedeki kitaplar güzel bir şekilde ciltlenmiştir. Kitapların büyük çoğunluğu Fransızcadır. Bu kitaplardan ancak üçte biri Türkçedir. Evde Fransızca kitaplar bulundurmak dönemin Batı tarzı modaları arasındadır.

“Hele asıl dikkatli nazarları çeken ise, kütüphane ile yazıhanedir. On dördüncü Louis namındaki Fransız kralının mimari tarzında yapılmış iki parça şey ki mutlaka İstanbul'a bir sefarethane için getirilmiş bulunduğı halde antikacıdan antikacıya buraya kadar gelmiştir dersiniz ama bu hükmünüz doğru değildir. Bunlar Saniha Hanım'ın pederi merhum Daniş Bey tarafından kendi zatı için hususi olarak Paris'ten getirilmiştir şeylerdir. Kitaplar ne güzel ciltlidirler. Büyük bir kısmı Fransızca ve üçte biri kadar da Türkçe olduğu görülür.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 10).

Taaıffüf'te ev aksesuarlarına baktığımız zaman hem alaturka hem de alafranga eşyalara rastlarız. Ancak odanın genel görünümü Avrupa modasına uygun alafranga görünümündedir. Odada çeşitli takvimler, alaturka ve alafranga küçük oturma saatler, Türkçe ve Fransızca lügatler, odanın çeşitli yerlerinde İpek dantelalı canfes abajurlu lambalar, avize lambalar, şamdanlar bulunmaktadır. Her bir lamba odaya farklı ışıklar saçmaktadır. Oda genel görünümü ile klasik bir Osmanlı evinden oldukça uzaktır.

“Hangi ayda hangi günde bulunduğunu gösteren birkaç türlü takvimler, alaturkası başka, alafrangası başka küçük oturma saatler, Türkçe, Fransızca birkaç lügat falan şöylece yazıhanenin bir tarafında perakende haliyle nazarlara çarpıyorlar. İpek dantelalı, canfes abajurlu lambaları dahi ihmal etmemeli ki bunlar, odanın ortasında, duvarlarında şöminesi üzerinde bulunan avize lamba, şamdan gibi farklı ışıklar saçmaktan başka ve yalnızca yazıhaneye mahsus şeylerdir.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 11).

Taaıffüf romanında Daniş Bey konağını döşetirken diğer roman kahramanlarından daha fazla çaba göstererek evini çok daha fazla Avrupa modasına

uydurmaya çalışmıştır. Alafranga usulde evin her odasına ayna konulmadığı, yalnızca yatak odalarına, tuvalet odalarına, merdiven başlarına palto ve şemsiye filan bırakılan vestiyerlere ayna koydurulduğu için Daniş Bey de kütüphanesine ayna koydurtmaz. Onun yerine Avrupa’da olduğu gibi kütüphanenin duvarlarına tablolar astırmıştır. Tanzimat yıllarında zengin ailelerin yaşantısına giren Batılılaşma rüzgârı burada etkisini son derece yoğun göstermiştir.

“Odada ayna bulunmadığına dikkat ettiniz mi? Asıl alafrangada aynaları yatak odalarına, tuvalet odalarına hatta merdiven başlarına palto ve şemsiye filan bırakılan vestiyerlere koyuyorlar. Salonlara ve böyle iş odalarına aynaya bedel münasip resimler asılıyorlar. İşte buraya dahi dört büyük resim levhası konulmuş. Hem de ne manidar şeyler.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 11).

Taaffüf romanındaki Daniş Bey’in konağının ev döşemesini incelemeyi sürdürdüğümüzde bir yandan alafranga modasının tesirlerini bir yandan da alaturka tarzı ev döşemenin özelliklerini görmeye devam ederiz. Kütüphanedeki şömine, şamdanlar, duvardaki resimler, etrafa atılan şallar alafrangalığı, yerdeki Anadolu halıları alaturkalığı yansıtmaktadır.

“Şöminenin iki tarafına konulan heykeller, nazarıdikkat ve ehemmiyetimizden uzaklaşacaklar mı? ... Yerdeki Anadolu halıları, duvardaki resimler, etrafa latif birer vaziyetle tertip olunan şallar dahi hesaba katılırsa şu odanın en az bin liraya tanzim edilebilmiş olduğunu tahmin edildiğinde, hiç de mübalağaya sayılamaz.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 12).

Geleneksel Osmanlı evlerinde hane halkı çok zengin değilse misafirler karyola şeklinde yataklarda değil yer yataklarında yatarlar. Hane halkı için yeterli karyola olmazsa onlar da yer yataklarında uyurlar. Yünden yapılan bir döşek üzerine genellikle yünden yastık ve yorganlar konularak yatak kurulur. *Refet* romanında Münevver Hanım misafirlerine bu yataklardan çıkarır. Yataklarda her misafir için yıkanıp değişen döşek kılıfı ve yorgan çarşafı ile yastık kılıfı vardır. Yorganlar çarşaf adı verilen bezlerle kaplanıp dikilmektedir. Bu dikişler her misafirden sonra yorgan çarşafının yıkanması için sökülmetedir.

“Kadıncağz yaşmağı attığı gibi bir yatak çıkardı. Onu küçük odaya serdi. Sandığından temiz ütüsü üzerinde çarşaf ve yastık örtüsü çıkardı. Kadın

çarşafı açınca mis gibi sabun kokusu temizliğine şahitlik ediyordu. Sofadaki ambarından bir basma yorgan çıkardı ki çarşafı kapladıktan sonra daha kimse örtünmemişti. Zira münevver Hanım örtünmüş yorganı ambarına koymazdı. Misafir gidince hemen yorganları söker, yatak çarşafı ve yastık örtüsüyle beraber yıkar yorganı diğer temiz çarşafı kaplardı.” (Topuz 2023: 30).

Refet romanında çok fakir bir ailenin kullandığı en temel ev eşyalarını görürüz. Zira Münevver Hanım’ın evinden kiraladıkları tek göz odaya taşınan Refet ve annesi çok kısıtlı sayıdaki eşyalarla yaşarlar. Bu eşyalar bir yatak ile bir saç mangal, bir tahta dolap, bir kaba hasır ve üzeri basma kaplı bir ot minder, bir el lambası, bir şamdan, bir toprak testi, bir su bardağı, bir çorba tası, bir sahan, bir tencere, bir sacayak, bir maşa, bir de tepsiden oluşmaktadır. Bu eşyalar temel yaşam aktivitelerinin görülmesi için sahip olunması gereken en asgari düzeydeki eşyalardır. Mangal ve maşa ısınmak için; lamba ve şamdan aydınlanmak için; minder ve yatak oturmaya uyumak için; testi, bardak, tas, sahan yiyip içmek için gereklidir.

“Zaten eşyaları Mürüvvet Hanım’ın kendilerine bırakmış olduğu bir yatak ile bir saç mangal, bir tahta dolap, bir kaba hasır ve üzeri basma kaplı bir ot minder, bir el lambası, bir şamdan, bir toprak testi, bir su bardağı, bir çorba tası, bir sahan, bir tencere, bir sacayak, bir maşa, bir de tepsiden ibaretti.” (Topuz 2023: 56).

Nabizade Nâzım’ın *Zehra* romanında roman kahramanlarının yaşadığı evi yazarın tasvirleri sayesinde gözümüzde canlandırırız. Tanzimat romanlarında evlerin mimari ve döşemeleri devrin modasına ve ailenin kültürel durumuna göre değişir. Batılı yaşam tarzlarından etkilenen ailelerde Batı’ya ait ev döşeme usullerinin izlerini görürken geleneğe bağlı evlerde geleneksel izlerle karşılaşırız. *Zehra* romanında kiralık bir Osmanlı evi ile karşılaşırız. Ev zaten dört beş odadan oluştuğu için haremlik ve selamlık bölümlerinden söz edilmez. Muhtemelen böyle bir düzenleme de yapılmamıştır çünkü evde Suphi Bey eşi Sırrıcemal ve ile üç tane kadın hizmetçi bulunmaktadır. Kalabalık bir ev olmadığından ve Suphi’den başka erkek bulunmadığından haremlik ve selamlık bölümleri oluşturulmamıştır. Ayrıca ev haremlik ve selamlık olarak düzenlenecek kadar büyük değildir. Odaların en büyüğü salon olarak ayrılmış; salona iki yüksek konsol, bunların üzerine iki büyük boy aynası ve aynaların üzerine iki Japon lambası konulmuştur. Pencerelede sicim

perdeler ve salonun ortasında yüksek bir porselen soba vardır. Duvarlara Türk resamlara ait yağlı boya tablolar asılmıştır. Resimlerden biri de Suphi Bey'in babasına ait bir resimdir. Bütün bu mobilyalar ve duvara asılan resimlerden evin gayet modern bir usulle döşendiğini söyleyebiliriz.

“Odaların en büyüğü salon tarzında düzenlenmişti. İki karşılıklı duvara birer yüksek konsol dayatılmış, bunların üzerine iki büyük boy aynası konularak önlerine iki tüksek Japon lambası getirilmişti. Pencereleer cicim perdelerle örtülmüş, ortaya yüksek bir porselen soba kurulmuş, duvarlara kalın yaldız çerçeveli yağlıboya resimler asılmıştı. Bunlardan bir tanesi Kadri'nin bele kadar bir resmiydi ki Ressam Hakkı Bey'in fırçasından çıkmıştı.” (Nabizade Nâzım 2023: 49).

Tanzimat romanlarında zengin veya fakir insanların ev içi yaşamda kullandıkları eşya ve aksesuarları yazarların tasvirleri ile müşahade ederken Batılı yaşam tarzında kullanılan eşyalar ve modaların daha çok zengin bireylerin ev eşyalarına yansıdığını görürüz. Aynı zamanda geleneksel ve modern unsurların zengin evlerde iç içe bulunduğunu da tespit ederiz. Fakir insanların gündelik ihtiyaçlarını karşılamak kaygısı ile modaları takip etme düşünceleri yoktur.

3.3.4.Peyzaj Mimarisi

Peyzaj mimarisi ile Osmanlı konaklarını ve köşklerini çevreleyen bahçelerin tasarımı ele aldık. Tanzimat yıllarında zengin Osmanlı ailelerinde peyzaj mimarisine oldukça önem verildiğini görürüz. Konakların, köşklerin kendilerine ait geniş bahçeleri vardır. Ev sahibinin ekonomik seviyesine göre bu bahçelerin daha da genişlediğini görürüz. İstanbul'un eski İstanbul adı verilen bölümlerinde yerleşimin sıklığından kaynaklanan köşk ve yalı bahçelerinin nispeten küçüklüğü ile karşılaşırken İstanbul'un yerleşim sıklığının az olduğu yazlık olarak kullanılan bağlık bahçelik bölümlerinde geniş bahçe ve arazilere rastlarız.

Refet romanında ele aldığımız Tanzimat romanlarının hiçbirisinde görülmeyen genişlikte bir köşkün bahçe tasarımı bahsedilir. Roman kahramanı Refet, Şahap ve Cazibe Hanım'ın yazlık köşklerine davet edilirler. Köşkün bahçesinin güzelliği Refet'i kendinden geçirecek kadar muazzamdır. Bahçeye çit şeklinde güller ve yaseminler dikilmiştir. Bu çitin altında çimenler ve çimenlerin üstünde de zarif çiçekler vardır. Bahçedeki ağaçların altına kayalıklardan oluşan yapay bir memba yapılmıştır. Bu yapay su kaynağından akan sulara, kayalıklardan

sızıyormuş görünümü verilmiştir. Akan sular mermerden yapılmış bir derecik olarak şekillendirilmiştir. Derenin yanına suların üzerine dökülüyormuş gibi görünen söğüt ağaçları dikilmiş, yine derenin üzerine asma bir köprücük inşa edilmiştir. Bahçenin o mahallinin gölgelenmesi için de keten bezinden bir tente yapılmıştır. Bahçe Avrupa bahçelerine benzeyen özel bir mimari ile şekillendirilmiştir.

İki taraftan teller ile birbirine tutturularak birleştirilmiş ve duvar gibi bir siper teşkil etmiş olan rengârenk güllere ve yaseminler salkımlar öyle güzel bir surette tanzim ve tertip olunmuş ki bu maharet her bahçıvanın karı değildir. O fidanlar altındaki zemin ise zümrüt gibi çimen olduğu halde onu aralarına o kadar tabii bir surette zarif çiçekler dikilmiş ki hayran olmamak kabil değil. Ya o ağaçların altından memba taklidi olarak yapılmış kayalıkların arasından çağı çağıl akan sular, fiskiye suretinde bırakılmayıp kayaların arasından sızıyormuş gibi gelen berrak bir suyun döküldüğü içi ve kenarları mermer döşeli suni bir derecik öyle tabii bir surette oturulmaya mahsus olan o mahallin önünden geçirilmiş ki bunların bahçıvan işinden ziyade bir tabiat aşığı tarifi olduğu anlaşılıyor. Ya mini mini söğüt ağaçlarının o dereye doğru sarkması ya bir asma köprücüğün zarıflığı! Keten bezinden bir tente orasını daima gölgelendirirdi. (Topuz 2023: 114-115).

Refet romanında yapılan bahçe tarifinden başka Mizancı Murat'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında da Mansur Bey'in amcasının yazlık ve kışlık köşkünün bahçelerinden bahsedilir. Bu bahçeler özellikle genişlikleri ile dikkat çeker. Yazlık köşkün denize nazır olan bahçesi içine yerleştirilmiş masa ve sandalyelerle okuyucuda sadrazamı ağırlayacak kadar güzel bir tasarıma sahip olduğu fikrini uyandırır.

Tanzimat romanlarında roman kahramanlarının yaşadıkları köşk, konak ve yalılar geniş bahçelere sahip olarak anlatılmaktadır. Bu bahçelerin her biri ayrıntılı olarak tasvir edilmese de ayrıntılı tasviri yapılan bahçelerin oldukça özenli bir şekilde düzenlendiği görülmektedir.

3.4. Yeme-İçme Adetleri

Gündelik hayatın çok önemli öğelerinden biri de yeme-içme âdetleridir. Hatta denebilir ki gündelik hayat deyince ilk elden akla gelen öğelerin başında yeme içme

âdeti gelir. Tanzimat yıllarında romanlardan yola çıkarak tespit etmeye çalıştığımız bu âdetleri kahvaltı, öğle, akşam yemekleri ve yeme alışkanlıkları; sofrâ kültürü; kahve içme kültürü başlıkları altında ele aldık.

3.4.1.Kahvaltı, Öğle, Akşam Yemekleri ve Yeme Alışkanlıkları

Tanzimat romanlarının birçoğunda kahvaltı etme âdetinin varlığına şahit oluruz. Hem geleneksel kültürü devam ettiren hem de alafranga kültürü benimseyen Osmanlı ailelerinde kahvaltı kültürünün varlığını tespit ederiz.

Müsâmeretnâme’nin Fâik Bey’in hikâyesini anlattığı bölümde Osmanlı donanmasındaki askerlerin kahvaltı yapma âdetini görürüz. Askerler kahvaltıda sütli kahvenin yanında has gevrek getirerek Karadeniz’deki bir gemiden yakaladıkları kaçak misafirlerine ikram etmişlerdir. Buradan misafirlerine kahvaltı ikram ettiklerine göre kendilerinin de kahvaltı yaptıkları fikrine ulaşırız.

“... bunu takiben salon kapısındaki iki hizmetçi ellerinde tepsilerle sütli kahve ve has gevrek getirip hepsine dağıttıkları sırada, zâbitler tarafından verilen işaret üzerine Beycuk’u da kenarda bir sandalyeye oturtup ona da sütli kahve ve gevrekten ikram ettiler.” (Emin Nihad Bey 2021: 325)

Müsâmeretnâme’nin Fâik Bey’in hikâyesini anlattığı bölümde akşam yemeği kültürünün varlığını da müşahade ederiz. Hikâyede bir akşam yemeğinde neler yenildiğini yazarın anlatımından öğreniriz. Tanzimat yıllarının yemek kültürü hakkında birçok çıkarıma ulaştığımız eserde yazar akşam yemeğinde patlıcan dolması, ırmik helvası ile dört gözlü bir sefer tasının içinde de söğüş tavuk kızartması, fıstık üzümlü Halep köftesi ve ekşili patlıcan yemeklerinin yenildiğinden bahseder. Adı anılan yemeklerden Osmanlıda zengin bir yemek kültürünün varlığını müşahade ederiz

“Yemekleri, ayrı ayrı iki büyük tabakta patlıcan dolması ve ırmik helvası ile dört gözlü bir sefer tasının içinde de söğüş tavuk kızartması, fıstık üzümlü Halep köftesi ve bir de ekşili patlıcandan ibaret idi.” (Emin Nihad Bey 2021: 355).

Felâatun Bey ile Râkım Efendi romanında Râkım Efendi İngiliz misafirlerini evinde Türk usulü bir sofraya akşam yemeğine davet eder. Râkım’ın kurdurduğu sofradaki Türk usulü yemeklere baktığımızda söğüş, yalancı dolma, helva, kuru köfte gibi Türk kültürüne ait yemekler görürüz. Bu yemeklerin çeşitliliğine bakarak bir kez

daha Osmanlı yemek kültürünün içeriğine ve zenginliğine rastlarız. Yine yemekte Türklere ait bir içki olan rakıyı görürüz. Müslüman sofralarında içki görmek pek adet olmasa da erkeklerin oturduğu sofralara çok da dindar olmayan ailelerde içki olarak rakı konulabilmektedir.

“Bu eğlence de bir saat kadar devam edip, saat ikide kuşluk yemeğini yemeye davrandılar. Râkım’ın teklifi ve Josephino’nun kabulü üzerine yemeğin altına ikişer kadeh rakı çekildi. Sonra dadı kalfanın hazırladığı söğüş, yalancı dolma, helva ve kuru köfte ortaya çıkıp, kayıkçıların hissesi de ayrıldı.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 110).

Türk-İslam aile geleneğinde haremlik ve selamlık âdeti olmasına rağmen Batılılaşmaya çalışan zengin konaklarında bu geleneğin kimi zaman zafiyete uğradığını müşahade ederiz. Akşam yemeklerinde tıpkı Batılı aileler gibi büyükçe bir masa başında toplanan aile fertleri haremlik ve selamlık geleneğinden taviz verirler. Samipaşazade’nin *Sergüzeşt*’inde Celal Bey kendisine mahrem olan kuzenleri ile aynı sofrada oturarak yemek yer. Hatta bu yemeğe evin Fransız mürebbiyesi de katılır. Aile efradı çeşitli konular hakkında konuşarak akşam yemeklerini bu şekilde geçirirler. Hatta evin kızlarından bazıları Batılı aile kültüründe olduğu gibi salonda akşam yemeğinden sonra piyano çalar. Celal Bey akşam yemeğinden sonra evin mürebbiyesi ile beraber resimli gazeteleri karıştırır ve piyano dinler. Akşam yemeklerinde ve akşam yemeklerinden sonra salonda *Sergüzeşt* romanında gördüğümüz Batılı ailelerin davranış adaplarını Tanzimat romanlarında görmek oldukça sık rastlanan bir durumdur.

“Akşam yemeğinden sonra salona girdikleri zaman aile fertleri lambaların renkli karpuzlarından yansıyan gayet açık mavi bir ışığın altında toplanarak gazetelerini, kitaplarını okurlar sonra ailenin babası olan Asaf eşiyile bazen kâğıt oynar yukarıda dediğimiz gibi kızı piyano çalar, Celal Bey bir ihtiyar Fransız mürebbiyesiyle beraber resimli gazeteleri karıştırır, bir taraftan da piyanoyu dinlerdi.” (Samipaşazade Sezai 2022: 52).

Sergüzeşt romanındaki Asaf Bey’in yeğenleri olan genç hanımlar Batılı âdetlere uyum sağlamışlardır. Kendilerine mahrem olan Celal Bey’den kaçmak gibi bir âdete kendilerini tabi hissetmezler. Celal Bey’in bulunduğu sofrada onlar da yemeğe davetlidir.

“Uzun ve yakıcı bir yaz gününü takip eden hicri ayın on üçüne rastlayan akşamüzeri, büyük ağaçların yapraklarından oluşan yeşil bir göğün altında Asaf Paşa’nın yeğenleri olan iki genç hanım da davetli bulunduğu halde ailece akşam yemeği yiyorlardı; yalnız kızı, hafif bir nezlesi olduğu için annesinin huzur ve rahat kaçırın anaç bir eziyetler ısrar ettiği zorlama üzerine bahçeye inmemiştir.” (Samipaşazade Sezai 2022: 61).

Karabibik romanında Anadolu’daki fakir köylülerin yeme- içme âdetlerini görürüz. Karabibik eve gelince kızı ile beraber akşam yemeği yer. Bu yemekte yalnızca yufka ve pilav vardır. Zaten evdeki erzaka bakıldığı zaman yenilecek çok da farklı bir yiyecek yoktur. İstanbul konaklarının zengin sofralarını bu fakir köylünün evinde görmek imkânsızdır. Yufkalar hemen o akşam hamur yapılarak alelacele pişirilir. Ekmeği pişirmek için ocak yakılır. Ocağın üzerine bir sac konulur. Henüz mayalanan hamurdan yufkalar sacın üzerine atılarak pişirilir. Pilav ise hemen hemen her evde bulunan çukal adlı toprak çömleklerde pişirilerek yenilir.

“Fakat o kadar acemice hamur açıyordu ki açtığı yufkanın yenilip yenilemeyeceği şüpheliydi. Bir iki tane yuvarlak, büyücek yufka açmıştı. Bunlardan bir tanesini kızgın sacın üzerine yaydı. Bir taraftan da açmaya devam etti. Sacdan ekşi ekşi, hafif bir koku gelmekteydi. Bu koku biraz sonra yanık kokusuna dönüştü. O zaman Huri yufkayı alt üst etti ki, evvelce, saca gelen taraftaki özler kabarmış, yanmış ve bazı yerleri delinmişti. Yufkanın öbür yüzü de bu şekilde piştikten sonra diğer bir yufkayı serdi. Arkasından bir daha, bir daha, sekiz tane yufkayı pişirdikten sonra sacı kaldırdı. Yerine bir çukal koydu. Bu çukalla bir pilav pişirdi. İşte akşam yemeği de hazırlanmış oldu.” (Nabizade Nâzım 2022: 11-12)

Karabibik ve kızı Huri pilav ve yufka ekmekten oluşan akşam yemeklerini yere konulan günümüzde yer sofrası adı verilen ekmek tahtasının üzerinde yerler. Yemek masasında yemek yeme âdeti şehirdeki zengin ailelere ait bir usuldür.

“Yemek bittiği halde, ikisi de hayalleri içine dalarak on dakika kadar yağlı, kırıntılı yemek tahtası etrafında oturup kaldı.” (Nabizade Nâzım 2022: 13).

Fatma Aliye Hanım romanı Muhadarat’ın bir bölümü Beyrut’ta geçer. Böylece İstanbul dışında bir bölgenin gündelik yaşam rutinlerini Fatma Aliye

sayesinde tespit etmiş oluruz. Bu rutinlerden biri de yeme içme alışkanlıklarıdır. Beyrut'ta çok bilinen bir alışkanlık sigara gibi kullanılan şeker kamışı emme âdetidir. Sigara uzunluğundaki boğmaklarından kesilerek tüketilen şeker kamışı sigara gibi bağımlılık yaratacak derecede sevilen bir içecektir.

“Beyrut halkının, hemen sigara gibi muttat (alışkanlık) edindikleri şeker kamışından Sevda elindeki çakı ile soyup ve sigara tulündeki (uzunluğundaki) boğmaklarından kesip hanımın eline veriyor ve kendisi de bir tane alıyordu. Şeker kamışına iptila, hemen sigaraya olan iptiladan geri kalmadığı, alışanlara malumdur. Sevda, elindeki kamış parçasının suyu bittiğinde onu atıp bir diğerini eline alıyordu.” (Topuz 2012: 239)

Muhadarat romanında yeme-içme alışkanlıklarından birinin de, keyif almak için lokantaya gitme âdetinin olduğunu görürüz. Zira restoranda yemek yeme alışkanlığının çok yaygın olmadığı bir devirde dahi eline biraz para geçince bunu hemen lokantaya gitmek için kullanan iki kardeşin bu tavrını Muhadarat romanında tespit ederiz. Romanda Rıfkı ve Remzi kardeşler babaları zengin olmasına rağmen istedikleri gibi lüks yemekler yiyememekte, bu minvaldeki mahrumiyetlerini lokantaya giderek gidermeye çalışmaktadırlar.

“Pederleri oğullarını mağazasında maaşla istihdam eylediğinden, rubalarını da kendi maaşlarıyla yapmaya mecbur edilen adamcağızlar, masraflarından para artırdıkları zaman doğruca lokantada soluğu alıp, hanelerinde mahrum oldukları bir surette taam ederlerdi (yemek yerlerdi).” (Topuz 2012: 175-176).

Fatma Aliye romanlarında hasta olan bireylerin hangi gıdaları tüketerek iyileştiklerini sıkça dile getirir. Bahsi edilen gıdaların başında süt ve et suyu gelir. Konusunun bir kısmı Beyrut'ta geçen Muhadarat romanında roman kahramanı Mukaddem iyileşmek için Bulyon adı verilen çorbadan yer. Yanı sıra yumurta ve külbastı yiyerek güç kazanmaya çalışır. Adı geçen külbastı da Osmanlı mutfağının çok bilinen ve sevilen önemli yemeklerindendir. Yazar külbastının hasta yemeği olarak kıymetli olmasını Refet romanında da dile getirir.

“Mukaddem, zafiyetini, dermansızlığını unutmuşsa da, sokağa çıkacağı için kuvvete ihtiyacı olduğunu görmekle uşağından bir kâse “bulyon” isteyip içti. Saat kendisine pek geç yürüyor gibi geliyordu. Öğle yemeği vakti geldi.

Doktor taam etti (yemek yedi). Mukaddem, bir rafadan yumurta ile bir parça suluca külbastısını, her günkünden ziyade iştiha ile yedi.” (Topuz 2012: 263).

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında gündelik hayatın yeme içme alışkanlıkları hakkında bilgi veren ifadelerle sıkça rastlarız. Burada da *Muhadarat* romanında gördüğümüz lokantaya yemeğe gitme âdeti ile karşılaşırız. Mansur ve İsmail Beyoğlu’ndaki Löbon’un yemek salonunda yemek yerler. Burada dikkat çeken unsur yemek salonlarının varlığı ve Beyoğlu’na yolu düşen ve ekonomik durumu iyi olan insanların bu salonlarda yemek yeme alışkanlığının olmasıdır. Adından yemek salonunun yabancı azınlığa ait olduğu anlaşılır.

“Yolda, Löbon’un yemek salonunda, yine otele kadar Beyoğlu caddesinde İsmail başka bir lakırdı etmemiş, hep yalvarmış, bir iki kere hiddetlenmişken yine Mansur’un yumuşadığı yoktu.” (Mizancı Murat 2022: 60).

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında kaleme giden memurların yeme içme alışkanlıklarına şahit oluruz. Bu memurlar genellikle yapacak işleri olmadığından dairedeki günlerini keyif yaparak ve yiyip içerek geçirirler. Gün ortasında sütlaç, muhallebi yer; şerbet, kahve ve sigara içerler. Geri kalan zamanlarını da gezerek geçirirler.

“Yalnız onu görse! Oturdıkları resmi koltukta pervasızca sütlaç, muhallebi, yemek yemek, şerbet, kahve, sigara içmek, bol esnemek, bazen ikişer kol kola olarak oda dışarısındaki aralıkta gezmek... Meşguliyetleri hep bu yoldaydı.” (Mizancı Murat 2022: 75).

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında doğumdan sonra şerbet ikram etme âdetiyle karşılaşırız. Zira Şeyh Salih Efendi’nin ikinci karısından bir oğlu olmuştur. Evin fertleri yeni doğan bebeğin şerbetinden içmişlerdir.

“Kızım, onun şerbeti diyerek içmedim. Efendimin oğlu, senin kardeşinin şerbeti diye içtim. Şimdi o da benim oğlum değil mi?” (Mizancı Murat 2022: 106).

Refet romanında orta halli bir ailenin sıradan bir günde öğle yemeğinde yediklerini görürüz. Bu yemekler pişmiş kabak, soğanlı kavurma ve bir de o gün misafir geldiği için hızlıca yapılan bir çorbadan ibarettir.

“Aferin kocacığım! Bak beni ne de güzel düşünmüş! İşte soğanlı kavurma yapmış. Bir de kabak pişirmiş, oh ne ala! Bu beni düşündüğü içindir. Belki geç gelirse yemekleri hazır bulsun diyedir... Ben de bir çorba pişirip şu misafirlere şu misafirlere ikram etmiş olayım oldubitti.” (Topuz 2023: 31-32).

Refet romanında iyi beslenemediği için hastalanan Refet doktorun tavsiyesi olan gıdalarla beslenir. Romanın birçok yerinde bu gıdalardan kıymetli, kaliteli ve şifa verici olarak bahsedilir. Satın alınması ve tüketilmesi ekonomik durumu iyi olanlara özgü bu gıdalar et ve süt olarak görülmektedir. Romanın ilerleyen bölümlerinde hastalanan Binnaz’ın hasta yemeğine külbastı da eklenir. Refet’in bu gıdaları tüketmesi ancak annesinin fedakârlığı veya ahabplarının ikramı ile olabilmektedir. Sütün evlere ulaşması sütçülerin ev ev dolaşarak dağıtmasıyla mümkün olmaktadır.

“Biraz ileride birçok inekleri olan Sütçü Memiş vardı. Bu Memiş Ağa süt satmaya çıkmaz, birkaç gezdiricisi vardı ki bunlar tayin edilen konaklara süt götürürler ve gezdirirlerdi... Sabahları süt geliyor, et alınıyor önce Refet’in karnı doyurulup bahçeye bırakılıyor. Ondan sonra sofraya kurulup Mürüvvet, kocası ve Binnaz da başında örtü olduğu halde sofraya oturuyorlar.” (Topuz 2023: 37-38).

Refet romanında yine fakir bir ailenin tükettiği gıdalarla ve pişirdikleri yemeklerle karşılaşırız. Bunların arasında pirinç pilavı, kıyma ile pişirilmiş sebze yemeği, soğan kavurularak sade suda pişirilen sebze yemeği vardır. Ancak etsiz olan sebze yemeği tatsız ve mecburiyetten yenilen bir yemek olarak görülmektedir. Refet ve annesi fakir olduğu için pilavı ve etli sebze yemeğini çok zor tedarik etmekte bazen de edememektedirler. Pastırma ise ancak haftanın bir günü o da özel olarak alınabilen lüks bir gıda olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine romanın birçok yerinde zeytin ve peynirin sofralarda yeri olduğunu görürüz.

Bir pilav pişirecek olsalar kömür, yağ, pirinç, tuz tedariki lazım. Sebze pişirilse biraz kıyma veyahut kavurma lazım. Soğan kavurup sade suya pişirilen sebzenin, peynir ve zeytin kadar bile tadı olmuyordu. Binnaz kuvvet verir diye Refet’e ara sıra pastırma yedirmek isterse de mektebe gittiğinden kokar diye bunu yalnız perşembe akşamı alırdı ki cuma günü mektep

olmadığından pastırma kokusunun zararı olamadığını düşünürdü. (Topuz 2023: 58).

Refet romanında Tanzimat yıllarında devlet okulu olan Darülmuallimat adı verilen öğretmen lisesinde okula öğleden önce ve öğleden sonra devam eden öğrencilerin öğlen yemeklerini nasıl yediklerini görürüz. Okulun bir yemekhanesi bulunmamaktadır. Öğrenciler evden kendi yemeklerini getirip okulun bir köşesinde yemektirler. Ekonomik durumu iyi olan öğrencilerin getirdiği yiyecekler zengin ve çeşitlidir. Fakir öğrenciler karınlarını doyuracak kadar ucuz gıdalardan getirmektedirler. Fakir öğrencilerin bir kısmı da ya bazı günler okula yemek getirebilmekte ya da hiçbir zaman yemek getirmemektedirler. Okuldaki zengin öğrenciler yemeği olmayan fakir öğrencilere kendi yemeklerinden vererek onların karınlarını da doyurmaktadırlar. Bu şekilde toplumsal bir dayanışma ile ekonomik durumu iyi olmayan öğrenciler yeme içme ihtiyacını giderememektedir.

“Yemekhanede kiminin uşağının getirip mektep hizmetçisine teslim etmiş olduğu sefer tası açılıp sahanlar dizilmiş, kiminin alafranga sepetinin kapağı açılıp hazır edilmiş ki havlusu, çatal ve bıçağı ve devrilmeyecek, dökülmeyecek surette oturtulmuş olan maden sahanlar çıkarılıp sıra üzerine konulmuş. Onların ara yerlerinde de kiminin beyaz ve temiz bir astara veyahut yazma çevreye bağlı çıkınlara konulmuş, kiminin ise ah! Kiminin ise sandalyesinin önü bomboş kalmış!.. Ya onlar aç mı kalıyorlar? Yok! Yok! Zengin kızları o rahle üzerinde boş olan sandalye sahiplerini yerlerine çağırıyorlar, kendilerinin yiyeceklerinden onlara da hisse veriyorlar. Onların birisi birkaç kızın karnını doyuruyor.” (Topuz 2023: 85).

Refet romanında zengin arkadaşlarının köşküne misafir olan Refet ve Şule’nin hayatlarında ilk kez çok güzel beslendiklerini görürüz. Zira köşkte sabah kahvaltısı, öğle yemeği ve akşam yemeği muntazam olarak verilmektedir. Kahvaltıda süt, öğle yemeğinde taze yumurta, akşam yemeğinde ise çeşitli yiyeceklerle mükemmel bir sofraya kurulmaktadır. Bunların yanı sıra akşam yemeğinden önce ara kahvaltısı yapılmaktadır.

“Refet sabahleyin süt, öğleyin hanımların sofrasında mükemmel yemek, ikindiye doğru Şahap Hanım’la biraz kahvaltı, akşam yine mükemmel yemek ve

öğle yemeğinde ekseri taze yumurta ve tereyağı gibi şeylerle beslenmek suretiyle adeta bir hafta zarfında başkalaştı.” (Topuz 2023: 111).

Araba Sevdası romanının alafrangalık düşkünü Bihruz Bey’inin her alışkanlığında olduğu gibi yeme içme alışkanlığında da bir Avrupa özentisi görülmektedir. Bihruz Bey’in kahvaltısı bir Türk kahvaltısına değil bir Fransız kahvaltısına benzer. Osmanlı kahvaltılarında yumurta ve tereyağı yeme âdeti varsa da bu adet francala ve kahve eşliğinde olmaz. Francala ekmek Fransız kültürüne ait bir ekmektir. Yine bu dönemde Türkler kendilerine özgü olan Türk kahvesini kahvaltıda değil kahvaltıdan sonra içeler. Bihruz Bey’in kahvaltıda içtiği kahvenin de Fransız usulü bir kahve olması muhtemeldir.

Sinirlerindeki gerginlik geçti. Bu arada iki rafadan yumurta, bir parça taze tereyağıyla büyükçe bir fincan içinde sütlü kahveden, iki ufak dilim de francaladan ibaret olmak üzere dadı kalfanın getirdiği kahvaltıyı epeyce bir iştahla yiyip içtikten ve bir sigara da tellendirip beş-altı nefes çektikten sonra hemen giyindi, selamlığa çıktı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 70).

Araba Sevdası romanının Bihruz Bey’i bütün alaturka yaşayış şekillerinden tiksinti duyar. Çok sevdiği Çamlıca Millet Bahçesi’nin alaturka yeme içme âdetleriyle halka hizmet vermesi Bihruz Bey’i rahatsız eder. Bahçede tezgâh açan bir esnaf açık havada, köftesinden, kebabından, ciğer tavasından tutunda piyazlı fasulye salatasına kadar birçok Türk yemeğini açık havada pişirerek mesire yerine gelen insanlara satmaktadır. Bu ortamda satılan yemeklerin adlarının zikredilmesinden Osmanlı yemeklerinin çeşitlerini ve zenginliğini görmüş oluruz. Aynı zamanda bir mesire yerinde satış usulünü tespit ederek dönemin yeme içme âdetlerinin bir başka çeşidine tanık oluruz.

“Çamlıca’nın tatlı suyunun kaynağı yakınlarda çadır açan kebabçının kızgın ateş üzerinde mavi ve yağlı dumanları buram buram çıkıp etrafa yayılan köftesinden, kebabından, ciğer tavasından, piyazlı fasulye salatasından yayılan iştah bırakmayan kokuların tertemiz havayı kaplaması o benzersiz yeri tertipsiz, çirkin, tatsız, liyakatsiz bir şenlik yerine döndürmüştü. Bihruz Bey o gösterişli ekipaj’ıyla teşrif edip de Çamlıca’yı bu hal ve manzarada görünce fena endinye oldu, ziyadesiyle canı sıkıldı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 116).

Araba Sevdası romanının Bihruz Bey'inin akşam yemeğine gittiğimizde dönemin alafrangalık düşkün ailelerinin, yeni yeme yemek âdetleri ile karşılaşırız. Bu âdetler Türk âdetleri ile karışmış bir halde karşımıza çıkar. Bihruz Bey'in akşam yemeği sofrasında bir tarafta nemse böreği, balık tava, güveçte pişmiş tavuklu bamya, bezelyeli kuzu külbastı gibi Türklere ait alaturka yemekler görünürken bir taraftan da mayonezli tavuk söğüşü, kremalı çikolata gibi alafranga yiyeceklerin sofrada yan yana olduğunu tespit ederiz. Bu tablo gündelik hayatta karşımıza çıkan yeni insan tipinin de bir sembolüdür aslında. Bir taraftan Doğulu bir taraftan Batılı olmaya çalışan ancak ikisinin de hakkını veremeyen alafrangalık düşkün bireylerin gündelik hayatlarındaki yeme alışkanlıklarına bu romanda şahit oluruz.

“Hâlbuki bu akşam yemekler, pek seçkin pek nefisti. Özetle nemse böreği, yerli kalkan balığı tavaşı, , mayonezli tavuk söğüşü, piliç etiyle güveçte taze pişmiş bamya, bezelyeli kuzu külbastı, kremalı çikolata geri çevrilir şeylerden değildi. Mösyö Piyer ister istemez bu yemeklerden tabağına alır hepsinden birer parça yemeye mecbur olurdu. Fakat çorbadan sonra mösyönün dudakları çenesinden fazla oynamaya başladı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 193).

Farklı açılardan ele aldığımız yeme-içme alışkanlıklarına baktığımızda sabah, öğle ve akşam yemeklerinin gündelik hayatın bir parçası olduğunu bu öğünlerde o dönemin kültürünü yansıtan çeşitli yemeklerin yenildiğini tespit ederiz. Bu yemeklerin bir kısmı geleneksel Osmanlı mutfağını yansıtırken bir kısmı da Batılılaşma ile tercih edilmeye başlayan Avrupa kültürüne has yemeklerdir. Osmanlı sofralarında kimi zaman her iki kültüre ait yemeklerin aynı anda tercih edildiğini de söyleyebiliriz. Yenilen yemeklerin çeşidi ve zenginliği de bireylerin ekonomik durumuna göre değişmektedir. Yine de yemeklerin çeşitliliği bize Osmanlı mutfağının zenginliğini gösterir. Yeme- içme âdetlerine baktığımızda ana öğünler arasında ara öğünlerin varlığı da dikkat çekmektedir.

Tablo 1: Tanzimat Romanlarında Kahvaltı, Öğle Yemeği Ve Akşam Yemeği
Alışkanlıkları

Romanın Adı	Kahvaltı	Öğle Yemeği	Akşam
Taaşşuk-ı Talat Ve Fitnat	Bahsedilmemiş.	Bahsedilmemiş.	Bahsedilmemiş.
İntibah	Var. Sayfa 12, 71. İçeriği belli değil.	Var.sf.61. İçeriği belli değil.	Var. İçeriği belli değil.
Müsâmeretnâme	Var. Sayfa 325, 326. İçeriği Belli değil. Var. Sütlü kahvenin yanında has gevrek.	Var. İçeriği belli değil.	Var. Sayfa 355. Patlıcan dolması, irmik helvası söğüş tavuk kızartması, fıstık üzümlü Halep köftesi, ekşili patlıcan yemeği.
Turfanda mı Yoksa Turfa mı?	Bahsedilmemiş.	Var. 75. Sütlaç, muhallebi, şerbet, kahve.	Var. Sayfa 16. İçeriği belli değil.
Felâtun Bey ile Râkım Efendi	Var. Sayfa 109. Sabah Kahvesi ve kahvaltı.	Var. Sayfa 110 Piknikte kuşluk yemeği. İçeriği belli değil.	Var.110. Söğüş, yalancı dolma, helva, kuru köfte.
Çengi	Var. Sabah kahvesi, imaret çorbası var.	Bahsedilmemiş.	Var. Sayfa 110. Tavuk söğüşü midye dolması, çeşitli içkiler.
Esaret	Var. Sabah kahvesi var.	Bahsedilmemiş.	Bahsedilmemiş.
Çingene	Var. Sayfa 20. Ekmek, çiroz, yoğurt.	Var.Sayfa13 Piknikte Yalancı dolma, haşlanmış tavuk, et, havyar, çiroz, likorina, balık yumurtası, peynir.	Var. Sayfa 19. İçeriği belli değil.
Taaffüf	Bahsedilmemiş.	Var. Sayfa 50, 87,88 Kemikli et, ekmek. Ayrıca Kuşluk Yemeği var.	Var. Sayfa 116. İçeriği belli değil.

Tablo 1: (Devamı) Tanzimat Romanlarında Kahvaltı, Öğle Yemeği Ve Akşam Yemeği Alışkanlıkları

Udi	Bahsedilmemiş.	Var. Sayfa. 78, 80 Kızarmış kuzu eti, tereyağı, taze kaymak, sahanlarda çeşitli yemekler. Öğleden sonra süt.	Var. İçeriği belli değil.
Muhadarat	Var. Sf. 312. İçeriği belli değil.	Var. Sayfa 363. Bulyon(çorba), yumurta, külbastı.	Var. Sayfa 82. İçeriği belli değil.
Refet	Var. Sayfa 110,111, 158 Süt.	Var. Sayfa 31, 32. 84, 86,111. Pişmiş kabak, soğanlı kavurma, çorba, tereyağ.	Var. Sayfa 95. Pirinç pilavı, kıyma ile pişirilmiş sebze yemeği, soğanlı sebze yemeği, pastırma.
Sergüzeşt	Bahsedilmemiş.	Bahsedilmemiş.	Var. Sayfa 52,61,79. İçeriği belli değil.
Karabibik	Bahsedilmemiş.	Bahsedilmemiş.	Var. Sayfa 12. Yufka ekmek, pilav.
Araba Sevdası	Var. Sayfa 70. Yumurta, taze tereyağı, sütlü kahve, francala.	Var. Sayfa 116. Köfte, kebab, ciğer tava, piyazlı fasulye, salata.	Var. Sayfa 193. Nemse böreği, balık tava, güveçte pişmiş tavuklu bamya, bezelyeli kuzu külbastı mayonezli tavuk söğüşü, kremalı çikolata.
Zehra	Var. Sayfa 25. Francala, kahve.	Var. Sayfa 26, 69. İçeriği belli değil.	Var. Sayfa 26,72. İçeriği belli değil.

3.4.2.Sofra Kültürü

Tanzimat romanlarında sabah, öğle ve akşam yemeklerinin yanı sıra ara öğünlerle kurulan sofralarda dönemin âdetleri dikkat çekmektedir. Bu sofralarda uygulanan âdetler dönemin gündelik hayatında önemli bir yere sahiptir.

Müsâmeretnâme'nin Nâcid Bey'in hikâyesini anlattığı bölümde İngilizlerin günlük yaşamlarında dikkat ettikleri sofrâ kuralları ile ilgili tespitler yaparız. Roman kahramanı Nâcid Bey İngiltere'de eğitim gördüğü esnada İngiliz donanması ile birlikte Hindistan seferine çıkar. Gemi mürettebatı sefer esnasında karada

uyguladıkları sofa kurallarını aynı şekilde denizde de uygulamaya devam eder. Yazarın anlatımından İngilizlerin günlük yaşantılarında yemek yeme adabına çok özen gösterdiklerini ve bunu yaşantılarının hiçbir döneminde ihmal etmedikleri neticesini çıkarırız. Denizde sallanarak yol alan bir gemide özenli bir sofranın kurulması zor olduğu durumlarda dahi sofa takımları, sürahiler, kadehler sofradan eksik edilmemiş, bunların sofradan sallanarak düşmemesi için bir ağla sofrada bulundurulması sağlanmıştır. Bu durum İngilizlerin sofa adabına gösterdikleri özenin bir sonucudur.

“Mesela en şiddetli havada bile sofa takımları yine mükemmel bir ziyafet şeklinde ziynet eşyalarıyla dolar. Şu hâle o kadar özen gösterilir ki mesela dalgadan dolayı kadehler, sürahiler olduğu yerde duramadığından bu gibi şeyler ağ içine konulup diğer gereçlerin de her biri bu şekilde bağlanarak korunur.” (Emin Nihad Bey 2021: 171-172).

Yemek masalarına içki konulması geleneksel yaşayışa önem veren Müslüman ailelerin günlük yeme-içme âdetlerinde genellikle yoktur. Evin erkeği içki içse bile bunu ancak bir gece gezmesinde ailesinin bulunmadığı ortamlarda gerçekleştirmektedir. *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanının kahramanı Râkım'ın aile masasına ilk kez içki koydurması Batılılaşma ile gelen alafrangalık kültürünün bir gereği olarak sayılmıştır. Evinde alafranga bir misafir ağırlayan Râkım Efendi sofrasına içki koymakta herhangi bir sakınca görmemiştir. Zira İngiliz Ziklasların içkili sofralarında defalarca onlarla yemek yemiştir. Burada sofa kültüründe dikkatimizi çeken diğer bir önemli alışkanlık yemekten sonra misafirlere veya ev halkına Türk kahvesi ikram edilmesidir. Nitekim Râkım sofrasında Josephino'yu ağırladıktan sonra misafirine Türk kahvesi ikram eder.

“Nihayet yemek vakti geldi. Yine bu salonda sofa kuruldu. Hazırlanan yiyecekler, içecekler masa üzerinde toplanarak sofraya hep beraber oturdular. Dadı Kalfa, evlerde böyle bir topluluğun bir araya gelmesinden çok memnun olurduysa da yalnız arada içki bulunması biraz canını sıkardı. Ama hiç gözü gibi sevdiği oğlu, efendisi, beyi, paşası yani Râkım'ı kendisinin bu hoşnutsuzluğundan haberdar eder mi? Dadı Kalfa zaten büyücek yerlerde ziyafetler savmış bir kadın olduğundan pişirdiği yemekler Josephino'nun beğenisine mazhar olmuştu. İştahla yenildi içildi. Yemekten sonra Canan

kahveyi de sofraya getirdi, kahveler orada içildi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 100).

Felâatun Bey ile Râkım Efendi romanında Türk sofra kültürü ile ilgili çok önemli bir geleneği de görürüz. Evde kadınlara mahrem bir erkek sofraya oturacaksa kadınların ayrı bir odadaki ayrı bir sofraya oturması gerekir. Geleneksel yaşayan ailelerde birbirine mahrem kadın ve erkekler aynı odada yan yana bulunmazlar. Bu geleneğin ancak Batılı yaşam tarzını benimsemiş evlerde esnetildiğini görebiliriz Mesela *Sergüzeşt* romanında Celal Bey ve amcasının kızları aynı masada yemek yiyip sohbet ederler. Yemekten sonra piyano dinleyip otururlar. Râkım Efendi İngiliz Ziklaların evinde evin kadınları ve erkekleriyle aynı sofraya oturup onlarla yemek yerken kendisinden alaturka sofra isteyen Ziklasları evinde misafir eder. Râkım bu davette Bay Ziklas’la kendisine ayrı bir odada bir sofra kurdurtur. Evin kadınları ve misafir kadınlar da ayrı bir odadaki sofrada otururlar. Kadın ve erkeklerin değil aynı sofrada bulunması birbirlerini görmesi bile uygun değildir. Dadı Kalfa erkeklerle yemek servisini odaya kolunu uzatarak yapar. Evin erkeği odaya uzatılan yemekleri alarak sofraya yerleştirir.

“Râkım - O da Türkler arasında kadın erkek ailece olan ziyafetlerin bir örneğini görmek.

Ziklas - Daha iyi ya arkadaş, daha iyi ya!

Râkım - Ama o halde hiçbir kadın görmezsiniz. Yalnız oda kapısı tarafından bir siyah Arap kolunun içeriye bir sahan uzattığını görürsünüz.

Ziklas - Benim ailem de benden kaçır mı?

Râkım - Sizden kaçmaz ama benden kaçır ya!” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 123).

Yemek âdetlerinde dikkatimizi çeken bir başka unsurda alafranga kültürde yenilen yemeklerde çatal bıçak kullanılması, alaturka kültürle yenilen yemeklerde yemeklerin elle yenilmesidir. Zira *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanında Râkım, Ziklasların evine gittiği zaman İngiliz kültürüne veya Türk kültürüne ait olan yemekleri çatal bıçakla yer. Ziklasları alaturka usuldeki sofrasına davet ettiği zaman onlardan elle yemelerini bekler. Bu usulle yemek yemesini bilmeyen Bay Ziklas çok aceleci davrandığı zaman ellerini yemeğe daldırarak yakar ve kendini komik duruma düşürür.

Henüz alafranga sofrada yemek yememiş olan bir Türk'ün alafranga usulüyle yemek yediğini görmek gerçekten insanı güldürür. Mesela önünde tabak içinde bulunan eti bıçakla keserek çatalla yemeyi beceremeyenlerin elleriyle kopardıktan sonra çatalla saplayıp aldıkları görülür ki bu acemilik, insanın pek hoşuna gider. Lakin hiç alaturka yemek yememiş bir İngiliz'in alaturka yemek yemesi insanı katılınca kadar güldürecek bir şeydir. Hele bugünkü misafirlerin yemek yemeleri kendilerini de güldürtmekteydi ya? Mesela yahni sıcak sıcak gelmiş olduğundan Ziklas aceleyle parmaklarını sahanın ta dibine kadar daldırdığı anda can acısıyla kolunu yıldırım gibi bir süratle geriye çekerken yanında bulunan eşine bir dirsek vurup biçare kadını devirmesi az buz kahkahalarla gülünecek seyirlerden değildi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 129).

Resim 8: Alaturka Yer Sofrası

(<https://i.gazeteduvar.com.tr/storage/files/images/2024/07/07/67cbcb8f-17ec-4082-b8d8-935897ce59b-yvb2.jpg>)

Çingene romanında Şems Hikmet Bey eniştesi ve yakın arkadaşlarıyla Kâğıthane’de piknik yapıp eğlenmeye gider. Bu eğlencede kurulan sofrada içkinin yanında çeşitli mezeler vardır. Sofrada yalancı dolmalar, haşlanmış tavuklar, etler, havyar, çiroz, likorina ve balık yumurtası bir de peynir çeşitleri vardır. Sofradaki yalancı dolma için Türk kültürünü temsil eden bir yemek desek de diğer mezeler içki kültürüne ait yiyecekler olarak görülmektedir. Günümüzde de tavuklar, etler, deniz

ürünleri içki sofralarının bilinen yiyecekleridir. Yine de bu yemeklerden Osmanlı yemek kültürünün içeriği hakkında bilgi edinebiliriz.

“Zaten mezeleri de diğer içki içenlerin yemek sofrası kadar zengindir. Zira yalancı dolmalar, haşlanmış tavuklar, etler de bu sofranın havyar, çiroz, likorina ve balık yumurtası gibi mezeleri arasında bulunur. Hele peynir çeşitleri sofrayı bir kat daha mükemmelleştirir.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 13).

Çingene romanında Şems Hikmet Bey bir yanı ile alaturka yaşam geleneklerini sürdürse de bir yönüyle de alafranga yaşam geleneklerini benimsemiş birisidir. Eğitip toplum içine çıkarmak istediği çingene kızı Ziba’ya yemek yeme konusunda alafranga usuller ile eğitim verir. Bunun için Ziba’nın kaldığı Düriye Hanım’ın evine Batı tarzı bir sofa takımı alır. Bunun içinde porselen tabaklar, kadehler, çatal kaşıklar, şamdanlar, kaşıkların konulduğu billurlar vardır. Bu sofa takımına baktığımız zaman dönemin sofa âdetleri ile ilgili birçok bilgiye ulaşırız. Zira alafranga âdetleri önemseyen bireyler gündelik yaşamın en temel unsurlarından olan yemek yeme âdetlerinde Batılı usulleri tercih etmektedirler. Bu usuller içinde kadehlerin ve şamdanların kullanımın tercih edilmesi de tamamen alafrangalık taraftarlığının sonucudur.

“Kendi evi için satın aldığı şeyler aslında Düriye Hanım’ın evi için satın alınacak şeylerin vesilesi olduğundan kendi evi için yalnızca bir küçük çuval dolusu tabak, kadeh filan satın aldığı halde Düriye Hanım’ın evi için altı kişilik mükemmel bir sofa takımı satın aldı ki şamdanlarına ve üzerine çatal kaşık konulacak billurlarına varıncaya kadar hiçbir noksanı yoktu.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 47-48).

Çingene romanında başka bir sofa âdetine daha rastlarız. Şems Hikmet Bey Düriye Hanım’ın sofrasında kadın erkek aynı masaya oturur. Bu sofa Ziba için hazırlanmış bir sofradır. Şems Hikmet Bey’in amacı Ziba’ya alafranga sofa âdetlerini öğretmektir. Bunun içinde ilk ders kadın ve erkek alafranga bir sofrada hep beraber oturmaktır. Tanzimat yıllarında yüzünü Batı’ya dönen ailelerde bu yeni sofa usullerini sık sık tespit ederiz.

“Önceden Hikmet Bey tarafından edilmiş olan tarif ve verilmiş bulunan talimat gereğince yalının alt katındaki taşlığa beş kişilik bir alafranga sofa

kurulmuş olduğundan kayıktan çıkar çıkmaz Bey ve Ziba, Düriye Hanım ve iki küçük kız torunu hep birlikte sofraya oturdular.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 54).

Taaıffüf romanında da alafranga sofrâ âdetleri ile karşılaşırız. Evini alafranga usullere göre döşeten Daniş Bey yemek yeme âdetlerinde de eve alınan mobilyalarla alafranga yemek yeme usullerini gündelik hayatına yerleştirmiş olur. Eski evlerde olmayan yemek odası kullanma âdeti Daniş Bey’in yeni yaptırdığı konaktaki en önemli yeniliklerden biridir. Yemek odasında yere serilen alaturka sofralar yoktur. Büyük bir yemek masası ve etrafına dizilmiş sandalyelerden oluşan bir sofrâ düzeni vardır. Aile dört kişiden oluşsa da gelecek misafirler düşünülerek büyük bir yemek masası odanın ortasına konurulmuştur.

“Sofra etrafına dizilmiş olan on iki sandalye bu hizmete mahsus meşe sandalyelerin en iyilerindendi. Yirmi dört kişilik sofrâ tertibi zamanlarına mahsus olan diğer on iki sandalye dahi salonun köşelerine ve şömine yanlarına falan taksim olunmuştur.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 87).

Ahmet Mithat Efendi *Taaıffüf* romanında Osmanlı geleneksel sofrâ kültürü ile Avrupa sofrâ kültürünü karşılaştırır. Osmanlı sofrâlarının düzenini hiç beğenmez ve bu düşüncesini romanda anlatıcı olarak dile getirir. Öncelikle Türk sofrâlarının *Taaıffüf* romanında anlatıldığı gibi yemek odalarına değil oturma odalarında kurulduğunu anlatır. Odanın ortasına bir iskemle ve onun da üzerine bir sini konulmaktadır. Sininin üstüne ekmekler ve kaşıklar yerleştirilir. Sininin etrafında minderler vardır. Sofranın karşısındaki kerevete oturanlar sofradan rahat sayılabilecek bir vaziyette yemek yiyebilseler bile erkân minderinde oturanlar sofraya rahatça ulaşamazlar. Çünkü minderde oturdukları için iskemle üzerindeki sofrâ onlara hayli yüksek gelmektedir. Yazar sofrada yemek yemeyi ve sonrasında sofrayı toplamayı da olumsuz bir bakış açısıyla anlatır. Zira sofraya hücum edildiği için sini hayli kirlenmektedir. Sini çok büyük olduğu için olduğu haliyle toplanıp götürülmesi, bu sininin kapıdan geçirilmesi imkânsızdır. Hizmetçiler sinidekileri tek tek toplayacak sonra son derece kirlenmiş olan siniyi kirli biz bez parçasıyla silecek ve silinen siniyi bir tekerlek gibi yuvarla yuvarlaya götüreceklerdir. Bu manzaraların hiçbirisi hoş bir şekilde tarif edilmemiştir. Yazarın klasik Osmanlı tarzı sofrayı bu şekilde olumsuz betimlemesinden sonra Avrupa usulü ile hazırlanan ayaklı yemek

masalarından oluşan sofraları beğeniyle karşıladığı anlaşılmaktadır. Ahmet Mithat Efendi bu romandaki anlatıcıya yüklediği tavırla Batılılaşma taraftarlığını da ortaya koymaktadır.

“Bizde eskiden yemek için ayrıca bir salon ayrılmazdı. Sofralar daha çok oturulan odalara kurulurdu. Bu odalar üç yan kerevetli değil miydi? Odanın ortasına bir iskemle konulurdu. Onun üstüne de bir yemek sinisi konulurdu. Onun üzerine kaşıklar ve ekmekler konurdu. Onun etrafında da minderler yerleştirilirdi. Bu halde minder üzerinde oturan efendiler biraz eğilerek az çok rahatça yemek yiyebilir idiyse de karşılarında bulunacak ikinci, üçüncü derecedeki akıllılar için yere erkân minderi konulmuş bulunduğundan, bunların üzerine oturanların hemen hemen çene hizalarına gelen sofradan faydalanabilmeleri epeyce zorluğa sebep olur. Ya sonra sofrayı kaldırmak... Sofraya hücum edenlerin elleriyle birbirine karışmış olan ekmek kırıntıları, et kemikleri, kirli kaşıklar falanlar, tok karnına hiç de bakılacak, görülecek şeyler olmadığı halde, bunlar defaten kaldırılıp götürülecek olsa cana minnet ise de bir metreden ziyade genişliği olan sini o zamanın oda kapılarından sığmaz ki sofra takımıyla kaldırılıp götürülebilirsin. Ya ayvaz gelip bu enkazı birer birer toplayıp elindeki kaplara koyacak, sonra temizliği şüpheli bir paçavra ile siniyi silip nihayet onu bir araba tekerleği gibi yuvarlaya yuvarlaya götürecektir. Hem birçok hizmetle çekilen zorluk, hem de rahatsızlık ve çirkinlik.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 88).

Dönemin diğer romanlarında da zengin konaklarında yemek için ayrıca bir yemek odasının varlığına şahit oluruz. *Araba Sevdası* romanının Bihruz Bey'i evin düzenini Avrupa geleneklerine göre oluşturmuştur. Dolayısıyla Bihruz Bey yemeklerini salon salamanje şeklinde düzenlenen yemek odasında yer. Salon salamanje düzenini alaturka yaşayış sürdüren ailelerin evlerinde göremeyiz. Bu düzen ancak alafranga bireylerin evlerinde mevcuttur.

“Yemek odasına gitti. Biraz yemek yedi. Bir sigara yaktı. Kahvesini içti.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 132).

Tanzimat romanlarında müşahade ettiğimiz sofra âdetlerinde en dikkat çeken unsur alaturka sofraların yerini yavaş yavaş alafranga sofralara bırakmasıdır. Yer sofralarından ayaklı yemek masalarına geçilmesinin yanı sıra haremlik ve selamlık

olarak kurulan sofralar kadın ve erkeğin hep birlikte yemek yediği sofralara evrilmiştir. Bunlar Osmanlıda yayılmaya başlayan Batılılaşma hareketinin bir sonucudur. Bu yeni usuller yavaş yavaş sofralarda içki tüketilmesi âdetini de sınırlı olarak doğurmaktadır. Ne kadar Batılılaşma âdeti yayılsa da sofralarda içki tüketilme âdetini Müslüman kadınların bulunduğu aile içi sofralarda göremeyiz. Bu âdet de daha çok yalnızca erkeklerin bulunduğu sofralarda ya da ecnebilerin bulunduğu sofralarda karşımıza çıkmaktadır. Ahlaki kaidelerin terkedildiği kadınlı erkekli eğlence sofraları bu genellemelerin dışındadır.

3.4.3.Kahve İçme Kültürü

Osmanlıda kahve içme kültürünün Tanzimat yıllarından çok eski zamanlara kadar dayandığı bilinmektedir. Kahve Osmanlı kültüründen doğmuş bir içecek değildir ancak Türklere has bir pişirilme ve ikram edilme usulü ile Türk kahvesi olarak özel kahve çeşidi ortaya çıkmıştır. Bu tarz tüm dünya da Türk kahvesi adıyla tescillenmiştir. Kahvenin Türkler tarafından ilk kez ne zaman tüketildiği tam olarak bilinmese de kahvenin kullanılma tarihçesi hakkında çeşitli bilgiler vardır. Ürer bu konuyu şöyle özetler:

“Çelişkili bilgi ve tarihler nedeniyle kahvenin nerede ve ne zaman ortaya çıktığı konusunda bir fikir birliği yoktur. Ancak, görünen o ki 15. yüzyılın sonlarına doğru içecek haline gelen kahvenin, İstanbul’a da Kâbe’ye giden hacılar tarafından getirilmiş olma ihtimali yüksektir. Göz ardı edilemeyecek bir başka görüşe göre de; kahvenin İstanbul’a ulaşması Yavuz Sultan Selim’in (I. Selim/ 1512-1520) Mısır Seferini takip eden yıllarda, Müslüman tüccarlar tarafından 1516’da yani 16. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşmiştir. Tarihçi Solakzade’ye göre de, kahve, Yavuz Sultan Selim Döneminde gerçekleşen Mısır Seferi sırasında 1519’da İstanbul’a gelmiş, İstanbul’da ilk kahvehaneler ise Hüseyin Ayvansaray’ın Mecmua-i Tarih’ine göre 1554’de açılmıştır.” (Ürer 2010: 2-3).

Kahvenin Osmanlı’da ilk olarak ne zaman tüketildiği hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da tüketilmeye başladıktan sonra değer gören bir içecek olarak halk arasında kullanımı yayılmıştır. Bir zenginlik ve keyif sembolü olan kahve içme kültürü, giderek fakir evlerin içine girmiştir. Bu kültür Tanzimat romanlarının birçoğunda görülmektedir.

Çingene romanında günümüzde de çok popüler olan kahve kültürünün varlığına şahit oluruz. Türk kahvesi günümüzde olduğu gibi Tanzimat yıllarında da cezve ile pişirilmektedir. Cezvede pişirilen kahve Şems Hikmet Bey'in beğenisine sunulmuştur.

“Büyük torun kadın ninesinin sürmüş olduğu cezveyle sade bir kahve pişirerek beyefendiye getirdi. Bu hizmeti pek güzel becerebilmiş olduğu için bir de büyük aferin aldı.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 55).

Kahve içme kültürünün Tanzimat romanlarında hem İstanbul'daki zengin konaklarının hem de köydeki fakir evlerin ortak yeme-içme alışkanlıklarından birisi olduğunu görürüz. Zengin ya da fakir kahve bütün Tanzimat romanı kahramanlarının ortak zevkidir. İlk köy romanımız olan *Karabibik*'te romanın başkışısı Karabibik oldukça fakir bir köylüdür. Böyle fakir bir köylü dahi yemeğini yedikten sonra keyif yapmak için kahve içer. Göğsünden çıkardığı kahve tanelerini el tavaşının içinde kavurur. Ardından bu kahveleri el değirmeni ile döver ve bir cezveye koyarak pişirir. *Karabibik*'in belki de en lüks zevki akşamları içtiği kahvesidir.

“Huri sofrayı kaldırdı. Karabibik koynundan bir ufak çıkın çıkardı. İçinden on kadar taze kahve tanesi aldı. Bunları ufacık bir el tavaşının içine koydu. Tavayı ateşe tutup silke silke kahve tanelerini kavurmaya başladı. Odanın içine hafif bir kahve kokusu yayıldı. Taneler biraz kavrulunca bunları kaba, küçük bir el değirmeninde çekti. Bu iri taneli kahveyi bir teneke cezve içinde sade olarak pişirip kalın bir sigaranın dumanları arasında löpür löpür içti.” (Nabizade Nâzım 2022: 13-14).

Muhadarat romanında günümüzde de popülerliği hızla artan yaygın bir yeme-içme âdeti olan kahve içme âdetinden sıkça bahsedilir. *Muhadarat*'taki ifadelerin dikkat çeken tarafı bu âdetin yalnızca İstanbul'da değil taşrada da yaygın olmasıdır. Roman kahramanı Fazıla evin beyinin kahvesini hazırlar. Beyin kahveyi süt ile mi yoksa şokola ile mi kahve içtiğini ev içindeki çalışanlarından sorar. Bu sorudan kahvenin şokola ve süt ile tüketilmesi âdetinin varlığını tespit ederiz. Tanzimat romanlarında günün farklı saatlerinde kahve içildiğine şahit olsak da *Muhadarat* romanında karşımıza çıktığı gibi kahveyi sabah içmenin daha yaygın olduğunu görürüz.

“Sabah oldukta Fazıla, Bey’in sütü kahve ile mi, yoksa şokola ile mi içtiğini, diğer kızlardan sorup, kahve ile içtiğini haber alınca, kahve tepsisini götürmek için beyin kalkmasına muntazır bulunuyordu (-ı bekliyordu).” (Topuz 2012: 312).

Tanzimat romanlarının birçoğunda gördüğümüz kahve içme âdeti hem geleneksel yaşayan hem de alafranga yaşama değer vererek bireylerin gündelik hayattaki ortak zevkidir. Romanlarda genellikle sabah saatlerinde içildiği ifade edilen kahvenin günün farklı saatlerinde de tüketildiği görülmektedir. Ele aldığımız romanlarda kahvenin şokola denilen çikolatalarla beraber tüketildiğini bunun da Batılılaşma hareketlerinin sonucu görürüz.

3.4.4.Çocuk Beslenmesi

Tanzimat yıllarının ele aldığımız romanlarında çocuk beslenmesi ile ilgili çok fazla ifadeye rastlamasak da tamamen bu konudan bahsedilmediğini de söyleyemeyiz. Çocukların konu edildiği romanlarda bununla ilgili bazı ipuçları yakalarız.

Çengi romanında annesi olmayan bebeklerin nasıl beslendiklerini görürüz. Bu konuda kimi aileler sütanne tutmayı tercih etseler de kimi aileler bebeği inek sütü ile beslemeyi daha uygun görmüşlerdir. Roman kahramanlarından Canbert Bey yeni doğan kızı annesiz kalınca onu inek sütü ile besler. Ahmet Mithat Efendi annesiz kalan bebeklerin inek sütü ile beslenmesinin eski bir Osmanlı âdeti olduğunu söyler.

“Bugünkü gün Canbert Bey için o kadar büyük bir gün oldu ki, alışılmışın dışında olarak bugün bir lüzum üzerine sokağa çıkılmak lazım geldi. O lüzum ise bir sarı inek satın alınması lüzumdur. Eski Osmanlıların örf ve adetten gelen bazı garip inançları vardır ki, bir çocuğu ya validesine emzirtmeli ya da inek sütüyle beslemelidirler.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 62).

İslam kültüründe karşımıza çıkan sütanne vakası Tanzimat romanlarından Karabibik’te de karşımıza çıkar. Karısını kızının doğumundan sonra kaybeden Karabibik bebeğin bakımını ve beslenmesini komşu kadına bırakır. Komşuları Halil Hoca’nın karısı Gülsüm Karabibik’in kızı Huri’ye hem süt verir hem de onu belli bir yaşa kadar büyütür. Başka çocukları olmayan Halil Hoca ve karısı, Huri’yi süt

çocukları olarak sahiplenirler. İslamiyet'te süt veren kadının sütanne olarak kabul edilmesi ve bu ilişkinin değerli görülmesi *Karabibik* romanında karşımıza çıkmıştır.

“Huri'nin anası doğumun ardından bir tifo nöbetiyle gürleyip gitmişti. Çocuk o zaman pek cılız ve hastalıklı bir haldeydi. Komşu Halil Hoca'nın karısı Gülsüm Hatun, Huri'ye süt vermişti. Şimdi Gülsüm Hatun bunak kocakarının birisidir fakat Huri'yi kendi biricik öz kızı gibi sever.” (Nabizade Nâzım 2022: 9).

Tanzimat romanlarında çocuk beslenmesi ile ilgili pek fazla ifadeye rastlamamızın sebebi romanlarda çocuk kahramanlara çok fazla yer verilmemesidir. *Refet* romanında Refet'in zafiyet geçirince et ve süt ile beslenmesinden bahsedilse de bu çocuklara özgü bir beslenme alışkanlığı değil aynı rahatsızlığı yaşayan bütün hastalara uygulanan bir beslenme âdetidir. Çocuk beslenmesiyle ilgili rastladığımız yegâne örnek ihtiyat oluştuğunda bebeklerin sütanne ile beslenmesi âdetidir.

3.5. Kültür- Sanat Faaliyetleri

Ele aldığımız Tanzimat romanlarında gündelik hayatta kültür-sanat faaliyetlerini incelerken gazete ve dergi okuma kültürü; kitap okuma kültürü; tiyatro, konser ve balolara gitme; piyano, kanun, ut, çalma ve dinleme; resim yapma gibi başlıklar altında konuyu değerlendirdik.

3.5.1. Kitap Okuma Kültürü

Kitap okuma kültürü ile ele alacağımız ilk örnek Ahmet Mithat Efendi'nin *Esaret* romanına aittir. *Esaret* romanında iyi eğitim alan roman kahramanı Fıtnat kitap okumaya meraklıdır. Kitap okumak onun için gündelik hayatın bir parçasıdır. Fıtnat müsait olduğu zamanlarda birçok aşk romanı okur. Kimi zaman bu romanların kenarlarına okuduğu şiir kitaplarındaki şiirlerden küçük parçalar yazar. Okunan kitaplar arasında hem Doğu kültürüne ait hem de Batı kültürüne ait birçok eser vardır.

“Afife Anjelik, Jön Viyö ve Leyla ile Mecnun hikâye-i manzumesi ve saire ve saire. Hepsi orada. Hem de bunlar o kadar ezilip yoğrulmuş ki kim bilir ama la akl-ı beşer onar kere okunmuş olduğu zahir hallerinden anlaşılır.

Hele kitapların kenarları bütün haşıye tarzında yazmış olduğu beyitlerden en ziyade hoşuma giden şudur.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 22).

Felâatun Bey ile Râkım Efendi romanında da kitap okumaya çok yer verilir. Râkım hem Fransızca hem de Türkçe birçok eser okumuştur. Parasız olduğu dönemlerde Ermeni arkadaşının evine giderek onun kütüphanesinden yararlanır. Arkadaşı evde yokken bile evde kalıp kitaplarını okur. Râkım biraz para kazandığında kendi evine bir kütüphane kurarak kendi odasında kitap okur. Bu dönemde Türkçe ve Farsça kitaplardan şiirler okunduğu gibi Fransızca kitaplardan da romanlar, tiyatrolar okunur. Roman okumak gündelik hayatın bir rutini olmuştur. Genellikle şiir ve ilim kitapları dışında kitap okuma kültürü Fransızca eserlerin Osmanlı’da tanınmasıyla başlamıştır. Roman, hikâye tiyatro gibi türler ilk önceleri Fransızca asıllarından okunmuş ardından çeviri eserlerle dönemin gündelik hayatına girmiştir.

“Hele okuduğu Fransız romanlarının ve tiyatro metinlerinin, şiir ve edebiyatının adeta sınırı yok gibiydi. İki gece kendisinde kalmak üzere bir kitabı evine götürmek için izin alabilecek olsa onu yalnız okumakla yetinmeyerek en güzel parçalarını yazıp kopyalardı. İşte Râkım Efendi’nin ilk zamanları bundan ibaretti. Parasızlıkla neredeyse yirmi yaşına kadar devam etmişti.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 15-16).

Çengi romanında diğer romanlarda olmayan farklı bir kitap okuma kültürü ile karşılaşırız. Roman kahramanı Daniş Çelebi ele aldığımız diğer romanlarda konu edilen hiçbir kitabı okumaz. Onun okuduğu kitaplar *Hamzaneme*, *Elfü l-Leyl*, *Muhayelat-ı Aziz Efendi* ve *Ebu Ali Sina* gibi sihir, simya ilmi ile cin ve perilerin garip hikâyelerini anlatan kitaplardır. Bu kitaplar Tanzimat’ın diğer romanlarında adını duymadığımız kitaplardır. Roman sayesinde dönemin gündelik hayatında halk arasında bu tarz olağanüstü olayları veya sihir, büyü gibi meseleleri işleyen kitapların da okunduğunu tespit ederiz.

“Fakat ne fayda ki çocuğun eline geçen kitaplar Hamzaneme, Elfü l-Leyl, Muhayelat-ı Aziz Efendi ve Ebu Ali Sina gibi hep sihir ve simya ilmi ile cin ve perilerin garip hikâyelerinden olmalarıyla bunlar da Daniş Çelebi’nin vehim ve inancına kuvvet vermekten geri kalmamıştır.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 11).

Tanzimat romanlarında ister Batılı eğitim alsın ister Osmanlı tarzı eğitim alsın okuma-yazma bilen insanların kitap okumaya çok değer verdiklerini görmekteyiz. Okuma yazma bilmek bir imtiyaz, yüksek bir merteye olduğu gibi kitap okumak da seçkin ve değerli bir iş olarak görülmektedir. Batılı tarz eğitim alan veya Batı edebiyatıyla tanışmış kimselerin özellikle Fransız edebiyatını tanıdıkları ve Fransız romanlarını okuduklarını görmekteyiz. Bu dönemde Fransızcadan çevrilen eserlerin yetersizliğinin veya Fransızca dil öğreniminin moda olması gibi sebepler ile Fransız edebiyatı eserlerinin Fransızca asıllarından okunduklarını görmekteyiz. *Sergüzeşt* romanında Dilber'in *Paul* ve *Virginie*'yi okuduğunu ve kitap okumanın Dilber'in rutin bir davranışı olduğunu görmekteyiz. Dilber'in Fransızca bilmediğini düşünürsek bu kitabın sayısı az olan çeviri romanlardan olduğunu çıkarabiliriz.

“Yaz günleri çoğunlukla öğleüstü elinde bir Fransızca kitap olduğu halde bahçenin akasya ağaçlarıyla zümrüt bir kafese benzeyen kameliyesindeki inziva köşesine çekilerek ve bu tek başlılığın sakinliği hiçbir kimse tarafından ihlal edilmemesi için dışarıdan nüfus edecek bakışlardan gizlenerek en saklı bir tarafında oturur; etrafındaki ağaçların dallarından sanki kendisini seyretmek için küçücük başlarını uzatarak ötüşen kuşların nağmeleri başının üstünde güzel bir ahenk meydana getirdiği zaman Paul ve Virginie'yi okumakla meşgul olurdu. (Samipaşazade Sezai 2022: 55-56).

Muhadarat romanında da okumuş ve zengin ailelerin evlerindeki gündelik rutinlerden biri olan kitap okuma alışkanlığı vardır. Roman kahramanlarından Süha bir doktordur. Akşamları kendi odasına çekilince masasına oturup yazı yazar ve kitap okur. Romanda Süha gibi eğitilmiş olan Fazıla ve Mukaddem de eğlenmek için zaman zaman kitap okurlar. Fazıla'nın kocası Remzi de çok zengindir ancak kitap okumaz ve Fazıla'nın kitap okumasından sıkılır. Buradan kitap okuma alışkanlığının zenginlikle değil aile tarafından verilen eğitim ile şekillendiğini görürüz. Ancak zengin ailelerin evlerinde bu alışkanlığın olması da başka bir realitedir. Çünkü ekonomik durumu iyi olmayan aileler çocuklarına gereken eğitimi vermek konusunda yetersizdir. Yine bu dönemde kitap okumak için gerekli kitaplara ulaşmak da ekonomik refah ile alakalıdır. Zengin insanların evlerinde Türkçe, Fransızca ve Arapça kitaplar bulunurken fakir insanların evlerinde kimi zaman yemek yiyecek ikinci bir tabak bulmak bile imkân dâhilinde değildir. Nitekim *Refet* romanında

geceyi soğukta geçiren ana kız ertesi gün sahanlarını odun almak için satmaya karar vermişlerdir. Muhadarat romanında zengin bir evde yaşayan doktor olan Süha için kitap okumak gündelik rutinlerdendir.

“Süha birkaç gecelerdir mutadî veçhile kitap okumak ve yazı yazmak ile iştigali yerine masanın önüne oturup dirseklerini masaya dayar ve kafasını iki avuçları arasına alıp önünde açmış olduğu kitabı güya okur, fakat okuduğunu tekrar tekrar mı okur ne yapar, velhasıl kitabın yaprakları hiç çevrilmez.” (Topuz 2012: 87-88).

Zengin ailelerin konaklarında kütüphanelerinin ve bu kütüphanelerinde de Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca kitapların olduğunu birçok romanda tespit etmiştik. Kütüphanesi olan evlerdeki bireylerin eğitiminin de bu kitapları okumaya uygun olduğunu görmekteyiz. Aileler hem oğullarını hem de kızlarını birçok dili anlayabilecek seviyede eğitmektedir. Erkeklerin eğitiminin kimi zaman kızlardan daha ileri gittiğini görsek de kızların da Fransızca kitaplar okuyabilecek kadar dil bildiğini birçok romanda tespit ederiz. Sadece evin çocuklarının değil kimi zaman cariyelerin dahi bu eğitime tabi tutulduğunu yine bu romanlardan tespit ederiz. *Muhadarat* romanında Sai Efendi'nin kızı Fazıla ve arkadaşı Fevkiye oturup sohbet ederken kitaplardan bahsederler. Her ikisi de Fransız bir yazarın bir romanını okumuş ve bu romanı her ikisi de kendisine göre yorumlamıştır. Romanın çeviri mi ya da Fransızca mı olduğunu bilmesek de zengin ve kültürlü bir aileye sahip bu kızların iyi derecede Fransızca bildiğini dönemin eğitim anlayışından ve Fazıla'nın Fransız mürebbiyesinden tahmin edebiliriz.

“-Ha! Çok güzeldir. Hele Luvrgoyel kısmındaki Ernestine'nin validesine hitaben yazdığı jurnalleri mükemmel bir derstir. Öksüz kızın milyonlarca servete nazar-ı bi-kayd ile (ilgisiz bir bakışla) bakıp “Bu kadar para bana neden geldi? O! Pederim, validem, en ziyade sevdiklerim, sizin gaybubetiniz (yokluğunuz) ile değil mi? Of! Ben bu paradan nefret ederim” demesi insanı ne kadar ağlatır!” (Topuz 2012: 102).

Tanzimat romanlarında zengin ailelerin kendilerine ait kütüphaneleri mevcuttur. Bu kütüphanelerde Türkçe kitapların yanı sıra Fransızca kitaplar ve mecmualar bulunmaktadır. Kitaplara istedikleri gibi ulaşma imkânı bulamayan roman kahramanları zengin arkadaşlarından ödünç kitap alarak bu kitap okuma

ihtiyaçlarını gerçekleştirmektedir. *Refet* romanında romanın başkahramanı Refet zengin arkadaşı şahap'ın kütüphanesinden bu şekilde istifade etmektedir. Gündelik hayatta kitap okumak daha çok eğitimi ve zengin ailelerin rutini. Refet neredeyse liseyi bitirene kadar evinde kitap okuma imkânından yoksundur. Zengin arkadaşı şahap'ın evinde kaldığı günlerde istediği kadar kitap okuma isteğini gerçekleştirebilmiştir.

“Cazibe ile şahap Refet ve şule'ye açık bir kütüphanede bulunan kitaplardan istedikleri vakit kitap alıp okumak üzere izin vermişlerdi. Refet'in aldığı kitap yeni edebiyat ve şiirlerden oluşan bir mecmuaydı. Yerdeki bir yüksek minderini de başının altına çekip uzandı suretle elindeki kitabı alıp okumaya başladı.” (Topuz 2023: 117).

Tanzimat romanlarının birçoğunda kitap okuma çok değerli ancak herkesin ulaşamayacağı bir kültürel uğraş olarak verilmiştir. Toplumun ancak kısıtlı bir kesimi istediği kadar kitaba ulaşma lüksüne sahiptir. Tanzimat romanlarında zengin ve kültürlü ailelerin gündelik hayatlarında kitap okuduklarını sık sık görürüz. Zengin ve kültürlü aileler gündelik hayatlarında kitap okuma rutinini oluşturmak için evlerinde kütüphaneler kurmuş ve çeşitli dillere ait kitapları evlerinde sürekli bulundurmuşlardır. Bu bireylerin okudukları kitaplar Arapça, Farsça Türkçe ve Fransızcadır. Fransızca bilmenin bir gereklilik olarak algılandığı ve moda bu dönemde dil eğitimi alan bireyler ellerindeki Fransızca kitapları rahatlıkla okuyabilmektedir. Ele aldığımız romanlarda Batılılaşmanın etkisiyle alafranga kültüre değer veren bireylerin özellikle Fransızca kitapları sıkça okuduğunu ve bunu gündelik hayatlarının bir rutini haline getirdiklerini müşahede ederiz.

3.5.2.Gazete ve Dergi Okuma Kültürü

Osmanlıda ilk gazete 1831'de yayınlanan *Takvîm-i Vekâyi'*dir. İngiliz diplomat ve gazeteci William Churchill tarafından 1840 yılında yayınlanmaya başlayan *Cerîde-i Havâdis*, ikinci Türkçe gazetedir. 1860 yılında Osmanlı devlet adamı ve gazeteci Agâh Efendi tarafından yayınlanan *Tercümân-ı Ahvâl*, basılan ilk özel gazetedir. Bu tarihlerden sonra gazetecilik Tanzimat yıllarına damga vurarak gittikçe yayımlaşır. Halk gazetesinin ve gazete okumanın ne demek olduğunu öğrenir. Tanzimat yıllarında sadece Türkçe gazeteler değil ecnebi gazeteleri de kendi dillerinde okunmaya başlanır. Batılılaşma hareketinin arttığı Fransızca öğrenmenin

bir gereklilik olduğu bu dönemde Osmanlı tebaasının -okuma yazma bilenlerin- tümünün evlerine Türkçe ve Fransızca gazeteler girer. Bu dönemde gazete okumak gündelik hayatın doğal rutinlerindendir. Dönemin romanlarında bu gündelik uğraşmayı sık sık görürüz.

Resim 9: Tanzimat Dönemi Gazetelerinden Tercüman-ı Ahval.

(<https://gazetecilikenstitusu.wordpress.com/2017/09/15/ilk-turkce-gazeteler/>)

Müsâmeretnâme'nin İhsan Hanım'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümde üç yaşında kaybolan İhsan Hanım tellallar vasıtasıyla aratıldığı gibi gazeteye ilan verilerek de aratılır. Yazarın ifadelerinden o dönemde *Ceride-i Havâdis*'in haftada bir, *Takvim-i Vakâyi*'nin de on beş günde bir çıktığı görülmektedir. Gazeteler her gün çıkmadığı için verilen haberler gazetenin yeni sayısı çıkana kadar halk arasında konuşularak tazeliğini korumaktadır. Halkın gazetelere ilgi göstermesi gazete okumanın veya gazete haberlerini konuşmanın günlük yaşantının bir parçası olduğu fikrini düşündürür. Eserde okuma yazma bilenlerin gazetelerde okudukları haberleri okuma yazma bilmeyenlere veya pahalı olduğu için gazete alamayanlara da aktardıkları da ifade edilmektedir. Bu da gündelik yaşayışta önemli bir unsurdur.

“Gerçi o tarihte gazeteler az ve fiyatları pahalı olduğu gibi, okuyanların da nadir olması sebebiyle gazeteler günlük çıkmayıp, *Ceride-i Havâdis* haftada bir, *Takvim-i Vakâyi* de on beş günde bir çıkıyordu. Sürenin uzun olması sebebiyle gazete okuyanlar, gördükleri bir haberi zamanımızdaki gibi herkes okuyor düşüncesiyle yalnız vicdanlarının karanlık mekânlarına

atmakla yetinmezler ve haberi gazete okumayan çoğunluğa da haftalarca aktarırlardı.” (Emin Nihad Bey 2021: 429).

Tanzimat romanlarında dönemin kültür ve yayın hayatı hakkında da izler buluruz. Bunlardan biri de yabancı neşriyatın ev hayatına dâhil olmasıdır. Kimi zaman yabancı dil bilen aile fertleri kimi zaman da evde çalıştırılan ve çoğunluğu Fransız olan mürebbiyeler Avrupa’dan getirilen yayınları okumakta ve Batı’daki haberleri ev ahalisi ile konuşabilmektedir. *Sergüzeşt* romanındaki Celal Bey, kız kardeşinin Fransız mürebbiyesiyle Fransızca gazeteleri okur ve bunlar üzerine mürebbiye ile sohbet eder. Mürebbiye de Batı’da gerçekleşen olaylar hakkında yorumlarda bulunur.

“Hangi gün gözlüğünü takarak bir Fransa gazetesi okusa eski diplomatların millet meclisindeki nutuklarını andırır azametli ve heybetli bir tavırla ‘Çok sürmez, önümüzdeki baharda Almanyalılara savaş ilanı kesindir.’ veya ne zaman birisi, ‘Bugünkü havadisi işittin mi?’ dese, ‘Nedir? Fransa Almanya’ya savaş mı ilan etti?’ diye sorardı. Ev sahibesi tarafından Dilber’e ders vermesi için kendinden rica edilmişti.” (Samipaşazade Sezai 2022: 54).

Tanzimat romanlarındaki eğitimli kişilerin gündelik hayatlarının rutinleri arasında kitap, dergi ve gazete okumayı rahatlıkla görebiliriz. Tanzimat yıllarında ilk özel gazetenin yayınlanmasından sonra başka yerli gazetelerin de çıkarıldığı ve okuyucuya ulaştığı bilinmektedir. Bunlardan başka Avrupa’dan getirilen gazeteler ve yabancıların Osmanlıda çıkardığı Fransızca gazeteler de mevcuttur. *Turfan da mı yoksa Turfa mı?* romanının kahramanı Mansur Bey otelde kaldığı günün akşamında hem Türkçe hem de Fransızca gazeteleri okumuş, Fransızca gazetenin bir makalesini okuduktan sonra sinirlenmiştir. Bu gazetelerde hem Osmanlı hem de Avrupa’daki gelişmeler hakkında haberler ve yorumlar yazılmaktadır.

“Elini çingırağa uzattı. Hizmetçinin gelişiyle uykudan uyanmış gibi yeniden yüzünü yıkadı. Yemek yedi. İsteği üzerine getirilen yerli gazeteleri okuyup bitirdi. Yüzündeki gülümseme yalnız Courier d’Orient gazetesinin makalesini okurken kayboldu, yerine hiddet geldi.”

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında yabancı gazetelerden dünyadaki gelişmeler ile ilgili yorumlar okuyan Mansur Bey bu yorumlar karşısında tepkisini dile getirir. Bu gazetelerde Osmanlı basınının baskı altında olduğu yazılmakta,

Osmanlı ile ilgili olumsuz yorumların yapılmaktadır. Bu anlamda dönemin yabancı gazetelerinin basın adı altında Osmanlı'nın içişlerine karıştığı anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın “Hasta adam” olarak adlandırıldığı bu dönemde yabancı devletlerin Osmanlıya yönelik plan ve tutumları ve dönemin realitesi Mizancı Murat'ın eserinde yansıtılmıştır.

“Açıkça yabancıların menfaatleri desteklensin!” Sonra da Times’ler, Figora’lar vesaire utanmadan basının baskı altında bulunduğundan bahseden düşmanca yazıları yayımlamakta devam etsinler” dedi.” (Mizancı Murat 2022: 16).

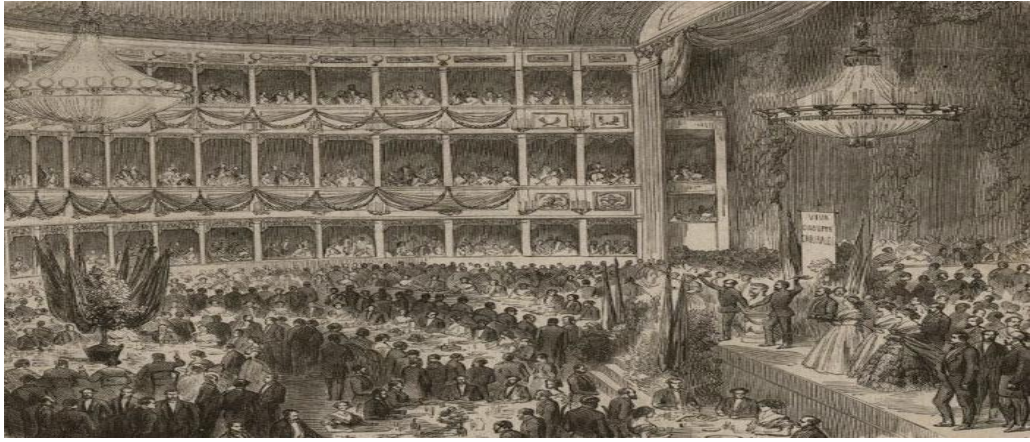
Araba Sevdası romanını kahramanı Bihruz Bey çok fazla okuyup dünyadaki havadislerle ilgilenmese de evinden Fransızca gazeteleri eksik etmez. Bihruz Bey'in Fransızca öğretmeni Mösyö Piyer konağa derse geldiği her akşam muhakkak gazete okur hatta çok ilgilenmediğini bilse de gazetelerdeki önemli haberleri Bihruz Bey'le paylaşır. Mösyö Piyer'in okuduğu Patri adlı gazetenin Avrupa'da veya Osmanlıda çıkarılan ve ecnebilere ait olan bir gazete olduğunu anlarız.

“Politikaya ziyadesiyle merakı olan Mösyö Piyer gazetede okuduğu şeylerin hala tesiri altında bulunarak fikrini onlarla biraz daha meşgul etmek ihtiyacında olduğundan sofraya oturur oturmaz Bihruz Bey'e hitaben, ‘Patri’de şimdi bir makale okudum. Süveyş Kanalı hakkında pek mühim düşünceleri içeriyor,’ diye söze başlayarak okuduğu şeyleri kısa kısa özetleyip anlatarak bunlara kendi görüşlerini de eklemeye kalkıştı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 59).

Tanzimat romanlarında zengin ve kültürlü ailelerin gündelik hayatlarında dergi ve gazeteleri okuduklarını sık sık görürüz. Bu romanların yazıldığı dönemde Osmanlıda hem Türkçe hem de Fransızca gazeteler haftalık veya aylık olarak yayınlanmaktadır. Bir kısmı yabancılara ait olan gazeteler hem dünyadaki hem de Osmanlıdaki gelişmeleri içeren yorum ve bilgileri okuyucularıyla paylaşmaktadır. Batılaşmanın etkisiyle Fransızca bilen bireylerin arttığı bu dönemde Fransızca gazeteler hem yabancılara hem de Türklere hitap edebilmektedir. Ele aldığımız romanlarda zengin ve eğitilmiş kişilerin Türkçe veya Fransızca gazeteleri evlerinde bulunduklarını ve gazete okumayı günlük hayatlarının bir rutini haline getirdiklerini görürüz.

3.5.3.Tiyatro, Konser ve Balolara Gitme

Osmanlı devletinde tiyatro ile ilk temas 1842’de İstanbul’da Naum kumpanyası ile başlar. Bu tarihten sonra İstanbul’a çeşitli ecnebi kumpanyaları gelir. Bu kumpanyalar Beyoğlu’nda ecnebi kolonilerinin veya onları örnek alan azınlık cemaatlerin zevkine göre kendi dillerinde temsiller vermektedir. Tanzimat yıllarında yetişen ve Batı hayranı Müslüman halk özellikle de kibar tabaka olarak adlandırılanlar bu temsillere katılmaktadırlar. Bu oyunların çoğunluğu İtalyanca olarak sergilenmektedir.1863-1864 ramazanı Bodosoğlu Mannak’ın kumpanyası ile ilk kez Türkçe oyunlar sergilenmeye başlanır. Bu tarihten sonra telif ve adapte Türkçe oyunlar yazılsa da bunların oynanması için gerekli şartlar 1868 yılında Güllü Agop tarafından kurulan Tiyatro-yu Osmani adlı sahnenin kurulmasından sonra gerçekleşir (Tanpınar,1988: 279-281).Tanzimat romanlarında alafrangalık düşkünün roman kahramanlarının sözü edilen Beyoğlu tiyatrolarına gittiği görülmektedir. Avrupa’da tahsile gönderilen gençler de Avrupa’da bulundukları yıllarda tiyatroya gitme imkânına sahiptirler.

Resim 10: Tanzimat Döneminde Naum Tiyatrosu.

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Naum_Tiyatrosu)

Müsâmeretnâme’nin Nâcid Bey’in hikâyesini anlattığı bölümde Nâcid Bey İngiltere’de eğitim aldığı dönemde sevgilisi Elizabeth ile birlikte geceleri tiyatro ve balolara gitmektedir. Bu İngiltere’de yaşayan bireyler için eğlence kültürünün oldukça sıradan bir rutinidir. O yıllarda tiyatro ve baloların Batılılaşma hareketi ile Osmanlı’da da görüldüğünü bilsek de bu ancak alafranga yaşayan erkek bireylerin ve

diğer ecnebi vatandaşların benimsedikleri bir eğlence anlayışıdır. Müslüman kadınları bu eğlencelerde görmek pek mümkün değildir.

“İşte böyle böyle her karaya çıktığımda doğruca Elizabeth’e gittiğimden ve birkaç gece birlikte tiyatro ve balo gibi eğlencelere gittiğimizden beni gemiye bırakmadığından adeta Elizabeth’in ev halkına mensup gibi olmuştum.” (Emin Nihad Bey 2021: 160).

Müsâmeretnâme’nin İhsan Hanım’ın hikâyesinin anlatıldığı bölümünde İhsan Hanım eğlenmek için akşamları Beyoğlu Caddesi’nde gezmektedir. Beyoğlu’nda bulunan tiyatro binasının önünden geçtiği zaman burada sergilenen tiyatrolara gitmek istemektedir. Müslüman kadınların Batı tarzı tiyatrolara gitmesi uygun olmadığından İhsan Hanım’ın bu tiyatrolara gidemediği için üzüldüğü anlatılmaktadır. Nâcid Bey’in hikâyesinde belirttiğimiz gibi Osmanlıda Batı tarzı tiyatrolara ancak ecnebi bireyler ve alafranga yaşayan Osmanlı erkekleri gidebilmektedir. Emin Nihad Bey’in anlatımıyla Müslüman kadınların bu eğlencelerde bulunması ayıp sayılmıştır. Yine yazarın ifade ettiği gibi tesettürlü Osmanlı kadınları ortaoyunu, pandomim, hokkabaz, cambaz gibi oyunlara gidebilmektedir. Yazar bu oyunları da “kalitesiz oyunlar” olarak nitelendirilmektedir. Batı tarzı tiyatrolar ise ibret verici oyunlar olarak değerlendirilmektedir. Burada da Emin Nihat Bey’in Batılılaşma taraftarı yazarlardan olduğu teşhis edilir. Yazarın geleneksel oyunları “kalitesiz” olarak değerlendirmesi bu eğiliminin şiddetini göstermek açısından önemlidir.

“O yeni moda süs, ziynetle beraber eğlencesine de gayet dikkat ettiğinden kış günleri her akşam Beyoğlu Caddesi’nde gezinip tiyatro binası önünden geçerken oradaki ilanlarını gördükçe ve ara sıra Madam Laruş’la Madam Mari’den buranın övgüsünü işittikçe iradesi elden giderdi. Tesettürlü Osmanlı kadınlarının ortaoyunu, pandomim, hokkabaz, cambaz gibi kalitesiz oyunlara gidebilmelerine rağmen, edebi ekollerden sayılan, yeni tarzdaki ibret verici tiyatro oyunlarını seyretmekten mahrum bırakılmalarına çok üzülmüdü.” (Emin Nihad Bey 2021: 446).

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında dönemin gündelik hayatının akşam eğlenceleri hakkında birçok manzara gözümüzde canlanır. Bu manzaralardan biri de hali vakti iyi Türk ve ecnebi bireylerin kimi geceler tiyatroya gitme âdetinin varlığıdır. Tiyatroya gitme bireysel olarak yapılabileceği gibi bir erkeğin yanında

ecnebi bir kadınla da katılabileceği veya yine Müslüman olmayan bireylerin ailece katılabileceği kültürel faaliyetlerden biridir. Bu eğlencenin dönemin İstanbul şehir hayatında iyice benimsendiğini görmekteyiz zira tiyatrodaki yapılacak davranışlar roman kişilerinin davranış biçimini belirleyecek kadar yerleşmiştir. Örneğin Felâton Bey tiyatrodaki hafif meşrep kadınlara basit davranışlarıyla tanınırken Râkım Efendi saygıdeğer ailelerin locasına gidip nezaketle selam vermesiyle tanınır. Buradan tiyatroların kimi kişiler için bir sosyal ve kültürel faaliyet, Felâton Bey gibi çapkın kişiler için kendilerine göre kadınlarla ilişki kurabilecekleri yerler olarak algılandığını görürüz. Tanzimat romanlarında tiyatroya gitme âdetine genel olarak bir değerlendirme yapmak gerektiğinde bu mekânlarda ecnebilerin belirgin varlığının her romanda dikkatimizi çektiğini görürüz.

“Delikanlıların hali genellikle tiyatrodaki belli olur. Felâton Bey’i tiyatrodaki görenler, aileden denilebilecek kadınların locasında girip de bir kimseye merhaba dediğine tesadüf etmemişler ve daima sahipsiz veya herkesi kendisine sahip bilen kadınların locasında kahkahalarla, kikhiklerle meşgul bulmuşlardı.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 64).

Zehra romanında zengin bir Osmanlı erkeğinin gündelik hayatını yaşayan Suphi Bey Ürani adlı ecnebi kadınla yaşamaya başladıktan sonra hayatını değiştirir. Suphi karısı Zehra ile klasik bir Osmanlı erkeğinin zevk ve alışkanlıklarına sahiptir. Oysa Ürani’nin zevk ve alışkanlıkları farklıdır. Bir ecnebi olan Ürani balolara katılır, tiyatrolara, konserlere gider. Suphi Bey de bu faaliyetlerde Ürani ile birlikte hareket eder. Romanda Suphi Bey için sosyete bireylere ait bir yaşam sürdüğü söylenir. Tiyatro, konser ve balolar Türk Osmanlı kültürel hayatına Batılılaşmanın etkisiyle giren öğelerdir. Bu eğlenceler Osmanlının sosyal hayatına girdikten sonra ancak küçük bir azınlık tarafından takip edilmiştir. Tiyatro ve balolara gitmek İstanbul’da yaşayan ekonomik gücü yüksek, kültürel bakımdan alafranga kültüre değer veren insanlar ve ecnebi halk tarafından benimsenen bir kültürel faaliyetdir. Anadolu insanının gündelik hayatında bu faaliyetin yeri neredeyse hiç yoktur. İstanbul’da yaşayan insanların da saydığımız özellikleri bünyesinde barındıranların gündelik hayatında bu tip eğlencelere gitme alışkanlığından bahsedebiliriz.

“Akşam yedide filanda gelip, akşam yemeğini yerler; dokuzda onda çıkıp gidecekleri yere giderlerdi. Gidecek yerler ise sınırlı değildi. Bazen

Fransız Tiyatrosu'na, bazen Verdi'ye Bazen Tepebaşı'na, bazen Konkordiya'ya, bazen Kristal' e bazen rasgele bir konsere giderlerdi. Balolardan suarelerden de ger kalmazlardı.” (Nabizade Nâzım 2023: 83).

Zehra romanında Batılılaşma ile kültürel hayatımıza giren tiyatronun bizdeki gelişim düzeyi hakkında bilgi sahibi oluruz. Bildiğimiz gibi 19. yüzyılda kültürel hayatımıza giren tiyatrolar önceleri yabancı yazarların oyunlarının ecnebler tarafından oynanmasıyla karşımıza çıkıyordu. Ardından yine yabancı yazarların oyunlarının ve Türk kültürüne uyarlanması ortaya çıkan tiyatroların varlığını görürüz. Uzun bir müddet tiyatrodaki rollerin yabancı oyuncular tarafından oynandığını bir müddet sonra da yabancı oyuncuların yerini kadın rolleri hariç Türk oyuncuların aldığını bilmekteyiz. Tanzimat'ın sonraki yıllarda tiyatro oyuncularımızın çalışmalarıyla tiyatronuzun gelişimi hızlanacaktır.

Zehra'da yazar Suphi ve Ürani tarafından izlenen oyunun içeriğinden ve oyuncularından bahseder. Gördüğümüz kadarıyla oyun ya bir Türk yazara ait telif bir eser ya da en azından uyarlamadır. Konu edilen oyundaki kahramanların Türk olduğunu görürüz. Bu isimlerin yanındaki parantezde muhtemelen bu rolleri oynayan oyuncular verilmiştir. Durum böyle ise erkek rollerde Türk oyuncuları görmek mümkünken kadın rollerinde ecnebi oyuncuları görmekteyiz. Bu durum bize dönemin kültürel hayatında Müslüman erkek oyunculara yer verildiğini ancak Müslüman kadın oyunculara yer verilmediği gerçeğini gösterir. Ecnebi kadın ve erkeklerde ise böyle bir sınırlama yoktur. Aslında bu bir yasaktan öte toplumun yapısının buna uygun olup olmamasıyla alakalıdır. Bu anlamda ecneblerin kendi kültürel yapısına özgü kabul edilen serbestlikten kaynaklanan bir özgürlük ve hoşgörü ortamından söz edebiliriz.

“Bu geceki oyun ‘günahsız Kadın’ namında bir melodramdı. Birinci Perde de Servinaz Hanım (Agavni Hamım) kocası Sururi Bey'den (Hamdi Efendi) , cariye Fıtnat'a (Efdik Hanım) şikâyet ediyordu. Derken Sururi Bey çıkageldi. Karı –koca arasında bir kavga çıktı. Her gün böyle hır gür sökmeyecek. Bu işe son vermeli. Sururi Bey Canip Ağa'nın(Agâh Efendi) kızı Ferdane(Aranik) Hanım'a tutulmuştu.” (Nabizade Nâzım 2023: 88).

Ele aldığımız Tanzimat romanlarında Batı tarzı tiyatroların dönemin eğlence hayatında önemli bir yeri olduğunu görürüz. Batı tarzı tiyatrolara hem ecnebi hem

de Müslüman tebaanın ilgi gösterdiğini Müslüman tebaadan da özellikle Batı hayranı ve alafranga bireylerin bu eğlenceyi zaman zaman tercih ettiğini tespit ederiz. Batı tarzı tiyatrolara Müslüman erkek bireyler gidebilseler de Müslüman kadınları bu tarz tiyatrolarda toplumun ayıplaması dolayısıyla görmeyiz.

3.5.4. Piyano, Kanun, Ut, Çalma ve Dinleme

Tanzimat romanlarında gündelik hayatın en çok söz edilen rutinlerinden biri de çeşitli müzik aletlerinin öğrenilmesi ve çalınmasıdır. Telli çalgılar Doğu kültürünü yansıtan çalgılar iken piyano gibi basmalı çalgılar Batılı kültürünü yansıtan çalgılardır. Batılılaşma hareketinin akislerini izlediğimiz Tanzimat romanlarında daha çok piyanonun öğrenilmesi ve çalınmasından bahsedilir. Tanzimat yazarlarından Fatma Aliye Udi romanında geleneksel Osmanlı hayatının yansımalarını anlatırken ut çalgısının değeri ve kullanımından bahsetse de ele aldığımız diğer romanlarda piyanonu popülerliğini korur.

Müsâmeretnâme'nin İhsan Hanım'ın hikâyesini anlatıldığı bölümünde İstanbul şehir hayatında zengin hanımların eğlenmek için neler yaptığının bahsedilir. İhsan Hanım çiftlik hayatında ata binmek, nişan almak, ava çıkmak gibi eğlencelerle uğraşırken İstanbul'da bu faaliyetleri yapamayacağından piyano çalmak gibi yeni bir eğlenceyi benimsemiştir.

“Bunlar çiftlikte gayet serbest bir hayata alıştıklarından İstanbul'da her ne kadar gezip yürüseler bile at binmek, nişan atmak, ava çıkmak gibi bazı özgürce lezzetlerden mahrum kaldıklarından, bunlara bedel iki piyano aldılar ve haftada iki defa gelmek üzere Madam Mari isminde bir piyano öğretmeni tutup musiki tahsili ile de meşgul oldular.” (Emin Nihad Bey 2021: 442).

Tanzimat romanlarında özgür kadınların ve köle kadınların müzik eğitimine günümüzden çok daha fazla önem verildiğini müşahade ederiz. Müzik aletlerinden özellikle Batılı bir çalgı aleti olan piyano eğitiminin çok yer tuttuğunu görürüz. *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanında Râkım çok da zengin bir insan olmadığı halde cariyesine oldukça pahalı olan müzik eğitimi aldırmanın yollarını düşünür. Sonunda Josephino adlı piyano hocasının Râkım'ın cariyesi Canan'a ücretsiz ders vermeyi teklif etmesiyle Canan piyano öğrenmeye başlar. Üstelik piyano dersi alan tek cariye Canan değildir. Komşu evin cariyeleri de Josephino Hanım'dan piyano dersi almakta bu derslerin parası evin beyi tarafından karşılanmaktadır. Birçok

romanda karşımıza çıkan piyano çalma gündelik hayatta Batı müziğinin ve Batılı enstrümanların kültürümüze ne kadar tesir ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu tesir dönemin Batılılaşma kültürü ile yakından ilgilidir. Romanlarda gözümüze çarpan bir başka husus da gündelik yaşamda müzik aleti çalabilmenin eğitilmiş birey tanımının içini doldurmasındaki rolüdür.

“Kızın piyanosu bir müddet dinlendikten sonra Josephino’nun da neşesi artarak bu defa çalgı başına kendisi geçti. Aman ya Rab! Bu akşam kadının piyanoda gösterdiği mahareti akla hayret veriyordu.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 100).

Çingene romanında Şems Hikmet Bey ve kardeşi Münevver Hanım Davut Bey gibi usta bir müzisyenden ileri derecede müzik eğitimi alarak piyano çalmayı öğrenmişlerdir. Piyano çalmayı iyi derecede bilen roman kahramanları günlük eğlence ve dinlenme rutinlerinde piyano çalmaya sıklıkla yer verirler. Osmanlı konaklarından, yalılarından Tanzimat yıllarında piyano sesi duymak oldukça yaygındır. Batılılaşma eğiliminin daha çok ekonomik durumu iyi olan Osmanlı ailelerinde görülmesi olağan olduğu gibi Batılı bir musiki aletini de yine zengin ailelerin eğlencesi olarak görülmesi oldukça olağandır.

“Şems Hikmet Bey’le ilişkisi gerek kendisine ve gerek kız kardeşine musiki dersi vermiş olmasından dolayıdır. Ancak başka üstatlar gibi beş on para ücretle bir ders verme değil. Aksine ailenin eskiden beri dostu olması hasebiyle bir ders verme ki asıl verim de bunda değil midir? Fatma Münevver Hanım’a piyano ve Şems Hikmet Bey’e de hem piyano hem kanun meşk ettiği gibi edebiyatçı Sihri Efendi de kendisinden keman dersi alan bir öğrencisidir.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 9).

Osmanlı toplumunda gündelik hayatta müzik aletlerine ve müzik öğretimine hemen hemen her evde rastlıyoruz. Hali vakti yerinde aileler müzik öğretimini hem aile efradına hem de evin cariye ve kölelerine verdirirler. Musiki aletlerinin kullanımının bilinmesi kadın terbiyesi ve eğitiminde çok önemlidir. Bu bir kadının değerini arttıran bir özellik olarak görülmüştür. Hele de köle ve cariye kadınların böyle bir meziyeti onların ticari değerini de arttırmaktadır. Tanzimat romanlarında kadınların kullandığı musiki aleti olarak ut çalgısını da görmekteyiz. Batılı yaşam âdetlerini benimseyen yüksek zümreden ailelerde ut çalgısı yanında keman ve piyano

kullanımına şahit oluruz. *Sergüzeşt* romanında esircinin evindeki köle kadınların elinde bu aletlerden ut ve keman gözümüze çarpar.

“...oradaki küçük masanın üzerine bir lamba konulmuş, 1-2 iskemle, birçok şilte duvara asılmış ut gibi keman gibi musiki aletleri, içinde birçok yatak şiltesi olan bir yüklük vardı. Odada mevcut bulunan kızlardan biri bağdaş kurarak oturduğu (bir şilte) erkân minderini üzerine, doğal halinde olan saçları dizlerinin üzerine dökülmüş ut çalıyor. Bir başkası büyük minderin üzerinde dikiş dikiyor.” (Samipaşazade Sezai 2022: 42).

Tanzimat romanlarında alaturka müzik aletlerinden daha çok alafranga müzik aletlerinin kullanıldığına şahit oluruz. Batılılaşma cereyanları sanatta da kendisini göstermektedir. Evlerinin bir köşesine yerleştirilmiş piyanolar, bu piyanolarda Batılı tarz eserleri adeta huşu içinde çalan genç kızlar karşımıza çıkar. *Sergüzeşt* romanında Asaf Paşa'nın yeğenleri *Faust* operasını kendinden geçerek çalmaktadır. Bu kendinden geçiş Celal Bey'e de sirayet etmiştir. Osmanlı kültürüne yabancı sanat unsurları Osmanlı gençlerinde Batılılaşmanın sonucu olarak kendini göstermektedir.

“O gece akşam yemeğinin ardından toplandıkları odada, Asaf Paşa'nın yeğenlerinden bir Hanım meşhur Faust operasının -sonuna yaklaştığı- bahçe bölümünü şiddetli bir estetik hisle çalıyordu. O güzel ellerin piyanonun tuşları üzerindeki hareketinden ortaya çıkan ilahi bir ahenk yanı başındaki iskemlede oturarak sonsuz bir takım hissiyat içinde kendini kaybetmiş gibi görünen Celal Bey'in ruhuna dokunduğu için bu kendinden geçme hali genç kızların tebessümüne sebep oluyordu.” (Samipaşazade Sezai 2022: 79).

Udi romanında Batılılaşma etkisini göremeyiz. Bedia'nın babası Nazmi Bey diğer Tanzimat romanlarındaki bireyler gibi musikiye çok önem verir ve kızına musiki eğitimi aldırır. Ancak bu eğitim Batılılaşma tesirinden uzak Doğulu müzik eğitimidir. *Udi* romanında şarka ait müzik aletleri olan keman ve uttan bahsedilir. Keman her ne kadar Batı'dan gelen bir müzik aleti olsa da Batılılaşma hareketlerinden önce Osmanlı devletinde tanınmaya ve kullanılmaya başlamıştır. Bedia Şam'da çok revaçta olan keman çalgısını iyi derecede öğrenir. O dönemde yavaş yavaş yaygınlaşmaya başlayan yine şarka ait bir müzik aleti olan udu çalmaya heves eder. Babasının yardımı ile bu aleti de iyi derecede çalmayı öğrenir. Romana da adını veren ut çalan kadın olan Bedia babasının müzik bilgisi ve merakı ile eğitim

aldıktan sonra kendisi de eğitim verebilecek dereceye ulaşan başarılı bir udi olur. *Udi* romanında ut çalmanın toplumda değer gördüğü ve birçok zengin ailenin çocuklarına bu eğitimi aldirmek için hocalar tuttuğu anlatılır. Müziğe gönül veren baba kız akşamları bir araya gelerek ut ve keman çalmaktan büyük zevk alırlar.

“Nazmi ona kemanla refakat eder oldu. Keman ile ut gibi iki müessir saziyla iki sanatkâr, iki hanende elinde bulunduğu nasıl olduğunu görmeli, işitmeliydi... Bazı akşamlar oluyordu ki Nazmi'nin yeni bestelediği bir şarkıyı bila-noksan sazda geçecek hale getirmek ve ondan sonra birkaç kereler onu babayla kız, biri ut biri kemanla geçerek her iki saza mahsus olan nağmeleri uydurmak üzere yemek yiyecekleri saatleri geçirirlerdi.” (Topuz 2021: 28-29).

Fatma Aliye Hanım'ın *Udi* romanında roman kahramanı Bedia ut çalarken *Muhadarat* romanında Fazıla piyano çalar. Zengin veya alafrangalığa değer veren aileler için kızlarının müzik aleti çalması bir itibar meseledir. *Udi* romanında Nazmi Efendi'nin kızına ut çaldırırken *Muhadarat* romanında ise Sai Efendi'nin kızına piyano çaldırırken büyük bir gurur ve zevk duyduklarını görürüz. Zengin ailelerde ev ahalisinin evde bir arada oturduğu vakitlerde piyano veya başka bir müzik aleti çalınması gündelik hayatın rutinlerinden olmuştur.

“Fazıla'nın on seneden beri tederrüs eylediği (ders aldığı) piyano, kemal-i lezzetle (büyük bir keyifle) dinlenecek bir derecede olduğundan ara sıra kerimesine (kızına) piyano çaldırırdı. O akşam da öyle bir arzuda bulunmakla Fazıla piyanonun önüne oturup birkaç hava çaldı. Sai Efendi iftiharla dinledi.” (Topuz 2012: 85).

Dönemin gündelik hayatında ev içi yaşamda piyano çalma alışkanlığının birçok roman kahramanında görüldüğüne şahit olmuştuk. *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında da romanın ana kahramanlarından Zehra evde oturduğu zaman ara sıra piyano çalmakta ve şarkı söylemektedir. Özellikle ekonomik durumu iyi olan ailelerin çocuklarına ve evdeki cariyelerine çocuk yaştan itibaren özel derslerle piyano öğrettiklerini bilmekteyiz. Çocuk yaşlarından itibaren piyanoyu öğrenen kişiler ev içi yaşamda eğlenmek için sık sık piyano çalmakta ve vakitlerini geçirecek uğraşlar arasına piyanoyu da katmaktadırlar. Bir roman kahramanı yoktur ki zengin bir konakta büyüme imkânı bulup da piyano dersi almamış olsun. Batılı bir

enstrüman olan piyano Batılılaşma etkisinin bir göstergesi olarak yine karşımıza çıkmaktadır.

“Odaya dönmek üzereyken, aşağıdan, deniz kenarında bulunan harem dairesinden gelen piyano sesi, ister istemez kendisini durdurdu. Piyanonun sesiyle bir ahenk teşkil eden güzel, gür bir kadın sesi ‘Oh, dites-lui!’ romansının çok güzel güfte ve nağmesini insanı içten yakalayarak etrafa yaymaktaydı.” (Mizancı Murat 2022: 154).

Taaffüf romanında Tanzimat’ın diğer romanlarında gördüğümüz eğlencelerden birin olan piyano çalarak eğlenme alışkanlığını yine görürüz. Romanda Daniş Efendi özenle yetiştirdiği kızına çok iyi bir piyano eğitimi de aldırıştır. Saniha gündelik hayatında sık sık piyano çalmaktadır. Zira dostlarıyla bir araya geldiğinde eğlenmek için piyano çalmaktadır.

“Mükemmel kız, bir de iyi bir piyanistti. Dostluk ilişkilerini ileri götürdüğü aileler ile bir araya geldikçe gülmek, oynamak, çalmak, seslendirmek, konuşmak ve eğlenmek konusunda tüm arkadaşlarını geçen ve hayrette bırakan milyoner Saniha’nın tevazuna hanımlar ve madamlar, hayran kalırlardı.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 38).

Taaffüf romanında Saniha piyano çalmayı bilen kültürlü bir kadın olduğu gibi onların çevresindeki dostlarının da birçoğu piyano çalmayı bilmektedirler. Bunlardan Rasih Efendi’nin en yakın arkadaşı Tosun Bey onların evine geldiği akşamlar selamlıkta piyano çalar. Piyanonun sesi haremlık bölümünde oturan kadınlara kadar ulaşır ve onları eğlendirir. Tosun Bey Rasih Efendi ve Saniha Hanım’ın evinde misafir olduğunda piyanoyla evin hanımlarının sipariş ettiği şarkıları seslendirir. Bu müzikli eğlence konağın kadınlarını çok eğlendirmektedir ve onların gündelik hayatının sık tekrarlanan bir rutindir.

“Özellikle Tosun’un müziğinden hanımlar dahi hoşlanmaya başladılar. Tosun piyano çaldıkça bir şeyler okudukça orta kapılar açılarak hareme kadar ses girmeye yol açılmış oluyordu. Dolayısıyla on beş günde, on günde, haftada, hatta üç dört günde bir selamlığa iki ve bazen üç dört adamlık sofra kurmak dahi konak için hiçbir külfete sebep olmamaya başladı.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 72-73).

Herhangi bir müzik aleti çalma becerisi Tanzimat romanlarında eēitimli bireylerin olmanın temel göstergelerinden biridir. Eēitimli kadınların müzik aleti çalması çok yaygındır. Batı kültürünün egemen olmadığı dönemde ailelerde ut, kanun gibi müzik aletlerinin ērenilmesi yayginken Batı kültürünü benimsemiē ailelerde piyano gibi müzik aletlerinin ērenilmesi daha yaygındır. Tanzimat romanlarında en çok sözü edilen ve en çok deēer verilen müzik aleti piyanodur. Alafranga bir müzik aleti olan piyano özellikle evin kızlarının ve cariyelerinin deēerini arttıran bir beceri olarak karēımıza çıkar. Her ne kadar keman, ut gibi müzik aletleri de roman kahramanlarının elinde alınsa da hızla Batılılaşmakta olan Osmanlı toplumunda piyano alafrangalıēın bir göstergesi olarak kendisini belli eder. Dönemin zengin aileleri çocuklarına ve cariyelerine müzik eēitimi aldırarak gibi gündelik yaēantılarında da sık sık müzik aleti çalar ve dinlerler.

3.5.5.Resim Yapma

Sanatsal faaliyetlerin ekonomik sıkıntıları aēmıē kiēilerin hayatlarının bir parçası olduēu gibi bir genellemeden yola çıkarak Tanzimat romanlarında da zengin aile çocuklarının resim ve müzik gibi sanatsal faaliyetlerle uēraētığını söyleyebiliriz. *Sergzeēt* romanın baēkiēilerinden birinin bir ressam olduēunu hatırlarsak bu tezimizi destekleyecek baēka örnekler de sıralayabiliriz.

Çingene romanında ēems Hikmet Bey'in arkadaēı Artin Elvenyan Efendi ekonomik durumu iyi olan bir Ermeni'dir. Artin Elvenyan'ın en büyük meziyeti resim yapmaktır. Nitekim ēems Hikmet Bey Ziba'yı arkadaşlarına takdim edince bu arkadaşlarından Artin Elvenyan Ziba'nın yaēlı boya tablosunu yapar. Yetenekli ve zengin Osmanlıların resim yapması Tanzimat yıllarının sıkça görülen hadiselerindendir.

“Sırası gelmiēken buracıkta arz edelim ki Ziba'nın yüzündeki mkemmek güzellik zaten ēems Hikmet gibi bir zatı kendisine baēlamıēken bir de Artin Elvanyan Efendi bu kızın yaēlıboyayla bir resmini yapmıē, ressamlık sanatınca yaēcılık denilen ēekilde Ziba'nın gzelliēini biraz daha artırdıēından bu Ziba resmi o kadar güzel olmuētu ki biçare ēems Hikmet'in bu tabloyu hayretle seyretmeye koyula koyula putperest olmasına ramak kalmıētı.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 67).

Tanzimat dönemi romanların roman kahramanlarının kültür ve sanat faaliyetleri ile meşgul olduklarını görmekteyiz. Zengin ailelerden bir kısmı Batılı yaşam tarzının izlerini kültür ve sanat faaliyetlerine de yansıtmıştır. *Sergüzeşt* romanının Celal Bey’i Fransa’da eğitim alır, bu eğitimden sonra memleketine döner. Celal Bey aldığı eğitimin izlerini kendi yaşantısına yansıtır. Zaten zengin olan Celal Bey’in en büyük uğraşı resim yapmaktır. Batı kültürünü yansıtan resimler yapan Celal Bey evin cariyesi Dilber’i model olarak kullanarak onun resimlerini de yapar. Celal Bey bununla beraber evin birçok yerine Batılı yaşam tarzını yansıtan tablolar asar.

“Bazı günler oyuncağını eski mısır kıyafetine sokar başını çiçeklerle donatır, bir odaya kor, odanın denize bakan tarafındaki penceresini açarak Marmara’nın enginlerinde mavi, pembe bir takım sisler içinde batmakta olan güneşin, odanın içinde yansıyan birçok ruh besleyici renkle süslü püslü görünen Dilber’in resmini yapardı.” (Samipaşazade Sezai 2022: 55).

Tanzimat yıllarında devlet okullarında verilen eğitimlerin arasında resim dersinin olduğuna tanıklık ederiz. *Refet* romanının başkışisi Refet resim dersini geçebilmek için güzel bir resim yapar. Bu resim hem öğretmenleri hem de Şahap’ın ablası Cazibe tarafından çok beğenilir. Refet ders için güzel resim yapsa da onun gündelik yaşayışının rutinleri arasında resim yapmak yoktur. O kendisine meslek kazandıracak olan öğretmen okulunu bitirmek için hocalarının ödev verdiği ölçüde resim yapar. Fakir bir birey olan Refet resimle ayrıca uğraşacak lükse sahip değildir. Malzeme tedariki için para ve çalışmak için boş vakit gerektiren bu uğraş resme meraklı zengin bireylerin gündelik rutini.

“Mektepte yaptırılan resim kara kalem sulu boya idi. Refet batmakta olan güneşin ışınlarını ve denize olan aksini, Ay’ın doğuşunu öyle güzel bir suretle resmediyor ve renkleri o kadar güzel uyduruyor, gölgeleri o kadar mükemmel veriyordu ki bundan kendisi de hoşlanıyordu. Zihnine nakşolunmuş olan Fener’deki on dördüncü geceyi tasvir arzusunda bulunuyordu. O suretle tabloları O kadar güzel resmediyor ki usta hayretler içinde kalmaya başladı.” (Topuz 2023: 138).

Gündelik hayatta resim yapma daha çok zenginlik ve rahat içinde bir yaşam şartlarında olan bireylerin uğraşıdır. Batılı bir sanat faaliyeti olan resim aynı

zamanda alafranga tarzda yaşayan kişilerin moda uğraşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sergüzeşt romanın Celal Bey'i bu tarife uyan kişilerden birisidir. *Refet* romanında zengin aile kızı Şahap da bu tarife uyan kadın bireylerdendir. Şahap bu ilgi alanını geliştirmek için özel resim dersi almaktadır.

“Lakin o akşamki manzara sana ne kadar tesir etmiş. Aferin Refet aferin sana! Yana dapre natür çalışsaydın güzel bir ressam olacaktın. Ben sende bu yeteneğin olduğunu bilseydim seni Şahap ile beraber resim dersinde bulundururdum. Şimdi senin bu resimlerini beğendiğimi ispat için şövaleleri ben çerçevelettireyim.” (Topuz 2023: 139).

Ele aldığımız Tanzimat romanlarının çok az bir kısmında resim yapan bireylere rastlarız. Bu bireyler zengin kültürlü ve alafrangalığa değer veren bireylerdir. Resim yapmak bir anlamda alafrangalığın gereği olan modalardandır. Bu uğraşa yalnızca birkaç romanda rastlasak da resim yapan bireylerin bu faaliyeti gündelik yaşamlarının rutini haline getirdiğini söyleyebiliriz.

3.6. Giyim-Kuşam

Ele aldığımız romanların hemen hepsinde bireyler tanıtılırken onların giyim kuşamından da bahsedilmektedir. Bu bahisler bize dönemin giyim âdetleri hakkında birçok bilgi vermektedir. Tanzimat yıllarında bireylerin giyim kuşamlarının Tanzimat romanlarına yansımalarını kadın giyimi, erkek giyimi, çocuk giyimi, mektep giyimi, kişisel bakım başlıkları altında ele alacağız.

3.6.1.Kadın Giyimi

Tanzimat romanlarında bireylerin tasvirinde en çok bahsedilen hususlardan biri giyimleridir. Özellikle kadın bireylerin giyimleri elbisesinden başörtüsüne ayakkabısından takısına kadar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Esaret romanında bir genç kızın giyiminin ayrıntılı tarifini bulabiliriz. Bu tariftten anlıyoruz roman kahramanlarının gece ve gündüz kıyafetleri birbirinden ayrıdır. Romanda Fıtnat adlı genç kızın elbisesinin en önemli özelliği vücut hatlarına oturan dar bir elbise olması ve elbisenin renginin siyah olmasıdır. Vücuda oturan dar elbiselerin giyilmesinde Batılılaşma hareketiyle karşılaştığımız bu dönemde Avrupa

modasının etkilerini de aklımıza getirebiliriz. Bu ifadelerden dönemin genç kızlarının güzelliklerini ortaya koyacak kıyafetleri tercih ettiğini anlarız.

“Hâlbuki şamdanlar alelade yanık ve kendisi ise gündüzlük elbisesi ile yatağa serpilivererek yan uyur ve yarı uyanık idi. Âlemde her hususça kemal olduğu gibi giydiği elbiseyi kendisine yakıştırmakta dahi fevkalade vücudunun kısm-a a’lası şekl-i tabiisini gösterebilmek için gayet dar elbise giyer ve besbelli halet-i ye’s ve nevmidiye dal olmak için ekseriye siyahı tercih ederdi.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 32).

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat romanında erkeklerden daha çok kadınların giyim ve kuşamları hakkında bilgi ediniriz. Romandaki ifadelere göre ergenliğe giren genç kızlar yaşmak ve ferace giyerler. Bu kıyafetleri giymek onların artık çocuk değil birer yetişkin olduğunun bir göstergesidir.

“Yarın öbür gün beni mektepten alacaklar, yaşmak, ferace, bilmem ne giydirecekler. O zaman nasıl yapacağız.” (Şemsettin Sami 2023: 16).

Kadınlar ve genç kızlar gündelik hayatlarında ev dışına çıktıkları zaman feracelerini giyerek sosyal hayatın içine girerler. Müslüman kadınlar için feracesiz sokağa çıkmak o dönem için yadırganacak bir davranıştır.

“Nihayet Fitnat Hanım giyindikten sonra feraceye bürünür. Emine Kadın da bürünür.” (Sami 2023: 84).

Kadınların ve genç kızların yaşmaksız ve feracesiz dışarı çıkmaları mümkün değildir. Aynı zamanda bu kıyafetlerle kızların ve erkeklerin beraber okudukları okullara gitmek de Tanzimat yılları için olanaksızdır. Bu durumda artık feraceye giren bir kız eğitim almak istiyorsa bu eğitime evde devam etmek zorundadır. Tanzimat romanlarının ilklerinden olan *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında ferace giyen kızların mektepteki eğitime devam etmesi mümkün değilken Tanzimat yıllarının daha sonraki dönemlerinde yazılan romanlarda kızların ayrı okudukları ortaokul ve lise ayarı okullara gittiklerine şahit oluruz.

“Ben babamın önünde, ‘Mektepten nasıl ayrılacağım? Nasıl yapacağım? Ben cahil kalacağım.’ diyerek aylayıp sızladım da fayda etmedi. Babam ‘Orasını merak etme kızım. Ağlama kuzum. Bu adettir, kız on on bir yaşını geçince yaşmaksız, feracesiz sokağa çıkamaz. Biz âdetlere aykırı nasıl

hareket edebiliriz! Sonra herkes bizimle eğlenir.'...' (Şemsettin Sami 2023: 17).

Resim 11: Tanzimat Yıllarında Kadın Giyimi.

(<https://www.fikriyat.com/galeri/edebiyat/elinin-hamuruna-daktilonun-murekkebi-karismis-ilk-kadin-gazeteciler>)

Felâatun Bey ile Râkım Efendi romanında kadın giyimini olarak Canan'ın kıyafetlerinden öğreniriz. Canan da diğer kadınlar gibi kumaşçıdan kumaş sipariş ettirerek bunu bir terzide diktirir ve giyinir. Bir kadın terzilikten anlıyorsa kendi giysisini kendisi de dikebilir. Canan da kendi giysilerini çoğu kez kendisi diker. Romanda zaman zaman bazı kumaşların moda olduğunu ya da yeni kumaşların çıktığını görürüz. Bu durumda parası olan kadınlar yeni kumaşları alıp modaya uygun giyinerek gündelik hayatlarına devam etmektedirler.

“Ne zaman moda bir kumaş çıksa dadı kalfa Râkım'a rica ederek ‘Gençtir giyinsin, kuşansın, karşında temiz giysin.’ diye mutlaka aldırır ve aldırdığı anda nerede güzel biçki biçen bir hanım varsa götürüp rica minnet en yeni modada biçtirir ve kızın kendisine diktirip giydirirdi. Sonra Canan biçmek için bile kimseye muhtaç olmadı ya? Hangi entari kendisine daha çok yakışırsa onu söker ve onun üzerinden yenisi biçip ardından ikisini dikerek amacına ulaşırdı.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 38-39).

Tanzimat romanlarında giyim kuşam oldukça renkli ve çeşitlidir. *İntibah*'ta çok süslü giyinen Mahpeyker'in giysisine söyle bir bakalım. Mahpeyker'in üzerinde

beyaz goncalarla işlenmiş bir entari görürüz. Kafasında ince bir tül, bu tülün üzerine takılı yıldız iğneler, boynunda elmaslı ve incili bir gerdanlık, ellerinde elbisesinin renginde eldivenler vardır. Eldiven takmak Batılılaşmanın toplumsal hayattaki yansımalarından biri olarak karşımıza çıkar. Osmanlı Kültüründe kadın ve erkeklerin aksesuar olarak eldiven takma âdeti yoktur. Mahpeyker'in eldiveni, başındaki tülü, ayakkabıları ve feracesi aynı renkte birbiriyle uyumlu olarak seçilmiştir. Sırtındaki ferace ise Osmanlı kadınlarının bir giyim âdetini ele vermektedir. Ferace, Osmanlı İmparatorluğu'nda Anadolu'da yaşayan Türklerin, kadınların çarşıdan önce sokakta giydikleri üstlüktür. Bu elbise, uzun kollu, yakasız, bol ve siyah renkte pardösüyü hatırlatan yere kadar uzanan bir giysidir. Müslüman bir ülkede dindar olsun veya olmasın Müslüman kadınların tül veya farklı bir kumaştan başlarını örtme davranışını da terk etmediklerini görüyoruz.

“Yapma beyaz goncalarla işlenmiş bir beyaz entari giyinmiş, başının ön tarafına iki yıldız iğne ile saç bağına tirfilli bir beyaz karanfil, boynuna ortası elmaslı birkaç dizi inciden yapılma bir zarif gerdanlık takınmıştı. Başındaki ince tülü, arkasındaki feraceyi, ellerindeki eldiveni, ayaklarındaki potini hep entarisinin renginde seçmişti.” (Namık Kemal 2022: 50).

Çengi romanında dans ederek erkekleri eğlendiren kadınlara mahsus çengi kıyafetinden bahsedilir. Bu kıyafet atlas kumaştan pembe, açık mavi veya siyah bir fistan olabilmektedir. Fistan ile uyumlu pullar gelişi güzel kıyafete yapıştırılmıştır. Bir kadın eğlence esnasında Çengi kıyafeti giyse de muhtemelen sokağa çıkarken bu giysisinin üstüne ferce giyinmektedir.

“İşbu üç çengiden Sünbül Hanım'ın çengilere mahsus olan fistanı pembe atlastandı. Arife'ninki açık maviydi. Nazlı ise hal ve tavrına pek ziyade yakıştığını düşündüğü siyah giyinmişti. Sünbül ile Arife fistanlarına güzel ve uyumlu pullar yapıştırmışlardı. Nazlı ise pulları gelişi güzel serpiştirivermişti. Üçünün de giydikleri güzelce yakışmıştı.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 117).

Osmanlı toplumunda çingenelerin varlığı sosyal bir vakadır. Her şeyi ile kendilerine has özellikleri olan çingeneler kıyafetleriyle de toplumun diğer kesimlerinden ayrılırlar. Bir çingene kızının ne giyindiğini Ahmet Mithat'ın *Çingene* romanından gözlemleriz. Çingene kızı Ziba'nın üzerinde kırmızı basma şalvar, kısa bilek Amerikan gömlek vardır. Bu tarz bir giyinişi Osmanlı hanımlarında göremeyiz.

“Güler yüzlü bir şekilde karşılamasında hala Çingenecesine yılışıklık vardıysa da Alibeyköy’den giyip gelmiş olduğu kırmızı basma şalvar, kısa bilek Amerikan gömlek filan çıkarılıp yerine ev hanımlarına has entari filan giydirilmiş olduğundan Ziba epeyce değişmişti.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 59).

Tanzimat romanlarında kahramanların giyim-kuşamı incelendiğinde bir Doğu-Batı karmaşası gözümüze çarpar. Osmanlı kültürüne ait kıyafetlere daha alt bir ekonomik seviyedeki halkın bağlı olduğunu görmekle beraber İstanbul’daki zengin ailelerde Batılı giyim kuşam âdetlerinin izlerine rastlamak mümkündür. Batı’dan taklit edilerek dikilen kıyafetler ne tam anlamıyla Avrupa kültürünü ne de tam olarak Türk-İslam kültürünü yansıtmaktadır. Samipaşazade Sezai’nin *Sergüzeşt* romanında Asaf Bey’in yeğenleri olan kızların kıyafetlerinde bu Doğu-Batı karmaşasını görmek mümkündür. Bir taraftan Paris modasından taklit edilen elbiseler ve takılar bir taraftan da Doğu kültürüne ait yaşmaklar gözümüze çarpar.

“Davetli olan kuzenlerinden biri Paris’in son modasına takliden giydiği uzun etekli açık mavi elbisesi ve boynuna taktığı iki-üç sıra incilerle – tamamıyla şarka mahsus hayallerden değilse- sabaha karşı sönmez üzere olan yıldızlarıyla göğe benzemişti. Bu genç hanımlar ilk geldikleri zaman bir taraftan yaşmaklarının iğnelerini çıkarırlarken bir taraftan vapurda kamara bulamadıkları için ortalarına oturdukları bazı kadınların muamelelerinden şikâyet ediyorlardı.” (Samipaşazade Sezai 2022: 62).

Udi romanında Şam’da yaşayan bir Osmanlı kadınının giysileri hakkında birçok bilgiye ulaşırız. Romanın ana kahramanı Bedia’nın hanımlar arasındaki bir gündüz eğlencesinde giydiği kıyafet tarif edilir. Bedia mora yakın parlak ince ve ipekli kumaştan tel iplikli bir çarşaf giyerek bu eğlenceye gitmiştir. Ancak bu çarşaf dış giysisidir. Eğlencenin yapıldığı eve gelince bu çarşafı sırtından atar. Çarşafın altında bürümcek kumaştan kırma etekleri olan bir entari vardır. Muhtemelen bu entarinin üzerinde çarşafın alt bölümünü oluşturan bir etek bulunmaktadır. Bu eteğin belindeki bağ çözülerek çıkarılır ve kişinin üzerindeki iç elbise meydana çıkar.

“Bedia, güvez canfes kılaptanlı çarşafı sırtından attı. Belindeki etek bağını çözmekle bürümcek entarinin kırmalı etekleri beyaz mermer zemin üzerine düştü. ‘O kadar geç mi?’ dedi.” (Topuz 2021: 10).

Udi romanında Şam’da yaşayan Müslüman bir Osmanlı kadınının kıyafeti tarif edildiği gibi gayrimüslim dansçı bir kadının kıyafeti de tarif edilir. Kıyafeti giyen Helvila Bedai’nın katıldığı kadın eğlencesinde dans etmektedir. Buna göre Helvila beyaz desenli, boyalı, hafif pamuklu kumaştan bir entari giymiştir. Entarinin üzerinde kırmızı güller, mavi kurdeleden fiyonklar, beyaz danteller bulunmaktadır. Elbisenin altında kırmızı atlastan üzerinde sırma işlemeler bulunan bir iskarpin ve bu iskarpinin içerisine beyaz pamuklu çoraplar vardır. Bu elbisenin üzerine elmastan broşlar bulunmaktadır. Parmaklara üçer dörder tane yüzük, kollara dirseklere kadar elmaslı, altınlı ve renkli camlı birçok bilezik, boyuna inci ve elmastan gerdanlıklar takılmıştır. Saçlar kırmızı, beyaz, sarı tüyler; çiçekler ve elmas iğneli broşlarla süslenmiştir. Elbisenin kolları dirseklere kadar açıktır. Yaka kısmı ise göğsü açık bırakacak bir şekilde dizayn edilmiştir.

“Yirmi dört-yirmi beş yaşında kadar olan bu kızın beyaz muslinden entarisi üzerinde kırmızı güller, mai kurdelelerden fiyongolar, beyaz dantelalar bulunuyordu. Ayağında al atlas üzerine sırma işlemeli bir iskarpin, beyaz pamuk çorap vardı. Göğsünde birkaç tane elmas broş, parmaklarında üçer dörder tane yüzükler, kollarında ta dirseklere kadar varan elmaslı, altınlı ve renkli camdan müteaddit bilezikler, boynunda inciden, elmastan gerdanlıklar, başında kırmızı, beyaz ve sarı tüyler, çiçekler, onların arasında elmas iğneli broşlar, kollar dirseklere kadar açık, sine meydanda titredikçe elleri de titriyordu.” (Topuz 2021: 13-14).

Udi romanın ana kahramanı Bedia’nın daha önce bir kadın eğlencesinde tarif edilen kıyafetinin yanı sıra ev içi giysilerinden de bahsedilir. Bedia evde nalin denilen sedefli ayakkabılar giymekte, beline elmas tokalı kemerler takmaktadır. Bu giysi ve aksesuarlar ekonomik durumu iyi olan bir kadının giysileridir. Zira Bedia babasının evindeyken oldukça rahat ve zengin yaşayan bir kızdır.

“Bedia yarım arşın kadar yükseklikte olan sedefli nalinleri ayağında; altın, elmas tokalı kemeri belinde olduğu halde kâa denilen mermer havuzlu salona girdiğinde Nazmi’nin de Şemi’nin de tefahhurlarından yüzleri güler, kalplerindeki muhabbet-i pederane ve biraderane hissiyatının âsarı hemen çehrelerinde görülürdü.” (Topuz 2021: 31).

Udi romanında gayrimüslim kadınların sokaktaki giyim âdetlerinden de bahsedilir. Buna göre bu kadınlar Arabistan civarındaki şehirlerde sokakta Müslüman kadınlar gibi çarşafı gezerler. Ev içinde ise gelen misafirleri çarşafsız karşılarlar. Yazarın anlatımından son zamanlarda gayrimüslim kadınların sokakta da çarşaf giymemeye başladığı anlaşılır. Bedia bir ahabının evinde bulunduğu sırada gayri Müslim olan Helvila'yı çarşafı görünce oldukça şaşırmıştır.

“Kariinimiz bu sözden bir Musevi olduğunu anladıkları bu kadının çarşafı bulunmasına taaccüp etmemelidirler. O zamanlar Arabistan şehirlerinde bulunan gerek Musevi gerek İsevi kadınları sokağa çıkarken çarşafı çıkarlardı. Yalnız hanelerinde gelen misafirlere mestur olmayarak çıkarlardı. O taraflardaki Hristiyan ve Musevi kadınlarının çarşaflarını atmaları daha pek yenidir. Örtülü olanları da daha bulunur. Bu halde Bedia'nın taaccübü, çarşafı kadının Musevi olduğunu anlaması değildi. Kadının kendini tanıması ve bu helecanıydı.” (Topuz 2021: 93).

Muhadarat romanında bir düğün evindeki kadınların giyimlerinin nasıl olduğunu öğreniriz. Düğün evinde balolarda olduğu gibi son modaya uygun, bir örnek kıyafetler görülmez. Düğün evinde hanım nineler ağani elbise üzerine dikişli hırka giyinmekte iken gençler ağır kumaşlardan dikilmiş altın ve mücevherli kemerler ile sıkılmış alaturka elbiseler giyinmekte ve ellerine eldivenler ve alafranga tarzda taranmış saçlarının üzerine iri oyali hotozlar takmaktadırlar. Böyle giyinen bir genç kızın üzerinde alafranga ve alaturka tarzı iç içe görmek Batılılaşmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılılaşmanın başka bir sonucu da Fransızca elbise tariflerini uygulamaya çalışan terzilerin diktikleri kıyafetlerin giyilmesidir. Fakat bu terziler Fransızca bilmedikleri için evli hanımlara son modaya tamamıyla uygun ama matmazellerin giydiği robalı elbiseleri; evli olmayan kızlara da bir madamın elbisesini dikip giydirebilmektedirler. Bu yüzden giyilen kıyafetler bireylerin yaşlarına ve konumlarına göre uygunsuzdur. Kısacası bir düğün evi bir yandan gösteriş ve şatafat alanı olurken bir yandan da abartılı ve uygunsuz kıyafetler giyinen ve Doğu-Batı karmaşasını yansıtan insanların sergi alanı olabilmektedir.

“Burada öyle balolarda olduğu gibi son modaya muvafık olmak üzere hep bir örnek demek olan kıyafetler görülmez. Düğün evi acayip bir âlemdir! Orada kumaş ve yahut ağani entari ve üzerinden dikişli hırka ile giyinmiş

hanım nineler tut da ağır kumaşlardan mamul belden altın ve mücevherli kemerler ile sıkılmış alaturka entari ve alafranga taranmış saçların üzerine vaz' olunmuş (konulmuş) iri oyali hotozlar, ellerine eldivenler giymiş bulunan gençler ve son modaya tamamıyla muvafık giyinenler ile figüründe beğendiği resmin altındaki izahata bakmayıp bir matmazele mahsus roba diktiren müteahhil (evli) hanımlar ve bir madamın elbisesini evli olmayan kızına giydirenler dahi bulunur ki bunda kabahat kendilerinden ziyade bu yanlışlığa sebep olan Fransızca bilmeyen terzilerindir.” (Topuz 2012: 28).

Muhadarat romanında romanın bir kısmının geçtiği Beyrut şehrinin kadınlarının giyimi hakkında bilgiler ediniriz. Beyrut'ta kadınların dış giysisi tarif edilir. Mukaddem ile buluşmaya giden Fazıla böyle bir dış giysi giyer. Bu giysi beledi çarşaf denilen, lacivert pamuk bezi üzerine sarı ipekli bir çarşaftır. Renk renk çeşitleri olan bu çarşafı daha çok zengin ve soylu ailelere mensup bireyler kullanırlar. Yerli ailelerin ileri gelenlerinin kadınları çarşıya alışveriş için çıktıklarında âdet olduğu üzere bu çarşafı örtünerek sokağa çıkarlar. Ecnebi ve memur ailelerine mensup kadınlar bu âdete uymak zorunda değillerse de beledi çarşaf ile çarşı ve pazara gitmek onlar için de kolaylık olduğundan onlar da bu çarşafı kullanırlar.

“Bu beledi çarşaf dediğimiz, lacivert pamuk bezi üzerine sarı ipek yollu bir çarşaftır ki bunun hepsi bir renk ve bir örnek olmak üzere imal olunur. Bu çarşaf umumi bir şey olup kibar familyalar dahi onu istimal eylerler. Zira oraların yerlilerinden vücut ve eşraf (ileri gelenlerin) kadınları çarşıya alışveriş için çıkmak adet olup ancak bu çarşafı örtündükleri halde çıkabilirler. Ecnebi ve memurin kadınları vakıa bu adetten müstesna bulunurlarsa da beledi çarşafı ile çarşı ve pazara gitmekte onlara da suhulet (kolaylık) olduğu cihetle öyle yerlere gidecekleri vakit onu istimal ederler(kullanırlar).” (Topuz 2012: 271).

Araba Sevdası'nda giyimi tarif edilen kadınların başında Periveş Hanım gelir. Periveş Hanım'ın giyiminde aynı romandaki başkahraman Bihruz Bey'in giyiminde olduğu gibi alafrangalık izlerini çok fazla görmeyiz. Batılaşmanın etkilerini bazı kadınlarda daha çok kullandıkları aksesuarlarda tespit ederiz. Dönemin Osmanlı kadınlarının sokak giyiminde kullandıkları dış giysi olan feracesi, yüzünü kapatmak için kullandığı yaşmağı, elindeki şemsiyesi klasik Osmanlı şehir kadınının sokak

kıyafeti olarak karşımıza çıkar. Periveş Hanım hafifmeşrep ve basit tavırlı bir kadın olduğu için zaman zaman yaşmağını düşürmekte, yürürken eteğini kaldırarak uyumsuz çoraplarını göstermektedir. Asil bir Osmanlı kadınında Periveş'in bu davranış kusurlarını görmek pek mümkün değildir.

“Siyaha yakın koyu yeşil canfesten feracesine söz yoksa da bunun arka eteğini daime sağ eliyle tutup kaldırmasında pek te zarafet yoktu. ‘Karamandola’ dan potinleri eski değilse de yürürken feracenin etekleri çok kalktığından o potinlerin üst tarafından beyaz tire çorapların görünüşü pek güzel gelmiyordu. Sol elindeki beyaz şemsiye ipekli gibi parlıyorsa da büküm yerlerinin bir parçacık sararmış olması o kadar hoş görünmüyordu. Kalınca yaşmağı o yaştaki bir hanım için pek münasipse da bu yaşmağın ara sıra çenesinden aşağıya doğru düşmesi hiç de sevilir şey değildi.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 40).

Araba Sevdası romanındaki bireylerin kılık kıyafetini incelemeye devam ettiğimizde dönemin kadınlarının kullandıkları aksesuarların en çok bilinenlerini görürüz. Periveş Hanım'ın kafasında eskiden kadınların süs için saçlarının üstüne taktıkları, çeşitli renkte ve biçimde yapılmış küçük başlık olan hotoz bulunmaktadır. Elllerinde dönemin modasına uygun eldivenler vardır. Avrupa medeniyetinde kadınların ve erkeklerin aksesuar olarak ellerinde sıkça gördüğümüz eldivenler Osmanlı kadınlarının ve erkeklerinin ellerinde de görülmesi daha önce de ifade ettiğimiz gibi Batılılaşma hareketlerinin giyim kuşama âdetlerine yansımaları olarak değerlendirilebilir. Periveş Hanım'ın iskarpın ayakkabısı ve ayakkabısının içinde ipekli bir çorabı vardır.

“Başındaki hotoz da havai maviydi. (Benzetmemizin bayağılaşmayacağından emin olsak bunu da sarı saçlarla beraber güneşli bir gökyüzüne benzetirdik.) eflatunun açığı eldivenler içinde saklı ellerin ve tahminen otuz dört numara iskarpın içinde ipek çorapla örtülü ayakların uyum ve inceliklerinin derecesi bilinemezse de arzulu bir bakış için bunlar da pek sevimli, pek nazikti.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 39).

Tanzimat yıllarının kadın giyim kuşamı Tanzimat romanlarına yansımalarını başka eserlerde de tespit ederiz. Kadın giyiminde günün modalarının takip edildiği, Batılılaşma hareketlerinin kadın giyimine de yansıdığı görülür. Her ne kadar kadın

giyiminde Batılılaşmanın izleri görülse de bu etki erkek giyimindeki kadar belirgin değildir. Zira Müslüman kadınların kapalı giyinme ve örtünme zorunluluğu alafranga giyim âdetlerinin yansımalarını sınırlı düzeyde tutar. Zengin kadınların giyiminde alafranga ve alaturka tarzın iç içe kendini gösterdiğini söyleyebiliriz.

3.6.2. Erkek Giyimi

Ele aldığımız Tanzimat romanlarında erkek bireylerin tasviri yapılırken giyimlerinden de oldukça ayrıntılı bir şekilde bahsedilir. Dönemin romanlarında erkek kahramanların kadın kahramanlardan daha çok yer aldığını düşünürsek erkek giyiminden de daha çok bahsedilmesini daha doğal karşılayabiliriz.

Felâton Bey ile Râkım Efendi romanında alafrangalık düşkünü Felâton Bey'in kıyafetinin ayrıntılı bir şekilde tarif edildiğini görürüz. Felâton Bey alafranga görünmek adına dar ve siyah bir pantolon giyinmiştir. Pantolonu o kadar dardır ki sonunda yırtılmıştır. Üst tarafında da pantolonunun üst kısmını örtemeyecek kadar kısa bir ceket vardır. Dar pantolonlar, kısa ceketler dönemin alafranga giyim tarzını yansıtmaktadır. Yine düzgün durması, için bu giyim usulünde pantolonun içine alaturka kültürde olduğu gibi iç donu giyilmez. Felâton Bey alafranga giyime çok önem vermesine rağmen bu seferlik içine iç donu giyinmiştir. Roman kahramanı dış görünüşünde alafranga iken iç giyimiyle alaturkadır. Bu durum romandaki ironik bir durumu da ifade etmektedir. Yani Felâton Bey'in bu hali görünüşte alafranga olmaya çalışan ama özünde alaturka olan Osmanlı bireylerini sembolize etmektedir.

“Gayet dar ve siyah olmasından dolayı çürük bulunan pantolonun kıcının boylu boyuna ayrılmasından başka bir şey değildi. Arkasındaki gayet kısa ceket, örtmek için kâfi olmadığından pantolonun kusuru meydandaydı. Bereket versin ki o akşamüstünde içi donu vardı. Zira Felâton Bey pantolonun düzlüğünün bozulmaması için böyle büyücek bir yere geldiği zaman pantolonunu donsuz giymek -alafrangalığın son derecesi budur inancındaydı- âdetinde olduğundan eğer yine bu âdete riayet etmiş olsaydı işin içindeki en büyük sakatlık o zaman meydana çıkardı.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 56).

Resim 12: Felâtun Bey ile Râkım Efendi Romanı İçin Yapılmış Erkek Kıyafeti Tasviri.

(<https://typelish.com/b/Felâtun-bey-ve-rakim-efendi-romani-uzerine-100759>)

İntibah romanında Ali Bey’in ev kıyafetini inceleyerek dönemin alaturka erkeklerinin nasıl giyindiklerini görebiliriz. Mahpeyker’in evine gelen Ali Bey geceyi bu evde geçirmek için üzerine rahat bir şeyler giyer. Ali Bey’in üzerinde sincabi renkte dalgalı çizgilerden oluşan bir gecelik vardır. Bu geceliğin üstüne bir kürk giyinmiştir. Çünkü hemen yatmayacak Mahpeyker’le yiyip, içip, eğlenecektir. Ayağına yün ipekten işlenmiş bir çift terlik giyer. Terlikler evde Mahpeyker tarafından işlenmiştir.

“Sincabi hareden bir gecelikle üzerine yine o kumaşla yapılmış bir kürk giydirdi. Potinlerini de kendi çekerek ayaklarının altına ‘elimin emeğidir layık değilse de müsaade buyurunuz! Ayağınızın toprağına yüz sürsün’ gibi nükteli sözlerle her birinin üzerine yün ipeğinden gayet resimli kabartma papağan işlenmiş bir çift terlik koydu” (Namık Kemal 2022: 58).

Çengi romanında farklı meslek gruplarına ait insanların farklı kıyafetler giydiklerini görürüz. Safa Efendi’nin bağ evinde kurulan ziyafete katılan erkeklerin kıyafetleri birbirinden farklıdır. Bunlardan birisi olan Uzun Çarşılı’nın farklı kıyafeti

tanıtılmıştır. Uzun Çarşılı bir imamecidir. Çarşıdaki esnaftan birisidir. Yazarın anlatımından imamecilerin kendine özgü bir kıyafeti olduğu anlaşılır. Bir diğeri hafız kıyafeti giymiştir. Hafız kıyafeti ifadesinden bu giyimin de kendine özgü bir biçimi olduğunu tahmin edilir. Uzun Çarşılı ve hafızın pantolon yerine kendi meslek sınıflarına ait kıyafetler giyindiği diğer arkadaşlarının ise giyindiği pantolon giydiği ifade edilir. Osmanlıda erkeklerin geleneksel olarak pantolon yerine şalvar giyindikleri bilinmektedir. Dolayısıyla bu romanda pantolon giyinmeyen kahramanların şalvar giyindiği düşünülebilir.

“Tam Bağlarbaşı’nın Çamlıca tarafına dönmek için ayrılmış olan yolun başına geldiklerinde, arabaları durdurup hepsi aşağıya inerler. Bunların içinde yalnız birisi Uzun Çarşılı ve diğeri hafız kıyafetinde, kalan dördü ise pantolonludur.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 105).

Çengi romanında sandalcı kıyafetinden de bahsedilir. Bu durumda sandalcılık mesleğine ait özel bir kıyafetin olduğunu görebiliriz. Tanzimat yıllarında kıyafetler terzilere diktirtildiği gibi hazır olarak da alınabilmektedir. Nitekim Cemal uşak olarak çalışmak istediği konağa giderken “hazırcı dükkânı”ndan bir kat elbise almıştır. Hazırcı dükkânındaki elbiselerin çeşitli olduğunu Cemal’in onca kıyafet arasından zevkine göre uyumlu olanlarını seçmesinden anlarız.

“Sandalcı kıyafetli herif, Cemal’i önüne kattığı zaman doğruca Mahmutpaşa’ya gidip bir hazırıcı dükkânına girdi ve istediği gibi bir kat elbise seçmesini Cemal’e havale etti.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 170).

Tanzimat romanlarındaki Batı’dan etkilenen kadınların kıyafetlerindeki Doğu-Batı ikililiği erkeklerin kıyafetlerinde de karşımıza çıkar. Batı’dan taklit edilen kanarya sarısı boyun bağları, Batılı tarz siyah şeritli açık renk ceketler, mavi pantolonlar Doğu kültürünü yansıtmaz. Sergüzeşt romanında Asaf Bey’in yeğenleri vapurda karşılaştıkları züppe gençlerin kıyafetlerini şöyle tarif ederler:

“Varlıkları memleketimize şeref vermeyen bir gençlik grubu vardır ki kanarya sarısı rengine boyun bağları, kenarları gayet kalın siyah şeritli açık renk ceketleri, mavi pantolonlarıyla önlerine gelen kadınlara başka bir deyişle genel namusa çekinmeden tecavüz ederler.” (Samipaşazade Sezai 2022: 62).

Araba Sevda’sının Bihruz Bey’inin giyiminde de bir alafrangalık özentisi görürüz. Dolayısıyla onu giyimini hem zengin bireylerin giyimi hem de alafrangalık

etkisindeki bireylerin giyimi çerçevesinde değerlendirebiliriz. Bihruz Bey mevsime ve modaya göre giyinir. Bihruz Bey'e göre zengin bir bey ancak bu iki durumu gözeterek kıyafetine şekil verebilir. Bihruz Bey'in üzerinde gayet dar bir elbise görürüz öncelikle. Bu darlığın Avrupa modasından kaynaklandığı bellidir. Aynı dar kıyafeti *Felâtun Bey* ve *Râkım Efendi* romanının alafranga kahramanı Felâtun 'da da tespit etmiştik. Osmanlı erkeklerinin kıyafetinde böyle bir darlık yoktur. Gömleği tam da beklediğimiz gibi Frenk gömleğidir. Gömleğin yakası dik, kolları Bihruz Bey'in ellerini kapatacak kadar uzundur. Elllerinde bal rengi eldivenleri, kafasında küçük bir fesi vardır. Bihruz Bey'in üstünde fesi dışında Avrupalı bir gencin kıyafetlerini görmek mümkündür. Yazarın romanda Bihruz Bey için civarda ondan başka bir İngiliz beyefendisi gibi görünen kimse yoktur, ifadesi bizim bu düşüncemizi desteklemektedir. Bihruz Bey'in ecnebi uşağı Anton da giyim kuşamda kendisinden alafrangalık açısından aşağıda değildir. Parlak düğmeli setre denilen Avrupa modasına uygun ceketle dar pantolonu, üstü kıvrılmış uzun çizmeleri ile aklımıza Fransız filmlerinde gördüğümüz bireyler gelir. Bu görüntüyü bozan tek şey kafasındaki fesidir. Kafaya takılan fes ve altındaki alafranga kıyafetler yine bir gündelik hayatta Doğu -Batı ikililiğini hatırlatmaktadır.

“Mevsimin modasına göre bazen koyu bazen açık renkte gayet dar elbisesi, bal renginde eldivenleri, ufarak fesiyle yan taraftan simasının bir yarısı Frenk gömleğinin dimdik duran yüksek yakasıyla örtülmüş, bileğinden aşağı ellerinin yarısından ziyadesi yine o gömleğin uzun kolları içinde saklanmış olduğu halde Bihruz Bey arabanın ön tarafında bulunarak hayvanların terbiyesini tutar, parlak düğmesi, lacivert setresi, malta renginde açık ve dar pantolonu, dizkapaklarına kadar çıkan uzun konçlarının yukarıdan tersine kıvrılmış tarafı beyaz oradan aşağısı siyah çizmeleri ve beyindekinden daha açık, büyücek fesiyle seyis de kendi yerinde oturarak beyefendinin hareketlerine dikkat ederdi.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 29).

Bihruz Bey'in gündelik kıyafetlerinin tamamında Fransız ve İngiliz modasının etkilerini görürüz. Bireylerin kafasına taktıkları feslere baktığımızda alafranga zengin bireylerin feslerinin gayet küçük olması bakımından diğer bireylerin feslerinden farklılık gösterdiğini tespit ederiz. Bihruz Bey kaleme gittiği günler siyah

redingot ceket ve siyah jile giyer. Bunların üzerine de bir Avrupalı havası veren siyah boyunbağı takar.

“Ertesi sabah Bihruz Bey kaleme gittiği günler giydiği siyah redingotu, siyah jilesi, siyah boyunbağıyla selamlığa çıktı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 131).

Araba Sevdası romanında bir ramazan günü kalabalık bir caddede çeşitli insan tiplerinin giydikleri kıyafetlerle de karşılaşırız. Elli elli beş yaşlarında alaturka tarzda giyinen kişiler siyah çuhadan düz yakalı sako adı verilen paltoya benzer bir üstlük veya kaşmirden yakası kadifeli iki önlü bir palto giyerler. Başlarına kulaklarının üst kısmını örten fesler, ayaklarında keçi derisinden parlak ve sustalı ayakkabılar vardır. Bir ellerine kehribar, necef gibi taşlardan tespihler; bir ellerine gümüş kakmalı kabzası olan bastonlar alırlar. Şık bireyler ise dik yakalı Frenk gömlekler, başlarına püsküllü küçücük fesler, dar pantolonlar, siyah redingotlar parlak ayakkabılar giyer tek taraflı gözlük takarlar. Elllerinde alafrangalık gereği taktıkları eldivenler vardır. Bu kalabalık sokakta kibar kadınlar ipekli parlak kumaşlardan rengârenk şemsiyeler, feraceler, güzel ve şeffaf yaşmaklarıyla ile gezinirler. Sokakta gezinen insanların kıyafetlerinde tam bir kültür cümbüşü göze çarpar. Bu cümbüş Batılılaşmanın bir sonucu olarak farklı kültürel değerleri yaşamaya çalışan insanların aynı ortamda bulunmasından kaynaklanır.

“Siyah çuhadan düz yakalı bir önlü sakoları veya koyu renk kaşmirden yakası kadifeli iki önlü paltoları yukarıdan aşağıya kadar ikili, büyüyecek tablalıca fesleri iki yandan kulaklarının üst kısımlarını örtmüş, keçi derisi potinleriyle parlak ve sustalı kunduraları çamur lekesinden ve tozdan tamamıyla sıyrılmış ellilik, elli beşlik, altmışlık efendilerin altın veya ipek kamçılı nadiren inci ve mercan bazen kehribar ve necef, bazen narcıl, yüz sürü kuka birer tespih olduğu halde sağ ellerindeki gümüş kakmalı kabzası kanca şeklinde abanozdan bastonlarına dayanarak eşit adımlarla, tam bir dikkat ve vakarla yürüyüşleri kolalı Frenk gömleklerinin dimdik yakaları aşağıdan yukarı doğru püsküllü daima yan tarafı bulunur ufarak kalıpsız fesleri kaşlarının üzerine kadar inmiş, siyah redingotlu, dar pantolonlu, parlak potinli, tek gözlüklü, eldivenli şık beylerin ellerinde bazen altın bazen gümüş veya bağ saplı birer baston bulunduğu halde çoğunlukla ikişer ikişer ve kol

kola gezerken nerede bir temiz araba veya süslü bir hanım görürlerse gözlerini ona açıp gezinti yönlerini o tarafa çevirmek şeklinde hafiflik göstermekten çekinmeyişleri-ekserisi ipekli parlak kumaşlardan rengârenk şemsiyeleri feraceleri ile ve gazdan ince ve nazik, allıktan güzel ve şeffaf yaşmaklarıyla öbek öbek kenarları tutmuş işveli Havva kızlarının sarkıntı olmak amacıyla uzanan ellerden kurtulmak için bahar ağaçlarının kıyı bucak yerlerine topluca bulunmaya eğilimli olan hassas çiçekleri andırırcasına âleme kendilerine hem göstermek hem de göstermemek gibi iki zıt davranışı güzelce bir araya getirmek hususundaki gösteri oyunları, elleri koltukları yeşil salata ve soğan ve yağlı ve susamlı simit hevenkleri ramazan pidesi çıkınlarıyla dolu olduğu halde baklava ve börek hayali kahve tütün hasretiyle sabırsız ve kararsız kalan iftar dakikasına yetişmek için saatin saniyelerini adımlarıyla saymak alışkanlığında bulunan boğazına düşkünlerle tiryaki babaların o sökülmez geçilmez izdihamın içinde bunalıp hesapları şaşırdıkça la havle çekip baş sallayışları dikkate değer temâşalardı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 243-244).

Resim 13: Araba Sevdası Romanı İçin Yapılmış Erkek ve Kadın Kıyafeti Tasviri.

(<https://kitap-pinarim.blogspot.com/2013/12/araba-sevdasi-recaizade-mahmud-ekrem.html>)

Tanzimat romanlarında dönemin erkek giyimine ait oldukça fazla tasvirle karşılaşırız. Bu tasvirlerden dönemin erkek giyiminde hem alaturka hem de alafranga giyim usullerinin erkek bireyler tarafından tercih edildiğini görürüz. Batılaşma etkisinde olan zengin, eğitilmiş bireylerin alafranga tarzı giysileri; geleneksel yaşayan veya fakir, eğitimsiz, halktan bireylerin de alaturka tarzı kıyafetleri giyindiklerini

gözlemleriz. Alafranga tarzda giyinen bireylerde ise kimi zaman Doğu-Batı ikiliğini yansıtan alafranga ve alaturka tarzı kıyafetler ve aksesuarların bir arada kullanıldığını tespit ederiz.

3.6.3.Çocuk Giyimi

Tanzimat romanlarında çocuk karakterlerden çok fazla bahsedilmez. Çocuk bahsinin geçtiği romanlarda da çocuk giyiminin tasviri ele aldığımız romanlarda pek yapılmamıştır. Kız çocukların giyimi hakkındaki yegâne bilgimiz ergenlik çağına kadar ferace giymedikleridir. Ancak ergenlik çağına girdiklerinde genç kızlara özgü giyim usulleri ile görülmektedirler.

Ahmet Mithat Efendi en ünlü romanı olan *Felâtn Bey ile Râkım Efendi*'de zengin ve alafranga ailelerin çocuklarını nasıl giydirdiği hakkında bilgiler verilir. *Felâtn Bey ile Râkım Efendi* romanında alafrangalık düşkününü Mustafa Meraki Efendi'nin çocuklarının giyimini Beyoğlu'ndan temin ettiğini görürüz. Alafrangalık düşkününü insanların çocuklarını Beyoğlu'nda moda olan çocuk giyimine göre giydirdiklerini bu noktada hazır çocuk giysileri aldıklarını veya terzide moda olan giysilerin benzerinin terziye siparişe diktirildiğini anlayabiliriz.

“...fakat şunu da hatırlatmaktan geri durmayalım ki bu çocukların giyinmesi kuşanması elbette söz götürmezdi. Beyoğlu'nda çocuk giysisi olarak her ne moda olsa Meraki Efendi herkesten önce onu alıp çocuklarına giydirmeye mecburdu.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 5).

Tanzimat romanlarında çocuk giyimine yeterince yer verilmeyişini çocuk kahramanların dönemin romanlarda çok fazla görülmeşiine bağlayabiliriz. Buna rağmen Tanzimat romanlarında çocuk giyimini kız çocuklarının ergenlik çağına gelene kadar ferace giymedikleri ve alafranga bireylerin çocuklarına Beyoğlu'ndan son moda kıyafetler aldığı bilgileriyle şeklinde özetleyebiliriz.

3.6.4.Mektep Giyimi

Tanzimat romanlarında mektep giyimi hakkında birçok bilgiye ulaşırız. Bu bilgilerin hepsini Fatma Aliye Hanım'ın *Refet* romanından elde ederiz. Zira *Refet* romanının büyük bir bölümü roman kahramanının gittiği okulun bahsiyle geçer.

Refet romanında rüştiyeye giden bir kız öğrencinin kıyafetinin nasıl olduğunu görürüz. Refet rüştiyeye başını örteceği bir namaz bezi ve yeldirme adı verilen

kadınların çarşaf yerine kullandıkları başörtüsüyle birlikte giyilen hafif üstlük ile gider. Rüştüye giden bir kız artık ergenlik çağında sayıldığı için başına bir namaz bezi örtmeden ve bütün vücudu kapatan yeldirme adı verilen çarşaf giyinmeden dışarı çıkması uygun görülmemektedir. Yeldirmenin kollarının üzerinde birinci sınıfta olduğunu gösteren yün şeritler vardır. Okul eşyaları kola takılıp götürülen bir kitap çantası ile tamamlanır.

“Refet için bir yeldirme ile namaz bezi lazım geldi... Mürüvvet Hanım’ın yardımları da olunca yeldirme ile namaz bezi de yapıp ortaya çıktı. Kolları üzerine birinci sınıf işareti olan bir sıra yün şerit dikildi. Hele iyi okuduğuna mükâfaten komşular tarafından alınan kitap çantasını da koluna takıp gittiği gün onu görmeliydi.” (Fatma Aliye Topuz 2023: 40).

Refet romanında roman kahramanı rüştüyeden sonra Mekteb-i Darülmuallimat adlı öğretmen okuluna gider. Burada giyindiği kıyafet rüştüde giyindiği kıyafetten farklıdır. Bu okulda giyilen elbiseler tek tiptir. Burada kız öğrenciler koyu tahini renginde siyah kadife yakalı bir elbise giyerler. Bu elbisenin kadife yakasının yan tarafında Mekteb-i Darülmuallimat yazılmaktadır. Yine üzerlerine giydikleri yeldirmenin kollarında okulun sınıfını gösteren şeritler dikilidir. Yazarın anlatımından sınıf başına bir şerit dikildiği, dördüncü sınıfa giden öğrencilerin yeldirmelerinin kollarında dört şerit olduğu anlaşılmaktadır.

“O senenin resmi mükâfat günü ev sahiplerini hastanın yanına bıraktıktan sonra Şule il Refet giyinip gittiler. Koyu tahini renginde yünlünden olmak üzere hep birörnek olan elbiselerin siyah kadife yakasının yan taraflarında “Mekteb-i Darülmuallimat” yazılıydı. Yeldirmelerin kollarında dahi son sınıfını gösteren dört sıra şerit dikiliydi.” (Fatma Aliye Topuz 2023: 148).

Ele aldığımız Tanzimat romanlarından Refet dışındakilerde okula giden bireylerden bahsedilir ancak bunların okul kıyafetinden bahsedilmemektedir. Refet’te roman kahramanı Refet’in hem rüştüye hem de Mekteb-i Darülmuallimat’taki okul günlerinden bahsetmesi ve bu okullarda giyindiği kıyafetleri tasvir etmesi diğer romanlarda tespit edemediğimiz bilgilerin öğrenilmesi noktasında bize ışık tutmaktadır. Bu anlamda Fatma Aliye Hanım’ın Refet romanı kültürel yansımaların ve gündelik hayatın tespit edilmesi açısından oldukça önemli bir eserdir. Yazar bu

eseriyle aynı sıradan insanların hayatlarını gözler önüne serer. Bizi zengin bireylerin konaklarından yalılarından çıkararak sabahleyin ev temizlemeye giden çocuğunu mektebe gönderen insanların evlerine götürür.

3.6.5. Kişisel Bakım

Tanzimat romanlarında roman kahramanlarının özellikle bu kahramanlardan alafranga olanların giyim kuşamlarına ve kişisel bakımlarına özel bir önem gösterdiğini anlarız. Bu romanlarda giyim kuşamdan çok fazla bahsedilse de kişisel bakımdan pek fazla bahsedilmez. Bu noktada yine de giyim kuşama bu kadar çok önem veren bireylerin kişisel bakımlarına da çok önem verdiği yorumuna ulaşabiliriz.

Kişisel bakım konusuna Ahmet Mithat Efendi *Müsâmeretnâme* romanında dikkat çeker. *Müsâmeretnâme*'nin Nâcid Bey'in hikâyesini anlattığı bölümde İngiltere'de yaşayan insanların gündelik yaşantılarında kişisel bakımlarına verdikleri önemden bahsedilir. Nacid Bey İngiliz donanmasında eğitim aldığı esnada çevresindeki İngiliz denizcilerin giyim kuşamlarını ve kişisel bakımlarını irdeler. Denizde sefere çıkan askerler denizin dalgalı olduğu zamanlarda dahi giyimlerine karadaki kadar özen göstermektedirler. İngiliz askerler beyaz gömleklerini her gün değiştirmekte, tıraşlarını her gün yapmaktadırlar. Deniz ne kadar dalgalı ve kişisel bakımı yapmak bu esnada ne kadar zor olursa olsun denizci askerler asla günlük kişisel bakım rutinlerinden vazgeçmezler.

“Kişisel bakımlarda da asla ihmal gösterilmeyip İngiltere ve diğer medeni şehirlerde karada nasıl gezilirse sefer esnasında, şiddetli dalgalardan geminin düştüğü tehlike durumlarda bile, giyim kuşama karadaki gibi aşırı önem verilir. Mesela bir beyaz gömlek iki gün giyilmediği gibi bir günlük tıraş da ertesi güne bırakılmaz. Mesela gemideki salıntı ve silkintiden dolayı ustura, insanı tehlikeye atacak dereceye getirdiğinde bile yalnız çene ve bıyıktan ibaret olan tıraş terk edilmez. Ayna karşısında tavandan asılı kordonlara kollarını takıp ona abanılır ve ustura elde geminin yalpasıyla beraber sallanarak her sabah mutlak tıraş olunur.” (Emin Nihad Bey 2021: 172).

Tanzimat romanlarındaki kadın ve erkek bireylerin giyim ve kuşamlarında, kişisel bakımlarında son derece özenli olduklarına, şatafatlı kıyafet ve aksesuarlar tercih ettiklerine birçok kez tanıklık ederiz. Aynı hususu yalnızca Osmanlıda değil

İngiltere'deki askerlerin yaşamında da görürüz. Bu tespitlerden hem Osmanlıda hem de İngiltere'de giyim kuşam ve kişisel bakımın o dönemde yaşayan bireyler için çok önemli olduğunu bu konuya önem verilmesinin de bireylerin ekonomik şartlarıyla ilişkili olduğunu görürüz.

3.7. Kadın ve Erkek İlişkisi

Tanzimat romanlarında dini inançlar ve toplumsal değerler gereği birbirine mahrem olarak görülen kadın ve erkeklerin bireysel iletişimine ve ilişkisine tanık oluruz. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında bu ilişkiyi Müslüman kadın ve erkeğin ilişkisi ile ecnebi kadınlar ve erkeklerin ilişkisi olarak ayrı ayrı ele aldık.

3.7.1. Müslüman Kadın ve Erkeğin İlişkisi

Osmanlı sosyal hayatında birbirine mahrem kadın ve erkekleri çok fazla yan yana görmeyiz. Erkekten kaçma dönemin gündelik hayatının sıkça görülen bir geleneğidir. Bu şartlarda kadın ve erkeğin birbirlerini görme, tanıma ve konuşma fırsatı çok kısıtlıdır. Birbirine mahrem kadın ve erkek genellikle birbirini sokakta, balkonda veya bir mesire yerinde görebilir. Bu görme ise kadının peçesi altında tam bir görme değildir. Konuşma ve iletişim kurma bu kısıtlı şartla altında eğer toplumdan gizli yapılacaksa laf atma, işaretleşme şeklinde mümkündür. Toplumsal bakışın uygun görmediği durumlarda karşılıklı konuşma, sohbet etme veya aşk muhabbeti konulu sohbet gerçekleştirme ancak تنها köşelerde veya kapalı kapılar ardında söz konusudur.

Tanzimat romanlarında gündelik hayat tasvir edilirken ev içi manzaralar hariç kadın ve erkeği pek yan yana görmeyiz. Birbirine mahrem kadın ve erkek çok sınırlı ortamlarda yan yana bulunabilir. Bunlardan birisi mesire yerleridir. Bu mesire yerlerinde de kadınların yüzü kapalıdır. Erkeklerle doğrudan konuşmak çok olası değildir. Ev ortamlarında ise mahrem bile olsa yakın akrabalarından kadın ve erkeğin yan yana gelebildiğini görüyoruz. Ancak bunu da daha çok Batılı yaşam tarzını benimseyen ailelerde tespit ederiz. Tanzimat romanlarında köy ve kırsalda kadın ve erkeğin durumunu yeterince göremeyiz. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında *Karabibik* romanı dışında bu konuda bize ışık tutacak çok fazla romandan söz edemeyiz. İfade ettiklerimiz genellikle İstanbul veya büyük şehirlerdeki aile hayatları

için geçerlidir. Kadın-erkek ilişkisi konusundaki davranışlar da geleneksel, modern ve Batılılaşma etkisinde kalan ailelerde farklılık göstermektedir.

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat romanında Rıfat Bey ile aynı mahalle mektebine giden Saliha Hanım feraceye girip okuldan ayrıldıktan sonra Rıfat Bey'i görme imkânı bulamamıştır. Ergen olan gençlerin birbiriyle yüz yüze görüşmeleri uygun değildir. Onunla iletişimi ancak el altından verilen mektuplarla gerçekleştirmiştir.

“İşte altı ay oldu görüşemiyoruz. Çok özledim. Allah verede bir daha görüşelim. Bir daha birbirimiz dünya gözü ile görelim! Ah!.. O beraber olduğumuz zamanlar!.. Ah o zamanlar! Nasıl da su gibi geçti o günler. Şimdi bizim için bir dakika bin yıldır Saliha'm, bundan sonra hiç olmazsa mektuplar ile görüşelim. Gülizar ile bu mektubun cevabını gönder.” (Şemsettin Sami 2023: 19).

Kadın ve erkeğin iletişimi sınırlı olduğu Tanzimat yılları İstanbul'unda bu sınırlamalar gündelik hayatta bazı olumsuz durumlara da sebep olur. Bir kadını görmek ve onunla konuşmanın sınırlı olması kadınları daha da cazip hale getirir. Bir kadının böyle bir ortamda sokakta yalnız ve rahat yürümesi çok zordur. Çünkü sokaktaki herkes yeterince ahlaklı ve nazik değildir. Kadınların ulaşılması zor bir noktada olması da bu tarz insanların kadınları sokakta rahatsız etmelerine sebep olur. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Şemsettin Sami kahramanların ağzından bu durumu eleştirir.

“Ah biçare, kadınlar neler çekmiş! Biz erkekler onları kukla değerinde kullanıyoruz. Yolda serbest ve rahat yürümelerine mani oluyoruz. Bu ne rezalet! Bu ne küstahlık! Bir erkek tanımadığı başka bir erkeğe rastlasa yüzüne bakmaz! Söz söylemez. Lakin tanımadığı ve daha önce görmediği bir kadına rastladığı anda gülerek yüzüne bakmaya, söz söylemeye başlar ve kovalar bile yanından ayrılmaz. Demek oluyor ki biz, kadınları insan sırasına koymuyoruz” (Şemsettin Sami 2023: 45).

Müsâmeretnâme'nin Vasfî Bey'in aşk macerasını anlattığı hikâyesinde kadın erkek ilişkisiyle ilgili birçok bilgiye ulaştığımız gibi kahramanın ağzından yazarın bu konudaki yorumlarına da ulaşırız. Hikâyede birbirlerine âşık olan Vasfî Bey ve Mukaddes Hanım, daha çok mektuplaşarak görüşürler. Roman kahramanları birbirlerini mesire yerlerinde uzaktan görüp bir iki kere konuşma fırsatı bulsalar da

edebî aykırı davranışlar içerisine girmezler. Ancak mektuplaşmalarının Vasfî Bey'in babası tarafından fark edilmesi ile Mukaddes Hanım yine Vasfî Bey'in babası tarafından iffetsizlikle suçlanır. Tanzimat yıllarında nişanlı dahi olsa nikâh olmadan kadın ve erkek bireylerin birbirleri ile görüşmesi uygun görülmemektedir. Buradan mektuplaşmanın dahi hoş karşılanmadığı sonucu da çıkarılmaktadır. Bu anlamda daha öncede ifade ettiğimiz gibi birbirlerine mahrem olan kadın ve erkeğin iletişim kurması oldukça zordur. Bu iletişimler genellikle gizli kapaklı kurulmaktadır.

“İki genç birbirini sevdiler mi bu duyulunca hiç düşünmeden, hemencecik ikisi de kınanır. Aralarındaki bir şekilde haberleşme veya yazışma da oldu mu artık Allah korusun! Eğer bunu duyanlar ailesi bile olsa zavallıların namuslarının korunması tarafına gidilmez. Hemen o anda birine zampara, öbürüne de aşüfte sözünü yamarlar!” (Emin Nihad Bey 2021: 263-264).

Tanzimat dönemi sosyal hayatında Türk–Osmanlı kültürünün kadın-erkek ilişkilerine ait geleneklerinin devam ettiğini görürüz. Erkek egemen bir toplumda çalışma hayatında ve sosyal hayatta erkeklerin ön planda, kadınların arka planda bir görünümü vardır. Genellikle ev içi yaşamda varlığını sezdiğimiz kadınlar erkeklerle olan ilişkilerinde mahremiyet şartlarına göre davranış sergilerler. Birbirlerine mahrem olmayan kadın ve erkeklerin ilişkilerinde kadının saygı gördüğü ancak liderlik noktasında erkeğin ön planda olduğu bir düzen vardır. Birbirlerine mahrem olan kadın ve erkeğin ilişkileri yok denecek kadar azdır ve aynı ortamda bulunması da hoş karşılanmamıştır. Böyle bir ilişki durum ancak mesire yerlerinde, sokakta olabilmekte bu ortamlarda da iletişim oldukça sınırlı kalmaktadır. İletişimin açıldığı durumlar ancak gizli tenha yerlerde söz konusudur. Müslüman kadın ve erkekler arasındaki bu iletişim ev içi ortamlarda ecnebi kadınlarla daha serbestleşmektedir.

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında Râkım Ziklasların evinde evin hanımlarına ders vermekte onlarla aynı ortamda yemek yiyip sohbet edebilmektedir. Ancak Râkım Fransız Josephino ile bir mesire yerinde Canan ve Dadı Kalfa olduğu halde ancak mesire yeri boşken oturabilmektedir. Aksi durum Josephino gayrimüslim bile olsa toplumda hoş karşılanmayacaktır.

“ Canan - (Sevincinden çıldırısıya) Siz de mi bizimle beraber geleceksiniz Efendim?

Râkım - Hay hay!

Canan - Öyle ama kalabalıkta siz bizimle beraber oturamazsınız ki!

Râkım - Çarşamba günü orada kimse yoktur. Koca çayırda biz yalnız kalacağız.

Canan – (Daha çok sevinerek) Ya! Öyle mi? Aman canım dadıcığım! Bizi götür.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 94).

Felâtnun Bey ile Râkım Efendi romanında Tanzimat yıllarındaki kadın erkek ilişkisinin başka bir boyutuyla da karşılaşırız. Bu ilişki Tanzimat romanlarının birçoğunda karşımıza çıkar. Toplumu eğitmek ve bilgilendirmek amacıyla eser veren Tanzimat yazarları toplumu uyarmak amacıyla bu tarz ilişkileri eserlerinde eleştirmişlerdir. Erkek egemen bir toplum olan Osmanlılarda Batılılaşmanın etkisiyle alafranga olmaya çalışan erkeklerin veya zenginliğin ve gücün getirdiği bir özgüvenle hareket eden erkek bireylerin ecnebi kadınlarla aşk ilişkisi yaşadığı birçok romanda dile getirilir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtnun Bey ile Râkım Efendi* romanının erkek kahramanı *Felâtnun Bey* gibi bireyler alafrangalığın, zenginliğin ve yanlış eğitimin etkisiyle ecnebi kadınlarla yanlış biçimlerde kurdukları aşk ilişkilerinde daima hüsrana uğrarlar. *Felâtnun Bey ile Râkım Efendi* romanını *Felâtnun Bey*'inin yanı sıra, Udi romanının *Mail Bey*'i, *Müsâmeretnâme* eserinin *Said Bey*'i bu tarz ilişkilerinde hüsrana uğramışlardır. Romanlarda eleştirilen bu aşk ilişkisi yalnız ecnebi kadınlarla değil Müslüman ama ahlaki değerlerini yitirmiş kadınlarla da aynı sonucu vermiştir. *Muhadarat*'ın *Remzi Bey*'i *İntibah*'ın *Ali Bey*'i de bu genellemedeki erkeklerdendir. *Felâtnun Bey ile Râkım Efendi* romanındaki *Felâtnun Bey*'in başına gelecek felaketi herkes önceden bilmektedir. *Felâtnun Bey* bu ecnebi kadın *Polini* cahilce hareket etmiş bu konuda dostlarından akıl almamıştır.

“Ben inanmam ki o adam senin arkadaşın olsun. Çünkü senin arkadaşın olsaydı mutlaka senin aklından, hikmetinden faydalanırdı. Biz duyuyorduk ya? Matmazel Polini yalnız kendi hesabına olarak Fransa'ya elli bin franktan fazla poliçe göndermiş. Kendi aşığını oyunda yendirip paralara ortak olan metresle yaşamanın sonu budur. Nerede bir yankesici varsa onu kont yahut baron diye Platon'la tanıştırır, derhal kumara sevk eder ve bunlar kendi aşığından ne kazanırsa hanımefendi de ortak olurdu.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 154).

İntibah romanında ahlaken düşkün Müslüman kadınlarla flört etmek isteyen erkeklerin bu imkânı mesire yerlerinde yakaladıklarını görürüz. Ali Bey ve arkadaşları bir cuma günü Çamlıca'ya giderler. Ali Bey arkadaşlarından bu hiç bilmediği kadın-erkek münasebetini öğrenir. Saf ve tecrübesiz bir erkek olan Ali Bey mesire yerlerinde işaretlenen kadınların ahlaki bakımından ne kadar zayıf olduklarından yeterince haberdar değildir. O da arkadaşları gibi mesire yerindeki faytonlara işaret eder ve içindeki kadınlardan cevap bekler. Böylece kadın ve erkeğin iletişiminin başlaması söz konusu olur. Bu flörtleşme yazar tarafından eleştirilerek işlenmiştir.

“O da arkadaşlarıyla beraber öteye beriye gezinip dururken –hiç içindekilere dikkat etmeden- bir arabaya arkadaşlarından yeni öğrendiği biçimde işaret etti. Fakat arabadakilerden bir karşılık görmedi. Bu durum ise her şeyden önce bir namus sahibinin arabasına sataşmış olmak endişesiyle utanmasına yol açtı. Ve kanında oluşan sıcaklık bedenini eritecek sandı.” (Namık Kemal 2022: 13).

Toplum tarafından ayıp sayılan ancak gönül eğlendirmek isteyen erkekler için bir noktaya kadar mazur görülen bu iletişim biçimi babası tarafından çok terbiyeli yetiştirilen *İntibah* romanının Ali Bey'i için çok yeni bir şeydir. Babasının ölümüyle hamisiz kalan Ali Bey'in hayatında bir takım yeni alışkanlıklar için uygun şartlar oluşmuştur. Ali Bey mesire yerlerinde ahlak bakımından düşkün kadınlarla gizlice nasıl iletişim kuracağını öğrenmiştir.

“Sonunda, bereket versin dönüş sırasında başka arabadan yine benzer bir işaret geldi de –güya yeni girdiği meslekte bilgisini ilerletmeye çalışır yollu- işaretin ne anlama geldiğini arkadaşlarından birine sorabildi ve işaretin ‘çevre, yabancılardan تنها onmadıkça haberleşme uygun değildir’ demek olduğunu öğrendi.”(Namık Kemal 2022: 14).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi ahlaka değen veren insanlar tarafından mesire yerlerindeki kadın ve erkeklerin işaretleşmeleri ayıp karşılanırsa da erkek egemen bir toplum olan Osmanlıda bu durum eğlenmeye gelen erkekler için bazı çevrelerce hoş karşılanmıştır. Ancak aynı çevredeki insanların bu durumu kadınlar için hoş karşıladıkları söylenemez. Mesire yerinde erkeklerle mesajlaşan bir kadın namuslu Osmanlı evlerine yakıştırılmaz. Mesire yerlerinde kadınlarla işaretleşen bir

erkek kendisine namuslu bir yuva kurmaya layıkken erkeklerle işaretleşen bir kadın buna layık değildir.

“Bilirim efendim beyler buraya vakit geçirmeye gelirler. Her şeyle eğlendikleri gibi biraz da karşılarına çıkan kadınlarla eğlenirler. Neden canım sıkılsın? Siz görölmedik bir şey ıkarmadınız ya... Geleneği yerine getiriyorsunuz, şeklinde karşılıktta bulundun.” (Namık Kemal 2022: 27).

Tanzimat yıllarında yazılan romanlarda kadın-erkek ilişkisinde kadının daha mahcup, daha çekingen olması toplumsal bir değer olarak karşımıza çıkar. *ingene* romanında şems Hikmet Bey’in Ziba’ya verdiği nasihatlerden kadın ve erkek ilişkisinin hangi boyutta olması gerektiğini anlarız. Evvela bir kız asla erkeklerin yüzüne bakmamalı, eğer bir erkek ona bakarsa utanarak gözlerini yere çevirmelidir. Gündelik hayatta erkeklerin yüzüne dik dik bakan kızlar edepten yoksun ve “sıyrık” olarak değerlendirilmektedir.

“Senin kadar güzel olan bir kız nasıl olmalıdır biliyor musun? Evvela erkeklerin yüzüne bile bakmamalıdır. Bir erkeğin yüzüne bakmayı ve özellikle öyle arsızcasına yılışarak bakmayı pek büyük ayıp saymalıdır. şayet bir erkek kendisine dikkatlice bakacak olursa utanarak gözlerini yere indirmelidir. İşte mahcup kız diye böyle olana derler. Yoksa senin gibi davranan bir kıza sıyrık kız diye kimse itibar etmez.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 51).

Osmanlı toplumu şehir hayatında birbirine mahrem kadın ve erkeklerin haremlik ve selamlık alanlarda bulunduklarını, çok gerekli olmadıkça birbirleriyle konuşmadıklarını görürüz. Ancak evin hizmetçileri ve köleleri bunun dışındadır. Ortak toplumsal alanlar dışında kadınlar ve erkekler ne düğünlerde ne yemeklerde ne de sohbet ortamında beraber bulunmazlar. Ancak bu kuralların Batılılaşma ile beraber gittikçe değiştiğine şahit oluruz. Bu değişim daha çok zengin ve kültürlü ailelerde özellikle alafranga kültürünü benimsemiş ailelerde daha sıklıkla karşımıza çıkar. *ingene* romanında şems Hikmet Bey, arkadaşları Selimcan, Artin Elvanyan Efendi ve şair Sihri Efendi ile Ziba’yı tanıştırır. Ziba bu erkeklerle aynı odada oturarak sohbet eder. Erkekler Ziba’ya bir alafranga matmazel gibi hürmet ederler. Zira şems Hikmet Bey Ziba’yı alafranga bir hanımefendi gibi yetiştirmektedir. Osmanlıda ister bir Fransız kadın olsun ister Osmanlı hanımefendisi olsun kadınlara saygılı ve zarif davranılmaktadır. Özellikle kendisini yetiştirmiş veya iyi eğitim almış

kadınların toplum içindeki değeri oldukça yüksektir. Bulunduğu Çingene ailesinde kadınlara bu kadar hürmet edildiğini görmeyen Ziba Şems Hikmet'in arkadaşlarının kendisine karşı tavırlarına elbette ki şaşırmıştır.

“Dolayısıyla Selimcan ve Artin Elvanyan Efendi ve şair Sihri Efendi gibi zatlar kendisine bir kadına gösterilmesi gereken hürmet ve saygıyla muamele etmeye başlayınca ilk başta Ziba şaşırıp kalmıştıysa da Şems Hikmet'in bu konuda da imdada yetişen aydınlatıcı sözleri üzerine toplumda kadınların mevkiinin ne kadar yüce olduğunu anlamış ve özellikle de erkeklerin kadınlara gösterdikleri saygıya kadınların da tam bir alçakgönüllülükle karşılık vermesi lazım geldiğine pek ziyade dikkat ederek bu insanlarla kaynaşmaya alışmak için kendini zorlaya zorlaya adeta bir alafranga matmazel olmuş gitmiştir.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 68).

Fatma Aliye Hanım'ın Udi romanı Tanzimat yılları sosyal hayatını birçok bakımdan gözler önüne seren bir romandır. Roman sosyal hayatta ve aile hayatında kadının konumunun belirgin bir şekilde ortaya koyar. Bu eserde kocasından gördüğü kötü muamele ile hayatında zor zamanlar geçiren, bütün mücadelesine rağmen hayat karşısında zayıf düşen topluma örnek, saygıdeğer ve iffetli bir kadın kahraman olan Bedia ele alınmıştır. Bedia sevgi dolu bir ailede büyümüş, iyi bir musiki eğitimi almış, yüksek karakterli, ince zevkli, onurlu bir kadındır. Severek evlendiği eşi Mail tarafından aldatılmıştır. Mail, Bedia'nın bütün malını ve mülkünü; düşkün, ecnebi bir kadın olan Helvila'ya sarf etmekle kalmamış, onu aldattığını Bedia'nın bütün çevresine de belli etmiştir.

Romanda dikkat çeken en önemli mesele Bedia'nın Mail tarafından aldatıldığı, malını mülkünü kötü kadınlara sarf edildiği günler, hatta aylar boyunca bunlara tepkisiz kalması, çok üzülmesine rağmen kocasının haksızlıklarına ses çıkaramamasıdır. Sanki Osmanlı kadını bu kaderi yaşamak zorundadır. Bedia'nın bu durumu reddetmesi ancak Mail'in onun karşısında Helvila'yı sevdiğini açık açık söylemesine kadar devam eder. Bedia'yı harekete geçiren şey işte bu kıskançlık olmuştur. Belki yüzüne bu gerçeği söylemese herkesin bildiği bu aşağılanmaya daha uzun süre katlanacaktır.

“Bana bu kadar hicranı, bu kadar hıyanetiyle beraber yine sevmiş olduğum o adamın muhabbetine beni karşı durduran mesele, o adamın benim

yanımda başka bir kadını sevdiğini söylemesi, o başkasına olan aşk ve sevdasını anlatması oldu. Oh! Bu hakaret bir kadın için unutulması kabil olmayan şeylerdendir. Sevmekte olduğumu görüyordum. O halde gönlümden iğrendim. 'Böyle gönlü ben de ezerim!' dedim." (Topuz 2021: 90).

Aşk ve kıskançlık olmasa Bedia bu aldatılmışlığa belki de daha çok uzun süre ses çıkarmayacaktır. Bedia'nın bu haksızlıklara uğraması Osmanlı kadının kaderidir adeta. Çünkü çok sevdiği babası dahi daha o çok küçükken kendini gece hayatına vermiş, annesini gözü yaşlı bırakmıştır. O çocukluğunda yaşanan bu olayları hatırlamasa da bilinçaltında kalmış olan bu hatıralar bu kadere razı oluşu sağlamış adeta bu kadere kanıksatmıştır. Udi'den alınan şu bölümde Bedia'nın annesinin gece eğlencesinden gelen babasının düşkün hallerine karşı çaresiz kabullenışı anlatılır.

"Derhal Şemi'nin hatırına mağmum bir hane, mahzun bir valide geliyor. Geceleri uyanıp da validesine "Saat kaç anne, daha babam gelmedi mi?" diye varit olan suallere validesinin yüzünü öbür yana çevirerek verdiği cevapları hatırlıyor. Müdekkik çocuk, validenin suret-i telaffuzundan şüphelenmesiyle koynuna atladığında yüzü sırsıklam yastığa tesadüfle bedbaht bir zevcenin gözyaşlarını keşfeyletiğini tahattur ediyor. Ondan sonra uykuya dalıyor. Bir gürültüyle uyanıyor, sarhoşluktan ayakta durmaya mecali olmayan bir hane erkeğini validesinin soyup da yatağına yatırmak üzere uğraştığını görüyor." (Topuz 2021: 34-35).

Osmanlı toplumunda Tanzimat döneminde kadın erkek ilişkisinin sınırlı olduğunu Tanzimat romanlarındaki başka örneklerle de tespit ederiz. Bu sınırlar şehir hayatındaki zengin ve Batılılaşmış ailelerden gelen bireylerin davranışlarında daha az görünmektedir. Şehir hayatında alaturka bir yaşam süren bireylerde özellikle din duygusunun baskın olduğu ailelerden gelen bireylerde kadın erkek ilişkisi oldukça sınırlı ve kurallara dayalıdır. Eğitim düzeyinin ve insan sıklığının şehre göre daha az olduğu köy hayatında kadın- erkek ilişkisi ise daha az kontrollüdür. *Karabibik* romanında Sarı Simayil Yusuf Ağa'nın "beslengisi" ile köyün تنها bölgelerinde gizli gizli görüşmektedir. Bu görüşmeler her ne kadar gizli olsa da buna şahit olan köylüler vardır. Gençlerin birbirleri ile olan münasebeti köy yerinde bir noktaya kadar olağan karşılanmıştır. Nihayetinde Sarı Simayil Yusuf Ağa'nın beslengisiyle

evlenecek olduğundan kızla erkeğin görüşmesi bu duruma yorularak kabul görmüştür.

“Deli Ali havadisi vermeye devam etmekteydi. Sarı Simayil Yusuf Ağa’nın beslengisine öteden beri göz komuş. Yaylada, kuyu başlarında, otlakta gizli gizli konuşturlarmış. Hani şu aşıkdaşlık yok mu? Hatta bir gün kendisi, Deli Ali, Köşkarlar’da Kızıl Hüseyin’in damına girerken, mah şurada, Uzun Mehmed’in tarlası köşesini döneceği sırada boynuzun dibinde onları, beslengiyle Sarı Simayil’i konuşturlarken görmüştü.” (Nabizade Nâzım 2022: 5-6).

Karabibik romanında Sarı Simayil ve Yusuf Ağa’nın beslengisi arasındaki aşk ilişkisinin bir benzeri Karabibik’in kızı Huri ile köyün genç erkeklerinden Hüseyin arasında da gerçekleşmektedir. Köyde evlenmek isteyen gençler bir fırsatını bularak تنها bir yerde gizli gizli buluşarak konuşur ve anlaşır. Bu buluşmaların aleni olması köylülerce hoş karşılanmasa da evlenme ve anlaşma niyetiyle kaçamak buluşmalar toplumun hoşgörü göstereceği bir noktadır. Anadolu’daki kırsal hayatı gözler önüne seren Karabibik romanında birbirine mahrem olmayan kadın erkek ilişkisinin sınırlı ancak imkânsız olmadığı görülmektedir. Hatta evlilik yolundaki gençlerin gizli ve sınırlı görüşmeleri toplumda gizli bir kabul görmektedir.

“Huri başını arkaya çevirdi. Bir saatten beri Hüseyin’in kendi peşinde dolaştığını hissetmişti. Fakat Hüseyin’in şu musallatlığından usanmış değildi. Hatta birkaç günden beri şu yapışkan aşığın takibine alışmıştı. Gerçi bu takipten hoşlanmakta değildi, lakin şikâyet edecek derecede bunaltıcıda görünmüyordu.” (Nabizade Nâzım 2022: 25).

Muhadarat romanında Tanzimat yıllarında şehir hayatında kadın ve erkeklerin birbirleri ile olan gündelik ilişkileri ve birbirlerine yaklaşımları hakkında pek çok sonuç çıkarırız. Dönemin anlayışına uygun olarak birbirine mahrem olan kadın ve erkekler ev içi yaşamda genellikle aynı ortamda bulunmaz ve birbirleriyle konuşmazlar. Yakın akraba olmaları dahi bu anlayışı değiştirmez. Bu anlayış alafranga yaşamaya çalışan bireylerde ortama ve şartlara göre farklılık göstermektedir. Bu genel anlayışın hâkim olduğu evlerde ise bu durum zaman zaman bazı bahanelerle esnetilmiştir. Muhadarat romanında Calibe ve Süha kuzen olmalarına rağmen sık sık aynı ortamda hatta baş başa bulunabilmektedirler.

Calibe'nin evlilik konusunda Süha'yı reddetmesi onların birbirlerine kardeşçe bakmalarına yorulmuş ve birlikte vakit geçirmeleri mazur görülmüş bu mazeret başkaları tarafından da kabul edilsin diye sütkardeşi olmaları yalanıyla sürdürülmüştür.

“Calibe Hanım'ın biraderi ve emmizadesi (amcasının oğlu) ara sıra kendisini görmeye gelirdi. Emmizadesiyle beraber büyüdükları için Calibe kız iken ondan kaçmadığı gibi sonra da birbirlerinde gözleri olmadığı peder ve validesince müspet olunca kaçmasına lüzum görmedikleri malumumuzdur. Soranlara söyledikleri gibi Sai Efendi damatları olduğu zaman ona da aralarında süt var demişlerdi.” (Topuz 2012: 44).

Fatma Aliye Hanım yazdığı romanlarda Osmanlı toplumunun gündelik hayatı ile ilgili birçok yaşantıyı gözler önüne sermiştir. Bunlardan bir tanesi de erkek egemen toplumun kadınlar üzerindeki olumsuz davranışlarıdır. Her ne kadar idealist kadın tipleri yazarın romanlarında göze çarpsa da eğitilmiş, güçlü, mücadeleci kadınlar toplumun erkeğe verdiği güç ve değer karşısında ezilmeye ve yenilmeye karşı duramamıştır. Yazarın *Udi*, *Muhadarat* ve *Refet* romanlarında erkeğin gücü karşısında kimi zaman yenilen veya ancak bir erkeğin desteği olmadan yeniden ayağa kalkan kadınların yaşantılarına tanık oluruz.

Udi romanındaki ezilen kadın profilinin bir benzeri de *Muhadarat* romanında karşımıza çıkmaktadır. *Muhadarat* romanındaki Fazıla hem babası hem de eşi tarafından horlanmış ve ezilmiştir. Babasının Fazıla'yı ezmesi üvey annesinin kötü niyetli tutumlarının sonucudur. Ancak Fazıla'nın eşi tarafından ezilmesi eşinin zenginliği ve erkek egemen gücü yüzündendir. Fazıla'nın zengin kocası Remzi daha Fazıla ile evliliğinden iki ay geçmeden geceleri eğlence meclislerine katılmış, eşini başka kadınlarla defalarca aldatmış, çocuk bahanesiyle birkaç cariyeyi odalık olarak almış, bunlar yetmezmiş gibi bütün parasını ahlaken düşkün bir kadına sarf ederek bu kadını Fazıla'ya kuma getirmek istemiştir. Bunların karşısında Fazıla'nın yapacağı tek şey bu aşağılanmayı reddetmek ve baba evine dönmektir. Baba evinden beklediği desteği göremeyen Fazıla bu aşağılanmaya mecbur bırakılmıştır. Babası ve kocası zengin olsa da kendi maddi gücü olmayan Fazıla ve onun gibi kadınlar toplum içerisinde maddi eksiklik yüzünden ezilmekte ve aşağılanmaktadır. Bir kadının böyle bir toplumsal ortamda mutlu olabilmesi karşısına çıkacak insanların insafına

bırakılmıştır. Eşi karşısında ezilen Fazıla yaşadığı mecburiyetler yüzünden sıkışıp kalınca bir intihar mektubu yazmış bu mektupta çaresizliğini dile getirmiştir.

“Kardeşim! Zevcim beni hanesinden tard etti (kovdu)! Pederim hanesine kabul etmedi! Ondan sonra yapılacak bir şey kalırsa o da eldeki birkaç parça mücevharatla eşyayı satıp bir odalı bir haneye sığınmak ve sermaye bittiği halde işleyip çalışmak veyahut bir yere gidip hizmetçilik etmektir. Bunların hiçbirisi benim yapacağım iş değildi. Ama bunu söylemekten maksadım, haşa çalışmayı çirkin görmek ve üşenmek değildir. Fakat zevcehanesinden tard eylediği halde pederinin kabul etmediği bir kadına âlemin ne nazarla bakabilmesi mülahazasıdır (ne gözle bakacağı düşüncesidir).” (Topuz 2012: 224).

Tanzimat romanlarında kadın-erkek ilişkilerine baktığımızda bu ilişkinin birbirine mahrem olan kadın ve erkek arasında çok sınırlı olduğunu bu sınırların mesire yerleri gibi sosyal alanlarda zorlandığını görürüz. Batılaşmanın etkili olduğu ailelerde ilişkilerin sınırlarının genişlediğini tespit ederiz. İstanbul şehir hayatına genelleyebileceğimiz bu sınırların Anadolu köy hayatında esnetildiğini görürüz. Şehir veya köy hayatı olsun Osmanlı toplumunda sınırlı veya açık kadın erkek ilişkilerinde erkeğin toplumun kendine verdiği sosyal ve ekonomik güçle kadınlar üzerinde daha baskın olduğunu tespit ederiz. Bu baskın güç kadınlara hoyratça davranan erkeklerin kadınları ezmesi ve onları zor durumlarda bırakması ile sonuçlanmaktadır.

3.7.2.Ecnebi Kadınlar ve Erkeklerin İlişkisi

Tanzimat yıllarında Müslüman kadınların ev dışındaki sosyal hayattaki varlıkları çok sınırlıdır. Ancak bu sınırlar ecnebi kadınlar için geçerli değildir. Ecnebi bir kadın bir restorana gidip akraba veya yabancı bir erkekle oturabilir, yemek yiyebilir, sohbet edebilir. Bu durum ne Müslüman erkekler ne de ecnebi erkekler tarafından abes karşılanmaz. Ancak durum Müslüman kadınlar için böyle değildir. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında Müslüman kadınların erkeklerle bir restoranda oturduğuna şahit olmayız. Müslüman bir kadının tek başına bir arabaya binip bir yere gitmesi dahi hoş karşılanmaz. Oysa bu durum ecnebi kadınlar için normaldir. Bu tezatlığı Şemsettin Sami *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında kahramanların ağzından ifade etmiştir.

“Madamlar çıkarlar, erkeklerin meclislerine girerler, kahvelerde otururlar. Faka bir alıp vakarlı bir şekilde yürüyerek ırzına helal getirmeyecek bir yere gidip edeplice oturur. Hiç kimse yüzüne bakmaya cesaret edemez. Hâlbuki bizimkiler öyle değil. Biz karılarımızı, kızlarımızı bir arabacıya teslim edip Allah’a emanet... Nereye götürürse götürsün...”(Şemsettin Sami 2023: 40).

Emin Nihad Bey *Müsâmeretnâme*’sinde Osmanlı’da kadın erkek ilişkisinin sınırlı yapısını gösterdiği gibi Avrupa’da bu konudaki serbestliği de göstermektedir. Nâcid Bey’in hikâyesinin anlatıldığı bölümde Nâcid Bey genç bir delikanlı olarak yine genç bir kız olan Elizabeth’ten edebiyat dersi alır. Bu dersler derslik olarak kullanılan bir odada baş başa verilmektedir. Bir müddet sonra Nâcid Bey ve Elizabeth sokakta baş başa gezmeye ve birlikte tiyatro ve balolara gitmeye başlarlar. Üstelik bu gezmeler gizli kapaklı değil Elizabeth’in babasının izni hatta teklifi ile gerçekleşir. Bu iletişim dönemin İngiltere’sinin sosyal hayatında gayet makul ve normal karşılanmaktadır. *Müsâmeretnâme* içerdiği hikâyelerle Osmanlı’da ve İngiltere’de kadın erkek ilişkisinin farklılıklarının karşılaştırılması imkânını sağlamaktadır. Osmanlı’da hayli sınırlı görülen bu ilişki Avrupa’da oldukça serbesttir. Ancak her iki ilişkide de toplumun kabul ettiği ölçüler tarzında değerlendirilmiştir. Her iki ülkede de makul kabul edilen sınırları aşan ilişki biçimlerinin olduğu bilinmektedir.

“Bunun üzerine biz sahile çıkar çıkmaz babasından ayrılarak Elizabeth’le kol kola verip o gün akşama kadar birlikte gezip eğlendik. Evvela Haystrit’te büyük gazinonun balkonuna çıkıp o son derece güzel manzaralı ve ferahlatıcı alanın تنها bir yerinde bir süre dinlenerek bir hayli sohbet eyledik.” (Emin Nihad Bey 2021: 156)

Tanzimat’la beraber kadın erkek ilişkisinde ve evlilik kurumuna yaklaşımda Batılılaşmanın getirdiği bazı değişimleri görürüz. Evlenmenin, bir kadınla evlilik veya cariyelik kurumu kapsamında birlikte yaşamının bir gereklilik olduğu Osmanlı toplumunda bu gerekliliğin Tanzimat döneminde kalktığını görürüz. Karısı olmayan bir erkeğin ecnebi bir kadınla sevgili olması onunla evliymiş gibi bir ilişki kurması alafranga bireyler arasında ayıplanmayacak bir davranış olarak görülmüştür. Bu davranışı *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında hemen hemen romanın bütün

erkeklerinde görürüz. Mustafa Meraki, Râkım Efendi ve Felâtun Bey evlilik dışında yabancı kadınlarla ilişki içerisinde. Mustafa Meraki Efendi'nin karısının ölümünden sonra evlenmeyişinin sebebi de bu anlayıştır.

“Mustafa Meraki Efendi, eşinden ayrıldığı zaman elinde on üç yaşında bir oğul ile kundakta bir kız bulunduğundan bir müddet mecburen evlenemedi. Son asrın medeni gelişmeleri İstanbul'da bir adamın bekâr olarak yaşayabilmesine uygun olduğundan bir süre bekâr kaldıktan sonra Mustafa Meraki Efendi bir daha evlenmeye de gerek görmedi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 4).

Benzer bir durum Râkım için de geçerlidir Râkım Josephino ile evlilik dışı bir ilişki yaşar. Râkım İngiliz kızlarına derse gitmeden evvel Josephino'ya uğrar ve orada herkese açıklamadıkları ama yazarın da bu durumu çok sakıncalı görmediği bir ilişki içine girerler. Bu ilişkiyi başkalarına açıklamamalarının sebebi durumun Râkım açısından bir miktar sakıncalı olması değil Josephino gibi namuslu bilinen bir kadının şerefine korunması yolundaki arzusudur. Râkım mazbut bir genç olarak tanınsa da bu durum Beyoğlu gibi Avrupa kültürüne kapılarını açmış bir muhitte çok da olumsuz karşılanmaz.

“Sana böylece sırrımı açıp sevgimi sunuşum, gerçekten sevilecek bir adam olduğun gibi her bakımdan güzel ahlak, namus ve edeple şöhrat buluşundan dolayıdır. Benim de aileler arasındaki şöhratimin korunması gerektiğini de bilirsin, artık bu sırrı ne kadar saklamak gerekeceği buradan anlaşılmalı” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 52-53).

Felâtun Bey'in alafranga gibi yaşamaktan anladığı serbest ilişkiler olduğu için Râkım ve Josephino'nun bu noktadaki çekincelerine katılmaz. Felâtun ecnebi sevgilisiyle yaşadığı evlilik dışı aşk ilişkisinde bu ilişki saklanmaya bile lüzum görmemiştir. Zira bu ilişki, hem Felâtun hem de sevgili Polini için utanılacak değil gurur duyulacak bir ilişkidir. Nitekim Polini ile otelde tuttuğu bir odada yaşayan Felâtun bir müddet sonra otelde yaşamanın çok masraflı olması sebebiyle Polini ile aynı eve yerleşerek evlenmeden karı koca hayatı yaşamaya devam ederler.

“Sevgilisi Matmazel Polini üstüne düşüp ısrar etmemiş olsaydı belki birkaç gün için oyuna ara verirdi. Ama Matmazel Polini mutlaka oyun salonunda bulunup-ağzından çıktığı şekliyle-Felâtun Bey'in metresi olmak

övüncünü herkese göstermek istediğinden onun ısrarı üzerine devamı mecbur oluyordu.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 113).

Felâatun Bey ve Râkım Efendi romanında ecnebi kadınlarla aşk ilişkisi konusunda iki farklı anlayış gözümüze çarpar. Bunlardan birisi alafranga anlayıştaki bekâr bir erkek ecnebi bir kadınla istediği gibi evlilik dışı aşk ilişkisi içinde olabilir ve bunun aleni yaşanmasının hiçbir sakıncası yoktur. İkincisi alafranga anlayışta da olsa bir bireyin ecnebi kadınla yaşadığı aşk ilişkisinin gizli ve sınırlı olması gereğidir. Ancak her iki durumda yazarın ortaya koyduğu tavır genç erkeklerin böyle bir yaşantıyı fazla dillendirmedeği koşullarda yaşamasının doğal oluşudur.

“Evet Efendim! Biz burada bir meleğin durumunu tasvir etmiyoruz dedik. Namusun muhafazasını bilir, insan gibi yaşar, gerçekten alafranga üstelik zamanımızda yaşayan genç bir adamın durumunu tasvir ediyoruz. O akşam Râkım’ın yerinde bulunup da nefesine hâkim olabilecek bize bir delikanlı daha gösterebilerseniz, bu hikâyeye onu koyarız.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 53).

Tanzimat yıllarında kısıtlı olarak değerlendirilen ve anlatılan kadın erkek ilişkisi dönemin sosyal hayatının önemli bir parçası olan mesire yerlerine gitme kültürünün neticesi olarak bir açılıma gider. Bu açılım kadınların toplum hayatında hep geri planda bulunması, erkeklerle doğru iletişimin kısıtlı olması ve eğitim yetersizliğinin sonucu olarak olumsuz bir sürece dönüşür. Nikâhlı olamayan kadın ve erkeklerin birbirleriyle konuşmasının ayıp olarak görüldüğü bu dönemde mesire yerleri toplumsal sistemin bir açığı olarak kadın ve erkeklerin birbirleri ile iletişim kurmasına el vermiştir. Ancak bu iletişim içinde fikri, ilmi, edebi boyut yer almaz. Bu ilişki sadece gönül ilişkisi kurma şeklinde tezahür etmiştir. Sosyal kurumların haricinde gelişen bu ilişkiler çarpık bir seyir izlemiştir. Mizancı Murat’ın *Turfan mı yoksa Turfa mı?* romanında bu yanlış ilişkiler eleştirilmiştir. İstanbul’un en zengin ve seçkin ailelerinden olan Salih Efendi’nin kızı ve gelininin Kâğıthane gezisinde tanımadığı erkeklerle ve oğlunun tanımadığı kadınlarla işaretleşip mektuplaşması eleştirilmiş ve ahlaki düşkünlük olarak okuyucuya sunulmuştur. Yine romanda Müslüman kadın ve erkeklerde görülen bu ahlaki zafiyetin gayrimüslim kadın ve erkeklerde görülmeyişi gıpta ile dile getirilmiştir. Mizancı Murat gayrimüslimlerin

bu yönünü “*Bu gibi cemiyet düşkünleri bile bizden edepli geziyorlar.*” diye dile getirmesi çok esef verici ve düşündürücüdür.

“İşte beğenmeyip aleyhlerine söz söylediğimiz Hristiyanlar, Frenkler... Hallerine iyi bakınız! Hiç bize benziyorlar mı? Kadınlarından hiçbiri bizim gibi sarkıntılığa uğruyor mu? Çapkınların hadleri mi olmuş? Bir kere tecrübe etsinler, bakın ne mukabele görürler? Hâlbuki içlerinde belki herkesçe bilinen kötüler bile mevcut olabilir. Bu gibi cemiyet düşkünleri bile bizden edepli geziyorlar. Bize edilen muamelenin yarısını görseler, namus davası için tereddüt göstermezler. Yazık değil mi bize?..” (Mizancı Murat 2022: 92).

Tanzimat romanlarında Müslüman kadın ve erkekler arasında sınırlı olan ilişki ve iletişimin Müslüman olmayan kadın ve erkekler arasında ve gayrimüslim erkekle gayrimüslim kadınlar arasında daha serbest olduğunu görürüz. Müslüman bir erkek ecnebi bir kadının evindeki yemek masasında bulunabilir, bu kadınla tiyatro ve balolara gidebilir hatta onunla aynı evde nikâhsız olarak yaşayabilir. Müslüman kadınlara getirilen toplumsal sınırlandırmalar Müslüman erkekler ve gayrimüslim kadın ve erkekler için geçerli değildir.

3.8.İçki-Sigara Kültürü

Tanzimat romanlarında erkek ve kadın bireylerin zaman zaman içki ve sigara içtiğini görürüz. İçki ve sigara içme alışkanlığı bireysel bir tercih gibi tezahür etse de bu alışkanlığın bir kültür yansıması olduğu gözümüze çarpar. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında içki ve sigara içme alışkanlığını sigara içme ve içki içme alışkanlığı olarak ayrı ayrı ele alacağız.

3.8.1.Sigara İçme

Esaret romanında hem zengin hem de fakir ailelere mensup bireylerin ortak bir zevki olan sigara içme kültürü ile karşılaşırız. Roman kahramanı Zeynel Bey çok düşünceli olduğu bir gece efkârını dağıtması için tabla içinde hazır bulunan sigaralardan birisini içer. Bu yıllarda sigaralar müstakil bir şekilde bulunan tütün dükkânlarından tedarik edilir. Kimi zaman bu tütünler el ile sarılarak o anda içilir kimi zaman ise önceden hazırlanarak tablalara konularak sonradan içilir.

“Mehtaba karşı biraz denize bakar da efkârımı dağıtırım, diyerek ve tabla içinde hazır bulunan sigaralarımın birisini yakarak köşe penceresine geçip oturdum ve güya efkârımı dağıtayıp, derken denize baka baka derya-yı teessürden ta, ka’rına kadar daldım.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 28).

Gündelik hayatta içki içmek hoş karşılanmaz ancak aynı durum sigara için geçerli değildir. Tütün dükkânları gündelik hayatın ve Osmanlı ticaretinin bir parçasıdır. Osmanlı erkekleri tütün dükkânlarından tütün alarak sosyal hayatın birçok alanında sigara içerler. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında aynı mahalledeki birçok tütün dükkânından söz edilmektedir. Bir mahallede en az iki tütün dükkânının olduğu düşünülürse tütün içmenin ne kadar rağbet gören bir alışkanlık olduğu anlaşılır. Romanda Fitnat’ın üvey babası da meşhur bir tütün dükkânının sahibidir.

“Hem de Hacı Baba’nın müşterilerinin çoğu öyle yirmi, kırk paralık tütün alanlardan olmayıp, kutularını bir çeyrek meci diye ile dolduranlardandı. Her nasılsa, uzatmayalım. Bizim Talat Bey üç dört seneden beri tütüne alışmış olup Laleli yakınlarında bir tütüncünün müşterisiydi ve her gün kaleme giderken ondan tütün alırdı.” (Şemsettin Sami 2023: 30).

Emin Nihad Bey’in *Müsâmeretnâme*’sinin ilk hikâyesinde Binbaşı Rifat Bey vapurda karşılaştığı ecnebi bir adamın kılık kıyafetini ve davranışlarını incelerken sigara içmesine ve içtiği sigaranın kutusuna dikkat eder. Sigara kutusu gümüştendir. Kutunun kapağı yanardağ resimleriyle süslenmiştir. Bu ifadelerden vapurda seyahat eden insanların gündelik yaşam rutinlerinden birinin yalnızca evde değil vapur gibi seyahat araçlarında da sigara içme olduğunu anlarız. Yabancı adam sigara kutusunu yanında taşımakta bu da gün içerisinde gezdiği, uğradığı her yerde sigara içme imkânını kendisine sağlamaktadır. Sigara kutusunun gümüş gibi değerli bir metalden imal edilmesi ve kutunun üzerindeki resimlerin sahibine ait kültürel şifreler taşıması yine sigara içme kültürüne verilen değerin bir göstergesidir.

“Kullandığı tütün kutusu savatlı gümüştense son derece sanatlı ve kapağının üzeri Napoli ve Sicilya adalarındaki yanardağların resimleriyle süslenmişti. Buna karşılık, içindeki tütünün acı ve iğrenç kokusundan adamın yanında bulunanlar zor durumda kalmaktaydı.” (Emin Nihad Bey 2021: 35-36).

Müsâmeretnâme'nin Binbaşı Rifat Bey'i vapurda sigara içen ecnebi adamın evine gittiğinde kendisine yine sigara ikram edilir. Rifat Bey gündelik hayatında sigara içen biri olduğu için verilen sigarayı memnuniyetle kabul eder. Gerçi eserin kahramanının sözlerinden o dönemin kültüründe yabancı kadınların yanında sigara içmek bir saygısızlık göstergesi olarak ifade edilse de Rifat Bey bunu bilmediğinden sigara ikramını kabul etmiştir. Yine eve gelen misafirlere sigara ikram edilmesi sigaranın değerli bir ikram olarak görüldüğünün kanıtıdır.

“Bir ara orta yerde bulunan sofranın üzerinden bir sigara alıp bana ikram etti. Ben o zamana kadar yabancı kadınlarla bu şekilde bir münasebetim olmadığımdan ve madamlar yanında sigara içmemenin bir saygı gereği olduğunu bilmediğimden sigarayı teşekkür ederek aldım.” (Emin Nihad Bey 2021: 44).

Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında da kahramanların ellerinde sigaraların varlığına şahit oluruz. Sigara içme dönemin sosyal hayatında eğlence kültürünün bir parçasıdır. Bir keyif aracı olan sigaraların sağlığa olumsuz etkileri romanlarda yer almaz. Bu anlamda sigara içmek olumsuz bir alışkanlık olarak değerlendirilmemektedir. Çimenlik yerde sigara içmek Ahmet Mithat'ın Çingene romanında bir keyif ve rahatlama eylemi olarak görülmektedir.

“Kayıktan çıkıp çimen üzerine oturdular. Bey bir sigara yaktı.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 50).

Tanzimat romanlarında içki ve sigara gibi alışkanlıklara sahip kahramanları sıklıkla görürüz. Sigara içenler çok olumsuz tarif edilmeseler de içki içenler yanlış alışkanlıklar içerisinde olarak tarif edilir. İçki içen kahramanlar romanlarda kötü yaşantılarının sonucu olarak kötü akıbetleri bildirilerek anlatılırlar. İçki içenler içki ile beraber gece âlemlerinde bulunur, eşlerini ve ailelerini perişan ederler. Nihayetinde hem servetlerini hem de ailelerini kaybederler. Ancak sigara içenler için bu tarz kötü akıbetler yazılmaz. Ele aldığımız romanlardan *Sergüzeşt* hariç hiçbirisinde sigara ilgili olumsuz bir yorum yoktur. *Sergüzeşt* romanında içki ve sigara içen bireyler bu zararlı alışkanlıklar ve kötü kişiliklerinden zarafetlerini kaybetmiş olarak tasvir edilmiştir.

“Sabahtan akşama kadar içtikleri sigara dumanlarıyla sararmış parmakları; ...içkiye olan meyilleriyle kötü beslenmeden toprak rengini

kazanan çehreleri, terbiye ve marifetin yerini alan kötü huyu hilekârlığı gösteren küçük siyah gözleriyle bütün kadınlar giyinişlerine boyunun ve posunun tertibinin güzelliğine, terbiye ve edeplerine tutkun hayran oluyorlar inancındadırlar.” (Sezai 2022: 63).

Tanzimat romanlarında sigara içen kadınlara Fatma Aliye’nin romanlarında da rastlarız. *Muhadarat*’ta Fazıla’nın kayınvalidesi sigara içerken *Udi* romanında Bedia’nın sigara içtiğinden bahsedilir. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında sigara içen erkeklere çok rastlansa da sigara içen kadınlara pek az rastlanır. Romanlarında kadın kahramanlara daha çok yer veren Fatma Aliye Hanım dönemin kadınlarının gündelik hayatlarını anlamamızda önemli bir yere sahiptir.

“Bir fasıl arası tepsilerle şekerlemeler ve yemişler çıkmıştı. O aralık Bedia da bir nefes almaya ihtiyaç messeylediğinden midesinde rahatsızlık olduğu için yiyemeyeceğinden bahisle kâanın ta öbür ucundaki odada bir sigara yaktı. Sedirin üzerine yaslandı. Oradaki sükûnetle ferahlanmak istiyordu.” (Topuz 2021: 58).

Sigara içme kültürünü yalnız şehir hayatında değil köy hayatında da görürüz. Nabizade Nâzım’ın *Karabibik* romanında roman kahramanı Karabibik’in de en büyük zevklerinden biri sigara içmektir. İçilen sigaralar günümüzdeki gibi hazır sigaralar değildir. Dükkândan veya tütüncüden tütün alınarak tütün kesesine konulur. Tütünler içileceği vakit sigara kâğıtlarına sarılarak içilir.

“Karabibik yorulmuştu. Koynundan tütün kesesini çıkardı, dolma gibi bir cıgara sardı; fakat ateşi yoktu.” (Nabizade Nâzım 2022: 4).

Tanzimat yıllarının diğer romanlarında da sigara içen bireyler ile karşılaşırız. Bu bireylerin birçoğu erkektir. *Muhadarat* romanında *Udi* romanındaki gibi sigara içen bir kadın ile karşılaşırız. Bu alışkanlık roman kahramanı Fazıla’nın kayınvalidesinin de gündelik hayatının bir parçasıdır. Yazarın anlatımından sıradan bir ev kadınının sigara içmesinin doğal bir olay olarak karşılandığını, kadınların sigara içmesinin gündelik hayatın bir rutini olduğunu görürüz. Her ne kadar romanda anlatılan kadın zengin bir aileye mensup olsa da ölen kocasının çok cimri olduğu bilinmektedir. Böyle bir ailede sigara içme imkânı bulunduğu göre sigaranın çok pahalı olmayan bir keyif verici olduğu sonucuna ulaşırız.

“Fazıla kayınvalidesiyle eltisine lazım gelen ihtiram ve riayette (saygıda) kusur etmiyor ve kayınvalidesinin sigara tablasını önüne koymak ve cariye­nin getirdiği kahveyi kalkıp eline vermek gibi hizmetlerden de çekinmiyordu.” (Topuz 2012: 184).

Tanzimat romanlarının birçoğunda gündelik hayatlarında sigara içen kadın ve erkek bireylerle karşılaşırız. Müstakil tütüncü dükkânlarında satılan tütünler tablalarda muhafaza edilmekte ve içileceği vakit sigara kâğıtlarına satılarak tüketilmektedir. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* ve *Müsâmeretnâme* eserlerinde tütüncü dükkânlarından bahsedilmektedir. Yazarların ifadelerinden şehirde birçok tütüncü dükkânının var olduğunu anlamaktayız. Bütün bunlar sigara içme kültürünün yaygınlığı hakkında bize ipuçları vermektedir.

3.8.2.İçki İçme

İslam dininde içki içmek haram kabul edilmiştir. İçki ile kastımızın alkollü içkiler olarak bilinmesini isteriz. Tanzimat yıllarındaki çoğunluğu Müslüman olan İstanbul şehir hayatının anlatıldığı Tanzimat romanlarında İslam’ın bu kuralının izleri görülmektedir. Her ne kadar haram kabul edilse de içki içmek Müslüman olmaya engel olmadığı için Müslüman olmasına rağmen içki içen bireyler bütün İslam ülkelerinde görülmüştür ve görülmektedir. Tanzimat yıllarında Müslüman olmasına rağmen alaturka bir eğlence anlayışıyla rakı içenler, alafrangalık özentisi ile Avrupalıların içtiği içkileri tüketenler bulunmaktadır. Müslüman olmadığı ve kendi dinlerinde içki içmek günah olmadığı için içki içen bireyler de vardır. Tüm bu bilgilere rağmen alkollü içki tüketmek hele de bunu aleni ve çokça yapmak toplum tarafından çok hoş karşılanmamaktadır. Bu genellemeleri ve çeşitli istisnai durumları, ele aldığımız Tanzimat romanlarında teker teker değerlendirdik.

Müsâmeretnâme’nin ilk hikâyesinde Binbaşı Rifat Bey vapurda tanıştığı ecnebi bir adamın evine ilk kez misafir olarak gider. Burada adamın kızları babaları olmadığı halde Rifat Bey’e içki ikram ederler. Rifat Bey bu ikramı evin erkeği evde olmadığı için reddetmek ve kızların babasını beklemek ister. Oysa kızlar babalarının bundan rahatsız olmayacağını hatta memnun olacağını dile getirirler. Tanzimat romanlarında Müslüman erkeklerin evlerinde aileleri ile beraber içki içtiğine hiç şahit olmayız. Özellikle alafranga usule göre yaşayan erkeklerde yalnız başlarına veya eve gelen erkek misafirlerle içki içildiğini görürüz. Burada misafir ağırlayan

aile gayrimüslim olduğu için Müslüman evlerin âdetleri burada geçerli değildir. Bu yüzden ecnebiler için gündüz vakti yemekten önce kahve içer gibi içki içmek gündelik yaşantılarının doğal bir rutindir.

“-Niçin? Şimdi babam geldiğinde birkaç kadeh içeceği için elbette size de içki ikram edecektir ve de zaten birkaç türlü hafif içecekler de hazırlanmış, duruyor. Hangisinden içersiniz, lütfen söyleyiniz!

-Hele babanız gelsin de o zaman bakarız.

-Mösyö, hiç zararı yok. Siz ondan biraz evvel başlamış olursunuz. Lakin hangisinden içeceğinizi bilemiyorum. Mevsim münasebetiyle marul ile pelin mi yoksa konyak mı, apsent mi, ne dersiniz?” (Emin Nihad Bey 2021: 47).

Osmanlı Devleti’nde içki içilmesini bir dönem yasaklamıştır. Bu yasakların yaşandığı dönemde bile alkollü içkiler içmek hiçbir zaman ne Müslüman ne de gayrimüslim kişiler arasında tamamen ortadan kalkmamıştır. İslam’ın yasakladığı bir unsur olan alkol tüketimi İslam’ın diğer yasaklarında olduğu gibi bireyler tarafından zaman zaman terkedilmiştir. Dinin koyduğu yasakların uygulanması noktasında kadınlar daha kurallara bağlı iken erkeklerin bu yasakları delmesi toplumun hoşgörü göstereceği seviyede tutulmuştur. Bekâr bir erkeğin evli olmayan bir kadınla ilişki kurması, alkol alması gibi hususlar çok dikkat çekmediği takdirde toplum tarafından büyük bir problem olarak görülmemiştir. Toplumdaki Batılılaşma hareketi ile de yabancıların yeme içme âdetleri kendini alafranga sayan bireyler tarafından normal görülmüştür. Bu anlamda Avrupalılar gibi içki içmek bu çevrelerce normal hatta bir gurur vesilesi sayılmıştır.

Bütün bu davranışlar abartıya kaçmadığı sürece alafrangalığın bir gereği olarak bizlere sunulmaktadır. Dönemin gündelik hayatında Müslüman bireylerin evinde içki masalarını sıklıkla görmesek bile Batı medeniyetini sosyal alanda taklit etmeye düşkün bireylerin evinde içki içilmesi, sofralarda Avrupalılar gibi içki servisinin yapılması normal sayılmıştır. Tanzimat romanlarında ecnebilerin evinde içki içilmesi de yine alafrangalığın bir gereği olarak algılanmıştır. *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanında bizlere bilinçli bir alafranga birey diye sunulan Râkım Efendi İngiliz Ziklasların evinde içki masasına oturup içki içebilmekte, Fransız Josephino’nun evinde kendisine sunulan alkollü içkiyi kabul edebilmekte, evine

misafir ettiği Josephino'ya kendi sofrasında içki ikram etmekte ve onun içki içmesine eşlik edebilmektedir.

“Josephino hizmetçisi Marie'yi çağırdı. Rakıyı ısmarladı. Zaten hazır bulunduğu için Marie derhal getirip odanın orta yerindeki masa üzerine koydu. Madam iki kadehe birer parça bir şey koyup ‘Sıhhatinize!’ diyerek Râkım ile toka ederek içtiler.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 51).

Râkımın evinde ilk kez içki servisi yaptırması evin bireyleri tarafından önceleri garip karşılanmıştır. Rakım bundan sonra evinde alafranga kişileri veya ecnepleri misafir ettiğinde aile bireylerinin aynı davranışa alışacakları düşünebiliriz. Burada dikkatimiz çeken içki içen bireylerin gayrimüslim erkekler ve kadınlar ve Müslüman erkeklerden oluşmasıdır. Gündelik hayatta Müslüman kadınların içki içtiklerini Tanzimat romanlarında göremeyiz. Çünkü bu davranışı erkeklerin yapması toplum tarafından hoşgörü ile karşılanırsa da kadınların içki içmesi toplum tarafından kadının ahlaksızlığına yorulacaktır. Nitekim Tanzimat romanlarında Müslüman kadınlardan yalnızca *İntibah*'taki Mahpeyker gibi ahlak olarak düşkün olanları içki içmektedir.

“Canan -o zamana kadar Râkım'ın evinde ilk defa olmak üzere- rakı takımını salondaki konsolun üzerine koydu. Râkım ilk kadehi Josephino'ya sunduğu zaman kadın, yine İstanbul'un rakısının dünyada en sevicecek içkilerden olduğuna ve kendisinin buna şaraptan daha çok meyli ve rağbeti bulunduğuna dair bir hayli söz söyleyip alıp içti.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 99).

Dönemin romanlarında roman kahramanlarının içki ve sigara içtiğine çok sık rastlarız. Romancılar kimi kahramanların bu alışkanlıklarını okuyucuya ibret vermek için kahramanları felakete götüren kötü bir alışkanlık olarak da vermektedirler. Tanzimat romanlarında içki içen erkekler ve onların başına gelen ibretlik hikâyeler sıkça karşımıza çıkmaktadır. İçki içen erkekler aynı zamanda gece âlemlerinde ahlakını yitirmiş ecnebi veya Müslüman kadınlarla vakit geçirmekte, ailelerinin rızkını bu kadınlarla boş yere harcamaktadırlar. Bu şekilde davranan erkeklerin ibretlik sonlarına birçok romanda şahit oluruz. Erkeklerin gece âlemleri yapmadan eş ve dostlarıyla abartıya kaçmadan alkollü içkiler içmesi bir noktaya kadar toplum tarafından ahlaksızlık olarak değerlendirilmese de Müslüman bir kadının alkol

kullanması o kadının tamamen düşkün ahlaklı bir kadın olduğuna yorumlanır. Erkeklerin çok fazla alkol alması yakında kendi ahlakını kaybedeceğine ve felakete sürükleneceğine bir işaret olarak romanlarda ele alınır. İntibah romanında bu ifadelerimizi destekleyen örneklere rastlarız. Mahpeyker alkol alır çünkü ahlaksız bir kadındır. Ali Bey alkol almaya başlar çünkü o da yakında felakete sürüklenecektir.

“Kadehlerden birini doldururken meraklı bir bakışla Bey’in yüzünden meylini öğrenmek istemişse de ret ve kabule ilişkin bir şey anlamamıştı.’ Efendiciğim! Siz içmezsiniz, değil mi? Yine alışmayınız! Özellikle alışmanıza ben sebep olmayayım. İzin verirsiniz bendeniz kendi kendime... yok, o da olmaz. Alışmayanlara kokusu çok fena gelir, sonra benden iğrenirsiniz’ gibi kesik sözlerle saflık şekline dökülmüş birtakım sitemlere kalkıştı.”(Namık Kemal 2022: 59-60).

Çengi romanında bir içki sofrasının tasviri ile karşılaşırız. Bu sofraya masa ve sandalyelerden kurulacaktır. Masanın üzerine hasırla kaplı rakılar, şaraplar, şişe şişe amberler, yemişler, billur sürahiler, kadehler vardır. Meze olarak çeşitli balık ve salatalar vardır. Cemal Bey ve dostlarına kurulan bu sofraya çok zengin Osmanlı'nın zengin bireyleri için hazırlandığından her şey en modern ve pahalı nesnelerle oluşturulmuştur. Hazırlanan bu sofraya çengilerinde katıldığı bir âlem sofrasıdır. Zengin erkekler sabaha kadar yemek yiyip, içki içip çengi kadınlarla beraber eğleneceklerdir.

“Sandalyelerden, sofralardan, masalardan başka aman ya Rab! O arabalardan daha neler inmedi! Hasırla kaplı rakılar, şaraplar, şişe şişe amberler! Bin türlü yemişler! Billur sürahiler, kadehler. Meze için çeşit çeşit balıklar ve salatalıklar. Kısacası en mükemmel bir dairenin, en mükemmel bir kiler takımı, gerekli olan her şeyi bu arabalara doldurulmuş ve bu köşke nakledilmişti.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 104).

Cemal Bey ve arkadaşlarına kurulan içki sofrasında her türlü içkinin yanında çeşitli mezeler vardır. Bu mezeler ile beraber tavuk söğüşü, midye dolması gibi yemekler de sofraya davet edilen misafirler için hazırlanmıştır. Oluşturulan bu sofranın maliyeti oldukça büyüktür. Nitekim elinde köşkler, yalılar bulunan zengin ev sahibi bu tür sofralar kurarak hem eğlenmekte hem de bu sofralara ödenen paranın bir kısmı ile geçimini sürdürmektedir. Bu eğlenceler zengin erkeklerin içki içip

kadınlarla eğlenmesi için tertip edilmiştir. Tanzimat romanlarda sıkça bu tarz içkili eğlencelerden bahsedilmektedir.

“Bu sofraya, hazır olanların tümünü etrafına toplayacak kadar büyük bir şey olup üzerinde her tür içkiden birkaç şişe bulunduktan başka her çeşit mezelerden de birkaç büyük tabak dolusu mevcuttur. Tavuk söğüşü, midye dolması gibi adeta yemeye şayan olan şeyler de meze yanında olmak üzere bu sofraya üzerine konulur.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 110).

Tanzimat romanlarında alafranga kişilerin evlerinde ve sofralarında içki bulundurduklarını, bunları dostlarıyla beraber bir modernlik unsuru gibi tükettiklerini görürüz. Batılılaşmanın Osmanlı toplumundaki sonuçlarından birisi de Avrupa’daki içki kültürünün bizdeki kişilerde de yansımalarıdır. Ancak içki ve alkol Avrupa’ya has bir eğlence değildir. Osmanlı şehir hayatında alaturka içki kültürü olarak rakı içildiğine romanlarda tanık oluruz. Rakı her ne kadar Batı kökenli bir içki olsa da Osmanlıya gelmesi Batılılaşmanın yoğunlaştığı dönemlerden önce olduğu için alaturka Osmanlı eğlencelerinin bir parçası sayılabilir. *Çingene* romanın zengin kahramanı Şems Hikmet Bey eniştesi ve yakın arkadaşlarıyla pikniğe giderek rakı içerler. Ancak bu rakı diğer rakılar gibi sert değildir, keyif amaçlı ve mezelerin yenilmesi için hafif bir şekilde hazırlanan bir içkidir. .

“Her ne kadar bu efendiler içki içseler de içmekte ispirtonun vereceği neşeden ziyade o malzemenin hazırlanması ve o hazırlanması ve o hazırlığa verilecek önemle eğlenirler. Rakıları Şems Hikmet Bey’in özel olarak çektirdiği gayet hafif bir şeydir ki yarım okkası başka rakıların elli dirhemini yerini ancak tutar. Bundan maksat içki meclisinin uzun süre devam etmesi ve mezelerin de bol bol yenilmesidir.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 12-13).

Şems Hikmet Bey yakın arkadaşı ve Ziba ile oturduğu yemek masasında mastika adlı sakız ağacından elde edilen bir likör içer. Mastika içmek dönemin romanlarında içki kültürünün bir parçası olarak karşımıza çıkar. Hayattan zevk alan zengin ve rindane kişilerin yemek masalarında bu coğrafyaya ait bu tarz alkollü ürünlerin kullanıldığını görürüz.

“Düriye Hanım hazırlamış olduğu tepsiyi ortaya getirdikten sonra ders yarım saat daha devam ettiyse de bu süre içinde içilen ikişer üçer kadeh mastika, gerek Davut Bey’in ve gerek Şems Hikmet’in neşelerini arttırmış

olduğundan, bir ara Ziba'nın yorularak bir tarafa bırakmış olduğu kemani Şems Hikmet eline alıp çok meşk etmekten dolayı akortta oluşan bozukluğu düzelttikten sonra hicaz makamında gezinmeye başlamıştı ki tam hanendenin gazel okumasının münasip olacağı kararda Davut Bey“Hey hey!” diye bir çıkmıştı.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 62).

Tanzimat romanlarında roman kahramanlarının aile ortamında içki içmesinin hoş karşılanmadığını ancak alafrangalık gereği misafirlerle veya misafirlikte az bir miktar içki içmenin kibarlık gereği uygun görüldüğünü daha önce ifade etmiştik. Alafranga âdetlerin görülmediği ailelerde içkiye verilen bu müsamaha yoktur. Konusunun bir kısmı Şam'da geçen *Udi* romanında alaturka adetlerle yaşayan Bedia ve ailesinde içki içmek hoş karşılanmamaktadır. Bedia'nın babası gençliğinde ev dışında içki içerek eve zaman zaman geç gelmiş, bu durum Bedia'nın annesini oldukça üzmüştür. Bedia'nın annesi eve sarhoş gelen kocasının içki içtiğini sanki bilmiyormuş gibi davranarak sorunların üzerini örtmüş, durumu çocuklarına belli etmemiştir. Yaptığından pişman olan Bedia'nın babası Nazmi Bey olgunlaştıktan sonra içki içmeyi büyük oranda bırakmıştır. Babasının bu halinden haberdar olan Bedia'nın abisi Şemi de gençliğinde içki içmeye başlamıştır. Babası durumu fark edince onu azarlamış, Şemi de babasının daha önceki hallerini yüzüne vurmuştur. Yazarın anlatımından hem babanın hem de oğlunun içki içmesinin ailede problem oluşturduğu anlaşılmaktadır.

“O hanede işret ayıp addolunurdu. Zira Nazmi o zamana kadar ne vakit işret etmişse hane halkından gizli etmiş ve hareminden bile gizlemişti. Kendisinin bu sakınması üzerine haremi de o suretle idareye alıştığından o zamana kadar daha bir kere ağzının kokusunu duyduğundan bile bahsetmemiş, hiç gitmemezliğe gelmişti.” (Topuz 2021: 31-32).

Tanzimat romanlarında ideal insan olarak tanıtılan roman kahramanlarının evlerinde içki içmediği veya alafrangalık gereği misafirlikte veya kendi evlerindeki misafirleriyle çok az miktar içki içtiğini birçok defa tespit ederiz. Bunun istisnaları zaman zaman görülse de yazarların genel anlayışı bu yaşam stilini işaret eder. Evlerinde ve gece gezmelerinde çok fazla içki içen bireyler genel anlamda menfi karakterler olarak değerlendirilmiştir. Bu karakterler romanın sonunda tıpkı Yunan trajedilerinde olduğu gibi felaketler yaşayarak yanlış yaşantılarının sonuçlarına

katlanırlar. Genellediğimiz bu yaşamlardan biri de *Muhadarat* romanının olumsuz karakteri Remzi için romanda dizayn edilmiştir. Fazıla'nın kocası Remzi hem gece âlemlerinde hem de evde eşinin karşısında çok fazla içki içer. Aslında içki içmek romanlarda kötü yaşam tarzının belirtilerinden birisi olarak verilir. Buna bağlı başka olumsuz yaşam alışkanlıkları da içki içme beraberinde varlığını gösterir. Remzi tam da tarif ettiğimiz kötü yaşam tarzının bütün emarelerini kendi üstünde taşır. Nitekim Remzi içki âlemlerinde tanıştığı kadınlar yüzünden önce eşini sonra parasını sonra da hayatını kaybedecektir.

“Cevap vereceği yerde, kalkıp bir kadeh konyak yuvarladı. Musahabetin kesbeylediği (sohbetin kazandığı) ekşi bir suret, Remzi'nin suratını ekşitti. Fakat Fazıla, hala gülüyor halimane (sevecen) söz söylüyordu. Bu cihetle Remzi'nin de yine yüzü güldüyse de, herhalde arız olan (meydan gelen) şaşkınlığı güya gidermek için kadeh kadeh içtiği konyaklar, kendisini daha ziyade şaşırtmakla, Fazıla'nın o zamanda kemal-i hilmiyetle (sevecenlikle) tekrar eylediği evvelki sualine cevap olmak üzere:

‘-Doğrusunu istersen seni hiç hatırıma getirdiğim yoktu. Öyle eğlenceli zamanımda seni nasıl düşüneyim.’ dedi.” (Topuz 2012: 201).

Tanzimat romanlarının kahramanlarının içki ve sigara içtiklerine pek çok yerde şahit olduk. Bu kahramanlardan iyi olarak ele alınanlar genellikle evlerindeki yemek masalarında aileleriyle alkol almazlar. Yalnızca Batı kültürünü öğrenenler alafrangalık gereği evdeki misafirleriyle az bir miktar alkol alabilirler. Mizancı Murat'ın *Turfan da mı yoksa Turfa mı?* romanında ele alınan ve iyi olarak tanıtılan roman kahramanı Mehmet Efendi yukarıdaki genellemelerin biraz dışındadır. Zira o kendi evinde misafiri olsun veya olmasın zaman zaman alkol tüketmekte ve içtiği miktar onu sarhoş edebilmektedir. Mehmet Efendi'nin yemekten sonra bir iki kadeh içki içmesi onun gündelik hayatının bir rutini.

“Mehmet Efendi, akşamları bir iki kadeh rakı atmaktan geri kalmadığı için tepsi de bahçeye gelirdi. Mansur içkiyi ağzına koymazdı. Fakat miktarını gördükten sonra da Mehmet Efendi'ye ağzını açıp bir şey söylemez, hatta arada sırada mezeye elini uzatıp Mehmet Efendi'yi memnun ederdi.” (Mizancı Murat 2022: 71-72).

Taaffüf de yine konağın Efendisi Rasih Bey eve gelen arkadaşına kendi sofrasında içki ikram eder. Batı’da eğitim almış ve Batılılaşma kültüründen etkilenmiş olan Rasih Bey için bu çok doğal bir durumdur. Alafranga bireylerin evlerine gelen erkeklere veya ecnebi kadın ve erkekler eğer içiyorsa içki ikram etmesi kibarlık gereği olarak algılanmaktadır. Alkolü sevmeyen Rasih Bey arkadaşı sevdiği için evde küçük bir içki kileri bile oluşturur.

“Rasih Efendi, asla işret ehli olmadığı halde Tosun, bilakis işreti de sevdiğinden ona mahsus ufacık bir kiler dahi teşkil edildi. Evet, Tosun zevke dair her şeyi sevmiyor mu ya? İşret ise bu gibi adamlar için zevkin yegâne tamamlayıcısı sayılır.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 73).

Taaffüf de romanın karakterlerinden Tosun Bey şair tabiatlı içkiye düşkün bir insandır. Rasih Bey’in konağına geldikçe kendisine yemeklerin yanında içki de ikram edilen Tosun Bey bir ahababının evinde sarhoş olacak kadar içki içmiş ve Rasih Bey’in evine sarhoş gelmiştir. Ancak bu halde bile misafir olduğu evde kötü karşılanmamış gereken hürmet her zamanki gibi kendisine gösterilmiştir.

“Tesadüfe bakınız ki o akşam yemekten sonra Tosun Bey dahi çıkageldi. Ahbaptan birisinin hanesinde buluşmuşlar ve içe içe o kadar sarhoş olmuşlar ki arkadaşından yediği tokatlar neticesinde çıkmış ve buraya gelmiş.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 116).

Araba Sevdası romanında Bihruz Bey Çamlıca’daki yeni açılan bahçeye giderek orada vakit geçirir. Bir mesire yeri olan bu bahçenin içindeki dükkânlarda içki servisi doğal bir hadisedir. Halkın ortak kullandığı alanlarda insanların özgürce alkol tükettiğini ve bunun en azından o muhitin insanları tarafında yadırganmadığını görürüz. Osmanlının son döneminde çoğunluğu Müslüman bir ülkede alkol tüketiminin yadırganmamasını, restoranlarda alkol servisinin yapılmasını bir alafranga âdeti olmasına alafrangalığın da o dönemde moda olmasına bağlayabiliriz. Nitekim *Araba Sevdası* romanının Bihruz Bey’i Çamlıca Bahçesi’nde gündüz vakti içki içerken görürüz.

“Sonunda garson da yetişti. Bey bira ve kadeh paralarını ayrı ayrı ödedikten sonra pardösüsünü koluna aldı, yine fevkalade bir süratle yukarıdaki kapıya doğru yürümeye başladı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 108-109).

Bihruz Bey alafranga içkileri içtiği gibi Avrupa'dan gelmesine rağmen alaturka kültüre mal olmuş rakıyı da içmektedir.

“Masanın üzerinde bir tepsi içinde görülen bir ‘arpa suyu’ kadehi hemen bir saatten geldiği gibi dolu durmaktaydı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 23).

Bihruz Bey evinde daima içki ve sigara bulundurur. Bihruz Bey'in Fransızca Hocası Mösyö Piyer dersi olduğu günlerde Bihruz Bey'le akşam yemeği yer. Yemeğin yanında Bihruz Bey'le içki içerler. Evine, uşaklarına, yemek âdetlerine, alafranga bir hava vermek isteyen Bihruz Bey için bu âdet de muhakkak uygulanması gereken son derece Avrupai bir âdettir. Geleneksel kültürün hâkim olduğu evlerde akşam yemeğinde içki içme ya da salondaki büfede içki şişesi bulundurma âdeti yoktur.

“Koca profesör gelecek salı akşamı öğrencisine cildi yaldızlı bir Kont dö Bokas hediye etmeyi planlamıştı. Bu şefkatli niyet üzerine Bihruz Bey'e dair artık hiçbir endişesi kalmadı. Önündeki Bordo şişesine uzandı, kadehini doldurdu, kendi sıhhatine olarak içti, sofradan kalktı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 68-69).

Tanzimat romanlarında içki içilen sofralara pek çok kez rastlarız. Bu romanlarda Avrupa'da olduğu gibi her yemekte sofraya alkolü içeceklerin konulmasının pek adet olmadığına şahit oluruz. Alkollü içecekler ya erkeklerin gece eğlencelerinin bir parçası ya da alafranga ya da rindane meşrepli kişilerin misafirleri için koydukları bir ikram olarak karşımıza çıkar. Tanzimat romanlarında ne gece eğlencesi ve de bu eğlence de içilen içecekler hoş karşılanmaktadır. Batılılaşma kültüründen etkilenmeyen bireylerin dışarıda içki içseler bile bunu evlerine taşımadıklarını bu durumu abartmalarının da hoş karşılanmadığını tespit ederiz. Romanlarda gece eğlencelerinde içki içenlerin başlarına gelen kötü olaylar bir ibret dersi olarak sunulmuştur. Pahalı bir alışkanlık olduğu için fakir bireylerin içki içtiklerini de çok fazla görmeyiz. Batılılaşmadan etkilenen ailelerde misafirlere içki ikram edilirken ve onlarla az miktar içki içmek ise kibarlığın ve modernliği bir parçası olarak görülmüştür. Daha çok alafranga olanlar yabancılara ait alkollü içecekleri tüketirken daha yerli olanların rakı ve mastika gibi artık yerli sayılabilecek

içkileri tükettiğini görmekteyiz. Ancak her hâlükârda sofrasında alkolü içecek bulunduranların zengin kültürlü aileler olduğunu görürüz.

3.9. Evlenme ve Boşanma Âdetleri

Gündelik hayatın işleyişine en çok etkisi olan unsurlardan bir de toplumun evlenme ve boşanma âdetlerindeki gelenek ve tutumlarıdır. Dönemin hukuki yapısında evlenme ve boşanmanın dini esaslar ve kurallar gözetilerek gerçekleştiğini gördüğümüz Osmanlı toplumunda bu kuralların yanı sıra geleneksel âdetlerin evlenme, boşanma ve düğün âdetlerinde de etkili olduğunu müşahade ettik. Bu âdetleri Tanzimat romanlarını değerlendirerek evlenme ve boşanma âdetlerini evlenme, içgüvey gitme, düğün âdetleri, boşanma başlıkları altında ele alarak inceledik.

3.9.1.Evlenme

Tanzimat romanlarının ana eksenini bireyler arası ilişkiler olduğu için bu ilişkilerin yapı taşlarından bir olan evlenme kurumu hemen hemen bütün romanlarda ele alınmıştır. Her bir romanda bu kurumun başka bir yönü kimi zaman bir eleştiri unsuru kimi zamanda olayların gelişiminde bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanzimat romanlarında dönemin evlenme ile ilgili inanç ve usullere birçok kez rastlarız. Bunlardan birisi de erken yaşta evliliğin normal sayılmasıdır. Günümüzde evlilik yaşı en erken on sekizdir. Ancak dönemin romanlarında on dört, on beş yaşında genç kızları evlendirildiğini bunun da normal sayıldığını görürüz. *Esaret* romanında Zeynel Bey on dört on beş yaşında bir cariyeyi odalık olarak alarak onunla evlenmiştir. Genç ve tecrübesiz olan bu cariyeye eğitime muhtaçtır. Zeynel Bey karısı olan cariyesine doğru eğitim vermek için işten emekli olmuştur.

“Şimdiki halde on dört, on beş yaşında bir de zevcen var. Ve alelhusus buna su-i ahlak telkin etmesinler diye endişede bulunursun. Bununla beraber kendi kendini istibdal ve tekaüd etmiş olsan yine ferih fahur geçinebilecek kadar sermayen dahi var. Gel artık bu meşâğıl-i bi-nihayeden el çek. Evceğizinde rahatına bak.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 17).

Esaret romanında Zeynel Bey iki kölesini birbiri ile evlendirme lütfunu göstermiştir. Bu evlilik için bir düğün hazırlığı yapılır. Düğünde komşular bir araya

geldikten sonra gençlere nikâh kıyılır ardından bir düğün yapılır. Düğünün ardından gelinlerin yüzlerinin süslendiği “yüz yazısı” adı verilen düğün âdeti gerçekleştirilir. Bu kına gecesi gibi bir adettir. Yüz yazısının ardından gelin ve damat zifafa konulur.

“Düğünümüz biz bize bir şey olduğu cihetle muhtasar olması tabii bulunduğundan, tedarikat-ı lazıma iki, üç gün zarfında icra olunup bitti ve sözü uzatmak lazım değil ya konu komşu bir araya gelerek ve bir salı günü nikâh kıyarak çarşambayı düğün ve perşembeyi yüz yazısı ile geçirdikten sonra, o gece bu iki muhib ve muhibbeyi zifafa koyduk.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 36).

Tanzimat romanlarında evlilik meselesi, görücü usulü ile evlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken yaşta evlendirilen gençlerin evlilikleri de anne ve babalarının istekleri doğrultusunda olmaktadır. Zaten yaşları küçük olan ve dünyayı tanımayan genç kızların evlenecekleri kişileri seçmedeki deneyimsizlikleri ailelerin bu noktada gereğinden fazla söz sahibi olmalarına yol açmaktadır. Tanzimat romanında görücü usulü ile evlilikte genç kızların rızasının alınmayışını sıklıkla eleştirildiğini görürüz. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında da Saliha Hanım’ın bu konudaki düşüncelerine şahit oluruz.

“O adamların huyuna suyuna hiç bakmazlar. Biz o adamlarla geçinebilecek miyiz, orasını hiç düşünmezler. Bizi bir kere olsun ‘Falan adamı koca olarak ister misin?’ yahut ‘Kimi koca olarak istersin?’ diye sormak yok. Bize sadece ‘İşte seni falan adama vereceğiz.’ Derler, biz de ses çıkarmayız. Ama gönlümüz ne der?” (Şemsettin Sami 2023: 12).

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat romanında Saliha Hanım başka birisini sevmekte iken anne ve babası kendisinin fikrini almadan başka bir kişiyle evlendirmek isterler. Bu noktada Tanzimat romanlarında evliliğin anne ve babanın beğenisi ve kararıyla gerçekleştirildiğini bir kez daha görürüz. Özellikle evlilik yaşının da genç kızlarda on beş on altı yaş civarında başladığına burada da şahit oluruz.

“Nihayet ‘Kızım’ dedi ‘Sen on altı yaşını geçtin, kocaya varma zamanın geldi. Bahtın da açılmış, seni büyük bir evden istiyorlar. Çok varlıklı, zengin ve soylu bir efendi seni istiyor. Biz babanla düşündük ve çok münasip gördük. Allah’ın emri ile seni ona vereceğiz,’ dedi.” (Şemsettin Sami 2023: 20).

Tanzimat romanlarındaki evliliklerinde görülen önemli sorunlardan birisi de gençlerin evlenmek için seçecekleri kişiyi herhangi bir yerde görme, tanıma ve beğenme olanağının sınırlı olmasıdır. Özellikle kapalı ailelerde kızların dışarıya çıkma hakkı bile sınırlıdır. Seçeceği kızı veya erkeği herhangi bir yerde görüp beğenme olanağı bulamayan gençler görücü usulüne mahkûm gibidirler. Nitekim *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Talat'ın ve Fitnat'ın birbirini görüp konuşabilecekleri herhangi bir ortam yoktur.

“Talat'ın aklında iki ümit vardı: Biri kızı dışarıda bir bahaneyle bulup meramını anlatmak. Diğeri anasına sırrını açarak kızı istemeye göndermek. Fakat ihtiyarın ‘Kızı evin kapısından çıkarmaz’ ve ‘Görücü kadın evine sokmaz’ deyişi biçare çocuğu bütün bütün ümitsizliğe düşürür ve kederlendirir.” (Şemsettin Sami 2023: 32-33).

Bu dönemin sosyal hayatında evlenme imam nikâhı ve şahitler vasıtasıyla gerçekleştirilir. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında vekâlet ile evlilik hadisesine rastlarız. Ali Bey Fitnat ile evlenmek için bir vekil tayin eder. Ali Bey verdiği vekâletle nikâha gelmeden nikâhı kıyılır. Bu romanda dikkat çeken başka bir geleneksel hadise ise nikâhın kıyılması esnasında bir perdenin asılması ve imamın o perdenin arkasından gelecek sese göre nikâhı kıymasıdır.

“Ertesi gün Şerife kadın gelir ve Ali Bey'den kesin cevap getirir. Nişan değiştirirler. Ali Bey bir vekil tayin eder, mahalle imamını da çağırıp nikâhını kıyarlar.” (Şemsettin Sami 2023: 72).

“...bana hiç sormaksızın nikâh kıydılar!

-Aa! Nasıl olur? Kendin rıza vermedikçe nasıl nikâh kıyılır?

-Ah! Benim aklım başımda değildi. Benim ne ‘olur’ ne ‘olmaz’ demeye mecalim vardı. Odamda komşudan bir kız vardı. İmam perdenin arkasından sorduğu zaman Emine kadın baktı ki ben cevap veremeyeceğim, benim yerime cevap vermesi için o kıza işaret etti. Bu şekilde işi bitirdiler.” (Şemsettin Sami 2023: 76).

Müsâmeretnâme'nin Behçet Efendi ile Makbule Hanım'ın aşkını anlattığı hikâyesinde düğün âdetleri hakkında birçok bilgiye ulaşırız. Behçet Efendi'nin annesi gelini için gelin odası hazırlamaktadır. O dönemde gelin odalarının nasıl döşendiği anlatılır. Dönemin âdetlerine göre gelin odaları oldukça süslü

döşenmektedir. Bürümcük kumaştan askılar, çiçekler ve eğreti şallar ile bütün oda süslenmekte; bundan başka evin üst katından sofaya kadar her yer telli pullu zincirler ve ipekli zarlarla donatılmaktadır. İpekli zarlarla ince ipek tüllerin kast edildiği anlaşılmaktadır.

“O zamanın âdetlerine göre gelin odaları gayet ağır döşemeler ve baştan aşağı bürümcükten askılarla çiçekler ve eğreti şallarla süslendikten sonra evin üst katı, sofalara varıncaya kadar, telli pullu zincirler ve baştanbaşa ipekli zarlarla donatılırdı.” (Emin Nihad Bey 2021: 75).

Müsâmeretnâme'nin Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın aşkını anlattığı hikâyesinde dönemin evlenme âdetlerinin başka bir yönünü öğreniriz. Yazarın anlatımından evlenecek kişilerin önce nikâh kıydıklarını sonradan uygun bir vakitte düğün yaptıklarını anlarız. Gelin ve güvey tıpkı nişan yapar gibi nikâh kıyar, düğün yaptıktan sonra gerdeğe girerler. Hikâyenin kahramanlarından Mukaddes Hanım kendi isteği dışında nikâhlanmıştır. Kahramanın sözlerinden nikâh için evlenecek kişilerin vekâlet verebileceği ve vekâletle nikâhın kıyılacağı anlaşılmaktadır. Ancak burada dikkat çeken Mukaddes Hanım vekâlet vermeden babasının isteğiyle nikâhı kıyılmıştır. Mukaddes Hanım babasını üzmemek için bu duruma razı olsa da düğünü reddetmiş, damadın kendisine yaklaşmasını yasaklamıştır. Düğün olmasa da Mukaddes Hanım sevgilisi Vasfi Bey ile evlenememektedir. Onunla evlenmesi ancak uzakta bulunan nikâhlı kocasının nikâhı feshetmesiyle gerçekleşir. Yine buradan o dönemde nikâhın feshinin yalnızca erkeklerin yapabildiği sonucu çıkarılmaktadır. Aksi takdirde kocasını sevmeyen ve sevdiği kişinin yaşadığını öğrenen Mukaddes Hanım'ın nikâhını istediği zaman feshetmesi söz konusu olurdu.

“Gerçi Mukaddes Hanım bu işe asla rıza göstermeyip nikâh akdi esnasında vekâlet de vermemiş ise de o hususta babasının zorlama ve ısrarlarına karşı çıkmamış. Şu kadar var ki eğer düğün olacak olup da muvafakat göstermeden hakkında yine zorlama ve şiddet vuku bulursa o zaman kendini zehirleyeceğini ailesine iletip bundan dolayı kalbini şu teselli ile rahatlatmakta imiş. Benden uzak durması da öyle veya böyle üzerinde nikâh hakkı bulunduğundan, başını şu kayıttan kurtarıncaya kadar kendisini benden uzak tutmaya mecbur görmesi imiş.” (Emin Nihad Bey 2021: 299).

Tanzimat yılları Osmanlı toplumunda evlenme âdetlerinin başında gelen özelliklerden birinin ve bireylerin çok erken yaşta evlendirilmesi olduğunu ifade etmiştik. Günümüzde on sekiz yaşın altındaki evlilikler kanunen yasaktır. Çünkü 18 yaşın altı çocukluk çağı olarak adlandırılmaktadır. On yedi yaş evliliği de ancak anne baba iznine bağlanmıştır. Bunun dışındaki evlilikler kanunen yasaktır. Özellikle bu tür evlilikler çocuk istismarı olarak görülmektedir. Ancak o zamanın sosyal şartlarında çocuk yaştaki evlilikler normal görülmekte ne toplum ne de kanun tarafından yanlış değerlendirilmemektedir. Tanzimat romanlarının birçoğunda daha erken yaşta evliliklere rastlasak da kızlarda genellikle on beş on altı yaş civarında erkeklerde ise bir iki yaş daha yukarı yaşta evliliklerin yapıldığını görürüz. *Felâtn Bey ile Râkım Efendi romanında* ise evlilik yaşındaki bu genellenmenin dışında, çok daha küçük yaşta bir evliliğin yapıldığını ve bu yaşta yapılan evliliğin zararlı sonuçlarının romana yansımalarını tespit ederiz. Felâtn Bey'in babası Meraki Efendi on altı yaşında iken on iki yaşında bir kızla evlendirilir. Bu evliliği yaptıranlar on iki yaşındaki bir çocuğun bu evlilikten fiziksel ruhsal olarak zarar göreceğinin farkında değillerdir. Nitekim Felâtn'un on iki yaşında evlendirilen annesi erken yaşta Felâtn'u doğurmuş sonraki hamileliği de muhtemelen bu doğuma bağlı olarak başarısızlıkla sonuçlanmış netice de annenin en son doğumu ölümüne sebep olmuştur. Her romanında okuyucusunu eğitmeyi amaçlayan Ahmet Mithat Efendi bu romanında da üstü kapalı olarak erken yaşta evliliğin zararları hakkında okuyucuya bir ders vermeyi amaçlamıştır.

“Zira Mustafa Meraki Efendi on altı yaşındayken babası tarafından evlendirildiğinde on iki yaşında bir kızla evlendirilmişti. Öyle ya! Kadının kocasından dört beş yaş küçük olması gerekmez mi? Hal böyle olunca on iki yaşındaki kızcağız on beş yaşındayken dünyaya çocuk getirdi. Ancak ondan sonra kaç defa hamile kaldıysa da çocuğunu rahminde barındıramayıp düşürdü.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 3-4).

Dönemin evlenme âdetlerinden biri de evlenilecek kızın kimi zaman evin cariyelerinden seçilerek nikâhtan önce odalık alınması sonra erkeğin kişisel tercihi göre nikâha alınıp veya nikâhsız olarak eş olarak kabul edilip bu şekilde bir yaşantının sürülmesidir. *Felâtn Bey ile Râkım Efendi romanında* Râkım evindeki

Cariye Canan'ı önce odalık tabiriyle eş olarak almış ardından daha sonra nikâh yapacağını duyurmuştur.

“O akşam Râkım, evine gelince Fedai bir türlü memnuniyetini saklayamayarak durumunu efendisine açtı. Râkım da Canan'ı metres değil adeta eş olarak almış olduğunu inkâr değil övünerek itiraf ederek yakında nikâhını kıyacağını da söyledi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 165).

İntibah'ta eş seçiminde görücü usulüne Ali Bey'in annesinin oğluna kız seçiminde ve Ali Bey'inde bu seçime rıza göstermesiyle tanık oluruz. Ancak Ali Bey annesinin kendisine seçtiği eşe nikâh yapmayı düşünmemektedir. Çünkü seçilen kız bir cariyedir. Dönemin âdetlerinde evin cariyeleri bireyin malı olduğu gerekçesiyle nikâhsız beraberlik toplum tarafından kabul görmüştür. Cariyeler ile evlilik söz konusu olsa da Osmanlı toplumunda bu bir zorunluluk olarak görülmemiş ve İslam inancına sahip toplumumuzda cariyeye ile nikâhsız beraberliğin günah olmayacağına inanılmıştır. İslam'da cariyeler ile evlilik ayetlerinin o günün toplumunda bu tarz beraberliklerin günah sayılmayacağı şeklinde yorumlandığını ancak günümüzün İslam âlimleri tarafından bu yorumların yanlış yapıldığını ifade ettiklerini kölelik bahsinde ele almıştık. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında bu inancın tezahürlerini gösteren birçok ifade ile karşılaşırız. Bu durumda Ali Bey kendisine helal gördüğü kölesini eş olarak odasına alabilmekte cariyesine nikâh kıymayı zorunlu görmemektedir. Böyle bir zorunluluğu olmayan Ali Bey'in gönlünün arzusuna göre odalığı yaptığı cariyesi ile ileride nikâh kıyma özgürlüğü de mevcuttur.

“Bey ise mahcup mahcup önüne bakarak, ‘Siz beğendikten sonra benim niçin tabiatıma uygun gelmesin? Sizden ne saklayayım, tam tersine yüzünü de beğendim, tabiatını da. Fakat şimdiden evlenmeyi düşünmüyorum’ cevabıyla uygun gördüğünü ima edince hanım yine söze başladı. ‘İki gözüm! Sana dün de söyledim, çocuklarını görmek istiyorum. Çocuklarını da senin gibi elimle büyütmeyi arzu ediyorum. Siz beni o zenginlikten mahrum eder misiniz? ‘Gibi birkaç sözle ‘Siz bilirsiniz’ dedirtti ve hemen o gece Dilaşup'u Bey'in yatağına vermeyi aklında kararlaştırdı. “ (Namık Kemal 2022: 87).

Tanzimat romanlarında sıkça gördüğümüz bir evlenme âdeti olan odalık edinme meselesi Ahmet Mithat'ın *Çingene* romanında da karşımıza çıkar. Bir erkeğin kendisine ait olan bir cariyeyi nikâh yapmadan evinde veya istediği başka bir

evde oturarak onunla kadın erkek ilişkisi yaşaması Osmanlı toplumunda doğal bir hak ve ayıplanma dışı bir ilişki çeşidi olduğunu daha önce de belirtmiştik. Zira köle bir kadın erkeğin malı olduğundan kadın üzerindeki bütün tasarrufları da yine bu erkeğe aittir. Ahmet Mithat *Çingene* romanında Şems Hikmet'in ağzından bu hadisenin toplum indindeki anlayışını dile getirmektedir.

“Ayrıca farz edelim ki benim gibi şimdiye kadar validesinin emrinde zerre kadar dışarı çıkmamış olan bir adam doğal erkeklik haklarından faydalanmak için kendisine bir odalık edinerek kendince güvenli bir yere götürüp arada bir, hem de gündüzleri onu görmeye gidiyor. Bu işten dolayı hiçbir rezalette bulunmuyor. Hiçbir israfa bulunmuyor. Bunun neresi ayıplanmaya değer görürsünüz?” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 75).

Tanzimat romanlarında evlilik meselesi çeşitli yönleriyle birçok defalar ele alınmıştır. Görücü usulü ile evlenmede gönül rızasının olmamasının gençlerin hayatını mutsuzluğa ve felakete sürüklemesi vurgusu birçok romanda yapılmıştır. *Sergüzeşt* romanında evlilikte kalplerin birlikteliği meselesi ekonomik ve sosyal denklitten daha üstün tutulmuştur. Önemli olan sınıf denkliği değil meşrep ve mizaç denkliğinin kalplerin uyumuyla birlikte olmasıdır. *Sergüzeşt* romanındaki Celal Bey bu düşüncelerle cariyesi Dilber'i sevmektedir. Ancak onun ile aynı fikirde olmayan annesi tarafından mutlu olabileceği bir evlilik engellenmiştir. Celal Bey'in bu konudaki düşünceleri şöyle ifade edilmiştir:

“Bence herkes içinde ismi söylenecek bir iktidar ve marifeti, zenginliği, asaleti olmayan bir adamı yakışıklıdır diye almak pek adildir. Hem de evlilikte en ziyade aranan meşrep ve mizaç uyumu değil midir? Birisi toplumun en yüksek tabakasında, diğeri en aşağı tarafında terbiye görmüş iki kişide uyuşmanın güzelliği mümkün müdür? Servetin büyük bir itina ile terbiye ettiği asilzadelerden bir erkeğe bir kıza fakirliğin kayıtsızlıkla büyüttüğü bir adam nasıl layık olabilir?” (Samipaşazade Sezai 2022: 64).

Udi romanında yazarın anlatımından Şam'daki ailelerin kızlarını on bir on iki yaşında evlendirdiklerini tespit ederiz. Bu adet Şam'da bulunan yerli ailelere aittir. Bedia'nın ailesi İstanbullu bir aile olduğundan Bedia on dokuz yaşlarında evlenir. Ancak bu yaş da İstanbullu aileler için geç bir evlendirme yaşıdır. Tanzimat'ın diğer romanlarında genç kızların on beş on altı yaşında evlendiklerini sıkça görürüz.

“Bu aile İstanbullu olduğundan yerliler gibi on bir on iki yaşında kızlarını gelin etmezlerse de on dokuz yaşını bulmuş olan Bedia, İstanbul âdetince de biraz geç kalmış addolunabilirdi.” (Topuz 2021: 44)

Tanzimat yıllarında günümüzde de halen görüldüğü üzere evlenecek erkek için eş seçme işi düğünlerde yapılabilmektedir. Çünkü düğün evi seçilecek eşin görücüler tarafından görülmesi ve beğenilmesi için çok uygun sosyal alanlardır. *Muhadarat* romanında bu âdetten bahsedilir. Görücülerin gelin olacak kişiye talip olması ve bu talepleri dolayısıyla mahcup olmamaları için evli olan ve evli olmayan kadınları birbirinden ayırmak için uygulanan bir âdetten bahsedilir. Buna göre evli olanların ve evli olmayanların kıyafetlerinin ve saç bağlama şekillerinin birbirinden farklı olduğu dile getirilir. Böylece evli olan kadınlara talip olunarak reddedilme ihtimali ortadan kalkar. Günümüzde bu âdet evrensel bir adet olan nişan veya evlilik yüzüğü takılması ile devam ettirilmektedir.

“Oğul evlendirmek isteyenler birçok kızları birden görüp içinden istediğini beğenmek için düğüne gelirler. Seçip seçip de istediğini beğenirler. Beğenirler ama bakalım beğendiğini de ona verirler mi? asıl mesele onda. Şu kadar var ki ekserisi de haline şanına münasip olan kızlardan beğenir de, “Şu Hanım acaba kız mı?” diye sual eylediği adamdan, “O sana göre değil” gibi bir cevab-ı tahkir (aşağılayıcı cevap) almak seyyiesine (utancına) uğramazlar. Modaya muvafık (uygun) giyinen familyalardan (ailelerden) bir müteehhil (evli) kadın ile bir kız elbiselerinden ve saçlarının nizamından anlaşılır. Fakat Türk Hanımlarının telebbüs (giyim) hususundaki serbestileri de işte yine düğün evinde anlaşılır.” (Topuz 2012: 28).

Muhadarat romanında evlenme konusunda ebeveynlerin çocukları üzerindeki mutlak hâkimiyeti ve söz hakkından bahsedilir. Romanın bu konuda dönemin genel bakış açısını yansıttığını söyleyebiliriz. Aynı bakış açısını başka romanlarda da tespit ederiz. Tanzimat yıllarının sosyal hayatına baktığımızda zengin ve kültürlü ailelerde dahi evlenme konusunda kadının fikri ikinci plandadır. Aslında toplumların hayata bakışı klasik dönemlerden başlayarak onların sosyolojilerini de etkiler. Nitekim klasik dönemdeki kadına bakış erkek egemen iken edebiyat metinlerinde de aynı bakış söz konusu olmaktadır. Modernleşme süreci kadını sosyal hayatın merkezine çektikçe edebiyat anlatılarında da kadın görünür olmaya başlar ve

sosyal hayatın önemli öznelerinden birine dönüşür. Ancak bir modernleşme süreci olduğu halde Tanzimat'ın kadına bakışı hala klasik bakıştır. Kadın, bu süreçte sosyal hayata karışma biçiminde değilse de bireysel iç tahakküm anlamında, kendini geliştiren, zihinsel zenginliğe çaba gösteren bir kişiye dönüşür. Elbette bu içsel kuvvetlenişin en önemli metinlerinden bazılarını Fatma Ali'ye yazmıştır. Nitekim *Muhadarat*'ta Sai Efendi kızına koca seçimi hakkını kendinde görür. Eş seçimi konusunda baba ile kızın konuşmasını da ayıp bulur.

“Fazıla kızım! Bu türlü sözlerin peder ile kız muvacehesinde vukuunu (arasında geçmesini) gönlüm arzu etmez idiyse de sen beni mecbur ettin. Çünkü ben sana münasibi veçhile validen ile haber gönderdim. Fakat getirdiği cevaplara göre sen kendisine cevap vermek istemediğini anladım. Mademki sen böyle arzu ediyorsun, işte ben sana kendim söyleyeyim. Bir kıza zevç intibahı (koca seçimi) pederin hakkı olduğunu bilirsin değil mi?” (Topuz 2012: 152).

Muhadarat'ta dönemin gündelik hayatının bir parçası olan evlenme âdetlerinin başka bir yönü ile karşılaşırız. Çocuğu olmayan evli erkeklerin çocuk edinmek için cariyelerden birini odalık adıyla nikâhsız eş olarak alması ve odalıktan çocuk edinmesi durumunda odalığın “çırak edilmesi” tabiriyle evden çıkarılarak başka bir erkekle evlendirilmesi âdetini bu romanda müşahade ederiz.

“Fazıla, çocuk oluncaya kadar beyin odalık aldığını kimsenin duymamasını ve şayet çocuk olmazsa o halde o odalığın çırak edilmesini (evlendirilerek evden çıkarılmasını) şart koştu.” (Topuz 2012: 210).

Muhadarat romanında dikkatimizi çeken başka bir evlenme anlayışı da daha önce başka bir erkeğin odalığı olmuş cariyelerin odalık alınmasının ayıplanacak bir davranış olarak görülmemesi ancak nikâhlı eş olarak alınmasının küçük düşürücü bir davranış olarak görülmesidir. Roman kahramanlarından zengin ve bekâr bir erkek olan Şebip Peyman olarak bildiği Fazıla'yı çok sevmekte ancak “seyyibe” yani dul bir cariyeye olarak gördüğü için onunla evlenmekten imtina etmektedir. Peyman ile evlenmek yerine odalık almak onun için daha uygundur. Zira dul bir cariyeye ile evlenerek başkaları tarafından eleştirilmek veya ayıplanmak zorunda kalmayacaktır. Romanın ilerleyen bölümlerinde Fazıla'nın dul bir cariyeye değil dul ama asil, zengin ve özgür bir kadın olduğu öğrenilir. Şebip Fazıla'yı annesine bu şekilde takdim

edince annesi bu evlilikte hiçbir mahzur görmez. Burada sakıncalı görünen şey dul olmak değil dul bir cariye olmaktır.

“Şebip, herkesin kendisine hasis dememesi için, Peyman’ı kendine zevce ederek hanım yapmaya onun seyyibeliğini mani gördü. Lakin herkesten ve hatta peder ve validesinden dahi gizli olarak onu odalık edinmeye mani görmedi. Kendi malı olduktan sonra onu odalık ittihaz eylemesinde bir beis (yapmaya bir engel) görmüyordu.” (Topuz 2012: 336-337)

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında günümüzde de devam eden bir evlenme geleneğinin örneği karşımıza çıkar. Devrin Sadrazamı, akrabası Kazım Bey’e Şeyh Salih Efendi’nin kızını ister. Bu kız isteme Salih Efendi’nin evine konuk olarak gidilerek yapılır.

“Bizim yeğen Kazım Bey kulunuz yirmi üç yaşındadır. Sadaret-i Mühimme odası kâtiplerinden, mütemayiz rütbesi sahiplerindendir. Cümleninkini Allah bağışlasın, cömert ruhlu efendimizin de yetişmiş, bütün bir iffet timsali olan kızları varmış. Sizin gibi fazilet örneği bir şahsiyete kim evlat olmak istemez? Kazım Bey, asil ailelerinin sırasına geçmesine lütfen müsaade buyrulması için kulunuzu vazifelendirerek yüce eşiğinize gönderiyor.” (Mizancı Murat 2022: 189).

Taaffüf romanında Osmanlı kadın erkek ilişkisinde çok yaygın bir âdetin yazar tarafından açık bir şekilde dile getirildiğini görürüz. Bir erkeğin nikâh yapılmadan müstakbel eşiyle görüşmesi uygun görülmemektedir. Görüşme ve tanışma ancak aradaki elçiler vasıtasıyla olabilmektedir. Nitekim *Taaffüf* romanının kahramanı Saniha da kocası ile ancak nikâhlandıktan sonra görüşüp kaynaşmıştır.

“Hayır dostum, bizim milli âdetimizde müstakbeldeki zevcesine nikah yapılmadıkça görüşmek yoktur. Elçilik dedim, yine onu tekrar ederim.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 48).

Taaffüf romanında bir erkeğin bir kadınla evlenme isteğini söylemesinin ne şekilde olacağı da yine açık ve net bir şekilde dile getirilmiştir. Buna göre bir erkek bir kızla evlenmek isterse ailesinden olan kadınları kızın evine göndererek evlenmek isteğini kızın ailesine ulaştırır. Romanda Rasih Efendi ailesinden hiçbir kadın yakını olmadığı için bu görevin yapılmasını eski aile dostu olan Madam Miryal’dan ister. Rasih kırlarda gezerken zaten Saniha’yı görüp beğenmiştir. Eğer isterse Saniha’nın

da kendisini görebileceğini söyler. Bu görmek ile konuşma ve sohbet etmek kaydedilmemiştir. Bu sadece uzaktan evlenilecek kişiye bakılmasıdır. Zira bunda Osmanlı âdetlerine aykırı bir şey olmadığını dile getirir.

“Aile sahibi ise ailesinden bir kadın göndermeli. Asıl milli âdetimiz bunu gerektirir. Lakin benim hısum, akraba ve pek kimsem olmadığından ben sizin gibi terbiyeli kibar bir kadını gönderirim. Hüviyetimi, arzumu, bana vekâleten tarif ve beyan edersiniz. Şahsımı da iki defa gördü. Arzu ederse yine görebilir. Ben onu gördüm ya! Onun da beni görmeye hakkı vardır. Böyle bir şey milli âdetimize tümüyle mugayır de değildir. Kabul ederse işi ayarlar gideriz.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 49)

Taaffüf romanında Fransız Doktor Fratenberg’in ağzından Avrupa’daki evlilik yaşı hakkında bilgi verilir. Avrupa ve Osmanlı’daki evlilik yaşı bu şekilde karşılaştırılmış olur. Zira Doktor Fratenberg on beş yaşında olan Saniha için görücüler gelince bunu şaşkınlık ve yadırgamayla karşılar. Saniha’nın evlenmek için çok küçük olduğunu düşünür. Zira onlarda kızların yirmi yaşından önce evlendirilmesi çok yanlıştır. Bir kızın erken yaşta evlendirilmesinin kıza çok zarar vereceğini anlatmaya çalışır.

“Ne evlenmek mi? On beş yaşındaki bir çocuğu evlendirmek ha! Aklınızı mı bozdunuz? Bizim Alsace’da yirmi yaşında kızlar henüz çocuk sayılarak evlilikleri ertelenir. Kızları, çocuklarından kurtulur kurtulmaz evlendirecek olursanız, bunların gençlikleri zayi edilmiş olmaz mı?” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 36).

Taaffüf romanında kızların evlilik yaşının eleştirisine çok yer ayrıldığını görürüz. Özellikle halk arasında kızların on dört on beş yaşına geldiğinde evlendirilmesi uygun karşılanmaktadır. On yedi yaşına gelmiş bir kız neredeyse evlilik yaşı geçmiş sayılmaktadır. Zira on yedi yaşında olan Saniha’nın da gerek yaşı geçkin görüldüğü gerekse de görücüleri reddettiği için talipleri tükenmiştir. Doktor Fratenberg “kocakarıların” evlilik yaşıyla ve kızların erkenden evlendirilmesiyle ilgili hesaplarıyla alay ederek bir kadının artık otuz beşine geldiğinde kadınlıktan çekilmesi gerektiğini söyler. Zira halk arasında yapılan bu yanlış hesabı gençlere uygulanan bir toplum baskısı olarak değerlendirilmektedir. Dönemin gündelik hayatında bir kızın on altı yaşını doldurduğu halde evlenmemesi ayıp sayıldığından

geç evlenen kızların yaşı daima gizli tutulur ve kızlara yaşı her sorulduğunda asla on altıdan büyük bir yaş söylenmez.

“Doktor Fratenberg vefat ettiği esnada henüz on yedinci yaşını bitirmişti. Evlilik işlerini pek ince sık dokuyan kocakarıların hesabınca gelinlik zamanının geçmekte ve evlerde kalmış kız sayılacak zamanın gelmekte olduğunu gösterecek bir yaş. Öyle değil mi? Zira kocakarılarca bir kız on dört yaşında köşeye ve on beş yaşında dahi iskemleye oturmalıymış. Doktor Fratenberg bu sözü işittiği zaman:

“Öyleyse yirmi, yirmi iki yaşında da teneşire serilmeli veyahut otuz, otuz beş yaşında kadınlıktan çekilip kendi köşesine çekilmeli.” demişti. Bereket versin ki genç kızlar, hiçbir vakit on yedi yaşına varmazlar. Mutlaka on dört, nihayet on beş, en nihayet on altı yaşında gelin olurlar. On altı yaşında üç sene, dört sene sonraya kadar gelin olamasalar dahi yaşları on altıdan ziyade artmaz.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 40).

Taaffüf romanında Tanzimat’ın diğer romanlarında görmediğimiz bir evlilik âdeti ile daha karşılaşırız. Romanın ana kahramanları olan Saniha Hanım ve Rasih Efendi karı koca olmalarına rağmen ayrı odalarda yatarlar. Karı ve koca birbirinin odasına girmez. Hatta odalarını kilitli tutarlar. Bunda evin çok büyük olmasının ve ailenin zengin ve kültürlü olmasının da etkisi olduğu muhakkaktır. Roman kahramanlarının birey olma kültürünü edinmiş olmaları veya Batılılaşmadan etkilenmeleri böyle bir davranışın sebebi olabilir.

“Bilecek bir şey varsa onu o aptaldan başka kimse bilemez. Beyim siz olmadıkça odanız kilitlidir. hanımefendinin sizin odanıza girmez. Çünkü siz onun odasına girersiniz.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 122).

Refet romanında dönemin evlenme usullerinin başka birini daha görürüz. Anadolu’lu bir tüccar olan Refet’in babası birçok eşi olduğu halde bir eş daha alır kendisine. Binnaz İstanbul’da yetişmiş bir cariye iken odalık olmak üzere alınmıştır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında eşi varken bir odalık ile daha evlenen kimselerin olabileceğinden daha önce de bahsedilmişse de birçok eşi olan bir erkeğin bir odalık almasından daha önce hiç bahsedilmemiştir. Refet romanında karşımıza çıkan bu durum daha sonra *Zehra* romanında da karşımıza çıkacaktır.

“Babası çift çubuk sahibi olup ticari işler ile meşgul olduğundan bazen İstanbul’a gelirdi. Bir defasında buradan kendisine odalık edinmek üzere bir cariye alıp götürür. Taşralı zevceleri İstanbul’dan gelen cariyeği bir türlü çekemedikleri gibi yetişmiş oğlu ve kızları da ondan dünyaya gelen Refet’i bir türlü sevmeyizler. (Topuz 2023: 19-20).

Zehra romanında Tanzimat yıllarında gündelik yaşamda uygulanan bir geleneği bir kez daha görürüz. Kültürel değerlerde ve İslam inancında önemli bir yeri olan nikâh kıyma âdetinin dönemin İstanbul’unda düğün merasiminden önce uygulandığını ifade etmiştik. Birbiri ile evlenecek olan kişiler evliliğe karar verildikten hemen sonra nikâhlanırlar. Ancak dönemin gündelik hayatında nikâhlı yapılan kişiler evli bireyler gibi hareket edemezler. Nikâhlı bireylerin düğünleri yapıldığı kadar birbirleri ile görüşmeleri ve konuşmaları uygun karşılanmaz. Ayrı evlerde oturur evlilik hazırları dahi birbirlerinden bağımsız yapılır. Nikâh ile düğün arasındaki bu süre evlilik hazırlıklarının yapılmasına bağlı olarak değişir. Hazırlıklar tamamlanınca gelin ve damat düğün ile aynı evde yaşamaya başlarlar. Zehra romanında Nabizade Nâzım bu geleneği bize direkt olarak açıklar.

“Nikâhtan sonra iki genç birbirlerine fotoğraflarını verdiler. Artık birbirinin hiç olmazsa resmini doya doya seyretebilmeye fırsat buldular. Nikâhlıların birbirini görmesi İstanbul’da adet olmadığından düğüne kadar yine birbirinden uzak kaldılar. Bu ise aşk ve muhabbetlerini arttırmaktaydı.” (Nabizade Nâzım 2023: 22).

Tanzimat romanlarında dönemin evlenme âdetleri hakkında birçok bilgi elde ederiz. Bu bilgilerden en dikkat çekici olanları görücü usulü ile evlenmenin temel evlenme usulü oluşu, vekâletle nikâh kırılabilmesi, evlilik yaşının kızlarda çok erken oluşu, evlilikte kızların rızasının çok önemsenmeyişi ve cariye ile nikâh yapılmadan odalık olarak eş olabileceği hususlarıdır.

3.9.2.İçgüvey Gitmek

Gündelik hayatın başka bir evlenme âdeti de evliliklerde kadının erkeğin evine gelin gitmesi yerine erkeğin kadının evine içgüvey olarak gelmesidir. Bu durum erkekler tarafından kimi zaman çok tercih edilen bir durum olmasa da ailelerin sosyal ve ekonomik şartları bu durumu yaşanılır kılmıştır. *Taaşuk-ı Talat*

ve *Fitnat* romanında Saliha Hanım eşini içgüvey olarak kendi evine almayı düşünse de müstakbel eşi Rıfat Bey'in ailesi bu duruma razı olmamıştır.

“Anam babamla konuşurken ben de perdenin arkasında onları dinledim. Seni istiyorlar ama... Beni sizin evinize yollamak istemiyorlarmış. Rıfat'ım! İlk iş valideni içgüveyi girmen için kandırabilirsen ve o da anama gelip söylerse Hak Teâlâ'dan ümit ederim ki bu iş olur.” (Şemsettin Sami 2023: 23).

Olaylarının bir kısmı Şam'da geçen *Udi* romanında da içgüveyi âdeti ile karşılaşırız. Nitekim Nazmi Bey'in ailesine gelen damatlar içgüveyi yaşamaktadırlar. Nazmi Bey'in ölümünden sonra Nazmi Bey'in eşi de vefat etmiş, ardından evin içgüvey damadı ayrı eve çıkmak için harekete geçmiştir. Çünkü içgüvey yaşamak erkekler için çok hoş karşılanan bir durum değildir.

“Şemi gittikten sonra Mail'le bir müddet yine hoş geçinildi. Bir müddet sonra Bedia'nın validesi de vefat etmekle Mail bacanağıyla oturmak istemeyip başlı başına hane sahibi olmak merakını ortaya koydu. Bedia'yı ablasının yanından ayırmak istiyordu. Bu ısrarına, bu dırıltısına mukavemet olunamadı.” (Topuz 2021: 51).

Günümüzde de hala uygulanmaya devam eden içgüveyi olarak evlenme âdeti Tanzimat yıllarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu adet genellikle ekonomik bir gereksinmeden ortaya çıkmakta ve zorunlu haller dışında içgüveyi olarak yaşamak erkekler tarafından çok cazip karşılanmamaktadır.

3.9.3.Düğün Âdetleri

Tanzimat romanlarında pek çok evlenme âdeti ile karşılaştığımız gibi bu evlenmelerin eğlence yönünü temsil eden pek çok düğün âdeti ile de karşılaşırız.

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat romanında karşımıza çıkan en belirgin düğün âdeti düğüne katılan arabaların her birine birer kumaş asılmasıdır. Gizlice evlendirilen ve düğün evine geldiğini bilmeyen Fitnat bu sayede bu düğünün kendi düğünü olduğunu anlar.

“Zavallı Fitnat Şaşırır. Bir de öbür arabaların her birine birer kumaşın asıldığı dikkatini çeker. Bilir ki bu adet bir düğün âdetidir.” (Şemsettin Sami 2023: 85).

Müsâmeretnâme'nin hikâyelerinden biri de dönemin İngiltere'sinde geçer. Nâcid Bey'in İngiliz bir kızla evlenmesi ile İngilizlerin evlenme âdetlerine yer verilir. Hikâyede yazarın anlatımına göre İngiltere'de evlenmek Osmanlıda evlenmekten daha kolay ve masrafsızdır. Evlenmek için öncelikle bir nikâh yapılır. Nikâhtan sonra gelin ve damat yakın akrabaları ile bir araya gelerek bir kutlama şarabı içerler. Ardından o gece bulundukları yerde gerdeğe girer veya birkaç saat uzaklıktaki bir yere balayına giderler. Bir hafta on gün balayı yaptıkları yerde kalıp ardından geri döner ve günlük yaşantılarına devam ederler.

“Hele İngiltere’de lortlardan başkaları hakkında evlilik meselesi pek kolay ve masrafsızdır. Şu kadar ki nikâhtan sonra gelin, damat ve akrabalarından beş on kişi bir araya gelip bir mecliste kutlama şarabı içerler. Ondan sonra ya o gece bulundukları yerde gerdeğe girerler veyahut gelin ve damat orada bulunanlara veda edip bir trene binerek birkaç saatlik uzaklıktaki şatafatlı otellerden birisine yerleşerek hem birkaç gün gezip tozarlar ve hem de evlilikteki acemiliklerden dolayı akrabalarına karşı hissedebilecekleri mahcubiyeti defederek bir hafta on gün zarfında iki canlı gidip genellikle üç canlı dönerek tekrar eski mekânlarında iş güçleriyle meşgul olurlar.” (Emin Nihad Bey 2021: 197).

Müsâmeretnâme'nin son hikâyesi olan İhsan Hanım'ın hayatını anlatan bölümde Said Bey ile evlenen hikâye kahramanının nasıl evlendiğine, evlilikte hangi âdetleri uyguladığına şahit oluruz. Buna göre nikâhtan sonra düğün evinde misafirler ağırlanmış, bu ağırlamada alafranga sofralar kurulup çalgılar çalınmıştır. Muhtemelen nikâhtan bir gün sonraki perşembe içgüveyi olan damat Said Bey düğüne katılanlarla beraber konağa gelmiştir. Aynı günün akşamı konaktaki misafirlerle beraber güvey duası yapılmıştır. Ancak damat bey yüz görümlüğü olan yüzüğü takamayacağı için ortadan kaybolmuştur. Buradan yüz görümlüğü takma âdetinin ne kadar önemli olduğunu da tespit ederiz. Yine güvey duasının yapılması dönemin dikkat çeken âdetlerindendir.

“Said Bey içgüveysi gireceğinden çarşamba günü nikâh akdinden sonra bazı dostlarıyla çalgılar ve mükemmel alafranga sofralarla iki taraf misafirlerini ağırladı. Ertesi perşembe günü kadınlardan oluşan davetli ve seyirci misafirler dağıldıktan sonra Said Bey her zaman orada bulunan zatlar

ile beraber konağa geldi. Ancak tam akşamdan sonra cemaat güvey duasına hazır olduklarında onun evde bulunmadığının anlaşılmasıyla, herkeste bir telaş baş gösterdi.” (Emin Nihad Bey 2021: 463).

Karabibik romanında gençlerin evlenmesi İstanbul’daki gençlerin evlenmesine göre daha sadedir. Zengin olmayan köylülerin bir odalık alarak daha kolay bir evlilik yapmaları sonradan istedikleri başka birisiyle nikâhlanmaları söz konusu değildir. Köyün gençleri beğendiği kızı ailesinden isteyerek alır. Aile kızı vermeye karar verirse önce nikâh ardından bir köy düğünü yapılır. Köy düğününde köylüler bir alanda toplanır. Davullar, zurnalar çalınır, şerbetler içilir, yemekler yenilir. Damat bir hayvan üzerinde davul zurna ile civar köyleri dolaşır. Sonunda gelin ve damat gerdeğe girerek düğün merasimi sona erdirilir. *Karabibik* romanında köy düğünü işte bu şekilde tarif edilir.

“İşte karar verildi. Hüseyin ile Huri nikâhlandılar. Bir salı gecesi Yosturoğlu’nun evi önünde birçok köylü delikanlıları ile kadınları toplandı. Hüseyin bir hayvan üstünde davul zurna ile civar köyleri akşama kadar dolaştı. Şerbetler içildi, yemekler yenildi. Akşama gerdek yapıldı. Hüseyin ile Huri’nin aşk romanı bu şekilde sona erdi. Zaten köylülerin aşkı hep böyle son bulur.” (Nabizade Nâzım 2022: 26).

Fatma Aliye Hanım’ın romanlarında görülen sosyal hayatın çerçevelerinden biride düğünlerdir. Kadınlar ve erkekler düğünlere gittikleri zaman ayrı mekânlarda otururlar ve birbirlerini görmezler. Fatma Aliye’nin *Muhadarat* romanında bir düğün evinin manzarası çizilmiştir. Burada gelinin bütün çeyizi evin odalarına serilmiş, herkesin seyrine bırakılmıştır. Gelin ve güvey bir koltukta oturmakta, gelen misafirler ile sohbet etmektedirler. Etrafta ikramda bulunan kadınlar dolaşmaktadırlar. Bu arada diğer kadınlar evin kalabalığı içerisinde kendilerine yer bulmakta, birbirleriyle sohbet etmekte, bu şekilde birbirlerinin hayatlarından haberdar olmaktadır. Düğünlere giden kadınlar en güzel kıyafetleri giymekte hatta bu düğünler için özel elbiseler diktirmektedirler. Yine zengin evlerin hanımları pahalı elmas ve altın takılar takarak zenginliklerini göstermektedirler. Fatma Aliye Hanım *Muhadarat* romanında düğün evinden bir manzarayı şu şekilde anlatır:

Düğün evi ne kadar büyük olursa olsun düğünün şöhreti de familyanın büyüklüğü nispetinde olacağından her halde kalabalıksa ailenin büyüklüğü

nispetinde olur. O kalabalıkta kahve tepsisi ile tatlı tepsisi taşıyanlara ne demeli! Allah imdat eylesin. O gün gelin ile güveye verilen şeref pek büyüktür. O kadar büyüktür ki. Güvey mahrem ittihas olunarak (sayılarak) birer küçük mendil başlara örtülmek kadar bir tesettürle örtünmeyle içeriye kabul olunur. Vaka şer'an tesettür yalnız saçların örtünmesi ise de o zarif ve mini mini mendiller saçları da tamamıyla setredemezler.” (Topuz 2012: 16).

Ele aldığımız Tanzimat romanlarında birçok düğün âdetinden bahsedildiğini ve bu âdetlerin bir kısmının güümüzün toplumsal hayatında da devam ettiğini tespit ederiz. Bu adetlerden arabalara havlu bağlama, yüz görümlüğü hediye etme, davul ve zurnalarla müzik çalma, düğün yemeği verme âdetleri en göze çarpanlarıdır.

3.9.4.Boşanma

Tanzimat romanlarında dönemin evlenme ve düğün âdetlerini gördüğümüz gibi boşanma âdetleri de görürüz. Boşanma olayı o günün şartlarında çok karşılaşılan bir durum olmadığı için bununla ilgili anlatımlar da çok sınırlı sayıda romanlarda dile getirilmiştir. Tanzimat romanlarında boşanma konusunda dikkatimizi çeken en önemli husus boşanma hakkının dönemin Osmanlı toplumunda yalnızca erkeklere ait bir hak olarak algılanmasıdır. Şer'i hukukla yönetilen Osmanlıda bu algnın İslam dinine dayandırıldığı açıkça görülmektedir. Ancak günümüzün İslam âlimleri bu algnın yanlış olduğunu temelde erkeklere verildiği düşünülen boşanma hakkının kadının zarar gördüğü durumlarda dâhil olmak üzere pek çok şartın oluşması durumunda kadınlara da verildiğini belirtmektedirler.

“Sonuç olarak İslâm aile hukukuna göre evliliği sona erdirmeye yetkisi, prensip olarak kocaya verilmiş olsa da, aile mutluluğunun, temel hak ve hürriyetlerin korunması için, gerekçelerin baş göstermesi durumunda kadına da evliliğini sona erdirmeye hakkı asırlar öncesinden çeşitli yöntemlerle verilmiştir. Ayrıca İslam'ın kadına verdiği bu hakların asırlar öncesinden verilmiş olması, İslâm hukukunun dinamik bir hukuk olduğunun bir göstergesi olarak ifade edilebilir.” (Erol, Gökalp 2022: 29).

Taaşuk-ı Talat ve Fitnat romanında boşanma âdetinin yanlış uygulamaları dolayısıyla eleştirildiğini görürüz. Az bir kabahati olan bir kadının çok kısa zamanda ve çok kolay bir şekilde boşanması Ali Bey'in derin pişmanlığıyla ortaya

konulmuştur. Nitekim bu boşanma âdetine göre erkek beğenmediği kadını kolayca boşayıp evinden kovabilmektedir.

“Ali Bey bir gün bir sebepten karısına darıldı. Kendisi o kadar öfkeli ve titizdi ki küçük bir sebepten darılır ve dargınlığı bir haftadan uzun sürerdi. Yine bir seferinde darılınca karısını boşadı. Karısı ise inadını bildiğinden geçinceye kadar beklemek istedi fakat kocası beklemesine izin vermedi, hemen kapı dışına attı.” (Şemsettin Sami 2023: 60).

Şemsettin Sami gündelik hayattaki boşanma usulünü kötüye kullanan Ali Bey’i romanda affetse de onun için en acı sonu yazmaktan geri durmamıştır. Bu romandan gündelik hayatta boşanmanın erkeklerin lehine kullanıldığını görmekteyiz. Erkek egemen bir toplum olan Osmanlıda kadınlar erkeklerin bu haklarını pervasızca kullanmaları dolayısıyla ezilmektedir. *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında kızının Ali Bey tarafından haksızca boşanmasına içerleyen kayınvalide, pişman olup kızını tekrar nikâhlamak isteyen eski damadının isteğini reddetmiştir.

“Eğer karımdır diye istiyorsa boşandığından artık karısı değildir ve istemeye hiçbir hakkı yoktur. Yok eğer yeniden nikah kıymak için kızını istiyorsa bilmiş olsun ki ben kızımı satacak değilim. Kızıma efendi aramıyorum. Kızımı evlendirmek, ona bir hayat arkadaşı bulmak istiyorum. Öyle istediği zaman almak, istediği zaman kovmak isteyen adamlara esir edecek kızım yok benim!” (Şemsettin Sami 2023: 63).

Müsâmeretnâme romanının başka bir hikâyesinde daha ele aldığımız nikâhın feshedilmesi yani boşanma konusu İhsan Hanım’ın hayatının anlatıldığı hikâyede de karşımıza çıkar. Nitekim İhsan Hanım kendisini sürekli aldatan kocasının bütün eziyetlerine katlanmakta ve kocasının ıslah olmasını beklemektedir. Ancak bu bir türlü olmayınca İhsan Hanım kocasının kendisini boşaması için fiili bir durum yaratmaya çalışır. Bu fiili durum onun istediği şekilde olmasa da başka şekilde cereyan eder. Sonunda İhsan Hanım’ın eşi Said Bey onu boşar. Ancak bu boşanma sonucunda İhsan Hanım hem kendisine saldıran eşini zaptiyeye şikâyet etme hakkından hem de kocasının kendisine olan mehir borcundan vazgeçer. Bütün bu fedakârlıkların kocasının kendisini boşama şartı ile kabul edilmesi, o dönem için boşama hakkının erkekte olduğunu düşündürür. Bu sonucu *Müsâmeretnâme*’nin başka hikâyelerinde de tespit ederiz.

“Atiye İhsan Hanım da hepsinin ricasına ve özellikle eşiyle olan evlilik bağından o anda kurtulmanın verdiği hazza dayanamayarak bu şart ile onun affına onay verdi. Said Bey’in tarafındaki heyet üyeleri derhal kendisini karısını boşamaya razı ettiler. Fakat karısının mihr-i müecceli olan kırk bin kuruşun affını da kendisinden istirham ettiklerinde Atiye İhsan Hanım alaycı bir şekilde:

-Pek güzel, pek güzel! Bu ricasından da aşırı memnun kaldım. Zira dokuz aydır başıma tam bir felaket olan kocamın zerre kadar bir cömertliğini görmedim.” (Emin Nihad Bey 2021: 517).

Müsâmeretnâme’nin Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım’ın sergüzeştinin anlatıldığı bölümde Vasfi Bey ölmediğini öğrendiği Mukaddes Hanım’la evlenip kavuşmayı istemekte ancak Mukaddes Hanım nikâhlendiği ve ayrı yaşadığı kocasının kendisini boşamaması sebebiyle sevgilisine kavuşamamaktadır. Anlatılanlardan anlaşıldığına göre Mukaddes Hanım’ın kocasını boşama hakkı yoktur. Durum Vasfi Bey’in arkadaşlarının araya girerek Mukaddes Hanım’ın kocasından boşanmasını rica etmeleri ve Mukaddes Hanım’ın kocasının bu rica üzerine karısını boşamasıyla çözülür.

“Ancak damat olarak akrabalık ilişkisi bulunduğu için zavallı bu duruma katlanır dururmuş. Kendisine durum bildirilince nikâhlısının halini öğrenip bunu vesile ederek Mukaddes Hanım’ı boşamış.” (Emin Nihad Bey 2021: 301).

Muhadarat romanında dönemin evlenme âdetlerini gördüğümüz gibi boşanma âdetlerini de görürüz. Zira roman karakterlerinden Nabi boşanmayı kabul etmek için karısından para istemiştir. Nabi’nin karısının boşanmak istemesine rağmen bunu kocasının rızası olmadan yapamaması ve bu yüzden kocasına para vermeye mecbur kalması dönemin anlayışına göre boşanmanın erkeğin rızasına bağlı olduğu düşüncemizi bir kez daha pekiştirir.

“Nabi’nin bir karı (işi) daha olmuş ki, tatlik etmem (boşanmam) diye olan ısrarı üzerine, talakı (boşanmayı) satın aldirmek üzere epeyce para koparmış.” (Fatma Aliye Topuz 2012: 340).

Tanzimat romanlarında dönemin boşanma âdetlerine baktığımızda evlenmek kadar çok olmasa da boşanmanın da görülebildiğini ve boşanmanın toplumda doğal

karşılandığını tespit ederiz. Toplumda doğal karşılanmasına rağmen boşanma hakkı kadınlara verilmemiş pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da erkeklere bir ayrıcalık tanınmıştır. Bu ayrıcalık her ne kadar İslam dinine dayandırılmış görünse de bu algılanış biçimi İslam âlimlerince doğru bulunmamış bu uygulamanın şer'i bir durumdan çok örfi bir durum olduğu tarafımızca değerlendirilmiştir.

3.10. Seyahat ve Ulaşım

Tanzimat romanlarında dönemin seyahat ve ulaşım âdetlerine baktığımızda araba, sandal ve kayık, vapur, tren gibi ulaşım vasıtalarının sıklıkla kullanıldığını tespit ederiz. Biz de ele aldığımız romanlarda bu ulaşım vasıtalarını araba, sandal ve kayık, vapur, tren ve tramvay başlıkları altında inceledik.

3.10.1.Araba

Tanzimat romanlarındaki gündelik yaşamında roman kahramanları şehir içinde yolculuklar yapar; arabalara, vapurlara binerler. Birbiriyle yakın akraba olmayan kadın ve erkeğin arabalarda beraber seyahat ettiğini görmezken vapurun büyük olması sebebiyle aynı vapura bindiklerine şahit oluruz. Tanzimat'ın ilk romanlarında bu arabaların at ile sürülen faytonlar ve landolar olduğu bilinmektedir. Fransızca kökenli “fayton” kelimesi, “körüklü, açık binek arabası” anlamına gelmektedir. Bu faytonların üstü açık olarak dizayn edilmiş olanlarına “lando” denilmektedir. Faytonları ön tekerlekleri küçük, arka tekerlekleri büyüktür. Bu arabaların önüne iki at koşulur. Arabanın önünde bir arabacı biraz yüksekçe bir oturakta oturarak atların dizginlerini tutarak arabayı sürer. Arabanın üzerindeki körük kapanınca arabacı körüğün dışında kalır. Bu arabalar dört kişiliktir. Birbirine karşılıklı olarak yerleştirilmiş koltuklarda bireylerin yüzleri birbirlerine dönük vaziyette otururlar. Batılılaşma hareketinin hız kazanmasıyla motorlu taşıtların şehir içinde kullanıldığını henüz görmeyiz.

Tanzimat romanlarının ilki olan *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta Fitnat ve Emine Hanım İstanbul'un bir yakasından bir yakasına gitmek için öncelikle bulundukları semtten araba ile vapurların kalktığı rıhtıma giderler. Orada arabadan inip vapura binerler. Vapurla istedikleri muhite gelince tekrar arabaya binerek ulaşmak istedikleri Üsküdar'a doğru hareket ederler.

“Eminönü’ne vardıklarında arabadan çıkarlar, köprüye giderler. Bakarlar ki Üsküdar vapuru da hazır bekliyor, vapura binerler.” (Şemsettin Sami 2023: 84).

Tanzimat yıllarında uzun seyahatlerde gemileri görmekteyiz. Şehir içindeki kısa mesafelerde ulaşım aracı olarak daha çok faytonlar, vapurlar görülür. Sonraki yıllarda Avrupa’dan gelen motorlu arabaların varlığını bilsek de ele aldığımız romanlarda bu arabaların kullanımına dair bir ifadeyle karşılaşmayız. *İntibah*’ta Mahpeyker Çamlıca’da perdeli bir faytonla gezer. Bu yıllarda bireyler yakın mesafe dahi olsa gezmek istedikleri mesire yerlerine faytonlarla giderler. Kadınlar gezmek istedikleri mesire yerlerini faytondan inmeden dolaşırlar. Tabii ki faytondan inerek mesire yerindeki bahçede oturulduğu da olur ancak ekonomik durumu iyi olanların bu mekânlara atlı arabalarla gelmeleri bir itibar meselesidir. Kadınlar iletişim kurmak istediği erkeklerle faytonun perdesini açarak işaretleşirler.

“Araba çeşme civarına gelir gelmez kendisi daha sevgilisine sevgiyle bakmaya zaman bulamadan yanındaki topluluğun lideri olarak bilinen esmer kişi hemen yerinden fırladı. Laubali bir tarzda, tanıyormuşçasına arabaya yanaştı, kavuşma arzusuyla ilgili çok rahat, çok ümitli bir takım sözler söyledi. Mahpeyker ise hemen perdelerini kapayarak arabasını hızla başka bir yöne yöneltti.” (Namık Kemal 2022: 38).

Şehir içinde uzak bir yere giden bireyler ya şahsi arabalarına ya da kiralık arabalara binerek seyahat ederler. Konusu daha çok İstanbul’da geçen Tanzimat romanlarının kahramanlarının kimi zaman mesire yerlerine gitmek, mesire yerlerinde aşağı yukarı dolaşmak için bu arabaları kullanıldığını söylemiştik. Mesire yerlerinde kadınlar arabadan inmeden gezerler. Bu yine az önce ifade ettiğimiz gibi bir itibar meselesi olmanın yanında kadınların istemedikleri sürece başkaları ile iletişimini engelleyen onların arabanın perdesini kapatarak başkalarına görünmeden rahat rahat gezmesini sağlayan bir durumdur. Arabalar daha çok zengin insanlar tarafından kullanılır. *Muhadarat*’ta fakir bir mahallede birkaç haftasını geçirmek zorunda kalan Fazıla o mahalledeki bir çocuk ile arabaya bindiğinde bu seyahat çocuğun ilk araba seyahati olarak ifade edilmiştir. Olayların bir kısmının Beyrut’ta geçtiği *Muhadarat* romanında İstanbul’daki mesire yerlerinde araba ile gezme âdeti Beyrut’ta da görülür. Romanda Fazıla Enise ile Fıstıklık’a gittiğinde atlı arabaya biner. Yine

Şebip Bey'in ailesi birkaç saatlik bir mesafede bulunan sayfiye evlerine giderken bu tarz atlı arabalarla seyahat ederler.

“Taşralarda kadınların dahi açık fayton ve açık lando ile çıkmaları mutad (alışmış) olduğundan landolar açıktı. Bu arabaların arkasından Şebip'in o hafta Paris'ten getirmiş olduğu güzel bir faytonu, bir çift ceylan gibi al Arap kısırakları koşulmuş olduğu halde geliyordu.” (Topuz 2012: 329).

Zehra romanında da şehir içi ulaşımında kullanılan ulaşım aracını olan faytonları görürüz. Roman kahramanlarından Ürani yeni sevgilisi ile faytona binerek gezer. Roman kahramanlarından Suphi eski Sevgilisi Ürani'yi araba da görerek tanır. Ürani'nin kimseye görünmemek gibi bir derdi olmadığı için arabanın perdelerini açık bırakmıştır.

“Kristal'in önüne geldiği zaman karşıdan bir fayton çıktı ki çalakamçı gelmekteydi. Fayton Suphi'nin yanı başından gürleyerek geçti. Suphi bir kere irkilip durdu. Arabanın içinde Ürani, sakallı bir herife yaslanıp oturmaktaydı.” (Nabizade Nâzım 2023: 122).

Araba Sevdası romanında gündelik hayatta kullanılan birçok ulaşım aracına rastlarız. Bunların en önemlisi romana da adını veren atlı arabalardır. Romanın kahramanı Bihruz Bey her yere araba ile gider. Kaleme gitmek, mesire yerlerinde gezmek, arkadaşlarını ziyaret etmek için uzak veya yakın mesafe fark etmeksizin hep araba kullanır. Yalnızca İstanbul'un karşı yakasına geçmek istediği zaman vapur ve kayıklara biner. Dönemin koşullarında atlı arabalar özellikle şehir içi ulaşımında İstanbul'un birbirinden uzak semleri arasında ulaşımı sağlamak için zaruri bir ihtiyaçtır. *Araba Sevdası* romanında Bihruz Bey'in araba kullanma merakı ile arabalar zorunlu bir ihtiyaçtan çok bir gösteriş malzemesi olarak karşımıza çıkmamaktadır. Romanın kahramanı Bihruz Bey'in araba hevesi geçtikten sonra onu araba ile gezerken çok fazla göremeyiz. Araba onu için bir ulaşım aracından öte zenginlik ve gösteriş malzemesidir.

“Bihruz Bey bahçe seyrinde araba kullandığı zamanlar bir kimseyi çiğneyip de bir kaza çıkarmamak, arabayı bir yere çarptırıp da bir sakatlığa meydan vermemek için kendi hayvanlarının ve özellikle öndeki ve gerideki arabaların hareketlerine sürekli dikkat etmek mecburiyetinde bulunduğundan dolayı hiçbir şey görmez, hiçbir kimseye bakmazdı. Ancak görmek, bakmak da

istemezdi. Çünkü tek amacı süs ve gösteriş hususunda araba seyrinin seçkinleri içinde birinciliği kazanmaktan ibaret olarak bu amacın gerçekleşeceğinden kendisi tamamıyla emindi.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 30-31).

Resim 14: Araba Sevdası Romanı için Yapılmış Bir Fayton Tasviri

(<https://kitap-pinarim.blogspot.com/2013/12/araba-sevdasi-recaizade-mahmud-ekrem.html>)

Araba Sevdası romanında bu arabaların atlarından gövdesine aksesuarlarından koşu takımlarına kadar oldukça pahalı olduğunu tespit ederiz. Bihrüz Bey o dönemde moda olan tarzda bir araba satın almış bu arabayı da son moda aksesuarlarla süslemiştir. Arabaların tarzı ve kalitesi de sınıf göstergesi olduğundan Bihrüz Bey bu arabalardan almak için araba şirketinden taksitle borç almış borcunu ödeyemeyince de araba şirketi arabasına el koymuştur.

“ Gelen mektupsa sarı arabayla bakla kırı hayvanların kararlaştırılmış bedeli olan dört yüz on sekiz ve bunların taşıma masrafı olan kırk dokuz ki toplam dört yüz altmış yedi liradan geriye kalan yüz elli liranın dört ay içinde taksitle ödenmesi şartının gereği olarak birinci taksit zamanının geldiğine daha bir on beş gün varsa da paraya lüzum olduğundan, Bihrüz beyefendi birinci taksiti şimdiden verirlerse bunun memnuniyet sebebi olacağına dairdi.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 102).

A. Pasini, At arabası, 1869.

Resim 15: Fayton Tasviri

(<https://www.zdergisi.istanbul/makale/tarih-boyunca-istanbul-faytonlari-190>)

Bihruz Bey bireylerin ekonomik ve sosyal sınıflarına önem verir. Arabaların tarzı ve kalitesi de sınıf göstergesi olduğundan beğendiği kadın olan Periveş Hanım'ın landosunu incelemiş arabayı güzel bulunca beğendiği kızın asil bir hanımefendi olduğunu düşünmüştür. Tek sorun böyle güzel bir arabanın Kadıköy gibi avam gördüğü bir semte olmasıdır. Oysa Periveş Hanım'ın arabası kiralıktır. Periveş Hanım da ahlaken düşkün bir kadındır.

“Lando'yu Kadıköy'e yakıştıramıyordu çünkü pek alafranga beylerle arkadaşlık etmesi sayesinde edindiği bazı fikir garipliği kapsamında olmak üzere Bihruz Bey İstanbul ile çevresindeki yerleri ve mahalleleri –birincisi kendisi gibi nobles yani itibarlı ve asil kişilerden oluşan sivilize kibara, ikincisi burjuva sınıfına yani medeni fikirlerden o kadar nasibi olmayan kaba tabiatlı, orta halli halka, üçüncüsü esnaf takımına mahsus olmak üzere- üç sınıfa ayırmış ve Kadıköy'ünü birinciye geçirmek lazım gelirken her nasılsa ikinci sınıfa dâhil etmişti.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 33).

Tanzimat romanlarında dönemin seyahat ve ulaşım âdetlerinde fayton ve landoların çok önemli bir yeri vardır. Bu arabalar genellikle şehir içi uzak mesafeleri kat etmek için kullanılsa da mesire gibi yerleri gezmek amacıyla da kullanılmıştır.

Şekli ve kalitesiyle kimi zaman bir itibar meselesi olan bu atlı arabalar gezme ve eğlenme kültürünün de bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.10.2.Sandal ve Kayık

Tanzimat romanlarında dönemin seyahat ve ulaşım âdetlerinde önemli bir yeri olan başka bir ulaşım aracı da sandal ve kayıklardır. Konularının çoğu İstanbul'da geçen dönemin romanlarında deniz kenarında ve ırmakların çok olduğu bir şehirde ulaşım gereksinimlerinin izleri de oldukça fazladır. İstanbul şehrinin iki yakasını birbirine bağlayan İstanbul Boğazı'nın varlığıyla eşsiz güzelliği olan Marmara Denizi'nde ve Boğaz'da gezme âdetleri bu ulaşım araçlarının önemini daha da arttırmıştır. Bu anlamda sandal ve kayıklar sadece İstanbul'un iki yakası arasındaki veya İstanbul'un deniz kıyısındaki uzak semtleri arasındaki ulaşımı sağlamak için değil bir gezme ve eğlence aracı olarak da kullanılmışlardır. Bu yıllarda vapurların deniz ulaşımındaki varlığı sandal ve kayıkların önemini azaltmamış, vapur saatleri dışında deniz ulaşımı ihtiyacı için sandal ve kayıkların kullanımına devam edilmiştir. Bu ulaşım araçlarını insanlara hizmet etmek için kullanılması bir meslek grubunu da oluşturmuştur. Tanzimat romanlarında sandal ve kayıkların gündelik hayattaki yeri hakkında birçok ifade ile karşılaşırız.

Çingene romanında da dönemin en çok kullanılan ulaşım araçlarından kayık ve sandalları görürüz. Mekân olarak İstanbul'u konu edilen *Çingene*'de İstanbul'un Anadolu veya Avrupa Yakası'nın uzak semtleri arasında veya Anadolu ve Avrupa Yakası arasında ulaşımın kayıklarla gerçekleştirildiğini anlarız.

“Öğlen saat on ikiye kadar Şems Hikmet Alibeyköy'de kaldıktan sonra Ziba'yı ablası ve eniştesi kayığa kadar uğurladılar, beyle kız kayığa bindiler. Fakat doğruca Üsküdar'a gitmediler. Kâğıthane Deresi'ne gidip Çobançeşmesi'ne çıktılar.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 49).

Zehra romanında gece gezintilerinde bir eğlence aracı olarak sandalların kullanıldığını görürüz. Gezme eğlenme kültürünün bir parçası olan sandallar kimi zaman eğlence kültürünün başka unsurlarını da kendine katmıştır. Zira *Zehra* romanında sandalla gezmeye giden bireyler bu gezintide alkol tüketmekte kimi zaman bu alkol tüketimi nezaket sınırlarını aşan kaba ve uygunsuz davranışları da beraberinde getirmektedir. Bu şekilde ortalık yerde, bağıra çağıra içki içenlerin olduğu ortamlar oluşmakta, bu ortamlara toplumun ahlak bakımından düşük

kesimlerinden bireyler katılmaktadır. Havai fişeklerin patladığı gece eğlencesine katılan kişilerden ikisi de Suphi Bey ile Ürani'dir. Ürani hafifmeşrep bir kadındır. Suphi Zehra ve Ürani'nin intikam planını yüzünden kendini zevk ve sefahate kaptırarak ahlakını kaybetmiş bir erkektir. Suphi, eski karısı Zehra ile sandal gezmelerine çıkmış ama böyle sarhoşların olduğu ortamlarda bulunmamıştır. Onlar Boğaz'da etrafın güzelliklerini seyredip huzur buldukları, keyif aldıkları sandal gezintileri gerçekleştirmişlerdir. Bu durumda sabah veya akşam saatlerinde Boğaz'da gezmeye çıkan zengin, asil ve kültürlü bireyler nezaket sınırları içinde sandallarla gezmekte bunu yanında gece saatlerinde düşük ahlaklı kişiler içki içip bağırarak, havai fişeklerle gürültü yaparak başka bir sandalla gezinti kültürü ortaya koymaktadır. Aşağıda gördüğümüz manzara ahlaken düşkün insanların bulunduğu bir ortamın tasviridir:

“Pazarbaşında havai fişekler havalanmakta çanak maytapları yakılmakta arayıcı fişekler patlamaktaydı. Sandalların kimisi içiyor kimisi hallenerek bağırıyor öteden ooff oof’lar beriden ‘Keman ya seydi!’ ler şuradan ‘nur ol!’lar’ öte taraftan naralar! (Nabizade Nâzım 2023: 100).

Araba Sevdası romanında da dönemin gündelik hayatında çok kullanılan kayıklardan söz edilir. Romanın başkahramanı Bihruz Bey'in vapuru kaçırdığı zamanlarda kayığı deniz ulaşımında kullandığını görürüz. Bu durumda dönemin gündelik hayatında İstanbul şehir içi ulaşımında atlı arabaların, faytonların, vapurların ve kayıkların sıkça kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu taşıtların kullanılması gündelik hayata farklı meslek gruplarını da katar. Araba kullanan arabacılar, vapur kullanan kaptanlar ve kayık kullanan hamlacılar gündelik hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*'nde, büyük sandal ve kayıklarda kıçtan birinci oturakta kürek çeken kimse, olarak tanımlanan “hamlacı” Tanzimat yıllarının çok bilinen meslek gruplarından biridir. Romanda Bihruz Bey, daha önce bir hamlacının kayığına binmiş başka bir zamanda vapuru kaçırdığı için yine binmek için aynı hamlacının kayığını seçmiştir.

“Arabaya bindi. Üsküdar’a doğru gitti. Yirmi dakika sürmedi, Üsküdar İskelesi’ne vardı. Arabadan inip kayık İskelesi’ne doğruldu. Bir otuz kadar kayıkçı beyin etrafını kuşatarak malum olan lisan ve hareketleriyle çığırkanlıklara ve rahatsız etmeye başladılar. Beyefendi bir gün evvel vapurla

beraber İstanbul'a yetiştirmek için iki çiftte kayığına almış olan hamlacı da diğer kayıkçıların içinde idiyse de bu diğerleri gibi beyefendiyi kolundan tutup çekmek, yanına sokulup mırıldanmak yollu muamelelerden uzak bulunarak yalnız beyefendiye 'Sen yine benim kayığıma geleceksin ya... Hele dur bakalım' manasında ima eder tarzda gülümseyen bakışla bakıyordu. Gerçekten de Bihruz Bey otuz kadar kayıkçıdan onu seçerek işaret etti." (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 213).

Resim 16: Osmanlı'da Sandalcılar Tasviri

(<https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=1146&suda-oyinar-kayiklar>)

Tanzimat romanlarında seyahat ve ulaşım araçlarından sandal ve kayıkları sık sık müşahade ederiz. Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakasına dağılmış olmasıyla kimi zaman ulaşımında vapurlar yetersiz kalabilmektedir. Bu durumlarda kayık ve sandallar şehir içi ulaşımında önemlidir. Ayrıca bu kayık ve sandallar bir eğlence aracı olarak da kullanılmaktadır. İstanbul'da sandalla seyahatin gündelik hayatta çok kullanılması sandalcılıkla uğraşan bir meslek grubunu da oluşturmuştur.

3.10.3.Vapur

Tanzimat romanlarında dönemin seyahat ve ulaşım âdetlerine baktığımızda şehir içi veya şehirlerarası ulaşımında vapurların önemli bir yeri olduğunu görürüz. İstanbul'un iki yakasındaki, denizyoluyla ulaşılacak semtler arasındaki ve Osmanlı'nın denize yakın uzak coğrafyaları arasındaki mesafelerin ulaşımı en kolay vapurla sağlanmaktadır. Tanzimat romanlarının konularının çoğu İstanbul'da ve bir

kısmı da Beyrut, Şam gibi bölgelerde geçtiği için sözü edilen bölgelerde ulaşımın vapurla yapıldığı romanlarda birçok defa ifade edilmiştir. Romanlarda sadece zorunlu ulaşım ihtiyacı için değil keyif amaçlı gezilerde de bu ulaşım araçlarını kullanıldığını tespit ederiz.

Çingene romanında Tanzimat yıllarının diğer romanlarında olduğu gibi toplu taşımanın bir kısmının deniz yoluyla vapurlar ile gerçekleştirildiği ifade edilir. İstanbul'un aynı yakasındaki veya karşı yakasındaki semtlere vapurlar ile gidilir. Vapurlar bir toplu taşıma aracı olmasının yanı sıra toplumsal etkileşiminin de hızlandığı sosyal mekânlardır. Zira Şems Hikmet Bey İstanbul halkının kendisi ve *Çingene* kızı Ziba arasındaki aşk macerasına bakışını vapurda öğrenir. Vapurdaki insanlar Şems Hikmet Bey'e bakmakta ve onun hakkında dedikodu yapmaktadırlar. Şems Hikmet hakkında gizli gizli yapılan konuşmalar kimi zaman da Şems Hikmet'in yüzüne karşı alaylı ve örtülü sorularla gerçekleşmektedir. Vapurlar gündelik hayatta İstanbul'daki ünlü ailelerin hayatlarının ve önemli hadiselerin çok hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayan sosyal etkileşim alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Zira vapurlarda filanlarda Şems Hikmet'i hangi tanıdığı görmüş olsa, Affedersiniz efendim ama mutluluğunuza ait bir mesele bütün dostlarınızı da mutlu eder. Evlenmek niyetinde olduğunuzu işittik de...” sözleriyle giriş yaptıktan sonra açıklama talep etmeye başladıkları gibi doğrudan doğruya tanışıklığı olmayanların da kendisini bir başkasına göstererek *“İşte hani ya şu!.. Malum a? Çingeneye âşık olan...”* gibi yargıları ima edecek şekilde yüzlerini gözlerini yumuşturup buruşturmaları *Şems Hikmet'i canından usandırmaya vardırarak halledendi.*” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 86-87).

Çingene romanında şehir içi veya şehirlerarası ulaşımında kullanılan vapurları yalnızca ulaşım ihtiyacını karşılamak üzere değil gezmek eğlenmek amacıyla da kullanıldığını görürüz. Romanın başkahramanı Şems Hikmet Bey zengin bir bireydir. Gezmek ve eğlenmek için bir Marmara Denizi gezisine katılmıştır. Yazar Marmara Denizi gezisinin hangi ulaşım aracıyla olduğunu söylemese de dönemin diğer romanlarından tespit ettiğimiz kadarıyla böyle bir seyahatin yine bir İngiliz şirketine ait olduğu belli olan Lloyd Kumpanyası'na ait olan vapurla yapıldığı tahmin edilir.

“Ziba’yla meşgul olmaya başlayalıdan beri belki önceki kadar da zevk etmemiştir. Mesela geçen senelerin birisinde yaptığı bir Marmara Denizi seyahati gibi bir harekette bulunmamıştır. İnsaf etmelidir ki yalnız o seyahat bir sene içinde Ziba’ya ettiği masrafın tahminen yarısından fazlası kadar bir masraf gerektirmiştir.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 72).

Tanzimat dönemi romanlarında kahramanların şehir içinde çok uzun olmayan yolculuklar yaptığını sık sık görürüz. Şehir içinde arabalarla gezen kahramanlar İstanbul’da karşı yakaya ya da başka bir semte geçmek için vapura binerler. Vapurlarda kadın ve erkeğin aynı ulaşım aracında seyahat ettiğini görürüz. *Sergüzeşt* romanında da Celal Bey İstanbul’un karşı yakasındaki akrabasının evine vapurla gider.

“Hemen süratle evden çıkarak vapur iskelesine doğruldu. Aşkın şiddetli hissiyatıyla coşmuş bir halde bulunan bu tecrübesiz genç zihinlere hiçbir şüphe ve tereddüt gelmemiştir. Vapur iskeleden hareket etti (...) Köprüden diğer bir vapura bindiğin zaman, ilk defa görüyormuş gibi, Boğaziçi kendisine şahane bir manzara sunarak hiçbir vakit dikkat etmediği çarpıntılı derinliklerini buluyor ve iki sevdalıyı sakinlik ve güzellikle mutlu edecek köşkler keşfeyleyirdi.” (Samipaşazade Sezai 2022: 72-73).

Tanzimat romanlarının bazılarında da Osmanlı Devleti’nin uzak bölgelerine vapur ile seyahatin gerçekleştiğini müşahade ederiz. Ele aldığımız hemen hemen bütün romanlarda uzak bölgeler arasındaki seyahatin Lloyd Kumpanyası vapuru ile gerçekleştiği ifade edilmiştir. Ecnebilere ait olduğu anlaşılan Lloyd Kumpanyası’nın Tanzimat yıllarında önemli bir ulaşım şirketi olduğu görülür. Bu durum ticari faaliyetlerde yabancıların etkin rolünü gözler önüne sermektedir.

“Ertesi günü saat dokuz raddelerinde Beyrut’ tan hareket edecek olan Lloyd Kumpanyası vapuru demirini almış, aheste aheste harekete ibtidarla yola düzülüyordu. Bu vapurun yolcuları adadından olan Bedia da yolcuların tenezzühüne mahsus olan üst güvertede kenardaki kanepelerin birine oturmuş, suret-i hareketi seyrediyordu.” (Topuz 2021: 99-100).

Karabibik romanında Antalya’ya bağlı Kaş’ın köylerindeki yaşantı ve buradaki ticaretin ve ulaşımın deniz yoluyla gerçekleştiği görülür. İzmir ile Mersin arasında gidip gelen vapur buralardan ayrıldıktan sonra Finike iskelesine gidecektir.

Yazarın anlatımından sözü geçen vapurun İngiliz vapuru olduğu anlaşılmaktadır. Hem ulaşım hem seyahat için kullanılan vapurların uzak mesafelerin aşılmasında önemli bir ulaşım aracı olduğu anlaşılır.

“Ağır ağır, sahile paralel olarak ilerleyen bu nokta İzmir ile Mersin arasındaki iskelelere çalışan bir vapurun feneriydi. Gecenin ve denizin sükûnetiyle mehtabın ışıltısı içinde saatte beş buçuk, altı mil kat ederek giden bu vapur Hilda adında küçük, kabak gibi, havuzda bile sallanır, kamaraları pis ve dar bir İngiliz vapuruydu ki, saat ikide Finike iskelesine varacaktı.”
(Nabizade Nâzım 2022: 14-15)

Tanzimat romanlarında özellikle uzak mesafeler için Loyd Kumpanyası’nın vapurlarından çok sık bahsedilir. Ele aldığımız romanlarda başka bir şirketin vapurlarının sözü geçmediğini yine ifade etmiştik. *Muhadarat* romanının kahramanları Fazıla ve Mukaddem sabah vapuru ile Beyrut’tan İstanbul’a giderler. O gün başka bir vapurla da Şebip onların arkasından İstanbul’a gider. Bu ifadelerden İstanbul ve Beyrut arasında gün içerisinde birden fazla vapur seferinin yapıldığı, dolayısıyla da seyahat yoğunluğunun çok fazla olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

“Bir posta günü Loyd kumpanyasının Hungaria vapuruyla Mukaddem ile Enise, yanlarında doktor ve bir cariye ile uşak olduğu halde İstanbul’a müteveccihen (-a doğru) hareket eylediler.” (Topuz 2012: 328).

Osmanlı Devleti’nde denize kıyısı olan bölgelere vapurla gidilip gelindiği Mizancı Murat’ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında da karşımıza çıkar. Roman kahramanı Mansur Bey Fransa’dan İstanbul’a gelirken vapura biner. Tanzimat romanlarında özellikle uzak bölgeler için kullanılan Lloyd Kumpanyası’na ait vapur burada da karşımıza çıkar.

“Karadeniz’in Boğaz’a yakın bir yerinden bulunuyoruz. İstanbul il Varna arasında işleyen Lloyd Kumpanyası’nın Volkan vapuruna binmiş, Varna’dan İstanbul’a geliyoruz.” (Mizancı Murat 2022: 1).

Turfanda mı yoksa Turfa mı? romanının ilk bölümünde vapurun alt kattaki kamaralarından ve kamaralarda yatan insanlardan bahsedilir. Yataklı kamaraların olması vapurun uzak yol için kullanılan bir vapur olduğu bilgisini vermektedir.

“ “Bosfor! Bosfor!” yani “İstanbul Boğazı!” haykırıışları ağızdan ağıza geçerek derce derece güverteden aşağıdaki salona, salondan da uyuyanlarla

dolmuş bulunan küçük kamaralara kadar yayıldı. Giyinmiş olanlar hemen yukarıya çıkmaya, yataktakiler de çarçabuk giyinip hazırlanmaya çalışarak birkaç dakika sonra hepsi güverte üzerinde toplandılar.” (Mizancı Murat 2022: 1-2).

Ele aldığımız Tanzimat romanlarında İstanbul şehir içi ulaşımında vapurların kullanıldığını birçok defa tespit ederiz. Uzak mesafelerde de deniz ulaşımında ise yine vapurların kullanıldığını ancak bu vapurların Lloyd Kumpanyası’na ait olduğunu bu hizmeti veren Müslümanlara ait başka bir şirketin olmadığını tespit ederiz. Yine vapurla edilen seyahatin yalnızca ulaşım amacıyla değil eğlenmek ve gezmek amacıyla kullanıldığını da müşahade ederiz.

3.10.4.Tren ve Tramvay

Tanzimat romanlarında İstanbul şehir içi ulaşımında araba, sandal ile kayık ve vapurlardan başka tren ve tramvayların da kullanıldığını müşahade ederiz.

Zehra romanında gördüğümüz ulaşım araçlarından biri de sözünü ettiğimiz trenlerdir. Yazarın ifadelerinden İstanbul’da günün farklı saatlerine yayılan tren seferlerinin varlığını anlarız. Suphi ve Sırrıcemal tren istasyonunun yakınlarında bir evde otururlar. Suphi ev ve iş arasındaki ulaşımında treni kullanır. Romanda tren seferlerinin günde en az birkaç defa ve düzenli olarak yapıldığını öğreniriz.

“Bey’inin yolunu beklemeye başladı. Suphi’nin gelme zamanı beş buçuktu. Her zamanki gibi treni düdüğünü öttüre öttüre geldi, gürültüyle geçti gitti. Biraz ötede durdu. Sırrıcemal’in yüreği oynamaya başladı. İşte Suphi istasyondan çıktı.” (Nabizade Nâzım 2023: 75).

Araba Sevdası romanının Bihruz Bey’inin hayatını okurken İstanbul şehir hayatında kullanılan başka bir ulaşım aracına rastlarız. Bu ulaşım aracı tramvaydır. Bu dönemde tramvayların ve bu tramvayları işleten şirketlerin varlığını böylece görmüş oluruz. Tramvayların varlığını gördüğümüz gibi tramvay şirketlerinin tramvaydan inenlere gidecekleri yere tam olarak ulaşmaları için araba tedarik ederek bu şekilde ulaşım hizmetini sürdürdüklerini de tespit ederiz.

“Bihruz Bey vapurdan çıkıp köprüyü geçince o zamanlar Tramvay Şirketi adına işlettirilmekte olan fiyaker arabalarından bir tanesine girdi. Doğruca Babiali’ye gitti. Sakosunu, bastonunu odacıya teslim ederek kalemden içeriye girdi. Sandalyesine oturdu. Vakit erken olduğundan kâtiplerin çoğu,

başkâtip, denetmen henüz gelmemiş ve kalemde bulunanlar beş-altı efendiden, beyden ibaret olup resmen işe başlanmamıştı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 134).

Resim 17: 19. Yüzyılda Beyoğlu ve Tramvay.

(<https://www.haberturk.com/yazarlar/kursad-oguz/1938759-bir-dram-ve-19-yuzyil-beyoglusu>)

Tanzimat romanlarında birçok ulaşım aracının varlığından ve bu ulaşım araçlarının hangi gerekçelerle kullanıldığından söz edilmiştir. Bunlardan vapurların hem ulaşım hem de gezip eğlenmek amacıyla uzak ve yakın mesafeler arasında kullanıldığından söz edilirken; atlı arabalar sandal ve kayıkların ulaşım ve gezip eğlenme amacıyla daha çok kısa mesafelerdeki kullanımından bahsedilmiştir. Romanlarda tren ve tramvayların ise yalnızca kısa mesafelerdeki ulaşım için kullanıldığı eserlere yansımıştır.

3.11.Eğlence Kültürü

Tanzimat romanlarında gündelik hayatta karşımıza çıkan eğlence âdetlerini mesire yerlerine gitme, sandalla gezinti, gece eğlenceleri ve çalgılı eğlenceler, oyunlar, turizm, fotoğraf çekirme, Çingeneler, çocuk oyunları ve oyuncakları, ramazan eğlenceleri, dans etme, panayıra gitme gibi başlıklar altında ele aldık.

3.11.1.Mesire Yerlerine Gitme

Tanzimat yıllarında İstanbul şehir hayatının en moda eğlencesi özellikle tatil günlerinde mesire yerlerine gitmektir. Buraya giden kadın ve erkekler kimi zaman yürüyerek kimi zaman faytonlarla gezinti yaparlar. Yeme içme âdetlerinin de görüldüğü bu mekânlar sosyal hayatın en özgür ortamlarıdır. Osmanlı sosyal hayatında birbirine mahrem kadın ve erkeklerin aynı ortamda bulunmaları çok nadirdir. Birbirine mahrem kadın ve erkeklerin birbirleri ile aynı ortamda bulundukları yegâne yerlerden biridir bu alanlar. Bu yüzden gündelik hayatın cazibe merkezlerinden biridir. Bu alanlarda bulunmak kimi zaman gezme, yeme- içme veya hava alma maksadıyla olsa da kimi zaman bu maksat karşı cinsin birbirini görüp beğenme, bu vesileyle iletişime geçme alanları olarak da görülmüştür.

Müsâmeretnâme'nin Vasfi Bey'in hikâyesinin anlatıldığı bölümünde mesire yerlerine gitme kültürüne ait âdetlerden bahsedilir. Vasfi Bey sevgilisi Mukaddes Hanım'ı mesire yerlerinde görmek için at ile gezmeye çıkar ancak bir türlü Mukaddes Hanım'ı buralarda görme fırsatını bulamaz. Vasfi Bey'in kölesi Hüsrev Vasfi Bey'e gezme usulünü uygun bir şekilde yapmadığı için amacına kavuşamadığını söyler. Buna göre buralarda gezmenin en güzel yolu atlı araba temin ederek araba içinde gezmektir. Bu şekilde toplum içinde daha rahat hareket edebilme şansı bulacaktır. Buradan mesire yerlerinde gezme âdetine ait usullerin Emin Nihad Bey tarafından ifade edildiğini görürüz.

“Lakin siz seyre gitmenin usulünü bilmiyorsunuz. Mademki gezme niyetiniz var, öyle at üzerinden açık saçık gezmeye gidilmez. Gidilecekse arabaya binmelidir, diyerek beni teşvik etti. Bunun üzerine o hafta ve ertesi hafta cuma ve pazar günleri bir güzel araba tutarak Hüsrev'le beraber Kâğıthane'ye gittik.” (Emin Nihad Bey 2021: 244).

Tanzimat romanlarının birçoğunda gördüğümüz mesire yerlerinde gezerek eğlenme âdetini *Müsâmeretnâme*'nin İhsan Hanım'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümünde de görürüz. İhsan Hanım da Tanzimat romanlarının diğer kahramanları gibi yaz mevsiminde arabasına binerek mesire yerlerinde gezmeye gider. Burada İstanbul'un en çok tercih edilen diğer mesire yerlerinin adları anılır. Bunların Kâğıthane, Levent Çiftliği, Maslak, İhlamur gibi mekânlar olduğu anlaşılır. Ayrıca

kayıkla Boğaziçi'nde gezme âdeti de buradan tespit edilir. İhsan Hanım hem kayığa binerek Boğaziçi'ni seyretme hem de arabaya binip aynı civarı gezme fırsatı bulur.

“İhsan Hanım artık mevsimine göre Kâğıthane, Levent Çiftliği, Maslak, İhlamur'a gidip yaz günleri kayıkla Boğaziçi seyirleriyle Üsküdar'a da geçerek iskeleden arabaya binip o havalideki gezinti yerlerine de uzanırdı.” (Emin Nihad Bey, 2021: 445).

A. Preziosi, Göksu'da mesire.

Resim 18: Tanzimat Yıllarında Bir Mesire Yeri Tasviri

(<https://www.zdergisi.istanbul/makale/tarih-boyunca-istanbul-faytonlari-190>)

Mesire yerlerine gitme âdetini *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanında da müşahade ederiz. Mesire yerlerine giden insanlar genellikle tatil günleri olan cuma ve pazarı tercih etmekte bu sayede İstanbul'un en kalabalık eğlencelerine katılabilmektedirler. O günlerde mesire yerleri o kadar kalabalıktır ki kimi zaman araba ile gezintiye gelenler arabadan inip gezmeye bile müsait alan bulamazlar. Bu yerlere giden erkeklerin bir kısmı bu alanları kadınlara laf atıp randevu alma yeri olarak gördüklerinden kimi zaman amacı yalnızca gezmek olan hanımlar bu alanlarda rahat edemezler. Mesire alanları hafta içi boş olunca amacı dinlenmek, gezmek veya piknik yapmak olanlar bu günlerde rahatça arabalarından inip kırların tadını çıkarabilirler. *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanında Josephino tatil günlerinde mesire alanlarında rahatça gezemediğinden çok şikâyet eder ve Râkım da çare olarak hafta içi mesire yeri olan Kâğıthane'ye gitmeyi teklif eder.

“O günkü sohbet K   thane mesiresi hakkındaydı. Josephino geçen günlerde... beyin haremi takımıyla K   thane’ye gitmi lerse de pazar gününe denk geldiğinden arabaların içinde hapis kalın p k ra çıkıldığı halde k r n görülmediğini ve araba etrafında h rsız gibi dolaşan zamparalarla herkes e lenmi se de kendisinin bunların hiçbir zevkini  ıkaramadı ını söyledi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 91).

 ntibah romanında Ali Bey ve arkadaşları Çamlıca adlı mesire yerine piknik amacıyla giderler. Ali Bey arkadaşlarını hafta içi bir günde pikni e davet etse de arkadaşları çok daha kalabalık olan tatil günlerini piknik için tercih ederler. Çünkü Ali Bey’in arkadaşlarının amacı sadece yiyip içerek piknik yapmak değildir. Amaçları bu kalabalık günlerde gezinmekte olan karşı cinsle kar ıla mak, bakı mak ve belki de i aretle erek görüşme imk n  yaratmaktır. * ntibah* romanının ba kahramanı Ali Bey hayatını mahvedecek kötü ahlaklı Mahpeyker ile bu alanda tanışır ve bu alanda romanın ibretli sonunu oluşturacak adımları atar.

“Bir gün Çamlıca’ya olan meylinden söz ederken i  arkadaşları orada bir ziyafet isterler, o da memnuniyetle kabul eder. ‘Yarından tezi yok buyurun.’ deyince –ziyafet bir salı gününe rastladı ından- arkadaşları g l  meye ba larlar. Ali Bey ise bu g l  melere bir anlam veremeyerek nedenini sorar. Fakat arkadaşlarıyla Çamlıca’da cuma ve pazarın dışında –tenh lık bakımından- e lenmenin mümkün olmadığını anlar.” (Namık Kemal 2022: 12).

Tanzimat romanlarında birçoğunda olduğu gibi * ingene* romanında da cuma ve pazar günü gidilen mesire yerlerinden bahsedilir. Mesire yerleri haftanın her günü açıktır. Ancak cuma ve pazarları tatil günü olduğu için bu günlerde İstanbul halkının bu yerlere çokça rağbet ettiği görülür. Burada insanların gezmek, eğlenmek, sosyalle mek için eğlence yerlerinin kalabalık olduğu günleri kolladı ını görürüz. Sakince gezmek, eğlenmek için hafta içi günler daha uygundur. Oysa İstanbul halkının amacı sakince gezmek, eğlenmek değil kalabalık içerisinde bir çeşit sosyalleşme ortamı yakalamaktır. Bu romanda da diğer romanda olduğu gibi sosyalleşmenin bu türü ele tirilir. Çünkü mesire yerlerine giden erkeklerin ve kadınların birbirleri ile iletişim kurmak için i aretle meleri ahlaki bakımdan uygun

değildir. *Çingene* romanında özellikle kalabalık günlerde mesire yerlerine giden kişilerin “hovardalık” peşinde olduğu anlatılır.

“Gün de bir salı günüydü ki cuma ve pazar günlerinde Kâğıthane’nin hovardalıktan başka görülecek bir şeyi olmadığı için bugünlerin dışındaki günlerde mekânın güzelliğinden iç açıcı bir pay alabilmek daha çok mümkündür.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 12).

Çingene romanındaki Şems Hikmet Bey eniştesi ve yakın arkadaşlarıyla Kâğıthane’ye piknik yapmaya gider. Erkek erkeğe gidilen bu piknikte amaç eğlenmek ve hoş vakit geçirmektir. Bu yüzden mesire yerlerine gidenlerin aksine buraların kalabalık olduğu tatil günü değil, sakin olduğu hafta içi bir gün seçilmiştir. Şems Hikmet Bey arkadaşlarıyla bir yandan yiyip içmekte bir yandan da çoğu müzisyen olan dostlarının elinden ve dilinden musiki dinlemektedir. Peşrevler, semailer, fasıllar arka arkaya gelmektedir. Musiki meşk eden dostlar bir yandan da balık kızartıp rakı içmektedirler.

“Taksim bittikten sonra bir de peşrev çalındı ise de semailere, kârlara, şarkılara filanlara girişilmeyip yalnız peşrevin icrasıyla fasıl sonlandırıldı. Faslı sonlandırmanın asıl sebebi ise Nikoli’nin ispirotolu küçük bir seyahat ocağında o anda bir balık kızartmış olmasıydı. Sıcak sıcak bir meze yemek iştahı müziğe ara vermeye sebep oldu.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 13).

Çingene romanında mesire yerlerinde ilk kez gördüğümüz bir unsurla karşılaşırız. Buralara dinlenmek ve eğlenmek için gelen insanlara başka bir eğlence imkânı sunan *Çingene* topluluklarının dansları ve şarkılarıyla insanları eğlendirdiklerini görürüz. İstanbul’un Alibeyköy tarafında yaşayan Çingeneler para kazanmak için Kâğıthane’deki gezinti yerlerine her gün gelmektedirler.

“Hadi kızlar okuyalım şu yeni çıkmayı! dedi ve kendilerine henüz bir teklif olmaksızın, bir emir verilmeksizin beş Çingene karısı birden el çırparak şarkı okumaya başladılar ki o şarkının güftesini buraya yazsak matbuat memurları mutlaka yasaklardı. Zira bu kadar başı açık rezaletleri Kâğıthane gibi yerlerde dillendirmeye bir şey denilmezse de sayfa üzerinde kaleme almaya her şey denilir.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 16).

Çingene romanında Ahmet Mithat cuma ve pazar günleri mesire yerlerine giden insanların niyetlerini bir kez daha eleştirir. *Çingene* kızına öğüt verirken

kendisinin o kadınlardan olmaması gerektiğini öğütler. Çünkü tatil günlerinde gezinti yerlerindeki kadın ve erkeklerin birbirlerine karşı laubali tavırlarını kötü niyetli bulur ve terbiyeli kadın ve erkeklere bu davranışları yakıştırmaz. Bütün bu değerlendirmelerden toplumun bir kısmındaki ahlaki çöküntünün mesire yerlerine odaklandığını görürüz.

“Zaten Kâğıthane’ye cuma ve pazar günleri gidenlerin çoğu açık takımındandır. Fakat sen onların da kurumlarını, tavırlarını taklit et ama öyle beylere aşinalık ve temenna etmek gibi ayıp olan hareketlerini beğenme.”
(Ahmet Mithat Efendi 2021: 51).

Tanzimat romanlarının konuları genellikle İstanbul’da geçer ancak Fatma Aliye Hanım’ın romanları ile konular İstanbul dışına çıkar. Böylece taşradaki gündelik hayatı Fatma Aliye sayesinde gözlemleyebiliriz. Her ne kadar İstanbul dışındaki hayatların farklılığını tespit etmek istesek de özellikle zengin ailelerin hayatlarının ve alışkanlıklarının bir benzerinin taşrada da yaşandığını görürüz. İstanbul’da eğlence kültürünün bir parçası olan mesire yerlerine gitme alışkanlığının bir benzerini Fatma Aliye Hanım’ın *Muhadarat* romanında tespit ederiz. Özellikle tatil günleri gezmek, eğlenmek veya sosyal hayatta rahatça görüşemediği karşı cinsle sosyal ortamda karşılaşma imkânı bulabilmek isteyen bireyler Beyrut’un Fıstıklık adı verilen mesire yerine akın ederler. Buraya gelen bireyler tıpkı İstanbul’daki Çamlıca ve Kâğıthane müdavimlerinin yaptığı gibi atlı arabalarla gezintiye çıkar başka arabalarda gezen kişileri gözleriyle takip ederler. Fatma Aliye bu durumu “piyasa etmek” ifadesiyle dile getirir.

Tanzimat dönemi gündelik hayatında kadın ve erkeğin aynı ortamda en rahat bulunduğu mekânlardan biri de mesire yerleridir. Mesire yerlerinde her sınıftan kadın ve erkek gezip eğlenebilmektedirler. Ancak bu gezip eğlenme kadın kadına veya erkek erkeğe bulunmak şartıyla olabilmektedir. Birbirine mahrem olmayan kadın ve erkeğin gezmelerinde de bir mahsur yoktur. Ele aldığımız romanlarda bir karı-kocanın, erkek ve kız kardeşlerin mesire yerlerinde beraber gezindiğine dair hiçbir ifadeye rastlamayız. Mesire yerlerinin sosyal etkileşimdeki yerleri genellikle olumsuz olarak değerlendirilse de bu yerler Tanzimat romanlarının bazılarında birbiri ile irtibatını koparan gençlerin yeniden kavuşmasına bir vesile yeri olarak işlenmiştir.

Nitekim Fatma Aliye'nin *Muhadarat* romanında Fazıla ve Mukaddem için bir mesire yerinde gezindiklerinde yeniden karşılaşma fırsatını bulmuşlardır.

“Beyrut’un Fıstıklık denilen mahalli bir mesire olup iki taraflı fıstık ağaçlarıyla teşkil olunmuş olan orman arasından geçen geniş şose, ta Lübnan Dağları eteğine kadar varıp ondan sonra da oraları da aşarak Dımışk-ı Şam’a kadar gider. Fıstıklık’ın bir tarafı set olup cüz’i meyille (az eğimle) arabalar o sedde çıkıp durdukları gibi şosenin diğer tarafında dahi limon, portakal bahçeleri bulunur, isteyen buralara girip biraz istirahatle ağaçlardan taze kopardıkları tatlı limon ve portakaldan tenavül ederler (yerler). Yevm-i mahsusta (özel günlerde) akşamüzeri şosede birçok arabaların kimisi piyasa ederler, kimisi de şosenin bir tarafına çekilip dururlar.” (Topuz 2012: 249).

Mesire yerleri dönemin sosyal yaşantısında bir piknik yapma, gezip dolaşma işlevinden daha çok sosyal etkileşim alanları olarak karşımıza çıktığını daha önce ifade etmiştik. Gündelik hayatta aynı ortamda bulunmaları pek de mümkün olmayan kadın ve erkeklerin bu alanları bir karşılaşma fırsatı olarak değerlendirdiklerini görsek de Tanzimat romancıları bu sosyal etkileşimi genellikle olumsuz yönleri ile romanlarında işlerler. Bu karşılaşma fırsatını genellikle gayri ahlaki olarak kullanan kadın ve erkeklerden bahsederler. Çünkü bu alanlarda birbirine mahrem olan kişilerin gizlice işaretleştikleri ve bu işaretleşmenin sonucunda yine Türk-Osmanlı geleneklerine uygun olmayan bir şekilde görüştükleri dile getirilir. Dönemin ahlak anlayışına göre nikâhlı olmayan kadın ve erkeklerin evlilik amacıyla birbirini uzaktan görmesi uygun görülürse de birbirleriyle aynı ortamda bulunup konuşmaları uygun görülmemektedir. Tanzimat romanlarında bu şekilde ahlaki değerlerin dışında görüşen kişilerin ahlaki düşkünlük içerisinde oldukları ve hatta bu tavırlarıyla kendilerini felakete sürükledikleri anlatılır. Mizancı Murat, *Turfanda mı yoksa Tufanda mı?* romanında Salih Bey’in kızının ve gelinin Kâğıthane gezisi sırasında yaptıkları olumsuz davranışlardan bahseder. Kâğıthane’ye gzmeye giden bu hanımların arabada oturdukları halde başka bir arabadan kendilerine işaret eden yabancı bir erkeğin arabalarına attığı mektubu gülüşerek kabul etmelerini anlatır. Romanın idealist kahramanlarından Zehra kuzenlerinin ısrarı üzerine bindiği bu arabada işaretleşme ve mektuplaşma olayına şahit olur. Akrobalarının bu davranışını

büyük bir ahlaki zayıflık olarak görür ve kuzenlerini eleştirerek kısa sürede arabadan iner.

“Biz kendi edebimizle arabada otururken –görmediniz mi?- kaç çapkın işaretler ederek yıldıztılar? Demek ki bu edepsizler ortalığın haline bakarak dünyada bir namuslu kalmamış zannediyorlar. Yoksa buraya yalnız fenalar mı gelir?.. Ya Bizim şu mektup işi? Bunu hangi edep ve namus kabul eder? (Zehra’nın yüzüne kan hücum etti) Hem beni buraya hiçin getirdiniz? Sizin de burada ne işiniz var? Haydi, arabacıya arabayı çevirt, gidelim.” (Mizancı Murat 2022: 91-92).

Tanzimat romanlarının hemen hemen hepsinde en çok sözü edilen eğlence biçimi olan mesire yerlerine gitme Refet romanında da karşımıza çıkar. Ancak bu romanda mesire yerlerine gitme eğlencesinin de yine ekonomik durumu iyi olanlara özgü olduğunu düşünürüz. Refet liseyi bitirene kadar mesire yerlerine hiç gitmemiştir. Anne-kız her gün çalışmak zorundadırlar. Kendilerine böyle bir eğlenceyi hak görememişlerdir. Refet ilk kez zengin arkadaşının yazlığında kalırken onlar ile beraber Fener’e gezmeye gitmiştir.

“O gün cuma ve pazar değildi. Fener’de birçok aileler erkekli kadınlı gelmişlerdi. Çoluk çocuklarıyla beraber kenara serdikleri hasırlar, sandalyeler üzerine bölük bölük oturmuşlardır. Kimisi akşam yemeğini de beraber getirmiş hatta su karlıklarını (damacana) da yemiş sepetlerini de! Cazibe’nin Fener’e ulaştığında saat on bir vardı.” (Topuz 2023: 120).

Araba Sevdası romanında İstanbul’daki mesire yerlerinden büyük çoğunluğunu adı geçmektedir. Ancak olayların büyük çoğunluğu Çamlıca’daki mesire yerinde geçer. Bu mesire yeri romanın geçtiği dönemde yeniden düzenlenerek halkın hizmetine sunulmuştur. Bu haliyle Çamlıca sadece bir tabiat parkı değil çeşitli sosyal tesislerin bulunduğu bir alandır. Bu mesire yerinde kameriyeler, müzik icrası için çardaklar, yiyecek ve içecek satılan büfeler, oturup yemek yenilip içecek içilecek garsonlu restoranlar bulmak mümkündür.

“Biraz ilerleyince bir düzlüğün ortasında üstü kapalı, etrafı açık kameriye gibi bir şey ve bazı yollar üzerinde kulübe tarzında düzenli ve hoş ufak ufak binalar gözünüze çarpar. Bunlardan çardağa benzeyen şeyin -özel günlerde müzik icrası için çağrılacak- çalgıcı takımına ayrılmış bir yer ve o

kulübelerinde bahçe içinde yiyecek ve içecek satmak için yapılmış ‘büfe’ler olduğunu anlar, bunları da beğenirsiniz.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 19-20).

Çamlıca diğer mesire yerlerinden farklı bir yenilik getirir İstanbulluların hayatına. *Araba Sevdası*’nda bu yerin 1870 yılında diğer mesire yerlerinden farklı olarak düzenlendiği, yeni sosyal alanlarla donatıldığı yazar. Yazarında ifade ettiği gibi Çamlıca Bahçesi’nin o döneme kadar başka bir benzeri yoktur. Çamlıca’daki kırılık alanın bir kısmı özel olarak düzenlemiş Çamlıca Bahçesi veya Millet Bahçesi olarak adlandırılmıştır. *Araba Sevdası*’nda mesire yerlerinin dönemin modalarının oluşmasında ve yayılmasında da büyük rol oynadığı meselesi işlenir. Son moda giyim usulleri, arabaların moda aksesuarları hep buralarda beğenilip yaygınlaşır. Bu dönemlerde zengin ailelerin Çamlıca’da yazlık köşkler edindiğine ve bu eğlence mekânını yaz boyunca kullandığına dönemin romanlarında olduğu gibi *Araba Sevdası*’nda da şahit oluruz.

“Düzleştirilmesi ve düzenlenmesiyle bir hayli uğraşılan bu bahçenin 1870 yılının bahar mevsiminde açılacağı haberi İstanbul ile bilad-ı selase olarak adlandırılan yerlerin ahalisi arasında duyulunca zevk ve eğlenceye düşkün gençler ve özellikle böyle eğlenceleri erkeklerden birkaç kat fazla aramaya yaradılışları gereği mecbur olan hanımlar belirlenmiş zamanın gelmesini bekleyerek elbiseye, süse bağlı hazırlıklara gereği gibi hararet vermişler ve bizim memlekette örneği henüz görülmeyen bu “moda” seyir yerinden her vakit ve belki mehtaplı gecelerde bile faydalanma amacı kolaylıkla gerçekleşsin diye pek çok aileler Çamlıca, Bulgurlu, Kısıklı, Tophanelioğlu, Bağlarbaşı taraflarında köşkler, haneler kiralayarak bahar gelir gelmez hemen taşınmaya girişmişlerdi.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 20-21).

Mesire yerleri gündelik hayatın en bilinen ve en sevilen eğlence mekânlarıdır. Günümüzde dahi bu eğlence hemen hemen her kültür düzeyinde ve her ekonomik düzeyde insanın sıkça başvurduğu temel eğlence tarzıdır. 19. yüzyıl romanlarında da sıkça dile getirilen bu eğlence özellikle *İntibah* ve *Araba Sevdası* gibi romanlarda ana olayın şekillenmesinde büyük bir öneme sahip bir rol üstlenir. Dönemin İstanbul’u, mesire yerleri bakımından büyük zenginlik gösterir. Bu alanların en

büyük özelliği ise sosyal kaynaşmaya imkân vermesidir. Gündelik hayatta birbirini görme, konuşma fırsatı bulamayan insanlar bu mekânları sosyalleşme amacıyla da kullanmışlardır. Tanzimat romanlarında mesire alanları kimi zaman olumlu özellikleriyle kimi zaman da olumsuz özellikleriyle ele alınmıştır. Özellikle kadın ve erkeklerin ahlaki normlara uymayan ilişkilerinin fırsat alanı olarak eleştirel bir dille ortaya konulmuştur.

3.11.2.Sandalla Gezinti

Tanzimat romanlarının moda eğlencelerinden biri de sandalla gezintidir. Sandalla gezme konusunu daha önce ulaşım bahsinde ele almıştık. Bu ulaşım aracı bir eğlence aracı da olduğu için bu bölümde yeniden ele almayı uygun bulduk.

Tanzimat romanlarının birçoğunda roman kahramanları gezip eğlenmek için sandala binerler. Bunlardan ekonomik durumu iyi olanlarının kendilerine ait sandalları vardır. Sandalı olmayan kahramanlar sandal kiralayarak bu gezintileri yaparlar. Her iki durumda da bu gezintiler lüks eğlenceler içerisinde yer alır. Kimi romanlarda kadın ve erkeğin aynı sandala binerek bir yandan da musiki dinleyerek Boğaz'da gezindiğini görürüz.

Resim 19: 19.yy'da Haliç'te Sandalla Gezinti Tasviri

(<https://www.peramuzesi.org.tr/blog/halic/1507>)

Sandalla gezinti meselesini *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanında da görürüz. Nitekim İngiliz bir aile olan Ziklaslar kendilerine gezmek ve eğlenmek amacıyla sandalın biraz büyüğü diyeceğimiz bir tekne almışlardır. Ziklaslar İstanbul'un zengin ailelerindendir. Böyle bir tekneyi ancak zengin aileler satın

alabilirler. Tekne gezintisi yaptıklarında Râkım'ı da kendilerine eşlik etmesi için bu gezintiye davet ederler. Râkım da bu daveti kabul eder. Ziklasların kızları tekne gezintisine uygun kıyafetler giyerek dönemin Avrupa modasına uygun deniz kıyafetlerini sergilerler.

“Bazı pazar günleri Râkım sandalı Tophane iskelesine getirerek İngilizlerle orada birleşip binerler, Kadıköy’e, Adalar’a doğru çıkıp yelken kullanarak voltalar ederlerdi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 39).

Çingene romanında roman kahramanı Şems Hikmet Bey de hayli zengin bir kişidir. Dostlarıyla Kâğıthane’de piknik yapmak için Anadolu Yakası’ndan yelkenli bir tekneye biner. Tekneye binen kişilerin sayısından bu teknenin on on beş kişiyi alabilecek kadar büyük olduğunu anlarız. Tekne iki direkli ve iki yelkenli bir teknedir. Rüzgârın durumuna göre kullanılan yelken sayısı değişiklik gösterir. Şems Hikmet Bey zengin bir kişi olduğundan böyle büyük bir teknenin ve Kâğıthane’de yapılacak pikniğin masraflarını karşılayabilmektedir.

“Yelkeni Şems Hikmet Bey’in hikmetine aykırı mı gördünüz? Acele etmeyiniz. Şems Hikmet Bey sandalını hızlı gitsin diye taşıyabileceğinden fazla yelkenle donatmamıştır. Tam taşıyabileceği ölçüdeki yelkeni de iki direğe taksim etmiş olduğundan rüzgâr fazla olduğu zaman yalnız bir tek direğe taksim etmiş olduğundan rüzgâr fazla olduğu zaman yalnız bir tek direğe yelken açtırır. Az rüzgârlı havalarda iki direğe de yelken forâ ettirir. Yelkenleri de Latin yelken biçiminde olduğundan çoğu rüzgârlara uygun düşer. Fakat tam ters rüzgârlarda volta etmek tehlikesi Şems Hikmet Bey’in haritasında yer almamaktadır.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 5).

Sandallar Tanzimat yıllarında hem bir ulaşım hem de bir eğlence aracıdır. İstanbul’un iki yakası bazen de birbirine uzak semtler arasında sandalların bir ulaşım aracı olarak kullanıldığını da sıkça gördüğümüzü daha önce ifade etmiştik. Çingene romanında Şems Hikmet Bey teknesiyle Sarayburnu’ndan başlayarak Gelibolu, Çanakkale, Mudanya, İzmit, Kadıköy ve Harem İskelesi istikametinde hayli uzun bir seyahat gerçekleştirmiştir. Şems Hikmet Bey’in bu seyahatinin amacı ulaşım değil gezip eğlenmektir. Bu seyahat uzun sürdüğünden geceleri kimi iskelelerde konaklanmış, hatta teknenin tentesi geceleri yatmak için çadır niyetiyle kullanılmıştır.

“Evet, bu zat zevkini bilir, zevki sever bir adamdır. Boğaziçi’nde, Marmara’da bu sandalla çokça eğlenmiştir. Hatta bir defa Sarayburnu’ndan başlayarak Tekfur Dağı’nı, Gelibolu’yu ve sırasıyla Çanakkale’yi, Kapı Dağı’nı, Mudanya’yi, İzmit’i dolaşıp Kadıköy ve Harem İskeleyi yanlarından geçerek yine İstanbul’a gelmiştir. İşte bu seyahatinde sandalının tentesini çadır haline getirerek birçok geceleri deniz kenarında geçirmiştir de sefasına doyamamıştır.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 6).

Zehra romanında dönemin eğlence anlayışının örneklerini görmek mümkündür. Burada toplumun çok sevdiği eğlencelerden birinin sandalla Boğaz’da gezinti yapmanın son derece keyif verici olduğu işlenir. Özellikle zengin kişilerin kayık kiraladıkları ve sandalla gezinti yaptıkları görülür. Romanda Suphi ve sevgilisi Ürani bir gece vakti sandalla gezintiye çıkarlar. Bu gezintiler gündüz olabildiği gibi gece de olabilir. Sandalla gezintiye çıkan karı kocalar, sevgililer ve gezme meraklıları eğlencelerini tamamlamak için bu gezmelere müzik de ilave ederler. Boğaz’da gezen sandallardaki bireyler arasında keman veya ut çalanlar olabilmekte, bu şekilde müzikli ve mehtaplı geceler Tanzimat dönemi yıllarının gündelik eğlencelerini renklendirmektedir.

“Bu sandalda yakıcı bir ses titrek bir nağmeyle bir beste okuyor; öteki kayıkta şirin sesli bir keman ruhani bir taksim yapıyor; şu tarafta bir ‘takım’ Nihavent peşrevi geçiyor; bir taraftan aşkla başı dönenlerden birisi içli ahlak çekiyor; ötede ‘bazı kavuşma özlemi içindekiler’ ise ümidin coşkusıyla kürek çekiyor.” (Nabizade Nâzım 2023: 4).

Tanzimat romanlarında sandalların hem bir ulaşım hem de bir eğlence aracı olduğundan sıkça bahsedilmiştir. Boğaz’da yapılan müzikli sandal gezintileri dönemin eğlence âdetlerinde oldukça rağbet görmüştür.

3.11.3.Gece Eğlenceleri ve Çalgılı Eğlenceler

Tanzimat yılları eğlence hayatının dönemin romanlarında gözümüze çarpan en moda eğlencesi geceleri içki, kumar ve kadından oluşan eğlenceleridir. Bir nevi erdem ve ahlak okulu olarak da görülen Tanzimat romanlarında bu mesele roman kahramanlarını felakete götüren bir unsur olarak sıkça ele alınmış ve işlenmiştir. Bu eğlencelerde gayrimüslim ve Müslüman erkeklerin yanı sıra ahlak bakımından

düşkün gayrimüslim kadınlar bulunur. Bazı romanlarda düşük ahlaklı Müslüman kadınlara da rastlanır.

Müsâmeretnâme'nin İhsan Hanım'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümünde İhsan Hanım'ın kocası gece eğlencelerine katılır. Bu eğlenceler içkili ziyafetler veyahut paralı oyunlar olarak nitelendirilir. Tanzimat romanlarının pek çoğunda müşahede ettiğimiz bu eğlencelere yalnızca zengin erkeklerin katıldığını, Müslüman kadınların bu eğlencelerde bulunmasının edebe aykırı görüldüğünü söyleyebiliriz. Bu halde dahi gece eğlencelerine katılan erkeklerin genellikle ahlak çöküntüsü yaşayan bireyler olarak tanıtıldığını birçok romanda teşhis ederiz. Roman kahramanı İhsan Hanım kocasını gece eğlenceleri konusunda uyarır. Onun kocasını uyardığı gece eğlencelerinden kastı her ne kadar yalnızca erkeklerin katıldığı içkili yemekler ve kumar oyunları olsa da kocası Said Bey, bu eğlencelerin kadınlı erkekli olanlarına da gitmektedir. Bu tarz eğlencelerin varlığını Tanzimat romanlarında pek çok defa görmekteyiz.

“Yalnız bazı (içkili) ziyafetlere gitmek veyahut paralı oyunlara rağbet göstermek gibi eğlenceler aklıma geliyorsa da bu gibi şeyler hem beden sağlığı hem de servet bakımından zarardan uzak olamadığından her hâlükârda zatınızı korumak isterim. Zira zannettiğim gibi bulunduğunuz yerler ziyafetler ise, içki meclisinin vücuda zarar verecek derecede uzun sürmesinin zararlı bulunduğu malumunuzdur, dedi.” (Emin Nihad Bey 2021: 469).

Müslüman kadınların bu eğlencelerde bulunduğuna da İntibah romanında şahit oluruz. Müslüman kadınlardan bu eğlencelere katılanlar yine ahlak olarak düşkün ve bu eğlenceleri geçim vasıtası yapmış kadınlardır. Romanda ahlak düşkün kadınların başında romanın başkişilerinden Mahpeyker vardır. Mahpeyker Ali Bey'le iki kişilik gece eğlenceleri düzenlemektedir. Mahpeyker düşük ahlaklı bir kadın olsa da yalnızca sevgilisine sadık kalmaktadır. Romanda Mahpeyker'den gibi düşük ahlaklı kadınlar da vardır. Bunlar geceleri düzenlenen kadınlı, erkekli ve içkili eğlencelere katılmakta ve erkekleri eğlendirerek bu eğlencelerden para kazanmaktadırlar.

“Hemen Edirnekapı'da boş bir ev ile aşüfte takımından Ali Bey düzeyinde içki ve eğlence meclislerine düşmemiş birkaç kız buldular. İçki gibi çalgı gibi tamamlayıcıları da hazırladılar. Saat sekiz sularında herif Ali Bey'i

biraktığı yere döndü ve beraberce neşe vaat edilen eve aceleyle gittiler. İçki meclisi o kadar mükemmel idi ki bey en servetli zamanlarında bile benzerini çok nadir görmüştü.” (Namık Kemal 2022: 115).

Gece eğlencelerinde ahlaki değerleri zayıf kadınlar, bu kadınlara çokça para harcayan zengin Osmanlı erkekleri birçok romanda gözümüze çarpar. Eğlencelerde kadın ve erkeklerin toplumsal değerlerin dışındaki ilişkilerinin yanı sıra içki, kumar, sazlı sözlü danslar da bulunur. Romanların tamamında yazarlar bu tarz eğlenceleri ibretle anlatırken bu eğlencelere katılan kadın ve erkeklerin hazin sonlarını da dile getirirler. Toplumu eğitmeyi kendine amaç edinen Tanzimat dönemi yazarlarının bireylere ‘Bu eğlencelere katılırsanız başınıza felaketler gelir.’ tarzındaki dolaylı mesajlarını sık sık romanda görürüz. *Çengi* romanında zengin bir adamın misafirlerini davet ettiği gece eğlencesine tanıklık ederiz. Bu eğlencede eve para ile çağrılan hafif meşrep dansçı kızlara, bu kızların danslarına, kızlara eşlik eden müzisyenlere, kadeh kadeh dağıtılan içkilere rastlarız.

“Bir yandan kadehler devreder, bir yandan mızraplar ahenkle çalınır. Orta yerde de peri kızı, gerçekten insan evladında emsali görülmemiş bir çeviklik ile öyle oynadı ki, hazır bulunanlar da şevk ve neşelerinden naralar atmak derecelerine getirildi. Hele şu mecliste Daniş Çelebi’nin mevkisi büsbütün düşünölmeye muhtaç kalır. Şarap ve içki ile alışkanlığı olmadığından birkaç kadeh parlatır parlatmaz neşesi de birdenbire parlamış ve bu ahenk, bu gösteri kendi fermanıyla periler tarafından meydana getirildiğini düşündükçe kendisini gerçekten zamanın Süleyman’ı zannetmişti.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 28).

Gece eğlencelerinin vazgeçilmez unsurlarından birisi içilen şaraplar, rakılar olduğu kadar başka bir unsur da dans ederek veya çalgı çalarak erkekleri eğlendiren çengi kızlarıdır. *Çengi* romanında çengiliği meslek edinen bir grup kadının para karşılığında erkeklerin eğlencelerine katıldığı anlatılır. Bir bağ evinde düzenlenen bu eğlence toplumun gözlerinden uzakta yapılmaktadır. Bu romandan bir çengi topluluğunun varlığını tespit ederiz. Böyle bir grubun varlığı da toplumun sosyal gerçeklerinden birisini oluşturmaktadır. Toplumda dışlanan çengilik mesleğinin bu kadınlar tarafından sürdürölmesi hamisiz kalan kadınların geçimini sürdürmek için

başka vasıta bulamamalarına veya buldukları bu yolun onlara daha kolay gelmesine bağlanabilir.

“Çünkü bu cemiyet, bir çengi cemiyeti olduğundan burada eğlence ve içkiden zevk ve sohbetten başka çalgı, şarkı ve dans da vardır.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 110).

Tanzimat romanlarında anlatılan başka bir eğlence meclisi de Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*'inde tasvir edilmiştir. Mısır'da zengin bir konakta kurulan bu mecliste güzel giyinip saçlarını açarak keman, ut, kanun gibi musiki aletlerini çalan, göğüsleri açık kıyafetler giyinerek dans eden birbirinden güzel kızlar vardır. Arap kültürünü andırır bu eğlenceler Osmanlı kültürüne de sirayet etmiştir. Zengin bir konaktaki bu eğlencede evin cariyeleri bütün hünerlerini sergilemektedir.

“Peri hikâyeleri! O yüksek direklerin altında bağdaş kurarak hepsi bir renkte beyaz atlaslar giymiş tabi olarak bıraktıkları uzun saçları oturdukları küçük şiltelerin üzerine dökülmüş olan Kafkasya'nın göz alıcı kızları, ruh besleyici ahenkleri gökteki melekleri indirecek bir yücelik ve keman, ut, kanun gibi musiki aletleriyle arzu ve tazelik nameleri çalarken yirmi-yirmi beş kadar benzersiz güzel, üzerine sırma işlenmiş açık mavi kadifeden saltalarıyla dizliklerine kadar inmiş dalgalı saçları, güzelliklere hayran bir bakışın günlerce üzerinden ayrılmak istemeyeceği billurdan dökülmüş şeffaf beyaz göğüslerini sunan açık yakalarıyla dans ediyorlardı.” (Samipaşazade Sezai 2022: 102-103).

Fatma Aliye'nin romanlarında da Tanzimat döneminin eğlence anlayışına şahit olmaktayız. Kadınların eğlence hayatı çeşitli musiki toplantıları, düğün merasimleri, mesire yerlerindeki gezintilerden oluşmaktadır. Fatma Aliye Hanım'ın *Udi* romanında Bedia çok güzel ut çalmakta ve onun ut çaldığı meclisler birçok kadın tarafından rağbet görmektedir. Bedia asil bir kadın olduğu için udu bir çalgıcı gibi para için değil kibar hanımların hatırı için çalmaktadır. Bedia'nın ut çaldığı meclisler o dönemin kadınlara mahsus rağbet gören eğlence meclisleridir. *Udi* romanında Şam'da düzenlenen, kadınların gittiği gece eğlencelerine leyli adı verilir. Bu gece meclislerinde para ile tutulan kadınlar dans eder, çalgı çalarlar. Davetliler de musiki dinler ve edilen dansları seyrederek. Roman kahramanlarından Bedia'da hatır için ut çalsa da asıl gösterileri para ile tutulan ve işi dans edip çalgı çalmak olan kadınlar

yapar. Bedia'nın gittiği eğlenceye bu kadınlardan Nauma'nın gelme ihtimali Bedia'yı endişelendirmiştir.

“Bir sene müddet bu minval üzere geçti. Yine verilen bir leyliye gitmesi için hane sahibi olan tarafından Bedia'ya ısrar olunuyordu. Leyliye getirilecek sazın yine Nauma'nın takımı olması korkusu onlara tesadüf mülahazasıyla Bedia gitmek istemiyordu.” (Topuz 2021: 57).

Kadınların katıldıkları gece eğlenceleri toplumsal normlar içinde kaldığı için bireylere ve aileye bir zarar vermemektedir. Oysa erkeklerin katıldıkları gece eğlenceleri çoğu zaman ahlaki normların dışındadır. Erkek egemen toplumda erkekler canlarının istediği gibi bu eğlencelere katılmakta kadınlar ise eşlerinin yaptıklarına yalnızca üzölmekle karşılık verebilmektedirler. Kadınların tepki gösterecekleri veya karşı çıkacakları toplumsal bir güçleri yoktur. Hem *Udi* romanında hem de *Muhadarat* romanında asil, eğitimli ve güzel kadınlarla evlenen erkekler eşlerinin kıymetini bilmek yerine sık sık içkili gece meclislerine katılmakta, eve sarhoş dönmekte, eşlerini yabancı kadınlarla aldatmakta, bu kadınlara servetlerini harcamaktadırlar.

Udi romanında Bedia'nın kocası Mail yukarıda anlattığımız meclislere katılmakta, karısına eziyet etmektedir. Gece eğlencesinden sarhoş bir şekilde dönen Mail karısı Bedia'yı kendi kabahatini araştırdığı için sıkıştırır ve ezer. Mail ailenin hatta Bedia'nın servetini düşkün, ecnebi bir kadına harcar. Kendisine hesap soran Bedia'yı döver.

“Yalnız ağlıyordu. Pek nadir gelen Mail'in o gece gelivermesini arzu ediyordu. Saat altıyı buldu. Mail de geldi, ama ne geliş! Sarhoş mu, mecnun mu? Tefriki müşkül. Yumruklarını sıkarak, dişlerini gıcırdatarak "Sen ha! Sen! Benim hakkımda öyle söyleyesin!" diye Bedia'ya gıcılıyordu...” (Topuz 2021: 66-67).

Fatma Aliye'nin romanlarında Tanzimat döneminin farklı eğlencelerinden de bahsedilir. Tiyatrolar, cambaz ve hokkabaz gösterileri gibi eğlenceler de gündelik hayatın bir parçasıdır. *Muhadarat* romanında kendi gece gezmelerini arkadaş toplantısı, tiyatro, hokkabaz ve cambaz gösterisi olarak anlatan Remzi karısına kadınlarla içki âlemlerinde vakit geçirdiğini söylememektedir. Yazarın ifadelerinden

dönemin gündelik hayatında adı geçen bu tarz eğlencelerin de bir yeri olduğunu anlarız.

“Sevgili Remzi’sine yalancılık kondurabilir mi ki gittiği yerler kendisinin dediği gibi o akşam filanca efendinin hanesinden ve diğer akşam tiyatro ve öbür akşam da hokkabaz, cambaz seyrinden başka bir şey olabilmesini hatırına getirsin. Remzi eğlencesini seviyorsa ayıp mı? Fazıla’yı da hapsetmiyor ya! Arabası, cariyesi hazır ve emrine muntazır (bakıyor).”
(Topuz 2012: 183)

Tanzimat romanlarında erkeklerin geceleri ahlaken düşkün kadınlarla içkili eğlencelere katılmaları, kumar oynamaları eve geç gelmelerinin bireyi ve aileyi yıktığı fikri okuyuculara mesaj vermek kaygısıyla sıkça tekrar edilmiştir. Gece eğlenceleriyle erkeklerin evlerini ve eşlerini ihmal etmeleri, yuvalarını dağıtmaları Fatma Aliye’nin *Muhadarat* romanında da işlenir. *Muhadarat*’ın Fazıla’sı kocası Remzi’nin gece eğlenceleriyle büyük acılar yaşamaktadır. Remzi her gece eve geç gelmekte, gecesini farklı kadınlarla geçirmekte, içki meclislerinde alkol alıp günü gün etmektedir.

“Şu gece sohbetleriyle Fazıla artık her şeye vakıf olmuştu. Zavallı çocuk evvelce Remzi’yi kendisinden tebaüt ettiren (uzaklaştıran) şeyin onun diğer bir kadına muhabbeti zannında bulmuştu. Şimdi ise Remzi’nin birçok kadınlarla eğlenmekte olduğunu öğrenmişti... Peki, ama beyefendi! Bu eğlencelerle meşgul olduğunuz vakitlerde benim de size kemal-i tehalük ile muntazır bulunduğumu (sizi sabırsızlıkla beklediğimi), o intizarında (bekleyişin de) bana nardan eşedd (ateşten daha şiddetli) geldiğini ve sizi çok seven bir Fazıla bulunduğunu hiç hatırlınıza getirmez miydiniz?” (Topuz 2012: 201).

Mizancı Murat’ın *Turfan mı yoksa Turfa mı?* romanında diğer Tanzimat romanlarında da sıkça dile getirilen eğlenceye düşkün erkeklerin katıldığı bir gece eğlencesinden bahsedilir. Bu eğlencede içki içilmekte ve ut çalınmaktadır. Kimi zaman bu tarz eğlencelerde müzik aletlerini çalan ve dans eden kadınlara rastlasak da romanda sözü edilen eğlencede udu Raşit Efendi çalmaktadır. Bu ifadeden kadınların katılmadığı yalnızca erkeklerin içki içip müzik dinlediği eğlencelerin de dönemin eğlence anlayışında bir yeri olduğu sonucu çıkarılır.

“Raşit Efendi, Kazım Bey gibilere akran değildi. Lakin güzel ut çalardı, eğlence meclislerinin istenilen sayılı arsızlarındandır. Böyle adamlar sevilmez. Lakin aranırlar. Çünkü Kazım Bey gibilerini neşe eğlencelerini tamamlayan bir vasıta sayılırlar.” (Mizancı Murat 2022: 162) .

Resim 20: Tanzimat Yıllarında Gece Eğlenceleri Tasviri.

(<https://buyukkeyif.com/raki-kulturumuze-farkli-bir-bakis/4336>)

Tanzimat dönemi romanlarında hem kadınlar hem de hem de erkekler için düzenlenen gece eğlencelerinden sıklıkla bahsedilir. Kadın kadına veya erkek erkeğe yapılan eğlenceler yazarlar tarafından olumsuz değerlendirilmez. Erkeklerin çok para harcayarak düşkün ahlaklı kadınlarla gerçekleştirdikleri içkili eğlenceler ise bütün romancılar tarafından eleştirilir. Dönemin romanlarında ahlakını gittikçe kaybetmeye başlayan erkekler bu eğlencelere katılmak konusunda kendilerini hak sahibi görürler. Onlara hiçbir kanun ya da geleneğin engel olamayacağını düşünürler. Dönemin romancıları bütün eserlerinde bu eğlencelere katılan erkek bireylerin ibretlik sonunu işleyerek topluma ders verirler.

3.11.4.Oyunlar

Tanzimat yıllarının eğlence kültürünün bir parçası da kâğıtla veya benzer nesnelerle oynanan oyunlardır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında daha çok gece eğlencelerine katılan veya mahalle kahvelerinde vakit geçirmek için bulunan bireylerin kumar sayılan kâğıt oyunlarını oynadığını görürüz. Bununla beraber bir handa veya bir toplantı yerinde kumar amacı taşımayan sadece eğlenmek için oynanan oyunlara da şahit oluruz.

Tanzimat yıllarının eğlencelerinden en çok sözü edilenlerin biri de el ile oynanan kâğıt vb. nesnelerle yapılan oyunlardır. *Müsâmeretnâme*'nin İhsan Hanım'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümünde daha önce ele aldığımız Tanzimat romanlarında görülmeyen bir oyun ile karşılaşırız. Yüzük oyunu denilen ve içeriği hakkında çok fazla bilgi verilmeyen oyunun takım halinde ve kendine has ezgilerle oynandığı ifade edilmiştir.

“Sinoplu bir gemiciye bir misafir gelir. O gece saygıdan dolayı yüzük oyununa onu da alırlar. Misafir mahum oyunda maharetli olduğunu iddia eder. Katıldığı takım her nasılsa galip gelince, oyuna mahsus olan ezgileri uzun uzadıya söyleyerek karşı taraftaki adamlarla alay etmede haddini aşar.” (Emin Nihad Bey 2021: 430).

Tanzimat romanlarında zaman zaman eğlenmek için kumar oynayan kişileri görürüz. Kumar oyunları daha çok toplumun üst katmanlarındaki zengin kişilerin bir eğlencesi olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte toplumun alt katmanlarındaki fakir kişilerin de kahvehane benzeri yerlerde bu tip oyunları oynadıklarını görürüz. *Çengi* romanında roman kahramanı Cemal Bey bütün parasını kaybettikten sonra bir kahvehanede çırak olarak çalışır. Kahveye gelen orta halli halktan kimseler kahvede herkes dağıldıktan sonra kumar oynamaya başlarlar. Bu eğlence kahvehane müdavimlerinden bazılarının gündelik hayatının bir parçasıdır.

“Bir akşam, kahvede kalan adamlar, halk dağıldıktan sonra kumar oynamaya kalkıştılar. İçlerinden bazıları nazlandıkları halde diğerlerinin zorlaması onları da ikna etmişti. Altı kişi iskambil oynamaya başladılar.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 166-167).

Tanzimat romanlarının birçoğunda özellikle zengin kişilerin kulüplere kumar oynayıp eğlenmek için gittiklerini görürüz. Roman yazarları ideal olarak ortaya koyduğu tiplerin kumar oynadığını söylemese de eleştirdikleri kahramanların kumar alışkanlıklarından bahsederler. Biz romanlarda İstanbul'un şehir hayatında kumarhanelerin ve kumar masalarının varlığını sık sık okuruz. *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında Salih Efendi'nin oğlu İsmail Bey'in zaman zaman kumar oynamak için Beyoğlu'ndaki kulüplere gittiğini tespit ederiz. Kumar oyunları hem alaturka hem de alafranga tarz bir eğlence olsa da Beyoğlu gibi Batılaşmanın

odağında bulunan bir yerde üstelik de kulüp denilen Batı tarzı bir eğlence mekânında kumar oynanması Batılılaşmanın bir yansıması olarak düşünülebilir.

“İsmail Bey, Beyoğlu’na ve kulübe çok gider ve kumar oynardı. Mansur bir defa beraber gidince İsmail Bey’i masa başına yaklaştırmadığı gibi ayak basılacak yer olmadığını söyledi. Başka türlü eğlencelerden bahsetmeye zaten İsmail’in cüret ettiği yoktu.” (Mizancı Murat 2022: 86).

Tanzimat yılları şehir hayatında zengin konaklarının, köşklerinin önemli bir eğlencesidir kâğıt oyunları. *Araba Sevdası*’nda Bihruz Bey ve arkadaşlarının kâğıt oyunlarını oynadığına dair birçok cümle ile karşılaşırız. Bihruz Bey bazen zengin arkadaşlarıyla bazen de Fransızca hocası Mösyö Piyer’le köşkünde kâğıt oynar. Kâğıt oyunlarını burada parlatılmış şık bir eğlence olarak görürüz. Alafrangalık düşkünü olan Bihruz Bey için evinde kâğıt oynamak alafrangalık gereğidir. Bu gereği yerine getirmek için sık sık evinde oyun masası tertip eder. Bihruz Bey’in oynadığı oyunlar kendisinden bekleneceği üzere ‘otuz bir’ gibi alafranga oyunlardır.

“Salona girilip kahveler içildikten sonra Bihruz Bey oyun masasını ısmarladı, mumları yaktırdı, Mösyö Piyer’e hitaben, ‘Nu zalon fer kelkö parti dö tranteön!’ dedi. Karşı karşıya geçtiler, oturdular. Oyuna başladılar.

Oynanan oyun alaturka ‘otuz bir’di ki davsız olarak her partisi bir çeyrek liraya olmak üzere anlaşmaya varılmıştı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 113).

Tanzimat romanlarında çeşitli oyunların bir yeri olduğunu görürüz. Bu oyunlar çeşitli nesnelerle oynanan oyunlar olabilmektedir. Romanlarda en çok sözü edilen oyun kâğıt oyunlarıdır. Yazarlar bu oyunları çoğu zaman zengin veya fakir kimselerin olumsuz bir eğlencesi olarak dile getirmişlerdir. Tanzimat romanlarında bu oyunları oynayan kimseler daha çok zengin ve alafranga tipleridir. Kâğıt oyunları kimi zaman olumsuz olarak anlattıkları gece eğlencelerinin bir parçası olarak ifade edilirken kimi zaman da alafranga tiplerin lüzumsuz eğlencesi olarak değerlendirilmiştir.

3.11.5.Turizm

Yaşadığı bölgenin veya ülkenin dışında gezmek eğlenmek amacıyla yapılan gezilere turizm faaliyeti denir. Tanzimat yıllarında da hem Osmanlı tebaasından hem

de yabancı ülkelerden bireylerin bu faaliyetin farkında olduklarını ve bu faaliyette bulunduklarını görürüz.

Çingene romanında hem zengin hem de alafranga bir birey olan Şems Hikmet Bey'in gezmek eğlenmek amacıyla bir Marmara Denizi gezisi yaptığını bu gezide birçok yere uğrayarak konakladığını daha önce ifade etmiştik. Tanzimat'ın diğer romanlarında eğitim için yurt dışına veya hava değişikliği için İstanbul'un yazlık bölgelerine giden bireylere rastlasak da Osmanlı tebaasındaki bireylerin turizm amaçlı bir yere gezmeye gittiğinden ele aldığımız romanlarda hiç bahsedilmez. Bu anlamda alafrangalığı ile tanınan Şems Hikmet Bey'in turizm amaçlı yaptığı bu gezi bu tarz gezilerin de Batılılaşmanın getirdiği modalardan biri olduğu fikrini düşündürebilir.

Mizancı Murat'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında Avrupalı turistlerin vapurla İstanbul'u gezmeye geldikleri bilgisine ulaşırız. Osmanlı Devleti'nin özellikle son döneminde Batılılaşma hareketlerinin hızlanmasıyla İstanbul'da yabancıların, özellikle Fransız nüfusunun hızla arttığını görürüz. Bu artışta Batılılaşma hareketlerine yardımcı olması için özellikle yurtdışından getirilen yabancıların yanı sıra Fransızca eğitiminde, ev hizmetlerinde ve çocuk bakımında çalıştırılan Fransızların etkisinin olduğunu düşünürüz. Romanda vapurla gelen yabancıların çalışmak için değil İstanbul'un meşhur Boğaziçi'ni, saraylarını, konaklarını ve tarihi yapılarını görmek için geldiklerini anlarız. Bu anlamda Tanzimat yıllarında İstanbul'un turizmde önemli bir değer olduğu fark edilir.

“Demiryolu bağlantısı kurulmadan önce Varna postası, bilhassa nisanda Doğu ve Batı'nın şair ve ediplerinin layıkıyla vasıflandırmak ve tasvir etmek için münasip söz bulmaktan aciz kaldıkları Boğaziçi ile İstanbul'un güzel ve birbirinden ihtişamlı manzaralarından kendilerine yeni duygular ve lezzetler aramak üzere gelen Avrupalı turistlerle dolmuş bulunurdu. O gün de bunlardan yirmi kişi vapurda mevcuttur.” (Mizancı Murat 2022: 1).

Tanzimat yıllarında Osmanlı Devleti'nin ve özellikle İstanbul'un Avrupalıların ilgisini çekmekte olduğunu görmekteyiz. Bu durumun Batılılaşmanın getirdiği milletlerarası etkileşimin sonucudur. Aynı zamanda oryantalizm denilen Yakın Doğu ve Uzak Doğu toplumlarının, kültürlerinin, dillerinin ve halklarının incelendiği Batı kökenli araştırmalarda bu duruma etki etmiştir. Uzak mesafeleri

istekle ve azimle kat etmenin bu güne göre daha zor olduğu o dönemde İstanbul'a yapılan gezilerin varlığı İstanbul'un yabancılar için ne derece önemli olduğunun göstergesidir.

“Güverte üzerine toplanmış bulunan turistlerin hepsi meşguldüler: Kimi dürbünle bakıyor, kimi de etrafa göz gezdiriyordu. Vapurların, yelkenli gemilerin, odun ve kömür kayıklarının çokluğu, etrafa hâkim Yuşa Tepesi, hep aranan Boğaz'ın, seyahatin bu en son gayesinin yakında olduğunu gösteriyordu. Lakin Boğaz güzellik ve ihtişamıyla henüz kendini göstermemişti.” (Mizancı Murat 2022: 2).

Tanzimat yılları romanlarında genel anlamda bireylerin gezmek eğlenmek amacıyla turistik gezilere katıldıklarından pek söz edilmese de *Çingene* romanındaki Şems Hikmet Bey'in Marmara Denizi gezisi ve *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanındaki Avrupalıların İstanbul'a yaptığı geziler bu yıllarda turistik amaçla yapılan gezilerin bireyler tarafından bilindiğinin ve şartları uygun olanlarca tercih edildiğinin bir göstergesidir.

3.11.6.Fotoğraf Çektirme

Tanzimat yıllarında modernleşmenin etkisiyle bireylerin gündelik hayatına giren bir uğraşın daha varlığını görürüz. Fotoğraf çekirme bireylerin tercihlerine ve zevklerine göre varlık gösteren bu uğraştır. Bu uğraş bireylerin keyif ve eğlence ihtiyaçlarının bir sonucu olarak karşımıza çıkar.

Muhadarat romanında Fazıla babasının kendisine yıllar sonra verdiği ölen annesinin fotoğrafına bakarak mutlu olur. Bu fotoğraf sayesinde Fazıla çocuklukta kaybettiği annesinin yüzünü anımsamaya çalışır. Fazıla'nın erkek kardeşi Şefik ise çocuk olması sebebiyle hiç hatırlamadığı annesinin yüzünü bu fotoğrafla görmüş ve tanımış olur.

Müsâmeretnâme'de diğer romanlarda hiç karşılaşmadığımız fotoğraf çekirme hadisesiyle karşılaşırız. Gerçi ele aldığımız diğer romanlarda sevgilisinin veya annesinin fotoğrafını saklayan bireyleri tespit ettiysek de fotoğraf çekirme hadisesiyle ilk kez bu eserde karşılaşırız. Fotoğrafın günümüzdeki gibi resmi bir zorunluluk olmadığı bir dönemde böyle bir uğraşın ancak eğlence amacıyla kullanıldığını düşünürüz.

Müsâmeretnâme'nin İhsan Hanım'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümünde İhsan Hanım kocasına bir oyun oynamak için yabancı bir erkekle fotoğraf çektirerek kocasına gönderir. İstanbul'un bir mesire yerinde fotoğraf tezgâhı kurularak resim çektirilmesi o dönemin şartlarında bireylerin istedikleri alanda bu isteklerini karşılayabileceklerinin bir göstergesidir.

“Kendisiyle bir salonda karşılıklı koltuklara çekilip üç beş dakika onun iltifatına nail olup kavuşma yerine gitmeyi beklerken kapıdan kendisi yaşlarında bir bey daha göründü. Kızın ona da kabul yüzü göstermesiyle o da gelip diğer bir koltuğa oturduktan sonra orta yere bir fotoğraf tezgâhı kuruldu.

Hakkı Bey şu garip durumlardan hayrete düşmüşken güzel kız, sonradan gelen beyle kendisinin aralarına geçip vakarlı ve izzetli bir şekilde durdu ve üçünün birden bir levhaya resimleri alındı.” (Emin Nihad Bey 2021: 498).

Müsâmeretnâme'nin Nacid Bey'in hikâyesinin anlatıldığı bölümde birbirine âşık olan Nacid Bey ve Elizabeth İngiltere'de bulunmaktadır. Ancak Nacid Bey görev gereği bir müddet Elizabeth'den ayrı kalmak zorunda kalacaktır. Bu yüzden iki âşık fotoğrafhaneye gidip resim çektirirler ve bu resimleri birbirlerine hatıra olarak bırakırlar. Yazarın ifadelerinden İngiltere'de fotoğrafhanelerin olduğunu, bireylerin istedikleri zaman gidip fotoğraf çektirebildiklerini anlarız.

“Artık bunun üzerine ikimizde fena hâlde ümitsiz ve üzgün olarak bir saat kadar görüştükten sonra birlikte kalkıp bir fotoğrafhaneye giderek ayrı ayrı ve birlikte ikişer adet fotoğraf çektirdik.” (Emin Nihad Bey 2021: 169).

Tanzimat romanlarının çok az bir kısmında bahsedilse de Tanzimat yıllarında fotoğraf çekirme hadisesinin doğal karşılanan bir durum olduğunu insanların bu teknolojiye alışkın olduklarını ve günlük hayatlarına renk katmak için fotoğraflarını istedikleri zaman çektirebildiklerini görürüz.

3.11.7.Çingeneler

Tanzimat yıllarının hatta günümüzün sosyal gerçeklerinden biri de Çingene olarak tanımlanan Hindistan'dan çıktıkları sanılan, dünyanın birçok yerinde göçebe veya yerleşik düzene de yaşayan topluluğun Osmanlı ülkesinde ve İstanbul'daki varlığıdır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarından öğrendiğimiz kadarıyla Çingenelerin Tanzimat yıllarındaki geçim kaynaklarından biri mesire yerlerinde

piknik yapmakta ve gezmekte olan insanlara şarkı söyleyip dans ederek veya fal bakarak eğlendirmektedir.

Müsâmeretnâme'nin Vasfi Bey'in hikâyesini anlatıldığı bölümde daha sonra Ahmet Mithat'ın *Çingene* romanında da göreceğimiz Çingene olan bir kadınlarla karşılaşırız. Burada da Vasfi Bey'in falına bakmak isteyen Çingene kadınlar para karşılığında insanları eğlendirme görevini üstlenmişlerdir.

“Birkaç gün sonra beni teşvik etmesiyle Kâğıthane’ye gittik. Orada otururken mavi yeldirme ile oralarda gezinen çingene kadınlarından ikisi yanımıza gelerek, ‘Fala bakar, niyet bakar.’ diye başımıza musallat oldular.” (Emin Nihad Bey 2021: 290).

Resim 21: Kâğıthane Mesire Yerinde Eğlenenler İçin Çingenelerin Dansı Tasviri.

(<https://www.kagithanegundem.com.tr/tarihi-sandal-gezisi-ile-zamanda-yolculuk/>)

Çingene romanında Kâğıthane’ye pikniğe gelen Şems Hikmet Bey ve arkadaşlarını eğlendirmek için onların yanlarına gelen bir çingene topluluğuyla karşılaşırız. Bu topluluktaki kadınlar yeni moda şarkıları söylemeye başlarlar. Şems Hikmet Bey bu topluluktan bulunan Çingene kızını tekrar görmek için bir sonraki gün Kâğıthane’deki aynı yere gider. Çingeneler aynı vakitte tekrar o bölgeye gelirler. Çünkü insanların gezmeye geldiği saati kollayarak Kâğıthane’ye gelmekte ve para kazanmak için eğlendirme işine başlamaktadırlar.

“Yeni çıkmalar var efendim! Yeni çıkmalar. Hadi kızlar okuyalım şu yeni çıkmayı! dedi ve kendilerine henüz bir teklif olmaksızın, bir emir verilmeksizin beş Çingene karısı birden el çırparak şarkı okumaya başladılar

ki o şarkının güftesini buraya yazsak matbuat memurları mutlaka yasaklardı. Zira bu kadar başı açık rezaletleri Kâğıthane gibi yerlerde dillendirmeye bir şey denilmezse de sayfa üzerinde kaleme almaya her şey denilir.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 16).

Ele aldığımız Tanzimat romanlarının yalnızca ikisinde Çingenelerden bahsedildiğini görürüz. Bu romanlarda Tanzimat yıllarında Çingenelerin açık mekânlardaki eğlence kültürünün önemli figürlerinden biri olduğunu tespit ederiz.

3.11.8.Çocuk Oyunları ve Oyuncakları

Ele aldığımız Tanzimat romanlarında da daha çok yetişkinlerin dünyası işlendiği için genellikle yetişkinlerin eğlence kültürüne ait unsurlara ve yaşantılara tanık olduk. Bu romanların çok azında çocuk kahramanlara ya da çocukluğuyla birlikte ele alınan kahramanlara rastlarız. Bu yüzden çocukların yaşantısı, gündelik hayattaki rutin davranışları ve eğlenceleri hakkında yetişkinlerinkine nazaran daha az bilgi sahip oluruz. Buna rağmen kahramanların çocukluk yıllarını işleyen yazarların çeşitli ifadeleri bizlere o dönemin çocuk eğlenceleri hakkında çeşitli ipuçları vermiştir.

Müsâmeretnâme’nin İhsan Hanım’ın hikâyesinin anlatıldığı bölümünde zengin ailelerde küçük çocukları eğlendirmek için neler yapıldığından bahsedilir. Üç yaşında bir kız olan İhsan Hanım’ı eğlendirmek için çarşıdan sepet dolusu alafranga tatlılar ve şekerlemeler alınır. Yine oyun oynaması için bebekler, düdükler, makinalı arabalar, çalgılı dolaplar ve trampet çalar tavşanlar getirilir. Buradan Tanzimat yıllarında çocuk eğlencesinde kullanılan oyuncakların neler olduğu bilgisine ulaşırız.

“Daha sonra kendisi doğru Beyoğlu’na giderek artık birkaç sepet dolusu alafranga tatlılar ve şekerlemelerle gözüne ilişen tuhaf şeylerden bebekler, düdükler, makinalı arabalar, çalgılı dolaplar ve trampet çalar tavşanlara varıncaya kadar almadığı oyuncak kalmadı ve dönüşünde Fatih esircilerinden dadılık yapmaya uygun dört tane cariye seçerek birlikte alıp konağa getirdi.” (Emin Nihad Bey 2021: 425).

Sergüzeşt romanında Dilber’in daha küçük bir cariye iken evin küçük kızıyla oyun oynamak istemesinden ve evin hanımının Dilber’i hor görüp kızıyla oynamasına izin vermemesinden bahsedilir. Bu çocukların oynadıkları oyunların içeriği hakkında da pek fazla bilgi bulamayız. Evde köle olarak çalışan küçük

Dilber’e bir çocuk olarak oyun oynama hakkı verilmez. Buna rağmen Dilber’in okul arkadaşı oyun oynaması için Dilber’e oyuncak bir bebek hediye eder. Dilber de kimse görüp elinden almasın diye bebeğini herkesten saklar.

“Bu kısacık konuşma üzerine çantasından bir bebek çıkararak Dilber’e verince arzusunun timsalini kucaklayan bahtiyarlar gibi büyük bir sevinçle bebeği alarak yattığı odadaki dolaba saklamış ve merhametsiz Sudanlı görüp de bütün ümit ve isteklerinin karşılandığı bu timsali kırmasın diye birisi odaya girince ‘benim dolapta bir şeyim yok ki.’ demeyi âdet edinmişti.”
(Samipaşazade Sezai 2022: 25).

Fatma Aliye Hanım *Refet* romanında Refet’in çocukluğuna uzun uzun yer vererek bizim çocuk oyunları ve çocukların yaşantısı hakkındaki merakımızı bir nebze olsun gidermiştir. Bu romanında çocukların hangi oyunları oynadığı ve bu oyunların kuralları ayrıntılı olarak verilmiştir. Oynanan çocuk oyunlarının günümüzde de oynanan çocuk oyunları olduğunu, yaklaşık bir buçuk asır önce var olan çocuk oyunları geleneğimizin günümüzde de devam ettiğini görürüz.

Bahsedilen oyunlardan ilki “körebe” oyunudur. Gözleri bağlanan çocuğun el yordamıyla etrafını saran çocukları teker teker yakaladığı oyun, aynı kurallarla günümüzde de devam etmektedir. Diğer bir “oyun yağ satarım bal satarım” oyunudur. Bu oyun günümüzde elinde mendil bulunan hücum oyuncusunun, mendili rakip oyunculardan herhangi birisinin arkasına bıraktıktan sonra, en az iki tur koşarak rakip oyuncu tarafından ebelenmeden tekrar kendi yerlerine oturabilmesi veya rakip oyuncu tarafından ebelenmesiyle ile oynanır. *Refet* romanında ise bu oyunun oynanışında bir takım farklılıklar olduğunu görürüz. Çünkü günümüzde arkasına mendil bırakılan çocuk elinde mendille ebeyi kovalamaya çalışmakta ancak yakaladığı kişiye elindeki mendille vurmakta bu da mendilin yumuşaklığı gereği sert bir vuruş olmamaktadır. Oysa *Refet*’te mendilin yerini havlunun aldığını ve havlunun bir köşesinde vurulan yeri acıtan bir topacının olduğunu görürüz. Romanda bahsedilen diğer bir oyun “köşe kapmaca”dır. Bu oyunda oyuncular koşarak köşe değiştirmeye, orta yerde bulunan ebe de bu köşelerden birini oyunculardan önce kaparak ebelikten kurtulmaya çalışır. Köşesini kaptıran ebe olur. Oyunun hem adıyla hem de oynanma şekliyle günümüzdeki haliyle devam ettiğini görürüz. Sözü edilen başka bir oyun da adı romanda anılmasa da oynanma şeklinden anladığımız

“menekşe” oyunudur. Bu oyunda iki grup oluşturulur. Gruplar karşı karşıya geçerek sıralanırlar. Bir grup diğer gruba “Menekşe mendilin düşe, bizden size kim düşe” diye sorar. Karşı gruptaki kişiler birinin ismini söyler. Arkadaşları seçilen kişiyi kollarından tutar ve karşı gruptan kollarını kenetleyen iki kişiye doğru gönderirler. Eğer kenetlenmiş kolları çözerse o gruptan bir kişiyi alarak kendi grubuna götürür. Çözemezse kendisinin grupta kalması gerekir. Oyun gruplardan biri tek kişi kalana kadar devam eder. Bu oyunun da Refet ve arkadaşları tarafından aynen oynandığını ancak seçilen kişinin grubun en güzeli olarak adlandırıldığını görürüz.

“Fakat körebe oyununda en evvel kendisi tutuluyor. Kendisi körebe sıfatını aldığı anda ise hiç kimseyi tutamıyor. Lüzumu veçhile koşamıyor saldırıp yakalayamıyor idi....Yağ satarım bal satarım oyununda arkasına yediği yemek havlusunun topacının acısını ise diğer çocuklar gibi kahkahalarla geçiremiyor...Köşe kapmacaya başlanıyor. Fakat çekilir dert mi ya? Orta yerde köşesiz kalan hep Refet. Onun ne uyuşuk olduğunu bildikleri için evvelce onu ortada bırakmıyorlar. Bir köşeye yerleştiriyorlar. Lakin köşeler mübadele edilecek değil mi? Refet karşı köşeye varıncaya kadar ortadaki çocuk onu gideceği köşeyi kapıyor. Ortada kalan hep o!.. Bir aralık çocuklar iki hat üzerine diziliyor. Bunlar karşıya geçiyorlar. Bir hat üzerine karşı sırasını bozmayarak ağır ağır o oyuna mahsus olan şarkıyı bir ağızdan söyleyip gidiyor. Hatta yakınına geldiklerinde şarkının nakaratı olan ‘Atarlar tutarlar en güzelini kaparlar, kimi kapacaklarını kestirmeksizin ansızın öbür sıradan bir kız kapıyorlar. Kendi sıralarına ilave ediyorlar. Fakat bu karşıya giden sıra içindeki çocuklar beyinde evvelce kimi kapacakları karar veriliyor ki bu karar üzerine kapılan çocuğun o sıradaki çocukların en güzeli olduğu öbür sıra çocukları beyinde ittifakıyla kabul olunmuş demek oluyor” (Topuz 2023: 25-26).

Gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası da çocuk oyunlarıdır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında *Müsâmeretnâme*, *Refet* ve *Sergüzeşt* dışında çocuk oyunları ve oyuncaklarından söz edilmemiştir. Sözü edilenler de bize o dönemin çocuk eğlenceleri hakkında birtakım ipuçları vermiştir.

3.11.9.Ramazan Eğlenceleri

Tanzimat yıllarında gündelik hayatın önemli eğlencelerinden biri de ramazan eğlenceleridir. Ramazan eğlenceleri Müslüman halkın her yılın hicri takvime göre ramazan ayında bir ay süre boyunca tuttıkları oruçlar dolayısıyla düzenlenen eğlencelerdir. Günümüzde de çokça övgüyle anılan geçmişin ramazan eğlenceleri her gün iftardan sonra halkın sokağa çıkarak katıldıkları fenerli, davullu zurnalı ve kadınlı erkekli bütün halkın hep bir arada bulundukları şenliklerdir. Bu eğlenceler de bir yandan ramazanın gelmesine duyulan sevinç yaşanırken bir yandan da orucu açarak yemek yiyebilmenin şükürü ve mutluluğu yaşanır. Tanzimat romanlarından bu eğlencelere yalnızca *Müsâmeretnâme*'de yer verilmiştir. Bu eğlenceden diğer romanlarda bahsedilmemesinin sebebi roman konularının ramazan ayıyla ilgili olmaması ve bu eğlencelerin yalnızca yılda bir ay tertip edilmesidir.

Müsâmeretnâme'nin son hikâyesi olan İhsan Hanım'ın macerasının işlendiği bölümde Osmanlı'daki Ramazan şenliklerinden ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Bu şenliklerin hayli gösterişli ve kalabalık olduğu yazarın anlatımından anlaşılmaktadır. Ramazan geceleri yapılan eğlencelerin birinde "hükümdarlık alayı" düzenlenmiş, insanlar ışıklarla donatılmış caddelere akın ederek eğlenceyi seyretmeye gitmişlerdir. Ev içi mekânlarda yan yana gelmeyen birbirine yabancı kadın ve erkekler sokakta hep beraber bu eğlenceye katılmışlardır.

"O gibi olağanüstü, gösterişli şenlikleri içeren hükümdarlık alayının, halkı seyre ve temaşaya ne kadar cezbedeceği tarif ve ayrıntıya girmeden de bellidir. Şu kadar denilebilir ki, o alay caddesine her koldan bölük bölük hücum eden kadınlarla adamlardan ve her tarafta debdebe saçan hayret artırıcı ışıkların çokluğundan cadde öyle bir hâle gelmişti ki ne iğne atılsa yere düşebilir ve ne de bir karınca olsa kendisine gizlenecek yer bulabilirdi." (Emin Nihad Bey 2021: 408).

Günümüzde olduğu gibi Tanzimat yıllarında da kültürel hayatımızın bir parçası olan ramazan eğlencelerinin Tanzimat yıllarındaki varlığı ve önemini Emin Nihad Bey'in *Müsâmeretnâme* adlı eseriyle hatırlatmıştır.

3.11.10.Dans Etme

Gündelik hayatın önemli eğlencelerinden biri de dans etmektir. Anadolu’da ve düğünlerde yıllardan beri süregelen halk dansları ele aldığımız Tanzimat romanlarında karşımıza çıkmaz. Batılılaşmanın moda olduğu bir dönemde eserlerini kaleme alan Tanzimat sanatçıları eserlerinde bu geleneksel danslarımızdan değil Batılıların danslarından bahsetmişlerdir. Bunlardan başka bazı romanlarda gece eğlencelerinde para ile tutulan kadınların çalgı eşliğinde tek kişilik alaturka dansları ve çingenelerin danslarından da sözü edilir.

Felâatun Bey ile Râkım Efendi romanında sözünü ettiğimiz alafranga danslardan bahsedilir. Romanın ana karakterleri alafranga tipleridir. Bunlardan Râkım Efendi İngiliz Ziklasların evindeki akşam yemeğinin ardından yapılan eğlencedeki alafranga bir dans olan polkaya katılmaz. Aslında Râkım kadril, lansiye gibi alafranga dansları bilse de polkayı yapamamaktadır. Dönemin gündelik hayatında İstanbul’daki ecnebi kişilerin evlerinde akşam yemeğinde Müslüman ve gayrimüslim misafirlerin ağırlandığını yemekten sonra Avrupa kültürüne ait eğlencelerin, dansların yapıldığını görürüz. Râkım fakir bir ailenin çocuğu olduğu için bu dansları aile ortamında görmesi veya özel hocalardan bunun eğitimini alması mümkün değildir. Bu yüzden Râkım’ın romanda adı geçen dansları yapabilmesinden böyle eğlencelerde defalarca bulunduğunu ve bu dansları bu ortamlarda öğrendiği sonucunu çıkartırız.

“Bir ara polka havaları da çalmaya başladıklarından orada bulunanların bazıları kadın erkek çift çift kalkıp polka yapıyorlardı. Zira böyle özel davetlerin zevkinin böyle çıkacağı alafranga âlemlerinde yaşayanlarca bilinir. Mrs. Ziklas niçin dans etmediğini Râkım’a sorunca kadril, lansiye filan gibi dansları yapabilmekte ise de polka ve vals danslarında başının döndüğünü söyleyip özür diledi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 56).

Ahmet Mithat Efendi’nin *Çengi* romanında da dans eden çengi denilen kadın topluluğuna rastlarız. Bu romanda Müslüman halktan olan çengiler para karşılığında erkeklerin içkili eğlencelerine katılmakta onların karşısında dans etmektedirler. Bu dansçı kadınlar aynı zamanda erkeklerle para karşılığında vakit geçiren düşük ahlaklı kadınlardır.

“Çünkü bu cemiyet çengi cemiyeti olduğundan burada eğlence ve içkiden zevk ve sohbetten başka çalgı, şarkı ve dans da vardır. Evet, bunlar bir dereceye kadar her cemiyette bulunur. Göstermek istediğimiz fark, bunların cemiyette olan derecesinden ibarettir. Başka cemiyette çalgı, şarkı ve özellikle dans sohbete kıyasla ikinci derecede kalırlar. Bu cemiyette ise birinci dereceyi bunlar alırlar.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 110).

Tanzimat romanlarından *Udi*’de de kadınların gece eğlencelerinde dans eden ecnebi kadınlardan bahsedilir. Bu eğlencelerde dans eden kadınlar *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanındaki kibar ve asil kadın ve erkeklerden değildirler. Para karşılığında dans eden bu kadınlar yalnızca kadınların eğlencelerinde değil erkeklerin eğlencelerinde de dans eden düşük ahlaklı bireylerdir. Zira Tanzimat yıllarında bir kadının erkekler karşısında dans etmesi ahlak olarak düşkün olmasına yorumlanmaktadır.

“Nauma’nın, bu mugarınıyenin hokkabazı, cambazı, kuklası her nesiye işte o oynattığı şey, yani kızı Helvila da Nauma’nın mavalları, peşrevleri, ağır havaları bitirip oyun havalarına başlamasını beklemek üzere yanı başında oturuyordu. Akrabalarından olan bir kadın da Nauma’nın bir yanında oturmuş, sedefli ufak defini yanına bırakmış, onu eline almak, çalmak için Nauma’nın mavalları bitirip peşreve başlamasını bekliyordu. Bedia da ehıbbası meyanında bulunarak onlarla beraber arada Nauma’ya alkışlar fırlıyordu. Nauma oyun havalarına gırışti. Sedefli def havada çırpınmaya, Helvila da ortada kırılmaya başladı.” (Topuz 2021: 13).

Eğlence kültürünün önemli bir parçası olan dans etme ve dansçı izleme âdetini Tanzimat romanlarında sıkça görürüz. Dönemin romanlarında gece eğlencelerinde parayla tutulan kadınların alaturka danslarını ve İstanbul’da bulunan Avrupalı bireylerin kendi kültürlerine ait polka ve vals danslarını görürüz.

3.11.11.Panayıra gitme

Daha önce Tanzimat romanlarında rastlamadığımız bir eğlence çeşidine Mizancı Murat’ın *Turfan mı yoksa Turfa mı?* romanında rastlarız. Roman kahramanlarından Mansur Bey ve İsmail Bey eğlenmek için bir panayıra giderler. Yazarın anlatımından panayırın Rumlar tarafından düzenlendiği belli olmaktadır. Avrupa kültürünün önemli bir parçası olan panayırların Batılılaşma hareketleriyle

Osmanlının başkentine de geldiğini tespit ederiz. Yine yazarın anlatımından panayıra katılanlar arasında eski, yeni her çeşit kıyafette Rum erkek, kadının yanı sıra Müslüman, Ermeni, Frenk ailelerinin olduğunu da görürüz. Yabancı tebaanın katılımının yoğunluğu düşünülürse panayır kültürünün bize göre Avrupa’da daha çok benimsendiği düşüncesine ulaşabiliriz.

“İki saatten ziyade dolaştılar, önceleri Mansur epey eğlendi. Hakikaten Rumların panayırına eski, yeni her cins kıyafette Rum erkek, kadın geldikten başka, İslam, Ermeni, Frenk aileleri de gelmişlerdi.” (Mizancı Murat 2022: 207).

Ele aldığımız diğer Tanzimat romanlarında panayırlardan ve panayıra gitme âdetinden pek bahsedilmese de Mizancı Murat’ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında böyle bir eğlencenin dönemin İstanbul’undaki varlığını duyurması bu eğlencenin dönemin eğlence kültürünün bir parçası olduğu bilgisini vermektedir.

3.12. Haremlik - Selamlık ve Harem Ağası Kültürü

Tanzimat yıllarında bugün hayatımızda uygulaması kimi ailelerde tamamen ortadan kalkmış kimi ailelerde ise eskiye benzer şekilde uygulanan haremlik ve selamlık kültürü bulunmaktadır. Haremlik-selamlık; birbirlerine mahrem olan kadın ve erkeklerin ayrı ortamlarda bir arada bulunmamaları veya karışık vaziyette bir araya gelmemeleri demektir. Kadınlara özel yere “haremlik”, erkeklere özel yere de “selamlık” denmiştir. Saraylarda veya zengin konaklarında haremlik bölümünün idaresi için tutulan hadım edilmiş erkeklere de harem ağası denmektedir. Tanzimat yıllarında devam eden bu kültürel unsurların akislerini dönemin Tanzimat romanlarında sık sık müşahade ederiz. Biz de bu kültürel vakayı haremlik-selamlık ve harem ağası olarak ayrı ayrı ele aldık.

3.12.1.Haremlik- Selamlık

Tanzimat romanlarında gündelik yaşamda karşımıza sıkça çıkan kavramlardan bazıları da harem, haremlik, selamlık ve mabeyin odası kavramlarıdır. Bunlar Müslüman Osmanlı ahalisinin gündelik hayatına yerleşmiş unsurlardır. Bir evde bulunan kadınlar ve erkekler günlük yaşamlarını evin farklı bölümlerinde sürdürürler. Erkeklerin kaldıkları bölüme selamlık kadınların kaldıkları bölüme ise

haremlik denir. Harem bölümüne kadınlara mahrem olan erkekler girmezler. Aynı durum selamlık için de geçerlidir. Bir kadın kendisine mahrem erkeklerin bulunduğu selamlığa girmez. Bazen bu uygulama Batı kültüründen etkilenmiş evlerde uygulanmaz bazen de evin halayık ve cariyeleri bu kuraldan hizmete tabi oldukları için muaf tutulur. Haremlik ve selamlık arasında her iki tarafa da girişi bulunan ve misafirlerin ağırlandığı odaya da mabeyin odası denir.

Esaret romanında zengin bir kişi olan Zeynel Bey evini haremlik ve selamlık diye iki bölüme ayırır. Çok fakir birkaç odalı bir evin bu bölümlere ayrılması pek mümkün değildir. Ancak zengin ailelerin haremlik ve selamlık usulü ev yaşamı oldukça yaygındır. Zeynel Bey de önceleri gerek görmese de erkek kölesi Fatin'in büyümesiyle onu evin selamlık bölümüne alır. Çünkü genç bir delikanlının haremlik bölümünde bulunan ve genç bir kız olan Fıtnat ve diğer kadınlarla aynı ortamda bulunması uygun değildir.

“Artık buna karar verdim. Lakin kıza bu eskâr geldikten sonra artık Fatin'i haremde yatırıp kaldırmayı muvafık-ı maslahat göremeyerek ba'd-ezan mabeyin odasının selamlık cihetinde bulunan bir küçük daireyi Fatin'e tahsis ederek haremde çıkardım.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 22).

Tanzimat romanlarında gündelik yaşamda harem, haremlik, selamlık kavramları Müslüman Osmanlı ahalisinin gündelik hayatına yerleşmiş unsurlardır. *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Fitnat'ın zorla gelin edildiği evin haremlik ve selamlık bölümü tasvir edilmiştir.

“Üsküdar'da, Toptaşı'nda Büyük bir konak vardı(belki hala vardır). Bu konağın haremlik selamlık olarak yirmi otuz odasının her tarafı çok güzel süslenmiş ve kıymetli eşyalarla döşenmişti. Oldukça geniş bahçesinde bir iki bahçıvan daima çalışırdı. Büyük ahırın içinde en iyisinden beş altı tane at bağlanmıştı. İki üç araba, beş altı uşak, ispir, seyis bilem ne de ayrı. Haremlikte de bazısı yaşlı bazısı kız beş on cariye vardı” (Şemsettin Sami 2023: 59-60).

Kadınların bulundukları haremlik, erkeklerin bulundukları selamlık arasında bir de mabeyin adı verilen bir daire bulunur. Kadın ve erkeğin birlikte sohbet etmesi veya görüşmesi gerektiği durumlarda bu alan kullanılmaktadır. *İntibah*'ta Ali Bey'in annesi oğlunun arkadaşları ile görüşmek üzere Atıf Bey'in evine gittiğinde bu

görüşme mabeyin dairesinde gerçekleşir. Osmanlı ev yaşantısı geleneğinde bu uygulamayı sıklıkla görmekteyiz.

“Daha vakit erken olduğundan gerek Atıf Bey gerek Mesut Efendi yalıda bulunmaktaydı. Hemen hanımefendiyi mabeyin odasına götürdüler. Atıf Bey’i çağırarak ikisini yalnız bıraktılar.” (Namık Kemal 2022: 65).

Tanzimat romanlarının birçoğunda gördüğümüz haremlik-selamlık biçiminde düzenlenmiş ev stilini *Çengi* romanında da görürüz. Bir evin bu şekilde düzenlenmesi için öncelikle aile fertlerinin maddi koşullarının uygun olması gerektiği bilinmektedir. Tek bir odada yaşamak zorunda olan aileleri Tanzimat romanlarında gördüğümüz gibi onlarca odadan oluşan konaklarda yaşayan aileleri de yine bu romanlarda müşahade ederiz. Her ne kadar bu âdetin bir Osmanlı âdeti olduğunu bilsek de âdetin uygulanmasının yine maddi şartlara bağlı olduğunu görmekteyiz. *Çengi* romanında ahlaki düşkünlük içinde olan Çengi zengin konağını bu şekilde düzenlemiştir. Kadın ve erkeğin ayrı bölümlerde bulunması âdeti ikimi zaman dinî bir gereklilik olmaktan çıkmış kültürel bir âdet olarak uygulanmıştır. Dinî kuralları önemsemeyen ve çiğneyen Çengi gibi bireylerin evlerini haremlik ve selamlık olarak ayırması bunun kültürel bir davranış da olabildiğini düşündürür.

“Cemal Bey, sandalcının arkası sıra konaktan içeriye girdi. Selamlık tarafı olarak kullanılan bir daireye çıkıp mabeyin odasının kapısı önünde sandalcı ile beraber durdular. Sünbül bu odanın içindeydi. Ancak kapıyı açmayıp gelenlerle kapı arkasından konuştu ki bu suret Cemal Bey’in, sokak kapısı önündeki halden bir beter bir hale girmesine engel olabildi.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 172).

Ahmet Mithat Efendi’nin *Çingene* romanında Şems Hikmet Bey her ne kadar alafranga yaşama alışkanlıkları taşıyan bir birey olsa da bir yanıyla diğer Osmanlı tebaasındaki bireyler gibi alaturka yaşama alışkanlıklarına sahiptir. Nitekim Şems Hikmet Bey’in; annesi, kız kardeşi, eniştesi, hocası ve köleleriyle birlikte yaşadığı evde haremlik ve selamlık bölümleri vardır. Şems Hikmet Bey eve misafir çağırdığı günler yemeğini selamlıkta yese de diğer günler bütün ev halkı ile beraber harem bölümünde yer. Bu şekilde birbirine mahrem olan bireyler aynı sofrada oturur. Burada Doğu-Batı ikiliği aynı anda göze çarpar. Roman kahramanları bir yandan geleneksel yemek yeme ve misafir karşılama usullerini uygular. Bir yandan da

modern yaşama usulleri ile geleneksel olanı terk eder. Şems Hikmet Bey geleneksel olarak eve gelen misafiri kabul etme geleneğini de terk etmiştir. Tıpkı Avrupalılar gibi davet etmediği misafiri eve kabul etmemektedir. Bu usul Türk-Osmanlı geleneklerine aykırıdır. Şems Hikmet Bey'in anlayışında davetsiz gelen misafiri “Tanrı misafiri” olarak görme inancı yoktur.

“Zira yemek haremde pişer ve Şems Hikmet ise yalnız misafir çağırdığı akşamlar selamlıkta yemek yer. Çağırmadığı zaman misafir kabul etmez. Ve öyle bazı kibar takımından olduğu gibi evi lokanta gibi değildir.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 11).

Tanzimat dönemi sosyal hayatındaki ev yaşamı Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında ayrıntılı bir şekilde işlenmektedir. Osmanlı toplumunda görülen haremlik-selamlık yaşantısı bu romanlarda da göze çarpmaktadır. *Muhadarat* romanında gündelik hayatta kadın ve erkek bireylerin yaşantısı ve birbirleri ile ilişkisine dair birçok ifade ile karşılaşırız. Roman kahramanlarından Remzi Bey'in evi kadınlara mahrem yabancı erkekler oturmadağı halde haremlik ve selamlık olarak iki bölüme ayrılmıştır. Remzi Bey'in evin cariyelerini mahrem olarak algılamadığını da düşünürsek bu mahremiyet tedbiri dinen gereksizdir. Yine de haremlik ve selamlık bölümlerinin eve gelen misafirler için tertip edildiğini düşünebiliriz.

“Remzi Bey yeni güveylikten usanmakla işinden geldiği zamanlar içeriye yalnız elbisesini değiştirmek için gelip diğer vaktini selamlık dairesinde geçirmeye başladı. Ekseri bahçeye inerdi. Harem dairesinde selamlık bahçesine nazır pencere vardı. Fazıla zevci bahçede bulunduğu müddet pencereye yapışmış gibi bir halde oradan ayrılmazdı.” (Topuz 2012: 181).

Muhadarat romanının kahramanlarından Fazıla yeni gittiği evde erkeklerin ve kadınların ayrı bulunduğu haremlik ve selamlık olarak ayrılan evin bölümleri ile karşılaşmıştır. Fakat kendi evinde Fazıla'nın babası Sai Efendi daha modern bir düzen kurmuştur. Burada kadınlar ve erkekler hep beraber aynı yemek masasının etrafında toplanıp yemeklerini yemektirler. Fazıla'ya mahrem olan üvey annesinin kardeşleri bu masada oturmakta, evin farklı bölümlerinde Fazıla ile konuşabilmektedirler. Bunlardan doktor olan Süha Fazıla'nın odasına tedavi bahanesi ile girebilmektedir.

Fazıla'nın evindeki modern düzene rağmen Osmanlı toplumunda mahrem olan kadın ve erkeğin yalnız başlarına konuşmaları çok hoş karşılanmamaktadır. Fazıla tesettüre girdikten sonra komşusunun oğlu Mukaddem ile bir kelime dahi konuşamamıştır. Bu sıkı kurallar cariyeye kadınlar için geçersiz sayılmıştır. Cariye kadınlar mahrem olsun ya da olmasın evin erkeklerin odasına hizmet için girmeye mecbur bırakılmıştır. Erkeklerin giyinme, soyunma gibi en küçük hizmetleri dahi bu cariyeye kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Hatta evin erkeğini cariyeye kadınları nikâhsız bir şekilde odalık eşi yapabilmekte olduğunu daha önce de belirtmiştik. Fatma Aliye toplumun bu konuya bakış açısını *Muhadarat*'ın satır aralarında sıkça ifade etmektedir. Haremlik-selamlık kurallarının sıkı bir şekilde uygulandığı evlerde dahi bazı bahaneler ile kuralların esnetildiği durumlar gündelik yaşamda görülmektedir. Sai Efendi bir yandan kızını mahrem olan hiçbir erkekle konuşmazken bir yandan da ikinci karısının erkek kardeşi ve erkek kuzeni ile aynı yemek masasında oturabilmektedir. Bu durumdan rahatsız olan kızın ise bu çifte standart karşısında yapabileceği hiçbir şey yoktur. Süha Bey ve Nabi Bey Fazıla'nın üvey annesinin kuzeni ve kardeşi olmakla beraber Fazıla'ya mahrem kişilerdir.

“Sofrada Sai Efendi'nin sağ tarafında Calibe, sol tarafında Fazıla ve sonra Şefik, onun yanında giden institutristen kalan ve geleceğe müheyya (hazır) bulunan bir boş sandalye, ondan sonra Süha Bey ve onun yanında Nabi Bey ve Calibe'nin çocukları ki bu suretle bir devir ile Calibe'nin sandalyesine muttasıl olurlardı (bitişirlerdi). (Topuz 2012: 82).

Taaffüf romanının kahramanları Avrupa kültürünü tanımış ve bu kültürü öğrenerek büyümüşlerdir. Bir taraflarıyla alafranga tipler olsalar da ev yaşam âdetlerinde geleneksel Osmanlı âdetlerine riayet eden kişilerdir. Osmanlı geleneksel aile hayatında ve düzeninde haremlik ve selamlık bölümlerinin varlığı Rasih Bey ve Saniha Hanım'ın konağında da varlığını sürdürmektedir. Mısır'dan gelme zengin bir adam olan Daniş Bey konağını yeni mimari usullere uyarak alafranga bir şekilde döşetmiş ancak evin bölümlerini oluşturulurken haremlik ve selamlık bölümleri oluşturmaktan geri durmamıştır. Daniş Bey'in konağında modern ve geleneksel iç içedir. Konak bir yanıla Avrupa usulü kütüphaneyi, yemek salonunu barındırırken bir yandan da geleneksel olarak haremlik ve selamlık bölümlerini barındırır. Daniş Bey'in damadı Rasih Efendi ailesiyle haremde yemek yerken eve gelen erkek

misafirini selamlık bölümüne alarak orada ağırlar. Romandaki bireyler ne kadar Avrupa modasını takip etseler de Türk-İslam kültürünün bir parçası olan kadının erkekten kaçma âdetini terk etmemişlerdir.

“Siz zaten haremde yemek yemeyi adet edinmiş bir salih aile pederisiniz. Ben geldikçe selamlığa sofraya çıkarılacak ayrıca bir külfete sebep oluyor.” diye istigına gösterirdi. Fakat bu derecelerde zengin bir aile, bu kadar muntazam bir konak için selamlıkta iki adamlık bir sofraya kurmasında ne külfet olacak? (Ahmet Mithat Efendi 2022: 72).

Tanzimat romanlarında haremlik ve selamlık kültürünün varlığının devam ettiğine birçok kez şahit oluruz. Bu âdetin, dinî bir hassasiyetten çıksa da kültürel ve geleneksel bir unsur olarak uygulandığını tespit ederiz. Batı kültürünün etkisi altında kalan bireyler bu âdeti kimi zaman esnetseler de ekonomik şartları elverdiğince uygulamaktan da geri durmamışlardır.

3.12.2.Harem Ağası

Osmanlı döneminde saraylarda ve büyük ve zengin ailelerin haremlerinde çok fazla kadın bulunduğunda bu kadınları idare etmesi için bir haremağası görevlendirilir. Harem ağası köle olarak getirilen erkeklerin hadım edilmesi ile cariyelerin çokça bulunduğu haremle yönetici olarak tayin edilmesi ile görülür. Harem ağası, kadınları idare etme gücü yüksek olduğu için erkeklerden, bunların da bu iş için hadım edilmiş olanlarından seçilir.

Osmanlı saray hayatında harem ağasının varlığını bildiğimiz gibi *Sergüzeşt* romanında da bir harem ağasına rastlarız. Dilber’in satıldığı Mısır’daki zengin konakta çokça cariye vardır. Bu cariyelerin başına da harem ağası Cevher tayin edilmiştir. Burada bir harem ağasının dramına da şahitlik ederiz. Cevher Ağa kendi rızası dışında hadım edilmiş, köle olarak satılmıştır. Dilber’i beğenmiş ve ona âşık olmuştur. Hadım edildiği için ona asla kavuşamayacağını bilmektedir. Hadım da olsa sevdiği bir kadın için kendini feda edecek mizaçtır. Nitekim Cafer Ağa kendi canını tehlikeye atarak Dilber’i kurtarmaya çalışmış ve bu esnada ölmüştür.

“Salonun en fazla neşe ve sevinç kazandığı bir zamanda harem ağasının -ismi ile söyleyeyim- Cevher Ağa’nın zihninden bilmem ne tür tasavvurlar geçiyordu ki şehresinin bir fırtınalı gece gibi müthiş, gözlerinin şimşek gibi parlak olduğuna bakılırsa denilebilirdi ki galiba siyah olduğu için

tabiata, hadım olduğu için Sutanlılar'a lanet ediyor'' (Samipaşazade Sezai 2022: 104).

Tanzimat'ın diğerk romanlarında görmesek de *Sergüzeşt* romanında İstanbul'dan uzak bir vilayet olan Mısır'da harem ağalarının varlığının halen devam ettiğini görürüz.

3.13.Gündelik Hayatta Ecnebilerin Toplum İçerisindeki Yeri

Tanzimat döneminin gündelik hayatına baktığımız zaman ecnebi tebaanın bu hayattaki varlığına önemli ölçüde rastlarız. Dönemin romanlarında Osmanlı tebaasının çok uluslu yapısını görmek mümkündür. Dönemin romanlarında sosyal hayatta önemli bir yere sahip olan ecnebi toplumun yaşantısı ile ilgili birçok manzarayı görebiliriz.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında İstanbul'un zengin semtlerinden birinde yaşayan İngiliz bir aile olan Bay Ziklas'ın ailesi konu edilir. Ziklaslar ticaretten büyük bir servet kazanarak İstanbul'a yerleşmiş ve İstanbul'un zengin, soylu ve seçkin ailelerinden sayılmışlardır. Onların bu tabakadan sayılması gerçekte soyluluk taşıyan unvanlara sahip olmalarından değil zenginlikleri ve lüks yaşantılarından kaynaklanmaktadır. Ziklaslar İstanbul'daki asil ve seçkin ailelilerden sayılmaları ile de toplumda saygı ve değer görmüşleredir. Tanzimat yazarlarının anlatımından bu şekilde ayrıcalıklı bir yere sahip veya ekonomik düzeyleri dolayısıyla böyle bir yeri olmayan İngiliz, Fransız veya başka milletlerden ailelerin milliyetleri dolayısıyla herhangi bir ayrımcılığa uğramadıkları aksine değer ve saygı gördüklerini tespit ederiz. Dönemin İstanbul'unda ecnebi ailelerin çok fazla bulunduğu bu ailelerin de kendi kültürlerini istedikleri gibi yaşayarak toplumda saygı gördükleri sonucunu çıkarırız. Bu aileler İstanbul'da Türk veya başka milletten bireylerle yakın ilişkiler kurabilmekte ve dostluk edebilmektedirler. Nitekim *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanının kahramanı Râkım da böyle bir ailenin en iyi dostlarındanır.

“Evet! İngiliz oldukça kibardandır. Kibardandır ama öyle lord dükkalan gibi soylulardan değil. Kâğıt alım satımıyla mevcut parasını beş yüz bin İngiliz lirasına çıkardıktan sonra ticareti bırakıp ömrünün geri kalanını rahat geçirmek için İstanbul'a gelmişti. Zira adamın erkek evladı olmayıp ailesiyle

bir eşinden iki kızından ibaret olmasına ve bu kadar servetle kızlarını herkes alabileceği gibi eşinin de bunlar arasında saadetle yaşayabileceği hesabına dayanarak artık İngiliz'i rahat yaşamaktan hiçbir iş hiçbir fikir mülahaza men edememişti.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 24).

Fatma Aliye Hanım'ın *Udi* romanında ecnebilerin sosyal ve gündelik hayattaki varlığını rahatlıkla tespit ederiz. *Udi* romanında Mail'in Bedia'yı aldattığı kadın Musevi bir kadındır. Helvila adlı bu kadın dans ederek, şarkı söyleyerek erkekleri baştan çıkaran, para kazanmak uğruna iffetini harcayan birisidir. Helvila'nın annesi de kendisiyle aynı tavidir. Helvila bu durumu mecburiyetlerle mazur göstermeye çalışır. Helvila'nın annesi Nauma erken yaşta kocasını kaybetmiş, üç küçük çocuğuyla parasız kalmıştır. Nauma çocukların geçimini sağlayabilmek için kolay yoldan para kazanmayı seçmiştir. Bedia, Helvila ile yaptığı sohbette para kazanmak için başka işlerin olduğunu söylese de Helvila bu yolların zor ve geçime yetersiz olduğu mazeretini ileri sürmüştür. *Udi* romanında ecnebi olan Hevila ve annesi ahlaki bakımdan zayıf ve yetersiz kadın tiplerini simgelese de yazar ecnebilere karşı olumsuz bir bakış açısını genellememiştir. Bedia'nın ut öğretmeni de bir Musevi'dir. Bedia'nın başına gelenleri bilmekte, bu konuda Bedia'yı uyarmaktadır. Hatta bir defasında Mail'i de bu konuda uyarmış ancak Mali'den olumsuz yanıt almıştır. Bu ifadelerden romanda ahlaklı ve hakkaniyetli olmanın herhangi toplumsal bir gruba genellenmediği, bireysel davranışa ve duruşa indirgendiği sonucunu çıkarabiliriz. Helvila ne kadar düşkün bir kadınsa Bedia'nın Musevi ut öğretmeni de o kadar karakterli, hakkaniyetli ve iyi bir insandır.

“Bedia'nın ut taallüm ettiği usta da Musevi'ydı. Nauma'yla bir mahallede oturuyorlardı. Komşuydular. Usta dayanamayıp Mail'in bütün geceleri Helvila'nın yanında geçirdiğini, bulduğunu onlara taşıdığım Bedia'ya söyledi. Bedia "Biliyorum, hepsini biliyorum!" diye cevap verince usta "O halde ne duruyorsun? Bu adamın yakasım toplansan ya! Böyle haline bırakılır mı?" diye söyleniyordu. Bedia acı bir tebessümle mukabelede bulundu. Ne yapacak? Musevi mahallesine gidip de Nauma'nın evinden o kadar erkeklerin, evet, Nauma'nın hanesine devam eden o kadar erkeklerin, hevaperestanın içinden yakasından tutup da sürükleyecek değil ya!” (Topuz 2021: 57).

Ecnebilerin Osmanlı toplumundaki yerini ve önemini gösteren durumların birini de Nabizade Nâzım'ın *Karabibik* romanında görürüz. *Karabibik*'te Antalya'nın Kaş ilçesindeki köylerde yaşayan insanların yaşantısından bahsedilir. Buna göre civarda hem Hristiyan olan ecnebilere hem de Müslüman olan Türklere ait olan köyler vardır. Bu köylerde yaşayan bireylerden Anderya ve Baba Yanni ticaretle uğraşmakta civardaki bütün köylüler de erzak ihtiyaçlarını bu kişilerden karşılamaktadır. Yazarın anlatımından anladığımıza göre tüm ticaret bu iki kişinin elinde dönmekte, civarda yaşayan Türklerin ticaretle hiçbir rolü bulunmamaktadır. Bu anlamda ecnebilerin bulundukları bölgede ticaretle çok önemli bir yeri olduğunu görürüz. Aynı zamanda civardaki tek doktor da yine bu Hristiyan köylerinde bulunan bir kişidir. Romanda ecnebilerin ticaret, sağlık gibi alanlarda toplumda belirgin bir konumda olduklarını tespit ederiz.

“Anderya'nın yüzü gülmekte ve mallarını öve öve göğşe çıkarmaktaydı: Zeytinyağı Ayvalık'ın birinci malıydı. Bal gibi bal... Hele alacasının dayanıklılığı... İki kişi çekişseler zorla yırtabilirler. Bu mallar hem en birinci hem en ucuz... Barba Yanni'de böyle ucuz mal var mı? Ne gezer... O Halkı hep soymaya bakar .” (Nabizade Nâzım 2022: 23).

Tanzimat romanlarında ecnebilerin özellikle Fransızların Fransızca öğretmenliğinin yanı sıra çocuk eğitiminde de önemli bir yere sahip olduklarını görürüz. Zira Tanzimat romanlarının birçoğunda karşımıza çıkan Fransız mürebbiyelerin çocukların eğitimi için tahsis edildiğini ve çocuklara davranış eğitimi verdiklerini yanı sıra piyano ve Fransızca gibi dersler öğrettiğini eğitim bahsinde de ele almıştık. Mizancı Murat'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında Mansur Bey'in amcası çocuklarının ve yeğenlerinin eğitimi için tıpkı İstanbul'daki zengin ve soylu aileler gibi muhtemelen çocuklara mürebbiyelik de yapacak Fransız öğretmenler tutmuş ve çocukların Batılı usullerle eğitilmesini sağlamıştır. Bu anlamda Osmanlı Devleti'ndeki ecnebi toplumun şekillenmesinde çok önemli bir yeri olan eğitimde çok etkin bir rol oynamış ve kendileri de bu şekilde önemli bir yere sahip olmuşlardır.

“Bundan dolayı Ahmet El-Nasır tabii olarak gelenle gidenle görüşecek üç çocuğuyla onlardan ayırmadığı göstermekten zevk duyduğu Mansur ile Zehra'yı şanına göre yetiştirmek lüzumunu hissederek bir Arapça hocasından

başka bir matmazel ile bir mösyö daha tutmuştu. Bu suretle konağın bir köşesinde sanki beş kişilik bir mektep sınıfı açılmış bulunuyordu.” (Mizancı Murat 2022: 20).

Recaizade Mahmut Ekrem’in *Araba Sevdası* romanında İstanbul’da yaşayan ve burada çalışarak geçimini sağlayan bir Fransız’ın roman kahramanı Bihruz Bey ile olan iletişimine yer verilir. Mösyö Piyer geçimini Fransızca öğretmenliği yaparak sürdürmektedir. Tanzimat yıllarında Batılılaşmanın sonucu olarak Fransızca öğrenmek ve piyano çalmak bir moda halini almıştır. Bu yüzden ekonomik şartları elveren herkes Fransızca konuşmayı ve piyano çalmayı öğrenmek için Fransız hocalardan dersler alırlar. Bihruz Bey’in Fransızca öğretmeni de Mösyö Piyer’dir. Mösyö Piyer bu iş için Bihruz Bey’den oldukça dolgun bir ücret tahsil eder. Bununla da kalmaz Bihruz Bey’e derse geldiği her günün gecesi köşkte konaklar. Akşam güzel bir sofrada yemek yer, içkisini içer. Yemek sonrası sigara keyfi yapar, gazete ve kitap okur, Bihruz Bey’le sohbet eder. Sonra da kendisine tahsis edilen özel odada yatar. Bihruz Bey hocasına çok değer verir ve onu bir misafir gibi ağırlar. Fransızlardan ders almanın gündelik hayatta önemli bir yere sahip olduğunu gördüğümüz Tanzimat romanlarında bu şekilde ecnebi milletlerden olan bireylerin toplumda eğitim gibi önemli bir görevi üstlendiklerini ve bununla beraber oldukça fazla değer gördüklerini tespit ederiz.

“Gerçekten Bihruz Bey’in sofrada bıraktığı mösyö Piyer uzun uzadıya meyvesini yiyip dördüncü kadeh olmak üzere şarabını da içtikten sonra kalkıp klas odasına diyecek yerde koynundan bir gazete çıkararak ve bir de sigara yakarak olduğu yerde okumaya koyulmuş, okumaya devam ederken tatlı tatlı uyumaya başladığından Bihruz Bey’i, dersi, Lamartin’i, Graziyella ‘yı, poezi’yi filanı hep unutmuştu.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 167-168).

Tanzimat romanlarının geri kalanlarında da ecnebi bireylerin toplumda birçok alanda çok önemli bir yere sahip olduklarını görürüz. Bu bireyler kimisi dans edip şarkı söyleyerek gündelik hayatın gece eğlencelerindeki yerlerini alırlar kimisi de Fransızca ve piyano öğretmenliği veya mürebbiyelik yaparak toplumun şekillenmesindeki en önemli rollerden olan eğitimci rolünü üstlenirler. Bazı ecnebi ise toplumun temel dinamiklerinden olan ticaret konusunda önemli bir pay alır, ticaretin şekillenmesinde söz sahibi olurlar. Yüksek eğitim alan ecnebi doktorluk

gibi saygın olarak değerlendirilen mesleklerde çalıştıklarını görebiliriz. Bazı ecnebler çalışmak için değil yaşamak için İstanbul gibi eşsiz bir şehirde bulunurlar. Zaten zengin oldukları için toplumun seçkin sınıfı arasında saygın bir konumda diğer Osmanlılarla sosyalleşirler. Romanlarda düşük ahlaklı ecnebi kadınların zengin erkeklerle ilişki yaşayıp onları dolandırdıklarını görsek de aynı davranışları düşük ahlaklı Müslüman kadınların yaptığını da birçok romanda tespit ederiz. Buradan ahlaki zaafıların yalnızca ecnebi kadınlara değil Müslüman kadınlara da ait bir davranış olabileceğini görür ahlaki zayıflığı milliyete indirgemeyiz.

3.14.Değer Olgusu

Tanzimat romanlarında gündelik yaşama yön veren birçok değer ile karşılaşırız. Bu değerlerden bazılarını alafrangalık düşkünlüğü, dini ve manevi değerler, ahlaklı kadın-ahaksız kadın, ahlakını yitiren erkek, misafirperverlik, büyüculük, komşuluk, hamama gitme ve selamlaşma başlıkları altında ele aldık.

3.14.1.Alafrangalık Düşkünlüğü

Osmanlının son dönemlerinde de bir sorun olarak değerlendirilen meselelerden biri de kendi kültürünü küçümseyen Batı toplumunun kültürel değerlerini hayranlıkla benimseyen kesimlerin yaşadığı kültürel yozlaşmadır. Batı karşısında gerileyen Osmanlı Devleti'nin hızla Batılaşmaya çalıştığı dönemde devletin isteği askeriyede, eğitimde, bilimdeki gelişmelere yetişmek üzere Batılaşmaktır. Ancak Batılaşmayı yanlış anlayan kesimde bu giyim ve kuşamda, hal ve hareketlerde konuşma tarzında Batılılar gibi olmak olarak algılanmıştır. Bu yanlış anlayış alafrangalık düşkünlüğü züppe bireylerin türemesine sebep olmuştur. Alafrangalık düşkünlüğü yanında kendi kültürünü beğenmemek, küçük ve değersiz görmek gibi zararlı düşünceleri de yanında getirmiştir. Bütün bunlar kendini kültüründen soyutlanarak Batılılar gibi olmaya çalışan ancak ne tam anlamıyla Batılı ne de tam anlamıyla Doğulu olabilen arada kalmış bireyler oluşturmuştur.

Alafrangalık düşkünlüğünü en bariz gördüğümüz romanlardan biri Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâatun Bey ve Râkım Efendi* romanıdır. Ahmet Mithat Efendi alafranga olmaya çalışırken komik durumlara düşen hatta bütün malını mülkünü kaybeden cahil ve budala Felâatun Bey'e karşılık Batılaşmayı doğru anlayarak

çalışkanlığı, dürüstlüğü, eğitimi ve modernliği ile sürekli yükselişte olan Râkım'ı karşımıza çıkarır. Her ikisi de Batılılaşmanın kültürel etkisinde kalmış ancak bunlardan yalnızca Râkım bu etkiyi olumlu olarak değerlendirmiştir. Fakir olduğu halde şartları zorlayarak okumuş, kendini geliştirmiş, kendine kattığı donanımlarla çalışmış ve kazanmıştır. Fransızca bilmekte, Avrupalıların danslarını yapabilmekte, Batılı sofra âdetlerini yerine göre uygulayabilmekte, ecnebi kadınlarla kibar bir şekilde arkadaşlık edebilmektedir. Felâtun ise gezip dolaşmak, alafranga görünmek uğruna para harcamak ve eğlenmekten başka hiçbir şey yapmaz. Üstelik ecnebi bir kadınla ilişki yaşayarak bütün servetini bu kadına kaptırmıştır. Romanda alafrangalık düşkünün Felâtun Bey'in bir haftası kısaca özetlenir. Bu bir haftanın eğlence ve alafrangalık uğruna faydasız işlerle boşa harcadığı anlatılır.

“...cuma günü mutlaka bir gezinti yerine gidip cumartesi ise önceki günün yorgunluğunu çıkarır ve pazar günler gezinti yerleri daha alafranga olduğunda gitmemelik edemez. Pazarın yorgunluğunu da pazartesi çıkarır. Salı günü kaleme gitmeye hazırlanırsa da havayı uygun görünce Beyoğlu'nun bazı ziyaret mekânlarını, baba dostlarını, arkadaşları vesaireyi ziyaret isteği o günü de tatil ettirir. Çarşamba günü kaleme gidecek olursa saat on ikiden üçe kadar olan vakti ancak o haftanın olaylarını anlatmaya ayırabilip akşam için mutlaka iki dalkavukla gelir. Bunlar da kendisi gibi genç kişilerdir ve özellikle Felâtun Beyefendi Beyoğlu'nda oturduğu için arkadaşlarını alafranga tarzı eğlendirmek gerekeceğinden perşembe gecesini alafranga eğlence mekânlarında geçirir. O gece sabahladığı için perşembe günü akşama kadar uyunur. Nihayet cuma gelir ve işte şu bir haftalık meşguliyet nasılsa diğer haftaların meşguliyetleri de o türdendir.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 7).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Çingene* romanında kahramanların alafranga kültüre aşina olduğunu görürüz. Şems Hikmet Efendi Ziba adlı çingene kızını yabancı dil bilen, piyano çalan alafranga sofra kültürünü yemekte uygulayabilen, kendine mahrem erkeklerle Avrupalı kızlar gibi salonda oturup konuşabilen bir kız olarak yetiştirir. Ziba için alafranga sofra kurdurur. Sofradan kalkınca Ziba ve yakın arkadaşlarıyla alafranga müzikler dinler. Şems Hikmet Bey'in müzik öğretmeni Davut Bey de Batılı bir çalgı aleti olan mandolin çalar ve İtalyanca şarkı söyler. Üstelik Batılı musiki makamlarını gayet iyi bilir. Şems Hikmet Bey, Davut Bey'den

Batı müziği çalmasını ister. Romanda yine Şems Hikmet Bey'in arkadaşı Artin Efendi de alafranga âdetlere aşinadır.

“Çingenelerin şarkılarına da son verildikten sonra Davut Bey, Artin Efendi'den biraz mandolin çalmasını ve İtalyanca şarkı okumasını rica etti. Davut Efendi alafranga müzikten hiçbir şey anlamayan musikişinaslarımızdan olmayıp alafranga makamların bazılarının bizim rast makamının ve bazılarının da nihavendin aynısı olduğunu pekâlâ fark etmiştir. Hatta kendisinde bazı nağmeleri alafrangadan alarak alaturkayı genişletip geliştirmek gibi bir gayret dahi vardır.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 17-18).

Batılılaşma hareketlerinin yoğunlaştığı Tanzimat yıllarında yabancıların açtığı işletmelere de talebin bulunduğunu bu işletmelerin varlığının birçok romanda dile getirilmesinden anlarız. Fransızlara ait oteller, restoranlar, terziler, dükkânlar, tiyatrolar sık sık roman kahramanlarının uğrak yeridir. Bu işletmelerin varlığını sürdürmesi Batılılaşma hareketinin Osmanlı toplumu üzerindeki etkisine bağlanabilir. Zira bu işletmelerin Beyoğlu gibi muhitlerdeki varlığını ecnebi tebaanın ihtiyaçlarına değil de Batı özentisinin akislerine bağlamak daha doğrudur. Osmanlı kültüründe hanların varlığını bildiğimiz halde otel kültürünün Avrupalılara ait olduğunu söyleyebiliriz. Mizancı Murat'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanındaki Mansur Bey alafrangalık düşkünü olmasa da Fransa'da eğitim almış aydın bir genç olarak handa değil de Beyoğlu'nda Fransızlara ait bir otelde kalır.

“Mansur Bey, otelin kapısına geldiği vakit üzerinde yalnız Fransızca olarak Hotel d'Amerique'i gördü. Türkçe yazıdan, rakamdan eser göremedi. Keza yerleşmiş olduğu odanın eşya ve döşemesini gözden geçirdiği sırada, bazı lüzumlu eşya ile seccadeyi aradıysa da bulamadı.” (Mizancı Murat 2022: 13).

Araba Sevdası romanının genç kahramanları Bihruz Bey ve Keşfi Bey alafrangalık özentisi içinde olan bireylerin en tipik temsilcileridir. Recaizade Mahmut Ekrem *Araba Sevdası* romanında bu tipleri Keşfi Bey'in şahsında çok güzel özetler. Bu gençler Avrupa görmüş gençlerden önce alafrangalık illetine tutulurlar. Keşfi Bey ve Bihruz Bey gibi gençler Frenkler gibi giyinirler; Fransızca konuşmak için fırsat ararlar; koltuk altlarında ecnebi romanlar taşırlar; israf, sefahat ve borç içinde yüzerler; Türkçeyi hor görüp bilmemeleriyle övünç duyarlar, milli tavır ve

davranışlardan uzaklaşırlar. Hem Bihruz Bey hem de Keşfi Bey Batılılaşmayı yanlış anlayan Osmanlı gençlerini temsil ederler.

“Şu hikâyeyi teşkil eden olay ve durumların gerçekleşme zamanı olan bundan yirmi beş-otuz sene önceleri Avrupa görmüş bazı gençlerden önce incelik sahibi zengin çocukları ve sonraları hal ve vakitleri ikinci derecede bulunan devlet adamı çocuklarının kabiliyetlerine bulaşan alafrangalık illetine yatkınlığı sebebiyle Keşfi Bey de kapılmış ve pederinin mevkisinin ve gücünün izin verdiği ölçüde olmak üzere Frengane süslü gezmek, Fransızca okumak, ‘Bonjur! Bonsuvar! Vuz alle biyen?’ demek için Beyoğlu’nda adam aramak, koltuğunun altında roman taşımak, israf ve sefahate, borç etmeye özenmek ve Türkçeyi edebiyatsız kaba bir lisan kabul edip bu lisanın cahili bulunmakla iftihar etmek gibi alafrangalığın o zamanca ve belki hala bile merasim ve gereklerinden sayılan fikir, tavır ve bilgilerde, velhasıl milli işaretlerden mümkün olduğu kadar sıyrılmak hususunda bu da yaşlıları derecesine yetişmişti.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 167-168).

Araba Sevdası’nın Bihruz Bey’i alafrangalık düşkünlüğünü öyle bir noktaya getirir ki gördüğü herkesle Fransızca ve Türkçe karışık konuşur. Bihruz Bey’in zavallı annesi Bihruz’un konuşmalarından tek bir şey anlamasa da Bihruz bu tavrından vazgeçmez. Bihruz da Keşfi Bey gibi Türkçeyi, Türk edebiyatının eserlerini kaba, yetersiz ve değersiz görür. Oysa ona göre Fransızca zarif ve mükemmeldir. Fransızca romanlar ve şiirler de öyledir. Bihruz Bey günlük hayatında yarım yamalak bilgisiyle Türkçe-Fransızca karışık konuşurken çok garip bir görünüş sergiler.

“Lando ikinci defa geçtiği sırada o beyaz baş yine evvelki hareketi tekrar edince Bihruz Bey’in söze başlamasıyla iki genç arasında şu konuşma gerçekleşti:

‘Tre şik!’

‘Trez elegant!’

‘Mon şer kimin bu lando?’

‘Landoyu tanıyamadım’

‘E la blond?’

‘Blond’u tanıyacağım gibi...’

'Kim bakayım?' (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 31).

Batılılaşmanın etkisini bütün Tanzimat romanlarında görürüz. Bu etki bazı romanlarda alafrangalık olarak daha da somutlaşır. Alafrangalar kimi romanlarda Batılılaşmayı doğru ve dozunda anlayan bireyler olarak karşımıza çıkarken kimi romanlarda da yanlış anlayarak kendini kötü duruma sokan bireyler olarak karşımıza çıkarlar. *Felâton Bey ile Râkım Efendi* ve *Araba Sevdası* gibi romanlarda alafranga bireyler kendilerini düşürdükleri komik ve zor durumlar dolayısıyla eleştirilirler. *Çingene*, *Taaffüf*, *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* gibi romanlarda ise Batılılaşmayı doğru anlayan örnek bireyler timsal gösterilir.

3.14.2.Dini ve Manevi Değerler

Tanzimat dönemi romanlarında gündelik hayata şekil veren birçok dini ve manevi değer ile karşılaşırız. Bu değerlere Osmanlı toplumunun büyük bir bölümünün mensup olduğu İslamiyet dininin etkilediğini görürüz. Toplumun inandığı değerlerin birçoğunun dinden kaynaklandığını bilsek de kültürün ve geleneklerin de bu değerleri biçimlendirdiğini tespit ederiz.

Namık Kemal'in *İntibah* romanında toplumun yanlış gördüğü bir davranışa topluca tepki verdiklerini müşahade ederiz. Ali Bey ve arkadaşları bir çiftlik evinde kadınlı erkekli bir gece eğlencesine katılmış, bu eğlence başlamadan Ali Bey'den intikam almak isteyen Mahpeyker Ali Bey'i öldürmeye teşebbüs etmiş ancak Ali Bey yerine yanlışlıkla Dilaşup'u öldürmüştür. Ali Bey kadın ve erkeklerin âlem yaptığını ve kendisini öldürmeye teşebbüs ettiklerini zabıtlere haber vermek için çiftlik evinden kaçmıştır. Durumu öğrenen zaptiyeler, mahalleli ve imam birlikte çiftlik evine gelerek Mahpeyker'i ve arkadaşlarını yakalamışlardır. Mahallelinin hep birlikte gelmesinin sebebi burada yaşanan ahlaksızlığa ve kötülüğe topluca tepki vermektir. Sosyal yaşantıda ahlaksızlıklara karşı mahalleli ve din adamları ile hep birlikte tepki göstermek dönemin değerlerinden birdir.

"Zabit o kadar küstahça bir ifadeye gereken nefret dolu karşılığı vermekte kusur etmemekle beraber görevini yerine getirmek üzere acele ederek imam ve öteki mahallelileri çağırmak için etrafa zaptiyeler yolladı ve hemen imam efendiyle birkaç mahalleli gelir gelmez Bey'i önlerine katarak bağa girdiler. Çağırdığı kişilerin diğerleri birer ikişer yolda katılmışlardı." (Namık Kemal 2022: 126).

Çingene romanında Tanzimat yıllarında yaşayan Çingene toplulukların geleneklerine, âdetlerine ve toplum içinde nasıl algılandıklarına şahit oluruz. Bunlara şahit olurken Çingeneler ile ilgili toplumun manevi değerlerini yazarın bakışından öğreniriz. Kahramanların kendi ağzından Çingene olmaları dolayısıyla toplumda en alt kademelerden birinde görüldüklerini anlarız. Çingene olmaları dolayısıyla sosyal yaşama karışmada bir dışlanmışlık ile karşılaştıklarını yazarın ifadeleriyle kendilerinden duyarız. Bu anlamda Çingene olmak değer gören sosyal tabakaların dışında bulunmak demektir.

“Diyoruz ama yine bize “Çingene” diyorlar. Müslüman olmadığımızı söylüyorlar. Çingene başka Müslüman başkaymış. Hatta bizden bazı erkekler Çingene olduğunu saklayarak Müslüman kızı alıyor da çingene olduğu duyulduğu zaman kıyametleri koparıyorlar.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 23).

Çingene romanında dönemin insanının Çingenelerle ilgili değer yargılarını da kahramanların ifadelerinden tespit ederiz. Çingenelerin herhangi bir dine bağlı olmayışlarına toplum tarafından tepki gösterilmemiş ancak bu durum doğru kabul edilmemiştir. Bu pasif reddediş onların toplumun dışında bir hayat yaşamalarına sebep olmuştur. Çingeneler yalnız Çingenelerle sosyal ilişkiler kurmuş, toplumun diğer kesimlerinin ev, iş ve sosyal hayatlarında onları eğlendirmek dışında bir yer bulamamışlardır. Romanda ifade edildiği gibi herhangi bir dine inanmayan Çingeneler ile evlenmek ve onların evlerinde yemek yemek abes görülmüştür. İslami açıdan da küfür içinde görüldükleri için Çingenelerin kestikleri hayvanların dahi murdar olduğu düşünülmüştür. Ahmet Mithat Efendi bu eseri ile toplumdaki bu yanlış algıları değiştirmeye ve bu konuda doğru değerler aşılama çalışmıştır.

“İhtimal ki bu inanışların kaynağı Çingenelerin Müslüman sayılmamalarından ibarettir. Yahudi ve Hristiyanlar ehlikitap oldukları için temiz sayılırlar. Çingene eğer bir dine inanmamışsa bu durumda kadınlarıyla evlenilmez. Kestiği yenmez. Şeri açıdan tam küfür pisliğiyle murdar sayılır.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 27).

Karabibik romanında bir Hristiyan köyü anlatılırken Osmanlıdaki Hristiyan toplumunun başka bir değeri ile de karşılaşırız. Burada Hristiyan köylülerin tarihi yapılara ve kendi dini mabetlerine ne kadar değer verdiklerini görürüz. Romanda bu köyde yaşayan Hristiyanların tarihi yapıları bilinçli bir şekilde muhafaza ederek hatta

toprağa gömülmüş tarihi yapıları dahi gün yüzüne çıkartarak kullanıma uygun hale getirdikleri anlatılır. Geçmişte tapınak olan tarihi yapılar tamir edildikten sonra kilise olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlamda Kaş'ın köylerindeki Hristiyan halkın güçlü bir din ve tarih bilinci olduğunu söyleyebiliriz.

“Hatta otuz sene evvel Papazoğlu Ligor ile Andonoğlu, Meis adasından göçüp gelerek bu civara yerleştikleri sırada söz konusu tapınağın kubbesini keşfetmiş ve zaman içinde toprağı kazarak tapınağı meydana çıkarmışlar. Sonradan da bazı yerlerini tamir edip kilise olarak kullanmışlar. Hala bu binanın birçok kısmı yerin altında gömülü haldeymiş. Temre ovasında, yerin altında bunun gibi pek çok yapı kalıntısı görülmesi Sarı Simyonoğlu'na hak verdirmektedir.” (Nabizade Nâzım 2022: 17).

Mizancı Murat'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında dini gereklilikten ziyade toplumsal yapıdaki bir gelenek ve bir değer olarak karşımıza çıkan kadınların örtünme hassasiyetini görürüz. Roman kahramanlarından Zehra hastalanınca amcasının doktor olan oğlu Mansur kendisini muayene etmek için odaya girer. Bu durumda evin cariyesi Nesrin başını örtüğü gibi Zehra da örter. Nesrin'in başını örtmesi doğal karşılanırken hasta olan Zehra'nın başını örtmesi roman kahramanı Bilal Ağa tarafından aşırı bir hassasiyet olarak algılanır. Romanda idealize edilen Zehra bu davranışıyla Osmanlı kadınlarına timsal olması için gösterilir.

“İçeriye giren Bilal Ağa, Fatma Hanım'ın yüzüne bakarak Mansur Efendi'nin gelmekte olduğunu haber verdi. Nesrin namaz bezini çıkardığı sırada, Fatma kendisi için bir de başörtüsü ile yeldirme istedi.” (Mizancı Murat 2022: 185).

Refet'te abdest alan, namaz kılan, kuran okuyan başkahraman Refet'i başında namaz bezi ile görürüz. Yine Refet'in annesi Binnaz kızına daima dua eder. Bunlar dini değerlerin romana yansımalarıdır. Tanzimat'ın diğer romanlarında zengin, seçkin ve asil ailelere mensup roman kahramanlarının ibadet ettiğine *Refet* ve *Araba Sevdası* gibi romanlar dışında çok az şahit oluruz. Bunu romanda anlatılan tiplerin genellikle alafranga tipler olmasına bağlayabiliriz. Tanzimat romanlarında dinî değerleri daha çok haremlik ve selamlık usulü, kadınların erkeklerden kaçması, kadın kahramanların başörtülü ve yeldirmeli kıyafetler giyinmesi gibi emarelerle görürüz. Dinî hayatın gündelik hayata yansımaları daha çok bu davranışla karşımıza çıkar.

“Biraz sonra Refet soyunup abdest aldı. Seccadeden çıkardığı namaz bezi ile başını örttükten sonra ihtiramla oturup Mushaf-ı Şerif’ini açtı. Kur’an-ı Kerim tilavetine başladı.” (Topuz 2023: 83).

Bihruz Bey, sevgilisi Periveş Hanım’ın öldüğünü zannettikten sonra büyük hayal kırıklığı yaşar. Bu hali onu bir müddet gösteriştten, israftan, eğlenceden soğutur. Onu dingin ve sakin bir yaşama iter. Bihruz Bey bu hal içindeyken ramazanın da gelmesiyle hiç yapmadığı dinî vecibelerini yapmaya başlar. Romanda Müslüman tebaaya mensup bireylerinin gündelik hayatlarının bir parçası olan dinî davranış ritüellerinin ramazan ayında artarak karşımıza çıktığını görürüz. Bihruz Bey ramazan dolayısıyla sahur ve iftar yemeği yer, oruçlarını tutar. Abdest alır, camiye gider ve namazlarını kılar. Okunan Kur’anları dinler. Dönemin gündelik hayatında bu davranışlar Müslüman tebaanın günlük rutindir. Müslüman tebaa ramazan ayında otuz gün boyunca oruç tutar. Her günün sonunda hava kararınca iftar yemeği ile orucunu açar. Bir sonraki gün tekrar oruç tutmak için sabaha karşı güneş doğmadan sahur yemeği yer. Gün boyunca Kur’an hatimleri dinler veya kendisi bir veya daha fazla hatim okur. Ramazan dışındaki aylarda oruç tutmak daha çok isteğe bağlı ve seyrektir. Kur’an okumak ise oruç kadar seyrek olmamakla beraber kişinin dinî eğiliminin yüksekliği ile ilgilidir. Namaz kılmak ise tüm Müslümanların her günün beş vakit tekrar edilen rutin ibadetidir. Bu ibadetler Müslüman tebaanın günlük yaşayışında önemli bir yeri olan davranışlar olsa da kişinin dindarlığına göre sıklığı değişen ibadetlerdir. Mesela Bihruz Bey gibi alafrangalık düşkün zengin bireyler bu ibadetlerden uzak yaşamaktadırlar.

“Geceleri çoğunlukla sahur yemeğini yer. Hareme gider yatar. Gündüz saat beşe kadar uyanınca -dadi kalfanın teşvikleri de yardım ederek- abdest alır. Giyinir. Saat sekize doğru konaktan çıkar. Bazen Beyazıt Camisi’ne bazen Ayasofya’ya ve bazı defa da Şehzade Camisi’ne gider. Güzel sesli hafızların etkili Kuran okuyuşlarını, doğru sözlü vaizlerini uyandırıcı vaazlarını dinler, ikinci vakti büyük cemaatle namazını kıldıktan sonra camiden çıkar. Sergileri dolaşır.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 241).

Tanzimat romanlarında birçok dinî ve manevi değer ile karşılaşırız. Bu değerlerin birçoğu dinin etkisiyle meydana çıkmıştır ve toplumun gündelik hayatının

şekillenmesinde etkili olmuştur. Dini gereklilikten doğan değerlerin bir kısmı da toplumun dimağında şekillenmiş kültürel bir hassasiyet olarak yerini almıştır.

3.14.3.Ahlaklı Kadın-Ahlaksız Kadın

Tanzimat romanlarında ecnebi kadınların ve bu kadınların bulunduğu eğlence meclislerinin değerinin arttığı, İslam toplumunun eğlence anlayışına uymayan yeni bir eğlence anlayışı ortaya çıktığı anlatılır. Bu eğlence erkek egemen bir toplum anlayışı olan Osmanlıda zengin Osmanlı erkeklerinin ecnebi kadınlarla sefahatine ve bu erkeklerin iffetli eşlerini aldatılıp, onları aşağılamalarına sebep olur. Dönemin şehir hayatının gündelik manzaralarını eserlerinde ortaya koyan Fatma Aliye *Udi* ve *Muhadarat* romanlarında iffetli kadın ve iffetsiz kadın çatışmasıyla toplumu ve aile hayatını içten içe tüketen iffet meselesini kaleme almıştır.

Felâtn Bey ile Râkım Efendi romanında da Bihruz Bey Polini adlı ecnebi bir kadınla ilişki yaşamaktadır. Ahlaksız bir kadın olan Polini'nin asıl amacı Bihruz Bey'i kadınlığı ve kumar ile etkileyerek elindeki bütün servetini almaktır. Polini Felâtn Bey'e kumar oynatarak onu anlaşılmalı olduğu kişilere yendirip bütün servetini elinden almaya çalışır. Felâtn Bey'in ahlaksız bir kadınla ilişki yaşaması kendi hayatının kötüleşmesine sebep olur. Burada roman okuyucularına iffetsiz kadınların onları düşürebilecekleri durumlar hakkında bir ders verilir.

“Kendi âşığınyı oyunda yendirip paralara ortak olan metresle yaşamanın sonu budur. Nerede bir yankesici varsa onu kont yahut baron diye Platon’la tanıştırır, derhal kumara sevk eder ve bunlar kendi âşığından ne kazanırsa hanımefendi de ortak olurdu.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 154).

Namık Kemal'in *İntibah* romanında ahlaksız kadın tipini temsil eden Mahpeyker ile karşılaşırız. Mahpeyker önceleri namuslu bir kadın gibi görünerek Ali Bey'i kendine bağlamıştır. Ali Bey'le parası için birlikte olmasa da bir kadının nikâhsız olarak biriyle birlikte olması ahlaksızlık olarak romanda değerlendirilmiştir. Ali Bey Mahpeyker'i yalnız kendisi ile birlikte olduğunu düşünmekte onu ahlaksız bir kadın olarak değerlendirmemektedir. Onun bir gece başka evde kaldığını fark etmiş ve onun başka erkeklerle de birlikte olabileceğini düşünmüştür. Mahpeyker her ne kadar önceleri başkası ile para için beraber olsa da Ali Bey ile ilişkisinden sonra kimse ile ilişki yaşamamış eski sevgilisini dahi bu yolda başından savmıştır. Ali Bey Mahpeyker'in eski sevgilisini başından savdığı ancak yine de gece evinde kalmak

zorunda kaldığı gecenin sabahında Mahpeyker'den ayrılır. Eserde iffetsiz kadınların iyi eğitim almış, terbiyeli ve namuslu erkeklere göre olmadığı mesajı verilir.

“ *Başına gelen belayı mı anlatacaksın? Hâlâ yalanlarına inanırlar sanıyorsun, öyle mi? Şimdiye kadar eğlencemi bozmamak için sahte tavırlarını bilmezlendiğime bakıp da beni gerçekten budala sanıyorsun değil mi? Artık usanç geldi. Al ücretini de biraz da git yeni edindiğin dostlarını eğlendir’ dedi ve hızla koynundan çıkardığı dört beş yüz altınlık kâğıt parayı başına atarak aceleyle kapıya doğru gitti.*” (Namık Kemal 2022: 80).

Udi romanında iki kadın tipi karşılaştırılmıştır. Bunlardan bir tanesi iffetli kadın kahraman olan Bedia, diğeri de iffetsiz kadın-anti kahraman olan Helvila’dır. Yazar romanda Bedia’yı yüceltmekte, Helvila’yı ise yermektedir. Her ne kadar Helvila’yı konuşturarak onun penceresinden hayatı görmemizi sağlasa da yazar tekrar Bedia’nın penceresine gelerek Bedia’ya karşı taraf tuttuğunu bizlere göstermektedir. Yazar bu durumu Helvila’nın fiziksel özelliklerini tarif ederken bile belli eder. Duygu Özakin bunu şu cümlelerle ifade eder;

“*Fatma Aliye Hanım’ın anlatısında “öteki” kadının bedeni, ihtiraslı fakat gülünç olarak tasvir edilmiştir. Yazar, gerek kendi döneminde, gerekse Cumhuriyet dönemi yazarlarının eserlerinde karşılaştığımız bir klişe olarak ‘boyalı kadını’, kötülük kaynağı sayarak, kısmen karikatürize ederek betimlemektedir.*” (Özakin 2019: 277).

Fatma Aliye ahlaksız kadının karikatürize edildiği ve yazarın taraf tuttuğu bakış açısını romandan alınan şu bölümle ifade eder:

“*Yanağında allıklar, kaşlarında rastıklar, başında iki renk birbirine karıştırılmış, sivri bükülüp külahımsı bir halde başına geçirilmiş gazdan hotoz, boynunda bir sıra san kehribar, bir sıra beyaz boncuk, bir sıra elvan boncuk, parmaklarının her birinde, evet, yalnız başparmak müstesna olarak dörder parmağında rengârenk yüzükler, sivri hotozunun üzerinde bir elmas iğne, sırtında pembe canfes hırka, arkasında sarı canfes entari mülebbes olan muganniye, bu kıyafetini görmeye alışkın olmayan bir yabancıyı bile şu hale gülmeye bırakmayarak seda-yı haziniyle ağlatan kırk beşlik bu kadın, kendisi dahi teganniyatından müteessir olarak “Ya leyli! Ya kalbi! Ya ruhi! Ya kebdî!” diyerek teganni ediyordu.*” (Topuz 2021: 11-12).

Eserde Bedia her ne kadar ihanete uğrasa da yaptıklarından pişman olan kocası tarafından sevilmiş ve yeni sevgilisi Helvila'dan üstün tutulmuştur. Önceleri Helvila'nın yanından ayrılmayan ve etkisinde kalan Mail yaptığı hatayı anlamış Helvila'dan tiksinişmiş ve onu terk etmiştir. Helvila'nın Bedia'nın adını ağzına almasına bile müsaade etmemiş, bu şekilde ağzında onun adını kirleteceğini Helvila'nın yüzüne söylemiştir. Bedia'nın udunu Helvila'ya hediye eden Mail bu udu gece âleminde çalmaya çalışan Helvila'nın elinden alıp parçalamıştır. Çünkü Bedia kıymetli olduğu kadar udu da kıymetlidir ve Helvila'nın eline yakışmamaktadır. Mail hatasını anlamış, Bedia'ya yalvarmış, onu geri kazanmak için birçok mektup yazmıştır. Bedia ona dönmeyince kendisini içkiye vermiş ve bu içkilerle kendisini ölüme sürüklemiştir. Burada Helvila her ne kadar cazibeli olursa olsun iffetsiz bir kadın olarak Bedia'nın karşısında değersizdir. Helvila'nın her şeyi bırakıp Mail'le evlenme teklifine dahi Mail'in yanaşmaması ve Helvila'ya verdiği cevap dikkat çekicidir. Ona “senin gibi kadınlarla ancak eğlenilir, evlenilmez” cevabı Helvila'yı yaşadığı çirkin hayattan geri döndürmeye yetmiştir. Helvila'nın karşılaştığı bu ifadelerle iffetli kadın yükselere çıkartılmış, iffetsiz kadın ayaklar altına alınmıştır.

“...İslamiyet'in müsaadesi bulunduğu cihetle beni taht-ı nikâhına almasını rica eyledim. Elbiselerimi, elmaslarımı, her şeyimi valideme bağışlayacağımı, artık kazandığımız onları müsterihane yaşatacağı için onun da müsaadesini istihsale muvaffak olacağımı söyledim. Ah! Bana ne dese beğenirsiniz? 'Oh Helvila! Sizin gibi kadınlarla eğlenilir! Fakat izdivaç olunamaz!' demesin mi? Ah! Artık bu darbe pek şeditti.” (Topuz 2021: 97-98).

Alfranga bireylerin yemek masalarında gördüğümüz içkiler bizde Bihruz Bey'in alfranga düşkünlüğünü anlatırken Nabizade Nâzım'ın *Zehra* romanındaki Suphi'nin oturduğu masadaki içkiler bize bir âlem sofrasını anlatır. Bu dönemde alafrangalar dışında Müslüman evlerde kadın ve erkeğin aynı masada oturup alkollü içkiler içtiğini görmeyiz. Eğer romanlarda böyle bir manzara görürsek bu oradaki kadın ve erkeğin ahlaken düşkünlüğüne ve kurulan sofranın bir âlem sofrası olduğuna yorarız. Bu sofradaki kadınlar da genellikle ecnebi kadınlardan seçilmiştir. *Udi* ve *Zehra* gibi romanlarda ahlaken düşkün Ürani gibi kadınların, erkekleri kendi sefahat yaşamlarına alıştıran ahlaksız kadınlar olduğunu görürüz. Ürani, Suphi ile

aylarca süren bir ilişki yaşamış bu ilişki sırasında hem Suphi'yi karısı Sırrıcemal'den ayırmış hem de Suphi'yi kendi sefahat hayatına çekmiştir.

“Ürani mükemmel bir içki sofrası hazırlamıştı. Ortaya getirdi. Suphi'yi soydu temiz bir entari giydirdi. Yanına oturttu tatlı tatlı sohbetle başladılar.”
(Nabizade Nâzım 2023: 67).

Tanzimat romanlarında kadınların ahlaklı olmalarının ne derece önemli olduğu fikri işlenirken ahlaksız kadınların erkekleri düşürdüğü kötü durumlar ibret dersi vermek amacıyla pek çok kez ele alınır. Ahlaksız kadınların erkekleri ahlaklarından, servetlerinden, sevdiklerinden ayıran büyük bir tehlike oldukları önemle işlenmiştir.

3.14.4.Ahlakını Yitiren Erkek

Dönemin şehir hayatının gündelik manzaralarını eserlerinde ortaya koyan Fatma Aliye Udi ve *Muhadarat* romanlarında iffetli kadın ve iffetsiz kadın çatışmasıyla beraber toplumu ve aile hayatını içten içe tüketen erkek iffetsizliğini de kaleme almıştır. Fatma Aliye Hanım Udi romanında iffetli karısı Bedia'ya ihanet ederek varını yoğunu hatta karısının servetini ecnebi bir dansçı kadın olan Helvila'ya yediren Mail'in durumunu anlatır. Mail Bedia gibi güzel eğitilmiş ahlaklı ve zengin bir kadın olan Bedia ile evlenmiş ancak Helvila ile sefahat âlemine kapılarak her şeyini kaybetmiştir. Yazar sefahat âlemlerinde benliklerini ve ahlaklarını yitiren erkekleri işleyerek topluma ahlakın değeri hakkında mesaj vermektedir.

“Ayrıldıkları günden [sonra] Mail o kadar nedamet hisseylediği halde Bedia'nın ne kadar eşyası varsa satıp Helvila'nın ayakları altına serpmiş, saçmış olduğunu hatırlıyordu. Kendini idareye muktedir olamayan bu erkeğe kendini teslim ile zimam-ı idaresini eline vermek ne mühlik bir şey olduğunu düşünüyordu.” (Topuz 2021: 88-89).

Fatma Aliye Hanım iffetli ve iffetsiz kadın profilini karşılaştırmasını *Muhadarat* romanında da gündelik hayatın içerisine yerleştirmiştir. Bunu yaparken bir yandan da Udi'deki iffetsiz erkek tipinin bir benzerini Remzi karakteriyle ortaya koymuştur. *Muhadarat* romanında Fazıla'nın kocası Remzi'nin gece eğlencelerine katılmakta, iffetsiz kadınlarla gününü gün etmektedir. Fazıla her şeye rağmen edebini, vakur halini ve kocasına karşı saygısını muhafaza etmektedir. Ancak Remzi Fazıla'nın bu olgun davranışları karşısında yaptığı davranışlardan utanmamış aksine

olumsuz davranışlarının şiddetini daha da arttırmıştır. Son raddede ahlak olarak son derece düşkün bir kadına malını, mülkünü sarf eden Remzi bu kadın yüzünden hem bütün servetinden hem de canından olmuştur. Oysa Remzi eşi Fazıla'ya sadık kalıp değerini bilse ne malını ne de canını kaybedecektir. Burada Osmanlı toplum hayatında iffetini kaybeden erkeklerin gece hayatındaki düşkün halleri anlatılmış, erkeğin ahlaklı olmasının değeri işlenmiştir. Ahlak olarak düşkün kadın tarafından servetinden ve canından olan Remzi'nin durumu gazete sayfalarında şu şekilde ifade edilmiştir:

“Asabı Servet'ten (servet sahiplerinden) paraları yeyip bitirmiş olan Remzi Bey namındaki bir miras yedi geçenlerde bir mahallede zevcesiyle (karısıyla) beraber bulduğu zampara revolverini çekmiş lakin hiddetle eli titreyip iyi nişan alamadığından kurşun zamparaya tesadüf eylememiş, Remzi Bey... ağır yaralı olduğu halde... civarındaki hanesine nakledilmiş, ne kadar müdavata (tedaviye) teşebbüs olunmuşsa da bir fayda olmayıp, aldığı yaranın tesiri ile bir hafta sonra vefat eylemiştir.” (Topuz 2012: 354).

Tanzimat romanlarında ahlakını yitiren kadının eleştirisi yapıldığı gibi ahlakını yitiren erkeğin de eleştirisi yapılır. Sefahat ve eğlence hayatına kapılarak malını, sevdiklerini hatta canını kaybeden erkeklerin Tanzimat dönemi romanlarının sosyal yaşantısı içinde karşımıza birçok kez çıktığını tespit ederiz. Yazarlar bu durumdaki erkekleri örnek göstererek toplumdaki erkeklere iffetli olmaları hususunda ahlak dersi verirler.

3.14.5.Misafirperverlik

Türk kültürünün bilinen en önemli özelliklerinden biri de misafirperverliğidir. Geçmişten günümüze değişen değerlerle birlikte bu değer canlılığını hiçbir dönemde kaybetmemiştir. Tanzimat romanlarında misafir olunan, misafir gidilen birçok manzaraya rastlarız. Misafirlere özel ihtimam gösterilir ve zengin sofralar kurulur. Türk misafirperverliğinin ecnebi toplumlarıyla doğrudan karşılaştırıldığı bir anlatıma yalnızca *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanında karşılaşıyoruz. Râkım Efendi bir defasında İngiliz Ziklasları ve başka bir sefer de ecnebi arkadaşı Josephino'yu gece evinde misafir eder. Josephino yatılı kaldığı bu misafirlikten çok memnun kalarak memnuniyetini Râkım Efendi'ye ifade eder.

“Ben hakkımı bilirim de iddia ederim. Ben sözümü bilirim de söylerim. Bir kere Türklerdeki şu misafirperverlik Avrupa’da bulunmaz. Kastettiğim, onlar birbirine gitmezler demek değildir. Ama sofraları, baloları hep resmi şeylerdir. Herkes evine geldi mi, yine kendi ailesinin insanlarıyla kalır. Bazen bir aile içine misafir gelmiş görülmesi büyük bir yenilik demektir.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 105)

Ahmet Mithat Efendi’nin *Taaffüf* romanında da misafirlere ne kadar önem verildiğini görürüz *Taaffüf* romanının kahramanlarından Rasih Bey evine sık sık gelen arkadaşı Tosun Bey’i büyük bir özenle ağırlar. Ona her gelişinde selamlıkta ayrı bir sofraya hazırlar. Tosun Bey içkiyi seviyor diye kendisi içki içmeyi sevmediği halde küçük bir içki mahzeni bulundurur. Bir gün Tosun Bey Rasih Bey’in evine sarhoş olarak gelir. Rasih Bey bu durumdaki arkadaşını yine aynı özenle ağırlar.

“Dolayısıyla on beş günde, on günde, haftada hatta üç dört günde bir selamlığa iki ve bazen üç dört adamlık sofraya kurmak dahi konak için hiçbir külfete sebep olmamaya başladı. Rasih Efendi, asla işaret ehli olmadığı halde Tosun, bilakis işareti de sevdiğinden ona mahsus ufacık bir kiler dahi teşkil edildi.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 72-73).

Refet romanında Refet ve arkadaşı Şule her ikisinin de okuldan arkadaşları Şahap’ın evinde yazı geçirmesi için misafir edilir. Refet ve Şule bir ay boyunca bu evde çok rahat ederler. Fakir olmalarına rağmen arkadaşları onları ayırmı yapmadan ve küçümsemeden çok güzel ağırlarlar. Kızlar hayatlarında ilk kez bu kadar rahat yaşarlar.

“Cazibe Hanım iki ay tatil müddetini kendi yanlarında geçirmelerini Refet’e teklif etti. Şule’yi de beraberinde getirmesini ve Binnaz da isterse gelmesini söyledi. Zira Refet’i pek zayıf görmüştü. Şahap Hanım bunun için Refet’e ısrar etti. Refet bir tebdilhavaya ve iyi yiyip içmeye olan ihtiyacını kendisi de hissediyordu.” (Topuz 2023: 110).

Tanzimat romanlarında eve konuk alınan birçok sahne ile karşılaşırız. Bu sahnelerden günümüzde olduğu gibi Tanzimat yıllarında da Osmanlı hanelerinde misafiri güzel ağırlamaya çok önem verildiğini bunun kültürel bir değer olduğunu anlarız.

3.14.6.Büyücülük

Tanzimat yıllarında halkın gündelik hayatı içerisinde “büyü” gibi ya da “kocakarı” gibi terimlerin kullanıldığını *Çengi* romanında tespit ederiz. Zengin ya da fakir olsun sihre, büyüye, cin peri hikâyelerine inanan bireylerin günümüzde olduğu gibi Tanzimat yıllarında da varlığını bu romanda görürüz. Nitekim kızlarının cinlerin etkisinde kalarak hastalandığını düşünen bir aile Daniş Çelebi’nin annesi Saliha Molla’yı şifa için evlerine davet eder. Saliha Molla kendisi gibi sahte şifacılara inanan cahil insanların Batıl inançları sayesinde büyük bir servet kazanır. Aslında bu durum toplumun dinî inanç seviyesi ve eğitim durumu ile ilgili birçok veri sunmaktadır. Zira eğitilmiş, bilgili kişiler “kocakarılar”dan gelecek şifalara tenezzül göstermemektedir. Bu tarz insanlardan medet ummak ancak cahil kimselerin yapacağı bir iştir. Saliha Molla bu büyücülük işlerini o kadar ilerletmiştir ki kendisi gibi büyücü, efsuncu kimseleri evine toplayarak onlarla büyü kazanları kaynatmıştır.

“Saliha Molla’nın artık yirmi beş yaşına yaklaşmış bulunan oğlu Daniş Çelebi’nin aralıkta bir kere komşulara giderek gece yarısına kadar vakit geçirmesine ihtiyacı da artmıştı. Zira şeyh namını alan bazı efsuncular ile birlikte kaynatacakları simya küplerini başkalarının nazarından gizlemek lüzumu, kadına bu ihtiyacı da telkin etmişti.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 23).

Çengi romanında büyücülükle uğraşan ve büyüye inanan insanların varlıklarını tespit ederiz. Romanda bu tarz insanlar kendilerini düşürdükleri olumsuz durumlarla ele alınır. Günümüzde de gündelik yaşantısında büyüye, fala, sahte din adamlarına inanarak onlara paralarını kaptıran, bu uğurda kimi zaman aile hayatlarını zor duruma sokan birçok insan vardır.

3.14.7.Komşuluk

Türk-İslam kültürünün en önemli değerlerinden biri de komşuluğa verilen kıymettir. Bu kıymet İslam’da komşu hakkına çok önem verilmesinden ileri gelmekle beraber zamanla kültürel bir değer halini de almıştır. Modernleşmenin etkisiyle dinî ve manevi değerler yerini daha maddi değerlere bıraksa da Osmanlıdan miras kalan kültürümüzün önemli bir değeri komşuluk etme âdeti günümüzde hala önemini korumaktadır.

Çengi romanında gündelik hayatın çok önemli bir parçası olan komşuluk ilişkileriyle ilgili önemli ifadelerle karşılaşırız. Ahmet Mithat Efendi romanında dönemin gündelik hayatında komşuluk ilişkilerinin nasıl olduğuna genişçe yer vermiştir. Hatta Osmanlı toplumundaki komşuluk ilişkileriyle İngiltere'deki komşuluk ilişkilerini birbiriyle kıyaslamıştır. Buna göre Osmanlıda komşular birbirleri hakkında her türlü bilgiye sahiptir. Osmanlıda bireyler bir komşunun ne zaman hastalandığını, hangi hekime, hangi eczacıya gittiğini bilmektedirler. Gittiği yerde bunlara kaç para verdiğinden bile haberdardırlar. İngiltere'de ise durum tamamen farklıdır. Orada komşular birbirlerinin isimlerini bile doğru dürüst bilmezler. Bu durumu da çok doğal karşılarlar. Bütün bunlar Ahmet Mithat Efendi'nin ifadeleriyle bize aktarılır.

“Gerçi kapı komşusunun yalnız birinin ismini bilip de hususi hallerini bilmemek İstanbul'da hayret edilecek haldendir. Eğer İngiltere'de olsaydınız buna kimse hayret etmezdi. Belki komşunuzun ismini bilecek kadar bilginiz olmasına hayret edenler bulunurdu. İstanbul'da ise bir komşunun kendi vakıf olamadığı bazı hallerine varıncaya kadar komşuları vakıf olmazlar ise bir türlü rahat edemezler. Hatta bu memlekette bir kimsenin hayatını ve yaşantısından ihtimal ki pek çok şeyleri bilmez. Komşularından ve ahabplarından sormalıdır. O kadar iyi bilirler ki herifin hangi senenin hangi günlerinde ne kadar hasta yattığını ve hekime ve eczacıya bundan dolayı kaç para borcu olduğunu bile size haber verebilirler.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 50).

Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında komşuluğun insan hayatındaki önemi hakkında çok çarpıcı bir hadise ile karşılaşırız. Romanın çocuk kahramanı Dilber kölesi olduğu evde kendisine yapılan kötü muamelelere dayanamayarak bir gece yarısı evden kaçır. Korkudan ve yorgunluktan sokakta düşüp bayılır. Bayıldığı yerde komşularından yaşlı bir kadın onu bularak evinde misafir eder. Torunundan küçük kızın başına gelenleri öğrenir. Zengin bir kadın olmasa da komşu çocuğu çektiği zulümden kurtarmak için kölesi bulunduğu evin sahiplerinden satın almak ve çocuğa sahip çıkmak ister. Komşuluk hakkından kaynaklı dinî ve insani değerle bu zulme kayıtsız kalamaz.

“Bir fener insana karanlıkta nasıl yol gösterirse bu arzu da keder içinde bu ihtiyara öyle rehberlik bir çocuğu kurtarıp Cenabıhakk'a her gün

sunduğu ibadet ve kullukların birini de o gün yerine getirmek istiyordu. Doğru Mustafa Efendi'nin evine giderek kapıyı çaldı."(Samipaşazade Sezai 2022: 32).

Komşuluğa verilen değeri ve komşuluğun önemini anlatan romanlardan biri de Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* romanıdır. *Muhadarat*'ta Fazıla küçük yaşta annesini kaybettikten sonra anne sevgisini ve merhametini komşusu Münevver Hanım'da bulur. Zira Münevver Hanım ölen komşusunu çok sevmiş ve vefalı bir komşu olarak ölen komşusunun çocuklarına sahip çıkmış onları üvey annelerinin zulmünden korumaya çalışmıştır. Çocuklar yıllar boyunca yalnız Münevver Hanım'ın evine gittiğinde mutlu olmuşlardır.

"Fakat Münevver Hanım'ın vefat eden zevci, Sai Efendi'nin sevgili komşusu ve sadık dostu olduğu gibi Fazıla ile Şefik'in validelerinin vefatından sonra Münevver Hanım'ın Sai Efendi'nin gerek hanesi, gerek çocukları için pek çok hizmetleri sebkat eylemişti. Bu cihetle efendinin komşu hanımefendiye pek büyük hürmət-i mahsusası [saygısı] olduğundan Calibe buna karşı ziyade çıkışmaya cesaret edemiyordu. Münevver Hanımefendi birkaç güne bir çocukları konağına aldırıp akşama kadar alıkor ve birçok nevazış ile [yakınlık göstererek] biçare çocukların gönüllerini hoş eder ve Mukaddem Bey'in lalasını Beyoğlu'na gönderip birçok oyuncaklar getirtir, hediye ederdi" (Topuz 2012: 45-46).

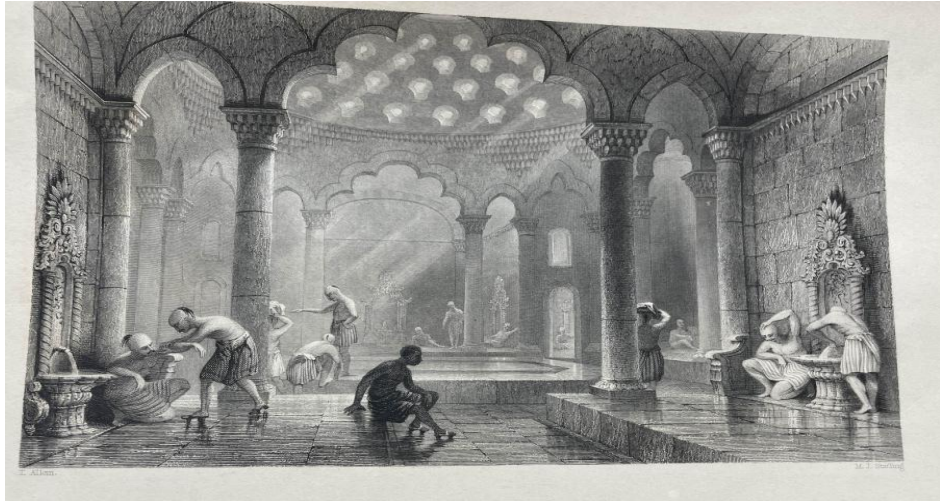
Tanzimat romanlarında konunun işlenişi gereği komşuluk ilişkilerinden birçok romanda söz edilmiştir. Yazarların ifadelerinden Türk-Osmanlı kültüründe var olan komşuluğun değeri ve bireylerin hayatındaki önemi hakkında birçok ifade tespit ederiz. Bu ifadelerden komşuluğun toplumun sosyal yaşantısında bireylerin hayatlarına çok fazla etki edebilecek bir değeri olduğu görülür.

3.14.8.Hamama Gitme

Hamam, özel bir düzenekle ısıtılan sıcak ve soğuk suyu bulunan ve vücudun yıkanması amacıyla kullanılan yapılara verilen addır. İslam kültürünün temizliğe verdiği değer gereği çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı Devleti'nde bireysel temizliğin evli veya evsiz herkese ulaşması için hamamların varlığı büyük önem taşımaktadır. Hem Tanzimat yıllarında hem de Türk-İslam kültürünün egemen olduğu önceki yüzyıllardan beri Türk hamamlarının varlığı bilinmektedir. Tanzimat yıllarında zengin konakların ve köşklerin kendilerine özel hamamları olmakla birlikte

hamamı olmayan evlerin mensuplarının, handa konaklayanların, şehirde misafir olanların temizlik ihtiyacı hamamlar sayesinde karşılanabilmektedir. Ayrıca evinde hamamı olmayan bireylerin temizlik ihtiyaçlarını evlerinde daha basit yöntemle karşılamaları söz konusu olduğunda bile daha ayrıntılı temizlik için hamamlara gittikleri de bilinmektedir. Bundan başka hamamlar sosyal etkileşim alanları olarak da hizmet vermektedir.

Günümüzde temizlik imkânlarının artmasıyla hamamların yalnız temizlik ihtiyacı için değil lüks tüketim aracı olarak rahatlamak ve keyif almak amacıyla kullanıldığını da görmekteyiz. Günümüzün normal banyolarında bulunmayan yüksek buhar ortamı ancak hamamlar aracılığı ile sağlanmaktadır. Bu yüzden hamamların yerini alacak bir sistem zengin bireylerin evleri dışında karşımıza çıkmamaktadır. Aynı zamanda kültürel bir değer olarak görülen hamamlar turistik amaçlarla da kullanılmaktadır. Tanzimat yıllarındaki hamamların sayısı ve günümüzdeki hamamların sayısı kıyaslandığında hamamların artık mecburi bir ihtiyaç olmadığı görülmektedir. *Çengi* romanında evsiz kalan roman kahramanı Cemal, yıkanmak ve temizlenmek ihtiyacıyla hamama gider. Hamamda tıraş olur ve yıkanır. Hamamda tıraş olmasından dönemin gündelik hayatında berberlerin tıraş için hamamlara çağrıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde böyle bir uygulama olmasa da hamamların varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.

Resim 22: Osmanlı Devletinde Türk Hamamı Tasviri.

(<https://otelgazetesi.com/2024/05/16/kulturel-mirasimizin-mihenk-tasi-turk-hamamlari/>)

“Şu halde gittikleri yer, Mahmutpaşa Hamamı’ydı. Bunun lüzumu sandalcı tarafından ispat edilmeye gerek kalmadı. Cemal bu lüzumu daha önce kestirmişti. Hamama berber getirilerek tıraş ve saç kestirmek suretiyle de temizlik işi tamamlandı.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 171).

Tanzimat romanlarında Türk-İslam kültürünün önemli bir parçası olan hamamların gündelik hayattaki yeri işlenmiştir. Hamamlar eskisi kadar olmasa da günümüzde de faaliyetlerine devam ederek temizlik ihtiyacının karşılamasının yanında lüks tüketim aracı ve kültürel bir faaliyet olarak varlığını sürdürmektedir.

3.14.9.Selamlaşma

Selamlaşma âdeti dünyadaki bütün kültürlerde farklı şekillerde görülmektedir. Türk-İslam kültüründe geçmişten itibaren el öpmek, sarılmak, diz çökmek, yanak yanağa öpüşmek, elini kalbinin üzerine götürmek gibi birçok şekilde görülen selamlaşma âdetine “eteklemek” âdetini de ekleyebiliriz. Eteklemek birinin eteğini öpmek ya da öper gibi yapmaktır. Saygı ifadesi olarak düşük rütbedeki kişinin kendinden yüksek rütbedeki kişinin ayaklarına kadar eğilip kaftanının, cübbesinin, uzun ceketinin veya eteğinin ucunu öpmesi veya öper gibi yapması demektir. Makam olarak altta olan kişi üstte olan kişinin önünde eğilerek eteğini öper. Tanzimat romanlarından bazılarında selamlaşan bireylerin birbirlerini eteklediğini görürüz.

Çingene romanında zengin ve kültürlü olan Şems Hikmet Bey Ziba için tuttuğu Düriye Hanım tarafından karşılanırken eteklenir. Bu bir çeşit selamlaşmadır. Sosyal yaşam kurallarını ve nezaketi öğrenmesi için Düriye Hanım’a teslim edilen Ziba da bu kuralları öğrenmelidir. Bu yüzden Şems Hikmet Bey kendisi nasıl eteklendiyse Düriye Hanım’ın da aynı şekilde Ziba tarafından eteklenmesini ister. Çünkü kültür ve yaş olarak Düriye Hanım Ziba’nın çok üstündedir. Nezaketli kişiler kendinden üstün kişileri selamlarken eğilerek adeta eteklerine kapanır ve eteklerini öper bir vaziyet alırlar.

“-Öp bakayım Ziba! Düriye Hanım’ın eteğini öp! dediği zaman yılışıklığa meydan bulamaksızın kadının eteğini öptü. Düriye Hanım da “Estağfurullah kızım!” diye güzel bir karşılık verdikten sonra yine bey dedi ki:

-İşte terbiyeli, kibar kızlar böyle hürmet ederek kendisinden büyüklerin ya elini ya eteğini öperler.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 54).

Abartılı bir saygı ifadesi olarak da değerlendirilen etek öpme yalnızca gündelik yaşamda değer olarak alt ve üst kademede bulunan bireyler arasında değil devlet kurumlarındaki rütbe farkı olan kişiler arasında da karşımıza çıkmaktadır. Mizancı Murat'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında da Mansur Bey Fransa'da eğitim alarak İstanbul'a devlet memuriyeti görevinde çalışmak üzere gelmiştir. Bu göreve daha kolay atanmak için devlet büyüklerinin kapısına giderek onlara saygılarını sunması gerekmektedir. Yani kendini onlara göstererek onları eteklemesi lazımdır. Mansur Bey bu şekilde kendini ön plana çıkaracak bir hareketi karakterine uygun görmemektedir. Dönemin sosyal yaşantısında bireyler arasındaki ilişkinin tayinine yön verebilecek bu hareket Mansur Bey tarafından samimiyetsiz bir hareket olarak değerlendirilmektedir.

“Mansur Bey İstanbul'a ilk defa geliyordu. Gelmesini icap ettirecek bir aile yahut tanıdık bir insan yoktu. Mektepten yeni çıkmış olduğu için etek öpmek usulünün gizli yönlerini ve hünerlerini henüz bilmiyordu. Bilmiş olsa bile bu hususta marifet göstermek için yarışa çıkmaya hevesli olan takımdan değildi.” (Mizancı Murat 2022: 10).

Mansur Efendi etek öpmeyi samimiyetsiz bir saygı ifadesi olarak görmesi İstanbul'a ve devlet memuriyetine yerleştikten sonrada devam eder. Nitekim amirinin karşısına geçtiğinde yanındaki arkadaşları amirlerinin eteğine kapandığı halde Mansur Bey bu davranıştan kendini alıkoyar.

“Efendilerin eteğine vardıklarını görmüşken ayağa kalkmaksızın konuşmaya devam etmekte ve ilk gelene bir kere “Estağfurullah” demekle, ötekilerin elleri eteğine doğru gittiği sırada yalnız açıkta bulunan sol elini sallamakla iktiifa ediyordu.” (Mizancı Murat 2022: 81).

Kişilerin karşılaşmasında saygı ifadesi olarak düşük rütbedeki kişinin kendinden yüksek rütbedeki kişinin ayaklarına kapanarak eteğinin ucunu öpmesi veya öpüyor gibi yapması etek öpme geleneği olarak bilinir. Tanzimat romanlarında karşımıza çıkan selamlaşma âdeti bu geleneğin dönemin gündelik yaşantısında önemli bir yere sahiptir.

3.15.Kadın ve Çalışma Hayatı

Tanzimat yıllarında kadının aile hayatına katkısını ve kadınların sorumluluklarını çalışan kadınlar ve ev hanımları olmak üzere iki farklı açıdan inceledik.

3.15.1.Çalışan Kadın

Tanzimat romanlarında kadınların geçimini babalarının evindeyken babalarının, kocalarının evindeyken de kocalarının sağladığını görürüz. Bir de başkasının malı olan köle olarak çalışan kadınların maaş almadan sahipleri tarafından, bazen çeşitli lütuflarla, geçimlerinin sağladığını tespit ederiz. Herhangi bir malı mülkü babası veya kocası olmayan hür kadınların ise kendilerine destek olacak kimseleri olmazsa çalışmak zorunda kaldığını ve kendi geçimlerini kendilerinin sağlamak zorunda olduklarını görürüz.

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında yine eşi ve serveti olmadığı için çalışmak zorunda kalan bir kadın görürüz. Bu dönemde eğitimi ve becerisi olmayan bir kadının yaşamak için çalışacağı işler ev işleri ve el işleridir. Râkım'ın annesi ve dadısı evin geçimini sağlamak için bazen başkalarının evine temizliğe giderler bazen de el işleri yaparak bunları satarlar. Tanzimat yıllarında gündelik hayatlarında çalışan kadınlar ancak fakir kadınlardır.

“Râkım da henüz aylık, yıllık yok! Sadık Fedai hala dikiş diker, mendil, çevre işler, kahve torbası diker, çamaşıra, tahta silmeye gider. Aldığı paradan evinin zorunlu masrafını ayırdıktan sonra kalanını ‘Delikanlıdır, parasız kalmasın’ diye tamamen Râkım’a verirdi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 14).

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında çalışan kadınlardan biri de ecnebi kadınlardan olan Josephino'dur. Josephino Beyoğlu'nda yalnız yaşayan bir kadındır. Geçimini piyano dersi vererek kazanmaktadır. Bulunduğu çevre içinde öğretmenlik gibi değerli bir işle para kazandığı için saygın bir yere sahiptir. Romanın kadın kahramanlarından Polini gibi erkeklerle ilişki yaşayıp onları dolandırarak para kazanmamaktadır. Romanda alafrangalığı yanlış anlamasıyla Felâtun'a karşı Râkım gösterilirken namusuyla çalışıp geçimini saygın bir şekilde sürdürmesiyle Polini'ye karşı Josephino timsal gösterilir.

“Josephino dersleri için Perşembe günlerini ayırmış olduğundan ilk defaki perşembe günü Râkım Efendi de evinde bulunup, akşam beş civarı Madam geldi çattı. Canan gelen hocanın kendi hocası olduğunu görünce Madam’ı kucaklayıp yarı Çerkezce yarı Türkçe bir tarzda memnuniyetini göstermişse de Josephino bir kelime bile Türkçe anlamadığından o da kızı kucaklayıp öperek Râkım’a “Mösyö Râkım! Şu çocuğun lisanını anlamam ya! Fakat bunun gözleri, hal ve tavrı ne demek istediğini bana pekâlâ anlatıyor” dedi.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 36).

Fatma Aliye Hanım her ne kadar modernleşmenin kadın yazarlarından sayılsa da kadının çalışması konusunda muhafazakâr bir tutum sergiler. Ona göre eve ekmek getirme sorumluluğu erkektedir. Bir kadının çalışması ancak mecburi şartlarda ve iffet dairesinde kalarak olmalıdır. Özakın bu durumu şöyle özetler:

“Fatma Aliye Hanım, eve ekmek getirme sorumluluğunu erkeğe atfeder. Kadının çalışabileceği işler öncelikle iffet dairesinde yapılabilecek nitelikte olmalıdır. Yazar, para kazanmanın ve kamusal alanda yer almanın erkeğin tekelinde bulunmasını önemli ölçüde normal karşılamaktadır. Kadının ise ancak mecbur kaldığında kamusal alanda emek sarf ederek karşılığını alması gerektiği fikri, Fatma Aliye Hanım’ın İslami ve millî, kendi topraklarına özgü kültürel referanslar çerçevesinden çıkmak istemediğini göstermektedir.” (Özakın 2019: 274).

Fatma Aliye Hanım birçok romanında ereksiz ve hamisiz kalan kadınların ekonomik ve sosyal olarak hayatta kalma mücadelesini dile getirmiştir. Onun *Udi* romanındaki kadın karakterlerden Helvila, Nauma ve Bedia çalışan kadınlardır. Ancak her üçü de çalışmaya mecbur kaldığı için çalışmıştır. Bunlardan Helvila ve annesi Nauma’nın çalışması doğru bulunmakta ancak ahlaksız bir işte çalışması yanlış görülmektedir. Hâlbuki bu kadınlar daha aza kanaat getirerek namuslarıyla geçimlerini sağlayabilirler. Bedia ve Helvila’nın bu konuda kendi düşüncelerini ifade ettikleri diyalog şu şekilde gelişmiştir.

“...Başka türlü ne yapılabilirdi? Dul bir kadın üç çocuğuyla sefil kalırsa ona koca bulmak kolay mıdır? Kadın kazanmaya mecbur olduğundaysa handelerinden, gamzelerinden başka satacak ne sermaye ve meta bulabilir?”

"Bohçacılık da edilir, dikiş de dikilir, çamaşıra da gidilir."

"Oh! O işlere giderken çocuklarını cebine mi doldursun? Hem de ne zayıf kazanç! O kadar parayla dört can beslenebilir mi? Hâlbuki validem bize bakıcı da tutmuş, bizi mektebe de vermiş. Biraz olsun okuyup yazabiliyoruz."

"İyi ya! Validen de okumak yazmak bilir. Evinize o kadar erkekleri dolduracağınıza civarınızdaki komşularınızın çocuklarına okumak öğretmek için hanenizde ders de veremez miydiniz?" (Topuz 2021: 61-62).

Bu konuşmadan bir müddet sonra Helvila Bedia'nın ve daha sonra Mail'in namuslu kadın olma konusundaki sözlerinden etkilenmiş annesiyle beraber bu kötü hayatı bırakmıştır. Helvila akrabasından birisiyle evlenerek namuslu kadınlar arasına girmiştir. Bedia ise babası, kardeşi ve kocası varken çalışmamış, çok sevdiği udunu yalnız ruhuna iyi geldiği için keyifle çalmıştır. Ancak hayatındaki erkekleri kaybedince yeğenin ve kölesinin sorumluluğunu üstlenmeye mecbur kalmış ut öğretmenliği yaparak geçimini sağlamıştır.

"Lakin bu zavallıların, bu hastaların imdadına erişmek; onlara hekim, ilaç yetiştirmek lazımdı. Onların ölümlerini arzu eylemek değil! Oh! Bu, Bedia için kabil değildi. Kendi için razı olduğu bir şeye onları kıyamıyordu. Şimdi onlar, ondan imdat bekliyorlardı. Ölmek değil çalışmak, kazanmak lazımdı" (Topuz 2021: 106-107).

Bedia'ya göre bir kadın çalışmak mecburiyetinde kalırsa namusu, bilgi ve becerisiyle çalışmalıdır. Yazar burada kadınların eğitime vurgu yaparak bir gün çalışmak zorunda kalan kadınların bilgi ve becerisini ortaya koyacağı bir eğitime sahip olması gereğini göstermiştir.

"...Bu vücutun handelerinden, işvelerinden değil sayinden istifade etmeli!" diyordu. "Helvila'nın söylediği metalarını değil, Nauma gibi sazını sesini de değil, asar-ı sayını satmalı!.. namus dairesinde 'do-re-mi-fa-sol' satmalı! Namus dairesinde kazanmalı!" diyordu." (Topuz 2021: 107).

Udi romanında yazarın sözlerinin satır aralarında evi geçindirme sorumluluğu erkeklere atfedilmiştir. Eğer ihtiyaç ve mecburiyet yoksa kadın çalışmamalı, kendi yaradılışına uygun vazifeleri üstlenmelidir. Çalışmaya mecbur olan Bedia'nın iffetli bir şekilde ut öğretmenliği yaparak geçimini sağlaması bir mecburiyetten doğduğu için yazarın satır aralarında takdirle karşılanmıştır. Bedia evin geçimini sürdürmek için çok disiplinli çalışmak zorundadır. Hakikaten bunu başarmış, kendine bir ev

yaptıracak ve içini döşeyecek kadar kazanç elde etmiş, ancak çalışmayı bıraktıktan sonra gelir getirecek bir dükkân almaya sağlığı elvermemiş, hayata veda etmiştir. Burada yazarın ortaya koyduğu tez kadın bedeninin bir erkek kadar çalışmaya, ev geçindirmeye dayanıklı olmamasıdır. Bir kadın mecbur kalıp çalışsa da bu çalışma yükü altında ezilmeye mahkûmdur.

“‘‘Hastalığı süratli veremmiş’’ diyordu. Bu hale ihtimal vermek istemiyordum. Bedia bu kadar mezahimle güreşti. O kadar mihnete göğüs verdi. Galebe çaldı. Çalıştı, çabaladı, arzularına nail oldu... Yattığının tam ikinci ayında Bedia gitti.” (Topuz 2021: 120).

Fatma Aliye çalışmak zorunda kalan kadının bilgi ve becerisiyle hayatta kalabileceği ancak bunlardan mahrumsa bedenlen çalışmasıyla hayatın zorluklarına dayanamayacağı fikrini *Refet* ve *Muhadarat* romanlarında da işlemiştir. *Refet* romanında İstanbullu bir cariyeye olan Binnaz güzel ve iyi bir kadın olsa da hayatını idame ettirecek bilgi ve beceriden yoksundur. Bedenen çalışmasıyla ancak kendinin ve kızının karnını doyurabilmiş ancak bu çalışmaya fazla dayanamayarak genç yaşta vefat etmiştir. Osmanlı toplum hayatında bir kadının ayakta kalması için iki şart vardır. Bunlardan birisi bir erkeğin desteğiyle yaşamak, bir diğeri de bilgi ve becerisiyle hayatını idame ettirebilecek parayı kazanmak. *Refet* romanının başkışisi olan *Refet* muallim mektebini birincilikle bitirmiş, Anadolu’da birinci muallimlik mevkiini kazanmıştır. O, bu şekilde ayda bin lira kazanacak, bu kazancıyla İstanbul’da bir ev ve bir dükkân alabilecek parayı biriktirecektir. Oysa annesi eğitimden yoksun olduğu için çok çalışsa da ancak kısıtlı bir şekilde karınlarını doyurabilmiş, borç-harç kızını okutabilmiştir. Bu çalışmaya bir kadın bünyesinin dayanması Fatma Aliye’nin romanlarında mümkün gösterilmemektedir. Hatta *Udi* romanının kadın kahramanı bile musiki öğretmenliği yapmasına rağmen fazla çalışmaya dayanamayarak genç yaşta hayatını kaybetmiştir.

“‘‘Çamaşıra da gidemiyordu. Artık midesi yemek hazmedememeye başladı, karnı da şişiyordu... Gayret edip çamaşıra gidecek olsa veyahut dikişe eğilse hastalanıyordu. Refet bu yolda çalışmanın akıbeti böyle olacağını zaten evvelce düşünmüş olduğundan kendisi de o yolda çalışmış olsaydı Binnaz kadar da vücudu dayanıklı olmadığından ikisi birden o hale gelmek ihtimali

bulunduğunu düşünüyor ve annesini artık çalıştırmamak için bir çare arıyordu.” (Topuz 2023: 130-131).

Fatma Aliye kadının çalışmasının bir zorunluluk olması durumunda da bunun kadını yıpratmış gerçeğine *Refet* romanında çok geniş bir şekilde değinir. Nitekim Refet’in annesi Binnaz kızı ve kendisinin geçimini sağlamak için çalışmak zorundadır. Ancak Refet’in annesi Binnaz’ın çalıştığı işler bir kadının vücudunun kaldırabileceği işler değildir. Çamaşır yıkamak, tahtaları ovmak, vücut olarak zayıf olan Binnaz’ı çok fazla hırpalamış, genç yaşta ölümüne sebep olmuştur.

“Binnaz’ı her gün tahtaya, çamaşıra çağırırsalar Binnaz yorgunluğunu düşünmeyip memnun olacaktı. Lakin herkes her gün çamaşıra adam getirmediği gibi her getirden de Binnaz’ı çağırarak değil ya! Ne kadar çamaşırcı var... İşlemekten maada bir de iş bulmak meselesi vardı.” (Topuz 2023: 59).

Refet romanında çalışan kadınlardan biri de Refet’tir. Refet annesinin hastalığının son döneminde derslerinden ve okulundan arta kalan zamanda annesi gibi ev işlerinde bir miktar çalışmıştır. Refet asıl zamanını derslerine ayırmıştır. Çünkü ev işleri hem yıpratıcı hem de kazancı çok az olan işlerdir. Bu yüzden Refet öğretmen okulunda okumaktadır. Öğretmen olunca hem çocuklara faydalı olacak hem de iyi bir maaşla geçimini sağlayacaktır. Eğitimli bir kadın olarak hem kendini hem de annesini annesi gibi çok yıpranmadan geçindirecektir. Fatma Aliye hamisiz kalan kadınların hayatlarını idame ettirmek için okuyup çalışmasını Refet’i timsal göstererek adeta tavsiye eder.

“Kazanacak, evini idare edecek, annesini rahat ettirecek, birçok çocuklar okutup vatanın evlatlarına talim ve terbiyesinde bulunacak, o çocukların hepsi buna hürmet edecekler “Hocamız” diye sevecekler!” (Topuz 2023: 83).

Tanzimat romanlarında Müslüman veya ecnebi Osmanlı kadınlarının geçimlerini eşlerinin, kardeşlerinin veya eşlerinin sağladığını görürüz ancak hamisiz kalan bu kadınlar eğer geçimlerini sağlayacak bir gelirleri yoksa çalışmışlardır. Eğitimsiz olanlar ev işlerinde eğitimli olanlar da eğitimlerine göre bir işte çalışmışlardır. Çalışan kadını en çok işleyen Fatma Aliye Hanım çalışma hayatının bir kadın için zor ve yıpratıcı olduğunu işleyerek zorunluluk olmadığı sürece

kadınların çalışmamaları gereğini ele alır. Çalışmanın zorunluluk olduğu durumlarda bunu eğitimleri ve namusları ile yapmalarını savunur.

3.15.2.Ev Hanımı

Tanzimat romanlarında birçok kadın tipiyle karşılaşırız. Bu kadınların kimi erkeklerin yaptıkları yanlışlar yüzünden kimi zaman da erkeğin kendisine gereken desteği vermemesi yüzünden mutsuz olan kadınlardır. Kendine ait serveti olan kadınlar mutlu ve güçlüyken bunlardan mahrum olan kadınlar ezik ve sömürülmüş kadınlardır. Böyle kadınları gündelik hayatta aileye ve hayata yön verme güçleri oldukça zayıftır. Erkeklerin insafına göre iyi, mutlu veya mutsuz yaşarlar. Kendisine bakacak bir erkeğe sahip olan, zengin bir ailede yaşayan ev kadınlarının gündelik yaşamları giyinip kuşanıp kocalarını bekleyerek, araba ile Beyoğlu'nda giyim kuşam için alışverişe giderek, misafir ağırlayarak, çocuklarına bakan dadıları takip ederek, dikiş nakışla uğraşarak, evi idare ederek, bir düğüne veya bir dost davetine katılarak geçer. Fakir bir ailede yaşayan bir ev kadının günlük hayatı ise evin işlerini yaparak, çocuklara bakarak, dikiş nakışla uğraşarak, davetli olduğu bir düğüne veya bir dostun, akrabanın evine giderek geçer. Fakir bir kadın alışverişe arabasıyla gidemeyecek, lazım olan şeyleri kocası veya babası gibi bir erkek getirecektir. Arabaya binmesi masraflı olduğu için yeldirmesi veya çarşafıyla sokakta bir yerden bir yere yürüyecektir.

Fatma Aliye Hanım kadınların sosyal hayata açılması ve daha güçlü durması yönünde fikirleri olan bir Türk aydınıdır. Bu yüzden o yukarıda saydığımız gündelik rutinleri yapan kadınların dışında kadın tipleri çizmeye çalışmıştır. Nitekim o romanlarında eğitim alan, sosyal hayata karışan, kimi zaman çalışma hayatında kendini gösteren kadın karakterler ortaya koymuştur. Kadınlar gündelik hayatta yalnızca ev içi yaşamlarıyla değil, çalışma hayatlarındaki, mesire yerlerindeki, düğünlerdeki, çalgılı eğlence meclislerindeki rolleriyle de ele alınmıştır.

Fatma Aliye'nin *Udi* romanında da sosyal hayatta var olan Bedia'yı görmekteyiz. Bedia müzik eğitimi almakta, son moda müzik aletlerinden olan ut çalmakta, ut, kanun, keman çalınan eğlencelere gitmektedir. Bedia kocasından ayrıldıktan sonra abisiyle Şam'a gitmek yerine ondan müsaade alarak tek başına İstanbul'a gitmiş ve orada ut çalma kabiliyetini daha da geliştirmiştir. Bu kabiliyetini geliştirdikten sonra toplumda ut öğretmeni olarak varlık göstermiştir.

“Bedia'nın içinde İstanbul'a gitmek için bir heves uyandı. Hep gelenlerden methini, senasını işittiği payitaht-ı saltanat-ı seniyyeyi görmek istedi. Bunun için [biraderi] memnunen müsaade etti. Yol masrafını verdikten başka İstanbul' da oturduğu müddet mahiye beş lira da göndereceğini söyledi.” (Topuz 2021: 90-91).

Abisinden aldığı birkaç aylık eğitim izni ve görüp öğrenme gezmesi Bedia'nın isteğiyle yıllarca sürmüştür. Tek başına bir kadının görgüsünü geliştirmek için büyük bir şehirde yaşamaya başlaması doğal karşılanmıştır. Bedia burada da ut hocalarından eğitimler almış, musikili toplantılara katılmış, bunların hepsini ahlak çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Fatma Aliye bu kadın tipiyle kadına bakış açısında ideal bir çerçeve oluşturmaya çalışmıştır.

Osmanlı toplumundaki erkeğin desteğinden yoksun kadının ezilmiş halini Fatma Aliye'nin *Refet* romanında da görmekteyiz. Refet'in annesi Binnaz zengin ve iyi kalpli bir erkekle evlenmek bakımından şanslı bir kadındır. Ancak eşini kaybedince eşinin akrabaları tarafından hem kendisi hem de çocuğu büyük eziyetlere maruz kalır. Binnaz'ın çocuğu babasının mirasından hak sahibi olmasına rağmen Binnaz zayıf ve güçsüz görüldüğü için mirastan hak alması engellenir. Kocasının sağlığında akrabalarından iltifat gören Binnaz kocasının ölümü ile değerini kaybeder. Osmanlı toplum hayatında hamisiz, erkeksiz kalan bir kadın daha ezilmekte ve dışlanmaktadır. Binnaz'a kendi sağlığını heder etme pahasına kendisinin ve kızının karnını doyuracak hizmet işlerinde çalışmaktan başka bir yol kalmamıştır. Nitekim bu çalışmaya dayanamayan Binnaz hastalanarak vefat eder. Akrabaları tarafından hasta iken horlanan Binnaz'ın içler acısı halinden bahseden Fatma Aliye şu satırları kaleme alır:

“Ah! Kızım beni pek horladılar. Hiç bakmadılar. Yiyeceğim hasta yiyeceği değildi. Bir tas çorba olsun önüme koymadılar. Sofradan artan yemeklerden veriyorlardı. Bunları midem hazmetmiyordu. Ne oldum bilmem! Olacağımı vardı yoksa perhiz yemeği bulamadığımdan mı nedir fenalaştım, ağırlaştım!” (Topuz 2023: 143).

Tanzimat romanlarında erkeklerin gücü ve koruması altında yaşayan ev kadınlarına sıkça ye verilir. Bu kadınlar erkeğin olumlu davranışlarıyla mutlu bir hayat süren, olumsuz davranışları ile de ezilen zayıf ve pasif kadınlardır. Tanzimat

romancıları arasında Fatma Aliye Hanım zayıf ve ezilen kadın imajına alternatif tipler yaratarak çalışıp kazanarak kendi kaderine yön veren kadın tiplerini ortaya koymuştur.

3.16.Tatil Günleri

Osmanlıda tatil günleri cuma ve pazar günleridir. Diğer günler çalışma hayatında işe, kaleme gitme günleridir. Hristiyanlar için ibadet günleri pazar Müslümanlar için ise cumadır. Osmanlıda tatil günlerinin cuma ve pazar olması bünyesinde birçok Hristiyan unsuru bulunduran devletin hem Müslüman hem de gayrimüslim tebaasının ihtiyaçlarına cevap verme düşüncesinin sonucudur. İstanbul şehir hayatında tatil günlerinin en moda eğlencesi İstanbul'un çeşitli mesire yerlerine giderek vakit geçirmektir.

İntibah romanında Ali Bey sıkça mesire yerlerine gitmekte babasının ölümüyle yaşadığı yalnızlık ve acısını buralarda teskin etmektedir. Ali Bey arkadaşlarının aksine tatil günlerinde değil mesai günlerinde bu mekânları tercih eder. Çünkü cuma ve pazarları mesire yerleri çok kalabalıktır. Ali Bey'in istediği ise sessizlik ve yalnızlıktır.

“Fakat gezişten muradı kalabalıktan kaçmak olduğu için tatil günleri eğlencesinden geri kalır, bundan dolayı cuma ile pazarı kendince alışılmışın tersine çalışma ve zorluk günlerinden bilirdi.”(Namık Kemal 2022: 12).

Felâatun Bey ile Râkım Efendi romanında roman kahramanlarından Josephino mesire yerlerinin kalabalık olmasından şikâyet eder. Rahat rahat gezip dolaşamadığını söyler. Râkım Efendi Josephino'yu bir salı veya çarşamba günü Kâğıthane'deki mesire yerine davet eder. Josephino bu yerlere tatil günleri olan cuma veya pazar gitmiştir. Bu günlerde resmi daireler kapalı olduğu için herkes bu gezme alanlarına akın etmektedir. Oysa haftanın diğer günleri resmi dairelerde memurlar çalıştığı için bu alanlar boştur.

“-Bir salı yahut çarşamba günü gideriz. O güzel kırlar çayırlar tenhadır. Bize her türlü güzelliklerini sunarlar. Başka günlerse oraları at ve araba panayırına döner.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 92).

Tanzimat yıllarında tatil günlerinin cuma ve pazar olduğunu dönemin diğer romanlarından da tespit ederiz. Tanzimat romanlarının zengin bireyleri kaleme

gitmedikleri günleri gezme ve eğlenme ile geçirirler. *Araba Sevdası*'nın Bihruz Bey'in bir vezir oğlu olmasının avantajından mıdır nedir yalnızca canının istediği günler kaleme gider. Onun istediği her an gezme eğlenme hakkı varken bu hakkı kalemin kapalı olduğu cuma ve pazar günleri daha çok kullanır. Çünkü tatil günlerinde birçok insan mesire yerlerine akın eder. Nitekim Bihruz Bey Periveş Hanım'la cuma karşılaşır ve yeniden buluşma randevusunu pazar günü için verir.

“Bu sebeple cuma ve pazardan başka günlerde ve bazen mehtaplı gecelerde bile ‘bahçe’ ziyaretsiz kalmazdı.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 22).

Tanzimat romanlarında tatil günlerinin cuma ve pazar oluşu pek çok defa ifade edilir. Bu günlerin roman kahramanlarınca mesire yerlerinde gezme ile geçirildiği işlenir.

3.17.Memuriyet

Tanzimat romanlarında sözü edilen kahramanlardan birçoğu devlet memurudur. Bu memurların kimisi alt rütbe kimisi de üst rütbedeki memurlardır. Yine çoğunluğu asil ve seçkin ailelere mensup bu kahramanlar gençlik yıllarında devlet kalemlerinden birinde işe başlar sonra da bazen kabiliyetlerine bazen de araya seçkin yakınlarının girmesiyle yüksek memuriyetlere atanırlar.

Turfanda mı yoksa Turfa mı? romanında son dönem Osmanlı padişahlarından birisinin devlet teşkilatında yaptığı yeniliklerden bahsedilir. Bu yenilikler devrin gündelik hayatını kökten etkileyecek yeniliklerdir. Padişah birçok devlete ait yeni teşkilatlar açmış yeni memuriyet alanları oluşturmuştur. Osmanlıda gördüğümüz tulumbacıların yerine itfaiye alaylarının kurulması, inzibat memurlarının yerini polis teşkilatının alması, bayındırlık teşkilatının düzenlenmesi ve ordunun yeniden şekillenmesi bu dönemin önemli yeniliklerindendir.

“ ‘İtfaiye Alayları’ adıyla yangınlar için muntazam asker teşkilatı kuruluyor. ‘Polis’ adıyla, Avrupa usulü üzere, inzibat memurlarına yeni bir şekil veriliyor, vazifelerinin hututu ve yetkileri tayin ediliyor. Bayındırlık işleri için büyük teşebbüslere girişilmek üzeredir. Ordunun yeniden düzenlenmesine

şimdiden başlanmıştır. Almanya'dan muktedir memurlar getirilmesine esasen karar verilmiş, diyorlar.” (Mizancı Murat 2022: 270).

Devlet teşkilatındaki bu yenilikler bu teşkilatlarda görev alan bireylerin ve bu bireylerin sosyal çevresinin gündelik hayatını yeniden şekillendirecektir. Tanzimat romanlarında özellikle bahsedilen memuriyetleri kaleme gitme, öğretmenlik, tulumbacılar başlıkları altında ele aldık.

3.17.1.Kaleme Gitme

Tanzimat romanlarının hemen hemen çoğunda İstanbul'da yaşayan eğitimli genç erkekler kaleme çalışmaya başlar. Kalem bu gençlerin ilerleyecekleri devlet kademelerinin ilkidir. Zengin ya da fakir olsun kaleme çalışmak devlette yükselme fırsatını sunmaktadır. *Felâtun Bey ve Râkım Efendi* romanında babadan zengin olan Felâtun da çok fakir olan Râkım da kaleme çalışırlar.

“Bu sırada Felâtun Bey büyücek kalemlerin birinde memurdu. Ama hani kalemlerde bazı efendiler vardır ki mutlaka ileride devletin en büyük makamlarını tutabilme hazırlığıyla kâtiplik zamanında gece gündüz çalışarak içinde bulunduğu dairenin değil belki devletin olanca şubelerinin işlerinde yetkinliği elde edebilmek için iğne iplik olarak çaba gösterir.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 6-7).

Felâtun kaleme çalışmasına rağmen doğru dürüst kaleme gitmez gitse de çalışmaz. Kalem haftanın beş günü devlet işlerinin yapıldığı memurluk daireleridir. Felâtun paraya ya da devlette yükselmeye ihtiyaç duymadığından kalemdaki işine de hiç önem vermez hatta kaleme lütfederek ve göstermelik gider. Kalemden doğru dürüst çalışmamasına rağmen işten kovulmaz. *İntibah* ve *Araba Sevdası* romanlarında da roman kahramanları kalemden çalışmalarına rağmen kaleme doğru dürüst gitmez ama gitmedikleri içinde pek zorluk yaşamazlar. Bu romanlardan kalemden işe devamın disiplin altında olmadığını, devlette bu anlamda bir başıboşluğun olduğunu görmekteyiz. Devlet memuru olan Felâtun Bey'in doğru dürüst işe gitmeden bir haftasını nasıl geçtiği yazarın ifadelerinden anlaşılır.

“...cuma günü mutlaka bir gezinti yerine gidip cumartesi ise önceki günün yorgunluğunu çıkarır ve pazar günleri gezinti yerleri daha alafranga olduğunda gitmemelik edemez. Pazarın yorgunluğunu da pazartesi çıkarır. Salı günü kaleme gitmeye hazırlanır da havayı uygun görünce Beyoğlu'nun

bazı ziyaret mekânlarını, baba dostlarını, arkadaşları vesaireyi ziyaret isteği o günü de tatil ettirir. Çarşamba günü kaleme gidecek olursa saat on ikiden üçe kadar olan vakti ancak o haftanın olaylarını anlatmaya ayırabilip akşam için mutlaka iki dalkavukla gelir. Bunlar da kendisi gibi genç kişilerdir ve özellikle Felâtun Beyefendi Beyoğlu'nda oturduğu için arkadaşlarını alafranga tarzı eğlendirmek gerekeceğinden perşembe gecesini alafranga eğlence mekânlarında geçirir. O gece sabahladığı için perşembe günü akşama kadar uyunur. Nihayet cuma gelir ve işte şu bir haftalık meşguliyet nasılsa diğer haftaların meşguliyetleri de o türdendir.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 7).

Kaleme gitme hadisesi *İntibah* romanında da karşımıza çıkar. Ali Bey eğitilmiş bir gençtir. Her ne kadar babadan kalan bir serveti var ise de evin geçiminin bir kısmını kalemden kazandığı para ile sağlar. Kalem bugünkü anlamıyla devlet dairelerinin her birine verilen addır. Kalemde çalışan birini bugünkü anlamıyla devlet memuru olarak adlandırabiliriz. Bilgisayarın henüz olmadığı dönemlerde eli kalem tutan eğitilmiş gençlerin kalemlerde okuma, yazma ve evrak işleriyle görevlendiğini görürüz.

“Aliciğim! Kalemin işlerine böyle çalıştıkça memnun oluyorum. İnşallah ikbaline sebep olur. Fakat amirleriniz biraz insaf etseler de yetenekli beylere çalışkan efendilere iki günde bir kez olsun annelerini görmek için izin verseler ne olurdu” (Namık Kemal 2022: 69).

Resim 23: Bir Sinema Filminden Alınmış Kalemde Çalışan Kâtip Figürü.

(<http://www.felsefetasi.org/katibim-turkusunun-dusundurdukleri/>)

Turfanda mı yoksa Turfa mı? romanında gündelik yaşamın önemli rutinlerinden birisi olan okumuş erkeklerin memur olarak kalemde çalıştığını bir kez daha görürüz. Bu kişiler zengin bir aileden gelseler bile çok genç yaşta kalemde memur olarak çalışmaya başlar, zamanla memuriyetteki derecelerinin artmasıyla devlette üst makamlara gelirler. Romanda kalem dairelerinden birinde otuzdan fazla gencin tek bir odada oturduğu dile getirilir. Bu durum dairede gereğinden fazla memur olduğu fikrini dile getirmek için yazılmıştır.

“-Beyefendi, kaleme memur buyrulmuştur. Yanınızda bir sandalye veririz. Yalnız sizin nezaretiniz altında bulunacaktır. Haydi, beraberce gidiniz beyefendi oğlumuz, denildi.

Otuzdan fazla genç ve ihtiyar efendiyle dolmuş büyük bir odaya gittiler. Sakallı efendi, ayrı olarak köşede duran bir makam masasına oturdu. Mansur’a da bir sandalye gösterdi.” (Mizancı Murat 2022: 64).

Turfanda mı yoksa Turfa mı? romanında kaleme giden memurlardan bahsedildiği gibi bu memurların gereğinden fazla bulunduğu ve birçok memurun hiçbir iş yapmadan oturduğu üstüne basılarak ifade edilir. Hiç ihtiyaç olmasa da sözü geçen kişilerin ricasıyla kaleme alınan birçok memur bulunmakta ve bu memurların hiçbir iş yapmadan oturmaları kanıksanmış bir devlet düzeni olarak görülmektedir. Otuz kişilik bir memur grubuna iki ya da üç kişinin yapacağı işler verilmektedir. Romanlarda bahsedilen kahramanların memur olmalarına rağmen kaleme gitmemeleri aslında birçok kalem memuruna ihtiyaç olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden adam kayırma ile işe alınan memurların dairede bulunmayışları sorgulanmamaktadır. Romanlarda bahsedilen kalemlerin yanlış çalışma işleyişi sosyal bir vaka olarak karşımıza çıkmaktadır. Mizancı Murat eserinde bu problemi üstüne basarak dile getirir.

“Kalem işlerinin her gün öyle geçtiğini, o halin yalnız o güne mahsus olmadığını hayretle öğrendi. Tabii olarak kalemin vazifesini, hal ve durumunu, kâtiplerin hangi lüzum üzerine tayin edildiklerini soruşturdu. Gördü ki kalemde mümeyyizden başka bir mütercim ile bir kayıt memuruna lüzum var, geri kalanların hepsi fazladır.” (Mizancı Murat 2022: 75).

Turfan da mı yoksa Turfa mı? romanında kaleme memur alma ve kalemdeki memurların iş yapmadan oturmaları, lüzumsuz yere kaleme alınmaları eleştirildiği

gibi çok erken yaşta sözü geçen kişilerin ricası üzerine kaleme memur alma durumu da eleştirilmiştir. Zira bu şekilde on üç yaşında bir çocuk kaleme memur olarak alınmış ve kendisine maaş bağlanmıştır. Bu şekilde genç insanların yeterli donanımları olmadan kalemde çalışmaları gündelik hayatta normal karşılanmaktadır.

“Yoksa efendimizden başka kulunuzun boyun eğceğim bir kimsem yoktur. Bir de oğlum köleleri, zat-ı devletiniz sayesinde on üç yaşına geldi. Zat-ı devletlerinin müsaadeleri olursa kalemde çalıştırmak istiyorum.” (Mizancı Murat 2022: 80).

Turfanda mı yoksa Turfa mı? romanında gündelik hayatta çok normal karşılanan ancak roman kahramanı Mansur Bey’in dilinden eleştirilen devletteki başka bir çarpık usul ile daha karşılarız. Devlet memurlarının maaşlarına bir kurala ve prensibe göre değil yine sözü geçen insanların ricası ve amirlerin inisiyatifiyle maaş zammı yapılmaktadır. Yapılan bu zamlar büyük bir orantısızlık ve adaletsizlik içermektedir. Maaş zamları ne memurların konumları ne de yaptıkları işler değerlendirilmeden yalnızca adam kayırma usulüne göre düzenlenmektedir.

“Sonra mümeyyiz, kâtip Efendilerin maaşlarına yapılan zamlara dair pusulayı okudu. Rıza Bey’in maaşına dört yüz kuruş zam edilmiş, Mansur’a bin kuruş verilmişti. Geri kalanları elli, otuz, yirmi, hatta on iki kuruşluk (!) zamlardan ibaretti.

Elli kuruş maaş da mümeyyizin çocuğuna verilmişti.

Yüz elli kuruşluk maaşlı, on sekiz senelik devamlı memur olan Bekir Efendi’ye bir para zam olunmamıştı.” (Mizancı Murat 2022: 80).

Tanzimat romanlarında bir miktar eğitim almış gençlerin zengin dahi olsalar devlette yükselmek amacıyla kalemde işe başladıkları ancak kalem memurlarının çokluğu sebebiyle çoğunun buralarda doğru dürüst çalışmadıkları tespit edilir. Roman kahramanlarının gündelik hayatlarında haftanın belli günleri bazen de canlarının istediği zaman kaleme gittikleri görülür. Özellikle Mizancı Murat devlet memurlarının bir kural ve prensip olmadan işe alınmaları, yükselmeleri ve ücretlendirilmeleri dolayısıyla devlet düzenini eleştirir.

3.17.2.Öğretmenlik

Tanzimat yıllarındaki kazanç kapılarından birisi de memuriyettir. Kimi zaman zengin ve eğitilmiş bireylerin de memuriyette görev aldıklarını ifade etmiştik. Romanlarda sözü edilen memuriyetlerden biri de öğretmenliktir.

Refet romanında geçim vasıtalarından birisi olan öğretmenlik mesleğinin gündelik hayattaki yeri ile ilgili bilgiler öğreniriz. Roman kahramanı Refet arkadaşları gibi lise ayarındaki öğretmen okulunu bitirerek devlet tarafından öğretmen olarak görevlendirilmiştir. Romandan öğretmenliğin üç farklı düzeyinden bahsedilmiştir. Bunlar birinci muallimlik, ikinci muallimlik ve üçüncü muallimlik. Öğretmen lisesini dereceyle bitirenlere birinci muallimlik ve ikinci muallimlik verilirken daha aşağıdaki derecelerde bitirenlere üçüncü muallimlik verilmektedir.

“Birkaç gün geçtikten sonra Şule ile Refet memuriyetlerine tayin olununcaya kadar ikişer kuruş maaşla mektebe muavinlik etmek için emir aldılar. İstanbul’da birkaç muallimelik açık ise de bu yerler az maaşla ikinci ve üçüncü muallimelik olduğundan bunlar çok maaşla birinci muallimelik istiyorlardı.” (Topuz 2023: 158).

Tanzimat romanlarında memuriyetlerin erkeklere verildiğini görürüz. *Refet* romanında diğer romanlardan farklı olarak ilk kez kadınların bir devlet memurluğu olan öğretmenlikte görev aldığını tespit ederiz.

3.17.3.Tulumbacılar

Tulumbacılar, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nde yangınlara "tulumba" denilen aletle müdahale eden yangın söndürme ekipleridir. Osmanlı Devleti’nde yangın söndürme işleri kazma kürek kova gibi basit aletlerle yürütülmektedir. 1714’te kurulan Didoncular yüz yirmi kilo ağırlığındaki didon ya da tulumba adı verilen aletlerle yangınları söndürmeye çalışırlar. 1720 yılında Yeniçeri Ocağına bağlı olarak bir tulumbacılar ocağı kurulur. Tulumbacılar Ocağı 1826’da II. Mahmut’un Yeniçeri Ocağını kaldırmasıyla son bulur. Ocak kapanınca yangın söndürme işi yeniden tulumbacılar kalır. Bu tarihten sonra İstanbul’da çıkan büyük bir yangında tulumbacıların yetersiz kalması sonucu Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu içinde yarı askeri bir yangıncı taburu diye anılan itfaiye teşkilatı kurulur. 1855’te belediyelere tulumbalar verilerek onların içlerinde

yeniden tulumbacılar ocağı kurulur. 1871 de İstanbul Beyoğlu'nda büyük bir yangın çıkmış üç yüz ev yanmış itfaiye taburları bu yangında pek başarılı olamamıştır. 1874'te Abdülaziz itfaiye teşkilatını ıslah etmeye çalışmış Macaristan'dan Kont Odon Szecheny'i getirterek İstanbul'da iki taburlu itfaiye alayı itfaiye alayı kurdurmuştur (Özgür, Azaklı 2001: 156-158).

Turfanda mı yoksa Turfa mı? romanında dönemin meslek kollarından birisi olan tulumbacılar bahsedilir. Romanın son bölümünde tulumbacıların yerini itfaiye teşkilatının aldığı haber verilse de olay örgüsünde anlatılan Şeyh Salih Efendi'nin konağında çıkan yangını tulumbacılar söndürür.

“Yangını söndürmek üzer eğelen tulumbacılar, harem bahçesine girmiş olan Kadı Çeşmesi'nin tulumba takımı, ateşin aydınlığı sayesinde, yerde siyah bir şey görüp kaldırdılar. Kaldırdıkları bir torba kemik olmuş insan cesediydi. Yattığı yer boylu boyunca kan içindeydi.” (Mizancı Murat 2022: 229).

Nabizade Nâzım *Sergüzeşt* romanında roman kahramanlarından Suphi'nin kötü ahlaklı bir kadına bütün parasını kaptırdıktan sonra para kazanmak amacıyla dâhil olduğu tulumbacılar teşkilatından bahsedilir. Yazarın anlatımından tulumbacılar teşkilatınının askeriyeğe bağlı olmadığı döneminden bahsedildiği anlaşılır. Romandan çıkardığımız ifadeler göre tulumbacıların kendi içinde bir düzeni ve kuralları vardır. Teşkilatın başında bir reis vardır. Bu teşkilata katılmak için sandığa omuzdaş olarak yazılmak gerekmektedir. Tulumbacılar koğuşunda yatabilmek için üç arkadaşının ona çapkınlık etmeyeceğine, münasebetsiz hallerde bulunmayacağına dair kefil olması gerekmektedir. Teşkilata katılanlara tulumbacı kıyafeti verilmektedir. Tulumbacı sandığına yazılanlar yaptıkları işten dolayı sandık parası almaktadırlar. Tulumbacılar yaptıkları işlere göre isim alırlar. Teşkilattaki tulumbacılar omuzdaş, artçı, öncü, hortumcu, borucu, kökenci adlarıyla farklı işler yaparlar. Bu işlerden en tehlikelisi kökencilik ve boruculuktur. Kökenci yangın esnasında borucuyla birlikte damlara çıkmak, ateşe herkesten çok yakın olmak zorundadır. *Sergüzeşt* romanında roman kahramanı Suphi'nin tulumbacı olarak işe girmesinden ve tulumbacıların teşkilat yapısından bahsedilir.

“Arkadaşlarının baskısı üzerine ‘sandığa’, ‘omuzdaş’ yazılmaya karar verdi. Reis İnce Hasan’a müracaat etti. Arnavut Hanı'ndaki yatağını orada

birisine satmış, yani yataksız kalmış olduğu için ‘kefaletsiz’ omuzdaş olamayacaktı. Arkadaşlardan üç kişi çapkınlık etmeyeceğine, münasebetsiz hallerde bulunmayacağına kefil olarak sonunda Suphi’yi ‘koğuşa’ kabul ettirdiler. Suphi’ye bir kat yeni tulumbacı elbisesi verdiler. Gündüzleri kahvede hizmet ederek parfa kazanmaya başladı. Zaten kahve parası ‘sandık parasından’ çıkacaktı. Hasta olursa veya kazayla ‘kodese’ girse ‘sandık parasından’ beslenip tütün içebileceği de bir teselliydi.” (Nabizade Nâzım 2023: 114-115).

Resim 24: Tanzimat Döneminde Tulumbacılar.

(<https://itfaiye.ibb.gov.tr/tr/tulumbacilar.html>)

Tanzimat yıllarında İstanbul’da bulunan evlerin birçoğu ahşaptır. Ahşap evler yüzünden çıkan yangınlar çok çabuk yayılmaktadır. Bu yüzden Tanzimat yıllarında tulumbacılar önem verilmiş ancak Tanzimat romanlarında olay örgüsü gereği yalnızca iki romanda tulumbacılarından bahsedilmiştir. Tulumbacılar, teşkilatlarının kendilerine göre düzeni ve kurallarıyla hayatın yangınlara müdahale etmede gündelik hayatın önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

3.18.İletişim

Tanzimat romanlarında iletişim meselesini kadın ve erkek iletişimi başlığı altında ele aldıktan sonra uzaktaki biriyle iletişim vasıtalarını da mektup, telgraf ile iletişim ve tellallar ile iletişim başlıkları altında ele alacağız. Bu vasıtalarından başka

gazeteciliğinde bir iletişim vasıtası olduğunu bilmekle beraber gazete meselesini kültürel faaliyetler başlığı altında ele aldığımızdan burada tekrar konu etmeyeceğiz.

3.18.1.Mektup ve Telgraf ile İletişim

Tanzimat yıllarında gördüğümüz yaygın iletişim şekillerinden biri de mektuplaşmalardır. *Müsâmeretnâme*'nin Nâcid Bey'in hikâyesini anlatıldığı bölümde ülkeler arası iletişimde mektuplaşma yöntemine başvurulduğunu görürüz. Elizabeth gemiyle Hindistan'a giden Nacid Bey'e mektup yazarak onunla haberleşir. Burada mektuplaşmanın yalnızca kısa mesafeler için değil uzun mesafeler için de en yaygın iletişim yollarından biri olduğunu görürüz.

“Sevgilim,

İnşallah Hindistan'a sağ salim ulaştınız ve umarım ki bu sevgilinizi unutmadınız. Selamette olduğunuz haberini almadıkça gönlüm rahat edemeyecektir. Hele umduğum gibi afiyette olduğunuzu içeren bir mektubunuzla kalbimdeki endişelerimi giderebilirsem de devamlı gözlerimi yoran hasret gözyaşlarını durduramayacağım.” (Emin Nihad Bey 2021: 183).

Tanzimat romanlarında kadın ve erkeğin iletişimi sınırlı olduğu durumlarda veya uzak bir yere haber gönderilmesi gereken durumlarda iletişim için mektuplaşma oldukça sık kullanılan bir iletişim yöntemidir. *Müsâmeretnâme*'nin İhsan Hanım'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümde de İhsan Hanım Beyrut'a giden kocasına mektup yazarak onunla iletişim kurar.

“Benim mert ve cömert Efendim,

Lütuf eseri olan mektubunuz memnuniyet sebebi, beni tercih ederek revaç buyurmanız ise sahiden cana minnettir. İnşallah düşünüp buna bir çare bulur ve tarafınıza yazıyla arz ederek sizin vefalı katınızda makbul olurum. O konuda cömertlik siz efendime aittir.” (Emin Nihad Bey 2021: 249).

Dönemin romanlarında sıkça karşılaştığımız iletişim meselesini *İntibah*'ta da görürüz. Bu dönemde birbirine mahrem kadın ve erkeklerin toplum içinde özgürce konuşmaları özel durumlar hariç pek mümkün değildir. Bu ancak saklı, تنها yerlerde kaçak ve gizli olabilmektedir. Bu buluşmalar dahi sokaktaki veya mesire alanındaki gizli işaretleşmeler, el altından gönderilen mektuplar sayesinde mümkündür. *İntibah*'ta Ali Bey'le konuşmak isteyen Mahpeyker bu isteğini el

altından gizlice gönderdiği bir mektupla sağlamak ister. Bu anlamda mektuplaşmalar kişisel iletişimde çok ayrı bir yere sahiptir.

“Mahpeyker gönderdiği adamın bir mektupla geri döndüğüne bakarak bunu umudunun gerçekleşmesinin ilk adımı olarak yordu.” (Namık Kemal 2022: 90).

Çengi romanında yine kadın ve erkeğin iletişim sorununun mektupla aşıldığını görürüz. Canbert Bey’in kızı Melek ile görüşmesi yasaklanan Cemal Bey Melek’e duygu ve düşüncelerini mektupla iletmıştır. Mektupla iletişim kimi zaman sorunları çözse de kimi zaman doğrudan iletişim olmadığı için yeni sorunlara sebep olmaktadır. Zira Melek işin aslını öğrenmeden mektupta söylenen her şeye inanmış, kendisini bir bilinmezliğe bırakmıştır.

“Asıl emelim sana şu hakikati bildirmektir ki: Senin babamdır diye önemsedığın Canbert Bey, hiç de baban değildir. Validenin eski düşmanı bir heriftir. Onun, sana güya validen vefat etmiştir diye haber verdiğini biz de biliriz. Fakat validen vefat etmemiştir. Hayattadır. Senin hasretinle gece gündüz ağlıyor. Bir vakit bu Canbert Bey’den ilen herif senin validene âşık olmuştu” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 97).

Muhadarat romanında birbiri ile nişanlı olan Fazıla ve Mukaddem haberleşmek için mektuplaşma yöntemini kullanırlar. Nişanlı da olsalar düğün yapılmadan birbiri ile konuşmaları toplumun normlarında ayıp sayılmaktadır. Kaldı ki Fazıla’nın babası bir iftira yüzünden Mukaddem’e kızmış nişanı atmıştır. Fazıla ve Mukaddem birbirlerine komşudurlar bu halde bile konuşabilme ihtimalleri çok uzaktır. Yakın mahallerde oturan insanlar arasında mektuplar bir çocuğa, bir cariyeye veya aracılık edecek bir kimseye verilerek sahibine ulaştırılır. Muhadarat romanında Fazıla uzun süredir görüşmediği Mukaddem ile Beyrut’ta karşılaşır. Ancak onunla konuşamayınca bir çocuk vasıtasıyla kendisine bir mektup gönderir.

“Mukaddem’e mufassal bir mektup yazıp, Enise’nin kendisini nasıl görmüş olduğunu, ne kadar sevdiğini min evvelihi ila ahirihi (başından sonuna kadar) olduğu gibi anlattı...”

Bu mektubun cevabı tehhür etmeyip (gecikmeyip) hemen vürut etti (geldi).” (Topuz 2012: 301).

Taaffüf romanında birbirine mahrem kadın ve erkeklerin iletişim kurmak için mektuplaşma yolunu seçtiklerini görürüz. Bekâr insanların mektuplaşmalarının bile zaman zaman eleştirildiği Tanzimat romanlarında evli kadın ve erkeğin başkalarıyla mektuplaşması da hoş karşılanmaz. Ancak yine de toplumsal normlar dışında hareket eden bireylere ele aldığımız romanlarda rastlarız. *Taaffüf* romanında Saniha Hanım kendisine aşk mektupları yazan kocasının arkadaşı Tosun Bey’e cevabını gizli mektuplarla verir. Bu anlamda mektuplaşma kimi zaman toplumsal değer yargılarının çiğnendiği durumları da beraberinde getirir.

“Sizi besbelli söz anlar bir adam sanmışım ki şimdiye kadar tekrar ettiğiniz tekliflere ret cevabı vermek zahmetini de almışım. Siz ise benim tarafımdan her cevap verildikçe onu yeni bir hücumla vesile yaptınız. Dolayısıyla siz son defa olmak üzere işte şu satırları dahi yazıyorum. Söz anlayarak benimle haberleşmelere son vermelisiniz ve bir daha konağımıza ayak atmamalısınız.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 118-119).

Dönemin romanlarına baktığımız zaman şehir içinde veya şehirlerarası haberleşmede telgrafların da önemli bir yeri olduğunu görürüz. Suphi İstanbul’da olduğu halde başka bir semtte bulunan evine akşam eve gelemeyeceği için telgrafla mesaj gönderir. Günün şartlarında İstanbul’da bir yerden bir yere gitmek saatler alabilmektedir. Telgrafhanelerin varlığı bu anlamda iletişimi kolaylaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkar.

“Sırrıcemal telgrafi gece saat buçuğa doğru almıştı. İlk önce kuruntuya kapılmadı. Beyinin mühim ve acil bir işinin olduğunu düşündü. Belki mağazanın işleri kendisini gece de orada alıkoymuştu.” (Nabizade Nâzım 2023: 71).

Tanzimat romanlarında mektupla ve telgrafla haberleşmek uzak mesafelerde bulunan bireyler arası iletişimi sağlayan vasıtalarlardır. Bunlardan mektuplaşmak birbirlerine yakın mahalde olsalar bile sosyal normlar gereği yüz yüze iletişimin mümkün olmadığı durumlarda iletişim engelini ortadan kaldıran bir vasıta olarak da karşımıza çıkmaktadır. Dönemin romanlarında her iki unsur ile haberleşmenin varlığına şahit oluruz.

3.18.2.Tellallar

Osmanlıda bir şey satmak veya bir haberi halka duyurmak için sokak sokak dolaşarak ya da yüksek bir yere çıkıp bağırarak kişilere tellal denir. Osmanlı döneminde sarayla ilgili haberleri veya padişahın mesajlarını halka duyuran tellallar da vardır. Tanzimat romanlarında dönemin en hızlı iletişim yöntemlerinden biri olan tellal ile haber duyurma âdetinden bahsedilir.

Müsâmeretnâme'nin İhsan Hanım'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümde şehirdeki insanların geneline haber vermek için gazeteden daha hızlı olan tellallar ile haber dağıtma ve ilan verme âdeti ile karşılaşırız. Nitekim eserde henüz üç yaşında olan İhsan Hanım kaybolduğunda ailesi birçok tellalı şehrin farklı noktalarına göndererek çocuklarının kaybolduğu ve bulunduğu takdirde kime haber verilmesi hususunu İstanbul halkına duyurmuştur.

“Çocuğu şehir çapında araştırmak için etrafa tellallar çıkardılar. Tellallar sekiz on kişi oldukları hâlde her birisi İstanbul'un bir tarafına dağılıp sahura ve sabahlara kadar ünlediler.” (Emin Nihad Bey 2021: 411).

Resim 25: Osmanlı Devletinde Tellalların Bağırarak Halka Duyuru Yapmasının Tasviri.

(<https://www.memurlar.net/album/9014/osmanli-tarihindeki-bilinmeyen-ilginco-laylar.html>)

Tanzimat romanlarında günümüzdeki kolay iletişim vasıtalarının olmadığı bir dönemde büyük kitlelere haber duyurmada önemli bir rol üstlenen tellalların varlığı *Müsâmeretnâme* eserinde bizlere gösterilmiştir.

3.19.Modalar

Tanzimat yılları Batılılaşma hareketlerinin yoğunlaştığı dolayısıyla toplumsal değişimin hızlı bir şekilde görüldüğü yıllardır. Bu yıllarda zengin ve seçkin bireylerin çeşitli modaları takip ettiklerini görürüz. Giyimde, eğitimde, gezip eğlenmede ve yaşam şekillerinde Avrupa'dan gelen birçok moda bireylerin yaşantısında kendisini gösterir. Bu modaları eğitim, giyim, yeme- içme ve eğlence kültürü gibi başlıklar altında ele almıştık. Bu kısımda daha önce hiçbir başlık altında ele almadığımız modaları aksesuara isim yazdırma, evde ayakkabı giyinme ve yazlık-kışık ev modası başlıkları altında inceleyeceğiz.

3.19.1.Giyim ve Aksesuara İsim Yazdırma, Evde Ayakkabı Giyinme

Tanzimat romanlarında dönemin anlayışı ve Batılılaşma hareketleri neticesinde birçok moda ile karşılaşırız. Bir bireyin dönemin modasına uyması gayet maliyetli bir iş olduğundan bu modaları da ancak ekonomik durumu iyi olan insanlarda görebiliyoruz.

Tanzimat romanlarında karşımıza çıkan modalardan biri de özel eşyaların üzerine eşya sahibinin isminin baş harflerinin işletilmesi veya yazdırılmasıdır. İsim yazdırma modası özellikle *Araba Sevdası* ve *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanlarında karşımıza çıkar. Felâtun Bey alafrangalık meraklısı bir genç olduğundan o dönemde Avrupa'da moda olan özel eşyalara isim yazdırma âdetini kendi eşyalarında uygular. Felâtun Bey Beyoğlu'ndan satın aldığı kitapların üstüne isminin baş harflerini yazdırır.

“O da güzelce alafranga olarak ciltleyip arkasına altın yaldızla ‘A’ ve ‘P’ harflerini de bastıktan sonra götürüp Felâtun Bey’in uşağına verir ve akşam geldiğinde kitabı görüp gayet düzenli olan kütüphanesine yerleştirirdi.

Fransızca bu iki harfî tanır mısınız? Birisi ‘A’ birisi ‘P’ harfidir. İlki Ahmet Felâtun Bey’in isminin baş harfî ve ikincisi Felâtun adının Fransızcası olan ‘Platon’ kelimesinin birinci harfidir. Avrupa’da bir insanın isminin yahut

isimlerinin böyle ilk harfini veya harflerini kullanması vardır ki buna o adamın markası denilir.” (Ahmet Mithat Efendi 2023: 7-8).

Araba Sevdası romanında Bihruz Bey’in kıyafetleri kadar kullandığı aksesuarlar da dikkat çekicidir. Avrupa modasına uygun sivri burunlu parlak ayakkabıları Mösyö Bihruz ’un kısaltması olan M. B. harflerinin gümüşle işlendiği bastonu, ipek şeride bağlı mineli saati ile dönemin alafranga modasının şekil bulmuş halidir.

“*Heral işi parlak ayakkabısının sivrice burnuna elindeki bağı saplı ve sapının üzerine Fransızca ‘M.B.’ harflerini gösterir gümüş markalı bastonuyla devamlı vurur ve en azı her beş dakikada bir kere uçları altınla bir siyah ipek şeride bağlı mineli saatini beyaz yeleğinin cebinden çıkarıp baktıktan sonra ve sabırsızlıkla yerinden fırlatarak kapı tarafına doğru beş on adım gittikten sonra yine sandalyesine dönerek evvelki vaziyetini alırdı.*” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 24).

Muhadarat romanında yazlık ev, düğün evi giyimi modalarla karşılaştığımız gibi başka modalarla da karşılaşırız. Bunlardan birisi de altı sarı demirli ökçeye sahip ayakkabıların kadınlar tarafından giyilmesidir. *Muhadarat* romanında Fazıla üvey dayısı Nabi’ye sinirlenerek ayağındaki ökçeli ayakkabıyı çıkararak Nabi’nin kafasına vurur. Burada dikkat çeken başka bir durum da ev içinde ayakkabı giyme alışkanlığıdır. Çünkü olay ev içinde gerçekleşmiş, Fazıla ayakkabısını sıradan bir günde çıkararak Nabi’ye vurmuştur. Evde ayakkabı giyinme Türk-Osmanlı kültüründe olan bir giyim alışkanlığı değildir. Bu alışkanlık Batılılaşma hareketleri ile Batıya ve özellikle Fransız kültürüne özenilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

“*Olacağına bakınız ki hani ya o zamanki iskarpinlerin ekserisi modası icabınca ökçesinin altı sarı demirliydi.*” (Topuz 2012: 107).

Tanzimat yıllarında Batılılaşma ile gelen giyim modalarının İstanbul’da yaşayan zengin ve seçkin bireyler tarafından takip edildiğini ve bu modaların bireylerin gündelik yaşantılarında etkili olduğunu görürüz. Bu anlamda aksesuara isim yazdırma, evde ayakkabı giyinme modaları dönemin romanlarında karşımıza çıkar.

3.19.2.Yazlık-Kışlık Ev Modası

Tanzimat romanlarında dönemin zengin aileleri arasındaki çok yaygın bir modadan sıkça bahsedilir. İstanbul'da oturan zengin aileler genellikle İstanbul'un Anadolu yakasındaki o zaman için büyük kısmı bağ, bahçe ve bostan olan semtlerdeki yazlıklara taşınır ve üç aylık yaz dönemini orada geçirirler. Romanlarda bu yerler İstanbul olarak adlandırılmaz. Dönemin romanlarında İstanbul'da yaşayan zengin ailelerin yaz ve kış oturdukları evi değiştirdiklerini görürüz. Kışın İstanbul'un asıl İstanbul denen Avrupa Yakası'ndaki sur içindeki semlerinde oturan zengin aileler, yazın Avrupa Yakası'nın yeşil ormanlık alanlarında ya da Anadolu yakasının yeşil kırlık ormanlık, genellikle de denize bakan alanlarındaki yazlık evlerde otururlar. Eğer böyle yazlık bir ev yoksa ya satın alınır ya da mevsimlik olarak kiralanır.

Tanzimat romanlarında sıkça gördüğümüz yazlık eve taşınma modası *Muhadarat* romanında da karşımıza çıkar. *Muhadarat* romanında Sai Efendi yazı geçirmek için Anadolu Yakası yerine Büyükkada'daki dayalı döşeli bir köşke taşınır. Bu şekilde dayalı döşeli yazlıkların üç ay süre ile kiralanması da dönemin gündelik hayatında sıkça görülen usullerdendir.

“Sai Efendi familyası bu yaz düğün münasebetiyle bir safiyeye (yazlığa) çıkamayacağından düğünden evvel avdet etmek (dönmek) üzere yalnız bir ay için Büyükkada'da döşeli bir hane isticar ile (kiralayarak) yalnız birkaç kat elbise alarak gittiler.” (Topuz 2012: 2118).

Muhadarat romanının bir kısmı Beyrut'ta geçtiği için Beyrut'taki gündelik hayatın rutinleri ile de karşılaşırız. Romanın İstanbul'da geçen kısmında yazlık eve taşınma modasını Sai Efendi'nin Büyükkada'daki kiralık eve bir aylığına taşınması ile görürüz. Benzer bir âdeti Muhterem Efendi'nin Beyrut sıcaklarından kaçmak için yine Beyrut'un içinde şatocuklar, konaklar, oteller ve mektepler bulunan serin bir köyüne taşınması ile görürüz. Bu köy zengin ailelerin yazlık sayfiye yeri olarak bilinmektedir. Yazlık ev modası hem İstanbul'da hem de taşrada zengin aileler arasında oldukça yaygındır.

“Beyrut'taki agniyanın (zenginlerin) hep cebelde sayfiyesi (yazlığı) bulunur. Yazın sıcak zamanını orada geçirirler. Sayfiyesi bulunmayan da isticar eyler (kiralar).” (Topuz 2012: 327).

Zehra romanında bu alışkanlığı yazar pek çok defa dile getirir. Şevket Bey kızı Zehra ve damadı Suphi ile pek çok defalar yazlık evden kışlık eve, kışlık evden de yazlık eve taşınır.

“Beş altı gün sonra soğuklar arttığından cümleten kalkıldı; İstanbul Cağaloğlu civarında güzel bir eve geçildi fakat Zehra’nın endişeleri, ıstırapları son bulmuş olmadı.” (Nabizade Nâzım 2023: 28).

Dönemin romanlarından *Araba Sevdası*’nda Tanzimat yıllarının İstanbul’unda zengin ailelerin yazlık ve kışlık ev kullanma âdetine bir kez daha rastlarız. Bu aileler yazın İstanbul’un çoğu Anadolu yakasında Çamlıca, Beykoz, Sarıyer, Emirgan gibi muhitlerdeki evlere, yalılara, köşklere taşınırlar. Bağlık-bahçelik, ormanlık olan bu alanlar yazı geçirmek için idealdir. Bu zengin aileler kış gelince asıl İstanbul olarak bilinen muhitlerdeki evlerine, konaklarına dönerler. Bihruz Bey ve kendisi gibi zengin olan arkadaşları da bu âdeti uygulurlar.

“Bunlar kışları çoğu akşam Bihruz Bey’in konağında toplanırlar, konuşurlar, kâğıt oynarlar, beşlere altılara kadar bir hoşça vakit geçirirler fakat yaz gelince Bihruz Bey Küçük Çamlıca’ya taşındığı gibi diğerlerinden yalnız Malik Efendi kalarak Çaker Bey Beykoz’a, Talip Bey Emirgan’a Sahban Bey de Sarıyer’e yazlıklarına giderler, o cihetle beş-altı ay kadar birbirlerini ya hiç görmezler veyahut nadiren sokakta, vapurda filanda görebilirlerdi.” (Recaizade Mahmut Ekrem 2021: 236).

Tanzimat romanlarında Batılılaşma hareketlerinin yoğunlaştığı Tanzimat yıllarının modaları konu edilir. Giyimde eğitimde yeme-içmede gezip eğlenmede ele aldığımız bu modalarından başka aksesuara isim yazdırma, evde ayakkabı giyinme ve yazlık eve taşınma modaları ile de karşılaşırız. Bu modaların halk arasında değil zengin ve seçkin aileler tarafından uygulandığını tespit ederiz.

3.20.Ticari Faaliyetler

Tanzimat romanlarında ticari faaliyetler ile ilgili birçok ifade ile karşılaşırız. Bu faaliyetlere dair en belirgin unsurları meslekler, alışveriş yapma, ticari meta olarak para başlıkları altında ele aldık.

3.20.1.Meslekler

Tanzimat romanlarında olay örgüsünün akışına göre birçok meslek dalından bahsedilir. Bunlardan daha önce devlet memuriyetine ait olanları memuriyet başlığı altında ele almıştır. Ticari faaliyete dayanan meslekleri de burada inceledik.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Çengi* romanında birçok meslek grubundan bahsedildiğini görürüz. Romanda günümüzde görünürlüğü azalmış ya da tamamen ortadan kalmış meslek gruplarının dönemin gündelik hayatının ayrılmaz bir parçası olduğu anlaşılır. Yorgancı kalfaları, tulumbacılar ve sırık hamalları, imameciler burada sözü edilen meslek gruplarıdır. Günümüzde yorgancılık eskiye göre azalmış olsa da varlığını sürdürmektedir. Sırık hamalları ve imameciler bugün için güncelliğini kaybetmiş meslek gruplarıdır. Bugün başka küçük eşyalar ile beraber tespih ve imame yapanlar bulunsa da imamecilik diye ayrı bir meslek dalı bulunmamaktadır.

“O asıl lezzetin en büyüğünü yorgancı kalfaları, tulumbacılar ve sırık hamalları gibi sefillerin hovardacasına eğlencelerle, içkilerle sabaha vardıkları meclislerde bulurdu.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 123).

Çengi romanında *Çengi*'nin sevgilisi Uzun Çarşılı imamecilik yapmaktadır. Yazarın anlatımından bu mesleğin bol kazançlı bir meslek olduğunu anlarız. Ahmet Mithat Efendi bu romanında dönemin gündelik hayatındaki birçok meslek kolundan bahsetmektedir. Yazarın Uzun Çarşılı ile bizlere duyurduğu imamecilik mesleği günümüzde eski önemini ve değerini yitirmiştir.

“Sanatı bulunan imamecilikteki mahareti çarşı içinde kendisinden başka kimseye nasip olmamıştı. Akran ve emsali arasında en fazla para kazanan bu adamdı.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 124).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Çengi* romanında söz ettiği başka meslek kolları daha vardır. Bunlar poğaçacılar, sandalcılar, balıkçılar, sırık hamalları, kahveciler ve tulumbacılarıdır. Gündelik hayatın işleyişinde önemli bir yeri olan bu meslek kollarının da az önce ifade ettiğimiz gibi bir kısmı günümüzde faaliyetlerine devam ederken bir kısmı tamamen yok olmuştur. İstanbul'da ulaşımın ayrılmaz bir parçası olan sandallar günümüzde özel ihtiyaçlar için kullanılmaktadır. Artık sandalcılık diye ulaşım hizmeti veren bir meslek dalı bir meslek dalı kalmamıştır. Yine sırık hamalları günümüzde faaliyetlerine eskisi gibi devam etmemektedir. Hamallar hala

bir takım işyerlerinde varlığını sürdürse bile hamallık mesleğine duyulan ihtiyaç giderek azalmaktadır. Poğaçacıların yerini fırın ve pastaneler almış, tulumbacılar ise itfaiye teşkilatı olarak modernize edilmişlerdir. Kahvecilik mesleği ise neredeyse eski önemini sürdürmekte ve faaliyetlerine çeşitlenerek devam etmektedir.

“Evvela bir poğaçacı dükkânına götürüp karnını doyurduktan sonra yine kendisi gibi sandalcılar, balıkçılar, sırık hamalları ve tulumbacılarla dolu olan bir kahvehaneye götürüp kahveciye takdim etti.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 163).

Karabibik romanında Antalya’ya bağlı olan Kaş’ın köylerindeki insanların ne ile geçindiklerini izleriz. Köylülerin hemen hemen tamamı tarım ve çiftçilikle geçinmektedirler. Köylerdeki ticaretin ve doktorluk gibi mesleklerin ecnebi azınlık tarafından icra edildiğini görmekteyiz. Müslüman halk daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Tarımla uğraşan köylülerden bir kısmı büyük arazi ve hayvan sahibi bir kısmı ise küçük toprak sahipleridir. Büyük toprak sahipleri ürettikleri ürünleri tüccarlara satmaktadırlar. Küçük toprak sahipleri kendi geçimlerini sağlayacak kadar toprakla çiftçilik yapmaktadırlar. Tarım hayvanların yardımı ile kullanılan saban ile sağlanmaktadır. Hayvanı ve sabanı olmayan kişiler belli bir miktar ürün karşılığında hayvan kiralayarak tarlalarını sürebilmektedirler. *Karabibik* romanında köylülerin tarım faaliyetleri anlatılır.

“Yosturoğlu tarafındaki an harımı yerden iki karış kadar yükselmişti. Çetecioğlu Mustafa ikinci dönümüne başlamıştı. Sol eliyle sabanın koluna dayanmakta, sağ elindeki üvendireyle arada sırada tembelliğe başlayan hayvanları dürtüştürmekteydi. “Di heyy!”, “Hele bah, hele bah”, “Hööt kâfir”, “Hadi oğlum” gibi teşvik ve azarlama nidalarıyla toprakta derin, enli çığır açmaktaydı. Sabanın her bıraktığı yolluk üzerine kümeyle tarla kuşu konarak buldukları tohumu yemekteydi.” (Nabizade Nâzım 2022: 7).

Turfanda mı yoksa Turfa mı? romanında roman kahramanlarının ağzından Osmanlı Devleti’ndeki son gelişmeleri izleriz. Roman kahramanı Mansur Anadolu’nun bir köyünde iplik fabrikası kurmuş, köylünün elde ettiği ürünü kurduğu fabrika ile işleyerek devlete hizmet etmeye başlamıştır. Yazar iplik fabrikamız olmadığı için ürettiğimiz pamuğun Osmanlı’dan çok başka ülkelere faydasının olduğunu anlatır. Pamuk Osmanlı Devleti’nde üretilmekte, ucuz bir fiyatla İngiltere

gibi yabancı ülkelere satılmakta ve bu ülkelerden iplik olarak pahalı bir şekilde geri alınmaktadır. Bu bilgi dahi Osmanlı ticari hayatının zayıflamasının temel etkenleri hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Bu durumun yanlışlığını gören Mizancı Murat roman kahramanının idealleri üzerinden bir iplik fabrikasının açılışı hayalini bizim ile paylaşmıştır.

“Çoktan beri uğraşmakta olduğum iplik fabrikasını Allah’ın lütfuyla açabildim. Yün, pamuk bizden Avrupa’ya gidiyor. Hâlbuki köy tezgâhçılarımızın muhtaç bulundukları iplik İngiltere’den geliyor. Yani bizden kırk paraya alınan işlenmemiş yün, beş kuruştan yine bize geri veriliyor. Bu ipliği bizde yapmak üzere fabrikaya lüzum gördüm.” (Mizancı Murat 2022: 260).

Tanzimat romanlarında ticari hayatta önemli bir yeri olan birçok meslekten bahsedilir. Günümüzde bu mesleklerin bir kısmı çağın ihtiyaçlarına göre güncelliğini yitirse de bir kısmı hala günümüzde geçerliliğini sürdürmektedir.

3.20.2. Alışveriş yapma

Tanzimat romanlarında ticari hayatın temel dinamiği olan alışveriş âdetleri ile ilgili birçok ifade ile tespit ederiz.

Karabibik romanında köy hayatında kullanılan bir takım ölçü birimleri ile karşılaşırız. Bunlardan birisi muttur. Mut çoğunlukla hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan ölçeğe verilen addır. Yabancı kökenli bir kelime olmasına rağmen dilimize yerleşmiş ve Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde bu ölçü kullanılmıştır. *Karabibik*, Koca İmam’ın öküzlerini gündeliği yarım mut zahireye kiralamaktadır.

“Fakat şu öküz hesabı bir türlü zihninden çıkmıyordu. Koca İmam’ın gündeliği yarım mut zahireye kiraladığı öküzler gibi bir çift öküze kendisinin de sahip olması halindeki saâdetini düşünmekteydi.” (Nabizade Nâzım 2022: 6-7).

Karabibik romanında kullanılan başka bir ölçü birimi de batmandır. Batman eski bir ölçü birimidir. Yaklaşık 7,7 kilograma denk gelir ve eski ölçüyle yaklaşık olarak 6 okka yapar. *Karabibik* romanında tüccar Anderya ve Barba Yanni zeytinlerini batman ölçüsüyle satmaktadırlar.

“Şu güzelim zeytinin batmanın on sekiz mangıra bile almıyorlar. Anderya yeni dükkân açalı artık kendisine, Barba Yanni’ye iş kalmamıştı. Hâlbuki Anderya bari yavuz bir mal satsa yüreği yanmaz” (Nabizade Nâzım 2022: 19).

Karabibik romanındaki başka bir ölçü de arşındır. Arşın metrenin resmen kabulüne kadar kullanılan eski bir uzunluk ölçü birimi ve aletidir. Yaklaşık 68 cm’ye eşit olan uzunluk ölçüsüdür. Bir kol boyu ve ya büyük bir adım genişliğidir. Tüccar Anderya kumaşlarını arşın ölçüsüyle satmaktadır. Karabibik romanında adı geçen mut, batman ve arşın gibi ölçülerin ölçülecek malların çeşidine göre kullanıldığını görmekteyiz.

“Daha dün Meis’ten gelen kayık ile kendisine nah şuradaki basmalar gelmişti; arşını bir meteliğe ala bir kumaş... Hâlbuki Anderya bundan daha fenası on beş meteliğe bile nazla veriyor.” (Nabizade Nâzım 2022: 20).

Karabibik romanında Anadolu’nun bir köyünde yapılan ticari işlere de şahit oluruz. Antalya’nın Kaş ilçesinin köylerinde ticaretin yabancıların elinde olduğunu Karabibik’in hayatından izleriz. Romanda civardaki ticareti elinde tutan iki kişi vardır. Bunlardan birisi Anderya birisi de Yanni’dır. Her iki tüccarda rakip olarak birbirlerini kötülemekte, en iyi malları kendilerinin tedarik ettiğini, en iyi fiyatı kendilerinin verdiğini düşünmektedirler. Ancak her ikisi de kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden kimselerdir. Karabibik her ikisinden de borç ister ancak onların Karabibik’e verdiği teklifler ve uyguladıkları faizler birbirinden ağırdır. Ticareti yapan bu yabancılar ticaretin yanı sıra tefecilik de yapmaktadırlar. Sattıkları ürünler zeytin, peynir ve kahve gibi çeşitli ürünlerle farklılık arz etmektedir.

“Kendisi halis midilli zeytini satıyor, Anderya ise çürümüş kokmuş Sömbeki zeytini getirmiş. Hele bir kere şu peynir çeşnisine bak... Hım? Anderya çatlasa böyle bir mal getiremez. Ya bir de kahvenin güzelliğine bak... Her bir tanesi fındık gibi yavrum...” (Nabizade Nâzım 2022: 19).

Tanzimat romanlarında İstanbul’un zengin ailelerinin nereden alışveriş yaptığını öğreniriz. Bu romanlardan biri *Muhadarat* romanıdır. Roman kahramanı Sai Efendi Beyoğlu’ndaki mağazaların önünden geçmiş ve eve dönerken âdet olduğu üzere bu mağaza ve dükkânlardan alışveriş yapmıştır. Aldıklarını arabasına

yerleştirmiş, eve geldiğinde çok fazla şey aldığından ev ahalisinden bunları arabadan taşımalarını istemiştir.

“Beyoğlu mağazalarına çıkanların, ceplerinde para olduğu halde bir şey almaksızın hanelerine avdet etmeleri en müşkül olan ahvalden olduğu malumdur. Sai Efendi de sofra edavatından birçok şeyler iştirasıyla (satın alarak) arabasının içine doldurduktan sonra vakt-i muayyeninden (belirli zamanından) evvel hanesine avdet eyledi (döndü).” (Topuz 2012: 136-137).

Muhadarat romanında Tanzimat yıllarının ticari hayatı hakkında da bilgiler ediniriz. İstanbul’da çeşitli çarşıların varlığı romanda dile getirilmektedir. Bu çarşılardan kuyumcular çarşısı ve yorgancı çarşısının adı zikredilmektedir. Bu çarşıların içerisinde tabla ile simit satan simitçilerden bahsedilmektedir. Roman kahramanı simitçi tablasının başına gittiği zaman hem simit hem de bir dilim peynir alır. Dönemin gündelik hayatında acele ile karnını doyurmak isteyenlere simitçi tablalarında simit ve peynir satılması kültürel bir vaka olarak görülmektedir.

“Çarşıya vardığımızda kuyumcu çarşısına gittik. Yüzümdeki peçe pek kalın olduğundan beni kimse tanımak ihtimali yok. Kuyumcunun birine girip yüzüğü gösterdik. Elli lira verdi. Yüzüğün alınması iki yüz liraya olduğunu işitmiştim. Bir şey acele satıldığı zaman yarı parasını edeceği halde, böyle o anda satmak istenildiği zaman yarısının yarısını edeceği malum olduğu cihetle ben hemen razı oldum.” (Topuz 2012: 286).

Resim 26: 19.yy.'da Osmanlı'da Renklendirilmiş Çarşı Fotoğrafı.

(<https://yedikita.com.tr/osmanlida-ticaretin-kalbi-bedestenler/>)

Muhadarat romanında günümüzde de var olmaya devam eden bakkalların varlığından söz edilir. Acele ile karnını doyurmak isteyen roman kahramanı Fazıla ekmek ile zeytin almak için ev sahibinin kızını bakkala gönderir. Buradan bakkal kültürünü çok eskilere dayandığı sonucuna ulaşırız.

“Yemek pişinceye kadar bekleyemeyeceğimi görüp biraz ekmekle zeytin almak üzere kızcağızı bakkala gönderdim.” (Topuz 2012: 287-288).

Refet romanında fakir insanların geçiminde bakkalların veresiye alışveriş düzenini tespit ederiz. Hem bakkalların varlığı hem de veresiyenin bakkallarla anılması Tanzimat döneminin gündelik hayatın temel dinamiklerindendir.

“Bu fazla masraf o ay ekmeğin veresiye olarak bakkaldan alınmasına sebebiyet vermiş ve yeni giren ayın haftası olduğu halde bakkala olan borç ödenmediği için bir gün evvel o paralar ödenmedikçe bir şey verilemeyeceğini de bakkal bildirmişti.” (Topuz 2023: 61).

Refet romanında gündelik hayatın temel dinamiklerinden olan çarşılardan birisinin manzarasını görürüz. Bu çarşıda fırınlar simitleri bağlar halinde müşteriye sunmakta, şekerçiler şekeri tartıp sarmaktadır. Çarşı sokağında bir yanda arabalar gidip gelirken bir yanda da yayalar yürümektedir. Sokakların her iki yanında

kaldırımların varlığı görülmektedir. Manzara kalabalık bir çarşı izlenimi vermektedir.

“Fırınların, şekercilerin önünde erkek kadın birikmiş fırıncılar simitleri bağlamaya, şekerciler tartıp sarmaya yetişmek için telaş ediyorlardı. Yayalar atlara, arabalara çarpmamak için bakınıyorlar, iki taraftaki yaya kaldırımları üzerinden omuz omuza gidiliyordu. Bu ne cereyan, bu ne heyecan bu ne türlü türlü çeşitlilikti.” (Topuz 2023: 80).

Refet romanında çarşı bahsinde çarşının son derece kalabalık olduğunu ve bu kalabalığında fırının önünde simit almak için yoğunlaştığını görürüz. Simitçinin önü o kadar kalabalıktır ki simitlerin parası müşterilerin omzu üzerinden satıcıya uzatılmaktadır.

“Kalabalık o kadar birikmişti ki fırıncılar aralıksız simit bağlayıp vermekte oldukları halde halkın birçoğu fırına yakınlaşmayıp istediklerini söyleyip parayı ön sıradaki adamların omuzları üzerinden uzatarak simitleri alıyorlardı.” (Topuz 2023: 80-81).

Ele aldığımız Tanzimat romanlarında dönemin ticari hayatının esnaf ve tüccarlar tarafından aktif olarak sürdürüldüğü ve bu hayatın içinde çarşıların önemli bir yeri olduğunu tespit ederiz.

3.20.3.Ticari Meta: Para

Tanzimat romanlarının birçoğunda gündelik hayatta kullanılan paralardan bahsedilmektedir. Bu paralar genellikle altın ve gümüş mecdiyeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlılara ait bu paraların yanı sıra yabancı milletlere ait paraların da ticari hayatta önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

Çingene romanında günlük alışverişlerde Osmanlı altınının kullanıldığı ve harcanan altınların sayısından Osmanlı altınının değerli olduğu anlaşılır. Roman kahramanı Şems Hikmet Bey Düriye Hanım’a Ziba’yı evinde konuk etmesi ve eğitmesi için her ay belli bir miktar Osmanlı altını verir. Yanı sıra ilk başta çıkacak masraflar için yirmi adet Osmanlı altını vererek evin mefruşat eksiklerini gidermesini ister.

“Ziba’nın eğitiminden asıl beklenen şey kendisine o Çingenelik halini terk ettirmek olduğundan ve dolayısıyla geleceği evin oldukça muntazam bir yer olması lazım geldiğinden Şems Hikmet, Düriye Hanım’a yirmi adet

Osmanlı altını vererek bununla evin mefruşat eksiklerini gidermesini emretti. Bu emir kadını hepsinden ziyade ikna edecek emirlerden değil midir?” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 46-47).

Çingene romanında para birimi olarak kimi zaman altın kimi zaman mecdiye ifadelerinin kullanıldığını görürüz. Para birimi olan mecdiye Ziba'nın aylığının ödenmesinde kullanılmaktadır. On mecdiye bir kızın bir aylık çalışmasının bedeli olan hayli büyük bir para olarak Ziba'nın ailesi tarafından sevinçle karşılanmıştır.

“Ziba'nın aylığı on mecdiyedir. Fakat bu parayı size aydan aya verecektir. Diğer masraflarının hepsi bendendir. Ziba'nın aylığından başka ben de arada bir sizi boşlamam.” (Ahmet Mithat Efendi 2021: 49).

Osmanlı'da Tanzimat yıllarında para birimi olarak altın ve gümüş mecdiyeler kullanıldığını söylemiştik. *Karabibik* romanında roman kahramanı Karabibik'in kendisine iki öküz almak için yirmi mecdiyeye ihtiyacı vardır. Günümüzde bir öküzün nerdeyse yüz bin liralara ifade edildiğini düşünürsek mecdiyenin değerinin hayli yüksek olduğunu anlarız.

“Para! Bunun için yirmi mecid olsun lazımdı. Ah bu yirmi mecid nereden bulmalı!” (Nabizade Nâzım 2022: 7).

Osmanlı toplumunda faiz kavramının kullanıldığına *Karabibik* romanında şahit oluruz. Nitekim Karabibik kendisine öküz almak için tüccar Yanni'den borç almak istemektedir. Ancak Yanni bu borcu yüksek faiz ile Karabibik'e vermeyi teklif eder. Fakir bir köylü olan Karabibik'in borcunu ödese bile bu faizi ödeyecek gücü yoktur.

“Pazarlığa giriştiler. Vur aşağı, tut yukarı, mecid başına dokuz meteliğe yirmi mecide karar verdi. Bu borcun faizi ayda 56 kuruş 8 para demektir ki anaparayla birlikte 22 mecid ile 10 kuruş, yani toplamda 527,5 kuruş borçlu kalacaktı.” (Nabizade Nâzım 2022: 20).

Mizancı Murat'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında yazar, kahramanın düşünceleri üzerinden yabancı paraların Osmanlı ticari hayatında kullanılmasını eleştirir. İstanbul'da özellikle Beyoğlu'nda yabancılarla yapılan alışverişlerde veya hizmet karşılığında ödenen ücretlerde para birimi olarak Frank kullanılması dikkat çekicidir. Roman kahramanı Mansur Bey otel ücretinin ödenmesinde kuruş yerine frank kullanılmasına esef eder.

“Komisyoncunun sözlerinde yalnız “beş frank” sözü Mansur Bey’in hoşuna gitmedi. Beş frankın azlığından yahut çokluğundan değildi. Hilafet merkezinin limanında “frank” yerine “kuruş” sözünü işitmeyi arzu etmesindendi.” (Mizancı Murat 2022: 10).

Taaffüf romanında dönemin geçim vasıtalarından birine tanık oluruz. Romanın ana kişisi Rasih Efendi düzenli bir gelire sahip olmak için Belgrat’taki mülklerini satarak parasını Avrupa bankalarına yatırmış bu paralardan kendine düzenli bir faiz geliri elde etmiştir. Rasih Efendi’nin parasını faiz getirmesi için Osmanlı bankalarına yatırmamasını Osmanlı bankalarında faiz sisteminin olmamasına veya olsa bile düşük faiz uygulamasına bağlayabiliriz.

“Pek zengin değildir. Züğürt hiç değildir. Belgrat’taki emlakını satıp Avrupa bankalarına yatırmış. Ayda bin frank kadar geliriyle pek iyi geçiniyor.” (Ahmet Mithat Efendi 2022: 51).

Ticari hayatın işleyişinde önemli bir araç olan paranın kullanımıyla ilgili Tanzimat romanlarında pek çok ifade ile karşılaşırız. Bu paralar Osmanlı mecdidiyesi, Osmanlı altını gibi adlar almaktadır. Osmanlıda gümüş ve altın mecdidiyelerin yanı sıra Fransızlara ait frank para biriminin da Beyoğlu gibi yabancıların yoğun olduğu semtlerde kullanıldığını görmekteyiz. Dönemin romanlarında faiz ifadesiyle karşılaşsak da faizin yabancı ülkelerdeki bankalarda ve Osmanlıda tefecilik yapan bireyler tarafından kullanıldığını anlarız.

3.21.Kadınların Günlük Uğraşları

Türk-Osmanlı şehir sosyal hayatında kadınların vakitlerini en çok geçirdiği yer evlerdeki ortamlardır. Kadınlar dışarı çıksalar bile genellikle bir evden başka bir eve geçerler. Tanzimat romanlarında daha çok zengin kadınların ev içi yaşamlarına yer verilir. Bu kadınların evlerinde işlerini yapacak cariyeleri çocuklarına bakacak dadı, lala ve mürebbiyeleri vardır. Çalışıp para kazanmaya ihtiyacı olmayan kadınların en önemli uğraşları bıkı, dikiş, nakış gibi el işleridir. Bundan başka eğitim alan kadınların müzik aleti çaldıklarını ve kitap okuduklarını görürüz. Yine özel arabası olan kadınlar araba ile mesire yerlerinde gezerler. Piyano çalma, kitap okuma ve mesire yerlerinde gezme uğraşısını kültürel faaliyetler kısmında ele aldığımız için burada yalnızca el işleri meselesini ele alacağız

Tanzimat romanlarının kadınlarını kitap okuma ve müzik aleti çalma dışında günlük rutinleri arasında en çok oyalayan uğraşları biçki, dikiş, nakış gibi el işleridir. Bir kadının güzel dikiş ve nakış yapması kadının meziyetlerine meziyet katar. Bu anlamda Tanzimat romanlarında bu uğraş çeşitli şekillerde dile getirilmiştir. Şemsettin Sami'nin genellikle ev içi yaşamını anlattığı *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanının başkışisi Fitnat'ın en büyük uğraşı ve eğlencesi nakış yapmaktır. Dikiş-nakış yapmak yalnızca bir uğraş değil sosyal hayatın temel dinamiklerinden biridir. Nitekim dikiş nakış öğrenen kızlar dikiş nakış hocalarından ders almakta bu da sosyal iletişim ve etkileşimi gerçekleştirmektedir. Romanın daha en başında Talat'ın annesi anlatılırken onun mindere oturup dikiş yaptığından bahsedilir.

“Aksaray’da ufacık bir evde, tantanalı değil lakin pek temiz döşenmiş bir odada, yüzünde bir güzellik ve onun kalıntıları görünen elli elli beş yaşlarında bir kadın mindere oturmuş, bir şey dikiyordu. Gözü dikişte eli iğnede fakat aklı başka yerde, bir şey düşünüyor ve düşündükçe hüzünlenip kederleniyor gibi görünüyordu.” (Şemsettin Sami 2023: 1).

Romanın bütün kadınları gibi Fitnat da dikiş ve nakış ile oyalanır. Hatta Fitnat'ın en önemli uğraşı budur.

“Fitnat Hanım’ın dikiş dikmeye ve nakış işlemeye o kadar sevdası vardı ki, sabahleyin kalkıp kendine ve odasına güzelce bir düzen verdiği gibi gergefi önüne alıp veyahut dikişe başlayıp hiç başını kaldırmazdı.” (Şemsettin Sami 2023: 36).

Romanda Fitnat'ı evden çıkarmayan babası dikiş hocası Şerife Hanım da olmasa ev dışından kimse ile görüşmesine izin vermeyecektir. Şerife Hanım'ın Fitnat'a yoldaşlık edecek olgun bir arkadaş teklifi de dikiş nakış sayesinde. Nitekim okuma yazma bilen Ragıbe kılığındaki Talat Fitnat'ı okuma yazma yönünden geliştirecek, Ragıbe de Fitnat'tan dikiş nakış öğrenecektir. Böylece birbirlerine arkadaşlık edeceklerdir.

“Kızım, ben sana her gün yahut iki günde bir nakış gösteriyorum ama senin de senden iyi nakış bilen bir kızın yanına gidip bir iki saat beraber çalışman gerekir. Sen onun işlediğini, görürsün o senin işlediğini görür. Bu şekilde çok kolay öğrenebilirsiniz.” (Şemsettin Sami 2023: 47-48).

Tanzimat romanlarının zengin kadınlarını ev içi yaşamlarında, en çok oyalayan uğraşları kitap okumak müzik aleti çalmak, mesire yerlerinde gezmek ve el işleri yapmaktır.

3.22.Kanunlar

Tanzimat romanlarında roman bireylerinin kanuni bir takım zorunluluklar ve gereklilikler ilgili yaşantılarından bahsedilir. Bu yaşantıları miras hukuku, mahkemeler, bireysel hak, hürriyet ve sorumluluklar başlıkları altında ele aldık.

3.22.1.Miras Hukuku

Tanzimat romanlarının bazılarında olay akışı gereği miras hukuku ile ilgili bazı ifadeler yere verilir. Bu ifadelerden dönemin miras bırakma uygulamaları ile ilgili bazı ipuçlarına ulaşırız.

Müsâmeretnâme'nin İhsan Hanım'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümde Daniş Bey evlatlık olarak büyüttüğü kızı İhsan Hanım'a bütün servetini miras bırakmak için yaşadığın köyün bağlı olduğu kazadan gerekli memurları getirir. Bütün malını mülkünü kızına bıraktığını beyan eden evraklar hazırlar. İhsan Hanım onun öz kızı olsaydı malını bağışlamasına gerek kalmaz Daniş Bey ölünce her şey kızına kalırdı. Buradan Tanzimat yıllarında birine bağışlama yoluyla miras bırakılabileceği çıkarımını yaparız.

“Cümleinin bildiği üzere bu servet kendisine ancak Dâniş Bey'den intikal etmiştir. Bununla beraber, hanımefendi Dâniş Bey'in öz kızı olsaydı, merhumun, vefatından önce bazı bahaneler ileri sürerek Yanya'daki çiftliğinde bütün servetini hanımefendiye bağışlamasına ne gerek kalırdı. Mal bağışlama meselesi ise şu onaylı evrakla sabittir.” (Emin Nihad 2021: 510).

Refet romanında dönemin miras hukuku ile ilgili başka ipuçları da elde ederiz. Romanda miras hukukunda zaman aşımının olmadığı, kişinin mirastan üzerine düşen hisseyi devlete dilekçe vererek maaş düzeninde talep edebileceği, şeriat kanunlarının miras hukukunda hâkim olduğunu tespit edilir. Babasından kalan mirası çocukken alamayan Refet okuyup bir öğretmen olduktan sonra hakkını talep etmek için babasının memleketine yakın bir yere tayin ister. Bu şekilde daha önce

parası olmadığı için mahkemeye başvuramayan Refet öğretmen maaşıyla mahkemeye başvuracak ve kardeşlerinden hakkını alacaktır.

“Mektep tatili zamanlarında oraya gidip babamdan kalan emlaklardan hisseme düşenleri almak isterim. Zira bu işlerde zamanaşımı yoktur. Mürüvvet Hanım’ın birisinden işitmiş olduğu cihetle anneme tavsiyesi üzerine annem birkaç senede bir mirastan hisseme düşen bedel biraz maaş talebi hakkında bir dilekçe takdim eylemiştir. Hatta o vakit mahkemeden yüz kuruş verilmeye hükmü olunmuşken ağabeylerim yine de göndermediler. Şimdi oraya gidip de şeriat kanunları, bir kadını ve bir aczi dahi nasıl himaye eylediğini onlara gösterir ve kendi malımdan dahi bana para vermeyerek beni mahvetmeye çalışanlara parasız gelirsiz olarak nasıl adam olup meydana çıktığımı, mektebin, devletin himayesi ve idaresi sayesinde bugün geçimimi nasıl temin ettiğimi onlara göstermek isterim!” (Topuz 2023: 175).

Tanzimat romanlarından *Müsâmeretnâme* ve *Refet*’ten miras bırakma ile ilgili diğerlerine nazaran daha ayrıntılı ifadelere rastlarken diğer romanlarda da ayrıntıya girilmeden babadan kalan mirasın çocuklarına kaldığına dair ifadelerle karşılaşırız.

3.22.2.Mahkemeler

Tanzimat romanlarının çok azında olay akışı gereği mahkemeler ile ilgili ifadelere rastlarız. Bu ifadeler bize dönemin hukuki sistemi ile ilgili bazı ipuçları verir.

Müsâmeretnâme’nin İhsan Hanım’ın hikâyesinin anlatıldığı bölümde küçük bir çocuk olan Atiye Hanım’ın başlığındaki altınları çalan sonra da Atiye Hanım’ı tütüncü dükkânına bırakıp kaçan adamı başka bir mesele yüzünden mahkemeye çıkarırlar. Mahkeme esnasında mahkeme reisi adamın dik başlı tavırlarını beğenmez ve adamın araştırılmasına karar verir. Adamın geçici izinle hapisten çıktığı ve heybesinde kaybolan çocuğun altınlarının bulunduğu öğrenilir. Tütüncünün de şahitlik etmesiyle altınları çalan ve çocuğun kaybolmasına sebep olan kişinin kendisi olduğu anlaşılır. Bunun üzerine mahkeme kendisine kürek cezası verir. Romandan kürek cezası verilmesi ceza hukuku ile ilgili dikkat çeken ayrıntılardandır.

“Bu itiraftı gereğince, kendisinin kürek cezası ile cezalandırılmasına karar verildi... Durum çocuğun annesine anlatıldı ve altınlar da kendisine iade edildi. Bunun üzerine önceki ilanının tekrar yazılarak şu garip maceranın da

ilave olunarak Zaptiye Müdürlüğü tarafından gazeteye koydurulup yayınlatılması kararına varıldı. Tütüncüye de ifadesi veçhile tanıyabileceği İsmail Efendi'yi bulup zabıtaya teslim etmek üzere bir er ile beraber işlek caddelerde gözcülük etmesi emrolundu.” (Emin Nihad Bey 2021: 436).

Karabibik romanında da Tanzimat romanlarında pek fazla işlenmeyen hukuki kurumlardan mahkemelerin varlığı ile ilgili ifadelerle karşılaşırız. Olayın geçtiği köyün bağlı olduğu Kaş'ta mahkeme vardır. Bu mahkeme Osmanlı vatandaşları arasındaki hukuki anlaşmazlıkları çözmektedir. Bu mahkemelerin özellikle ticaret yapan Hristiyan kişiler tarafından kullanıldığını Anderya adlı ecnebi tüccarın Karabibik'i tehdit etmesinden anlarız. Zaten fakir olan Karabibik'in merkezdeki mahkemeye gidip gelecek ve orada konaklayacak ekonomik gücü yoktur. Bu yüzden Karabibik ne mahkemenin vereceği hukuki yaptırımları karşılayacak ne de mahkeme süresince merkezde konaklayacak durumda değildir. Bu yüzden Anderya'nın ekonomik baskılarına boyun eğmektedir.

“Çünkü Kaş'a çağrılmak demek kaza merkezi olan Kaş'ta mahkemeye davet olunmak demektir. Tüccar alacaklarını tahsil etmekte biraz müsamaha gösterse de mahkeme vazifesini günü gününe ifa eder. Hem de oraya kadar sürüklenmek, hanlarda birçok masraf etmek, hanlarda birçok masraf etmek, günlerce işten güçten kalmak köylülerin gözünü yıldırır.” (Nabizade Nâzım 2022: 22).

Mizancı Murat *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında devletteki reformlarla üst mahkemelerin kurulmasını kahramanlarının ağzından dile getirmiştir. Buna göre Tanzimat'ın ilk yıllarda memurların yaptıklarını inceleyecek ve kesin karara bağlayacak üst mahkemeler mevcut değilken son yıllarda padişahın yaptığı yeniliklerle üst mahkemeler kurulmuştur. Yeni düzenlemeler vatandaşların doğrudan saraya başvurmasına imkân tanıyacak bir şekilde yapılandırılmıştır. Sadece bu durum bile kişilerin hayatlarına doğrudan etki edebilecek çok önemli kararları içermektedir.

“Geçen devirde memurların yaptıklarını inceleyecek ve kesin karara bağlayacak üst mahkemeler mevcut olmadığından her tarafta yapılan baskılar ıstırap doğurmaktaydı. Kurulduğunu müjdelediğin yeni müesseseler, bilhassa vatandaşların doğrudan doğruya Saray'a müracaatlarına imkân verilmesi,

umumi ıstırabı yok ederek yerine bütün milletin şükran ve minnet duygularını geçirecektir.” (Mizancı Murat 2022: 271).

Tanzimat romanlarında olay örgüsü gereği hukuki meseleler çok fazla konu edilmemiştir. Yer verildiği durumlarda da dikkat çekici ayrıntılara yer verilmiştir.

3.22.3.Bireysel Hak, Hürriyet ve Sorumluluklar

Tanzimat romanlarında bireysel hak, hürriyet ve sorumluluklar ile ilgili ifadelere rastlarız. Bunlar bireylerin hukuki hakları ile devlete karşı sorumluluklarını içermektedir.

Müsâmeretnâme’nin Behçet Efendi’nin aşk macerasının anlatıldığı hikâyede memuriyet görevleri ve bu görevleri üzerinde taşıyanların hak ve sorumluluklarıyla ilgili ifadelere ulaşırız. Bunlardan en dikkat çeken valilerin çok fazla yetkiyle donatılmış konumda olmalarıdır. Nitekim valinin yanında yüksek bir memur olarak çalışan Behçet Efendi memurluğu bırakarak bulunduğu şehirden ayrılmak istemektedir. Ancak valinin izni olmaksızın bunu yapması mümkün değildir. Behçet Efendi birçok defa ricada bulunmasına rağmen şehirden ayrılmak için Vali Paşa’dan izin alamaz. Sonunda her şeyi göze alarak kaçmayı düşünür ancak daha önce denediği gibi valinin zaptiyeleri tarafından yarı yolda yakalanacağını ve valinin kendisini bu yüzden idam ile cezalandırabileceğini düşünür. Memuriyetten kaçmanın idam gibi büyük bir cezası olmasa bile valilerin canlarının istediği her türlü uygulamayı yapabilme gücünün olduğu kahramanın ağzından bildirir. Dikkat çeken başka bir kanuni uygulama da memuriyetten istifa etme hakkının yine amirin onayı ile gerçekleşmesidir. Amirin onayı olmazsa aradan aylar geçse bile memuriyetten ayrılmak dönemin kanunlarına göre söz konusu değildir. Aksi takdirde davrananlar zaptiyelerle yakalanmakta ve sorgulanmaktadırlar. Sorgu sonucunda ceza almaları mümkündür. Behçet Efendi önceleri gümrük memuru olarak çalışmaktadır. Memuriyetten ayrılıp İstanbul’a gitmesi gerekmiştir. Ancak defalarca izin istemesine rağmen amiri yerine adam olmadığı bahanesiyle istifasını kabul etmemiştir. Sonunda gizlice kaçmaya çalışan Behçet Efendi zaptiyeler tarafından yakalanarak Vali Paşa’nın huzuruna sorgulanmak üzere çıkarılmıştır. Bu noktada bireysel hak ve hürriyetler üzerinde devletin büyük bir yaptırım gücü olduğu görülmektedir.

“Lakin o zamanlar valilerin nüfuz ve yetkileri şimdiki gibi kanunlarla sınırlı değildi. Gerçi kendilerinden hiçbir vakitte zulüm ve eziyet gelmez idiyse

de Tanzimat-ı Hayriye henüz mevcut olmadığı cihetle bunların her biri canları nasıl isterse hüküm ve ferman vermeye muktedir. Yani bir mazlumun talebini, diledikleri hâlde cellatbaşına kadar havale edebilmek kudretine sahip oldukları ve bu cihetle insanlara dehşet vermiş bulundukları için çaresiz kalarak paşanın emrine uymaya mecbur oldum.” (Emin Nihad Bey 2021: 91).

Müsâmeretnâme’nin Fâik Bey’in aşk macerasını anlattığı hikâyesinde Tanzimat yıllarının kanunlarının içeriği hakkında bilgiler ediniriz. Osmanlı devletinin limanına deniz yoluyla gelen yolcuların asker tarafından savaş esiri olarak tutulduğu ve bu esirlerin ülkeye hangi yolla kabul edildiği yazarın anlatımından tespit edilir. Nitekim Sinop Limanı’ndan İstanbul’a götürülen kaçak yolcuların tek tek pasaport ve yol tezkereleri kontrol edilmiş, uygunsuz giriş yapanların durumları değerlendirilip bunlara salıverme, hapsolma veya sürgün edilme gibi uygulamalar yapılmıştır. Fâik Efendi’yi ülkesinden kaçırarak Osmanlı’ya getiren bir celep tekrar geldiği yere geri gönderilmiş, kaçırdığı çocuk devletin izni ile bir subayın himayesine verilmiştir. Romanda ülkeye giriş çıkışların denetim altında olduğu, çocuk kaçırmanın suç olduğu ifade edilmiştir.

“Bunlar orada birkaç gün misafir olarak tutulup yolculardan her birisi isim ve numaralarıyla çağrılarak ellerinde bulunan pasaport ve yol tezkerelerine veyahut sorgulanarak ortaya çıkan durumlarına göre salıverilmeleri veya hapsolunmaları veyahut sürgün veya iade edilmelerine dair her birisi hakkında lazım gelen asayiş işlemleri yapılmaya devam edilirken dördüncü gün Beycuk’u da Kabartaylı ile beraber önce tefrik müdürlüğüne çıkardılar.” (Emin Nihad Bey 2021: 329).

Karabibik dışındaki Tanzimat romanlarında roman kahramanlarının askere gitme yükümlülüğünü görmeyiz. Bu yükümlük bir köy romanı olan *Karabibik*’te işlenir *Karabibik*’in kızı Huri, Yosturoğlu’nun yeğeni Hüseyin ile görüşmektedir. Ancak bu genç çok yakında askere çağrılacak ve kim bilir kaç sene askerde kalacaktır. Gençlerin bilinmeyen bir süre askerde kalması kanıksanmış bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Karabibik Yosturoğlu’nun yeğeni Hüseyin’i düşünmeye başladı. Gelecek sene Hüseyin askerlik çağına girecekti kızını bırakıp gidecek demekti.

Kim bilir kaç sene kalacak... İhtimal, dönüp gelmeyecek... Ni hal etmeli? Huri de artık kocamaktaydı.” (Nabizade Nâzım 2022: 25).

Mizancı Murat’ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında Osmanlı vergi sisteminin nasıl işlediğini görürüz. Aydın’ın bir köyündeki çiftliğinde bir müddet bulunan Mansur Bey vergi memurlarının sistemin açıklarını nasıl kötüye kullandıklarına şahit olur. Osmanlı vergi sisteminde vergiler vergi memurları tarafından yılın belli dönemlerinde toplanarak İstanbul yönetimine gönderilir. Memurların bu parayı uygunsuz zamanlarda toplaması veya gereğinden fazla toplaması gibi usulsüzlük ve yolsuzluklar romanda Mansur’un ağzından eleştirilmiştir.

“Vergilerin toplanmasında güçlük çekilmekteydi ve toplama işi çoğu zaman gürültüsüz bitmezdi. Vergi memurları vakitli vakitsiz ve pek çok defa köylere gelip gittikleri ve her defasında köylünün sırtından epey masrafta bulundukları için, vergilerin toplanması gibi mühim bir işi kolaylaştıracak bir tedbir bulmak fikri ile bazı teşebbüslerde bulunmuştum.

Veliler’e okuryazar bir muhtar tayin ettirdim. Herkesin vergisini gösteren çifte koçanlar hazırlayarak yarısını vergi sahiplerine verdim, hususi bir defter teşkil eden diğer yarısını muhtarın eline teslim ettim. Zaten vergileri toptan kendim verip kazaya gönderdiğim için işime tabii kimsenin karışmaması icap ederdi.” (Mizancı Murat 2022: 257).

Turfanda mı yoksa Turfa mı? romanında roman kahramanı Mansur Bey Kütahya asıllıdır. Ailesi uzun yıllardır Cezayir’de yaşadığı için Mansur’da Cezayir vatandaşlığına kayıtlıdır. Kendini Osmanlı olarak gören Mansur Osmanlı vatandaşı olmak için Muhacirin Komisyonuna giderek kendisini Osmanlı nüfusuna geçirmiştir. Fransızların Cezayir’i işgal etmesinden sonra Cezayir vatandaşları Osmanlı vatandaşı sayılmamaktadırlar. Mansur’un bu davranışı Osmanlıdaki bireysel hak ve hürriyetler hakkında bize ipuçları vermektedir.

“Tıbbiye Mektebi’nden çıktıktan sonra Mansur, Muhacirin Komisyonu’na giderek Osmanlı tabiiyetine geçiş muamelesini tamamladı.” (Mizancı Murat 2022: 63).

Tanzimat romanlarında konunun işlenişi ve olay örgüsünün elverdiği kadarıyla hukuki meseleler yer verilmiştir. Bunlar mahkemeye başvurma, mirastan

hak alma ve miras sistemi, askere gitme, memuriyetten kaçmanın cezai sorumlulukları, borçları ödeme sorumluluğu gibi meselelerle karşımıza çıkmaktadır.

3.23.Sağlık İşleri

Tanzimat romanlarında bireylerin sağlığı ile ilgili mesellerin konuşulduğu pek çok ifade vardır. Bu ifadeleri eve doktor çağırma ve evde tedavi, hastanede tedavi ve eczacılık başlıkları altında ele aldık.

3.23.1.Eve Doktor Çağırma ve Evde Tedavi

Dramın yoğun olarak işlendiği Tanzimat romanlarında roman kahramanlarının pek çok defa hastalandığını, tedavi için hastaneye başvurmak yerine eve doktor çağırdığını görürüz. Günümüzde insanların en zengin olanları dahi hastalandıklarında sağlık kuruluşlarına başvururlar. Sağlık hizmetini çok gerekli olmayan şartlarda eve talep etmek günümüzde pek yaygın değildir. Dönemin romanlarında en fakir insanların dahi hastaneye gitmek yerine şartları zorlayarak sağlık hizmetini eve talep ettiklerini görürüz. Bunu dönemin yaşama alışkanlıkları kadar hastanelerin sayıca azlığına ve ulaşım imkânlarının yetersizliğine bağlayabiliriz.

Müsâmeretnâme'nin Faik Bey'in hikâyesinin anlatıldığı bölümde Girit'te savaşta yaralanan Faik Bey kendisini himaye eden zengin bir kadın sayesinde evde her gün ayağına doktor getirilerek tedavi ettirilir. Yazarın anlatımından böyle bir tedavinin daha makbul görüldüğü ve bu tür tedavilerin dönemin gündelik hayatının bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Eve doktor çağırma masraflı bir iştir ve ekonomik durumu iyi olanlar bu hizmeti rahatça talep edebilmektedirler.

“Mesela her gün sabah akşam hekim ve cerrah gelmesi ve üst baştaki odada o yeni yeni döşemeler üzerinde yaraları değiştirilerek içinde bulunduğu yeni yatak takımıyla ortalığın kirlenip harap olması aşırı hâlde yüreğini sıkardı.” (Emin Nihad Bey 2021: 382).

Tanzimat romanlarında evde tedavi gören bireyler doktorun yazdığı reçete ile ilaç kullanarak iyileşmeye çalışırlar. Doktorlar alınan ilaçların yanında süt ve et suyu gibi gıdalarla tedavilerinin desteklenmesini tavsiye ederler. Fatma Aliye'nin romanlarında iyileşmek için süt ve et suyu gibi gıdaların tüketilmesine dair birçok

ifade tespit ederiz. Eve doktor çağırma, doktorun eczaneden ilaç almak için reçete yazması ve bu reçetenin yanında gıda tavsiyesi vermesi hastalanan bireylerin gündelik hayatının bir parçasıdır.

Tanzimat romanlarında zaman zaman hastalanan, baygınlık geçiren, kendini öldürmeye çalışan kahramanların doktor yardımı aldığını görmekteyiz. Böyle durumlarda eve hızlıca çağrılan doktor hastayı muayene ederek gerekli ilaçları ve tedbirleri tavsiye eder. Ele aldığımız romanlarda hastanede tedavi görmeden çok az söz edilir. Bunlardan *Refet* romanında hastaneye yatırılan Refet'in annesinden bahsedilse de daha çok tedavilerin eve para ile çağrılan doktor nezaretinde yapıldığı anlatılır. *Refet*'te ilaçtan ziyade gıdalarla bakım tavsiye edilmiştir. Sık sık tekrar edilen et ve süt adeta bir ilaç gibi hastanın tedavisinde birinci öncelik olarak lanse edilmiştir.

“Refet gelmezden evvel hekim ve ilacın lüzumunu hatta hastaya verilecek süt ve et suyunun gerekliliğini ve bunların tedariki için yok olan bütçeyi gizlice anlatmış ve Refet'in duymaması için de ricada bulunmuştu.” (Topuz 2023: 96).

Refet romanında eve çağrılan hekimlerin bazılarının zengin ailelerin özel hekimleri olduğu gerçeği ile karşılaşırız. Zira Refet, Binnaz hastalandığında mahalleden çağrılan doktor yerine zengin arkadaşı Şahap'tan ailesinin özel doktorunu göndermesin rica etmiştir. Doktorun vizitesi iki liradır. İki lira o dönem için çok büyük paradır. Mesela Refet ile annesinin tuttuğu odanın kirası otuz kuruştur. Refet'in doktorun vizite ücretini ödemesi mümkün değildir. Bu yüzden bu ücreti Şahap'ın ailesi ödeyecektir. Romanda “her defa için iki lira verilen tabiplerdendi” ifadesinden kimi doktorların daha fazla ücretle hasta baktıklarını görmekteyiz. Tanzimat romanlarında eve doktor çağırma çok yaygın bir usuldür. Pahalı ya da az pahalı olsun her şekilde eve doktor çağırma masraflı bir iştir.

“Akşam mektepten çıktıktan sonunda sonra Şahap evine gider gitmez derhal kendi tabiplerini çağırarak Binnaz'ın adresini verdi. Ve oraya her gün gönderilmek üzere bilgili ve tecrübeli bir tabip tayinini ve ilaçlar için de doktorun kendi eliyle yaptırmak bahanesiyle bedava olarak hane halkını minnet altında bırakmayacak bir surette götürülmesini tembih eyledi. Şahap'ın kendi hususi tabipleri her defa için iki lira verilen tabiplerdendi. Onun her gün

Refet'in ikamet ettiği mahal gibi uzak bir mahalle gitmesi müşkülce olduğundan vizitesi kırk elli kuruş kadar bir tabip tayini lüzumu görülmüştü.” (Topuz 2023: 96-97).

Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* romanında roman kahramanlarından Mukaddem Bey Fazıla'nın öldüğünü zannederek ağır bir hastalığa yakalanır. Annesi oğlunun tedavisi için özel bir doktor tutarak Beyrut'a hava değişimine gönderir. Tutulan doktor aylar ve hatta yıllar boyunca Mukaddem Bey'in tedavisiyle ilgilenerek hastayla beraber şehir şehir gezer. Mukaddem Bey Fazıla'nın ölmediğini öğrenir ve Fazıla'nın yaşadığı evde Fazıla'ya kardeş gibi olmak şartıyla yaşamaya başlar. Mukaddem Bey'in doktoru da bu eve kendisiyle gelir ve iyileşme aşamasında dahi hastasını yalnız bırakmaz. Mukaddem Bey zengindir. Dolayısıyla özel bir doktorun sürekli bakım ve gözetim hizmetini alabilmektedir.

Mizancı Murat'ın “*Turfanda mı yoksa Turfa mı?*” romanında doktor olan roman kahramanı amcasının evinde misafir olmak karşılığında ev ahalisine özel doktorluk hizmeti verir. Yazarın ifadelerinden zengin bir ailenin özel doktorluğu hizmetinin yaygın bir âdet olduğu düşünülür.

“Mide hastalığından, kansızlıktan daima rahatsız bulunan hanımefendi Mansur'un yardımına muhtaç olurdu. Hem ilacından istifade eder, hem de konuşmasından zevk duyardı. Mansur'un tedavisi sayesinde sıhhat ve afiyetini kazandıktan sonra Hanımefendi'nin sevgisine bir de şükran duygusu ilave olundu.” (Mizancı Murat 2022: 86).

Tanzimat romanlarında olay akışı gereği roman kahramanlarının hastalandıklarından ve tedavi için evde doktor hizmeti aldıklarından bahsedilir. Dönemin romanları genellikle köşklere, konaklarda yaşayan zengin ve seçkin bireylerin yaşamını konu edindiği roman kahramanlarının evde doktor hizmetini almaları da gayet olağandır. Dönemin şartlarına bakıldığında hastanelerde tedavi imkânının varlığı bilinmektedir ancak ele aldığımız romanlarda günümüzdeki gibi hastaneye gitme âdetinin olmadığı görülmektedir.

3.23.2.Hastanede Tedavi

Tanzimat yıllarında hastanelerin varlığı bilinmektedir. Ele aldığımız romanlarda roman kahramanlarının hastanelerde tedavi gördüğünden çok az romanda bahsedilmektedir. Tedavi hizmetinin daha çok eve çağırılan doktorlar eşliğinde

gerçekleştirildiğini daha önce ifade etmiştik. Bununla beraber hastane ifadelerine kimi romanlarda rastlarız.

Müsâmeretnâme’nin Faik Bey’in hikâyesinin anlatıldığı bölümde Girit’te savaşta yaralanan Faik Bey, kimsesi olmadığı için İstanbul’daki bir hastaneye yatarak tedavi olmak ister. Arkadaşı vasıtasıyla zengin bir kadının himayesi sayesinde hastaneye yatmak zorunda kalmaz ve evde bakım hizmeti alır. Bu ifadelerden hastanelere daha çok evde bakım hizmetini alamayacakların rağbet ettiğini görürüz.

“Benim hastalığım öyle az bir şey değildir. Siz beni boşuna buraya çıkarmayınız. Bırakın hastaneye gideyim, çünkü ayağımdaki yara pek ağırdır ve akşam sabah cerrah işidir. Deyince Mustafa Efendi gülerek:

-A birader! Cerrah dediğin dikili bir taş gibi yerinden oynamaz değil ya! Senin istediğin cerrahları ben ayağına getirtirim.” (Emin Nihad Bey 2021: 374-375).

Ahmet Mithat Efendi’nin *Çengi* romanında Canbert Bey’in karısı evde doğum yaptığı için vefat eder. Anlatıcı hikâyenin yaşandığı zamandan hikâyenin anlatıldığı zamana gelerek bundan yirmi beş otuz yıl önce ameliyat ile doğum yapmanın mümkün olmadığını ama şimdi bunun gerçekleşebileceği bilgisini verir. Anlatıcının romandaki olayları bulunduğu zamandan önceki bir zamanı konu edinerek anlattığını düşünürsek dönemin şartlarında sezaryen ile doğumun Osmanlı Devleti’nde yapıldığını bu hizmetinde hastanelerde gerçekleştirildiği sonucunu çıkarırız.

“Eğer o zamanlar tıp ve doğum bilgisi şimdiki derecesinde olsaydı, yani Allah kimseye lüzumunu göstermesin ameliyata lüzum görüldüğü zaman ameliyatı icra edebilecek erkek tabipler de bulunsaydı, çocuğu ameliyatla feda ederek validesini kurtarmak imkânı olabilirdi.” (Ahmet Mithat Efendi 2022a: 61-62).

Mizancı Murat’ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında da bir doktor olan roman kahramanın çalıştığı hastanede hastalara yapılan müdahalelerden söz edildiğine şahit oluruz. Yazarın anlattığı tıbbi müdahale ciddi bir ameliyatın aşamalarını anlatır.

“Lakur’un sözü, kesin karar demektir. Ümidini keşişi, aileye sirayet etmişti. Bu bakımdan henüz bilinmeyen bu ağır ameliyata büyük bir korkuyla razı olundu. Göğüs delinip ciğer açıldı yaralar temizlendi. Hasta da iki hafta zarfında iyileşmeye yüz tuttu.” (Mizancı Murat 2022: 66).

Tanzimat romanlarından özellikle *Refet*’te de hastane tedavisinden bahsedildiğini ifade etmiştik. *Refet* romanında da sıkça gördüğümüz dönemin en yaygın tedavi usulü olan eve doktor çağırma çok ağır hastalıklar için bazen yeterli olamamaktadır. Dönemin gündelik hayatında başka bir tedavi alma yolu olan hastaneye yatma, bu romanda karşımıza çıkmaktadır. *Refet* annesini hava değişikliği için akrabalarına bırakmış ancak akrabaları durumunun kötüleşmesiyle annesini hastaneye yatırmıştır. Ele aldığımız romanlardan hastaneye yatma meselesini *Müşamarename*’den sonra *Refet* romanında tespit ederiz. Ancak burada hastaneye yatma kimsesizlik ve çaresizlik sonucu son aşama olarak gösterilmiştir. Zira Binnaz’ın akrabaları tarafından hastaneye yatırılması bir terk etme ve başından atma olarak işlenmiştir.

“Zavallı anacığım! Hastanede ha! Ah! Şimdi çıldıracağım... Ben onu fayda olacak diye tebdili hava için götürdüm! Böyle olacağını bilseydim hiç kendi elimle götürür müydüm? Ah! Bari böyle yapacaklarını söyleselerdi anneciğimi orada bırakmasaydım. Of! Ne yapayım? Aman vakit geçiriyorum. Anacığımın hastanede!.. Haydi, efendi, haydi babacığım! Sen beni oraya kadar götür de annemi alıp getireyim.” (Topuz 2023: 142).

Refet romanında Binnaz’ın akrabalarının Binnaz’a doktor çağırma ve evde et suyu ve sütle tedavi etmek gibi bir bakım yolu tercih etmediklerini bunu pahalı bularak onu hastaneye yatırdıkları görülür. Buradan hastane hizmetinin evde bakım hizmetine göre daha ucuz olduğu düşünülür.

Fatma Aliye Hanım’ın *Muhadarat* romanında zengin kocasının kendisini aldatması üzerine yanına hiç para almadan evden kaçarak yeni bir hayata başlayan Fazıla elindeki tek mücevheri ile fakir bir muhitte bir oda kiralar. Ancak yaşadıklarının etkisiyle ağır bir hastalığa yakalanır. Baygın bir şekilde günlerce yatarken ev sahibi doktor getirip et suyu ve sütle besleyerek onu iyileştirir. Hasta yatağında mecalsiz yatan Fazıla’ya bu durum çok garip gelir. Çünkü fakir insanların eve doktor çağırıp et ve süt alması çok zordur. Bir yabancı için bu fakir insanların

yaptığı iyilik Fazıla'ya çok garip gelir. Fazıla iyileşince durum açıklığa kavuşur. Ev sahibi Fazıla'nın mücevherinin satışından kazandığı paraya ev sahibinin Fazıla hasta yatarken el koyduğu anlaşılır. Hasta iken doktor masrafı ve gıdası bu para ile karşılanmıştır.

“Böyle fakir adamların, bana hekim getirmek, et suyu ve süt içirmek gibi şeylerini pek garip buluyordum. Fakat zafiyetim daha ziyadesini düşünmeye bırakmıyordu.” (Topuz 2012: 289).

Ele aldığımız romanlarda yazarların ifadelerinden hastanelerde tedavi hizmetinin mümkün olduğunu ancak bunun daha çok ameliyatın gerektiği veya evde bakım hizmetinin mümkün olmadığı durumlarda tercih edildiğini görürüz.

3.23.3.Eczacılık

Tanzimat romanlarında eczacılık hizmeti veren bireylerin ve müstakil eczanelerin varlığından olay akışının elverdiği ölçüde bahsedilir. Eczacılıkla ilgili ifadelerden eczacıların doktor reçetesi ile ilaç vermelerinin yanı sıra kendi meslek tecrübeleri ile bir takım ilaçlar hazırlayarak hastalara verdikleri tespit edilir.

Müsâmeretnâme'nin Faik Bey'in hikâyesinin anlatıldığı bölümde dönemin eczacılığı ve eczacıları hakkında bilgiler ediniriz. Metinde bir askeri hastanede doktor olan Esat Efendi mahallesindeki insanlara da tıbbi hizmet vermektedir. Bunun için evinin bir bölümünü eczane olarak düzenlemiş ve yardımcısı Faik Bey ile birlikte burada çeşitli hastalıklara ilaç yapımıyla uğraşmıştır. Yazarın anlatımından o dönemin şartlarında ilaç olarak kullanılan ürünlerin doktorlar veya eczacılar tarafından küçük dükkânlar veya eczanelerde kimi zaman gündelik olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

“İşte o küçük eczahanede lüzumuna göre her türlü ilaç deva hazırlamaktan başka birtakım haplar da yapılırdı. Değil yalnız Üsküdar'ın uzakça civarlarından, ta nerelerden gelip kutularla alıp giderlerdi. Mesela kokulu haplar ile öksürük hapları ve takviye etmeye yönelik bir hayli ilaçlar da hazırlanırdı. Beycuk da iki üç ay zarfında dikkat ve zekâveti cihetiyle ilaçlardan bir hayli şeyler öğrenip kendi başına yapmaya başladı.” (Emin Nihad Bey 2021: 334).

Mizancı Murat'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında roman kahramanlarından Raşit Efendi bir eczacıdan hasta eden ve düşük yaptıran ilaçlar

getirerek Müzeyyen Hanım vasıtasıyla Sabiha Hanım'a verir. Evlenmeden hamile kalan Sabiha Hanım bu ilaçların birisi ile önce biraz göz boyamak için hastalanacak sonra başka bir ilaç ile de düşük yapacaktır. Raşit Efendi üçüncü ilacı Saniha Hanım'ı öldürmek için verecektir. Raşit Efendi'den epeyce para alan eczacı ilaçların etkilerini bildiği halde bu ilaçları yaparak Raşit Efendi'ye verir. Buradan eczacıların kendi başlarına ilaç hazırlama yetkilerinin olduğunu anlarız. Bu yetkiye rağmen zarar veren ilaç hazırlamak suçtur. Nitekim eczacının hazırladığı ilaçların kuzenini öldürdüğünü anlayan Mansur eczacıyı yakalatarak ceza almasını sağlamıştır.

“Şimdi Raşit Efendi üç türlü ilaç istiyordu. Biri, biraz sıhhatini bozacak bir tertip olacaktı. Çünkü işi gizlice görebilmek için kızını hasta döşegine ve doktor ilacına muhtaç edecekti. İkinci ilaç ayıbın temizlenmesine yarayacaktı, üçüncüsü ise şayet ikinci ilacın tesiri olmazsa namusunu kurtarmak için kızını feda etmeye mecbur olacağından o yolda iş görebilmeye yardım edecekti.

Eczacı korktuysa da karşısındaki Raşit Efendi gibi kurnaz bir adam olduğu ve hele arada elli lira gibi bir tahrik vasıtası bulunduğu için korku ve tereddüdü devam edemedi. Yalnız üç gün müsaade istedi.” (Mizancı Murat 2022: 212).

Resim 27: 19.yy.'da Osmanlı'da Eczane Fotoğrafı.

(<https://aksikedi.net/i/osmanli-doneminde-ilk-eczane>)

Fatma Aliye Hanım'ın *Refet* romanında Refet ve annesi bakımsızlıktan dolayı sık sık hastalanırlar. Eve gelen doktorun yazdığı ilaçlar eczaneden alınır. Refet hastalandığında eve gelen doktor ilaçları eczane olduğunu düşündüğümüz yerden alarak getirir. Doktor Refet'in adını muhtaçlar defterine yazdırarak ilaçları parasız alır. Buradan muhtaçlar defterine yazılan bireylerin ilaç parasının devlet ya da hayırsever kişiler tarafından karşılandığı sonucuna ulaşılır.

“İlaçları kendi akşama getireceğini söyledi. İyiliksever adam akşama getireceği ilaçların parasını almadı. Muhtacın defterine geçirdiğini söyledi.”(Topuz 2023: 36).

Tanzimat romanlarında eve gelen doktorların tavsiye ettikleri ilaçların eczanelerden alındığını, eczacıların kimi zaman kendilerinin de ilaç hazırladıklarını ve müstakil eczanelerin varlığını tespit ederiz.

SONUÇ

Tanzimat devrinin doğal bir yansıması olarak Tanzimat romanı da büyük oranda Doğu-Batı karşıtlığı üzerinden temellendirilmiştir. Aslında bu durum bir karşıtlıktan ziyade iç içe geçiş olarak da nitelendirilebilir. Siyasal ve kültürel alanda nasıl Batılı hukuk sistemi ile geleneksel hukuk sistemi, Batılı yaşam tarzı ile yerli yaşam tarzı, geleneksel kurumsal yapılar ile Batılı kurumsal yapılar iç içe geçmişse insanların iç dünyasından başlayarak gündelik yaşam da böylesi bir yan yana gelişin, iç içe gelişin, üst üste binişin haritasına göre biçimlenmiştir. Üstelik söz konusu durum ve ona bağlı karmaşa sadece sosyal hayatta değil edebiyatta da benzeri bir seyir izlemiş, geleneksel edebiyat biçimlerindeki öğeler hem şeklen hem de içerik olarak Batılı olanların içine nüfuz etmiş, bazen de Batılı edebiyat türlerinin doğasına geleneksel olanlar yerleşmiştir. Örneğin şiirde Şinasi'nin geleneksel biçimin içine yerleştirdiği Batılı temalar Namık Kemal ile devam etmiş, bu durum Abdülhak Hamit'te egzotik konuların dahiliyle çok daha geniş bir zemine yayılmıştır. Geleneksel tiyatronun yerini Batılı tiyatro alır almaz gündelik konular da edebiyatın sınırlarına dâhil olmuş, yanlış Batılılaşmanın getirdiği sorunlar bu mecralarda müzakereye açılmıştır.

Mesele roman türüne geldiğinde, özellikle bu türün doğasından dolayı, Doğu-Batı karşıtlığının yarattığı sorunlar çok daha geniş bir zeminde tartışılma olanağına kavuşmuş, yerli ilk Batılı romanlardan başlayarak hayatın hemen her alanı edebiyatın kapısından içeri girme fırsatı bulmuştur. Bu bağlamda *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta görücü usulü evliliğe yönelik yüksek perdeden eleştiri oldukça manidar görünmektedir. Tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi Tanzimat süreci; romanların dünyasında da belli ikilemler meydana getirmiş, bu ikilemler yer yer Ahmet Mithat Efendi'nin kaleminde ironik, hatta absürt boyutlara ulaşmıştır. Örneğin *Felâtn Bey ile Rakım Efendi* romanındaki Batılı tip Felâtn'un şahsında yaşananlar bu durumun en açık göstergesidir. Ancak diğer her şeyde olduğu gibi burada da, romanın iç yolculuğunda da karakterler değişime uğramış, yeni gelen gerisine bir şeyler ekleyerek hem yazma tarzına hem de karakter oluşumuna yeni boyutlar kazandırmıştır. 1860'lı yıllardan başlayarak 1900'lerin başlarına kadarki süreçte Türk romanı elbette roman türüne ait hem teknik hem de tematik öğeler bakımından

ciddi evrilmelere sahne olmuş, bu evrilme yanına ister istemez gündelik hayatı da alarak sosyal, kültürel, siyasal, sanatsal ve estetiğe yönelik bir fotoğraf ortaya koymuştur. Hiç kuşkusuz bu fotoğrafın kadrajında, hem de merkezinde yer alan husus gündelik hayatın bizatihi kendisidir.

Tanzimat romanında gündelik hayatın izlerinin sürüldüğü bu çalışma, gündelik hayata yönelik teorik bir çerçevenin oluşturulmasının ardından, gündelik hayatı ihtiva eden hemen her husustaki gelişmeleri roman türü üzerinden kayıt altına almış; zihinsel dönüşümden yeme içme adabına, eğitimden kültür hayatına, sanattan edebiyata, resimden müziğe, memuriyetten aylaklığa, mekânsal farklılaşmalardan gündelik ritüellere, vakit geçirme biçiminden kılık kıyafete kadar ayrıntılı biçimde çözümleme uğraşı verilmiştir. Bu kapsamda, temsil kabiliyeti gösteren on altı romandan hareketle çıkarılan verilere göre şu sonuçlara ulaşılmıştır: Tanzimat romanında günlük hayatın en görünür olduğu alanlardan biri esarettir.

Dünyanın birçok yerinde var olan kölelik müessesesi Osmanlı Devleti'nde de Tanzimat yıllarını da içine alan bir döneme kadar devam etmiş ve konu olarak Tanzimat romanlarına aksetmiştir. Bu mesele Tanzimat romanlarının kimisinde bir insan hakkı problemi olarak yazarlarca işlenmiş kimisinde ise gündelik hayatın bir ayrıntısı olarak ele alınmıştır. İnsanın en temel hakkı özgürlüğüdür. Tanzimat romanlarında da bu müessesesinin bireylere yaşattığı zor durumlar zaman zaman işlenmiştir. Köle kadınların odalık olarak evin erkeğinin eşi olması veya nikâhsız olarak eş yapılması meselesi sıklıkla ele alınmıştır. Bununla beraber kölelerin gündelik yaşamdaki olumlu durumları da ele aldığımız romanlarda işlenmiştir. Tanzimat romanlarında Osmanlı Devleti'ndeki esaret kurumunun ve esirlere yapılan muamelenin Avrupa'daki ve dünyanın diğer ülkelerindeki kölelik anlayışından çok farklı olduğu görülür. Çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı Devleti'nde eve parayla alınan kadın ve erkek kölelere İslam'ın kölelere pozitif anlayışı çerçevesinde muamele edilmiştir. Romanlarda kölelerin iyi giyindikleri, iyi yemek yedikleri, evin bireyleri gibi eğitim aldıkları görülür. Kölelerin görevi ev işleri yapmalarıdır. Bunun dışında Osmanlıdaki kölelerin Amerika'daki veya Avrupa'daki köleler gibi tarım işçiliği görevleri yoktur. Tanzimat romanlarında ev işlerinde çalışan kölelerin belli bir müddet sonra “çırak çıkartma” usulü ile kölelikten azat edilerek evlendirildiklerine dair ifadelerle de karşılaşılır. Evlenmemiş olanların ve yaşlanınca

gidecek yeri olmayanların da hayatlarının sonuna kadar bulundukları evde yaşayabildikleri romanlarda tespit edilir.

Tanzimat romanlarında ele alınan meselelerin biri de eğitimidir. Okulda verilen eğitimin herkes tarafından tercih edilmemesi veya yetersiz kalması durumlarında varlıklı ailelerin eve getirdikleri özel hocalarla evdeki çocukların ve gençlerin eğitimini tamamladığı görülür. Bu eğitimler; okuma-yazma, alaturka kültüre ait bir müzik aletini çalma, temel bilimleri öğrenme gibi yeterlilikleri kapsadığı gibi Fransızca okuyup yazma, konuşma veya Batılı bir çalgı aleti olan piyano çalma gibi yeterlilikleri de kapsamaktadır. Tanzimat romanlarında zengin ailelerde dadı, lala ve mürebbiye ile büyüyen çocukların varlığını birçok defa görürüz. Bu ailelerden alaturka kültüre değer verenlerin çocuklarının eğitiminde dadı ve lalaları, Batılılaşmadan etkilenen ailelerin Fransız mürebbiyeleri tercih ettiği tespit edilir. Fransız mürebbiyelerin çocuk eğitiminden başka hem piyano çalma hem de Fransızca derslerini vermek gibi bir misyonları da vardır. Tanzimat romanlarında evdeki eğitim dışında roman kahramanlarının daha çok sübyan mekteplerinde eğitim aldığı, hem kızların hem de erkeklerin bu eğitimden yararlandığı, rüştiyelerin ve idadilerin açılmasıyla bireylerin bu okullara da devam edebildiği görülür. Rüştiye ve idadilerin açılmasından sonraki dönemde yazılan romanlarda bu okullara gidenlerin daha çok erkek bireyler olduğu ancak Tanzimat yıllarının sonlarına doğru yazılan romanlarda, *Refet* romanında da müşahade ettiğimiz gibi, kızların da rüştiye ve idadi eğitimi alabildiği tespit edilir. Osmanlı Devleti'nde üniversitelerin açılmasının gecikmesi dolayısıyla Tanzimat romanlarında üniversite eğitimi alan bireylere pek fazla rastlanmaz. Yabancı okullarda eğitim konusunda ele aldığımız Tanzimat romanlarının hiçbirinde roman kahramanlarından birinin bu okullardan eğitim aldığına dair bir ifade ile karşılaşılmaz. Mizancı Murat, Müslüman Osmanlı çocuklarının yabancı okullara gittiğini roman kahramanı Mansur Bey'in ağzından genel bir bilgi olarak ifade ederken bu okulların dönemin gündelik hayatında yeri hakkında da bilgi vermiş olur. Tanzimat yıllarında kültür-eğitim faaliyetlerinin çok değerli olduğunu ancak bu faaliyetlerin toplumun genelinde yeterince yaygın olmayışının ekonomik imkânlarla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılır. Zira Tanzimat romanlarında ekonomik durumu yerinde olan bütün ailelerin evin çocuklarına hatta

cariyelerine dahi müzik eğitimi aldırđı bu eğitimlerin evde özel hocalarla gerçekleştirildiği müşahede edilir.

Tanzimat romanlarında dönemin mimari tarzının gündelik hayat ile sıkı bir ilişki içinde olduğu anlaşılır. Tanzimat romanlarında tasvir edilen evlerin dış mimarisi genellikle İstanbul'da bulunan evlerin mimarisini yansıtmaktadır. Bunlar ise genellikle zengin kimselerin konak ve k şkleridir. Bu konak ve köşklerde dönemin modalarının etkisi g r lse de klasik Osmanlı mimarisinin yansımalarından biri olan haremlik ve selamlık kültürünün yansımaları ihmal edilmez. Fakir ailelerin evleri haremlik ve selamlık bölümleri olmayan az odalı evler olarak karşımıza çıkar. İstanbul dışında tasvir edilen evlerde İstanbul'dan farklı olarak o bölgenin kendine mahsus mimari özellikleriyle karşılaşılır. Dış mimarideki en dikkat çeken unsurlardan biri de evlerin cumba ve kafes bölümleridir. Tanzimat yıllarında dönemin romanlarında evlerin özellikle sokağa bakan cephelerinde bulunan cumbalar, sadece İstanbul'da değil Anadolu'nun birçok şehir ve kasabasında da inşa edilmiş, bu evlerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Zengin veya fakir insanların ev içi yaşamda kullandıkları eşya ve aksesuarları yazarların tasvirleri ile müşahede edilirken Batılı yaşam tarzına ait eşyaların ve modaların daha çok zengin bireylerin evlerine yansıdđı görülür. Aynı zamanda geleneksel ve modern unsurların zengin evlerde i  içe bulunduğu da tespit edilir. Fakir insanların gündelik ihtiyaçlarını karşılamak kaygısı ile modaları takip etme düşünceleri yoktur. Tanzimat romanlarında köşk ve konakların peyzaj mimarisi de tasvir edilir. Roman kahramanlarının yaşadıkları köşk, konak ve yalılar geniş bahçelere sahip olarak anlatılmıştır. Bu bahçelerin her biri ayrıntılı olarak tasvir edilmese de ayrıntılı tasviri yapılan bahçelerin oldukça özenli bir şekilde düzenlendiği görülmektedir.

Dönemin romanlarında farklı açılardan ele aldđımız yeme içme alışkanlıklarına baktđımızda sabah, öğle ve akşam yemeklerinin gündelik hayatın bir parçası olduğu, bu öğünlerde o dönemin kültürünü yansıtan çeşitli yemeklerin yenildiği ve Osmanlı mutfak kültürünün oldukça zengin olduğu tespit edilir. Bu yemeklerin bir kısmı geleneksel Osmanlı mutfağını yansıttđı gibi bir kısmı da Batılılaşma ile tercih edilmeye başlayan Avrupa kültürünü yansıtmaktadır. Roman kahramanlarının sofralarında kimi zaman her iki kültüre ait yemeklerin aynı anda tercih edildiği de görülür. Yenilen yemeklerin çeşidi ve zenginliği de bireylerin

ekonomik durumlarına göre değişmektedir. Tanzimat romanlarında dönemin yeme içme âdetlerinin yanı sıra sofrâ adetleriyle de karşılaşılır. Bunlar arasında en dikkat çeken unsur alaturka sofrâların yerini yavaş yavaş alafranga sofrâlara bırakmasıdır. Yer sofrâlarından ayaklı yemek masalarına geçilmesinin yanı sıra haremlik ve selamlık olarak kurulan sofrâların kadın ve erkeğin hep birlikte yemek yediği sofrâlara evrilmesidir. Bunlar Osmanlı'da yayılmaya başlayan Batılılaşma hareketinin bir sonucudur. Bu yeni usuller yavaş yavaş sofrâlarda içki tüketilmesi âdetini de sınırlı olarak doğurmaktadır. Tanzimat romanlarının birçoğunda yeme içme kültürünün bir parçası olarak kahve içme âdeti de görülür. Bu âdet hem geleneksel yaşama hem de alafranga yaşama değer veren bireylerin gündelik hayattaki ortak zevkidir. Tanzimat romanlarında çocuk beslenmesi ile ilgili pek fazla ifadeye rastlanmaz. Bunun sebebi romanlarda çocuk kahramanlara çok fazla yer verilmemesidir. Çocuk beslenmesiyle ilgili rastladığımız yegâne örnek ihtiyaç olduğunda bebeklerin sütanne ile beslenmesi âdetidir.

Romanlarda zengin ve kültürlü ailelerin gündelik hayatlarında kitap okudukları sık sık görülür. Kitap okuma âdetini edinen aileler genellikle ekonomik durumu iyi olan, okuma yazma ve dil öğrenme fırsatını bulabilmiş bireylerdir. Zengin ve kültürlü aileler gündelik hayatlarında kitap okuma rutinini oluşturmak için evlerinde kütüphaneler kurmuş ve çeşitli dillere ait kitapları evlerinde sürekli bulundurmışlardır. Ele aldığımız romanlarda Batılılaşmanın etkisiyle alafranga kültüre değer veren bireylerin özellikle Fransızca kitapları sıkça okudukları ve bunu gündelik hayatlarının bir rutini haline getirdikleri müşahade edilir. Zengin ve kültürlü ailelerin gündelik hayatlarında dergi ve gazeteleri okuduklarına da sık sık şahit olunur. Bu romanların yazıldığı dönemde Osmanlıda hem Türkçe hem de Fransızca gazeteler haftalık veya aylık olarak yayınlanmaktadır. Ele aldığımız romanlarda zengin ve eğitilmiş kişilerin Türkçe veya Fransızca gazeteleri evlerinde bulundurdıkları ve gazete okumayı günlük hayatlarının bir rutini haline getirdikleri görülür.

Ele aldığımız Tanzimat romanlarında kültür-sanat faaliyetlerine baktığımızda Batı tarzı tiyatroların dönemin kültür-sanat faaliyetlerinde ve eğlence hayatında önemli bir yeri olduğu anlaşılır. Batı tarzı tiyatlara hem ecnebi hem de Müslüman tebaanın ilgi gösterdiği, Müslüman tebaadan da özellikle Batı hayranı ve alafranga

bireylerin bu eğlenceyi zaman zaman tercih ettiği tespit edilir. Batı tarzı tiyatrolara Müslüman erkekler gidebilseler de Müslüman kadınlar bu tarz tiyatrolarda toplumun ayıplaması dolayısıyla görülmez. Tanzimat romanlarında kültür-sanat faaliyetlerinin başka bir unsuru müzik aletlerinin çalınması ve dinlenmesidir. Kültürlü ve eğitilmiş bireylerin temel göstergelerinden biri de herhangi bir müzik aleti çalma becerisidir. Zengin aileler hem çocuklarına hem de köleleri ve cariyelerine evde müzik eğitimi aldırırlar. Özellikle eğitilmiş kadınların müzik aleti çalması çok yaygındır. Cariyelerin de bir müzik aleti çalması onların maddi ve manevi değerini arttıran bir unsurdur. Batı kültürünün egemen olmadığı dönemde ailelerde ut, kanun gibi müzik aletlerinin öğrenilmesi yaygınken Batı kültürünü benimsemiş ailelerde piyano gibi Batılı bir müzik aletinin öğrenilmesi daha yaygındır. Dönemin zengin aileleri çocuklarına müzik eğitimi aldıkları gibi gündelik yaşantılarında da sık sık müzik aleti çalar ve dinlerler. Tanzimat romanlarında kültür-sanat faaliyetlerinin bir diğeri de resim yapma uğraşısıdır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarının çok az bir kısmında resim yapan bireylere rastlanılır. Bu bireyler zengin, kültürlü ve alafrangalığa değer veren bireylerdir. Resim yapmak bir anlamda alafrangalığın gereği olan modalardandır. Bu uğraşa yalnızca birkaç romanda rastlansa da resim yapan bireylerin bu faaliyeti gündelik yaşamlarının rutini haline getirdiği söylenebilir.

Tanzimat romanlarında giyim kuşam meselesine de oldukça fazla yer verilir. İncelenen eserlerde kadın giyiminde günün modalarının takip edildiği, Batılılaşma hareketlerinin kadın giyimine yansıdığı görülmüştür. Her ne kadar kadın giyiminde Batılılaşmanın izleri görölse de bu etki erkek giyimindeki kadar belirgin değildir. Zira Müslüman kadınların kapalı giyinme ve örtünme zorunluluğu alafranga giyim âdetlerinin yansımalarını sınırlı düzeyde tutmuştur. Kadın giyiminde alafranga ve alaturka tarzın iç içe geçmesi zengin kadınların giyiminde kendini sınırlı düzeyde göstermiştir. Tanzimat romanlarında dönemin erkek giyiminde hem alaturka hem de alafranga giyim usullerinin erkek bireyler tarafından tercih edildiği görülür. Batılılaşma etkisinde olan zengin, eğitilmiş bireylerin alafranga tarzı giysileri; fakir, eğitimsiz, halktan bireylerin de alaturka tarzı kıyafetleri giyindikleri gözlemlenir. Alafranga tarzda giyinen bireylerde ise kimi zaman Doğu-Batı ikiliğini yansıtan alafranga ve alaturka tarzı kıyafet ve aksesuarların bir arada kullanıldığı tespit edilir. Tanzimat romanlarında çocuk giyimine yeterince yer verilmemiştir. Bunun sebebini

çocuk kahramanların dönemin romanlarında çok fazla görülmeyişine bağlanabilir. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında mektebe giden bireylerin nasıl giyindiği yalnızca *Refet* romanında görülür. Tanzimat romanlarından hem Osmanlıda hem de konu edilen İngiltere’de giyim kuşam ve kişisel bakımın o dönemde yaşayan bireyler için çok önemli olduğu ve bu konuya önem verilmesinin de bireylerin ekonomik şartlarıyla ilişkili olduğu sonucu çıkartılır.

Tanzimat romanlarında kadın erkek ilişkilerine baktığımızda bu ilişkinin birbirine mahrem olan kadın ve erkek arasında çok sınırlı olduğu bu sınırların mesire yerleri gibi sosyal alanlarda zorlandığı tespit edilir. Batılaşmanın etkili olduğu ailelerde ilişkilerin daha esnek kurallarla uygulandığı müşahade edilir. Tanzimat romanlarında Müslüman kadın ve erkekler arasında sınırlı olan ilişki ve iletişimin erkeklerle gayrimüslim kadınlar arasında daha serbesttir. Müslüman kadınlara getirilen toplumsal sınırlandırmalar Müslüman erkekler ve gayrimüslim kadın ve erkekler için geçerli değildir. İstanbul şehir hayatına genelleyebileceğimiz bu sınırların Anadolu köy hayatında da esnetildiği görülür.

İçki ve sigara içme âdeti Tanzimat romanlarının birçoğunda roman kahramanlarının gündelik hayatlarında görülmektedir. Romanlarda müstakil tütüncü dükkânlarında satılan tütünler, tablalarda muhafaza edilip içileceği vakit sigara kâğıtlarına sarılarak tüketilmektedir. Tanzimat romanlarında içki içilen sofralara da pek çok kez rastlanılır. Alkollü içecekler ya erkeklerin gece eğlencelerinin bir parçası ya da alafranga ya da rindane meşrepli kişilerin misafirleri için sofralara koyulan bir ikram olarak karşımıza çıkar. Tanzimat romanlarında ne gece eğlenceleri ne de bu eğlencelerde içilen içecekler hoş karşılanmaktadır. Batılaşma kültüründen etkilenmeyen bireylerin bazılarının zaman zaman evin dışında içki içtiklerini ancak bu âdeti genellikle evlerine taşımadıkları tespit edilir. Tanzimat romanlarında gece eğlencelerinde içki içen bireylerin varlığından bahsedilirken bu bireylerin başlarına gelen kötü olaylar bir ibret dersi olarak verilir. Batılılaşmadan etkilenen ailelerde misafirlere içki ikram etmek ve onlarla az miktar içki içmek olumsuz karşılanmaz ve bu davranış kibarlığın ve modernliğin bir parçası olarak görülür. Pahalı bir alışkanlık olduğu için fakir bireylerin içki içtikleri de çok fazla görülmez.

Tanzimat romanlarında dönemin evlenme adetleri hakkında birçok bilgi elde edilir. Bu bilgilerden en dikkat çekici olanları görücü usulü ile evlenmenin temel

evlenme usulü oluşu, vekâletle nikâh kısılabilmesi, evlilik yaşının kızlarda çok erken oluşu, evlilikte kızların rızasının çok önemsenmeyişi ve cariyelerin nikâh yapılmadan odalık olarak eş olabileceği hususlarıdır. Günümüzde de hala uygulanmaya devam eden içgüveyi olarak evlenme âdeti Tanzimat romanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında birçok düğün âdetinden bahsedildiği ve bu âdetlerin bir kısmının gümümüzün toplumsal hayatında da devam ettiği tespit edilir. Bu adetlerden arabalara havlu bağlama, yüz görümlüğü hediye etme, davul ve zurnalarla müzik çalma, düğün yemeği verme adetleri en göze çarpanlarıdır. Evlenme adetleri kadar boşanma adetleri de Tanzimat romanlarına yansımıştır. Eserlerde evlenmek kadar çok olmasa da boşanmanın da görüldüğü ve boşanmanın toplumda doğal karşılanan bir durum olduğu tespit edilir. Yazarların anlattıkları kurgularda toplumda boşanma hakkı kadınlara verilmemiş, erkeklere bu konuda bir ayrıcalık tanındığı fark edilmiştir.

Tanzimat romanlarında dönemin seyahat ve ulaşım âdetlerinden fayton ve landoların çok önemli bir yeri vardır. Bu arabalar genellikle şehir içi uzak mesafeleri katetmek için kullanılsa da mesire yerleri gibi alanları gezmek amacıyla da kullanılmıştır. Şekli ve kalitesiyle kimi zaman bir itibar meselesi olan bu atlı arabalar gezme ve eğlenme kültürünün de bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat romanlarında söz edilen seyahat ve ulaşım araçlarının bir diğeri de sandal ve kayıklardır. Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakasına dağılmış olması, şehrinin iki yakasındaki ulaşımında vapurların yetersiz kalması bu araçların önemini arttırmıştır. Gündelik hayatta önemli bir yer edinen bu araçlar romanlarda sıkça konu edilmiştir. İstanbul'da sandalla seyahatin gündelik hayatta önem arz ettiği ve bunun sandalcılıkla uğraşan meslek grubunun oluşmasını da sağladığı tespit edilmiştir. Uzak mesafelerin katedilmesinde ve deniz ulaşımında vapurların kullanılması da romanlarda sıkça işlenir. Birçok romanda adı geçen Lloyd Kumpanyası vapurlarının ecnebilere ait bir işletme olduğu, bu alanda hizmet veren yerli bir vapur şirketinin adının hiç anılmadığı görülür. Yine vapurla edilen seyahatin yalnızca ulaşım amacıyla değil eğlenmek ve gezmek amacıyla kullanıldığı da tespit edilir. Tanzimat romanlarında birçok ulaşım aracının varlığından söz edilirken tren ve tramvaylardan da bahsedilir. Bu ulaşım araçlarının günün belli saatlerinde birden fazla sefer yaparak yalnızca kısa mesafelerdeki ulaşım için kullanıldığı ifade edilir.

Gündelik hayatın önemli unsurlarından olan eğlence kültürü dönemin romanlarında sıkça karşımıza çıkar. Bunların en bilinenlerinden olan mesire yerlerine gitme âdetiyle neredeyse her romanda karşılaşılır. Mesire yerlerinin en büyük özelliği sosyal kaynaşmaya imkân vermesidir. Gündelik hayatta birbirlerini görme, konuşma fırsatı bulamayan insanlar, bu mekânları sosyalleşme amacıyla da kullanmışlardır. Tanzimat romanlarında mesire alanları kimi zaman olumlu özellikleriyle kimi zaman kadın ve erkeklerin ahlaki normlara uymayan ilişkilerinin fırsat alanı olarak olumsuz özellikleriyle ortaya konulmuştur. Dönemin eğlence anlayışlarından biri de sandalla gezinti âdetidir. Tanzimat romanlarında sandalların hem bir ulaşım hem de bir eğlence aracı olduğundan sıkça bahsedilmiştir. Boğaz'da yapılan müzikli sandal gezintileri, dönemin eğlence âdetlerinde oldukça rağbet görmüştür. Tanzimat romanlarında hem kadınlar hem de hem de erkekler için düzenlenen gece eğlencelerinden de sıklıkla bahsedilir. Kadın kadına veya erkek erkeğe yapılan eğlenceler yazarlar tarafından olumsuz değerlendirilmez. Erkeklerin çok para harcayarak düşkün ahlaklı kadınlarla gerçekleştirdikleri içkili eğlenceler ise bütün romancılar tarafından eleştirilir. Dönemin romancıları birçok eserlerinde bu eğlencelere katılan erkek bireylerin ibretlik sonunu işleyerek topluma ders vermeye çalışmışlardır. Oyunlar da eğlence kültürünün bir parçasıdır. Tanzimat romanlarında çeşitli oyunların eğlence kültürü ile ilişkilendirildiği görülür. Romanlarda en çok sözü edilen oyunlar, kâğıt oyunlarıdır. Tanzimat romanlarında bu oyunları oynayan kimseler daha çok zengin ve alafranga tipleridir. Kâğıt oyunları kimi zaman olumsuz olarak anlatılan gece eğlencelerinin bir parçası olarak değerlendirilirken kimi zaman da alafranga tiplerin lüzumsuz eğlencesi olarak değerlendirilmiştir. Turistik geziler de eğlence kültürüne dâhil edilebilir. Tanzimat romanlarında genel anlamda bireylerin gezmek eğlenmek amacıyla turistik gezilere katıldıklarından pek söz edilmese de *Çingene* romanındaki Şems Hikmet Bey'in Marmara Denizi gezisi ve *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanındaki Avrupalıların İstanbul'a yaptığı geziler bu yıllarda turistik amaçla yapılan gezilerin bireyler tarafından bilindiğinin ve şartları uygun olanlarca tercih edildiğinin bir göstergesidir. Dönemin yeni moda âdetlerinden olan fotoğraf çekirme âdeti de bir ihtiyaçtan kaynaklanmadığı için eğlence kültürü ile alakalıdır. Tanzimat romanlarının çok az bir kısmında bahsedilse de bu yıllarda fotoğraf çekirme hadisesinin doğal karşılanan bir durum olduğu, insanların bu

teknolojiye alışkın oldukları ve günlük hayatlarına renk katmak için fotoğraflarını istedikleri zaman çektirebildikleri görülür. Çingenelerin şarkılı danslarının izlenmesi Tanzimat yıllarının eğlence kültürüne dâhildir. Mesire yerlerine giden bireylerin eğlenmek için Çingeneleri izledikleri ele aldığımız Tanzimat romanlarının yalnızca ikisinde işlenmiştir. Bu romanlarda Tanzimat yıllarında Çingenelerin açık mekânlardaki eğlence kültürünün önemli figürlerinden biri olduğunu tespit edilir. Gündelik hayatın çocuk eğlencelerinin ayrılmaz bir parçası da çocuk oyunlarıdır. Ele aldığımız Tanzimat romanlarından *Müsâmeretnâme*, *Refet* ve *Sergüzeşt* dışında çocuk oyunları ve oyuncaklarından söz edilmemiştir. Söz edilenler de geçmişteki çocuk oyunlarının çok fazla değişmeden günümüze kadar geldiği görülmüştür. Günümüzde olduğu gibi Tanzimat yıllarında da kültürel hayatımızın bir parçası olan ramazan eğlencelerinin varlığı ve önemi Emin Nihad Bey'in *Müsâmeretnâme* adlı eseriyle bizlere gösterilmiştir. Eserde bu eğlencelerden hükümdar alayının, halkın sokağa dökülerek hep birlikte eğlenmesi usulüyle gerçekleştiği ifade edilmiştir. Eğlence kültürünün önemli bir parçası olan dans etme ve dansçı izleme âdeti de Tanzimat romanlarında sıkça görülür. İstanbul'da bulunan Avrupalı ailelerin evlerinde Türk ve ecnebi misafirleriyle beraber yaptıkları polka ve vals gibi dansların yanı sıra gece eğlencelerinde parayla tutulan kadınların yaptıkları alaturka danslar dönemin romanlarında en çok sözü edilen danslardır. Panayıra girme âdeti de dönemin romanlarında söz edilen eğlenceler arasındadır. Ele aldığımız diğer Tanzimat romanlarında panayırlardan ve panayıra gitme âdetinden çok fazla bahsedilmese de Mizancı Murat'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında böyle bir eğlencenin adının zikredilmesi bu eğlencenin dönemin eğlence kültürünün bir parçası olduğu bilgisini vermektedir.

Tanzimat romanlarında gündelik hayatı çok önemli unsurlarından olan haremlik-selamlık kültürünün varlığının devam ettiğine birçok kez şahit olunur. Bu âdetin, dinî bir hassasiyetten çıkmış olmasına rağmen daha çok kültürel ve geleneksel bir unsur olarak uygulandığı tespit edilir. Batı kültürünün etkisi altında kalan bireylerin zaman zaman bu âdeti esnettiği görülse de ekonomik şartları elverdiğince bu âdeti uygulamaktan geri durmadığı tespit edilmiştir. Tanzimat romanlarından *Sergüzeşt*'te haremlik-selamlık kültürünün bir uzantısı olan harem

ağası kültürünün Mısır'da halen devam etmekte olduğu işlenir. Ancak haremağası kültürü, konusu İstanbul'da geçen romanlarda karşımıza çıkmaz.

Tanzimat romanlarında gündelik hayatta ecnebilerin toplum içerisindeki yerini ortaya koyan ile ilgili pek çok olay ile karşılaşılır. Romanlarda ecnebi bireylerin toplumda birçok alanda çok önemli bir yere sahip oldukları görülür. Bu bireyler kimi zaman eğlence alanında varlık gösterip, dans edip şarkı söyleyerek gündelik hayatın gece eğlencelerindeki yerlerini alırlar. Kimisi Fransızca ve piyano öğretmenliği veya mürebbiyelik gibi görevler üstlenerek toplumun şekillenmesindeki en önemli rollerden olan eğitimci rolünü üstlenirler. Bazı ecnebiler ise toplumun temel dinamiklerinden olan ticaret konusunda önemli bir pay alır ticaretin şekillenmesinde söz sahibi olurlar. Yüksek eğitim alan ecnebilerin doktorluk gibi saygın olarak değerlendirilen mesleklerde çalıştıkları da görülür. Bazı ecnebiler İstanbul gibi eşsiz bir şehirde çalışmak için değil yaşamak için bulunurlar. Zaten zengin oldukları için toplumun seçkin sınıfı arasında saygın bir konumda bulunur ve diğer Osmanlılarla sosyalleşirler. Romanlarda düşük ahlaklı gayrimüslim kadınların erkeklerle ilişki kurarak onların servetlerini ellerinden aldığı görülse de aynı davranışları düşük ahlaklı Müslüman kadınların yaptığı da birçok romanda tespit edilir. Buradan ahlaki zaafıların yalnızca gayrimüslim kadınlara indirgenemediği anlaşılır.

Tanzimat romanlarında gündelik hayatı şekillendiren pek çok değerle karşılaşılır. Bu değerlerden en moda olanı şüphesiz alafrangalık merakıdır. Tanzimat romanlarının birçoğunda Batılılaşmanın etkileri alafrangalık olarak daha da somutlaşır. Alafrangalar, kimi romanlarda Batılılaşmayı doğru ve dozunda anlayan bireyler olarak karşımıza çıkarken kimi romanlarda da yanlış anlayarak kendini kötü durumlara sokan bireyler olarak toplumda varlık gösterirler. Tanzimat romanlarında karşılaştığımız değerlerden biri de dini ve manevi değerlerdir. Bu değerlerin birçoğu dinin etkisiyle meydana çıkmıştır ve toplumun gündelik hayatının şekillenmesinde etkili olmuştur. Dönemin romanlarında ele alınan değerlerden bir diğeri de kadın ahlakının yüce olması gerekliliği meselesidir. Tanzimat romanlarında kadınların ahlaklı olmalarının ne derece önemli olduğu fikri işlenirken ahlaksız kadınların erkekleri düşürdüğü kötü durumlar ibret dersi vermek amacıyla pek çok kez ele alınmıştır. Ahlaksız kadınların erkekleri ahlaklarından, servetlerinden, sevdiklerinden

ayırır büyük bir tehlike olduğu önemle işlenmiştir. Dönemin romanlarında kadın ahlakının yüce olması meselesi tartışıldığı gibi erkek ahlakının yüce olması meselesi de tartışılmıştır. Ahlakını yitiren kadının eleştirisi yapıldığı gibi ahlakını yitiren erkeğin eleştirisi de yapılmıştır. Sefahat ve eğlence hayatına kapılarak malını, sevdiklerini hatta canını kaybeden erkeklerin Tanzimat romanlarının sosyal yaşantısı içinde karşımıza birçok kez çıktığı tespit edilmiştir. Bu romanlardaki bireylerin başına gelenler ibret dersi olarak verilmiştir. Günümüzün ve Tanzimat yıllarının değerlerinden olan misafirperverlik meselesi de Tanzimat romanlarında işlenmiştir. Romanlarda eve konuk alınan birçok sahne ile karşılaşılır. Bu sahnelerden günümüzde olduğu gibi Tanzimat yıllarında da Osmanlı hanelerinde misafiri güzel ağırlamaya çok önem verildiği, bunun kültürel bir değer olduğu anlaşılmıştır. Bir değer değil de bir inanış olarak alınan büyücülük meselesi de ele aldığımız romanlarda gündelik hayatın unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmıştır. *Çengi* romanında büyücülükle uğraşan ve büyüye inanan insanların kendilerini düşürdükleri olumsuz durumlar ele alınmıştır. Hem günümüzde hem de geçmişte gündelik hayatı şekillendiren değerlerden biri de komşuluktur. Tanzimat romanlarında konunun işlenişi gereği komşuluk ilişkilerinden birçok romanda söz edilmiştir. Yazarların ifadelerinden Türk-Osmanlı kültüründe komşuluğun değeri ve bireylerin hayatındaki önemi hakkında birçok ifade tespit edilmiştir. Tanzimat romanlarında Türk-İslam kültürünün önemli bir parçası olan hamama gitme kültüründen, hamamların gündelik hayattaki yerinden bahsedilmiştir. Bu anlamda hamama gitme âdetinin hem temizlik kültüründe hem de sosyalleşmede önemli bir yeri olduğu tespit edilmiştir. Gündelik hayatın önemli unsurlarından olan selamlaşma âdeti Tanzimat romanlarında sosyal bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanlarda eski bir selamlaşma âdetinden bahsedilmiştir. Tanzimat romanlarında *etikleme* olarak karşımıza çıkan bu selamlaşma âdetinin dönemin gündelik yaşantısında önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Gündelik hayatın önemli unsurlarından biri de kadının toplumdaki konumudur. Bu anlamda Tanzimat romanlarında kadın ve çalışma hayatı ile ilgili özellikle Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında pek çok yaşantı ve tartışma ile karşılaşılır. Eserlerinde çalışan kadını çok fazla konu edinen Fatma Aliye Hanım çalışma hayatının bir kadın için zor ve yıpratıcı olduğunu işleyerek zorunluluk

olmadığı sürece kadınların çalışmamaları gereğini ele almıştır. Çalışmanın zorunluluk olduğu durumlarda kadınların bunu eğitimleri ve namusları ile yapmalarını savunmuştur. Tanzimat romanlarında çalışma hayatındaki kadınlardan daha çok ev hanımı olan kadınlardan bahsedilmiştir. Erkeklerin gücü ve koruması altında yaşayan ev kadınlarına romanlarda sıkça yer verilmiştir. Bu kadınlar erkeğin olumlu davranışlarıyla mutlu bir hayat süren, olumsuz davranışları ile de ezilen zayıf ve pasif kadınlar olarak tasvir edilmişlerdir. Tanzimat romancılarından Fatma Aliye Hanım, zayıf ve ezilen kadın imajına alternatif bir kadın imajı yaratarak çalışıp kazanarak kendi kaderine yön veren kadın tiplerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Tanzimat romanlarında tatil günlerinin cuma ve pazar oluşu pek çok defa ifade edilir. Bu günlerin roman kahramanlarınca daha çok mesire yerlerinde gezme ile geçirildiği işlenir.

Osmanlı tebaasının gündelik hayatının şekillenmesinde önemli bir yeri olan devlet memuriyeti görevinden Tanzimat romanlarının birçoğunda bahsedilmiştir. Bunlardan kalem memurluğu en sık ele alınan meseledir. Tanzimat romanlarında bir miktar eğitim almış gençlerin zengin dahi olsalar devlette yükselmek amacıyla kaleme işe başladıkları ancak kalem memurlarının çokluğu sebebiyle çoğunun kalemlerde doğru dürüst çalışmadıkları işlenir. Özellikle Mizancı Murat devlet memurlarının bir kural ve prensip olmadan işe alınmaları, yükselmeleri ve ücretlendirilmeleri dolayısıyla devlet düzenini eleştirir. Tanzimat romanlarında memuriyetlerin erkeklere verildiğini görürüz. *Refet* romanında diğer romanlardan farklı olarak ilk kez kadınların bir devlet memurluğu olan öğretmenlikte görev aldığı tespit edilir. Dönemin romanlarındaki memuriyetlerden biri de tulumbacılıktır. Tanzimat romanlarında olay örgüsü gereği yalnızca iki romanda tulumbacılar konu edilmiştir. Romanlarda tulumbacılar, teşkilatlarının kendilerine göre düzeni ve kurallarıyla yangınlara müdahale etmede gündelik hayatın önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Tanzimat romanlarında iletişim meselesi de sıkça işlenen meselelerdir. Romanlarda mektupla ve telgrafla haberleşmek uzak mesafelerde bulunan bireyler arası iletişimi sağlayan vasıtalar olarak işlenmiştir. Bunlardan mektuplaşmak, birbirlerine yakın mahalde olsalar bile sosyal normlar gereği yüz yüze iletişimin mümkün olmadığı durumlarda iletişim engelini ortadan kaldıran bir vasıta olarak da

karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat romanlarında işlenen iletişim vasıtalarından biri de tellallardır. Günümüzdeki kolay iletişim vasıtalarının olmadığı bir dönemde büyük kitlelere haber duyurmada önemli bir rol üstlenen tellalların varlığı *Müsâmeretnâme* eserinde bizlere gösterilmiştir.

Tanzimat romanlarında gündelik hayatta yer edinmiş pek çok moda ile karşılaşılır. Aksesuara isim yazdırma, evde ayakkabı giyinme modaları bunlardan bazılarıdır. Tanzimat romanlarında Batılılaşma ile gelen giyim modalarının İstanbul'da yaşayan zengin ve seçkin bireyler tarafından takip edildiği ve bu modaların bireylerin gündelik yaşantılarında etkili olduğu işlenmiştir. Tanzimat romanlarında karşımıza çıkan modalardan biri de yazlık-kışlık ev kullanma modasıdır. Romanlardan zengin ailelerin mevsime göre yazlık ve kışlık ev değiştirdiklerini, bunun zengin bireyler arasında sıkça karşımıza çıkan bir âdet olduğu görülür. Batılılaşma hareketlerinin yoğunlaştığı Tanzimat yıllarında bu modaların halk arasında değil zengin ve seçkin aileler tarafından uygulandığı tespit edilir.

Tanzimat romanlarında ticari hayatta önemli bir yeri olan birçok meslekten bahsedilir. Bahsedilen çeşitli mesleklerin bir kısmının günümüzde çağın ihtiyaçlarına göre güncelliğini yitirdiği bir kısmının da hala geçerliliğini sürdürdüğü görülmektedir. Ele aldığımız Tanzimat romanlarında dönemin ticari faaliyetlerin temelini oluşturan alışveriş yapmanın unsurları ile de karşılaşılır. Romanlarda ticari hayatın esnaf ve tüccarlar tarafından aktif olarak sürdürüldüğü ve bu hayatın içinde çarşıların önemli bir yeri olduğu tespit edilir. Ticari hayatın işleyişinde önemli bir araç olan paranın kullanımıyla ilgili Tanzimat romanlarında pek çok ifade bulunmaktadır. Osmanlıda gümüş ve altın mecidiyelerin yanı sıra Fransızlara ait frank para biriminin de Beyoğlu gibi yabancıların yoğun olduğu semtlerde kullanıldığı görülür. Dönemin romanlarında faiz ifadesiyle karşılaşsak da faizin yabancı ülkelerdeki bankalarda ve Osmanlıda tefecilik yapan bireyler tarafından kullanıldığı anlaşılar.

Tanzimat romanlarında kadınların gündelik uğraşlarının neler olduğu zaman zaman işlenmiştir. Zengin kadınları ev içi yaşamlarında en çok oyalayan uğraşları kitap okumak, müzik aleti çalmak, mesire yerlerinde gezmek ve el işleri yapmaktır.

Fakir kadınların gündelik uğraşları ise daha çok ev işleri, el işleri çocuk bakımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanzimat romanlarında kimi zaman devlet hukuku ile ilgili ifadeler kullanılmıştır. *Müsâmeretnâme* ve *Refet*'te miras bırakma ile ilgili ayrıntılı ifadelere diğer romanlara nazaran daha çok rastlanmıştır. Diğer romanlarda da ayrıntıya girilmeden babadan kalan mirasın çocuklara kaldığına veya suç işleyenlerin hapsedildiğine dair ifadelerle karşılaşılır. Tanzimat romanlarında olay örgüsü gereği hukuki meseleler çok fazla konu edilmemiş, konunun işlenişinin elverdiği kadarıyla bunlara yer verilmiştir. Bunlar da mahkemeye başvurma, mirastan hak alma ve miras sistemi, askere gitme, memuriyetten kaçmanın cezai sorumlulukları, borçları ödeme sorumluluğu gibi meselelerle karşımıza çıkmaktadır.

Dönemin romanlarında eve doktor çağırma âdetinden sıkça bahsedilir. Dönemin şartlarına bakıldığında hastanelerde tedavi imkânının varlığı bilinmektedir ancak ele aldığımız romanlarda günümüzdeki gibi hastaneye gitme âdetinin olmadığı görülmektedir. Ele aldığımız romanlarda yazarların ifadelerinde hastanelerde tedavi hizmetinin mümkün olduğunu ancak bunun daha çok ameliyatın gerektiği veya evde bakım hizmetinin mümkün olmadığı durumlarda tercih edildiği görülür. Tanzimat romanlarında eve gelen doktorların tavsiye ettikleri ilaçların eczanelerden alındığı eczacıların kimi zaman kendilerinin de ilaç hazırladıkları tespit edilir.

Son söz olarak, Tanzimat romanlarında roman kahramanlarıyla her okunduğunda yeniden canlanan hayatlar vardır. Bihruz Bey'le sabah erkenden süslü landosuna binip Tanzimat yıllarının Boğaziçi'nde gezip civardaki insanlarla konuşabilir onların renkli hayatlarına konuk olabilirsiniz.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat Efendi (2023). *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi (2021). *Çingene*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi (2021). *Esaret*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi (2022). *Taaffüf*. Ankara: Tema Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi (2022a). *Çengi*. Ankara: Tema Yayınları.
- Akyüz, Kenan (2021). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1960-1923*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Ateş, Mustafa (2021). “Hanefî Mezhebinde Nikâh-ı Tenezzühî ve Osmanlı Uygulaması”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*. 4(2), 298-311.
- Bayarslan, H. (2017). Osmanlı Devleti’nde Köleleştirme ve Azat Etme Yöntemleri. *Ulakbilge*. 5(10), 439-452.
- Braudel, F. (2017). *Maddi Uygarlık ve Kapitalizm: 15-18. Yüzyıl*. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozdoğan, Ahmet (2024). Yeni Türk Edebiyatı’nın Dönemlerine Yönelik Alternatif Bir Yaklaşım. *Edebi Eleştiri Dergisi*. 8(2): 182-211.
- Çelik, Hüseyin (2011). Kur’an-ı Kerim’de Cariyelerle Evlilik Meselesi. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18, 137-173.
- Emin Nihad Bey (2021). *Müsâmeretnâme*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Emiroğlu, Kudret (2022). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Enginün, İnci (2018). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*. İstanbul: Degah Yayınları.
- Erol, Ayten-Gökalp, Fatma. (2022) “İslâm Aile Hukukunda Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı” *Kalemname*. 7(13), 11-32.
- İrem Karakoç, İrem (2021). Osmanlı Devleti’nde Kâğıt Paraya Geçiş Sürecinde Evrâk-ı Nakdiyyenin Yeri. *YBHD*. 6(1), 1-54.
- Karademir, Zafer (2015). Osmanlı İmparatorluğu’nda Şeker Üretim ve Tüketimi (1500-1700) *OTAM*. 37, 181-218

- Lefebvre, H. (2020). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (Çev: Işık Ergüden). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2020a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. (Çev: Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2022). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*. (Çev: Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2017). *Gündelik Hayatın Eleştirisi III*. (Çev: Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mizancı Murat (2022). *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nabizade Nâzım (2023). *Zehra*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Nabizade Nâzım (2022). *Karabibik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Namık Kemal (2022). *İntibah*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Özcanlı, İbrahim; Varol, Şafak (2022). Tanzimat Sonrası Eğitim Alanındaki Islah Faaliyetleri ve Cumhuriyet Dönemine Yansıması Özelinde Bir Değerlendirme. *TÜBAD*. 7/2: 253-267.
- Özakın, Duygu (2019). Fatma Aliye Hanım'ın Udi Romanında Kadın Özgürleşmesinin Sınırları: "İffet Dairesinde Çalışan Kadınlar" ve "Ötekiler". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 64, 271-281.
- Özkan, Nevzat(2017). İlk Kadın Romancımız Fatma Aliye'nin Yetiştği Sosyal ve Kültürel Ortam. *Söylem Filoloji Dergisi*. 2(2), 180-192.
- Özgür, Hüseyin; Azaklı, Sedat(2001). Osmanlıda Yangınlar Ve İtfaiye Hizmetleri. *G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*. 1,153-172.
- Recaizade Mahmut Ekrem (2021). *Araba Sevdası*. İstanbul: Can Yayınları.
- Samipaşazade Sezai (2022.). *Sergüzeşt*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Şemsettin Sami (2023). *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988) *19. Asır Türk Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitapevi.
- Topuz, Fatma Aliye (2012). *Muhadarat*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Topuz, Fatma Aliye (2021). *Udi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

Topuz, Fatma Aliye (2023). *Refet*. İstanbul: Dorlion Yayınları.

Ürer, Harun (2010).Osmanlı'da Kahve/Kahvehane Kültürü ve Salihli'den Bir Kahvehane Örneği *Himaye-İ Etfal Sanat Tarihi Dergisi*. 19(2), 1-26.

Fotoğraf Kaynakçası

Resim 1: Kâğıthane Köyü Daye Hatun Sübyan Mektebi

(<https://www.soylentidergi.com/osmanli-doneminde-kiz-cocuklarinin-egitimi/O>)

Resim 2: Osmanlı'nın ilk Kız Öğretmen Okulu: Dârülmuallimât

(<https://evrimagaci.org/osmanli-devletinde-tanzimat-ve-mesrutiyet-donemi-modernlesme-cabaları-degisim-ruzgarları-ve-bilimsel-dusunce-osmanliyi-nasil-etkiledi-8915>)

Resim 3: Osmanlı'da Açılan İlk Yabancı Okul Saint Benoît (Sen Benuva)

(<https://www.sessiztarih.net/2014/01/osmanlida-ilk-yabanci-okul-nedir.html>)

Resim 4: 19.yy'da Yapılmış Ahmet Mithat Efendi Yalısı

(<https://www.yatlabogazturu.com/istanbulun-yalıları-ve-efsanevi-hikayeleri/>)

Resim 5: 19.yy'da yapılmış Cemil Molla Köşkü

(https://www.facebook.com/photo.php?fbid=5419216961434652&id=1610578748965178&set=a.1865091070180610&locale=nl_NL)

Resim 6: Osmanlı Devletinde Cumbalı Bir Ev

(<https://www.facebook.com/ottomanpictures/posts/istanbulun-cumbal%C4%B1-ah%C5%9Fap-evleri-1890larwooden-houses-of-istanbul-1890sottomanemp/2684594565118824/>)

Resim 7: Osmanlı Evlerindeki Bir Dönme Dolap

(https://www.facebook.com/Safranbolum1/photos/d%C3%B6nme-dolap-mahremiyet-gereksiniminin-sonucu-olarak-ortaya-%C3%A7%C4%B1kan-eve-gelen-erkek/999285342224819/?_rdr)

Resim 8: Alaturka Yer Sofrası

(<https://i.gazeteduvar.com.tr/storage/files/images/2024/07/07/67cbcb8f-17ec-4082-b8d8-935897ce59b-yvb2.jpg>)

Resim 9: Tanzimat Dönemi Gazetelerinden Tercüman-ı Ahval

(<https://gazetecilikenstitusu.wordpress.com/2017/09/15/ilk-turkce-gazeteler/>)

Resim 10: Tanzimat Döneminde Naum Tiyatrosu

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Naum_Tiyatrosu)

Resim 11: Tanzimat Yıllarında Kadın Giyimi

(<https://www.fikriyat.com/galeri/edebiyat/elinin-hamuruna-daktilonun-murekkebi-karismis-ilk-kadin-gazeteciler>)

Resim 12: Felâtun Bey ile Râkım Efendi Romanı İçin Yapılmış Erkek Kıyafeti Tasviri

(<https://typelish.com/b/felatun-bey-ve-rakim-efendi-romani-uzerine-100759>)

Resim 13: Araba Sevdası Romanı İçin Yapılmış Erkek ve Kadın Kıyafeti Tasviri

(<https://kitap-pinarim.blogspot.com/2013/12/araba-sevdasi-recaizade-mahmud-ekrem.html>)

Resim 14: Araba Sevdası Romanı için Yapılmış Bir Fayton Tasviri

(<https://kitap-pinarim.blogspot.com/2013/12/araba-sevdasi-recaizade-mahmud-ekrem.html>)

Resim 15: Fayton Tasviri

(<https://www.zdergisi.istanbul/makale/tarih-boyunca-istanbul-faytonlari-190>)

Resim 16: Osmanlı'da Sandalcılar Tasviri

(<https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=1146&suda-oyinar-kayiklar>)

Resim 17: 19. yüzyılda Beyoğlu ve Tramvay

(<https://www.haberturk.com/yazarlar/kursad-oguz/1938759-bir-dram-ve-19-yuzyil-beyoglusu>)

Resim 18: Tanzimat Yıllarında Bir Mesire Yeri Tasviri

(<https://www.zdergisi.istanbul/makale/tarih-boyunca-istanbul-faytonlari-190>)

Resim 19: 19.yy'da Haliç'te Sandalla Gezinti Tasviri

(<https://www.peramuzesi.org.tr/blog/halic/1507>)

Resim 20: Tanzimat Yıllarında Gece Eğlenceleri Tasviri

(<https://buyukkeyif.com/raki-kulturumuze-farkli-bir-bakis/4336>)

Resim 21: Kâğıthane Mesire Yerinde Eğlenenler İçin Çingenelerin Dansı Tasviri

(<https://www.kagithanegundem.com.tr/tarihi-sandal-gezisi-ile-zamanda-yolculuk/>)

Resim 22: Osmanlı Devletinde Türk Hamamı Tasviri

(<https://otelgazetesi.com/2024/05/16/kulturel-mirasimizin-mihenk-tasi-turk-hamamlari/>)

Resim 23: Bir Sinema Filminden Alınmış Kalemde Çalışan Kâtip Figürü

(<http://www.felsefetası.org/katibim-turkusunun-dusundurdukleri/>)

Resim 24: Tanzimat Döneminde Tulumbacılar

(<https://itfaiye.ibb.gov.tr/tr/tulumbacılar.html>)

Resim 25: Osmanlı Devletinde Tellalların Bağırıp Halka Duyuru Yapmasının Tasviri

(<https://www.memurlar.net/album/9014/osmanli-tarihindeki-bilinmeyen-olginc-olaylar.html>)

Resim 26: 19.yy.'da Osmanlı'da Renklendirilmiş Çarşı Fotoğrafları

(<https://yedikita.com.tr/osmanlida-ticaretin-kalbi-bedestenler/>)

Resim 27: 19.yy.'da Osmanlı'da Eczane Fotoğrafları

(<https://aksikedi.net/i/osmanli-doneminde-ilk-eczane>)

EKLER

EK 1. Araba Sevdası Romanının Başkışısı Bihruz Bey'in Bir Günü

Bihruz Bey babası gibi alafrangalığa düşkün bir adamdır. Zengin ve soylu bir babanın tek çocuğudur. Babası uzun yıllar devlet memuriyeti dolayısıyla Osmanlının çeşitli eyaletlerini memur olarak dolaşmış bu yüzden Bihruz Bey bir mektep eğitimi almadan büyümüştür. Nihayet İstanbul'a yerleşen babası oğlunu on dört yaşında Mektebi Rüştîye'ye kaydettirmiş, iki yıl mektep eğitimi aldırdıktan sonra eğitimi yeterli görüp o dönemde moda olduğu üzere hem çalışıp hem de yetişmesi için devlet kalemlerinden birine memur olarak yerleştirmiştir. Bu arada oğlunun dil eğitimi tamamlamak için ona Arapça, Farca ve Fransızca hocaları tutmuştur. Bihruz Bey babasının ölümünden sonra otoriteden yoksun bir şekilde şoursuzca bir alafrangalık özentisi ile yaşamaya başlamıştır. Çok şımartılarak büyüdüğü için annesinin otoritesini de tanımamıştır. Bütün parasını alafrangalar gibi yaşamak, onlar gibi konuşmak ve araba ile gezerek zengin ve asil görünmek için harcamaya başlamıştır. Bu arada uçarı davranışlarıyla Arapça ve Farsça hocalarını elinden kaçırmış geriye elinde sadece para için ona katlanan Fransızca hocası kalmıştır.

Bihruz Bey o gün salı olduğundan kalemdeki memuriyetine gitmek için erkenden kalkmayı planlamaktadır. Ermeni hizmetçisinden kendisini ertesi gün erkenden uyandırmasını istemiş ancak uykusu çok ağır olduğundan ve bir gece evvel eve geç geldiğinden bir türlü uyanamamıştır. Zavallı hizmetçi Bihruz Bey'i uykusundan uyandırmak için biraz daha ısrar etse azarlanacağından o gün saat dokuz gibi uyanmasını beklemiştir. Bihruz Bey'in erkenden uyanamayacağı zaten çok bellidir. Çünkü küçük bey hafta içi günlerde asla dokuzdan önce uyanmamakta işe erken gideyim kaygısı yaşamamaktadır. Daha doğrusu onun kaleme gittiği günler oldukça azdır. Bu azlık kaleme gitmek istemeyişinden değil terzi randevusuna gitmek, arkadaşlarıyla Beyoğlu'nda buluşmak veyahut bir gece evvelki gece eğlencesinden geç dönmek gibi çok daha mühim işlerinin olduğundandır. Ancak bu salı günü çok farklıdır. Çünkü kaleme gidip Osmanlıca bir şiir hakkında kalemdeki yaşlı memurlardan birinden bilgi almak istemektedir. Zira kendinin yarım yamalak

Osmanlıcası şiiri yeterince anlamaya olanak vermemektedir. Bu şiiri doğru anlayıp şerh etmek kendisi için bir gurur meselesi olmuştur. Aksi takdirde sevgilisi karşısında küçük duruma düşecektir.

Saat dokuzda uyanan Bihruz Bey beklenildiği gibi Ermeni hizmetçisine kendisini uyandırmadığı için kızdı sonra da Fransız usulü giysilerini hazırlayıp yatağın üzerine koymasını, ardından kahvaltısını yemek odasında hazırlamasını istedi. Kalem o yıllarda saat sekizde açılmaktaydı. İşe gitmek isteyen Bihruz'un giyinip kahvaltı yaptıktan sonra kaleme varması saat on biri bulacaktı. Kaleme geç gitmek veya gitmemek Bihruz Bey için önemli değildi. Zira zaten zengin olan Bihruz Bey'in çalışkanlığı ile yükselip devlette önemli bir memuriyete gelmesi ve bu memuriyetten maddi kazanç elde etmesi bir önem taşımamaktaydı. Kalemdeki memuriyete devamsızlık yapması Bihruz Bey'in amirleri için de önemli değildi. Çünkü kalemler zaten torpille işe alınan, kalemde yapacak işi olmayan onlarca memurla dolmuş ve bu memurların kalemde bulunup kalabalık yapması bulunmamalarından daha makbul görülmekteydi.

Bihruz Bey alafranga adet olduğu üzere iç donu giyinmeden son dönem Fransız modasına uygun vücuduna oturan dar pantolonunu, siyah redingotunu, siyah jilesi ve siyah boyun bağını giyindi, tuvaletine yarım saatten daha fazla zaman ayırdı ve yanına eldivenlerini ve bastonunu aldı. Bir yarım saatini de kahvaltıya ayırdı. Kahvaltıda sütlü kahve içip iki ufak dilim francalayla iştahla yedikten sonra bir sigara içmeyi de ihmal etmedi. On beş dakikasını da Fransızca gazeteleri okumaya daha doğrusu okuyormuş gibi yapıp üstündeki resimleri incelemeye ayırdı. Zira Bihruz Bey son dönem Avrupa siyaseti ile ve Osmanlı ve Avrupa arasındaki sorunlarla hiç ilgilenmemekte bu tarz konular ona can sıkıcı ve gereksiz gelmekteydi. Ancak alafranga bir bey olarak adet olduğu üzere Fransızca gazeteleri okumak gerektiği için bunları okuyormuş gibi yapmak alafranga bir bey için hayati önem taşımaktaydı. Bihruz Bey saat onu çeyrek geçe evden çıktı. Erkenden kapının önüne çağrılan arabacı iki buçuk saattir kapının önünde beklemekteydi. Ancak beyefendinin keyfini beklemesi gerektiğinden bu duruma karşı ses çıkarmamıştı. Beyefendi bugün kendi özel arabası ve arabacısıyla değil kiralık arabasıyla kaleme gidecekti. Zira büyük bir servet harcayarak senetle aldığı arabasına senetlerini ödeyemediği için araba satan şirket tarafından el konulmuştu. Ancak bunun Bihruz Bey için hiçbir önemi yoktu.

Zaten bu arabadan da sıkılmıştı. Bihruz Bey saat on bire doğru kaleme vardı. Burada yanında getirdiği şiirde bulunan kelimenin anlamını kalemdeki memurlara sordu ancak hiçbirisi ona doğru düzgün cevap veremedi. Çünkü onların da Osmanlıcası kendisi gibi yetersizdi. Sonunda kalemin en eski memuru olan Naim Efendi gösterdiği kelimenin anlamını şiire göre doğru şekilde açıkladı. Bihruz Bey'in kalemdeki işi bitmiş, saat on iki olmuştu. Mesaisini tamamlayan Bihruz Bey Avrupa yakasına geçmişken Beyoğlu'na gitmeyi ihmal etmezdi. Çünkü burada çok mühim işleri vardı. Öncelikle kitapçısına giderek buradan Fransa'dan ısmarladığı kitapları aldı. Sonra bu kitapları mücellite götürerek onları özenli bir şekilde ciltletti ve ciltlerin üstüne moda olduğu üzere isminin baş harflerini yazdırdı. Ardından terzisine uğrayarak Fransızca moda dergilerinde görüp sipariş ettiği giysilerinin dikilip dikilmediğini öğrendi. Giysilerin hazır olduğunu öğrenince bir uşak ile aldığı kitapları ve giysileri evine göndertti.

Bihruz Bey'in bu günkü mesaisi bir hayli yorucu oldu. Beyoğlu'nda bir Fransız restoranında oturup mayonezli tavuk sipariş etti. Bu siparişleri Fransızca ve Türkçe karışık olarak vermeyi ihmal etmedi. Sipariş sırasında garsonu bir hayli lafa tuttu zira onun en büyük merakı garsonlarla dükkânlardaki satıcılarla ve kendi alafrangalığını göstermeye değer herkesle gücünün yettiği kadar Fransızca, Fransızcası yetersiz kaldığı ölçüde de Türkçe konuşmaktır. Bihruz Bey restorandaki yemeğini bitirmek üzere iken kendisi gibi alafrangalık düşkünü arkadaşı Keşfi Bey ile karşılaştı. Keşfi Bey Bihruz Bey'in masasına oturarak Avrupa'dan sipariş ettiği ayakkabıları hakkında övünerek konuştu. Eğer isterse aynı ayakkabıdan kendisine de getirebileceğini ancak bunun onun için bir servete mal olacağını söyledi. Bihruz Bey Keşfi Bey'den aşağı kalmayı bir zül kabul ettiği için bu teklifi hemen kabul etti. Ayakkabı konusundaki sohbet bitince restorana İtalyan bir kadın girdi. Keşfi Bey hemen ayağa kalkarak kendisine doğru gelen kadını karşıladı ve onu Bihruz Bey'le tanıştırdı. Bu kadın İtalyan bir aktristi. Keşfi Bey son zamanlarda gecelerini bu kadınla tiyatrolara balolara ve eğlencelere giderek geçirmekte olduğu için çok mutluydu. Tek sorun son zamanlarda servetinin bu eğlenceler yüzünden hızla erimesiydi. Bu gece Beyoğlu'ndaki Naum Tiyatrosu'nda ecneblerin oynadığı bir oyuna gitmek üzere erkenden buluşmuşlardı. Bihruz Bey Keşfi Bey'e imrenerek baktı. Tam kıskançlıktan kızaracakken aklına Çamlıca Bahçesindeki randevusu geldi.

İzin isteyerek arkadaşından ayrıldı. Sonra kiralık bir arabaya binerek sahile kayıkçıların olduğu yere geldi. Zira vapuru kaçırmıştı. Çamlıca'ya gitmek için iki meci diyeye sandalcılarla anlaştı. Sandalcılarla Türkçe ve Fransızca karışık konuşmalar yaparak sandalcıların kendisine şaşkın bakışları altında Anadolu yakasına vardı. Karşı yakada Lloyd Kumpanyasının vapur hizmetinden başka araba hizmetini de sunan arabalarına binerek Çamlıca Millet Bahçesi'ne gitmek üzere yola çıktı. Arabacıdan biraz daha hızlı olmasını istedi zira mektupla haber gönderdiği Periveş Hanım'la buluşmalarına yarım saatten az bir zaman kalmıştı. Neyse ki buluşma yerine vaktinden önce geldi. Buluşma saati olan saat on altı olunca Bihruz Bey'i bir heyecan sardı, zira Periveş Hanım gelince ona edeceği Fransızca iltifatlar çoktan hazırды. Bu arada bir önceki mektubundaki anlamını tam bilmeden kullandığı yanlış ifade için de özür dileyecekti. Millet Bahçesi oldukça sessizdi. Zira bu gibi mesire yerleri tatil günleri olan cuma ve pazar kalabalıktır. Oysa o gün salı idi ve her yer bomboştu. Bihruz Bey'in sakince bir köşeye çekilip kimse görmeden konuşacağı bir tenhalığa ihtiyacı vardı. Çünkü kadın ve erkeklerin uluorta konuşması ayıp sayılmaktaydı.

Bihruz Bey saat yirmiye kadar Periveş Hanım'ı bekledi. Bu arada bahçedeki bir kafeye oturup alafranga içkilerden olan bira içti. Bu arada garsonlarla Fransızca konuşmayı da ihmal etmedi. Periveş Hanım'ın hala gelmemesini son mektubundaki kabalığına yordu. Yeni bir mektup yazıp af dilemek için Çamlıca'daki yazlık köşküne döndü. Eve geldiğinde önce harem dairesine uğrayarak annesine gecikmesinin sebebini açıkladı. Ardından selamlık dairesinde Fransızca hocası Mösyö Piyer'in kendisini iki saatten fazla beklemekte olduğunu öğrendiği için vakit kaybetmeden selamlık dairesine geçti. Bu dairede yemek salonunda yemekler kendisi ve hocası için çoktan hazırlanmıştı. Dersi yemekten sonra yapmaya karar vererek yemeğe otururdular. Yemekte çorba, nemse böreği, kalkan balığı tavası, mayonezli tavuk söğüşü, piliç etil güveçte pişmiş taze bamya, bezelyeli kuzu külbastı tatlı olarak kremalı çikolata vardı. Yemekle beraber alafranga kibar beyler gibi hocasıyla içki içti ve sohbet etti. Yemeğin ardından da yedikleri meyveler ile sohbetlerine devam ettiler. Mösyö Piyer Avrupa ve Osmanlı siyasetindeki sorunları dinlemeyeceğini bildiği halde Bihruz Bey'e anlattı. Bihruz Bey'in kafası Periveş Hanım'la meşguldü. Mösyö Piyer'in sözünü keserek Fransız romanlarında aşk ve

âşıklardan bahsetmesini istedi. Mösyö Piyer Bihruz Bey'in bu saygısızlığına bu sefer dayanamadı ve ona ters cevap verdi. Ancak özel dersleri ve onlardan aldığı altınları kaybetmemek için tekrar onun gölünü almaya çalıştı. Bihruz Bey buna hiç aldırmadı. Mösyö Piyer'e okutmak üzere bir kitap almak için Fransızca kitaplarla doldurduğu ancak Osmanlıca kitaplara hiç yer vermediği kütüphanesine gitti. Uzun uğraşlar sonucunda aradığı kitabı bularak Mösyö Piyer'in bulunduğu yemek odasına geldi. Mösyö Piyer yemekten sonra kahvesini içip gazetelerini okurken uykuya dalmıştı. Bihruz Bey elindeki Fransızca şiir kitabını yarın Mösyö Piyer'e okutacağını düşünerek odasına çekildi. Bu günde birkaç haftadır olduğu gibi Fransızca dersi yapılmamış, araya kaynamıştı. Ancak bu durum Bihruz Bey'in umurunda değildi. Mösyö Piyer de geceyi Bihruz Bey'in kendisi için hazırlattığı yatak odasında geçirecek ertesi gün ders ücretini alarak evine gidecekti. Bihruz Bey odasındaki çalışma masasına oturarak gece yarısına kadar Periveş Hanım'a mektup yazdı. Birçok kez mektupları yırtıp yeniden yazdı. Onun uyumadığını gören annesi ve Arap dadısı kapıyı çalıp odasına girdiler. Merhamet ve nezaketle Bihruz Bey'den uyumasını, nazik gözlerini dinlendirmesini rica ettiler. Bihruz Bey odaya çağrılan hizmetçisinin yardımıyla elbiselerini çıkararak yatağa girdi. Yarın yeni bir gün başlayacaktı.

EK 2. Muhadarat Romanının Başkişisi Fazıla'nın Bir Günü

Fazıla on altı yaşında zengin bir ailenin en büyük kızıdır. İstanbul'un zengin konaklarından birinde ailesi ve evde hizmet eden birçok cariye ile beraber yaşar. Babasının dört çocuğundan biridir. Fazıla Babası Sai Efendi, annesi, kardeşi Şefik'le mutlu bir hayat sürerken annesinin hastalanıp ölmesiyle eski mutlu hayatını kaybeder. Annesi öldüğünde Fazıla sekiz Şefik ise bir yaşındadır. Babası Sai Efendi bir müddet evindeki hizmetçiler ile konağı idare edip çocuklarını büyötmeye çalışır. Ancak bir erkek olarak ev idaresi ve çocuk bakımından anlamamaktadır. Evdeki cariyeleri idare edip çocuklara bakacak aynı zamanda melek karısı gibi kendisine sevgili olacak bir eşle evlenmek ister. Kendisine uygun olduğunu düşündüğü Calibe adlı genç kızla evlenerek evin, cariyelerin ve çocukların idaresini ona verir. Sai Efendi'nin bu evlilikten de iki çocuğı olur. Calibe Hanım bir müddet sonra konağı kardeşi Nabi'yi ve sütkardeşi olarak tanıttığı kuzeni Süha'yı da aldırır. Evin kalabalıklaşması ve Calibe'nin üvey çocuklarına merhametsiz davranışlarıyla Fazıla çocukluğunu mutsuz geçirir. Neyse ki artık büyümüş kendisi ve kardeşi Şefik'i üvey annesine ezdirmemektedir. Onun tek tesellisi yakında evleneceğı nişanlısı Mukaddem Bey'in evine gideceğı günlerin hayalidir. Zira Mukaddem Bey ve annesi Fazıla'yı kardeşi Şefik'le beraber eve almayı kabul etmiştir.

Bugün Fazıla için güzel bir gündü. Hem en sevdiği arkadaşıyla buluşacak hem de oradan da bir ahabplarının düğününe gidecekti. Cuma sabahı erkenden kalktı. Planladığı gezmeleri gerçekleştirmek için evdeki işlerinin de tamamlaması gerekmektedir. Onun erkenden kalkacağını bilen dadısı Mehveş erkenden odasına geldi ve giyinmesi için ona yardım etti. Ancak acele etmesi gerekmektedir çünkü Fazıla'nın üvey annesi Calibe sırf eziyet olsun diye kimsenin Fazıla'nın hizmetine koşmasını istememektedir. Fazıla'nın kendi cariyesi Reftar'ı da haksız yere Fazıla'nın hizmetinden menetmiş, onu kendi çocuklarının hizmetiyle görevlendirmişti. Evin başka cariyelerini de başka işlerle görevlendirerek Fazıla'yı hizmetten yoksun bırakıp eziyet etmek istemektedir. Ancak dadıları Mehveş Fazıla'yı çok sevdiği ve korumak istediğı için gizli gizli Fazıla'nın ve Şefik'in hizmetini görmektedir. Fazıla dadısının yardımıyla giyinip odasından çıkmak üzere iken moda olduğu üzere ev ayakkabılarını da giyerek evin haremlik bölümündeki yemek odasına gitti. Cariyeler tarafından hazırlanmış olan kahvaltı masasına oturdu.

Masada babası Sai Efendi, üvey annesi Calibe, üvey kardeşleri, Calibe'nin kardeşi Nabi ve Calibe'nin kuzeni Süha vardı. Sai Efendi kahvaltı masasına kendisinden sonra oturan Fazıla'ya biraz sitem etse de konuyu fazla uzatmadı ve Süha ile kahvaltıdan önce okudukları gazeteler hakkında konuştu. Çok iyi Fransızca bilen Süha Avrupa'dan haberler veren Fransızca gazetelerde yazılanları Sai Efendi'ye uzun uzun açıkladı. Fazıla ise sofrada kardeşi Şefik'le ilgilendi. Üvey annesi ve üvey dayısının her zamanki gibi kendisine laf atmalarına pek karşılık vermedi. Kendisinin ve kardeşinin kahvaltısı bitince Fransız mürebbiyeleri ile küçük salona giderek piyano derslerini yaptı. Çok zeki bir kız olan Fazıla bir önceki ödevine iyi çalıştığı ve piyanoda zaten çok yol kat ettiği için o günkü ders çabuk bitti. Fazıla dersi bitince kardeşi Şefik'i odaya çağırarak ders sırasının kendisine geldiğini haber verdi. Şefik piyano derslerini çok sevmese de sırf babasını ve ablasını üzmemek için derslerine özenle çalışmıştı. Fazıla odadan çıkarken Fransızca olarak öğleden sonraki Fransızca dersinde bulunamayacağını o ders saatini kardeşinin Fransızca dersine ayırmasını mürebbiyelerine tembih etti.

Fazıla dadısı Mehveş ile dışarı çıkmak için babasından izin istedi. Calibe'nin Mehveş ile dışarı çıkmasına itiraz etmemesi için bu izni babası ve Calibe bir aradayken babasına sordu. Fazıla ve Mehveş kapı önünde feracelerini giyip yüzlerini kapatarak kendilerini bekleyen faytona bindi ve yola çıktılar. On beş dakikalık bir yolculuktan sonra Fazıla ve Mehveş, Fazıla'nın arkadaşı Fevkiye Hanım'ın konağına ulaştılar. Arkadaşı onu büyük bir sevinçle karşıladı. Hemen konağın ikinci katında bahçe tarafına açılan balkonu olan odasına geçip yeşilliklere bakan balkonda oturdular. Mehveş Dadı da evin cariyeleri ile evin alt katına geçti. Onlar balkona oturur oturmaz cariyelerden biri kahve tepsisini diğeri de şokola tabağını getirdi. Fazıla ve Fevkiye kahvelerini içtikten sonra sohbet etmeye başladılar. Fevkiye Fazıla'ya okuduğu aşk romanlarından bahsetti. Her ikisi de okudukları Fransızca romanı farklı açılardan yorumladılar. Bu romanda parası için değil de aşk için kendisine gelen evlenme teklifini kabul eden bir kızın hikâyesi anlatılmaktaydı. Fevkiye bu kız ile kendisi arasında bir yakınlık kurmuştu. Çünkü kendisini seven parasız bir delikanlıya âşık olmuştu. Fazıla da aynı romanı okumuştur ancak romandan Fevkiye'den farklı ibretlik mesajlar almıştı. Roman bir kıızı sevdiğini söyleyerek kandıracak birçok erkeğin olabileceğini anlatmaya çalışıyordu.

Romanların insanlara yol gösterdiğini ve ibret verdiğini düşünen Fazıla, Fevkiye'nin romandan alması gereken dersi almadığını düşündü. Onların bu konuşmalarından sonra her iki arkadaş anlaştıkları gibi her ikisinin de yakın ahababı olan bir ailenin düğününe gitmek için sokağa çıktılar. Sokakta Fevkiye'nin arabası ve şoförü hazır beklemekteydi. Arabanın içinde Fevkiye'nin annesi de vardı. Babası da arkadaki arabanın içindeydi. Hep beraber düğüne gittiler. Düğün yapılan konak Fevkiye'nin konağının çok yakındaydı. Beş dakika içinde düğün evine ulaştılar. Arabadan inen Fazıla yanındaki hanımlarla beraber düğün evinin haremlik tarafına doğru geçti. Arkadaşının babası da evin selamlık tarafına doğru yöneldi. Zira düğün evinde kadınlar ve erkekler evin ayrı bölümlerinde oturmaktaydılar. Kadınların bölümüne geçen hanımlar feracelerini çıkararak oturdu, dağıtılan şerbetten içmeye ve diğer ikramlardan yemeye başladılar. Düğün evi çok renkliydi. Zira konağa gelen kadınlar son dönemin alafranga modasına göre rengârenk giyinmişlerdi. Düğün evi adeta zenginlik ve gösteriş sergileme mekânını dönüşmüştü. Tek sorun Fransızca dergilerden terzilere diktirilen kıyafetlerin hanımların yaşlarına ve konumlarına uygun olmamasıydı. Zira Fransızca'yı iyi bilmeyen hanımlar ve terzileri kimi zaman madamların kıyafetlerini kızlara, matmazellerin kıyafetlerini de evli hanımlara dikebilmekteydiler. Sırf bu yüzden bazı kadınlar bekâr sanılmakta ve onlara görücü gelecek taliplerle karşılaşabilmekteydiler. İyi eğitim almış Fazıla yaşına ve konumuna uygun giyinip bu tür yanlışlıklara maruz kalmamaktaydı. Zaten onun Mukaddem Bey ile nişanlı olduğu da birçok kimse tarafından bilinmekteydi. Bulunduğu düğüne Calibe de kendisinden sonra gelmiş kardeşi Şefik'in öğlene doğru ateşlendiğini söyleyerek Fazıla'nın tadını kaçırmıştı. Fazıla bu haberi duyduktan kısa bir süre sonra müsaade isteyerek düğün evinden ayrıldı. Arkadaşı Fevkiye de kendisine eşlik ederek arabası ile onu evine bıraktı. Şefik hasta olmasa iki arkadaş düğünden sonra Kâğıthane'deki mesire yerine giderek araba ile gezecek ardından da sandalla biraz Boğaz sefası yapacaklardı ancak bu plan başka bir cumaya ertelendi. Zira Kâğıthane en çok cuma ve pazarları şen ve hareketliydi. Fazıla'nın gezmeyi düşünecek hali kalmamıştı.

Fazıla çabucak eve ulaştı. Eve varınca cariyelerden kardeşinin uyuduğunu ve ateşinin düştüğünü öğrendi, içi rahatladı zira doktor olan Süha Şefik'le ilgilenerek onu tedavi etmişti. Fazıla harem tarafında bulunan Şefik'in odasından çıkarken

kapıda Süha ile karşılaştı. Süha harem tarafına hem doktor olması hem de Calibe'nin sütkardeşi olması dolayısıyla rahatlıkla girip çıkabilmekteydi. Aynı şey Calibe'nin erkek kardeşi Nabi için de geçerliydi. Sai Efendi karısının kardeşleri olmaları dolayısıyla onların harem dairesinde bulunmalarında, aile sofrasında oturmalarında bir sakınca görmemekteydi. Ancak bu erkeklerin kızı Fazıla'nın hiçbir şeyi olmadığını ve Fazıla'ya mahrem olduklarını unutmaktaydı. Fazıla da bu kimseleri üvey dayıları olarak gördüğü için çok sorun etmemekteydi. Kapıdan çıkarken Fazıla minnetle Süha'ya teşekkür etti. Süha Fazıla'ya haddinden fazla yaklaşıp onun için her şeyi yapabileceğini söyledi. Manalı manalı Fazıla'ya baktı. Fazıla dayısı yerindeki bu genç doktorun kendisine karşı bu manalı tavırlarını iyi niyetine yordu. Yine de Süha'nın kendisine yaklaşmasından rahatsız olarak geriye çekildi ve hemen aşağı salona indi. Salona indiğinde cariyelerin akşam yemeği için sofrayı hazırlamakta olduğunu gördü. Sofra hazırlanırken babası da Türkçe ve Fransızca gazeteleri okumaktaydı. Fransızcası çok iyi olmadığından kızını görünce elindeki gazeteyi ona uzatarak tercüme etmesini istedi. Fazıla hemen babasının yanındaki koltuğa oturarak istediğini yaptı. Sai Efendi kızının akıcı Fransızcasından çok etkilenerken kızıyla gurur duydu. Annesi öldükten sonra çocuklarını özel hocalar tutarak iyi eğittiğini ve onlara son moda giysiler olarak iyi giydirdiğini düşündü. Yeni karısı yüzünden Fazıla'ya zaman zaman çıktığı için pişman oldu ve sarsılan vicdanını bu düşüncelerle rahatlattı. Keyfi yerine geldiği için kızından piyano çalmasını istedi. Fazıla yemek salonunda bulunan büyük piyanoya oturarak Fransız bir bestekârın eserini çalmaya başladı. Bu arada evin halkı da salona gelmeye başladı. Calibe düğünden döner dönmez Süha'nın odasına girerek onunla bir şeyler konuşmuş ve salona onunla inmişti. Fazıla piyano çalarken Süha onu büyük bir hayranlıkla dinledi, gözlerini ondan ayırmadı. Aynı tavrını yemek esnasında da sürdürdü. Süha'nın kendisini izlediğini anlayan Fazıla duruma bir anlam veremese de bu bakışlardan rahatsız olmaya başladı. Kardeşi Şefik'e bakacağını söyleyerek sofradan kalkmak için müsaade istedi. Kardeşinin odasına uğrayıp iyi olduğunu gördükten sonra kendi odasına geçen Fazıla Mehveş'in odasına yüzünde bir sevinç ile girdiğini görünce heyecanlandı. Zira yemek esnasında nişanlısı Mukaddem'in lalası mutfak kapısından Mehveş'e bir mektup vermiş mektubu Mukaddem Bey'in Fazıla'ya gönderdiğini söylemişti. Mektubu defalarca okuyan genç kız hemen

nişanlısına bir cevap yazarak her iki mektubu da yastığının altına sakladı. Fazıla sevinçten gece yarısına kadar uyuyamadı sonunda uykusuna yenik düşerek Mukaddem'le evleneceği ve onunla ve kardeşi Şefik'le kayınvalidesi Münevver Hanım'ın konağında yaşadığı günleri rüyasında gördü. Yarın yeni bir gün başlayacak ve Fazıla kısa sürede üvey annesinin zulmünden kurtulacaktı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Nazan KURDAŞ
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

